

SANCTI
THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

OPERA OMNIA

IUSSU IMPENSAQUE

LEONIS XIII P. M.

EDITA

TOMUS NONUS

SECUNDA SECUNDAE SUMMAE THEOLOGIAE

A QUAESTIONE LVII AD QUAESTIONEM CXXII

AD CODICES MANUSCRIPTOS VATICANOS EXACTA

CUM COMMENTARIIS

THOMAE DE VIO OAIETANI ORDINIS PRAEDICATORUM

S. R. E. CARDINALIS

CURA ET STUDIO

FRATRUM EIUSDEM ORDINIS

PRAEFATIO

raefatione vm Voluminis pag. xxvm lectorem monuimus, cur Vaticanis
cibus Taurinensem Universitatis I). n. 4. pro textu Secundae Secundae
tuendo addiderimus. Pertinet quippe ultimatim et ipse ad eandem fami-
, cui omnes codices huius operis, propter multitudinem communium
errorum unum apographum indicantem, ex quo omnes propius vel remotius transcripti
sunt, adseribendos esse vidimus; ad alium tamen ramum familiae pertinet, cum codi-
cibus ibid. pag. xv tanquam *tertia classe* distinctis, et quem inter Vaticanos solus recens
I aliquallyter repraesentat. Accedit quod textus typis hucusque traditus notabilem cum
illa classe connexionem ostendat. Ideo e re nata essu videbatur, antiquum codicem eius
iuxta antiquos Vaticanos ad primam classem pertinentes auxilio vocare. Post Qu. xci
huius noni voluminis liber Taurinensis non amplius notatur: tantum vero abest ut deinceps
tertiam classem negligendam fore putemus, ut duos eius codices, scilicet Atrebatensem
(Arras 84) et Vindocinensem (Vendôme 67) continue contulerimus, et duos Parisienses
(National's 3094 et Mazarineae 824) iuxta Taurinensem passim, locis nempe maioris
lectionum confusionis vel momenti. Variantes tamen notabiles huic loco reservavimus,
ut sub uno oculorum aspectu positae fini discussionis nostrae commodius servirent.

Atrebatensis ad calcem primi folii recto notam fert scriptam sec. xvn, qua *Exem-
plar Primum* Secundae Secundae vocatur. Peculiare adhibuimus studium explorando an
illa nota pleniori suo sensu conveniat veritati, sive an codex extiterit omnium primus
ceterique ex eo, paucioribus vel pluribus mediis, exemplati sint: qua illustri laude si
dignus est habendus, non cunctanter textus recensione unicum fundamentum habendus
erit. Exploratio ab internis criteriis instituta est: de libri antiquitate non disserimus;
sit antiquior Taurinensi et Mazarineo, qui die et consule adscripto Q anno m c c nona-
gesimo in tempore quadragesime) inter antiquissimos locum tenent. Nam ubi de duo-
bus decenniis potioris antiquitatis agitur, ex litterarum facie peremptorium indicium ferre
non praesumimus. Quaeritur ergo, an textus Atrebatensis ille ipse foret, ad quem textus
ceterorum codicum redire variantium lectionum comparatio demonstraret. Si enim ex illo
exemplari ceteri venerunt, ab his ad illud tanquam ad communem originem patet
iter; lectionum in ceteris discrepantia per summam unitatem primae lectionis resolve-
tur. Quod si ad illud per ceteros rediri non potest, perspicuum est cos ab illo non
descendisse.

Quanto plurct variantes in operis decursu contulimus,
eo magis sententiam nostram, quae communem ori-
ginem ceterorum ex Atrcbatnsi negat (cf. loc. cit. pag.
1 col.), et bonitatem apographi, ad quod nostri ABF cete-
rique primae classis redeunt, confirmari gaudebamus. Quod
ut lectori studioso perspicuum fiat, corpus Articuli primi
Qu. Lxxxvn satis amplum ut typum seligimus, ex quo in-
doles Atrebatensis et generarim codicum antiquorum ter-
tiae classis pateret; et ad faciliorem collationem dictum
Articulum hic quatuor columnis angustioribus iuxta se po-
sitis quater perpetuo exscribimus. Prima columna textum

continet \BF sive primae classis; secunda et tertia textum
\trcbatnsem (Atr.): secunda nempe textum primae manus,
tertia textum correctum, quarta exhibet textum tertiae clas-
sis prout resultat ex supra citatis Taurinensi. Vindodncnsi,
Parisicnsibus (Taur., Vinci, Nat., Maz.f. loca variantibus
affectu typis *tacentibus* imprimimus; quibus *i in aliqua
columna spatium album correspondrai, indicare volumus
amisstuiem, nam in codicibus scriptura continua est. De-
inde ex hoc Articulo occasionem sumemus nostram sen-
tentiam per alias Atr. variantes roborandi; intra limites
tamen huius voluminis: cetera in decimo prosequemur.

Lectio ABF	Lectio Atr.	Lectio Air.	Lectio cno
PRIMA MANI	INSF.RIIS CORRECTIONIDIS	IF.RTIAE CLASSIS	
<p>RESPONDEO digmndem quod ^decimae in veteri lege dabantur ad sustentationem ministrorum Dei: unde di- citur Malach. ni: ·<i>Inferre</i> omnem decimationem in hor- reum meum, ut sit cibus in domo mea. Unde praecep- tum de solutione decima- rum partim quidem erat mo- rale, inditum <i>⁹naturali ra- tioni: partim autem erat ilidiciale</i>, ex divina institu- tione robur habens. Quod enim his qui divino cultui ministrabant ad salutem po- puli totius, <i>⁹populus</i> neces- saria <i>⁹victus</i> ministraret, <i>5ra- tio naturalis</i> dictat: sicut et his qui communi utilitati invigilant, scilicet principibus et militibus et aliis huius- modi, stipendia <i>⁹victus</i> de- bentur <i>⁹a populo</i>. Unde et Apostolus <Aoc probut. I ad Cor. ix. per <i>duimana.y</i> con- suetudines. dicens: ,<i>aQuis</i> militat sub <i>⁹stipendiis</i> un- quam? Quis plantat vineam et de fructibus eius non edit? Sed <i>⁹determinatio</i> certae par- tis exhibendae ministris di- vini cultus non est de iure naturali, sed est introducta institutione divina <i>⁹secun- dum</i> conditionem illius po- puli cui lex dabatur; <i>⁹qui cum tn</i> duodecim tribus es- set divisus, duodecima tri- bus, scilicet Lcvitica, quae tota erat divinis ministeriis mancipata, possessione* non habebat: unde convenienter institutum est ut <i>⁹reliquae</i> undecim tribus decimam par- tem suorum proventuum Le- viticis darent, ut honorabi- lius viverent, et quia etiam aliqui per ncgligcntiam erant transgressores <i>⁹furti velfu- turi</i>. Unde quantum ad <i>⁹de- terminationem</i> decimae par- tis, erat iudicialc: sicut et dia multa specialiter in illo po- pulo instituta erant ad ae- qualitatem inter homines ad invicem conservandam ,<i>exe- eundum populi illius condi- tionem, quae indicialia prae- cepta dicuntur; licet ex con- sequenti aliquid significarent</i> in futurum, sicut et omnia <i>⁹eorum</i> factu, secundum il- lud I ad Cor. x Omnia in figuram contingebant illis; in quo conveniebant cum cacremonialibus praeceptis, quae principaliter Instituta erant ad significandum ali- quid futurum. Unde et prae-</p>	<p>RESPONDEO dicendum quod decimae in veteri lege dabantur ad sustentationem ministrorum Dei: unde di- citur Malach. m: I<i>Inferre</i> omnem decimationem in hor- reum meum, ut sil cibus in domo mea. Unde praecep- tum de solutione decima- rum partim quidem erat mo- rale, inditum cx divina institu- tione robur habens. Quod enim his qui divino cultui ministrabant ad salutem po- puli totius, neces- saria <i>⁹ivictui</i> ministraret, <i>Na- turalis ratio</i> dictat: sicut et his qui communi utilitati invigilant, scilicet principibus et militibus et aliis huius- inudi. stipendia de- benctir Unde et Apostolus probat, I ad Cor. ix, per <i>ihumanas</i> con- suetudines , dicens <i>⁹Qui</i> militat suis ·I<i>itipendos</i> un- quam? Quis plantat vineam et de fructibus eius non edit? Sed <i>⁹decimatio</i> certae par- tii exhibendae ministris di- vini cultus non est de iure naturali, sed est introductu institutione divina <i>I⁹sed</i> conditionem illius po- puli cui lex dabatur; <i>cum in</i> duodecim tribti* es- set divisus, duodecima tri- bus, scilicet Lcvitica, quae tota erat divinis ministeriis mancipata, possessiones non habebat: unde convenienter institutum est ut <i>⁹reliqui</i> undecim tribus decimam par- tem suorum proventuum Lc- viticiv darent, ut honorabi- lius viverent, et quia etiam aliqui per ncgligcntiam erant transgressores <i>⁹Afuturi</i>. Unde quantum ad <i>⁹de- cimationem</i> decimae partis, erat iudicialc: sicut et alia mulla specialiter in illo po- pulo institutu erant ad ae- qualitatem inter hoinincs ad invicem conservandam carent in luturum, sicut et omnia <i>⁹aliorum</i> facta, secundum illud I nd Cor. x; Omnia in figuram contingebant illis; in quo conveniebant cum cacremonialibus praeceptis, quae principaliter instituta erant ad significandum ali- quid futurum. Unde et prae-</p>	<p>RESPONDRO dii.indv m quod decimae in veferi lege dabantur ad sustentationem ministrorum Dei: unde di- citur .Malach. m: ·<i>Inferre</i> omnem decimationem in hor- reum meum, ut sit cibus in domo mea. Unde praecep- tum de solutione decima- rum partim quidem erat mo- rale. inditum ex divina institu- tione robur habens. Quod enim his qui divino cultui ministrabant ad salutem po- puli totius, <i>⁹populus</i> neces- saria <i>⁹ivictui</i> ministraret, <i>5mi- turalis ratio</i> dictat: sicut et his qui communi utilitati in- vigilant, scilicet principibus et militibus et aliis huius- modi. stipendia de- bentur Unde et Apostolus 8/ioc probat, I ad Cor. ix, per <i>⁹humanas</i> con- suetudines , dicens : <i>I9Qui</i> militat suis ·<i>⁹stipendiis</i> un- quam: Quis plantat vincam er de fructibus cius non edit? Sed <i>⁹decimatio certae</i> par- ris exhibendae ministris di- vini cultus non est de iure naturali, sed est introducta institutione divina <i>⁹secun- dum</i> conditionem illius po- puli cui lex dabatur; <i>⁹qui cum in</i> duodecim tribus es- set divisus, duodecima tri- bus. scilicet Lcvitica, quae tota erat divinis ministeriis mancipata, possessiones non habebat; unde convenienter institutum est ut <i>⁹reliqui</i> undecim tribus decimam par- tem suorum proventuum Lc- viticis darent, ut honorabi- lius viverent, et quin etiam aliqui per ncgligcntiam erant transgressores <i>⁹ifurtt velfu- turi</i>. Unde quantum ad <i>⁹de- cimationem</i> decimae partis, erat iudicialc: sicut et alia inulta specialiter in illo po- pulo instituta erant ad ae- qualitatem inter homines ad invicem conservandam ·%<·- <i>cundiim populi illius condi- tionem, quae indicia prae- cepta dicuntur; vel ex con- sequenti aliquid significarent</i> in futurum, sicut et omnia <i>⁹aliorum</i> factu, secundum illud I ad Cor. x: Omnia in figuram contingebant illis; in quo conveniebant cum cacremonialibus praeceptis, quae principaliter instituta erant td significandum ali- quid futurum. Unde et prae-</p>	<p>RESPONDEO dicendum quod decimae in veteri lege dabantur ad sustentationem ministrorum Dei: unde di- citur Mahich. m: ·<i>Inferre</i> omnem decimationem in hor- reum meum, ut sit cibus in domo mea. Unde praecep- tum de solutione decima- rum partim quidem erat mo- nile, inditum <i>⁹naturali ra- tioni: pars erat autem in- diciale</i>, ex divina institu- tione robur habens. Quod enim his qui divino cultui ministrabant ad salutem po- puli totius, neces- saria <i>⁹victui</i> ministraret, <i>Na- tio naturalis</i> dictat: sicut et his qui communi utilitati invigilant, scilicet principibus et militibus et aliis huius- modi, stipendia <i>Nictus?</i> de- bentur Unde er Apostolus probat. I ad Cor. ix, per <i>diurnanos</i> con- suetudines , dicens : <i>⁹Qui</i> militat suis <i>⁹stipandus</i> un- quam? Quis plantat vincam et de fructibus cius non edit? Sed <i>⁹decimatio</i> certae par- tis exhibendae ministris di- vini cultus non est de iure naturali, sed est introducta institutione divina <i>⁹secun- dum</i> conditionem illius po- puli cui lex dabatur; <i>⁹quid qui?</i> duodecim tribas es- set divisus, duodecima tri- bus, scilicet Lcvitica, quae tota erat divinis ministeriis mancipata, possessiones non habebat: unde convenienter institutum est ut <i>⁹reltqui</i> undecim tribus decimam par- tem suorum proventuum Le- viticis darent. ut honorabi- lius viverent, et quia etiam aliqui per ncgligcntiam erant transgressores <i>⁹Afuturi</i>. Unde quantum ad <i>⁹de- cimationcm</i> decimae partis, erat iudicialc: sicut et alia multa specialiter in illo po- pulo instituta erant ad ae- qualitatem inter homines ad invicem consanandam «<i>xe- cundum populi illius condi- tionem, quae indicia prae- cepta dicuntur ; licet ex con- sequenti aliquid significarent</i> in futurum, sicut ei omnia <i>⁹aliorum</i> facta, secundum illud I ad Cor.x: Omnia in figuram contingebant illis; in quo conveniebant cum cacremonialibus praeceptis, quae principaliter iutiura erant ad significandum ali- quid futurum. Unde et prac-</p>

l.kl.iio ABF	Lf.ctio Am. PRIMA MANU	Lectio Air. inseriris iorrk† noNiiits	l.r.cno irnnu ci.assis
<p>ccptum de decimis persolven- dis hic signifient eliquid in fu- tutum: qui enim decimam dat, quae est perfectionis si- gnum (eo quod denarius est quodammodo numeros per- fectus, quasi primus limes numeriorum, ultra quem nu- merum non procedunt, sed ^<i>revertantur</i> ab uno), no- vem sibi partibus reservatis, protestatur quasi in quodam signo ad se pertinere imper- fectionem, ”<i>perfectionem</i> x e- ro quae erat futura per Chri- stum, esse “<i>exportandam</i> α Deo. Nec tamen propter *<i>yhoc</i> e.i/cflcremonialc praeceptum, sed iudicialc, ut dictum est. Est mitem haec differentia inter caercmunialia et judi- cialia legis praecepta, ut “<i>su- pra diximus</i>, quod cacrcmo- ninja illicitum est observare tempore legis novae: iudi- cialia vero, etsi non obligent tempore gratiae, tamen pos- sunt observari absque pec- cato, et ’W eorum obser- vantiam aliqui obligantur si statuatur auctoritate eorum quorum est condere legem. Sicut praeceptum iudicialc veteris legis est quod qui furatus fuerit ovem, ^<i>reddat</i> quatuor oves, ut legitur Exod. ani: quod, si ab aliquo rege statuatur, tenentur eius sub- diti obsenure. ha etiam de- terminatio decimae partis solvendae est auctoritate Ec- clesiae ^<i>tempore</i> novae legis instituta secundum quondam humanitatem: ut scilicet non minus populus novae legis ^<i>ministris novi Testamenti</i> <i>exhiberet quam populus ve-</i> <i>teris legis</i> ministris veteris Testamenti exhibebat; cum tnmcn populus novae legis ad maiora obligetur, secun- dum illud Matth. v: Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam “<i>Scribarum</i> et Phnriseorum, non intrabitis in regnum caelorum; et cum ministri novi Testamenti ^<i>sint maioris dignitatis quam</i> <i>ministri veteris Testamenti</i>, ut probat Apostolus II ad Cor. ni. Sic ergo patet quod ad solutionem decimarum homines tenentur. partim quidem ex iurc naturali, par- tim etiam ex institutione Ec- clesiae: quae tamen. *<i>pen-</i> <i>w</i>/wopportunitatibus tempo- rum ,2t7 personarum, posset partem aliam determinare solvendam.</p>	<p>ccptum de decimis persolven- dis hic significat aliquid in fu- tutum: qui enim decimam dat, quae est perfectionis si- gnum (eo quod denarius est quodammodo numerus per- fectus, quasi primus limes numeriorum, ultra quem nu- merum non procedunt, sed ^<i>resistuntur</i> ab uno), no- vem sibi partibus reservatis, protestatur quasi in quodam signo ad se pertinere imper- fectionem, “<i>perfectio</i> ve- ro quae erat futura per Chri- stum, esse “<i>reputandam</i> a Deo. Nec tamen propter caeremoniulc praeceptum, sed iudicialc, ut dictum est. Est autem haec differentia inter caermoniilli et iudi- cialiis legis praecepta, ut a»df- <i>ctum est</i>, quod cocremo- nialia illicitum est observare tempore legis novae iudi- cialin vero, etsi non obligent tempore gratiae, tamen pos- sunt observari absque pec- cato, et eorum obser- vantiam aliqui obligantur si statuatur auctoritate eorum quorum est condere legem. Sicut praeceptum iudicialc veteris legis est quod qui furatus fuerit ovem, ^<i>reddet</i> quatuor oves, ut legitur Exod. xxiii: quod, si ab aliquo rege statuatur, tenentur eius sub- diti observare. Ita etiam de- terminatio decimae partis solvendae est auctoritate Ec- clesiae novae legis instituta secundum quondam humanitatem: ut «cilicet non minus populus novae legis ministris veteris Testamenti exhibebat; cum tamen populus novae legis ad maiora obligetur, secun- dum illud Matth. v: Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam ^<i>diystarum</i> et Pharisacorum, non intrabitis in regnum caelorum; et cum ministri novi Testamenti ut probat Apostolus I ad Cor. ni. Sic ergo patet quod ad solutionem decimarum homines tenentur, partim quidem ex iurc naturali, par- tim etiam ex institutione Ec- clesiae: quae tamen, tie opportunitatibus temporum <i>y*ctiam</i> personarum, posset partem aliam determinare solvendam.</p>	<p>ccptum de decimis persolven- dis hic significat aliquid in fu- tutum: qui enim decimam dat, quae est perfectionis si- gnum (eo quod denarius est quodammodo numerus per- fectus, quasi primus limei numeriorum, ultra quem nu- merum non procedunt, sed “<i>revertuntur</i> ab uno), no- vem sibi partibus reservatis, protestatur quasi in quodam signo ad se pertinere imper- fectionem, “<i>perfectio</i> vero quae erat futura per Chri- stum. esse “<i>reputandam</i> α Deo. Nec tamen propter **<i>hoc</i> <i>est</i> cacrcmoniale praeceptum, sed iudicialc. ut dictum est. Est autem haec differentia inter cacremonialifl et iudi- cialia legis praecepta, ut ’♦</(- <i>ctum est</i>, quod cucremonia- li.i illicitum est observare tempore legis novae: judi- cialia vero, etsi non obligent tempore gratiae, tamen pos- sunt observari absque pec- cato, et ’W eorum obser- vantiam aliqui obligantur si statuatur auctoritate eorum quorum est condere legem. Sicut praeceptum iudicialc veteris legis est quod qui furatus fuerit ovem,^<i>reddet</i> quatuor oves, ut legitur Exod. xxni. quod, si ab aliquo rege statuatur, (enentur eius sub- diti obsen are. ha etiam de- terminatio decimae panis solvendae est auctoritate Ec- clesiae novae legis instituta secundum quondam humanitatem: ut scilicet non minus populus novae legis ^<i>ministris novi Testamenti</i> <i>exhiberet quam populus ve-</i> <i>teris legis</i> ministris veteris Testamenti exhibebat; cum tamen populus novae legis ad mniorn obligetur, secun- dum illud Matth. v; Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam “<i>hyscribarum</i> et Pharisacorum, non intrabitis in regnum caelorum; et cum ministri novi Testamenti *><i>sint maioris dignitatis quam</i> <i>ministri veteris Testamenti</i>, ut probat Apostolus I «d Cor. m. Sic ergo patet quod ad solutionem decimarum homines tenentur, partim quidem ex iurc naturali, par- tim etiam ex institutione Ec- clesiae: quae tnmcn, <i>y’pen-</i> <i>sat</i>i/sopportunitatibus tempo- rum <i>y,ct</i> personarum, posset partem aliam determinare solvendam.</p>	<p>ccptum de decimis persolven- dis hic significat aliquid in fu- tutum: qui enim decimam dat, quae est perfectionis si- gnum (eo quod denarius est quodammodo numeros per- lectus. quasi primus limes numeriorum, ultra quem nu- merum non procedunt, sed “<i>resistuntur</i> ab uno), no- vem sibi partibus reservatis, protestatur quasi in quodam signo ad se pertinere imper- fectionem. “<i>perfectio</i> ve- ro quae erat futura per Chri- stum, esse “<i>reputandam</i> a Deo. Nec rumen propter”Aoe cnrcmoninlc praeceptum, sed iudicialc, ut dictum est. Est autem haec differentia inter caercmonialiu et judi- cialia legis praecepta, ut *<di- <i>ctum est</i>, quod cacrcmonia- lia illicitum est observare tempore legis novae: iudi- cialin vero, etsi non obligent tempore gratiae, tamen pos- sunt observari absque pec- cato. et eorum obser- vantiam aliqui obligantur si statuatur auctoritate coram quorum est condere legem. Sicut praeceptum iudicialc veteris legis est quod qui furatus fuerit enem. ^<i>reddat</i> quatuor ovrs, ut legitur Exod. xxiii: quod, si ab aliquo rege statuatur, tenentur eius sub- diti obscnarc. lia etiam de- terminatio decimae panis solvendae est auctoritate Ec- clesiae novae legis instituta secundum quondam humanitatem: ut scilicet non minus populus novae legis ministris veteris Testamend exhibebat; cum tamen pupulus novae legis ad maiora obligetur, secun- dum illud Matth. v Nisi abundaverit iustitia vestra plus quam >5<i>scristarum</i> et Pharisacorum, non intrabitis in regnum caelorum; et cum ministri novi Testamenti ^<i>sint maioris dignitatis quam</i> <i>ministri veteris Testamenti</i>, ut probat Apostolus I ad Cor. in. Sic ergo patet quod ad solutionem decimarum homines tenentur. partim quidem ex iurc naturali, par- tim etiam ex institutione Ec- clesiae: quae tamen, ”pen- Xiih>oppnrtnumtrttibustempo- rum ”er personorum, posset panem aliam determinare solvendam.</p>

Variante* inter A, B et F. inter ABF et Ptanam levis momenti sunt et paucae. A post 5. pro *sicut, scilicet*; ante 16. anticipat *erant* inter *aliquiet per*; 16. *furti* sine *vel Juturi*; ad r8. legit *aliquid* ante et post *significarent*; d 38. om. *ministris novi Testamenti exhiberet*, – R ante 3. pro *his, cis*; post 5. om. *communi*; post 11. pro *unquam, numquid*; ante 30, *Testamenti novi*; post 32. *altam partem*. – F ad 2. pro *rationi, ratione* secunda manu; post 11, pro *unquam, nunquam*; unie i3. om. *est*; 16. /w-*turi* sine *furti vel*; post 2?. pro *aliqui, aliquid aliqui* et pro *statuatur, statuantur*. – Piana ad 2. pro *rationi, ratione*; ante 3. pro *his, cis*; post 11. pro *Quis, aut quis*; post 15. pro *Leviticis, I.evitis*; 16. *futuri* sine *furti vel*; inter 19. et 20. pro *persolvendis, solvendis* et om. *hic*; 30. *reiterantur*; post 25. *statuantur*; post 26. pro *Exod. XX///, Exod. XXII*; nd 28. om. homoteleuton *legis ministris veteris*; post 32. *aliam partem*.

Vind. α lectione quarta columna data sic variat. Ad 3. *partim autem erat* see. m.; 7. *a populo* see. m.; ad 8.-11. *Unde Apostolus pro suis stipendiis unquam* pr. m. (idest om. *hoc* cum sua classe, proprio errore om. *-bat... militat*, et pro errore *stipendiis* substituit *stipendiis*}; see. m. ut prima columna; 16. *furti vel futuri* sec. m.; 10. *eorum* see. m.; mox pr. m.. *secundum illud 1 ad Cor. x: omnia quae principaliter instituta erant ad significandum aliquid futurum unde et praeceptum de decimis persolvendis hic significat aliquid futurum unde et praeceptum de decimis qui enim decimam dat* etc.; secunda munus post *omnia* inserit omissa *in figura... praeceptis*; ipse scriptor expungit *unde et praeceptum de decimis* altero loco ex quo putet cum inter scribendum advertisse se irim scriptu repetere, et respuisse; oblitus tamen est scribere *in* ante alterum *futurum*; ante 20. om. *perfectus*; 20. *revertuntur* see. m.; 31. *perfectionem* et 22. *cxpectandam* see. m.; post 15. pro *si, sed si*; ante 26. pro *est quod, et*; ante 38. pro *humanitatem, humilitatem* see. m.; 28. *ministris... legis* see. m.; 29. *scribarum*; post 30. *II ad Cor.* sec. in.

Taur. ante 2. pro *inditum, indicium* (vel *indicium*)', post 5. pro *et his, in his*; post 11. pro *unquam, nunquam*; pro *defructibus, fructibus*; post 20. pro *protestatur, quod testatur*; post 23. om. *differentia inter*; ante 29. pro *Nisi, Nisi ubi*; post 30. pro *Apostolus, opus*.

Mas. pOSt i. pro *decimationem, d> cimarum*; ante 2. pro *partim, pertinet*; post 11. pro *unquam, ũ* pr. m.; post 14. pro *esset divisus, omnes divinis*; 15. *relinqui*; 17. *determinationem*; post to. *profiguram, figurant*; pro *cum caerimonialibus, acaeremimialibus*; post 20. pro *protestatur, quod testatur*; pro *signo, significatione*; post 24. pro *est observare, est observare est* pr. m.; pro *obligent, obligant*; bis habet sine variante *observari absque peccato* (ante 35.)... *subditi* (ante 27.); post 28. pro *populus, apapulis*; post 30. pro *Sic, Si*; post 33. bis legit *personarum posset aliam partem*.

Nae. 1. *inferte* see. m., ad 2. *partim erat autem*; 4. *victus* see. m.; pro *ministraret, ministraretur* see. m.; 7. *a populo* see. m.; 8. *hoc*; 9. *humanas* see. m.; 10. *Quis*; 12. *determinatio*; 15. *reliquae* see. m.; mox pro *Leviticis, Levitis* see. m.; 17. *determinationem*; nd 18. *iudicialia*; 20. *revertuntur* see. m.; 21. *perfectionem* et 32. *expectandam* see. m., 23. *hoc est* sec. m.; 27. *tempore*; 38. sec. m. ut prima classis. Singulares huius codicis lectiones non notavimus.

In quarta columna duos variantes signo interrogationis distinximus: 6. *victus?* et 14. *quid qui?* Priori loco *victus* habent Maz. Nat.; *victus* etiam Vind., sed prima pars correctoris est, qui primam manum abrasit; Taur. *nutritus* habet, et ita forte prima Vind. legebat: lectio ergo tertiae classis non c>t certa. Altero loco Air. Vind. uterque prima manu *quid*, vel *quod, cum in* habebant, *quid qui* (*qui* nempe pro 9 *in*) Taur. Maz.; *qui cum in* Nat. – Variantes 12. *decimatio* et 17. *decimationem* non urgemus, quia, aequivocatione compendii et reminiscencia ex textu S. Scripturae inducto coincidentibus, facile pro *determin-* scribi potuerunt, sicut et nonnullis librariis primae classis accidit.

Inter variantes Atr. proprias primum considerantia est 3. omissio nempe verborum: *naturali rationi partim autem erat* (vel corrupte cum tertia classe: *pars erat autem iudiciale*, quae corrector non restituit: hic ergo ad Atr. ceteri non redeunt, cum suo consensu apographum indicent quod non omittebat. Alias omissiones solius Atr. nec n correctore restitutas notamus: Qu. xov art. vin fin. corp.: qui eorum persecutionis tempore maneant ne fuga omnium *et qui fugiant ne morte omnium* deseratur ecclesia ». Qu. Gxvtn art. vu primi argumenti om. conclusio-nem: *Ergo etiam arantia non debet poni vitium capitale*, Qu. cxxii un. vi corp.: . pietatis qua redditur parentibus debitum *in quo includitur omne debitum* quod ex aliqua speciali ratione debetur ». – Porro 5. *naturalis ratio pro ratio naturalis*; 26 *reddet* pro *reddat*; talibus exiguis variantibus Atr. saepius singularis est quum ratio primi exemplaris pateretur. Qu. I x x x i x art. v fin. corp.: « qui intcl-ligit... in necessariis iurationem *humanam habendam* refrenat se quantum potest > ; nullus alius habet *humanam* sed unanimiter omittunt; credo librarium *humanam* pro *habendam* scripsisse (*hiām* pro *hndam*) et errorem correctum expungere oblitum esse; sed quidquid sit de hac con-nectura, si Atr. erat primum exemplar, in omnibus exemplis *humanam* non fuisset omissum. Ibid, ad 3“. « *et* dissimulaverit . ceteri *et si*. Qu. xcv art. I med. corp.: Annuntiate quae lutura Mint *et* futurum ., ceteri *in*. Qu. en-ari. vi tert. arg.: dominia singularia *principium* », ceteri *principum*. Qu. ex art. II med. corp.: - secundum mendacium *est* >, ceteri principio ponunt. Ibid. art. m ad 5: . promisit *et* habebat in mente », ceteri *quod*. Qu. exi art. i corp.; veritati opponitur quod nliquis per verba exteriora *aliquis* significet quam habet apud se », pro *aliquid* tertiae classis, et hoc pro *aliud* primae et Pianac. Qu. ę xiu art. II ult. linea *suam vocem*, ceteri *vocem suam*. Qu. <xiv: > Deinde considerandum... et *vitiis* oppositis ■, ceteri *de vitiis*. Qu, uxxii art. iv ten. arg.: « Nonne unusquisque vestrum solvet bovem... et ducit *adequarc* », ceteri *adaquare*. Ibid, ud 3. in prine.: < *illa* sanctificari dicuntur in lege », ceteri *illa enim*. – Deinde 6. *victus*; at *stipendia* sine *victus* satis bona lectio est: quare ergo correctores primo exemplari *victus* vel *nutritus* deesse credidissent? Vero similis esse credimus librarium Atr. recedere α suo exemplari *victus* legente vel *nutritus*. – hem credimus \tf. corrigendo recedere a vera lectione q. *humanos*, quod habent Taur. Mas. Nat.; de Vind. ratio haberi nequii quia habet lacunam. In hoc ergo Articulo quatuor variantes inter Atr. ex una et ceteros ex alia pane assignandae sum Nullo ergo iure diceremus ceteros ex Air. oriri. Etiamsi 5. 6. 26. ratio non habeatur, ex *oln 2. satis apparet, quod aliquando ceteri unanimiter suppositum exemplar primum bonitate excedunt. Tanto minus itaque Air. primum exemplar habere licet.

Veniamus ad tertium columnam, sive secundam manum .Atr., et comparemus eam cum quarta columna, sive cum lectione tertiae classis restituta ex Vind. Taur. Maz. Nat. Et primo quidem e serie correctionum eliminanda est suppletio omissionis 18. Scriptura huius correctionis ab alia manu est quam quae ceteras correctiones scripsit, et, quamvis non in characterе textus, tamen per primum librarium ut nobis videtur exarata. Non raro enim ille se corrigit in textu ipso, praesertim quando, postquam homoteleuton omiserat, expunctis aliquot serbis homoteleuton excipientibus. denuo resumit omi&sa; ex. gr,: Qu. cxxi art. n: « Respondeo dicendum quod in adaptatione bcatitudinim ad dona duplex convenientia potest attendi *secundum propriam rationem* una quidem secundum rationem ordinis... Alia convenientia potest attendi secundum propriam rationem doni et bcutitudini* ». Quid librariorum acciderit patet: postquam scripserat *potest attendi* primo loco, eadem oculis in exemplar respiciens quaesivit, ut videret quae scribenda sequerentur, sed incidit in ea ubi secunda vice in exemplari scripta erant; ideo prosequitur *secundum propriam rationem*, prosecuturus utique *doni et beatitudinis*, nisi se aliqua omisisse adverterat: ut mendum corrigetur expungit *secundum propriam rationem* et resumit quae

post *potest attendi* primo loco sequuntur: *una quidem* etc. Alia cxcnpln resipiscentiae librarii Atr. non desunt. Potuit ergo occidere ut, post plurcs iiim lineas scriptas errorem Suum advertens, ne nimis expungere cogeretur, vel quacumque demum ratione ductus, omisso margine nutare maluerit. Ideo credimus correctionem dc qua agitur, et ceteros in littera huius scriptas, ab ipso librario oriri. Accedit quod haec correctio unam molam lectionem tertiae classis et unum correctoris errorem exhibet: *indicia* pro *iitdictalia* mole legit tertia; vel/ pro *sicut* error correctori proprius est: librarium igitur Atr. haec correctio sopit, communia menda propriis cumulantem. Manu qua ceterae huius Articuli et vulgo totius libri correctiones scriptae sunt, haec etiam correctio iterum correcta est. et quidem secundum lectionem primae classis. In columnis rccorrectioncm notare non potuimus. Ubi de *correctore* sci de *secundis manibus* Atr. sermo erit, non loquimur dc locis ab ipso librario probabiliter correctis, sed de illo a quo correctionum maxima pars profecta est.

fredccics in hoc Articulo corpore corrector primam manum tetigit. Quater nempe lectionem singularem ipsius librarii : i 3. *secundum*, '2.5. ad, 32. et, homotcleuti omissionem supplet 3o. Quatuor eiusdem lectiones singulares, dc quibus iam egimus, non respexit; a. 5. 6. 26, quarum 2. profecto correctione eguisset. – Octo errores communes tertiae classi* emendavit: 3. *populus* et 8. *hoc*, quae omisso erant; i 1. *stipendiis* pro *stipendus* (-d9 ita corrigit ut sub rasuris et lineolis super *ii* primam manum lectu difficilem reddiderit); 14. *qui* pro *quid* vel *quod*; 20. *revertuntur* pro *resistuntur*, 23. *hoc est* quod Librarius Atr. omiserat et tertia *hoc* legit; 29. *hpseribarum* (oblitu* scilicet est expungere /;>'), pro *hpstarum* quod credo legisse librarium Atr., ubi tertia classis *scristarum* ; denique 28. supplet homotcleuton in tertia classe deficiens. Unum optimum tertiae classis lectionem, unam ex paucis, relative loquendo, quibus tertia primae praestat, corrigendo peiorem reddit ad 16. *futuri* nempe innuit *furti vel* legendum esse ante *futuri*.– Non corrigit errores communes 1. *Inferre* pro *Inferte*; i5. *reliqui* pro *reliquae*; 19. *altorum* pro *eorum* ; 21. *perfectio* pro *perfectionem* ; 22. *reputandam* pro *expectandam*. Ad omissiones verborum 7. *a populo* et 27. *tempore*, quia sensum non laedunt, mendum odorari non potuit.

Unam secundum manum, 31. *pensatis*, interpretationem potius compendii *peHt* quam correctionem appellamus. Librarius Atr. modo plenissime scribit, modo, medii* litteris suppressis, plus quam librarii >ui temporis solent contrahit verba. Corrector sicut hoc foco, ita et alibi compendia ad extremum perducta explicare voluit, aliis locis ea non tangit. Ex. gr.: Qu. ex art. iiii ad 1; < si pluribus *re*9* rem quum audierunt vel viderunt, non eodem modo atque iisdem verbis eadem res fuerit indicata >. Etiam si inter liitem bonae lectionis nos continere volumus, quod tamen librarii coniecturantes facere non solent, compendium vel potius mutilntioncm *re***, quod corrector non explicasit, legere licet *recolentibus*, *recordantibus*, *remmiscentibus*, *recogitantibus*, *referentibus*, *renarrantibus*, *recitantibus*, omne denique verbum quod ad netum memoriae vel loquelae exprimendum indice librario aptum est. Omnes tamen codices *reminiscentibus* habent. Qu. an art. i pr. arg.: * Ambrosius dicit de Abraham quod *captoe* loquebatur cum servulis, cum dixit Gcn. xxn: Ego et puer... revertemur ad vos »; omnes legunt *captiose*, etsi maiori iurc *captione* interpretandum est. Mirum est, quam frequenter librarii rem acu tetigerint, supposito quod ex Atr. transcriperunt.

Quartam columnam cum tertia comparantes et tertiam classem ad minus ex Atr. oriri supponentes, videmus quatuor correctiones a librariis dc Atr. transumentibus adoptatas esse: i3. 25. 3o. 32, novem vero neglectas: 3. 8. 11. 14. 16. 20. z3. 28. 29. Comparantes cum tertia primam columnam, cuiusque lectiones ex Atr. ortas credentes, videmus librarios primae classis omnes correctiones adoptasse, praeterquam quod *hyscnbarum* cum grano salis intellexerunt, *revertuntur* e contra corruperunt in *revertantur*. Quia vero fieri non potuit ut librarii codicum tertiae

dassis unanimi consilio easdem correctione% adoptare ca*-dem respuere voluerint, nec ut librarii codicum primae, dum omnes correctione* religiose respiciam, simul unam corrumpant, dc Atr. duas transcriptione* adfuisse necessario credendum est, ad quarum unam, satis malam, tertia ch*-sis redeat, ad alterum, catnquc multo meliorem, prima. Secus enim convenientiam codicum tertiae invicem, convenientiam codicum primae invicem, et discrepantiam totius tertiae u tota prima, nemo explicare poterit, nisi duos tantum \criptores ex Atr. descripsisse supponat. At tunc explicandum remanet. quo casu uterque pro 5. *naturalis ratio* legat *ratio naturalis*, 26. *reddat* pro *reddet*; quare ad u. aliquid, *victus* vel *nutritus*, dcexsc crediderit; unde sumpserit 2. *naturali rationi partim autem erat iudiciale* unus, alter *naturali rationi pars erat autem iudiciale*, quod nihil est nisi corruptio prioris lectionis. Porra explicandum restat unde librarius, dc cuius descriptione codice» primae classi* manare supponimus, dum 4. *rictus* pro *victui* et 24. *supra diximus* pro *dictum est* scribens ab archetypo deficit, tamen od 1.7. 10. i5. i9. 21. 22. 27. illud undequaque superare valuerit.

Sicut autem iit hoc Articulo, ita per totum librum res se habet. Margines circum columnas et inter lineas secundis manibus consperguntur codicem alium vidisse non meminisse qui diligentius et frequentius correctus esset. Magnam tamen et forte maiorem partem errorum corrector non tangit. Correctiones dare scribuntur et signis ad loca sua referuntur, ita ut saepe non niti per positivum notationi* actum a librario, qui ex hoc libro describeret, respui possent. Errores vulgo punctis, rarius rasum delentur. Deletionis per rasurum exemplum habes iu exscripto Articulo i 1, *stipendiis* : nescio qua pertinaci errandi libidine aliquis librarius *stipendus* sub rasuris ctfodcre voluisset; ut rasurae non sunt frequentes. Collatio correctionum cum primi* manibus codicum primae et tertiae classis docet tertium cum cis multo minus facere quam primam, hanc vero pene omnes lectiones habere quas corrector erroribus substituit.

Quae cura ita sint, quaeramus undenam correctoris lectiones sumptae sint. Facultatem criticam correctoris proprii ingenii viribus et existimationi suuc relictis longe excedunt. Locos enim adeo corruptos, ut et sensus omnino interierit, et confusio verborum lectionem corrupte redditam aegerrime divinare patiatur, corrector undequaque perfectos et integro* restituit. Nescio an Auctor ipse errore» suorum amanuensium plenius emendare potuisset; plenius dico, non solum quoad sensus bonitatum, sed, quod multo difficilius est, quoad ipsam erroris habitudinem: sic scilicet ut lectio correctoris quasi clavis sit qua natura erroris aperiat, et reliquiae lectionis, quas librarius in errore conservat, etiam in correcta lectione conserventur. Errores enim librariorum (nisi omnino negative errent, ut Atr. hic 2. 18.. non vero 28. 3o.) cum lectione quam corrupte reddunt materialem similitudinem habent, et. propter istam similitudinem, quadam dimidiata gaudent audientia. Si ergo quod corrector excogitat exteriori erroris habitudini non respondet, certum est exemplar, quod librarius corruperat, lectionem correctoris non habuisse, utpote absimilem. Artis criticae periti nostris temporibus difficiliora aenigmata solvunt quam vel Atr. continet: at vehementer erraret qui illius aetatis artem tam alte ascendisse crederet, ut textum corruptum Atrebatensem propria Minerva emendare potuerit. Secundae vero manus in Atr. massam errorum, qui etiam nunc peritissimi cuiusque sollicitudinem exercerent, ad bonam frugem reducunt. Ergo non ex proprio correctoris ingenio nutac sunt, sed codicem supponunt, Atrebatensi vel quocumque codice tertiae classis multo meliorem, ex quo corrector pro erroribus, quos in Atr. animadvertit. authenticas lectiones materialiter transcribere potuit.

Nec indicia nec vera argumenta desunt, quibus probari potest correctorem Atr. ex codice primae classis lectiones meliore* prompsisse. In Articulo dc quo egimus quater (i?. 25. 3o. 3a.) corrigere potuisset ex codice tertiae classis. sed quia octies (3. 8. 11. 14. 16. a3. 28. 29.) non

secundum tertiam sed secundum primam legit, ideo ct quatuor prioribus locis nd codicem primae cum recurrisse patet. Revera, necessitas eum compulit codicem primae adire: nam graviores errores libri \tr. in alio tertiae codice per totam Secundam Secundae repetitos invenisset; ipsa rei evidentia cum docuisset peiorem codicem spernere, mcliorisque lectiones adoptare. Exemplum huius accipe ex **ιδ.***Juturi*; prima Atr. manus hic optime legit: quia aliqui per ncgligentiam erant transgressores futuri »; legislator fraudem aliquorum praevidens *undecim* tribus *decimam* quamque partem proventuum Lcviticis dare iubet; sed corrector Atr. *furtum vel futurum* secundum primam classem legi vult; non alia profecto ratione ductus quam quin codici, a quo iam tot meliores lectiones mutuari poterat, ct hic credendum esse putavit. Aliud exemplum accipe correspondens 13. *sed*, pro *secundum* frequens corruptio, ex Qu. ex art. ι (η): ratio mendacii sumitur a formali falsitatc, *sed* hoc scilicet quod aliquis habet voluntatem falsum enuntiandi ; ceteri teniae classis *secundum* legunt, corrector Atr. super expuncto *sed* scribit e.v. quod prima classis legit. Locis bene multis lectiones primae classis cum correctionibus Atr. convenire deprehendimus. Interdum tamen nec cum prima nec cum tertia facit corrector, praesertim ubi utraque male legit. Ex. gr. Qu, uxXn art. iii corp, textum Isaiae cap. xxviii vers. 20 legit prima munus ita *angustatum est ut ratum ct alter decidat*; pro *ut* est rasuro duarum vel trium litterarum capax; sed quid corrector raserit videre est ex Taur. Maz.: *angustatum est ut ratum {raptum* Tuur.) *et aliter decidat*; prima classis habet: *angustatum est ratum ut alter decidat*, idest *est ratum* pro *ê stratum*. Hic correctori \tr. aqua haeret, recurrit ad codicem Bibitorum ut ibi correctionem depomat: scribit enim: *coangustatum est stratum ita ut alter decidat*. Ita fere ubicumque correctorem singulariter legere deprehendis, mendum in prima classe invenies. Concludamus oportet correctorem Atr., quaerentem unde mendosum librum emendaret, in codicem primae classis incidisse, coque, aetatis ct vulgarium correctorum ratione habita, sedulo diligenterque usum esse.

item nobis excludenda est origo codicum primae classis ex Atr. conecto, si habitudinem textus primae consideramus. Constructionem orationis textus \BF integram esse, cohaerentem, sobriam, non fractam vel confusam, exceptis necessariis primi apographi mendis, nemo negabit. Quis vero, qui variantes codicum considerans indicia correctionum insertarum advertere solitus est, dubitabit quin frequentissime correctionum adaptatio textum truncum vel abundantem reddidisset? Si ergo textus primae clûssis ex prima manu Atr. et lectionibus correctoris eius coaluisse putatur, rem a sacculo inauditam accidisse credendum est: tam delicatam et politam innumerabilium correctionum in textum insertionem, ut factae insertionis nulla in textu signa animodverti possint. Textus ergo solidus ct continuus non ex primis et secundis manibus conglutinatus est. sed a summa origine sponte manavit. – Quid quod etiamsi omnes Atr. correctiones textui primae manus perpolite applicuisti, longe abes a perfectione et excellentia lectionis primae classis, quam nostri ABF repraesentant. Articulus supra pro exemplo exscriptus hoc plane demonstrat. Ne dicamus ergo. Atr. primum exemplar esse eo sensu ut ceteri ex eo descripti essent. Communis codex tertiae classis est» in quo ct errores exemplaris sui perseverent, ct alii α suo ipsius librario introducti sunt, ut librariorum est.

In corpore Articuli exscripto occasionem non habuimus notandi interpolationes, quas tertia classis vel tota vel excepto Taur. ostendit. Quia Qu. <xvi art. iv ad 3. c textu sustulimus *Vnde versus: Si quis in hoc mundo vult multis gratis haberi, Det, capiat, quaerat, plurima, pauca, nihil*, quamvis S. Thomas interdum tales versus citat, hic aliquot lectiones interpolatas tertiae classis proponere volumus. Lectionem primae classis lectioni interpolaturis praemittimus.

Qu. LXXXVII art. 1 2 arg. secundum illud Matth. ult.: *Docentes* cos servare omnia quaccumq; mandavi vobis ; *Euntes docentes* omnes.

Ibid, nam quod Dominus de decimis dicit Matth. χτιιι: *haec oportuit facere*, nd tempus praeteritum legalis observantiae referendum videtur -; *Vae vobis qui decimatis vitam etc. hoc oportuit etc. facere* sic! omnes. Quod tertia hic primae addit, postquam iam dictum erat: Dominus *de decimis* dicit ». superfluum est ct etiam ex modo suo interpolationem redolet. Corrector \tr. expungit *etc.*, utroque loco.

Ibid. art. iv x < Unde nunc eadem ratione tenentur clerici Summo Pontifici decimam dare, si exigeret. Naturalis enim ratio dictat ut illi qui habet *curam de communi multitudinis statu*, provideatur unde possit exequi ea quae pertinent ad communem salutem »; omnes post *curam* addunt *animarum*, quo addito ratiocinii oeconomiam corrector prorsus mutat: communis multitudinis *status* dc *spirituali* fit *temporalis*, ct argumentum, quod dc solo Summo Pontifice est, deseritur.

Qu. LXXXÎX art. it 1 arg. < Nihil enim quod prohibetur in lege divina est licitum. Sed iuramentum prohibetur Matth. v... ct lac. v -; omnes praeter Taur. post alterum *prohibetur* addunt *in lege divina*; ut videtur interpolator non intellexit *Matthaeum* ct *Iacobum* iam expri-mere quod desiderari credidit.

Ibid art. vit 8 < Et ideo iuramentum nnn est servandum in co casu quo est peccatum vel boni impeditivum *secundum enim utrumque* horum vergit in deterio-rem exitum ; *secundum enim Augustinum utrumque* omnes praeter Tnur. Ex prima classe nullus nisi B hanc interpolationem exhibet.

Ibid. art. ix Ad secundum dicendum quod homo potest alteri promittere aliquid dupliciter: uno modo *quasi* pertinens ad utilitatem ipsius >; *quando promittit aliquid* omnes praeter Taur., qui *quasi* corrumpit in *quod*.

Qu. XCI art. n . Praeterea, Hieronymus super illud Ephcs. v: *Cantantes et psallentes* in cordibus vestris, dicit ; *ct habetur in Decretis Dist. XIV c. Cantantes et psallentes* omnes praeter Taur. Librarii interpolationem male inserunt, quia *cantantes* bis legendum foret.

Qu. XCHI art. 11 r, < Unde Augustinus in libro de Vera Religione inducit quod dicitur Luc. xvn: Regnum Det intra vos est, *contra* superstitiosos >; *loquitur contra* omnes.

Qu. XCV art. v z < Ad secundum dicendum quod huiusmodi astrologi ex consideratione astrorum frequenter ver i praenuntiant *contingit* dupliciter »; *ct hoc contingit* omnes, sed correctori potius *huiusmodi* in *hoc quod* mutandum fuisset.

ΑννογανΟ variantium Am. Vind.

Primo elencho notamus quibus locis nos legamus contra consensum Pinnae ct Atr. Vind., adsint in apparatu vel non adsint aliqui codices ex prima classe vel omnes. I bicumque ergo, praeter locis hoc elencho citatis, rciciimus lectionem Pianam, quod apparet in notis cx signo P. in textu habemus lectionem Atr. Vind. ct eorum ex prima classe qui in nota tacentur. Dc exceptionibus infra sermo erit. Ubi unus codex in hoc elencho signatur, intclligatur nos legere cum illo qui tacetur: hic enim signamus lectiones a nobis reiectas.

Qu. XCII art. 1 β (inlclligc: *contrarium* Atr. Vind.).

Qu. XCIII art. 1 β; 11 β, <, *rt*.

Qu. XCIV art. 1 8, u *enim, p*; 11 γ, η, x; iv < *excreverunt*.

Qu. XCV ari. 1 8 *quia*; 111 8 Vind., *signis*, 0 \tr.; iv ; vi γ *in*, 8, vin 0 *eligendi*. (QQ. xen xcvn Air. folia excisa sunt).

Qu. XCIX art. 1 x,

Qu. C arc. \i u; (QQ. cu art. 111 γ. <hi, <iv art. I β Air. fol. dec. QQ, i iv, <v, evi, cvn art. 1 γ Vind. fol. dec. I acunae coincidunt Qu. civ art. 1 α, β).

Qu. CIV art. 111 1 *i*ocat*.

Qu. CVI art. 111 8 *accepit*; (art vi 0, QQ. cvu. cvm, cix art. i i Atr. fol. dec. Lacunae Ur. ct Vind. coincidunt hic 8.1.

Qu. scq. art. 1 χ» β. γ).

Qu. CVII art. in β.
Qu. CIX art. n 9 ; nt 3, ζ.
Qu. CX art. i β esse om., a; m λ Vind., *supervenerint* Air. ; iv ζ Vind.
Qu. CXI art. i 3 Vind.; n <; in a Atr.
Qu. CXII an. n β (*quod semper est*), \ *quandoque* Air.
Qu. CXVI art. n γ,
Qu. CXVH art. i 3 *accepimus* Vind.; in e, 9; iv *r*, (*propter solum*), 9.
Qu. CXVIII art. m α. ζ.
Qu. CXIX an. i ζ; tri γ.
Qu. CXXI art. ii γ.
Qu. CXXII art. ii γ Vind., *ct in bonitate autem* Atr.; in μ Atr.; tv β. 3 Vind., Atr.; v, p, σ, ω: vi ζ. 9 (t, λ, λ, p Atr. fol. cxc.)

Secundo elencho notamus quibus locis nos legamus cum Pinna ct Atr. Vind. contra codices primae classis, vel contra aliquot codices cius, signatos in notis. Pro lacunis in Atr. Vind. confer elenchum primum. Si unus codex signatur in hoc elencho, intelligatur nos legere cum codice signato, ct alterum lectionem a nobis roicctam exhibere. Asterisco ad litteram Graecam hic ct in tertio elencho indicamus ibi, propter omissam vel acquivocam in schedis nostris notationem, Atr. Vind. modo Roma profectos data occasione nobis revisendos esse.

Qu. XCIi urt. i λ (idest *habentia* Atr. Vind.); η η, 0.
Qu. XCIII an. i c, ζ; u γ, ζ.
Qu. XCIV ari. i α, i Vind., om. Atr.,, σ *immolatitiae*; n Æ *atque*, c', ζ; iv 3 *invitetur*, 9.
Qu. XCV art. i β', i, η. ii 3, t, 9, i; m c *nigrum*, ζ, η, χ *natalium*, π *non*, u; iv β, γ ; v β, η *hoc* (*haec* Atr.?); vi β, η; vu 0 *ea* ct *ordinata* (ubi pro < *ordinatam* Gl legendum est *ordinatam* GL, om. l »); vni β *deiectus*, i.
Qu. XCVI art. i 3; n η *conversione*.
Qu. XCVII art. i x'. ; m a.
Qu. XCVIII art. i ζ; ti γ; iv e, η.
Qu, XCIX urt. ii γ, 3 *capere*; iv β *sacrilegi* Vind., *qui*, e.
Qu. C art. i c *possidere*, x, λ; n i *detur*; iv 3 *conceditur*, ζ, p; vn η *evitatur*; vi 3', ξ. π.
Qu. CI art. i i *referuntur*; ii γ; ni a; iv x *et* Vind., *i*, 9, i *divinum*.
Qu. Cii art. u t; m 3 *magis*.
Qu. Ciii art. i η; ut β. 3; iv γ.
Qu. CIV art. t 3'; m ζ; m c.
Qu. CV art. i x. β *obedientes*.
Qu. CVI art. ni r; iv γ *virtuoso*, ζ; v β, γ; vi α*. β*.
Qu. C\ II art. m γ , iv β, ζ *faciet*.
Qu. CVIII art. i γ, 9; ii 3; in α, γ *patet*.
Qu. CIX art. i γ *et*, i; ii x, β, 3. η; m β; IV x, β, ζ.
Qu. CX art. i 3, η , ii r Vind., 9 *in quo*, i *enumerationis* Atr.; m 3 *autem*; iv 9.
Qu. CXI art. iv *r*, *sed*.
Qu. CXII art. i β *cum*.
Qu. CXIV art. ii γ.
Qu. CXV art. ii α, ζ *cum*.
Qu. CXVH art. i x *cum* ; i\ c *qui* ; v ζ.
Qu. CXVIII arc. i t; iv β *sistat*; v β, «, ζ, λ Atr.; vin x Vind.
Qu. CXIX art. m ζ.
Qu. CXXI urt. i β *debeat*.
Qu. CXXII art. ni x *tradatur*; vi x Vind.

Tertio elencho notamus quibus locis nos legamus cum Pinna contru Atr. Vind. ct primam classem vel partem eius.
Qu. XCIi art. n β*. ζ.
Qu. XCIV art. i γ. x *cos*, ξ *dicetur* , ni γ ; iv β, t *earumq;iic*.
Qu. XCV art. i γ *in seipsis* ct *considerare*; ii x. η; ni i *aliquarum*, v, ξ *apparentibus*; rv 3; v λ *moderentur*; vu 9 *accipiens* ; vui γ, p.
Qu. XCVI art. ii η *exequendis*; iv 3'.
Qu. XCVII art. i 3'. x'; ii β', λ; m γ.
Qu. XCVIII art. i t'; ni e.
Qu. XCIX art. i β; ni c.

Qu. C art. i 3; u χ*. β*. p. *decedere*; in β\ 3', f. 9', ./.; v η *vel*; vi χ. η.
Qu. CI uri. i β *et est*; iv β.
Qu. CII an. i 3. t, m 3 *obligamur*, *t*.
Qu. CIII an. m e; iv β.
Qu. CIV art. n 3; in t *funditus*.
Qu. CV urt. u *Ti*.
Qu. CVI art. III x, β, 3 *Quandoque*, i. ; iv γ *non* ; vi c *in quo*.
Qu. CVII art. iv 3.
Qu. CVIIi art. i 3; n β *qua*; ni β; iv t.
Qu. CIX art. ii γ; m e, *r*, *ct*.
Qu. CX art. n x, γ. ζ *iuvementum*, i *est*; i» ζ; iv β. r., x.
Qu. CXI art. n γ *crisis*; iv ζ.
Qu. CXH art. i x; n η.
Qu. CXIII art. i x. u x.
Qu. CXIV ari. i β, ζ *Congregationi*, η. 9 *illas*,y. *lascivam*.
Qu. CXV art. i ζ.
Qu. CXVI arL u ζ.
Qu. CXV II art. m γ , iv γ ; vi 9.
Qu. CXVIII an. i x, γ; n x, β *concupisces* ; ni 3 *prae-parent*, t; v x *Ecclt.* ct *scelestius*, i, x, p.; vr γ; viii λ, μ; *lucratur*, v *lucratur*.
Qu. CXIX art. i x *liberales*, γ; m 9.
Qu. CXX an. i 3, n η.
Qu. CXXII ort. n x *ea*; ni ζ; iv γ *est*, ζ, ρi, τ *aut*, u.

Quarto elencho varianto Atr. Vind. notamus, quas, quia aut cum roiccta aut cum retenta Piana lectione non conveniebant, in superioribus elenchi* notandi non erat occasio. Hic assignabimus etiam primai et secundas munus (pr., sec.) et interdum alios codices u nobis consultatos inducemus. Per « tota tertia ' intendimus quinque codices tertiae classis supra indicatos; post Qu. C cessamus notare Nat., ceteris iuniozem et iam prima manu magis ad primum classem accedentem, ut iam videre erat in corpore \riiculi exscripto. Ex codicibus prunae classis praesertim consideravimus quatuor Parisicnscs Nationals 15795-15798 (9 i *l*. λ signatos in Praefatione VIII Voluminis, ubi). inter *antiquos* ante quinquaginta annos 3 morte Auctoris scriptos locum dedi; ad *medios* religetur). Omnium tamen plurimum collutus est codex Amploniunus f. 102 (ibidem signatus oo). Librarius cius u nemine diligentia superatur. Eum bene imelligissc res de quibus Auctor agit, et attentione librariis insueta scripsisse, iurc merito ex facili ct levi decursu textus colligitur: omnes plus eo hiatibus ct omnis generis obstaculis lectorem fatigare solent. Non raro erroribus in textu expunctis, meliores lectiones super margine rescribit. Vix dubium esse potest quin nullas correctiones inter scribendum ipse excogitaverit, vel ex alio codice adoptaverit. In line libri indicem habet alphabeticum materiarum copiosum, quem proprio marte confecisse eo facilius credimus, quod in nullo alio codice tam uberem et apte dispositum occurrere meminerim. An opus est addere, librarium suos errores habere? correctorem magnam partem errorum exemplaris non vidisse? indicem materia» non exhausisse ? At si talia exiguntur antequam librario vel correctori laudis praemium adiudicetur, si temperum ratio non habetur, nullus scriptor vel corrector codicum diligens vel oculatus fuit, quinimo nullus codex bonus aut optimus praedicandus est. scd omnes simul vituperandi erunt. I)c hoc codice (Ampl.) in decimo Volumine largius tractabitur: hic dicere sufficiat eum intimam ad ABF, praesertim ad B, cognationem ostendere.

Variantes quas hoc quarto elencho describimus sunt lectiones Atr. Vind., et comparandae sunt lectioni nostrae quum hic non repetimus. Ubi inter variantem ct sequens colon vel punctum nullus codex nominatur, lector mente substituat « Atr. Vind. Purisicnscs et Ampl. non respiciuntur nisi exprimuntur.

Qu. XCII art. i *i sicut lapis* addit etiam Tour.; in ceteris tertiae classis haec interpolatio non obtinet; ex primi classe unum vidimus habere: Par. Nat. 15797. Hic locus ad paucifissimos pertinet, ubi consensus \BE n maiori ct meliori parte codicum primae classis non fulciatur.

art. 11 : *I't supra dictum est non quaelibet* ; ut nos see. Atr., et Ampl.

Qu. XCIV art. 1 ζ *creatura sensibilibus* pr. Atr. pr. Vind.. *creaturam sensibilibus*'Vaur., *creaturam insensibilibus* Mnz.; pr. Nat. abrasa; sec. Atr. A ind. Nat. *creaturae a sensibili-*
bus cum tota fere prima classe; see. Ampl. legit *creaturae a sensibili*, pr. ut prima classis. De Rubeis substituit lectionem *creaturae a sensibilibus*, (quod explicat idest *hominibus carnalibus*) arbitrariae lectioni Nicolai, quam vide upud De Rubeis hic. Nos errorem subesse credimus, *creature a* pro *creaturis*, cl S. Thomam cxçaturas animatas opponere idolo, *creaturae* inanimatae: lovcm deum lovi imagini;

η *per consequens*; ita et Ampl.;

x quos see. Vind., *quam* pr. Atr. Vind.; quos Ampl.

art. 11 o *cui quando*; ut nos see. Atr., et Ampl.

art. ni a *hoc*; et ita Ampl.

art. iv x *malitia*; ita et Ampl.;

(β *ut a Nemrod qui ut dicitur a magistro in hystoriis coge*
bat homines ignem adorare Ampl.);

à pro *docentibus disci, dici* Atr. Vind. Taur. Maz., *do-*
centibus dici Nat., *disci sec.* Atr. Vind.; ut nos Ampl.;

ibidem in textu pro *exhorreat, exorare aut* totn tertia;
exorreat aut see. Atr. solus!

r, *tamen*; ita et Ampl.; sec. Vind. ut nos;

i et *nuptus*; Ampl. *nuptis*;

a *hominis naturae* Maz., *hominis vel vere* Atr. Vind.,
hominis naturalis vere Taur., *hominis, naturae* sup. ras.,
Nat.; ut nos Ampl.;

a *ordinationem* pr. Atr., *deordinationem* pr. Vine. see.
Atr., *inordinationem* see. Vind.;

v *ipsum*; ita et Ampl.

Qu. XC\^ an. in 9 *nug'*. Atr., *inigi* Vind., *nigro* Tnur
Maz., *ungue* Nat. et margo Atr.; *in igne* Par. Nat. 13795,
idem ex *ungue* correctum ut videtur Ampl., *ungue* ceteri
primae classis quos vidimus;

x *generati* Atr. Vind., *gcneratici* Taur. et pr. Nat., *gnea-*
tici Mas., *gcncatici* see. Nat., margo Atr. et omnes quos
vidimus ex prima classe;

ξ *spatamantia* ;

inter 0 et *n* in textu: sive per protractionem pun-
ctorum quod perlinet ad artem *geomantiae* ; Vind. *geo-*
metriae, ceteri tertiae classis *geometricae*, sed N.it. corri-
gitur. confer S. Tb. Opusc. De Sortibus cap. m: *geo-*
mantiae usus per quem quibusdam punctis descriptis .
ibi cap. iv post prine.: puta si *gromanticus* puncta de-
scribat in pulvere ; ibi medio: < unde in protractione
punctorum *geomantiae* actores >; legendum ergo *gemnan-*
tiae cum prima classe;

σ *multiplex* ; ut nos Ampl.

an. iv x *illicite interrogationibus* ; ita et Ampl. *illicitis*
interrogationibus see. Atr.

art. v 9 *praecognoscendas figuras* Atr. Vind. Taur. (Maz.
non vidi), *praecognoscendas futuras* see. Atr. pr. Nat. ;
praecognoscendum futuros Par. Nat. 15793; ut nos Ampl.
i *procedit* Atr. Taur., *procedet* Vind. Nat., lac. Max. :

/. *huiusmodi* tota tertia cum prima : mendum est, nempe
h'η pro *h-q*, idest pro *hoc quod*, ut legimus cum Pinna;
tertia classis ante *contingit* addit *et hoc*, quo facto bonus
sensus restitutus est, sed interpolntorcm snpit.

). *inclinationes* omittunt ; *refrenationes* conicctm cor-
rector Atr., an quia errorem primae classis *inclinationis*
repetere nolebat? ut nos see. Ampl.;

u pro *operatio est, operationem* ; pro *quibus... nosse*
permittitur, quibus... nosse (nosce Vind.) *permittunt*.

an. m x *interpretata* ; see. Atr. *interpretati fuisse*, see.
Vind. *interpretari* ; mox legimus *interpretatur* cum Atr.
Vind., quia innuitur per *interpretatus*, unde variantes pro-
fectae sunt; *interpretatus* Ampl., *est* addit see.

ζ *esse*; uterque corrigitur *causae*, quod et Ampl.

art. vu 0 *in motum* (*mo*f Atr.) *naturae* ; *na* et Ampl.;

ut nos see, Vind.

ζ *exsolvit* tota tertia. Ampl. et omnes quos vidimus.

an. vni r. pro *exta, ex ea* pr. Atr., *et ea* sec. Atr. (et
Ampl.), otn. pr. Vind., *exila* see. Vind.;

1) *sôpnu* (*somnum*) ; see. Vind. *sinum*; Ampl. *sinu*.

“ pro *legeres, legens* vel *legens* pr. Atr., *legerent* Vind.
(vel *legens* pr. Vind., *legerens* see. Vind. cuius corrector
oblitus est *n* expungere?).

Qu. XCVI deficit Atr., ι γ *qualia autem omnia sunt* »;

ζ *non habet locum* ; Ampl. *locum non habet*.

art. n ï *Dum aliter*; « Unde si aliter videantur » Ampl.;

ζ *variae* omittit; ut nos Ampl.;

9 *fastigia* tertia classis, *fasingia* Ampl., et forte Per. Nat.
15/98 ; *fasnigia* Par. Nat. <5796, 15797 el ^orte '3798;
fahngia vel *falnigia* Par. Nat. 15795. In Nat., qui see. *fa-*
singia, margine notatur: *fasingia* sunt udiurntiones quee
fiunt spiritibus qui praesunt hominibus in falis » ; quod
utrum verum sit an non, et generarim quid de hoc loco
tnnquam certum concludi possit, nondum determinare pos-
sumus; interim adoptamus *praestigia* editionum cum con-
textu perfecte quadrans nee jib erroribus distans.

art. ni x *sint illicita*, Ampl. *sunt illicitae*;

β *inaniarum* ; Ampl. *etiam auditarum* sed *etiam* cx-
pungit;

x *his populus*; et ita Amp.

ari. iv % lac ; omittit nempe *unde Augustinus... prote-*
etinnem ; Ampl. *reliquias*.

Qu. XCVI) deficit Atr.; art. 1 ζ *Deu*l *lentatur* et mar-
gine additur *quod expcctatur* ; Ampl. *quod Deus lentatur*;
p et pr.. *et cum* see.; Ampl. *cum*.

xirt. n z Unde sciam et propter hoc incredulitate fuit
punitus : typica lectio codicis teniae classis! Transfer *hoc*
ante *sciam*, supple *unde* ante *et*, lege *incredulitatem*.

Qu. XCVIH art. in ? *tale et illud* tota lenia; ita et see.
Ampl.» qui pr. *et illud tale*. In codicibus bonis et antiquis
S, Thomae operum hucusque 11 nobis editorum, una vice
si bene memini excepta, celebre Aristotelis adagium legi-
tur ut nos in textu habemus;

r. *ql; equalitis hiis inde positis* · pr. Atr., *quibus equa-*
litis hiis inde positis see. .Atr., *q/l equaliter hiis non posi-*
tis pr. Vind., *ql; cqualiter hiis inde positis* Tour. Max.: ut
nos Nat., sec. Vind., et .Ampl.

Qu. XCIX an. 1 ζ *spe*; sec. Atr. *se est*, ita ut leget:
< Quantum est in se est rem sacram violat >. Ampl. et
see. Vind. se.

Qu. C iirt. 1 5 *Simonis primatem*; Ampl. ut nos;

9 *quae homines solent retrahi*; uterque sec. ut nos;
Ampl. *quae homines retrahunt*;

i *corporaliter* invenimus nullibi nisi margine Ampl.:
facile vero post *corpore* omitti potuit in primo apogra-
pho, ad quod codices omnes redeunt.

an. 11 *p naturae* ; altero loco pro *naturae officium, of-*
ficio pr. Air., *m officium naturae* see. Atr. solus!

ari. m η *ribpendunt* tota tenia! sed Atr. cj Nat. corri-
guntur *vili vendunt*; Par. Nat. 1370\$, i 5-q- etiam *vili-*
pendunt, sed corrector 15797 dividit verbum: *vili pen-*
dunt ; Ampl. *vili*; quid scripserit S. Thomas nescimus
bona pars primae classis convenit cum tertia et *mag*
nam rem pretio *vilipender** · non est ceno male dictum; at
maior pars primae classis et Augustinus et Glossa habent
vili vendunt. Cessat noturi Nat.;

u *suscepti offiem* Atr.. ut nos Vind. Ampl.;

v *suscipit tamen* ; corrector Atr. *suscipit non tamen* ;
Ampl. et sec. Vind. ut nos. *Et ideo* habent omnes.

art. iv 5 pro *calicem licet, calice*f pr. Atr., *calicem li-*
cet Vind.; Ampl. ut nos cm *licet*; ita etiam sec. Atr.» ex
qun iterum arguimus correctorem Atr. correctiones ex co-
dice primae classis sumpsisse;

v *offerret*; corrector Atr. super expuncto e scribit *a*;
margo Atr. *vel conferat*; Ampl. ut nos;

o pro *et non, non* ; ut nos Ampl.

art. vi β *monachum*; ita et Ampl.; sec. Air. ut nos;

u *sine restitutionis* ; corrector Atr. *sine restitutione*, an
quia in codice primae classis meliorem lectionem non in-
veniebat? *suae restitutionis* see. Vind.; Ampl. ut nas.

Qu. CI art. 1 x *haec* ut videtur; Ampl. Δο λ

art. iv x *differre*; ita etiam Ampl.;

v *honorationc* \ ind.. *honarificatione* Air. Taur. Mas. vt
ex prima Par. Nat. » 5~<>5 Ampl. *honorationc*;

ξ *committentes* Air. leur. Maz. ; ita et Par. Nat. 15795, 15797. sed prior praecedens *posset* legit *possent* tollis.

Qu. CII nrt. ι γ · persona quae ad *aliquam* providentiam , corrector .Air. expungit *ad*; pr. Ampl. *aliquam*, MÈC. Ut (IO*.

Qu. CHI deficit Atr.; art. ι 0 *cxenniortim*, omisso *vel* ; pr. Ampl. *exemorum vel*, see. Ampl. *xeniorum vel*: prae-ter hic nusquam in aliquo codice verbum in forma cius* sica obvium habuimus;

ζ *determinantia* ; Ampl. *determinativa*.

art. in 3 *dominium esse*; sec. et Ampl. ut nos.

Qu. C!\\ deficit Virui.; ort. ι ζ *numeratur*; ut nos Ampl. ct see. Air.

art. π x *cius* om.; scc. et Ampl. ut nos;

η *eius vel* tota tertia et Par. Nat. ι 5797 ; *eiusdem* Ampl ;

τ *non* omnes quos vidimus, sed expungendum videtur quamvis propter unanimitatem codicum retinuimus in textu;

κ *vel nulla*; corrector expungit *vel*; Ampl. ut nos;

λ *et ideo quod est* ; ita etiam Ampl., cuius corrector ut nos.

an. ni β*Jieri* om. ct cetera etiam male legit;

0 *lau*{ ut videtur; sec., et Ampl. ut nos;

a (om. *Et*) « Sic per obcdicntiam *talia* bona potest *damnum* unius boni *damnum* recompnsari » ; Ampl *ct talia*, cetera ut nos.

an. v β *tchtur*, quod alibi in hoc codice pro *tenentur* ponitur; Ampl. ut nos;

t, *est* ; ita et Ampl. qui corrigitur.

art. vi γ *tecularia principium* ; ceteri tertiae ct primae quos vidimus ut nos.

Qu. CV deficit Vind. ; art. ιι τ revidendi nobis sunt Atr. ct Ampl.;

ζ *neque* et *magis*; ita ct Ampl.

Qu. CV! deficit Vind.; «rt. ιι x *domas*, ut nos Ampl.; mox ante *postea* delendum est *Et*, quod habent PD!a; β *innocentiae*; ut nos Ampl. et see. Air.

art. in γ *brnejicium ose*; ut nos Ampl. et scc. Atr.

art. iv a *ad statum*; ut no» Ampl. et sec. Atr.

an. vi ζ*beneficii*; iu ct Ampl.;

π Si tamen non *potest sufficere* ; *corrector* qui in codice primae classis mendum vidit, nnte *potest* inserit *posset* ; ut nos Ampl.

Qu. CVII deficit Atr.; urt. ι η *obrexit*; ita ct Ampl.

an. ιι γ *laudes*; ita ct Ampl. sed ut videtur cx *laudet* correctum.

nrt. in ut nos; *nosceret* Ampl.

uri. :v r, boniotelcuton *et amoris... ingratitudinis* om.. Ampl. ut nos.

Qu. CVIII deficit Atr.; art. ι x *gelaturam* omnes quos vidimus; *delaturam* praeferendum videtur. – Post *populi* librarius ipse Ampl. margine addit *et calumniam mendacem* quod ct modernae editiones addunt, ne scilicet sileatur *tertium* quod *timuit cor* Ecclesiastici: sed nihilo minus interpolatio est;

β *utraque crescere urticas* Vind. Maz., *utraque crescere ulcitas* Taur.; *utraque crescere scilicet urticas* see. Vind.; ex prima classe *urticas utraque crescere* Par. Nat. iSjpS; ceteri quos vidimus *utraque crescere urticas*; quid pro *urticas* substituamus vel unde ortum habuerit nondum certi sumus;

c *non est omnino*; ita ct Ampl.; uterque corrigitur;

ζ *Silvester* omnes quos vidimus codices, excepto Taur. qui *silve sunt*. Modernorum *Silvenus* non adoptamus, quia nihil credere vetat S. Thomum legisse *Silvester* in suo De-creti exemplari. Quod nonnulli codices legunt *silur*, ut noster C ct Brixiensis Capituli Cathcdr., consensu» cetero-rum prohibet, quominus *Silverius* interpretemur.

an. ιι x *ct ideo*, sed *ideo* expungitur; *et etiam* Ampl. Quod hic et Qu. i.xxx an. unico η legimus *obscurum*, ubi apud Tullium citatum habetur *ubfuturum*, cx glossa S. Thomae *idest ignominiosum* patet cum in libro Tullii legisse *obscurum*. Primum apographum ergo non est cul-pandum;

γ *infectionem* ; corrigitur in *fervorem*, quod ct Ampl. legit: an *intensionem* legendum est?

Scymkk Tiikou D. Tooman T. VI.

art. iv γ *turbatur* primo loco, *trahatur* altero ; utrobi-que *turbatur* Ampl.

Qu. CIX art. ι γ deficit Atr.; pro *regulam*, *primani*;

Ampl. *naturam*;

à deficit Atr.; *sed* om. ; scc. *et*; Ampl. *sed*;

ζ *manifestari* ; Ampl. ut nos.

nrt. ιι < *excludunt*; ita etiam Ampl.; *includunt* scc. Atr., *excedunt* »cc. Vind. ct scc. Ampl.

art. in 0 *vera nobilia* tota tertia; ita ct Par. Nat. 15796, 15797; Pflr. Nnt. ι57<»5 interpungit: *vera. Nobilia*; editio-num *moralia* nusquam invenimus; legimus *vera scibilia* cum BDF ct Par. Nat. 15798 propter contextum (sicut ct λ *verorum*, nullo tamen codice ndstipulantc, pro inepto ut nobis videtur *verborum* substituimus).

art. iv γ *quia ex*: Ampl. et scc. Atr. ut nos.

0 *dicunt quam sicut sunt* ; scc. ut nos uterque; Ampl. *dicant quam sicut sunt*.

Qu. CX art. ι γ *primum*; Ampl. ut nos;

c *secundum hoc* Vind., *sed hoc* Atr., cuius corrector inore suo cum prima classe; Ampl. ut nos.

art. ii x *etiam* ; Ampl. ut no».

art. m β *peccatum* Vind.; Atr. om *est vitandum*, vel potius *est peccatum* totius tertiae; corrector legit *est vitan-dum*, qua iterum dure patet cum codice primae classis usum esse. .Ampl. ut no»;

x *quod* promisit *ct* habebat Atr., utroque loco *quod* ceteri tertiae ct Ampl.

nrt. rv ò *virtutis* pr. Atr.;

λ *quia* lota tertia ct quos vidimus primae; *quia ad* see. Atr.; Par. Nat <5798 post *doctrina* addit *profer-re*; corrector Par. Nat.15796 post *tenentur* inserit *obser-vare*.

Qu. CXI an. ι x se *fingit*; Ampl. ut nos;

λ *secundum peccatum* Atr. Maz.; « *secundum* post *pec-catum* naufragium Taur., quod credimus non correctione sed solita istius librarii oscitantia natum caie; primae clas-sis quos vidimus omnes legunt ut tenia.

art n x *ct Gregorius... considerant* tota tertia; obtinet etiam in Par. Nat. 15796 15798, omittitur in 15795 16797 ct Ampl. Corrector Vind. in tine solutionis .U *primum* addit locum dium, ubi etiam (cf. η), inm a prima manu, in BEK legitur, sed a correctore oriri vix dubium esse potest; an in aliis etiam libris primae classis qui hunc lo-cum exhibent, c margine in textum migravit? Cum nobis id non certe constet, locum qui forte tanquam interpolatio tertiae classis inter variantes ponendus est, in textu con-servavimus:

γ pro *intus, vittis*;

ζ < simulât enim sc iustum non exhibet dicendum est Atr.; scribit nempe se pro *sic*; corrector inserit <fc inter *se* ct *dicendum*; neutram lectionem alii libri habent! *Sic igitur* Vind.; ut nos Ampl.

nrt. ni 0 *quodcumq̃iie aliquod aliud* ; et ita Ampl.

ζ *mdan"* Air., *mundanis* Vind. et corrector Atr. ct pr. Ampl.; *inanis* scc. Ampl.

art. iv γ *Peccata* ; ita ct Ampl.

Qu. CXil art. π γ < sic *officioso* opere *iactatons* glo-riam quaerere » tota tertia; nonne plus quam ridiculum foret dubitare an codices, sexcentis tnm indubiis librarii erroribu» unanimes, cx uno apographo manaverint?

0 < cx persona *legis ttei* Ι Atr.; nescio *rcgistici* nn *le-gistici* xcl *legistta* interpreter Vind.; ut nos see. Vind.; *regis cui* Ampl. ct scc. Atr.

Qu. CXIII art. ι β *etiam mundana*; ut nos Ampl.

art. π γ *inserit* pr. Atr., *submiseris* scc. Atr. et forte pr. Vind.; *submit* scc. Vind. ct Ampl.;

δ *aliquis Atr.. aliquid* Vind.; *aliqui* Ampl.; pro *prae-tendit, praecedunt* pr. Atr.. *praetendunt* Vind., sec. Atr. et Ampl.,

e *intendit* Atr., *intrudunt* Vind. ct Ampl.

Qu. CXIV art. ι γ t *mei** Atr., *imediū* Vind. ct Ampl;

i *sub* Atr., om. Vind.; ut nos Ampl.;

λ *feras*; ita et pr. Ampl., see. ut no»;

p. *cum delectationem* \tr., *Q.lconc* Vind.; *delectationem* Ampl.

art. II x *cum delectatione ct tristitia* ; ut nos see. Air. et AmpL,
£ *et im qualibus* tota tertia; in Vind. Tour, *et* expungitur; quos vidimus primae *est incqualtbus*, exc. AmpL
Qu. CXV art. t α *permittuntur* ; AmpL *permittitur*.
Qu. CXVil nrt. i γ *multi quia*; scc. utcrqUc, ct AmpL, ut no»;
η *multa intemperantias*; nullum credo librariorum mendum latius patet quam omissio praepositionis ante verbum cum eadem praepositione incipiens; AmpL et correctores Air. Vind. ut nos.
art. iv a *illi qui* ; ut nos AmpL ;
ζ *quam*, cetera ut nos, Vind. Taur. Muz.: Atr. om. *ab aliis acquisitas liberalius expendunt quasi* (vel *quam*) *existentes*; corrector omissa restituit legendo *quasi*; oblitus est tamen *existentes*, quod omnes habent;
λ (*Inde versus.., nihil* torn tenia; itu ct AmpL in quo tamen ex correctione venisse prttet per appendicem *redde singula singulis*, quae ad rem non faciunt ct linea subscripta expungi videntur; itu ct Par. Nat. «3797» cum appendice tamen. Non invenitur hic locus in Patavinis, qui ad secundum classem pertinent; nec in Panormitano, ncc in Purr. Nat. praeter in dicto. Quamvh S. Thomas interdum tales versus citat. hos ad apparatus pertinere credimus ut interpolatos.
Qu. CXVIII art. II \$ *ut* ; corrector Atr. *ubi*; AmpL *unde*.
art. ni ô pro *paratam, paratus* Atr. Taur. Maz., *paratas* pr. Vind.. *paratam* see. Vind., *peractam* scc. Vind. ct vulgo primn classis
art. \ 0 *Quam* ; see. Air. *Quoniam*; AmpL *Quando*; pro *idest contempsit, scilicet contemnit* ; ut nos AmpL, pro *ut scilicet, ut etiam* ; AmpL ut nos.
art. vi ji *comparat*; ut nos AmpL; (*cum vitiis* AmpL).
art. vin γ *ad* tota tertia; pro *illiberalitatem, ad illiberalitatem* tota tertia, ct quos vidimus primae; praecedens < *tam* ad avaritiam », quod AmpL ct Par. Nat. 15797 legunt. est tentamen criticum alicuius correctoris erratum; sufficit expungere *ad* ante *illiberalitatem* ; cf. Qu. C art. vi p, CX11I art. I a, CXVil art. iv λ;
ð *kym,ct* Atr. Taur. Max., *kynilet* Vind., in solutione argumenti *kimur* Atr., *kymibilis* Vind.. *kimbilis* 'four., *kymibilis* Muz.; *kymibiles* ct *kymibilis* AmpL; *kinnibiles* cl *kinibihs* Par. Nat. 35796; *kimubiles* ct *hinnibilis* 16796. Quid S. Thorons scripserit non determinandum esse videtur nisi translatione latina Ethicae Aristotelis ct Commentario S. Th<»mac perscrutatis. Interim conservamus *kimtbi-les*, mirum sone verbum. At mira etiam videtur mihi eorum qui S. Thonum Graecum calluisse negant methodus, qua ad sententiam probandum, ex infinitis locis Graecum proxime (.ingentibus, illos paucos seligant, ubi nihil nisi imperfectio scientiae ct fundamentalis etymologici systematis error clare patent, nliqualis vero cognitio Graecae linguae magis supponitur quam excluditur. An defectus primorum philologiae tentaminum ub operibus S. Thomae abesse debent, antequam Graecum cum scivisse sinamus? Anachronism» peccat qui a scculo decimo tertio id exigit quod , post iteratam per generationes descriptionem et comparisonem linguarum, nobis in lexicis et grammaticis praesto est. Si ergo quaestio moveatur un S. Thomas Graecum linguam calluerit, prius ugitunda est quaestio, *qualem* scientiam habuerint aequales quos certum est Graecum calluisse (investigetur ex. gr. an Guillelmus de Moerbcka hic χι|χβιχ< reddiderit *kimibiles*, χυρ.νοπιριστη *kimini venditor*; an solus S. Thomas *Hebdomas septimana* et *Hebdomas conceptus mentis* duo verba etymo alia habuerit) ; *talis* scientiae documenta a S. Thoma iustc exegeris, antequam Graecae linguae scientia cum ornatum luisse asseris ;
i *et* om.; *ut* AmpL;
p. *parva cum multo*; ut nos AmpL;
v pro *vivis, nimis*; ut nos AmpL
Qu. CXIX un. I « *superabundans* ; scc. Atr. *superabundant est*; ut nos AmpL ct see. Vind. In ceteris omnes nobiscum.

Qu. CXX art. I x *instituit* ; scc. Atr. *instituunt* ut videtur. *instituerint* scc. Vind., ct AmpL;
epieikcia ; AmpL *secundum epieikes* ;
y *est licitus*; AmpL *non est licitus*.
art. II £ *dya.* (sic) Atr. truncus ut frequenter; *diachaion* Vind. MiiZ., *dychaion* sec. Vind.. *dyachoni* Taur ; *dicaion* AmpL ;
ibidem *iustum* tota tertia et Par. Nat. 16795 16796; ex quo patet primam classem iam ab initio discordem fuisse; ct idcirco non adoptamus *uistitia* Vaticanorum: non quasi opinaremur S. Doctori legem fuisse adiectivum adicctivo reddere;
γ *Nam Philosophus dicit in !!! Ethic*, (sic!); ut nos AmpL et see. Atr.;
i *epietke* Vind., *epicikciae* Atr., ct AmpL;
ζ *minus*; scc. uterque cl AmpL ut nos;
Qu. CXXII art. ut x *non inconvenienter* Vind., *inconvenienter* Atr. ct AmpL;
c pro *quando scilicet, quasi dicat*; scc. Atr. *quando*. scc. Vind. *quasi scilicet*; AmpL *cum scilicet*;
Angustatum est ratum et Vind., *Angustatum est ut ratum ct* Muz. ct forte pr. Atr. in quo loco *ut* rasura est, *Ingustatum est ut raptum ct* Taur.; ut Piana ct Vulgato scc. Atr., ut nos AmpL;
i *Naturalis* tota tertia; sec. Atr. Vind., ct AmpL, ut nos;
x *sed illa propria qua sumutur divinum nomen* > pr. \tr., *sed illa proprie qua assumitur divinum nomen* scc. Atr.; *sed illa propria quae sumitur per nomen* pr. Vind.. *sed illa proprie quae sumit nomen* sec. A'ind.; *sed illa propria quae assumtur divinum nomen* Taur.. *sed illa propria quae sumuntur per nomen* Maz. ;
λ ct pr. Air., *ut* Vind. ct scc. Atr.; uterque pr. ora. *per*; ut nos AmpL
art. iv i x I Sicut autem in *divina Scriptura* traduntur nobis sub aliquibus corporalium rerum similitudinibus, ita est sensibile signum tota tertio, excepto quod Taur. ante *divina* om. *in*. Corrector Atr. locum ex prima classe correxuit transponendo *divina* ante *traduntur* ut huius verbi subicctum fieri possit, ct, pro expuncto *est*, substituendo *cultus exterior Deo exhibetur per aliquod*. Quod editiones legunt: · Sicut autem in Scriptura divina *traditur nobis cultus interior* sub aliquibus etc., nusquam invenimus, indeque ortum esse credimus quia primus editor *divina*, consilio vel casu %uo loco restitutum, tomen ad *Scriptura* pertinere autumas it;
π Melius *est facere videns* in agro suo aliquid utile quam *inchoatur* seditiosius existcrct · totu tertia; pro *in neomeniis suis, in et vitis suis* Atr., *m eo manus suis* Maz., *in eo manus suae* Vind., *in eo videmus sui secundum* Tour., S. Augustinus habet *in menianis suis*, corrector Atr. *in neomeniis suis*; ex quo iterum putet eum cx codice primae classis meliores lectiones quaesivisse. Priori loco expungit *videns* ct scribit supra *iudaeus*, at mendum *est facere* non tangit; *inchoatur* mutat in *in theatro*. Corrector Vind. bene legit *faceret iudaeus* ct *in theatro*, sed *in eo manus suae* non tetigit;
φ *dicitur*; ut nos AmpL
art. v *aliqui* om. tota tertia; ut nos AmpL;
c *addatur* Vind , om. Atr.; scc. uterque ct AmpL ut nos;
i *inquantum* Vind. Maz., *inquantum sicut indigentes* Taur., *in quodam* Atr., cuius corrector et AmpL ut nos;
p. *ideo aliqui* sunt pii in parentes *cuius* vita privantur Vind. Taur.; pro *ideo, vel* Atr., cetera ut isti; *ideo aliqui qui* Maz., sed *cuius* cum \$ua classe; corrector Atr, ut nos; corrector Vind. expungit *ideo* (quod est repetitio praecedentis *ideo* ante *quandoque*); ct *cuius* mutat in *ci-tius* ; ut nos AmpL
art. vi ð Unde bella ct lites in *nobis sunt non* cx » etc. Atr. \ ind. Maz. * Unde bella *et ca. non prohibetur* lites in *nobis sicut* non ex » Taur. Post *militant* tota tertia om. *in membris vestris*.

Elenchis istis nostrum variantium apparatus exhaustimus. Desideraret quis omnes variantes codicum tertiae classis: at stante eminentia codicum primae, sufficit nobis textum recensuisse secundum hos, praesertim secundum ABF, cosque. ubi quacumque ex causa expedire videtur, moderatos per ceteros Vaticanos et quotquot videre licet alios. Oui totum tempus soli Secundae Secundae impendere potest, omnes variantes exscribat; quo Limen fructu Theologis, ex specimine dato diiudicetur.

Ad citationes quod attinet, sequentia notanda sunt.

Qu. LVin, art. 9, arg. *Sed contra*. Hic typographorum errore S. Th. lect. m, pro S. Th lect. i, in margine indicatur.

Qu. lx, art. 3. « Respondeo dicendum quod, sicut Tullius dicit, suspicio importat opinionem mali, quando ex levibus indiciis procedit ». Alexander Halensis etiam, *Sum. Theol.* p. II, qu. cxvn, memb. 1, ait: Suspicio est mala opinatio, sicut dicit Tullius ». Sed ubi hoc dicat Tullius, non apparet.

Qu. lxiv, art. 3. < *Sed CONTRA* est quod Augustinus dicit, in I *de Civ. Dei*: Qui sine aliqua publica administratione maleficum interfecerit, vehit homicida indicabitur: et tanto amplius quanto sibi potestatem a Deo non concessam usurpare non timuit ». Haec in Decreto, Caus. XXIII, qu. \ni, can. *Qui percutit*, Augustino adseribuntur: cuius canonis primam partem Hieronymo adiudicat ipse Gratianus, Caus. XXIII, qu. V.» can. *Qui malos*; alteram vero partem, in qua verba allata inveniuntur, nec apud Hieronymum, nec apud Augustinum reperire potuimus: et *videntur quidem auctoris longe rccentioris, fortassis ipsius Gratiani esse* Cf. Friedberg. *Corp. Iur. Can.*, Caus. XXIII, qu. vm, n. 419.

Qu. lxxxhi, art. 2, ad 3. Unde Chrysostomus dicit: Considera quanta est tibi concessa felicitas, quanta gloria attributa: orationibus fabulari cum Deo, cum Christo miscere colloquia, optare quod velis, quod desideras postulare >. Ibid., art. 15. < Et Chrysostomus dicit: Nunquam oranti beneficium denegat, qui ut orantes non deficient, sua pietate instigat . Haec a D. Thoma in *Catena slurea*> super Luc. cap. xvili, ex eodem Chrysostomo citantur: in eius operibus tamen non occurrunt.

Qu. lxxxhi, art. 7, ad 2. < Secundum illud Psalm.: Oratio mea in sinu meo convertetur. Glossa: idest: Etsi non eis profuit, ego tamen non sum frustratus mea mercede ». Nihil tale in Glossa Ordinaria habetur. In Interlinear! legitur: < Idest, non sum frustratus >. Et Haymo sic exponit: < Si vestra oratio non prosit eis, vobis saltem proderit . Alexander Halensis, *Sum. Theol.* p. IV, qu. xxvi, memb. \, art. 3, § 2, qu. *de conditione secunda*, fere iisdem, quibus D. Thomas, verbis glossam exhibet.

Qu. c, art. 1. < *Sed contra* est quod Gregorius dicit, in Registro: Altare et decimas et Spiritum Sanctum emere vel vendere simoniacam hacresim esse nullus fidelium ignorat >. Nec S. Gregorius Magnus, nec S. Gregorius VII sic scripsit; quamvis in Decreto, Caus. I, qu. 1, can. *Presbyter*, Gregorio in Registro . Gratianus verba ista vindicet: qui Limen, eadem Caus. I, qu. m, can. *slitare*. ea Paschali II attribuit; apud quem etiam non inveniuntur.

Qu. ci, art. 4, ad 2. < Vel, sicut Cyrillus exponit super Lucam, discipulus ille non petiit quod patrem iam defunctum sepeliret: sed adhuc viventem in senectute sustentaret usquequo sepeliret. Quod Dominus non concessit, quia erant alii qui eius curam habere poterant, linea parentelae adstricti ». In *Catenis* D. l'homae et Corderii haec eadem, paucis verbis mutatis, Cyrillo adiudicantur: sed neque in Alexandrini, neque in Hierosolymitani scriptis quae extant, quidquam simile reperitur.

Qu. exi, art. 1, ad 4. < Et secundum hoc intelligendum est quod Hieronymus dicit ibidem, quod secundum remedium post naufragium est peccatum abscondere ». Hic omnes codices, uno excepto, eoque nonnisi secunda manu ab aliis discrepante, pro *remedium* habent *peccatum*: quod et D. Thomae contextui et Hieronymi litterae contradicit. Ipsa namque habet. * Secunda enim post naufragium tabula est, et consolatio miseriarum, impietatem suam abscondere , ubi editores Maurini annotant: < Hic quoque (sc. post *fabula*) addunt editi ante nos libri verbum *poenitentia*, quod super-

iluuni est ex fide exemplarium MSS. atque ex Hieronymiana sententia »; nec aliam lectionem variantem exhibent. Glossa Interlincaris etiam super Isaiae cap. ili, vers. 9, sic habet: < Secunda post naufragium tabula est impietatem abscondere . Quam glossam citat S. Thomas *Sum. Theol.* p. III, qu. i.xxxiv, art. 6, arg. 1, et IV *Seni.*, dist. xvi, qu. iv, art. 1, qu. 1, ad 1. Item IV *Scut* dist. xiv, qu. i, art. 2, qu. 4, arg. 3, eandem glossam hoc modo refert: < Secunda tabula post naufragium poenitentia est, et consolatio miseriarum impietatem abscondere. Et est glossa Hieronymi >.

Quare autem *remedium* cum Plana pro errore *peccatum* omnium paene codicum legamus, videre licet inspicienti S. Doctoris nostri verba, *Sum. Theol.* p. III, qu. Lxxxii, art. 6, ad i: Et ideo, inquit, quoddam remedium est in peccatis, quod aliquis in occulto peccet; et secundum hoc dicit Glossa quod secunda tabula post naufragium est peccata abscondere ». Et in corpore articuli: « Ita etiam primum remedium in mari huius vitae est, quod homo integritatem servet; secundum autem remedium est, si per peccatum integritatem perdiderit, quod per poenitentiam redeat >. Et in IV *Sent.*, dist. xiv, qu. i, art. 2, q. 4, dicit: < Unde consuetudo sua (Hieronymi scilicet) est, ut patet eius dicta legenti, ut omne illud quod praestat remedium post aliquod periculum eveniens, *secundam tabulam post naufragium* vocet ». Et ibid., ad 3: Et secundum eandem similitudinem (absconsio peccati) dicitur *secunda tabula*... Sed per hanc tabulam non datur sufficiens remedium, nisi quatenus ad emendationem peccati et poenitentiam ducit >.

Qu. exi, art. 2, arg. 3. < Unde super illud *lob* xxxvi, Simulatores et callidi provocant iram Dei, dicit Glossa, quod simulator aliud simulat, aliud agit; castitatem praefert, et lasciviam sequitur; ostentat paupertatem, et marsupium replet ». Sicut in loco isto notavimus, glossa praefata habetur super Isaiae cap. ix, vers. 17: nec quidquam simile super *lob* xxxvj invenitur. Halensis, *Sum. Theol.* p. II, qu. clxm, memb. 11, scribit: Hypocrisis prout habet simulationem sibi adiunctam, vel est ipsa simulatio, est mortale peccatum: habet enim malitiam substratam, sive defectum boni. *lob* xxxvi, Simulatores et callidi provocant iram Dei. Et Isaiae ix, super illud, *Omnis hypocrita nequam*, Glossa: Aliud simulans, aliud agens » etc.

Qu. exi, art. 4, arg. 1. < Et super illud *lob* 1, Sicut autem Domino placuit etc., dicit Glossa quod simulata aequitas non est aequitas, sed duplicatum peccatum . Hoc in loco Glossa nihil tale dicit, sed super illud *ad Coloss.* cap. in, vers. 23. Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, et non hominibus. Halensis, *Sum. Theol.* p. II, qu. clxvi, memb. v, arg. 2, eundem huic glossae locum assignat.

Qu. cxvin, art. 1. « Quod pertinet ad rationem avaritiae, quae definitur esse *immoderatus amor habendi* . Quam definitionem Tullio adseribunt D. Thomas, *Qq. disp. de Malo*, qu. xm, art. 1, arg. 3. et Halensis, *Sum. Theol.* p. II, qu. exu, memb. 1 Glossa Interlincaris, *ad Ephes*, cap. v, vers. 3, super illud, *aut avaritia*, dicit: Immoderata cupiditas habendi.

Qu. cxvin, art. 6, arg. 3. Unde et Chrysostomus, *Mare*, v, comparat avarum daemoniaco, qui in corpore vexatur ». S. Chrysostomus, Homil. XXVIII, al. XXIX, in *Matth.*, postquam duos daemoniacos in terra Gerasenorum a Christo sanatos Matthaeum commemorasse indicaverit, Lucam vero nonnisi unum, de Marci narratione mentionem facit. Non igitur Chrysostomi opus aliquod in Marcum in hoc loco citavit D. Thomas, sed homiliam in Matthaeum, ubi ad illam daemoniaci historiam, prout a Marco enarratur, alludit. Noster B pro *Mare*, legit *Matth.* male.

In Commentario Card. Caietani, ad qu. lxxii, art. 6, num. vm. Nec bene pro toto libertas venditur auro ». Quis primus hoc scripserit, nescimus.

Qu. lxxxvii, art. 1, Comment, num. iv. « Et secundum Hieronymum ad Damasum, *quidquid habent clerici, pauperum est*, ut dicitur XVI, qu. 1, cap. *Ouoniam* ». Ad hoc caput notant Correctores Romani in B. Hieronymi quae extant scriptis nihil eorum quae in canone afferuntur, inventum esse. Friedberg, loc. cit. n. 730, annotat: < Caput incertum ».

COMMENTARIA CARDINALIS CAIETANI

Legenda sunt quae in Praefatione superioris voluminis, a pagina xxiv, habentur. Relationem tamen inter Pianam et editiones quas ibi *medias* vocavimus, non amplius investigandam duximus, cum mutationes in illis editionibus factae authenticae haudquaquam indicandae sint. Proinde ex elencho quem subiungimus, editio princeps et Piana integrae cognosci possunt; Venet. i522, Patav. 1698, Rom. 1773, quoad loca in quibus P et A differunt vel ambae errant: sed utrum lectio Piana ab ipsa P primum inducta, an vero ex aliqua editione post annum i534 impressa sumpta fuerit, non apparet.

Qui textus vicissitudinem curiosius indagare voluerit, abundantem materiam in nostris variantibus inveniet. Hic nonnulla ponimus exempla errorum qui, in principio per facilem lapsum admissi, deinde omnes editiones deformarunt.

Qu. l x i v, art. 3, ubi legi debet *session. r5*, levi mutatione */S* pro */5* in prima editione impressum fuit: unde omnes mendose legunt: *reprobata fuit in Concilio C0/l-stantiensi sessionis propositio* etc. - Qu. l x x x v i i i, art. 5, n. vi, editio A pro *Nb* (*Non*), casu facili, *Ilo* (*Homo*) posuit. Hinc praeclarum illud omnium editionum: *Homo capiens nocturnum populatorem et cognoscens consanguineam quarto gradu, committit incestum.* - Qu. Cxi, art. 1, in fine, numerus Arabicus 111 cum Romano III in prima impressione confusus est, ita quod, ubi de quaestione agitur *cenfesimaundecima*, editiones unanimiter legant: *Et haec de quaestione tertia sufficient!*

Mendorum quae B induxit nunquam corrigenda, exemplum habes qu. l x x x v i i i, art i i, n. v, ubi *auctem* male positum in A pro *autem*, in *auctoritatem* solvit, deinde *decretalem inductam* mutans, dubium indicat *circa auctoritatem decretalis inductae*: cum tamen sensus huius, non auctoritas in dubium vocetur, dicente ipso Caietano, in persona dubitantis, quod *tantae est auctoritatis ut repelli non possit.* - Item qu. xcv, art. 5, n. iv, *ira* in *illa* mutat, et legens: *ille homo non accessitatur a caelo, sed... per modum quo illa tristitia, amor, odium, etc., incitat voluntatem*, corrumpit nitidam et genuinam editionis primae lectionem *per modum quo ira, tristitia, etc.*

Corruptionum quas Piana vel induxit vel ex media editione desumpsit, quas D et E similiter conservarunt, exempla sint: qu. l i x, art. 2, n. n, *iustum* pro *iniusttim*; qu. l x x v i i, art. 4, *negotiationem* pro *negationem*; qu. l x x v i i i, art. 2, nn. m et v, *actum* pro *pactum.* et *ratione* pro *satione*; qu. l x x x v i i i, art. 3, n. vin, *exeeutio* pro *excusatio*; qu. xcv, art. 2, n. 1, *occultis* pro *oculis*. Notari item possunt qu. l x i i, art. 8, n. ni, ubi illud: *qui non erat nunc vel hic venditurus*, mutatur in; *qui non erat nec videtur hic venditurus*; et qu. l x i i, art. 8, n. m, ubi Caietanus deliberationem contra propositum distinguit *quia est mater propositi*, Piana vero et DE, *quia ex materia propositi*. Nec praetereundus numerus primus art. 12, qu. l x x x v i i i. In media citatione Decretalium AB nescio quid, *el*, redundans habent, pro quo Piano *cl.* ponit: hoc vero DE in citationem *Clementinarum* resolvunt!

Nonnulla adhuc corrigenda vel mutanda lector advertet: qu. l x i \, art. 8, n. 11, l. 3o; qu. l x v i, art. 3, n. iv, p. 88, l. 14; qu. l x x v i i i, ari. 4, n. 1, l 11; qu l x x x v i i i, art. 3, n. vin, l 34; qu. xevui, art. 2, n. m, p. 344, l 8. 9; qu. exui, art. 2, num. vm, col. 2,l. 17.

VARIAE LECTIONES COMMENTARIORUM CARDINALIS CAIETANI			
a ed. Venti. i5i&; u l'e/ief. /5>>; P Rom, i5yo; n Patav. 1698; e Rom. 1778,		Akt . 4. n. m. 1. 7 n fin.,	pro <i>ab, ad</i> a.
		» »	1. ult., pro <i>quidam, quidem</i> Pn.
		n. iv, coi. 2. 1. 2,	pro <i>sed, scilicet</i> Pλμ ηκ.
		> >	1. ai, pro <i>iniuriac, iniuria</i> a.
		» »	1. 39, <i>est quod</i> ora. Pdk.
		» »	1. 35, pro <i>Zaleucus, Seleucus</i> Pabdr.
QIAESTIO I,vii.		Qiabstio i.viii.	
Ar i. i. noni, n, coi. 2. Un. 6 a fine,	pro <i>quod, de</i> Pnw. -		
Pro <i>vero, no</i> a.			
Art. 4. n. ir, pag. 8, l. 5,	pro <i>inaequalitate, in aequalitate</i> Pa iiii k.	Ajet. 3. 1. 7,	pro <i>transiens, transeuntis</i> a.
		coi. 3, l. 3,	pro <i>quo, qua</i> Pηκ.
		Ar i. 4. 1. 4,	pro <i>intus, notus</i> Pauuk.

xvtn

Art. 8, col. 2, l. 7, *sunt* om. Pin»:.
Art. io, l. 12, pro *in temperantiae, intemperantiae* Pb.
Art. 12, p, 20t J 5, pro ^ua pABblr.

Quajmtio lix.

Art. 2, n. ir, p. 23, l. 5. pro *tniustum, iustum* Pdk.
Art. 4, col. 2, l. 3, pro *parvitatem, pravitatem* P.

Quaestio l x.

Art. 3, η. it l. 5 a fin., pro *have, hoc* Pdk.
η. π, l. 5, pro *intellectui, intellectus* a.
η. «», l. 6, pro *indiciis, indiciis* λ.
* Π. iv, l. 4, pro *interius, exterius* P.
Aλτ. 4, n. t, coi. 2, l. 2, pro *hominem, homines* a.
» l. 13, pro *Ergo, quo* a.
η. π» l. 8, pro *ad Rom., ad Cor.* Pabdb.
η. «v, l. 3 n fin., *ideo maiori* etc.. ut in murg., Pdk.
l. ult., post *littera, a s. Thoma* add. Pdk.
η. v, l. ir alterum *ad* om. Pdk.
col. 2, l. ô, pro *comparativae, comparativa* Pabdb.
> π. vit, l. 13, pro *tenet, licet* P.
n. ' nt, l. i II. *ct* om. Pdk.
Art. 6, c°l. 1. l. antepenult., pro *finem, adfinem* Pm:. -
l. ult., pro *quae, qua* a.
> co,« 2, l. 11, pro *impedire, implicare* Pdk.
L 13, prn *horum m, in horum* Pde.

QUAESTIO LXI.

Art. i, l. 8f pro Am*, ρ_α
l. 10, pro *secundum, tertium* Parde.
*Ar i. 2, n. 11, l. 3t pro *a(q 2, ad J* Parde.
col. 2, l. 2 ct 6, *cl* om. Pdh.
* * » l. 4 a fin., pro *hie, hoc* Pdh.
Ar i. 3, n. i, p. 38, |. io, pro *AlpieXt dupliciter* Pdh.
» l. i 5, pro *involuntarium, voluntarium* Parde.
* l. 27, pro *computatur, computantur* l.
n. u, coi. 2, l. 5, pro *rapinae, rapina* Pdk.
l. 9, pro *et, ut* a.
Art. 4, η. i, l. t, pro *In titulo articuli quarti, In articulo quarto* Pdb.
» coi. 3, l. 1, pro *negantium vel affirmantium, negativû vel affirmativû* a.
n. 11, p. 40, l. i3, pro *constituit, consistit* a.

Quaestio i.xii.

Art. i, n. 1, l. 2, pro *tertium, secundum* Poe (*ad *B*),
η. 11, l. 5, pro *illi, ei* Pdb,
l. 16, pro *in proposito, in oppositum* Parde.
n. m, coi. 3, l. 19, pro *distributoris, distributio-*
nis Par.
Art. 2. n. 1, l. 1, *simul* om. Pude.
» » l. 4, pro *qua, qun* Pnn.
* > l. 8, pro *actum, actus* a.
n. u, l. i, pro *secundo, tertio*, ct pro *secundum, tertium* a.
n. ui.l. n, pro *nullo, nulla* a.
l. 36, pro *ex intentione, extensione* ad.
l. 5o, post *invitatus, est* add. P; pro *actore, auctore* a.
coi. 2. l. 2, post *est, se* add. P.
» > l. 3, pro *certe, certo* Pdk.
η. iv, l. 7, pro *pueri, puerû* a.
n. v, l. 3, pro *iniustitiam, iustitiam* Pdh.
l. 8 a fin., pro *videatur, videtur* P.
n. vi, l. penult, pag., pro *confirmaverit, contu-*
lerit Pudk.
» p. 45, l. 10, pro *tamen, tam* Pabdb.

Art. 2, η. vi, p. 4*» *. PFO *firmatum, firmatus* a.
• » l. 17 ct 18, pro *quaesitum, acquisi-*
tam Pdk.
» » l. 27. pro *practice, practicae* Pdk.
» > > l. 31, *magnis* ante *malis* om. Pde.
> n. vu, l. 12, post *caperetur, et* add. Pde.
» l. 13. pro *eufortunatus, infortunatus* Paroi.
> 9 l. 19, pro *Prope, Proprie* a.
g » coi. 2, l. 10, pro *teneretur, tenetur* Pdb.
g n. vni, l. 27, pro *auferri, augerri* a, *augeri* Prde.
g n. ix. p. 4^» 1. 33, pro *spectat suum, suum spe-*
ctat Pude.
> 9 » l. 35, pro *impediri, impedire* Pde.
> n. xi. l. 37, pro *aliqui se habent ad, aliqui tol-*
lunt de. - l. 38, pro *habent, habeant,*
ct l. 40, pro *tollunt, tollant* PpjB.
» » l. 52, pro *debebat, debebatur* ab.
> » p. 47, L 16, pro *distributionum, resti-*
tutionum Pdb.
> » » l. 19, pro *hinc, hic* Pdb.
> » » l. 26. pro *tenentur, tenetur* a.
> n. xii, l. 8, pro *ad libitum, adhibitum* P.
> n. xrv, l. 33, *non* om. a.
g n. xv, l. 10, pro *m iustitia, iniustitia* ad, *iusti-*
tia Pdb.
g 11. rvi, p. 48, l. 7, pro *enim, non* Pde.
g > » l. 21, pro *iustitia, iustitiae* P.
g coi. 2, l. 3, pro *alteri est, est al-*
teri Pdk. - l. 7, pro *aequivaleant, ae-*
quivaleat Pdde.

Art. 3, n. i, L 6, *quod* om. Pde.
> n. n, coi. , l. 10, *a* om. Pdb.
> n. m, l. 8, *non* om. Pdb.
» l. 14, pro *mjhctio, conflictio* a.
g • l. 22, pro *in se, se in* P.

Aλτ. 4. l. 7, pro *voluntarie, involuntarie* a.

Art. 5, n. i, l. 9, pro *significare, significari* Pabdk.
» l. 14, pro *religionis, religiosi* Pabde.
9 l. 15, pro *sit, fit* P.
> » l. penult., pro *proximi, proximis* ab.
9 n. m, L i3. pro *promisit, promittit* PnDB (*pro-*
mitsit a).
a η. iv, l. 13, pro *imprudenter, impudentur* ab.
> > l. 23, pro *disiunctione, distinctione* Pude.
> 9 l. 34, *et* om. Pdk.
> n. v, p. 53, l. 21, *etiam* om. Pdb.
» * * l. 4^» pro *hoc, haec* Pdk.
> * * ^57, pro *reddendum, reddendo* a.
» n. vi, l. 2. pro *Λ1', l* P «b.
> » l. 31, *mihi* om. Pdk.
9 » l. 24. pro *tuum, tua* a.
> n. vu, l, 8, *qu. VII* om. Pde.

Art. 6, n. i, coi. 2, l. 7, ante *pretium, ab eo* add. Pabdk.
> n. m, l. 43, pro *consumpta, consumata* a, *con-*
summata B.
coi. 2. l. 1, pro *svn»atur, salvatur* Pdb.
l. 16, pro *habeatur, habetur* Pde.
U i3, pro *disponens, dispositiones* Pabdk.

» η. iv, l. 5 a fin., pro *damnificatoris, damnifica-*
tionts Pdb.
n. v, l. 3 a fin. pag., pro *est, sit* Pdk.
n. vu, l, ip, pFu *correspondente, respondente* ab.
> i- -i, pro *et. ei* Pde.
' l. 33, pro *Dixi, Dicit* Pde.
l- * a fin., pro *longe, longae* Pηk.
n. vin, l. q, pro *aestimationem, existimationem* AB.
' ♦ . 44» pro *iustitiae actum, actum iu-*
stititiae; l. 5i, pro *talis lex, lex talis* Pdk.
n. ix ♦ pro *tertium, secundum* Par.
l. j'. >3» *in hac materia* etc., ut in marg., Pdk.
» P. 37. i- -, *per* om. Pude.
25, pro *ei, eis* P.

Art. 6, n. x, l. 1, pro *tertium, secundum* Pab.
> > col. 2, l. i3, pro *recuperandae, recuperandi* Pau.
» 9 » l. 15, pro *idem, isdem* a.
> n. xi. l. 34, pro *quo, quibus* Pabde.
> > l. 27, pro *illi, Ulis* ab.
Art. 7, n. i, l. 1, pro *sexagesimaesccundac, 26* P.
» 9 l. 19, pro *horum, eorum* Pdk.
> 9 l. 23, pro *vere, vero* Pdk.
» n. n. l. 7, pro *debet, debeat* a.
Art. 8, η. n, l. 5. pro *exigitur, exequitur* a.
» l. 23, *certi* om. Pdk.
9 > l. 30, pro *e lectulo, a lectulo* Pde.
> 9 l. 37, pro *dictu, dictum* Pabde.
> η. in, l. 29, pro *nunc vel, nec videtur* Pde.
> η. iv, l. 7, pro *debitoris, deterioris* λ.
> 9 l. 19, pro *pro nunc, pro numero* a (*Alias pro numero* marg. nJ.
9 9 l. 23, pro *servaretur, servetur* Pdk.

QdARSTIO LXIII.

Art. i, col. 3, l. 4, *debiti* om. Pau (integrum commentarium om. dr).
Art. 3, l. *5, pro *praeponeretur, proponeretur* Pabde.
* col. 2, l. 13, pro *sub, pro* a.
Art. 3, n. n, p. 66, l. 2, pro *propter hoc, per hoc* a.
per hoc patet Pde.
» » » L 3, pro *lac. II, lac. III* Pabde.
Art. I, l. , pro *primum, tertium* Parde.

Quaestio i.xiv.

Art. 2, n. 11, l. 8, pro *Scriptura, scripta* ab.
» > coi. 3, l. 5, *rerum* om. P.
> n. m, l. 3, *in* om. a.
Art. 3, l- 5, *ergo* om. Pabde.
» l. 19. pro *session. τ\ sessionis* Parde.
• coi. 2, l. i3, pro *per, pro* Pabde.
» >1. penult., pro *//, IΠ* Pabdh.
Art. 7, 11. π. p. 75, l. 7, pro *XXV/, XVI* Pde.
» n. m, l. 14. pro *auferentur, auferrentur* Pbdk.
» ■ l. 30, *autem* om. Pde.
» » l. 37, pro *AiVF, Λ"ΛA'Γ* Pabde.
Art. 8, n. r, l. 2 et passim, pro *casualis* etc., *causalis* etc. AB.
> » l. 4, pro *licitae... illicitae, illicitae... licitae* Pde.
» n. n, l. 8. pro *diligentia, diligentiam* a.
» >1. 22, pro *aborta, aborsa* Pde.
» » l. 24, pro *dominae, domui* a.
» » l. 30, pro *occisione* (Pde) lege *occasione* cum ab. – Pro *posset, posse* P.
» » l. 37, pro *fine, finem* Pd.
» > l. 9 a fin., pro *rationabile, rationale* Pabde.
, n. m, coi. 2, l. 11. *pro diligens est, est diligens,* et l. 12. pro *licitae, illicitae* Pdk. – l. 18, pro *operam, opera* P.
» n. iv, l. 1, pro *secundum, tertium* Paode.
» n. v, p. 78, l. 7, pro *refert, referat* a.
» » 9 coi. 2, l. penult., pro *sine, sive* Pde. – l. ult., pro *illicitae, licitae* P.

Quaestio lev.

Art. i. l. 1, pro *art. / qu. LXV, qu. LXV art. I* Pbdf. i
col. 2, l. 6 u fin., pro *iustitiam, iniustitiam* Pabde.
» » l. 4 a fin., pro *LV, L* Pabde. – Stdtim pro .
Si *quis, Quis* P.
Art. 3, col. 2, l. 4 a fin., pro *in littera secundi articuli, in secundo articulo* Pde.
Art. 4, l. ult., pro (*XXII, CXVII* Pabdk; pro *fne, in fine* Pde.

Quaestio LXVI,

Am i. l. antepen. el seq., *propter ipsum* om. Pabde.
Ar i. 2, n. 1, l. 6, pro *est enim, enim est* Pdf..
Art. 3, n. 1. l. 38. pro *iniustitiae, lustitiae* Pue.
• l. 30, pro *philosophice, physice* Pde (*ph'ice* b).
» n. ni, l. 1, pro *secundum, tertium* Parde.
» * l. 23, pro *sic, si* Pd, om. e.
» » l. a5, pro *mutat, mutet* Pde.
η. π-, p. 88. l. 9, pro *obscurum, absurdum* ab.
» > l. 14, pro *peccato* (Pde), lege *peccare* cum ab.
» n. v, l. 10, pro *unum, uno* Pde.
» n. vi, l. 7, pro *quilibet, quolibet* a, *cuiuslibet* de.
> > l. 20, pro *eam, cum* P.
» n. vm, l. 10, pro *pretii, pretium* Parde.
η. rx, coi. 2, l. is, pro *secundum, tertium* Pab.
> » l. io, pro *ad, quoad* Pabdk.
» » » l. 7 u fin., pro *impotenti, potenti* Pabdk.

Art. 4, l. 3 a fin., pro *constituuntur, constituentur* a.
Art. 5, n. 111, l. 12 a tin., pro *sit, fit* Pude.
Art. 6, l. 2, pro *secundum, tertium* Pabde.
» l. 7 a fm.. pro *discretirum, discretum* a.
Art. 7. l. 9, *et* om. Pabde.
> coi. 2, l. 6, *et* om. P.
Art. 8. n. 1, l. 1, pro *quaest. eiusd, eiusd. quaest.* Pdk.
> l. 34, pro *indicendi, inducendi* a.
» n. ti. l. 4, pro *infidelis, infideli* Pbdk.
n. m, l. 8, pro *haec, hoc* Pde (Λ* >).

QfAESTIO r.xvn.

Art. i, η. π, l. 6, pro *sublicii, subiecit* Pdk.
n m. l. 7, pro *ipse, ipsi* Pde.
n. iv, l. 3, pro *constet, constat* Pdk.
n. v, l. 3, *ct* om. Pude.
> * l. 19, pro *scipsum, ipsum* Pde.
> l. 15 a fin., pro *diminute, diminutae* P.
Art. 2. n. m, p. 100, |. ult., pro *vis, ius* Pabde.
n. iv. col. 3, l. 2, post *immaculati, in via* add. Pde; *Indicet* om. Pde.
n. v, l. 3i, ante *leges, et* add. Pdk.
* » l. 41, pro *violent, vident* ab.
» * L 43, *in* om. a.
> l. o a fin. col., *ad* om. Pbdk.
Art. 3, n. n, l. 2, pro *supplere, suppletia* Pbdk.
• L 3, pro *proceditur, procedit* Pbdk.
» col. 2, l. 4 a fin., pro *audiebat, audierat* Pdk.

QUAESTIO LXVIII.

Art. i, l. 4. pro *advertunt, avertunt* a.
Art. 3, n. 1, l. 3, pfo *quando, quandoque* Pdk.
* l. 8, pro *nequibit, nequivit* Pde.
> » l. 9, pro *iusto, isto* Pabde.
» n. m, l. 1, pro *hic, hoc* Pde.
> l. 4, pro *contingit, contigit* a.
• * l- 7t pro *haec, hoc* Pde.
• » col. 2, L 1, pro *inferiorem, superiorem* a.
» » » l. 9, pro *aittori, alterion* Pbd.
■ * > l. 3 a fin., pro *salvando, salvanda* a.

QdaKSTIO L.XIX.

Art. 2, n. m, l. 5, pro *in, c.v* Pde.
> » l. 6, pro *Parisiis, Parisius* ah.
, » l. 8, pro *auctorem, actorem* Pabdk.
» · col. 3, l. 10 a fin., post *apposita, est add.* Pde.
• n. v, l. 16, pro *iudici, indicii* Pabde *ici.* l 3 a fin.),
• > l. 6 ci fin., pro *iuratorum, iuramentorum* Pbdk.

Arr. 4, η. i, l. 21. pro *auctori, actori* Pabde.
col. 2, l. i5, pro *tenetur, teneretur* Pbdr.
l. 18, pro *occidit, occidet*
p. 114. l. 1. pro *hinc, hic* Pabde.
» l. ult., pro *paterentur, pateretur* Pabde.
II. π, l. 18, pro *dixerunt, dixerint* Pbdk.
41, pro *eat, erat* P.
.O, *et* om. Pde.
n. iu, l. 2, pro AA'17, ,YAT λβ. XX/ Pdk.
> coi. 2, l. (9, pro *fugiat, fugiet* a.
» l. 32, pro *auctori, actori* Pabde.
n. vi, l. 8, pro *ius, vis* a.
col. 2, l. 5. pro *inediae, in die* ab.
n vn, l. 16, pro *paterentur, pateretur* Paijd.

Quaestio lxx.

Art. i, n. n l. 3, pro *periculum, periculo*
7* pro *iniqua, in qua* P.
n. in l. i. pro *secundum, tertium* P.
pro *vere, verae* P.
n. iv, l. 17, pro *nobilitate*, an legendum *nota-*
billitale ?
Art. 3, l. 5, pro *secundum, tertium* Par.
Art. 4, n. 1, l. 2i, post *scilicet, non* add; A.
n. 11, l. 12, pro *sit, Jit* P.
• p. 121, l. 3, pro *reum, rem* ab.
n. m, coi. 1, L ult., pro *iniustitia, iniusta* ab.
» coi. 3, l. 5 a fin., pro *tudicanti, indicandi* Pdk.

Quaestio lxxxi.

.Art. i, n. n. l. 11, pro *qua, quas* P.
> n. in, l. 9, *si* om. ab.
> n. iv, l. 4, *in* ante *casu* om. P.
9 * l. 5 a fin., pro *quando, quandoque* Pde.
9 n. v, l. 13, pro *tenemur, tenetur* P.
9 > p. 124.l 3, post *quispiam, est* add. P.
9 » l. 5. pro *si, sit* P.

Quaestio lxxxi.

Art. i, n. n, col. , l. 9, *ut* om. Pde.
n. ni, l. 8, pro *indigentiae, indulgentiae* l.
Art. 2. p. 130, col. 2, l. 8, pro *dicantur, dicatur* Parde.
Art. 3, n. n, col. 3, l. 4, pro *quantocius, quam totius* a,
quam citius Pbdk.
» > l. 13. pro *LXII, LXXH* Pdk.

Quaestio rxxrii.

Art. 1. col. 2, l. 10, pro *aliquod, aliquid* a.
Art. 2, n. in, col. 2, l. 12, pro *qui, quia* Pde.
Art. 4, n. 11, p. 138. l. 10, pro *con-causa, cum causa* Pde.
9 9 col. 2, l. II, pro *noti, volt* ad. - l. 7,
ct ante *quod* om. Pde.

Quaestio lxxvi.

Art. 4. n. Б l. 23. pro *hic, haec* Pde (h* li).

Quaestio lxxvii.

Art. i, pro *introductory, introductionis* Pude.
l 55, pro *furtum, furto* λ.
η. i bis, pro *iustum, iniustum* Parde.
p. 149, l. 12, pro *mare, mari* ah.
n. ut, l. ii, pro *haec, hoc* Pde (h' n).
> l. 25, pro *vilioris, utilioris* P.
» coi. 2, l. 8, *ct* om. Pdk.
n. iv, l. 18, pro *penuria, pecunia* Pabde.
n. v p. i50, l. 4, pro *aliis, alia* Poe.
l 7, pro *hoc, hac* Paodb.
23, pro *sit, Jit* Pirn.
9 37, pro *involuntarii, voluntarii* Pde.*

\HT. >» n. vi, l. 10, pro *remutuandum, renuntiandum* Pabde.
n. vu. l. 7 a fin., post *pretio, ex* add. a.
Art. 2, l. l 1, pro *tum, cum* Pde.
Aicr. 3, l. 9, pro *determina, determinato* Pde.
ifi, *quia* om. Pude.
ART. 4» 3. pro *negationem, negotiationem* Pde.
17. pro *secundum, secundo* Pde.

Quaestio rxxvni.

Art. «) n. 11, l. penult., pro *licitam, licita* a.
n. in, l. i3, *inter* om. a.
«7* pro *amicabili, amicabilix* Poe.
39. pro *mutuatur, mutuat* Pude.
l 3i. pro *munusculis, munusculo* Poe.
n. iv, l 19» pro *principaliter, principali* Pabdi.
» l. 39. pro *iniuste, invito* P, *invite* tm.
» l. 4°. pro *ablatum, allatum* a.
n. l. 7 a fin., pro *commutatione, commutatio-*
nem P.
Art. 2. n. col. 1, i. penult., pro *haec, hoc* Pde.
col. 2, L 4, pro *acceptationes, acceptiones* Pde.

l. 8, pro *volenti, nolenti* ah.
n. n, l. 28, *est* om. P, post *relevatio* ponunt de.
n. in. p. 161, l. 12. pro *negotiationis, negotia-*
tiones PABDJL,
l. 27, pro *pactum, actum* Pde.
l. 6 a fin. col., post *vel, in* add.
Pdf. (*veli ti*).
l. 4 a fin. col., *in* om. P (spar,
vac. n).

n. v, l. 4 « fin. col., pro *satione, ratione* Pnp.,
p. 102, l. 12, pro *possunt, potest* a.
n. vt, l. 1, *si* om. Pbde.

l. 35, pro *negotiationem, negotiationi* Pabde.
n. vn, l. 34. pro *antecedens, antecedentis* P.
» p. i63, l. 16, pro *nunc, tunc* Pdk.

9 l. 22, pro *a, ab* a.
l. 3ar post *est, et* add. Pdk.

n. vin, l. r8, pro *exigitur, exigit* Pde.

n. ix, l. penult., pro *Quanti, Quantum* Pde.

n. x, l. 3. ad verbum *soccidis, vel societatibus*
marg. u.

n. xi, p. 164. l. r5, pro *ad iurandum, adiuvan-*
dum au.

l. 35, pro *assignentur, assignetur*
P. - Statim pro *hoc sit, sit hoc* Pde.

l. 40, pro *particulari a, particu-*
laria Pde; ct l. 43, pro *in, ad*.

n. xir, l. ii, ante *cap., dicti* add. Pde.
l. uh. col., *de* ante *expectando* add. Prde.

col. 2, l. 4. pro *consummativa, commuta-*
tiva Pde.

23, pro *haec est, est haec* Pdk.

l. 36. pro *redit, reddit* ab.

46, pro *creditur, credetur* Pbde.

l. 5q, pro *diximus, dicimus* Pde.

l. 62. pro *regulis, regularibus* Pdk.

Art. 3, l. i. pro *scptuagesimaeoctavae, septuagesimaeno-*
nae P.

Art. 4* n. l. 1» pro *scptuagesimaeoctavae, sexagesimae-*
octavae P.

l. l i, *fecerint* corrige io *fecerit* (Pahuk).

l. 15. *et* ante *damnosi* om. Pdk.

n. it, coi. 2, l. 1, pro *agitur, agit* Pns.

l. 18. pro *haec, hic* Pdk.

n. in. p. 167, l. i, pro *manifestarunt, manife-*
staverunt Pdk.

l. 16, pro *dixerit, dixerat* Pde.

l. 20, *ita* om. Pdk.

n. iv, col. 2, l, 4 a fin., pro *distractoris, distra-*
ctionis Pahdk.

Quaestio i.xxix.

Λ.<ι. ι, ι, ι, pro *art. Ι quaesi. ΛΛΑ7Λ', quaesi. LXXIX art. /* PuDE.

» coi. 2, l. 2, *non* om. Pabum.

Art. 2, l. ι a fin. eol., pro *Etiam, Et iam* Pude.

» col. 2, l. 7, pro *sua, scu* Pue.

l. penult., post, *nee, est* add. Pdr; et l. oit., om. *restât*.

Art. 4, l. 3, pro *rationem, ratio est* Pm.

Quabstio i.xxxi.

Art. ι, l. ι, pro *art. Ι quaest. LXXXI, quaest. EXXXI art. Ι* Pb dh.

» l. 4, *vel* om. P; ct pro *distinctionibus, dictionibus*.

» l. 7, pro *nullam, nullum* Pdr.

l. 9, pro *hominem, homines* ar.

» l. io, pro *religando, relegendo* Pde; itemque lin. 2ι, pro *redigendo*.

col. 2, l. ι, pro *deduxit, deducit* Pdr.

Art. 3, col. 2, l. 10, *est* om. Pude.

Art. 4, l. 5, post *religio, est* add. Pdr.

> l. 6, pro *operationum, operum* a.

» col. 2, l. 14, pro *immediati, immediate* Pdr.

Art. 5, n. ι, col. 2, l. 23, pro *pure, purae* Pdk.

Art. 6, n. 11, l. 5, *moralis* om. Pdr.

Art. 7, col. 2, l. 12, pro *ct publicam, ct publicamque* ar.

Art. 8, n. ι, cel. 2, l. 3, pro *applicet, applicat* a.

* » » l. 6, pro *seipsam, seipsum* Pdh.

n. 11, col. 2, l. 7 a tin., pro *toti, toto* Paddb.

Quaestio lxxxii.

Aŭī, ι, n. ι, l. 4, pro *significet, significat* a.

» n. 11, l. 4, *in* om. Pdh; pro *XI, IV* Paudk.

* l. ι5, pro *in certa, incerta* P.

Art. 2, l. 7, pro *sit, fit* Pdr.

» col. 2, l. 7, pro *utimur, utitur* Pdh.

Quaes no i.xxxiu.

Art. 2, l. 8, pro *ranam, novam* l.

Art. 4. n. ι. l. 7 a fin. col., pro *attingentes, attinentes* Pm.

» n. ii» l. 24, pro *cuiusque, cuiusquam* Pde.

l. 25, pro *cognoscatur, cognoscat* Pn, *cognoscant* l»i.

Ar i. 8, n. ι, l. 5. pro <V et g, y et A' P,ιβοβ.

n. it, l. 8, pro *aliis, alti* Parde.

n. 111, l. 6, pro *affectum, effectum* Pude.

l. 32, an pro *omnibus* legendum *orationibus*?

Art. 9, l. 8, pro *petit, petitio* ah.

coi. 2, l. 7, 8, 9, *ita* om. Pok.

Art. 12, l. 9, pro *offerri, offerre* Pdk.

» coi. 3, l. 5, pro *sine, sive* Parde.

» * l. 12, pro *proprium, propriorum* Pd.

Art. ι3, n. 1, l. 21, *in* om. a; ct pro *amorem, amore*.

» » l. 23 sqq., de legunt ut Pad.

> > col. 2, l. 8, *de* om. a.

> n. n, p. 207, l. 5, pro *haec, hoc* Pde.

Art. 16, n. 11, col. 2, l. 3, pro *scxtidecimi, quintidecimi* Pabde.

l. <5, pro *potest, patet* P.

Art. 17, n. ι, l. 10, pro *maxima, maxime* Pde.

Quaestio lxxxiv.

Art. i, L 21» pro *dixit, dicit* Pde.

Quaestio i.xxxv.

Art. t, n. n, l. 8, pro *natura ut, natura n, naturali* Pdr.

η. ni, l. 9, post *recurrendum, esse* add. Pdk.

» > l. 25, *Et* om. Pdr.

Art. 4, L b pro *sunt, sint* Pdk.

Summam Tnrou D. Thomae T. VI.

Quaestio t.xxxvi.

Ar i. », n. l. l. 4 a fin., pro *membra, membro* Pde.

> n. 11, l. 3, pro *hinc, hie* Pdk.

» » col. 2, L 32, pro *possunt, possint* Pdk.

» η. ni, l. 2, *ad ante apparentiam* om. Pm»e.

Quabstio t.xxxvn.

Ar i. t, n. n, l. i8, pro *servandum, servandam* Poe.

» η. in, col. 2, l. 15, pro *est, sii* Pdk.

> n. iv, l. 2, pro *sumendum, sumendus* a.

» l. t5, pro *HI, II* Parde.

» » p. 229, l. 6, *in* om. a.

» » l. 19, pro *Ecclesiam, Ecclesia*

> n. v, l. 16, pro *tenetur, tenentur* Pdr.

> » l. ult., pro *ipsius, ipsis* Pde.

» n. vi, l. 5, *et cap. Tua* om. Pdk.

> n. vu, l. 9, pro *ius, vis* am.

» » l. 5 a fin., pro *adeo, a deo* ab.

Ar i. 2, n. 11, l. 1, *secundo* om. Pede.

Art. 4, n. ι, l. 2, pro *quoad, quod* Pabde.

> > l. 5, pro *clerici, clericis* Parde.

> > l. penult., pro *siti in parochia, sit in parochia* Pde (*sit ι ĩparrochia* n).

» n. n, l. penult., *et* om. P.

Quaestio txxxviii.

Ar i. i, n. l. l. 1, pro *art. Ι quaest. LXXXVIII, quaest. LXXXVIII art. /* Pb db.

> » l. 20, *signa eorum quae sunt* om. P.

» n. 11, l. penult., post *orat, et* add. Pdr.

> n. iv, p. 236, l. 8, pro *aut, an* Pde.

> > » l. 27, pro *collativo, collatio* Pde.

» » > 1. 3o, pro *aliquid, aliquod* a.

> » » l. 10 a fin. col., *non* om. Pde.

» n. vi, l. 4, pro *sunt, sint* Pde.

* p. 237, l. 10, pro *dicit, dixit* Pdr.

> > > l. 14, pro *est mater, ex materia* Pdk.

» n. vin, l. 7, pro *tamen, tantum* Parde.

» » l. 12, pro *qui, quia* Parde.

» > l. i3. post *luxuriose, sic* add. Pde.

> n. x, l. 11, pro *intendit, intenditur* Pde.

» » p. 238, l. 7, pro *haec, hoc* Pde.

Art. 2, n. l. l. 21, pro *contraria, contrarie* P.

» η. ni, p. 240, l. ?3. pro *praecepti, praeceptum* a.

> » » l. 45, 46, *est* post *sat* ponunt Pde.

» » > 1. ult. col., pro *cap. Prima, cap, primo* Pabdk.

» n. iv, l. 8 a fin., pro *deliberate, deliberare* P.

» n. v, l. 6, pro *malum, male* P.

η. τα, l. 12, pro *ordinatur, ordinetur* Pde.

» l. 12 a fin., pro *respondebit, respondebis* Pde.

» n. vn, col. 3, L 18, pro *sic, scit* P.

♦ n. vin, l. 4 n fin., pro *adulterium, adulterum* a.

» n. x, l. 10 n fin. col., pro *qua, quae* Pde.

> » l. 8 a fin. col.. pro *fugitet. Jugeret* Pde.

> > l. 5 n tin. col., pro *potest, possit* Pde.

» n. xit, l. 36, pro *labilem, habilem* a.

» l. p. 243, l. 6, pro *huiusmodi, huiuscemddi* Pde.

» η. xni, l. 8, pro *immolandum, immolatum* Pdb.

> n. xiv, l. 1, *eodem* om. P.

» > l. 11, *et ante non* add. Pdk.

Art. 3, n. ι, l. 6. pro *qua, quae* Paudk.

» n. n, l. 12, pro vovet Pde.

» n. in, l. 6 a fin.» pro *teneretur, tenetur* Pdr.

> n. iv, p. 345, l. 6 a fin., *sub* om. Pdk.

» n. v, l. 9 a tin. col.. *Et* om. Pde.

» > l. 4 a fin. col., pro *obligabitur, obligatur* Pde.

> » col. 2, l. 6, pro *accidentalibus, accidentibus* Pdk.

Amt. 3, η, vπi, l. 5, pro *immediata, mediata* Pdi
* » 1. i6, pro *sed, sed ad* Pdk.
> · 1. 34, corrige *quae* (Pabde) in *quod*.
» » l. 7 a fin. col., post *obcdientiac, continentiae*
add. Ati.
1. 2 a fin. col., pro *excusatio, cxecutio* Pdk.
> · coi. 2, l. 3i, pro *castitatis, castitati* Pdr.
* n. tx, l. 6, *pro ct, cum* Pdk.
» » l. 14, pro *super, sub* Pdk.
» » p. 347, l. 16, prô *admissa, amissa* P.
» » l. 4 a fin., pro *ralebat, valeat* Pdk.
n. x, coi. 2, l. t.], pro *impediret, impediet* Pdk.
- n. xt, l. 5, pro *eum, cam* P.
l. 17, pro *fornicatur facit, fornicetur fa-*
ciat PDR.

Art. 5, n. n, l. fi, pro *subiicit, subiecit* Pabdk.
» n. m, l. 8, pro *Abbas, Abba* a.
» n. v, coi. 2, l. 8, pro *sacrilegii, sacrilegi* P.
» » » l. 17, pro *firmaretur, formaretur*
Pabd.
> n. vi, l. 16, pro *non, homo* Pabdk.
Art. 6, n. r, coi. 2, l. 7, pro *eiusmodi, huiusmodi* Pdk.
» » » l. io, post *dolens, se* add. Pdk.
» n. tir, coi. 2, l. 7, pro *non, nec* Pof.,
» n. iv, l. 19, pro *discussae, discussa* de.
Art. 7, n. 11, l. 8, pro *servare, servire* Parde.
η. in, l. i2. pro *casu, causa* Pde.
» n. iv. l. 25. pro *impotentiam, m potentia* P, *im**
potentia de.
» n. v, l. 19. post *susciperet, ut* add. P.
» n. vt, l. 14. pro *videtur, debetur* P.
» » p. 350, l. 15, *ct* om. Pdk.
» n. vir, coi. 2, l. 21, pro *sunt, sicut* P.

Art. 8, n. 1, coi. 2. l. 1, pro *tenetur, teneatur* Plk.
• l. 8, post *vovet, Deo* add. Pdr.
l. 28, pro *sub disjunction*, sua di-*
stinctione P.
• n. n, l. 5, post *quis, sit* add. Pdr.
» · l. 8, *votum* om. Pde.
> * p. 258, l. i. pro *cognitione, cogitatione*
Pde.
» » * l. ia, pro *destituendam, destruendam*
Pde.
» » » l. 3i, pro *reddere debitum, reddere de-*
bito P
» » · l. 6 a fin. num., post *non, est* add.
Pue. - Staîim pro *etiam, enim* P.
» n. m, l. 8, pro *.Manifestum, Manifesto* Pbqk.
» » coi. 2, l. 10, pro *huius, eius* Pdk.
» » » l. 13, *voti* om. Pde.
» . » l. 37, pro *Quando, Cum* Pde.
» n. iv, l. 28, pro *dispensantur, dispensetur* P, *dis-*
pensentur DE.
» n. v, coi. 2, l. 4. pro *irritatum, irritum* a.
» » » l. 8, pro *sî, sit* P.
» » » i. 14, pro *irritatum, irritum* Parde.
» » » l. 5 a fin., pro *quae, qua* a.
n. vi, l. 14 a fin., pro *possunt, possint* P.
» » ' l. penult., pro *planam, plenam* Pde.
» n. vui, l. 32, *autem* om. Pde.
» » l. 43, post *quae, dicta* add. Pde.
l. .l5, pro *religioso, religiosi* Parde.
» coi. 2. l. 4, pro *omissiones, emissiones* a.
» » » l. i3, pro *transitu, transitum* de;
pro *altiozem, arctiozem* Pdk.

Ar i. 9, n. 1, p. 202, l. 15, a fin., pro *attingit, attigit* Pdk
(cf. not. 3).
» » l. 5 a fin., pro *cap. Is qui, cap. 16*
Qui Parus.
» n. U, l. 6, pro *potest, potestate* P.
» » l. io, pro *rursus, rursum* Pdk.
» » coi. 2, l. fi, pro *quando, quod* Pabdk.
Art. 10, l. 4, pro *ut, uti* Pde.
coi. 2, l. 4 a fin., post *voventis, illud* add. Pdk.
Art. 11, n. 1, coi. 2, l. 12, post *ut, non* add. a.

Art. 11, n. r, coi. 2,1. 1«, pro *vota, votum* P.
» · » l. 23, pro *sit, fit* Pdk.
> n. n, p. 266, l. 8, *ad* ante *quod* om. Pαπ; *id*
ad om. DK.
> † » l. 13, pro *rationi Non, Non ra-*
tioni Pdk.
» * » l. 14, pro *cxccrare, exeerari* Pude.
n. m, l. 15, pro *conversionem, conversationem* P.
n. iv, l. penult, col., pro *alienatur, alienetur* Pde.
» » coi. 2, l. 1, pro *//, Primo* ab.
» » » l. 8, pro *erat, est* Pde.
» n. v, l. i, pro *autem (auctem a) decretalem in-*
ductam, auctoritatem decretalis indu-
ctae Pbde.
» » p. 267, l. 2, *est* om. Pde. »
» > > l. 14, pro *et, ut* Pde.
» n. vi, l. 6, pro *rationabile, rationale* Pde.
Art. 12, n. 1. l. fi, inter *Pervenit (Provenit a) ct secundo,*
ab inserunt *el,* quod P mutat in *cl,*
de in *Clementin. !*
» n. 11, l. 8, pro *adimpletioni, ad impletionem* Pdk.
l. 20 a fin. col., pro *in aequale, inae-*
quale λ. - Post lin., pro *in aequae, in-*
aequale a, *in aequale* Pηηε.
n. v, l. 13, pro *suo, sub* Parde.
η. μ, p. 470, l. 8, pro *secundam, secundum* Pde.
» n. x, l. 3 a fin., pro *propter, per* Pdr.

Quaestio lxxxix.

Art. 2, col. 2, l. 1. 1. pro *exponit, exponet* a.
Art. 5. n. 11. L i5, pro *puta, ut puta* Pde.
> n. tv, l. 13, pro *est ibi, ibi est* Pde.
Art. 7, ri. 11, col. 2, l. η n fin. pag., pro *sit, fit* P.
p. 281, l. 17, pro *affertur, refertur* Pbde.
• * > l. 3o, pro *correctionis, correptio-*
nis Pdk.
• n. v, l. 1, pro *septimi, tertii* Pabdk.
» n. vi, l. 5, pro *possem, possum,* Pde.
l. 5 a fin., pro *tamen, quoniam* Pabde.
l. antepen., pro *metusve, metuve* Pdk.
n. vu. l. 4, pro *promissorii, promissoria* a.
n. vtn, l. i2, pro *aut ante nocivi, ut* Pde.
n. n, l. 11 ct i5, pro *considerentur, considere-*
tur Pde.
coi. 2, l. 7 a fin., pro *sit, fit* Pde.
> n. x. l. penult, pro *non obligat, non obliget* Pde.
> n. xi, p. 283, i. 4, *m* om. Pde.
» ' l. 12. pro *impletur, impleretur* Pdk.
n. sit, l. 7 a fin., pro *deiurandi, deierandi* Pdk.
» n. xui, coi. 2, l. 3o, *dum* om. λ.
• * * l. 32, pro *malis, mali* Pude.
l. 7 a fin. num., pro *promittenda,*
permittenda Pde.
» n. xvi, l. 6, pro *sperat, spectat* Pdk.
n. xMi, l. 1, pro *articuli septimi, septimi articuli*
Pde.
> > coi. 2, l. 13, pro *patet, patent* Pde.
n. xx, l. ifi a tin., pro *addetur, additur* Pdk.
> n. xxii, l. 24, pro *falsa, falsae* Pabdk.
> n. xxni. l. 10, pro *XXX/, III* Pabdk.
η. XXIV, l. 10, pro *notitia, notitiam* Parde.
» l. i5. pro *firmatur, confirmatur* Pdk.
» n. xxvi, l. 5, pro *profertur, proferatur* Pdr.
l. 12, pro *nirantis, iuranti* Pardk.
Art. 9. n. 1, coi. 2, l. 7 a fin., pro *ordinarie, ordinare*
Pdk.
» n. 11, l. 5, pro *filiae, filii* Pbdk.
» * p. 289, l. 30, pro *cui, cuius* au.

Quaestio xe.

Art. 2, n. 1, l. ult. col., pro *art. 4, art. 5* Pdk.
» n. n, l. 4, *m* om. Pdk.
» p. 29?, l. 7, pro *captivitatem, captivitate*
Pdk.

Quaestio xci.

Art. 2, n. i, l. 6 α fin., pro *subiunxit, subiungit* Pab.

», n. in, col. 2, l. 3, pro *etiam, et* l.

l. 3a, *dupliciter* om. Pde. – Lin. scq., pro *affectus, effectus* P.

» p. 206, l. i 2, pro *exprimeret, exprimerent* a;

l. 15, om. *non*; ct l. i8, pro *etiam loco, loco etiam*, atque om. *tn*.

n. iv, l. i, pro *sit, fit* Pdk; ct l. 7, pro *tragodia*», *tragico*.

l. II, post *ut*, 7 add. η, *ibi* add. Pde.

Quaestio xuiii.

Art. f, col. » l. »5 a tin., pro *inveniatur, inueniat* Poe.

» Π. π, l. 11, pro *constituit, instituit* Pabde.

» > l. 7 ° i,η» pro *celebrantur, celebrentur* Pde.

» > l. antepen., pro *docere, dicere* Paror.

Quaestio xciv.

Am. i» n. i, l. 11, pro *de animato mundo, mundo de animato* n, *de mundo animato* Pde. – l. 13, pro *existimabant, aestimabant* Pde.

» » coi. 2, l. i. pro *unum, verum* Pde.

» n. in, l. 10. pro *permittat, promittat* P.

» » coi. 2, l. 1S, pro *fur, fuit* Pd.

?Art. 3, n. i, l. 12, i3, pro *cum populd, cum populus*, ct pro *existimaretur, existimaret* Podii.

» > l. 14, i5. *dicitur* ante *quod* ponunt Pabde.

» » l. penult., pro *culpa, culpa* Pde.

» n. in, l. 3, pro *communi, commune* a.

> n. iv, l. 12, pro *deest, desit* Pi»»; *gravitatem* om. Pabde; *quam* ante *idololatria* ponunt Pede.

Art. 4, n. 11. l. 3, pro *perfecte, perfectae* Pde

Quaestio xcv.

Art. t, n. i, l. 5 a fin. col., pro *oportet, patet* Pbde.

Art. 3, n. 1, l. i3, pro *fit, sit* Pde.

» » l. 3o, pro *oculis, occultis* Pdb.

» n. il, col. 2, l. 11, pro *geometriam a iurconsulto* Pde.

> » » l. 16, *ci* om. Pdk.

> n. ui, p. 314, l. 22 a tin., *eorum* om. Pabde.

» » > l. 14 a tin., pro *simplicitate, simpliciter* Pde.

» > » l. 10 a fin., *et* ante *presbyter* om. Pde.

> » » l. 9 a fin., pro *primos, prima* Pde.

> n. tv, l. i, *habes* om. Pde.

> » col. 2, l. 12, pro *scilicet, sed* Pdk.

Art. 3, n. 1, l. antepen., pro *illis se, sc Ulis* Pde.

» n. u, col. 2, l. iò, pro *sapientum, sapientium* Pdk.

> » » l. 28, pro *miserentis, miserantis* a.

» n. in, p. 317, l. i, pro *his, iis* Pde.

» » » l. 3, *cnim* om. Pde.

> n. iv, col. 2, l. 6. pro *sunt, sint* Pot.

Art. 4, η. 11, l. 15, *hac* om. Pde.

» % » l. 4 a fin. col., pro *notato, nota* Pde.

> n. v, l. 13. *Jit* et alterum *Et* om. Pm;; ct l. iò. pro *sua natura, natura sua*.

» » col. 2. l. 2, pro *apostasiam, apostasim* P,

> n. vi, l. 2, pro *oportet, dicit* Pde.

Ar i. 5, n. 1, L 3. pro *Dicit, Dixit* Pde.

» » l. 7» pro *proprie, propria* Pabde.

, > l. 13, pro *velit, vult* Pude.

> » l. 20, pro *naturales, naturalis* Pde.

> » l. i t a fin., *rerum* om. P.

» η. π. l. 7. pro *repraesentat, repraesentant* Pdb.

» n. in, l. »4’ pro *sunt, sint* Pe.

Ar i. 5, n. »l. l. 16, *partes* om. P.

> l. 17. *et... se* om. Pde.

> » l. 31. pro *entia, etiam* Pde.

> l. 3t, 31, *et similiter... causam* om. P.

» l. 41, post *signo, et* add. Pde.

n. iv. l. 16, pro *cum, quia* A.

l. 31, pro *ira, illa* Pede. – l. 32, *si* om. a.

> l. 34, *ille* om. Pkdr.

n. vi, l. 14, pro *maximae, maxime* Pde.

> » l. 19, pro *habent, habeant* Pdr.

Art. 6. n. l. coi. 2, l. 3, *in* om. Pde.

> n. n, p. 324, l. 5 a fin. col., pro *determinate, determinata* l, *determinare* de.

> η. ni. l. 8. pro *indicium, indicium* Pde.

Art. 7, l. 10, pro *animalium, animalibus* P.

Ar i. 8, η. i. l. 5 a fin., *ut* om. Pde.

» n. l. 4, pro *cedulam, schedulam* Pde.

col. 2, l. 2, pro *signis, istis* Pabde (cf. η. η, l. 6, ct loc. cit. ex ill *Cont. Gent.*).

> ‘i- ni. p. ,328, l. 1Q, pro *rationalis, rationis* a.

’> v, l. 8, pro *Quidam, Quidem* P.

l. 14, pro *super, supra* P (*sup.* de).

» l. 30, pro *idem, isdem* a.

n. vi, l. 4 a fin., post *bellum, et* add. λ.

n. vu, l. ult., pro *ex, in* Pdk.

n. vin, l. a, pro *Philiithacux, Philisthaeis* Pdb.

n. x, l. \$, pro *damno magno, magno damno* Pde.

l. 3 a fin. col., *ct* om. Pde.

Qumstio xcvi.

Art. 2, n. i. l. 3, pro *putantur, putatur* Pue.

η. ii. l. 11, pro /7, /4 Parde.

n. in, l. 5, pro *hoc in loco, in loco hoc* Pde.

n. iv, p. 333. l. 22, *aliquod* om. Pde.

l. 6 a fin. col., pro *ly, littera* Pde.

n. v, l. 6, pro *est opus, opus est* Pde.

Λιπ. 3, l. 2, pro *arguendo, argumentando* Pde.

Qeakstio xcvn.

Art. i. l. 2, pro *interpretativac, interpretative* Pdb.

coi. 2, l. S, pro *ct cetera, etc.* Pabde.

Quaestio xcviul

Art. 1, n. 1, l. 12, pro *LXXX/X, 9Λ* Pdr.

> n. 11, coi. 2. l. 7, *hoc... falsijicandum* om. Pde; et l. S, pro *illud, illum*.

Art. 2, n. 1, L 8. pro *quam, quid* Pde.

» η. η, l. 4, *in* om. P.

» » l. penult, col., pro *firmandam, infirmandam* Pde.

> > coi. 2, l. 10 a fin., *quod* om. Pdk.

» n. ni, l. 5, pro *vis, via* Pdr.

» > p. 344, l. 8, 9, pro *affuturæ lege futuræ, et pro futuræ, affuturæ* cum ab.

> n. tv, coi. 2. l. 6, pro *cognoscat, cognosceret* a.

Quaestio xcix.

Art. 4. n. 1, l. 6, *rei sacrae* om. Pddk.

* » l. 11, post *quod, in* add. Pde. – l. 15. *per* om. Pabde.

» η. ιπ» l. 4» *dicitur* om. a. – l. 11, pro *autem huc, hoc autem* P.

» ■ l. 20, pro *seipsum, scipsam* Pdk.

» n. tv, l. 4, pro *Joan. AT, loan. A7*/(cl. scr* 10) Pabde.

Quaestio c.

Ar i. i, n. m. l. 6» pro *profanam, profana* Pde.

W » col. 2.1. II, pro *disponere, dispensare* Pbdb.

Art. 2, n. u, p. 356, col. 1, l. 19, pro A*.VΓ, A'I’ Pini.

> n. ui (P. 356, col. i), l. i3, pro *hoc, ct hoc* Pni.

Art. . n. nt, (p. 356, col. i), l. 32, pro *intentionis, et intentione* Pdr.
» L 14 u fin. col., pro *secundum, primum* Pabde.
n. h bis (p. 356, col. 2), l 16, pro *suas operas, operas suas* Pdr. – l. 17, pro *iustum, iniusfum* Pn.
> * l. 10 π fin., pro *habet, habent* P.
» n. m bis. l. 4, pro ΛA', **XX**/// Paiidk. – l. i3, pro *openbus, operis* Pm.
> η. IV, p. 357. l. 18, pro *provenire, proveniri* P, *subveniri* ηκ.
> η. v, l. 6, pro *eis, ei* a.
> η. vπi, l. 3 et 6, pro *aliquid, aliquod* λ.
Art. 4, η. i, l. 12, pro *surgit, insurgit* Pdr.
> n. 11, l. 3, alterum *et totum* om. Pdr.
» l. 10, pro *accedit, accidit* Pude.
> n, m, l. 3, *licet* om. Pdk.
w coi. 2, l. penult., pro *suaserit, sua ferit* a, *sua fuerit* Prdk.
° η. v, l. ult. coi., pro *ut, quam sit* Pdk.
Art. 5, l. io, pro *sint, sunt* P.
» l. 17 ct 26, pro *Primo, Primum* Pdk; pro *Secundo, Secundum* Pude. 9
l. 4 a fin. col., jre om. Pou.
Art. 6, η. i, l. 8, pro *accepit, accipit* P.
> n. m, l. 5, pro *acceptio, acceptatio* Pdk.
n. iv, l. 9, *ct* om. Pdk.
i» l. 3o, pro *acceptio, acceptatio* P.
° l. 12 a fin., *est* om. Pm.:
° n. v, coi. 2, l. 4, pro *secundo, tertio* Parue.
> » l. penult., *ct* om. P.
n. vi, l. 10, pro *etsi, si* Pn».

Quaestio ct.

Art. i, n. ibis, l 1, *primo* om. Pdk.
> n. 11, l. 2, pro *praecipuae, praecipue* Pdk.
» col. 3, l. 9, pro *principio, principia* Pdk.
» n. ni, l. 2. pro *patriaue, patriaeque* ab.
l. 8, pro *conversando, conservando* Pdk.
Art. 4. n. n. l. 1, pro *quarto articulo, articulo quarto* Pdk.
» l. 5, pro *licentia, scientia* au, *vel licentia* margo n.
» » col. 2. l. 1, pro *simili, saeculi* Pahdk.
» * > l. 2. pro *debent, debet* P.
> » > l. 14, pro *differentiam, differentia* ab.

Quaestio cii.

Art. i, η. 1, l. 4 a fin., pro *exhibetur, exhibentur* ab.

Quaestio cui.

Art. 3, n. iv, l. 4, *ad post est* add. Pm.:
Art. 4, n. m, L 12, pro *qua, quia* Pdk.
> n. iv, l. ult., pro *ac, et* de, om. P.

Quaestio civ.

Art. 1, n. 1, col. 2, l. 6, pro *generibus, gentibus* Padde.
> n. 11, l. 3, pro *quod, quia* a.
Art. 2, n. 1, col. 2, l. 6, pro *Nam, Non* P.
n. 11, p. 386, l. 22, pro *viae, vitae* Pdk. – l. 47, pro *mortale, mortaliter* a.
> n. tv, l. 1, *circa* om. P.
> » l. penult., *ideo* om. Pdr.
Art. 3, n. 1, l. 20, pro *elegimus, eligimus* Pdr.
» col. 2, l. 10, pro *Tim., Titum* Pdr (77. au).
Art. 5. n. m, l. 2, pro *naturam, materiam* Pdk.
Art. 6, l. 3 a fin., *quod* om. Pdk.

Quaestio C;V.

Art. i, l. 4, pro *advertere, adverte* Pdr.
Art. 2, n. it, l. penult, post *ut, in* add. Pdk.
> n. in, l. 9, post *esse, in* add. P. – l. 12, pro *alter, aliter* Pahdk.

Quaestio cvf.

η. vin, l. i J, pro *Deo, a Deo* Pbdk.
n. ix, l. 4, pro *i Ethic., /V Ethic.* Parue.
» n. x, l. 10, pro *Datur, Datum* ab, *Datus* P.
l. 11, post *simpliciter, ct* add. Pm.:
n. xi, l. 8 a fin., pro *habet, habeat* P.
» η. χii, l. uh. col., pro *relatione, relationi* Pue.
» col. 2, l. 8, pro *genitae, genitam* Paru».

Quaesito evil.

Λητ j η. i, l. 23, *aut* oη. Pdr.
» col. 2, l. 4, 5, 8, pro *beneficio, benefico* Peur.
n. H, l. 4, pro *quid, quod* Pdr.
p. 407, l. i, pro *formali, forma* Pdk.
n. m, l. 17, *quia minima* oη. Pdk.
> n. iv, l. 16, pro *omittitur, amittitur* a.
» p. 408, l. 8, pro *saltern dum, dum saltern* Paude.
l. penult., pro *supponuntur, supponitur* Λ.
η. v, l. 6, pro *perfecte, perfecta* Pdk.
» l. ult. coi., post *superiori, in* add. ab.

Quaestio cvtn.

Art. 2, n. i, l. 1, pro *articulis primis, articulo primo* de.
Art. 4, l. 5, pro *peccata, peccatum* a.

QI AESIIO CIX.

Art. i. n. 1, L 4, *hoc* om. Puc.

Quaesiiio cx.

Art. 2, n. u, l. ult., pro *prolata, probata* ab.

Quakstio (XI.

Am. i, l. 10, pro *unam, vanam* Pdk.
» l. 5 a fin. art., pro Z, F, **XLV** Pahdk.
» l. ult, pro *centesimaudccima, tertia* Parde.

Quaestio <XN.

Art. 2, η. I, l. 17, pro *qua, quo* P.
» n. u, l. 3, pro *se de, de se* ab.

Quaestio CXIII.

Art. 2, n. m, pro *secundum, secundam* P.
» > p. 439. l. 5 a fin., pro *dilectionem, deledationem* P. – Mox *peccatum* om. Pdr.
> n. iv, l. 17, pro *quae, quam* ab.
» n. v, l. 7 u fin., pro *veritati, veritatis* a.
» n. vni, col. 2, l. 17, post *Pius*, adde *enim* cum Pdr.
> » » l. 19, pro *naturae ius, natura eius* Pdr.

Quaes i10 uxiv.

Art. i, l. 4 a fin. art., *ct* ante *negotium* om. P.
Art. 2, l. 2, post *affabilitas, non* add. Prdr.

Quaestio cxvi.

Art. i, n. 1, l. 2, pro *pruno, primum* Pmdk.
» n. 11, l. 10» *ct* ante *hoc* om. Pudk.

Quaestio cxvu.

Art. 6 η. i, l. 3 a fin. col., *quis* om. Pdk.
> 11. m, l. 5 u fin., pro *imperfectionibus, imperfectioribus* ΛH.

					QüAEFñO nivm				
Art. g	π	in,	l. ult. num.,	pro	<i>disseretur, disserebitur</i>	a,			
					<i>differentur</i>	P.			
Art. 4.	n. i,	l. 7.	pro	<i>propriis, propria</i>	Pdf..				
	»	n. h,	l. 5.	ad ante	<i>id</i>	om.	Pau.		
					n. iv,	l. 5,	pro	<i>quaesitum, acquisitum</i>	Pdk.
Art. 8.	col. 2,	l. 4,	pro	<i>parvum, parum</i>	Pbr.				
	»	p. 464,	l. i,	pro	<i>in his, his</i>	au.	de	<i>his</i>	de.
					Quaestio cxx.				
Art. i.	n. i,	l. 4.	post	<i>Dicitur, enim</i>	add.	Pdk.			
	fl. 11,	l. 23,	pro	<i>dentur, detur</i>	P.				
	»	n. in,	l. 3,	pro	<i>definitione, distinctione</i>	Pdk.			
	»		l. ii.	pro	<i>tunc, nunc</i>	Pdk;	ct	l. 13,	pro
					<i>hoc, hac.</i>				
	*	>	coi. 2,	l. 9.	pro	<i>redderentur, redderetur</i>	a.		
	»	n. iv,	l. 2,	pro	<i>si, nisi</i>	Pdk.			
	»	>	l. 3a,	<i>soluti</i>	om.	Pdk.			
Art. 2,	n. 11,	coi. 2,	l. <>,	<i>quod</i>	om.	a.			
	»	n. iv,	l. 4,	pro	<i>gnome, gnomi</i>	ab.			
		n. v.	l. 5,	pro	<i>extrinsecus, intrinsecus</i>	Pdk.			
					Quaestio cxxn.				
Art. 4.	n. 1.	i.	penult.,	pro	<i>dixit, dicit</i>	Pdk.			
	*	n. 11,	coi. 2,	l. 13,	post	<i>et, cum</i>	add.	Pdk.	
					p. 480,	l. 21,	pro	<i>firmioribus, maioribus</i>	Pdk.
	»	n. tv,	l. antepenult.,	pro	<i>illos, eos</i>	Pdk.			
		n. v,	l. 5,	et	om.	Pde.			

									XXV
Art. 4,	n. vu,	l. 9,	ad	om.	Pde.				
	1».	vm,	l. 0,	pro	<i>et est, est</i>	ct	n,	<i>etiam</i>	Pde.
	fl. i.<,	l. 1	»	pro	<i>vesperos, vespas</i>	Pdi:	(cf.	n. xv.	
					p. 4*4.	l.	3).		
			l. 22,	pro	<i>illius dici cultum, cultum illius diri</i>	Pdk.			
			l. 30.	pro	<i>ob, ad</i>	Pdk.			
	n. xi.	coi. 2.	l. i.	pro	<i>fit, sit</i>	Pude.			
	n. xm,	l. 3	a	fin. col.,	<i>et</i>	om.	Pdk.		
	»	l. ult.	coi.,	pro	<i>decet, debet</i>	Pdf..			
	n. xiv,	l. 9,	pro	<i>observationem, observatione</i>	Pdf.				
	>	i. 16.	pro	<i>diebus, rebus</i>	a;	<i>Alias rebus</i>	margo	n.	
					l. 21.	pro	<i>distrahat, distrahant</i>	a.	
			l	penult, col.,	pro	<i>contigit, contingit</i>	Pdk.		
			cui. 2.	l. 7,	pro	<i>mortaliter, moraliter</i>	P.		
	n. xv,	p. 484,	l. 14,	pro	<i>rationabiliter, rationaliter</i>	Paude.			
	»				l.18,	pro	<i>fierent. Jient</i>	a.	
	»				l. 23,	<i>hnmo</i>	om.	Pdk;	post
					<i>haec, quis</i>	add.	dk.		
	n. xvi,	l. penult.,	pro	<i>siculi, sicut</i>	Pdk.				
	n. xvn,	l. 2,	pro	<i>moralium, mortalium</i>	Paudk.				
	*	l. 10,	pro	<i>lavari, salvari</i>	Pt».				
	n. xix,	l. 3,	pro	<i>faciat, facit</i>	Pde.				
	»	l. 26,	<i>suunt</i>	om.	Pdf..				
			l. penult, col.,	pro	<i>propter, per</i>	P.			
	η. XX,	l	8.	pro	<i>Parisii, Parisiis</i>	Pinu			
	»	l. 14,	<i>in</i>	om.	Pdk.				
			l. 15,	pro	<i>quod, et</i>	a.			
	n. xxi,	l. untepen.,	pro	<i>alium, aliud</i>	Pde.				

Codd. et Edd. citat.

A . . . . Cod. Vat. 10156.
B . . . . 743.
C . . . . /39.
D . . . . » » 740.
E . . . . * * 743.
F . . . . » 744.
G . . . . > Urb. 131.
H . . . . » Vat. Palat. 354.
I . . . . > 355.
K . . . . » . 738. 745.
L . . . . * 74«.
K . . . . » Aug. Taurin. 17. π. 4.
P . . . . Editio Piana.
d . . . . > anni 1467.

Edd. Comment Card. Caiet.

P . . . . Editio Pinna.
λ . . . . » Venet. 1518.
B . . . . > . 1522.

SECUNDA SECUNDAE

SUMMAE THEOLOGIAE

SANCTI THOMAE AQUINATIS

A QUAESTIONE LVII

CUM COMMENTARIIS

CARDINALIS CAIETANI

SECUNDA SECUNDAE
SUMMAE THEOLOGIAE

ANGELICI DOCTORIS

SANCTI THOMAE AQUINATIS

ORDINIS PRAEDICATORUM

CUM COMMENTARIIS

THOMAE DE VIO CAIETANI

CTtMc-MM oinrxn

S. R. E. CARDINALIS

QUAESTIO QUINQUAGESIMASEPTIMA
DE IURE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• *CI* Prolog. ;
qo. i i i i. IntroJ.

• Qu. LXU

• Qu. exi».

• Qo. cum.

Consequenter post prudentiam considerandum est de iustitia *. Circa quam quadruplex consideratio occurrit: prima est de iustitia; secunda, de partibus eius*; tertia, de dono ad hoc pertinente ♦ quarta, de praeceptis ad iustitiam pertinentibus *.

Circa iustitiam vero considerata sunt quatuor: primo quidem, de iure; secundo, de ipsa

iustitia *: tertio, de iniustitia ** quarto, de iudicio *.

Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: utrum ius sit obicctum iustitiae.

Secundo: utrum ius convenienter dividatur in ius naturale et positivum.

Tertio: utrum ius gentium sit ius ■ naturale.

Quarto: utrum ius dominativum et paternum debeat ? specialiter distingui.

• Qo. un»»
.. OÜ- MX.
• Qu. IX

«

?

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IUS SIT OB1ECTUM iustitia e

• D»EtL I. I.
^ iustit. et
i Ibi. BirvIIß.

• Lib. V, cap. hi.

• Etizr. lib. VI.
orp. n1LO.31Ed.
iK&Mi. - S- Th.
led. vu.

• t>p. xv.

primum sic proceditur. Videtur quod ius non obicctum iustitiae. Dicit enim Celsus iurisconsultus quod *ius est ars boni et aequi* *. Ars autem non est obicctum iustitiae. sed est per se virtus intellectualis. Ergo ius non est obicctum iustitiae.

2. Praeterea, /e.v. sicut Isidorus dicit, in libro *Etymol.* ♦ *furis est species*. Lex autem non est obicctum iustitiae, sed magis prudentiae: unde et Philosophus *legispositivam* partem prudentiae ponit ♦ Ergo ius non est obicctum iustitiae.

3. Praeterea, iustitia principaliter subiicit hominem Deo: dicit enim Augustinus, libro *de Moribus Eccles.* *, quod *iustitia est amor Deo tan-*

tum serviens, et ob hoc bene imperans ceteris, quae homini subiecta sunt. Sed ius non pertinet ad divina, sed solum ad humana: dicit enim Isidorus, in libro *Etymol.* *. quod */as lex divina est, ius autem lex humana*. Ergo ius non est obicctum iustitiae.

Sed contra est quod Isidorus dicit, in eodem ♦ * quod *ius dictum est quia est iustum*. Sed iustum est obicctum iustitiae: dicit enim Philosophus, in V *Ethic.* ♦ quod *omnes talem habitum volunt dicere iustitiam a quo operativi iustorum sunt*. Ergo ius est obicctum iustitiae.

Respondeo dicendum quod iustitiae proprium est inter alias virtutes ut ordinet hominem in his

a) ius. - idem quod iui Pw.

>> debeat. - debeant EL.

T

quae sunt ad alterum. Importat enim aequalitatem quandam, ut ipsum nomen demonstrat: dicuntur enim vulgariter ea quae adaequantur *tustari* T. Aequalitas autem ad alterum est. Aliae autem virtutes perficiunt hominem solum in his quae ei conveniunt secundum seipsum.

Sic igitur illud quod est rectum in operibus aliarum virtutum, ad quod tendit intentio virtutis quasi in proprium obiectum, non accipitur nisi per comparisonem ad agentem. Rectum vero quod est in opere iustitiae, etiam praeter comparisonem ad agentem, constituitur per comparisonem ad alium illud enim in opere nostro dicitur esse iustum quod respondet secundum aliquam aequalitatem alteri, puta recompensatio mercedis debitae pro servitio impenso.

Sic igitur iustum dicitur aliquid, quasi habens rectitudinem iustitiae, ad quod terminatur actio iustitiae, etiam non considerato qualiter ab agente fiat. Sed in aliis virtutibus non determinatur aliquid rectum nisi secundum quod aliququaliter fit ab agente. Et propter hoc specialiter iustitiae prae aliis virtutibus determinatur secundum se obiectum, quod vocatur iustum. Et hoc quidem est ius. Unde manifestum est quod ius est obiectum iustitiae.

Ad primum ergo dicendum quod consuetum est quod nomina a sui prima impositione detorqueantur * ad alia significanda: sicut nomen *medicinae* impositum est primo ad significandum remedium

quod praestatur infirmo ad sanandum, deinde tractum est ad significandum artem qua hoc fit. Ita etiam hoc nomen *ius* primo impositum est ad significandum ipsam rem iustam; postmodum autem derivatum est ad artem qua cognoscitur quid sit iustum; et ulterius ad significandum locum in quo ius redditur, sicut dicitur aliquis comparera *in iurc*; et ulterius dicitur etiam ius quod redditur ab eo ad cuius officium perlinet iustitiam facere, licet etiam id quod decernit sit iniquum.

Ad secundum dicendum quod sicut eorum quae per artem exterius fiunt ꝑ quaedam ratio in mente artificis praeexistit, quae dicitur regula artis; ita etiam illius operis iusli quod ratio determinat quaedam ratio praeexistit in mente, quasi quaedam prudentiae regula. Et hoc si in scriptum redigalur, vocatur lex: est enim lex, secundum Isidorum *, *constitutio scripta*. Et ideo lex non est ipsum ius. proprie loquendo, sed aliquidis ratio iuris.

Ad tertium dicendum quod quia iustitia aequalitatem importat. Deo autem non possumus aequivalens recompensare, inde est quod iustum, secundum perfectam rationem, non possumus reddere Deo. Et propter hoc non dicitur proprie ius lex divina, sed *fas*: quia videlicet sufficit Deo ut impicamus quod possumus. Iustitia tamen ad hoc tendit ut homo, quantum potest, Deo recompensée totaliter animam ei subijciens.

γ) iutfari. – lotta aie G, Iu» dare ·K.
z) alium. – aliud PKj. alterum G.

'' detorqueantur, – determinantur K, retorqueantur PILx,
{) Jiunt, – ,unt ABCEFPK et K, jiunt sunt It.

Commentaria Cardinalis Caietani

In hac quaestione quinquagesimaseptima incipit quinta pars huius Libri., tractans de virtute iustitiae: et extenditur usque ad quaestionem ccontcsimanmgcsHnamscundum inclusive.

In articulo primo quaestionis quinquagesimaeseptimae dubium occurrit circa differentiam inter rectum secundum iustiliam, et alias virtutes: quoniam videtur undique falsa. Nam aut intelligitur de ipsis operibus ut sunt a virtutibus, aut absolute. Si ut sunt a virtutibus, constat quod commune est omni operi virtuoso, inquantum huiusmodi, esse operante sicut describitur II *Ethic.* *, scilicet sciente, et ex electione, et propter finem ad virtutem, et immobiliter. Et in hoc non est differentia inter rectum secundum iustiliam, et alias virtutes.

Si vero absolute, constat et quod temperatum et forte opus fieri potest, et tamen male ab agente: ut patet de exercente haec propter hypocrisim vel aliud malum, in his enim est rectum opus secundum temperantiae rationem, non considerato qualiter ab agente fiat. – Et rursus rectum scundum iustiliam non determinatur in ordine ad alterum non considerato qualiter ab agente fiat. Quoniam oportet considerare potentiam agentis: nam non est iustum creditori solvere impotentem. Et similiter oportet circumstantias alius ex parte agentis considerare ad iusti rationem: non enim tenetur occupatus maioribus, et inventus in tali loco, etc., debitum solvere, ut putei.

11. Ad hoc dicilur quod dubium cx minore intellectu litterae procedit. Differentia siquidem prima inter rectum secundum iustitiam et alias morales virtutes est quod opus rectum secundum alias virtutes constituitur in esse recti commnsuratione ad operantem; rectum vero opus secundum iustitiam constituitur in esse recti commnsuratione

ad alterum. In quod inter opera ipsa, non ut sum a virtutibus, sed absolute, est differentia haec, quod nullum opus dicitur temperatum nisi quia est commnsuratum operanti, et similiter nullum fune; iustum autem vere dicitur si est commnsuratum alteri.

Ad id nutem quod obiicitur de opere temperato hypocritae, et similium, dicitur quod opus (alium pro tanto est temperatum pro quanto est commnsuratum operanti, licet mala intentione. Non enim spectat ad huiusmodi commnsurationes ordinatio talium operum ad bonum vel malum finem: sed quis sit terminus ad quem referuntur, scilicet operans vel alter.

Ad id vero quod cx parte iusli obiicitur, respondetur quod aliud est loqui de iusto absolute aliud est loqui de exacutione seu exhibitione iusli. Nos loquimur de ipso iusto absolute, quo scilicet constituitur in esse iusti: et dicimus quod commnsuratione ad alterum. Obicctiones sero loquuntur de exccutione iusti. Creditori namque centum aureorum iustum est absolute ut reddantur centum aurei: un autem hic debitor, factus impotens, teneatur ad executionem huius iusti, et similiter an in tali tempore, loco vel casu debeat fieri exhibitio, alia quaestio est.

111. Ex hac nutem essentiali differentia inter opus rectum secundum iustitiam et alias virtutes, sequuntur duae aliae. Prima est quod in opere iusto non consideratur qualiter fit ab agente: in opere vero temperato hoc attenditur. Non enim in reddente centum aureos creditori variatur ipsum iustum quia reddit ex odio vel invidia aut inani gloria: sat enim est quod reddit quod debet. Sed in temperato opere. puta sobrietate, attenditur an cx avaritia, an cx timore videntium, etc., faciat. Et ratio est quia ex parte eiusdem termini quem respicit cominensuraiio temperati

• Cj t». vn. a. i.
S. Th. Ices. xu.

• Art. fnrocd.

operis omnia ista se tenent, scilicet ex parte operantis: in opere vero iusti non tenent se ista ex parte alterius, ad quem dicitur iustum, sed ex parte operantis.

Secunda est quod doctores, propter eandem rationem, non dederunt aliis virtutibus obicctum secundum se, sed solum iustitiac.

Et omnes hac differentiae tanguntur in littera. Nam

prima, quae est radix omnium, exprimitur dicendo *Rectum in operibus aliarum virtutum non accipitur nisi per comparisonem ad agentem; rectum vero quod est in opere iustitiae constituitur per comparisonem ad aliud.* -Secunda autem subiungitur ibi *Sic ergo iustum etc. etiam non considerato qualiter ab agente Jiat. Sed in aliis virtutibus etc.* - Tertin vero cum subditur: *Et propter hoc specialiter etc.*

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IUS CONVENIENTER DIVIDATUR IN IUS NATURALE ET IUS POSITIVUM

Infra, qu. u, »rt. 5; V *Ethic.* lect, m.

an secundum sic proceditur. Videtur quod ius non convenienter dividatur in ius naturale et ius positivum. Illud enim quod est naturale est immutabile, et idem apud omnes. Non autem invenitur in rebus humanis aliquid tale: quia omnes regulae iuris humani in aliquibus casibus deficiunt, nec habent suam virtutem ubique. Ergo non est ali- quod ius naturale.

2. Praeterea, illud dicitur esse positivum quod ex voluntate humana procedit. Sed non ideo aliquid est iustum quia a voluntate humana procedit: alioquin voluntas hominis iniusta esse non posset. Ergo, cum iustum sit idem quod ius, videtur quod nullum sit ius positivum.

3. Praeterea, ius divinum non est ius naturale: cum excedat naturam humanam. Similiter etiam non est ius positivum: quia non innitur auctoritati humanae, sed auctoritati divinae. Ergo inconvenienter dividitur ius per naturale et positivum.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V *Ethic.* *, quod *politici iusti hoc quidem naturale est. hoc autem legale*, idest lege positum.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, ius, sive iustum, est aliquod opus adaequatum alteri secundum aliquem aequalitatis modum. Dupliciter autem potest alicui homini aliquid esse adaequatum. Uno quidem modo, ex ipsa natura rei: puta cum aliquis tantum dat ut tantundem recipiat. Et hoc vocatur ius naturale. - Alio modo aliquid est adaequatum vel commensuratum alteri ex condicto, sive ex communi placito: quando scilicet aliquis reputat se contentum si tantum accipiat. Quod quidem potest fieri dupliciter. Uno modo, per aliquod privatum condictum: sicut quod firmatur aliquo pacto inter privatas personas. Alio modo, ex condicto publico: puta cum totus populus consentit quod aliquid habeatur quasi adaequatum et commensuratum alteri; vel

cum hoc ordinat princeps, qui curam populi habet et eius personam gerit. Et hoc dicitur ius positivum.

Ad primum ergo dicendum quod illud quod est naturale habenti P naturam immutabilem, oportet quod sii semper et ubique tale ♦ Natura autem hominis est mutabilis. Et ideo id quod naturale est homini potest aliquando deficere. Sicut naturalem aequalitatem habet ut deponenti depositum reddatur: et si ita esset quod natura humana semper esset recta, hoc esset semper servandum. Sed quia quandoque contingit quod voluntas hominis depravatur, est aliquis casus in quo depositum non est reddendum, nc homo perversam voluntatem habens male eo utatur: ut puta si furiosus vel hostis rcipublicac arma deposita reposcat.

Ad secundum dicendum quod voluntas humana ex communi condicto potest aliquid facere iustum in his quae secundum se non habent aliquam repugnantiam ad naturalem iuslitiam. El in his habet locum ius positivum. Unde Philosophus dicit, in V *Ethic.* *, quod legale iustum est *quod ex principio quidem nihil differt sic vel aliter: quando autem ponitur, differt.* Sed si aliquid de se repugnantiam habeat ad ius naturale, non potest voluntate humana fieri iustum: puta si statuatur quod liceat furari vel adulterium committere. Unde dicitur Isaiae x *: *Iac qui con-*

Ad tertium dicendum quod ius divinum dicitur quod divinitus promulgatur. Et hoc quidem partim est de his quae sunt naturaliter iusta, sed tamen eorum iustitia homines latet: partira autem est γ de his quae fiunt iusta institutione divina. Unde etiam ius divinum per haec duo distinguui potest, sicut et ius humanum. Sunt enim in lege divina quaedam praecepta quia bona, et prohibita quia mala: quaedam vero bona quia praecepta, el mala quia prohibita.

* Cap. in, a. t. - & "Tn. ket. in

* Ari. pneded.

a) *apud.* - *est apud* Pj.

β) *habenti.* - *habens* P.

γ) *at.* - Om. PCLxa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo, in responsione ad primum, nota tria. Primo, sensum illius maximae: *Naturale est immutabile.* - Secundo, rationem quonrc quandoque depositum non est reddendum. - Tertio, quod variatio de iusto in non iustum in redditione depositi et similium assignatur ex parte ulterius, ad quem dicitur iustum: cx mutatione namque ipsius

mutatio lit in netu reddendi. Et hoc ideo, vir speculative, specialiter notare debes, ut m occurrentibus difficultatibus iustitiac decidendis discernas quando iustum ipsum mutatur, et quando exhibitio iusti impeditur. Illud enim cx variato ordine nd alterum sumendum est: hoc autem cx parte agentis accipitur, ut in praedictis exempli» apparer *. ComacaL ' ' τ

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IUS GENTIUM SIT IDEM CUM IURE NATURALI

I· II·', qu. irv. rrtt. 4, ad 1; V *Ethlc.*. Icet xu.

• Cf. Comm.nt
Cahr.po·!ori..l

D TERTIUM SIC PROCEDITUR :. VidctUT QUod

w Za V'^,us gentium slt 'dum cura iure naturali.

Non enim omnes homines conveniunt nisi in eo quod est eis naturale. Sed in rare gentium omnes homines conveniunt: di-
/«/irruiri C*| en'm Jurisconsultus * quod *ius gentium est quo gentes humanae utuntur*. Ergo ius gentium est ius naturale.

2. Praeterea, servitus inter homines est naturalis: quidam enim sunt naturaliter servi, ut Philosophus probat, in I *Polit.* * Sed servitutes pertinent ad ius gentium, ut Isidorus dicit ♦ Ergo ius gentium est ius naturale.

•An. pncccj.

3 Praeterea, ius, ut dictum est *. dividitur per ius naturale et positivum. Sed ius gentium non est ius positivum: non enim omnes gentes unquam convenerunt ut ex communi condicio aliquid statuerent. Ergo ius gentium est ius naturale.

• Uc. 0»t.

Sed contra est quod Isidores dicit ·, quod *ius aut naturale est, aut civile, aut gentium*. Et ita ius gentium distinguitur a iure naturali.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est * ius sive iustum naturale est quod ex sui natura est adaequatum vel commensuratum alteri. Hoc autem potest contingere dupliciter. Uno modo, secundum absolutam sui considerationem: sicut masculus ex sui ralionc habet commensurationem ad feminam ut ex ea generet, et parens ad filium ut eum nutriat. – Alio modo aliquid est naturaliter alteri commensuratum non secundum absolutam sui rationem, sed secundum aliquid quod ex ipso consequitur puta proprietas possessionum. Si enim consideretur iste ager absolute, non habet unde magis sit huius quam illius:

3) *servitutes pertinent.* – *servitutes gentium pertinent* nml· mox
gotrûim H. *senus pertinet* G.
J) *consequitur.* – *sequitur* Pλ.
γ) 'Nitrtrfvrn. – *ptr respectum* P. om. «teri et a.
δ) *quidem.* – *idem* P.t-

sed si consideretur quantum γ ad opportunitatem colendi et ad pacificum usum agri, secundum hoc habet quandam commensurationem ad hoc quod sit unius et non alterius, ut patet per Philosophum, in II *Polit.* *

Absolute autem apprehendere aliquid non solum convenit homini, sed etiam aliis animalibus. Et ideo ius quod dicitur naturale secundum primum modum, commune est nobis et aliis animalibus. γl *iure autem naturali* sic dicto *recedit ius gentium*, ut Jurisconsultus dicit *: *quia illud omnibus animalibus, hoc solum hominibus inter se commune est*. Considerare autem aliquid comparando ad id quod ex ipso sequitur, est proprium rationis. Et ideo hoc quidem * est naturale homini secundum rationem naturalem, quae hoc dictat. Et ideo dicit Gaius jurisconsultus *: *Quod naturalis ratio inter omnes homines constituit, id l apud omnes gentes custoditur, vocaturque ius gentium*.

Et per hoc palet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod hunc hominem essu servum, absolute considerando, magis quam alium, non habet rationem naturalem: sed solum secundum aliquam utilitatem consequentem, in quantum utile est huic quod regatur a sapientiori. et illi quod ab ζ hoc iuvetur, ut dicitur in I *Polit.* * Et ideo servitus pertinens ad ius gentium est naturalis secundo modo, sed non primo·.

Ad tertium dicendum quod quia ea quae sunt iuris gentium naturalis ratio dictat, puta ex propinquo habentia aequitatem: inde est quod non indigent aliqua speciali institutione, sed ipsa naturalis ratio ea l instituit, ut dictum est in auctoritate inducta*.

il id.– id quad PHaK; pro cuitoditor... pentium. custodiatur sd. a.
{) ab. – ad PEGHIpx et ar om. pC.
primo. – modo tiddunt PHl.
0· λγ. – eam PABEFGHILpCK* ex a, amc ipsa ponit D.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM DEBEAT SPECIALITER DISTINGUI IUS PATERNI M ET DOMINATIVUM

tnlrrt, qu. tvni, an. 7, ad 3; II *Scat.*, d At. xuv, qu. n. an. 1; III, diti. ix. qu. 1, art. 1, qu' 4; V *EJhic.*, Icet. xi.

E D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non debeat specialiter distingui ius paternum et dominativum. Ad iustitiam enim pertinet *reddere unicuique quod suum est*; ut dicit Ambrosius, in I *de Officiis* 3. Sed ius est obiectum iustitiae, sicut dictum est ♦ Ergo ius ad unumquemque aequaliter pertinet. Et sic non debet distingui specialiter ius patris et domini.

• <»p. urr.
• An. ».

2. Praeterea, ratio iusti est lex, ut dictum est *. Sed lex respicit commune bonum civitatis et re-

• Ibid., j.

gni. ut supra * habitum est: non autem respicit bonum privatum unius personae, aut etiam unius familiae. Non ergo debet esse aliquod speciale ius vel iustum dominativum vel paternum: cum dominus et pater pertineant ad domum, ut dicitur in I *P>lit.* 0

s.τl^.*-

3. Praeterea, multae aliae sunt differentiae graduum in hominibus: ut puta quod quidam sunt milites, quidam sacerdotes, quidam principes. Ergo ad eos debet aliquod speciale iustum determinari.

• 0p. n. »
S. T6. l<«.

• S.Th. Icet-
C»p. »p. n.
JIT. Icet-
VIII
«Jtp. »p. n.
*Th- 'l««.

?
• cop. M. n. 9

Or. X. Tb. Uct. 11.

Sed contra est quod Philosophus, in V *Ethic.* *, specialiter a iusto politico distinguit dominativum cl paternum, et alia huiusmodi.

Respondeo dicendum quod ius, sive iuslum, dicitur per commensurationem ad alterum. Alterum autem potest dici dupliciter. Uno modo, quod simpliciter est alterum, sicut quod est omnino distinctum: sicut apparet in duobus hominibus quorum unus non est sub altero, sed ambo sunt sub uno principe civitatis. Et inter tales, secundum Philosophum, in V *Ethic.* *, est simpliciter iustum. – Alio modo dicitur aliquid alterum non simpliciter, sed quasi aliquid eius existens. Et hoc modo in rebus humanis filius est aliquid patris, quia quodammodo est pars eius, ut dicitur in

rf. S0»*

«Λ.-

a via ena k

ch- II. «. fl,

•Th. tec»»•

Ethic. .; et servus est aliquid domini, quia est instrumentum eius, ut dicitur in I *Polit.* * Et ideo patris ad liliu[m] non est comparatio sicut ad simpliciter alterum; et propter hoc non est ibi simpliciter iustum, sed quoddam iustum, scilicet paternum. Et eadem ratione nec inter dominum et servum *: sed est inter eos dominativum iustum.

•

• V»» a

Uxor autem, quamvis sit aliquid viri, quia* comparatur ad eam sicut ad proprium corpus. ut patet per Apostolum, *ad Ephes.* v *; tamen magis distinguitur a viro quam filius a patre vel servus a domino: assumitur enim in quodam socialem vitam matrimonii. Et ideo, ut Philoso-

• ūi/bb. v.

Phus dicit ? - inter virum et uxorem plus est de ratione iusti quam inter patrem et filium, vel dominum et servum. Quia tamen vir et uxor habent γ immediatam relationem ad domesticam

communitatem, ut patet in I *Polit.* ♦ ideo inter cos non est etiam simpliciter politicum iustum, sed magis iuslum oeconomicum.

Ad primum ergo dicendum quod ad iustitiam pertinet reddere ius suum unicuique, supposita tamen diversitate unius ad alterum : si quis enim sibi det quod sibi debetur, non proprie vocatur hoc iuslum. Et quia quod est filii est patris, et quod est servi est domini, ideo non est proprie iustitia patris ad liliu[m], vel domini ad servu[m].

Ad secundum dicendum quod filius, inquantum filius, est aliquid patris; et similiter servus, inquantum servus, est aliquid domini. Uterque tamen prout consideratur ut quidam homo, est aliquid secundum se subsistens ab aliis distinctum. Et ideo inquantum uterque est homo, aliquo modo ad eos est iustitia. Et propter hoc etiam aliquae leges dantur de his quae sunt patris ad filium. vel domini ad servu[m]. Sed inquantum uterque est aliquid alterius, secundum hoc deficit ibi perfecta ratio iusti vel iuris.

Ad tertium dicendum quod omnes aliae diversitates personarum quae sunt in civitate, habent immediatam relationem ad communitatem civitatis et ad principem ipsius. Et ideo ad cos est iustum secundum perfectam rationem iustitiae \ Distinguitur tamen istud iustum secundum diversa officia. Unde et dicitur ius militare vel ius * magistratuum aut sacerdotum, non propter defectum a simpliciter iusto. sicut dicitur ius paternum et dominativum: sed propter hoc quod unicuique conditioni personae secundum proprium officium aliquid proprium debetur.

3

«

a) lil Ahquid vfrīt quia, – iit aliquid quod fqui.i UpKvJAEpCKx. >it ad quod E, altquid viri iit quia D. tlr aliquid viri quod GH, iit alter quia tamen vir I; prū eam, virum HL.

'§) ut Philosophus dicit. – quod idjunt ABI.EpK cl a cl ntnbm ut DGHUIC et x.

γ tamen- habent. – cum... habent ABEFGKpC x ci a, cum-, habeant PHIL, tamen cum-. habent D.

δ) iustitiae. – iusti P.

i < iuf. – Ora. Pj hic et *t>bm.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio et quarto simul dubium occurrit, quomodo ius paternum dicitur iustum per defectum u iusto simpliciter, ut in art. 4, in resp. ad ult., dicitur, et tamen inter putrem et filium est ius naturale, ut in art. 3 didtur; ius enim naturale exigit quod pater nutriat filium. Quomodo stant haec simul?

Ad hoc dicitur quod quemadmodum ius distinguitur in ius simpliciter et secundum quid, ita ius naturale distinguendum est in naturale ius simpliciter, et secundum quid. Comedere enim et bibere et conservare scipsum naturalis iuris est non simpliciter, sed secundum quid: quia eiusdem ad scipsum non est proprie ius, quoniam non alterum proprie est. Et simile est in proposito de patre et filio. Et scito quod cum dicitur ius naturale secundum quid, seu deficiens, seu similitudinarium, nihil horum cedit supra I v *naturale*, sed supra I y *ius*. ha quod ius, seu iustum, est secundum quid, quin ratio iuris salvatur secundum aliquid, et non perfecte: ratio autem naturalitatis perfectissime salvatur in omnibus istis. Et propterea, pro claritate sensus, debet dici *ius simpliciter* vel *secundum quid*, et postea addere *naturale*. Non obstant ergo articuli tertii verba articulo quarto.

II. In eodem articulo quarto dubium occurrit circa hoc quod iustum paternum dicatur per defectum a iure simpliciter. Tum quin inter patrem et filium est iniustum simpliciter; ergo et iustum quoniam, ut in V *Ethic.* * dicitur,

quot modis dicitur unum, tot dicitur et reliquum. Assumptum patet: quoniam si filius percutiat vel occidat patrem, iniustissimus est, magis quam occidens quemcumque alium. – Tum quia ratio allata ex Aristotele in littera claudicat Quoniam licet filius sit aliquid patris, et servus aliquid domini, non est tamen e convento: pater enim nihil est filii, et dominus nihil est servi.

Ad hoc dicitur quod cum eiusdem ad scipsum non sit proprie ius, sed iuris ratio exigit quod sit inter duos non qualitercumque distinctos, sed sic ut unus non sit aliquid alterius; eu ratione quia, si unum est aliquid alterius, non duobus, sed uni, vel quasi uni. datur quidquid datur: – Si enim aliqua duo se habent ut totum et pars, quidquid boni vel mali evenit parti, patet quod eveniat toti cuius est illa pars; et e converso quidquid evenit toti, evenit parti quae est in illo toto: ita quod, licet malum aut bonum primo partem vel totum afficiat. redundat tamen ex parte in totum vel ex toto in partem; neutrum enim alienum est ab altero: – oportet ergo aliena non invicem esse inter quae est ius simpliciter, quale est in commutationibus, De tali enim esse sermonem materia ipsa ostendit.

Ad primam autem obiectionem dicitur quod inter patrem et filium non iniustum nec iniustum simpliciter est: sed quemadmodum inter cos est plus quam ius, quia est unitas; ita est etiam plus quam iniustum, quia est violatio unitatis, quae peior est violatione iuris. Unde sicut occidere seipsum

s/rL. ka. i?'

cit summe contrarium naturae, et peius ceteris homicidiis, quia violatur identitas, quae plus est quum aequalitas, in qua consistit ius; itu cum filius occidit putrem aut e con- verso, quia quasi contra seipsum consurgit, peius quum iniustum committit, quod inaequalitate constituitur.

Ad secundum autem dicitur quod, licet puter non sit aliquid filii, ex hoc ipso tamen quod filius est aliquid patris, habetur quod ex neutra parte est iustum simpliciter; quo- niam ex hoc ipso habetur quod non se habent ut duo totaliter distincta. Et simile est de domino ne seno, se- cundum aliud tamen esse. Quin pater et filius accipiuntur secundum esse naturae: dominus autem et senus secundum esse operativum vel possessivum. Senus enim est vclut pars possessionis et operis domini: filius autem est pars, separata tamen, patris secundum esse naturale.

HI. In eodem quarto articulo, in responsione ad secun- dum, specialiter est dubium, simpliciter et nd hominem, an inter patrem et filium, ut sunt quidam homines, sit iustum simpliciter. Et ad hominem quidem. Auctorem scilicet, du- bium occurrit, quia in littera dicitur quod *inquantum uter- que est homo, aliquo modo est ad eos iustitia*. Aut enim Au- ctor intendit quod inter hos, inquantum homines, est iusti- tia secundum quid: et sic coincidit secundum membrum cum primo membro; quia etiam inter cos inquantum sunt pateret filius, est iustitia secundum quid, alioquin non esset formalis sermo dc iusto paterno. Aut intendit quod inter eos, inquantum homines, est iustitia simpliciter et sic male dicitur in littera quod *aliquo modo* ad eos est iustitia. Si enim est iustitia simpliciter, non est aliquo modo, sed simpliciter: et si aliquo modo, non est simpliciter.

Occurrit autem dubium simpliciter, quia inter patrem et filium, ut sunt quidam homines, salvatur perfecte ratio iusti: quia salvatur perfecte ratio alictatis ab invicem. Neuter enim, ut sic, est aliquid ulterius, sed quilibet sui proprii esse et operari est. – Et confirmatur. Quia filius habet aliquid quod non est patris, secundum leges civiles, «I peculium castrense ♦. Et similiter posset agere contra patrem ratione enormis iniuriae.- Est igitur intercos, ut sunt quidam homines, iustum simpliciter.

IV. Ad hoc dicitur quod, cum ab Aristotele et Auctore inter patrem et filium negatur iustum absolute et ponitur

iustum tale, scilicet paternum, non est sensus quod inter patrem et filium ut sic, ponatur tale iustum: sed- quod inter illuni hominem qui est pater, et illum qui est filius, non est iustum simpliciter, sed tale. Ita quod non intendimus distinguere duplex iustum inter cos, alterum ut est pater et filius, et alterum ut sunt quidam homines: sed inten- dimus per hanc distinctionem radices rationesque explicare unde provenit quod inter cos sit ius tale. Ex eo namque quod sunt homines quidam, est inter cos ius: ex eo autem quod sunt pater et filius, deficit illud ius nb absoluta iuris ratione, et determinatur ad tale, scilicet paternum. Et hic est planus sensus litterae. Nec est sermo non formalis: sed pater et filius rationem insinuant diminutivam iurii in illis personis, et non arctant ad patrem et filium ex- clusis eorum personis. Unde patet quod nullum restat dubium ad hominem, quod ex malo intellectu litterae oriebatur.

Ad dubium autem simpliciter dicitur quod, cum inter illos qui sunt pater et filius non sit iustitia nisi secundum aliquid, verbi gratia secundum peculium castrense, vel in aliquo casu, puta enormis iniuriae; ex hoc ipso patet quod inter cos non est iustitia «impliciter, sed secundum quid.

Sed haec responsio non consonat principiis conclusionis. Neque oportet quod inter quoscumque est iustitia, sit iu- stitia simpliciter;secundum omnia. Dicendum ergo ex prin- cipio conclusionis est quod, quia illi homines qui sunt pater et filius non itn sunt diversi quin simpliciter et ab- solute sint totum et pars (nam una pars putris, semen scilicet, quod est quod * ex substantia putris decidum est, est filius): – ac per hoc, bonum vel malum unius non est alienum a reliquo. Et peculium siquidem castrense, ex hoc ipso quod est filii, est patris: quia est suae partis. Et accu- satio alterius eorum in reliquum redundat: unde si damna- retur filius, non esset a damnatione extraneus pater. Et hoc experientia testatur. Propter hoc enim Zaleucus Locren- sium princeps, cum filio uterque esset eruendus oculus, inter se et filium eruendos divisit oculos -. Propter hoc quoque David, occiso Amon ab Absalom, parcendo Ab- salom, sibi ipsi pepercit -. Non est igitur, absolute lo- quendo, inter patrem et filium iustum simpliciter, quomo- documque sumantur.

•D»£.xux.*TU.
İwTj'coİ'/vi.

o*'

•O. au. I yu
trod.

·η»β.ı. i, st
İUt. ft ttff,
İnu. İ, i, co.
til.
• Op. İ. o-
S-Th. İea.

•Op. ur.aL

• Op. kt.

QUAESTIO QUINQUAGESIMAOCTAVA

DE IUSTITIA

IX DUODECIM ARTICULOS DIVISA

'C t qu. tvn, ln-trod.

D E I N D E considerandum est de iustitia *.
Circa quam quaeruntur duodecim.
Primo: quid sit iustitia.
Secundo: utrum iustitia semper sit ad alterum.
Tertio: utrum sit virtus.
Quarto: utrum sit in voluntate sicut in sub-
jecto.
Quinto: utrum sit virtus generalis.
Sexto: utrum secundum quod esi generalis,
sit idem in essentia cum omni virtute.

Septimo: utrum sit aliqua iustitia particularis.
Octavo: utrum iustitia particularis habeat pro-
priam materiam.
Nono: utrum sit circa passiones,-vel circa ope-
rationes tantum.
Decimo: utrum medium iustitiae sit medium rei.
Undecimo: utrum actus iustitiae sit reddere
unicuique quod suum est.
Duodecimo: utrum iustitia sil praecipua inter
alias α virtutes morales.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CONVENIENTER DEFINIATUR QUOD *IUSTITIA EST CONSIANS*
ET PERPETUA VOLUNTAS IUS SUUM UNICUIQUE TRIRUENS

a n primum sic proceditur. Videtur quod
inconvenienter definiatur α jurisperitis
quod *iustitia est constans et perpetua*
voluntas ius suum unicuique tribuens *.
Iustitia enim, secundum Philosophum, in *Ethic.* *,
est *habitus a quo sunt aliqui operatin' iustorum,*
et a quo operantur et volunt insta. Sed voluntas
nominat potentiam, vel etiam actum. Ergo incon-
venienter iustitia dicitur esse voluntas.

2. Praeterea, rectitudo voluntatis non est vo-
luntas: alioquin, si voluntas esset sua rectitudo,
sequeretur quod nulla voluntas esset perversa.
Sed secundum Ansclmum, in libro *de Veritate* *,
iustitia est rectitudo. Ergo iustitia non est vo-
luntas.

3. Praeterea, sola Dei voluntas est perpetua.
Si ergo iustitia est perpetua voluntas, in solo Deo
erit iustitia.

4. Praeterea, omne perpetuum est constans:
quia est immutabile. Superduc ergo utrumque
ponitur in definitione iustitiae, et *perpetuum* et
constans.

5. Praeterea, reddere ius unicuique pertinet
ad principem. Si igitur iustitia sit ius suum uni-
cuique iribuens, sequetur quod iustitia non sit
nisi in principe. Quod est inconveniens.

6. Praeterea P, Augustinus dicit, in libro *de*
Moribus Eccles. *, quod *iustitia est amor Deo tan-*
tum serviens. Non ergo reddit unicuique quod
suum est.

Respondeo dicendum quod praedicta iustitiae
definitio conveniens est, si recte intelligatur. Cum

enim omnis virtus sit habitus qui est principium
boni actus, nccsse est quod virtus definiatur
per actum bonum γ circa propriam materiam vir-
tutis. Est autem iustitia δ circa ea quae ad alterum
sunt sicut circa propriam materiam, ut infra* pa-
tebil. Et ideo actus iustitiae per ' comparisonem
ad propriam materium ct obiectum tangitur aim
dicitur, *ius.suum unicuique tribuens*: quia, ui Isi-
dores dicit, in libro *Etymol.* *, *iustus dicitur quia*
ius custodi/. Ad hoc autem quod aliquis actus
circa quamcumque materiam sit virtuosus, re-
quiritur quod sit voluntarius, ct quod sit stabilis
et firmus: quia Philosophus dicit, in II *Ethic.* *,
quod ad virtutis actum requiritur primo quidem
quod *operetur sciens*, secundo autem quod *eli-*
gens et propter debitum finem, tertio quod *im-*
mobiliter operetur. Primum ζ autem horum in-
eluditur in secundo: quia *quod per ignorantiam*
agitur est involuntarium, ut dicitur in III *Ethic.* *
Et ideo in definitione iustitiae primo ponitur *vo-*
luntas, ad ostendendum quod actus iustitiae debet
esse voluntarius. Additur autem de *constantia*, et
perpetuitate, ad designandum actus firmitatem.
Et ideo praedicta definitio est completa definitio
iustitiae, nisi quod actus ponitur pro habitu, qui
per actum specificatur: habitus enim ad actum
dicitur. Et si quis vellet η in debitam formam
definitionis reducere, posset sic dicere: quod
iustitia est habitus secundum quem aliquis con-
stanti] et perpetua voluntate ius suum unicuique
tribui/. – Et quasi est] eadem definitio cum ca
quam Philosophus ponit, in V *Ethic.* ♦ dicens *sutlō'.* »

a) alias. – omnes P.
p) /Varfrrrx – Sed contra K; in fine argumenti *Sed contra at*
Philosophus in loco supra pracallegato addit II; spat, vac. dimidiaae ct
uniuo lineae L; *Nota quod deficit hic Sed ctilifru* margo D.
y) *tonum.* – qui est circa ea quae ad alterum sunt sicut Addunt
Pila.

3) iustitia. – praecipue aJdunt Pa; virtutis... materiam om. I.
c) per. – eat per cd. a; post »materiam «ddunt virtutis Pd.
C) – Primus P.
η) vellet. – eum addunt Pa. – Pro sic dicere, si diceret ed. a.
fi) constanti. – constans ABCEI IKl.px ct Λ.
1) qu.pi est. – est quasi D.

quod *iustitia est habitus secundum quem aliquis dicitur operativus secundum electionem iusti.*

Ad primum ergo dicendum quod voluntas hic nominat actum» non potentiam Est autem consuetum quod apud auctores* habitus per actus definiantur: sicut Augustinus dicit, *super Ioan.* *, quod fides est *credere quod non rides.*

Ad secundum dicendum quod neque etiam iustitia est essentialiter rectitudo, sed causaliter tantum: est enim habitus secundum quem aliquis recte operatur et vult.

Ad tertium dicendum quod voluntas potest dici perpetua dupliciter. Uno modo, ex parte ipsius actus, qui perpetuo durat. Et sic solius Dei voluntas est perpetua. Alio modo, ex parte obiecti: quia scilicet aliquis vult perpetuo facere aliquid. Et hoc requiritur ad rationem iustitiae. Non enim sufficit ad rationem iustitiae quod aliquis velit ad horam in aliquo negotio servare iustitiam, quia vix invenitur aliquis qui velit in omnibus iniuste

agere: sed requiritur quod homo habeat voluntatem perpetuo et in omnibus iustitiam conservandi.

Ad quartum dicendum quod quia perpetuum non accipitur secundum durationem perpetuam actus voluntatis, non superflue additur *constans*: ut sicut per hoc quod dicitur *perpetua voluntas* designatur quod aliquis gerat in proposito perpetuo iustitiam conservandi, ita etiam per hoc quod dicitur *constans* designatur quod in hoc proposito firmiter perseveret.

Ad quintum dicendum quod iudex reddit quod suum est per modum imperantis et dirigentis: quia *iudex est iustum animatum*, et *princeps est custos iusti*, ut dicitur in V. *Ethic.* · Sed subditi reddunt quod suum est unicuique per modum executionis.

Ad sextum dicendum quod sicut in dilectione Dei includitur dilectio proximi, ut supra ‘ dictum est; ita etiam in hoc quod homo servit Deo includitur quod unicuique reddat quod debet.

* Cap. fr. a. ?.
Cap. T», . . -
S.Th. lectv» n.

· <> «».*«-*,

m) quod apud auctortr, - apud auctoro quod D.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IUSTITIA SEMPER SIT AD ALTERUM

Supra, «ut. lvh, an. 4; P II». qu. cauli, m. 1; V Idhic., kct. xm.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod iustitia non semper sit ad alterum. Dicit enim Apostolus, *ad Rom.* ut *. quod ^^^^*iustitia Dei est per fidem lesu Christi.* Sed fides non dicitur per comparisonem unius hominis ad alterum. Ergo neque iustitia.

2. Praeterea, secundum Augustinum, in libro *de Moribus Eccles.* *, ad iustitiam pertinet, ob hoc quod servit Deo. *bene imperare ceteris, quae homini sunt subiecta.* Sed appetitus sensitivus est homini subiectus: ut patet *Gen.* iv *, ubi dicitur: *Subter te erit appetitus eius*, scilicet peccati, *et tu dominaberis illius.* Ergo ad iustitiam pertinet dominari proprio appetitui. Et sic erit iustitia ad seipsum.

3. Praeterea, iustitia Dei est aeterna. Sed nihil aliud fuit « Deo coaeternum. Ergo de ratione iustitiae non est quod sit ad alterum.

4. Praeterea, sicut operationes quae sunt ad alterum indigent rctificari, ita etiam operationes quae sunt ad seipsum. Sed per iustitiam rctificantur operationes: secundum illud *Prov.* xi ♦ *Iustitia simplicis dirigit P viam eius.* Ergo iustitia non solum est circa ea quae sunt ad alterum, sed etiam circa ea quae sunt ad seipsum.

Sed contra est quod Tullius dicit, in I *de Offic.* ♦ quod iustitiae *ea ratio est qua societas hominum inter ipsos, et vitae communitas continetur.* Sed hoc importat respectum * ad alterum.

Ergo iustitia est solum circa ea quae sunt ad alterum.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, cum nomen iustitiae aequalitatem importer, ex sua ratione iustitia habet quod sit ad alterum: nihil enim est sibi aequale, sed alteri. Et quia ad iustitiam pertinet actus humanos rectificare, ut dictum est*, necesse est quod alictas * ista quam requirit iustitia, sit diversorum agere potentium. Actiones autem sunt suppositorum et totorum, non autem, proprie loquendo, partium et formarum, scu potentiarum; non enim proprie dicitur quod manus percutiat, sed homo per manum; neque proprie dicitur quod calor calefaciat, sed ignis per calorem. Secundum tamen similitudinem quandam haec dicuntur. Iustitia ergo proprie dicta requirit diversitatem suppositorum; et ideo non est nisi unius hominis ad alium. Sed secundum similitudinem accipiuntur in uno ei eodem homine diversa principia actionum quasi diversa agentia: sicut ratio et irascibilis et concupiscibilis. Et ideo metaphorice in uno et eodem homine dicitur esse iustitia. secundum quod ratio imperat irascibili et concupiscibili, et secundum quod hae ‘ obediunt rationi, et universaliter secundum quod unicuique parti hominis attribuitur quod ei convenit. Unde Philosophus, in *Ethic.* ♦ hanc iustitiam appellat *secundum metaphoram dictam.*

Qo.Lm. 4n.L

• Cap. VI

• P П*, t»,
irt. s; qu. ut
art. 3. qu. da.
art. u

D:J. l»b>
cap. Mrt. tt

• C-ψ. M." uant. ix
sxxn

• ct. Arixiot
hb. It
TU

a) fuit. - at PDa.
p; dirigit. - dirigit PF.
7) reiyctum. - regulam AB(C*) ILpK et x. rr/d/iuarni D, spoi. vac.
F. - solum otn. Pj.

δi alieMi. - aquahtax l'Ku. alienitas L.
i) hae. - haec FLId.

QUAESTIO LVUI, ARTICULUS III

An premium ergo dicendum quod iustitia quae fit per fidem in nobis, est per quam iustificatur impius, quae quidem in ipsa debita ordinatione partium animae consistit: sicut supra * dictum est, cum de justificatione impii ageretur. Hoc autem pertinet ad iustitiam metaphorice dictam, quae potest inveniri etiam in aliquo solitariam vitam agente.

Et per hoc patet responsio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod iustitia Dei est ab aeterno secundum voluntatem et propositum aeter-

num: et in hoc praecipue iustitia consistit. Quamvis secundum effectum non sit ab aeterno: quia nihil est Deo coaeternum.

Ad quartum dicendum quod actiones quae sunt hominis ad scipsum sufficienter rectificantur rectificatis passionibus per alias virtutes morales. Sed actiones quae sunt ad alterum indigeni speciali rectificatione, non solum per comparisonem ad agentem, sed etiam per comparisonem ad eum ad quem sunt. Et ideo circa eas est specialis virtus, quae est iustitia.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo, omisso primo, quaestionis quinquagesimae octavae, in responsione non ultimo, adverte quod actiones quae sunt ad alterum dupliciter egent speciali rectificatione in comparatione ad agentem. Primo, ratione passionum quae immiscentur huiusmodi actionibus; sicut restitutioni pecuniae ablatae immiscetur tristitia abdicandi a se proprium commodum, et adulterio concupiscentia carnis. Et sic hac actiones rectificantur aliis virtutibus moralibus, puta liberalitate, castitate, vel aliqua alia huiusmodi. Secundo, ratione ipsius voluntatis, quam oportet ex electione, prompte et immobiliter aequalitatem ad alterum

facere et servare. Et sic hac actiones rectificantur habitu iustitiae. Eius enim est non solum rectificare actionem in ordine ad alterum, sed etiam ad agentem, quantum ad id quod se tenet ex parte voluntatis solius, et non quantum ad id quod se tenet ex parte voluntatis ut alteratur passionibus. Ut putet si fingamus iustum non mansuetum. Distribuet enim vel restituet sibi suum unicuique, sed cum turbatione et indignatione: et ita actus in comparatione ad agentem ratione passionum erit inordinatus ex defectu mansuetudinis, non ex defectu iustitiae.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IUSTITIA SIT VIRTUS

In secundo, <D>I. xxvif, art. 3; V. in hunc locum it, in.

5«*àv&>*&D TERTII M SIC PROCEDITUR. Videtur quod iustitia non sit virtus. Dicitur enim Luc. xvii : *Cum feceritis omnia quae prae-* *ccipla sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus.* Sed non est inutile facere opus virtutis: dicit enim Ambrosius, in 11 *de Offic.* *: *Utilitatem non pecuniarum lucri aestimationem dicimus, sed acquisitionem pietatis.* Ergo facere quod quis debet facere non est opus virtutis. Est autem opus iustitiae a. Ergo iustitia non est virtus.

2. Praeterea, quod fit ex necessitate non est meritorium. Sed reddere alicui quod suum est, quod perlinet ad iustitiam, est necessitatis. Ergo non est meritorium. Actibus autem virtutum meremur. Ergo iustitia non est virtus.

3. Praeterea, omnis virtus moralis est circa agibilia. Ea autem quae exterius constituuntur non sunt agibilia, sed factibilia: ut patet per Philosophum, in IX *Metaphys.* * Cum igitur ad iustitiam pertineat exterius facere aliquod opus secundum se iustum, videtur quod iustitia non sit virtus moralis.

Sed contra est quod Gregorius dicit, in 11 *Moral.* *, quod *in quatuor virtutibus*, scilicet temperantia, prudentia, fortitudine et iustitia, *tota boni operis structura consurgit.*

Respondeo dicendum quod virtus humana est *quae bonum reddit actum humanum, et ipsum hominem bonum facit* *. Quod quidem convenit iustitiae. Actus enim hominis bonus redditur ex

hoc quod attingit regulam rationis, secundum quam humani actus rectificantur. Unde cum iustitia operationes humanas rectificet, manifestum est quod opus hominis bonum reddit. Et ut Tullius dicit, in 1 *de Offic.* *, *ex iustitia praecipue viri boni nominantur.* Unde, sicut ibidem dicit, *in ea virtutis splendor est maximus.*

Ad primum ergo dicendum quod cum aliquis facit quod debet, non affert utilitatem lucrum ei cui facit quod debet, sed solum abstinet a damno eius. Sibi tamen facit utilitatem, in quantum spontanea et prompta voluntate facit illud quod debet, quod est virtuose agere. Unde dicitur *Sap.* vii * *Vir sapiens sobrietatem et iustitiam docet, prudentiam et virtutem; quibus in vita nihil est utilius hominibus*, scilicet viriosis.

Ad secundum dicendum quod duplex est necessitas. Una coactionis: et haec, quia repugnat voluntati, tollit rationem meriti. Alia autem est necessitas ex obligatione praecepti, sive ex necessitate finis: quando scilicet aliquis non potest consequi finem virtutis nisi hoc faciat. Et talis necessitas non excludit rationem meriti; in quantum aliquis hoc quod sic est necessarium voluntarie agit. Excludit tamen gloriam supererogationis: secundum illud 1 *ad Cor.* ix *: *57 evangelii; a vero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit.*

Ad tertium dicendum quod iustitia non consistit circa exteriores res quantum ad facere, quod perlinet ad artem: sed quantum ad hoc quod utitur eis ad alterum.

• Ver», io.

• Cip. VI.

3

ÜJ. lfe. VIII, cap. toi ». 9.

• Op. xti», *1. uni. .º exrrt ?

* a. Xnitot. E-1Üc. HK 1k ¨p-M.B. kz1. »».

«) iustitiae. — auoJ quit facere tenetur miJit p.
p) b<nu,— botta AÜOETIKI.ρκ; operis om. D.

γ) facere. — hoc facere x, hoc quod est facere 1\τ.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo tertio eiusdem quaestionis, in responsione nd tertium, diligenter distingue et perspice in netu exteriori *agere* ct facere, hoc est actum immanentem et transeuntem. Et intcllige quod iustitia est circa actuin immanentem ut proprium actum, circa transeuntem sero ut materiam. Verbi gratin, cum reddo pecuniam creditori, exterior netus dandi pecuniam habet quod est actu* transiens ut est quae- dam exterior actio, puta manus: ct habet quod est materia

qua utor ad hoc ut ius suum creditori reddam. Cum enim ad multa possim tali exteriori actione uti, ex hoc spectat ad iustitiam quod est materia netus utendi quo applico illam ud satisfaciendum creditori, iustitia ergo est circa electionem netus utendi exterioribus actionibus ct rebus nd alterum. Tum autem electio quam uti netus sunt voluntatis, et manentes in eligente et Utente.

* Vtd. Caltt

• Ver». 7.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IUSTITIA SIT IN VOLUNTATE SICUT IN SUBIECTO

Infra, art. 8. ¶! »; Perl. I, qu. sxt, art. 2, ad t; 1^a II^{ae}, qu. un, art. 6; 111 *Sent.*, dbt. XXXIII, qu. 11, art. 4. qu* 3; *Ik Malo*, qu. iv, art. 5, ad 4; *be Virtut.*, qu. 1. art. 5; V *Ethic.*, lect. t.

So quantum sic proceditur. Videtur quod iustitia non sit in voluntate sicut in sub- iecto. Iustitia enim quandoque veritas dicitur. Sed veritas non est voluntatis, sed intellectus. Ergo iustilia non est in voluntate sicut in subiecto.

2. Praeterea, iustitia est circa ea quae sunt ad alterum. Sed ordinare aliquid ad alterum est rationis. Iustitia ergo non est in voluntate sicut in subiecto, sed magis in ratione.

3. Praeterea, iustitia non est virtus intellectua- lis: cum non ordinetur ad cognitionem. Unde relinquitur quod sit virtus moralis. Sed subiectum virtutis moralis est *rationale per participationem*, quod est irascibilis et concupiscibilis: ut patet per Philosophum, in I *Ethic.* * Ergo iustitia non est in voluntate sicut in subiecto, sed magis in irascibili et concupiscibili.

Sed contra est quod Anselmus dicit *, quod *iustitia est rectitudo voluntatis propter se servata*.

Respondeo dicendum quod illa potentia est sub- icctum virtutis ad cuius potentiae actum rectifi- candum virtus ordinatur. Iustitia autem non ordi- natur ad dirigendum aliquem actum cognosciti- vum: non enim dicimur iusti ex hoc quod recte aliquid cognoscimus. Et ideo subiectum iustitiae non est intellectus vel ratio, quae est potentia cognoscitiva.

Sed quia iusti dicimur in hoc quod aliquid recte agimus; proximum autem principium actus est vis appetitiva; necesse est quod iustitia sit in

aliqua vi appetitiva sicut in subiecto. Est autem duplex appetitus: scilicet voluntas, quae est in ratione; et appetitus sensitivus consequens ap- prehensionem sensus, qui dividitur per irascibi- lem et concupiscibilem, ut in Primo ¹ habitum est. Reddere autem unicuique quod suum est non potest procedere ex appetitu sensitivo: quia apprehensio sensitiva non se extendit ad hoc quod considerare possit proportionem unius ad alte- rum, sed hoc est proprium rationis. Unde iustitia non potest esse sicut in subiecto in irascibili vel a concupiscibili, sed solum in voluntate. Et ideo Philosophus definit iustitiam per actum volunta- tis, ut ex supradictis * patet.

An primum ergo dicendum quod quia voluntas est appetitus rationalis, ideo rectitudo rationis, quae veritas dicitur, voluntati impressa, propter propinquitatem ad rationem, nomen retinet veri- tatis. Et inde est quod quandoque iustitia veri- tas vocatur.

Ad secundum dicendum quod voluntas fertur in suum obicctum consequenter ad apprehensionem rationis. Et ideo, quia ratio ordinat in alterum, voluntas potest velle aliquid in ordine ad alte- rum, quod pertinet ad iustitiam.

Ad tertium dicendum quod rationale per partici- pationem non solum est irascibilis ct concupisci- bilis sed *omnino appetitivum* ", ut dicitur in I *Ethic.* *: quia omnis appetitus obedit rationi. Sub appetitivo autem comprehenditur voluntas. Et ideo voluntas potest esse subiectum virtutis moralis.

* Qe. uxixj, ».

• An. ».

3

a

* Csp. i. 0. S.Tfl. lea. ?

• Art. ».

• AP. I 1

* va, 0. «q^.-s.Tb. lace xx

• Ik Verit. cap. XII «I. XIII.

a) pd. – et PDFGpC et a.

,1) irascibilif ct concupiscibilis. – irascibili' ct concupiscibile Po.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem quaestionis dubium occurrit circa illam assumptum propositionem: *Proximum prin- cipium actus est vis appetitiva*. Nam proximum principium actus iudicii qui est intus *, iudici iustitiam dicenti non appetitus, sed intellectus est. Et exteriorum operum, in quibus iustum ponitur, proprium principium est executive potentia: ut patet in restitutionibus, commutationibus ei distributionibus; fiunt enim haec manibus et lingua.

Ad hoc dicitur quod hic sumitur actus seu agere non solum ut distinguitur contra facere, sed etiam ut distin- guitur contra cognoscere. Et propterca tnnquam manife- stum, absque adiuncia probatione, Auctor dixit appetitum esse proximum actus seu agendi principium. Constat nam- que ex littera quod actu» distinguitur hic contra actum

cognosckivum. – Et per hoc excluditur obicctio de actu iudicii: qui quomodo sit ct quomodo non sil actus ju- stitiae. in quaestione sexagesima * inferius patet. – Constat quoque ex determinatis in praecedenti Libro* quod soli actus immanentes sunt elicitus actus virtutum: quamvis actio- nes transeuntes possint esse actus imperati ab eis. Et per hoc excluditur obicctio de potentia cxcctivn.

Est ergo litterae radix quod, quia subiectum virtutis est aut rationale per essentiam, quod est intellectus seu ratio, ct iustitiam constat non rectificate actus cognosci- tivos; aut rationale per participationem, quod est appeti- tus (hoc enim solum restat proximum principium «cius qui potest esse actus elicited u virtute); ideo iustilia in vi est appetitiva, etc.

• VM. Coeaj« Cmt.poit Art.

• An. 1.

• r Paa.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM IUSTITIA SIT VIRTUS GENERALIS

Ad cap. in. Ioct. 11; V Ethic., Ioct. n. m.

•vue. ".*.».

•vm. 7.

† ah. a.

»

•An. ».

QUINTUM sic proceditur -. Videtur quod iustitia non sit virtus generalis. Iustitia enim dividitur aliis virtutibus: ut Sap. vii. 1. *Sapientia docet, prudentiam et virtutem*. Sed generale non dividitur seu connumeratur speciebus sub illo generali contentis. Ergo iustitia non est virtus generalis.

2. Praeterea, sicut iustitia ponitur virtus cardinalis, ita etiam temperantia et fortitudo. Sed temperantia vel fortitudo non ponitur virtus generalis. Ergo neque iustitia debet aliquo modo poni virtus generalis.

3. Praeterea, iustitia est semper ad alterum, ut supra * dictum est. Sed peccatum quod est in proximum non est a peccatum generale, sed dividitur contra peccatum quo peccat homo contra seipsum. Ergo etiam neque iustitia est virtus generalis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V Ethic. *, quod *iustitia est omnis virtus*.

Respondetur dicendum quod iustitia, sicut dictum est*, ordinat hominem in comparatione ad alium. Quod quidem potest esse dupliciter. Uno modo, ad alium singulariter consideratum. Alio modo, ad alium in communi: secundum scilicet quod ille qui servit alicui communitati sen ii omnibus hominibus qui sub communitate illa continentur. Ad utrumque igitur se potest habere iustitia secundum propriam rationem. Manifestum est autem quod omnes qui sub communitate aliqua continentur comparantur ad communitatem sicut partes ad totum. Pars autem id quod est totius est: unde et quodlibet bonum partis est ordinabile in bonum totius. Secundum hoc igitur bo-

num cuiuslibet virtutis, sive ordinantis aliquem hominem ad seipsum sive ordinantis ipsum ad aliquas alias personas singulares, est referibile ad bonum commune, ad quod ordinat * iustitia. Et secundum hoc actus omnium virtutum possunt ad iustitiam pertinere, secundum quod ordinat hominem ad bonum commune. Et quantum ad hoc iustitia dicitur virtus generalis. Et quia ad legem perlinet ordinare in bonum commune, ut supra* habitum est, inde est quod talis iustitia, praedicto modo generalis, dicitur *iustitia legalis*: quia scilicet per cam homo concordat legi ordinanti actus omnium virtutum in bonum commune.

Ad primum ergo dicendum quod iustitia dividitur seu connumeratur aliis virtutibus non inquantum est generalis, sed inquantum est specialis vinus, ut infra 4 dicitur.

Ad secundum dicendum quod temperantia et fortitudo sunt in appetitu sensitivo, idest in concupiscibili et irascibili. Huiusmodi autem vires sunt appetitivae quorundam bonorum particularium: sicut et sensus est particularium cognoscitivus. Sed iustitia est sicut in subiecto in appetitu intellectivo, qui potest esse universalis boni, cuius intellectus est apprehensivus *. Et ideo iustitia magis potest esse virtus generalis quam temperantia vel fortitudo.

Ad tertium dicendum quod illa quae sunt ad seipsum sunt ordinabilia ad alterum, praecipue quantum ad bonum commune. Unde et iustitia legalis, secundum quod ordinat ab bonum commune, potest dici virtus generalis; et eadem ratione iniustitia potest dici peccatum commune: unde dicitur I Ioan. m 4 quod *omne peccatum est iniquitas*.

a) Cft., - protest tuc PGM.
p, omnia. - communit P.

p ardinat. - ordinatur PGH.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM IUSTITIA, SECUNDE QUOD EST GENERALIS, SIT IDEM PER ESSENTIAM CUM OMNI VIRTUTE

P II. 1, qu. ux, trt. 3, ad 2; III Sent., dirt. ix, qu. I, art. i. qu. 3; Ik Verit., qu. xxnu, art. i; V Ethic., Ioct. n.

* Vld. Coaxmest.
Ct-L pc»: art 7.

3

* Cap. 1. n.ao. -
b. Tb. Ioct. II.

SEXTUM SIC PROCEDITUR *. Videtur quod iustitia, secundum quod est generalis, sit idem per essentiam cum omni virtute. Dicit enim Philosophus, in V Ethic. *, quod *virtus est iustitia legalis est eadem omni virtuti, esse autem non est idem*. Sed illa quae dilierunt solum secundum esse, vel secundum rationem, non differunt secundum essen-

tiam. Ergo iustitia est idem per essentiam cum omni virtute.

2. Praeterea, omnis virtus quae non est idem per essentiam cum omni virtute, est pars virtutis. Sed iustitia praedicta, ut ibidem * Philosophus dicit, *non est pars virtutis, sed tota virtus*. Ergo praedicta iustitia est idem essentialiter cum omni virtute.

3) iit. - non iit BEFHLpAK ct k.

3. *Praeterea*, per hoc quod aliqua virtus ordinat actura suum ad altiore finem, non diversificatur secundum essentiam habitus: sicut idem est essentialiter habitus temperantiae, etiam si actus eius ordinetur ad bonum divinum. Sed ad iustitiam legalem perlinet quod actus omnium virtutum ordinentur ad altiore finem, idest ad bonum commune multitudinis, quod praeeminet bono unius singularis personae. Ergo videtur quod iustitia legalis essentialiter sit omnis virtus.

4. *Praeterea*, omne bonum partis ordinabile est ad bonum totius: unde si non ordinetur in illud, videtur esse vanum et frustra. Sed illud quod est secundum virtutem non potest esse huiusmodi. Ergo videtur quod nullus actus possit esse alicuius virtutis qui non pertineat ad iustitiara generalem, quae ordinat P in bonum commune. Et sic videtur quod iustitia generalis sil idem in essentia cum omni virtute.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V s t ? 1«? n " * Au°d /nu//i in propriis quidem possunt virtute uti, in his autem quae ad alterum y non Posstlnl. 'n m Pfdit. * dicit quod non est simpliciter eadem virtus boni viri et boni ciris. Sed virtus boni civis est iustitia generalis, per quam aliquis ordinatur ad bonum commune. Ergo non est eadem iustitia generalis cum virtute communi4, sed una potest sine alia haberi.

Respondeo dicendum quod generale dicitur aliquid dupliciter. Uno modo, per praedicationem: sicut animal est generale ad hominem et equum et ad alia huiusmodi. Et hoc modo generale oportet quod sit idem essentialiter cum his ad quae est generale: quia genus pertinet ad essentiam speciei et cadit in definitione eius. - Alio modo dicitur aliquid generale secundum virtutem: sicut causa universalis est generalis ad omnes cf-fectus ·, ut sol ad omnia corpora, quae illuminantur vel immutantur per virtutem ipsius. Et hoc modo generale non oportet quod sit idem in es-

sentia cum his ad quae est generale: quia non est eadem essentia causae et effectus.

Hoc autem modo, secundum praedicta *, iustitia ' Λη f* legalis dicitur esse virtus generalis: inquantum scilicet ordinat actus aliarum virtutum ad suum finem. quod est movere per imperium omnes alias virtutes. Sicut enim caritas potest dici virtus generalis * inquantum ordinat actus omnium ·»·>* virtutum ad bonum divinum, ita etiam iustitia legalis inquantum ordinat actus omnium virtutum ad bonum commune. Sicut ergo caritas, quae respicit bonum divinum ut proprium obiectum, est quaedam specialis virtus secundum suam essentiam; ita etiam iustitia legalis est specialis virtus secundum suam essentiam, secundum quod respicit commune bonum ut propnum obiectum. Et sic est in principe principaliter, et quasi architectonice; in subditis autem secundario : et quasi ministrative.

Potest tamen quaelibet virtus, secundum quod a praedicta virtute, speciali quidem in essentia, I generali autem secundum virtutem, ordinatur ad bonum commune, dici iustitia legalis. Et hoc modo loquendi iustitia legalis est idem in essentia cum omni virtute, differt autem ratione. Et hoc modo loquitur Philosophus *.

Unde patet responsio ad primum et secundum. ,

Ad tertium dicendum quod etiam illa ratio secundum hunc modum procedit de iustitia legali, secundum quod virtus imperata a iustitia legali iustitia legalis dicitur.

Ad quartum dicendum quod quaelibet virtus secundum propriam rationem ordinat actum suum ad proprium finem illius virtutis. Quod autem ordinetur ad ulteriorem finem, sive semper sive aliquando, hoc non habet ex propria ratione, sed oportet esse aliam superiorem virtutem a qua in illum finem ordinetur. Et sic oportet esse unam virtutem superiorum quae ordinet omnes virtutes in bonum commune, quae est iustitia legalis, et est alia per essentiam ab omni virtute.

g) ordinat. - ordinatur PK.

7) alterum. - aunt addunt Pa.

3) virtute communi. - omni virtute D.

O ejectus. - juoi ejectus PD.

{) secundario.-secundarie PH; pro ministrative, administrative Pa.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM SIT ALIQUA IUSTITIA PARTICULARIS PRAETER IUSTITIAM GENERALEM

I* II*, qu. u, art. 3; V Ethic., Ioct. in.

S u septimum sic proceditur. Videtur quod non sit aliqua iustitia particularis praeter iustitiam generalem. In virtutibus enim nihil est superfluum: sicut nec in natura. Sed iustitia generalis sufficienter ordinat hominem circa omnia quae ad alterum sunt. Ergo non est necessaria aliqua iustitia particularis.

2. *Praeterea*, unum et multa non diversificant speciem virtutis. Sed iustitia legalis ordinat ho-

minem ad alium secundum ea quae ad multitudinem pertinent, ut cx praedictis * patet. Ergo ·απ.< non est alia species iustitiac quae ordinet · ho-minem ad alterum in his quae pertinent ad unam singularem personam.

3. *Praeterea*, inter unam singularem personam et multitudinem civitatis media est multitudo domestica. Si ergo est iustitia alia particularis per comparisonem ad unam personam praeter iu-

a) ordinet. - ordinat DDGI1.

istitiam generalem, pari ratione debet esse alia
iustitia oeconomica, quae ordinet P hominem ad
bonum commune unius familiae. Quod quidem
non dicitur. Ergo nec aliqua τ particularis iustitia
est praeter iustitiam legalem.

Sed contra est quod Chrysostomus dicit *, super iijud Matth. v *, < Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam »: *Iustitiam autem dicit vel universalem virtutem, vel particularem avaritiae contrariam.*

Respondendo dicendum quod, sicut dictum est *, iustitia legalis non est essentialiter omnis virtus, sed oportet praeter iustitiam legalem, quae ordinat hominem immediate ad bonum commune, esse alias virtutes quae immediate ordinant hominem circa particularia bona. Quae quidem possunt esse vel ad seipsum, vel ad alteram singularem personam. Sicut ergo praeter iustitiam legalem oportet esse aliquas virtutes particulares quae ordinant * hominem in seipso, puta temperantiam et fortitudinem; ita etiam praeter iustitiam legalem oportet esse particularem quandam iustitiam, quae ordinet hominem circa ea quae sunt ad alteram singularem personam.

Ad primum ergo dicendum quod iustitia legalis

sufficienter quidem ordinat hominem in his quae sunt ad alterum, quantum ad commune quidem bonum, immediate; quantum autem ad bonum unius singularis personae, mediate. Et ideo oportet esse aliquam particularem iustitiam, quae immediate ordinet hominem ad bonum alterius singularis personae.

Ad secundum dicendum quod bonum commune civitatis et bonum singulare unius personae non differunt solum secundum multum et paucum, sed secundum formalem differentiam: alia enim est ratio boni communis et boni singularis, sicut et alia est ratio totius et partis. Et ideo Philosophus, in I *Polit.* ♦ dicit quod *non bene dicunt qui dicunt civitatum et domum et alia huiusmodi differre solum multitudine et paucitate, et non specie.*

Ad tertium dicendum quod domestica multitudo, secundum Philosophum, in I *Polit.* *, distinguitur secundum tres coniugationes, scilicet *uxoris et viri, patris et filii, domini et servi*, quarum personarum una est quasi aliquid alterius. Et ideo ad huiusmodi personam ' non est simpliciter iustitia *. sed quaedam iustitiarum species, scilicet *oeconomica*. ut dicitur in V *Elhic.* *

1
ŵ. w.

p» ordinet. - ordinat DDEH_k.

γ) aliqua. - alia G, om. H.

i) *ordinant.* - *Orjincnt* PC.

i) *perbonam.* - *perynnat* PDGH1-.U

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quinto, texto et septimo adverbum, novitque, quod cum dicitur iustitia legalis virtus specialis quidem in essentia, generalis autem in esse, non intelligitur de esse quod vocatur actualis existentialis sed intelligitur de esse relativo, quo obsequentibus virtutibus unitur. Habet enim iustitia legalis suam essentiam, cum a sua existenda, in voluntate sola: sed quia imperat aliis virtutibus, puta temperantiae et fortitudini, dum ordinat actus illarum ad commune bonum, in quolibet virtute fit relatio ad commune bonum; et secundum talem relationem iustitia imperans

dicatur esse in virtute imperata. Et quia relatio consumitur esse relativum, sicut albedo esse album; ideo iustitia legalis dicitur esse generalis secundum esse relativum, et secundum tale esse identificari omnibus virtutibus; et quaelibet virtus dicitur identificari iustitiae legali; eo modo loquendo quo imperatum et imperans unum quodammodo esse dicuntur, ut in littera dicitur. Et simile est de caritate et aliis virtutibus, iuxta illud Apostoli: *Caritas patiens est benigna ea*, etc.: tribuuntur enim caritati quae mediantibus aliis virtutibus operetur, ut patet.

- Art. a.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM IUSTITIA PARTICULARIS HABEAT MATERIAM SPECIALEM

P II*, qu. LX, an. 2; IV Sent., diil unii, qu. n, an. 3, qu. 3; qu. in, art. 4. qu* 1; V *Ethic*[^] Ictet. in.

S D OCTAVUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod iustitia particularis non habeat materiam specialem. Quia super illud *Gen. n **, *Fluvius quartus ipse est Euphrates*, dicit Glossa*: *Euphrates* <fructus> *om. a o*. *Aw dicitur contra quod a vadat, quia iustitia ad omnes animae partes pertinet. Hoc autem non esset si haberet materiam specialem: quia quaelibet materia specialis ad aliquam specialem potentiam pertinet. Ergo iustitia particularis non habet materiam specialem.*

2. Praeterea, Augustinus, in libro *Octogintatrium Quaesi.* *, dicit quod *quatuor sunt animae virtutes, quibus in hac vita spiritualiter vivitur, scilicet prudentia, temperantia, fortitudo, iustitia:*

et dicit quod quarta est iustitia, *quae per omnes diffunditur*. Ergo iustitia particularis, quae est una de quatuor virtutibus cardinalibus, non habet specialem materiam.

*per*3. ~~Præceptum~~ iustitia dirigit hominem sufficien-
ter in his quae sunt ad alterum. Sed per omnia
quae sunt huius vitae homo potest ordinari ad
alterum. Ergo materia iustitiac est generalis, non 3
specialis.

Sed contra est quod Philosophus, in V *Ethic.* *, ponit iustitiam particularem circa ea specialiter quae pertinent ad communicationem vitae.

Respondeo dicendum quod omnia quaecumque
rectificari possunt per rationem sunt materia
virtutis moralis, quae definitur per rationem re-

a) quod. – quos PDIX

i) nom. - *rt non PGHa.*

ctanb l,t Patcl Pcr Philosophum, in II *Ethic.* ♦ Possunt autem per rationem rectifican ct interiores animae passiones, et exteriores actiones, et res exteriores quae in usum hominis veniunt : sed tamen per exteriores actiones ct per exteriores res, quibus * sibi invicem homines communicare possunt, attenditur ordinatio unius hominis ad alium secundum autem interiores passiones consideratur rcctificatio hominis in seipso. Et ideo, cum iustitia ordinetur ad alterum, non est circa totam materiam virtutis moralis, sed solum circa exteriores actiones et res secundum quandam rationem obiccti specialem, prout scilicet secundum eas unus homo alteri coordinator.

Ad primum ergo dicendum quod iustitia pertinet quidem essentialiter ad unam partem animae, in qua est sicut in subiccto, scilicet ad voluntatem, quae quidem movet per suum imperium omnes alias animae partes. Et sic iustitia non directe, sed quasi per quandam redundantiam ad omnes animae partes pertinet.

Ad secundum dicendum quod, sicut supra * dictum est, virtutes cardinales dupliciter accipiuntur. Uno modo, secundum quod sunt speciales virtutes habentes determinatas materias. Alio modo, secundum quod significant quosdam generales modos virtutis. Et hoc modo loquitur ibi Augustinus. Dicit enim quod prudentia est *cognitio rerum appetendarum et fugiendarum* ; temperantia est *refrenatio cupiditatis ab his quae temporaliter delectant*; fortitudo est *firmitas animi adversus ea quae temporaliter molesta sunt*; iustitia est. *quae pcr ceteras diffunditur, dilectio Dei et proximi*, quae scilicet est communis radix totius ordinis ad alterum.

Ad tertium dicendum quod passiones interiores, quae sunt pars materiae moralis, secundum se non ordinantur ad alterum, quod pertinet ad specialem rationem iustitiae: sed caruml effectus sunt ad alterum ordinabiles, scilicet operationes exteriores. Unde non sequitur quod materia iustitiae sit generalis.

y) quibus. – quae codi;c*.
z) alium. – alterum PDEm.

t) carum. – eorum ABCEFGIHKLxJ.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo octavo memento, novitie, ut distinguas inter materiam moralem et actus morales. Materia enim est in qua ponitur medium: ct. ut in littera dicitur, comprehendit passiones ct operationes ct res quodammodo, ut scilicet sunt materia operationum humanarum ad alterum. Actus autem elicit i sunt, proprie loquendo, electiones essentialiter vel participative. Omnis enim moralis virtus est habitus electivus: sed iustitia, quia est in voluntate, cuius electio est essentialiter, est principium electionis iustac, quae est essentialiter electio; temperantia autem, sive fortitudo, in appetitu sensitivo existons, est principium electionis participatae, dum est principium timoris ct audaciae moderatae, vel moderatae delectationis. Et licet omnis moralis vinus habeat pro actu elicito electionem saltern participa-

tam, aliae tamen virtutes eligunt medium in passionibus, scilicet concupiscentia, ira, timore, spe, etc., quae sunt actus etiam ipsius appetitus sensitivi, in quo sunt virtutes subiective; iustitia autem eligit medium in operationibus exterioribus. quibus ad alium ordinamur. Verum operationes istac non sunt unius modi. Nam aliquae sunt quae secundum scipsas iustum vel iniustum suscipiunt: ut sunt percussiones, occisiones, reverentiae ct huiusmodi. Aliquae vero sunt quae secundum, carum materias iustum vel iniustum suscipiunt: ut emptio, venditio, restitutio, etc. ; hae enim secundum res quae venduntur aut restituuntur, puta domos, agros, pecunias, iustac vel iniustac dicuntur. Et propter hanc diversitatem in littera ponuntur duae materiae iustitiae scilicet secundum actiones, ct res exteriores.

ARTICULUS NONUS

UTRUM IUSTITIA SIT CIRCA PASSIONES

III Sent., d>»L xxnn, qu. Ii:, ari. 4, qu* 1; IV, dtsr. xr, qu. 1, an. 1, qu* 2, ad ; V *Ethic.*, Ico. 1, !D.

SD nonum sic proceditur. Videtur quod iustitia sit circa passiones. Dicit enim Philosophus, in II *Ethic.* *, quod *circa voluptates et tristitias est moralis virtus*. Voluptas autem, idest delectatio, et tristitia sunt passiones quaedam; ut supra * habitum est, cum de passionibus ageretur. Ergo iustitia, cum sit virtus moralis, erit circa passiones.

* Cap. tu, n. ». - S.Tb. lcct. tu.

I* HM, qu. utn, art. 4; qu. xxxt. «1. i; qu, xxiv, art. 1.

2. Praeterea, per iustitiam rectificantur operationes quae sunt ad alterum. Sed operationes huiusmodi rectificari non possunt nisi passiones sint rectificatae: quia ex inordinatione passionum provenit inordinatio in praedictis operationibus; propter concupiscentiam enim vencrcorum proceditur ad adulterium, ct propter superfluum amorem pecuniae proceditur ad furtum. Ergo oportet quod iustitia sit circa passiones.

3. Praeterea, sicut iustitia particularis est ad alterum, ita etiam ct iustitia legalis. Sed iustitia legalis est circa passiones; alioquin non se extenderet ad omnes virtutes, quarum quaedam manifeste sunt circa passiones. Ergo iustitia est circa passiones.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V *Ethic.* \ quod est circa operationes.

Respondeo dicendum quod huius quaestionis veritas ex duobus apparet. Primo quidem, ex ipso subiccto iustitiae, quod est voluntas, cuius motus vel actus non sunt passiones, ut supra* habitum est; sed solum motus appetitus sensitivi passiones dicuntur. Et ideo iustitia non est circa passiones, sicut temperantia et fortitudo, quae sunt irascibilis et concupiscibilis, sunt circa passiones. – Alio modo, ex parte materiae. Quia

* C>:u. u, .»» 'S S. Th. kct. v

* IbuL, e. x».

* Cap. », fl. 9. S I h kct. t

«n. j; 4.

* C'ip. Yl. a. 7- X 1 h. lcxX v».

iustitia est circa ea quae sunt ad alterum. Non autem per passiones interiores immediate ad alterum ordinamur. Et ideo iustitia circa passiones non est.

Ad primum ergo dicendum quod non quaelibet virtus moralis est circa voluptates et tristitias sicut circa materiam: nam fortitudo est circa timores et audacias. Sed omnis virtus moralis ordinatur ad delectationem et tristitiam sicut ad quosdam fines consequentes: quia, ut Philosophus dicit, in VII *Ethic.* *, *delectatio et tristitia est finis principalis, ad quem respicientes unumquodque hoc quidem malum, hoc quidem bonum dicimus.* Et hoc modo etiam pertinent ad iustitiam: quia *non est iustus qui non gaudet iustis operationibus*, ut dicitur in I *Ethic.* A

Ad secundum dicendum quod operationes exteriores mediae sunt quodammodo inter res exteriores, quae sunt earum materia, et inter passiones interiores, quae sunt earum principia. Contingit autem quandoque esse defectum in uno eorum sine hoc quod sit defectus in alio: sicut si aliquis surripiat rem alterius non cupiditate habendi, sed voluntate nocendi; vel e converso si aliquis alterius rem concupiscat, quam tamen surripere non velit. Rectificatio ergo operationum secundum quod ad exteriora terminantur, pertinet ad iu-

stitiam: sed rectificatio earum secundum quod ut passionibus oriuntur, pertinet ad alias virtutes morales, quae sunt circa passiones. Unde surreptionem alienae rei iustitia impedit inquantum est contra aequalitatem in exterioribus constituendam: liberalitas vero inquantum procedit ab immoderata concupiscentia divitiarum. Sed quia operationes exteriores non habent speciem ab interioribus passionibus, sed magis a rebus exterioribus, sicut ex obieclis; ideo, per se loquendo, operationes exteriores magis sunt materia iustitiae quam aliarum virtutum moralium.

Ad tertium dicendum quod bonum commune est finis singularum personarum in communitate existentium. sicut bonum lotius finis est cuiuslibet partium. Bonum autem unius personae singularis non est finis alterius. Et ideo iustitia legalis, quae ordinatur ad bonum commune, magis se potest extendere ad interiores passiones, quibus homo aliquo modo disponitur in seipso, quam iustitia particularis, quae ordinatur ad bonum alterius singularis personae. Quamvis iustitia legalis principaliter se extendat ad alias virtutes quantum ad exteriores operationes earum: inquantum scilicet *praecipit lex fortis A opera facere, et quae temperati, cf quae mansueti*, ut dicitur in V *Ethic.* ♦

Λτϋ:ĩ;

›)f,lhi. ~ ρ,ηĩA v.

Commentaria Cardinalis Caietani

rs articulo nono ejusdem quaestionis, in responsione ad 1 primum, cum legis quod *delectatio est finis principalis* etc., non intelligas quod est finis principalis ipsius virtutis: iam enim dictum vides in littera quod est finis consequens. Sed quod est principalis quoad nostrum iudicium

discrctivum boni et mali. Discernimus namque male habitu. Uum vel bene habiutum ex delectatione in bono vel malo: temperatus enim gaudet abstinentia, iustus iustitia, liberalis liberalitate, et sic de aliis; et gaudentes in oppositis contrarie habitutos dicimus.

ARTICULUS DECIMUS

UTRUM MEDIUM IUSTITIAE SIT MEDIUM REI

I* II' , qu. t.x:v, n. a; III *Soit.f* dicit xxviii, qu. t, .m. S, qu' »; *De Virtut.*, qu. i, art. 13, ad 7, 13; *QttOctI**VI, qu. v, art. 4.

decimum sic proceditur. Videtur quod medium iustitiae non sit medium rei. Ratio enim generis salvatur in omnibus speciebus. Sed virtus moralis in II *Ethic.* * definitur esse *habitus electivus in medietate existens determinata ratione quoad nos*. Ergo et in iustitia est medium rationis, et non rei.

2. Praeterea, in his quae simpliciter sunt bona non est accipere superfluum et diminutum, et per consequens nec medium: sicut patet de virtutibus, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed iustitia est circa *simpliciter bona*, ut dicitur in V *Ethic.* * Ergo in iustitia non est medium rei.

3. Praeterea, in aliis virtutibus ideo dicitur esse medium rationis et non rei, quia diversimode accipitur per comparisonem ad diversas personas: quia quod uni est multum, alteri est parum, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed hoc etiam observatur

Svhmae Tmfou d. Tηομ ay T. vi.

in iustitia: non enim eadem poena punitur qui perculit principem, et qui percutit privatam personam. Ergo etiam iustitia non habet medium rei. sed medium rationis.

Sed contra est quod Philosophus, in V *Ethic.* *, assignat medium iustitiae secundum proportionalitatem *arithmeticam*, quod est medium rei.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, aliae virtutes morales consistunt principaliter circa passiones, quarum rectificatio non attenditur nisi secundum comparisonem ad ipsum hominem cuius sunt passiones, secundum scilicet quod irascitur et concupiscit prout debet secundum diversas circumstantias. Et ideo medium talium virtutum non accipitur secundum proportionem unius rei ad alteram, sed solum secundum comparisonem ad ipsum virtuosum. Et propter hoc in ipsis est medium solum secundum rationem

* Cap. i*, tu i q q.-S. Ih. l@a. Tr. »iu

* Art. ». ad 4; vt. 6; r n... , qc. ui, an. ».

quoad nos. Sed materia iustitiae est exterior operatio secundum quod ipsa, vel res cuius est usus, debitam proportionem habet ad aliam personam. Et ideo medium iustitiae consistit in quadam proportionis aequalitate rei exterioris ad personam exteriorem. Aequale autem est realiter medium inter maius et minus, ut dicitur in *X Metaphys.* ¹ Unde iustitia habet medium rei.

An primum ergo dicendum quod hoc medium rei est etiam medium rationis. Et ideo in iustitia salvatur ratio virtutis moralis.

Ad secundum dicendum quod bonum simpliciter dupliciter dicitur. Uno modo, quod est omnibus modis bonum: sicut virtutes sunt bonae. Et sic in his quae sunt bona simpliciter non est accipere

medium et extrema. – Alio modo dicitur aliquid simpliciter bonum quia est absolute bonum, scilicet secundum suam naturam consideratum, quamvis per abusum possit fieri malum; sicut patet de divitiis et honoribus. Et in talibus potest accipi superfluum, diminutum et medium quantum ad homines, qui possunt eis uti vel bene vel male. Ei sic circa simpliciter bona dicitur esse iustitia.

Ad tertium dicendum quod iniuria illata aliam proportionem habet ad principem, et aliam ad personam privatam. Et ideo oportet aliter adaequare utramque iniuriam per vindictam. Quod pertinet ad diversitatem rei, et non solum ad diversitatem rationis.

a) *l*impliciter. – Om. G; *dupliciter* om. P.

Commentaria Cmxlmalip Caietam

In titulo articuli decimi, memento quod in praecedenti Libro conclusum est virtutem consistere in medio. Et propterea hic supponitur iustitiam consistere in medio: et quaeritur de qualitate medii, quale scilicet sit medium eius, an rei an rationis. Et est ratio specialiter dubitandi quia sola iustitia inter morales virtutes attendit medium rei. Vocatur autem medium rei quod in rerum aequalitate consistit, puta pretii et rei venditae et huiusmodi, vel rerum aut onerum communium quae distribuuntur singulis: medium autem rationis, quod in adaequatione, conditionum recta ratione determinabilium consistit. Verbi gratia, medium in temperantiae actu non est comedere unam panis libram: sed pro loci, temporis, laboris, complexionis robore, aliquando medium est sumere libram, aliquando tro un-

cus, aliquando sex. Incertum enim est et varium medium rationis, inquantum est rationis medium: quia nunc consonat hoc, nunc illud pro medio, secundum rationem rectam. Et in delectationibus et in ira et in aliis patet manifeste.

In corpore eiusdem articuli, scito quod, ut inferius, cum de differentia medii in speciebus iustitiae agetur, patebit, iustitiae medium consistit in aequalitate rerum in quibus fit iustitia et personarum quibus fit iustitia: ita quod res inter se aequales, proportionuliter vel quantitative, proportionatae sint personis. Et propter hoc in littera utrumque dicitur: scilicet et quod una res sit proportionate alteri; et quod res sit proportionate alteri personae. Quomodo autem et qualiter haec verificentur, in loco dicto clarificabitur.

ARTICULUS UNDECIMUS

UTRUM ACTUS IUSTITIAE SIT REDDERE UNICUIQUE QUOD SUUM EST

enuecimlm sic proceditur. Videtur quod actus iustitiae non sit reddere unicuique quod suum est. Augustinus enim, XIV *Trin.* *, attribuit iustitiae *subvenire miseris*. Sed in subveniendo miseris non tribuimus eis quae sunt eorum, sed magis quae sunt nostra. Ergo iustitiae actus non est tribuere unicuique quod suum est.

2. Praeterea. Tullius, in I *de Offic.* *, dicit quod *beneficentia, quam benignitatem nel liberalitatem appellari licet*, ad iustitiam pertinet. Sed liberalis est de proprio dare alicui, non de eo quod est eius. Ergo iustitiae actus non est reddere unicuique quod suum est.

3. Praeterea, ad iustitiam pertinet non solum res dispensare debito modo, sed etiam iniurias actiones cohibere?: puta homicidia, adulteria et alia huiusmodi. Sed reddere quod suum est videtur solum ad dispensationem rerum pertinere. Ergo non sufficienter per hoc notilicatur actus iustitiae quod dicitur actus eius esse reddere unicuique quod suum est.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, in I *de Offic.* *: *Iustitia est quae unicuique quod suum est tribuit, alienum non vindicat, utilitatem propriam negligit ut communem aequitatem custodiat.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est, materia iustitiae est operatio exterior secundum quod ipsa, vel res qua per eam utimur, proportionate alteri personae, ad quam per iustitiam ordinamur. Hoc autem dicitur esse suum uniuscuiusque personae quod ei secundum proportionis aequalitatem debetur. Et ideo proprius actus iustitiae nihil est aliud quam reddere unicuique quod suum est.

Ad primum ergo dicendum quod iustitiae. cum sit virtus cardinalis, quaedam aliae virtutes secundariae adiunguntur. sicut misericordia, liberalitas et aliae huiusmodi virtutes, ut infra * patebit. Et ideo subvenire miseris, quod pertinet ad misericordiam sive pietatem, et liberaliter benefacere, quod pertinet ad liberalitatem, per quandam reductionem attribuitur iustitiae. sicut principali virtuti.

3) *appellari*. – *appellari* PU.
pj *omerc*. – eo*eiw* C, *prohiberi* Pa.

γ) *Wft* – Om, *K!*.. *est* P.

* C*p. n-³ *
S Th. I^oet. vtt.

* Q*p*. n-³. n-³ *
S. Tb. kCl. TIII.

* o*p*. «*o*» -10.³ *
5, IV I^oet.
a

* C*p. n. n-6. –
S. t K I^oet. xrr.

* C*p*. TII
?

* o*p*. «*o*» -10.³ *
S. Tb. kCl. TIII.

Et per hoc patet responsio ad secundum.
An tertium dicendum quod, sicut Philosophus
dicit in V^o Metaphysicae¹, omne superfluum in his quae
ad iustitiam pertinent *lucrum*, extenso nomine,
vocatur: sicut et omne quod minus est vocatur
damnum. Et hoc ideo, quia iustitia prius est

exercita, et communius exercetur² in voluntariis
commutationibus rerum, puta emptione et ven-
ditione, in quibus proprie haec nomina dicuntur;
et exinde derivantur haec nomina ad omnia circa
quae potest esse iustitia. Et eadem ratio est de
hoc quod est reddere unicuique quod suum est.

¹) communivui exercetur. — communit exercitatur P.

ARTICULUS DUODECIMUS

UTRUM IUSTITIA PRAEEMINEAT INTER OMNES VIRTUTES MORALES

Infra, qu. cxxvij, ap. ii; qu. cui, «rt. 8; Ie 11^a, qu. lxxv», «rt. 4; 111 Sent., di»l, xxxv, qu. i. art. 3, qu. 1;
IV, di»f. kxxiij, qu. m, nrt. 3; V Ethic., IoA M.

SED DUODECIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur
quod iustitia non praeemineat inter
omnes virtutes morales. Ad iustitiam
enim pertinet reddere alteri quod suum
est. Ad liberalitatem autem pertinet de proprio
dare, quod virtuosius est. Ergo liberalitas est
maior virtus quam iustitia.

2. Praeterea, nihil ornatur nisi per aliquid
dignius se. Sed *magnanimitas est ornamentum*
et iustitiae et *omnium virtutum*, ut dicitur in IV°
Ethic.³ Ergo magnanimitas est nobilior quam
iustitia.

3. Praeterea, virtus est circa *difficile* et *bonum*.
ut dicitur in II° Ethic.⁴ Sed fortitudo est circa
magis difficile quam iustitia, idest circa *pericula*
mortis, ut dicitur in III° Ethic.⁵ Ergo fortitudo
est nobilior iustitia.

Sed contra est quod Pullius dicit, in I^o de
Offic.⁶ : *In iustitia virtutis splendor est maximus,*
ex qua boni viri nominantur

Respondeo dicendum quod si loquamur de ius-
titia legali, manifestum est quod ipsa est prae-
clarior inter omnes virtutes morales: inquantum
bonum commune praeeminet bono singulari unius
personae. Et secundum hoc Philosophus, in V^o
Ethic.⁷ dicit quod *praeclarissima virtutum videtur*
esse iustitia. et neque est Hesperus neque Lucifer
ita admirabilis.

Sed etiam si loquamur de iustitia particulari,
praecellit inter alias virtutes morales, duplici ra-
tione. Quarum prima potest sumi ex parte sub-
iccti: quia scilicet est in nobiliori parte animae,

idest in appetitu rationali, scilicet voluntate; aliis
virtutibus moralibus existentibus in appetitu sen-
sitivo, ad quem pertinent passiones, quae sunt
materia aliarum virtutum moralium. – Secunda
ratio sumitur ex pane obiecti. Nam aliae virtutes
laudantur solum secundum bonum ipsius virtuosus.
Iustitia autem laudatur secundum quod virtuosus
ad alium bene se habet: et sic iustitia quodam-
modo est bonum alterius, ut dicitur in V^o Ethic.⁸
Et propter hoc Philosophus dicit, in I^o Rhet.⁹ :
Necesse est maximas esse virtutes eas quae sunt
*aliis honestissimae*¹⁰: *siquidem est virtus potentia be-*
liefactiva. Propter hoc fortes et iustos maxime ho-
*norant: quoniam fortitudo est utilis aliis in bello*¹¹,
iustitia autem et in bello et in pace.

An primum ergo dicendum quod liberalitas, etsi
de suo dat, tamen hoc facit inquantum in hoc
considerat propriae virtutis bonum. Iustitia autem
dat alteri quod suum est quasi considerans bo-
num commune. – Et praeterea iustitia observatur
ad omnes: liberalitas autem ad omnes se exten-
dere non potest. – Et iterum liberalitas, quae de
suo dat, supra iustitiam fundatur, per quam con-
servatur unicuique quod suum est.

Ad secundum dicendum quod magnanimitas, in-
quantum supervenit iustitiae. auget eius boni-
tatem. Quae tamen sine iustitia nec virtutis ra-
tionem haberet.

Ad tertium dicendum quod fortitudo consistit:
circa difficiliora, non tamen est circa meliora,
cum sit solum in bello utilis: iustitia autem et
in pace et in bello, sicut dictum est¹².

a) circa magu. — maſii circa PA.

(S) boni viri nominantur. — viri boni vocantur D.

γ) honcstUiimae. — honoratiuimac GH»K; ante fortes Pa addunt et;
P om. aliis.

Z) CûHfcrvatur. — obrervafur G. tribuitur poil cil P.

<) inquantum. — quando Pd.

ζ) ccmtittit. — ft»i fit DG, Ctrl comittit cd. a, ctu consistat P.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo duodecimo, omisso penultimo, dubium occurrit
ad hominem, quo pacto Auctor hic ponat iustitiam no-
bilissimam inter virtutes morales; et tamen superius in
quaestione trigesima, articulo tertio et quarto, posuit mise-
ricordiam inter morales virtutes, et potissimam inter omnes
virtutes quae ad proximum pertinent. Quomodo stant haec
duo simul?

Ad hoc dicitur quod misericordia potest sumi duplici-
ter. Primo, ut dicit passionem tristitiae de aliena miseria

ratione regulatam. Et sic ponitur ab Auctore inter virtutes
morales circa passiones; et est subjective in concupiscibili,
in qua est passio tristitiae. Et sic procul dubio est minus
nobilis quam iustitia tam legalis quam particularis. Et le-
galis quidem praestat sicut universalis virtus respectu par-
ticularis: nam sicut *lex praecipit quae mansueti et quae*
*temperati*¹³, ita etiam praecipit quae misericordis sunt; unde
hospitalia infantibus et infirmis constituuntur. Particularis
autem, quia in subiccto nobiliori est; et propter alia quae

• ΛήΜΟΙ ΚΥρ...
Ut: V. Λζ 1.3.U.
• \$.Th.

de ipsa contra libralitatcm afferuntur in littera in respon-
sione ad primum: omnia enim locum habent in miseri-
cordia sic sumpta, ct similis est de utraque ratio.

Secundo autem modo potest sumi misericordia prout
nominat actum appetitus intellectivi, ratione regulatum, quo
malum alterius odit efficaciter, scilicet volendo efficaciter
illud ab eo auferre. Et sic misericordia videtur plus quam
humana virtus, participatio scilicet proprietatis divinae. A
Tullio tamen virtus appellatur, in oratione pro Quinto Li-
gario*: ct ab Auctore superius posita est potissima inter
omnes virtutes quae sunt ad proximum. Et hoc probavit
.Auctor quin netus cius, scilicet sublevare alterius defectum,
est superioris. Et sic sumptu misericordia supra iustitiam

etiam legalem est ut actus utriusque comparando patet.
Longe siquidem maioris est sublevare communitatem α mi-
seria seu defectu quam tribuere communitati quod sibi
debetur. Non enim misericordia sic sumpta est respectu
particularis proximi tantum, sed etiam respectu commu-
nitatis: potest enim communita* ipsa in defectus miseriam-
que incidere.

Nec Anetor propterea contradixit sibi hic ct ibi. Quo-
niam sermo de misericordia sic sumpta est singularis: nec
intendebat Auctor comparare hic iustitiam misericordiae sic
sumptae, sed solis virtutibus quae inter virtutes morales
communiter numeramur, qualis non est misericordia sic
sumpta.

pHUL
a mi-
sibi
pctu
ntnu-
nnm-

Juo-
ncc
c sic
raies
sic

QUAESTIO QUINQUAGESIMANONA
DE INIUSTITIA

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

*Ct qu. LIII, Ir>
III.A

Deinde considerandum est de iniustitia *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum iniustitia sit speciale vitium.
Secundo: utrum iniusta agere sit proprium
iniusti.

Tertio: utrum aliquis possit iniustum pali vo-
lens.

Quarto: utrum iniustitia ex suo genere sil pec-
catum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM INIUSTITIA SIT VITIUM SPECIALE

Supra, qu. Lvin. art. 5, «J 3; infra, qu. lxxix, »tt. s, ad t; V Elhic., loci, n, xu.

Secundum primum sic proceditur. Videtur quod
iniustitia non sit vitium speciale. Dici-
tur enim I loan, m*: *Omne peccatum
est iniquitas*. Sed iniquitas videtur idem
esse quod iniustitia: quia iustitia est aequalitas
quaedam, unde iniustitia idem videtur esse quod
inaequalitas, sive iniquitas. Ergo iniustitia non est
speciale peccatum.

2. Praeterea, nullum speciale peccatum oppo-
nitur omnibus virtutibus. Sed iniustitia opponi-
tur omnibus virtutibus: nam quantum ad adul-
terium. opponitur castitati; quantum ad homici-
dium, opponitur mansuetudini; et sic de aliis.
Ergo iniustitia non est speciale peccatum.

3. Praeterea, iniustitia iustitiae opponitur, quae
in voluntate est. Sed *omne peccatum esi in vo-*
luntate Augustinus dicit *. Ergo iniustitia non
est speciale peccatum.

Sed contra, iniustitia iustitiae opponitur. Sed
iustitia est specialis virtus. Ergo iniustitia est spe-
ciale vilium .

Respondeo dicendum quod iniustitia est duplex.
Una quidem illegalis, quae opponitur legali iusti-
tiae. Et haec quidem secundum essentiam est
speciale vitium: inquantum respicit speciale obic-
tum, scilicet bonum commune, quod contemnit.
Sed quantum ad intentionem est vitium gene-
rale: quia per contemptum boni communis pot-

est homo ad omnia peccata deduci. Sicut * etiam
omnia vitta, inquantum repugnant bono communi,
iinustitiac rationem habent, quasi ab iniustitia de-
rivata: sicut et supra * de iustitia dictum est. 'Q.

Alio modo dicitur iniustitia secundum inaequa-
litate[m] quandam ad alterum: prout scilicet homo
vult habere plus de bonis, puta divitiis et hono-
ribus; et minus de malis, puta laboribus et da-
mnis. Et sic iniustitia habet materiam specialem,
ei est particulare vilium iustitiae particulari op-
positum.

Ad primum ergo dicendum quod sicut iustitia
legalis dicitur per comparisonem ad bonum com-
mune humanum, ita iustitia divina dicitur per
comparisonem ad bonum divinum, cui repugnat
omne peccatum. Et secundum hoc omne pec-
catum dicitur iniquitas L

Ad secundum dicendum quod iniustitia etiam par-
ticularis opponitur indirecte omnibus virtutibus:
inquantum scilicet exteriores etiam actus perii-
nent et ad iustitiam et ad alias virtutes morales,
licet diversimode, sicut supra* dictum est. 'A'4* **■9'

Ad tertium dicendum quod voluntas, sicut et ra-
tio. se extendit ad materiam totam moralem, id-
est ad passiones et ad operationes exteriores quae
sunt ad alterum. Sed iustitia perficit voluntatem
solum secundum quod se extendit ad operatio-
nes quae sunt ad alterum. Et similiter iniustitia.

at vitium. — peccatum Pdf.

f) Sicut. — Sic ADLFii.pKiG et te. Et tic B.

γ) ini^uitai. — esse iniquitas Pa

8) rtûwi. — Om. DGpG

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ALIQUIS DICATUR INIUSTUS EX HOC QUOD FACIT INIUSTUM

V *Ethic.*, Ict. xui; /n *Psalm.* .XXXV,

3 Sed secundum sic proceditur. Videtur quod aliquis dicatur iniustus ex hoc quod facit iniustum. Habitus enim specificantur per obiecta, ut ex supradictis * patet. Sed proprium obiectum iustitiae est iustum. et proprium obiectum iniustitiae a est iniustum. Ergo et iustus dicendus est aliquis ex hoc quod facit iustum, et iniustus ex hoc quod facit iniustum.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in V *Ethic*, ♦ falsum esse opinionem quorundam qui aestimant in potestate hominis esse ut statim faciat iniustum, et quod iustus non minus possit facere iniustum quam iniustus. Hoc autem non esset nisi facere iniustum esset proprium iniusti. Ergo aliquis iudicandus est iniustus ex hoc quod facit iniustum.

3. Praeterea, eodem modo sc habet omnis virtus ad proprium actum: et eadem ratio est de vitiis oppositis. Sed quicumque facit aliquid intemperatum dicitur intemperatus. Ergo quicumque facit aliquid iniustum dicitur iniustus.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V quod aliquis *facit iniustum et iniustus non est.*

P Respondeo dicendum quod sicut obiectum iustitiae est aliquid aequale in rebus exterioribus, ita etiam obiectum iniustitiae est aliquid inaequale: prout scilicet alicui attribuitur β plus vel minus quam sibi competat. Ad hoc autem obiectum comparatur habitus iniustitiae mediante proprio actu, qui vocatur τ *iniustificatio*. Potest ergo contingere quod qui facit iniustum non est iniustus, dupliciter. Uno modo, propter defectum comparisonis operationis i ad proprium obiectum, quae quidem recipit speciem et nomen a per se obiecto, non autem ab obiecto per accidens. In his autem quae sunt propter finem, per se dicitur aliquid quod est intentum: per accidens autem quod est praeter intentionem. Et ideo si ali-

quis faciat aliquid quod est iniustum non intendens iniustum facere, puta cum hoc facit per ignorantiam, non existimans se iniustum facere; tunc non facit iniustum per se et formaliter loquendo, sed solum per accidens, et quasi materialiter faciens id quod est iniustum. Et talis operatio non denominatur iniustificatio. – Alio modo potest contingere propter defectum comparisonis ipsius operationis ad habitum. Potest enim iniustificatio procedere quandoque quidem ex aliqua passione, puta irae vel concupiscentiae: quandoque autem ex electione, quando scilicet ipsa iniustificatio per se placet; et tunc proprie procedit ab habitu, quia unicuique habenti aliquem habitum est secundum se acceptum quod convenit illi habitui. – Facere ergo iniustum ex intentione et electione est proprium iniusti, secundum quod iniustus dicitur qui habet iniustitiae habitum. Sed facere iniustum praeter intentionem, vel ex passione, potest aliquis absque habitu iniustitiae. 9H

Ad primum ergo dicendum quod obiectum per se et formaliter acceptum specificat habitum: non autem prout accipitur materialiter et per accidens.

An secundum dicendum quod non est facile cuiuscumque ζ facere iniustum ex electione, quasi aliquid per se placens et non propter aliud, sed hoc proprium est habentis habitum, ut ibidem * Philosophus dicit.

Ad tertium dicendum quod obiectum temperantiae non est aliquid exterius constitutum, sicut obiectum iustitiae: sed obiectum temperantiae, idest temperatum, accipitur solum in comparisonem ad ipsum hominem. Et ideo quod est per accidens et praeter intentionem non potest dici temperatum nec materialiter nec formaliter: et similiter neque intemperatum. Et quantum ad hoc est dissimile in iustitia et in aliis virtutibus moralibus. Sed quantum ad comparisonem operationis ad habitum, in omnibus similiter se habet.

3) est iustum... iniustitiae. – Om. P; et proprium – intutum uni. L.
P) attribuitur. – attribuit ACEFKL&3, tribuitur BD.
γ) vocatur. – vocetur ABCEFLx. – Pro iniustificatio. iustificatio ABDEFLpCKx.

3) operationis. – Om. DLpC, ipsius operationis Pa.
i) ES. – Unde et PDa.
*) cuicumque. – cuique Pdl.

Commentaria Cardinalis Caietani

In quaestione quinquagesimnona, articulo secundo, ad tertium, dubium occurrit circa illa verba: *Et ideo quod est per accidens et praeter intentionem non potest dici temperatum nec formaliter nec materialiter: et similiter neque intemperatum*. Et est ratio dubii quia si quis ignorans vini potentiam, ut Noc, inebriaretur, licet potus ille non esset formaliter ebrietas, tingi tamen non potest quin sit materialiter ebrietas, quod est esse materialiter intemperatum. Et similiter est in cibis qui ignoranter sumuntur improporionati sanitati corporis: constat enim ibi esse intemperatum materialiter.

II. Ad hoc dicitur quod dubium procedit ex malo intellectu differentiae positae in littera inter iniustum et in-

temperatum. Ad cuius evidentiam, scito quod magna differentia est inter comparare *iniustum* et *intemperatum* penes formaliter vel materialiter; et comparare *iniustum facere* et *intemperatum facere* penes formaliter et materialiter. In prima namque comparisonem nulla est differentia inter utrumque materialiter nisi quantum materia u materia distat. quin scilicet iustitiae operationes, temperantiae passionem; iustitiae operationes ut ad extra terminantur, temperantiae operationes ut ab intra oriuntur. materia sunt. In formuli vero manifesta est iam - discussa differentia, quod iusti rectitudo ad alterum, temperantiae vero nd operantem commensuratione constituitur.

In secunda autem comparisonem magna est differentia

inter utruinque materialiter: eo quod lv *materialiter* determinat lv *facere*; *cu, ct in idem redit. lv *iniustum* vel *intemperatum* in ordine nd fnccrc. Et est sensus differentiae quod facere potest per accidens habere pro materia iniustum, non potest nutem etiam per accidens habere pro materia intemperatum, ha quod iniustum formalitcr potest concurrere materialiter nd facere iniustum, ut patet in eo qui cx ignorantia facit iniustum: intemperatum nutem formalitcr non potest concurrere materialiter ad facere intemperatum, sed vel concurrit formalitcr vel non concurrit omnino. Et ratio differentiae assignatur in littera, quia iniustum sumitur per comparisonem nd alterum, intemperatum autem solum per comparisonem ad operantem. Ex hoc enim sequitur quod, seclusa intentione operantis, iniusti forma secundum se remanet, quia penes alterum attenditur: intemperati vero forma secundum se non remanet, quia pene* commensurationcm ad operantis rationem, quae seclusa est, attendi debet.

III. Ad dubium ergo dicitur quod intentio litterae est loqui de secunda comparatione. Et quod Noc, live quicumque cx ignorantia facti excusante incurrcn» ebrietatem vel aliquid huiusmodi, non facit etiam materialiter intemperatum formalitcr: hoc est, non facit actum qui terminetur ad intemperatum tnnquam ad m.itcriam illius actus; quiu ebrietas ct excessu* talis est netus extra genus moris. Licet verum sit quod terminatur ad materiam intemperantiae: quia terminatur ad talem potum qui respectu huius esset materia intemperantiae, si moralis generis formam participaret. Non sic autem em de fecere ex ignorantia facti iniustum, patet. Quoniam quantumcumque occidens casu proximum omni praeposita diligentia excusetur, materia tamen talis occisionis iniustum secundum *e formalitcr est, quod alter patitur, cui aufertur quod suum est.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT PATI INIUSTUM VOLENS

∇ Ethlc^ lea. xn.

tertium sic proceditur. Videtur quod aliquis possit pati iniustum volens. Iniustum enim esi inaequale, ut dictum est. ge<j aliquis laedendo seipsum recedit ab aequalitate, sicut ei laedendo altum. Ergo aliquis potest sibi ipsi facere iniustum, sicut et alteri. Sed quicumque facit 3 iniustum volens la-cii. Ergo aliquis volens potest pati iniustum, maxime a seipso.

2. Praeterea, nullus secundum legem civilem punitur nisi propter hoc quod facit aliquam iniustitiam. Sed illi qui interimunt scipsos puniuntur secundum leges ? civitatum, in hoc quod privabantur antiquitus honore sepulturae; ut patet Per Philosophum. in V *Ethic*. * Ergo aliquis potest sibi ipsi facere iniustum. Et ita contingit quod aliquis iniustum patiatur volens.

3. Praeterea, nullus facit iniustum nisi alicui patienti iniustum. Sed contingit quod aliquis faciat iniustum alicui hoc volenti: puta si vendat ei γ rem carius quam valeat. Ergo contingit aliquem volentem iniustum pali.

Sed contr℥ est quod iniustum pati oppositum est ei quod est iniustum facere. Sed nullus facit iniustum nisi volens. Ergo, per oppositum, nullus patitur iniustum nisi nolens.

Respondeo dicendum quod actio, de sui ratione, procedit ab agente; passio autem, secundum propriam rationem. est ab alio: unde non potest esse idem, secundum idem, agens et patiens, ut dicitur in IIII * et VIII *Physic*. Principium autem proprium agendi m hominibus est voluntas. Et ideo illud proprie et per se homo facit quod volens facit: et e contrario illud proprie homo patitur quod praeter voluntatem suam patitur: quia

inquantum est volens, principium est ex ipso sf et ideo, inquantum est huiusmodi, magis est agens quam patiens.

Dicendum est ergo quod iniustum, per se et formalitcr loquendo, nullus potest facere nisi volens, nec pati nisi nolens. Per accidens autem et quasi materialiter loquendo, potest aliquis id quod est de se iniustum vel facere nolens, sicut cum quis praeter intentionem operatur; vel pati volens, sicut cum quis plus alteri dat sua voluntate quam debeat.

Ad primum ergo dicendum quod cum aliquis sua voluntate dat alicui id quod ei non debet, non tacit nec iniustitiam nec inaequalitatem. Homo enim per suam voluntatem possidet res: et ita non est praeter proportionem ‘ si aliquid ei subtrahatur secundum propriam voluntatem, vel a seipso vel ab alio.

Ad secundum dicendum quod aliqua persona singularis dupliciter potest considerari. Uno modo, secundum se. Et sic, si sibi aliquod nocumentum inferat, potest quidem habere rationem alterius peccati, puta intemperantiae vel imprudentiae, non tamen rationem iniustitiae: quia sicut iustitia semper est ad alterum, ita et iniustilia. – Alio modo potest considerari aliquis homo inquantum est aliquid civitatis, scilicet pars; vel inquantum est aliquid Dei. scilicet creatura ct imago. Et sic qui occidit seipsum iniuriam quidem facit non sibi, sed civitati ct Deo. Et ideo punitur tam secundum legem divinam quam secundum legem humanam: sicut et de fornicatore ζ Apostolus dicit : *Si quis templum Dei violaverit, disperdet ipsum Deus*.

Ad tertum dicendum quod passio est effectus

a) facit. – sibi aJdunl ABI.

βi) leges. – legem P.γ; pro civitatum, civile» »C. civitati» K.

γ) ei. – Om. P. – Pro aliquem volentem, volentem aliquid cd. a, aliquem volentem aliquid P.

ê) ipso. – seipso PGa. – l'ro inquantum est. quantum at cd. o, inquantum P.

i) proportionem. – vel propositum aJÿit. P. – Pro secundum. sed secundum Ptf.

§) et de fomicatart. – ct (om. P) de fornicatione PDII ct a.

actionis exterioris. In hoc autem quod est facere et pati iniustum, id quod materialiter est attenditur secundum id quod exterius agitur, prout in se consideratur, ut dictum est *: id autem quod est ibi formale et per se, attenditur secundum voluntatem agentis et patientis, ut ex dictis * patet. Dicendum est ergo quod aliquem facere iniustum, et alium pati iniustum, materialiter lo-

quendo, semper se concomitantur. Sed si formaliter loquamur, potest aliquis facere iniustum, intendens iniustum facere: tamen alius non patietur iniustum, quia volens patietur. Et e converso potest aliquis pati iniustum, si nolens id quod est iniustum patiatur: et tamen ille qui hoc facit ignorans, non faciet iniustum formaliter, sed materialiter tantum.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM QUICUMQUE FACIT INIUSTUM PECCET MORTALITER

II SfmT. diet, xur, qu. », η. μ

Sed QUARTUM src PROCEDITUR. Videtur quod non quicumque facit iniustum peccet mortaliter. Peccatum enim veniale mortah opponitur. Sed quandoque veniale peccatum est quod aliquis faciat iniustum: dicit en*m Philosophus, in V *Ethic.* *, de iniusta ngen-tibus loquens: *Quaecumque 3 non solum igno-rantes, sed et propter ignorantiam peccant, venia-lia sunt.* Ergo non quicumque facit iniustum mortaliter peccat.

2. Praeterea, qui in aliquo parvo iniustitiam facit, parum a medio declinat. Sed hoc videtur esse tolerabile, ct inter minima malorum computan-dūm: ut patet per Philosophum, in II *Ethic.* * Non ergo quicumque facit iniustum peccat mortaliter.

3. Praeterea, caritas est *mater omnium virtu-tum* *, ex cuius contrarielate aliquod peccatum di-citur mortale. Sed non omnia peccata opposita aliis virtutibus sunt mortalia. Ergo etiam neque facere iniustum semper est peccatum mortale. Sed contra, quidquid est contra legem Dei est peccatum mortale. Sed quicumque facit iniustum facit contra praeceptum legis Dei: quia vel reducitur ad furtum, vel ad adulterium, vel ad homicidium, vel ad aliquid huiusmodi, ut ex sequentibus * patebit. Ergo quicumque facit iniustum peccat mortaliter.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est cum de differentia peccatorum ageretur, pec-catum mortale est quod contradatur caritati, per quam est animae vita. Omne autem nocumen-tum alteri illatum ex se caritati repugnat, quae movet ad volendum bonum alterius. Et ideo, cum iniustitia semper consistat in nocumento al-terius, manifestum est quod facere iniustum ex genere suo est peccatum mortale.

Ad primum ergo dicendi m quod verbum ? Phi-losophi intelligitur de ignorantia facti, quam ipse vocat *ignorantiam particularium circumstantia-rum*, quae meretur veniam: non autem de igno-rantia iuris, quae non excusat. Qui autem igno-rans facit iniustum, non facit iniustum nisi per accidens, ut supra * dictum esr.

An secundum dicendum quod ille qui in parvis facit iniustitiam, deficit a perfecta ratione eius quod est iniustum facere, inquantum potest re-putari non esse omnino contra voluntatem eius qui hoc patitur: puta si auferat aliquis alicui unum pomum vel aliquid tale, de quo probabile sil î quod ille inde non laedatur, nec ei displiceat.

Ad tertium dicendum quod peccata quae sunt contra alias virtutes non semper sunt in nocu-mentum alterius, sed important inordinationem quandam circa passiones humanas. Unde non est similis ratio.

x) *Quaccvmque.* — *Quicumque* PBDGIa.
t) *verbum.* — *illud verbum* P.

γ) *tit.* — *est* Pa.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo quarto, omissis primo ct tertio, adverte, no-vicie, quod universale dictum litterae, scilicet quod *facere iniustum est ex suo genere peccatum mortale*, intelligen-dutn est de facere iniustum formalitcr. Quando autem fa-cere iniustum materialiter sit peccatum mortale ct quando non, oportet, cx parte facientis, causam pensare; et ex pane patientis, quantitatem nocumenti. Contingit enim ignoran-

tiam quandoque excusare et quandoque non, etiam dato quod liat notabile nocumentum. Contingit etiam quando-que nocumentum ob parvitatem reddere culpam imperfe-ctam, venialem scilicet: ut in iniuriis verborum accidit. Quae ct superius * in tractatu de ignorantia, ct inferius *M in specialibus peccatis nota erunt. Quae tamen hic Xuctor in responsionibus ad argumenta * notat.

T. 1P, ^μ α κ
m. 3.
** Qa Luu, «i.
J. >4 V - U. Çw
CXW,
• a j i, *. u^V

art. u

• p,. XCUI. w».

QUAESTIO SEXAGESIMA
DE IU DI CIO

IN SEX ARTICULOS DIVISA

,c 42.tw.lr.

Deinde considerandum est de iudicio *.
Et circa hoc quaeruntur sex.

Primo: utrum iudicium sit actus iustitiae.

Secundo: utrum sit licitum judicare.

Tertio: utrum per suspensiones sit indicandum.

Quarto: utrum dubia sint in meliorem partem interpretanda.

Quinto: utrum iudicium semper sit secundum leges scriptas proferendum.

Sexto: utrum iudicium per usurpationem pervertatur.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IUDICIUM SIT ACTUS IUSTITIAE

,ca>, @l- a- S
s fl J«f. ut

JP59D PRIMUM SIC proceditur. Videtur quod iudicium non sil actus iustitiae. Dicit Wenim Philosophus, in I *Ethic.* ♦ quod *^unusquisque bene indicat quae cognoscit*: et sic iudicium ad vim cognoscitivam pertinere videtur. Vis autem cognosciliva per prudentiam perficitur. Ergo indicium magis pertinet ad prudentiam quam ad iustitiam, quae esi in voluntate, ut dictum est *.

•Qc.tnn.Art. 4.

•ve.*.

2. Praeterea, Apostolus dicit. I *ad Cor.* u *: *Spiritualis indicat omnia*. Sed homo maxime efficitur spiritualis per virtutem caritatis, quae *diffunditur in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis*, ut dicitur *Rom.* v*. Ergo iudicium magis perlinet ad caritatem quam ad iustitiam.

•vcn.^

3. Praeterea, ad unamquamque virtutem pertinet reclum iudicium circa propriam materiam: quia *virtuosos in singulis est regula et mensura*, secundum Philosophum, in libro *Ethic.* * Non ergo iudicium magis pertinet ad iustitiam quam ad alias virtutes morales.

*LI-

4. Praeterea, iudicium videtur ad solos indices pertinere. Actus autem iustitiae invenitur in omnibus iustis. Cum igitur non soli iudices sint iusli. videtur quod iudicium non sit actus proprius iustitiae.

•*». isu. icn.

Sed contra est quod in Psalm. * dicitur: *Quoadusque iustitia convertatur in iudicium*.

Respondeo dicendum quod iudicium proprie nominat actum indicis inquantum est ludex. Index autem dicitur quasi *ius dicens*. Ius autem est obiectum iustitiae, ut supra ♦ habitum est. Et ideo iudicium importat, secundum primam nominis impositionem, definitionem vel determinationem iusli sive iuris. Quod autem aliquis bene definiat aliquid in operibus virtuosis proprie procedit ex habitu virtutis: sicut castus recte determinat ea quae pertinent ad castitatem. Ei ideo

1

•Qv irw.in.1.

iudicium, quod importai rectam determinationem eius quod est iustum, proprie pertinet ad iustitiam. Propicr quod Philosophus dicit, inV *Ethic.* quod homines *ad indicem * confugiunt sicut ad quandam iustitiam animatam*.

?

Ad primum ergo dicendum quod nomen iudicii, quod secundum primam impositionem significat reciam determinationem iustorum, ampliatur¹ est ad significandum rectam determinationem in quibuscumque rebus, tam in speculativis quam in practices. In omnibus tamen ad rectum iudicium duo requiruntur. Quorum unum est ipsa virtus proferens iudicium. Et sic iudicium est actus rationis: dicere enim vel definire aliquid rationis est. Aliud autem est dispositio iudicantis, ex qua habet idoneitatem ad recte iudicandum. Et sic in his quae ad iustitiam periment iudicium procedit cx iustitia: sicut et in his quae ad fortitudinem periment ex fortitudine. Sic ergo iudicium est quidam actus iustitiae sicut inclinantis ad recte indicandum: prudentiae autem sicut iudicium proferentis. Unde ct synesis, ad prudentiam pertinens, dicitur *bene iudicativa*, ut supra* habitum est. ^{*(h-u «n. >}

l

Ad secundum dicendum quod homo spiritualis ex habitu caritatis habet inclinationem ad recte indicandum dc omnibus secundum regulas divinas, ex quibus iudicium per donum sapientiae pronuntiat: sicut iuslus per virtutem prudentiae pronuntiat iudicium ex regulis iuris.

Ad tertium dicendum quod aliae virtutes ordinant hominem in seipso, sed iusiilia ordinat hominem ad alium, ut ex dictis* patet. Homo aulem est dominus eorum quae ad ipsum pertinent, non autem est dominus eorum quae ad alium perlinent. Et ideo in his quae sunt secundum alias virtutes non requiritur nisi iudicium virtuos, extenso tamen nomine iudicii, ut dictum est*. Sed in his quae pertinent ad iustitiam requiritur ulterius iudicium alicuius superioris, *qui utrumque*

· >«

«»

a) est. — dicitur Pa.

p) iudtccm. — iudicium ABEFpic, invicem !..

Summaf. Tirsou D. THO>CAM T. VI.

γ) *ampliatum*. — *applicatum* A. *piit ampliatum* CH, *ampheatum* F, *prima ampliatum* cd. a.

valeat arguere, et ponere manum suam in ambobus *. Et propter hoc iudicium specialius pertinet ad iustitiam quam ad aliquam aliam virtutem, Ad quartum dicendum quod iustitia in principe quidem est sicut virtus architectonica, quasi im-

perans et praecipiens quod iustum est: in subditis autem est tanquam virtus executive et ministrans. Et ideo iudicium. quod importat definitionem iusti. pertinet ad iustitiam secundum quod est principaliori modo in praesidente.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SIT LICITUM IUDICARE

Part. III. qu. ux, art. i; *Cant. Impugn. Rdif.*, cap. x»; *Ad Rom.*, cap. n, lect i; cap. xir, lcci, i; l ad Cor.. o»p. tv, kct. ».

secundum sic proceditur. Videtur quod secundum illud iudicare. Non enim infligitur poena nisi pro illicito. Sed indicantibus imminet poena, quam non iudicantes effugiunt: secundum illud Matth. vn*: *Nolite iudicare. ut non indicemini*. Ergo indicare est illicitum.

2. Praeterea, *Rom.* xiv * dicitur: *Tu quis es. qui indicas alienum servum? Suo domino stat aut cadit*. Dominus autem omnium Deus est. Ergo nulli homini licet iudicare.

3. Praeterea, nullus homo est sine peccato: secundum illud I Ioan, i *: *S: dixerimus quia peccatum non habemus, nosipsos seducimus*. Sed peccanti non licet iudicare; secundum illud *Rom.u**: *Inexcusabilis es, o homo omnis qui iudicas: in quo enim alterum iudicas. teipsum condemnas; eadem enim agis quae iudicas*. Ergo nulli est licitum iudicare.

Sed contra est quod dicitur *Dent*, xvi*: *Indices et magistros constitues in omnibus portis tuis, ut indicent populum in isto indicio*.

Respondeo dicendum quod iudicium intantum est licitum inquantum est iustitiae actus. Sicut autem ex praedictis patet, ad hoc quod iudicium sit actus iustitiae tria requiruntur; primo quidem, ut procedat ex inclinatione iustitiae; secundo, quod procedat ex auctoritate praesidentis*; tertio, quod proferatur secundum rectam rationem prudentiae. Quodcumque autem horum defuerit, est iudicium vitiosum et illicitum. Uno quidem modo, quando est contra rectitudinem iustitiae: et sic dicitur iudicium *perversum* vel *iniustum*. Alio modo, quando homo iudicat in his in quibus non habet auctoritatem: et sic dicitur indicium *usurpatum*. Tertio modo, quando

deest certitudo rationis, puta cum aliquis de his indicat quae sunt dubia vel occulta per aliquas leves conjecturas: et sic dicitur iudicium *suspiciosum* vel *temerarium*.

Ad primum ergo dicendum quod Dominus ibi prohibet iudicium temerarium, quod est de intentione cordis vel de aliis incertis: ut Augustinus dicit, in libro *de Scrm. Dom. in Monte* *. Vel prohibet ibi indicium de rebus divinis, de quibus, cum sint supra nos, non debemus iudicare, sed simpliciter ea credere: ut Hilarius dicit. *super Matth.* * – Vel prohibet iudicium quod non sit ex benevolentia, sed ex animi amaritudine: ut Chrysostomus dicit *.

Ad secundum dicendum quod iudex constituitur ut minister Dei. Unde dicitur *Dent*, i *: *Quod iustum est indicate*; et postea subdit *: *Quia Dei est iudicium*.

Ad tertium dicendum quod illi qui sunt in gravibus peccatis non debent iudicare eos qui sunt in eisdem peccatis vel minoribus: ut Chrysostomus dicit *. super illud Matth. vn **, *Nolite iudicare*. Et praecipue est hoc intelligendum quando illa peccata sunt publica: quia ex hoc generatur scandalum in cordibus aliorum. Si autem non sunt publica, sed occulta, et necessitas indicandi immineat propter officium, potest cum humilitate et timore vel arguere vel iudicare ♦ Unde Augustinus dicit, in libro *de Serm. Dom. in Monte* *: *Si invenerimus nos in eodem vitio esse, congemiscamus, et ad pariter conandum invitemus*. – Nec tamen propter hoc homo sic seipsum condemnat ut novum condemnationis meritum sibi acquirat: sed quia, condemnans alium, ostendit se similiter condemnabilem esse, propter idem peccatum vel simile.

a) imminet. – praeminet ABpKx. p-rdeminet EFIL.
p) ut non. – rtc P.

γ) at indicium. – iudicium erit PD.
◊) ptr. – propter PIU.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo quaestionis sexagesimae, omisso primo, dubium in responsione ad tertium occurrit, ad hominem et simpliciter, non iudex in peccato mortali, etiam occulto, constitutus peccet iudioms alios. Et est ratio dubii quia Auctor in IV *Sent.*, dist. xix, qu. n, art. 2 *, tenet Affirmativam panem in praelato ecclesiastico. Et ratio eius ibi est quia indigne utitur officio praelationis. – Et additur ab aliis alia ratio*, quia scilicet est suspensus quoad se, ut habetur ex cup. ult., Extra, *de Temp. Ordin*.

In hoc autem loco Auctor indistincte de indice dicit quod si propter officium tenetur iudicare peccator, potest

iudicare cum humilitate, absque quod incurrat novam damnationis causam, quamvis se damnabilem ostendat alio* iudicando.

11. Ad dubium hoc simpliciter dicendum est quod iudex seu praelatus spiritualis utens officio suo in his quae non ordinis sed iurisdictionis sunt, quamvis sit in peccato mortali, non peccat, saltem mortaliter, per se loquendo. Dico autem *per se loquendo*^ ad evitandum id quod est per accidens: puta deformitatem scandalii, si peccatum est manifestum. Probatur autem quod dicimus ex eo quod macula peccati mortalis non contrinriutur rectitudini requisitae ad

QUAESTIO LX, ARTICULUS III

iudicium, lumini scilicet rationis, inclinationi ad tribuen-
dum alteri ius suum, et auctoritati iurisdictionis. Stant enim
haec omnia cum peccato mortali: ut putet, et gentilium
testimonia attestantur. Quia tamen impedimentum nonnul-
lum est peccatum mortale, pro quanto boni personam gerit
aliis praelatus qui bonus vere non est; si non humiliter
exercet officium indicandi, veniale peccatum incurrere vide-
tur: procedit namque in actum moralem non qualis debet.
Ad dubium autem hoc idem pro quanto est ad homi-
nem. dicitur quod Auctor secutus alios in libris *Sententia-*
nim 'U@ dixit, quae postmodum in *Summa* correx-
it, ut patet hic et inferius, scilicet in III Part., qu. lxxiv, art. 6;
ut diffusius in quaestione speciali de hoc ♦ declaravimus.
111. Ad primam nutem obiectiōnem in oppositum ' dicitur

quod indigne uti officio contingit dupliciter: scilicet priva-
live, et contrarie. Et quod existât» in peccato mortali utitur
officio indigne privative, non autem contrarie: quia scilicet
est privatus conditione quam natus est habere ut condigne
iudicis officium ageret, non habet autem aliquid contrarium
iusto indici ut sic. Et propteren non oportet quod peccet.
Ad secundam vero dicitur quod magna differentia est
inter usum potestatis iurisdictionis et potestati» ordinis.
Quoniam ad illum non est opus consecratione: istum au-
tem nemo sine consecratione habet. Et proptcrca aliud est
indiciū de ministro unius et ulterius. Quoniam minister
Dei et Ecclesiae nd actum sanctae potestatis debet esse
sanctus, et de tali loquitur decretalis illa: minister autem
ad netum iuvtum. sufficit quod sit iustus in opere.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IUDICIUM EX SUSPICIONE PROCEDENS SIT ILLICITUM

Quo.tl. XII, qu. xxn, en. a.

tertium sic proceditur. Videtur quod
iudicium ex suspicione procedens non
-àraSw sit illicitum. Suspicio enim videtur esse
^*?*@^opinio incerta de aliquo malo: unde et
Philosophus, in VI *Ethic.* *, ponit quod suspicio
se habet et ad verum et ad falsum. Sed de sin-
gularibus contingentibus non potest haberi opinio
nisi incerta. Cum igitur iudicium humanum sit
circa humanos actus, qui sunt in singularibus et
contingentibus, videtur quod nullum iudicium es-
set licitum, si ex suspicione iudicare non liceret.
2. Praeterea, per iudicium illicitum fit aliqua
iniuria proximo. Sed suspicio mala in sola opi-
nione hominis consistit, et sic non videtur ad ini-
uriam alterius pertinere. Ergo suspicionis iudi-
cium non est illicitum.
3. Praeterea, si sit illicitum, oportet quod ad
iniustitiam ð reducatur: quia iudicium est actus
iustitiae, ut dictum est*. Sed iniustitia ex suo
genere semper est peccatum mortale, ut supra *
habitu est. Ergo suspicionis iudicium semper
esset peccatum mortale, si esset illicitum. Sed hoc
est falsum: quia *suspiciones vitare non possumus*,
ut dicit Glossa Augustini super illud l *ad Cor.* iv*.
Nolite ante tempus iudicare. Ergo iudicium suspi-
ciosum non videtur esse illicitum.
Sed contra est quod Chrysostomus, super il-
lud Matth. vn *, *Nolite iudicare* etc., dicit : *Do-*
minus hoc mandato non prohibet Christianos ex
benevolentia alios corripere: sed ne per iactan-
tiam iustitiae suae Christiani Christianos despi-
ciant, ex solis plerumque suspicionibus odientes
ceteros et condemnantes.
Respondeo dicendum quod, sicut Tullius dicit,
suspicio importat opinionem mali quando ex levi-
bus indiciis procedit *. Et contingit ex tribus. Uno
quidem modo, ex hoc quod aliquis in scipso ma-
lus est, et ex hoc ipso, quasi conscius suae ma-
litiae, faciliter de aliis malum opinatur: secundum
illud *Eccle.* x *: *In via stultus ambulans, cum ipse*

sit insipiens, omnes stultos aestimat. – Alio modo
provenit ex hoc quod aliquis male afficitur ad
alterum. Cum enim aliquis contemnit vel odit
aliquem, aut irascitur vel invidet ei. ex levibus
signis opinatur mala de ipso: quia unusquisque
faciliter credit quod appetit. – Tertio modo pro-
venit ex longa experientia: unde Philosophus di-
cit, in ll *Rhet.* *, quod *senes sunt maxime suspi-*
dost, quia multoties experti sunt aliorum defectus.
Primae autem duae suspicionis causae mani-
feste pertinent ad perversitatem affectus. Tertia
vero causa diminuit rationem suspicionis: inquan-
tum experientia ad certitudinem proficit, quae est
contra rationem suspicionis. Et ideo suspicio vi-
tium quoddam importat: et quanto magis pro-
cedit suspicio, tanto magis est vitiosum.
Est autem triplex gradus suspicionis. Primus
quidem gradus est ut homo ex levibus indiciis de
bonitate alicuius dubitare incipiat. Et hoc est ve-
niale et leve peccatum: *pertinet enim ad tertiatio-*
nem humanam, sine qua vita ista non ducitur, ut
habetur in Glossa * super illud l *ad Cor.* iv ♦, *Ao-*
lite ante tempus iudicare. – Secundus gradus est
cum aliquis pro certo malitiam alterius aestimat
ex levibus indiciis. Et hoc, si sit de aliquo gravi,
est peccatum mortale, inquantum non est sine
contemptu proximi: unde Glossa ibidem subdit:
Etsi î ergo suspensiones vitare non possumus, quia
homines sumus, indicia tamen, idest definitivas
firmasque sententias, continere debemus. – fertius
gradus est cum aliquis iudex ex suspicione pro-
cedit ad aliquem condemnandum. Et hoc di-
recte ad iniustitiam pertinet. Unde est peccatum
mortale.
Ad primum ergo dicendum quod in humanis
actibus invenitur aliqua certitudo, non quidem
sicut in demonstrativis, sed secundum quod con-
venit tali materiae: puta cum aliquid per idoneos
testes probatur.
Ad secundum dicendum quod ex hoc ipso quod

100. II e
Tn;.
•X>'l.

>
• Δλ i.
• Qu. Ut. «L 4.

• \m. 5.

• Ve», l.
; îZÆ :
XVII.

?

• α Alo. Hk-
ktt.teM.7V-
U. Patl Π. qa.
ata EMmb. «.

• Ver», 5.

* Q,a. x ii). ju j.

Ord. Aug.
Veru 5.

T

inuuitiain. – iustitiam PHLpCG.
f.r. – et PABCDl HHKLnj.

γ) Eui. – Si P. – Pro riyy/c/pen. tunicatlô'tcf BML.

aliquis malam opinionem habet de alio sine causa
sufficienti, indebite contemnīt ipsum. Et ideo ini-
uriatur ei.

Ad tertium dicendum quod quia iustitia et iniu-
e Q». um. «et. stitia est * circa exteriores operationes, ut dictum
-noi.'>jqyu'' est * tunc iudicium suspiciosum directe ad iniu-

stitiam l pertinet quando ad actum exteriorē pro-
cedit. Et tunc est peccatum mortale, ut dictum
est*. Iudicium autem interius pertinet ad iustitiam · in corpen.
secundum quod comparatur ad exterius iudicium
ut actus interior ad exteriorē: sicut concupiscen-
lia ad fornicationem, et ira ad homicidium.

6) at. – nuit DII.

t) iniuftlticim. – iustitiam P.

Commentaria Cardinalia Caietani

I s articulo tertio, ubi assignatur secundus gradus suspi-
cionis, diligenter adverte, et caveas ne fallaris in illis
verbis: *Pro certo malitiam alterius aestimat ex levibus*
indiciis. Potest siquidem dupliciter intelligi: primo, pro
credulitate unius panis, cum aliqua tamen haesitatione ad-
mixta; secundo, pro assertive determinatione. Verbi gratia,
video iuvenem cum inhonesta muliere euntem, et credo
in mente mea illos simul velle peccare; atque hoc tan-
qunm verum existimans, portransco vel admiror; stimque
itn in mente mcu dispositus ut, si cgumct interrogarem
mcipsum an ista aestimatio mea sit apud me adeo vera
et certa quin ctium credam quod forte falsa est aestimatio
ista, responderem quod *forte falsa est, veruntamen mihi*
sic videtur. Tunc est credulitas firma non simpliciter, sed
haesitationi admixta. Si autem essem sic dispositus quod
responderem quod mea aestimatio est vera et certa, ut
nullus dubitationi locus sit; tunc est assertiva determinatio.
Sensus litterae non accipit aestimationem pro certo pruno
modo, sed secundo: ut et ly *pro certo* significat, et auctori-
tas subiuncta testatur, quae *definitivas sententias* prohibet.

In primo ergo gradu suspicionis locato totam latitudi-
nem aestimationis aliquo modo haesitantis; et in secundo
solam definitionem, sFvc intus sive extrn fiat verbis, citra
tribunal tamen; in tertio autem sententiam indicis, quae
coactivam vim iniuriac habet, pro quanto auctoriletive fit.
Et haec nota pro multi» qui credunt sc incidisse in teme-
rarium iudicium ex mala quam conceperunt opinione pro-
ximi, ncc sciunt discernere inter opinionem, quae cum
formidine aliqua alterius partis esc, et iudicium ex opinione
non natum, ved temere prolatum corde et ore.

11. In eodem articulo, nd responsionem ad primum,
adverte quod certitudo in humanis actibus sufficiens ad
iudicium iudicis non est certitudo evidentiae: quoniam
quantumcumque testes concurrant, et propria hominis con-
fessio de facto proprio, non propterea evidens fit intelle-
ctui hoc esse nb illo perpetratum; possunt siquidem omnes
mentiri. Sed est certitudo fidei. Quoniam idonei testes et
propria confessio sufficientes causae sunt ad determinan-
dum intellectum nostrum ad alteram partem contradictio-
nis non videndam, sed indubie tenendum, in tali mate-
ria, scilicet in his quae consistunt in facto actuum hu-
manorum.

Scito secundo, quod Auctor certitudinem in humanis
possibilem, licet declaraverit illam esse quae est per ido-
neos testes, non tamen arctavit ad solam certitudinem per
testes idoneos. Contingit enim quandoque sine tali ccrti-

tudine recte iudicari: ut potet de iudicio Salomonis, III
Pep. m ·, qui ex indicio pine commotionis super occisione · Vcn. i5
infantis indicavit illam esse matrem. Sed adverte quod hu-
jusmodi indicatiis licet possit index, quando oportet, judi-
cando alicui prodesse. non tamen alterum criminis da-
mnare; quoniam in crimine puniendo omnia debent esse
clara. I nde Salomon, licet ndiudicavcrit infantem mulieri
piae, quod profuit utrique, filio scilicet et matri; non da-
mnavit tumen per hoc nlctmm homicidii quod oppressisset
filium. Ex quo namque alia certitudo haberi non potuit,
debuit ex illo indicio iudex iudicare in meliorem partem.
Et himililcr potest et debet quilibet iudex facere in simi-
libus eventibus; in humanis siquidem oportet uti pro certo
co quod communiter creditur, quamvis vere certum non sit.

III. In responsione ad tertium eiusdem articuli, adverte
quod, quia levia indicia non *unt nata causare malam opi-
nionem de 'proximo; et inter praecipua bonn hominum
computatur buna Je ipso opinio, quia humana gloria, cui
divitiae non comparantur, in hominum opinione consistit:
ideo accipiens ex levibus indicatiis sive malam opinionem,
sive ultra opinionem iudicium apud \$c malum, iniuriam
facit illi, tribuens illi de malo quod ille non meruit, aut
plus quam meruit. Hoc enim iniustum esse manifeste patet:
et ex hac proximum indebite despid, etsi non affectu, facto
tamen consuit, dum malus iniustc aestimatur. Verum tamen
est quod, quia opinio imperfectum quid est in genere co-
gnitionis ex determinationis propter haesitationem admixtam;
et iudicium temerarium de peccatis levibus ratione materiae
imperfectum est: ideo nullum horum est peccatum mortale,
sed solummodo temerarium iudicium de mortali ex levibus
indiciis, ut in littera dicitur*.

IV. In responsione ud tertium eiusdem articuli tertii
dubium occurrit, quo pacto vcrificctur quod iudicium in-
terius reducitur ad iudicium exterius: cum contingat saepe
interius iudicium fieri sine animo iudicandi exterius. Ut
frequenter enim privatae personae iudicnnt talem malum,
contra quem tamen non cogitant proferre sententiam da-
mnationis: et quandoque, si possent, non proferrent.

Ad hoc dicitur quod quemadmodum ad homicidii vi-
tium reducitur non solum desiderium occidendi aliquem,
sed etiam desiderium quod aliquis moriatur, quamvis nullo
pacto vellet ipsum occidere; ita ad exterioris iudicii vitium
reducitur non solum velle dare damnationis sententiam,
sed qualitercumque iniustc iudicans ex levibus causis. Eius-
dem enim rationis est iniuria temerarii iudicii intus et extra:
quamvis non sit aequale nocumentum.

• Ver*.

• V«r*, j.

• Ord ex Au|

; A„.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM DUBIA SINT IN MELIOREM PARTEM INTERPRETANDA

*FD Quartum sic proceditur. Videtur quod
Jubia non s*nt *n me*i°rcm pariem in-
lerPrctan^a. Iudicium enim magis esse
de eo quod ut in pluribus accidit.

Sed in pluribus accidit quod aliqui male agant:
quia *stultorum infinitus est numerus*, ut dicitur

Eccle. l *; *proni enim sunt sensus hominis ad* · V<n. 15
malum ab adolescentia sua, ut dicitur *Gyn.* vm *. · Vox u
Ergo dubia magis debemus interpretari in malum
quam in bonum.

2. Praeterea, Augustinus dicit * quod *ille pie* 'MaXCvwi
et iuste vivit qui rerum integer est aestimator, in lib. i. W*

neutram pariem declinando. Sed ille qui interpretatur in melius quod dubium est declinat in alteram partem. Ergo hoc 3 non est faciendum.

3. Praeterea, homo debet diligere proximum sicut seipsum. Sed circa seipsum homo debet dubia interpretari in peiorem partem: secundum illud ix *: *Verebar omnia opera mea*. Ergo videtur quod ea quae sunt dubia circa proximos sint in peiorem partem interpretanda.

Sed contra est quod *Rom.* xiv, super illud*, *Qui non manducat manducantem non indicet*, dicit Glossa *: *Dubia in meliorem partem sunt interpretanda*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ ex hoc ipso quod aliquis habet malam opinionem de alio absque sufficienti causa, iniuriatur ei et contemnit ipsum. Nullus autem debet alium contemnere, vel nocumentum quodeumque p inferre, absque causa cogente. Et ideo ubi non apparent manifesta indicia de malitia alicuius, debemus eum ut bonum habere, in meliorem partem interpretando quod dubium est.

Ad primum ergo dicendum quod potest contingere quod ille qui in meliorem pariem interpretatur. frequentius fallitur. Sed melius est quod aliquis frequenter fallatur habens bonam opinionem de aliquo malo homine, quam quod rarius fallatur habens malam opinionem de aliquo bono: quia ex hoc fit iniuria alicui, non autem ex primo.

Ad secundum dicendum quod aliud est iudicare de rebus, et aliud de hominibus. In indicio enim quo de rebus indicamus non attenditur bonum vel malum ex parte ipsius rei de qua indicamus,

cui nihil nocet qualitercumque iudicemus de ipsa: sed attenditur ibi solum bonum iudicanlis si vere indicet, vel malum si falso; quia *rerum est bonum intellectus, falsum autem est malum ipsius*, ut dicitur in VI *Ethic.* * Et ideo unusquisque debet nili ad hoc quod de rebus indicet secundum quod sunt. – Sed in indicio quo indicamus de hominibus praecipue attenditur bonum et malum ex parte eius de quo indicatur, qui in hoc ipso honorabilis habetur quod bonus iudicatur, et contemptibilis si indicetur malus. Et ideo ad hoc potius tendere debemus in tali indicio quod hominem iudicemus bonum, nisi manifesta ratio in contrarium appareat. Ipsi autem homini indicanti, falsum indicium quo bene iudicat de alio non pertinet ad malum intellectus ipsius, sicut nec ad eius perfectionem pertinet secundum se cognoscere veritatem singularium contingentium: sed magis pertinet ad bonum affectum.

Ad tertium dicendum quod interpretari aliquid in deteriore vel meliorem partem contingit dupliciter. Uno modo, perquandam suppositionem. Et sic, cum debemus aliquibus malis adhibere remedium, sive nostris sive alienis, expedit ad hoc ut securius remedium apponatur, quod supponatur id quod deterius est: quia remedium quod est efficax contra maius malum, multo magis est efficax contra minus malum. – Alio modo interpretamur aliquid in bonum vel malum definiendo sive determinando. Et sic in rerum iudicio debet aliquis niti ad hoc ut interpretetur unumquodque secundum quod est: in iudicio autem personarum, ut interpretetur in melius, sicut dictum est ♦

a) hoc. – Otn. P.

;) qvoJcHmqe. –

P.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem sexagesimae quaestionis, circa responsionem ad primum ei secundum simul, dubium occurrit et de conclusione, scilicet quod *melius est quod aliquis frequenter fallatur habendo bonam opinionem de malo homine, quam quod rarius fallatur habens malam opinionem de aliquo bono*; et de illius ratione, *quia ex hoc fit iniuria alicui, non autem ex primo*. De conclusione quidem, quia iudicium in materia morali ut in pluribus verum esi habendum pro vero absolute, et consequenter amplectendum ut melius. Sed iudicium quod rarius fallitur est verum ut in pluribus. Ergo.

De ratione vero, quia falsum est quod ille qui frequenter fallitur in bona opinione nulli nocent. Nam nocet sibi ipsi, implendo animam suam falsis opinionibus: peius est autem nocere sibi quam alteri.

Et sj contra hoc inferatur quod in littera ♦ dicitur, quod falsum iudicium de bono alterius non pertinet ad mulum intellectus iudicantis, sed ab bonum affectum ipsius, sicut ncc ad perfectionem intellectus secundum se pertinet cognitio singularium contingentium, magnum augetur dubium. Tum quia, licet ad perfectionem intellectus secundum se non pertineat cognoscere veritatem contingentium singularium, pertinet tamen ad perfectionem intellectus ut extenditur ad operationem. Hoc est, quod licet veritas singularium contingentium non sit de perfectione intellectus speculativi, est tamen de perfectione intellectus prnctici: intellectus enim extensione fit pructicus, ut dicitur in 111 *de* . Patet autem quod dicimus et simpliciter, quia nd

prudentialiam requiritur *memoria praeteritorum* et *intelligentia praesentium* et *providentia futurorum* ♦: et ad hominem, nam Auctor inferius, in 111 Parte, qu. xi, ap. i, uu. ad 3, hoc expresse dicit. Constat autem quod iudicium de quo est sermo ad intellectum prneticum spectat Ergo falli in huiusmodi contra perfectionem est eius, et prudentiae nocet. Et ulterius sequitur quod impertinenter littera attulit ad propositum quod cognoscere veritatem contingentium singularium non pertinet ad perfectionem intellectus secundum se, ideal speculativi: nam sermo est de intellectu practico. – Tum quia non valet argumentum: Cognoscere veritatem singularium contingentium non pertinet ad perfectionem intellectus. Ergo errare circa haec non est malum intellectus. Quoniam error de ratione sua ponit malum in intellectu errante. Sicut non valet: Videre Columnas Herculis non est de perfectione visus, Ergo mole videre ipsas non spectat ad imperfectionem visus. Sed bene valet: Ergo carere talium cognitione non ponit malum in intellectu.

11. Ad evidentiam huius rei, sciendum est quod dubia in meliorem portem interpretanda esse dupliciter inrclligi potest: scilicet negative, et positive. Et « intclliguntur negative, sensus est quod dubia non sunt in deteriore partem interpretanda. Et sic intellecta haec propositio est verissima ac certissima. Et propter hunc sensum Dominus negative praecepit, Motth. vu ♦: *Xolite iudicarc*; et Apo- * . stolus, *ad Rom.* *: *Qui non manducat manducantem non indicet*. Et Jum negative servatur haec regula, fit ut, si quando occurrat facium dubii iudicii de proximo, in ea-

l. C»p. 11, n. v. » 7 h. Itet. in. . Ci i.b. V, e«p. n, n. 1. Th. Lb. VI. ita. rr.

• la corp.

• E r«p. u 3.

v.tχ'ôΛi”

dem persistamus opinione de illo proximo in qua prius eramus. Verbi gratia, habebam Ioannem pro viro sobrio: inuenio postmodum ipsum bene comedentem et bibentem: non moveor ex hoc facto ad indicandum quod necessitate ductu» sancte facit, quod esset in meliorem partem interpretari; nec ad dubitandum de sobrietate eius, quod esset in peiorem partem declinare; sed persisto in prima opinione immotus, hoc est enim in meliorem partem interpretari negative. Et iuxta hunc sensum, nullum imminet periculum falsi iudicii, et omnes difficultates motae locum non habent: nam nullum sic fit novum iudicium, dum negative intcqiretamur dubia in meliorem panem.

III. Si autem intelligatur positive, scilicet quod, dubiis occurrentibus de proximo, fiat interpretatio in partem meliorem; tunc est sensus quod quando factum aliquod in proximo occurrit dubium quo animo factum sit, faciendum est de novo iudicium opinativum quod bono animo fecerit. Sed regula haec in hoc sensu dupliciter potest accipi. Primo, ut sit regula docens quid absolute facere debemus in tali occursu: ut scilicet doceat quod bonum est, quando occurrit nobis haec dubia, prorumpere in actum opinionis bonae de proximo, interpretando quod bono animo fecerit, excusando illum, et huiusmodi. Et sic ego non intelligo regulam istum esse secundum rectam rationem. Quoniam recta ratio non tradit quod ex objecto neutrali generetur aut sumatur opinio declinans uti alteram partem, sed quod neuter praeservetur intellectus. – Nulla rursus ratio suadet ut occursus ambigui facti alterius obliget me ad bene opinandum de ipso: cum non tenear etiam ad aliquid opinandum de ipso in particulari, sicut nec ad diligendum. ut patet ex supradictis in tractatu de caritate *. – Boni demum rationem non habet ut absque necessitate aut pietate aliqua exponam intellectum meum periculo falsitatis saepius incurrendae. Non est igitur sensus iste positivus sumendus absolute et simpliciter,

IV. Alio vero modo sumi potest sensus iste ex suppositione, scilicet *si ludteandum est*: ita quod regula ista doceat quod dubia in meliorem partem sunt interpretanda si iudicandum est. si oportet indicari. Et hic est verus sensus huius regulae, prout hic disputatur; et intenditur in littera. et habet motas difficultates. Et propterva declarare eas oportet. De praecipua autem difficultate, quod homo, interpretando in meliorem partem, incurrit ut frequentius falsitatem; recolendum est quod intellectus practicus in moralibus dupliciter concurrit, ut cognoscens et ut dirigens; et quod non eodem modo verus est ut cognoscens et dirigens, sed diverso. Nam ut cognoscens, verus est per conformitatcm ad rem cognitam, sicut intellectus speculativus: *ab eo enim quod res est vel non est, oratio dicitur vera vel falsa* *. Sed ut dirigens, verus est per conformitatcm ad appetitum rectum: ut dicitur in VI *Ethic.* ., et in praecedenti Libro, I v i i qu. *, declaravimus. His etenim si iungamus quae in littera dicuntur, quod interpretari in meliorem partem spectat ad affectum seu appetitum rectum, et habet pluries annexam falsitatem; facile est deducere quod huiusmodi interpretatio in meliorem partem nocere potest intellectui ut cognoscens est, pro quanto falsam cognitionem quandoque ingeret; sed prodest intellectui ut dirigens est, quia facit ipsum dirigere conformiter ad appetitum rectum, atque per hoc intellectum, ut dirigentem, esse verum. Et si cum his recordatus fueris quod intellectus practicus non differt a speculativo in veritate cognitionis, sed directionis, et hoc esse illi proprium; inferes quod in huiusmodi interpretatione, licet quandoque misceatur falsitas cognitionis, semper invenitur verum in intellectu practico inquantum practicus est, propter veritatem directionis. Et quoniam notitia monilium ad hoc ordinatur non ut cognoscamus, sed ut operemur, ut dicitur in II *Ethic.* *, ideo peius est incidere in id quod contradatur intellectui ut dirigenti, quam in id quod contrarietur intellectui ut cognoscenti, ut in littera ♦ defenditur.

V. Ad objecta . igitur descendendo, et ad dubium de conclusionem, dicitur quod ex malo sensu litterae procedit. Nam aliud est dicere in dubiis iudicium in meliorem partem esse falsum ut in pluribu»: et aliud est dicere in du-

biis iudicium in meliorem partem esse falsum pluries quam in deteriore partem. Primum siquidem dictum significat quod absolute est falsum ut in pluribus: secundum autem non significat hoc, sed significat quod, comparando numerum falsitatum incidentium pro peiore parte, ille numerus est maior. Cum cuius comparativae . veritate stat quod, nbso-lute loquendo, neutra declinatio in dubiis est veni ut in pluribus: quoniam dubia neutra sunt ex natura sua. Unde cum argumentum procedat ex primo dicto, et littera non illud, sed secundum dicat, patet responsio, quod falsa est minor.

VI. Ad dubium vero de ratione dicitur, quantum ad praesentem litteram spectat, quod Auctor intendit quod nulli alteri nocet: quoniam iniustitia non est ad seipsum. Quantum vero ad difficultatem materiae huius absolute, dicitur quod negari non potest quin falsa opinio noceat sibi ipsi aliquantum: cum falsum contrarietur vero, quod est bonum intellectus, et *bono ex necessitate contrarietur malum*, ut dicitur in *Praedicamentis* *. Sed comparando duo mala occurrentia, scilicet pluries falli in huiusmodi singularibus cum bono infectu ad proximum, et minus falli cum iniuria proximi, dicimus quod minus malum est primum quam secundum. Et quia de duobus mali» minus est eligendum, m oportet alterum eligere; ideo melius est frequentius falli cum bona opinione.

Et si contra hoc instetur. quia in littera non dicitur *minus malum*, sed, *melius est quod aliquis frequenter fallatur*: respondetur primo, quod ly *melius* non potest sumi in hac comparatione nisi abusive: quoniam comparatio fit ad aliud manificitc malum, vcilicet iniuriam proximi. Non ergo inconveniens est exponere hic *melius* in comparatione ad aliud, idol *minus malum*. – Respondetur secundo quod, licet compirntio sit abusiva, sicut cum dicitur, *Nix est albior curvo*; et eligere falsam opinionem sit malum moraliter: exponere tamen ve periculo incurrendi falsam opinionem, quando oportet, non cil mnlum moraüter. Sic autan docet regula ista. Nam qui utitur regula ista, non nisi oporteat indicare, in meliorem panem declinat, non eligendo fabam opinionem, sed periculum incurrendi falsam opinionem praeponit certae iniuriac proximi. Quoniam is qui in deteriore partem intcqirctntur, quantum est ex pane sua, facit absque dubio illi iniuriam, indicans illum malum ex dubio, etiam si divinaret verum: quoniam hoc est per accidens. Et hic sensus est amplectendus.

VH. Responsio autem ex littera sumpta et confutata ., si ut in littera hac iacet aderatur, ad hoc deservit quod falsitas huiusmodi non est mnlum intellectus secundum se, iniquitas autem huiusmodi est malum affectus secundum se. Igitur hoc est vitandum; et de illo non curandum, quando oportet, ut dictum est *.

Unde ad cetera objecta, quae procedunt ac si Auctor ex hac propositione. *Cognoscere veritatem singularium contingentium non pertinet ad perfectionem intellectus secundum se*, intenderet inferre quod falli in huiusmodi nullo modo est malum intellectus, quod Auctor non intendit, ut ex supradictis* iani patet; non oportet aliter respondere. Ipse enim tenet huiusmodi falsitntcm pertinere ad malum intellectus, non secundum se, sed ut extenditur ad opus, idest practici. Sicut etiam male videre Columnas Herculis (si non ex mala dispositione organi proveniat) non pertinet ad imperfectionem visus secundum se, quamvis aliquod malum visus in actu sit. Nec intendit arguere, nec arguit ex illa propositione, ut obiecrio ultima accepit. Sed intendebat solum monstrare quod sicut verum in huiusmodi est extra latitudinem boni intellectus secundum se, ita etiam falsum in huiusmodi est extra latitudinem mali intellectus secundum se. Ac per hoc, ut dictum est, parvipendendum est quando oportet. Et ex hoc patet quod non impertinenter, sed ad propositum fuit atferre, cum discutitur nocumentum falsi indicii, bonum et malum intellectus secundum se: quoniam malum intellectus secundum se est omnino vitandum; malum autem intellectus secundum quid facile potest tolerari. Illud et illius periculum cligcre malum morahter est: hoc eligere licet mulum moralitcr ait, illius tamen periculo se exponere pro viuutda iniuria proximi, iustitia est, ut hic docemur.

• Annot. Cate-
fGr.a.-of.o.w.
r C p. n. « }.-
S TU. Ita. II.

b.Th. l<ct. i>.
- iJ/n
rrr/ceio rma-
tur qU itiidU l'

• J t. Ili-rnd
a.U. P.
• Xum. t.

®

||

L*

• rtid.

• Cxp xxxt.

* Art. i.

t

*.O7.X.a.4.<
S.Th.teet.xi
3

Quam intendit legislator. Unde Jurisperitus dicit :
(-ittu., >> *Nulla ratio iuris aut aequitatis benignitas* patitur ut quae salubriter pro utilitate hominum introdu-*
cillitur, ea nos duriore interpretatione contra ipso-

rum commodum ζ *producamus ad severitatem.* Et
in talibus etiam legislator aliter iudicarct: et, si
considerasse!, lege déterminasse!.
Et per hoc patet responsio ad tertium.

О «wmorfuw. – nicommoJum ABCDJ FGIKI.m.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM JUDICIUM PER USURPATIONEM REDDATUR PERVERSUM

Infrj, qu. txvn, art. i; AJ Rom– csp. «v, lect. i.

ÆgJKfef*0 sextum sic proceditur. Videtur quod
◀ iudicium per usurpationem non reddatur
perversuin. Iustitia enim est quaedam
rectitudo in agendis. Sed nihil deperit
veritati a quocumque dicatur, sed a quocumque
est accipienda. Ergo etiam nihil deperit iustitiae.
a quocumque iustum determinetur: quod pertinet
ad rationem iudicii.

2. Praeterea, peccata punire ad iudicium per-
tinet. Sed aliqui laudabiliter leguntur peccata pu-
nisse qui tamen auctoritatem non habebant super
illos quos puniebant: sicut Moyses occidendo
cxivj'l'o * Aegyptium, ut habetur *Exod.* n ♦ et Phineos, fi-
»t. s6.' lius Elcazari. Zambri, filium Salomi a, ut legitur
• v>> ; ηφ *Num.* xxv *, et reputatum est ei ad mstitiam. ut
‘Pa.cT.cn.ji. dicitur in Psalm. * Ergo usurpatio iudicii non per-
tinet ad iniustitiam.

3. Praeterea, potestas spiritualis distinguitur a
temporali. Sed quandoque praelati habentes spi-
ritualem potestatem intromittunt se de his quae
pertinent ad potestatem saecularem. Ergo usur-
patum iudicium non est illicitum.

4. Praeterea, sicut ad recte indicandum requi-
ritur auctoritas, ita etiam et iustitia indicantis et
^λ λ», ad 1.35 scientia, ut ex supradictis* patet. Sed non dicitur
iudicium esse iniustum si aliquis iudicct non ha-
bens habitum iustitiae, vel non habens scientiam
iuris. Ergo neque etiam iudicium usurpatum,
quod liζ per defectum auctoritatis, semper erit
iniustum.

• Vert. 4. Sed contra est quod dicitur *Rom.* xtv ♦ *Tu*
quis es, qui iudicas alienum servum?

Respondeo dicendum quod, cum iudicium sit fe-
• An. rendum secundum leges scriptas, ut dictum est μ
ille qui iudicium fert legis dictum quodammodo
interpretatur, applicando ipsum ad particulare
negotium. Cum autem eiusdem auctoritatis sil
' 5P.#9. legem interpretari et legem condere ', sicut lex
condi non potest nisi publica auctoritate, ita nec
iudicium ferri potest nisi publica auctoritate, quae
quidem sc extendit ad eos qui communitati sub-
duntur. Et ideo sicut iniustum esset ut aliquis
constringeret alium ad legem servandam quae
non esset publica auctoritate sancita, ita etiam

iniustum est si aliquis aliquem compellat ferre
iudicium quod publica auctoritate non fertur.

Ad primum ergo dicendum quod pronuntiatio
veritatis non importat compulsionem ad hoc quod
suscipiatur, sed liberum est unicuique eam re-
cipere vel non recipere prout vult. Sed iudicium
importat quandam impulsionem \ Et ideo iniu-
sium est quod aliquis indicetur ab eo qui publicam
auctoritatem non habet.

Ad secundum dicendum quod Moyses videtur
Aegyptium occidisse quasi ex inspiratione divina
auctoritatem adeptus: ut videtur per hoc quod
dicitur *Aci.* vn *, quod, *percusso Aegyptio. aesti-*
niabat *Moyses intelligere fratres suos quoniam*
Dominus per manum ipsius daret salutem Israel. -
Vel potest dici quod Moyses occidit Aegyptium
defendendo eum qui iniunam patiebatur cum mo-
deramine inculpatae tutelae. Unde Ambrosius di-
cil, in libro *de Offic.* *, quod *qui non repellit iniu-*
nam a socio cum potest, tam est in vitio quam ille
qui facit ; et inducit exemplum Moysi. - Vel pot-
est dici, sicut dicit Augustinus, in *Quaestionibus*
Exod. *, quod *sicut terra, ante utilia semina, herba-* £
rum inutilium fertilitate laudatur; sic illud Moysi XXII.ay•u*
jactum vitiosum quidem fuit, sed magnae fertili-
tatis signum gerebat: inquantum scilicet erat si-
gnum virtutis eius qua populum liberaturus erat.

De Phinee * autem dicendum est quod ex in-
T spiratione divina, zelo Dei commotus, hoc fecit. -
Vel quia, licet nondum esset summus sacerdos,
erat tamen filius summi sacerdotis, et ad eum
hoc iudicium perlinebat, sicut et ad alios iudiccs,
quibus hoc erat praeceptum ♦

Ad tertium dicendum quod potestas saecularis
subditur spirituali sicut corpus animae *. Et ideo
non est usurpatum iudicium si spiritualis praelatus
se intromittat de temporalibus quantum ad ea
in quibus subditur ei saecularis potestas, vel quae
ei a saeculari potestate relinquuntur.

Ad quartum dicendum quod habitus scientiae et
iustitiae sunt perfectiones singularis personae: et
ideo per eorum defectum non dicitur usurpatum
iudicium, sicut per defectum publicae auctoritatis,
ex qua iudicium vim coactivam habet.

3) Salomi. – Salom vel Saloni codice*, Salumi P.
j impulsione. – compulsionem sc.

γ) Phinee. – Phinees PCGIta.

•f.r.'J.ap tn.
ver». >>. Lru
cp. tt; Γλ1
cap. i2>. tta.

•Ci
Afcwnr-riWrX

Commentaria Cardinali* Caietani

O Misto articulo quinto, dc cuius materia, quoad subditos. in praecedenti Libro ' dictum est; in sexto articulo. in responsione ad tertium, adverte quod Auctor ex decretali *Solitae benignitatis, de Maiorit. et Obed.*, assumment id quod potettas temporalis subditur spirituali sicut corpus animae, duos modos assignat quibus potestas spiritalis intronmittit se dc temporalibus: quorum primus convenit potestati spiritali cx natura sua ; secundus nutem convenit ei ex alio, scilicet ex ipsa sacculari potestate.

Or. l'■>
.lkkrf. th.

Ad evidentiam autem assumpti, scito, ex II *de Anima* , quod anima praecest corpori in triplici genere causae: scilicet effective, quia efficit corporeos animalis motus; formaliter, quin est illius forma; et finaliter, quia corpus est propter animam. Et simile est proportionnliter dc potestate spiritali respectu potestatis saccularis: est siquidem ut forma illius et movens et finis. Manifestum est enim quod spirituale est formale respectu corporalis: ac per hoc potestas disponens de spiritalibus est formalis respectu potestatis disponentis dc saccularibus, quae corporalia sunt. Indubie quoque liquet quod corporalia et temporalia sunt propter spiritalia et aeterna, atque ad illa ordinantur ut finem. Et quoniam altior finis nltiori agenti, moventi atque dirigenti respondet; consequens est ut potestas spiritalis, quae circa spiritalia ut primum obiectum versa-

tur, moveat, agat atque dirigat potestatem saecularem et quae illius sunt in spiritualem finem. Et ex hoc patet quod apte natura potestas spiritalis praecipit potestati saeculari ad finem spiritualem: haec enim sunt in quibus potestas saccularis subditur spiritali. Hanc specificationem intendit littera per illa verba: *quantum ad ea in quibus subditur ei saccularis potestas*. Denotavit enim per hoc Auctor quod potestas saecularis non omnino subditur potestati spiritali. Propter quod magis obediendum est in civilibus rectori civitatis, et in militaribus duci exercitus, quam episcopo, qui dc his non se habet impedire ♦ nisi in ordine nd spiritalia, sicut nec dc ceteris temporalibus. Sed µ contingeret aliquid horum in detrimentum spiritali» mi- lutis occurrere, praelatus disponens dc his prohibendo vel praecipiendo propter spiritualem salutem, *non ponit fal- cem in messem alienam* *, sed propria utitur auctoritate: quoniam quoad haec subduntur omnes potestates sacculares potestati spiritali. Et sic patet, ultra assumptum, etiam primus modus quo potestas spiritalis iudicat dc temporalibus

Secundus autem, scilicet ex concessione potestatis saecularis, satis dare patet in praelatis habentibus ulrnmq; iurisdictionem in multis locis, ex donationibus principum.

• t mflkjrr ï.

• Cf. CM. Sen-
rfsM *fit*)» 7Qc,
VI, qv. ***

QUAESTIO SEXAGESIMAPRIMA

DE PARTIBUS IUSTITIAE

IN QUATUOR articulos divisa

Deinde considerandum est de partibus iustitiae. El primo, de panibus distribuliva et commutativa; secundo, de panibus quasi imegralibus*; tertio, de panibus quasi potentialibus, scilicet de virtutibus udiunctis*.

• ou Lxxa.
* ix o.

Circa primum occurrit duplex consideratio: prima, de ipsis iustitiae partibus; secunda, de vitiis oppositis*. Et quia restitutio videtur esse actus commutativae iustitiae. primo consideran-

• qu . («H.

dum est de distinctione iustitiae comminativae et distribulivae; secundo, de restitutione*.

Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: utrum sint duae species iustitiae, iustitia 3 distribuliva et commutativa.

Secundo: utrum eodem modo in eis medium accipiatur. M

Tertio: utrum sit earum uniformis vel multiplex materia. J

Quarto: utrum secundum aliquam earum species iustum sit idem quod *contrapassum*,

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CONVENIENTER PONANTUR DUAEE SPECIES IUSTITIAE.
IUSTITIA DISTRIBUTIVA ET COMMUTATIVA

Pjtt. I. qm tti. > lll .SrwL. d .t. nim, qu. nt, »rt. 4- i ■: I' dfot «JU· t. 71. 1« <pi· 11
Ioct. iv, n.

»d primum sic proceditur. Videtur quod inconvenienter ponantur duae species iustitiae, iustitia ll distributiva et commutativa. Non enim potest esse iustitiae species quod multitudini nocet: cum iustitia ad bonum commune ordinetur. Sed distribuere bona communia in multos nocet bono communi multitudinis: tum quia exhauriuntur opes communes: tum etiam quia mores hominum corrumpuntur; dicit enim Tullius, in libro *de Offic.* *: *Iit deterior qui accipit, et ad idem semper expcctandum paratior.* Ergo distributio non perlinet ad aliquam iustitiae speciem.

• |>b.11. oφ .xv,

2. Praeterea, iustitiae actus est reddere unicuique quod suum est, ut supra * habitum est. Sed in distributione non redditur alicui quod suum erat, sed de novo appropriatur sibi id quod erat commune. Ergo hoc ad iustitiam non pertinet.

• Qn .kTW, Mrt.lt.

3. Praeterea, iustilia non solum est in principe, sed Ctiam in subieciis t. ut .supra * habitum est. Sed distribuere semper perlinet ad principem. Ergo distribuliva non pertinet5 ad iustitiam.

• tod·. <rt. 6.
T

4. Praeterea, *distributinum iustum est bonorum communium* x ut dicitur in V *Ethic.* * Sed communia pertinent ad iustitiam legalem. Ergo iustitia distribuliva non esi species iustitiae particularis, sed iustitiae legalis.

• Cjil·. <v, n. j. - S. Tg. I«t. vt

5. Praeterea, unum et multa non diversiificanl speciem virtutis. Sed iustitia commutativa consistit in hoc quod aliquid redditur uni; iustitia vero distribuliva in hoc quod aliquid datur multis. Ergo non sunt diversae species iustitiae.

Sed contra ist quod Philosophât, in V *Ethic.* *, ponit duas partes iustitiae. et dicit quod *una est direclira in distributionibus, alia in commutationibus.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ·, iustitia particularis ordinatur ad aliquam privatam personam, quae comparatur ad communitatem sicut pars ad totum. Potest autem ad aliquam panem duplex ordo attendi. Unus quidem partis ad partem: cui similis est ordo unius private personae ad aliam. Et hunc ordinem dirigit commutativa iustitia, quae consistit in his quae mutuo fiunt l inter duas personas ad invicem. Alius ordo attenditur totius ad partes: et huic ordini assimilatur ordo eius quod est commune ad singulas personas. Quem quidem ordinem dirigit iustitia distributiva, quae est distributiva communium secundum proportionalitatem. Et ideo duae sunt iustitiae species, scilicet commutativa et distribuliva.

1

■

<

Ad primum ergo dicendum quod sicut in largitionibus privatarum personarum commendatur moderatio, effusio vero culpatur; ita etiam in distributione communium bonorum est moderatio servanda, in quo dirigit iustilia distributiva.

Ad secundum dicendum quod sicut pars et totum quodammodo sunt idem, ita id quod est totius quodammodo est partis. Et ita cum ex bonis communibus aliquid in singulos distribuitur. quilibet aliquo modo recipit quod suum est.

An ierium dicendum quod actus distributionis quae est communium bonorum perlinet solum

«j iuttitia. - uriiicct itutitia PGHI.
ji) iuititla. - wllitft iuttitia HL.
γ) sublecti*. - subJim PHK.

3) perlinet. - wiper uddit P.
♦) jiunt. - tunt PDa.

ad praesidentem communibus bonis: sed tamen iustitia distributiva est et in subditis, quibus distribuitur, inquantum scilicet sunt contenti iusta distributione. Quamvis etiam distributio quandoque fiat bonorum communium non quidem civitati, sed uni familiae: quorum distributio fieri potest auctoritate alicuius privatae personae.

Ad quartum dicendum quod motus accipiunt speciem a termino ad quem. Et ideo ad iustitiam legalem pertinet ordinare ea quae sunt pri-

vatarum personarum in bonum commune: sed ordinare e converso bonum commune ad personas particulares per distributionem est iustitiae particularis.

Ad quintum dicendum quod iustitia distributiva et commutativa non solum distinguuntur secundum unum et multa, sed secundum diversam rationem debiti: alio enim modo debetur alicui id quod est commune, alio modo id quod est proprium.

Commentaria Cardina)in Caietani

In articulo primo quaestionis «exagcdmacprimae nota quod iuxta triplicem ordinem inventum in aliquo toto », triplex species iustitiae invenitur, invenitur siquidem ordo partium inter se, et ordo totius in partes, et ordo partium in totum. Et similiter iustitia triplex: legalis, distributiva et commutativa. Legalis enim dirigit partes ad totum, distributiva vero totum in partes, commutativa demum partes inter se. «Sed hac duae vocamur iustitiae particulares, illi generalis.

In eodem articulo, in responsionibus ad secundum et quintum, advertit, et diligenter, quam diversimode inveniantur haec duo, scilicet *suum* et *debitum*, in iustitia distributiva

et commutativa. Nam in commutativa datur cuique suum simpliciter, ut patet in restitutionibus et solutionibus, in distributiva vero datur unicuique «suum *quodammodo*; non enim id quod eat totius est simpliciter partis, sed est aliquo modo panis. – Et similiter in commutativa debitum est alicui quoniam proprium: in distributiva vero quia commune. Et haec differunt formaliter: quia proprium debetur alicui loco accepti tibi eo sponte vel invite, alioquin in damno remaneret; commune vero est debitum alicui ex hoc solum quod pariter est illius, et tanta portio debetur quia tali pars. – Et haec pro materia restitutionis quando iustitia distributiva violatur, oportet praee oculis habere.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM MEDIUM EODEM MODO ACCIPIATUR IN IUSTITIA DISTRIBUTIVA ET COMMUTATIVA

lit ScM., d J. mut., qu. i, art. quia J; V &hk.: Uct. iv *qq.

SECUNDUM SIC PROCEditur, Videtur quod medium eodem modo accipitur in iustitia distributiva et commutativa. Ltraque sub iustitia particulari continetur, ut dictum est ♦ Sed in omnibus temperantia et fortitudinis partibus accipitur uno modo secundum. Ergo etiam eodem modo est accipiendum medium in iustitia distributiva et commutativa.

2. Praeterea, forma virtutis moralis in medio consistit quod secundum rationem determinatur. Cum ergo unius virtutis sit una forma, videtur quod in utraque sit eodem modo medium accipiendum.

3. Praeterea, in iustitia distributiva accipitur medium attendendo diversam dignitatem personarum. Sed dignitas personarum attenditur etiam in commutativa iustitia, sicut in punctionibus: plus enim punitur qui percussit principem quam qui percussit privatam personam. Ergo eodem modo accipitur medium in utraque iustitia.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V *Ethic.* *, quod in iustitia distributiva accipitur medium secundum *geometricam proportionalitatem* in commutativa autem secundum *arithmeticam*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ in distributiva iustitia datur aliquid alicui privatae personae inquantum id quod est totius est debitum parti. Quod quidem tanto maius est quanto ipsa pars maiorem principalitatem habet in toto. Et ideo in distributiva iustitia tanto plus

alicui de bonis communibus datur quanto illa persona maiorem principalitatem habet in communitate. Quae quidem principalitas in aristocratica communitate attenditur secundum virtutem, in oligarchica secundum divitias, in democratica secundum libertatem, et in aliis aliter. Et ideo in iustitia distributiva non accipitur medium secundum aequalitatem rei ad rem. sed secundum proportionem rerum ad personas: ut scilicet, sicut una persona excedit aliam, ita etiam res quae datur uni personae excedit rem quae datur alii. Et ideo dicit Philosophus * quod tale medium est secundum *geometricam proportionalitatem*. in qua attenditur aequale non secundum quantitatem, sed secundum proportionem. Sicut si dicamus quod sicut se habent sex ad quatuor, ita se habent tria ad duo, quia utrobique est sesquialtera proportio, in qua maius habet totum minus et mediam partem eius: non autem est aequalitas excessus secundum quantitatem, quia sex excedunt quatuor in duobus, tria vero excedunt duo in uno.

Sed in commutationibus redditur aliquid alicui singulari personae propter rem eius quae accepta est: ut maxime patet in emptione et venditione, in quibus primo invenitur ratio commutationis. Et ideo oportet adaequare rem rei: ut quanto iste plus habet quam suum sit de eo quod est alterius, tantumdem restituat ei cuius est. Et sic fit aequalitas secundum *arithmeticam* medietatem

a) perctatk. – percutit PD et Iu mox, ubi percutiunt I.

>> aristocratica, aristocratica. – aristocratica – aristocratica. demeratio P,

Cip.ii; cap. ii, l.B. – S. Th. crt. ii, v, vu.

An. p. xcccd.

• Aft pTMCCd.

• (X) *rg. coafrij.

?

tatem. quae attenditur secundum parem quantitat^{is} excessum : sicut quinque est medium inter sex et quatuor, in unitate enim excedit et excedilur. Si ergo a principio uterque habebat * quinque, et unus eorum accepit unum de eo quod est alterius; unus, scilicet accipiens, habebit sex, et alii relinquentur quatuor. Erit ergo iustitia si uterque reducatur ad medium, ut accipiatur * unum ab eo qui habet sex, et detur ei qui habet quatuor: sic enim uterque habebit quinque, quod est medium.

An primum ergo dicendum quod in aliis virtutibus moralibus accipitur medium secundum rationem, et non secundum rem. Sed in iustitia

accipitur medium rei : et ideo secundum diversitatem rerum diversimode medium accipitur.

Ad secundum dicendum quod generalis forma iustitiae est aequalitas, in qua convenit iustitia distributiva cum commutativa. In una tamen invenitur aequalitas secundum proportionalitatem geometricam, in alia secundum arithmeticam.

An tertium dicendum quod in actionibus et passionibus conditio personae facit ad quantitatem rei: maior enim est iniuria si percutiatur princeps quam si percutiatur privata persona. Et ita ' conditio personae in distributiva iustitia attenditur secundum se: in commutativa autem secundum quod per hoc diversificatur res.

γ) habebat, – habeat PC, habet D, (utrique) habebant !.. – Pm accepit, habebat quinque et unus earum accepit cd. a.

δ) accipiatur. – accipiat ABDFFHKLpC et κα, w accipiatur G. ι) iJ ita.· Et Uco PADUM, Jd«» Cl .

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo secundo eiusdem quaestionis, scito quod moralⁱ proposito non videtur expedire ut res claras involvamus. Dico autem hoc, quia constat quod iustum in distributionibus est aequale secundum proportionem, et in commutationibus aequale secundum quantitatem: ut scilicet res quae distribuuntur ita se habeant inter se sicut personae quibus distribuuntur se habent inter se; et rei quae commutantur sint aequales quantitative. Nec est opus disputare an aequale medium sit: constat enim quod est medium inter plus et minus. Quare autem aequale proportionalit^{er} dicatur secundum proportionalitatem geometricam. et aequale quantitatis um secundum proportionalitatem arithmeticam, discutere et declarare est Involvere quodammodo intellectum moralem. Et ideo pcriransco : in V enim *Ethtc.* . potes rationem Aristotelis de hoc inspiccre.

m, n. 15. - lscf. t.

II. In responsione ad tertium, dubium occurrit ad hominem. Quia Auctor in III *Seni.*, dist. xxxtn, qu. 1, urt. 3, qu^o 2, nd 2, vult quod utraque iustitia, distributiva scilicet et commutativa, attendat conditionem personae ut redundat in diversitatem rei: et ratio sua est quin utriusque iustitiae medium est medium rei. Hic nutem dicitur quod in iustitia distributiva consideratur conditio personae secundum se. in commutativa autem secundum quod per eam diversilicetur res. Quomodo stant haec duo simul?

Ad hoc dicitur quod licet facile dici possit quod sententia illa correpta fuit hic, salvari tamen utraque affirmatio

potest : scilicet quod conditio personae in iustitia distributive attenditur secundum se, et secundum quod in diversitatem rei redundat. Considerandum est enim quod in rebus commutandis vel distribuendis concurrunt duo, scilicet quantitates carum, et forma aequalitatis: oportet enim eas esse quantitates, et aequales quantitatis cvcl proportio- noliter, ut dictum est *. Commune est autem utrique iustitine ut conditio personae, st considerando venit, quantitatem rei augeat vel minuat: in distributiva enim eo quod maiori maius et minori minus debetur, in commutativa vero patet de percussione principis. Dixi autem, si *consideranda venit*, quia in commutativa non semper est consideranda conditio personae: nihil enim refert emere u principe vel α cive. Et quin in hoc communicant ambae iustitiae, ideo verificari potest affirmatio illa. Quia vero differunt in hoc quod in constituendo aequalitatis formam commutativa iustitia non attendit conditionem personae, sed. praesupposita rei quantitate tum ex persona quam cuiuscumque ulterius circumstantiae conditione, adaequare uni rei rem alleram absolute quaerit; distributiva vero in constituendo aequalitatis formam, conditiones personarum assumit quasi mensuras aequalitatis rerum (adaequat enim rem rei ex hoc quod se habent nd invicem sicuti persona ad personam): – et propterea formalius hic dictum est quod distributiva considerat conditionem personae secundum se: consideratio enim prima ad materiam est, scilicet ad quantitatem rei, ista vero ad aequationis formam.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM MATERIA UTRIUSQUE IUSTITIAE SIT DIVERSA

V *Ethic.*, Icci. iv.

>>> d tertium sic proceditur. Videtur quod materia utriusque iustitiae non sit diversa. Diversitas enim materiae facit diversitatem virtutis; ut patet in temperantia et fortitudine. Si igitur distributivae iustitiae et commutativae sit diversa materia, videtur quod non contineantur sub una virtute, scilicet sub iustitia.

2. Praeterea, distributio, quae pertinet ad distributivam iustitiam, est *pecuniae vel honoris vel aliorum quaecumque dispertiri possunt inter eos qui communitate communicant*; ut dicitur in V *Ethic*, * Quorum etiam est commutatio inter personas ad invicem, quae pertinet ad commutati-

<l. D. lcct. π.

vam iustitiam. Ergo non est diversa materia distributivae et commutativae iustitiae.

3. Praeterea, si sit alia materia distributivae iustitiae et alia materia commutativae propter hoc quod differunt specie, ubi non erit differentia speciei, non debbit esse materiae diversitas. Sed Philosophus ponit * unam speciem commutativae iustitiae, quae tamen habet multiplicem materiam. Non ergo videtur esse multiplex materia harum specierum.

In contrarium est quod dicitur in V *Ethic*, *, quod *una species iustitiae est directiva in distributionibus, alia in commutationibus*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum

est, iustitia est circa quasdam operationes exteriores, scilicet distributionem et commutationem, quae quidem sunt usus quorundam exteriorum, vel rerum vel personarum vel etiam operum: rerum quidem, sicut cum aliquis vel aufert vel restituit alteri suam rem; personarum autem, sicut cum aliquis in ipsam personam hominis iniuriam facit, puta percutiendo vel conviciando, aut etiam cum reverentiam exhibet; operum nutem, sicut cum quis iuste ab alio exigit vel alteri reddit aliquod opus. Si igitur accipiamus ut materiam utriusque iustitiae ea quorum operationes sunt usus, eadem est materia distributivae et commutativae iustitiae: nam et res distribui possunt a communi in singulos, et commutari de uno in alium; et etiam est quaedam distributio laboriosorum operum, et recompensatio.

Si autem accipiamus ut materiam utriusque iustitiae actiones ipsas principales quibus utimur personis, rebus et operibus, sic invenitur ulrobique alia materia. Nam disributiva iustitia est dirctiva distributionis commulativa vero iustitia est dirctiva commutationum quae attendi possunt T inter duas personas.

Quarum quaedam sunt involuntariae; quaedam vero voluntariae. Involuntariae quidem, quando aliquis utitur re ulterius vel persona vel opere, eo invito. Quod quidem contingit quandoque occulte per fraudem; quandoque etiam manifeste per violentiam. Utrumque autem contingit aut in rem aut in personam propriam, aut in personam coniunctam. In rem quidem, si occulte unus rem alterius accipiat⁸, vocatur furtum; si autem manifeste, vocatur rapina. – In personam nutem propriam vel quantum ad ipsam consistentiam personae; vel quantum ad dignitatem ipsius. Si autem quantum ad consistentiam personae, sic laeditur aliquis occulte per dolosam occisionem seu percussione[m], et per veneni exhibitionem; manifeste autem per occisionem manifestam, aut per incarcerationem aut verberationem scu membri mulilationem. – Quantum autem ad dignitatem personae, laeditur aliquis occulte quidem per falsa testimonia scu

detractiones, quibus aliquis ζ aufert famam suam, et per alia huiusmodi; manifeste autem per accusationem in indicio, scu per convicii illationem τ. – Quantum autem ad personam coniunctam, laeditur aliquis in uxore, ut m pluribus occulte, per adulterium; in servo autem, cum aliquis servum seducit, ut a domino discedat; cl haec etiam manifeste fieri possunt. Et eadem ratio est de aliis personis coniunctis, in quas etiam possunt omnibus · modis inluriae committi sicut et in personam principalem. Sed adulterium et servi seductio sunt proprie iniuriae circa has personas: tamen, quia servus est possessio quaedam, hoc refertur ad furtum *.

Voluntariae autem commutationes dicuntur quando aliquis voluntarie transfert rem suam in alterum. Et si quidem simpliciter in alterum transferat rem suam abque debito, sicut in donatione, non est actus iustitiae, sed liberalitatis. Inlantum autem ad iustitiam voluntaria * translatio pertinet inquantum est ibi aliquid de ratione debiti. Quod quidem contingit tripliciter \ Uno modo, quando aliquis transfert simpliciter rem suam in alterum pro recompensatione alterius rei: sicut accidit in venditione et emptione. – Secundo μ modo, quando aliquis tradit rem suam alteri concedens ei usum rei cum debito recuperandi rem. Et si quidem gratis concedit usum rei, vocatur ususfructus in rebus quae aliquid fructificant; vel simpliciter mutuum seu accommodatum in rebus quae non fructificant, sicut sunt denarii, vasa et huiusmodi. Si vero nec ipse usus gratis conceditur, vocatur locatio et conductio. – Tertio modo aliquis tradit rem suam ui recuperandam, non ratione usus, sed vel ratione conservationis, sicut in deposito; vel ratione obligationis, sicut cum quis rem suam pignori obligat, seu cum aliquis pro alio fideiubet.

In omnibus autem huiusmodi actionibus, sive voluntariis sive involuntariis, est eadem ratio accipiendi medium secundum aequalitatem recompensationis. Et ideo omnes istae actiones ad unam speciem iustitiae pertinent, scilicet ad comminativam.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

a) reverentiam. – irreverentiam P*.
3) diitributionis. – distributionum P.
γ) possunt. – potat P.
if accipiat,- Om, ADEFKpCx, accipiat et PG, aufert H, utatur quod I, (om. ii— alterius) surripial I..
<) In personam autem propriam. – In personam autem G, In persona autem celeti, In persona autem propria cd. a.
ζ) aliquis, – aliquis alicui H, alicui ceteri cl a: pro aufert famam tuam, aufertur fama sua D; suam om. G.

r,} convicit illationem. – convitulationem AB, commutilationem E, convicii lationem li. conviciationcm IK, I.. vitula* tionem px.
0) omnibus. – etiam omnibus ABEEIpx.
l) furtum, – factum AEF1KL, tertium Bpw, tbroa pC.
x) voluntaria. – voluntariam PACDEGKl.a.
X) tripliciter. – multipliciter PLsK << a et lortc CDEF, materia-liter K.
p) Secundo. – Alio P.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulo tertio nota quinque. Primo, quod commutationes ideo dicuntur voluntariae, quia uterque actus, scilicet dure ct reddere, fiunt animo commutandi: qui enim emit, mutuat aut vendit, locat ct huiusmodi, dat id quod dat voluntate commutandi in aliud, puta pretium, vel idem alio tempore. Involuntariae nutem, quin alter actus, scilicet diunnificatio, tam active quam passive, hoc est tnm ub eo qui damnificat qunm ab eo qui damnum patitur, non fit animo commutandi: qui enim furatur, percutit, conviciatur aut huiusmodi aliquid fncit, non facit ut illi reddat nut

reddatur sibi aequivalens aliquod, ct qui damnum patitur nulli commutationi inhaeret. Et propterca solus alter actus, scilicet reddere, fit animo commutandi pro damno. Inter voluntarias ergo ct involuntarias commutationes haec est differentia, quod illae habent rationem commutationis in Utroque netu cx animo operantis, istae vero in altero tantum. Et cx hoc sequitur quod in illis ratio commutationis est voluntaria» quin utrinque; in istis vero ratio commutationis est involuntaria, quin contra voluntatem damnificantis ut sic. Non enim potest commutationis ratio sohari

in Uno extremo tantum: sed oportet quod commutatur cum altero commutari, quod commutatur in illud. Sed commutationis relatio in actum damnificantis contra voluntatem suam devenit. Et propterea involuntariae Jicuntur commutationes toles.

Secundo, quod voluntarium et involuntarium Idea distinguunt commutationem», quia diversificant rationem iusti. Nam in commutationibus voluntariis unum tantum est ratio iusti, scilicet res quae datur, in commutationibus autem involuntariis duplex est ratio iusti, scilicet damnum, et iniuria quae fit non volenti.

Tertio, quod involuntariae commutationes ideo distinguuntur in occultas et manifestas, quia alia est ratio involuntarii quando occulte, et alia quando manifeste patitur. Cum enim occulte quis patitur, est involuntarium quasi illud. Si sciret paterfamilias quae hora fur veniret cie.: cum sero manifeste patitur, violentia adhibetur, et sic est involuntarium per violentiam. Rursus, licet utrobique fiat injuria patienti, quia contra voluntatem suam damnificatur; tamen quando manifesta est aggressio, irrogatur ignominia quaedam patienti, quae non irrogatur in occulta: nam dum mala nobis coram inferuntur» despici-mur, nec nostri ratio habetur, quam occulte offendens habere videtur; ut patet in contumelia et detractioe, ru-pina et furto.

Quarto, quod in littera inter involuntarias commutationes non computatur exilium nec usura, non quia istu extra hoc genus sint, sed quia ad numerata in linea spectant. Exilium quidem ad incarcerationem pertinet, propter loci circumscriptionem, qua fit exui. Usura vero ad miustem venditionem spectat: venditur enim aut idem bi>, aut quod non est, ut inferius - in tractatu de usura patet.

Quinto, quod numerus commutationum in littera ct in V *Ethic.* non est uniformis: aliquae enim ibi numerantur, ut aquae derivatio et vinculatio, quae non numerantur hic; et e contra quaedam numerantur hic, ut mutilatio et detractio, quae non exprimuntur ibi. Et ratio videtur quia neuter intendit numerare intégralité! species commutationum; sed distinguere sic ut facile possit quis percipere omnes permutationum species ex enumeratis. Tam enim ex his quae ibi quam ex his quae hic dicuntur, apparet quae sint in his generibus computanda.

II. In eodem unio articulo dubium accidit, circa calcem articuli, de quoniam specie. Auctor loquitur cum dicit omnes commutationes voluntarias et involuntaria* ut unam iustitiae speciem pertinere an scilicet de specie specialissima, an de subalterna. Et est ratio dubii quia in V *Ethic.* 1 Aristoteles distinguit iustitiam particularem in distributivam et

commuunivam. et cornmutativam in duas partes, quia commutationes sunt duplices. scilicet voluntariae et imolunU-
riac. – Multitudo quoque vitiorum oppositorum idem at-
testari videtur: opponuntur namque huic iustitiac homi-
cidium, rapinoc, furtum, contumelia, detractio, etc. – In <p-
positum nutem videtur haec littera,

Ad hoc dicitur quod cum iustum commutativum consistat formaliter in aequalitate rei ad rem; et actus commutatis ac iustitiac sit dure vel reddere aequivalens; et nihil horum varietur nisi materialiter per reddere ^{aequivalent} in tali vel in illa materia consequens est quod propter diversitatem materiae non multiplicatur specie iustitia commutativa.

Maxime autem apparere posset quod varieret speciem iustitiae reddere nequis alens voluntariae vel invitae commutationi, ita quod alia sic species iustitiae reddens aequale voluntariae, puta venditioni, et alio reddens aequale invitae, puta rapinae, quia hic formalis intervenit differentia commutationis. Sed si quis consideret quod differentiae diversificativae generis et constitutivae specierum oportet quod sint differentiae per se et non per accidens, et quod differentiae per se sum quae sunt diversificativae generis, ut patet in II *Metaphys.* ♦; et quod adaequalio rei ad rem non diversificatur per hoc quod redditur voluntario vel involuntario (huiusmodi enim, et secundum eandem formam aequalitatis, redditur voluntario et involuntario: non solum enim adaequalitatem rei ad rem spectator utrobique): videbit quod differentia haec per accidens concurrit ad oppositum.

Ad dictum autem Aristotelis dicitur quod ipse non dixit ^{csac} dua> species, sed Juu.v *parle* nun propter virtuti* differentium tormakm, sed propter notabilem diversiutem materiale; quia scilicet in una concurrunt duo rcom-pensanda, in altera unum. In commutationibus enim vo-luntariis sola res venit adaequanda: in involuntariis autem damnum esc otknsa. quia contra voluntatem, ut dictum est *. Adaequare autem oportere unum vel duo non va-riant species udacquationis, ut patet, dummodo screetur eadem squalitatis forma, ut in his est. – Multitudo quo-que vitiorum oppositorum signum non esi multitudini* vir-tutis oppositae: cum malum *omnifariam et ex singularibus defectibus* contingat, bonum autem non, sed *cx integra causa* *.

Esc ergo iustitia commutativa una species specialissima. Et similiter distributiva una alia species specialissima, propter eandem rationem : quia scilicet suam unicam adaequationis formam operatur, diversam formaliter ab aequalitate commutativae, ut patet ex supradictis *.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IUSTUM SIT SIMPLICITER IDEM QUOD $COS\ TfiAPASSCM$

fepP QUARTUM SIC PROCEditUR. VidetIlF qtiOd
 iustum sit simpliciter idem quod *contra-*
passum. Iudicium. enim divinum est
 simpliciter iustum. Sed haec est forma
 divini iudicii, ut secundum quod aliquis fecit, pa-
 tiatur: secundum illud Matth. vn *: *In quo in-*
dicio indicaveritis, indicabimini: et in qna mensura
mensifueritis, remetietur nobis. Ergo iustum est
 simpliciter idem quod contrapassum.

2. *Praeterea*, in utraque iustitiae specie datur aliquid alicui secundum quandam aequalitatem: in respectu quidem ad dignitatem personae in iustitia distributiva, quae quidem personae di-

gnitas maxime videtur attendi secundum opera quibus aliquis communitati servivit®; in respectu autem ad rem in qua quis damniificatus est. in iustitia comminativa. Secundum autem utramque aequalitatem aliquis contrapatitur secundum quod fecit. Ergo videtur quod iustum simpliciter sit idem quod contrapassum.

3. *Praeterea*, maxime videtur quod non oporteat aliquem contrapati secundum quod fecit, propter differentiam voluntarii et involuntarii: qui enim involuntarie fecit iniuriam, minus punitur. Sed voluntarium et involuntarium, quae accipiuntur ex parte nostra, non diversiificant medimni

3) *aliqui» communitati itrviwt. - aliqui communitati leniunt Pλ*

iustitiae, quod est medium rei ct non quoad nos. Ergo iustum simpliciter idem esse videtur quod contrapassum.

Sed contra est quod Philosophus, in V *Ethic.* *. probat non quodlibet iustum esse contrapassum.

Respondeo dicendum quod hoc quod dicitur *contrapassum* importat aequalem recompensationem passionis ad actionem praecedentem. Quod quidem propriissime dicitur in passionibus ? iniuriosis quibus aliquis personam proximi laedit : puta, si percutit, quod repercutiatur. Et hoc quidem iustum determinatur in lege . *Exod.* xxi*: *Reddet animam pro anima. oculum pro oculo*, etc. – Et quia etiam auferre rem alterius est quoddam facere t, ideo secundario etiam in his dicitur contrapassum: prout scilicet aliquis qui damnum intulit, in re sua ipse etiam damnificatur&. Et hoc etiam iustum continetur in lege,&.vod.xxn*: *Si quisfuratusfuerit bovem aut ovem, ct occiderit vel vendiderit, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove.* – Tertio vero transfertur nomen contrapassi ad voluntarias commutationes, in quibus utrinque l est actio et passio: sed voluntarium diminuit de ratione passionis, ut dictum est *

In omnibus autem his debet fieri, secundum rationem iustitiae comminativae. recompensatio secundum aequalitatem: ut scilicet passio récompensai» sil aequalis actioni. Non autem semper esset aequalis si idem specie aliquis pateretur quod fecit. Nam primo quidem, cum quis iniuriose laedat : alterius personam maiorem, maior est actio quam passio eiusdem speciei quam ipse pateretur. Et ideo ille qui percutit principem non solum repercutitur, sed multo gravius punitur. – Similiter etiam cum quis aliquem involuntarium in re sua damnificat, maior est actio quam esset

passio si sibi sola res illa auferretur: quia ipse qui damnificavit alium, in rc sua nihil damnificaretur. Et ideo punitur iri hoc quod multiplicius restituat: quili etiam η non solum damnificavit personam privatam, sed rempublicam, eius tute-lae securitatem infringendo. – Similiter etiam nec in commutationibus voluntariis semper esset aequalis passio si aliquis daret rem suam, accipiens rem alterius: quia forte res alterius est multo maior quam sua. – Et ideo oportet secundum quandam proportionatam commensationcm ad-aequare passionem actioni in commutationibus: ad quod inventa sunt numismata *. Et sic con-trapassum est comminativum iustum.

In distributiva autem iustitia locum non habet. Quia in distributiva iustitia non attenditur aequalitas secundum proportionem rei ad rem. vel passionis ad actionem, unde dicitur contrapassum: sed secundum propnrtnalitatcm rerum ad personas, ut supra 0 dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod illa forma divini iudicii attenditur secundum rationem commutativae iustitiae: prout scilicet récompensai praemia merius ct supplicia peccatis.

Ad sicindim dicendum quod si alicui qui communitati servisse! retribueretur aliquid pro servitio impenso, non esset hoc disiributivae iustitiac. sed comminativae, In distributiva enim iustitia non attenditur aequalitas eius quod quis accipit ad id quod ipse impendit, sed ad id quod alius accipit secundum modum utriusque personae.

Ad iLRiit.M dicendum quod quando actio iniuriosa est voluntaria, excedit iniuria et sic accipitur ut maior res. Unde oportet maiorem poenam ei rcompensari non secundum differentiam quoad nos, sed secundum differentiam rei.

Fjtiiontbn, – et actiftnlbu add P.
γt /accrr. – centra D tntaiftn /MTre PGH ct
i' rMrri da i i' catur. – cfla* . damalpctur Pj. – Pro
intltan, lutiutn djrantint Pkr.

D utnn^uc – titrintjuc PiliFl.t.t. (rU artfo tcihcrfj
D, G.» , H,
* lard.U. – fatdit PDG!»
M (liant. – Otn. G.
U; hiiuria. – iHlurlam l'D<K << KJ, iniuria* IL

Commentaria Cardinalis Caiotani

IN titulo aniculi quarti, ad\crte quoJ ex Pythagoricis, ct ..... HBRhadamanthe legislatore. ac disputatione Quinti processit articulus iste. Significat autem in proposito *con-trapassum* tantum damnificari quantum damnificavit, tantum pati quantum egit, tantum solvere quantum accepit, et buiusmodi. Et hoc in quaestionem vertitur: An servare contrapassum sil servare iustitiam, ita quod idem sint.

In corpore articuli nota primo, quod contrapassum pot-est dupliciter intclligi. Pruno, secundum identitatem speciei: ut scilicet patiatur quis idem specie quod egit, puta *ani-mam pro anima, oculum pro oculo*. Et sic respondendum est quaestioni negative: quod scilicet iustum commutaii-vum ct canlrnpnsstini non sunt idem ; ut patet cx incon-venientibus allatis in littera. – Secundo, secundum aequa-litates quantitatis: ut scilicet tanta sit passio quanta fuit vel est actio, quanrumcumque diversarum spccicmm vel generum sint actio ct passio; puta pati in bonis exterioribus pro laesione illata in bonis corporis, ut, si percus-sit, solvat tantum laeso, ct tantum curiae, etc. Et sic, ex-tenso contrapassi ct passionis nomine ad omnes commu-tationes, contrapassum est idem quod iustum comminati-vum, ut in littera concluditur. Et ex hac distinctione ha-

bes unde diversa dicta negantium vel affirmantium iustum et contrapasso, salvare poteris.

Nota secundo, quod uti aequalitate proportionali con-tingit dupliciter. Primo, ut forma iusti: ita quod ipsum i!lstart! consistat in huiusmodi aequalitate. Et sic iustitia distributiva utitur aequalitate proportionali: et in hoc dif-fert a iustitia commutative, quae utitur aequalitate quan-titntiva ut forma iusti. – Secundo, ut modo perveniendi ad quantitatem rei ut sit aequalis alteri rei. Er sic iustitia commutative utitur aequalitate proportionali in commuta-tionibus rerum, ut dicitur hic ct in V *Ethic.* * Ut si do-mificator debeat commutare domum, quae est opus suum, cum calceo, quod est opus cerdonis, oportet quod ita se habeat cerdo ad calceum sicut domiheator nd domum, ac per hoc tot calceos det pro commutatione quot acquiva-lcant domui. Constat enim quod proportionalius in pro-posito non est forma iusti. sed via ad quantitatem aequa-lem rerum, in quo aequalitate consistit forma iusti. Unde numismate loco rei utimur ut facilius aequalitas commu-tationum fuit : vendit siquidem cerdo tot calceos, ct num-mis inde habitis adaequat domum quam emit.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli dubium

*Cf. An»...'. ,o-4tu... H 'IS', e.Th. Hr ti

• Are x

•lb rsa.».■

• Qo• η

occurrit ad hominem, quiu Auctor in I Part., qu. xxi, art. 1, et similiter in I art. ♦ dist. xt.vi Quarti *Sent.*, negat in Deo justitiam commutativnm ! in hoc vero loco dicit ad rationem commutativae iustiliae spectare rccompcnsarc praemia meritis et supplicia peccatis. Quomodo stant haec duo simul?

Ad hoc dicitur quod procul dubio inter Deum et creaturam non potest esse iustitia commutativa, multo minus quam inter dominum et servum quoniam Deus nihil non suum potest a nobis accipere, ut tenentur reddere; neque nos equivalens acceptis possumus reddere. Punitio vero peccatorum ad distributivam iustitinm Dei pertinet, qua unamquamque universi partem in sibi debito loco constituit ac salvat: iuxta illud dc/. 1° dc Iuda scriptum, *ut abiret in locum suum*. Et licet divinum iudicium distributivae suae iustiliae sit actus, concurrit tamen in eo quidam modus commutativi iusti, pro quanto res pro re datur, puta praemium pro merito et poena pro offensa. Cuius signum est quod poena citra condignum, et praemium ul-

ira condignum datur: forma autem iusti commutativi aequalitas simpliciter est. Unde non sibi invicem adversantur dicta hic et alibi: sed alibi removetur a Deo iustitia comminativa proprie dictu; hic vero ponitur quod Deus in quibusdam suis operibus modum aliquem iustiliae commutativae observat, ita quod distributioni modum quondam commutationis immiscet. In cuius signum, paterfamilias ♦, qui dixerat, *Voca operarios et redde illis mercedem*, quod ad commutationem spectat, subdidit datae mercedis rutioncni, *An non licet mihi quod volo facere?* quod ad distributionem iuxta suae voluntatis dignitacioncm kpectal. Ille siquidem est cuiusque personae gradus quo eum divine voluntas donat. Ac per hoc, novissimum aequalem primo reddidit in dignitate, qui minor erat in labore, quia sic ei complacuit. Et sic neque dignis aequalia distribuit ut sic pares facere fuerit liberalis distributionis (contra quam alii murmurabant), reddere nutem iarn factis pnribus paria iustac distributionis fuerit.

u

15.

• Ct, 4 j uij. In-troi

QUAESTIO SEXAGESIMASECUNDA
DE RESTITUTIONE

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

¶ Ct. x. l. u. Ia

Deinde considerandum esi de restitutione ♦
Et circa hoc quaeruntur octo.

Primo: cuius actus sit.

Secundo: utrum necesse sii ad salutem omne
ablatum restitui.

Tertio: utrum oporteat multiplicatum illud re-
stituere.

Quarto: utrum oporteat restitui id quod quis
non accepit *.

Quinio: utrum oporteat restitui ci n quo acce-
ptum est.

Sexto: utrum oporteat restituere cum qui
accepit.

Septimo: utrum aliquem alium.

Octavo: uirum sit statim restituendum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM RESTITUTIO SI I' ACTUS iustitiae COMMCTATIVAE

¶ va. Gmaur. u
Cwī JHMIan. J.

d primum sic proceditur *. Videtur quod
restitutio non sit actus iustitiae com-
mutativae. Iustitia enim respicit ratio-
nem debiti. Sed sicut donatio potest
esse cius quod non debetur, ita etiam et restitutio.
Ergo restitutio non est actus alicuius partis iu-
stitiae.

2. Praeterea, illud quod iam transiit et non
est, restitui non potest. Sed iustitia et iniustitia
sunt circa quasdam actiones et passiones, quae
non manent, sed transeunt. Ergo restitutio non
videtur esse actus alicuius partis iustitiae.

3. Praeterea, restitutio est quasi ? quaedam
recompensatio eius quod subtractum est. Sed ali-
quid potest homini subtrahi non solum in com-
mutatione, sed etiam in distributione: puta cum
aliquis distribuens minus dai alicui quam debeat
habere. Ergo restitutio non magis est actus com-
mutativae iustitiae quam distributivae.

Sed contra, restitutio ablationi opponitur. Sed
ablatio rei alienae est actus iniustiliae circa com-
mutationes. Ergo restitutio eius est actus iustitiae
quae est in commutationibus direcliva.

Respondeo dicendum quod restituere nihil aliud
esse videtur quam *iterato* aliquem *statuere* in pos-
sessionem vel dominium rei suae. Et ita in resti-
tutione attenditur aequalitas iustitiae secundum
recompensationem rei ad rem, quae ¶ perlinet
ad iustitiam commutativam. Et ideo restitutio est
actus commutativae iustitiae: quando scilicet res
unius ab alio habetur, vel per voluntatem eius,
sicut in mutuo vel deposito; vel conira volunta-
tem eius, sicut in rapina vel furto.

An primum ergo dicendum quod illud quod alteri
non debetur non est, proprie loquendo, eius, etsi
aliquando eius fuerit. Et ideo magis videtur esse
nova donatio quam restitutio cum quis alteri reddit
quod ei non debei \ Habet tamen aliquam simi-
litudinem restitutionis, quia res materialiter est
eadem. Non tamen est eadem secundum forma-
lem rationem quam respicit iustitia, quod est esse
suum alicuius. Unde nec proprie restitutio dicitur.

Ad secundum dicendum quod nomen restitutionis,
inquantum importat iterationem quandam, sup-
ponit rei identitatem. Et ideo secundum primam
impositionem nominis, restitutio videtur locum
habere praecipue in rebus* exterioribus, quae
manentes eaedem et secundum substantiam et se-
cundum ius dominii, ab uno possunt ad alium
devenire. Sud sicut ab huiusmodi rebus nomen
commutationis translatum est ad actiones vel pas-
siones quae pertinent ad reverentiam vel iniuriam
alicuius personae, seu nocumentum vel profe-
ctum; na etiam nomen restitutionis ad haec de-
rivatur quae \ licet realiter non maneant, tamen
manent in ellectu, vel corporali, puta cum ex
percussione laeditur corpus; vel qui est in opi-
nionem hominum, sicut cum aliquis verbo op-
probrioso remanet homo infamatus, vel etiam
minoratus in suo honore.

Ad tertium dicendum quod recompensatio quam
facit distribuens ei cui dedit minus quam debuit,
fit secundum comparisonem rei ad rem: ut si .,
quanto minus habuit quam debuit, tanto plus ei
detur. Et ideo iam pertinet ad iustitiam com-
mutativam.

a) accqpit. - abitulit P.

£) - Otn. PpC ct xa. - Pro flfoJ, cui AB.

γ) quaa. - quod PDLsC ct x.
debet. - debetur P.t.

i) rebut. - Otn. P.

ζ) haec derivatur quae. - Aoe derivatur (ordinatur l)J quod DE,
hoc derivatur quae Pa ct cctrn (excepti. AHi).

Η) aliqui/. ~ aliquo G; homo otn. PII.- »./ c/mm mrxoraFM/ «χη. Η*
0; ti. - icilicet D, tient G.

Commentait Cardinalia Caietaui

In articulo primo quaestionis se.xngcsimnesccondne, in r-
tponrioic nd tertium, dubium occurrit, quia, cum dis-
tributio respiciat debitum ut commune, recompensatio nu-
tem secundum aequalitatem rei ad rem respidot debitum
ur proprium, quia illa ad distributivnm, isto nd commuta*
rivum iustitiam spectat : – quomodo sine applicatione com-
munis boni ad hunc, quae fit per distributionis netum, qui
in casu proposito omissus supponitur, cx communi factum
est proprium, seu cx debito ut commune factum est de-
bitum ut proprium : Oportet nutem esse debitum ut pro-
prium quidquid est debitum secundum comminativam iu-
stitinm; ac per hoc, quidquid debet restitui, quin restitutio
actus cet comminativae iustitiae. Quomodo ergo vcrificari
potest quod in littera dicitur, quod recompensatio quam
facit distribuens ei cui dedit minus quam debuit, fit per
comparationem rei nd rem ' Nam cx hoc quod distribuens
minus dedit quam debuit de communi, sequitur quod non
applicavit illud quod debuit huic. Et si non applicant huic,
ergo non est proprium huius. Et si non est proprium, ergo
non est restituendum secundum aequalitatem rei ad rem
ut scilicet quantum defuit, tantum habeat. Cuius opposi-
tum in littera dicitur,

II. Ad hoc licet possit prima facie dici quod falsum est
distributionis actum in casu posito omissum esse, quia lit-
tera non dicit, /tdcomfcfltâfto *quam facit distribuens ei cui
non dedit quod debuit*, sed dicit, *ct em minus dedit*, ubi
affirmatur dedisse illi aliquid, ct negatur quantilui Jebit.t:-
sed hoc frivolum esc. Qui.i si cui debentur centum ct dedit
quingaginta, tenetur rccompcmare quingaginta, si nihil
dedit, tenetur rccompensre centum, \lioquin melioris con-
ditionis efficeretur distribuens peius operando, scilicet pri-
vando aliquem (olo, quam si privaret illum una pane.

Aliter posset dici quod Auctor loquitur de distribuyente,
non de distributore. Iu quod distribuens cx hoc ip>o quod
distribuit, -eu, quod idem est. supposito quod distribuât,
tenetur aequalia aequalibus dire: et si non Ju alicui, te-
netur illi ad restitutionem totius illius quod non dedit illi
Et sic faisum quoque est distributionis actum in propo-
sito omitti. – Sed er hoc insulicicns est. Quia secundum
hoc distributor boni communis qui nuoquum distribueret
partibus communitatis, sed omnia usurpare! vel aliis daret,
non teneretur partibus communitatis ad rcctitutioncm Et
sic cx aliena tyrannide partes communitatis non solum
laederentur in facto, sed in iurc' quin nec data illis essent
quae sunt illis debita, nec etiam ius repetendi haberent.

III. Dicendum est ergo quod, sive distributio fini sive
non, dummodo res distribuendae adsint et tempus distri-

buendi urgear, ceteris conditionibus requisitis concurrenti-
bus sine impedimento, distributor tenetur nd faciendum
de communi proprium parci cuilibet secundum suam pro-
portionem. Et quin tenetur nd hunc netum respectu cuius-
libet partis, ideo omnibus ct singulis partibus tenetur ad
recompensandum tantum quantum non dedit alicui de por-
tione sibi debita. Et hoc quia omissa applicatio illius por-
tionis ad hunc damnificavit illum in proprio, non quod
erat proprium auferendo, sed, ad quam tenebatur, appro-
piationem auferendo.

Deinde ad dubium dicitur quod, licet debitum ut pro-
prium absolute sit suum vel loco sui, respectu tamen ali-
cuius est etiam debitum ut proprium illud quod quis te-
nebatur facere suum ct non fecit: hoc enim est ut pro-
prium debitum non absolute, sed ab illo qui tenebatur
facere proprium illi. Et sic, licet valeat argumentum. Aon
*est propnum, Ergo non est restituendum secundum ae-
qualitatem*, absolute loquendo; non valet tamen respectu
distributoris *, quin tenetur nd appropriationem; sed opor-
tet dicere quod *Non est proprium, nec distributor tenebatur
ad appropriandutn hoc illi, Ergo non est restituendum ae-
quale*. Sed rune assumptum est falsum pro secunda pane,
ur dictum est. Et sic patet quomodo cx debito ut com-
mone factum est debitum ut proprium ab hoc. quia da-
mnitientio quam fecit distributor omittendo appropriatio-
nem ad quam tenebatur, fecit de debito ut commune de-
bitum ut proprium non simpliciter, >cd ab hoc, scilicet
distributore qui tenebatur.

IV. Et cx his patet decisio cusus scilicet quod si de-
berent in aliqua republica proventu* *damni* distribui con-
scriptis civibus singulis annis, distributor autem occupassel
proventus annis tribus, et postmpdum poenitentia ductus
restitueret reipubhcAc eosdem ; non deberet summa ista
distribui civibus conscriptis in quarto anno; sed proventus
primi anni deberet distribuere civibus conscriptis primi anni,
et sic deinceps. Et si aliquis eorum esset defunctus, tenetur
dare heredibus illius. Et hoc quin ipse damnificavit illos
individualiter, non nppropriando sicut tenebatur. Secus au-
tem esset si proventus illi fuissent ab hoste aut alio QC-
cupnli quia ipse hostis non tnctur ad appropriandum
communia huic vel illi: et proptcrca non laesit singulos
niti laedendo communitatem, a qua aufert.

Diffusior nutem erit inferius sermo m sequenti articulo
de obligati* ad restituendum rutione distributive iusti violati
ad distributionem beneficiorum ecclesiasticorum, ubi prae-
dicta latius reperentur applicata ad materiam illam.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SIT NECESSARIUM AD SALUTEM QUOD FIAT RESTITUTIO EIUS
QUOD ABLATUM EST

lnfn«, qu. tu.1», «n. 3. id i. IV Soft., <1Uu xv, qu. i, *n- ', qu* s; Quodl. XII, qu. in, iru 3.

secundum sic proceditur. Videtur quod
sit necessarium ad salutem quod fiat
restitutio eius quod ablatum est. Quod
enirn est impossibile non est de neces-
sitate salutis. Sed aliquando impossibile est resti-
tuere id quod est ablatum: puta cum aliquis
abstulit alicui membrum vel vitam. Ergo non
videtur esse de necessitate salutis quod aliquis
restituât quod allen abstulit.

e. Praeterea, committere aliquod peccatum
non est de necessitate salutis: quia sic homo

esset perplexus. Sed quandoque illud quod au-
fertur non potest restitui sine peccato: puta cum
aliquis alicui famam abstulit verum dicendo.
Ergo restituere ablutum non est de necessitate
salutis.

3. Praeterea, quod lactum est non potest neri
ut factum non fuerit. Sed aliquando alicui aufertur
honor suae personae ex hoc ipso quod passus est
aliquo iniuste eum vituperante. Ergo non potest
sibi restitui quod ablatum est. Et ita non est de
necessitate salutis restituere ablatum.

a) 4/qhQ. – ab aliquo PAFo.

4. Praeterea, ille qui impedit aliquem ab aliquo bono consequendo videtur ei auferre: quia *quod modicum deert. quasi nihil deesse videtur*, ut Plii-
losophus dicit, in II *Physic.* * Sed cum aliquis impedit aliquem ne T consequatur praebendam vel aliquid huiusmodi, non videtur quod teneatur ei ad restitutionem praebendae: quia quandoque non passer. Non ergo restituere ablatum est de necessitate salutis.

Sed contra est quod Augustinus dicit *: *Non dimittitur peccatuin. nisi restituatur ablatum* f'.

Respondeo dicendum quod restitutio, sicut dictum est ♦ est actus iustitiae commutativae, quae in quadam aequalitate consistit. Et ideo restituere imporlat redditionem illius rei quae iniuste ablata est: sic enim per iteratum eius ' exhibitionem aequalitas reparatur. Si vero iuste ablatum eil, inaequalitas erit ut ζ ci restituatur: quia iustitia in aequalitate consistit. Cum igitur servare * iustitiam sit de necessitate salutis, consequens est quod restituere id quod iniuste ablatum est alicui, sit de necessitate salutis.

Ad primum eroo dicendum quod in quibus non potest recompensari acquivalens, sufficit quod recompensctur quod possibile est: sicut patet *de honoribus qui sunt ad Deum et ad parentest* ut Philosophus dit n VITI *Ethic.* * Et ideo quando id quod est ablatum non est restituibile per aliquid aequale, debet lien recompensatio qualis possibilis est. Puta, cum aliquis alicui abstulit membrum, debet ei récompensare vel in pecunia vel in aliquo honore, considerata conditione utriusque personae, secundum arbitrium probi ' viri.

Ad secundum dicendum quod aliquis potest alicui famam tripliciter auferre. Uno modo, verum dicendo et iuste: puta cum aliquis crimen alicuius prodit ordine debito servato. Et tunc non tenetur

ad restitutionem famae. - Alio modo, falsum dicendo et iniustc. Et tunc tenetur restituere famam confitendo se falsum dixisse. - Tertio modo, verum dicendo sed iniuste: puta cum aliquis prodit crimen alterius contra ordinem debitum. Et tunc tenetur ad restitutionem famae quantum potest, sine mendacio tamen: utpote quod dicat se male ' dixisse, vel quod iniustc eum diffamaverit Vel, si non possit famam restituere, debet ei aliter recompensare, sicut et in aliis dictum est-. inrup.Λi.

Ad tertium dicendum quod actio contumeliam inferentis non potest fieri ut non fuerit. Potest tamen fieri ut eius effectus, scilicet diminutio dignitatis personae in opinione hominum, reparetur per exhibitionem reverentiae.

An quartum dicendum quod aliquis potest impedire aliquem nc habeat praebendam, multipliciter. Uno modo, iuste: puta si, intendens honorem Dei vel utilitatem ecclesiae, procuret quod detur alicui personae digniori. Et tunc nullo modo tenetur ad restitutionum vel ad aliquam recompensationem laciendam, - Alio modo, iniuste: puta si intendat eius nocumentum quem impedit, propter odium vel vindictam aut aliquid huiusmodi. Et tunc, si impedit nc praebenda detur digno, consulens quod non detur, antequam sit firmatum quod ei detur; tenetur quidem ad aliquam recompensationem, pensatis conditionibus personarum ct negotii, secundum arbitrium sapientis: non tamen tenetur ad aequale, quia ille * nondum luerat adeptus ct poterat multipliciter impediri. - St vero iam firmatum sil quod alicui detur praebenda, et aliquis propter causam indebitam procuret quod revocetur, idem est ac si iam habitam ei auferret. Et ideo tenetur ad restitutionem aequalis: tamen secundum suam facultatem.

videtur d. - illud ei PD, videtur ei td GH.
y) if/- Vf Mei p. - fa fyittoU ad Maced. Mill. q. S, :i
âj Xολ,..
aliēna, propfrr qujm pcccatum ett. reddi 7»''? et nan r.ddilur, p>x-
nitentia non Uftinir ted .'mutatur; »i autrm veraciter afi0rr, non
remittiturprecatum nisi restituatur ablatum. ut dixi rrUitui pvtctf
non dimitliturpiccalum ttiû restituatur ablatuui «L'». ct oml io non
dimittitur-. ablatum P.

q. ne... du,. - tic io< f<r iterationem cel H.· ru acqualilai,
aequahltr AEFGIKFC «l a.
ζ, κi. - ri DGL.ii ut F. Aliquvc certaine» CRU*! ^quabtas erif
ri ideo «on acctsiarium crit ut etc.
<l terrare. - cottHTVdrv P.
0) proci,- foni ('DI. nm. pG.
i ιηώ. - malum VK.
</ ille. - illam P.

Coin?nonraria CarJinalh- Oatetaixi

In nruculo primo ct secundo simul quaestionis scragesi-
macsccondae, nota quod codices circa principium corporis
articuli secundi corrupti sunt. Deficit siquidem manifeste
ibi causa ex qua sequitur, *Et ideo restituere importat reddi-
tionem illius rei quae iniuste ablata est*. Unde quaerendus
est codex rectus: ego enim hactenus non inveni. Quidquid
tamen de littera sil, evidens est quod restitutio importat
ocium iustitiae commuutivoc qui est reddere rem acceptam,
sive Mt accepta iniustc. ut in furto ct iniuriis, sive sit occepta
ex voluntate domini, ut in mutuo ct similibus, ut m primo
dicitur articulo. Restitutio tamen habens pro materia rem
oblatam versatur tantum circa rem iniuste oblatam, ut in se-
cundo articulo littera probat: quid ablatum oportet aut iuste
aut iniustc ablatum esse; ct iuste, non est restituendum, quo-
niam hoc esset contra aequalitatem iustitiae; si iniustc, ae-
qualitas iustitiae exigit ut restituatur. Intellige ergo litteram
secundi articuli non dc restitutione simpliciter, sed de re-
stitutione oblati. Haec enim contractu est ad materium ta-
lem, scilicet ablatorum: illa nutem communiter te habet

ad ablata ct ad sponte concessa per mutuum. depositum,
locutionem, etc. Et forte, quia .Auctor supponit sermonem
suum esse contractum ad talem materium propter prae-
missum iam articuli titulum, littera non eat diminuto.

H. in eodem articulo secundo, in responsione ad se-
cundum, dubia duo occurrunt circa illud, scilicet quod lae-
dens alterum in fama falsum dicendo tcaciur ad restitui-
tionem lmnac. Primum est de co qui indirecte laedit al-
terius famam. Puta, denuntiatus vel accusatus negat, verum
tamen c>(commisisse id dc quo accusatus vel denuntiatus
est (tunc namque indirecte notat accusatorem seu denun-
tiantem calumniae): an iste mendaciter sc excusans, ac per
hoc alterius famam laedens, teneatur ud restitutionem
famae.

Secundum dubium ♦ est de laesione funuc etiam menda-
citer a multo tempore unie, quae data est oblivioni. \ crbi
gratia, loanaca falso iacutvit sc quodam tempore cognovisse
camnlitr talem mulierem: post multos autem anno» iam
senex Joannes, recordatus peccatorum adolescentiae suae ct

•FpM <Jit.III
kl (JV UWJ.
CfZ :Ci. an. St
rrt ilfnJ, nat.
XIV, qu. n.
8

»

«

· G. mi» n.

poenitentiam agens, quaerit an teneatur ad restitutionem tamae. Et ratio dubitandi est quia socii sui, quibus hoc dixerat olim, ut posterguta videntur habere et oblita quae fuerunt ndolescentiae, sicut et ipse cvacunsit quae erant parvuli : nec mulier illa habetur minus bona. <cd ipsa in antiqua propria optima fama perseverat apud omnes.

JH. Ad primum dubium, quod n Scoto et Hkhiirdo in qe· ITî D *Sent.*, dise, xv *, tractatur, cum distinctione respondendum est, quod dupliciter contingit mentin accusatum vel denuntiatum. Primo, in casu quo, servato iurk ordine, tenetur fateri veritatem. Et sine dubio laedit, quantum in se est, farnum accusantis vel denuntiantis, si calumniatorem eum dicit: quoniam, ut patet Extra, *dc Calumniatoribus*, per tot., magnum crimen est accusare v.d denuntiare fal-jpocnhcnsmorcChristionorumTnunqunm retractavit dictum sum, et magna poena punitur. Dico autem, *quantum in se **est***: quin forte cx circumstantiis ut conditionibus personarum in nullo laesa remanet fama denuntianti», dum omnes credunt denuntiantem veracem, et denuntiatum mendacem, quamvis non convincatur. Dico quoque, sr *calumniatorem cum dicit*: quoniam secus esset si cx animi levitate vel iustu errore accusatio vel denuntiatio potuit procedere, absque calumnia.

Alio modo contingit mentiri in casu in quo non renetur fateri veritatem. Et sic. licef dicant Scotus * et Hich.irdus ** quod iste non laedit famam accusatoris scu denuntiantis, sed ipse laedit seipsum. quia accusat vd denuntiat in indicio en quae non possunt probari in nidicio: melius tamen distinguitur quod accusator scu denuntiator dupliciter consideratur. Primo, ut accusator sc! denuntiator: et uc non laeditur a mentiente, quin non tenetur dicere veritatem. Secundo, prout est talis homo Er sic Laeditur in larna a mentiente: quoniam iste negans dicit indirecte illum hominem esse mendacem mendacio pernicioso, utpotc impositorem criminis.

De obligatione ergo ad rcMilutioncm lamnc in primo casu satis clarum c»t. si subsecuta eu laesio lamae Dico nutem hoc quin, cum in nullo istorum casuum reus insidictur famae alterius nisi quia indirecte et per nccidens aufert famam: – quando autem est indirectis et per accidens ablatio lamae, si non sequitur effectus laesioni» (amne, non habet locum obligatio ad restituendum, quoniam nec cx intentione nec effectu fama iblalu est, quamvis actus fuerit indirecte ablativus famae. Considerandum est cmm quid per accidens evenit in cifcctii, cx quo etiom causa per accidens discutitur.

In secundo autem casu supradictis doctoribus videtur quod non teneatur ad lemae restitutionem, propter dictam rationem, quia scilicet accusans scu denuntians fibimet imputare hoc debet, proponendo quod non potest probare. – Sed, salva eorum reverentia, oppositum est verum. Quoniam hic duplex malum intervenit accusantis scii denuntiantis. Primum est quod deficit in probatione: et hoc ipsi imputandum procul dubio est. .Alterum est quod mendax dicitur α negante- et hoc nulla iuris ratione actori imputatur, sed ex iniquitate negantis, qui non fuit ad mentiendum invitatus ab actore aut iudicc, sed poterat subterfugere nec affirmando nec negando, cx quo non tenebatur fateri. Cum igitur uterque, actor scilicet et reus, erraverit, neuter alterius iniuriam excusat Nec est hic compensatio iniuriarutn ad invicem, sed uterque tenetur ad restitutionem famae, diversimode tamen: quia actor, qui iniustc, non tamen falso infamavit, tenetur dicere quod iniustc lcat; reus autem, qui falso infamavit, tenetur dicere sc falso illum criminatorem dixisse. Et hoc, ut praedictum est, si secuta sit infamia actoris. Aliter non tenetur: quia restitutio ad hoc principaliter ordinatur ut damnum pusso satisfaciat.

Sunt autem haec omnin in utroque casu tractata et determinata accipienda quando uterque, scilicet actor et reus, ex certa scientia de visu loquitur, et asserunt contradictoria, unus asserendo, alter negando. Âlîoqilin posset altera pars excusari de tanto, quamvis non de toto, propter iustum errorem vel levitatem, ut dictum est: et sic non laederetur notabiliter in fama, – Et ex his patet quid dicendum est dc falso defendentibus se vel alios extra iudi

cium contra asserentes cx certa scientia crimen aliquod, et vere sic est. Si namque cx hoc assertor ille laeditur in sua innui, ut puta quia defensor «licit se certe scire oppositum, et sic ulter reputatur malus, ad famae restitutionem tenetur.

IV. Ad secundum dubium · dicitur quod quia non constnt auditores esse oblitos; et multorum etiam nunc non recordamur, quorum post tempora reminiscimur; et per hoc cifectus infamiae a principio causatus falsa factantia seu relatione, permanet: ideo ad restitutionem tenetur ille qui falso, dum puer esset, mulieri detraxit. Contingit enim ut, eorum quae pueri audivimus memores, in eadem tanto firmius perseveremus credulitate, quanto detractor, saepe pocnhcnsmorcChristionorumTnunqunm retractavit dictum suum.

V. In eudem responsione ad secundum adverte quod Auctor, in secundo suae distinctionis membro, quod modo tractavimus, adjungit falsitati iniustitiam: dicit enim, *Alio modo, fitlsum dicendo et iniustc*. Neque frustra addidit: sed ut praeservaret doctrinam hanc n casibus in quibus fahum dicitur, iustc tamen; ut contingit iudici secundum allegata et probatu damnanti aliquem innocentem. Talis enim non tenetur ad restitutionem lamae, sicut nec alterius cuiusvis damni: sed falsi testes tenentur nd omnia.

In eadem responsione ad secundum, quoad tertium membrum. scilicet quando quis abstulit famnm dicendo verum iniustc, adverte duo. Primo, coram quibus est restituenda fuma tali modo, scilicet quod *mate dixi, iniustc diffanhivi*, etc. Quia ai sunt personae aliquid ingenii et notitiae dc modo restituendi famam habentes, talis restitutio non c-t facienda: quii c et magi* confirmatio dicti prius quam restitutio famae. Sed coram talibus debet, tacendo de priori dicto, laudare, cum veritate tamen, persnnam illam,pluries aperiendo quod credit ipsum virum bonum, et dare ope-ram ad hoc quod sic habeatur ab illis. Et hoc ita caute nc videatur hoc facere pro restitutione: quia hoc esset infamiae confirmatio, ut dictum est. – Secundo, quod si quando restitutio tolis videretur magis rememoratio quam excusatio, ut puta quia iam habentur huiusmodi pro oblitis; ex quo non intervenit mendax infamia, omitti potest, et, si opus fuerit» aliter satisfacere, puta laudando personam quando expedit, et conversando amicabilitr cum illa, etc.

VI. In responsione nd quartum eiusdem articuli dubia plura occurrunt *Primum* · est, an procurans quod detur aeque digno, ac per hoc impediens alium aeque dignum, teneatur ad restitutionem. De hoc enim nihil in littera dicitur. sed solum dc digniore et minus digno.

Secundum v est, an. multis pro scipris procurantibus, si non assequatur dignior, teneatur ille qui assecutus est ad restitutionem. Et est hic nitio dubii quin quilibet potest pro seipso licite procurare; << *nemo damnum facit nisi qui facit illud quod facere ius non habet*, ut dicit regula iuris ·.

Tertium * est quia, cum nullus teneatur ad restituendum nisi ut iterato statuat illum in possessione rei suae, nulla ratio apparet quare ego, impediens alium α consecutione beneficii in quo nihil iuris unquam habuit, tenear restituere totum vel partem. Ex hoc namque quod nihil unquam iuris est sibi quaesitum in aliquo, sequitur quod nihil fuit suum. Et per consequens sequitur quod nihil est stbi restituendum. – Et si diceretur quod habebat ius in spe, hoc non valet. Tum quin ius in spe non est ius: sicut nec dives in ape est dives. Tum quia restitutio rei in spe tunc habet locum quando aufertur ius quod habet in rc in qua fundatur illa spes, ut patet in destruyente semina vel diripiente instrumenta uriis quorum usu quis cum sua familia vivit, et similibus: in omnibus enim ablatio seu damnificatio fit alicuius rei in quii actu habet ius qui damnificatur, quae est lundamentum spei. In casu autem proposito nullius rei ius habet actu ille qui impeditur a consecutione.

Et confirmatur Quia si is ad quem spectat conterre · o. r-v. λ tale beneficium, sive antequam omnino confirmaverit, sive post, ante tamen quam det, cx seipso motu proprio mutat

· Cf num.

· Ci. puin

· *d.* nuto.

· O 4

· ΛΛ «.

· 1

· 2

· 3

· 4

· 5

· (X nuta, xv

· 6

· 7

· 8

· 9

· 10

· Sur», praced

· 11

· 12

· 13

· 14

· aiforeHMfiu

· 15

· 16

· 17

· 18

· 19

· 20

· 21

· 22

· 23

· 24

QUAESTIO LXII, ARTICULUS II

voluntatem. ncc dat illi beneficium, non tenetur ad restitutionem. Ergo nullum ius ilii abstulit: quiu «i ius aliquod abstulisset illi, teneretur procul dubio ad restitutionem. Et cum constet quod abstulit illi totum quod habebat quod potuit auterri a mails consulatoribus, sequitur quod ipse nihil iuris habebat, ct quod nullus teneatur ei ad restitutionem.

• O B'.® ani. Et confirmatur rursus *. Quia si ipse dignior aliquid iuri» haberet, teneretur ei ad restitutionem minus dignus illo, qui tamen est dignus, cui non petenti collatum est beneficium illud. – Et tenet sequela: quia iste plus occupat iura dignioris, quia irrcpnrabiliter, quam ille qui impedivit consulendo; quia poterat non sequi consilium eius distributor, ct reddere digniori ius suum.

• Cf «n xv». *Quartum* ' dubium est quia, cum in littera dicitur. *Si vero tam Jirmatum sit quod alicui detur praebenda* etc. · aut intclligitur de firmitate tali qua est illi ius quaesitum; aut de firmitate adhuc impedibili, ut non sit illi ius quae-situm. Non de prima firmitate: quia sic non esset lirini-tus ut detur beneficium, sed firmitas inm dans; nec esset amplius impedibilis, nisi sicut potest quis privari suo. Ncc de secunda : quin si est impedibilis, non debet restitui ae-qualc; multum enim refert inter actum ct potentiam.

• cf, tua. *q. *Quintum* ♦ dubium est circa fundamentum Litterae, sum-ptum ex II *Physic.*, text. 56, scilicet *Quod parum distat, quasi nihil distare videtur* ·. Quoniam regula ista datur ab Aristotele non de rtbus in seipsis, sed ut subsunt practice aestimationi ct affectui humano. Unde dicit quod intelle-ctus accipit parum distans perinde.ac si nihil distaret, cum secus magna mala uut magna bona fuerimus: accipit enim unquam ai fuissemus in ipsis magnis muli» aut magnis bo-ni». Constat autem cx dictis * quod aequalitas comminativae iustitiae, ad quam faciendam ordinatur restitutio, attenditur secundum aequalitatem rei ad rem, et non secundum ae-qualitatem rationi» parum pro nihilo aestimantis. Cuius signum est quod non aequc punitur qui parum distavit a peccando mortaliter, et qui peccavit mortaliter; nec est idem secundum iustiti im propinquissimum fuisse casui pec-cati mortalis, ct cecidisse in illud: hic enim punitur poena aeterna, ille non. Neque est idem propinquissimum fuiasc mutuo concedendo, ct mutuasse: illi enim nihil reddendum esse, qui nihil mutuavit, huic vero restitui oportere censet iustitia. Mullum ergo refert ad aequalitatem iustitiae com-mutativac parum distare seu prope esse, ct applicuisse sive esse in termino: quamvis in pluribus, secundum passiones ct aestimationes, utamur illo modico pro nihilo. El quia modo de iustitia commalutivu tractamus, ideo illo funda-mento male videntur ductores uti in proposito.

• Cf ut- 4-

• AA a.

It.

• Ū ·«». wu.

VII. Ad haec dubia, non eodem quo mota sunt ordine respondendo, sed, ut facilior sit doctrina, a quinto dubio, quod de fundamento est, initium solvendi sumemus. Ad quintum igitur dubium *, de illa propositione ex II *Physic.*, *Quod parum distat, nihil distare ridetur*, dicendum est quod propositio illa nec habenda est ut regula in materia iustitiae, ncc omnino spernenda est quando subiccta ma-teria patitur. Et quidem quod non sit pro regula habenda in determinatione iusti putet cx hoc quod subverteret iu-stitiam: ut in ipsa materia de qua loquitur Aristoteles li-quet. Verbi gratia, transit princeps aliquis iuxta paratas in-sidias, et parum defuit quin caperetur, occideretur, etc. Iste princeps reputatur *eufortunalus* *, ut ibidem dicit Ari-stoteles: quia, parum pro nihilo reputanda, ex magno malo liberatus est. Si tamen ud iusti aequalitatem respiciemus, non reputatur iste princeps damnum passus, licet parum a damno distaverit. Propter quod nullus tenetur ei aliquid restituere. Et tamen si illa propositio admitteretur in pro-posito, scilicet, *Prope habere et habere reputatur pro eo*

dem. sequeretur quod iste, qui prope habuit damnum, ha-bilite reputaretur damnum, et conicqucntcr esse sibi re* stituendum. Similiter etiam falsa est regula haec in lucro. Princeps enim qui prope acquisitionem monarchiae luit, ita quod parum defuit quin esset monarch®, infortunatus reputatur cx eadem ratione: non tamen propterca ud in-aequalitatem rupti regni reputatur pervenire, sicut ncc per-venti; unde non tenetur ad regni restitutionem. Et tamen si illa regulo habet locum, habere regnum ct parum di-stare pro eodem reputando, sicut qui abstulisset teneretur ad restitutionem, iu hic, qui prope abstulit. Ex proposi-tione ergo illa non c»t sumenda ratio efficax in hac ma-teria. Quandi»que tamen, ratione subiectac materine, quae vel habet magnam latitudinem vel incrrtitudincm materia-lium, ut in mensuris ct numeri», utimur propositione illo. Unde ct Auctor in hnc responsione nun «t illa usus, licet arguendo eam attulerit.

VIII. Ad tertium deinde dubium* dicendum est. Quia cx quo exclura est pro fundamento illa propositio, siden-dum est quid c.t fundamentum, de quo tertium dubium quaerit. Fundamentum igitur nécessitons impediens ad restitutionem in cu»u proposito, ut cx littera colligi potest, habet duo capita simul: scilicet violationem iusti distribu-tis i; ct violationem boni propositi distributoris respectu huius penonae, cui dandum erat beneficium. Quod enim Auctor fundet se super iusto in distributionibus. patet cx hoc quod attendit ad dignam et magis dignam personam: iam * enim patet quod ad dritributivatn iustitiam spectat conridrcarc dignitates personarum secundum se. Quod et-iam fundet se super voluntate distributori*, petet cx hoc quod attendit m impedimentum praestatur consulendo ante-quam sit firmatum vel post, – Notaotcr aurem dixi haec duo cupita rimul concurrere: quin neutrum sine altero sufficit nd obligandum ad restitutionem huic. Et quod non sufficiat violatio sola iusti distributive ex hoc patet quod requiritur, ultra dignitatem personae, praeparatio aliqua quae impe-diatur. Si enim nulla esi de aliquo memoria, ncc ad cum est aliqua inclinatio, quamvis dignior sit, nullus dicitur im-pediisse illum a consecutione beneficii: quamvis distribuens peccet, omittens digniorem ac per hoc violans iustitiam distributivam in beneficii collatione. Quod vero non suffi-ciat sola mutatio propositi etiam firmati distributoris, cx hoc patet quod, si bons ratione quis peraugdeat ct inducat mutationem. ut detur digniori, nulli dicitur auferri ius: quia non violatur, *)ed servatur iustum distributivum, prae-ponendo digniorem non tam digno. Utriusque ergo *imul violatio facit ut obligetur impediens ad restituendum illi in toto vel in parte. – Et quia nulli restituendum est nisi suum, consequens est quod cx utroque simul concurrente, scilicet dignitate maiore ct applicatione saltem inchoata istius beneficii ad hunc digniorem, beneficium hoc fiat istius dignioris ita quod incipit esse suum quodammodo, vel simpliciter quando est applicatio firmata, ut in littera dicitur. Et quia unusquisque habet ius in eo quod est suum quatenus suum est, ideo iste dignior cui dispositum erat dari beneficium, habet tantum iuris in illo quantum habet ibi de suo. Et licet vere suum absolute non sit quo-usque .it sibi datum, est tamen vere secundum quid suum, plus ct minus quanto plus vel minus proxima est dispo-sitio ad collationem. Sicut enim dispositiones agri ad fru-ctificandum sunt expectant fructus, et qui illius disposi-tiones tollit impedit fructificationem ct tenetur ad restitu-tionem; ira dispositiones ad consecutionem beneficii sunt illius consecuturi beneficium, et qui cos tollit tenetur ad restitutionem. Et sic intervenit hic ius in re respectu dis-positionum, ct super hoc fundatur ius in spe respectu be-neficii. Et propterca impediets dispositiones «d consequen-dum beneficium non renetur ad restituendum acquivalcns beneficio, sed ad restituendum aliquid, pensam propinqui-tate vel elongatione potentiae ab actu, sicut in laedente semina accidit.

IX. Ad confirmationem · dicitur fillsum cue quod dis-tributor mutans sententiam et dedinan» ad minus dignum non teneatur ad restitutionem. Deterioris siquidem condi-tioni» in hoc distributor quam impediens est: quia qunn-

n, Teri

rt^uu., »n.,

*»«.

&(/

«Λ

•Nie. rmceJ. O·≡*«.

*firojJter.

• O₁₁ n. pr. *
• t₁₁ r. < l. h. t₁₁,
/• on. • r

documque tenetur impediens ad restituendum, tenetur etiam distributor. nisi «dt deceptus rationabilicer itu ut excusetur; •ioepe autem tenetur distributor ad restitutionem nullo impediēte concurrente. Ad cuius evidentiam, altius antedictfle · radices restitutionis repetendo, nosse oportet quod benefictH ccccl̄fiāsūcn sunt bona corumunnī ēcclesīae debita personis ecclesiastici» dignis, itu quod tele beneficium vacans debetur alicui illius ecclesiae pani quae digna est. Sed .diter debetur ante ictum distributionis, et aliter post: quia ante actum distributioni-» debetur digno ut commune, ita quod est suum ut res communis; distributionis autem actus facit de communi proprium, est siquidem distributio appropriatio rei communis ad singulares personas. Et profiterai quando incipit distribui hoc beneficium pro illo digno, incipit illud beneficium fieri suum ut proprium: ct quanto plus procedit distributioni-» actus pro ipso, tanto plus fit suum ut proprium. Itaque, consummato distributionis actu pro ipso, beneficium, quod n principio vacationis erat suum ut commune, est suum ut proprium. Et propterva qiind prius erat sibi debitum ut commune, postmodum c»t sibi debitum ut proprium: et si quis post distributionem auferret, procul dubio auferret ah illo proprium. Impediens ergo a consecutione beneficii digniorem directe agit contra distributionis fletum quo beneficium illud debear fieri suum ut proprium, ct propterca quanto magis processit uctik distributionis pro illo, tanto ad plus (enetur. Distributor nutem, quin tibi commissa c*t dispcn*ntio communium bonorum, ct tenetur ad tribuentium beneficium digniori; sive ex malo impediētis consilio avertat se n digniore sive proprio motu, ad restitutionem tenetur. Et quia ipse tenetur ad tribuendum digniori quod erat suum ut commune, quia od officium spectat suum applicare commune huic, ideo ipse tenetur ad restituendum aequale illi beneficio: quoniam ipse tenebatur ad actum distributionis consummatum pro illo (et hoc st non poterat impediri). Unde inter distributorem el impediētem haec est ditferentia. quia impediens tenetur ratione appropriationi* debitaē violatae: distributor autem ratione utriusque, scilicet ct violatae appropriationis debitaē, ct omissae distributioni debitaē. Et quod distributor teneatur ad restituendum aequale, potes sumere ex praecedenti articulo, in resp. ad ult, ubi dicitur quod distribuens qui minus quam debuit dedit alicui de communibus, tenetur rccompcosarc secundum aequalitatem rei ad rem, ut scilicet quanto minus habuit quam debuit, tanto plus ei detur. Verbi gratia, si debebatur alicui dc communibus centum, et data sunt ei quinquaginta, debentur alia quinquaginta, et si nihil habuivscr, deberentur ei centum: olioquin non fieret restitutio secundum aequalitatem rei in qua dsmnificntus est ad rem quae in recompensationem datur. Et similiter in proposito, si (pro *quia*) isti digniori debebatur dc communibus bonis tale beneficium, ct non est ei datum; ex quo in toto damnificdtus est a distributore, qui tenetur od hoc, non fiet restitutio nisi aequivalens restituatur.

X. Sed contra haec conclusn militat ratio restitutionis; quia secundum eam aut neuter tenetur ad restituendum aequale, aut uterque. Quod sic patet. Aut isti digniori impedito beneficium erat debitum ut commune, aut ut proprium. Si ut commune, ergo non debet sibi restitui ut proprium. Sed reddere aequale secundum rem est reddere quod alicui debetur ut proprium. Ergo nec distributor nec impediens tenetur ad restitutionem aequalis. Si namque redderetur aequale ipsi beneficio, plus esset id quod redderetur quam id quod ablatum est: quin ablatum est quod crut mum ut commune ct coeptum appropriari, ce restitutum est ut suum proprium. Et sic iste dignior ex impedimento vel mutata sententia lucraretur: plus enim haberet quum habebat tunc quando impedimentum appositum est; quia habet ut proprium quod tunc non habebat nisi ut commune ct coeptum appropriari. Si ut proprium, sequitur, Ergo uterque, scilicet distributor et impediens, tenetur ad restitutionem aequalis: quoniam secundum aequalitatem rei ad rem faciendo restitutionem, oportet totum quod erat illi proprium reddere. Falsum igitur videtur quoti tenentur ud restituendum plus distributor quam im-

pediens, ut conclusum erat, ita quod illo nd aequale, iste ad aliquam p.u*tcu tenetur. Quoniam idem iustum est quod ab utroque violatur, licet diversimode: quod non facit teneri ad plus restituendum, sed facit istum mugis teneri ad restituendum quum illum, verbi gratia, principokm mugis quam secundarium damnificantem.

XI. Exiitcntibus icitur pro utraque parte rationibus satis ambiguīs, oportet materiam restitutionis ex proprio genere decidere in propria principia reducendo, ut mens quiescat. Restitutio iustitiae commutativac actus est. Iustitia autem commutativa respicit debitum ut proprium: ut in qu. pracc., un. t, ud ult., littera dicit. Quod igitur renituendum est. oportet debitum c*se non qualitercumque, aed ut proprium. Fimin ergo '.ententiotn quod obiectum restitutioni! est debitum alicui ut proprium, ita quod, nisi debentur alicui ut proprium, non est ilii necessario restituendum. Et hoc habet restitutio ex suo genere: quia cuiuslibet commutationi-» iustac nbiectum est debitum alicui ut proprium, ut putet in emptione ct venditione, furto ct rapinn, et huiusmodi.

Applicando nutem restitutionem nd rccompensandas distributiones initistas, dicimus qund rc< distribuenda non est partium ut proprio, sed ut communis: ct efficienda est proprii! Miiguli* portibus secundum proportionilitatis form:rm per netum distributioni». Ita quod distributio, ut est actu» di*tribufi\ctJc iustitiac, non significat applicationem communia boni nd ha\$ perannas: quoniam talis applicatio potc-t fieri per netum donntionis, ut patet cum communitas largiur legati*. Nec signilicn applicationem debitam eiusdem: quoniam haec potest fieri per aciem commutatitac institi 'e ut putet cum communitas solvit merccnariin. Sed Mgnificent applicationem communis boni secundum proportionxlu itcm debitam partibus illiu» communitati» a distributee. H :liu in 'li vero applicatio, quae distributio vocatur, non pmesupponit portionem udi parti debitam esse illius ut propriam, \$cd l icit illam esse sibi propriam: distributio enim est inter duos termino», ita quod terminus .l quo est res debita parti ut communis, terminus vero ad quem res propria p·tq». et tp.i distributio est faciens de communi proprium panibus, ut tam dictum est.

Ex hoc igitur quod distributio est faciens proprium, ct restitutio fundatur super proprio, consequens est quod sicut diversimode aliqui se habent nd distributionem, ita diversimode se hnbent ad faciendum proprium huic vel illi* et sicut diversimode aliqui tollunt distributionem, ita diversimode tolltint appropriationem. Constat autem quod diversimode habent se ud distributionem distributor et privata persona: quia ille tenetur ad distributionem, hoc «t ad faciendum consummate dc communi proprium huic parti secundum suam proportionem ; privata autem persona non tenetur ad distributionem. Quicumque autem tenetur ad faciendum consummate A meum, et absque rationabili causa non facit, non satisfacit mihi si aliquid minus quam A faciat meum, ut dc ac patet: quia damnum meum ex nq»ntn appropriatione debita ab ipso distributore, tantum est quantum opponitur ipsi A. Et propterea distributor tenetur secundum formam iustitiae commutativac mihi, cui debebat distribuere A, restituere aequivalens ipsi \: quia restitutio respicit debitum proprio damno; ut autem dictum est, proprium damnum mihi a distributore illatum mensuratur secundum quantitatem boni communis mihi appropriandi ex debito ab ipso distributore; ipse enim ad consummatam appropriationem tenetur, et paria sunt auferre alicui suum et non facere alicui suum, si referatur ud illum qui tenetur ad hoc faciendum ct expeditus ita est ut impediri nequeat. Privata autem persona quae, ex adverso veniens-, impedit distributionem dc qua loquimur. •Vix u i*.'- quae scilicet est actus iustitiae diatributivac, ex eo quod non tenetur ad ipsam consummandam distributionem, non tenetur restituere nequivalens beneficio distribuendo: sed ex eo quod distributionem, quae est debita appropriatio communis ud hanc panem, impedit, intantum tenetur quantum illa appropriatio accedit nd proprium, quanto enim appropriatio magis appropinquat huic, tanto dflfnum proprium istius est maius; penes proprium autem damnum

• GL: u»
gmxrJ.

iv, ten. l
• t«ntiqsJ
tatist}»

•\an M.Eicoar'
4>wj.**r rvMU

QUAESTIO LXII, ARTICULUS II

illatum mensuranda est restitutio, quae ad debitum ut proprium respicit. Et propterea in littera dicitur quod impediens tenetur ad arbitrium boni viri, si non erat firmatura: quia non erat suum ut proprium; nec ille tenebatur ad consummandum distributioni» actum ut esset suum ut proprium. Sic ergo patet quod non est eadem de utroque, scilicet distributore et impediente, ratio. Quia impediens tenetur ex hoc solo quia impedivit digniorem non consecutione sui ut communis, debiti tamen ut fieret sibi proprium: et quoniam quanto magis distributio erat disposita pro eo, tanto magis erat suum ut proprium, ideo tanto ad plus restituendum tenetur. Distributor nutem ex officio capite tenetur ad restitutionem: scilicet ex hoc quod tenebatur ad inchoandam et consummandam distributionem huius beneficii pro isto. – Et nisi hoc asseratur, perit natura restitutionis pro damni» distributionum. Fieret enim meliori» conditionis distributor omittens dare huic: quia non teneretur restituere tantum huic quantum tenebatur distribuere huic. Cessaret quaque iustitia querelarum civium hinc pugnantium quod *aequalia non aequalibus, aut inaequalia aequalibus* dantur, ut dicitur in V *Ethic.* ♦: aut iniustum hoc non deberet ad iustitiam per restitutionem deduci, ut patet.

Noluntur autem dixi quod impediens ex *adverso veniens* non tenetur ad aequum. Quia consilarii distributoris, quorum consilio distributor regitur in distribuendo, non minus tenentur ad restituendum aequale quam distributor: quia ipsi tenentur ex officio ad inchoandam et consummandam distributionem pro digniore, ex quo est eorum consilio distributio proposita.

Haec autem quae de distributori» obligatione dicta sunt, intelligenda sunt quando distributio pro digniore liquida est et non impedibili». – Et quoniam difficile est restitutionem facere in distributionibus beneficiorum, ideo caveant sibi distributores: quia *non remittitur peccatum nisi restituatur ablatum* . – Nec fallat scilicet, aut blandiatur sibi quisquam, putans» Papam, propter plenitudinem suae potestatis, non arctari distributivam iustitiae legibus in beneficiis distribuendis. Quoniam Paulus Apostolus, cui universalis Ecclesiae regimen commissum erat, sicut dicitur Apostolis, a Christo, ait: *Sic nos existimet homo ut dispensatores ministeriorum Dei.* Et *dispensatores* ministeriorum dixit, non ut *dominos*. Constat autem ministeria ecclesiastica distribui cum beneficia ecclesiastica distribuuntur: quoniam haec sunt illorum quasi stipendia.

XII. Sed quid dicendum in casu quo corrupta esset Ecclesia in capite, et omne» avaritiae studerent, et sola venalitas aut voluntas, aut aliqua conditio extranea a iusto, esset ratio distributionis, seu dissipationis, beneficiorum, et unus alium supplantare quaereret? Qui» cui restituere teneretur: cum omnes sint indigni; cum nulla impediatur distributio, quia omnino non fuisset iuste datum beneficium, sed ad libitum, etc.?

Respondeo quod sicut in moralibus sunt, ut dicitur in VII *Ethic.* ., vitia duplicis ordinis, quaedam humana, ut avaritia, pusillanimitas, funum et similia, quaedam vero bestialia» ut coitus cum animalibus, feritates et huiusmodi; et de illis disputatur, ista relinquuntur: ita in Ecclesia quaedam sunt vitia ecclesiastica, ut intrusio, simonia. aliqua malum distributio, impedimentum praestare digniori, et huiusmodi; quaedam autem sunt vitia babylonien, quite indigna sunt disputatione. Et huiusmodi sunt vitia Romanae curiae quando, quod Deus avertat, coalitas, voluntas, lenocinium et huiusmodi distribuerent beneficia.

XIII. Ad confirmationem ultimam in dubio principali dicitur quod, cum iste minister dignus ratione actionis suae in nullo teneatur digniori, quia non impedivit cum, ut supponitur; nec beneficium unquam fuerit illius dignioris; nec ipse fuerit unquam debitor illi ut faceret illud esse suum, sicut debitor erat distributor: nullo iure tenetur ad restitutionem. – Nec est verum quod iste occupet iura dignioris. Quoniam ius dignioris ex respectu illius quandiu erat inter bona communia. Modo autem factum est bonum proprium per applicationem ad istum: et ius dignioris remansit ad communia et ad distributorem» qui ei tenetur duplici iure, scilicet distributionis et restitutionis.

XIV. Ad secundum postmodum dubium ., quod de procurantibus pro te minus dignis ac per hoc indirecte impediens digniorem tractui, dicitur a Scoto et Richardo. in IV *Sent.*, dist. xv ., quod tali» pro se procurans non tenetur ad restitutionem aliquem: quia hoc unicuique pro scipso procurare per viam licitam et honestam, alio neglecto. – Et firmatur, eadem declaratur, ex iure civili, ff. *de Nov. Op. Hunt.*, l. n ., ubi dicitur quod si praescindo venas in fundo meo per quas» derivatur aqua ad puteum nice-rium», causa damnificandi, teneor illi: si autem ut propriae consulam utilitati in aliquo aedificio, non teneor, iuxta aliam regulam arguendo.

Petrus nutem de Palude, in IV *Sent.*, dist. xv . dicit quod si quis procurat ut beneficium detur minus digno cibi vel alii, tenetur ad restitutionem digniori, quem impedit: quia beneficium est debitum secundum distributivam iustitiam digniori.

Mihi vero videtur distinguendum. Quia minus dignus potest dupliciter, pro se procurando, impedire digniorem. Primo, ut impedimentum claudatur infra latitudinem voluntarii. Quod tunc accidit quando procurans pro se mavult se consequi cum digniori» impedimento, quam si non consequi ut dignior non impediatur. Quando enim procuratio pro minimis digno sic tendit ad consequendum ut non curet de impedimento digniori», ad restitutionem tenetur, iuxta arbitrium tamen boni viri. Et ratio est quia huius procuratio est iniusta. utpote contra iustum distributivam. – Alio modo, ut impedimentum non sit voluntarium. Quod tunc accidit quando aliquis petit pro se vel alio contra cuiusquam iniuriam. Et si hoc quidem exprimit, clarum est quod iniuste non petit: et si sibi dori contingit ad distributore, postea digniore, ipse qui petit in causa non luit; unde non tenetur ad restitutionem. Si iuxta hoc non explicat (quia non est de stylo petentium) petitio sua intelligenda est sine iniuria alterius; quia nemo praesumendus iniustus» est absque sufficienti indicio. Et propterea etiam absolute procurant, non volens impedire propter se digniorem (et si in veritate adverteret se impedire digniorem, desisteret; aut exprimeret tuam intentionem, si de hoc rationabiliter dubitaret), non tenetur ad restituendum in aliquo si sibi minus digno datum est: quia non iniuste procurat. – Et si hanc distinctionem perspexeris, videbis quod opinio» recitatae, quae visae sunt contrariae, non sunt contrariae. Quia Scotus et Richardus verum dicunt quando iuste quis procurat, non quando contra rationem distributivam iustitiae; Petrus vero quando iniuste quis procurat.

XV. Ad primum deinceps dubium a. de aequae dignis, ex dictis patet responsio: quia scilicet impediens dignum ut detur aequae digno, non tenetur ad restitutionem, quoniam non violat iustum distributivum. Iam enim dictum est quod nisi violetur iustum, non habet locum restitutio. – Et si contra instetur, quia violatur appropriatio inchoata pro uno. – respondetur quod in aequae dignis appropriatio innititur non iustitiae, sed gratiae, donec fuerit consummatum, seu fecerit proprium; et propterea non laeditur in iustitia», sed gratia; non impeditur appropriatio debita, sed gratuita.

XVI. Ad quantum demum dubium ., de gradibus in progressu distributionis, quando scilicet distributio firmata et tamen non est executiva mandata, dicitur quod Auctor, ut ex dictis patet, loquitur de distributione debita, non gratuita, id est respectu dignioris» non neque digni. Et istius ponuntur tres rationes: primus, ante firmitatem, hoc est antequam sit decreta distributio ad hunc; secundus, quando iam est decreta respectu huius, sed non executiva mandata; tertius, quando iam est executiva mandata. De hoc tertio statu in littera nihil dicitur, quia de impedimento consecutionis est quaestio; consummata autem distributione, consecutio imposita non potest» licet possit impediri possessio consecuti. Sed de iniuste impediens possessionem» non est dubium quod tenetur ad restitutionem aequalis: quia iam in proprio damnificatur qui impeditur a possidendo suum beneficium. – De primo vero statu dicitur quod ad arbitrium boni viri, pensati» conditionibus, resti-

rutio fieri debet. – De secundo vero. de quo or praesens dubium, in licteru dicitur quod tenetur ad restitutionem aequalis. Et quod intlligat littera per tua verba hunc statum. scilicet quando distributio debita est decreta respectu huius, patet cx duobus. Primo, cx hoc quod dicit, 5/ *est /imatuin quod alicui detur*. Secundo, cx hoc quod subdit, *Et aliquis procuret quod revocetur*. Si enim loqueretur dc distributione execution! inundata, ante tamen possessionem, non diceret ly *ut detur*: quia iam datu esset praebendo. Nec diceretur revocabilis : quia cx quo est execution! inunda- data, nun est revocabilis, sed auferibiilis.

Unde ud motum dubium dicitur quod Auctor loquitur dc firmitate impediblli, ito ut non sit adhuc omnino pro- prium illius pro quo firmatum est beneficium: patet nam- que quod ponit cusum in quo de facto impeditus est ille dignior, et factum est ut sibi non detur per revocationem statutae distributions. Et cum obiicitur; Ergo impediens non tenetur ad aequale, quia adhuc non erat actu suum ; – respondetur quod paria sunt esse netu meum ct esse cx debito decretum ut sit meum. Statim enim ut distributio, iustitia distributisa exigente, decreta est ut hoc detur illi pani et illud illi alteri parti, unicuique parti debetur id quod est decretum sibi quasi proprium: quamvis usque «d exccutioncm decreti non sit illud vere proprium. Quin ergo paria sunt proprium ct quasi proprium, ideo Auctor dixit quod tenetur ad restitutionem aequalis.

Sed occurrit non spernenda speculatio. Contingere pot- est quod, iuste decreta distributione talium beneficiorum pro tali et tali, antequam execution! mandetur distributio, apparet alius dignior, cui secundum rationem distributeae iustiliae debetur locus primus in distributionibus. Si quis, ad distributorem accedens, procuret ut revocet dcce-riam distributionem ut detur digniori praebenda, iste non violat iusthiam distributivam, nec tenetur ad restitutionem illi cui erat decretum beneficium. Et tamen aufert illi quod erat illi debitum quasi proprium. Non ergo paria sunt auferre debitum quasi proprium, ct auferre debitum ut proprium: quia constat non esse auferendum proprium beneficium ab aliquo ut detur digniori.

Sed hoc non obsui determinationi factae: quia res non in eodem statu permanent. Advertendum est enim quod quandiu decreta distributio habuit rationem iusti, portio de- creta huic erat debita quasi propria. Et quandiu habebat hanc rationem, non poterat nui iniuste auferri ab eo; ct ac- quivalc-bal proprio. Sed statim ut distributio desiit habere

rationem iusti properer digniorem personam interim manife- ktatan), desiit illa praebenda debita esse huic quasi propria: ne per hoc licite data niteri est. Hoc autem ostendit quod non sunt idem proprium et quasi proprium, ci quod non habent omnino eundem vim quia proprium non est va- riabile, quasi proprium adhuc varietati subiicitur. Sed non oMcndit quin, stante in suo robore quasi proprio, acqui- vuleant proprium ct quasi proprium quoad damnum, ei consequenter quoad restitutionem.

XVII. AJ sextum postremo dubium *, an haec doctrina * Nm1 locum habeat in donationibus, testamentis ct legatis, re- spondetur breviter quod quin liberalium collationum vo- luntas iluitis est ratio, iuxta verbum patrisfaniilias, *An non licet mihi quod volo facere* *: ct voluntas donantis, testnttii aut legantia, quandiu est ambulatoria, in sua est libertate, ita quod nulli facit injuriam auferendo legatum factum: consequens est quod nullius ius violat qui legatum, testa- mentum «ut aliquid liuitMmodi impedit, procurando revo- cari, non solum ut sibi aut alteri benefaciat, sed etiam si animo damnificandi cos quibus erant danda huiusmodi bona revocationem eorum procuret ab eo qui donabat. Et ratio est quia restitutio est netus iustiliae: ct quando cx damno illato consurgit, praesupponit siolntioncm iusti seu iuril, nd quod reparandum restitutio ordinatur. In proposito au- tem nullius ius violatur : quia nihil erat alicuius, voluntate ndhuc existente ambulatoria. Signum autem huius est quod si ipse testator cx odio revocet testamentum, nulli facit initiri.ini. Et si ipse qui est principalis causa revocationis nulli facit miurnun, alii excitantes ipsum ct inducentes ad relocandum non inducunt ad faciendum iniuriam alicui. Ac per hoc, non tenentur ud restitutionem, sed ad poeni- tentiam dc peccato odii.

Et .i contra hoc aderatur allatum exemplum de prae- cisione *enarurn aquae *, quod si animo damnificandi alius quis praecidit in proprio fundo venas aquae per quas in pu- teum iluit alterius, tenetur ud restitutionem; nd quam non tenetur si non animo damnificandi faceret idem, ut prae- dictum est. ergo, a simili, qui animo damnificandi proximi- mum praeurat revocari testamentum, tenetur dc damno: – respondendum est quod non est simile. Quia in casu prae- cisioni-, aufertur proximo aqua propria, dependens tamen u fundo alterius: ct propterea oportet auferentem ex legi- tima causa auferre. Hic vero nihil proprium aufertur: quia niInl iuris habebat cx voluntate ambulatoria.

• QU. SCII,

• CJ. АП»K
ibit. nt. V
»t. rt. 7;
feet. »»

• M12. β1.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SUFFICIAT RESTITUERE SIMPLUM QUOD INIUSTE .ABLATUM EST

1" 11*, qu. er, en. 2, «d t»; i\ Sent., disc. xv, qu. », nrt. ?, qu* 3, ad 5, 6.

gjiD tertium sic proceditur. Videtur quod -Jnon sufficiat restituere simplum quod iniuste, ablatum est. Dicitur enim *Exod.* *^xxii*: *Si quis furatus fuerit bovem aut orem, et occiderit rei vendiderit, quinque boves pro uno bove A restituet, et quatuor oves pro una ove*. Sed quilibet tenetur mandatum divinae legis observare.* Ergo ille qui furatur tenetur restituere quadruplum vel quintuplum.

2. Praeterea, *ea quae scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*, ut dicitur *ad Itom.* xv *. Sed Lue. xix * Zachacus dicit ad Dominum: *Si quem defraudari, reddo quadruplum*. Ergo homo debet restituere multiplicatum id quod iniuste accepit.

3. Praeterea, nulli potest iuste auferri id quod dare non debet. Sed index iuste aufert ab eo qui furatus est plus quam furatus est, pro emenda. Ergo homo debet illud solvere. Et ita non suf- ficit reddere simplum.

Sed contra est quia restitutio reducit ad aequa- litatem quod inaequaliter ablatum est. Sed ali- quis reddendo quod accepit simplum, reducit ad aequalitatem. Ergo solum tenetur tantum resti- tuere quantum accepit.

Respondeo dicendum quod cum aliquis iniuste accipit P rem alienam, duo sunt ibi. Quorum unum est inaequalitas cx parte rei: quae quan- doque est sine iniustitia, ut patet in mutuis. Aliud autem est iniuslittiae culpa: quae potest esse et-

• Ver» 4.

• v m. k.

a) fruvt. – Om. PD.

I p) *accipit.*–acctpit PEGI!.– ibi om I,ConsiSeranda add. PDG.i.

Tiam cum aequalitate rei, puta cum aliquis intendat τ interre violentiam sed non praevalet. Quantum ergo ad primum adhibetur remedium per restitutionem, inquantum per eam aequalitas reparatur: ad quod sufficit quod restituat tantum § quantum habuit 4 de alieno. Sed quantum ad culpam adhibetur remedium per poenam, cuius inflictio pertinet ad iudicem. Et ideo antequam sit condemnatus per iudicium % non tenetur plus restituere quam accepit: sed postquam condemnatus est, tenetur poenam solvere.

Et per hoc patet responsio ad primum: quia lex ζ illa determinativa est poenae per iudicem

infligendae. Et quamvis ad η observantiam iudicialis praecepti nullus teneatur post Christi adventum b ut supra * habitum est; potest tamen idem vel simile statui in lege humana, de qua erit eadem ratio.

Ad SECUNDUM DICENDUM quod Zachaeus id dixit quasi supererogare volens. Unde et praemiserat: *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus.*

Ad tertium dicendum quod iudex, condemnando, iuste potest accipere aliquid amplius, loco emendae: quod tamen, antequam condemnaretur, non debebat.

γ) intendat. — intendit PGK.

3; kabuit. — habuerit Pa.

·) iudicium. — iudicem TT».

ζ) lex. — c.v BEPACK·, mnda non at lex (cm. Miquen· eft) «λ.

η) Id quamvu ad.— cum quit БКрАН, tamen ad (mat tenetr)

D, cum quit ad Ep» et a, quamvit ad G, ted tamen l, cum quilibet L, <um famen ad nuper C, cam ad PnA, §2 tamen Illud praeetptum nunc kok eat oburvandum cum ad nltquie cdillonc.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem scxngcsimucscconduc quaestionis Iudubium occurrit circa illum redditionem caUsac in corpore articuli cum dicitur; *Et ideo antequam sit condemnatus per iudicem , non tenetur restituere.* Videtur enim quod ex hoc quod inflictio poenae pertinet ad iudicem. non sequatur quod antequam sit condemnatus, non teneatur. Tum quia inflictio poenae non pertinet ad iudicem tantum, Jex| a] legem : dictum est enim in praecedenti Libro ♦ quod actus legis est punire; itnmo iudex punit ut lex animata *. s> ergo lex poenalis lata est, non est opus iudicc domounte: quia lex inflixit poenam. – Tum quia manifeste patet teneri aliquos ad poenas legis absque iudicis quocumque actu ut patet in excommunicationibus ct censuris latis a iurc.

II. Ad hoc dicitur quod Auctor non loquitur universaliter dc poena a lege imposita, sed de puena restitutionis in quadruplo vel huiusmodi, ut patet in littera. – Sed quia ratio in littera ad materiam restitutionis n lege statutae universalior est quam restitutionis poena, ut patet, oportet aliter dicere, distinguendo quod poena statuta in lege est duplex: quaedam ad cuius exccutioncm requiritur aliqua actio; quaedam nutem cuius exeeutio nullam actionem requirit. Verbi gratia, poenae mortis, mutilation», verberis, carccris, exilii, solutionis, confiscationis scu privationis bonorum, ct huiusmodi, non possunt execution! mundaari per solam legem, nisi interveniat actio aliqua, puta occidere, mutilare, verberare, includere, ire» solvere, accipere vel dare, ct si qua est alia ciusmodi actio. Poenae autem excommunicationis, suspensionis, interdicti ct irregularitatis, ct si qua est alia similis, nullam actionem in sui exccutionern exigunt; sed non communicare cum fidelibus, non immiscere se prohibitis, non exercere actum ordinis , quae in sola negatione seu privatione consistunt, sufficiunt ad earum exccutioncm.

Ex hoc autem sequitur altera differentia: scilicet quod quaedam est poena cuius inflictio est propria iudici; quaedam autem cuius inflictio est communis iudici ct legi. Dc-

claratur hoc. Quia poena in cxcctionc exigens agere convincitur propria iudici ex hoc, quia aut ad illud agere tenetur reus, aut iudex. Non reus: quia non tenetur ex lege nisi ad poenam; poena autem consistit in pati, non in agere. Ergo tenetur iudex. Et vere sic est. Quia nisi index, per se vel alium, occidat, mutilet, verberet, claudat, agat ad exilium, accipiat bona, aut huiusmodi, non tenetur reus ex sola lege ad huiusmodi poenae cxcctioncm. – Poena autem in cxcctionc non exigens agere communiter infligi potest a iurc vel n iudice. Itaque sola legis lata sententia obligat reum ad cxcctiunem poenne. Et in promptu causa est : quia non exigit necessario actionem iudicis.

III. Ad dubium ergo dicitur quod doctrina Auctoris universalis est dc poena cuius inflictio pertinet ad iudicem ut propria: dc tuli enim optime sequitur redditio causae, *Et ideo antequam sit condemnatus per iudicem, non tenetur ad cxcctioncm.* Et quod haec sit vera intentio Auctoris patet cx hoc quod loquitur de iudice ut distinguitur u lege: loquendo enim de iudicc ut distinguitur α lege, oportet loqui dc propriis iudici, ct non dc communibus iudici ct legi.

Et per haec patet responsio ad primam obiectioncm. Quia punire, idest punitionem statuere, est actus legis. Et punire executive convenit etiam legi quando poena non exigit actionem in cxcctionc. – Et ad secundam, quia dc poenis quarum inflictio communis est iudici ct legi loquitur; littera autem loquitur dc poena cuius inflictio est propria iudici.

Et tu notabis ct applicabis haec ad iurium ct statutorum tam civilium quam canonicorum intellectum ct rationem. Videbis enim quod si pro quibusdam criminibus, puta haereris, laesae maiestatis ct huiusmodi, poenae privationis bonorum ipso facto incurrendae ponuntur, inquantum claudunt in se privationem, a lege infligi dicuntur: inquantum vero exigunt actionem, iudicis actum expectant. Unde dicuntur privati dominio rerum α lege: non uunen tenentur cn assignare fisco nisi interveniat actio iudicis.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ALIQUIS DEBEAT RESTITUERE QUOD NON ABSTULIT

Supra, ert. J, ad 4; IV Sent.. diu. xv, qu. t, nn. 5, qu* 2, ad J, 4.

d quartum sic proceditur. Videtur quod aliquis debeat restituere quod non abstulit. Ille enim qui damnum alicui in-tenetur damnum remove. Sed quandoque « aliquis damnificat aliquem ultra id quod accepit: puta cum aliquis effodit semina, damnificat cum qui seminavit in lota messe futura; et sic videtur quod teneatur ad eius restitutionem. Ergo aliquis tenetur ad restitutionem eius quod non abstulit.

2. Praeterea. ille qui detinet pecuniam creditoris ultra terminum praefixum videtur cum damnificare in toto eo quod lucrari de pecunia posset. Quod tamen ipse non aufert. Ergo videtur quod aliquis teneatur restituere quod non abstulit.

3. Praeterea, iustitia humana derivatur a iustitia divina. Sed Deo debet aliquis restituere plus quam abeo accepit: secundum illud Matth. xxv*: *Sciebas quad meto ubi non semino, et congrego ubi non sparsi.* Ergo iustum est ut etiam restituat homini aliquid quod non accepit.

Sed contra est quod recompensatio ad iustitiam pertinet inquantum aequalitatem facit. Sed si aliquis restitueret quod non accepit, hoc non esset aequale. Ergo talis restitutio non est iustum quod fiat.

Respondeo dicendum quod quicumque damnificat aliquem videtur ei auferre id in quo ipsum damnificat: damnum enim dicitur cx eo quod aliquis minus habet quam debet habere, secun-

Philosophum, in V *Ethic.* * Et ideo homo tenetur ad restitutionem eius in quo aliquem da-

mnificavit. Sed aliquis damnificatur dupliciter, Uno modo, quia aufertur ei id quod actu habebat. Et tale damnum semper est restituendum secundum recompensationem aequalis: puta si aliquis damnificet aliquem diruens domum eius, tenetur ad tantum quantum valet domus. – Alio modo damnificat aliquis P aliquem impediendo ne adipiscatur quod erat in via habendi. Et tale damnum non oportet recompensare ex aequo. Quia minus est habere aliquid virtute quam habere actu. Qui autem est in via adipiscendi aliquid habet illud solum secundum virtutem vel potentiam. El ideo si redderetur ei ut haberet hoc in actu, restitueretur ei quod est ablatum non simplum, sed multiplicatum: quod non est de necessitate restitutionis, ut dictum est \ Tene-
tur tamen aliquam recompensationem facere, se-
eundum conditionem personarum et negotiorum.

Et per hoc palet responsio ad primum et secundum. Nam ille qui semen sparsit in agro nondum habet messem in actu, sed solum in virtute; et similiter ille qui habet pecuniam nondum habet lucrum in actu, sed solum virtute; et utrumque potest multipliciter impediri.

Ad tertium dicendum quod Deus nihil requirit ab homine nisi bonum quod ipse in nobis seminavit. Et ideo verbum illud vel intelligitur se-
eundum pravam existimationem servi pigri, qui existimavit se ab alio non accepisse. Vel intdligitur quantum ad hoc quod Deus requirit a nobis fructus donorum, qui sunt et ab eo et a nobis: quamvis ipsa dona a Deo sint sine nobis.

s) Sed quandoque. – Puta quando G, Sed quando Pk.

j) damnificat aliqui?. – fi damnificet P.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo quarto eiusdem quaestionis, in responsione ad primum et secundum, dubium est quare damnum lucri cessantis cx pecunia mutuata debet restitui creditori post moram, ut in littera ♦ dicitur, et non a principio, absolute loquendo. Nulla enim apparet inter haec differentia nisi quia post moram involuntarie sustinet damnum creditor, a principio autem voluntarie. Sed haec ratio non valet: quia iustitiae commutntivac est adaequare rem rei sixe voluntarie sive involuntarie quis damnum sustineat, ut patet in mutuo et venditione voluntariis, et in furto quoad involuntaria. Propter quod si debitor pecuniae, puta mille ducatorum, tenetur post moram ad aliquid plus quam mille ratione intéresse lucri cessantis, oportet hoc debitum non aliunde provenire quam ex hoc quod in littera dicitur, scilicet quod habens mille non solum habet mille, sed habet lucrum in virtute, in quo damnificatur a debitore detinente illos mille; ac per hoc, ut aequalitas fiat rei ad rem, oportet restituere illi non solum mille, sed etiam quantum aestimatur valere lucrum in virtute; sicut in seminibus destrueris quantum aestimantur fructus in virtute, non in actu, ut

in littera dicitur. Et si cx hoc provenit huiusmodi restitutio, consequens est quod etiam α principio habens mille ducatos non solum habet mille, sed lucrum in virtute. Ac per hoc, voluntarie sustinens damnum mille, dum mutuat alteri, sustinet etiam damnum lucri in virtute. Ac per hoc, debentur eidem non solum mille, sed aliquid aequivalcns damno lucri: alioquin non restitueretur aequale.

Et confirmatur. Quia sicut habens semina in agro sata potest licite vendere messem. quam habet in virtute, non quantum valebit, sed quantum valet in praeparatione tali existons: ergo, pari ratione, si habens mille ducatos habet lucrum in virtute, potest alienare totum simul, scilicet illos mille et lucrum in virtute.

Ad hoc dubium, quia ad materiam usurae spectat, ideo in tractatu dc usura inferius respondebitur. Coincidit enim haec quaestio cum illa: An liceat accipere aliquid plus mutuata summa cx hoc quod pecunia est organum nd lucrandum et commoda humanae vitae habendum. Quae quaestio ibidem disputabitur.

• O- *.

Art.»,

QUAESTIO LXII, ARTICULUS V

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM OPORTEAT RESTITUTIONEM FACERE SEMPER EI
A QUO ACCEPTUM EST ALIQUID

IV   dut· xvi qu< l, Aru 5, qu* cp

Sd quintum sic proceditur. Videtur quod non oporteat restitutionem facere semper ei a quo acceptum est aliquid. Nulli enim debemus nocere. Sed aliquando esset in nocumentum hominis si redderetur quod ab eo acceptum est; vel etiam in nocumentum aliorum, puta si aliquis redderet gladium depositum furioso. Ergo non semper est restituendum ei a quo acceptum est.

2. Praeterea, ille qui illicite aliquid dedit non meretur illud recuperare. Sed quandoque aliquis illicite dat quod alius etiam illicite accipit : sicut apparet in dante et recipiente aliquid simoniace. Ergo non semper restituendum est ei a quo acceptum est.

3. Praeterea, nullus tenetur ad impossibile. Sed quandoque est impossibile restituere ei a quo acceptum est: vel quia est mortuus, vel quia nimis distat, vel quia est ignotus. Ergo non semper facienda est restitutio ei a quo acceptum est.

4. Praeterea, magis debet homo recompensare ei a quo maius beneficium accepit. Sed ab aliis personis homo plus accepit beneficii quam ab illo qui mutuavit vel deposuit, sicut a parentibus. Ergo magis subveniendum est quandoque alicui personae alteri quam restituendum ei a quo est acceptum.

5. Praeterea, vanum est restituere illud quod ad manum restituentis per restitutionem pervenit. Sed si praelatus iniuste aliquid ecclesiae subtrahit et ei restituat, ad manus eius deveniet: quia ipse est rerum ecclesiae conservator. Ergo non debet restituere ecclesiae a qua abstulit. Et sic non semper restituendum est ei a quo est ablatum.

Sed contra est quod dicitur *Rom.* xii *: *7?eJ-dite omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal. vectigal.*

Respondeo dicendum quod per restitutionem fit reductio ad aequalitatem comminativae iustitiae, quae consistit in rerum adaequalione, sicut dictum est *. Huiusmodi autem rerum adaequatio fieri non posset nisi ei qui minus habet quam quod suum est, suppleretur quod deest. Et ad hanc suppletionem faciendam necesse est ut ei fiat restitutio a quo acceptum est.

Ad primum ergo dicendum quod quando res restituenda apparet esse graviter noxia β ei cui restitutio facienda est vel alteri, non ei debet tunc restitui: quia restitutio ordinatur ad utilitatem eius cui restituitur; omnia enim quae possidentur sub ratione utilis cadunt. Nec tamen debet ille qui detinet rem alienam, sibi appropriate: sed vel

reservare ut congruo tempore restituat, vel etiam alibi * tradere tutius conservandam.

Ad secundum dicendum quod aliquis dupliciter aliquid illicite dat. Uno modo, quia ipsa datio est illicita et contra legem: sicut patet in eo qui simoniace aliquid dedit. Talis 3 meretur amittere quod dedit: unde non debet ei restitutio fieri de his. Et quia etiam ille qui accepit contra legem accepit, non debet sibi retinere, sed debet in pios usus convertere. – Alio modo aliquis illicite dat quia propter rem illicitam dat, licet ipsa datio non sit illicita: sicut cum quis dat meretrici propter fornicationem. Unde et mulier potest sibi retinere quod ei datum est *: et l si superflue aliquid per fraudem vel dolum extorsisset, tenetur eidem restituere.

Ad tertium dicendum quod si ille cui debet fieri restitutio sit omnino ignotus, debet homo restituere secundum quod potest, scilicet dando m elemosynas pro salute ipsius, sive sit mortuus sive sit vivus; praemissa tamen diligenti inquisitione de persona eius cui est restitutio facienda. – Si vero sit mortuus ille cui est restitutio facienda, debet restitui heredi eius, qui computatur quasi una persona cum ipso. – Si vero sit γ multum distans, debet sibi transmitti quod ei debetur: et praecipue si sit res magni valoris, et possit commode transmitti. Alioquin debet in aliquo loco tuto deponi ut pro eo conservetur, et domino significari.

Ad quartum dicendum quod aliquis de hoc quod est sibi proprium debet magis satisfacere parentibus vel his a quibus accepit maiora beneficia. Non autem debet aliquis recompensare benefactori de alieno, quod contingeret si quod debet uni alturi restitueret: nisi forte in casu extremae necessitatis, in quo posset et deberet aliquis η etiam auferre aliena ut patri subveniret.

An quintum dicendum quod praelatus potest rem ecclesiae surripere tripliciter. Uno modo, si rem ecclesiae non sibi deputatam, sed alteri, sibi usurparet: puta si episcopus usurparet sibi rem capituli. Et tunc planum est quod debet restituere ponendo in manus eorum ad quos de iure pertinet. – Alio modo, si rem ecclesiae suae custodiae deputatam in alterius dominium transferat: puta consanguinei vel amici. Et tunc debet ecclesiae restituere, et sub sua cura habere ut ad successorem perveniat. – Alio l modo potest praelatus surripere rem ecclesiae solo animo, dum scilicet incipit l habere animum possidendi eam ut suam, et non nomine ecclesiae. Et tunc debet restituere talem animum deponendo.

•λπ, *;φ>.υτπι.
w 10.

α) accipit, – accepit P.
ε) noxia. – nociva P.
γ) alibi. – alicui G.
3) Talis. – Et talis PDFRC.
c) cf. – ad ct ex l a, sed P. – Pro aliquid per, per H, aJP.:.

ζ) sit. – ille sit Pa.
ι) aliquis. – Ora. λ, alicui P. – Pro patri, tali κονηM.'ι per. sanary/n |.
θ) Alia. – Tertio p.
τ) incipit. – incoepit P.

Commentaria Cardinali* Caietani

N articulo quinio eiusdem quaestionis nota in corpore
1 articuli illa verba: *nisi ei qui minus habet quam quod suum est, suppleretur*. Ex hac siquidem radice, quod scilicet ideo reddendum est ei a quo acceptum quia suum est, habetur quod qui accepit ab aliquo rem alienam vel furto vel usura vel alias occupatam, non tenetur restituere illi a quo accepit, quia non minus habet quam suum est: sed debet facere quantum potest ut reddatur domino. Debet tamen significare per aliquam bonam viam illi qui occupaverat quod non tenetur satisfacere tali pro tali re: ne contingat, si forte veniat ud poenitentiam, bis fieri restitutionem et damnificari pocnitentem.

Ex hac quoque radice provenit quod si quis bona cadesine seu religionis - sic habuit quod tenetur ea restituere, et praelatus ecclesiae illius vel monachus administrator sit dilapidator, quod non sunt cis restituenda: quia non minus habent de suo, sed de alieno cis credito ad dispensandum, non ud dissipandum. Et ideo tenetur reddere ecclesiae, quae est rerum domina, in rebus quae non possunt dilapidari: et similiter reddi debent abbatiae seu conventui cuius sunt. Et idem est de similibus iudicium.

Et haec intelligit in foro conscientiae, cum secreto haec fieri possunt, agendo utiliter causam urriusque, scilicet domini ei occupatoris parati ad detinendum alienum aut dilapidandum ecclesiasticum seu commune bonum. Nam secus est in foro iudicinali et absolute: pro quanto etiam praedoni convenit quod rapta bona sunt sua non simpliciter, sed ad custodiendum et restituendum; in culus signum, non nisi publica potestate possunt illi auferri licite, absolute loquendo. Et propterea iudex compelleret ad restituendum illi occupatori et dilapidatori. sicut id tuendum etiam praedonem in possessione. Et plenitudo iustitiae exigeret ut ipse occupator aut dilapidator rchabcret quod suum sic est, et restitueret domino aut recte dispensaret: nam si sic fieret, etiam modus iustitiae quoad personam quae tenetur ad restituendum domino simpliciter vel dispensandum, servaretur; qui violatur (hoc est, non servatur) cum in foro conscientiae supradicto modo restitutus fit. Sed sancte in dictis casibus non servatur, in favorem utriusque, ut dictum est: detectus siquidem legis hic accidere videtur corrigendus ab lequitate, ne foveat quis occupationem aut dilapidationem, materiam ministrando, cum possit illam subtrahere et proximi aut ecclesiae iura tueri sic, etc.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli, advenit quod ex hac eadem radice provenit quod tempore iniusti belli non sunt restituenda magna debita iniusto principi, quibus ad exercitum fovendum eget: sed conservanda ut congruo tempore, sine scilicet alterius iniurin, reddantur. - Et si depositum nut mutuuum non est reddendum domino exposituro in damnum alterius, quo pacto potest quis mutare alicui exposituro in damnum et iniuriam Ecclesiae, puta pro emendo cardinalatu? Minus enim est reddere suum alicui quam mutare. Et si neutrum agendum est, quo pacto nummularii ut mediatores ministrant eisdem ad habendum pecunias suas ex aliquo distante loco pro tali opere? Nec enim, cum sint voluntaria, absque peccato fiunt, quando constat quod ad hoc petuntur.

III. In responsione ad secundum eiusdem articuli quinti, scito discernere inter dationem illicitam, et propter causam illicitum, respiciendo ad id quod lege divina vel humana prohibitum est. Quando enim ipsum dare est peccatum seu prohibitum, ut cum lex prohibet dare, ut putet cum prohibetur dari indici pro sententia vel monasterio pro ingressu vel episcopo pro beneficio, et huiusmodi, tunc ipsa datio est illicita. Quando vero dure non prohibetur, sed actus seu causa propter quam datur, ut cum prohibetur fornicatio, adulterium et huiusmodi. non prohibetur dare propter ista, sed ipsa prohibentur. Unde homo propter accepta huiusmodi senilia, quamvis nefanda, tenetur dare quod promisit vel solitum est. Et quia sola causa in culpa est, non refert in proposito an propter fornicationem, an

propter adulterium aut aliam speciem luxuriae detur. Et similiter est de aliis malis servitiis: dummodo dare prohibitum non sit lege divina, ut in simonin; vel humana, ut in nullis et factum est et fieri potest contra dantes pro tali vel tali actu, etc. Et forte propter istos duos modos quibus datio ipsa potest esse mala. Auctor dixit duo vocabula, scilicet *illicita* et *contra legem*, referendo *illicitum* ad ius naturae vel divinum, et *contra legem* ad ius humanum.

In eadem responsione adverte quod, licet mulier possit sibi retinere ex meretricio actu acquisita sine dolo et fraude, quae tamen acquisivit ex simulatis verbis aut foetis tenetur restituere: huiusmodi namque simulationes imponant dolus et fraus, ut patet superius * in tractatu de prudentia. Et quia per huiusmodi simulationes frequenter ab amatoribus extorquere videntur, si crebrae essent harum poenitentiae. Intius essent exempla ponenda: sed ipsae viderint quid et quot simulaverint.

IV. In responsione ad tertium, quia tria tractantur, scilicet de omnino ignoto domino rei, de mortuo, de multum distante -, de extremis ringilhttim oportet aliquid dicere. De omnino ergo ignoto domino nota tria: scilicet viam, terminum ei consequens. Quoad viam, vide in littera quod est *diligens inquisitio*. Et dicitur diligens inquisitio quam diligens homo, accurate investigando ubi, quando, per quos, a quibus, etc., faceret. Et cum ad terminum non perveniat nisi pertramita via, non debet rei dominus haberi pro omnino ignoto nisi postquam praecessit diligens inquisitio. Et propterea si quis absque inquisitione rem alterius pauperi dedisset, non satisfecisset, sed tenetur invento domino restituere: et ribi ipsi imputet, qui imprudenter alienavit alienum.

Quoad terminum, vide in littera quod *omnino ignotus*: ita quod, praemissa diligenti inquisitione, perveniendum est tui hoc quod rei dominus sit omnino ignotus. Nom si aliququaliter esset notus, puta quod est unus talis villae, etc., deberet inquisitio ud ulteriora procedere, ut particularis notitia haberetur de domino, ut prudens vir sciret inquirere. - Rursus quando sciri non potest dominus in particulari, sed scitur quasi sub disiunctione quod alicui istorum debetur, non est omnino ignotus dominus. Unde debet eis dari, et vel distribui eisdem, vel ut sorte aliquis accipiat, quando divisa res pluribus non prodesset et unita aliquem relevaret. Et ne alicui fiat iniuria, de eorum voluntate agendum est quidquid agendum est. - Et per hoc patet quomodo debeat restitui quod acceptum est in bello iniusto, quando civitas data est in praedam, nec sciri potest cui debetur hoc quod ab hoc pocnitentia restituendum est. Non est enim dandum pauperibus, nec aedificanda sunt monasteria aut hospitalia, extautibus damnum passis, de bonis eorum sine eorum voluntate. Nec excusantur qui damnum intulerunt ex difficultate inquirendi aut hoc faciendi: quoniam damnificator ipse fuit in culpa, et posuit scipsum in huiusmodi difficultatibus, ponenda alios in paupertate.

Quoad id vero quod sequitur quando dominus est ignotus, vide in littera quod debet ei restitui *eo modo quo potest*, scilicet erogando illud nomine illius pauperibus Christi. Sic enim redditur bonum utile ut sit utile spiritunliter quod non potest illi reddi ut sit utile corporaliter vel spiritunliter ad arbitrium domini. - Et hinc habes solutionem quaestionis quid agendum est de casu inventis habentibus dominum, quando dominus est omnino ignotus. Dico autem *habentibus dominum*: quia de inventis distinguendum erit inferius in qu. r.xvi ♦. Debent enim haec erogari pauperibus. Et cum ipse inventor non sit deterioris conditionis ex hoc quod invenit, potest sibi ipsi, si pauper eir, non minus quam alteri, applicare ekmosynaliter: sicut is cui commissa est distributio aliquarum eleemosynarum potest scipsum computare in numera pauperum, si pauper est, et distribuere proportionalior sibi sicut illi, secundum Victoris doctrinam superius ♦ habitam.

V. De multum amem distante domino rei. si commode

•s
'
Jrt'A

potest transmitti ci, aut significari, ut ordinet cui detur sibi debitum ut perveniat ad cum, nulla difficultas est quod tenetur habens rem ad restituendum ei. Sed quaestio est quando non potest aliter absenti restitui suum nisi cum magno damno restituentis : puta quia oportet tantum de suo expendere in mittendo vel significando, quantum valet id quod restituendum est. Auctor namque, et Scotus ct in Quarto, dist. xv -, tenent quod iste restitutor V n0Q ccnetur “d restituendum ei cum tali damno: quia non tenetur nisi ad restitutionem rei acceptae. Et addunt Scotus ct Richardus quod in hoc casu debet illud erogari pauperibus, si non adsunt parentes illius. In hoc autem loco Auctor nihil loquitur de sumptibus agendis, sed absolute loquens de multum distante dicit quod debet, si commode potest, domino mitti debitum, alioquin debet deponi et domino significari.

Mihi nutem videtur distinguendum de causa restitutionis: an scilicet fuerit acceptio iniuste, ut furtum, rapina, usura ct huiusmodi; vel sine iniustitia, ut inventio, successio, mutuuum, depositum ct huiusmodi. Nam si tenetur ad restitutionem ratione furti ct similium, tenetur etiam ad expensas, etiam in quadruplum, si aliter non potest facere quod res reddatur domino. Et ratio c*t quia dominus rei cx eo quod passus est furtum, non debet damnificari: constat autem quod damnificaretur si propriis expensis deberet recuperare rem sibi ablatam. Cum ergo ipse non teneatur ad expensas, et fur teneatur ad iterato statuendum dominum rei in possessione, consequens est quod fur teneatur per accidens, scilicet propter accidentem distantiam, ad plus damni sustinendum quam intulerit niteri. – Nec propterca concedendum est quod tenetur ad aliud quam ad restitutionem. Sed quin tenetur ad consummatam restitutionem, quae per accidens requirit expensas, ideo tenetur ad subeundum damnum. – Nec refert in proposito an fur, an passus furtum se absentaverit a loco furti : sed sibi imputet fur, qui furando effecit se debitorem ad ponendum dominum in possessione rei suae, non in hoc vel illo loco, sed simpliciter. Nec debet dominus, qui non potuit rem suam ablatam ferre scctim, pati: pateretur autem si sine eius voluntate res sua pauperi aut alteri daretur.

Si vero tenetur nd restitutionem ratione acceptionis non iniustac. tunc, cessante mora, fraude atque iniusto quoad hoc recessu debitoris, non tenetur debitor ad damnum subeundum propter restitutionem faciendam, etiam si ipse se absentaverit: quia iure suo utebatur se absentando propter negotium aut commodum, quando non erat obligatus significare creditori seu domino suum recessum. Et ratio est quia in huiusmodi debitor aut tenetur ad restitutionem solum ratione rei alienae apud se, ut patet de invento ct cx successione habito, deposito ct huiusmodi. et sic constat quod non tenetur cx huiusmodi incurrere damnum in propriis. Aut tenetur ratione acceptionis cx voluntaria domini communicatione, ut in mutuo, pignore, emptione et huiusmodi. et sic, cum dominus exposuerit se sponte huic periculo distantiae, quae potest absque cuiusque iniuria cx utruq; parte intervenire, sibi ipsi imputet quod non caverit reddendum sibi esse in tali loco. Unde servandum est quod Auctor in hac responsione dicit in huiusmodi restitutionibus quae ex voluntariis seu non iniustis acceptionibus proveniunt: in aliis autem etiam iniustis, quod supra diximus.

Et hncc sunt vera secundum rationem iustitiae. Secundum autem humanas conjecturas, pensatis conditionibus

personorum ct rerum, potest contingere quod posset dori pauperibus: puta quia cognoscitur qualitas voluntatis domini sic absentis, ct creditur quod ratum haberet.

VI. In responsione ad quartum, occurrit dubium a Scoto, in Quarto, dist. xv*, in hac materia motum: An scilicet (b«. existons in extrema necessitate teneatur restituere creditori simul tempore colapso in extremam necessitatem. Ipse namque Scotus tenet partem affirmativam: quia creditor nunquam cecidit a dominio rei illius. Ex hoc enim quod simul devenerunt ad extremam necessitatem, sequitur quod dominium rei prius habitum non perdidit propter extremam alterius necessitatem. Et consequenter sibi debet restitui etiam ab existente in extrema necessitate.

Mihi nutem videtur oppositum esse verum. Et ratio incmovent est quia tempore extremae necessitatis quomodo-cumque, cessat proprietas rerum ad ius gentium spectans, ut inferius - patebit. Et iudicium de usu rerum tunc non debet fieri secundum statum proprietatis rerum, secundum quem hoc est illius ct illud alterius: sed debet fieri secundum statum quo omnia sunt communia. Considerando autem res in statu quo omnia sunt communia, manifestum est quod *metior est conditio occupantis*, seu *possidentis*. Ac per hoc, cum multi sint in extrema necessitate, et ego invenio in manu mea unde vivam, non teneor illud mihi subtrahere et tibi etiam in extrema necessitate existenti tribuere, licet hoc quod iu mea manu est, iure gentium vel positivo sit tuum: quia extrema mea necessitas ius gentium respectu huius quod in manu mea est, tibi abstulit; ct ius naturae, quod solum remansit, fovet possidentem. – Unde falsum est quod ille dominus rei nunquam cecidit a dominio . quia extrema necessitas alterius, cum possessione illius rei, abstulit huic ius positivum, ius gentium et ius naturae. – Unde falsum est quod iste detentor occidat dominum, aut iniuste conservet vitam suam: quia dominium cessavit alterius, et iste usum, cx hoc quod possidere invenitur, ex naturae iure habet.

\ II. In responsione ad quintum eiusdem articuli, nota in secundo membro illud verbum, *suae custodiae deputatam*. Habet namque se praelatus ad res ecclesiae dupliciter: scilicet ut custos, ct ut dispensator. Est siquidem custos rerum immobilium et aliorum quorum alienatio est sibi prohibita: est autem dispensator fructuum ct aliorum proventuum ad suum quasi stipendium pertinentium. Et quoniam, ut \uctormct dicit in Quolibeto VI, qu. vn, nrt. i -, praelatus male utens ct dissipans portionem illam quae est quasi stipendium eius, non tenetur ad restitutionem, sed nd solam poenitentiam; ideo, ut praeservaret se ub his quae sunt suae dispensationi pro suo usu commissa, dixit, *suae custodiae deputata*.

Tenetur ergo in duobus casibus ad restitutionem. Primo, si usurparet sibi rem deputatum niteri. Et in hoc clauduntur bona deputata tnm alteri particulari, ut canonico, officiali. capcllao; quam collegio, ut capitulo, hospitali; quam multitudini, ut pauperibus aut puellis nubilibus aut studentibus, transeuntibus, infirmis, etc. Propter quod qui praesunt hospitalibus aut sunt commissarii in huiusmodi, videant quam mundas servant manus: cum enim hocc bona aliorum sint, *rapina pauperum in domo eorum est*9 si haec sibi applicant. – Secundo, si alienaret rem suae custodiae deputatam. Et sub hoc clauduntur, ut dixi, tam immobilia quam prohibita alienari, quam thesauri ct similia, nisi in casu in quo licite dispensari possunt. De hi* tamen amplius dicitur inferius -, cum de statu episcoporum tractabitur.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM TENEATUR SEMPER RESTI TUERE ILLE QUI ACCEPIT

sextum sic proceditur. Vidciur quod non teneatur semper restituere ille qui accepit. Per restitutionem enim reparatur aequalitas iustitiae, quae consistit

Ill hoc quod subtrahatur ei qui plus habet et detur ei qui minus habet. Sed contingit quandoque quod ille qui rem aliquam subtraxit alicui non habet eam, sed devenit ad manus alterius.

QUAESTIO LXII, ARTICULUS VI

Ergo non tenetur ille restituere qui accepit, sed alius qui rem habet.

2. *Praeterea*, nullus tenetur crimen suum detegere. Sed aliquando aliquis restitutionem faciendo crimen suum detegit: ut patet in furto. Ergo non semper tenetur ille qui abstulit restituere.

3. *Praeterea*, eiusdem rei non est muhoties restitutio facienda. Sed quandoque multi simul aliquam rem surripiunt et unus eorum eam integre restituit. Ergo non semper ille qui accepit tenetur ad restituendum.

Sed *contra*, ille qui peccavit tenetur satisfacere. Sed restitutio ad satisfactionem pertinet. Ergo ille qui abstulit tenetur restituere.

Respondeo dicendum quod circa illum qui rem alienam accepit duo sunt consideranda: scilicet ipsa res accepta, et ipsa acceptio. Ratione autem rei tenetur cam restituere quandiu eam apud se habet: quia quod habet ultra id quod suum est, debet ci subtrahi et dari ei cui deest, secundum formam commutativae iustitiae.

Sed ipsa acceptio rei alienae potest tripliciter se habere. Quandoque enim est iniuriosa. scilicet contra voluntatem existons eius qui est rei dominus: ut patet in furto et rapina. Et tunc tenetur ad restitutionem non solum ratione rei, sed etiam ratione iniuriosac actionis, etiam si res apud ipsum non remaneat. Sicut enim qui percutit aliquem tenetur recompcnsare iniuriam passo. quamvis nihil apud ipsum maneat; ita etiam qui furatur vel rapit tenetur ad recompensationem damni illati, etiam si nihil inde habeat: et ulterius pro iniuria illata debet puniri.

Alio modo aliquis accipit rem alterius m utilitatem suam absque iniuria, cum voluntate scilicet eius cuius est res: sicut patet in mutuis.

Et tunc ille qui accepit * tenetur ad restitutionem eius quod accepit non solum ratione rei, sed etiam ratione acceptionis, etiam si rem amiserit: tenetur enim recprppensarc ei qui gratiam fecit, quod non liet ? si per hoc damnum incurrat.

Tertio modo aliquis accipit rem alterius absque iniuria non pro sua utilitate: sicut patet in depositis. Et ideo ille qui sic accepit in nullo tenetur ratione acceptionis, quinimmo accipiendo impendit obsequium: tenetur autem ratione rei. Et propter hoc, si ei subtrahatur res absque sua culpa, non tenetur ad restitutionem. Secus autem esset si cum magna sua culpa rem depositam amitteret.

Ad primum ergo dicendum quod restitutio non ordinatur principaliter ad hoc quod ille qui plus habet quam debet, habere desinat: sed ad hoc quod illi qui minus habet suppleatur. Unde in his rebus quae unus potest ab alio accipere sine eius detrimento, non habet locum restitutio: puta cum aliquis accipit lumen a candela alterius. Et ideo quamvis ille qui abstulit non habeat id quod accepit, sed m alium sit translatum; quia tamen alter privatur re sua. tenetur ci ad restitutionem ct ille qui rem abstulit, ratione iniunosac actionis; ct ille qui rem habet, ratione ipsius rei.

Ad secandum dicendum quod homo, etsi non teneatur crimen suum delegere hominibus, tenetur tamen crimen suum detegere Deo in confessione. Et ita per sacerdotem cui confitetur potest restitutionem facere rei alienae.

Ad tertium dicendum quod quia restitutio principaliter ordinatur ad removendum damnum eius a quo est aliquid iniuste ablatum, ideo postquam ei restitutio sufficiens facta est per unum, alii non tenentur ei ulterius restituere, sed magis refusionem τ facere ei qui restituit: qui tamen potest condonare.

3) accivit. — accipit PDa.
Jtet. — Jieret PDGUIpC «t a,
γ re/taioncm. — readtalfatCM DG. — Pro qu.

K. l'D, quandoque MI, quam I., quae (tamen potert fi condonari; ed. a; alia» quanduqur maigo P.

Commentam Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem quaestionis sexagesimaeseundae nota in corpore articuli universalem radicem unde omnes restitutiones in quacumque mnteria et quomodolibct oriuntur. ut in casibus non scriptis scias resolvere usque ad principia, an teneatur quis ad restitutionem. Duae ergo sunt radices ad quarum alteram restitutionem omnem oportet reduci: prima est acceptio; secunda est res accepta. Et extenditur in proposito acceptionis nomen nd omnem actum quo proximus minus habet dc suo quam habere debeat: incendium enim, contumelia, iniqua distributio, cl alia huiusmodi. sub acceptione comprehenduntur. Oportet igitur primo inspicere an ille dc quo quaeritur teneatur ad restituendum ratione acceptionis, vcl ratione rei acceptae, an ratione utriusque: oportet namque inter ista tria comprehendi omnem restitutionem.

Et ut singillalim disseramus ♦, sequendo litteram, generalis regula in restitutionibus ratione rei est quod tnndiu tenetur quis ad restitutionem ratione alienae rei, quandiu eam habet. Et in promptu ratio in littera redditur: quia habens id quod alterius est habet plus quam suum est. ct dumnilkaiu* tantundem habet minus de suo; ct ideo secundum formam iustitiae commutativae oportet aequalitatem inter cos constituere, auferendo ab illo qui hnbct

plus et dando ci qui hrtbét minus, ut sic fiant aequales, sicut erant a principio, antequam scilicet et ille minus et iste plus heberet quam suum est. – Et ex hac radice provenit quod si quis rem alienam ignoranter emisset, non potest retinere cam, quam primum novit eam esse alienam: sed tenetur eam domino restituere. Nec potest petere • pretium quo ip.se emit u domino rei, sed a venditore: ex hoc enim quod res illa aliena est. obligat possessorem ad sui restitutionem domino.

II. Sed occurrit hoc in loco dubium, an res dicatur esse apud aliquem solummodo quando res ipsa, puta vestis, vinum, frumentum, extat apud cum: vcl intelligcndum est quando vcl res ipsa salva, vcl aliquid loco eius extat. puta pretium vcl effectus ipsius, puta conservatio proprii vini nut proprii frumenti, quod consumpsisset dum consumpsit alienum; vcl alius effectus, puta nutritio ct huiusmodi quae cx consumptione relinquuntur, vcl amicitia quae ex donatione, «i rem donando distraxit, consequitur, vcl aliquid aliud huiusmodi. Et est ratio dubii quia varia dicuntur dc possessore bonae lidci, dc quo loquimur. Dicitur enim in primis quod si emptam rem distraxit vendendo, quod non tenetur nd restitutionem; et similiter si donant «ut consumpsit; et tt res est salvn et lruciifara, non tenetur

• Dr<. V. i>, :n (M 'inm*. p.xrjg.

•Ipd.a* Motnro. pifQ. »ú.

• Nmb. t.

• l^xiu cit.

* Ct, omn. tv.

l
i
<
J
I
(
î
i
t
c
r
d
\$
S'
α
d
fi
di
CJ
si
fa
sc
lu
tu
co
Pr
co

ad
mi
sui
CXi
dc
nis
vali
Pre
ctfe
qua
prei
vcl
uta
re a
lucr
Pro)
cran
idea
tium
quin
soni*

ιΔίPo.

*d restitutionem fructuum perceptorum consumptorum. Dicitur deinde quod qmindocumquc possessor bonae fidei factus est cx re aliena locupletior, tenetur ad restitutionem: et ad hoc est textus iuris cisilis, ff. *de Petit. Hered.*, 1. *Item veniunt, § Eos autem**. Ex his enim consurgit qUQd pretium quandoque computatur loco rei, puta cum mihi donatam rem alienam vendidi, factus sum enim cx illa locupletior: ct quandoque non, puta cum emptam rem vendidi sine lucro cx parte rei. Et rursus consumptio quandoque computatur loco rei, ut cum quotidianos sumptu» ex re aliena percipio, quos cx proprio effecissem, factus sum enim cx his evitatis expensis locupletior (ct hoc cx-presse dicitur ibid., 1. *Sed et si lege*, Jj Quod *autem**):

quandoque non, ut cum consumpsi quia abundabam habendo talem rem, nec fecissem talcs sumplus nisi talem rem habuissem.

III. Ad evidentiam huius rei, praesupponcndmn eat quod sermo totus est dc possessore bonae fidei, qui tamen post factum compcrit se alienum possedissee, ct paratus est unicuique suum reddere, dc hoc enim qui solummodo ratione rei tenetur quaestio est, ud quid tenetur in ensibus huiusmodi. Si recte igitur penpiciamu» formam conimutativac iustitiae antcdictam -, apparebit quod non solum res ipsa aliena obligat possessorem ad restitutionem, sed etiam quidquid loco rei successit, ut pretium vel elfcctus, si cx his factus est possessor locupletior, obligat eundem ad restitutionem. Ita quod inter rem ipsam alienam ct id quod loco eius successit haec est differentia in proposito, quod res ipsa obligat possessorem simpliciter ct absolute, id vero quod loco rei successit obligat possessorem solummodo in casu, quando scilicet cx hoc factus est locupletior, ct ad tantum quantum factus c*t locupletior, ut bene îus dvile ♦ decernit. Et dc re quidem ratio manifesta est. De eo vero quod loco rei successit ad lucrum, manifestatur: quia quidquid lucri ex re aliena apud possessorem est, suum non est, ac per hoc, quantum habet dc huiusmodi lucro, tantum habet plus quam suum est; ct cum dominus rei tantundem habeat minus dc suo. oportet, secundum iustiliae commulativac formam, auferri n possessore non suo et dari domino rei, ut sic inter cos sit aequalitas. – Et huic rationi omnia consonant. Nam si cx dono possideo alienum ct vendidi, teneor dc pretio, quo factus sum locupletior. Si autem emi prius ct postea vendidi sine lucro ex parte rei (quamvis forte lucratus fuerim cx labore vel industria adiuncta), non teneor dc aliquo. Et similiter si cx dono habitum donavi, non sum cx re illa factus locupletior. Dc consumptione quoque distinctio consonat: quando scilicet consumptio redundat indirecte in lucrum, puta quia consumpsisset tantundem dc proprio, tunc enim indirecte factus est locupletior; – quando vero consumptio in nullum redundat lucrum, ad nihil tenetur. Propter quod invitatus ad cocnam rei furtivae, si bona fide coemit ct nihil propterva lucratur, quia omnino in domo propria tantum expendit si in ea coenat quantum si non, ad nihil tenetur: sed sl cx huc quod ad convivium accedit minus domi expendit, tenetur, non de tanto quantum consumit in cocnu, sed quantum lucratus est indirecte non expendendo ct comedendo propria. Et similiter dicendum dc veste pretiosa consumpta qualem non consumpsisset nisi dono habuisset: non enim tenetur dc tanto quantum valebat vestis illa, sed quantum consumpsisset de sua veste. Pro generali enim regula in succedentibus ct fructibus ct effectibus rei habendum est quod solummodo tenetur in quantum aliquid lucri vel directe habuit, ut puta recipiendo pretium locationis domus ct fructuum agri ct similium ; vel indirecte, ut puta quia tantum expendisset dc suo: utroque enim modo factus est locupletior in tantum ex re aliena. Notantor dicimus, c.v *re aliena*, aJ differentiam lucri cx propria industria: non enim (enetur dc tali lucro. Proptcrca si. habuissem pecuniam alienam ct cum ea lucratus fuisset, non tenerer dc tali lucro: et dc similibus idem est iudicium. – Et cx his patet quare quandoque pretium in proposito succedit loco rei, ct quandoque non: quin quandoque habet rationem non sui respectu possessoris, quando scilicet reddit ipsum locupletiozem; et quart-

doque habet rationem »ui, quando scilicet servatur indemnis. Et similiter est proportionalitcr dc consumptione.

Sed restât adhuc unum dubium: quin scilicet secundum doctrinam hanc non videtur aequa lex ista dc restitutione cx parte rei, sed claudicat cx una parte, scilicet cx parte possessoris. Nam possessor staret in periculo dnmni, ct non lucri, sine ulla culpa sua. Declaratur sequel». Quia possessor qui emit tenetur restituere rem apud se exigentem, etiam si non possit pretium quod dedit recuperare n venditore, ut patet cx dictis *: ct tnmcn nunquam potest lucrari, quia in quantum est factus locupletior, tenetur restituere, ut dictum est.

Sed hoc non est difficile solveie, considerando quod obligatio ad restituendum dc qua loquimur non oritur cx actione aut passione, sed cx ipsa re aliena, cui accidit quod ab hoc possessore habeatur dono vel pretio, ac per hoc quod iste damnificetur et non ille. Quia ergo posse damnum incurrere possessorem cx re aliena non provenit cx ipsa re. sed cx modo adiunetae actionis, scilicet emptionis; non debere autem lucran cx re ipsa provenit; ae-quissima est restitutionis lex cx parte rei. secundum eu quae sunt per se, et non secundum ea quae sunt per accidens disponens *.

IV. Circa restitutionem vero cx parte acceptionis in littera tria membrn fiunt *. Primum cit quando acceptio esi iniurioso. Et tunc acceptio ipsa obligat accipientem ad restitutionem. Et sub hoc membro comprehenditur omnis iniusta damnificatio in quacumque re ita quod formale considerandum in hoc est ipsa damnificabo, quae acceptio vocittur, sive fiaî capiendò, sive comburendo, sive praecidendo, sive quovis alio modo. Semper enim in huiusmodi intervenit damnum alterius: quod ideo est quirt aedpitur ab invito domino quod suum est, quamvis nulli quandoque dciur, sed annihiletur. Omni» ergo qui damnificator est alterius tenetur ad restitutionem, non ratione lucri sui, sed ratione acceptionis seu dumniticationis. Et hoc fundamentum, hanc radicem, hunc regulum bene nota: quia cum primum inveneris aliquem acceptionis iniustae causam fuisse, scito illum comprehendî sub damnilicutoris nomine, ct ipsum obligatum ad restitutionem illati damni. Considera ergo in casibus occurrentibus si operatus est ad domnum alterius: quia damnificator est procul dubio, quando subsecutu» est cx sua illatione elfcctus.

V. Secundum membrum est quando acceptio est cx voluntate domini in utilitatem accipientis. Tunc etiam acceptio ipsa obligat accipientem ad restitutionem. Et sub hoc membro non clauditur nisi acceptio illa quae est pro sola utilitale accipientis ; ut patet cx ratione litterae, quia sdlicet tenetur ad gratiam rccompensandain ille qui accipit; hoc enim non habet locum in acceptione pro communi utilitate, scilicet tradentis ct aedpientis, quia ex quo commune est beneficium, neuter alteri tenetur ad gratiam rccompensandnm.

Sed quod in littera dicitur, quod accipiens in suam so-lam utilitatem q domino voluntario tenetur ud restitutionem etiam si rem amisit, non caret scrupulo. Quonium ut patet Extra, *de Commodato*, casus fortuitus quo periit commodatum, non debet imputan ei cui commodatum est. nisi propter moram, culpam aut pactum. Non tenetur ergo qui accipit in suam praecise utilitatem ad restitutionem si rem amisit sine omni culpa sua; quamvis teneatur dc levissima culpa, ut ibidem dicitur. Quomodo ergo salvabitur praesens littera absolute dicens quod tenetur restituere etiam si rem amiserit?

Ad hoc dubium licet did forte posset quod Auctor loquitur dc acceptione qua transfertur dominium rei. quia dat exemplum do mutuo quin tamen exempla ratione clarioris disciplinae ponuntur, aliter dicendum est quod doctrina muralis est secundum ea quae conveniunt ut in pluribus, nec oportet in moralium documentis excipere raro contingentia. Unde cum fortuita sint dc numero rarorum, ut patet in Il *Physic*» ♦, consequens est quod praesens littera, docens moralia absolute, vera est, iudicatu secundum id quod est frequenter, quod scilicet accipiens in sui utilitatem praecise a domino voluntario tenetur restituere

•d^.,v.h.i,j>
(Wean*. futf

• Nra. L

• Uâ.-k

• (>Г-*, 0
МК «w, a. U. .
s/IK XV,
M, «a’

etiam si rem amiserit; ct decretalis, aspiciens nd casus, vera quoque est, decernens quod accipienti commodatum causa sui non debet fortuitus casus imputari.

VE Tertium membrum est quando acceptio est cx voluntate domini, non pro utilitate accipientis. Tunc enim acceptio ipsa non obligat accipientem ad restitutionem, quia accipiendo obsequium impendit: sed res accepta, quia aliena est, obligat eundem ad restitutionem. Et ideo secundum regulam prius* datam dc obligatione cx parte rei, tnndiu iste qui »ic accipit (enetur, quandiu rem habet. Propter quod, si rem perdidit, non tenetur: nisi cx magna sua culpa, inquit Auctor, amiserit illam. Quod iuristac sub aliis verbis docent, dicentes quod tenetur de dolo et lata culpa, non autem dc levi aut levissima: et vocatui magna seu lata culpa quando non custodivit ea diligentia res depositas qua custodivit suas *.

Et nota quod hoc tertium membrum a negatione propriae utilitatis definivit Auctor, et non ab affirmatione utilitatis tradentis. Quia nihil refert an accipiat pro utilitate tradentis, an alicuius tertii: sat est enim quod non accipiat pro utilitate sua, ad hoc ne teneatur ad restitutionem ratione acceptionis, sed rei.

VII. Sed occurrit circa hanc trimembrem distinctionem dubium, quia pluribus modis quam his iribus acceptio rei alienae potest se habere. Potest namque esse pro utilitate utriusque partis, scilicet trudentis et accipientis: ut patet in conductione ct locatione; in accommodato ut servire aut ministrare possit accommodanti, ut cum accommodo equum ut vadas ud negotium meum ; ct in deposito cum quis pro mrccedo custodit, ct huiusmodi. Insufficienter ergo Auctor modos quibus acceptio rei alienae se habere potest distinxit.

Ad hoc dicitur quod Auctor non intendebat distinguere universaliter modos acceptionis alicm. Quod cx eo patet quod dc acceptione rei cx dono nihil omnino dicit. Intendit ergo de aliquo acceptionis genere distinguere. Et videtur mihi quod genus hoc sit *acceptio simplex annexum habens restitutionis debitum*. Vocatur autem *simplex* per exclusionem compositionis cum aliquo correspondente dare. Contingit enim utroque modo accipere scilicet cum Correspondence dnre, ut in conductione, pignore, emptione, ct huiusmodi, accipit enim tunc quis alienum pro quo datur aliquid correspondons; et sine aliqua datione admixta, ut patet in mutuis, in quibus ai daretur correspondons, non esset mutuum. Dixi quoque, *habens annexum restitutionis debitum*, propter acceptionem doni, quae licet sit simplex, quia tamen non habet restitutionis debitum annexum, extra genus hoc ponitur. Distinguatur ergo simplex annexumque restitutionis debitum habens acceptio rei alienae, ct dicatur quod tripliciter se habere potest: scilicet cum iniuria, et hoc est primum membrum; sci cum voluntate domini, et sic aut in solam accipientis utilitatem, ct hoc secundum est membrum; nut non in utilitatem accipientis, et hoc est tertium membrum. In his enim omnibus simplex est acceptio, ut patet discurrenti: ct in tantum est simplex ut, si admisceatur aliqua correspondons datio, ut merces pro deposito vel aliquid huiusmodi. varietur debitum restituendi; ut patet cx hoc quod qui accipit depositum mrccedo aut aliqua propria utilitate, tenetur etiam de levi, et forte de levissima culpa, dc quarum nulla tenebatur si simplex fuisset acceptio, etc.

Quantum igitur quod obiieitur restasse membrum, quando scilicet acceptio est in favorem utriusque, non est membrum distincti generis: quia non est acceptio simplex quando est in favorem utriusque, sed acceptio componitur cum aliqua corrcspondente datione, ut patet discurrenti per huiusmodi contractus.

At ki quis quaerat quare Auctor suscepit onus distinguendi huiusmodi acceptionem simplicem, et non potius simplicem ct mixtam: – respondetur quod causa quare non universaliter dc acceptione dixit est quia tractabat de iustitiae commutativac actu, a qua acceptiones gratuitae longe sunt; et acceptiones ad iustum aut iniustum spectantes mixtae post simplices tractandae sunt, uut ex simplicibus iudicanduc.

VIII. In responsione xid primum eiusdem sexti articuli vide conclusionem, quod quando qui ratione acceptionis tenetur transtulit rem in alium, uterque tenetur, alter ratione acceptionis et niter ratione rei, ut scias decernere in casibus.

In responsione ad secundum, circa illius argumenti materiam dubium occurrit an, si restituendo per confessorem eandem rem sequeretur criminis detectio, teneatur aliquis itd restituendam rem acceptam : an sufficiat restituere illius aestimationem. Et licet hoc dubium spectet directe ad articulum secundum, ubi tractatur quid est restituendum, propter materiam tamen argumenti huius hic motum e«L Et est ratio dubitandi quin non debet fieri commutatio rei invito domino: contingit enim domino displicere commutationem rei suae in aestimationem illius; si enim illam haberet, nullo pacto venderet. – Ex aliu autem parte est quia homo non tenetur ad damnificandum famam suam ut restituat alteri rem suam.

\d hoc dicitur quod, licet casus iste non facile possibilis sit, eo quod oporteret simul concurrere quod nec per se nec per alium, nee tunc nec nacta post congrui mediatoris opportunitate, possit restitui res illa in specie, et cum hoc res sit talis quod nullo modo dominus commutationem acceptaret; si tumeri casus aedderet, videtur mihi quod non teneatur ad restitutionem illius rei, sed aestimationis eiusdem. Et ratio me movens est quia ob restitutionem bonorum interioris ordinis non tenetur aliquis, ex vi debiti, ad damnificandum se in rebus superioris ordinis. Res autem exteriores, quales sunt omnes ad divitias spectantes, sunt bonti inferioris ordinis: fama autem est bonum superioris ordinis, iuxta illud: *Melius est nomen bonum quam divitiae multae* *. Unde non tenetur quis damnificare se in fomu ut restituat rem illam in specie.

Et si quis obiiciat quod non propter rem illum, sed propter netum virtutis, iustitiae scilicet, exercendum, quod bonum est superioris ordinis quam sit fuma, tenetur iste damnum sustinere famae: sicut ille qui iuste torquetur tenetur crimen suum dicere: – responderetur quod quamvis iustitiae ratio exigat ut illam rem alienam, et non aliam pro ea restituor; quia tamen exhibitio iusti ab hoc fieri non potest sine damno proprio in re superioris ordinis, consequens est quod per accidens restitutio illius rd in specie desinat habere rationem actus iustitiae; ac per hoc, iste omittens reddere rem eandem non omittit iustitiae actum debitum.

Maior propositio manifestatur ex hoc quod homo non tenetur, cx natura debiti, vendere scipsum ut restituat pecuniam quam furatus est. quia libertas est bonum superioris ordinis *inaestimabile* *; jVccc *bene pro toto libertas venditur auro*. Et simile est de fama. – Dixi autem, ex *natura debiti*: quia licet cx natura legis punitivae fur teneatur se vendere, fi fieret talis lex, ut olim erat in lege Moysi, iuxta illud *Exod. xxii "*, *Si non habuerit fur quod pro furto reddat, venundabitur*; non tamen ad hoc tenetur cx natura debiti. Unde etiam stante lege, non tenetur nisi post sententiam.

IX. In responsione ad tertium, dubium occurrit an, uno integre restituente, alii qui etiam in solidum tenebantur ad restituendum, teneantur, dc necessitate salutis, ad refundendum illi qui restituit; ct ad quantum quisque teneatur, si tenetur. Et est ratio dubii quia, cum isti nihil acceperint ab isto qui restitutionem fecit, non tenentur ei aliquo restitutionis iurc: restitutio enim praesupponit acceptionem vel rem acceptam, ut dictum est *. Quo autem alio iurc teneatur, oportet ostendere. – In oppositum autem est littera prae-sens, cui consonare omnes dc hoc scribentes videntur.

Ad hoc dicitur quod in hac re est aliquid clarum, ct aliquid obscurum. Tripliciter namque * contingere potest casus iste: primo, rebus acceptis existentibus apud cos qui acceperunt; secundo, rebus acceptis consumptis ab eisdem; tertio, quod nulla fuerit acceptio lucrosa alicui, sed solum damnificentoria, ut in destructione domus, incendio, conculcatione seminum, ct huiusmodi. Et in primo et secundo casu clarum est quod alii tenentur retundere ei qui restituit, (unquam substituto domino illarum rerum: ex eo namque quod unus restituit pretium totius, tactus est dominus rerum extantiam apud alios, et est subrogatus in iu-

«U.In»î.III tir,
tftuial itad. rt
Oi-
/4r., i U.Krcu-
cr.IUroi. ilkrjh
«e XVI in.Or-
antri.
.3: I . «VU, dr
Al-

Drwn
tco.

' C- "ou T.

QUAESTIO LXII, ARTICULUS VI

ribus illius cui rerum consumptarum pretium debebatur ab his qui consumpserunt. Et per hoc patet: quia ista refusio debet fieri ture restitutionis ratione rei acceptae extsntis vel mala fide consumptae; quoniam fit illi qui succedit domino vel in dominio respectu extantium rerum, vel in iuribus respectu consumptarum. Et hoc est quod ductores dicunt dum docent quod tenetur refundere quilibet pro portione quae ad cum devenit.

In tertio casu, quando ad nullum portio aliqua devenit, obscurum est uti alii teneantur refundere. Nam ratione rei nullus tenetur, sicut in prioribus casibus. Ratione autem actionis, qua tenebantur iniuriato, non tenentur isti tanqunni subrogato in iniurin: quia iste qui restituit non subrogatur in iniuria, ut patet. Videtur nutem mihi considerandum et distinguendum esse an ille unus qui integre restituit succedat damnificato in damno tantum, an etiam in damnum pati ab eisdem. Nam cx hoc quod aliquis incurrit damnum non sequitur quod aliquis teneatur illum u damno relevare, ut patet: sed cx hoc quod aliquis patitur ab aliquo damnum bene sequitur quod sit ab illo relevandus. Ad hoc nutem discernendum oportet perspicere an ille unus qui integre restituit fuerit inductus, aut inducens, aut aequae spontaneus ad damnificationem. Quia si fuit inductus, tenentur alii, qui ipsum nd maleficium induxerunt, ad refundendum ei saltem aequis portionibus: quoniam inductus nd maleficium, ex hoc ipso quod inductus est ad damnificandum alium, consequenter ductu* est ad statum in quo tenetur nd satisfaciendum in solidum; ac per hoc, ab inducentibus passus est per viam sequelae hoc damnum, et sic iste inductus non solum succedit in damno, sed etiam in damnificari ab eisdem. – Si vero fuit inductor aliorum ad maleficium ille qui integre restituit, non tenentur inducti nd refundendum eidem. Quia isti non damnificaverunt deducendo ipsum ad sutum in quo tenetur ad restituendum in solidum, sed e contra. Unde iste non succedit nisi damno. – Si autem aequae spontaneus fuit ille qui integre restituit, ita quod nec induxit nec inductus fuit, tunc subdistinguendum est Aut ille sine aliis dd maleficium perpetrandum non ivisset: puta quia periculosa aggressio, vel sine sociis non fuisset ausus, vel huiusmodi. Et sic, cum par sit dc omnibus huiusmodi ratio, quilibet alium praedicto modo damnificavit indirecte, quoniam quilibet posuit socium in statu restituendi in solidum : ac per hoc. aequis saltem portionibus tenentur ei qui restituit refundere, et gratias agere illi quod eripuit cos ab onere restituendi in solidum. Aut quilibet sine aliis ivisset, sed tamen socialiter iverunt. Et tunc dc rigore iuris non video quod teneantur alii eidem refundere : quia nullus alium damnificavit. Quamvis de aequitate deberent refundere eidem ; aequum quippe est ut socii in damno inferendo sint etiam socii in damno sustinendo.

Ad argumentum igitur cx littera assumptum dicitur quod Auctor loquitur in littera dc surripientibus res, ut patet in argumento; quos concessum est teneri ad refundendum ratione rei, quae ad cos pervenit. Nos autem loquimur in hoc ultimo dc praecise damnificantibus alterum sine cuiuscumque lucro: de quibus etiam dixi quod mihi videtur rationi consonum.

X. In eadem responsione ad lenium eiusdem sexti articuli dubium quorundam occurrit circa ultima verbo, scilicet , *quod * tamen potest condonare*, an is qui ad restituendum tenetur absolutus sit coram Deo a debito restitutionis cx hoc quod petiit ab eo cui tenetur remissionem, ct habuit ab eo gratiam: an requiratur quod oiferat pecuniam vel rem in promptu. Et est ratio movendi hoc dubium diversitas scriptorum.

Ad hoc breviter dicitur quod quocumque modo perveniatur ad hoc quod dominus rei, seu cui restitutio fieri debet, libere donat aut remittit, absolutus est debitor coram Deo: nihil enim refert precibus, obsequio vel intercessionem aut oblatione aut quovis alio modo procurare, dummodo perveniatur ad id unde pendet vinculum restitutionis. liberam scilicet voluntatem domini, per quam est possessor ct distributor et donator rerum suarum. Quidquid autem rationabiliter in huc re dubitatur est pro tanto quin dubitatur an libere ille donet sua quae non sunt in sua potestate posita. Sed hoc et cetera dubia cessant quando constat cx verbb donantis, absque metu, fraude, desperatione rei recuperandae, ct, breviter, omnibus facientibus voluntarium mixtum, quod ipse libere donat. Nec obstat si forte idem, oblatu re, non donat aut donaret. Quoniam praesentia rei movet ad cupiditatis passionem, cx qua fu ille illiberalis; extra quam passionem existens, in absentia rerum, libcrnliter donat: facilius est enim esse liberalem m donando sua quae non possidet, quam extrahendo n sc quae possidet. Unde scrupulus iste superfluous est. Quin potius, si restitutor in veritate paratus est et pauper ct creditor dives, ct universaliter quando donatio esset opus pietatis, consulendum est ut absentibus rebus petat donationem: ne intret creditor in tentationem illiberalitatis ex praesentia rerum, sed, extra omnem passionem existens, libcraliler donet. Experimur enim in aliis quod virtutem facilius servamus remoti α praesentia objectorum: ut patet in cibis ct vcnrcrcis. Nec proptcrca non libere abstinemus: quia extra praesentium obiectorum sobrii ct casti sumus, qui forte in praesentia biberemur,

XI. Circa praedicta occurrit novum dubium, an, pluribus in solidum obligatis ad restitutionem, possit dominus gratiam remissionis quibusdam facere ct totum ab uno exigere, in foro conscientiae. Et est ratio dubii quia dominus, remittendo quibusdam, donat eis quidquid habent dc suo. Quod autem donavi uni, non debeo amplius ab alio repetere: nlioquin non simplum, *cd multiplicatum restitueretur. – In oppositum autem est quia omnia iura concedunt contra quemlibet eorum qui tenentur in solidum ad restitutionem, posse agi.

Ad hoc dicitur quod cum donatio de suo, et non de alieno aut alii debito fieri possit; si dominus cui restitutio faciendn est liberaliter donat, non debet in praeiudicium aliorum huiusmodi donatio redundare. Verteretur autem in praeiudicium aliorum si, istis qui tenentur aut restituere aut refundere restitutoribus absolutis, ipsi soli damnum totum incurrerent. Immo contingere etiam posset secundum hoc quod qui nihil habuissent, restituendo totum, damnum incurrerent; et illi qui adhuc res salvas haberent lucrum reportarent rerum illarum; ct dominus, qui prius damnificato* erat, et in nullo remaneret damnificatus, et effectua esset liberalis rerum illius qui restituit: quod iniquitate plenum est. Non potest ergo dominus cui restitui debet donare in casu in quo tenentur alii refundere restituenti, in praeiudicium restituentis. Et proptcrca si donavit quibusdam talibus, qui scilicet tenebuntur refundere illi qui restituet, non potc*t in foro conscientiae petere ab uno integram restitutionem, sed tantum minus quantum donavit aliis: ct sibi ipsi imputet, qui donavit suum, si illud non habet.

Secus autem esset si non donassct, sed nollet cos vexare, sed ab uno tantum exigere: ct ipsi inter sc postmodum. qui tenentur in solidum, viderint. Et hoc concedunt iura: et non quod portiones donatae quibusdam exigantur postmodum ab uno aut pluribus obligatorum in solidum. Quoniam hoc. ut patet cx praedictis, iniquum est.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM ILLI QUI NON ACCEPERUNT TENEANTUR RESTITUERE

IV Sent–, dieu ir, qu. t. an. 5, qu* 3.

DE SEPTIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod illi qui non acceperunt non teneantur restituere. Restitutio enim quaedam poena est accipientis. Sed nullus debet puniri nisi qui peccavit. Ergo nullus debet restituere nisi qui accepit.

2. Praeterea, iustitia non obligat aliquem ad hoc quod rem alterius augeat. Sed si ad restitutionem teneretur* non solum ille qui accepit, sed etiam illi qui qualitercumque cooperantur, augeatur ex hoc res illius cui est aliquid subtractum: tum quia sibi multoties restitutio fieret; tum etiam quia quandoque aliqui operam dant ad hoc quod aliqua res alicui auferatur, quae tamen ei non aufertur. Ergo non tenentur alii β ad restitutionem.

3. Praeterea, nullus tenetur se periculo exponere ad hoc quod rem alterius salvet. Sed aliquando, manifestando latronem vel ei resistendo, aliquis periculo mortis se exponeret. Non ergo tenetur aliquis ad restitutionem propter hoc quod non manifestat latronem, vel non ei resistit.

Sed contra est quod dicitur JRom. i *: *Digni sunt morte non solum qui faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*. Ergo, pari ratione, etiam consentientes debent restituere.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ad restitutionem tenetur aliquis non solum ratione rei alienae quam accepit T, sed etiam ratione iniuriosae acceptionis. Et ideo quicumque est causa iniustae acceptionis tenetur ad restitutionem. Quod quidem contingit dupliciter: directe scilicet, et indirecte. Directe quidem, quando inducit aliquis alium ad accipiendum. Et hoc quidem tripliciter. Primo quidem *, movendo ad ipsam acceptionem: quod quidem fit praecipiendo, consulendo, consentiendo expresse, et laudando aliquem quasi strenuum de hoc quod aliena accipit. Alio modo, ex parte ipsius accipientis: quia scilicet cum receptat, vel qualitercumque ei auxilium fert. Tertio modo, ex parte rei acceptae: quia scilicet est particeps furti vel rapinae, quasi € socius maleficii. Indirecte vero, quando aliquis non impedit, cum possit et debeat impedire: vel quia subtrahit praeceptum sive consilium impediens furtum sive rapinam; vel quia subtrahit suum auxilium, quo posset obsistere; vel quia occultat post factum. Quae his versibus comprehenduntur: *Iussio, con-*

silium, consensus. palpo, recursus: Participans, mulus, non obstans, non manifestans.

Sciendum tamen quod quinque praemissorum semper obligant ad restitutionem. Primo, iussio: quia scilicet : ille qui iubet est principaliter movens; unde ipse principaliter tenetur ad restituendum. Secundo, consensus: in eo scilicet T sine quo rapina fieri non potest. Tertio, recursus: quando b scilicet aliquis est receptator latronum et eis patrocinium praestat. Quarto, participatio: quando scilicet aliquis participat in crimine latrocinii et in praeda. Quinto, tenetur ille qui non obstat, cum obstatere teneatur: sicut principes, qui tenentur custodire iustitiam in terra, si* per eorum defectum latrones increscunt, ad restitutionem tenentur; quia redditus quos habent sunt quasi stipendia ad hoc instituta ut iustitiam conservent in terra.

In aliis autem casibus enumeratis non semper obligatur aliquis ad restituendum. Non enim semper consilium vel adulatio, vel aliquid huiusmodi, est efficax causa rapinae. Unde tunc solum tenetur consiliator aut palpo, idest adulator, ad restitutionem, quando probabiliter aestimari potest quod ex huiusmodi causis luerit iniusta acceptio subsecuta.

Ad primum ergo dicendum quod non solum peccat ille qui peccatum excquitur, sed etiam qui quocumque modo peccati est causa, sive consiliando, sive praecipiendo, sive quovis alio modo.

Ad secundum dicendum quod principaliter tenetur restituere ille qui est principalis in facto: principaliter quidem praecipiens, secundario excquens, et consequenter alii per ordinem. Uno tamen restituente illi qui passus est damnum, alius eidem restituere non tenetur: sed illi qui sunt principales in facto, et ad quos res pervenit, tenentur aliis restituere qui restituerunt. – Quando autem aliquis praecipit iniustam acceptionem quae non subsequitur *, non est restitutio facienda: cum restitutio principaliter ordinetur ad rcintegrandam rem eius qui iniuste est damnificatus.

An tertium dicendum quod non semper ille qui non manifestat latronem tenetur ad restitutionem, aut qui non obstat, vel qui non reprehendit: sed solum quando incumbit alicui ex officio, sicut principibus terrae. Quibus ex hoc non multum imminet periculum: propter hoc enim potestate publica poliuntur, ut sint iustitiae custodes.

>) teneretur, – tenerentur DI, tenentur H. tenetur !..

P) tenentur alti. – tenetur alii AÜFIpCKx et a, tenetur ci G.

γ) accepit. – accipit PBCHII.pK et X.

B) quidem. – modo quidem cd. a, quidevt modo I*; morendo om. D.

.) quasi. – quasi Pa.

*) scilicet, – si II. om. Pa.

η) in co scilicet. – Om. E, in λ> Pα

δ) quando. – quia P.

i) si. – ted cd. a; pn> increscant, inemamt PCj.

subsequitur. – sequitur PmK.

Γ 0

nam
tnnda
•que e.
Videt
docto
loco
ligat
Aiunt
sit ca
ptio l
nisi r
cipio
loco
ct ini
stum,
loco

Sei
illius f
Plus i
«ne q
pumtt
in pre
ficit ij
subdit
quia <
tcllign
occida
hoc d
numqi
teneur
vineuh
excusa
enim l
ut ven.
venit.
iste efl
nn scii
libet π
hoc ali
operati
git, sin
tutionc
hoc id<

obligan
immine
gatur b
2. Pf
Sed qu
luere. Γ
3. Pi
tutis, se

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo septimo eiusdem scxagcriinacsccondac quoe-
tionh, prosequendo · ambiguitates spectantes ud perso-
nam restituentis, quis scilicet teneatur nd restitutionem, no-
tanda ct declaranda primo occurrit illu maxima *Quicurn-
que est causa iniustae acceptionis tenetur ad restitutionem*.
Videtur siquidem male intellectu ct applicata, ut scripta
doctorum prae se ferunt. Quibus Auctoris verba hoc in
loco favere videntur, dum dicit quod ad restitutionem ob-
ligat consensus *in eo sine quo rapina Jieri non potest*.
Aiuntque quod requiritur nd restitutionis vinculum quod
sit causa sine qua non acciperetur: sed si omnino acce-
ptio fuisset per alium facta , non teneri ad restitutionem
nisi ratione rei quae ud ipsum devenit. Et cx hoc prin-
cipio deducitur quod causae instrumentales particulares,
loco quarum omnino fuissent aliae, ut ministri ad usuras
ct inferiores milites ct pedites nd bellum manifeste iniu-
stum, non tenentur nisi aliquid ad cos devenerit: quoniam
loco eorum alii affuissent qui idem fecissent.

Sed, salva horum reverentia, valde isti errant in sensu
illius maximae, ct consequenter longe aberrant applicando.
Plus enim in primis est causa per quam fit quam cauta
sine qua non fieret: quoniam ista inter cautas non com-
putatur, illo vere est causa, ut patet in philosophia. Et
in proposito causa iniustae acceptionis est quacumque ef-
ficat ipsam acceptionem iniustam. Unde ct in hoc articulo
subdit Auctor quod ideo quandoque adulator non tenetur,
quia quandoque non est causa clicax. Et, ut omnes in-
telligant, si quis habeat multos famulos, ct praecipiat quod
occidant talem virum; ct. singulis existentibus paratis ad
hoc et sufficientibus, si unus eorum solus illum occidat;
numquid non est vera causa iniustae acceptionis vitae? Et
tenetur illi ad restitutionem : ncc excusatur n restitutionis
vinculo plus quam a poena mortis, n quit certum est non
excusari quia omnino multi alii ipsum occidissent. Habet
Kix.'tfjTw, cnjm Jocum in huiusmodi regula evangelic:» · : *Necssse est
ut ventant scandala : veruntamen vae homini illi per quem
venit*. Ad affirmativum oportet ergo respicere, nn scilicet
iste efficiat iniustam acceptionem: ct non nd negativam,
an scilicet non fuisset facta sine ipso. Tenetur cnirn qui-
libet ratione suae operationis: nec excusatur quin omnino
hoc alius fecisset. Cum ergo vinculum restitutionis sequatur
operationem agentis quando cx iniusta acceptione consur-
git, sine omni dubio constat quod extra obligatos ad resti-
tutionem non sunt qui. licet nihil habuerint et alii omnino
hoc idem fecissent, ministri fuerunt iniquae acceptionis.

Et cx hoc patet quod secundum iustitiae rigorem, qui-
libet miles, quilibet pedes in bello manifeste iniusto tenetur
in solidum de omni damno quod intulerunt, non minus
quam cum inulti socii ad rapiendum concurrunt: quamvis
exhibere damnum passis pretium non teneantur nisi secun-
dum facultates »uas, impotentia illos excusante. Ministri
quoque iuris, raptoris, usurarii ct huiusmodi. qui deser-
viunt, sive sponte sive mcrcede conducti, ad iniquos acce-
ptiones, etsi nihil nd cos deveniat, tenentur in solidum
ratione iniustae acceptionis quam effecerunt. Esto ergo di-
ligens scrutator in particularibus casibus, ut discernas si
ministrat in acceptione usurae, furti, etc., an in aliis: quo-
niam hinc omnia pendent. Paria siquidem sunt quoad per-
sonam accipientis, hoc est quoad quis accepit, furari per
alium et usuras accipere per alium: utrobique enim ille
mediator accipit alienum, licet non pro se. Et per hoc, utro-
bique tenetur ipse ud restitutionem in solidum, quia est
causa iniustae acceptionis.

II In eodem articulo, circa cum qui est causa iniustae
acceptionis indirecte, adverte quod Auctor, immotus a prin-
cipiis traditis in praecedenti Libro ·, duas conditiones exigit *Qo· l ,n ▶
ad hoc quod aliquis sit iniustae acceptionis causa indirecte:
prima est quod possit impedire, secunda est quod debeat
impedire. Non enim imputatur malum culpa alicui indi-
recte nisi quia potest ct debet obstare: ut ibidem, cum
de voluntario tractaretur, dictum est. Considera ergo quando
quis praecepto, consilio, auxilio, manifestatione, potest et
tenetur impedire furtum, rapinam, fraudem, etc.: et dii-
cernes quando tenetur ad restitutionem ct quando non. Et
ne tibi hoc difficile videatur, Auctor in littera dicit quod
hoc solum accidit quando alicui incumbit hoc cx officio:
ut patet cx responsione ad tertium.

III. In eodem articulo, in responsione ad secundum,
videre potes primo, quam conforme sit dictis Auctoris
quod in praecedenti articulo ♦ de obligatu ad refunden-
dum restituenti diximus. Duo namque genera nominat hic
Auctor huiusmodi obligatorum: scilicet eorum qui fuerunt
principales in facto: ct eorum ud quos res pervenit Prin-
cipales namque sunt inducentes alios, et aequelspon-
ta- nei, etc.

Animadvertere quoque, secundo, potes, in principio
responsionis, quod paulo superius· de obligatione mini-
strorum diximus. Nam Auctor secundo loco ponit obliga-
tum nd restitutionem excutorcm iniustae acceptioni cx
praecepto alterius.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM TENEATUR ALIQUIS STATIM RESTITUERE, AN LICITE POSSIT
RESTITUTIONEM DIFFERRE

IV Sent., dial, xvn, qu. nr, en. i, ¶u 4, ad 3.

Octavum sic proceditur. Videtur quod
non teneatur aliquis statim restituere,
sed potius licite possit restitutionem dif-
ferre. Praecepta enim affirmativa non
obligant ad semper. Sed necessitas restituendi
imminet ex praecepto affirmativo. Ergo non obli-
gatur homo ad statim restituendum.

2. Praeterea, nullus tenetur ad impossibile.
Sed quandoque aliquis non potest statim resti-
tuere. Ergo nullus tenetur ad statim restituendum.

3. Praeterea, restitutio est quidam actus vir-
tutis. scilicet iustitiae. Tempus autem est una de l

circumstantiis quae requiruntur ad actus virtutum.
Cum igitur aliae circumstantiae non sint deter-
minatae in actibus virtutum, sed determinabiles
secundum rationem prudentiae ; videtur quod nec
in restitutione sil tempus determinatum, ut scilicet
aliquis teneatur ad statim restituendum.

Sed contra est quod eadem ratio esse videtur
in omnibus quae sunt restituenda. Sed ille qui
conducit opera mercenarii non potest differre
restitutionem; ut patet per illud quod habetur
Levit, xix *: *Non 3 morabitur opus mercenarii tui
apud te usque mane*. Ergo neque in aliis resti-

·) Non. – Ergo non ADEFKL, quod mm pk.

tutionibus faciendis potest fieri dilatio, sed statim restituere oportet.

Respondeo dicendum quod sicut accipere rem alienam est peccatum contra iustitiam, ita etiam detinere eum : quia per hoc quod aliquis detinet rem alienam invito domino, impedit cum ab usu rei suae, et sic ei facit iniuriam. Manifestum est autem quod nec per modicum tempus licet in peccato morari, sed quilibet tenetur statim peccatum deserere: secundum illud *Eccli. xxi**: *Quasi a facie colubri fuge peccatum*. Et ideo quilibet tenetur statim restituere vel petere dilationem ab eo qui potest usum rei concedere.

An primum ergo dicendum quod praeceptum de restitutione facienda, quamvis secundum formam sit affirmativum, implicat tamen in se negativum

praeceptum, quo prohibemur rem alterius delinere.

Ad secundum dicendum quod quando aliquis non potest statim restituere, ipsa impotentia absolvit eum ab instanti restitutione facienda : sicut etiam totaliter a restitutione absolvitur si omnino sit impotens. Debet tamen remissionem vel dilationem petere ab eo cui debet, aut per se aut per alium.

Ad tertium dicendum quod T cuiuscumque circumstantiae omissio contrariatur virtuti, pro determinata est habenda, et oportet illam circumstantiam observare. Et quia per dilationem restitutionis committitur peccatum iniustae detentionis. quod iustitiae opponitur, ideo necesse est tempus esse determinatum, ut statim restitutio fiat.

β) rexititucrc. – ti poteit addunt Ptf. Eaedem pro pate-U, habet.
y) quod. – quia «Jdil P; pro contrariatur, quae contrariatur l»K; pro determinata cit habenda, determinata at habendum lid l k, de-

terminata ut consequendum pK, determinato at habendum l*u; pro et, et ideo D, qund Pu.

Commentam Caixliiuilis Caietani

In titulo articuli octavi eiusdem quaestionis, adverte quod, expeditis omnibus quae de restitutione dicenda sunt – scilicet quid sit restitutio, in primo articulo; cur sic restituendum, in secundo, quid sit restituendum. in tertio et quarto; cui sit restituendum, in quinto; quis teneatur restituere, in sexto et septimo: – reliquum fuit quaerere quando est restituendum, an scilicet statim. an cum aliquo certo tempore. Et est ratio dubii quin sonat praeceptum affirmativum, cuius natura est obligare ad exeeutionem quodam tempore.

II. In eodem articulo adverte quod in praecepto restitutionis clauduntur duo. primum est quod animo non detineatur alienum invito domino; secundum est quod secundum actum exteriorem non detineatur alienum invito domino. Primum enim exigitur ad hoc ut detinens cesset a voluntate peccandi, mutando cam et deliberando restituere: secundum autem exigitur ad hoc ut domino satisfiat; non enim satisfactum est ei ex deliberatione restituendi, sed ex hoc quod redditur ei quod suum est. Hoc autem secundum oritur ex primo sicut actus exterior non habitu virtutis. Et ut in littera in responsione ad tertium patet, circumstantia temporis diversimode se habet ad netum restitutionis et ad alios actus virtutis Nam in multis nctibus tam iustitiae quam aliarum virtutum circumstantia temporis ita scilicet habet quod prudentiae determinanda committitur ut patet in nctibus fortitudinis, et in iudiciis. accusationibus, testificationibus et huiusmodi. In restitutione vero tempus non relinquitur determinandum prudentiae, sed determinatum est ad sutirum : quia omissio huius circumstantiae contrariatur virtuti iustitiac; nam nisi statim restitutio fiat, detinetur alienum invito domino, quod est contra iustitiam. Omissio autem huius certi temporis, puta statim, in aliis actibus non contrariatur virtuti: non enim contra iustitiam est si non statim accuso, si non statim iudico, si non statim expono me mortis periculo, et huiusmodi; quoniam haec non implicant in se aliquid contrarium virtuti.

Quod nutem dicimus statim restitutionem faciendam, non dicimus quod si in media nocte, aut inter missarum solemnia. deliberet quis restituere, teneatur et lectulo surgere aut missam relinquere et restituere : sed statim dicimus fieri quod non differtur, sed hora negotii congrua executioni mandatur. Habet enim restitutio, quatenus aliquid affirmationis exigit, ut prudentiae aliquo modo in subhibitione subiaccat.

Haec autem intelligenda sunt regulariter, et quantum est ex natura netus et virtutis: quod est dictum quod haec sunt vera ut in pluribus. Contingit enim in casibus par-

ticularibus, propter impedimenta occurrentia, quod oportet exterioris restitutionis actum ad congruum tempus differre: ut patet in restitutione depositi quando dominus est furiosus vel inimicus patriae.

III. Circa determinationem huius articuli dubium occurrit, nunc, quando restitutio non potest fieri statim sine magno detrimento restitutoris, possit differri, ut congruo sibi tempore fiat. Et est ratio dubii diversitas scriptorum. Nam quidam solius extremae necessitatis rationem habendam in restitutionibus docuerunt: quidam autem magnum detrimentum considerandum quoque esso dixerunt.

Mihi autem distinguendum videtur, et dicendum quod, citra extremam necessitatem semper loquendo, tripliciter intelligi potest restitutionem non posse fieri statim sine magno detrimento. Primo, ut detrimentum sit magnum quia res restituenda est magna, et valde opportuna. Et sic procul dubio, non obstante tui detrimento, tenetur statim restituere. Quoniam iste in restituendo tam magnum in nullo damnificatur: quoniam nihil rei suae perdit. Alloquio melioris conditionis essent qui magnas fecerunt rapinas et usuras quam qui modicum rapuerunt.

Secundo, ut detrimentum sit magnum ratione lucri cessantis. Verbi gratia, tenetur mercator ut restitutionem mille ducatorum : et si illos statim restituit, cum non habeat alios cum quibus lucraretur ut vivat convenienter secundum statum suum, magnum damnum lucri cessantis incurrit. Et propter huiusmodi quoque detrimentum non excusatur non subita restitutione, sed tenetur procul dubio ad restitutionem statim. Non enim (ut Richardus et Scotii, in xv distinctione * Quarti, dicunt, et bene) licitum est pro status conservatione alienum detinere. Et in promptu ratio est: quia ratio lucri cessantis quandoque licite habetur in rei propriae distractione, ut putet in eo qui non cruit nunc Vel hic venditurus res suas ; nunquam autem habetur in re aliena. Quin potius detinens alienum tenetur restituere domino non solum rem, sed etiam interesse lucri cessantis : ut patet ex quarto articulo - huius quaestionis.

Tertio autem modo potest intelligi ut detrimentum magnum sit damni emergentis in propriis. Verbi gratia, detinens mille aureos alterius, nec habens pecuniam, si statim restituere vellet, cogeretur vendere domum vel agrum multo minus quam valent, vel quia non inveniuntur tunc emptores, et quia *ultronea vilescent*: et si differret restitutionem. non incurreret tale damnum. Et de huiusmodi notabili damno in propriis loquendo, oportet subdistingueret: quia vel talis dilatio esset cum multo damno creditoris seu domini; aut cum parvulo seu nullo. Si quidem dilutio esset cum notabili damno creditoris seu domini,

γ

?

<:,v,f

cum sit in
ex detenti
putet deti
ex restitui
dominus
dubio ver

Si vere
q.,. j *rt. i. creditoris
Quarti, no
magis veli
stituentis
in illa sui
non conci
.r.,4 L »jji ir

utitur iur
«n «urc se
velle uti n
esse deter
quam si c
rei ad no!
sequitur i
non infert
quod vite
parvum α
diri sc n
impedimci
actu elicit
dominus i
haec conc
quod in t
potentiae
emergeret
potens pr
nunc abso
eundum, <
simpliciter
debitor in
quod impi
mole potes
Ad hanc
alieni est

'S.1H. izce xrr.
- l'E ub IV.
ar. ia. o. 7.
NTh. l-A xi,
U

cum sit in mora et teneatur domino de damno omni quod ex detentione sequitur, consequens est quod sibi ipsi imputet detinens quod damnum notabile incurrat in propriis ex restitutione alieni, ex quo in culpa aut mora est, et dominus notabiliter damnificatur. Et hoc est etiam sine dubio verum.

Si vero talis dilatio in modicum aut nullum damnum creditoris esset, tunc secundum Scotum, in xv distinctione⁴ Quarti, non tenetur statim restituere: quia dominus debet magis velle quod vitetur magnum incommodum proximi restituentis quam modicum vel nullum suum incommodum in illa sua modica dilatione restituentis. – Sed haec ratio non concludit. Quia sicut *nullus damnum alteri facit qui utitur iure suo*^{*}, ita nullus damnum alteri vult qui vult uti iure suo. Constat nutem quod dominus rei licite potest velle uti nunc re sua: quia est dominus rei suae, nec debet esse deterioris conditionis quia detenta est res sua ab alio quam si eam apud se haberet. Non igitur tenetur dominus rei ad non velle uti nunc re sua, propter damnum quod sequitur in detentore: quoniam ipse, qui utitur iure suo, non infert damnum illud. Non tenetur igitur dominus malle quod vitetur magnum proximi incommodum quam suum parvum aut etiam nullum: quia non tenetur velle impediri se a libero usu rei suae quandocumque vult, quod impedimentum necessario infert talis dilatio. Neque igitur actu elicito, neque actu debito desinit esse invitus dominus dominus in huiusmodi casu. Aliunde ergo sustinenda est haec conclusio, si sustinenda est. – Videtur autem mihi quod in tali casu licite possit differri restitutio ratione impotentiae restitutionis. Est siquidem restitutor cui tantum emergeret damnum in propriis ex restitutione subita, impotens pro tunc ad restituendum. Impotentia autem pro nunc ubsohit, ut in littera dicitur in responsione ad secundum, debitorem u restituendo statim ; sicut impotentia simpliciter absolvit a restitutione simpliciter. Quod nutem debitor in tali casu sit pro tunc impotens, pntet ex hoc^{sn.ka.wr.} impotens non solum dicitur qui non potest, sed qui^{aixii-Un.-V'} hanc etiam causam reducitur quod quando detentio alieni est secreta, potest quis differre restitutionem quo-

usque habent per quem sine damno suae famae restituat: est namque pro tunc impotens qui line suae famae damno non potest restituere.

IV. Sed restat tunc dubium, an in hoc casu teneatur iste, sic pro nunc impotens, od restitutionem illius modici damni quod dominus incurrit ex ista dilatione. Videtur enim quod non. Quia ex quo impotentia concedit sibi beneficium dilationis, non est pro tunc in mora: et consequenter non tenetur ad solutionem intéresse. – Ex alia parte apparet oppositum : quin vitatio damni debitoris non debet cisc cum damno creditoris.

Dicendum est quod, licet tam impotentia absolute quam impotentia ex causa superioris ordinis excuset a solutione intéresse in foro conscientiae: – quia et pauper omnino debitor, cum pervenerit ad pinguiorem fortunam, non tenetur, ratione morae, ad intéresse, quin non fuit in moro qui non habuit, et qui ratione vitandae sune infamiae cogitur differre restitutionem, non tenetur etiam, ratione morae, ad intéressé, quia non est in mora qui superioris ordinis bonorum legibus adstringitur ad differendum (fama enim est bonum superioris ordinis quam sint pecuniae, agri et huiusmodi): – impotentia tamen pro nunc ex causa eiusdem ordinis non videtur excusare a solutione intéresse. Num recta ratio postulat ut itu indemnis in huiusmodi bonis debitor servetur, ut magis indemnis in eiusdem ordinis bonis servaretur creditor.

Ad obiectionem autem in oppositum dicitur quod, licet iste restitutor nnn sit in mora simpliciter, et propterea potest differre restitutionem; est tamen in mora secundum quid, scilicet secundum factum, quia scilicet facto detinet alienum ex causa tali quae non debet in damnum domini redundare.

V. In eodem articulo octavo^{*}, adverte quod petitio dilationis, si speratum consequitur effectum, absolvit detentorem a mora, ita ut dt cetero non teneatur ad intéressé solvendum: si tamen conceditur libere dilatio. Si enim mixto voluntario conceditur, puto metu, vel qmo non potest aliter facere aut dicere, non absolvit ab intéresse solvendo: sicut t contrario solvens voluntario mixto usuras non perdit ius illarum.

QUAESTIO SEXAGESIMATERTIA

DE ACCEPTIONE PERSONARUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

* C/. qu. u», In-
imd.

* Qu. i.itr.

Deinde considerandum est de vitiis oppositis
praedictis iustitiae partibus . Et primo, de
acceptione personarum, quae opponitur iustitiae
distributivae; secundo, de peccatis quae oppo-
nuntur iustitiae comminativae *.
Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: utrum personarum acceptio sit pec-
catum.
Secundo: utrum habeat locum in dispensatione
spiritualium.
Tertio: utrum in exhibitione honoruml.
Quarto: utrum in iudiciis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PERSONARUM ACCEPTIO SIT PECCATUM

Ad Rom., cap. n, lcc. u; Ad GaJ., cip. 11, lcc. u.

xi', i

?

*vcr>. i7.

't

*

PRIMUM SIC proceditur. Videtur quod
personarum acceptio non sit peccatum.
In nomine enim *personae* intelligitur
personae dignitas *. Sed considerare di-
gnitates personarum perlinet ad distributivam iu-
stitiam. Ergo personarum acceptio non est pec-
catum.

2. Praeterea, in rebus humanis personae sunt
principaliores quam res: quia res sunt propter
personas, et non c converso. Sed rerum acceptio
non est peccatum. Ergo multo minus acceptio
personarum.

3. Praeterea, apud Deum nulla potest esse ini-
quitas vel peccatum. Sed Deus videtur personas &
accipere: quia interdum duorum hominum unius
conditionis unum assumit per gratiam, et alterum
relinquit in peccato, secundum illud Matth. xxiv*:
*Duo erunt in lecto: unus assumetur et alius re-
linquetur.* Ergo acceptio personarum non est pec-
catum.

Sed contra, nihil prohibetur in lege divina nisi
peccatum. Sed personarum acceptio prohibetur
Deut. i ubi dicitur: *Non accipietis cuiusquam
personam.* Ergo personarum acceptio est pec-
catum.

Respondeo dicendum quod personarum acceptio
opponitur distributivae iustitiae. Consistit enim
aequalitas distributivae iustitiae in hoc quod di-
versis personis diversa tribuuntur secundum pro-
portionem ad dignitates personarum. Si ergo ali-
quis consideret illam proprietatem personae pro-
pter quam id quod ei confertur est ei debitum,
non erit acceptio personae, sed causae: unde
Glossa *, super illud *ad Ephes*, vi **, *non est per-
sonarum acceptio apud Deum*, dicit quod *index* *
iustus causas discernit, non personas. Puta si ali-
quis a promoveat aliquem ad magisterium pro-

pter sufficientiam scientiae, hic attenditur causa
debita, non persona: si autem aliquis consideret
in eo cui aliquid confert, non id propter quod
id quod ei datur esset ei proportionatum vel de-
bitum. sed solum hoc quod est l iste homo, puta
Petrus vel Martinus, est hic ζ acceptio personae,
quia non attribuitur ei aliquid propter aliquam
causam quae laciāt cum dignum, sed simpliciter
attribuitur personae.

Ad personam autem refertur quaecumque con-
ditio non faciens ad causam propter quam sit r
dignus hoc dono: puta si aliquis promoveat ali-
quem ad praelationem vel magisterium quia est
dives, vel quia est consanguineus suus, est acce-
ptio personae. Contingit tamen aliquam conditio-
nem personae facere eam dignam respectu unius
rei, ct non respectu alterius: sicut consanguini-
tas ” facit aliquem dignum ad hoc quod institua-
tur heres patrimonii , non autem ad hoc quod
conferatur ei praelatio ecclesiastica. Et ideo ea-
dem conditio personae in uno negotio considerata
facit acceptionem personae, in alio autem non
facit.

Sic ergo patet quod personarum acceptio op-
ponitur iustitiae distributivae in hoc quod practer
proportionem agitur. Nihil autem opponitur vir-
tuti nisi peccatum. Unde consequens est quod
personarum acceptio sit peccatum.

Ad primum ergo dicendum quod in distributiva
iustitia considerantur conditiones personarum
quae faciunt ad causam dignitatis vel debiti. Sed
in acceptione personarum considerantur conditio-
nes quae non faciunt ad causam, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod personae propor-
tionantur et dignae redduntur aliquibus l quae eis
distribuuntur, propter aliquas res quae pertinent
ad conditionem personae: et ideo huiusmodi con-

a) honorum. — bonorum BDEF1KpAC et a. honoris P.

β) personas. — per/anam P.

γ) iudex. — Deus iudex Pbw.

δ) aliquis, — iudex aliquis P, Deum (Deus cx) iudex aliquis x.
i est. — Po« Hortinus ponit a. — iste om. Px.

ζ) est hic. — est hoc DL, htc est PG.i.

η) sit. — fit E.

θ) consanguinitas. — consanguineitat PAGH1K.

i) aliquibus, — in «lttyribus P.

ditiones sunt attendendae tanquam propriae causae. Cum autem considerantur ipsae personae, attenditur non causa ut causa. Et ideo patet quod, qnamvis personae sint digniores simpliciter, non tamen sunt digniores quoad hoc.

Ad tertium dicendum quod duplex est datio. Una quidem pertinens ad iustitiam, qua scilicet aliquis dat alicui quod ei debetur. Et circa tales dationes attenditur personarum acceptio. – Alia

est datio ad liberalitatem pertinens, qua scilicet * «
gratis datur alicui quod ei non debetur. Et talis
est collatio munerum gratiae, per quae l pecca- l
tores assumuntur a Deo. Et in hac donatione
non habet locum personarum acceptio: quia qui-
libet potest absque iniuslitia de suo dare quan-
tum vult et cui vult, secundum illud Matth. xx*: ³v<rt m
**Jn non licet mihi quod volo facere? Tolle quod
tuum est. et vade.**

x) qua fdllcct. – iwaji ABEFpC, 41m *C.

λ) quat. – quam P.

Commentaria Cardinalis Caietani

t n articulo primo quaestioni» scxagcsimaetrtiuc notii, pro
lrudicc huius materiae, duo. Primo, illam distinctionem
dc acceptione personae vel causae. – Secundo, quod ista
distinctio refertur ad rationem debiti: ita quod acceptio
causae est recognoscere causam per quam aliquid est per-

sonae debitum; acceptio vero personae est recognoscere
ut causam illam conditionem propter quam aliquid non
est personae debitum secundum veritatem. Iustitia enim
respicit rationem (debiti): ac per hoc, vitium oppositum
iuititm c violat debitum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IX DISPENSATIONE SPIRITUALIUM LOCUM HABEAT PERSONARUM ACCEPTIO

Quod/. IV, qu. Vin, atU 4: Quodl. VI. qu. %, an. Quod/ VIII, qu. rr, un. t.

ÆjýtëpP l* SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
dispensatione spiritualium locum non
jtjSE^habcat personarum acceptio. Conferre
-^**®^enim dignitatem ecclesiasticam seu be-
nefleium alicui propter consanguinitatem 3 vide-
tur ad acceptionem personarum pertinere: quia
consanguinitas non est causa faciens hominem
dignum ecclesiastico beneficio. Sed hoc non vi-
detur esse peccatum: cum hoc ex consuetudine
praelati Ecclesiae laciaut. Ergo peccatum perso-
narum acceptionis non videtur locum habere in
dispensatione spiritualium.

2. Praeterea, praeferre divitem pauperi vide-
tur ad acceptionem personarum pertinere, ut pa-
tet lac. ii *. Sed facilius dispensatur cum diviti-
bus et potentibus quod contrahant matrimonium
in gradu prohibito, quam cum aliis. Ergo pecca-
tum personarum acceptionis non videtur locum
habere circa dispensationem spiritualium.

Z 3. Praeterea, secundum iura * sufficit eligere
bonum, non aulein requiritur quod aliquis eligat
meliorem. Sed eligere minus bonum ad aliquid
altius videtur ad acceptionem personarum per-
tinere. Ergo personarum acceptio non est pecca-
tum in spiritualibus.

*l³”
4. Praeterea, secundum statuta Ecclesiae* eli-
gendus est aliquis *de gremio ecclesiae*. Sed hoc
videtur ad acceptionem personarum pertinere:
quia quandoque sufficicntiores alibi invenirentur.
Ergo personarum acceptio non est peccatum in
spiritualibus.

³Vc‘.
Sed contra est quod dicitur lac. ll *: *Nolite
in personarum acceptione habere fidem Domini
nostri Icsu Christi*. Ubi dicit Glossa Augustini *:
Quisferat si quis divitem eligat ad sedem hono-

*ris Ecclesiae, contempto paupere instructiore et
sanctiore?*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum esi*, ·απ — <
acceptio personarum est peccatum inquantum
contrariatur iustitiac. Quanto autem in maioribus
aliquis iustitiam transgreditur, tanto gravius pec-
cat. Unde cum spiritualia sint temporalibus po-
tiora. gravius peccatum est personas accipere in
dispensatione spiritualium quam in dispensatione
temporalium.

Et quia personarum acceptio est cum aliquid
personae attribuitur praeter proportionem dignita-
tis ipsius, considerare oportet quod dignitas alicu-
ius personae potest attendi dupliciter. Uno modo,
simpliciter ut secundum se: et sic maioris digni-
tatis est ille qui magis abundat in spiritualibus
gratiae donis. Alio modo, per comparisonem ad
bonum commune: contingit enim quandoque
quod ille qui est minus sanctus ct minus sciens,
potest maiufe ? conferre ad bonum commune, pro-
pter potentiam vel industriam saecularem, vel j
propter aliquid huiusmodi. Et quia dispensationes
spiritualium principalius ordinantur ad utilitatem
communem, secundum illud l *ad Cor.* χιι *: *Uni- · vm. l
cuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem;*
iduo quandoque absque acceptione personarum in
dispensatione spiritualium illi qui sunt simpliciter
minus boni, melioribus praeferuntur: sicut etiam
ut Deus gratias gratis datas quandoque concedit
minus bonis.

Ad primum ergo dicendum quod circa consan-
guineos praelati distinguendum est. Quia quan-
doque sunt minus digni et simpliciter, et per respec-
tum ad bonum commune. Et sic si dignioribus
praeferantur, est peccatum personarum acceptio-

«) consanguinitatem. – conMngulneitatem AH; mox consanguini-
tas AlfsK.

jti tñaius. – magis PCGIhK ct a; Contingite. commune ont. D.

nis in dispensatione spiritualium, quorum 7 praelatus ecclesiasticus non est dominus, ut possit ea dare pro libito, sed dispensator, secundum illud I *ad Cor.* iv·: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores mysteriorum * Dei.* - Quandoque vero consanguinei praelati ecclesiastici sunt aequè digni ut alii. Et sic licite potest, absque personarum acceptione, consanguineos suos| praeferre: quia saltem in hoc praeeminent, quod de ipsis magis confidere potest ut unanimiter secum negotia ecclesiae tractent. Esset tamen hoc propter scandalum dimittendum, si ex hoc aliqui exemplum sumerent, etiam prae-ter dignitatem, bona ecclesiae consanguineis dandi.

Ad secundum dicendum quod dispensatio ma- trimonii contrahendi principaliter fieri consuevit propter foedus pacis firmandum: quod quidem magis est necessarium communi utilitati circa per-sonas excellentes. Ideo : cum eis facilius dispen- satur absque peccato acceptionis personarum.

Ad tertium dicendum quod quantum ad hoc quod electio impugnari non possit in foro judi- ciali, sufficit eligere bonum, nec oportet eligere meliorem: quia sic omnis electio posset habere calumniam. Sed quantum ad conscientiam eli- gentis, nccesse est eligere meliorem vel simplici- ter, vel in comparatione ad bonum commune. Quia si potest haberi aliquis magis idoneus erga aliquam dignitatem et alius praeferatur, oportet quod hoc sit propter aliquam causam. Quae qui- dem si pertineat ad negotium, quantum ad hoc erit ille qui eligitur magis idoneus. Si vero non pertineat ad negotium id quod consideratur ut causa, erit manifeste acceptio personae.

Ad quartum dicendum quod ille qui de gremio ecclesiae assumitur, ut in pluribus consuevit esse utilior quantum ad bonum commune: quia magis diligit ecclesiam in qua est nutritus. Et propter hoc etiam mandatur *Deut.* xvii il: *Non poteris alterius gentis r facere regem, qui non sit frater tuus.*

γ) quorum. — quarum ApC; pro ea, ea* AHEF KL, earum px, ora. G I
3) mytferiarum. — minifertorum PACDEGHKL.Kd,
·) sium. — scilicet ABEF LKps, pa»t praeferre ponit G. om. a; xbru-
m pC. — Antt in hoc Pa adduot mapit.

O Idee.— Et tdeo PDG«C.
r,) pentis. — hominem eJii P.

Commentaria Cardinalis Caietani

Λακ, Α η. 3,
meent

In articulo secundo eiusdem quaestionis nota quatuor. Primo, quod communis utilitas ad quum principaliter ordinantur ministeria ecclesiastica. non est utilitas corporalis, sed spirituali»: quoniam, ut ex dictis in praecedenti Libro ♦ pater, regimen ecclesiasticum in hoc differt a civili quod hoc ordinatur ad commune bonum exterius, puta pacem, sufficientiam, etc.; illud vero ad interiorem animae pacem. Quando ergo aliquis propter potentiam saecularem erit magis utilis communi saluti animarum, puta quia erit sufficiens ad evellendos haereticos inficientes Christi gre- gem, vel ad cogendum potentes clericos ut serventur quae sunt de vita et honestate clericorum, vel aliquid huiusmodi; non habetur ratio personae, sed causae. Si quis etiam con- siderat quod spiritualia sine temporalibus, propter nostram infirmitatem, male subsistunt; quando, ceteris paribus, prae- poneretur ille qui utilior esset ad temporalia bona, non esset personae, sed causae acceptio. Sed quando cetera non sunt parin, puta quia pro temporalibus optimus, sed spi- ritualia negligit; praeferenda est utilitas spiritualis tempo- rali. quia illa est finis, quoniam temporalia data sunt Ec- clesiae propter spiritualia.

Nota secundo, quod omnes comparationes cligibilium ad ecclesiastica ministeria praesupponunt bonitatem abso- lute; hoc est, esse bonum virum; hoc est, quantum hu- mana fragilitas concedit, personam illam esse in gratia Dei. Unde qui manifeste tenet concubinam, vel in alio peccato mortali creditur versari, extra latitudinem eligi- bilium seu promovendorum est. Propterca in littera dicitur quod *minus boni*, et non dicitur quod *muli* praeferuntur melioribus.

Nota tertio, quod cum in responsione ad primum di- citur quod praelatus ecclesiasticus non est dominus, ut possit ministeria ecclesiastica dare pro libito, sed dispen- sator. sub nomine ecclesiastici praelati clauditur etiam Papa: ut patet per auctoritatem Pauli Apostoli allatam ad pro- bandum intentum: est namque Papa *Christi minister et dispensator ministeriorum * Dei*,

Nota quarto, quod cum in responsione ad tertium di- citur quod oportet in foro conscientiae eligere meliorem, etc., intelligitur de possibilibus haberi. Hi enim de quibus con- stat quod haberi non possunt, extra latitudinem cligibilium computandi sunt.

•<X wt > .o
qu. lA», fti

* Mart*, oap. xi:
>ta <§-

•4Ψ

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IN EXHIBITIONE HONORIS ET REVERENTIAE LOCUM HABEAT PECCATUM ACCEPTIONIS PERSONARUM

Quodl. X, qu. vi, an. i.

Sed tertium sic proceditur. VidetUT quod in exhibitione honoris et reverentiae non habeat locum peccatum acceptionis per- sonarum. Honor enim nihil aliud esse videtur quam reverentia quaedam alicui exhibita in testimonium virtutis: ut patet per Philosophum, in I *Ethic.* * Sed praelati et principes sunt hono- randi, etiam si sint mali; sicut etiam et paren- tes, de quibus mandatur *Exod.* xx *: *Honora pa- trem tuum et matrem tuam*; et etiam domini sunt a servis honorandi, etiam si sint mali, se-

cundum illud I *ad Tim.* vi ♦ *Quicumque sunt sub iugo servi, dominos suos honore dignos arbi- trentur.* Ergo videtur quod acceptio personae non sit peccatum in exhibitione honoris.

2. Praeterea, *Levit.* xix * praecipitur: *Coram cano capite consurge, et honora personam senis.* Sed hoc videtur ad acceptionem personarum per- tinere: quia quandoque senes non sunt virtuosī, secundum illud Dan. xm *: *Egressa est iniquitas a senioribus populi.* Ergo acceptio personarum non est peccatum in exhibitione honoris.

* S. Tr> Δ tea. r. *

• Ver>. n.

3. Praeterea, super illud lac. n *: *Nolite in personarum acceptione habere* a etc., dicit Glossa Augustini *: *Si hoc quod Iacobus dicit, « Si intraient in conventum vestrum ? vir habens anulum aureum » etc., intelligatur de quotidianis consessibus, quis hic non peccat, si tamen peccat?* Sed hacc est acceptio personarum, divites propter divitias honorare: dicit enim Gregorius, in quadam homilia *: *Superbia nostra retunditur, quia in hominibus non naturam, qua ad imaginem Dei facti sunt, sed divitias honoramus;* et sic, cum diviliae non sint debita causa honoris, pertinebit t hoc ad personarum acceptionem. Ergo personarum acceptio non est peccatum circa exhibitionem honoris.

Sed contra est quod dicitur in Glossa * lac. n **: *(Juicunque divitem propter divitias honorat, peccat.* Et pari ratione, si aliquis honoretur propter alias causas quae non faciunt dignum honore: quod pertinet ad acceptionem personarum. Ergo acceptio personarum in exhibitione honoris est peccatum.

Respondeo dicendum quod honor est quoddam testimonium de virtute eius qui honoratur: et ideo sola virtus est debita causa honoris. Sciendum tamen quod aliquis potest honorari non

solum propter virtutem propriam, sed etiam propter virtutem alterius. Sicut principes et praelati honorantur etiam si sint mali, inquantum gerunt personam Dei et communitalis cui praeficiuntur: secundum illud Prov. xxvi *: *Sicut qui immittit lapides in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem.* Quia ' gentiles rationem attribuebant Mercurio, acervus Mercurii dicitur cumulus ratiocinii, in quo mercator quandoque mittit unum lapillum loco centum marcarum: ita etiam honoratur insipiens, quia' ponitur loco Dei et loco lotius communitalis. – Et eadem ratione parentes et domini sunt honorandi, propter participationem divinae dignitalis, qui est omnium Paler el Dominus. – Senes autem sunt honorandi propter signum virtutis, quod est senectus: licet hoc signum quandoque deficiat. Unde ζ, ut dicitur Sap. iv *, *senectus vere honoranda est non diuturna neque annorum numero computata: cani autem sunt sensus hominis, el aetas senectutis vita est immaculata.* – Divites autem honorandi sunt propter hoc quod maiorem locum in communitalibus obtinent. Si autem solum intuitu divitiarum honorentur, erit peccatum acceptionis r personarum.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

s) habere. – Jfident iddunt PHk.
j) conventum vestrum. – tonnentum vestrum B, compectum vestrum aAKic et F m spat. vic., rp nostrum L, conspectu vestro ed. a, conventu vestro P; abrasae pAKj tn conventum «n. px.
yl pertinebit, -pertinebat ABEI HII pC'K. pertinebunt D; pro hoc, haec D. om. It.

3) Quia.– Quia enim G, Quia enim pentilet ratiocinationemoliquae editione.
<) quia.– qui Pj.
ζ) t iJe. – Om. II; ut om. CIKu. – Pro vere honoranda, cmm honoranda E, honorabilis veneranda G, venerabilis veneranda L, notanda (est iuwndu hoiQ A.
rj acceptioni). – acceptio ABU–pKx.

Commentaria Cardinalis Caictani

TN articulo tertio eiusdem quaestionis dubium occurrit circa 1 calcem articuli, ubi dicitur: *Si autem solum intuitu divitiarum honorentur, erit peccatum acceptionis personarum.* Tum quia acceptio personarum non habet locum in gratuitis, sed solum in debitis exhibitionibus: de gratuitis enim scriptum est *: *zlw non licet mihi quod volo facere?* Quamvis igitur in honoribus debitis esset acceptio personarum, ut si in conventu Christiano aliquis supra-honoretur propter divitias, ut Iacobus Apostolus dicit*, quia in huiusmodi conventu locus debetur propter virtutem: in honoribus tamen gratuitis, cum quotidie honoramus eos qui nobis occurrunt detegendo caput, el huiusmodi, qui tamen non sunt nostri superiores, ut teneamur, nulla apparet ratio acceptionis personarum. Volo enim illi propter divitias assurgere, quamvis non mercatur: *an non licet mihi quod volo facere?*

Tum quia, dato quod in huiusmodi gratuito honore propter divitias sit peccatum, non est tamen peccatum acceptionis personarum, sed peccatum inobservance. Exhibere enim huiusmodi honores ad observantiae virtutem spectat: ac per hoc, errare m huiusmodi ad vitium illi contrarium, et non ad acceptionem personarum, quae contrariatur iustitiae distributivae, spectat.

II. Ad hoc dicitur quod, cum acceptio personarum in tantum sit peccatum inquantum contrariatur iustitiae; et iustitia solum versetur circa debita; consequens est ut in gratuitis locum non habeat. Et si nominatum esset vilium contrarium virtuti observantiae, dicerem quod littera ista intelligenda esset non de honore universaliter, sed de honore solum debito. Sed quia observantiae contrarium vitium innominatum est; et observantia est pars iustitiae, et extendit se ad debitum morale, ut in suo tractatu patebit :-

Scinux Tirvou D. Thouax T. VI.

ideo litteram hanc universaliter intclligo, et dico quod sicut gratis dando pecuniam quando, ubi, quarc, etc., non oportet. pecco contra libcralitntcm, quamvis non faciam iniuriam alicui; ita gratis honorando aliquem quare non oportet, est peccatum contra observantiam; sed quia hoc ideo est peccatum quia accipitur non-causa honoris debili ut causa honoris debiti, ideo reductive est acceptio personarum. Dixi autem, *debiti*, quin omni causae honoris est honor debitus, licet non a me. Propter quod cum propter divitias exhibetur honor, non solum causa exhibitionis, sed etiam causa debiti violatur. Non sic nutem est de prodigo donante ex causa irrationabili: quoniam peccat quidem in causa, sed non in causa debiti; non enim omni causae propter quam potest donari, debetur donatio, sicut omni virtuti, quae sola est causa honoris, ut in littera dicitur, debetur honor. Et ideo exhibitio honoris solum propter divitias iniustitiam participat.

Et per hacc patet solutio objectionim. Nam in gratuitis licet mihi quod volo facere, quantum nd hoc quod non facio alteri iniuriam: non autem absolute, alioquin prodigalitas non esset vitium. Licet enim mihi quod volo facere, servatis tamen debitis circumstantiis quando facio. Supremo autem Patrifamilias, cuius lex est sua voluntas, licet quod vult facere absolute.

Et scito quod quando dicitur quod honorare homines propter divitias est peccatum, intclligitur propter dividas ut distinguuntur contra omnem habitudinem ad virtutem. Dico autem hoc, quin divitiae ut «diuyant organice ad felicitatem, ut reddunt hominem potentem ad nutriendos alios, ad virtutem, ad pacis conservationem, et huiusmodi, reddunt homines honorabiles. Et propterva qui non aliud cogitat nisi quia aliquis ut dives occurrit sibi, non peccat

honorando cum : quoniam intelligiur honorare potentium
luc habitudinem ad virtutem. Et propter hoc glossa Au-
gustini super iac. n. *Si introierit in conventu vestro* etc. *,

dicens. *Si hoc intelligatur de quotidianis consessibus, quis
hic non peccat?* subiunxit, *si tamen peccat*: quoniam, ra-
tionis dicta, non peccat in huiusmodi humana conversatione.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IN IUDICIIS LOCUM HABEAT PECCATUM ACCEPTIO PERSONARUM

>> d quartum sic proceditur. Videtur quod
in iudiciis locum non habeat peccatum
acceptio personarum. Acceptio enim
personarum opponitur distributivae ius-
titiae, ut dictum est *. Sed iudicia maxime vi-
dentur ad iustitiam comminativam pertinere. Ergo
personarum acceptio non habet locum in iudiciis.

2. Praeterea, poenae secundum aliquod iudi-
cium infliguntur. Sed in poenis accipiuntur per-
sonae absque peccato: quia gravius puniuntur
qui inferunt iniuriam in personas principum quam
qui in personas aliorum. Ergo personarum acce-
ptio non habet locum in iudiciis.

3. Praeterea, *Eccli. iv* dicitur: *In indicando
esto pupillis misericors*. Sed hoc a videtur acci-
pere personam pauperis. Ergo acceptio personae ?
in iudiciis non est peccatum.

SED contra est quod dicitur *Prop. .win* ♦ *Ac-
cipere personam in iudicio non est bonum*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, iudicium est actus iustitiae, prout iudex ad
aequalitatem iustitiae reducit ea quae inaequa-
litatem oppositam facere possunt. Personarum
autem acceptio inaequalitatem quandam habet,
inquantum attribuitur T alicui personae praeter
proportionem suam, in qua consistit aequalitas

iustitiae. Et ideo manifestum est quod per per-
sonarum acceptionem iudicium corrumpitur.

Ad primum ergo dicendum quod iudicium du-
pliciter potest considerari. Uno modo, quantum
ad ipsam rem indicatam. Et sic iudicium se ha-
bet communiter ad commutativam et ad distri-
butivam iustitiam : potest enim iudicio definiri
qualiter aliquid commune sit distribuendum in
mullos, et qualiter unus alteri restituat quod ab
eo accepit. – Alio modo potest considerari quan-
tum ad ipsam formam iudicii, prout scilicet iu-
dex. etiam in ipsa comminativa iustitia, ab uno
accipit et alteri dat. Et hoc pertinet ad distribu-
livam iustitiam. Et secundum hoc in quolibet
iudicio locum habere potest personarum acce-
ptio.

Ad secundum dicendum quod cum punitur gra-
vius aliquis propter iniuriam in maiorem perso-
nam commissam, non est personarum acceptio:
quia ipsa diversitas personae facit, quantum ad
hoc. diversitatem rei. ut supra * dictum est.

Ad tertium dicendum quod homo in iudicio "*, ?.
debet pauperi subvenire quantum fieri potest,
tamen sine laesione iustitiae. Alioquin habet & *
locum illud quod dicitur *Exod. xxi* *: *Pauperis* ·v«κ}.
quoque non misereberis in iudicio.

a) hoc. – in hoc G, hic L – Pro videtur, videtur eue P.
personae. – personarum P.

γ) attribuitur. – aliquid attribuitur D
Z) habet. – non habet DO, non haberet P

Commentaria Cardinalis Caietani

I N articulo quarto dubium occurrit circa id quod dicitur
in responsione ad primum, quod *forma iudicii pertinet
ad iustitiam distributivam*. Et est ratio dubii quin non
quodeumque accipere ab uno et dare alteri est actus ius-
titiae distributivae: sed, ut patet ex supradictis ♦, accipere
ab uno communi et dare alteri ut parti illius communis,
est actus iustitiae distributivae. Iudex autem inter empto-
rem et venditorem, percussorem et percussum, et alios hu-
iusmodi, nec accipit ab uno communi, sed ab una parte:
nec dat alteri ut parti communis, sed ut singulari perso-
nae. Falsum ergo videtur quod iudicii forma vel iustitiam
distributivam pertineat.

Ad hoc dicitur quod quia forma distributivae consistit
in hoc quod unicuique detur secundum suam dignitatem,
et forma iudicii consistit in hoc quod utrique parti, tam
scilicet actori quam reo, attribuat id quod proportiona-
tum est illi, sive hoc oriatur ex commutatione sive ex dis-
tributione: ideo forma iudicii spectare dicitur ad distribu-

tivam iustitiam. Ite quod non ex hoc quod in actu iudicii
intervenit accipere ab uno et dare alteri, asseritur forma dis-
tributivae iustitiae aut iudicii, ut obiectio facta accepit ex
littera; sed quia in actu iudicii intervenit accipere ab uno
et dare alteri, unicuique secundum suam proportionem,
ideo non iustitiam spectat distributivam forma iudicii cuius-
que. Patet autem quod dicitur ex eo quod iudex rectus,
accipiendo ab uno bonum aliquod, gravat ipsum non ultra
proportionem illi debitam: et similiter, dando alteri bonum
aliquod, non plus aut minus dat quam sit illi commu-
suratum. Sic ergo est differentia quandoque in re iudicata,
scilicet quod est commutatio vel distributio: sed in forma
iudicii omnes materiae conveniunt, pro quanto iudex nulli
praeter suam proportionem quasi distribuit bona et mala.
Et propterea vilius acceptionis personarum, quod distri-
butivae opponitur iustitiae, in omni potest habere locum
iudicio. Hanc autem esse mentem Auctoris etiam ex cor-
pore articuli patet.

• Cl. q. ui
IntroJ.

• Qa. IXITU.

• Qu. U»L».

• et. qa- LXV
«1. 4«
• Qu. LXH.

• Ver», x.

• H. cxin. TIT».

QUAESTIO SEXAGESIMAQUARTA
DE HOMICIDIO

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

	<p>Deinde considerandum est de vitiis oppositis commutativae iustitiae *. Et primo considerandum est de peccatis quae committuntur circa involuntarias commutationes; secundo, de peccatis quae committuntur circa commutationes voluntarias ♦ Committuntur autem peccata circa involuntarias commutationes per hoc quod aliquod nocumentum proximo infertur contra eius voluntatem : quod quidem potest fieri dupliciter, scilicet facto, et verbo ♦ Facto quidem, cum proximus laeditur vel in persona propria; vel in persona coniuncta *; vel in propriis rebus **. De his ergo per ordinem considerandum est. Et primo, de homicidio, per quod maxime nocetur proximo.</p>	<p>Et circa hoc quaeruntur octo. Primo: utrum occidere animalia bruta, vel etiam plantas, sit peccatum. Secundo: utrum occidere peccatorem sil licitum. Tertio: utrum hoc liceat privatae personae, vel solum publicae. Quarto: utrum hoc liceat clerico. Quinto: utrum liceat alicui occidere seipsum. Sexto: utrum liceat occidere hominem iustum. Septimo: utrum liceat alicui occidere hominem seipsum defendendo. Octavo: utrum homicidium casuale sit peccatum mortale.</p>
•qc.u iw.		
•QX.UTO.		
-Quun.		

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OCCIDERE QUAECUMQUE VIVENTIA SIT ILLICITUM

ruo,

I Sent., diit. xxxix, qu. n, an. a; HI Cent. Gent., cnp. an; />e fac Vraccfpt. cic., c<p. dc Quint, Praccept.

<p>SIC PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod occidere quaecumque viventia sil illicitum. Dicit enim Apostolus, <i>ad Rom.</i> xiii -: <i>Q/π ordinationi Dei resistit, ipse sibi damnationem acquirit</i> σ. Sed per ordinationem divinae providentiae omnia viventia conservantur: secundum illud Psalm. ♦ <i>Qi/ι producit in montibus faenum, et dat tumentis escam ipsorum</i>. Ergo mortificare quaccumque viventia videtur esse illicitum.</p> <p>2. Praeterea, homicidium est peccatum cx eo quod homo privatur vita. Sed vita communis est omnibus animalibus ct plantis. Ergo eadem ratione videtur esse peccatum occidere bruta animalia et plantas.</p> <p>3. Praeterea, in lege divina non determinatur specialis poena nisi peccato ?. Sed occidenti ovem vel bovem alterius statuitur poena determinata in lege divina, ut patet <i>Exod.</i> xxii ♦ Ergo occisio brutorum animalium est peccatum.</p> <p>Sed contra est quod Augustinus dicit, in I <i>de Civ. Dei</i> Cum audimus, <i>Noti occides, non accipimus hoc dictum esse de /ructetis, quia nullus eis est sensus: nec de irrationalibus animalibus, quia nulla nobis ratione sociantur. Restât ergo ut de homine inteliigamus quod dictum est. Non occides.</i></p> <p>Respondeo dicendum quod nullus peccat cx hoc quod utitur re aliqua ad hoc ad quod est. In</p>	<p>rerum autem ordine imperfectiora sunt propter perfectiora: sicut etiam in generationis via natura ab imperfectis ad perfecta procedit. Et inde est quod sicut in generatione hominis prius est vivum, deinde animal, ultimo autem homo; ita etiam ea quae tantum vivunt, ut plantae, sunt communiter propter omnia animalia, cti animalia sunt propter hominem. Et ideo si homo utatur plantis ad utilitatem animalium, et animalibus ad utilitatem hominum⁸, non est illicitum: ut etiam per Philosophum patet, in I <i>R)lit.</i> * Inter alios autem ‘ usus maxime necessarius esse videtur ut animalia plantis utantur in cibum, et homines animalibus: quod sine mortificatione eorum fieri non potest. Et ideo licitum est et plantas mortificare in usum animalium, et animalia in usum hominum, ex ipsa ordinatione divina: dicitur enim <i>Gen.</i> i *: <i>Ecce, dedi vobis vΛ omnem herbam ct universa ligna, ui sint vobis in escam et cunctis animantibus</i> ∴ Et <i>Gen.</i> ix * . C dicitur: <i>Omne quod movetur et vivit, erit vobis in cibum.</i></p> <p>Ad primum ergo dicendum quod cx ordinatione divina conservatur vita animalium ct plantarum non propter seipsam, sed propter hominem. Unde ut Augustinus dicit, in I <i>de Civ. Dei</i> ♦ <i>iustissima</i> · Uc. au ordinatione Creatoris et vita et mors eorum nostris usibus subditur.</p> <p>Ad secundum dicendum quod animalia bruta et</p>	<p>γ</p> <p>*</p> <p>«</p> <p>*vΛ</p> <p>· C</p> <p>· Uc. au</p>
--	--	--

a) resistit, ipse... acquirit. - resistunt acquirunt P.
r) peccato. - pro peccato Pl)a.
γ) omnia animalia, ct. - animalia, omnia autem Pu.
g) hominum. - hominis PA.

<) autem,- ritae huius AEF'L ritae licet (vel tata) B, ium?
pK, Sinit pK, orn. I; alias oro. D, >upcr nu. G
ζ) animantibus.- terrae addunt PDG.

plantae non habent vitam rationalem, per quam a scipsis agantur, sed semper aguntur quasi ab alio, naturali quodam impulsu. Et hoc est signum quod sunt naturaliter serva, et aliorum usibus accommodata.

Ai> tertium dicendum quod ille qui occidit bovem alterius peccat quidem, non quia occidit bovem, sed quia damnificat hominem in re sua. Unde non continetur sub peccato homicidii, sed sub peccato furti vel rapinae.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SIT LICITUM OCCIDERE HOMINES PECCATORES

Supra, qu. xxv, art. 1, ad a; Infra, qu. enn, art. 3; I* II*, qu. c, art. K. ed 3; III Conf. GV«/., cap. cxlvi; De Virtut.. qu. u, art. 8, ad io; ZAr Dec. Praecept. etc., cap. Pr Quint. Praecept.; Ad Rom., cap. «i, IocL ut.

^>>d secundum sic proceditur. Videtur quod Ifion sil licitum occidere homines peccatores. Dominus enim, Mallh. xui *, in ^parabola, prohibuit extirpare zizania \ qui sunt *filii nequam* . ut ibidem * dicitur. Sed omne quod est prohibitum a Deo est peccatum. Ergo occidere peccatorem est peccatum.

2. Praftterea, iustitia humana conformatur iustitiae divinae. Sed secundum divinam iustitiam peccatores ad poenitentiam reservantur: secundum illud *Ezech.* xvni *: *Nolo mortem peccatoris, sed ut ? convertatur et vivat.* Ergo videtur esse omnino iniustum quod peccatores occidantur.

3. Praeterea, illud quod est secundum se malum nullo bono fine fieri licet: ut patet per Augustinum, in libro *Contra Mendacium* ., et per Philosophum, in II *Ethic.* * Sed occidere hominem secundum se est malum: quia ad omnes homines debemus T caritatem habere; *amicos* autem *volumus vivere et esse*, ut dicitur in IX *Ethic.* * Ergo nullo modo licet hominem peccatorem interficere \

Sed contra est quod dicitur *Exod.* xxii *: *Maleficos non patieris vivere*; et in Psalm. *: *In matutino interficiebam omnes peccatores terrae.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est * licitum est occidere animalia bruta inquantum ordinantur naturaliter ad hominum usum, sicut imperfectum ordinatur ad perfectum. Omnis autem pars ordinatur ad totum ut imperfectum ad perfectum. Et ideo omnis pars naturaliter est propter totum. Et propter hoc videmus quod si saluti totius corporis humani expediat praecisio alicuius membri, puta cum est putridum et corruptivum aliorum, laudabiliter et salubriter abscinditur. Quaelibet autem persona singularis comparatur ad totam communitatem sicut pars ad totum. Et ideo si aliquis homo sit periculosus communitati ' et corruptivus ipsius propter aliquod peccatum, laudabiliter et salubriter occiditur, ut bonum commune conservetur ♦ *modicum*

enim*fermentum totam massam corrumpit*, ut dicitur I *ad Cor.* v ♦

Ad primum ergo dicendum quod Dominus abstinendum mandavit ab eradicatione zizaniorum ut tritico parceretur, idest bonis. Quod quidem fit quando non possunt occidi mali quin simul occidantur et boni: vel quia latent inter bonos; vel quia habent multos sequaces, ita quod sine bonorum periculo interfici non possunt; ut Augustinus dicit, *Contra Parmen.* * Unde Dominus docet magis esse sinendum malos vivere, et ultionem reservandum r usque ad extremum iudicium, quam quod boni simul occidantur. – Quando vero ex occisione malorum non imminet periculum bonis, sed magis tutela et salus, tunc licite possunt mali occidi.

An secundum dicendum quod Deus, secundum ordinem suae sapientiae, quandoque statim peccatores occidit, ad liberationem bonorum; quandoque autem cis poenitendi tempus concedit; secundum quod ipse novit suis electis expedire. Et hoc etiam humana iustitia imitatur pro posse: illos enim qui sunt perniciosi in alios \ occidit; cos vero qui peccant aliis graviter non nocentes, ad poenitentiam reservat.

Ad tertium dicendum quod homo peccando ab ordine rationis recedit: et ideo decedit a dignitate humana, prout scilicet homo est naturaliter liber et propter seipsum existons, et incidit quodammodo in servitutem bestiarum, ut scilicet de ipso ordinetur secundum quod est utile aliis; secundum illud Psalm. :: *Homo, cum in honore sisset, non intellexit: comparatus est tumentis insipientibus, et similis factus est illis*; et Prov. χι * dicitur: *Qui stultus est serviet sapienti.* Et ideo quamvis hominem in sua dignitate manentem occidere sit secundum se malum, tamen hominem peccatorem occidere potest esse bonum, sicut occidere bestiam: peior enim est malus homo bestia et plus nocet, ut Philosophus dicit, in I *Polit.* * et in VII *Ethic.* **

u) qiania.- qianiam PAÇU; pro qui, quae GUI.. >> ut. – magis ut PD.

γ) debemus.- tenemur Ptf, om. pt).

8) interficere,- occidere PDGM.

c) et. – vel PL».— Pro aliorum, aliorum membrorum PDHIKa.

*) communitati. – toti communitati A, ipsius communitati I.

rj dum. – reservandam PGMUt.

0) in alios. – ut alio» ABEFpK et ». inter alios pCiK, aliis G, ut malos H, ut interficiant alios l, ut aliquas I., inter aliquos >C, sit alios pK, ut aliis graviter noceant βK.

c) beitia. – quam bestia Pλ

• Art.

nra, i

• Leril
'«n
Up, »
:.
• V«r»

• In:.
dtpid-!
4 Cod
ad Uc
Adult.
η. 4 α

•Ub.in,a?.E.

i

• Vot >9.J0.

• Ver». jM.

• Op. tIL

• Çap. n. n. tS.
S. Th. Icet. vU.

• Cap. r», n. i.
S. Th. Icet. i».

8

• Ver*, i".

• P». C, vera. S-

• AΠ. praccx

•

• D. 792*

• Ver., j-.

* Art.

•'CiplA?
S. Tb.kar.

3

' An pritee

sium, xiii cap. *Cael. Hier.* Et ideo, ut Augustinus dicit, in I *de Civ. Dei* *, *non ipse occidit qui ministerium debet*3 *iubenti sicut adminiculum gladius utenti.* Unde illi qui occiderunt proximos et amicos ex mandato Domini, non hoc fecisse ipsi videntur, sed potius ille cuius auctoritate fecerunt: sicut et miles interficit hostem auctoritate principis, et minister latronem auctoritate iudicis.

An secundum dicendum quod bestia naturaliter est distincta ab homine. Unde super hoc non requiritur aliquod iudicium an sit occidenda, si sit sylvestris. Si vero sit domestica, requiretur ‘ iu-

dicium non propter ipsam, sed propter damnum domini. Sed homo peccator non est naturaliter distinctus ab hominibus iustis. Et ideo indiget publico indicio, ut discernatur an sit occidendus propter communem salutem.

Ad tertium dicendum quod facere aliquid ad utilitatem communem quod nulli nocet, hoc est licitum cuilibet privatae personae. Sed si sit cum nocumento alterius, hoc non debet fieri nisi secundum iudicium eius ad quem pertinet existimare quid sit subtrahendum partibus pro salute totius.

8) *debet.*– dat AEIIMCx, sed D, sicut F, dat homini G; pro dius, gladiis codicea et a, gladius est P.

c) *requiretur.* – *requireretur* ABEH, *requirentur* plK. *requiritur* CGLxK.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulo tertio eiusdem scxngesimaequartae quaestionis dubium occurrit. Nam Auctor in II *Sent.*, dist. xi.iv, un. penult., ad ult., dicit quod quando non est recursus ad superiorem, laudabiliter tyrannus qui per violentiam se fecit dominum, occiditur a privata persona. Quamvis (ergo) non omnem peccatorem possit privata occidere persona, talem tamen peccatorem licebit occidere. Et confirmatur: quiu *ludie*, in . Aod, persona privata, occidit Eglon, regem Moab, pro liberando populo ab eius servitute. Quomodo stant haec simul cum doctrina praesentis articuli?

Ad hoc dicitur distinguendo de tyranno, quod est duplex. Quidam est tyrannus in modo tantum regendi: ut pluries contingit quod veri domini tyrannice regunt, ad suam utilitatem omnia convertentes, discordias inter subditos seminantes aut nutriendes ut ipsi lucrentur vel exaltentur, etc. Et de tali tyranno non est quaestio: quoniam constat quod non licet cuilibet de populo illum occidere; propter huiusmodi enim tyrannos reprobata fuit in concilio Constunticensi, session. 15, propositio * dicens quod *quilibet tyrannus licite potest a quolibet suo subdito occidi.*

Quidam autem tyrannus est in ipso iure dominii: quia scilicet usurpavit sibi dominium vi armorum vel alias inique. Et de tali tyranno est sermo. Et duo dicimus. Primo, quod licite potest a quolibet de populo occidi pro libertate populi, quando non est recursus ad superiorem α quo possit iustitia fieri de huiusmodi invasore. – Secundo, quod quando sic occiditur, non occiditur a persona privata propria, sed publica auctoritate.

• Cap. su.

• Ver. 15

• *ietlicuit pro-*
poiibo »a».

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM OCCIDERE MALEFACTORES LICEAT CLERICIS

IV *Sent.*, dūt. xxv, qu. n, art. 2, qu' 2.

DE QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod occidere malefactores liceat clericis. Clerici enim praecipue debent implere quod Apostolus dicit, I *ad Cor.* iv ♦ *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi:* nobis indicitur ut Deum et sanctos eius imitemur. Sed ipse Deus, quem coimus, occidit malefactores: secundum illud Psalm,*: *Qui percussit Aegyptum cum primogenitis eorum.* Moyses etiam a Levitis fecit interfici viginti tria millia hominum propter adorationem vituli, ut habetur *Exod.* xxxii *. Et Phinces, sacerdos, interfecit Israelitem coeuntem cum Madianitide, ut habetur *Num.* xxv*. Samuel etiam interfecit Agag, regem Amalec *; et Elias sacerdotes Bual *♦ et Matha-

thias cum qui ad sacrificandum accesserat*; et in novo Testamento, Petrus Ananiam et Saphiram *. Ergo videtur quod etiam clericis liceat occidere malefactores.

per quod Praeterea, potestas spiritualis est maior quam temporalis, et Deo coniunctor. Sed potestas temporalis licite malefactores occidit tanquam *Dei minister*, ut dicitur *Horn.* xm *. Ergo multo magis clerici, qui sunt Dei ministri spiritualem potestatem habentes, licite possunt malefactores occidere.

3. Praeterea, quicumque licite suscipit aliquod officium, licite potest ea exercere quae ad officium illud pertinent. Sed officium principis terrae est malefactores occidere, ut dictum est \ Ergo '.u.

• Vcn. 16.

•Pe.cxxtv.vrr».
to-

• Ver*. xH.

• Vm. *i 'qq-
• I AX., exp. xv,
veru ay
.. III Λ./., cap.
aviti, tm.40.

•Π / J
m.

• Qp. u : .
fctf. xvu-
Mp. W. c
I. II kct

>4.

ζ4**^*.

• Vm. «.

ira caritatem, qua quilibet debet seipsum diligere. Et ideo occisio sui ipsius semper est peccatum mortale, utpote contra naturalem legum et contra caritatem exislens.

Secundo, quia quaelibet pars id quod est, est totius. Quilibet autem homo est pars communitatis: et ita id quod est, est communitatis. Unde in hoc quod seipsum interficit, iniuriam communitati facit: ut patet per Philosophum, in V

Ethic. 4. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Tertio, quia vita est quoddam donum divinitus homini attributum, et eius potestati subiectum qui *occidit et vivere facit*. Et ideo qui seipsum vita privat in Deum peccat: sicut qui alienum servum interficit peccat in dominum cuius est servus; et sicut peccat ille qui usurpat sibi iudicium de re sibi non commissa. Ad solum enim Deum pertinet iudicium mortis et vitae: secundum illud *Deut. xxxii* *: *Ego occidam, et vivere Jaciam*.

Ad primum ergo dicendum quod homicidium est peccatum non solum quia contrariatur iustitiae, sed etiam quia contrariatur caritati quam habere debet aliquis ad seipsum. Et ex hac parte occisio sui ipsius est peccatum per comparisonem ad seipsum. Per comparisonem autem ad communitatem et ad Deum, habet rationem peccati etiam per oppositionem ad iustitiam.

Ad secundum dicendum quod ille qui habet publicam potestatem potest licite malefactorem occidere per hoc quod potest de ipso indicare. Nullus autem est index sui ipsius. Unde non licet habenti publicam potestatem seipsum occidere propter quodeumque peccatum. Licet tamen ei se committere iudicio aliorum *.

Ad tertium dicendum quod homo constituitur dominus sui ipsius per liberum arbitrium. Et ideo licite potest homo de seipso disponere quantum ad ea quae pertinent ad hanc vitam, quae hominis libero arbitrio regitur. Sed transitus de hac vita ad aliam feliciorem non subiacet libero arbitrio hominis, sed potestati divinae. Et ideo non licet homini seipsum interficere ut ad feliciorem transeat vitam.

Similiter etiam nec ut miserias quaslibet praesentis vitae evadat. Quia *ultimum* malorum huius vitae et *maxime terribile* est mors: ut patet per 4. Philosophum, in III *Ethic.* ♦ Et ita inferre sibi mortem ad alias huius vitae miserias evadendas

est maius malum assumere ad minoris mali vitationem.

Similiter etiam non licet seipsum occidere τ propter aliquod peccatum commissum. Tum quia in hoc sibi maxime nocet quod sibi adimit necessarium poenitentiae tempus. Tum etiam quia malefactorem occidere non licet nisi per iudicium publicae potestatis.

Similiter etiam non licet mulieri seipsam occidere ne ab alio corrumpatur. Quia non debet in se committere crimen maximum, quod est sui ipsius occisio, ut vitet minus crimen alienum (non enim est crimen mulieris per violentiam violatae, si consensus non adsit: quia *non inquinatur corpus nisi de consensu mentis* *. ut Lucia dixit). Constat autem minus esse peccatum fornicationem vel adulterium quam homicidium: et praecipue sui ipsius, quod est gravissimum, quia sibi ipsi nocet, cui maximam dilectionem debet. Est etiam pecciculosissimum: quia non restat tempus ut per poenitentiam expietur.

Similiter etiam nulli licet seipsum occidere ob umorem ne consentiat in peccatum. Quia *non sunt facienda mala ut veniant bona* *, vel ut vitentur mala, praesertim minora et minus certa. Incertum enim est an aliquis in futurum consentiat in peccatum: potens esi enim Deus hominem, quacumque lentatione superveniente, liberare a peccato.

An quartum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in I *de Civ. Dei* ', *nec Samson aliter excusatur quod seipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quia latenter Spiritus hoc iusserat, qui per illum miracula faciebat*. Et eandem rationem assignat * de quibusdam sanctis feminis quae tempore persecutionis seipsas occiderunt, quarum memoria in Ecclesia celebratur.

Ad quintum dicendum quod ad fortitudinem pertinet quod aliquis ab alio mortem pati non refugiat propter bonum virtutis, et ut vitet peccatum. Sed quod aliquis sibi ipsi inferat mortem ut vitet mala poenalia 8, habet quidem quandam speciem fortitudinis, propter quod quidam seipsos interfecerunt aestimantes se fortiter agere, de quorum numero Razias fuit: non tamen est vera fortitudo, sed magis quaedam mollities animi non valentis mala poenalia sustinere, ut patet per Philosophum, in III *Ethic.* *, et per Augustinum. in I *de Civ. Dei* <

γ) occidere. – interficere PDa.

8) poenalia. – per poenalia ABEFpK.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM LICEAT IN ALIQUO CASU INTERFICERE INNOCENTEM

1* II. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

d sextum sic proceditur. Videtur quod Z'^Ojæeat in aliquo casu interficere innocentem. Divinus enim timor non manifestatur per peccatum: quin * magis *limor Do-*

mini expellit peccatum, \it dicitur *Eccli.* i*. Sed Abraham commendatus est quod timuerit i* Dominum, quia voluit interficere filium innocentem *. Ergo potest aliquis innocentem interficere sine peccato.

e) quin. – quoniam PII.

?) timuerit. – timuit PDlu. – Pm filium. filium nuum Pa.

2. *Praeterea*, in genere peccatorum quae contra proximum committuntur, tanto videtur aliquid esse maius peccatum quanto maius nocumentum infertur ei in quem peccatur. Sed occisio plus nocet peccatori quam innocenti, qui de miseria huius vitae ad caelestem gloriam transit per mortem. Cum ergo liceat in aliquo casu peccatorem occidere, multo magis licet occidere innocentem vel iustum.

3. *Praeterea*, illud quod iit secundum ordinem iustitiae non est peccatum. Sed quandoque cogitur aliquis secundum ordinem iustitiae occidere innocentem: puta cum index, qui debet secundum allegata indicare, condemnat ad mortem eum quem scit innocentem, per falsos testes convictum; et similiter minister qui iniuste condemnatum occidit obediens iudici. Ergo absque peccato potest aliquis occidere innocentem.

Sed contra est quod dicitur *Exod. xxii* : */n-*
nocentem i et iustum non occides.

Respondeo dicendum quod aliquis homo dupliciter considerari potest: uno modo, secundum se; alio modo, per comparisonem ad aliud. Secundum se quidem considerando hominem, nulum occidere licet: quia in quolibet, etiam peccatore, debemus amare naturam, quam Deus fecit, quae per occisionem corrumpitur. Sed sicut supra dictum est occisio peccatoris fit licita per comparisonem ad bonum commune, quod per peccatum corrumpitur. Vita autem iustorum est conservativa et promotiva boni communis: quia ipsi sunt principalior pars multitudinis. Et ideo nullo modo licet occidere innocentem.

Ad primum ergo dicendum quod Deus habet dominium mortis et vitae: eius enim ordinatione

moriuntur et peccatores et iusti. Et ideo ille qui mandato Dei occidit innocentem, talis non peccat ♦ *0 < sicut nec Deus, cuius est executor: et ostenditur Deum timere, eius mandatis obediens.

Ad secundum dicendum quod in pensanda gravitate peccati magis est considerandum illud quod est per se quam illud quod est per accidens.. Unde ille qui occidit iustum gravius peccat quam ille qui occidit peccatorem. Primo quidem, quia nocet ei quum plus debet diligere: et ita magis contra caritatem agit. Secundo, quia iniuriam infert ei qui est minus dignus: et ita magis contra iustitiam agit. Tertio, quia privat communitatem maiori bono. Quarto, quia magis Deum contemnit: secundum illud Luc. x : *Qui vos spernit. me spernit*. – Quod autem iustus occisus ad gloriam perducatur a Deo, pcr accidens se habet ad occisionem.

Ad tertium dicendum quod iudex, si scit aliquem esse innocentem qui falsis testibus convincitur, debet diligentius examinare testes, ut inveniatur occasio liberandi innoxium, sicut Daniel fecit*. Si autem hoc non potest, debet cum ad superiorem remittere e iudicandum. Si autem nec hoc potest, non peccat secundum allegata sententiam ferens: quia non ipse occidit innocentem, sed illi qui cum asserunt nocentem.– Minister autem iudicis condemnantis innocentem, si sententia intolerabilem errorem contineat, non debet obedire: alias excusarentur carnifices qui martyres occiderunt. Si vero non contineat manifestam iniustitiam. non peccat praeceptum exquendo: quia ipse non habet discutere superioris sententiam; nec ipse occidit innocentem, sed iudex, cui ministerium adhibet \

γ) innocentem. – iniontcm P.

8) ad inferiorem remittere. – ad inferiorem relinquere ABCDEFKa, ad inferiorem relinquere lx. remittere ad tuferiorem H, iUfcriort relinquare P; pro iudicandum, iudicem L.

i) nec hoc. – hoc nox PGx

ζ) ferent. – proferent D. – Pro non ifte. ipU ·io· Pa.

η) adhibet, – exhibet Pl.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quinto et sexto nihil aliud scribendum occurrit nisi quod difficultas tertii argumenti in sexto articulo «tra-

ctabitur inferius * , cum exposita erit quaestio de iudice. 'Qa-uiru Et tunc etiam de ministro iudicis tractabitur.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM ALICUI LICEAT OCCIDERE ALIQUEM SE DEFENDENDO

IV Sent., diM. xxv, qu. u, j. qu. j, od 3.

De septimum sic proceditur. Videtur quod nulli liceat occidere aliquem se defendendo. Dicit enim Augustinus, *ad Pnblicolam* ♦ *De occidendis hominibus ne ab eis quisquam occidatur, non mihi placet consilium, nisi forte sil miles, aut publica functione teneatur, ut non pro se hoc faciat sed pro aliis, accepta legitima potestate, si eius congruat personae*. Sed ille qui se defendendo occidit aliquem, ad hoc cum occidit ne ipse ab eo occidatur. Ergo hoc videtur esse illicitum.

2. *Praeterea*, in I *de Lib. Arb.** dicitur: *Quomodo apud divinam providentiam a peccato liberi sunt qui pro hts rebus quas contemni oportet, humana caede polluti sunt?* Eas autem res dicit esse contemnendas *quas homines inviti amittere possunt*, ut ex praemissis * patet. Horum autem est vita corporalis. Ergo pro conservanda vita corporali nulli licitum est hominem occidere.

3. *Praeterea*, Nicolaus I Papa dicit **, et habetur in Decretis, dist. L *: *De clericis pro quibus consuisti, scilicet qui se defendendo paganum*

m.u4».-u.

v.-a m.

ima

S3fr,' Q

SuMNAF TtrKOL. D. TlfQMAW T. VI.

in

occiderunt si postea per poenitentiam possent ad pristinum statum redire aut ad altiore *ascendere, scito nos nullam occasionem dare, nec ullam tribuere licentiam eis quemlibet hominem quolibet modo occidendi.* Sed ad praecepta moralia servanda tenentur communiter clerici et laici. Ergo etiam laicis non est licitum occidere aliquem se defendendo.

4. Praeterea, homicidium est gravius peccatum quam simplex fornicatio vel adulterium. Sed nulli licet committere simplicem fornicationem vel adulterium, vel quodeumque aliud peccatum mortale, pro conservatione propriae vitae: quia vita spiritalis praeferenda est corporali. Ergo nulli licet, defendendo seipsum. alium occidere ut propriam vitam conservet.

5. Praeterea, si arbor est mala, et fructus, ut dicitur .Matth. vn *. Sed ipsa defensio sui videtur esse illicita: secundum illud *Rom. xu ♦ Non vos defendentes, carissimi.* Ergo ct occisio hominis exinde procedens est illicita.

• Vm. 17.18. ♦
•vm.19. SED contra est quod *Exod. xxu ** dicitur: *Si effringens fur domum sive suffodietis fuerit inventus, el, accepto vulnere, mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis.* Sed multo magis licitum est defendere propriam vitam quam propriam domum. Ergo etiam si aliquis occidat aliquem pro defensione vitae suae, non erit reus homicidii.

• vm. 2. Respondeo dicendum quod nihil prohibet unius actus esse duos eifectus. quorum alter solum sit in intentione, alius vero sit praeter intentionem. Morales autem actus recipiunt speciem secundum id quod intenditur, non autem ab eo quod est praeter intentionem, cum sit per accidens, ut ex supradictis * patet. Ex actu igitur alicuius seipsum defendentis duplex effectus sequi potest: unus quidem conservatio propriae vitae; alius autem occisio invadentis. Actus igitur huiusmodi ex hoc quod intenditur conservatio propriae vitae, non habet rationem illiciti: cum hoc sit cuilibet naturale quod se conservet in esse quantum potest. Potest tamen aliquis actus ex bona intentione pro-

veniens illicitus reddi si non sit proportionate fini. Et ideo si aliquis ad defendendum propriam vitam utatur maiori violentia quam oporteat, erit illicitum. Si vero moderate violentiam repellat, erit licita defensio: nam secundum iura ♦ *vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae.* Nec est necessarium ad salutem ut homo? actum moderatae tutelae praetermittat ad evitandum occisionem alterius: quia plus tenetur homo vitae suae providere quam vitae alienae.

Sed quia occidere hominem non licet nisi publica auctoritate propter bonum commune, ut ex supradictis* patet; illicitum est quod homo intendat occidere hominem ut seipsum defendat, nisi ei qui habet publicam auctoritatem, qui, intendens hominem occidere ad sui defensionem, refert hoc ad publicum bonum: ut patet in milite pugnante contra hostes, et in ministro iudicis pugnante contra latrones L Quamvis et isti etiam peccent si privata libidine moveantur.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritas Augustini intelligenda est in eo casu quo quis intendit occidere hominem ut seipsum a morte liberet.

In quo etiam casu intelligitur auctoritas inducta* ex libro *de Libero Arbitrio*. Unde signanter dicitur. *pro his rebus:* in quo designatur intentio. Et per hoc patet responsio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod irregularitas consequitur actum homicidii etiam si sit absque peccato: ut patet in indice qui iuste aliquem condemnat ad mortem. Et propter hoc clericus, etiam si se defendendo interficiat aliquem. irregularis est, quamvis non intendat occidere \ sed seipsum defendere.

Ad quartum dicendum quod actus fornicationis vel adulterii non ordinatur ad conservationem propriae vitae ex necessitate, sicut actus ex quo quandoque sequitur homicidium.

Ad quintum dicendum quod ibi prohibetur defensio quae est cum livore vindictae. Unde Glossa* dicit: *Non vos defendentes: idest. Non sitis referentes adversarios.*

») occiderunt. – occiderent P; pro postea per, peat actam D; pro possent, possint K, possunt Da, emendati possunt P.

p) homo. – hunc Pa.

♦p latrones. – latronem P.

3) occidere. – interjicere PCa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo septimo eiusdem quaestionis scxagcsimacquaretac, intcllige bene distinctionem litterae, scilicet quod dupliciter potest referri occisio alterius ad conservationem vitae propriae: primo, ut medium ud finem; secundo, ut consequens ex necessitate finis. Et ut in littera dicitur, multum interest altero modo se habere. Nam ct finis ct medium ad finem cadunt sub intentione: ut patet in medico, qui intendit sanitatem per potionem \ cl diaetam. Id autem quod consequitur ex necessitate finis non cadit sub intentione, sed praeter intentionem existens emergit; ut patet dc debilitatione aegroti quae sequitur ex medicina sanante. Et iuxta duos hos modos diversimode occidere potest li-cite persona publica, ct privata. Nam persona publica, ut miles, ordinat occisionem hostis ut medium ad finem subordinatum bono communi, ut in littera dicitur: persona autem privata non intendit occidere ut seipsum salvet, sed intendit salvare seipsum, non destiturus n sui defensione etiam si alterius mortem ex sua defensione oporteat sequi.

Et sic iste non occidit nisi per accidens: ille autem per se occidit. Et propterea ad illud requiritur publica auctoritas, ad hoc non.

II. In eodem articulo septimo dubium occurrit circa illam rationem redditam in littera quare non tenctur homo praetermittere actum tutelae propriae vitae nd esitandum occisionem alterius: *quia plus tenctur homo vitae suae providere quam vitae alienae.* Et est ratio dubii quia qui, defendendo sc, suum occidit invasorem, non solum privat illum vita hac, sed etiam vita aeterna: quoniam occidit illum in peccati mortalis actu, quo iniusto aggreditur defensore. Constat autem quod defensor tenctur plus diligere vitam spiritualem animae proximi cuiuscumque quam vitam proprium corporalem, secundum caritatis ordinem. Tenetur ergo praetermittere netum tutelae propriae vitae, non ut evitetur occisio alterius quantum ad vitam temporalem, sed ut evitetur occisio alterius quantum ad vitam aeternam, quoniam ponitur ex hoc extra statum poenitentiae.

QUAESTIO LXIV, ARTICULUS VII

Ad hoc dicitur quod, licet magnae caritatis esset ut i» cuius vita non est necessaria alienae saluti spirituali, pri-vari se pateretur vita praesenti ut invasor haberet spatium poenitentiae, et sic se Deo redderet, ad hoc tamen non tenetur. Quoniam ponere \itam pro anima proximi non est actus caritatis ad quem de necessitate tenemur, nisi m casu quo tenemur eius saluti providere : ut superius in qu. xxvi, art. 5, ad ult., dictum est. Constat autem quod hic non est casus talis: quoniam iste in nullo est necessitatis, sed iniquae voluntatis articulo constitutus. Quin igitur defen-sori incumbit cura providendi saluti propriae vitae, nec tenetur providere vitae corporali aut spirituali invasoris; consequens est ut cum ordinata dilectione caritatis amet magis salutem spiritualem proximi quam vitam propriam, et tamen hunc actum tutelae non praetermittat cum con-sequente damno utriusque vitae alterius : quia ad hunc effectum non tenetur nisi in casu, quia non est sibi com-missa cura de illo, sed de corpore proprio. Et sic ratio, quae super cura suae corporalis vitae fundatur, stat solida: ct tanto plus quanto satis a remotis, hoc est per accidens, ciTectus illius defensionis. Potest enim in instanti poenitere; ct est alterius ordinis ab ctFectibus corporalibus, qui etiam per accidens sunt a defensione illa.

111. In eodem articulo septimo, in materia secundi ar-gumenti, dubium occurrit an, defendendo res, liceat occi-dere. Et est ratio dubii, tum quia homo tenetur plus pro-videre alienae vitae quum propriis nbus: tenetur namque praeponere vitam alienam omnibus rebus exterioribus; ut patet cx eo quod qui potest et non pascit fame morien-tem. homicida est ♠. Tum quia *Exod.* xxti dicitur quod diurnum furem, etiam infringentem domum, si ⁂quīs oōci-derit, reus erit homicidii. – In oppositum est ct civilis iuris, ct multorum auctoritas doctorum. †

Ad hoc dubium a quibusdam dicitur quod dupliciter contingit defendere res : scilicet rccupcrabilcs, vel irrecupe-rabiles. Et quod quando accidit quod invasor auferre nr litur res meas, si ego possum res meas etiam si auferen-tur, recuperare per viam iudicis, non possum, defendendo res, occidere ruptorem. Si autem non possem per viam iudicis recuperare res ineas si auferuntur, possum, defen-dendo res meas, licite occidere. Nec alia affertur ratio nisi quia defensio rerum est licita. Et ius hoc concedit, ut in ⁂D* XLVui, I, *Furem, ff., ad legem Corneliam de Sicar.* ' – Alii autem dicunt quod licet impune occidere salvando res, quantum ad forum civile: sed in foro conscientiae non licet. Et af-fertur ad hoc cap. *Interfecisti*, Extra, *de Homicidio*.

Mihi autem aliter occurrit ex principiis habitis diccn-dum : scilicet quod quando quis non potest aliter res suas defendere quin sequatur cx defensione occisio invasoris, licite potest, defendendo, occidere illum. Et est ratio illa eadem quae assignatur in littera - : quia scilicet plus tenetur aliquis curam habere rerum suarum, quae sunt adminicula vitae suae ct virtutis atque felicitatis, quam alienae vitae. Quod probatur, quia cuilibet imminet cura rerum suarum, in ordine praecipue ad virtutem , non autem cura alienae vitae nisi in casu necessitatis: constat autem quod plus tenetur quis providentium habere eorum quorum cura sibi imminet simpliciter ct absolute, quam eorum quorum cura non sibi imminet nisi in casu. – Et manifestatur amplius hoc cx supra dictis in nrt. 8- qu. xxv: quod scilicet non tenetur homo in speciali singulos proximos diligere cx ca-ritate, neque secundum actum interiorem neque secundum actus exteriores. Si igitur non teneor diligere in particulari invasorem, nulla mihi cura est de illius vita commissa. De adminiculis autem vitae propriae ct virtutum, constat oportere me curam habere. Quod simus autem extra ca-sum necessitatis cx eo pater quod invasor seipsum sponte in tali casu ponit, inferendo talem iniuriam proximo quam ille non potest evadere nisi uccidcnJo: in articulo ergo iniquae voluntatis ct mortis seipsum ponit, ut iniunetur alteri.

Signum autem quod haec sit Auctoris intentio habetur cx hoc quod Augustini in † *de Lib.* /lrfr. - auctoritas loquitur * Ct «m ' non solum de vita corporali, sed de aliis quae inviti per-dere possumus. Et in speciali ibi quidem de libertate ct pudicitia loquitur: postmodum * vero, in prosecutione cius- dem primi libri, sub eodem ordine, scilicet eorum quae inviti perdere possumus, ponit honores ct divitias. Unde cum in hac responsione Auctor glossct illam universalem, scilicct, *pro his rebus quas contemni oportet*, insinuat quod eadem est de omnibus huiusmodi ratio. Ita quod ct Au-gustini sententia ibidem salvatur de his qui intendunt oc-cidere pro salvandis rebus. etc.: et praesens doctrina sal-vatur de his qui non intendunt occidere, sed salvare res, ct occisio se habet consequenter ct per accidens.

IV. Ad primam igitur obiecdonem dicitur quod cum maiore dilectione proximi quam rerum stat quod posiim actum huiusmodi tutelae exercere: quoniam illa maior di-lectio proximi non oportet quod sit nisi in communi, extra casum; haec nutem tutela provenit cx cura particulari. Et sicut stat me plus diligere salutem animae proximi quam salutem meam corporalem, ct tamen de proximi salute nun-quam cogitare, illam nunquam in speciali amare, de cor-porali autem vita cogitare et in particulari diligere illam, propter iniunctam mihi istius curam, non illius: ita stat quod plus diligo vitam proximi quam res meos, ct tamen de illa nunquam curem in speciali nisi in casu, istac au-tem me sollicitent; eadem ratione, quin scilicet ictarum in ordine ad vitam ct virtutem cura mihi imminet, illius non. halsum ergo assumitur, quod tenear plus providere alienae vit ic quam curam habere rerum mearum ut adminicula rant vitae ct virtutis, quamvis tenear plus diligere alienam vitam quam res meas. Sed, ut declaratum est-, modus - diligendi, scilicet in communi sci speciali, ct cura mihi imminens vel non imminens» omnia solvunt.

Avi secundam obiectioncm dicitur quod, cum illa verba d praeceptu iudicialia spectent, in foro iudiciali intelli-genda sunt, in quo non discernitur an defensor intendat occidere pro salsandis, an salvare ct cx consequenti se-quitur occisio. Sermo autem noster est in foro conscien-tiae, ubi intentio discernitur ct ludicatur. – Rursus, lex illa absolute loquitur, et non in casu in quo non potest aliter vim vi repellere nos autem in solo hoc casu loquimur. Unde non excusamus quando potest repellere vim capiendo ipsum, vel quocumque alio modo.

Decretalis autem illa *Interfecisti* non est contra dicta. Quoniam affirmando cum adversativa, *autem te tuaque liberando, interfecisti*, oppositum casum tractat respectu praecedentis, scilicet. *Interfecisti furem aut latronem ubi comprehendi poterat absque occisione*. Et licet non dicat dis-iunctive, *te vel tua*, sed copulative, *te tuaque*; non prupter-ea dicit quod, *si solum tua liberando interfecisti (ubi ali-ter absque occisione salvari nequiverint), homicidii reus es*.

V. Ex his autem patet solutio alterius quaestionis ab Augustino, ubi supra, ct posterioribus mota : un liceat, re-pellendo violentiam stupri, adulterii, sodomiae et hujus-modi, occidere. Quoniam quando non potest aliter evadere quae tunc ad hoc infertur actualitcr vim, licite potest, tuendo suorum membrorum libertatem, occidere. Et tanto plus licet in defensione hac quam in defensione rerum exteriorum, quanto vis haec magis aestimatis rebus infer-tur , ct periculum consensus magnum cx hoc imminet, qui virtutis bono contrariatur. Unde Tullius, in oratione *pro Mi-lone*, laudabiliter commemorat militem adolescentem qui, ne turpiter pateretur a tribuno militari, propinquo Caii Marii, ipsum interfecit.

VI. In responsione ad tertium in eodem articulo, con-sidera quod materia est iuris positivi irregularitas: ct novo iure, in Clem. unica *de Homicid.*, statutum est quod *is qui, aliter mortem evitare non valens, suum occidit inva-sorem*, irregularis non est. Quae lex si tempore Auctoris cxtitissct. non scripsisset hoc Auctor.

⁂a.CaxFjttrr,
feixxxvi.
MVm.>

⁂ D* XLVui,

h corpore.

prae-

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM .ALIIQUI CASUALITER OCCIDENS HOMINEM INCURRAT HOMICIDII REATUM

IV Sent., dist. XXV, qu. n, art. 3, quB 2, ad 3.

Octavum sic proceditur. Videtur quod aliquis casualiter occidens hominem incurrat homicidii reatum. Legitur enim Gen. iv * quod Lamech, credens interlicere bestiam, interfecit hominem, et reputatum est ei ad homicidium. Ergo reatum homicidii incurrit qui casualiter hominem occidit.

2. Praeterea, Exod. XXI * dicitur quod si quis percusserit mulierem praegnantem et aborsum fecerit, si mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima. Sed hoc potest fieri ? absque intentione occisionis. Ergo homicidium casuale habet homicidii reatum.

3. Praeterea, in Decretis, dist. L, inducuntur plures canones in quibus casualia homicidia puniuntur. Sed poena non debetur nisi culpa. Ergo ille qui casualiter occidit hominem, incurrit homicidii culpam.

Sed contra est quod Augustinus dicit, ad Paulum Absit ut ea quae propter bonum ac licitum facimus, si quid : per haec, praeter nostram voluntatem, cuiquam mali acciderit, nobis imputetur. Sed contingit quandoque ut propter bonum aliquid facientibus homicidium consequatur casualiter. Ergo non imputatur facienti ad culpam.

Respondeo dicendum quod, secundum Philosophum, in II Physic. *. casus est causa agens praeter intentionem. Et ideo ea quae casualia sunt, simpliciter loquendo, non sunt intenta neque voluntaria. Et quia omne peccatum est voluntarium, secundum Augustinum *, consequens est

quod casualia, inquantum huiusmodi, non sunt peccata. Contingit tamen id quod non est actu et per se volitum vel intentum, esse per accidens volitum et intentum, secundum quod causa per accidens dicitur *removens prohibens* *. Unde ille qui non removet ea ex quibus sequitur homicidium, si debeat remove, erit * quodammodo homicidium voluntarium.

Hoc autem contingit dupliciter: uno modo, quando dans operam rebus illicitis, quas vitare debebat, homicidium incurrit; alio modo, quando non adhibet debitam sollicitudinem. Et ideo secundum iura *, si aliquis det operam rei licitae, debitam diligentiam adhibens, et ex hoc homicidium sequatur, non incurrit homicidii reatum: si vero det operam rei illicitae, vel etiam det operam rei licitae non adhibens diligentiam debitam, non evadit homicidii reatum si ex eius opere mors hominis consequatur.

Ad primum ergo dicendum quod Lamech non adhibuit sufficientem diligentiam ad homicidium vitandum, et ideo reatum homicidii non evasit.

Ad secundum dicendum quod ille qui percutit mulierem praegnantem dat operam rei illicitae. Et ideo si sequatur mors vel * mulieris vel puerperii animati, non effugiet homicidii crimen: praecipue cum ex tali percussione in promptu sit quod mors sequatur.

Ad tertium dicendum quod secundum canones imponitur poena his qui casualiter occidunt dantes operam rei illicitae, vel non adhibentes diligentiam debitam.

3) abortum. - abortum D, abortivum !..

j) /frit. - «if Pu.

y) in. - Om. P.

8) poena non debetur. - poenae non debentur Pa.

1) culpam. - reatum Pa.

z) quid, - quidem PGHL, quit IK; pro per haec, propter hoc ca-
ducs et Pa; pro cuiquam, quidquid ADG. quidquam celeri et Pa.

r) no». - Om. BEFpAKe.

ui erit. - incurrit aliquae editiones.

1) vel. - Om. PGa. - Pro puerperii, pueri PDSK et a.

x) m promptu. - certum aliquae editione. - Pro quod mori ce-
quatur, mors iecuta Gl.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo octavo eiusdem sexagcsimacquantac quaestio-
nis, circa imputationem casualis homicidii, notandum est
quod, cum dupliciter contingat homicidium casuale imputari,
scilicet dando operam rei licitae vel dando operam rei il-
licitae, aliquae conditiones sunt communes utrique modo,
et aliquae propriae singulis*. Communes quidem sunt tres.
Prima est quod non sit intentio occidendi: quin iam non
esset casuale homicidium. - Secunda est quod mors se-
quatur ex opere illius cui imputatur: ut in calce corporis
articuli expresse habetur. Et ratio est quia, cum homici-
dium non sequatur ex intentione illius, si etiam non se-
quatur ex illius opere, nulla restat ratio quare illi im-
putetur occisio. Et ex hoc capite excusatur non intendens
occidere percussor ab homicidio, quando mors ex mala
cura vel regimine sequitur. Et propterea in particularibus
casibus indicandis oportet diligenter advertere an ex illius
cui imputatur opere mors subsecuta fuerit. - Tertia est
quod debuerit remove id ex quo sequitur homicidium:
ut in medio corporis articuli habetur. Ita quod ad hoc quod

alicui imputetur homicidium, requiritur quod non solum
potuerit remove illud ex quo mors sequitur, puta iactum
lapidis, gladium accinctum, etc.: sed etiam quod debuerit
illum auferre, hoc est quod obligatus fuerit divino vel na-
turali vel humano iure ad removendum illud; vel positive,
puta auferendo accinctum gladium, vel negative, puta ab-
stinendo a iactu lapidis. Et ratio huius conditionis est quia
ad hoc quod imputetur alicui homicidium, oportet quod
voluntarium sit directe vel indirecte: et cum casuale non
sit directe voluntarium, oportet quod sit voluntarium in-
directe. Constat autem ex dictis in praecedenti Libro quod
ad voluntarium indirecte non sufficit quod voluntas possit
prohibere, sed requiritur etiam quod debeat prohibere:
alioquin non ei imputatur. Oportet igitur in casibus judi-
candis considerare si is cui imputatur tenebatur ad absti-
nendum a tali opere, seu removendum tale quid, unde se-
cuta est mors. Ex hoc enim capite excusor ab homicidio
si petenti a me divito centum aureos, alioquin cogetur ire
ad occidendum aliquem vel aliquos ut tantum lucretur.

•cr noro, n, m.

Qt w. <^.

IUV]. VT.
Guinment.u *

ncgo et non do: quia licet possim dure ct fie prohibere homicidia, non tamen teneor dare.

II. Ad proprias nutem conditiones singulorum modorum descendendo, quando datur opera rei licitae, unica opus est conditione, ut scilicet diligentem adhibeat diligentiam ne mors sequatur, ad hoc ne sibi homicidium imputetur. Ex negligentia siquidem imputatur: dictum est enim in

LSfeSSat' KC.JV

In quibusdam nutem aliquid periculi, u remotis tamen, annexum habentibus, diligens est qui ea sic disponit ct facit ut ea circumspiciar quae rationabiliter considerari debent, pensatis conditionibus personarum, etc. Fortuita enim ea quae viri prudentes communiter non cogitant, si eveniant, non sunt nobis imputanda: quia homines sumus, ct humana ratione gubernamus nos ac nostros. Verbi gratia, et accidit dc facto quod Princeps Hispaniae habens cervam parvulam sibi domesticam quasi catellum , nbonu fuerit cx timore canum insequendum cervam illam fugientem nd solitum gremium dominae suae. Fuit enim casus non solum ab ipsa puella inexcogitatus, sed a tot principibus ct viris qui Principis curam habebant aut ei assistebant, ct cx ea regni successorem cxpcctabant. Et tamen post factum omnes dicimus quod debuerat caveri ne in locum ubi venatici canes adessent, illa iret cum cena. Nec hoc dc cervae tantum occisione, sed catellae vel avis, posset accidere. Et hoc dixerim ut in casibus distinguatur quid post factum, experientia prudentiores facti, faceremus: ct quid inexperti fecissemus. Neque enim exacta diligentia exquiritur qualis a summa prudentia emanare potuisset: sed quae a communiter prudentibus emanare consuevit in huiusmodi negotiis. – Et cx hoc capite tute possunt sacerdotes religiosi, serviendo infirmis, cos, etiam in fine vitae, volvere in lecto ut quietius iaccant, ct reliqua senilia exhibere, cum prudentia quae in huiusmodi consueta est. Nec oportet scrupulum inde capere si mors forte cx hoc acceleratur. Quidquid enim licitum est conversis in hoc opere, licitum est sacerdotibus: nec ullus est irregularitatis timor in proposito, ubi nulla est culpa negligentiae; quae ita reum faceret conversum sicut clericum.

In quibusdam nutem periculosis ex suo genere actibus diligens est qui aut consilio proprio, vcl alieno ubi timor adhuc superesset periculi, haec operatur. Verbi gratia, tenere infantes tenellos secum in lecto opus est statim periculum oppressionis offerens: ct propterea, nisi debitis circumstantiis honestetur, opus est illicitum. Et quia est contra curam debitam vitae proximi, cum facili casu mortis (dormientes quippe non sumus nostrorum motuum domini), mortale peccatum est. Si autem honestatur circumstantiis, puta quia lectus est extensus, et non habetur prope se, et nutrix consuevit semper inveniri in eodem loco ct situ quo se incipiendo dormire posuit, ct implacabilius infantis hoc exigit, excusari videtur: quia non est rationabile, his concurrentibus, periculum timere. Propter quod in cap. *Con-suluisti*, II, qu. v, non omnino praecipitur parentibus ne pueros teneant in lecto: sed admonendi ct protestandi dicuntur ne, negligentia proveniente, mors subsequatur. Et simile est in aliis actibus licitis periculosis, ut sunt minae domorum, iactus lapidum, etc. In omnibus enim his tanto maiori opus est consilio et sollicitudine quanto periculum propinquius timetur.

III. Quando vero datur opera rei illicitae, in littera dicitur, cl communiter videtur confessum , quod imputatur ei homicidium cx illius opere consequens: nec oportet hic aliam apponere propriam conditionem. Ego autem non Intclligo indistincte doctrinam hanc. Quoniam didici quod actus materialiter mortalis, quando non est voluntarius nisi indirecte et in causa, iudicandus esi secundum illam causam ♦: ct per hoc, effusionem humani semini* extra matri-

monii netum posse esse solum peccatum veniale definitum est, quando scilicet in causa solum fuit peccatum veniale: ut patet cx pollutione nocturna cx veniali delectatione in dic habita consequente. Sequendo igitur principia habita de voluntario, distinguendum est dc imputatione ad poenam. vcl nd culpam; et si culpam, mortalem vcl venialem. Et quoad poenam irregularitatis, indistincte intelligo quod quando dat operam rei illicitae, imputatur ei homicidium consequens cx suo opere ad poenam irregularitati*. Quoad culpam vero, cum distinctione intelligo: quod quando dat operam rei illicitae, vcniialiter tamen, si diligens esi ad cavendam sequelam periculi, sicut dc dante operam rei licitae dictum est, non est reus homicidii nisi in sua causa; quod nihil aliud est quam esse reum illiu* rei illicitae venialis. Et probatur hoc cx ratione voluntarii supradictn *. ' U. e.®. 6. Unde si religioso alicui cx his quibus statuto prohibetur equitare, accidisset casus in cap. *Dilectus* vcl in cap. *Significasti*, Extra, *dc Homicid.*, licet daret operam rei illicitae sibi equitando sine licentia ct necessitate, ac per hoc iudicata* fuisset irregularis, non plus pccassct propter homicidium subsecutum quam si non fuisset subsecutum: quoniam solius equitationis reus esset. .

Et confirmatur auctoritate Augustini dicentis . quod Lot *non quantum ille incestus, sed quantum ebrietas praecedens meruit, in culpa fuit.* Non dissimile autem est dc aliis iudicium. Et cx hoc patet quod etiam quando dat operam rei illicitae mortaliter, adhibendo tamen omnem diligentiam ne mors sequatur, licet sit rcu* gehennae propter illud peccatum mortale, non tamen est reus homicidii. propter eandem rationem: quia scilicet voluntarium indirecte in solo causa, contra voluntatem et diligentiam adhibitam, non nisi in causa culpatur. Unde si ebrietas Lot fuit peccatum mortale, non propterea arguendus est incestus. – Hucc autem dico quando actus peccati mortali* non est de genere suo via ad mortem. Percudentem enim aliquem, quamvis nolit occidere, non excuso ab homicidio: quia percussio via est ad mortem. Sed clerici cum mortaliter venationi vacantem ab homicidii culpa excuso, quando nobilis laicus venationi vacans ab homicidii culpa excusaretur, quia scilicet adhibita est omnis diligentia ne cuiquam noceret venatio.

Est igitur casuale homicidium semper imputandum danti operam rei illicitae, ut communiter dicitur, sed difformiter: quia quoad poenam irregularitatis ct culpam aliquam, semper; sed non semper quoad culpam mortalem; nec etiam semper quoad culpam mortalem istius speciei, scilicet homicidii. Et quia huic doctrinae omnia consonant, amplectenda procul dubio est.

IV. In responsione ad secundum in eodem, adverte quod percussio praegnantis absque intentione occidendi potest dupliciter contingere. Primo, ut sit talis quae dc genere suo nata est inducere aborsum, vel laedendo corporaliter, vcl incutiendo timorem mulieribus, quae sunt communiter timidae, ct huiusmodi. Et si sic sequitur homicidium, non inter casualia, sed voluntaria computandum videtur: quoniam in promptu ratio est ut actus ipse occisio sit, quoniam talis actus in pluribus natu» est facere aborsum; casuale autem est ut in paucioribus. Et hoc dico quando scienter gravidam sic percutit. Nam qui cx ignorantia uteri sic graviter ct gravius percuteret, casuale incurreret homicidium propter aborsum, etiam si ignorantia laboraret culpabili: nam licet non excusetur a culpa homicidii, excusatur tamen . modo homicidii; quia scilicet non est per se velitum ab eo, qui, si sciret materiae conditionem in quam agit, non ageret in illam. Et dc similibus idem est iudicium.

Si autem percussio fiat nliqualis, quamvis indiscreta, ioco vcl serio; vcl timor levis incutiatur imprudenter; casuale est homicidium, quod cx dispositione singulari mulieris potius provenit patientis quam cx actione infertur agentis.

V. In responsione ad tertium, ubi dc canonum poena agitur, adverte quod, quia tam Auctor quum alii, in Decretis, dist. L. ut patet in introductione capituli *Clerico*, distinguunt homicidium voluntarium α casuali non propter hoc quia illud c*t volitum et hoc non valitum, etc.. sed

propter hoc quod illud est volitum per se, hoc nutem nut nullo modo aut in causa tantum ct indirecte habet voliti rationem (ut potet cx hoc quod, de homicidio casuali disputantes, distinguunt de dante operum rei licitae vel illicitae); tota igitur coordinatio horum homicidiorum sub casuali homicidio comprehenditur. Et hoc quantum nd culpam parvi nut nihil refert, dummodo homicida in veritate

quib sit. Quantum tamen nd auctoritatem dispensandi in irregularitate multum refert: quia privilégiât! quibus concessum est dispensare cum irregularibus nisi sit cx homicidio voluntario contracta irregularitas, possunt dispensare cum irregularibus propter homicidium casuale quamvis culpabile , sive dando operam rei licitae sine debita adhibita diligentia, sive dando operam rei illicitae.

QUAESTIO SEXAGESIMAQUINTA

DE ALIIS INIURIIS QUAE IN PERSONAM COMMITTUNTUR

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de peccatis aliarum iniuriarum quae in personam committuntur*.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: de mutilatione membrorum.

Secundo: de verberatione.

Tertio: de incarceration^Λ.

Quarto: utrum peccatum huiusmodi injuriarum aggravetur ex hoc quod committitur in personam coniunctam aliis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM MUTILARE ALIQUEM MEMBRO IN ALIQUO CASU POSSIT ESSE LICITUM

Infra, qu. am, art. 3j *In Matth.*, cap. xix.

atUn ep.n, **a** D PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
mutilare aliquem membro a in nullo
casu possit esse licitum. Damascenus
e enim dicit, in II libro *,
Un ep.n, committitur per hoc quod *receditur ab eo quod*
est secundum naturam in id quod est contra na-
› *turam*. Sed secundum naturam a Deo institutam*
est quod corpus hominis sit integrum membris;
T contra naturam autem est quoti sil membro i
diminutum. Ergo mutilare aliquem membro sem-
per videtur esse peccatum.

2. Praeterea, sicut se habet lota anima ad totum corpus, ita se habent partes animae ad partes corporis, ut dicitur in *II de Anima* ♦ Sed non licet aliquem privare anima occidendo ipsum, nisi publica potestate. Ergo etiam non licet aliquem mutilare membro, nisi forte secundum publicam potestatem.

3. **P**raeterea, salus animae praeferenda est saluti corporali. Sed non licet aliquem mutilare se membro propter salutem animae: puniuntur enim secundum statuta Nicaeni Concilii ♦ qui se castraverunt propter castitatem servandam. Ergo propter nullam aliam causam licet aliquem membro € mutilare.

• veru Sed contra est quod dicitur *Exod. xxi* *: *Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.*

Respondeo dicendum quod cum membrum aliquod sit pars totius humani corporis, est propter totum, sicut imperfectum propter perfectum. Unde disponendum est de membro humani corporis secundum quod expedit toti. Membrum autem humani corporis per se quidem utile est ad bonum totius corporis: per accidens tamen potest contingere quod sit nocivum, puta cum membrum putridum est totius corporis corrupti-

vum. Si ergo membrum sanum fuerit et in sua naturali dispositione consistens, non potest praecidi ꝥ absque totius hominis detrimento. Sed quia ipse totus homo ordinatur ut ad finem ad totam communitatem cuius est pars, ut supra dictum est; potest contingere quod abscisio membri, etsi vergat in detrimentum totius corporis, ordinatur tamen ad bonum communitatis, inquantum alicui infertur in poenam ad cohibitionem peccatorum. Et ideo sicut per publicam potestatem aliquis licite privatur totaliter vita propter aliquas maiores culpas, ita etiam privatur membro propter aliquas culpas minores. Hoc autem non est licitum alicui privatae personae, etiam volente illo cuius est membrum: quia per hoc fit iniuria communitati, cuius est ipse homo et omnes partes eius.

Si vero membrum propter putredinem sit lotius corporis corruptivum, tunc licitum est, de voluntate eius cuius est membrum, putridum membrum praescindere propter salutem totius corporis: quia unicuique commissa est cura propriae salutis. Et eadem ratio est si fiat voluntate eius ad quem pertinet curare de salute eius qui habet membrum corruptum r. Aliter autem aliquem membrum mutilare est omnino illicitum.

An primum ergo dicendum quod nihil prohibet id quod est contra particularem naturam esse secundum naturam universalem: sicut mors et corruptio in rebus naturalibus est contra particularem naturam eius quod corrumpitur, cum tamen sit secundum naturam universalem. Et similiter mutilare aliquem membro, etsi sit contra naturam particularem corporis eius qui mutilatur, est tamen secundum naturalem rationem in comparisonem ad bonum commune.

Ad secundum dicendum quod totius hominis vita non ordinatur ad aliquid proprium ipsius hominis:

a) membro, - tuo addunt Pa.
institutam. - institutum PCDHKLa.
 γ) *membro. - membris* PD.
Nicaeni. - vitae (vel nice) Nicaeni BEFIpAK cx x, tura L, vetera
 Nierni cd. a, abrata pC. - Pro *serranfam, conservandam* PCDL.

«) aliquem membro. - aliquod membrum AREFL, aliquod membro K.
 ʒ) praecidi. - abscidi A, praescindi P hic et pluri»; meliore* co-
 dice» sequimur. - Pro homini huminû corpuni pA, humani corporis
 5A, corporis PDH.
 q) corruptum. - corruptivum Pa.

sed ad ipsam ” potius omnia quae sunt hominis ordinantur. Et ideo privare aliquem vita in nullo casu pertinet ad aliquem nisi ad publicam potestatem. cui committitur procuratio boni communis. Sed praecisio membri potest ordinari ad propriam salutem unius hominis. El ideo in aliquo casu potest ad ipsum pertinere.

Ad tertium dicendum quod membrum non est praecidendum propter corporalem salutem totius nisi quando aliter toti subveniri non potest. Saluti autem spirituali semper potest aliter subveniri quam per membri praecisionem: quia peccatum subiacet voluntati. El ideo in nullo casu

licet membrum praecidere propter quodeumque peccatum vitandum. Unde Chrysostomus, exponens illud Matth. xix *, *Sunt eunuchi qui seipsos castraverunt propter regnum caelorum*, dicit*: *Non membrorum ‘ abscisionem, sed malarum cogitationum interemptionem. Maledictioni enim est obnoxius qui membrum abscidit: etenim quae homicidarum sunt talis praesumit* *. Et postea subdit: *Neque concupiscentia mansuetior ita Jit, sed molestior. Aliunde enim habetfontes sperma quod in nobis est, et praecipue a proposito incontinenti et mente négligente: nec ita abscisio membri com- primit tentationes, ut cogitationis frenum.*

*) ipiain. — ipsa ABCEFHKpi, ipium L; pro omnia, cvmmunia HlC; pm hominù, boni pA, bona B, bonis FpKx, boni communis aA; pro ordinantur, ordinatur ABEFIKsCpK ct a.

t) membrorum. — per membrorum Pn, membrorum dicit *Q x) quae... praesumit. — qui homicidae sunt talia (tale G) praesumunt ABFGlc, homicidae sunt qui talia praesumunt PKn.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis scxagesimaequintac dubium occurrit quid nomine *membri* in materia mutilationis intelligatur. Et est ratio dubii quia quidam volunt quod membrum proprie sit membrum principale quod habet officium, ut pes ad ambulandum, etc. Et ex hoc inferunt quod digitus non est membrum. — In oppositum autem est quia membra sunt ex quibus integritas corporis totius consurgit. Constat autem non esse integrum corpus cui deest unus digitus.

Ad hoc dicitur quod, cum membrum sit procul dubio pars habens actum, iuxta illud *ad Rom.* xn *, *Omnia autem membra non eundem actum habent*; et in iure canonico inter membra computentur non solum membra habentia actus separarim, sed coniunctim, ut patet de testibus, quorum officium non nisi genitalibus exercetur (eunuchi namque inter mutilatos computantur; ut patet et in Decretis, dist. LV . et Extra, *de Corp. Vitiat.* **);: consequens est ut nomine membri, in materia murilutionis, appelletur non solum membrum principale habens separatum officium, sed etiam membrum accessorium et consodalc. Et quoniam digitus est membrum habens etiam proprium officium evi-

demius quum dicta virilia, ut patet in exercitio mutico, ubi digiti magis quam manus exercentur; ideo inter membra computandi sunt. Secus autem de parte digiti, quae ita est pars ut nullius membri appellationem habeat: ut patet Extra, *de Corp. Vitiat.*, cap. *De Presbytero.*

Videtur autem mihi distinguendum de mutilante vel mutilato, quoad irregularitatem. Quia ad mutilantem sufficit abscindere digitum sibi vel alteri ad hoc ut sit irregularis ad mutilatum vero non, quin oportet quod membrum abscisum inducat vel impotentiam, vel enormem defectum vel deformitatem, seu scandalum, etc., ut patet in iure . Et hoc intelligit quantum est ex parte membri: ut patet Extra, *de Clericis Pugnans, in Duello*, cap. *Porro*, Nam ex parte causae, an scilicet ex causa rationabili et necessaria, puta propter sanitatem; aut culpabiliter; aut propter iustitiam, ut iudex; alia est consideratio. Consentientes enim propriae muilationi propter necessitatem medicinae, non sunt irregulares: ut patet dist. LV, cap. *St quis* . Culpabiliter autem, seu propter iustitiam, se vel alios mutilantes sunt irregulares: ut patere potest ex allegatis hic et in materia homicidii ♦.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LICEAT PATRIBUS VERBERARE FILIOS. AUT DOMINIS SERVOS

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. *. Videtur quod non liceat patribus verberare filios, aut dominis servos. Dicit enim Apostolus, *ad Ephes*, vi *: *Vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros* *infra* 4 subdit: *El vos, domini, eadem facite servis, remittentes minas.* Sed propter verbera aliqui ad iracundiam provocantur. Sunt etiam * minis graviora. Ergo neque patres filios, neque domini servos debent verberare.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in X *Ethic.* ♦ quod *sermo paternus habet solum monitionem non autem coactionem.* Sed quaedam coactio est per verbera. Ergo parentibus non licet filios verberare.

3. Praeterea, unicuique licet alteri disciplinam impendere: hoc enim pertinet ad eleemosynas spirituales, ut supra ♦ dictum est. Si ergo paren-

tibus licet propter disciplinam filios verberare, pari ratione cuilibet licebit quemlibet verberare. Quod patet esse falsum. Ergo et primum.

Sed contra est quod dicitur *Prov.* xm *: *Qui parci- Et virgae, odit filium suum:* et infra, xxm *: *Noli subtrahere a puero disciplinam. Si enim percusseris eum virga, non morietur: tu virga percuties eum, et animam eius de inferno liberabis.* Et *Eccli.* xxxiii * dicitur: *Servo malevolo tortura el compedes.*

Respondeo dicendum quod per verberationem nocumentum quoddam infertur corpori eius qui verberatur, aliter tamen quam in mutilatione: nam mutilatio tollit corporis integritatem, verberatio vero tantummodo afficit sensum dolore. Unde multo minus nocumentum est quam membri mutilatio. Nocumentum autem inferre alicui non licet nisi per modum poenae propter iusti-

<f>. 4.

* Can. *Si quit aSu idit, uq. .r-.- 1.» «...l.* > w

•Vid. Com meat. Ciiict po>t art.3.

• Ver>. 4-

• Ver*. 9.

•Cxp.ti .»> «>.U- -S.Tb feet, xiv, xv.

•QQ.xxxii.art.i-

C*p. n

•PΠ-,Φ •CT. i.

•Qu.l.v» ɿ ' ʹ

• Ver>. U-

• Ver*, it. r

3) *Sunt etiam.* — junf ritim GKxCI) et ten, *Ei tant etiam* P

ji) *monitionem.* — admunitionem P

Tiam. Nullus autem iuste punit aliquem nisi sil
eius ditioni τ sublectus. Et ideo verberare ali-
quem non licet nisi habenti potestatem aliquam
super illum qui verberatur \ Et quia filius sub-
ditur potestati patris, et servus potestati domini,
licite potest verberare pater filium et dominus
servum, causa correctionis et disciplinae.
An primum ergo dicendum quod, cum ira sit ap-
petitus vindictae, praecipue concitatur ira cum ali-
quis se reputat laesum iniuste: ut patet per Phi-
losophum, in II *Rhet.* * Et ideo per hoc quod
patribus interdicitur ne filios ad iracundiam pro-
vocent, non prohibetur quin filios verberent causa
disciplinae: sed quod non immoderate eos affli-
gant verberibus. - Quod vero inducitur dominis
quod remittant * minas, potest dupliciter intelli-
gi. Uno modo, ut remisse minis utantur: quod per-
tinet ad moderationem disciplinae. Alio modo, ut
aliquis non semper impicat quod comminatus est:

quod pertinet ad hoc quod iudicium quo quis
comminatus est poenam, quandoque per remis-
sionis misericordiam temperetur.
An secundum dicendum quod maior potestas
maiores debet habere coactionem. Sicut autem
civitas est perfecta communitas, ita princeps ci-
vitatiss habet perfectam potestatem coercendi: et
ideo potest infligere poenas irreparabiles, scilicet
occisionis vel mutilationis. Pater autem et do-
minus, qui praesunt familiae domesticae, quae
est imperfecta communitas, habent imperfectam
potestatem coercendi secundum leviores poenas,
quae non inferunt irreparabile nocumentum. Et
huiusmodi est verberatio.
Ad tertium dicendum quod exhibere discipli-
nam volenti cuilibet licet. Sed disciplinam no-
lenti adhibere est solum eius cui alterius cura
committitur. Et ad hoc pertinet aliquem verbe-
ribus castigare.

7) ditioni. - dictioni El.pC, iurisdictioni PDQHf1Ji et u. .lationi
pK, datr.nahwH »K, dilectioni pk.

i) wbcatur. - fictif *44A P.
<) rcMHi/.idf. - tit addit pu. urri» a4<hmt Pa.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM LICEAT ALIQUEM HOMINEM INCARCERARE

Infr.» , qu. cvit, an. 3.

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
non liceat aliquem hominem incarcc-
rare. Actus enim est malus ex genere
qui cadit supra indebitam materiam,
ut supra * dictum est. Sed homo, habens na-
turalem arbitrii libertatem . est indebita materia
incarcerationis, quae libertati repugnat. Ergo illi-
citur est aliquem incarccrarc.
2. Praeterea, humana iustitia regulari debet
ex divina. Sed sicut dicitur *Eccli.* xv *: *Deus*
reliquit hominem in manu consilii sui. Ergo vi-
detur quod non est aliquis coercendus vinculis
vel carcere.
3. Praeterea, nullus est cohibendus } nisi ab
opere malo: a quo quilibet licite potest alium
impedire. Si ergo incarcérare aliquem esset li-
citur ad hoc quod cohiberetur a malo, cuilibet
esset licitur aliquem incarccrarc. Quod patet
esse falsum. Ergo et primum.
gED CONTRA EST quO(j *Leyit*, xxiv * legitur quen-
dam missum fuisse in carcerem propter peccatum
blasphemiae.
Respondeo dicendum quod in bonis corporis
tria per ordinem considerantur. Primo quidem,
integritas corporalis substantiae: cui detrimentum
aflertur per occisionem vel mutilationem. Secun-
do, delectatio vel quies sensus: cui opponitur ver-
beratio, vel quilibet sensum dolore afficiens.

Tertio, motus et usus membrorum: qui impe-
ditur per ligationum vel incarcerationem, seu
quancumque detentionem. Et ideo incarccrarc
aliquem, vel qualitercumque detinere, est illicitum
nisi fiat secundum ordinem iustitiae, aut in poe-
nam aut ad cautelam alicuius mali vitandi.
Ad primum ergo dicendum quod homo qui abu-
titur potestate sibi data, meretur eam amittere.
Et ideo homo } qui peccando abusus est libero
usu suorum membrorum, conveniens est incar-
cerationis materia.
Ad secundum dicendum quod Deus quandoque,
secundum ordinem suae sapientiae, peccatores
cohibet ne possint peccata τ implere: secundum
illud *lob* v *: *Qui dissipat cogitationes maligno-*
nun, ne possint implere manus eorum quod coe-
perant. Quandoque vero cos permittit quod vo-
lunt 4 agere. Et similiter secundum humanam
iustitiam non pro qualibet culpa homines incar-
cerantur, sed pro aliquibus.
Ad tertium dicendum quod detinere hominem
ad horam ab aliquo opere illicito statim pepe-
trando, cuilibet licet: sicut cum aliquis detinet ali-
quem ne sc praecipitet, vel nc alium feriat. Sed
simpliciter aliquem includere vel ligare ad eum
solum pertinet qui habet disponere universaliter de
actibus et vita alterius: quia per hoc impeditur
non solum a malis sed etiam a bonis agendis.

s) cohibendus. - coercendus PDFGIU.
homo. - homini P, om. ».
7) peccata - precatum Pu.

i) * volunt. - voluerunt Hhq votuit E, voluerint PDG.
») mo/u. - /aciendù *4du> t i'x.

Comm(?)ntarisi CardinaliH Caietani

Is articulis secundo et tertio eiusdem quaestionis dubium occurrit, quare Auctor, tractans de iniuriis quae facto inferuntur in personam, quatuor enumeratis, scilicet hornid- ^,O * mutilutionc *, verberatione ct incarcerationnc, omiserit vulnerationem: praesertim cum nec ad mutihtionem reducatur. ut putet cx eo quod vulnerans nulli est censurae obnoxius, nec ad verberationem, ut putet ex eo quod non licet patri vulnerare filium, cui tnmcn licet verberare eundem.

Ad hoc dicitur quod vulneratio, ut distinguitur contra occisionem ct mutilationem, ad verberationem reducitur; verbera enim vulnera inferunt, nam continuitatem carnis solvunt, in qua dissolutione vulnus consistit. – Nec obstat quod patres non possunt vulnerare filios. Quoniam hoc de perfectis vulneribus intelligitur, ad quae non extendi oeconomicam, sed politicam potestatem, cx ministris ct instrumentis patet: pater namque manu, flagello, virga.

aut etiam fuste caedit; iudex autem ferro linguam vulnerat, etc.

Non fecit autem Auctor specialem articulum de vulneratione, quia non est simplex iniuria habens seorsum propriam difficultatem. Habet namque in primis vulnus idem oppositum; opponitur enim continuitati carnis, quae, cum unum communium sensibilium sit, ud quietem vel delectationem sensus spectat, cui opponitur verberatio. Ett deinde ctlectus verberationis quando acrior est: unde nec differre videtur a verberatione, sed significare excellentiam cius; nihil namque refert ferro vel ligno vulnus infligere. etc. Eadem demum ratione licite vel illicite fit qua maior vel minor verberatio licita vel illicita est: unde ct patri inhibita dicitur in littera secundi articuli. immoderata . Ba?. «U verberatio. – Nec tamen silentio praeterivit Auctor vulnera: sed ea comprehendit subdens illa verba in littera tertii articuli: *re/ quodlibet sensum dolore afficicns*.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM PECCATUM AGGRAVETUR EX HOC QUOD PRAEDICTAE 1NIURIAE INFERUNTUR IN PERSONAS ALIIS CONIUNCTAS

т II., qu. LXIII. 3П. 9.

fed»D QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUT quod)peccatum non aggravetur ex hoc quod praedictae iniuriac inferuntur in perso- “ “Ws aliis coniunctas *. Huiusmodi enim iniuriac habent rationem peccati prout nocumentum alicui infertur contra eius voluntatem. Sed magis esi conira hominis voluntatem malum quod in personam propriam inferiur quum quod infertur in personam coniunctam. Ergo iniuria illata in personam coniunctam est minor.

2. Praeterea, in sacra Scriptura praecipue reprehenduntur qui pupillis cl viduis iniunas inferunt: unde dicitur *Eccli. xxxv ♦ Non despiciet 3 preces pupilli. nec viduam, si effundat loquelam gemitus*. Sed vidua et pupillus non sunt personae aliis coniunctae. Ergo cx hoc quod infertur iniuria personis coniunctis non aggravatur peccatum.

3. Praeterea, persona coniuncta habet propriam voluntatem, sicut et principalis persona. Potest ergo ? aliquid ei esse voluntarium quod est conira voluntatem principalis personae: ut patet in adulterio, quod placet uxori et displicet viro. Sed huiusmodi iniuriac habent rationem peccati prout consistunt in involuntaria * commutatione. Ergo huiusmodi iniuriac ' minus habent de ratione peccati.

Sed contra est quod *Deut. xxvin **, ad quandam exaggerationem dicitur: *Filii tui etfiliae tuae tradentur alteri populo videntibus oculis tuis*.

Respondeo dicendum quod quanto aliqua iniuria in plures redundat, celeris paribus, tanto gravius est peccatum. Et inde est quod gravius est peccatum si aliquis percutiat principem quam

personam privatam: quia redundat in iniuriam lotius multitudinis, ut supra * dictum est. Cum autem infertur iniuria in aliquam personam contundam alteri qualitercumque, iniuria illa pertinet ad duas personas. Et ideo, ceteris paribus, ex hoc ipso aggravatur peccatum. Potest tamen contingere quod secundum aliquas circumstantias sit gravius peccatum quod fu contra personam nulli coniunctam: vel propter dignitatem personae, vel propter magnitudinem nocumenti.

Ad primum ergo dicendum quod iniuria illata in personam coniunctam minus est nociva personae cui coftiungitur quam si in ipsam immediate inferretur: et ex hac parte est minus peccatum. Sed hoc totum quod perlinet ad iniuriam personae cui coniungitur. superadditur peccato quod quis incurrit cx eo quod aliam personam secundum se laedit.

Ad secundum dicendum quod iniuriac illatae in viduas et pupillos magis exaggerantur, tum quia magus opponuntur misericordiae. Tum quia idem nocumentum huiusmodi personis inflictum est eis gravius, quia non habent relevantem.

Ad tertium dicendum quod per hoc quod uxor voluntarie consentit in adulterium, minoratur quidum peccatum et iniuria ex parte ipsius mulieris: gravius enim esset si adulter violenter eam opprimeret. Non tamen per hoc tollitur iniuria ex parte viri: quia *uxor non habet potestatem sui corporis, sed vir*, ut dicitur I *ad Cor. vit **. Et eadem ratio est de similibus. Dc adulterio tamen, quod I non solum iustitiae. sed etiam castitati opponitur*, erit ' n.u locus infra * agendi in tractatu de temperantia. 'Qmxima v

.) *despiciet.* – *dcspiciat* I), *deapides* ceteri Q4 ua.
3) *Potest ergo.* – *Potest* BEFKpA ct a, *Phtest enim* PtAC ct j, *Unde potest* GH, *Sed potest* I, *Ergo potest* L; obra>a pG

yj *involuntaria.* – *voluntaria* PGDEFGHKLpx ct a.
8) *iniuriae.* – *iniuititiac* P.
e) *quod.* – tfum G, *quia* P.

• O q* w:r ,
ln(rod.. *lu.
an. >

• Ver.. -/-

>

• Ver». 31.

Commentaria Cardinalis Caetani

In articulo quarto eiusdem quaestioni» sexagesimaequinlac
drerc, novitic. cria. Primo, quod nomine personae alii*
comunctac significatur filius, pater, mater, agnatu», amicos,
tutor, custos, civis, famulus, ct huiusmodi : imponetur enim
hi» nominibus relatio spectans ad coniuncdoncm cum alio.
Vidua autem, pupillus, ct huiusniodi, imponant persona»
separatas ab aliis, ut patet.

Secundo, quod conjunctio cum alii* non variat speciem
iniuriae, sed aggravat ipsam. Non enim occisio Socratis
qui non est filius, alterius est speciei ab occisione eiusdem
ii hlius esset: sed est alterius gravitatis, ut in littera dici-
tur. Et ratio est quia unum ct multa non variant speciem.

Tertio, quod hic non est sermo de personis coniunctis
nobis qui facimus iniuriam. puta dc patre meo, principe
meo, fratre meo, ct liuiusmodi. Dc his enim nihil m lit-

tera dicitur tone quia primo iracundum est dc differenti
debito quod istis debemus -, ui ex illius diversitate cogno- * a Q
scamu» ^diversitatem iniusti erga eosdem, tam factu quam
verbo, etc.

At ii non vis haec expectore, scito quod omnis diver-
sitas coniunctionis mei ad aliquos penes quam diversifi-
cantur partes iustitiac. ut pictos, observantia et huiusmodi,
variat speciem dictorum iniuriurum. ltd quod homicidium
in aliam trahitur speciem si proprium occidam parentem,
in aliam si proprium principem: ei simile est de mutila-
tion« et alii» dictis. Et ratio est quis non solum fit contm
commutativam iustitiam. ouferendo vitam: sed fit contra
pietatem vel obicnantium etc., ut inferius, post discussas
iniuriurum singulas species ct panes iustitiac, latius mani-
festabitur in quaestionis c x x ii fine.

QUAESTIO SEXAGESIMASEXTA
DE FURTO ET RAPINA

IN NOVEM ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de peccatis iustitiae oppositis per quae infertur nocumentum pro-
x^oimo ,n rebus*: scilicet de furto et rapina. Et circa hoc quaeruntur novem.

Primo: utrum naturalis sit homini possessio exteriorum rerum.

Secundo: utrum licitum sit quod aliquis rem aliquam possideat quasi propriam.

Tertio: utrum furtum sil occulta acceptio rei alienae.

Quarto : utrum rapina sit peccatum specie dif-ferens a furto.

Quinto: utrum omne furtum sit peccatum.

Sexto: utrum furtum sit peccatum mortale.

Septimo: utrum liceat furari in necessitate.

Octavo : utrum omnis rapina sit peccatum mortale.

Nono: utrum rapina sit gravius peccatum quam furtum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM NATURALIS SIT HOMINI POSSESSIO EXTERIORUM RERUM

Ill Conf. Gent.. cap. xxn; I Polit.. Icit. vi.

primum sic PROCEDITUR. Videtur quod non sil naturalis homini possessio ex-teriorum rerum. Nullus enim debet sibi attribuere quod Dei est. Sed dominium omnium creaturarum est proprie a Dei: secun-
dum illud Psalm. *: *Domini est terra* etc. Ergo non est naturalis homini rerum possessio P.

2. Praeterea, Basilius, exponens verbum di-vitis dicentis, Lue. xn *, *Congregabo omnia quae nata sunt mihi ct bona mea*, dicit ♦ *Dic mihi, quae tua? Unde ea sumens in vitam tulisti?* Sed ilia quae homo possidet naturaliter, potest aliquis con-venienter dicere T esse sua. Ergo homo non pos-sidet naturaliter exteriora bona.

3. Praeterea, sicut Ambrosius dicit, in libro *Trim dominus nomen est potestatis*. Sed ho-mo non habet potestatem super res exteriores: nihil enim potest circa earum naturam immu-tare. Ergo possessio exteriorum rerum non est homini naturalis.

Sed contra est quod dicitur in Psalm. *: *Omnia subiecisti sub pedibus eius*, scilicet hominis.

Respondeo dicendum quod res exterior potest dupliciter considerari. Uno modo, quantum ad eius naturam: quae non subiacct humanae po-
testati, sed solum divinae, cui omnia ad nutum obediunt. Alio modo, quantum ad usum ipsius rei. Et sic habet homo naturale dominium ex-

teriorum rerum: quia per rationem et volunta-tem potest uti rebus exterioribus ad suam utili-tatem, quasi propter se factis; semper cmm imperfectiora sunt propter perfectiora, ut supra . habitum est. Et ex hac ratione Philosophus pro-bat, in I *Polit.* *, quod possessio rerum exteriorum est homini naturalis. Hoc autem naturale dominium super ceteras creaturas, quod com-petit homini secundum rationem, in qua imago Dei consistit, manifestatur in ipsa hominis crea-tione, *Gen.* i *, ubi dicitur: *Faciamus hominem ad similitudinem ct imaginem I nostram: et prae-sit piscibus maris*, etc.

Ad primum ergo dicendum quod Deus habet principale dominium omnium rerum. Et ipse secundum suam providentiam ordinavit res quas-dam ad corporalem hominis sustentationem. Et propter hoc homo habet naturale rerum domi-nium quantum ad potestatem utendi ipsis.

Ad secundum dicendum quod dives ille repre-henditur cx hoc quod putabat exteriora bona esse principaliter sua, quasi non accepisset ea ab alio, scilicet a Deo.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de dominio exteriorum rerum quantum ad na-turas ipsarum: quod quidem dominium soli Deo convenit, ut dictum est *.

«) proprie. – proprium P.

it) rerum possessio. – rerum possessio exteriorum cd. j, postexto rerum exteriorum P.

γ) dicere. – aliqua dicere ABCEIIKLa, alhjuis dicere G; ρκ l:c.

δ) similitudinem et imapinem. – imaginem ct similitudinem PCD ElLa, imapinem G.

Commentaria Cardinalis Cniotani

Is articulo primo quaestionis scxngcsimacscxtnc, notu quod I quia quod convenit alicui convenit ei secundum modum
cuius cui convenit, per hoc. quando aliquid convenit supe-riori ct inferiori, eminentius convenit superiori quam in-

feriori. Et inde est quod diversimode exteriora quibus ve-
scimur, quite imperfectiora sunt non solum nobis sed ani-malibus, diversimode lacta sunt propter animalia ct propter nos. Nam quia animalis non sc agunt, sed aguntur naturae

• iwj.

• Qa.ixra.rtt

K4.-S.TX.te.
vt

• Sena_U
»l. I XXXI

• Hxrres. U

A

• h W**

r

instinctu, ideo non convenit cis habere dominium et possessionem rerum quibus vescuntur, quamvis sint facta propter ipsa. Homini autem, quia, rationis particeps, liber est, convenit per modum dominii et possessionis ut sit super imperfectiora quae sunt propter ipsum fucta. Utimur ergo diversimode exterioribus nosci animalia: non solum quia etiam ipsis animalibus utimur; sed quia ut domini naturaliter, cx nostra natura rationali, cis utimur. Animalia au-

tem ct instinctu naturae uti dicuntur, ct improprie uti dicuntur cis quibus vescuntur: ut palet cx dictis in tractatu de *uti* -, etc. Et ideo non cx altero, sed utroque simul Auctor in littera ostendit naturale hominis possessorium rerum exteriorum: cx hoc scilicet quod illa sunt facta [propter ipsum], utpotc imperfectiora; ct horno habet rationem ct voluntatem.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LICEAT ALICUI REM ALIQUAM QUASI PROPRIAM POSSIDERE

III Cont. Oent., cꝑ. cxxvii; II lecL iv.

SECUNDUM sic PROCEDITUR. Videtur quod non liceat alicui rem aliquam quasi propriam possidere. Omne enim quod est contra ius naturale illicitum. Sed secundum ius naturale omnia sunt communia: cui quidem communitati contrahatur possessionum proprietas. Ergo illicitum est cuilibet homini appropriate sibi aliquam rem exteriorem.

2. Praeterea, Rasilius dicit *, exponens praedictum * verbum divitis: *Sicut qui, praeveniens ad 3 spectacula, prohiberet advenientes, sibi appropriando quod ad communem usum ordinatur; similes sunt divites qui communia, quae praeoccupaverunt, aestimant sua esse.* Sed illicitum esset praecludere viam aliis ad potiendum communibus bonis. Ergo illicitum est appropriate sibi aliquam rem communem.

3. Praeterea, Ambrosius dicit * et habetur in Decretis, dist. XLVII, can. *Sicut hi: Proprium nemo dicat qUoꝫ Csꝑ commune.* Appellat autem communes res exteriores: sicut patet cx his quae praemittit. Ergo videtur illicitum esse quod aliquis appropriate! sibi aliquam rem exteriorem.

Sed contra est quod Augustinus dicit, m libro *Haeres.* *: *Apostolici dicuntur qui se hoc nomine arrogantissime vocaverunt, eo quod in suam communionem non acciperent utentes coniugibus, et res proprias possidentes, quales habet Catholica Ecclesia et monachos et clericos plurimos.* Sed ideo isti haeretici sunt quoniam se ab Ecclesia separantes, nullam spem putant eos habere qui utuntur his rebus, quibus ipsi carent. Est ergo erroneum dicere quod non liceat homini propria possidere.

Respondeo dicendum quod circa rem exteriorem duo competunt homini. Quorum unum est potestas procurandi et dispensandi. Et quantum ad hoc licitum est quod homo propria possideat. Et est etiam necessarium ad humanam vitam, propter tria. Primo quidem, quia magis sollicitus est unusquisque ad procurandum aliquid quod sibi soli competii quam aliquid quod est τ commune omnium vel multorum: quia unusquisque.

laborem lugiens, relinquit alteri id quod pertinet ad commune; sicut accidit in multitudine ministrorum. – Alio modo, quia ordinatius res humanae tractantur si singulis immineat propria cura alicuius rei procurandae: esset autem confusio si quilibet indistincte quaelibet procuraret. – Tertio, quia per hoc magis pacificus status hominum conservatur, dum unusquisque re sua contentus est. Unde videmus quod inter eos qui communiter et ex indiviso aliquid possident, frequentius iurgia oriuntur.

Aliud vero quod competit homini circa res exteriores est usus ipsarum. Et quantum ad hoc non debet homo habere res exteriores ut proprias, sed ut communes: ut scilicet de facili aliquis ea ' communicet in necessitates aliorum. Unde * Apostolus dicit, I ad Tim. ult. -: *Divitibus huius saeculi praecipe facile tribuere, communicare.*

Ad primum ergo dicendum quod communitas rerum attribuitur iuri naturali, non quia ius naturale dictet omnia esse possidenda communiter ct nihil esse quasi proprium possidendum: sed quia secundum ius naturale non est distinctio possessionum, sed magis secundum humanum conductum, quod pertinet ad ius positivum, ut supra * dictum est. Unde proprietas possessionum non est contra ius naturale: sed iuri naturali superadditur per adinventionem rationis humanae.

Ad secundum dicendum quod ille qui, praeveniens ad spectacula, praepararet aliis viam, non illicite ageret: sed cx hoc illicite agit quod alios prohibet. Et similiter dives non illicite agit si, praecoccupans possessionem rei quae a principio erat communis, aliis * communicat: peccat autem si alios ab usu illius rei indiscrete prohibeat. Unde Basilius ibidem dicit: *Cur tu abundas, ille vero mendicat, nisi ut tu bonae ζ dispensationis merita consequaris, ille veropatentiaepraemiis coronetur?*

Ad tertium dicendum quod cum dicit Ambrosius, *Nemo proprium dicat quod est commune.* loquitur dc proprietate quantum ad usum. Unde subdit: *Plus quam sufficeret sumptui, violenter obtentum est.*

3) ad. – Om. codicci et Va.
quoniam. – qui cJ. a, quia P.
γ) aliquid quod eit. – ad quod tat ABCFpK. id quod est DEGt.«, ad id quod est L, quod tM K. id quod P.

3) ta. – κ ι PDGIIaCK «ta.– Pro neccuitata, ncttssitat D.
i) aliis. – etiam addit P.
ζ) bonae. – bona DCDEl HIKpAGl ct a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis nota distinctio-
nem de potestate procurandi ut dispensandi, et de usu,
Et si vis haec penitus penetrare, memento eorum quon-
dam scripta sunt de eleemosynae praeceptis *. Itabentibus siqui-
dem potestatem dispensandi praecipitur ut ut superfluum
naturae et personae communicent (hoc est enim de quo
Ambrosius dicit, *Plus quam sufficiat sumptui, violenter
obtentum est*: hoc est, quod *nemo proprium dicere debet*
quoad usum, quia quoad usum commune est*); et ut con-
stitutis in extrema necessitate naturae superfluum commu-
nicent, quoniam eis ut commune debitum est. Et nihilo-
minus consulitur ut etiam extra hos casus facile tribuant
necessitatem patientibus: quoniam *tota summa Christianae
vitae in misericordia posita est* *. Sic enim et possessores
bonae dispensationis mentum, et pauperes *patientiae coro-
nam* habent ♦, absque iniqua inaequalitate rerum exteriorum.
II. In eodem articulo, in responsione ad primum, nota
quod communitatem rerum esse de iure naturae quoad
usum ♦, potest dupliciter intelligi: scilicet positive, et nega-
tive. Et si intelligatur positive, est census quod ius natu-
rale dicat quod omnia sint communia. Si vero intelligatur
negative, est census quod ius naturale non instituit pro-
prietates rerum. Et in utroque sensu propositio est vera,
si sane intelligatur. In primo quidem, scilicet positive, ve-
lificatur in casu, scilicet extremae necessitatis: quando enim

*Q. u. art. 1.
C. r. p. ad j.
Glo. i. ubi nat. Ambrosius ad I. D. cap. 1. v. 1. en. H. - Et ut ter. Diae. * Ct reap. ad i.

aliquis est in extrema necessitate, potest undecumque sibi
occurrit sibi vel alteri huiusmodi subvenire; nec tenetur
ad restitutionem, quia sua tunc naturae iure re usus est.
In secundo vero, scilicet negative, verificatur absolute: nam.
extra casus loquendo, ius naturae non statuit omnia esse
communia (ut putet ex eo quod non liceret regulariter
habere proprium); sed non fecit aliquid esse proprium ali-
cui et aliud alteri. Et quoniam sermo litterae est de com-
munitate et proprietate absolute, et non in casu, ideo in
littera negatur sensus affirmativus, et conceditur negativus.
III. In eodem articulo, etiam in responsione ad primum,
dubium occurrit ad hominem. Quia in littera dicitur quod
proprietas possessionum est ab humano conducto, *quod
pertinet ad ius positivum*: et tamen superius in qu. i. v. u.
art. 3., dictum est quod huiusmodi proprietas spectat ad
ius gentium, quod distingui constat contra ius positivum.
Ad hoc dicitur quod in proprietate possessionum in-
veniuntur duo: primo, quod aliquid sit unius et aliquid
alterius; secundo, quod hic ager sit istius et ille illius.
Quoad primum, proprietas rerum est a iure gentium di-
cat enim hoc ratio, ut in littera * multipliciter ostenditur.
Quoad secundum, est a iure positivo: quoniam antequam
sit hoc appropriatum huic et illud alteri, nihil differt an
contrarium fiat; definitum est* enim quod ius positivum
esi *quod a principio nihil differt*, ex V *Ethic*.

*Cf. Diff. XI
ii. de Furti
1. l. IV. 1
* * * *
Mut. B. l. C

irt. i. u ».

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SIT DE RATIONE FURTI OCCULTE ACCIPERE REM ALIENAM

I) TERTIUM sic proceditur. Videtur quod
non sit de ratione furti occulte accipere
rem alienam. Illud enim quod diminuit
peccatum non videtur ad rationem pec-
cati pertinere. Sed in occulto peccare pertinet
ad diminutionem peccati: sicut e contrario ad
exaggerandum peccatum quorundam dicitur Isa-
iae m *: *Peccatum suum quasi Sodoma praedica-
verunt. nec absconderunt*. Ergo non est de ra-
tione furti occulta acceptio rei alienae.
2. Praeterea, Ambrosius dicit ♦ et habetur in
Decretis, dist. XLVII *: *Neque l minus est crimi-
nis habenti tollere quam, cum possis et abundas,
indigentibus denegare*. Ergo sicut furtum consi-
stit in acceptione rei alienae, ita et in detentione
ipsius.
3. Praeterea, homo potest furtim ab alio acci-
pere etiam quod suum est: puta rem quam apud
alium deposuit, vel quae est ab eo iniuste ablata.
Non est ergo de ratione furti quod sit occulta
acceptio rei alienae.
Sed contra est quod Isidorus dicit, in libro
pb. x, «a un. *Etymol. *: Fur a furvo dictus est, idest a fusco:
nam noctis utitur (empore*.
Respondeo dicendum quod ad rationem furti
tria concurrunt. Quorum primum convenit sibi
secundum quod contrariatur iustitiae, quae uni-
cuique tribuit quod suum est. Et ex hoc com-
petit ei quod usurpat alienum. – Secundum vero
pertinet ad rationem furti prout distinguitur a

* Ver. 9.
Loc. clu. art. praeoed., arg. 3.
* Can. *Sicut U.*

peccatis quae sunt contra personam, sicut ab
homicidio et adulterio. Et secundum hoc com-
petit furto quod sit circa rem possessam. Si quis
enim accipiat id quod est alterius non quasi pos-
sessio, sed quasi pars, sicut si amputet membrum:
vel sicut persona coniuncta, ut si auferat filiam
vel uxorem: non habet proprie rationem furti. –
Tertia differentia est quae complet furti rationem,
ut scilicet occulte usurpetur alienum. Et secun-
dum hoc propria ratio furti est ut sit *occulta
acceptio rei alienae*.
Ad primum ergo dicendum quod occultatio quan-
doque quidem est causa peccati: puta cum quis
utitur occultatione ad peccandum, sicut accidit
in fraude et dolo. Et hoc modo non diminuit, sed
constituit speciem peccati. Et ita est in furto. –
Alio modo occultatio est simplex circumstantia
peccati. Et sic diminuit peccatum: tum quia est
signum verecundiae; tum quia tollit scandalum.
Ad secundum dicendum quod detinere id quod
alteri debetur eandem rationem nocumenti habet
cum acceptione ?. Et ideo sub iniusta acceptione
intelligitur etiam iniusta detentio.
Ad tertium dicendum quod nihil prohibet id
quod est simpliciter unius, secundum quid esse
alterius. Sicut res deposita est simpliciter quidem
deponentis, sed est eius apud quem deponitur
quantum ad custodiam. Et id quod est per ra-
pinam ablatum est rapientis, non simpliciter, sed
quantum ad detentionem.

a)

– Om. codice» el Pa; pro abundat, abundans tit P.

acceptions. – inittua addunt Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulo tertio eiusdem sexagesimacscxtac quaestionis, circa rationem furti occurrit dubium, quia diminuta videtur. Quod ex duobus apparet. Primo, ex hoc quod multi definientes furtum apponunt tot paniculas, dum dicunt quod *furtum est contrectatio rei alienae, mobilis, corporalis, invito domino, animo lucrandi, sive ipsius rei sive usus sire possessionis**, quae, ut patet, in litterae ratione non ponuntur. – Secundo, ex hoc quod iniustitiae deformitas in hac definitione non exprimitur *acceptionis* nomine. Constat enim quod acceptio potest esse iusta et iniusta et neutra: et tamen in littera exponitur acceptio pro usurpatione.

Ad hoc, retrogrado ordine respondendo, dicitur quod quia occultatio acceptionis, posita in definitione furti, importat duo, scilicet iniustitiani ratione generis, et qualitatem seu modum eius, scilicet abscondite a domino, ratione formalis significati; ideo nihil in definitione omissum est. Et Auctor in littera acceptionem pro iniusta acceptione exponit. Tum quin totus iste sermo est de commutationibus involuntariis et iniuriis quibus infertur damnum in rebus, ut patet ex titulis quaestionum et tractatum: ac per hoc, non de acceptione communiter, sed de acceptione quae est species iniuriae, est sermo. Tum quin de ratione occultae acceptionis est non solum eius formale, puta quod ex intentione fini latendi; sed etiam eius commune, scilicet quod fiat contra voluntatem domini: ideo enim subterfugere quaerit domini scientiam, quin vult agere contra illius voluntatem. Accipit igitur Auctor hanc iniustitiam redundantem conditionem in acceptionem ex implicito in *ly occulta*, in prima conditione posita in littera: et usus est post *ly occulta* quoad explicitum. Et ad utrumque insinuandum, concludendo definitionem, ordinat sic eam ut praeponat *ly occulta*, dicens quod *propria ratio furti est ut sit occulta acceptio rei alienae*. Sic enim, etiam nullo praesupposito titulo quaestionum, ex vi terminorum consummata habetur definitio furti simpliciter, et non solum ut pars istius tractatus: ut decet definitiones.

Ad id autem quod ex aliis ductoribus obiicitur, dicitur quod non philosophice, sed more legistarum loquuntur, non speciem furti definientes, sed quid nomine lurti in legibus intelligitur. Unde dicunt quod nec acceptio iurium nec rerum immobilium est furtum, allegando leges civiles. Nos autem, qui moralem theologiam simul et philosophiam tractamus, et de ipsa funi specie loquimur, definimus ut philosophos decet. Et dicimus nullam illarum particularum addendam esse definitioni: et non per *contrectationem*, quae tactum potius quam usurpationem rei significat, sed per *acceptionem* definiendum furtum. Et ut singillatim discutiantur, *ly mobilis* et *corporalis* false adderentur definitioni. Quia ad funi speciem spectat acceptio occulta alieni agri et alienorum iurium, non minus quam alienae vestis: haec enim materialiter se habent in acceptione iniuriosa alieni, et non variant speciem. – *Ly fraudulosa* superflue apponeretur. Quin animus furandi non magis requiritur ad furem quam animus adulterandi ad adulterium: nec tamen oportet ponere in definitione adulterii hoc, etc. De ipso namque peccato seu vitio loquentes, non nisi sub genere voluntarii versamur: cum peccatum sub genere sit voluntarii, sicut quodlibet morale. – *Ly invito domino* superflue adderetur. Quia si occulte accipitur, constat quod, quantum est ex parte peccantis, invito domino accipit; et nihil ad peccatum refert si dominus est animo suo invitatus aut non; ad naturam siquidem netus spectandum est. – *Ly animo lucrandi* taise apponeretur. Quia si non animo lucrandi, sed damnificandi, fieret, ut si acciperet occulte vestem alienam ut proiecisset eam in flumen, lurti reus esset. – *Ly sive rei sive usus sive possessionis* superflue adderetur. Quia nomine rei alienae comprehenditur omne quod est ulterius ut possessio eius, quidquid sit illud, ut in littera dicitur.

II. In eodem articulo, in secunda conditione, vide primo, quod accipere uxorem vel filiam alienam non habet proprie

rationem furti, sed proprie furtum est accipere senam alienam: quoniam possidemus servus sicut ogros, non autem filius aut uxore*.

Notu secundo, quod accipere filiam vel uxorem alienam in servam non pertinet ad furtum, sed «d captivitatem, quae sub incarcerationis vitio superius posito inter personales iniurias comprehenditur: quoniam utrumque libero sui corporis usui opponitur. Et tanto gravius est captivare filiam aut uxorem alterius, quanto, ut praedictum ibi fuit, iniuriae personales illatae personi* alii* coniunctis graviores sunt.

Adverte tertio, quod occulte accipere easdem personas non simpliciter, sed ad horam pro concubitu, si cis invius fit, raptus est, tanto gravior quanto etiam alter, scilicet maritus, puter, dominus, offenditur. Si autem eis consentientibus, extra proprias luxuriae species, puta adulterium, stuprum nunc simplicem fornicationem, non video aliam deformitatem, si non impeditur propter hoc a sententia domini; cum sena, ut sic, non sit sub domini custodia quoad concubitum, sicut filii sub patre est; nec usus talis senae sit domini, non enim potest ipse ea uti ad venerea, sed ad alia servitia. Et propterea dicitur quod accipere senam neminem propter coitum non est furtum: sicut nec coire cum illa in domo domini, ipso invito.

III. In eodem articulo, in responsione ad secundum, ubi dicitur quod iniusta detentio habet eundem rationem nocuenti cum iniusta acceptione; quia hinc habes quod non solum occulte accipiendo, sed etiam occulte detinendo alienam rem incurritur furtum; dubium occurrit an huiusmodi detinens continue peccet, an quandoque, et quando, etc. Et est ratio dubii quia detentio contrariatur praecepto negativo. sicut acceptio et consumptio: praecipitur namque quod non accipiamus, non consumamus, non detineamus occulte rem alienam. Constat nutem quod praecepta negativa violantur affirmatione prohibita semper et ad semper: sicut accipiens semper actualiter peccat, ita et detinens, et similiter consumens. – In oppositum autem est quia sequeretur quod detentor dormiens, et orans, et eleemosynam de suo faciens, et nihil aliud cogitans, semper actualiter peccaret mortaliter, et non solum quod esset in peccato mortali. Quod videtur inconveniens.

Ad hoc dicitur quod quia mortale peccatum commissiōis (de quo solo est sermo) est actus voluntarius deformis, oportet, ad hoc quod aliquis huiusmodi peccato peccet actualiter, quod actualiter exerceat aliquem actum voluntarium deformem. Et propterea cum in dubium venit an aliquis continue sic peccet, inspiciendum est an perseveret. non in statu peccati, ut perseverat ille qui proposuit occidere aliquem donec mutat propositum: sed an perseveret in aliquo actu voluntario illius speciei, sicut perseverat qui proponit occidere hominem et delectatur cogitando quod occidet, et ad hoc parat instrumenta, et huiusmodi. De hoc enim videtur affirmandum quod continue peccat mortaliter quandiu haec excreet, de illo autem, non. Unde, in proposito, cum detinere alienum non sit actio, sed actionis effectus ab actione non dependens nisi in principio (quoniam detinens aurum vel argentum quod accipit, nihil operatur in detinendo, ex quo reposuit illud in loco tuto); consequens est quod detinens, ut sic, non exerceat aliquem actum voluntarium; ac per hoc, non peccat continue, quamvis continue sit in situ mortalia peccati.

IV. De contrectatione autem rei furtivae detentae distinguendum est. Quod aut actus circa illam fit propter bonum illius rei puta si vestis furtiva excutimur, vel removeatur a loco humido, vel custodimur a fure aut latrone, et huiusmodi. Et sic nullum peccatum est; sicut nec in actibus indifferens circa illam, puta videndo, movendo, etc.: quoniam per hoc nullus actus excreetur circa rem alienam qui violet iustitiam.

Aut actu est usus illius rei puta induere se vestem furtivam, ornare se gemma nunc anulo furtivo, expendere

o. non T.

Ct nim n.

pecuniam furtivam, comedere ct bibere in vasis furtivis, ct huiusmodi, ut faciunt fures utentes rebus quas sunt furati. In his enim non intervenit continuus netus voluntarius, *ed quandoque· exercetur aliquis netus, ct quandoque nullus: nani induere ct ornare se actiones quaedam voluntariae aunt; indutum autem esse, er similiter ornatum esse, et huiusmodi, non sunt actiones, sed ad praedicamentum *habitus* spectantia. Unde dc his aliquid est manifestum, scilicet quod non continue peccant: et aliquid obscurum, an scilicet quoties huiusmodi actus exercent, toties peccent mortaliter. Apparet enim prima fronte distinguendim esse, quod actualitcr habere actum utendi re aliena contingit dupliciter. Uno modo, formniiter, hoc est quod intentio feratur super alieno: et sic quoties, discontinuai) actualitcr peccatu tam intus quam extra, uritur re aliena, toties peccat mortaliter *. Alio modo, materialiter, hoc est quod, nihil cogitando dc alieno, Utitur re aliena ut sua: ut si cogitat dc induendo se, dc emendo, dc comedendo, dc bibendo, et non cogitat de alieno. Et sic videtur quod omnes isti actus sint mali eadem numero deformitate qua fuit mala intentio detinendi, possidendi, ac per hoc utendi rebus his ut propriis ·.

V. Sed primum huius distinctionis membrum veritati inhaerere mihi videtur. Quoniam multiplicatur numero peccatum non iuxta multiplicationem actuum voluntariorum tam intus quam extra (ut patet cx hoc quod netus exterior et interior sunt unum numero peccatum; ct multi actus exteriores ct interiores voluntatis sunt unum numero peccatum, ut patet cum quis desiderat occidere, ct delectatur dc cogitatu occisione, ct sperat illam, ct intendit ire ad occidendum, et praeparat ad hoc gladium ct sagittas ct lanceas, etc.; haec enim omnia, uno contextu facta, unum numero sunt peccatum mortale), sed iuxta multiplicationem moralem, materialiter tamen, moralitatis actuum. Dico autem *moralem*, ad differentiam multiplicationis in C'se naturae actuum voluntatis deformium, putu desiderare furari, delectari dc cogitato furto, intendere ire ud furandum, ct huiusmodi: quamvis enim unguli actus habeant torte singulas deformitates morale*, ac per hoc plure* in esse naturae, in genere tamen moris una numero tantum est eorum moralius, ct ideo sunt unum numero peccatum, ut dictum est. Multiplicatur autem moralitas numero, scu materialiter, in genere moris, quoties quis cx non actuulitcr peccante in tali specie peccati fit actualitcr peccans in illa. Attendi vero videtur haec unitas numeralis peno unitatem applicationis animae ad talem speciem, ita quod quandiu anima applicata ad illud per aliquem actum interiorem vcl exteriorem perseverat, quantumcumquc netus multiplicet, in genere naturae, non moris, eos multiplicat; omnes enim habent rationem unius numero in genere moris, propter unitam perseverantem applicationem animae. Cuius unitatem attestatur in actibus interioribus contextus: in exterioribus vero continuatum imperium passivum operationum dependentium in esse ct in fieri ab imperante, quales sunt motus propriorum membrorum voluntarii.

VI. De vccundo autem membro* dubito: propterea quia sciens rem aliquam esse alienam, ct utens ea invito domino, quamvis nihil de hoc cogitet, non excusatur a peccato mortali, ex quo est in tali statu quod, si cogitaret, nihil minus uteretur illa re aliena invito domino. Ex eo namque quod huiusmodi actu* voluntarii sunt dc genere suo peccato mortalia, quoniam quilibet est uti re aliena invito domino; ct nullus eorum cedit in idem numero cum altero, quoniam discontinuât! sunt intus et extra: apparet quod toties quoties utuntur, etiam nihil cogitando dc re aliena, toties peccant mortaliter; quamvis durum hoc videatur.

Er fi neutra pars vera videtur, fubdistinguendum est: quod actus qui, sine novo contemptu, utendo re aliena exercentur» sunt duplicis differentiae. Quidam cum nova iniuria domini. Et dicuntur actus cum nova iniuria domini actus illi qui vcl reddunt ipsam rem deteriore, ita ut non esset amplius u domino repetenda, sed cius pretium (fit enim iniuria tunc novo domino, cx hoc quod cogitur ad commutationem rei suae, si debet eam recuperare: ut patet i dc consumptione vesti» furtivae; uti namque veste consu-

mendo illam, est facere ut domino re* sua satisfacere non possit, etiam si reddenda esset; ct ob hoc addit novam iniuriam super detentionem): vcl cx parte utentis, quia scilicet reddunt utentem impotentem ad satisfaciendum domino, ut patet in paupere expendente furtivam pecuniam nec habente unde possit satisfacere domino (huiusmodi enim expensio nociva est domino, addens supra detentionem impotentiam restituendi, ac per hoc peioris conditionis reddens dominum pecuniae). Actus autem sine nova iniuria domini sunt qui non in damnum domini redundant: ut, fi res iam devenit ad statum ia quo dominus nollet eam, sed cius pretium, dc cetero uti ipsa novam non addit detentioni iniuriam. Et similiter si expendens pecuniam furtivam habet in promptu unde satisfacere posset, si vellet, nullam videtur detentioni addere iniuriam. – Diceretur namque quod primis actibus toties quoties peccat mortaliter, non autem secundis : sicut nec semel bibendo in vase furtivo, cum sit actus sine iniuria. Quamvis de hoc non sit simile: quia huiusmodi netus, scilicet semel bibendi, non est de natura sua talis quod computetur inter cos qui fiunt invito domino.

Quid horum verius sit non facile video. Quoniam cum actus dc natura sua intueor, videtur quod toties quoties utitur re aliena invito domino, peccat mortaliter. – Cum vero considero quod usus sine nova iniuria non videtur esse invito domino, cui tnntundcm est si talis usus fiat a si non tiat: videtur quod non toties quoties utitur peccat, sed toties quoties cum nova iniuria, in ntfcctu vcl in effectu, ut declaratum est. – Cum autem attendo quod multiplicatio horum actuum est in esse naturae et non moris, unum tantum videtur esse peccatum, dum non renovatur affectus nd alienum. – Et licet haec ultima replicata via, quae primo fuit allatu, prima fronte vera appareat, propter unitatem muralis deformitatis; si quis lumen consideret quod operante* secundum habitum non deliberant circa rationem formalem habitus, ut patet in artificibus, qui utuntur arte quasi natura, ut habe* in X *Ethic*, · de citharaedo: manifestum het quod detentor quasi ex habitu operatur deliberatae detentionis, et proptereu non cogitai an re sua an aliena utatur. Unde non est proptereu melions conditionis quam non detentor qui uteretur alieno invito domino, quem constat toties quoties peccare mortaliter. – Et per hoc etiam excluditur media via distinguens inter actus lcuni nova iniuria vcl sine nova iniuria. Quia scilicet non est melioris conditionis detentor quam non delentor. Sed si quis non esset detentor rei alienae, ct tamen uteretur eu scienter invito domino tali usu qui consuevit pretio aestimari, peccaret mortaliter cx natura actus» Detentor igitur toties peccat mortaliter quoties novus consumptor. quoties noviter utens est, sicut peccaret toties non detentor.

Restat igitur ex iribus allatis viis quod illo sola sit vera quae actus ex natura sua novos circa rem aliquam invito domino, intuetur. Et sic ad dubium in principio * motum “Xe-o- patet responsio: quod detentor quidem, inquantum detinet, non continue peccat, sed quoties renovat consensum delinendi; consumptor autem ct utens, quoties de novo consumit seu utitur tali usu qui consuevit precio aestimari, sive de hoc cogitet sive non. – Et confirmatur hoc cx definitione supradicta * iuristarum, scilicet quod furtum est “X4S·l contrectatio non solum rei, sed usus.

VII. In eodem articulo tertio, in responsione ad tertium , dubium occurrit duplex. Primum est circa ultima verba, scilicet: *Id quod est per rapinam ablatum est raptoris, non simpliciter, sed quantum ad detentionem*. Quoniam in praesenti materia esse alicuius quantum ad detentionem est habere ius delinendi: sicut esse alicuius quantum ad custodiam importat habere ius custodiendi. Constat nutem quod raptor non hnbct ius detinendi: quin teneatur ad non detinendum, et peccat mortaliter volenda detinere, ct tnndiu est in statu peccati mortalis quandiu detinet. Non est igitur verum quod res raptu sit raptoris quantum ad detentionem.

Secundum dubium est quia in hac responsione Auctor sustinet quod si quis rem proprium raptam ab nlio, ac-

• *St ti?*
-Dig. XI
Jf Parfit,

(“L 5

u.ruti
»», .*Ut*

Num. vn

• P. IF*, qu.
if qu. it
«n.

• Nizim. it , IIII.

culte accipit ab illo, quod furtum committit. Quod multipliciter apparet falsum. Primo, quia si eandem ub eodem violenter acciperet, non committeret rupinam. Ergo, occulte accipiendo, non committit furtum. – Secundo, quia communis videtur sententia quod in re propria non committitur furtum, nisi alius hnbeat ius in illa, puta pignoris vel commodati, ct huiusmodi. Et affertur ad hoc ius civile, ff. de Furtis, 1. *Si res* ♦, § 1, et 1. *Si is qui rem* **. – Tertio, quia secundum multos licitum est alicui accipere occulte rem ab occupatorc non solum propriam, sed etiam vere debitam, si non potest aliter recuperare suum. Et quamvis «ecundum iura civilia * dicens sibi ius debeat privari iure quod habet in re illa, non tamen arguitur funi.

VIII. Ad primum dubium dicitur quod rem raptam esse raptoris quantum ad detentionem, dupliciter verificatur. Primo, quantum ad hoc quod non potest privata auctoritate ab eo auferri invito. Dominus namque rei non potest sibi ipsi ius dicere : reliqui autem privati nullum ius habent ab eo tollendi rem illam. – Secundo, quantum ad hoc quod ipse tenetur tenere eam. non sibi, sed domino restituendam. Et propterea si dominus rei occulte accipiat illam, iniurium facit illi qui rapuit, pro quanto raptor incurrit damnum duplum, dum ct rem perdidit et pretii tenetur domino, nesciens rem devenisse ad dominum.

Ad argumentum ergo dicitur quod raptor, detinendo rem sibi, peccat mortaliter: non autem detinendo restituendam domino. – Et rursus, licet raptor non habeat ius detinendi absolute, habet tamen ius detinendi contra privatas acceptiones: quia nullus potest, ut dictum est. privata actione ab eo illud accipere; et fit illi iniuria accipiendo ab eo occulte rem raptam; in cuius signum, licite potest res raptas ab invasoribus privatis defendere.

IX. Ad secundum · dicitur quod idem est proportionalliter iudicium dc furto ct rupina: nisi quod in rapina ma-

nifeste fit iniuria publicae potestati, adhibendo violentiam privata auctoritate. Unde si quis res raptas vult violenter recuperare, oportet quod in continenti vim vi repellendo recuperet, ut fecit David adversus latrunculos Amalcitas, I *Reg*, cup. XXX. Si enim propria auctoritate violentiam inferat, rapinae vilium quoad modum, etsi non quoad rem raptam, non effugit. Et simile est dc furto iudicium: quod scilicet furti vitium non evadit quoad modum accipiendi, ct quoad damnum proximi quantum cx parte actus, quia scilicet latet acceptor ct ille remanet obligatu» ad restitutionem.

Ad secundum dicitur quod accipere occulte rem propriam apud alium existentem contingit dupliciter. Primo, cx intentione occipiendi proprium, et non damnificondi proximum. Et sic non eat proprie furtum, nisi fonc quantum ad modum accipiendi. Et sic intclligcnda sunt iuro. – Alio modo, cx intentione accipiendi rem illam quae est propria, non ut propriam, sed absolute. Et sic est furtum. ut in littera dicitur: quia acceptio terminatur ad rem habentem tantum dc ratione alieni ut inde damnificetur proximus ct in iure custodiae vel detentionis (saltem pro restitutione), ct in vinculo restituendi, ut declaratum est ·. – In neutro tamen modo accipiens tenetur ad restitutionem: sed ad insinuandum ei apud quem res existebat quod liber est a vinculo restitutionis illius rei.

Ad tertium dicitur quod argumentum tangit duos difficultates. Prima est. an impotenti recuperare rem suam apud alium, liceat illam occulte accipere, ut recuperet rem tuam, sine omni damno proximi et scandalo. Secunda crt, an eidem liceat accipere res vel pecunias sui debitoris, concurrentibus eisdem conditionibus. Et quia hoc pertinet ad tertium argumentum quinti articuli sequentis, illueusque differatur.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM FURTUM ET RAPINA SINT PECCATA DIFFERENTIA SPECIE

QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod **Mfurtum** et rapina non sint peccata differentia specie. Furtum enim et rapina ditferuni secundum occultum et manifestum: furtum enim importat occultam acceptionem. rapina vero violentam et manifestam. Sed in aliis generibus peccatorum occultum et manifestum non diversificant speciem. Ergo furtum et rapina non sunt peccata specie diversa.

2. Praeterea, moralia recipiunt speciem a fine, ut suPra * dictum est. Sed furtum ct rapina ordinantur ad eundem finem, scilicet ad habendum aliena. Ergo non differunt specie.

3. Praeterea, sicut rapitur aliquid ad possidendum, ita rapitur mulier ad delectandum: unde ct Isidorus dicit, in libro *Etyniol.* *, quod *raptor dicitur corruptor, et rapta corrupta* a. Sed raptus dicitur sive mulier auferatur publice, sive occulte. Ergo ct res possessa rapi dicitur sive occulte, sive publice rapiatur. Ergo non differunt furtum et rapina.

Sed contra est quod Philosophus, in V *Ethic.* *, distinguit furtum a rapina, ponens furtum occultum. rapinam vero violentam.

Respondeo dicendum quod furtum et rapina sunt

• Nem. pr>e«4

·CoCJECCIB.t'.

• Cxp. <». n. 1
^q.-S.Tki€<r
1IV.

ΣΘκ1"È ►■
S Th lea. L
ip

T

3) *corrupts.* – *dicitur corrupta* t'j.
r) *Ei.*– *līrgn* P.

γ> iHvxm'r. – *concurrit* Γ.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo quarto eiusdem sexagesimae sextae quaestionis notum, in corpore articuli, quod non est intentio litterae inferre diversitatem specificam furti et rapinae ex diversa dispositione mentis personae laesae, accidit enim peccato meo qualitercumque laesus disponatur in mente sua: sed ex diversa ratione ubique circa quod versatur. Ex hoc namque quod iniuste accipiens iniustum facit, patet obiectum acceptionis utrobique esse iniustum. Et quia iniustum alicui

claudit in se rationem involuntarii illi, quia *nullus patitur iniustum volens*; consequens est ut secundum diversam rationem involuntarii diversificentur iniusti species. Ac per hoc, acceptio iniuste involuntarii per violentiam distinguitur specie ab acceptione iniusta involuntarii per ignorantiam. Et sic constituuntur duae species: scilicet furtum, accipiendo occulte alienum, et rapinae, violenter accipiendo alienum.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM FURTUM SEMPER SIT PECCATUM

SECUNDUM QUINTUM SIC PROCEditUR. Videtur quod furtum non semper sit peccatum. Nullum enim peccatum cadit sub praecepto divino: dicitur enim *Eccli. Nemini mandanti impie agere*. Sed Deus invenit quod fuerunt in bonis alicuius, sicut lapilli et gemmae quae inveniuntur in littore maris: et talia occupanti conceduntur *. Et eadem ratio est de thesauris antiquo tempore sub terra occultatis, quorum non est aliquis possessor: nisi quod secundum leges civiles tenetur inventor medietatem dare domino agri, si in alieno agro invenerit *; propter quod in parabola Evangelii dicitur, Matth. xxi *. de inventore *thesauri absconditi in agro*, quod *emit agrum*, quasi ut haberet ius possidendi totum thesaurum. - Quaedam vero res inventae fuerunt de propinquo in alicuius bonis. Et tunc, si quis eas accipiat non animo retinendi, sed animo restituendi domino, qui eas pro derelictis non habet, non committit furtum. Et similiter si pro derelictis habeantur, et hoc credat inventor. licet sibi ille retineat, non committit furtum *. Alias autem committitur peccatum furti. Unde Augustinus dicit, in quadam homilia ♦ et habetur XIV, qu. v *: *Si quid invenisti et non reddidisti, rapuisti*.

2. Praeterea, ille qui invenit rem non suam, si eam accipiat, videtur furtum committere: quia accipit rem alienam. Sed hoc videtur esse licitum secundum naturalem aequitatem: ut iuristae dicunt. Iurista videtur quod furtum non semper sit peccatum.

3. Praeterea, ille qui accipit rem suam non videtur peccare: cum non agat contra iustitiam, cuius aequalitatem non tollit. Sed furtum committitur etiam si aliquis rem suam occulte accipiat ab altero detentam vel custoditam. Ergo videtur quod furtum non semper sit peccatum.

Sed contra est quod dicitur *Exod. xx *: Non furtum facies*.

Respondeo dicendum quod si quis consideret furti rationem, duas rationes peccati in eo inveniet. Primo quidem, propter contrarietatem ad iustitiam, quae reddit unicuique quod suum est. Et sic furtum iustitiae opponitur, inquantum furtum est acceptio rei alienae. Secundo, ratione doli seu fraudis, quam fur committit occulte et quasi ex insidiis rem alienam usurpando. Unde manifestum est quod omne furtum est peccatum.

Ad primum ergo dicendum quod accipere rem alienam vel occulte vel manifeste auctoritate indicis hoc decernentis, non est furtum: quia iam fit sibi debitum per hoc quod sententialiter sibi est adiudicatum. Unde multo minus furtum fuit quod filii Israel tulerunt spolia Aegyptiorum de praecepto Domini hoc decernentis pro afflictionibus quibus Aegyptii eos sine causa afflixerant.

Et ideo signanter dicitur *Sap. x *: Iusti tulerunt spolia impiorum*.

Ad secundum dicendum quod circa res inventas est distinguendum. Quaedam enim sunt quae nunquam fuerunt in bonis alicuius, sicut lapilli et gemmae quae inveniuntur in littore maris: et talia occupanti conceduntur *. Et eadem ratio est de thesauris antiquo tempore sub terra occultatis, quorum non est aliquis possessor: nisi quod secundum leges civiles tenetur inventor medietatem dare domino agri, si in alieno agro invenerit *; propter quod in parabola Evangelii dicitur, Matth. xxi *. de inventore *thesauri absconditi in agro*, quod *emit agrum*, quasi ut haberet ius possidendi totum thesaurum. - Quaedam vero res inventae fuerunt de propinquo in alicuius bonis. Et tunc, si quis eas accipiat non animo retinendi, sed animo restituendi domino, qui eas pro derelictis non habet, non committit furtum. Et similiter si pro derelictis habeantur, et hoc credat inventor. licet sibi ille retineat, non committit furtum *. Alias autem committitur peccatum furti. Unde Augustinus dicit, in quadam homilia ♦ et habetur XIV, qu. v *: *Si quid invenisti et non reddidisti, rapuisti*.

Ad tertium dicendum quod ille qui furtim accipit rem suam apud alium depositam, gravatur depositarium: quia tenetur ad restituendum vel ad ostendendum se esse innoxium. Unde manifestum est quod peccat: et tenetur ad relevandum gravamen depositarii. - Qui vero furtim accipit rem suam apud alium iniuste detentam, peccat quidem, non quia gravetur cum qui detinet: et ideo non tenetur ad restituendum aliquid vel ad recompensandum: - sed peccat contra communem iustitiam, dum ipse sibi usurpat suae rei iudicium, iuris ordine praetermisso. Et ideo tenetur Deo satisfacere, et dare operam ut scandalum proximorum, si inde exortum fuerit, sedetur.

a) ft-Oni. ABCEFGHKk; pro expoliaverunt, expoliaieruntque G.
p) aequalitatem. - aequitatem Pa.
O Bibi. - eas addunt PDa.

δ) restituendum. - eam addunt PD.
a) Deo. - de ru Gll.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quinto eiusdem quaestionis scxagcsimaesextac, in responsione ad primum, adverte illa verba: *per hoc quod sententialiter est sibi adiudicatnn*. Dupliciter siquidem contingit iudiccm vel principem mandare aliquid quod proximo nocet, seu ab eo aliquid aulccr. Primo, iudicialiter; et sic, iuxta modum sententiae parendo, nullum est peccatum. Unde licite quis occulte hominem rebus, ct vita etiam privat, parendo iustae sententiae. – Alio modo, communiter, sicut domini mandant fieri alia servitia. Et sic non est ei obediendum in occultis cxxccutionibus ud accipiendum res aut vitam alterius, aut aliquid huiusmodi: quoniam non potest princeps haec praecipere nisi ut index. In manifestis autem servanda est regula eorum qui ex obedientia pergunt ad bellum : quod scilicet subditi credentes rationabiliter sc bene facere, excusantur cx obedientia; ut Augustinus dicit-, ct habetur XXIII, qu. i, can. *Quid culpatur*.
II. In responsione ad secundum eiusdem articuli, collige primo, distinctionem inventorum. Quaedam enim nunquam fuerunt alicuius domini ; ut gemmae, etc. Et haec sunt occupantis. – Quaedam aliquando alicuius. Et haec aut ub antiquo, ut thesauri. Et haec, in propriis inventa, sunt inventoris: in alieno, dividuntur inter sc ct dominum. – Aut dc propinquo. Et haec aut habentur pro derelictis, ct hoc reputat inventor: et inventoris sunt. Aut non habentur pro derelictis. Et sic, si sumuntur ab inventore animo retinendi, furtum inducunt: si animo dandi domino, nullum est peccatum.
Adverte secundo, quod quia turn civilia, ut in prneccedenti Libro * dictum est, obligant etiam in foro conscientiae; ct lex dc inventis thesauris in alieno agro non est poenalis, ut cxxpectct sententiam indicis, sed dc proprietate rcrura statuens, ct iam · dictum est quod proprietas rerum est a iurc positivo: ideo ubi lex illa imperialis robur legis obtinet, inventor thesauri in alieno solo tenetur in foro conscientiae senare illam.
Nota tertio, quod quin bona naufragorum non habentur ab illis pro derelictis, quando naves periclitantur ct franguntur, invenientes illa tenentur eis eadem restituere. Et *non addenda afflictio afflicto* ·, statuta civitatum illarum quibus applicantur occupare volentibus tales res.

quando domini rerum possunt per sc vel per alios easdem res salvare, iniquitatis plena sunt.
III. In responsione ad tertium in eodem orticulo, in calce responsionis, duplex occurrit praetactum dubium in articulo tertio ♦: an scilicet impotens recuperare rem suam, aut aliquid sibi debitum, via iuris, accipiendo illum sine scandalo, peccet coram Deo. Et est ratio dubii quia talis agit contra communem iustitiam. dicens tibi ipsi in re sua ius. – Ex opposito nutem videtur quod, in defectu indicis, licitum sit huic dicere sibi ipsi lus.
Ad hoc dicitur quod aliud est loqui regulariter, ct aliud in casu. Constat namque quod regulariter non licet occulte accipere proprium apud furem aut raptorem detentum, propter rationem in littera assignatam. quia scilicet agit contra iuris ordinem. In casu autem in quo aliquis, vel propter detinentis vel iudids iniustitiam, aut defectum probationum. aut propter maius dumnum amicitiae, pacts vel rerum, aut huiusmodi, non potest via iudids suum aut sibi debitum recuperare; cl absque scandalo, periculo et offensa cuiuscumque» potest occulte accipere α debitore unde sibi satisfaciat: multi dicunt quod licite hoc potest. Et ratio est quia (une non agitur contra turis ordinem. Quoniam iuris ordo ad reddendum unicuique suum et pacem communem ordinatur. Hic autem pax non violatur, ut supponitur; ct observatio ordinis iuris aut impediret dominum ab habendo suum, aut efficere non posset ut dominus haberet suum, nisi (orte cum maiore damno domini, ut patet discurrendo in causis allatis. Est igitur caius in quo licet n lege discedere, saltem sic quod non sit contra iustitiam: quamvis fieri videatur praeter iustitiam, discedendo a directo illius modo. Et propterea absque mortali peccato potest in huiusmodi casibus occulte quisque recuperare tam suum quam sibi debitum, adhibendo cautchm superius * dictam, ut scilicet ille qui occupabat sciat sc non teneri amplius ad restitutionem, ne tali ignorantia ex hoc iacto consurgente gravetur, si pocnitcns fuerit in futuro, ad restitutionem quod non tenetur restituere. – Nec in his casibus accipiens proprie dicit sibi ipsi ius, sed potius exequatur ius suum: cum non auctoritate dliqua utatur, sed sola occulta acceptione.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM FURTUM SIT PECCATUM MORTALE

II Sent., dial. xlii. qu. t, «n. 4; /)e Malo, qu. x. nrt. 3; qu. xv, an. 3; De Duob. Pracccept, etc., op. de Sept. Praccept.

SEXTVM s,c proceditur. Videtur quod non S*1 Pccatum mortale. Dicitur enim *Prop*, vi*: *Non grandis est culpa eunt quis furatus fuerit*. Sed omne peccatum mortale est grandis culpa. Ergo furtum non est peccatum mortale.
2. Praeterea, peccato mortali mortis poena debetur. Sed pro furto non infligitur in lege poena mortis, sed solum poena damni: secundum illud *Exod. xxii ♦ Si quis furatus fuerit bovem aut ovem, quinque boves pro uno bove restituet, et quatuor oves pro una ove*. Ergo furtum non est peccatum mortale.
3. Praeterea, furtum potest committi in parvis rebus, sicut et in magnis. Sed inconveniens videtur quod pro furto alicuius parvae rei, puta unius acus vel unius pennae, aliquis puniatur

morte aeterna. Ergo furtum non est peccatum mortale.
Sed contra est quod nullus damnatur secundum divinum indicium nisi pro peccato mortali. Condemnatur autem aliquis pro furto: secundum illud Zach. v*: *Haec est maledictio quae egréditur super faciem omnis terrae: quia omnis fur sicut ibi scriptum est condemnatur* ·. Ergo furtum est peccatum mortale.
Respondeo dicendum quod, sicut supra · habitum est, peccatum mortale esi quod contrariatur caritati, secundum quam 3 est spiritualis animae vita. Caritas autem consistit quidem principaliter in dilectione Dei, secundario vero in dilectione proximi, ad quam pertinet ui proximo bonum velimus ct operemur. Per furtum autem homo inferi nocumentum proximo in suis rebus: et st

*J condemnatur. – indicabitur P.x.

jlj fM.tMU – fJrfoa p.

passim homines sibi invicem furarentur, periret humana societas. Unde turtum, tanquam contrarium caritati, est peccatum mortale.

Ad primum ergo dicendum quod furtum dicitur non esse grandis culpa^e duplici ratione. Primo quidem, propter necessitatem inducentem ad furandum, quae dimiⁿuit vel totaliter tollit culpam, ut infra * patebit. Unde subdit: *Furatur enim ut esurientem impleat animam*. – Alio modo dicitur furtum non esse grandis culpa^e per comparationem reatum adulterii, quod punitur morte*. Unde subditur * de fure quod *deprehensus red-det septuplum: qui autem adulter est. perdet ani-mam suam*.

Ad secundum dicendum quod poenae praesentis vitae magis sunt medicinales quam retributivae: retributio enim reservatur divino iudicio. quod est *secundum veritatem* * in peccantes. Et ideo se-cundum iudicium praesentis vitae non pro quo-libet peccato mortali infligitur poena mortis, sed solum pro illis quae inferunt irreparabile nocu-

mentum, vel etiam pro illis quae habent aliquam horribilem deformitatem. Et ideo pro furto, quod reparabile damnum ¶ inflert, non infligitur secun-dum praesens iudicium poena mortis, nisi fur-tum aggravetur ¶ per aliquam gravem circumslan-tiam: sicut patet de sacrilegio, quod est furtum rei sacrae, et de peculatu, quod csl furtum rei communis, ut patet per Augustinum, *super Ioan*,*¶ et de plagio, quod est furtum hominis, pro quo quis morte punitur, ut patet *Exod.* xxi .

Ad tertium dicendum quod illud quod modicum est ratio apprehendit quasi nihil. Et ideo in his quae minima sunt homo non reputat sibi nocu-mentum inferri: et ille qui accipit potest prae-sumere hoc non esse contra voluntatem eius cuius est res. Et pro tanto si quis furtive huius-modi res minimas accipiat, potest excusari a pec-cato mortali. Si tamen habeat animum furandi ct interendi nocumentum proximo, etiam in tali-bus minimis potest esse peccatum mortale: sicut et in solo cogitatu per consensum.

y) reparabile damnum. – irreparabile hmv.um non P.

ô) /w/mm -aretur. – vel /urium aforaretur «.oduct, ut /ur-ium approvatur Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo ^cxio eiusdem scxagcsimacscxiac quaestionis, in responsione ad secundum, esset tractandum an pro farto iuste homo occidatur, nisi superius * in tractatu dc homicidio tractatum hoc esset.

In responsione vero ad lenium, verba in calce scito recte punctis distinguere, ne forte putes Auctorem dicere quod animus inferendi nocumentum talium minimorum constituat peccatum mortale. Hoc enim est alienum a mente eius: cum constet accipientem minima intendere pro se illa minima habere, ac per hoc, pritare dominum illis minimis; hoc enim est inseparabile ab acceptione minimorum. Sed doctrina sua est quod si habet animum inferendi proximo

nocumentum absolute ct simpliciter, et non nocumentum limitatum ad huiusmodi minima, tunc, ratione talis animi, peccat mortaliter acci^piendo ex tali animo: sicut etiam sine acceptione, habendo talem consensum in animo, peccaret mortaliter peccato furti. Et signum discrctivum animi est si paratus erat accipere aliquid notabile: aut non accepisset nisi huiusmodi frivola. Nocumentum enim in huiusmodi non computatur ab humano animo inter nocumenta sim-pliciter ct absolute. Et propterea iiln inferre non est pec-catum perfecte, quod est peccatum mortale; sed peccatum veniale, quod est imperfectum in genere peccati.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM LICEAT ALICUI FURARI PROPTER NECESSITATEM

Sapre, qu. xxxit, art. 7, eJ 3; IV Seni., dist. xv, qu. 11. art. i, qu* j, o4 ; Quodl. qu. tx. art. 1, 1.

SEPTIMUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod laeg^Klnon liceat alicui furari propter ncces-sitatem. Non enim imponitur poeni-tentia nisi peccanti. Sed Extra, *de Fur-tis* *. dicitur: *Si quis per necessitatem famis aut nuditatis furatus fuerit cibaria, vestem vel pecus, poeniteat hebdomadas tres*. Ergo non licet furari propter necessitatem.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Ethic.* *, quod *quaedam confestim nominata convoluta sunt cum malitia*, inter quae ponit furtum. Sed illud quod est secundum se malum non potest propter aliquem bonum finem bonum fieri. Ergo non potest aliquis licite furari ul necessitati suae subveniat.

3. Praeterea, homo debet diligere proximum sicut seipsum. Sed non licet furari ad hoc quod aliquis per eleemosynam proximo subveniat: ut Augustinus dicit, in libro *Contra Mendacium* *.

Ergo etiam non licet furari ad subveniendum propriae necessitati.

Sed contra est quod in necessitate sunt omnia communia. Et ita non videtur esse peccatum si aliquis rem alterius accipiat, propter necessitatem sibi laetam communem.

Respondeo dicendum quod ea quae sunt iuris humani non possunt derogare iuri naturali vel iuri divino. Secundum autem naturalem ordinem ex divina providentia institutum, res inferiores sunt ordinatae ad hoc quod ex his subveniatur hominum necessitati. Et ideo per rerum divisio-nem et appropriationem, de iure humano pro-cedentem, non impeditur quin hominis necessi-tati sit subveniendum ex huiusmodi rebus. Et ideo res quas aliqui superabundanter habent, ex naturali iure debentur pauperum sustentationi. Unde Ambrosius dicit *, et habetur in Decretis, dist. XLVII ♦ *Esurientium panis est quem tu de-*

Commeat. Q.i,w.

• o? &

sfiVktm'

• Op. vu.

• An. 4.

• fit .VrjAiw.
:A. l, cap. nu

• EAUt xcm.
iLTI VW, ap.
tn.

Loc. C***
rg. >
(ôh. *

lines; nudorum indumentum est quod tu recludis; miserorum redemptio et absolutio est pecunia quam tu in terram defodis *. Sed quia multi sunt necessitatem patientes, et non potest ex eadem re omnibus subveniri, committitur arbitrio uniuscuiusque dispensatio propriarum rerum, ut ex eis subveniat necessitatem patientibus. Si tamen adeo sit urgens et evidens necessitas ut manifestum p sit instanti necessitati de rebus occurrentibus esse subveniendum, puta cum imminet personae periculum et aliter subveniri non potest; tunc licite potest aliquis ex rebus alienis suae necessitati subvenire,

sive manifeste sive occulte sublati*s*. Nec hoc proprie habet rationem iurti vel rapinae.

Ad primum ergo ntCENDUM quod decretalis illa loquitur in casu in quo non est urgens necessitas.

Ad secundum dicendum quod uti re aliena occulte accepta in casu necessitatis extremae non habet rationem furti, proprie loquendo. Quia per talem necessitatem efficitur suum illud quod quis accipit ad sustentandam propriam vitam.

Ad tertium dicendum quod in casu similis necessitatis etiam potest aliquis occulte rem alienam accipere ut subveniat proximo sic indigenti.

3) M terram defodit. – in terra effodi» ABDEFGpCaK, in terra defodit HII.pKaC et xo.

j») manifeitum. – necettarium All.pK.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo septimo eiusdem quaestionis duo sunt notanda, propter quorundam ignorantiam. Primum est quod furtum est de genere pravorum, sicut mendacium, adulterium, homicidium et alia huiusmodi, quae in nullo casu sunt licita, et nulla possunt recta intentione excusari. Sed in casibus in quibus licite accipimus aliena, non committitur furtum, nec eius definitio in tali actu salvatur: cum non salvetur iniustitia ibidem. Et hoc habes in corpore articuli [et] in responsione ad secundum. Unde abusiva locutio est quod liceat furari in extrema necessitate, et aliae huiusmodi: sicut non recte diceretur quod iudici licet committere homicidium.

Secundum est quod licet in casu extremae necessitatis licitum iit uti occurrentibus rebus, cuiuscumque fuerint; non tamen extra casum extremae necessitatis licitum est accipere occulte res superfluas alterius ut subveniatur magnae necessitati propriae vel alienae: ut quidam somniare

videntur, ex hoc quod habens superfluum naturae et personae tenetur de praecepto erogare illud indigentibus, et, ut dicitur in littera ex Ambrosio, *esurientium panis est quem tu detines*, etc. Hic namque error excluditur in littera per hoc quod subditur: *Sed quia multi sunt necessitatem patientes, et non potest ex eadem re omnibus subveniri, committitur arbitrio uniuscuiusque dispensatio propriarum rerum, ut ex eis subveniat necessitatem patientibus*. Non est ergo cuicumque, sed domino tantum commuai applicatio rerum superfluarum ad subveniendum necessitatem patientibus. Unde Auctor, in *Quolib.* VIII, qu. vi, art. 2, dicit quod habens superfluum non tenetur huic pauperi petenti dare eleemosynam: quia licet teneatur dare superfluum in eleemosynam, non tamen tenetur dare huic. Et si ipse dominus non tenetur dare huic, sequitur quod ego non possum a domino accipere ut dem huic. Cave ergo a tali doctrina: quia falsa est.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM RAPINA POSSIT PIERI SINE PECCATO

IV Sent., dist. xt, qu. n, «rt. 1, qu* 4, aj 2.

Sed octavum sic proceditur. Videtur quod rapina possit fieri sine peccato. Praeda enim per violentiam accipitur; quod videtur ad rationem rapinae pertinere, i secundum praedicta ♦ Sed praedam accipere ab hostibus licitum est: dicit enim Ambrosius, in libro *Patriarchis* ' : *Cum praeda fuerit in potestate victoris, dece! militarem disciplinam ut regi serventur omnia*, scilicet ad distribuendum. Ergo rapina in aliquo casu est licita.

2. Praeterea, licitum est auferre ab aliquo id quod non est eius. Sed res quas infideles habent non sunt eorum: dicit enim Augustinus, in epistola ^{nc} ad Donatist. *: *Jies falso appellatis vestras, quas nec iuste possidetis, et secundum leges terrenorum regum amittere tussi estis*. Ergo videtur quod ab infidelibus aliquis licite rapere posset

3. Praeterea, terrarum principes multa a suis subditis violenter extorquent; quod videtur ad rationem rapinae pertinere. Grave autem videtur dicere quod in hoc peccent; quia sic fere omnes

principes damnarentur. Ergo rapina in aliquo casu est licita.

Sed contra est quod de quolibet licite accepto potest fieri Deo sacrificium vel oblatio. Non autem potest fieri de rapina: secundum illud Isaiae lxi *: *Ego Dominus diligens iudicium, et odio habens rapinam in holocaustum*. Ergo per rapinam aliquid accipere non est licitum.

Respondeo dicendum quod rapina quondam violentiam et coactionem importat per quam, contra iustitiam, alicui aufertur quod suum est. In societate autem hominum nullus habet coactionem nisi per publicam potestatem. Et ideo quicumque per violentiam aliquid alteri aufert, si sit privata persona non utens publica potestate, illicite agit et rapinam committit: sicut patet in latronibus.

Principibus vero publica potestas committitur ad hoc quod sint iustitiae custodes. Et ideo non licet eis violentia et coactione uti nisi secundum iustitiae tenorem: et hoc vel contra hostes pugnando, vel contra cives malefactores puniendo. Et quod per talem violentiam aufertur

non habet rationem rapinae: cum non sit contra iustitiam. Si vero contra iustitiam aliqui per publicam potestatem violenter abstulerint res aliorum, illicite agunt et rapinam committunt, et ad restitutionem tenentur.

Ad primum ergo dicendum quod circa praedam distinguendum est. Quia si illi qui depraedantur hostes habeant bellum iustum, ea quae per violentiam in bello acquirunt eorum efficiuntur. Et hoc non habet rationem rapinae: unde nec ad restitutionem tenentur. Quamvis possint in acceptione praedae iustum bellum habentes peccare per cupiditatem ex prava intentione, si scilicet non propter iustitiam, sed propter praedam principaliter pugnent: dicit enim Augustinus, in libro

De sermone Domini, quod *propter praedam militare peccatum est*. – Si vero illi qui praedam accipiunt habeant bellum iniustum, rapinam committunt, et ad restitutionem tenentur.

Ad secundum dicendum quod intantum aliqui

infideles iniuste res suas possident, inquantum eas *secundum leges terrenorum prineipum amittere iussi sunt*. Et ideo ab eis possunt per violentiam subtrahi, non privata auctoritate, sed publica.

Ad tertium dicendum quod si principes a subditis exigant quod eis secundum iustitiam debetur propter bonum commune conservandum, etiam si violentia adhibeatur, non est rapina. – Si vero aliquid principes indebite extorqueant per violentiam, rapina est, sicut et latrocinium. Unde dicit Augustinus, in IV *de Civ. Dei*. *Remota iustitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia? Quia et latrocinia quid sunt nisi parva regna?* Et Ezech. xxii * dicitur: *Principes eius in medio eius quasi lupi rapientes praedam*. Unde et ad restitutionem tenentur, sicut et latrones. Et tanto gravius peccant quam latrones, quanto periculosius et communius contra publicam iustitiam agunt, cuius custodes sunt positi.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo octavo quaestionis eiusdem, in responsione ad secundum, tria dicuntur. Primum est quod intantum infideles res suas iniuste possident, inquantum secundum leges terrenorum prineipum amittere eis iussi sunt. Secundum est quod huiusmodi res non possunt privata auctoritate ab eis auferri. Tertium est quod huiusmodi res possunt ab eis per violentiam subtrahi publica auctoritate. Et quoniam singula habent quaestiones suas, singillatim discutienda sunt.

Circa primum igitur tria videnda sunt: qui sum infideles, qui sunt principes, quae sunt res, de quibus est sermo. Ad quorum evidentiam, «ciendum est quod infideles tripliciter scilicet habent ad chrismatos principes. Quidam enim sunt subditi de facto et de iure Christianis: ut iudei, haeretici. et Mauri qui sunt in terris Christianorum. Et hi sunt privati ut haeretici videlicet rebus, christi servis et mulieribus, etc., iuxta sacros canones: ut patet in titulis *de iudeis* et *Haereticis*, et in Decretis, disc. LIV. Nunc solum Ecclesia, sed principes quibus hi temporaliter subsunt, possum leges condere contra istos in favorem nominis Christiani, sicut possunt pro aliis personis causis.

Quidam vero sunt subditi de iure et non de facto principibus Christianis: ut infideles occupantes terras Christianorum. Hi namque, si eorum principes Christiani aut sui heredes vivunt, illis de iure subsunt in quorum sunt dominiis. Et si nullus superest heres, subdendi sunt, de iure Ecclesiae Romanae, alicui alteri Christiano ab Apostolica Sede, cuius interest in hoc casu providere de principe Christiano, in favorem fidei. Et hi non solum sunt infideles, sed hostes Christianorum. Et si de rebus istorum illiquid lege sancitum est a praedictis, executioni mandandum est publica auctoritate, non privatis rapinis aut furtis. Verum tamen est quod quoad bellum inferendum istis, quilibet Christianus princeps habens auctoritatem indicendi bellum pro republica propria, potest, ex communi voto, quannis tacito, christiani populi, praedictis inferre bellum, et licite possidere quae obtinebit, si nullus superest heres Christianus (si enim superesset, deberent sua sibi restitui). Manifestat autem commune Christianorum votum celebrata semper solemnitas in Romana, quae communis est, Ecclesia, in novis victoriis prineipum Christianorum quorumcumque bellantium adversus Mahumetanos.

Quidam nutem infideles nec de iure nunc de facto subsunt secundum temporalem jurisdictionem principibus Christianis: ut si inveniuntur pagani qui nunquam imperio Romano subditi fuerunt, terras inhabitantes in quibus Christianum nunquam fuit nomen. Horum namque domini, quamvis infideles, legitimi domini sum, sive regali sive

politico regimine gubernentur: nunc eunt propter infidelitatem in dominio morum privati; cum dominium sit ex iure positivo, et infidelitas ex divino iure, quod non tollit ius positivum, ut superius in quaestione habetur. Et de his nullam scio legem quoad temporalia. Contra hos nullus rex, nullus imperator, nunc Ecclesia Romana potest movere bellum ad occupanda» terras eorum aut subiiciendum eos temporaliter: quin nulla subest causa iusti belli, cum Iesus Christus, *Rex regum*, cui *data est omnis potestas in caelo et in terra*, miserit ad capiendam possessionem mundi non milites armatae militiae, sed sanctos praedicatores, *sicut oves inter lupos*. Unde nunc in Testamento veteri, ubi armatu manu possessio erat capienda, terrae infidelium indictum lego bellum alicui propter hoc quod non erant fideles: sed vel quia volebant dare transitum; vel quia eos offenderant, ut Madianitas; vel ut recuperarem suam, divina largitione concessa. Unde gravissime peccaremus si fidem Christi Iesu propter hanc viam ampliare contenderemus: nunc essemus legitimi domini illorum, sed magna latrocinia committeremus, et teneremur ad restitutionem, utpotest iniusti debellatores aut occupatores. Mittendi essent ad hos praedicatores boni viri, qui verbo et exemplo converterent eos in Deum; et non qui eos opprimerent. spoliarent, scandalizarent, sublidant, et *duplo gehennae filios faciant*, more Pharisaeorum.

II. Circa secundum dictum litterae, scilicet quod huiusmodi res infidelium non possunt privata auctoritate ab eis auferri, dubium occurrit, an liceat christianum servum infidelis furari vel rapere. Et est sermo de infidelibus qui de facto non subsunt principibus Christianis. Et est ratio dubii quia nulli dicunt quod sic: eo quia infidelis inlustus cum detinet, ut patet per iura civilia et canonica. Alii vero distinguunt de tempore belli, etc.

Ex dictis autem patet quod publica auctoritate licitum est et propter modum furti et rapinae: sicut bellum vel insidiae contra infideles licent. Privata vero opportunitate concessa alicui, quia licitum est inhaurire talem servum ad «ui libertatem vindicandam, qui, utpotest iniuste oppressus in libertate, habet iustum bellum contra infidelem dominum, potest et debet opem ferre tali seno, sive occulte propter modum furti, sive manifeste propter modum rapinae. Nunc distinguo inter tempus belli et pacis: quia ex hoc capite, scilicet ex parte adiutorii ad liberationem sic oppressi. non oportet distinguere; quoniam oppressus» habet continuum bellum iustum cum detentore, Nunc oportet publicam auctoritatem aliter hic quaerere quam quod *vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae*: satis enim inculpata est tutela quando, pro libertate Christiani iniuste

• Ap. M.

ICIUofU,
'rrv tE
*
03.
ixrm.nrvA.
•Hint, ag-i
tin. rfi. U&
A ?, x yA y

• Vx«.ap.xz.
"«". N Mr,
UnL ttf. e.
vtn. J iff.
Vm.3c x ie.
-/ .1.«.■»A

X». »a 0

<m. iu

• Nm v

^o l a h UV

".<><.->

detenti» non nisi modus furti aut rapinae committitur; cum talis libertas multo pretiosior sit omni in quo apparet laedi bono infidelis per hos actus, ct nulla sit spes iustitiae consequendae α quocumque iudicc. Et Ambrosius dicit, in libro *de Offic.* -, quod *qui non repellit iniunam .1 socio, cum potest, tam est in vitio quam ille qui facit.* – Dc captivis autem iniustc detentis ab eisdem idem est iudicium.

111. Sed tunc insurgit dubium , cur non liceat privata auctoritate furari vel rapere ab istis infidelibus rea quas iniustc detinent, sicut hos servos: cum senus quaedam possessio domini sit; et utrobique iniusta possessio sit.

Ad hoc dicitur quod res horum infidelium iniuitoc sunt duplices. Quaedam enim ideo iniustc possidentur ab cis quia infideles sunt: ut status dominiorum et huiusmodi. Et hicc non nisi publica auctoritate invadere licet: quia in nullius particularis personae bonis sunt.

Quaedam vero ideo iniustc possidentur quia sunt alterius particularis personae: ut res furtivae, raptae, vel per usum extortae. Et has per modum furti dominum accipere ub cis, sine scandalo, etc., non minus licet quam a nostris, iuxta supradictn *. Accipere autem per modum rapinae privata auctoritate, cum impossibile sit in pluribus hoc fieri sine scandalo; ct actus dc genere suo sit illicitus, quia non licet privatae personae ius sibi armata manu di-

cere, quin in terris nostris fit per hoc iniuria principi, ct in terris eorum magnum immineret periculum; illicitum videtur, nisi forte tanta esset commodius oblata ut omnia inconvenientia cessarent, ct, deficiente spe iudicis, liceret ius sibi facere contra huiusmodi, qui hostes sunt Christianorum.

Quare autem liceat per modum rapinae Christianos a servitute liberare et non res, ratio est quia liberatio seni habet rationem recuperationis factae in continenti: quoniam homini vivo continue infertur violentia personalis, dum detinetur in servum. Ereptio autem rerum non habet huiusmodi rationem: quia occupatio iam transit in rem indicatam.

IV. Et per hoc patet intellectus tertii quod in littera dicitur, scilicet quoti huiusmodi res possunt ab cis subtrahi publica auctoritate -. lum -- enim patet quod ab infidelibus dc iure et facto subditis Christianis, possunt eorum domini ct iudiccs per sententiam auferre et servos ct res dictas, etc. Ab hi» autem qui dc iure, sed non de facto subsunt, possunt omnes, ut dictum est-, christiani principcs per viam belli auferre: ct tunc, scilicet belli tempore, omnia iustc fiunt accipientium publica auctoritate, ea scilicet qua bella geruntur.

Et hacc sufficiant etiam pro articulo ultimo eiusdem quaestionis sexagesimaesextue.

ARTICULUS NONUS

UTRUM FURTUM SIT GRAVIUS PECCATUM QUAM RAPINA

Infra, qu. i.xint, art. 3, ad 3; qu. cxvj, art. 3, ad i; qu. cu.iv, art 3, ad 4; V *Ethic** Ictet. n.

Sed nonum sic proceditur. Videtur quod furtum sit gravius peccatum quam rapina. Furtum enim, super acceptionem rei alienae, habet adiunctam fraudem et dolum, quod non est in rapina. Sed fraus el dolus de se habent rationem peccati, ut supra * habitum est. Ergo furtum videtur esse ’ gravius peccatum quam rapina.

2. Praeterea, verecundia est timor de turpi actu, ut dicitur in IV *Ethic.* . Sed magis verecundantur homines de furto quam de rapina. Ergo furtum est turpius quam rapina.

3. Praeterea, quanto aliquod peccatum pluribus nocet, tanto gravius esse videtur. Sed per furtum potest nocumentum inferri el magnis et panis: per rapinam autem solum # impotentibus, quibus potest violentia inferri. Ergo gravius videtur esse peccatum furti quam rapinae.

Sed contra est quod secundum leges gravius punitur rapina quam furtum.

Respondeo dicendum quod rapina et furtum habent rationem peccati, sicut supra* dictum est, i propter involuntarium quod est ex parte cius cui

aliquid aufertur; ita tamen quod in furto est involuntarium per ignorantiam, in rapina autem l involuntarium per violentiam. Magis est autem aliquid involuntarium per violentiam quam per ignorantiam: quia violentia directius opponitur voluntati quam ignorantia. Et ideo rapina est gravius peccatum quam furtum.

Est el alia ratio. Quia per rapinam non solum infertur alicui damnum in rebus, sed etiam vergit in quandam personae ignominiam sive iniuriam. Et hoc praeponderat fraudi ve! dolo, quae pertinent ad furtum.

Unde patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod homines sensibilibus inhaerentes magis gloriamur de virtute exteriori, quae manifestatur in rapina, quam de virtute interiori, quae tollitur per peccatum. Et ideo minus verecundantur de rapina quam dc iurto.

Ad tertium dicendum quod licet pluribus possit noceri per furtum quam per rapinam, tamen graviora nocumenta possunt inferri per rapinam quam per furtum. Unde ex hoc etiam rapina est detestabilior.

a) videtur eve. – est PHa.
?) solum. – solis ABI.

γ) – est addant Pa.

QUAESTIO SEXAGESIMASEPTIMA

DE INIUSTITIA IUDICIS IN IUDICANDO

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de vitiis oppositis commutativae iustitiae quae consistunt in “v verbis in quibus laeditur proximus”. Et de his quae pertinent ad iudiciurn; secundo, de nocumentis verborum quae fiunt extra iudiciurn.

Circa primum quinque considerata occurrunt: primo quidem, de iniustitia iudicis in iudicando; secundo, de iniustitia accusatoris in accusando*; tertio, de iniustitia ex parte rei in sua defensione; quarto, de iniustitia testis in

testificando; quinto, de iniustitia advocati in patrocinando*.

Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: utrum aliquis possit iuste iudicare eum qui non est sibi subditus.

Secundo: utrum liceat iudiciurn ferre a contra veritatem quam novit, propter ea quae sibi proponuntur.

Tertio: utrum iudex possit aliquem iuste condemnare non accusatum.

Quarto: utrum licite possit poenam relaxare.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT IUSTE IUDICARE EUM QUI NON EST SIBI SUBJECTUS

Supra, qu, 1x, <n. 6.

De primum sic proceditur. Videtur quod Possit iuste iudicare eum qui non est sibi subditus. Dicitur enim Danieli: *45* *46* *47* *48* *49* *50* *51* *52* *53* *54* *55* *56* *57* *58* *59* *60* *61* *62* *63* *64* *65* *66* *67* *68* *69* *70* *71* *72* *73* *74* *75* *76* *77* *78* *79* *80* *81* *82* *83* *84* *85* *86* *87* *88* *89* *90* *91* *92* *93* *94* *95* *96* *97* *98* *99* *100* *101* *102* *103* *104* *105* *106* *107* *108* *109* *110* *111* *112* *113* *114* *115* *116* *117* *118* *119* *120* *121* *122* *123* *124* *125* *126* *127* *128* *129* *130* *131* *132* *133* *134* *135* *136* *137* *138* *139* *140* *141* *142* *143* *144* *145* *146* *147* *148* *149* *150* *151* *152* *153* *154* *155* *156* *157* *158* *159* *160* *161* *162* *163* *164* *165* *166* *167* *168* *169* *170* *171* *172* *173* *174* *175* *176* *177* *178* *179* *180* *181* *182* *183* *184* *185* *186* *187* *188* *189* *190* *191* *192* *193* *194* *195* *196* *197* *198* *199* *200* *201* *202* *203* *204* *205* *206* *207* *208* *209* *210* *211* *212* *213* *214* *215* *216* *217* *218* *219* *220* *221* *222* *223* *224* *225* *226* *227* *228* *229* *230* *231* *232* *233* *234* *235* *236* *237* *238* *239* *240* *241* *242* *243* *244* *245* *246* *247* *248* *249* *250* *251* *252* *253* *254* *255* *256* *257* *258* *259* *260* *261* *262* *263* *264* *265* *266* *267* *268* *269* *270* *271* *272* *273* *274* *275* *276* *277* *278* *279* *280* *281* *282* *283* *284* *285* *286* *287* *288* *289* *290* *291* *292* *293* *294* *295* *296* *297* *298* *299* *300* *301* *302* *303* *304* *305* *306* *307* *308* *309* *310* *311* *312* *313* *314* *315* *316* *317* *318* *319* *320* *321* *322* *323* *324* *325* *326* *327* *328* *329* *330* *331* *332* *333* *334* *335* *336* *337* *338* *339* *340* *341* *342* *343* *344* *345* *346* *347* *348* *349* *350* *351* *352* *353* *354* *355* *356* *357* *358* *359* *360* *361* *362* *363* *364* *365* *366* *367* *368* *369* *370* *371* *372* *373* *374* *375* *376* *377* *378* *379* *380* *381* *382* *383* *384* *385* *386* *387* *388* *389* *390* *391* *392* *393* *394* *395* *396* *397* *398* *399* *400* *401* *402* *403* *404* *405* *406* *407* *408* *409* *410* *411* *412* *413* *414* *415* *416* *417* *418* *419* *420* *421* *422* *423* *424* *425* *426* *427* *428* *429* *430* *431* *432* *433* *434* *435* *436* *437* *438* *439* *440* *441* *442* *443* *444* *445* *446* *447* *448* *449* *450* *451* *452* *453* *454* *455* *456* *457* *458* *459* *460* *461* *462* *463* *464* *465* *466* *467* *468* *469* *470* *471* *472* *473* *474* *475* *476* *477* *478* *479* *480* *481* *482* *483* *484* *485* *486* *487* *488* *489* *490* *491* *492* *493* *494* *495* *496* *497* *498* *499* *500* *501* *502* *503* *504* *505* *506* *507* *508* *509* *510* *511* *512* *513* *514* *515* *516* *517* *518* *519* *520* *521* *522* *523* *524* *525* *526* *527* *528* *529* *530* *531* *532* *533* *534* *535* *536* *537* *538* *539* *540* *541* *542* *543* *544* *545* *546* *547* *548* *549* *550* *551* *552* *553* *554* *555* *556* *557* *558* *559* *560* *561* *562* *563* *564* *565* *566* *567* *568* *569* *570* *571* *572* *573* *574* *575* *576* *577* *578* *579* *580* *581* *582* *583* *584* *585* *586* *587* *588* *589* *590* *591* *592* *593* *594* *595* *596* *597* *598* *599* *600* *601* *602* *603* *604* *605* *606* *607* *608* *609* *610* *611* *612* *613* *614* *615* *616* *617* *618* *619* *620* *621* *622* *623* *624* *625* *626* *627* *628* *629* *630* *631* *632* *633* *634* *635* *636* *637* *638* *639* *640* *641* *642* *643* *644* *645* *646* *647* *648* *649* *650* *651* *652* *653* *654* *655* *656* *657* *658* *659* *660* *661* *662* *663* *664* *665* *666* *667* *668* *669* *670* *671* *672* *673* *674* *675* *676* *677* *678* *679* *680* *681* *682* *683* *684* *685* *686* *687* *688* *689* *690* *691* *692* *693* *694* *695* *696* *697* *698* *699* *700* *701* *702* *703* *704* *705* *706* *707* *708* *709* *710* *711* *712* *713* *714* *715* *716* *717* *718* *719* *720* *721* *722* *723* *724* *725* *726* *727* *728* *729* *730* *731* *732* *733* *734* *735* *736* *737* *738* *739* *740* *741* *742* *743* *744* *745* *746* *747* *748* *749* *750* *751* *752* *753* *754* *755* *756* *757* *758* *759* *760* *761* *762* *763* *764* *765* *766* *767* *768* *769* *770* *771* *772* *773* *774* *775* *776* *777* *778* *779* *780* *781* *782* *783* *784* *785* *786* *787* *788* *789* *790* *791* *792* *793* *794* *795* *796* *797* *798* *799* *800* *801* *802* *803* *804* *805* *806* *807* *808* *809* *810* *811* *812* *813* *814* *815* *816* *817* *818* *819* *820* *821* *822* *823* *824* *825* *826* *827* *828* *829* *830* *831* *832* *833* *834* *835* *836* *837* *838* *839* *840* *841* *842* *843* *844* *845* *846* *847* *848* *849* *850* *851* *852* *853* *854* *855* *856* *857* *858* *859* *860* *861* *862* *863* *864* *865* *866* *867* *868* *869* *870* *871* *872* *873* *874* *875* *876* *877* *878* *879* *880* *881* *882* *883* *884* *885* *886* *887* *888* *889* *890* *891* *892* *893* *894* *895* *896* *897* *898* *899* *900* *901* *902* *903* *904* *905* *906* *907* *908* *909* *910* *911* *912* *913* *914* *915* *916* *917* *918* *919* *920* *921* *922* *923* *924* *925* *926* *927* *928* *929* *930* *931* *932* *933* *934* *935* *936* *937* *938* *939* *940* *941* *942* *943* *944* *945* *946* *947* *948* *949* *950* *951* *952* *953* *954* *955* *956* *957* *958* *959* *960* *961* *962* *963* *964* *965* *966* *967* *968* *969* *970* *971* *972* *973* *974* *975* *976* *977* *978* *979* *980* *981* *982* *983* *984* *985* *986* *987* *988* *989* *990* *991* *992* *993* *994* *995* *996* *997* *998* *999* *1000* *1001* *1002* *1003* *1004* *1005* *1006* *1007* *1008* *1009* *1010* *1011* *1012* *1013* *1014* *1015* *1016* *1017* *1018* *1019* *1020* *1021* *1022* *1023* *1024* *1025* *1026* *1027* *1028* *1029* *1030* *1031* *1032* *1033* *1034* *1035* *1036* *1037* *1038* *1039* *1040* *1041* *1042* *1043* *1044* *1045* *1046* *1047* *1048* *1049* *1050* *1051* *1052* *1053* *1054* *1055* *1056* *1057* *1058* *1059* *1060* *1061* *1062* *1063* *1064* *1065* *1066* *1067* *1068* *1069* *1070* *1071* *1072* *1073* *1074* *1075* *1076* *1077* *1078* *1079* *1080* *1081* *1082* *1083* *1084* *1085* *1086* *1087* *1088* *1089* *1090* *1091* *1092* *1093* *1094* *1095* *1096* *1097* *1098* *1099* *1100* *1101* *1102* *1103* *1104* *1105* *1106* *1107* *1108* *1109* *1110* *1111* *1112* *1113* *1114* *1115* *1116* *1117* *1118* *1119* *1120* *1121* *1122* *1123* *1124* *1125* *1126* *1127* *1128* *1129* *1130* *1131* *1132* *1133* *1134* *1135* *1136* *1137* *1138* *1139* *1140* *1141* *1142* *1143* *1144* *1145* *1146* *1147* *1148* *1149* *1150* *1151* *1152* *1153* *1154* *1155* *1156* *1157* *1158* *1159* *1160* *1161* *1162* *1163* *1164* *1165* *1166* *1167* *1168* *1169* *1170* *1171* *1172* *1173* *1174* *1175* *1176* *1177* *1178* *1179* *1180* *1181* *1182* *1183* *1184* *1185* *1186* *1187* *1188* *1189* *1190* *1191* *1192* *1193* *1194* *1195* *1196* *1197* *1198* *1199* *1200* *1201* *1202* *1203* *1204* *1205* *1206* *1207* *1208* *1209* *1210* *1211* *1212* *1213* *1214* *1215* *1216* *1217* *1218* *1219* *1220* *1221* *1222* *1223* *1224* *1225* *1226* *1227* *1228* *1229* *1230* *1231* *1232* *1233* *1234* *1235* *1236* *1237* *1238* *1239* *1240* *1241* *1242* *1243* *1244* *1245* *1246* *1247* *1248* *1249* *1250* *1251* *1252* *1253* *1254* *1255* *1256* *1257* *1258* *1259* *1260* *1261* *1262* *1263* *1264* *1265* *1266* *1267* *1268* *1269* *1270* *1271* *1272* *1273* *1274* *1275* *1276* *1277* *1278* *1279* *1280* *1281* *1282* *1283* *1284* *1285* *1286* *1287* *1288* *1289* <

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis scxegcsimacscptunac, circa responsionem ad secundum, dubium triplex occurrit, propter id quod dicitur, quod Leo *Papa subiecit se iudicio Imperatoris*. Primum ♦ est, qua et quali potestate Imperator iudicare poterat Papam in cusu posito, scilicet cum Papa sc illius iudicio subiecit. Et esc ratio dubii quia nue auctoritate Papae sibi concessa, nui nlin. Non Papae. 'I um quia sic non haberet vim coactivam ipsius Papae: cum nemo cogatur n scipso. 'I um quia Papa non potest dare potestatem maiorem sua, ne per hoc, non potest constituere aliquem qui sil superior Papa: ct consequenter omnis fungens auctoritate α Papa occepta, remanet subditus Papae, ct non iudex out superior illo fit per hoc. – Non alia. Quia nec ordinario Imperatoris: cum illa sit infra potestatem Papae, nec sc ad spiritualia extendat. Nec aliunde habita: quia non apparet nude.

Secundum dubium ♦ est, an Papa possit sc subiicrc in omnibus ad se spectantibus iudicio alicuius aut aliquorum; an in aliquibus tantum. Et est ratio dubii quia Auctor hic indistincte dicit quoti potest sc suhiiccre. Et in Decreti», II. qu. vn, cap. *Adm si*, Eco IV. de quo est sermo, subieit se iudicio Imperatoris in criminalibus, scilicet m crimine iniiLstitiñc, et universaliter in omnibus quae csscūt discutienda.

In oppositum autem est quorundam sententia dicentium conclusionem s. Thomae in IV *Siut*.t dist. xix et Alberti Migni .i. et s. Bomiventurac ♦, ct Uich.it di dc Mcdiavilla .i.*, esse quod Pepa non potest sc subiicrc in personalibus seu criminalibus alicui in foro iudiciali

III. Tertium dubium .i. est, an Papa subiiciens se alteri in foro iudiciali in his in quibus potest se subiicrc. sic se subiicrc intclligatur ut spontanea a principio subicctio transeat in necessitatem. Et est ratio dubii quia, si non transit in necessitatem, sed sic semper in libertate cius parere el non parere iudicanti. sequitur quod non fuerit in veritate subditus ipse quoad hoc; el quod iudex non fueril in veritate iudex, utpote non habens vim coactivam. quae, ut in littera ♦ patet, e>t necessaria indici. – Si vero transit in necessitatem, sequitur quod potestas Papae non sil maior |>oicstac illius indicis. Et tenet sequela: quia si remaneret potestas Papae maior illa, sicut aliis, posset revocare iUum el derogare illi, sicut aliis inferioribus pote-ttatibu», ct eripere ct liberare seipsum ab illa; ne per hoc, non transisset in necessitatem, sed in sua remaneret po- testate parere ct non parere, tollere et non tollere pote- statem illam ct gesta per illam.

IV. Ad primum dubium * dicitur quod cum potestas iudicis, ut in littera * dicitur, sit aut ordinaria aut per commissionem; ct in proposito constet quod iudex non possit ordinaria potestate iudicare Papam : consequens est quod potestas ista per commissionem est accepta. Et quin nullus alter dat hanc potestatem nisi ipsemet Papa sponte sc sub- lidens, sequitur quod potestas ista est per commissionem a Papa. Et quia Papa non potest dare potestatem maio- rem sua, ut patet; nec aequalem suae, quia oportet po- testatem datam a Papa dependere ab ipso ut effectum a causa, ita quod oppositum implicat contradictionem (esset enim a Papa, et non esset α Pαpα, ut patet), et constat quod potestas dependens ab alia potestate est minor illn a quu dependet: consequens est quod potestas huiusmodi iudicis et est a Papa, et est minor potestate Papae.

Ad utramque autem obicctioncm in contrarium, scilicet quia sequeretur quod non haberet vim coactivam. ct quod non esset superior ipse iudex, una ct eadem responsione diatur quod haec contingunt dupliciter: scilicet simplici- ter, vel secundum quid. El quod iudex huiusmodi non est simpliciter superior Papa, sed est secundum quid superior eo. quantum scilicet ad hanc sententiam. Et similiter dic- tus iudex non habet vim coaclivnm simpliciter respectu Papae, sed habet coactivam secundum quid respectu eius- dem. quantum scilicet spectat ad hanc sententiam: sicut

arbitri habent vim coactivam quantum ad id quod eorum arbitrio creditum est.

V. Ad secundum dubium .i. dicitur quod ct Papam posse .i. N.». it. sc subiiccre in ioro iudiciali in quibusdam, cx hac aucto- ritate litterae constat; ct cx allegato textu Dccrctonim. II, qu. vit, *Nos si incompetenter*, ubi Pupa manifeste subdidit indicio nuntiorum Imperatoris sc dc propriis actionibus, an iuste sel iniuste etc, ut clare patet ibi. Et Papam non posse sc subiicrc in foro iudiciali alicuius iudicio in qui- busdam, constat etiam es Auctore in IV *Sent.*, dist. xix, qu. t, art. 3, qu. ult., ad 3, ubi dicit: *Sicut nullus potest in seipsum sententiam dare excommunicationis, ita nec alteri committere se excommunicare*. Et eiusdem senten- tiae est Hichardus, in Quarto, dist. xrm, art. 5. qu. t, ad a; et Petrum dc Palude, in eiusdem dkt. qu. it .i. Quare .i. c>4. ». autem in quibusdam ric, in quibusdam non; ct quae sunt in quibus potest, quae autem in quibus non potest se sub- jicere, videndum restat. Et «t diligenter perspectum fuerit, apparebit quod in omnibus quae Papa potest per seipsum iudicare, potest »c alteri subiicrc'. et quod in nullo potest sc alteri subiiccre quod per seipsum iudicare non potest.

Manifestatur aurem quod dicimus, primo, cx ratione. Quia conrtnt quod omnis quae pertinent ad potestatem iu- risdictionis possunt alteri committi: ct ad nihil potest se extendere potestas delegata quod non claudatur mb obiecto potestatis committentis. – Deinde ex communiter acciden- tibus et dictis doctorum. Nam ex eo quod non potest sc subiicrc alicui in aliquo quod non potest per seipsum. sequitur quod non possit committere alicui quod ipsum possit excommunicare, deponere, suspendere ct huiusmodi; haec namque non potest per seipsum facere. Ex eo 'ero quod causas inter Sedem Apoatolicam ct quemcumque alium potest per teipsum iudicare, potest etiam per alium iudicare Et rursus cx eo quod causa.* iniuriae inter se- ipsum ct alios potest per seipsum iudicare, ut patet cum quis appellat tb iniusto evidenter gravamine ab ipso Papa sibi illato; consequens est quod possit in istis alteri com- mittendo indicium se subiicrc.

Advertendum tamen perspicacius huc in loco est quod quia iustitia, cuius actus est iudicium, non est ad sc. sed ad alterum; inter luiec duo genera causarum haec est dif- ferentia , quod in causis quae vcnunlur inter Cameram Apostolicam ct alios, Popa est iudex causae cx utroque extremo, ita quod ligat vel solvit utramque partem: quo- niam Cumera Apostolicu est vclut unn pars distincta a Papa, sicut fiscus distinguitur n principe. Et proptcrca si com- mittit alteri tale iudicium. eodem modo fiet sententia utrinq- ue habens plene rationem iustitiac. In causis autem quae vertuntur inter personum Papae ct alios, puta si Papa ra- puit. infamavit, occidit, et huiusmodi; Papa est iudex, cx parte persone suae, non secundum plenam rntinnem iu- stitiac, sed diminute: quia non potest damnare personam suam punitive, sed emendutive ad restituendum laeso quod sibi tenctur. Et quemadmodum hoc potest et deberet per seipsum iudicare, itu potest in hoc alterius iudicio sc sub- mittere. Et hoc eat quod in dicto cap. .*Vos si incuntpe* tenter* Papa, sc submittendo Imperatori, dicit, dum ait quod, *si iniuste egimus, cuncta volumus vestro emendare iudicio*.

Et secundum hoc, vitietur nulla esse differentia inter di- centes quod Papa potest se submittere alteri in criminalibus, ct negantes hoc. Quoniam, ut patet cx dictis, est aliquo inu- do verum, et aliquo modo falsum, ct proptcrca utrumque extremum m medio salvari potest. – Patet etiam nullam esse Contranctatcm inter doctrinam Auctoris hic ct in IV *Sent.*; sed utramque esse veram quoad diversa, ut declaratum est.

VI. Ad tertium dubium .i. dicitur quod necessitas est du- .i. Sua. m plex: iustitiac, et potentiae. Et vocatur necessitas iustitiac, qua non potest aliter fieri sine violatione iustiriae: neces- sitas vero potentiae, qua non potest aliter fieri cx defectu iurisdietionis. Si dc necessitate iustitiac est sermo, dicitur

quod transit in necessitatem iustitiae, ita quod sententia illius iudicis iusta habet vim coactivam ad parendum, sic quod, non parendo, iniustitiac reus est Papa. Et haec vis sufficit iudicis superioritati ct auctoritati. – Si autem est sermo de necessitate potentiae, sic dicitur quod cx causa rationabili Papa posset revocare huiusmodi iudiccs ct commissiones, sicut potuit concedere. Unde hodie iura concessu imperatori de Romana Ecclesia in dist. LXI11, cap. *Hadrianus*, et cap. *in synodo*, cessant. Non tamen deberet Papa in propriis causis iudiccs datos sine urgenti causa revocare uut mutare, propter scandalum. Si tamen faceret, facium teneret: sicut revocando inique iudiccs aliarum causarum male facit, factum tamen valet.

Et cx his patet solutio nd objecta. Nam quia transit in necessitatem iustitiae, salvatur superioritas et vis coactiva in iudice. Quia vero non transit in necessitatem potentiae, ideo Papa remanet superior simpliciter, ct potest cx causa rationabili ct urgente revocare et mutare, atque aliter satisfacere laesis.

VII. In eadem responsione, pro quanto dicitur qued Christus sponte se subdidit Pilato, adverte quod non intelligitur quod Christus, secundum quod homo *Rex regum*, commiserit Pilato potestatem supra se: quoniam Christus, secundum quod homo, non administravit regnum mundi ante resurrectionem; ideo dixit: *Regnum meum non est de hoc mundo* -. Sed quia Pilato praesidenti in ludaca nomine Romani imperii Christus Dominus se exhibuit sicut unum de subditis, nec Pilatus peccavit, iudicando Christum, peccato usurpati iudicii, sicut iudicani non sibi subditum: quamvis peccaverit peccatu iniqui iudicii damnans innocentem, dicente ipsomet: *Ego nullam causam invenio in eo* .

In responsione ad tertium eiusdem articuli, nota quod Auctor loquitur de exemptorum aubiectione in communi et secundum iura communia. Secus enim est secundum iura privilegiorum, quibus concessum est multis exemptis quod nec ratione rei, delicti aut contractus, ubicumque re», delictum aut contractus fuerit, etc.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IUDICI LICEAT II DICARE CONTRA VERITATEM QI AM NOVIT.
PROPTER EA QUAE IN CONTRARIUM PROPONUNTUR

7 MR M sic procedi h r. Videtur quod non liceat indicare contra veritatem quam novit, propter ea quae in **contrarium** proponuntur. Dicitur enim

Dent, xvn *: *Venies ad sacerdotes Levitici generis, et ad indicem qui fuerit in illo tempore, quaeresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem.* Sed quandoque aliqua proponuntur contra veritatem: sicut cum aliquid per falsos testes probatur. Ergo non licet iudici iudicare secundum ea quae proponuntur et probantur, contra veritatem quam ipse novit.

2. Praeterea, homo in iudicando debet divino iudicio conformari: *quia Dei indicium est.* ut dicitur *Dent*, i *. Sed *iudicium Dei est secundum veritatem*, ut dicitur *Rom.* n ♦ et Isaiae xi ** praedicatur de Christo: *Non secundum visionem oculorum indicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed indicabit in iustitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae.* Ergo iudex non debet, secundum ea quae coram ipso probantur, sententiam ferre contra ea quae ipse novit.

3. Praeterea, idcirco in iudicio probationes requiruntur ut fides fiat iudici de rei veritate: unde in his quae sunt notoria non requiritur iudicialis ordo; secundum illud I *ad Tim.* v ♦ *Qnorundam hominum peccata manifesta sunt, praecedentia ad indicium.* Si ergo iudex per se cognoscat veritatem, non debet attendere ad ea quae probantur, sed sententiam ferre secundum veritatem quam novit.

4. Praeterea, nomen conscientiae importat applicationem scientiae ad aliquid agibile, ut in Primo * habitum est. Sed facere contra conscientiam 3 est peccatum. Ergo iudex peccat si sen-

tentiam terat, secundum allegata, contra conscientiam veritatis quam habet.

Sed contra est quod Augustinus * dicit, *super Psalt.* : *Bonus iudex nihil ex arbitrio suo facit, sed secundum leges et iura pronuntiat.* Sed hoc est indicare secundum ea quae in iudicio proponuntur et probantur. Ergo iudex debet secundum huiusmodi iudicare. et non secundum proprium arbitrium.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, iudicare pertinet ad indicem secundum quod fungitur publica potestate. Et ideo informari debet in iudicando non secundum id quod ipse novit tanquam privata persona, sed secundum id quod sibi innotescit tanquam personae publicae. Hoc autem innotescit sibi ut in communi, et in particulari. In communi quidum, per leges publicas, vel divinas vel humanas: contra quas nullas probationes admittere debet. In particulari autem negotio aliquo, per instrumenta ct testes ct alia huiusmodi legitima documenta: quae debet sequi in iudicando magis quam id quod ipse novit lanquam privata persona. Ex quo tamen ad hoc adiuvari potest ut districtius discutiat probationes inductas, ut possit earum defectum investigare. Quod si eas non possit de iure repellere, debet, sicut dictum est *, eas in iudicando sequi.

Ad primum ergo dicendum quod ideo praemittitur in verbis illis de quaestione iudicibus facienda. ut intelligatur quod iudiccs debent veritatem iudicare secundum ea quae fuerunt sibi proposita.

Ad secundum dicendum quod Deo competit iudicare secundum propriam potestatem. Et ideo in iudicando informatur secundum veritatem

JgV

• Cf. num.

• V<n. i. 3.

• Ver*. 7.

JM |

'Co Cttf*
tenu. IfΔχ.
At l'~ik., tn
ito.

* Gn. faouc
am. 111. q». v

• ver. 9-

• ver». i7-
~ vSA 4

• ven. u-

• yu Ltm. m.
3

quam ipse cognoscit, non secundum hoc quod
 nb aliis accipit. Et eadem ratio esi de Christo,
 qui est verus Deus et homo. Alit autem indi-
 ces non iudicant secundum propriam potestatem.
 Et ideo non est similis ratio.

Ah *tertium dicendum* quod Apostolus loquitur in casu quando aliquid non solum est manifestum iudici, sed sibi et aliis, ita quod reus nullo modo crimen infitiri potest sed statim ex ipsa

evidentia facti convincitur. Si autem sit manifestum iudici et non aliis, vel aliis et non iudici, tunc est necessaria iudicii * discussio.

Ad quantum dicendum quod homo in his quae ad propriam personam pertinent, debet informare conscientiam suam ex propria scientia. Sed in his quae pertinent ad publicam potestatem, debet informare conscientiam suam & secundum ea quae in publico iudicio sciri possunt : etc.

Commentaria Cardinalis Caietani

IV articulo secunda eiusdem scxagcsimacsptimac quac-
Islionis dubium occurrit multorum dc conclusione huius
 articuli dubitantium; vel dicentium cam esse falsam, et pcc-
 care mortaliter iudicantcm, secundum allegata et probata,
 contra veritatem quam novit ut privata persona. Et licet
 rationes eorum coïncidant cum istis quas Auctor in littera
 solvit, pro claritate tamen maiori tractandae sunt, ut ma-
 teria et littera clarior fiat. Afferunt igitur quinque ad suum
 propositum ostendendum *.

Primo, quia iudicare contra veritatem est contra ius naturale; et contra ius divinum, *Exod. xxi ♦: Non susci-
pies vocem mendacii; neque in iudicio plurimorum uer-
saberis sententiae ut a veritate devies*; et subditur*; *In-
nocentem et iustum non occides*.

Secundo, quia Extra, de Regulis /uris, cap. Quiscandalizaverit, dicitur: *Utilius scandalum nasci permittitur quam veritas deseratur*. Hinc enim patet quod utilius est permittere ut scandalizentur netor et cives cx negata sententia contra veritatem, quam veritatemdeserere.

Tertio, quia secundum iura - iudex debet secundum Deum et illius imperium, veritatem et conscientiam, non per gratiam aut sordes testium iudicare. Ex hoc enim habetur quod non per sordes falsorum testium, et contra propriam conscientiam et iustitiam et interni iudicis sententiam iudicare debet, ut faceret iudicando contra veritatem notam.

Quarto, quia officium iudicis est latissimum, et potest subterfugere in favorem veritatis. Et si aliter non potest evadere, debet potius officio renuntiare.

Quinto, quia iura non cogunt indicem ad iudicandum secundum allegata et probata, sed ad iudicandum *secundum leges et iura* . Modo, aliud est iudicare secundum leges et iura, et aliud secundum allegata et probata: quia leges et iura volunt ut unicuique ius suum reddatur; allegata autem et probata volunt quandoque ut ius vitae vel membrorum vel rerum innocenti auferatur. – Et per hoc solvitur ratio litterarum, fundata super hoc quod debet iudex secundum leges iudicare.

Additur et his *sextum*, roborando tertium argumentum
tterrae, sic. Einis et medium ordinatum ad finem sic sc
habent quod, si media ducunt ad contrarium finis, non
unt media ad finem, nec a sapiente execution! mandantur,
ut patet in sanitate et medicinis: si enim medicinas in-
ducere constat infirmitatem contrariam sanitati intentae,
atuus esset prosequens illas propter canones omnium me-
licorum. Sed probationes in iudicio sunt ut inedia ordi-
nata ad finem veritatis innotescendae et ius suum unicuique
reddendi: quoniam idcirco afferuntur testes et alia docu-
menta facti in iudicio, ut patet. Si ergo constat quod hu-
usmodi media ducunt ad contrarium veritatis et iuris istius
nominis, consequens est ut ad sapientem iudicem spectet
non prosequi talia media contra finem. Et sic fatue, ac
per hoc male facit, iudicando in hoc casu secundum al-
legata et probata. - Et confirmatur. Quia sicut epickcia
debet iudicem inclinare, in casibus, ad iudicandum non
secundum leges scriptas; ira debet in hoc casu inclinare

ad non sequendum leges scriptas secundum quas est scriptum
secundum allegatu ct prubata iudicandum: quoniam hoc est
in favorem innocentiae, ct finis ipsius iuris.

Arguitur *postremo*, quia testes per quos contra veritatem innocens convictus damnandus est, *veniunt in vestimentis ovium, et intrinsecus sunt lupi rapaces rerum scelerum vitae*. Ac per hoc, si iudex certus de innocentia iuxta eorum dicta iudicat, minister est homicidarum aut praedonum. Et sic non excusatur, etiam si per alium iudicium omnino damnetur. Scriptum est enim *: *Necesse est ut veniant scandala: veruntamen vae homini illi per quem scandalum venit*.

Et quoniam nō hunc locum remissu est quaestio hae-
superius in qu. i.xi.v, art. <, ad 3; ideo, ut compleatur di-
cussio, arguitur etiam a quibusdam contra ibi dicta, scilicet
quod in hoc casu inferior iudex, si non potest in-
nocentem liberare convictum, debet ad superiorem remitti
eum. Contra, inquiunt si hoc faceret, exponeret innocentem
discrimini mortis: quoniam superior, non habens certam
notitiam illius, damneret illum. – Et eadem ratio est
si substitueret indicem: non enim evaderet reatum, causa
dans morti innocentis.

II. In hac quaestione multi scripserunt: alii dicentes: cum Auctore, quod iudex potest et debet, «cunctum a legata et probata, contra veritatem sibi certum iudicare. Talis totaliter oppositus, quod nec debet, nec potest sine peccato mortali; dii quod in causis criminalibus et civilibus magnae importandae non. in panis autem sic.

Nonnulli etiam volunt quod remedium de remittendo ad superiorem sit malum, propter allatam in oppositum rationem, dicentes quod si, per impossibile, casus hic accideret, praemissis omnibus praemittendis, deberet iudex manifestare populo quare non potest damnare illum, et relinquere eis curam an velint ad superiorem remittere. Sed hi non provident casui. Quia si supremo iudici casus hic accidat, scilicet quod sciat innocentiam; et pars atque populus petat iustitiam: qui facere debet princeps? Quis scit vertet? Iudicare contra innocentem non potest, secundum istos: absolvere non potest, secundum iura; superius sedere non potest, parte et populo instante; delegare non potest, secundum istos. Erit ergo perplexus rex aut Imperator in hoc casu, nisi renuntiet regno aut imperio, secundum istos.

Distinguentes autem in proposito inter causas criminales aut civiles magnas aut parvas (nisi pro quanto *modicum pro nihilo reputaretur*: quod tamen in indicium venire non solet), irrationabiliter loquuntur. Quoniam nunc invenitur hic facere iniustum, aut non. Si est hic iniustitia, sequitur quod non liceat. Et si non est iniustitia, constat quod licet, quocumque occurrat materia rerum, honoris vitae, etc.

III. Ut autem veritas melius elucescat, non a rationibus
ducentibus ad inconueniens, quoniam minus efficaces sunt
ad a rationibus ostendiui moveri debemus. Et ad osten
dendum quidem quod iudex peccat iudicando contra ve
ritatem sibi, ut privatae tamen personae, notam, in quo

?) fotfjf, - ut bt notorii» Addunt Pa.

γ) iudicii. - iudici» PD, iudicialls E, iudici Ha; tunc⁶. iudicii
om. pG.

5) *ou».* - icilicet AKCEFHK_m, sed 1. nra. DG.

i) teiri poaunt. - Om. ρλ. audivit -A.- Pro ch., α ta
otn. ADHpL et a.

•îUiïh.cjp.xro.
*rr>. 7.

cumque casu, unica est ratio ostensiva: quiu scilicet inhiatum facit damnando innocentem, quod est secundum sc pravum ct nulla potest reetn intentione, nullo timore, nulla scandali intentione, licitum fieri.

Ad monstrandum vero quod iudex non peccat, sed debet. quando non potest aliter facere, iudicarc contra huiusmodi veritatem secundum allegata ct probata, est unica ratio: scilicet quin persona publica potestate publica, scientia publica ct voluntate publica uti debet in iudiciis. sine ignorantia, imprudentia ct negligentia propria, quidquid inde veniat. Sed iudex est huiusmodi: et in casu proposito omnia ista concurrunt. Ergo.

Ad hoc deducitur tota ista quaestio, ut examinentur huc rationes, et discernatur vis carum ad propositum.

IV. Principium autem investigationis huius hinc sumendum est, quod tam secundum moralem philosophiam quum secundum iura, ex intentione maleficia distinguuntur. Et hoc in tantum consideratur ut dicamus unanimiter quod occidens suum invisorem, aliter sc salvare non potens, si intendit occidere, homicida est si intendit se defendere, sed occisio, praevisa edam, consequitur ex actione defensiva, non peccat. Ab intentione igitur ludios specie» et natura huius operis sumenda est. Constat autem quod iudex dc quo loquimur, qui scilicet omnem suam prudentiam, sollicitudinem, scientiam, potestatem, etc., adhibuit ut liberaret innocentem huiusmodi: – constat, inquam, quod non intendit ex privata voluntate occidere, mutilare ct, breviter, iniustum facere: sed tale iniustum constat sequi cx hoc quod intendit uti publico officio, ct utitur illo. Unde non est iniustida cx hoc netu quod iudex faciat iniustum innocenti: cum hoc non intendat privata aut publica voluntate. Sed videndum restat si forte esset ittustitia cx hoc quod teneretur non uti publico officio in tali casu, propter talem cx sui officii actione eventum praevisum, scilicet mortem innocentis. Sed ei diligenter consideremus, pertona quae est iudex tenetur uti officio suo, parte ct populo instante: quoniam sibi incumbit cura utendi potestate publica; et plus tenetur curam habere publici officii suae euroe commissi quam vitee alterius, cuius cura non spectat ad ipsum nisi sicut ad iudiccm.

quemadmodum superius · in quaestione dc homicidio per hanc rationem conclusum est quod defendens sc non tenetur omittere actum defensionis propriae per hoc quod videtur cx ipso sequi mortem alterius etiam impoenitentis, quin scilicet sibi mugis incumbit cur.? sui quam proximi; eadem efficacia potest hic concludi quod quia personae iudicis incumbit cura ut utatur publico officio, et non cum proximi nisi ratione publici officii, ideo non tenetur abstinere ab usu publici officit propter damnum consequens proximi. – Et confirmatur. Quin *nemo damnum facit nisi facit quod facere ius non habet*, secundum iura ·.

Cum ergo persona iudicis ius habeat utendi publico officio secundum leges ct iura ct allegata et probata, sequitur quod non facit damnum alicui utendo iurc officii sui. – Ratio ergo super qua fundatur positio dicentium iudiccm peccare si contra veritatem sibi notam iudicct secundum allegata ct probato, etc., infirm i est, et non concludit intentum: utpote ex his quae sunt per accidens procedens.

Ratio autem allata pro parte contraria manifeste procedit cx his quae conveniunt per sc actui. Actus namque sententiae damnantis est netus publicus. Et proptcrca debet per sc causas habere publicas : scilicet personam, potestatem, scientiam, ct voluntatem, quae praecepto publico quod iudex fadt dc poena huiusmodi, manifestatur; praeceptum enim a voluntate est. Nec persona iudicis aliquem actum propriae voluntatis apponit in hoc casu in damnum innocentis, nisi uti potestate, scientia et voluntate publica, quem actum si posset omittere, libenter amitteret. Sed quia tenetur ad illum , propter coincidentiam personae publicae cum sua, ideo non tenetur omittere illum propter damnum alterius per accidens rarissimum eveniens cx usu publici officii. – Et quoniam haec via solidum habet fundamcntuin; ct nihilominus tenetur a tot ductoribus, sci- ^cct 5ancio Thomu, Alexandro dc Ales ♦, Richurdo ··, Petro dc Palude ct Petro dc Taraniusia, et mulus aliis, ut refe-

runt tractantes materiam hunc; et ortum habet ab Ambrosio. super *Beati immaculati*, ut putet 111. qu. vn, *iudicct*, et ub Augustino, super Psalterio, ut in littera atfertur·, ideo amplectenda est.

V. Nunc superest ad obectu ʹ respondere. Et ad*primum*, ct similia, dicitur quod occidere innocentem per sc. ita quod intendatur occisio innocentis, est contra omnia iura. Sed occidere innocentem per accidens, dando scilicet operam rei licitae et necessariae, ut facit utens publico officio, non est contra ius naturale, divinum aut scriptum.

Ad *secundum* dicitur quod iudex in casu isto nullum deserit veritatem quum debet amplecti. Quia dat operam rei licitae; ct per accidens in detrimentum veritatis consiitentis in facto, actio sua vertitur.

\d *tertium* dicitur cx littera in solutione secundi, quod iudex humanus non tenetur iudicarc sicut iudicat Deus: sed tenetur iudicarc sicut vult Deus quod homo iudicct. Statuit autem ipse Deus ut homo iudicct secundum veritatem publicam: ut putet ex eo quod statuit quod *in nre duorum vel trium stet omne verbum* *. Et proptcrca iudex, indicando secundum allegata ct probata, iudicat secundum Deum ct conscientiam publicam, ut in littcn dicitur in responsione ad ultimum : cl non iudicat secundum surdes testium nisi materialiter, ct per accidens rarissimum, quod homini non imputatur. Esset enim homini imputandum si vd cx intentione, vel ignorantia, \d imprudentia, vel negligentia sordes testium sequeretur: sed quando cx confingentibus nihil omittit, sibi non imputatur.

\d *quantum* dicitur quod ex hoc quod officium iudids est latissimum nihil aliud habetur nisi qucxl debet, quintum potest salvo officio, innocentem adiuvarc. Et non cœnetur proptcrca renuntiare officio.

Ad *quintum* dicitur quod ridiculum est dicere quod iudex tenetur secundum leges et iura, et non secundum illcʹatn et probata iudicare, cum leges et tura sint de uni* vcrsulibus. ct sententia debeat cxMc dc hoc singulari lacto. Constat enim quod ad conclusionem singularem, quae per sententiam infertur, non descenditur ab universalibus legibus et turibus nisi per particulares ct singulares propositiones . quae per allegata ct probata constant Et lex divina mandat quod per allegata ct probati iudicetur, dum *Deut.* xix ♦ dicitur: *in ore duorum vel trium stabit omne verbum*; et in mttcrü mortis, cap. xvie ', didtur: *In ore duorum vel trium testium peribit qui interficietur*; non obstante quod allegata et probata quandoque violent ius: quia hoc est per accidens et ut in paucioribus; leges autem ct moralia iudicant per sc. et quae ut in pluribus fiunt.

Ad *sextum* dicitur quod linis iustitiae publicae humanae non est veritas facti absolute, sed veritos facti publica homini. Et hoc est quod Auctor, respondendo ad tentum, dicit sub altis verbis: scilicet quod *si factum sit manifestum iudia et non aliis, vel aliis et non iudia, tunc est necessaria discussio*; hoc est: Non habetur veritas publica, sicut in notoriis, et proptcrca est necessaria discussio, ut veniatur ud finem, scilicet manifestum publice, scilicet lo-dici ct aliis. Quantumcumque ergo iudtci soli esset manifestum, non habetur finis, sed est necessaria discussio ut perveniatur ad finem, publicam scilicet veritatem. Constat autem quod iudicaiis secundum allegata et probat· iudicat secundum veritatem non simpliciter, sed publicam io humanis iudiciis, etc. Et simili modo dicitur quod licet lmis iustitiae sit reddere unicuique ius vere suum, fini» tamen iustitiae publicae humanae est reddere unicuique ius suum non simpliciter, sed quantum potestas ct scientia publica sc extendere possunt : neque enim plus exigendum ab homine est.

Ad confirmationem dc epicikcia dicitur quod epicikcix in persona publica non inclinat ud privatas operationes vel omissiones, sed ad operationes ct omissiones convenientes iudicis officio. In proposito autem supponitur quod cx officio index non possit illum liberare ncc cx iustitia, nec cx epicikcia, ncc cx quacumque prudentia.

Ad *postremum* dicitur quod licet testes \emant intrinsecus ut lupi, iudex tamen non est minister cotum, sed

*Ct.tiLa.t 4T- rt, nni

?

*Lm· au -

• V<i>, 4) *44

T

«tt·. ».

•O?· n. »»· 7 ' S. T ta* »»· a

•QU.Mi» !.*«■>

tuns: cl propterea non incurrit reatum sequelae eorum. Nec per ipsum venit scandalum: sed per illo» testes, qui abutuntur iure ct iudici» officio.

Ad ea autem quae ubiiciuntur deinde contra remedium de remittendo ad superiorem, dicitur quod argumenta illu non sunt contra Auctorem. Quoniam Auctor non dicit quod remittat ad superiorem: sed quod *relinquat superiori htdiauditm* Quod est idem cum illo quod urgentes consulunt. scilicet quod exoneret se. ct relinquat curam aliis, si volunt, ad superiorem recurrere. – Et scito quod si casus disputatus accideret inferiori iudici. deberet coram populo lurarc quod sibi constat oppositum, ct propterea non iudicat; ct indicare modum quo constat sibi, puta. *Quia vidi in tali loco*, etc. Et hoc ipsum deberet significare superiori, ut vel sic, habendo ipsum inferiorem indicem pro uno teste, Innocens adiuvetur eorum superiori iudicio. Princeps nutem posset simili modo coram populo iurarc, quando sibi cusus iste accideret, et conari quantum potest ut populum placet ct panem quieter. Optima autem cautela indicis in causa huiusmodi est. antequam perveniatur nd ulteriora, vel repellere cx officit» accusatio-

nem; vel ita praeveniendi operari ut non procedatur in causa; quod multis potest viis fieri.

VI. Dc ministro autem iudici sciente «ententiam esse iniquam dicendum est quod debet tali uti dexteritate ut testimonium suum infirmet sententiam iniquam. Et f hoc non potest, debet petere ut sublevetur ab hac cxxccutione. Quod si nec hoc potest obtinere, sed oportet ipsum obedite aut cedere officio, licite potest publica ministerial! potestate uti, n publica scientia ct potestate principali mota, sicut de indice dictum est -: eadem enim est ratio. Propter * Num. σ. quod secus esset si sententia contineret errorem intolerabilem uut manifestam iniquitatem: quia tunc non cx *den-tia, sed ignorantia, malitia, imprudentia aut negligentin publica moveretur. Unde in cap. *Pastoralis, dc Officio Delegali*, dicitur quod ordinarius exequi debet sententiam delegati *etiam si sciat eam esse iniustam*, si non potuit obtinere ut sublevaretur ob onere execution!» : et non dicit, ri *sciunt ipse et alii* eam esse iniustam. Et Auctor superius, in loco allegato -, dicit quod minister non peccat exequendo, *si * Ūw cy sententia non emUtiedi manifestam iniustitiam*: et non dicit *manifestam sibi*, sed *manifestam* absolute.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IUDEX POSSIT ALIQUEM IUDICARE ETIAM SI NON SIT ALIUS ACCUSATOR

Cn>it. Impugn. Rclix., e», m.

tertium sic proceditur. Mdetur quod iudex possit aliquem iudicare etiam si non sil alius accusator. Humana enim iustitia derivatur a iustitia divina. Sed Deus peccatores iudicat etiam si nullus sit accusator. Ergo videtur quod homo possit in iudicio alium condemnare etiam si non adsit accusator.

2. Praeterea, accusator requiritur in iudicio ad hoc quod deferat crimen ad iudiecm. Sed quandoque potest crimen ad iudiecm devenire alio modo quam per accusationem: sicut per denuntiationem vel per infamiam, vel etiam si ipse iudex videat. Ergo index potest aliquem condemnare absque accusatore.

3. Praeterea, facta Sanctorum in Scripturis narrantur quasi quaedam exemplaria humanae vitae. Sed Daniel simul luit accusator et index contra iniquos senes, ut palet Dan. xiu '. Ergo non est contra iuslitium si aliquis aliquem damnet γ tanquam index, et ipsemet sit accusator.

Sed contra est quod, l ad Cor. v Ambrosius, exponens sententiam Apostoli dc fornicatore, dicit quod *iudicis non est sine accusatore damnare: quia Dominus Indam, cum fuisset fur, quia non est accusatus, minime abiecit*.

Respondeo dicendum quod iudex est interpret iustitiae: unde sicut Philosophus dicit, in V *Ethic.* -, *adñ iudiecm confugiunt sicut ad quandam iustitiam animatam*. Iustitia autem, sicui supra - habitum est, non est ad seipsum, sed ad alterum. Et ideo oportet quod index inter aliquos duos diiudicct: quod quidem fit cum unus est actor ct alius est reus. Et ideo in criminibus non potest

aliquem iudicio condemnare iudex nisi habeat accusatorem: secundum illud Jc7. xxv.: *Ntm est consuetudo Romanis damnare aliquem hominem prius quam is qui accusatur praesentes habeat accusatores, lucumque defendendi accipiat ad abluenda crimina quae ei oblidebantur* '. l

Ad primum ergo DICENDUM quod Deus in suo iudicio utitur conscientia peccantis quasi accusatore: secundum illud *Rom.* n * *inter se invicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium*. Vel etiam evidentia facit quantum ad ipsum: secundum illud *Gen.* iv -: *Lux sanguinis fratris tui Abel clamat ad me de terra*.

Ah secundum dicendum quod publica infamia habel locum accusatoris. Unde super illud *Gen.* iv Ko.v *sanguinis fratris tui* etc., dicit Glossa * * ~ *Evidentia patratiç sceleris accusatore non eget*. – In denuntiatione vero, sicui supra * dictum est, non intenditur punitio peccantis, sed emendatio: ct ideo nihil agitur contra eum cuius peccatum denuntiatur, sed pro eo. Et ideo non esi ibi necessarius accusator. Poena autem infertur propter rebellionem ad Ecclesiam: quae, quia η est manifesta, tenet locum accusatoris. – Ex eo autem quod ipse iudex videt, non potest procedere ad sententiam ferendam, nisi secundum ordinem publici indicii.

Ad tertium dicendum quod Deus in suo iudicio procedit cx propria notitia veritatis, non autem homo, ut supra * dictum est. Et ideo homo non potest esse simul accusator, iudex et testis, sicut Deus. Daniel autem accusator fuit simul ct iudex quasi divini indicii executor, cuius instinctu movebatur, ut dictum est *

αi alius. – aliquis PDH.f. aliud l.

b) alium. – aliquidmi Pa.

yj damnet. – condemnnet PDa.

δ) ad. – komwei ad P..

*) patrati. – peipctrati PI,α.

p) /b>4. – etiam E, quidem l, cutu Ki lentt hicum acc^Mtnris om. AIHTHIKLpG ci κ; ante < om, DG«K; udet om. DEFGldlRpCk; pm iPi. uti II; indicii aJJunt tenet (quad tenet locum <u>t/or i PADEFGIIIKt.pC <si wa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem quaestionis adverte quod, licet ratio in corpore articuli allata ad ostendendum iudicm oportere inter duos indicare concludat tam in civilibus qunm in criminalibus, ct ita regulariter servandum sit; Auctor tamen conclusit specialiter in criminalibus, dicens: *Et ideo in criminalibus non potest* etc.: quia evidentius personae comparera exiguntur in criminalibus. Exigitur namque praesentia personalis, quae non requiritur in civilibus.

II. In eodem articulo, in responsione ud secundum, NM adverte quatuor * poni in littera supplere vicem accusatoris. Primo, publicam infamiam. Et hoc cum proceditur per viam inquisitionis.

Secundo, manifestam rebellionem ud Ecclesiam, cui denuntiatum est crimen. Et hoc quando proceditur per viam denuntiationis. Tunc enim, iuxta Domini mandatum, M.itth. xvm -, *si Ecclesiam non audierit, erit sicut ethnicus*, hoc est, excommunicandus est. Denuntiatio enim cx natura sua

ordinatur ad bonum peccantis: sed cx rebellionem denunlinit vertitur in sententiam pumtivnm , propter commune bonum. Et proptcrca in principio non eget aliquo sup- plente locum accusationis, sed in tali eventu. Propter istum enim eventum in littera dicitur : *Poenam enim infertur (denuntiatio* supple), *propter rebellionem* etc.

Tertio, publicum iudicium ordinatum. Et hoc intelligo vel quando crimen coram indice et aliis committitur: ut cum index cum suis audit blasphemare vel videt occidere, etc. Tunc enim sine ulla alia infamia, denuntiatione, accusatione, propter evidentiam facti, index punit. Unde et pontifices ludneorum dixerunt *Audistis blasphemiam: quid adhuc desideramus testes?* - Et sanctus Ludovicu», Rex Francine, legitur praecepisse cautocrizari linguam eius quem audiebat blasphemare -. – Nisi forte quis dicat quod Auctor dc quadam inquisitionis specie loquitur: quia iudex, cx eo quod ipse vidit, paulatim investigat cx officio.

Et haec sufficiant etiam pro quarto articulo, etc.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IUDEX LICITE POSSIT POENAM RELAXARE

Pari. III, qo. xlvj, art. 2, dd 3; I Sent., 61. mu, qu. ir, Art. 3, «d 5; IV, Jht. xt 1, qu. i. rt. 2. qu. 3.

D quartum sic proceditur. Videtur quod y iudex licite possit poenam relaxare. Dicitur enim lac. n : *Iudicium sine misericordia ei qui non facit misericordiam*. Sed nullus punitur propter hoc quod non facit illud quod licite facere non potest. Ergo quilibet iudex potest licite misericordiam facere, relaxando poenam.

2. Praeterea, iudicium humanum debet imitari iudicium divinum. Sed Deus poenitentibus relaxat poenam: quia *non vult mortem peccatoris*. ut dicitur Ezech. xvm *. Ergo etiam homo iudex potest poenitenti licite laxare poenam.

3. Praeterea, unicuique licet facere quod aliqui prodest et nulli nocet. Sed absolvere reum a poena prodest ei et nulli nocet. Ergo iudex licite potest reum a poena absolvere.

Sed contra est quod dicitur *Deut.* xm * de eo qui persuadet servire diis alienis: *Non parcat ei oculus tuus ut miserearis et occultes eum: sed statim interficies eum*. Et dc homicida dicitur *Deut.* xix ♦ *Morietur, nec misereberis eius*.

Respondeo dicendum quod, sicut cx dictis * patet, duo sunt, quantum ad propositum pertinet, circa iudicm consideranda: quorum unum est quod ipse habet iudicare inter accusatorem ct reum; aliud autem est quod ipse non fert iudicii sententiam quasi ex propria, sed quasi cx publica potestate. Duplici ergo ratione impeditur iudex ne reum a poena absolvere possit. Primo quidem, cx parte accusatoris, ad cuius ius quandoque pertinet ut reus puniatur, puta propter aliquam iniuriam in ipsum commissam: cuius relaxatio non est in arbitrio alicuius itidi-

cis, quia quilibet iudex tenetur ius suum reddere unicuique.

Alio modo impeditur ex parte rcipublicae ♦ cuius potestate fungitur, ad cuius bonum pertinet quod malefactores puniantur. Sed tamen quantum ad hoc differt inter inferiores iudices et supremum iudicm, scilicet principem, cui est plenarie potestas publica commissa. Iudex enim inferior non habet potestatem absolvendi reum a poena, contra leges a superiore sibi impositas. Unde super illud Ioan, xix *, *Non haberes adversum me potestatem ullam*, dicit Augustinus *: *Talem Deus dederat Pilato potestatem ut esset sub Caesaris potestate, ne ei omnino liberum esset accusatum absolvere*. Sed princeps, qui habet plenariam potestatem in republics, si ille qui passus est iniuriam velit eam remittere, poterit reum licite absolvere, si hoc publicae utilitati viderit non esse nocivum .

An primum ergo DICENDUM quod misericordia iudicis habet locum in his quae arbitrio iudids relinquuntur, in quibus *boni viri est ut sit diminutivus poenarum*, sicut Philosophus dicit, in *V Ethic.* * In his autem quae sunt determinata secundum legem divinam vel humanam, non est suum misericordiam facere.

Ad secundum dicendum quod Deus habet supremam potestatem indicandi, et ad ipsum pertinet quidquid contra aliquem peccatur. Et ideo liberum est ei poenam remittere: praecipue cum peccato ex hoc poena maxime debeatur quod est contra ipsum. Non tamen remittit poenam nisi secundum quod decet suam bonitatem, quae est omnium legum radix.

«) nocivum. – nocumentum Pa.

1 Cf. Infra Jortc.

• Ver. 17.

• Vcn cap. 11x1«. TCrv n.

• Ver. t>, II.

• Art. 2, y

• Merc.0» 11». vctv 6j, k

• Dc nut usuml

Ad tertium dicendum quod iudex, si inordinate poenam remitteret, nocumentum inferret et? com-
munitati, cui expedit ut maleficia puniantur, ad
hoc quod peccata vitentur: unde *Deut.* xm ♦
post poenam seductoris, subditur: *Ut omnis Israel,*

*audiens, timeat, ct nequaquam ultra faciat quis-
piam huius rei simile.* Nocet etiam personae cui
est illata iniuria, quae recompensationem accipit
per quandam restitutionem honoris in poena in-
juriantis.

3) *ct.* - Om. 1).

γ) *quhpiam.* -

PKLpG *ct a.*

QUAESTIO SEXAGESIMAOCTAVA

DE HIS QUAE PERTINENT AD INTUSTAM ACCUSATIONEM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de his quae pertinent ad iniustam accusationem *. Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum homo accusare teneatur.

Secundo: utrum accusatio sit facienda in scriptis.
Tertio: quomodo accusatio sit vitiosa.
Quarto: qualiter male accusantes sint puniendi.

• Arittot. Ε>ιό-.
b. U, eap. M,
x S. - S. Th.
k.-t. It.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HOMO TENEATUR ACCUSARE

PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod homo non teneatur accusare . Nullus enim excusatur ab impletione divini praecepti propter peccatum: quia iam ex suo peccato commodum reportaret. Sed aliqui propter peccatum redduntur inhabiles ad accusandum; sicut excommunicati, infames, et illi qui sunt de maioribus criminibus accusati prius quam innoxii demonstrentur *. Ergo homo non tenetur ex praecepto divino ad accusandum.
2 Praeterea, omne debitum ex caritate dependet, quae est *finis praecepti* ♦ unde dicitur xiii *: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis*. Sed illud quod est caritatis homo debet omnibus, maioribus et minoribus, subditis et praelatis. Cum igitur subditi non debeant praelatos accusare, nec minores suos maiores, ut per plura capitula probatur II, qu. vn; videtur quod nullus ex debito teneatur accusare.
3. Praeterea, nullus tenetur contra fidelitatem agere quam debet amico: quia non debet alteri facere quod sibi non vult fieri. Sed accusare aliquem quandoque est contra fidelitatem quam quis debet amico: dicitur enim *Prov. xi* *: *Qui ambulat fraudulenter revelat arcana: qui autem fidelis est celat amici commissum*. Ergo homo non tenetur ad accusandum.
Sed contra est quod dicitur *Levit, v* *: *Sz peccaverit anima, et audierit vocem iurantis, testisque 7 fuerit quod aut ipse vidit aut conscius est, nisi indicaverit, portabit iniquitatem suam*.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, haec est differentia inter denuntiationem et accusationem, quod in denuntiatione attenditur emendatio fratris, in accusatione autem attenditur punitio criminis. Poenae autem praesentis vitae non per se expetuntur, quia non est hic ultimum retributionis tempus: sed inquantum sunt medicinales, conferentes vel ad emendatio-

nem personae peccantis, vel ad bonum reipublicae, cuius quies procuratur per punitionem peccantium. Quorum primum intenditur in denuntiatione. ut dictum est: secundum autem proprie pertinet ad accusationem. Et ideo si crimen fuerit tale quod vergat in detrimentum reipublicae, tenetur homo ad accusationem, dummodo sufficienter possit probare, quod pertinet ad officium accusatoris: puta cum peccatum alicuius vergit in multitudinis corruptelam corporalem seu spiritualem. Si autem non fuerit tale peccatum quod in multitudinem redundet, vel etiam si sufficientem probationem adhibere non possit, non tenetur ad intentandum 1 accusationem: quia ad hoc nullus tenetur quod non potest debito modo perficere.

Ad primum ergo dicendum quod nihil prohibet per peccatum reddi aliquem impotentem ad ea quae homines facere tenentur: sicut ad merendum vitam aeternam, et ad assumendum ecclesiastica sacramenta. Nec tamen ex hoc homo reportat commodum: quinimmo deficere ab his quae tenetur 2 facere est gravissima poena, quia virtuosius actus sunt quaedam hominis perfectiones.

Ad secundum dicendum quod subditi praelatos suos accusare prohibentur qui non affectione caritatis. sed sua pravitate vitam eorum diffamare et reprehendere quaerunt *; vel etiam si subditi accusare volentes, fuerint criminosi; ut habetur II qu. vu ♦ Alioquin, si fuerint alias idonei ad accusandum, licet subditis ex caritate suos praelatos accusare.

Ad tertium dicendum quod revelare secreta in malum personae, est contra fidelitatem: non autem si revelentur propter bonum commune, quod semper praeterendum est bono privato. Et ideo contra bonum commune nullum secretum licet recipere. – Nec tamen est omnino secretum quod per sufficientes testes potest probari.

• V d. (ziiaint.
CtcLpoUan.j.

• Cxx. At »cn-
A'4.

• C<. t.
• Cr. «apn.

• tax
r»M.

• Qo-txrn, trt.j.

C
n
n
n
o
di
di
iu

L'dO
ren
cta

X'.

a) »iccu,i.trt. – ad accusandum PDGI.pC et a, seu ad accurandum iJdh U.

i) demonstrentur. – monstrentur Va

y tejlisquc. – utriusque I-, ccrtiuquc atteri et A

3) intentandum. – inti yrdan.iuM MM.I HKI pc c< kt. I't/fryo-ncndtim l.

4) tCHftur. – tenentur PDpAC c! a.

Commentaria Cardinalis Caicumí

In articulo primo quaestioni* scxagcsimacoctavac, cuvc ignorantiam illorum qui putant neminem teneri ad accusationem, sed accusationem quasi esse contra praeceptum divinum, *Dimitte nobis debita nostra* etc. Non advertunt isti quod non minus tenetur aliquis succurrere communi detrimento corporali vel spirituali quum privato: quanto bonum commune *ct divinius est ct amabilius* qumn privatum ♦. Constat autem quod tenetur quilibet sciens ct potens subvenire periculo corruptelae spiritualis vel corporalis proximi, servatis debilis conditionibus. Multo ergo mugis tenetur subvenire periculo publico.

Scito igitur quod quia accusatio ordinatur ad commune bonum, si sciens crimen alterius quod in periculum multitudinis vergat, ct habens testes quibus potest illud probare, potest per alium viam quam per accusationem providere bono multitudinis, non tenetur ad accusationem: licet licite posset cx zelo iustitiae accusare, pensatis con-

ditionibus personae puniendae in exemplum aliorum. Si autem aliter non potest quam per accusationis viam periculo multitudinis obviare, tenetur de necessitate salutis ad accusationem: nlioquin non diligeret bonum commune *opere et veritate*.

Ridiculum nutem est inducere ad hoc illud orationis Dominicae, *Dimitte nobis debita nostra*: cum non suam, sed proximi; non unius, sed multitudinis causam agat accusator huiusmodi. Et si suam ageret causam, non tenetur cx hac *divina institutione* remittere, (juin velit iustitiam habere locum suum: sed non cx passione, non cx propria auctoritate vindicare.

In responsione ad primum, adverte quod qui accusare prohibentur possunt ct debent in casu, ut multitudinis periculo succurratur, indici revelare personam criminosam ct testes, cum certis circumstantiis, ut vel cx officio suo iudex providere possit reipublicac.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SIT NECESSARIUM ACCUSATIONEM IN SCRIPTIS HERI

Quodl. XI, qu. x, <rt. 3.

UCMmh Coar^{mh}en.}. ¹ ² ³ ⁴ ⁵ ⁶ ⁷ ⁸ ⁹ ¹⁰ ¹¹ ¹² ¹³ ¹⁴ ¹⁵ ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰ ⁴¹ ⁴² ⁴³ ⁴⁴ ⁴⁵ ⁴⁶ ⁴⁷ ⁴⁸ ⁴⁹ ⁵⁰ ⁵¹ ⁵² ⁵³ ⁵⁴ ⁵⁵ ⁵⁶ ⁵⁷ ⁵⁸ ⁵⁹ ⁶⁰ ⁶¹ ⁶² ⁶³ ⁶⁴ ⁶⁵ ⁶⁶ ⁶⁷ ⁶⁸ ⁶⁹ ⁷⁰ ⁷¹ ⁷² ⁷³ ⁷⁴ ⁷⁵ ⁷⁶ ⁷⁷ ⁷⁸ ⁷⁹ ⁸⁰ ⁸¹ ⁸² ⁸³ ⁸⁴ ⁸⁵ ⁸⁶ ⁸⁷ ⁸⁸ ⁸⁹ ⁹⁰ ⁹¹ ⁹² ⁹³ ⁹⁴ ⁹⁵ ⁹⁶ ⁹⁷ ⁹⁸ ⁹⁹ ¹⁰⁰ ¹⁰¹ ¹⁰² ¹⁰³ ¹⁰⁴ ¹⁰⁵ ¹⁰⁶ ¹⁰⁷ ¹⁰⁸ ¹⁰⁹ ¹¹⁰ ¹¹¹ ¹¹² ¹¹³ ¹¹⁴ ¹¹⁵ ¹¹⁶ ¹¹⁷ ¹¹⁸ ¹¹⁹ ¹²⁰ ¹²¹ ¹²² ¹²³ ¹²⁴ ¹²⁵ ¹²⁶ ¹²⁷ ¹²⁸ ¹²⁹ ¹³⁰ ¹³¹ ¹³² ¹³³ ¹³⁴ ¹³⁵ ¹³⁶ ¹³⁷ ¹³⁸ ¹³⁹ ¹⁴⁰ ¹⁴¹ ¹⁴² ¹⁴³ ¹⁴⁴ ¹⁴⁵ ¹⁴⁶ ¹⁴⁷ ¹⁴⁸ ¹⁴⁹ ¹⁵⁰ ¹⁵¹ ¹⁵² ¹⁵³ ¹⁵⁴ ¹⁵⁵ ¹⁵⁶ ¹⁵⁷ ¹⁵⁸ ¹⁵⁹ ¹⁶⁰ ¹⁶¹ ¹⁶² ¹⁶³ ¹⁶⁴ ¹⁶⁵ ¹⁶⁶ ¹⁶⁷ ¹⁶⁸ ¹⁶⁹ ¹⁷⁰ ¹⁷¹ ¹⁷² ¹⁷³ ¹⁷⁴ ¹⁷⁵ ¹⁷⁶ ¹⁷⁷ ¹⁷⁸ ¹⁷⁹ ¹⁸⁰ ¹⁸¹ ¹⁸² ¹⁸³ ¹⁸⁴ ¹⁸⁵ ¹⁸⁶ ¹⁸⁷ ¹⁸⁸ ¹⁸⁹ ¹⁹⁰ ¹⁹¹ ¹⁹² ¹⁹³ ¹⁹⁴ ¹⁹⁵ ¹⁹⁶ ¹⁹⁷ ¹⁹⁸ ¹⁹⁹ ²⁰⁰ ²⁰¹ ²⁰² ²⁰³ ²⁰⁴ ²⁰⁵ ²⁰⁶ ²⁰⁷ ²⁰⁸ ²⁰⁹ ²¹⁰ ²¹¹ ²¹² ²¹³ ²¹⁴ ²¹⁵ ²¹⁶ ²¹⁷ ²¹⁸ ²¹⁹ ²²⁰ ²²¹ ²²² ²²³ ²²⁴ ²²⁵ ²²⁶ ²²⁷ ²²⁸ ²²⁹ ²³⁰ ²³¹ ²³² ²³³ ²³⁴ ²³⁵ ²³⁶ ²³⁷ ²³⁸ ²³⁹ ²⁴⁰ ²⁴¹ ²⁴² ²⁴³ ²⁴⁴ ²⁴⁵ ²⁴⁶ ²⁴⁷ ²⁴⁸ ²⁴⁹ ²⁵⁰ ²⁵¹ ²⁵² ²⁵³ ²⁵⁴ ²⁵⁵ ²⁵⁶ ²⁵⁷ ²⁵⁸ ²⁵⁹ ²⁶⁰ ²⁶¹ ²⁶² ²⁶³ ²⁶⁴ ²⁶⁵ ²⁶⁶ ²⁶⁷ ²⁶⁸ ²⁶⁹ ²⁷⁰ ²⁷¹ ²⁷² ²⁷³ ²⁷⁴ ²⁷⁵ ²⁷⁶ ²⁷⁷ ²⁷⁸ ²⁷⁹ ²⁸⁰ ²⁸¹ ²⁸² ²⁸³ ²⁸⁴ ²⁸⁵ ²⁸⁶ ²⁸⁷ ²⁸⁸ ²⁸⁹ ²⁹⁰ ²⁹¹ ²⁹² ²⁹³ ²⁹⁴ ²⁹⁵ ²⁹⁶ ²⁹⁷ ²⁹⁸ ²⁹⁹ ³⁰⁰ ³⁰¹ ³⁰² ³⁰³ ³⁰⁴ ³⁰⁵ ³⁰⁶ ³⁰⁷ ³⁰⁸ ³⁰⁹ ³¹⁰ ³¹¹ ³¹² ³¹³ ³¹⁴ ³¹⁵ ³¹⁶ ³¹⁷ ³¹⁸ ³¹⁹ ³²⁰ ³²¹ ³²² ³²³ ³²⁴ ³²⁵ ³²⁶ ³²⁷ ³²⁸ ³²⁹ ³³⁰ ³³¹ ³³² ³³³ ³³⁴ ³³⁵ ³³⁶ ³³⁷ ³³⁸ ³³⁹ ³⁴⁰ ³⁴¹ ³⁴² ³⁴³ ³⁴⁴ ³⁴⁵ ³⁴⁶ ³⁴⁷ ³⁴⁸ ³⁴⁹ ³⁵⁰ ³⁵¹ ³⁵² ³⁵³ ³⁵⁴ ³⁵⁵ ³⁵⁶ ³⁵⁷ ³⁵⁸ ³⁵⁹ ³⁶⁰ ³⁶¹ ³⁶² ³⁶³ ³⁶⁴ ³⁶⁵ ³⁶⁶ ³⁶⁷ ³⁶⁸ ³⁶⁹ ³⁷⁰ ³⁷¹ ³⁷² ³⁷³ ³⁷⁴ ³⁷⁵ ³⁷⁶ ³⁷⁷ ³⁷⁸ ³⁷⁹ ³⁸⁰ ³⁸¹ ³⁸² ³⁸³ ³⁸⁴ ³⁸⁵ ³⁸⁶ ³⁸⁷ ³⁸⁸ ³⁸⁹ ³⁹⁰ ³⁹¹ ³⁹² ³⁹³ ³⁹⁴ ³⁹⁵ ³⁹⁶ ³⁹⁷ ³⁹⁸ ³⁹⁹ ⁴⁰⁰ ⁴⁰¹ ⁴⁰² ⁴⁰³ ⁴⁰⁴ ⁴⁰⁵ ⁴⁰⁶ ⁴⁰⁷ ⁴⁰⁸ ⁴⁰⁹ ⁴¹⁰ ⁴¹¹ ⁴¹² ⁴¹³ ⁴¹⁴ ⁴¹⁵ ⁴¹⁶ ⁴¹⁷ ⁴¹⁸ ⁴¹⁹ ⁴²⁰ ⁴²¹ ⁴²² ⁴²³ ⁴²⁴ ⁴²⁵ ⁴²⁶ ⁴²⁷ ⁴²⁸ ⁴²⁹ ⁴³⁰ ⁴³¹ ⁴³² ⁴³³ ⁴³⁴ ⁴³⁵ ⁴³⁶ ⁴³⁷ ⁴³⁸ ⁴³⁹ ⁴⁴⁰ ⁴⁴¹ ⁴⁴² ⁴⁴³ ⁴⁴⁴ ⁴⁴⁵ ⁴⁴⁶ ⁴⁴⁷ ⁴⁴⁸ ⁴⁴⁹ ⁴⁵⁰ ⁴⁵¹ ⁴⁵² ⁴⁵³ ⁴⁵⁴ ⁴⁵⁵ ⁴⁵⁶ ⁴⁵⁷ ⁴⁵⁸ ⁴⁵⁹ ⁴⁶⁰ ⁴⁶¹ ⁴⁶² ⁴⁶³ ⁴⁶⁴ ⁴⁶⁵ ⁴⁶⁶ ⁴⁶⁷ ⁴⁶⁸ ⁴⁶⁹ ⁴⁷⁰ ⁴⁷¹ ⁴⁷² ⁴⁷³ ⁴⁷⁴ ⁴⁷⁵ ⁴⁷⁶ ⁴⁷⁷ ⁴⁷⁸ ⁴⁷⁹ ⁴⁸⁰ ⁴⁸¹ ⁴⁸² ⁴⁸³ ⁴⁸⁴ ⁴⁸⁵ ⁴⁸⁶ ⁴⁸⁷ ⁴⁸⁸ ⁴⁸⁹ ⁴⁹⁰ ⁴⁹¹ ⁴⁹² ⁴⁹³ ⁴⁹⁴ ⁴⁹⁵ ⁴⁹⁶ ⁴⁹⁷ ⁴⁹⁸ ⁴⁹⁹ ⁵⁰⁰ ⁵⁰¹ ⁵⁰² ⁵⁰³ ⁵⁰⁴ ⁵⁰⁵ ⁵⁰⁶ ⁵⁰⁷ ⁵⁰⁸ ⁵⁰⁹ ⁵¹⁰ ⁵¹¹ ⁵¹² ⁵¹³ ⁵¹⁴ ⁵¹⁵ ⁵¹⁶ ⁵¹⁷ ⁵¹⁸ ⁵¹⁹ ⁵²⁰ ⁵²¹ ⁵²² ⁵²³ ⁵²⁴ ⁵²⁵ ⁵²⁶ ⁵²⁷ ⁵²⁸ ⁵²⁹ ⁵³⁰ ⁵³¹ ⁵³² ⁵³³ ⁵³⁴ ⁵³⁵ ⁵³⁶ ⁵³⁷ ⁵³⁸ ⁵³⁹ ⁵⁴⁰ ⁵⁴¹ ⁵⁴² ⁵⁴³ ⁵⁴⁴ ⁵⁴⁵ ⁵⁴⁶ ⁵⁴⁷ ⁵⁴⁸ ⁵⁴⁹ ⁵⁵⁰ ⁵⁵¹ ⁵⁵² ⁵⁵³ ⁵⁵⁴ ⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ⁵⁵⁷ ⁵⁵⁸ ⁵⁵⁹ ⁵⁶⁰ ⁵⁶¹ ⁵⁶² ⁵⁶³ ⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ ⁵⁶⁶ ⁵⁶⁷ ⁵⁶⁸ ⁵⁶⁹ ⁵⁷⁰ ⁵⁷¹ ⁵⁷² ⁵⁷³ ⁵⁷⁴ ⁵⁷⁵ ⁵⁷⁶ ⁵⁷⁷ ⁵⁷⁸ ⁵⁷⁹ ⁵⁸⁰ ⁵⁸¹ ⁵⁸² ⁵⁸³ ⁵⁸⁴ ⁵⁸⁵ ⁵⁸⁶ ⁵⁸⁷ ⁵⁸⁸ ⁵⁸⁹ ⁵⁹⁰ ⁵⁹¹ ⁵⁹² ⁵⁹³ ⁵⁹⁴ ⁵⁹⁵ ⁵⁹⁶ ⁵⁹⁷ ⁵⁹⁸ ⁵⁹⁹ ⁶⁰⁰ ⁶⁰¹ ⁶⁰² ⁶⁰³ ⁶⁰⁴ ⁶⁰⁵ ⁶⁰⁶ ⁶⁰⁷ ⁶⁰⁸ ⁶⁰⁹ ⁶¹⁰ ⁶¹¹ ⁶¹² ⁶¹³ ⁶¹⁴ ⁶¹⁵ ⁶¹⁶ ⁶¹⁷ ⁶¹⁸ ⁶¹⁹ ⁶²⁰ ⁶²¹ ⁶²² ⁶²³ ⁶²⁴ ⁶²⁵ ⁶²⁶ ⁶²⁷ ⁶²⁸ ⁶²⁹ ⁶³⁰ ⁶³¹ ⁶³² ⁶³³ ⁶³⁴ ⁶³⁵ ⁶³⁶ ⁶³⁷ ⁶³⁸ ⁶³⁹ ⁶⁴⁰ ⁶⁴¹ ⁶⁴² ⁶⁴³ ⁶⁴⁴ ⁶⁴⁵ ⁶⁴⁶ ⁶⁴⁷ ⁶⁴⁸ ⁶⁴⁹ ⁶⁵⁰ ⁶⁵¹ ⁶⁵² ⁶⁵³ ⁶⁵⁴ ⁶⁵⁵ ⁶⁵⁶ ⁶⁵⁷ ⁶⁵⁸ ⁶⁵⁹ ⁶⁶⁰ ⁶⁶¹ ⁶⁶² ⁶⁶³ ⁶⁶⁴ ⁶⁶⁵ ⁶⁶⁶ ⁶⁶⁷ ⁶⁶⁸ ⁶⁶⁹ ⁶⁷⁰ ⁶⁷¹ ⁶⁷² ⁶⁷³ ⁶⁷⁴ ⁶⁷⁵ ⁶⁷⁶ ⁶⁷⁷ ⁶⁷⁸ ⁶⁷⁹ ⁶⁸⁰ ⁶⁸¹ ⁶⁸² ⁶⁸³ ⁶⁸⁴ ⁶⁸⁵ ⁶⁸⁶ ⁶⁸⁷ ⁶⁸⁸ ⁶⁸⁹ ⁶⁹⁰ ⁶⁹¹ ⁶⁹² ⁶⁹³ ⁶⁹⁴ ⁶⁹⁵ ⁶⁹⁶ ⁶⁹⁷ ⁶⁹⁸ ⁶⁹⁹ ⁷⁰⁰ ⁷⁰¹ ⁷⁰² ⁷⁰³ ⁷⁰⁴ ⁷⁰⁵ ⁷⁰⁶ ⁷⁰⁷ ⁷⁰⁸ ⁷⁰⁹ ⁷¹⁰ ⁷¹¹ ⁷¹² ⁷¹³ ⁷¹⁴ ⁷¹⁵ ⁷¹⁶ ⁷¹⁷ ⁷¹⁸ ⁷¹⁹ ⁷²⁰ ⁷²¹ ⁷²² ⁷²³ ⁷²⁴ ⁷²⁵ ⁷²⁶ ⁷²⁷ ⁷²⁸ ⁷²⁹ ⁷³⁰ ⁷³¹ ⁷³² ⁷³³ ⁷³⁴ ⁷³⁵ ⁷³⁶ ⁷³⁷ ⁷³⁸ ⁷³⁹ ⁷⁴⁰ ⁷⁴¹ ⁷⁴² ⁷⁴³ ⁷⁴⁴ ⁷⁴⁵ ⁷⁴⁶ ⁷⁴⁷ ⁷⁴⁸ ⁷⁴⁹ ⁷⁵⁰ ⁷⁵¹ ⁷⁵² ⁷⁵³ ⁷⁵⁴ ⁷⁵⁵ ⁷⁵⁶ ⁷⁵⁷ ⁷⁵⁸ ⁷⁵⁹ ⁷⁶⁰ ⁷⁶¹ ⁷⁶² ⁷⁶³ ⁷⁶⁴ ⁷⁶⁵ ⁷⁶⁶ ⁷⁶⁷ ⁷⁶⁸ ⁷⁶⁹ ⁷⁷⁰ ⁷⁷¹ ⁷⁷² ⁷⁷³ ⁷⁷⁴ ⁷⁷⁵ ⁷⁷⁶ ⁷⁷⁷ ⁷⁷⁸ ⁷⁷⁹ ⁷⁸⁰ ⁷⁸¹ ⁷⁸² ⁷⁸³ ⁷⁸⁴ ⁷⁸⁵ ⁷⁸⁶ ⁷⁸⁷ ⁷⁸⁸ ⁷⁸⁹ ⁷⁹⁰ ⁷⁹¹ ⁷⁹² ⁷⁹³ ⁷⁹⁴ ⁷⁹⁵ ⁷⁹⁶ ⁷⁹⁷ ⁷⁹⁸ ⁷⁹⁹ ⁸⁰⁰ ⁸⁰¹ ⁸⁰² ⁸⁰³ ⁸⁰⁴ ⁸⁰⁵ ⁸⁰⁶ ⁸⁰⁷ ⁸⁰⁸ ⁸⁰⁹ ⁸¹⁰ ⁸¹¹ ⁸¹² ⁸¹³ ⁸¹⁴ ⁸¹⁵ ⁸¹⁶ ⁸¹⁷ ⁸¹⁸ ⁸¹⁹ ⁸²⁰ ⁸²¹ ⁸²² ⁸²³ ⁸²⁴ ⁸²⁵ ⁸²⁶ ⁸²⁷ ⁸²⁸ ⁸²⁹ ⁸³⁰ ⁸³¹ ⁸³² ⁸³³ ⁸³⁴ ⁸³⁵ ⁸³⁶ ⁸³⁷ ⁸³⁸ ⁸³⁹ ⁸⁴⁰ ⁸⁴¹ ⁸⁴² ⁸⁴³ ⁸⁴⁴ ⁸⁴⁵ ⁸⁴⁶ ⁸⁴⁷ ⁸⁴⁸ ⁸⁴⁹ ⁸⁵⁰ ⁸⁵¹ ⁸⁵² ⁸⁵³ ⁸⁵⁴ ⁸⁵⁵ ⁸⁵⁶ ⁸⁵⁷ ⁸⁵⁸ ⁸⁵⁹ ⁸⁶⁰ ⁸⁶¹ ⁸⁶² ⁸⁶³ ⁸⁶⁴ ⁸⁶⁵ ⁸⁶⁶ ⁸⁶⁷ ⁸⁶⁸ ⁸⁶⁹ ⁸⁷⁰ ⁸⁷¹ ⁸⁷² ⁸⁷³ ⁸⁷⁴ ⁸⁷⁵ ⁸⁷⁶ ⁸⁷⁷ ⁸⁷⁸ ⁸⁷⁹ ⁸⁸⁰ ⁸⁸¹ ⁸⁸² ⁸⁸³ ⁸⁸⁴ ⁸⁸⁵ ⁸⁸⁶ ⁸⁸⁷ ⁸⁸⁸ ⁸⁸⁹ ⁸⁹⁰ ⁸⁹¹ ⁸⁹² ⁸⁹³ ⁸⁹⁴ ⁸⁹⁵ ⁸⁹⁶ ⁸⁹⁷ ⁸⁹⁸ ⁸⁹⁹ ⁹⁰⁰ ⁹⁰¹ ⁹⁰² ⁹⁰³ ⁹⁰⁴ ⁹⁰⁵ ⁹⁰⁶ ⁹⁰⁷ ⁹⁰⁸ ⁹⁰⁹ ⁹¹⁰ ⁹¹¹ ⁹¹² ⁹¹³ ⁹¹⁴ ⁹¹⁵ ⁹¹⁶ ⁹¹⁷ ⁹¹⁸ ⁹¹⁹ ⁹²⁰ ⁹²¹ ⁹²² ⁹²³ ⁹²⁴ ⁹²⁵ ⁹²⁶ ⁹²⁷ ⁹²⁸ ⁹²⁹ ⁹³⁰ ⁹³¹ ⁹³² ⁹³³ ⁹³⁴ ⁹³⁵ ⁹³⁶ ⁹³⁷ ⁹³⁸ ⁹³⁹ ⁹⁴⁰ ⁹⁴¹ ⁹⁴² ⁹⁴³ ⁹⁴⁴ ⁹⁴⁵ ⁹⁴⁶ ⁹⁴⁷ ⁹⁴⁸ ⁹⁴⁹ ⁹⁵⁰ ⁹⁵¹ ⁹⁵² ⁹⁵³ ⁹⁵⁴ ⁹⁵⁵ ⁹⁵⁶ ⁹⁵⁷ ⁹⁵⁸ ⁹⁵⁹ ⁹⁶⁰ ⁹⁶¹ ⁹⁶² ⁹⁶³ ⁹⁶⁴ ⁹⁶⁵ ⁹⁶⁶ ⁹⁶⁷ ⁹⁶⁸ ⁹⁶⁹ ⁹⁷⁰ ⁹⁷¹ ⁹⁷² ⁹⁷³ ⁹⁷⁴ ⁹⁷⁵ ⁹⁷⁶ ⁹⁷⁷ ⁹⁷⁸ ⁹⁷⁹ ⁹⁸⁰ ⁹⁸¹ ⁹⁸² ⁹⁸³ ⁹⁸⁴ ⁹⁸⁵ ⁹⁸⁶ ⁹⁸⁷ ⁹⁸⁸ ⁹⁸⁹ ⁹⁹⁰ ⁹⁹¹ ⁹⁹² ⁹⁹³ ⁹⁹⁴ ⁹⁹⁵ ⁹⁹⁶ ⁹⁹⁷ ⁹⁹⁸ ⁹⁹⁹ ¹⁰⁰⁰ ¹⁰⁰¹ ¹⁰⁰² ¹⁰⁰³ ¹⁰⁰⁴ ¹⁰⁰⁵ ¹⁰⁰⁶ ¹⁰⁰⁷ ¹⁰⁰⁸ ¹⁰⁰⁹ ¹⁰¹⁰ ¹⁰¹¹ ¹⁰¹² ¹⁰¹³ ¹⁰¹⁴ ¹⁰¹⁵ ¹⁰¹⁶ ¹⁰¹⁷ ¹⁰¹⁸ ¹⁰¹⁹ ¹⁰²⁰ ¹⁰²¹ ¹⁰²² ¹⁰²³ ¹⁰²⁴ ¹⁰²⁵ ¹⁰²⁶ ¹⁰²⁷ ¹⁰²⁸ ¹⁰²⁹ ¹⁰³⁰ ¹⁰³¹ ¹⁰³² ¹⁰³³ ¹⁰³⁴ ¹⁰³⁵ ¹⁰³⁶ ¹⁰³⁷ ¹⁰³⁸ ¹⁰³⁹ ¹⁰⁴⁰ ¹⁰⁴¹ ¹⁰⁴² ¹⁰⁴³ ¹⁰⁴⁴ ¹⁰⁴⁵ ¹⁰⁴⁶ ¹⁰⁴⁷ ¹⁰⁴⁸ ¹⁰⁴⁹ ¹⁰⁵⁰ ¹⁰⁵¹ ¹⁰⁵² ¹⁰⁵³ ¹⁰⁵⁴ ¹⁰⁵⁵ ¹⁰⁵⁶ ¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁸ ¹⁰⁵⁹ ¹⁰⁶⁰ ¹⁰⁶¹ ¹⁰⁶² ¹⁰⁶³ ¹⁰⁶⁴ ¹⁰⁶⁵ ¹⁰⁶⁶ ¹⁰⁶⁷ ¹⁰⁶⁸ ¹⁰⁶⁹ ¹⁰⁷⁰ ¹⁰⁷¹ ¹⁰⁷² ¹⁰⁷³ ¹⁰⁷⁴ ¹⁰⁷⁵ ¹⁰⁷⁶ ¹⁰⁷⁷ ¹⁰⁷⁸ ¹⁰⁷⁹ ¹⁰⁸⁰ ¹⁰⁸¹ ¹⁰⁸² ¹⁰⁸³ ¹⁰⁸⁴ ¹⁰⁸⁵ ¹⁰⁸⁶ ¹⁰⁸⁷ ¹⁰⁸⁸ ¹⁰⁸⁹ ¹⁰⁹⁰ ¹⁰⁹¹ ¹⁰⁹² ¹⁰⁹³ ¹⁰⁹⁴ ¹⁰⁹⁵ ¹⁰⁹⁶ ¹⁰⁹⁷ ¹⁰⁹⁸ ¹⁰⁹⁹ ¹¹⁰⁰ ¹¹⁰¹ ¹¹⁰² ¹¹⁰³ ¹¹⁰⁴ ¹¹⁰⁵ ¹¹⁰⁶ ¹¹⁰⁷ ¹¹⁰⁸ ¹¹⁰⁹ ¹¹¹⁰ ¹¹¹¹ ¹¹¹² ¹¹¹³ ¹¹¹⁴ ¹¹¹⁵ ¹¹¹⁶ ¹¹¹⁷ ¹¹¹⁸ ¹¹¹⁹ ¹¹²⁰ ¹¹²¹ ¹¹²² ¹¹²³ ¹¹²⁴ ¹¹²⁵ ¹¹²⁶ ¹¹²⁷ ¹¹²⁸ ¹¹²⁹ ¹¹³⁰ ¹¹³¹ ¹¹³² ¹¹³³ ¹¹³⁴ ¹¹³⁵ ¹¹³⁶ ¹¹³⁷ ¹¹³⁸ ¹¹³⁹ ¹¹⁴⁰ ¹¹⁴¹ ¹¹⁴² ¹¹⁴³ ¹¹⁴⁴ ¹¹⁴⁵ ¹¹⁴⁶ ¹¹⁴⁷ ¹¹⁴⁸ ¹¹⁴⁹ ¹¹⁵⁰ ¹¹⁵¹ ¹¹⁵² ¹¹⁵³ ¹¹⁵⁴ ¹¹⁵⁵ ¹¹⁵⁶ ¹¹⁵⁷ ¹¹⁵⁸ ¹¹⁵⁹ ¹¹⁶⁰ ¹¹⁶¹ ¹¹⁶² ¹¹⁶³ ¹¹⁶⁴ ¹¹⁶⁵ ¹¹⁶⁶ ¹¹⁶⁷ ¹¹⁶⁸ ¹¹⁶⁹ ¹¹⁷⁰ ¹¹⁷¹ ¹¹⁷² ¹¹⁷³ ¹¹⁷⁴ ¹¹⁷⁵ ¹¹⁷⁶ ¹¹⁷⁷ ¹¹⁷⁸ ¹¹⁷⁹ ¹¹⁸⁰ ¹¹⁸¹ ¹¹⁸² ¹¹⁸³ ¹¹⁸⁴ ¹¹⁸⁵ ¹¹⁸⁶ ¹¹⁸⁷ ¹¹⁸⁸ ¹¹⁸⁹ ¹¹⁹⁰ ¹¹⁹¹ ¹¹⁹² ¹¹⁹³ ¹¹⁹⁴ ¹¹⁹⁵ ¹¹⁹⁶ ¹¹⁹⁷ ¹¹⁹⁸ ¹¹⁹⁹ ¹²⁰⁰ ¹²⁰¹ ¹²⁰² ¹²⁰³ ¹²⁰⁴ ¹²⁰⁵ ¹²⁰⁶ ¹²⁰⁷ ¹²⁰⁸ ¹²⁰⁹ ¹²¹⁰ ¹²¹¹ ¹²¹² ¹²¹³ ¹²¹⁴ ¹²¹⁵ ¹²¹⁶ ¹²¹⁷ ¹²¹⁸ ¹²¹⁹ ¹²²⁰ ¹²²¹ ¹²²² ¹²²³ ¹²²⁴ ¹²²⁵ ¹²²⁶ ¹²²⁷ ¹²²⁸ ¹²²⁹ ¹²³⁰ ¹²³¹ ¹²³² ¹²³³ ¹²³⁴ ¹²³⁵ ¹²³⁶ ¹²³⁷ ¹²³⁸ ¹²³⁹ ¹²⁴⁰ ¹²⁴¹ ¹²⁴² ¹²⁴³ ¹²⁴⁴ ¹²⁴⁵ ¹²⁴⁶ ¹²⁴⁷ ¹²⁴⁸ ¹²⁴⁹ ¹²⁵⁰ ¹²⁵

ARTICULUS TERTIUS

(TRIM ACCUSATIO REDDATUR INIUSTA PER CALUMNIAM, PRAEVARICATIONEM ET TERGIVERSATIONEM

S D TERTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod accusatio non reddatur iniusta per calumniam, praevaricationem et tergiversationem. Quia sicut dicitur illi qui calumniari est falsa crimina intendere. Sed desistendo. Quod est tergiversari: in hoc enim doque aliquis alteri falsum crimen obiicit quod non est factum, et hoc est tergiversatio. Quia ergo desistit ab hoc quod coeperat, quasi tergum vertere videtur.

2. Praeterea, ibidem dicitur quod *praevaricari est vera crimina abscondere*. Sed hoc non videtur esse illicitum: quia homo non tenetur ad omnia crimina detegenda, ut supra* dictum est. Ergo videtur quod accusatio non reddatur iniusta ex praevaricatione.

3. Praeterea. sicut ibidem dicitur, *tergiversari est in universo ab accusatione desistere*. Sed hoc absque iniustitia fieri potest: dicitur enim ibidem*: *Si quem poenituerit criminaliter accusationem et inscriptionem fecisse de eo quod probare non potuerit, si ei " cum accusato innocente convenerit, invicem se absolvant*. Ergo accusatio non redditur iniusta per tergiversationem.

¶ Contra est quod ibidem * dicitur: *Accusatorum temeritas tribus modis detegitur: aut enim calumniantur. aut praevaricantur, aut tergiversantur*.

Respondetur dicendum quod, sicut dictum est *, accusatio ordinatur ad bonum commune, quod intenditur per cognitionem criminis. Nullus autem debet alicui nocere iniuste ut bonum commune promoveat. Et ideo in accusatione duplici ratione contingit esse peccatum. Uno modo, ex eo quod ? iniuste agit contra cum qui accusatur, falsa crimina ei imponendo: quod est *calumniari*.- Alio modo, ex parte reipublicae, cuius bonum principaliter intenditur in accusatione, dum aliquis impedit malitiose punitionem peccati. Quod iterum dupliciter contingit. Uno modo, fraudem

in accusatione adhibendo. Et hoc pertinet ad *praevaricationem*: nam *praevaricator est * quasi varicator, qui adversam partem adiuvat. prodita dicitur illi qui. Alio modo, totaliter ab accusatione desistendo. Quod est tergiversari: in hoc enim quod desistit ab hoc quod coeperat, quasi tergum vertere videtur.*

Ai> primum ergo dicendum quod homo non debet ad accusationem procedere nisi de re sibi omnino certa, in quo ignorantia facti locum non habeat. - Ncc tamen qui falsum crimen alicui imponit calumniatur: sed solum qui ex malitia in falsam accusationem prorumpit. Contingit enim quandoque ex animi levitate ad accusationem procedere. quia scilicet aliquis nimis facilius credit quod audivit: et hoc temeritatis est. Aliquando autem ex iusto errore movetur aliqui. % ad accusandum. Quae omnia secundum prudentiam iudicis debent discerni, ut non prorumpat eum calumniatum fuisse qui vel ex levitate animi vel ex iusto errore in falsam accusationem prorupit.

Ai> secundum dicendum quod non quicumque abscondit vera crimina praevaricatur: sed solum si fraudulenter abscondit ea de quibus accusationem proponit, colludens cum reo, propnas probationes dissimulando, et falsas excusationes admittendo.

An tertium dicendum quod tergiversari est ab accusatione desistere omnino animum accusandi deponendo, non qualitercumque, sed inordinate. Contingit autem aliquem ab accusatione desistere ordinate absque vitio, dupliciter. Uno modo, si : in ipso accusationis processu cognoverit falsum esse id de quo accusabat r, et si pari consensu se absolvent 9 accusator et reus. Alio modo, si princeps, ad quem pertinet cura boni communis, quod per accusationem intenditur, accusationem aboleverit.

d. - enim HL, om. PDI. tnuui in cum quod onolsen: k. quod. - aliquis ftdunl Pa.
T) ctf. - dicitur PDLxa, idetn poti varicator G. om. ceteri; pro varicator, variator F, praevaricator Bpx, praeviator »k.
I) quo. - qua ITtl^J. quibus sC.

1) prorumpat.- pmnunciet âliques cdUt00CS.
2) r/. - Ante cognoverit ponit P.
r4) accuatbat. - accusavit P. - Pro sic. fi P.
0; absolvent. - absolvit Gl> absolvant (d reus d accusator) D.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo secundo et tertio et quarto nihil speciale scribendum occurrit, nisi quod secundus quod regulariter fit docet: et in tertio, tria accusationis vitia quando vere crimina iuris redduntur diligenter notes, scilicet calumnia ex malitia, praevaricatio fraudulenta, et tergiversatio inordinata. Et ut intelligas litterae terminos, vocatur ex temeritate accusare qui vel ex inconsulto calor impetu accusat, non prospiciens quod probare nequibit; vel qui auditui credulus accusat. Ex iusto autem errore, qui. deceptus ab aliquo teste idoneo, deficit in probatione, quia scilicet promisit testiheari et recessit ut non testatur: vel consilium habuit ab aliquo doctoris quod sufficerent

ilb» quae habet ad accusandum, cum tamen non sufficerent. II. lu responsione ad ultimum*, advertas quod princeps potest accusationem non solum a principio refutare, sed edam in progressu abolere, si bono communi expedire hoc indicaverit. Et ratio est quia accusatio non commune bonum ordinatur. Ex hoc enim sequitur quod ille qui curam communis boni habet, si talis medii ablationem ad finem communis boni prodesse magis viderit quam ipsius positionem aut prosecutionem, possit et debeat tale accusationis medium tollere: providendo tamen uccusaton ut sibi fiat alias salis, si aliquid sibi debetur.

A.vtrX Gra
d c'n. que

Yktk 9 inU

Cys /w/snu-»
«tie, cabo. VI,
gn. L

Cd i<r. I. u»
kf-iU. aJ owui

U. Xfpcr.J.
rVwIM., om,
II. ça. tu.

Hadru/i. I, Cn>.
ML-lxcax Qw
r.» frzeaverit
cuv IL qa. uu

Ven. u.

I
a
c
ri
n

III. Sed occurrit hic dubium, an iudex non princeps pcnsil abolere accusationem. Et est ratio dubii quia etiam inferior principe index habet curam boni communis, cui contingit non expedire prosequi accusationem.

Ad hoc dicitur quod hic non est quaestio de accusa-
tione vitiosa seu dfectuosa sive propter temeritatem sive
propter calumniam. Quoniam constat quod iudex hacc co-
gnoscens. etiam st non sit princeps, potest et a principio
non admittere accusationes non legitimas; et si admissae
sunt, potest, ex quo legitimae non sunt, abolere: cum
nulli in hoc faciat iniuriam; immo prosequendo videtur
facere iniuriam ordini iuris. – Nec etiam est quaestio dc
accusatione quae ordinatur ad satisfaciendum alteri parti,
quae passa est iniuriam. Quoniam constat iudicem teneri ct
ad acceptandum ct ad prosequendum accusationem talem :
quia tenetur ius unicuique dicere. – Sed quaestio est de
accusatione praecise ad commune bonum ordinatu.

Videtur autem mihi quod differentia inter principem ct

inferiorem iudicem in proposito sit quod princeps potest
dc iure abolere huiusmodi accusationes quando expedire
videtur bono communi, et non solum istas, sed etiam
ordinatas ad satisfaciendum pani offensae: quia ipse prin-
ceps plene gerit curam communis boni, ad quod omne
bonum vel mulum parti» ordinari potest. Unde in littera
simpliciter dicitur: *Si princeps aboleverit*, iudex autem in-
ferior potest, cx cpickeiu et gnome, hoc est cx aequitate
ct olliiori iudicio, non admittere a principio accusationem
legitimam pro communi bono, si videt illam communi
bono perniciosam- utpote si causativo seditionis propter
conditiones accusati est, vel propter aliquid huiusmodi.
Inchoatam autem abolere, si aliter non potest sustinere
commune bonum , suspendendo prosecutionem vel dissi-
mulando, potest: quia lex arctatae potestatis pro communi
bono salvando praetermittenda est, ct usurpanda est quo-
dammodo maior potestas, quae communi bono necessaria
tunc est. ct soli iuris ordini nocet, si tamen nocet.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ACCUSATOR QUI IN PROBATIONE DEFECERIT TENEATUR \D POENAM TALIONIS

IV Nent.. «l»l. xu, xn. 5, qu* 3, -d 1.

S D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
accusator qui in probatione defecerit
non tencatur ad poenam talionis. Con-
tingit enim quandoque aliquem cx iusto
errore ad accusationem procedere: in quo casu
iudex accusatorem absolvit, ut dicitur II₃ qu. III ♦
Non cr,,o accusator qui in probatione defecerit
tenetur ad poenam talionis.

2. Praeterea, si poena talionis ei qui iniuste
accusat sit iniungenda, hoc erit propter iniuriam
in aliquem commissam. Sed non propter iniu-
riam commissam in personam accusati: quia sic
princeps non posset hanc poenam remittere. Nec
etiam propter iniuriam illatam in rcmpublicam:
quia sic accusatus non posset eum absolvere.
Ergo poena talionis non debetur ei qui in accu-
satione defecerit.

3. Praeterea, eidem peccato non debetur du-
P,c* P°cna: sccun^um illud Nahum | *: *Non
indicabit Deus bis in idipsum*. Sed ille qui in pro-
^al,onc deficit incurrit poenam infamiae *: quam
etiam Papa non videtur posse remittere, sccun-
dum dlud Gelasii Papae ;: *Quanquam animas
per poenitentiam salvare possimus, infamiam ta-
oien abolere non possumus*. Non ergo tenetur ad
poenam talionis.

Sed contra est quod Hadrianus Papa dicit*:
*Qui non probaverit quod obiecit, poenam quam
intulerit 3 ipse patiatur*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, accusator in causa accusationis constituitur
pars intendens ad poenam accusati. Ad iudicem
autem pertinet ut inter eos iustitiae aequalitatem
constituat. Iustitiae autem aequalitas hoc requi-
rit, ut nocumentum quod quis alteri intentat, ipse
patiatur: secundum illud *Exod. xxi* *: *Oculum*

pro oculo, dentem pro dente. Et ideo iustum est
ut ille qui per accusationem aliquem m pericu-
lum gravis poenae inducit, ipse etiam similem
poenam patiatur.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Philoso-
phus dicit, in V *Ethic.* *, in iustitia non semper
competit contrapassum simpliciter: quia multum
differt an aliquis voluntarie an* involuntarie alium
laedat. Voluntarium autem meretur poenam T, sed
involuntario debetur venia. Et ideo quando iu-
dex cognoverit aliquem de falso accusasse non
voluntate nocendi, sed involuntarie propter igno-
rantiam ex iusto errore, non imponit poenam
talionis.

Ad secundum dicendum quod ille qui male ac-
cusat peccat et contra personam accusati, ct con-
tra rcmpublicam. Unde propter utrumque puni-
tur. Et hoc est quod dicitur *Deut. xix* *: *Cumque.
diligentissime perscrutantes, invenerint falsum te-
stem dixisse contra fratrem suum mendacium,
reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit*, quod
pertinet ad iniuriam personae: et postea, quan-
tum δ ad iniuriam reipublicae, subditur *: *Et au-
feres malum de medio tui: ut audientes ceteri ti-
morem habeant, et nequaquam talia audeant fa-
cere*. Specialiter tamen personae accusati facit
iniuriam si de falso accuset: et ideo accusatus,
si innocens fuerit, potest ei iniuriam suam remit-
tere; maxime si non calumniose accusaverit.,
sed ex animi levitate. Si vero ab accusatione in-
nocentis ζ desistat propter aliquam collusionem
cum adversario, facit iniuriam reipublicae: et hoc
non potest ei remitti ab eo qui accusatur, sed
potest ei remitti per principem, qui curam reipu-
blicaе gerit.

Ad tertium dicendum quod poenam talionis me-

a) intulerit. – intulit PI^j.

[l] an. – et C, aut DI., vel PillK.

y) Voluntarium... poenam. – Voluntario autem debetur poena Pa.

i) quantum. – Om. ABEFk.

«) aftauawrit. – accutavit Pila. – Pro ud, te БЕПKρA ct κ.

ζ) innocentii. – nocentis aliquae editiones. – Pro collusionem, a><-
/usionem ADCF.FGHIKI.S4.

retur accusator in recompensationem nocumenti quod proximo inferre intentat: sed poena infamiae ei debetur propter malitiam ex qua calumniose alium accusat r*. Et quandoque quidem princeps remittit poenam, ct non abolet infamiam: quandoque autem etiam infamiam abolet. Unde

ct Papa potest huiusmodi infamiam abolere: et quod dicit Papa Gelasius, *Infamiam abolere non possumus*. intelligendum est vel de infamia facti, vel quia eam abolere aliquando non expedit. Vel etiam loquitur de infamia irrogata per iudicem civilem: sicut dicit Gratianus ♦

• Loc.ctievj

rj acitut. – accmet ABEFKpC ct kj.

’ O. Q3. 1ATΠ,
lvrtxJ.

* VtJ.Gacnment.
CAj<t-p<x»t art.Q,

• Iirai XXXJ,
,*Tir Efi'L

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ACCUSATO LICEAT CALUMNIOSE SE DEFENDERE

SECUNDI. SIC PROCEDITUR. Videtur quod accusato liceat calumniose se defendere. Quia secundum iura civilia *, in causa sanguinis licitum est cuilibet adversarium 3 corrumpere. Sed hoc maxime est calumniose se defendere. Ergo non peccat accusatus in causa sanguinis si calumniose se defendat.

2. Praeterea, *accusator* § *cum accusato colludens poenam recipit legibus constitutam*, ut habetur II, qu. in ♦ non autem imponitur poena accusato propter hoc quod cum accusatore colludit. Ergo videtur quod liceat accusato calumniose se defendere.

J, Praeterea, *Prov.* xiv * dicitur: *Sapiens timet et declinat a malo: stultus transilit et confidit*. Sed illud quod fit per sapientiam non est peccatum. Ergo si aliquis qualitercumque se liberet a malo, non peccat.

T Sed contra est quod etiam τ in causa criminali iuramentum de calumnia est praestandum: ut habetur Extra, *de duramento Calum.*, *Inhaerentes*. Quod non esset si calumniose defendere se liceret. Ergo non est licitum accusato calumniose se defendere.

Respondeo dicendum quod aliud esi veritatem tacere, aliud est falsitatem proponere. Quorum primum in aliquo casu licet. Non enim aliquis tenetur omnem veritatem confiteri, sed illam solum quam ab eo potest et debet requirere index secundum ordinem iuris: puta cum praecessit infamia super aliquo crimine, vel aliqua expressa indicia apparuerunt, vel etiam cum praecessit probatio semiplena. Falsitatem tamen proponere in nullo casu licet alicui.

Ad id autem quod licitum est potest aliquis procedere vel per vias licitas et fini intento accommodas, quod pertinet ad prudentiam: vel per aliquas vias illicitas et proposito fini incongruas, quod pertinet ad astutiam, quae exercetur per fraudem et dolum, ut ex supradictis * patet. Quorum primum est laudabile: secundum vero

vitiosum. Sic igitur reo qui accusatur licet se defendere veritatem occultando quam confiteri non tenetur, per aliquos convenientes modos: puta quod non respondeat ad quae respondere non tenetur. Hoc autem non est calumniose se defendere. sed magis prudenter evadere. – Non autem licet ei vel falsitatem dicere, vel veritatem tacere quam confiteri tenetur: neque etiam aliquam fraudem vel dolum l adhibere, quia fraus et dolus vim mendacii habent. Et hoc est calumniose se defendere.

Ad primum ergo dicendum quod multa secundum leges humanas impunita relinquuntur quae secundum divinum indicium sunt peccata, sicut palet in simplici fornicatione: quia lex humana non exigit ab homine omnimodam virtutem, quae paucorum est. et non potest inveniri in tanta multitudine populi quantam lex humana sustinere habet necesse. Quod autem aliquis non velit aliquod peccatum committere ut mortem corporalem evadat, cuius periculum in causa sanguinis imminet reo, est perfectae virtutis: quia *omnium temporalium l maxime terribile est mors*, ut dicitur in III *Ethic.* * Et ideo si reus in causa sanguinis corrumpat adversarium suum, peccat quidem inducendo eum ad illicitum, non autem huic peccato lex civilis adhibet poenam. Et pro tanto licitum esse dicitur c.

Ad secundum dicendum quod accusator, si colludat cum reo qui noxius est, poenam incurrit: ex quo patet quod peccat. Unde, cum inducere aliquem ad peccandum sit peccatum, vel qualitercumque peccati participem esse, cum Apostolus dicat * dignos morte eos qui peccantibus consentium, manifestum est quod etiam reus peccat cum adversario colludendo. Non tamen secundum leges humanas imponitur sibi poena, propter rationem iam * dictam.

Ad tertium dicendum quod sapiens non abscondit se calumniose, sed prudenter.

a) *adversarium*. – *suum* cddunt PD.
?) *accuiator*. – ii *accuiator* D; pro *colludens*, *colludat* BCEFK, *concludat* L, *colludit* ADII, *concludit* k, ii *colludat* Gf. – Pro *legibus*, a Icgibui Pa.

γ) *etiam*. – Chn. PGHKLpC et a.
aliquam... *dolum*. – *aliquem dolum* vel *fraudem* Pa.
1) *temporalium*. – *terribilium* PG, *terribilissimum* <sl a.
ζ) *dicitur*. – *creditur* G, *videtur* P.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulis primo et secundo quaestionis scxagcsimacno* nae, circa confessionem accusati seu rei, nota tres casus in littera * in quibus solum tenetur reus fateri veritatem. Primus est cum praecessit infamia super nliquo crimine; secundus, cum aliqua expressa indicia apparuerint; tertius, aim praecessit semiplena probatio. Et quoniam triplex est modus procedendi in criminibus, scilicet per inquisitionem, denuntiationem et accusationem, adverte diligentissime quod quando per viam inquisitionis proceditur, oportet procccdcrc infamiam. Et vocatur infamia non frequens vox discolorum, sed frequens vox talis ut apud probos et providos viros reddatur persona de crimine tali rationabiliter

suspecta. Dico autem *de crimine tali*: quia inquisitio non potest fieri nisi de crimine illo de quo aliquis est diffamatus. Ncc est verum id quod quidam scripserunt, scilicet quod diffamatus de uno crimine possit inquiri de aliis. Sed hoc est manifeste contra decretalem, Extra, *de Accusationibus*, cap. *Inquisitionis*, ubi habemur haec verba: *Inquisitio fieri debet solummodo super illis de quibus clamares aliqui praecesserunt*. Et intantum decretalis illa exigi vult praecedentem infamiam super aliquo crimine, quod s» *duo rei plures turati affirmant aliquem crimen aliquod eisdem videntibus commisisse, de quo aliqua non laborat infamia, non est contra eum propterca inquirendum*, etc. Ncc ratio

• An. Oto. menu Mjui. • Q. Niiio-Ui, Opp. K Th., cX Pam., to@-XX. Opusctd. XI VI. d. A. erre» XzrrawX', a CIUMt. VL

•Get. cap. x*ui. ttfV in, jt.

• Ibid. <ap. rr. j <m. to.

Γ
ii
fl
>

quae illos movie, scilicet quin non propter occultationem peccati, sed propter occultationem peccatoris prohibetur homo de occultis iudicarc, concludit intentum eorum. Quoniam falsum est quod iudicium de occultis sit prohibitum non propter occultationem peccati: imnio quia peccatum est occultum, ideo exemptum est ab inquisitione humana et iudicio humano, quoniam omnia indicia humana nd publicam potestatem scientiumque spectant. – Caveant ergo suae et subditorum suorum conscientiae praelati illorum religiosorum qui diffamato de uno praecipunt inquirendo de aliis, de quibus non est diffamatus: peccant enim ipsi praecipiendo, et subditi non tenentur obcdirc. Nec excusantur praefati huiusmodi cx eo quod inquirunt de aliquo de quo fuit aliqua suspicio aliquando: oportet enim infamiam, seu cfamorosam insinuationem praecedere, et non simplicem suspicionem, ut dictum est.

II. In secundo autem casu, cum scilicet manifesta apparuerint indicia, nota tria. Primo, quod indicium dupliciter sumi potest: primo, communiter, ut frequenti usu signa indicia vocamus; alio modo, proprie, ut iuristac indicii nomine utuntur. Et sic sumitur in proposito. Et distinguitur in indicium perfectum, et imperfectum: adeo ut multi testes singulares, nisi aliquis eorum sit omni exceptione maior, non laciunt, apud cos, unum perlectum indicium, et volunt ad indicium requiri duos testes.

Secundo, quod non singulariter, sed pluraliter Auctor dicit, *indicia*. Quia regulariter unum indicium non sufficit ad praecipendum et veritatem extorquendam a reo. Dico autem, *regulariter*: quia materia ista de indicatiis nullum ex prudentia iudicis pendet, consideratis conditionibus et circumstantiis personae, loci, temporis, conditionis, etc.

Tertio, quod Auctor dicit indicia non qualiacumque, sed *manifesta*. Quod ad tria referri intclhgo. Primo, ad factum cuius est indicium; ita quod manifeste indicent tale factum. – Secundo, ad personam ita quod indicent quod ipsa perpetraverit tale facinus. Nam sicut praecedens infamia de crimine intclligitur non de crimine absolute, sed de crimine huius personae, ita quod persona sit diffamata de crimine; ita in indicatiis oportet ut indicia personae criminosae appareant. – 'Ienio, ad processum: ita quod indicia huiusmodi manifestentur reo, ut sciat se esse in tali articulo constitutum quod tenetur obcdirc iudici praecipienti et extorquenti veritatem. Alioquin, cum ipse reputet se eae occultum, et ista indicia sint non iuris sed facti, ignorantia facti, quod latet ipsum nisi iudex illi manifestet. excusabit eum. Debent quoque ei manifestari ut possit se ab illis purgare, vel illis opponere rationabiliter: quemadmodum, cum praecessit infamia, manifestatur ei quod diffamatus est super tali crimine.

III. Sed occurrit hic dubium ad hominem, quia Auctor alibi dicit quod si factum est notorium (verbi gratia, furtum factum est), sed nescitur cius auctor, nec habentur indicia alicuius, praefato praecipienti ut si quis scit furem, revelet, tenetur ille qui furatus est seipsum revelare, ut patet in allegata collatione habita Parisiis inter Magistros . – Et simpliciter, quia V, qu. i, cap. *Quidam*, beatus Gregorius excommunicavit occultum auctorem libelli fumosi nisi se revelaverit, etc., ut patet ibi. Et communiter videtur excipi casus quando factum est notorium et auctor occultus, a casibus in quibus inquisitio fieri nequit.

Ad hoc dicitur quod consonum Scripturae sacrae et iuri canonico et rationi est quod occultus auctor non teneatur se prodere. Cum enim contra Cain et Sodomam procederetur, praecessit clamor non solum criminis, sed personae. Et de Sodoma aperte dicitur -: *Clamor Sodomorum ascendit ad me. Descendam* etc. De Cain vero insinuatur cum dicitur0: *Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me*. – Extra quoque, de *Accusationibus*, cap. *Inquisitionis*, expresse dicitur *nullum puniendum de crimine super quo non laborat infamia*. Eccc quod textus vult, quod persona sit diffamata, etc. – Naturalis quoque ratio dictai quod occulta scientiae publicae non subsint iudicio publico. Consuit autem quod persona quae furtum fecit aut incendium posuit, quandoque est occultissima. Non subesi igitur humano iudicio, ut teneatur se prodere.

Ad primam autem obicctioncm in oppositum, cx quo Auctor in libro hoc, ubi ex proposito mugis tractat, illam sententiam non explicavit, dicitur quod pro infirma habetur.

Ad secundam dicitur quod aliud est praecipere quod se revelet; et aliud est praecipere disiunctivem, scilicet: Aut probet quod proposuit, aut pocniteat, aut sit cxcommunicatus, etc. Gregorius non praecepit primum, sed secundum. Et scito quod sicut ante factum potest excommunicari quicumque furtum vel incendium commiserit, et huiusmodi; ita post factum potest excommunicari quicumque fecit. Et quia potest excommunicari absolute, multo magis pi-iest excommunicari sub conditione quae pendet cx voluntate rei, scilicet si non se revelaverit. Intclligitur siquidem lata tunc excommunicatio non super debito revelandi, sed super commisso crimine; et de gratia speciali apposita ilfa conditio qua possit reus, si vult, evadere excommunicationem. Et hoc directe sonat canon ille Gregarii. – Absolute autem praecipere quod revelet se, excedit vires humani iudicii: et propterca non tenetur ille obcdirc. Et nimis timidi sidentur mihi illi doctores in hoc fuisse qui oppositum sensisse videntur. Oportet igitur vel infamiam seu cfamoro>am insinuationem, vel indicia manifestata. personae et criminis sic praecedere ut vehementer suspectam reddant personam, ad hoc ut teneatur ad praeceptum superioris seipsum reum prodere.

IV. Quando autem in tertio sumus casu *, scilicet quod praecedat semiplena probatio, constat etiam quod tenetur. Sed advertendum quod, cum plenam probationem efficiunt duo testes integrarum conditionum, semiplenam probationem efficit unus testis omni exceptione maior. Et est sermo de teste secundum iura: qui scilicet non actor, non secretus depositor, sed vere testis est iuratus, non particeps criminis, et nd iudicium concurrens ut testis. Hoc est, quod ultra accusatorem, vel id quod tenet accusatoris locum, ut infamia etc., iste omni exceptione maior testetur directe de visu commissionis criminis ab isto, puta quin vidit ipsum occidere illuni vel furari hoc: sic enim est vere testis semiplene probans.

V. In responsione ad tertium primi articuli, ubi dicitur et probatur mendacium in iudicio esse peccatum mortale, quia est contra dilectionem Dei, cuius est iudicium, et contra dilectionem proximi, iudicis scilicet, cui debitura negat: dubium occurrit, an propter imperfectionem actus cx parte materiae, excusetur a peccato mortali raentiens in iudicio. Verbi gratia, in iudicio sacramenti poenitentiae reus interrogatur a iudicc. confessore scilicet, m dixerit vel fecerit tale quid, quod est peccatum veniale; et reus, negando, mentitur: an mendacium tale sit peccatum mortale. Et est ratio dubii imperfectio actus mentiendi ex parte materiae quia scilicet mentitur in materia non necessaria ad indicium. Ex hoc enim videtur excusari a peccato mortali: nam ex hoc quod non tenetur fateri hoc in iudicio, sequitur quod non est mendacium circa debitam iudici veritatem, ac per hoc quod non sit morule. – In oppositum autem est quod mendacium in iudicio, quantum in se est, incurrit iudicii vim, etc.

Ad hoc dicitur quod huiusmodi mendacia in iudicio sunt peccata mortalia, cx hoc ipso quod ad iudicium spectant, ei contra veritatem iudicii sunt, ut patet cx hoc quod iudicium quod super hoc mendacio funJatur, falsum oportet esse. Et in foro poenitentiae iniuria praecipue ht Deo, cuius est peculiariter iudicium illud, ut patet. Imperfectio autem materiae habet locum respectu actus mentiendi secundum se, sed non ut substat iudicio: sicut non habet locum ut substat iuramento. Ita quod sicut raentiens in quocumque levi, si adhibet iurainentum, peccat mortaliter; ita mentions in quocumque levi, si submittit mendacium illud iudicio, peccat mortaliter: ipsn enim vis iudicii exigit veritatem indicandorum, sicut vis iurnnicnti exigit iuratorum. – Nec variat hoc quia non (enetur reus hoc fateri quia tenetur, si fatetur, fateri veritatem; sicut si iurat, tenetur iurare seritatem. Et sic talis mentions mentitur contra veritatem debitam iudici non simpliciter et absolute, sed debitam iudici cx suppositione, scilicet si hoc supponitur illius iudicio.

6,-
xiv.

ut.

*XulM.OCU-
Hu. .(1 Nlfo-
hi,Op?, ulb.,
ti Feu., tac.
U. Oix>cuL
HVI, X/ A-
tzm Sit t j idS,
Ü n.

*Ge af.nu.
O «, ll.

†(M, ap. l»,
te .w.

* . . oun t +
priadp.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM LICEAT CONDEMNATO /XI/ MORTEM SE DEFENDERE. SI POSSIT

¶ QUARTUM SIC PROCEditur. Videtur quod liceat condemnato ad mortem se defendere, si possit. Illud enim ad quod natura inclinat semper est licitum, quasi de iure naturali existons. Sed naturae inclinatio est ad resistendum corruptentibus, non solum in hominibus et animalibus, sed etiam in insensibilibus rebus. Ergo licet reo condemnato resistere, si potest, ne tradatur in mortem.

2. Praeterea, sicut aliquis sententiam mortis contra se latam subterfugit resistendo, ita etiam fugiendo. Sed licitum esse videtur quod aliquis se a morte per fugam liberet: secundum illud Eccli. ix *: *Longe esto ab homine potestatem habente occidendi et non vivificandi*. Ergo etiam licitum est resistere.

3. Praeterea, Prov. xxiv ♦ dicitur: *Erue eos qui ducuntur ad mortem, et eos qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses*. Sed plus tenetur aliquis sibi quam alteri. Ergo licitum est quod aliquis condemnatus seipsum defendat ne in mortem tradatur.

Sed contra est quod dicit Apostolus, 2° cor. xiii *: *Qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, et ipse sibi damnationem acquirit*. Sed condemnatus se defendendo potestati resistit quantum ad hoc in quo est divinitus instituta *ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum* *. Ergo peccat se defendendo.

Respondeo dicendum quod aliquis damnatur ad mortem dupliciter. Uno modo, iuste. Et sic non licet condemnato se defendere: licitum enim est

iudici cum resistentem impugnare; unde relinquitur quod ex parte eius sit bellum iniustum. Unde indubitanter peccat.

Alio modo condemnatur aliquis iniuste. Et tale iudicium simile est violentiae latronum: secundum illud Ezech. xxxi *: *Principes eius in medio eius quasi lupi rapientes praedam ad effundendum sanguinem*. Et ideo sicut licet resistere latronibus, ita licet resistere in tali casu malis principibus: nisi forte propter scandalum vitandum, cum ex hoc aliqua gravis turbatio timeretur.

Ad primum ergo dicendum quod ideo homini data est ratio, ut ea ad quae natura inclinat non passim, sed secundum rationis ordinem exequatur. Et ideo non quaelibet defensio sui est licita, sed quae sit cum debito moderamine.

Ad secundum dicendum quod nullus ita condemnatur quod ipse sibi inferat mortem, sed quod ipse mortem patiatur. Et ideo non tenetur facere id unde mors sequatur, quod est manere in loco unde ducatur ad mortem. Tenetur tamen non resistere agenti, quin patiatur quod iustum est eum pati. Sicut etiam si aliquis sit condemnatus ut fame moriatur, non peccat si cibum sibi occulte ministratum sumat: quia non sumere esset seipsum occidere.

Ad tertium dicendum quod per illud dictum Sapientis non inducitur aliquis ad liberandum alium a morte contra ordinem iustitiae. Unde nec seipsum contra iustitiam resistendo aliquis debet liberare a morte.

s) eU. – reo addunt Po.

j) sed. – solum addunt PK.

y) minittrafum. – ministrare BEFLPACK, ministrantem H.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio et quarto eiusdem quaestionis sexagesimae, quaestiunculae multae occurrunt circa doctrinam traditum in responsione vel secundum quarti articuli, de fuga iuste damnati ad mortem. *Prima* est, quia conclusio ipsa, scilicet quod liceat iuste damnato fugere, non videtur quibusdam vera. Quia hoc esset in scandalum custodum, qui ex fuga illius molestarentur.

Secunda est, quia detentus damnatus ad mortem est implicite damnatus etiam ad carcerem; ac per hoc, tenetur subire poenam carceris inflictam vel iudicis. Et consequenter iustitiam et obedientiam debitam violat fugiens.

Et confirmatur. Quia eadem est ratio de poena hac vel illa, puta mortis, verberis, etc. Sed detentus propter alias poenas et damnatus non potest licite fugere, ut quidam dicunt. Ergo nec damnatus ad mortem.

Tertia quaestio est, an iste damnatus licite possit dirumpere vincula et compedes quibus alligatus est, ut possit fugere. – *Quarta* est, an possit infringere carcerem licite.

Et est ratio harum quia duo haec non possunt nisi violenter fieri. Et cum haec sint superioris auctoritate facta, inferendo violentiam istis inferitur vis auctori eorum, et resistitur eidem. – Ex alia autem parte apparet licitum. Quia alias vana esset concessio fugae, et non posset se a vinculis absolvere.

Quinta quaestio est, an liceat aliis adiuvare hominem

huiusmodi ad fugiendum, dando ei consilium et auxilium. Et est ratio dubii quia hinc apparet quod sic: eo quod opem ferunt danti operam rei licitae; et sicut *digni sunt morte*, secundum Apostolum, *qui consentiunt malefacientibus*, ita per oppositum, qui consentiunt licita facientibus non errant. – Inde vero apparet quod non. Quia *turpis est illa pars quae non consonat suo toti*. Publica autem potestas, quae totum repraesentat, vult illum detineri. Non potest ergo absque publica offensa ab aliis operari ad damnati fugam. Et confirmatur: quia tales, inventi, puniuntur; quod non fieret si non peccarent.

Sexta quaestio est circa rationem litterae. Quia assignat non causam ut causam. Ex hoc enim quod nullus ita damnatur ut ipse sibi mortem inferat, non sequitur quod non (enetur damnatus manere in carcere, nisi manere in carcere esset scipsum occidere: quod est manifeste falsum. Manere enim in carcere et non volens fugere, non occidit scipsum: alioquin martyres, nolentes fugere, fuissent sui homicidae.

Septima quaestio est, quia haec etiam propositio, scilicet. *Nullus ita condemnatur ut inferat sibi mortem*, patitur instantiam de damnatis vel sumendum videntur, ut Socrates fuit.

Octava quaestio est, an damnatus ut lanie moriatur, teneatur committere, si potest, alioquin sui homicidium in-

Ver», 57.

A

T

♦ AdAwc. AΓ–'i. ten. yj.

♦ Aux. C«Vcm. Ub. II, c»p μη

• **ty** iw, a. n. ;
f. Tn. ket. n. ;
Ct -/' *hof. tt*
Hrer Ir.'ur, cap
T.

• Cacnramt.

Nam. ▼.

AL

QUAESTIO I.XIX, ARTICULUS IV

currat. Quia hinc videtur quod tenentur: quoniam non comedere est directe te occidere, ut putet in 11 *de Anima T*, ct experientia testatur. – Inde autem quod non. Quia potest patienter sententiam contra se latam sustinere, nec tenetur eius cxcutioncm impedire, quamvis possit: ut sancti martyres fecerunt. nolentes impedire martyrium suum.

Nona quaestio est pollicita superius in qu. xxxi, art. , ad 3 -, an damnatis iuste ut fame moriantur possimus licite ministrare occulte panem. Et est specialis dubitandi ratio quia in loco allegato .Auctor excipere videtur hanc subventionem ab operibus beneficentiae, concludendo: *nisi secundum ordinem iustiliae paterentur*.

II. Ad *primam* dubitationem dicitur quod quia ea quae sunt per accidens non mutant iudicin actuum : et per accidens, quia praeter intentionem fugientis, est quod custodum tribulatio consequatur: ideo ob hoc damnatus ad mortem non tenetur non fugere, sed licite potest fugere, et quia dat operum rei licitae, quidquid mali proinde custodibus inferatur iudicc, non imputatur fugienti.

Ad *secundam* dubitationem dicitur quod falsum est quod detentus damnatus ad mortem sit implicite damnatus ud carcerem. Neque enim ante sententiam, neque in sententia facta est talis condemnatio: sed solum custoditur ut damnandus vel damnatu» ad futuram poenam. Dico autem hoc, quia iudex, sicut potest damnare aliquem ad carcerem amplum, assignando sibi unam insulam pro carccre, ut patet in his qui cxulant in circumscripto loco, ct procul dubio tenentur damnati nd hoc sen ure sententiam; ita potest damnare ad carcerem arctum ct vincula, et non posset sic damnatus licite lugere: licet quidam dixerunt quod iudex non potest iuridice nisi violentia facti capere, detinere ct occidere: hoc enim circumscriptus sola sententia locus in exiliis manifestat esse falsum. Propter quod, si iuris ordo haberet quod damnatus ad mortem damnaretur quoque interim ad carcerem, non posset licite iste fugere: quin cx damnatione ad carcerem teneretur iste ibi manere, sicut tenetur aliis iustie sententiis parere. Nec hoc est damnare cum ud mortem sibi inferendam, sed ad manendum infra terminos loci illius.

Ad confirmationem dicitur quod non est eadem ratio dc omnibus poems: sed dc omnibus poenis quae consistunt solum in pati. Ad cuius evidentiam, scito quod poenae sunt in duplici differentia. Quaedam sunt ad quas non aliter quis damnatur nisi ut patiatur illatas, ut patet dc morte, mutilutione. flagellis, tortura et huiusmodi: non enim dnmnatur aliquis ut se occidat, mutilet, torqueat, etc., sed ut patiatur haec sibi illuta. Et de his omnibus eadem est ratio quae de morte, ut scilicet damnatus uut damnandus nd aliquid horum possit licite fugere, quia non tenetur nisi ad pati, ut infra - patebit. – Quaedam vero sunt nd quas sic subeundas aliquis damnatur ut ipse coopcrctur ad ens, ut patet dc exilio ct circumscriptione, ct poena pecuniaria: damnatur siquidem aliquis ut eat in exilii locum ct ibi intra praefixos sibi terminos maneat, ut solvat, ct huiusmodi. Et ab harum cxcutionc non licet se subtrahere post sententiam: quia damnatus est od faciendum. Ante vero sententiam, potest licite fugere, eadem ratione qua damnatus ad mortern potest licite fugere (scilicet quia non tenetur facere, hoc est manere in loco unde seque retur suum pati, hoc est damnari), si cx sua absentia evitaretur damnatio. Alioquin, omnino teneretur in foro conscientiae subire latam post sententiam.

Religiosi tamen, quia libertate sui motus processive extra claustra se privarunt supponentes se per tria vota praelatis suis, quacumque cx causa a suis praelatis iuste detineantur, non possunt licite extra praefixos sibi terminos fugiendo exire: cum nec exire possint non detenti claustrum sine licentia praelati.

III Ad *tertiam* et *quartam* quaestionem simul Hcnrius de Gandavo. *QuOlib.* IX. art. xxvt *, respondet negative. Quia si frangeret vincula aut carcerem, resisteret indici in his in quibus habet potestatem, ct iniuriam illi faceret: sicut si percuteret »uos ministros custodes. Et quemadmodum, inquit, Licitum est transire per alienum agrum, non

tamen saepem illius disrumpere ut transeotur; itu licitum est fugere, non tamen vincula ct carcerem rumpere ut fugere possit.

Si qui» tamen diligenter distinguat inter fugam vel defensionem , ac inter vim inferre rationabilibus vel irrati nabilibus, declinabit in partem oppositam. Cum enim inter iudiecm ct damnatum iuste ad mortem sit cx parte iudicis bellum iustum, consequens est quod damnatus non pouit se defendere, non resistere pugnando contra cum. Sed sicut lugere non est resistere, pugnare aut defendere, sed non tenere seipsum in hoc loco; ita frangere vincula ct carceres non est pugnare, sed absolvere seipsum u continentia vinculorum ct careens. – Multum quoque refert sim irrationalium. vel rationalium, repellere. Nam illata vis rebus irrationalibus praecise non redundat in auctorem eorum. Cuius signum est quod si quis vinculis sibi ab ecclesiastico iudicc impositis violentiam inferat effringendo, non est cxcommunicatus: et si quis damnatus ut devoretur a leone, pugnet cum leone et, leone superato, fugiat, nulli iniuriam facit. Haec enim attestari videntur quod si fugere volens vim inferat custodibus, quod iniuste facit: sed si. absentibus vel dormientibus cis, frangat vincula vel carceres. iudici vel officialibus imputandum videtur quod tam debiliter ostia firmata vel serae fabricatae sunt ut potuerint a detento frangi. Unde non video quare non possit damnatus ad mortem violentiam vinculis ct carccri praecise, absque scilicet resistentia omni cuicumque custodi, inferre, non enim hoc est sicut percutere ministros aut pugnare contra eos.

Nec est resistere iudici in his in quibus habet potestatem: sed non continere se sub circumscriptione vinculorum et carccri, ct eisdem, non auctori eorum, vim inferre. – Nec est simile dc fractione saepis. Quia in fractione saepi» agitur dc damno quod infertur domino per saepis ruinam: hic autem non est quaestio dc damno pretii vinculorum aut serarum carccri (facile enim dici potest quod effractor solvere tantundem est paratus); sed est quaestio an iste actus ctfractionis reducatur ad fugam an ud pugnaro, nam si tenet se cx parte fugae, licitus est; si sapii pugnam, illicitus est. Propter quod non oportet veritatem cx similitudinibus scrutari, sed ex propriis.

IV Ad *quintam* quaestionem dicunt quidam quod eadem ratione possunt alii opem ferre damnato ut fugiat, sicut potest ipse fugere. Mihi distinguendum occurrit. Quod quidam homines sunt velut partes publicae potestatis: ut custodes, ministri, officiales, patres reipubheae, ct huiusmodi, quorum est fovere vel exercere publicum potestatem. Et his. rntionc status eorum, quia scilicet cis incumbit fovere publicam potestatem, illicitum est consilium vel auxilium fugae praestare: eorum enim est damnatum seu damnandum detinere, ct vehit proditores ct collusores essent partes detenti fovendo.

Ceteri autem, quorum non interest publicam fovere potestatem, licite possunt cooperari ad fugam damnati. Et ratio est quia regulariter nullus prohibetur a cooperatione actus alteri liciti, nisi per accidens, puta quia statui vel officio suo hoc repugnat. Apparet namque inductive in omnibus quod si mihi licitum est emere, vendere, bellare, contrahere, etc., quod dans mihi consilium, auxilium vel favorem nd actum illum licite operatur, nisi ratione statu», officii, vel huiusmodi, reddatur sibi ista cooperatio illicita ut clericis redditur illicitum cooperari ud causam sanguinis, quamvis iustam; ct in proposito officialibus, qui tenentur ad custodiam damnati, redditur illicitum cooperari quovis modo ad fugam.

Et si opinio in praecedenti quaestione ♦ dc licita crfraedone carccri a damnato est vera, consequens est ut his qui licite cooperantur ad fugam, licent cooperari ad frangendum vincula ct carceres, eadem ratione, subministrando damnato incluso limam vel aliquod instrumentum quo possit se absolvere n vinculis ct carccre. – Nec hinc accipias me dicere quod liceat aliis concurrere ad carcerem ct frangere illum: hoc enim nec somniavi. Nam st non liceat ire ad frangendum seram domus privatae, mullo minus domus publicae. Multum enim refert ab intus in-

• N«0 »u

cluso frangi seram careens, et ub extra a liberis. Hoc est offendere publicani potestatem, cuius est career, sicut frangere vcl aperire invito domino domum privatam est offendere dominum illius: illud nutem ud licitam fugam spectare videtur. – Nee tales, inventi, punirentur quia udiuturi erant ud fugam: sed quia praesumeretur quod contra publicam potestatem operarentur.

V. Ad *sextam* quaestionem dicitur quod ratio litterae est optima: sed non sic deducenda est ut urgundo deducitur. Soliditas siquidem illius rationis litterae est differentia inter damnationem ad pati, et damnationem ad facere. Et intendit quod damnatus ad pati non tenetur nd facere id unde sequatur suum pati. Et in promptu ratio est: quin non est damnatus ad facere. Unde assumit quod quia nullus damnatur ad mortem sic ut sibi mortem inferat, sed ut patiatur, ideo non tenetur facere id unde sequatur pati mortem: quod tamen faceret si contineret seipsum in eodem loco, potens seipsum inde movere. Et hic est venis sensus huius rationis. Et hinc patet ratio dictorum in secundae dubitationis solutione .

Ad *septimam* dubitationem dicitur quod postquam *ortus est Sol iustitiae, Christus Deus noster*, cognovisse videntur indices quod hoc non licet quamvis forte veteres concedendo optionem generis mortis inagis quam iudicendo, faciebant haec. Quemadmodum enim non licet damnare aliquem ut seipsum confodiat, ita nec quod seipsum mergat aut veneno occidat. Quin sententia debet esse dc netu iustitiae: non est nutem netus iustitiae seipsum occidere ; tum quia actus iustitiae est ad alterum, et non ad seipsum ; tum quin est contra ius naturae et caritatem, ut in quac-

tionem dc homicidio ♦ habitum est.

VI. Ad *octavam* dubitationem dicunt quidam quod non tenetur comedere, sed potest, tanquam patienter sufferens sententiam, absque cibo expectore mortem. Sed hoc non est verum. Quin nec privata nec publica auctoritate potest quis seipsum liate occidere : constat autem quod nolle uti alimento habito est occidere seipsum, non minus quam seipsum gladio transverberare. Unde dicendum est quod tenetur comedere, ut ius naturae senet.

Nec hoc est impedire cxcutioncm sententiae. Tum quia non est damnatus *ad* hoc, scilicet ut se occidat non comedendo: sed ad hoc ut subtracta sint sibi alimenta, non a quibuscumque, sed custodibus ct huiusmodi. Unde alii

ministrantes tali damnato alimenta non peccant eadem ratione qua possunt adiuvnre ad fugam In cuius signum, laudabiliter a Maximo Valerio, in lib. V *. commemoratur Rues Atheniensis, quae Cimono patrem suum laete proprio pavit ne inediae moreretur poena Quamvis nullus teneatur tuli damnato ministrare alimenta tanquam in extrema necessitate constituto: quia secundum iustitiae ordinem in illa constituitur necessitate, etc. – Tum quia si ad se occidendum esset damnatus, sententia contra ius naturale iniqua esset, et non servanda.

VII. Ad nonam quaestionem cx dictis * patet quid dicendum est. Ad obicctioncm autem cx verbis Auctoris superius habitis respondetur dupliciter. Primo, quod secundum litteralem constructionem illa exceptio non refertur ad mortem cx fame aut siti, sed ud *pati aliquod huiusmodi dispendium*. Inquit enim: *Sicut subveniendum eis esset ne fame aut siti morerentur; aut aliquod huiusmodi dispendium, nisi secundum ordinem iustitiae, paterentur*. Ubi patet quod exceptio illa, *nisi secundum ordinem iustitiae*, non construitur cum illo verbo, *morerentur*, sed curn illo verbo, *paterentur*.

Secundo dicitur, ct melius, concedendo quod exceptio ad totum refertur quia de similis dispendii passione littera expresse loquitur excipiendo, dum dicit, *aut aliquod huiusmodi dispendium, nisi secundum ordinem iustitiae, paterentur*; ubi patet quod excipit ordinem iustitiae quando patitur quis dispendium simile morti cx fame vel siti. Dicendum ergo est quod quin tota illa Auctoris sententia fundatur super articulo seu cusu necessitatis in quo hostes rapublicue vcl excommunicari constituti essent, ut patet cx eo quod ita incipit, 5« *tamen immineret necessitas, ne natura deficeret, esset cis subveniendum* etc.; ideo exceptio intclligcnda est quod fiat a *debito* subveniendi, et non a *potestate* subveniendi damnatis ad patiendum secundum iustitiae ordinem huiusmodi dispendia. Ita quod sensus est quod licet necessitas deficientis naturae imminens in hoste rcipublicac aut excommunicato obliget nos ad subveniendum illis ne fame aut siti moriantur aut simile dispendium patiantur; non tenemur tamen ad huiusmodi subventionem si secundum iustitiae ordinem haec patiantur. Cum qua doctrina patet stere quod licite possimus damnatis ad mortem et huiusmodi dispendia patiendum ministrare necessaria vitae.

* Ct num. iv.

• C>D. *Se l'innet, in Vint.I* <]. Kwouiuu. te>.

QUAESTIO SEPTUAGESIMA

DE INIUSTITIA PERTINENTE AD PERSONAM TESTIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

EINDE considerandum est de iniustitia per-
tinente ad personam testis *.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum homo teneatur ad testimonium
ferendum.

Secundo: utrum duorum vel trium testimonium
sufficiat.

Tertio: utrum alicuius testimonium repellatur
absque eius culpa.

Quarto: utrum perhibere falsum testimonium
sit peccatum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HOMO TENEATUR AD TESTIMONIUM FERENDUM

aD primum sic proceditur. Videtur quod
homo non teneatur ad testimonium
ferendum. Dicit enim Augustinus, in
Quaest. Gen. *, quod Abraham dicens
de uxore sua. *Soror mea est*, veritatem celari
voluit, non mendacium dici. Sed veritatem ce-
lando aliquis a testificando $\wedge$ abstinet. Ergo non
tenetur aliquis ad testificandum.

2. *Praeterea*, nullus tenetur fraudulenter agere.
Sed *prov. xi* $\cdot$ dicitur: *Qui ambulat fraudulenter
revelat arcana: qui autem fidelis est celat amici
commissum*. Ergo non tenetur homo semper ad
testificandum: praesertim super his quae sunt
sibi in secreto ab amico commissae.

3. *Praeterea*, ad ea quae sunt de necessitate
salutis maxime tenentur clerici et sacerdotes. Sed
clericis et sacerdotibus prohibetur terre testimo-
nium in causa sanguinis. Ergo testificari non
est de necessitate salutis.

Sed contra est quod Augustinus* dicit: *Qui
veritatem occultat, et qui prodit mendacium, uter-
que reus est: ille quia prodesse non vult, iste quia
nocere desiderat*.

Respondeo dicendum quod in testimonio fe-
rendo distinguendum est. Quia aliquando requi-
ritur testimonium alicuius: aliquando non requi-
ritur. Si requiritur testimonium alicuius subditi
auctoritate superioris cui in his quae ad iustitiam
pertinent obedire tenetur, non est dubium quin
teneatur testimonium ferre in his in quibus secun-
dum ordinem iuris testimonium ab eo exigitur: puta
in manifestis, et in his de quibus infamia
praecessit. Si autem exigatur ab eo testimonium
in aliis, puta in occultis et de quibus infamia non
praecessit, non tenetur ad testificandum.

Si vero requiratur eius testimonium non aucto-
ritate superioris cui obedire tenetur, tunc distin-
guendum est. Quia si testimonium requiratur ad
liberandum hominem vel ab iniusta morte seu
poena quacumque, vel a falsa infamia, vel etiam
ab iniquo damno, tunc tenetur homo ad testifi-

candum. Et si eius testimonium non requiratur,
tenetur facere quod in se est ut veritatem de-
nuntiet alicui qui ad hoc possit prodesse. Dicitur
enim in Psalm. ' : *Eripite pauperem, et egenum
de manu peccatoris liberate*; et *Prov. xxiv**: *Erue
eos qui ducuntur ad mortem*. Et *Rom. f** dicitur:
*Digni sunt morte non solum qui faciunt, sed etiam
qui consentiunt facientibus*. ubi dicit Glossa *: *Consentire
est tacere, cum possis redarguere*.

Super his vero quae pertinent ad condemnatio-
nem alicuius, non tenetur aliquis ferre testimo-
nium nisi cum a superiori compellitur secundum
ordinem iuris. Quia si circa hoc veritas occul-
tetur, nulli ex hoc speciale damnum nascitur. Vel,
si immineat periculum accusatori, non est curan-
dum: quia ipse se in hoc periculum sponte inges-
sit. Alia autem ratio est de reo, cui periculum
imminet eo nolente.

An primum ERGO dicendum quod Augustinus lo-
quitur de occultatione veritatis in casu illo quando
aliquis non compellitur superioris auctoritate ve-
ritatem propalare; et quando occultatio veritatis
nulli specialiter est damnosa.

Ad secundum dicendum quod de illis quae ho-
mini sunt commissae in secreto per confessionem,
nullo modo debet testimonium ferre: quia huius-
modi non scit ut homo, sed tanquam Dei mi-
nister, et maius est vinculum sacramenti quolibet
hominis praecepto.

Circa ea vero quae aliter homini sub secreto
committuntur, distinguendum est. Quandoque
enim sunt talia quae, statim cum ad notitiam
hominis venerint, homo ea manifestare tenetur:
puta si pertineret P ad corruptionem multitudinis
spiritualem vel corporalem, vel in grave damnum
alicuius personae, vel si quid aliud est huius-
modi, quod quis propalare tenetur vel testifi-
cando vel denuntiando. Et contra hoc debitum
obligari non potest per secreti commissum: quia
in hoc frangeret fidem quam alteri debet.-Quan-
doque vero sunt talia quae quis prodere non te-

* Can. *Oku ^u ii. cau*». Xt. qu. in cap. *labidicn/ dt Crim. Ealt.* - Q. iüdor. «En* tent. lib. III, cap. UT.

«) testificandi/. - tottimonia PGa.

pertineret. - pertinet D. Aoe pertineret G, pertinent PIIIKk.

• it».J.

netur. Unde potest obligari ex hoc quod sibi sub secreto committuntur. Et tunc nullo modo tenetur ea prodere, etiam ex praecepto superioris: quia servare fidem est de iure naturali; nihil autem potest praecipi homini contra id quod est de iure naturali.

Ad tertium dicendum quod operari vel cooperari ad occisionem hominis non competit ministris altaris, ut supra * dictum est. Et ideo secundum iuris ordinem compelli non possunt ad ferendum testimonium in causa sanguinis.

Commentaria Caitlinalis Caietani

In articulo primo quaestionis septuagesimae, nota in corpore articuli doctrinam superius datam, in hoc scilicet quod infamia de uno crimine non dat ius iudici inquirendi de aliis eiusdem viri criminibus occultis et sine infamia de illis, firmari ex praesenti doctrina, cum littera dicit quod *si a iudice exigatur testimonium in aliis, puta in occultis et de quibus infamia non praecessit, non tenetur ad testificandum subditus*, de quo loquitur. Par autem, aut maior est ratio de reo: quia contingit occultius esse sibi proprium crimen, de quo interrogaretur, quam id de quo iam posset alius testimonium reddere. Qua namque ratione testis conscius et subditus non tenetur de his testificari. eadem, et maiori, ut dictum est, non tenetur subditus revelare interrogatus.

II. In eodem articulo, circa calcem corporis, ubi dicitur quod *si immineat periculum accusatori, non est curandum, quia ipse in hoc periculum sponte se ingessit*, dubium occurrit. Quia cum superius * Auctor dixerit quod accusator quandoque tenetur ad accusandum: – tunc enim, si sciens non tenetur testificari, nec tenetur curam habere de accusatoris defectu, iniqua erit accusatoris et testium conditio, ut scilicet unus teneatur ad accusandum, et alii non teneantur ad testificandum nisi coacti a iudice. Tam aperta autem esset iniquitas haec ut non egeat probatione.

Ad hoc dicitur quod obiectio procedit ex multae applicatione litterae. In littera siquidem ponuntur duo casus circa non coactum testimonium: primus est quando agitur ad liberandum hominem ab iniustitia aliqua; secundus est quando agitur ad condemnationem alicuius. Et quoniam sermo doctoris est formalis, non loquitur in hoc secundo casu nisi quando praecise agitur ad condemnationem alicuius. Et propterea constat quod non continetur sub hoc membro casus in quo aliquis tenetur ad accusandum, seu ex obligatione accusavit: quia nullus tenetur ad accusandum de quocumque crimine ut proximus condemnetur, quantumcumque iuste condemnari possit, sed sponte accusat quicumque sic accusat. Et propterea littera dicit quod de accusatore tali non est curandum. – Continetur igitur casus in quo accusator ex necessitate accusavit, sub primo huius litterae casu et membro, quando scilicet agitur ad liberandum hominem ab aliquo damno. Quoniam obligatio ad accusandum est quando imminet periculum spirituale vel corporale multitudinis, iuxta superius habitum. Constat autem quod si pro liberando homine ab aliquo iniquo malo tenetur homo testificari sponte, a fortiori pro liberanda multitudine ab infectione huiusmodi vel a servitute tyrannica, etc. Universaliter enim pro regula habendum est quod si quis tenetur ad accusandum, conscii tenentur ad testificandum: tanto plus quanto cum minori suo periculo po-

test quis testificari quam accusare, quia non obligat se testis ad poenam talionis. Nulla igitur ex dictis consurgit iniquitas. Unde in responsione ad primum Auctor, colligens doctrinam hunc, ad duo capita reducit: scilicet ad auctoritatem iudicii et damnum proximi. Et in responsione ad secundum explicite tenet quod in huiusmodi *propalare tenetur testificando rei denuntiando*, prout opus fuerit.

III. In responsione ad secundum eiusdem articuli, adverte ut scias discernere inter illa quae sciuntur sub sacramentalis confessionis sigillo ita quod vere audivit illius confessionem; et inter illa quae sciuntur sub sigillo confessionis non vere, sed ad imitationem seu similitudinem confessionis, ut frequenter fit a dicentibus aliquid in secreto, *Dico tibi hoc in confessione*, seu, *in poenitentia*; seu inchoant, *Confiteor Deo et tibi*; et tamen in nullo continentur se peccasse, sed communicant tantum quae sunt dicturi, et huiusmodi. Haec enim, si acceptatio audientis (sine qua nihil fit) intervenit, non magis obligant quam iuramentum de tenendo secretum. Et propterea tenetur ea revelare, si sunt talia quae sint in alterius damnum. Prima autem in nullo casu revelare licitum est: quia, ut in littera dicitur, illa scit ut Deus, *et maius est vinculum sacramenti quolibet hominis*, etiam Papae, *praecepto*.

IV. In calcem eiusdem responsionis ad secundum, notum quod ex hoc quod servare fidem est de iure naturae, non sequitur: Ergo praeterire seu delinquere in hoc est peccatum mortale. Potest enim esse veniale, ut putet in simili: mentiri enim est contra ius naturae, et tamen non sequitur: Mentiri est peccatum mortale. Oportet ergo advertere ad materiam, simpliciter vel ut ab hoc, ut discernatur quando revelare secretum est mortale vel veniale. Sunt enim quaedam quae, etiam si non sint nostrae fidei commissa, tenemur servare secreta: ut occulta adulteria, et facta quae revelata essent semina discordiae, et huiusmodi. – Sunt etiam quaedam quae, etsi simpliciter possent referri quantum in notitia nostra est, occultas tamen habent rationes in eo qui fidei nostrae commisit, quia voluit secretum servari. Et propterea ex quo promissum est acceptando in secreto, non solum servandum est, sed posset, pro rei nobilitate, esse peccatum mortale huiusmodi revelatio. – Sunt autem quaedam quorum occultatio nulli prodest, revolutioque nulli nocet, quae leviter committuntur et acceptantur in secreto. Et in his veniale est fidem violare. Quia cum nec ex materia inferatur alicui iniuria aut iniustitia, quia non est materia perniciosa; nec ex forma, scilicet violatione iuris naturae, sit contra Deum aut proximum, sed praeter debitum proximo: ratione imperfectionis rei de qua agitur, non contrariatur caritati, sed praeter eam agitur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SUFFICIAT DI ORUM VEL TRIUM TESTIMONIUM

I' II., qu. cr, art. 3, Ad 8; /m o»p. rnt. Icet, n; Ad Ucb.. cap. 1, Iβλ in.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non sufficiat duorum vel trium testimonium. Iudicium enim certitudinem requirit. Sed non habetur certitudo veritatis per dictum duorum testium: legitur enim

III Reg. xxi * quod Naboth ad dictum duorum testimonium falso condemnatus est. Ergo duorum vel trium testimonium non sufficit.

2. Praeterea, testimonium, ad hoc quod sit credibile, debet esse concors. Sed plerumque

duorum vel trium testimonium in aliquo discordat. Ergo non est efficax ad veritatem in iudicio probandam.

3. Praeterea, IL qu. iv ♦ dicitur: *Praesul nun damnetur nisi in septuaginta duobus testibus. Presbyter autem Cardinalis nisi quadraginta quatuor testibus non deponatur. Diaconus Cardinalis urbis Romae nisi in viginti octo testibus non condemnabitur. Subdiaconus, acolythus, exorcista, lector, ostiarius, nisi in septem testibus non condemnabitur.* Sed magis est periculosum peccatum eius qui in maiori dignitate constitutus est, et ita minus est tolerandum. Ergo nec in aliorum condemnatione sufficit duorum vel trium testimonium.

•vcn. 6. Sed contra est quod dicitur *Deut. xvn* *: *In ore duorum vel trium testium peribit qui interficietur*; et infra, *xix* *: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum.*

• op. m, nu s.ih.lect.iibu. Respondeo dicendum quod, secundum Philosophum, in I *Ethic.* *, *certitudo non est similiter quae renda in omni materia.* In actibus enim humanis, super quibus constituuntur iudicia et exiguntur testimonia, non potest haberi certitudo demonstrativa: eo quod sunt circa contingentia et variabilia. Et ideo sufficit probabilis certitudo, quae ut in pluribus veritatem attingat, etsi 3 in paucioribus a veritate deficiat. Est autem probabile quod magis veritatem contineat dictum multorum quam dictum unius. Et ideo, cum reus sit unus qui negat, sed multi testes asserunt idem cum actore, rationabiliter institutum est, iure 7 divino et humano, quod dicto testium stetur.

•v«n.D. Omnis autem multitudo in tribus comprehenditur, scilicet principio, medio et fine: unde secundum Philosophum, in I *de Coelo* ♦ *omne et T totum in tribus ponimus.* Ternarius quidem constituitur asserentium, cum duo testes conveniunt cum actore. Et ideo requiritur binarius testium: vel, ad maiorem certitudinem, ut sit ternarius, qui est multitudo perfecta, in ipsis testibus. Unde et *Eccle. iv* * dicitur: *Funiculus triplex difficile rumpitur.* Augustinus autem, super illud Ioan. vin *, *Duorum hominum testimonium verum est*, dicit * quod *in hoc est Trinitas secundum mysterium commendata, in qua est perpetua firmitas veritatis.*

•vcrtr. 3. Ad primum ergo dicendum quod, quantacumque multitudo testium determinaretur, posset quandoque testimonium esse iniquum: cum scriptum sit *Exod. xxi* *: *AV sequaris turbam ad faciendum malum.* Nec tamen, quia non potest in talibus infallibilis certitudo haberi, debet negligi certitudo quae probabiliter haberi potest per duos vel tres testes, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod discordia testium

in aliquibus principalibus circumstantiis, quae variant substantiam facti, puta in tempore vel loco vel in personis de quibus principaliter agitur, aufert efficaciam testimonii: quia si discordant in talibus, videntur singulares esse in suis testimoniis, et de diversis factis e loqui; puta si unus dicat hoc factum esse tali tempore vel loco, alius alio tempore vel loco, non videntur de eodem facto loqui. Non tamen praeiudicatur testimonio si unus dicat se non recordari, et alius asserat determinatum tempus vel locum.

Et si in talibus omnino discordaverint testes actoris et rei, si sint aequales numero et pares dignitate, statur pro reo: quia facilius debet esse iudex ut absolvendum quam ad condemnandum; nisi forte in causis favorabilibus, sicut est causa libertatis et huiusmodi. – Si vero testes eiusdem partis dissenserint, debet iudex ex motu sui animi percipere cui parti sit standum: vel ex numero testium, vel ex dignitate eorum, vel ex favorabilitate causae, vel ex conditione negotii et dictorum.

Multo autem magis testimonium unius repelitur si sibi ipsi dissideat: interrogatus de visu vel scientia. Non autem si dissideat interrogatus de opinione et fama: quia potest secundum diversa visa et audita diversimode motus esse ad respondendum.

Si vero sit discordia testimonii in aliquibus circumstantiis non perlinentibus ad substantiam facti, puta si tempus fuerit nubilosum vel serenum. vel si domus fuerit picta aut non. aut aliquid huiusmodi. talis discordia non praeiudicat testimonio: quia homines non consueverunt circa talia mullum sollicitari, unde facile a memoria dabuntur. Quinimmo aliqua discordia in talibus facit testimonium credibilius, ut Chrysostomus dicil, *super Matth.* ♦ quia si in omnibus concurrerent, etiam in minimis, viderentur ex condicio eundem sermonem proferre. Quod tamen prudentiae iudicis relinquitur discernendum.

Ad tertium dicendum quod illud locum habet specialiter in episcopis, presbyteris, diaconibus et clericis Ecclesiae Romanae, propter eius dignitatem. Et hoc triplici ratione. Primo quidem, quia in ea tales institui debent quorum sanctitati plus credatur quam multis testibus. – Secundo, quia homines qui habent de aliis indicare, saepe, propter iustitiam, multos adversarios habent. Unde non est passim credendum testibus contra eos, nisi magna multitudo conveniat. – Tertio, quia ex condemnatione alicuius eorum derogaretur in opinione hominum dignitati illius Ecclesiae et auctoritati. Quod est periculosius quam in ea tolerare aliquem peccatorem, nisi ’ valde publicum et manifestum, de quo grave scandalum oriretur.

3) etsi. • et sic P.
[.] turc. – de ture P.
1) et. • Om. P.
†) /ecin. – Om. P.

t) .Nom tamen. • ("t eum ABEEIpKx, Xtsi cum !..
z) dissideat. • aliquis dissideat Pa.
4) diaconibus. • diaconi» Pei.
6) nisi. • sit addunt Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

fx articulo secundo eiusdem quaestionis, in responsione **lad** secundum, adverte quod distinctio illa de testibus qui sunt singulares vel testes, regulariter habet locum: ut per singulares nullus damnetur. Quia tamen multi singulares testes in factis iterabilibus violentam suspicionem inducunt, ut si unus vidit aliquem committere unum furtum et alius vidit eundem committere aliud furtum, et sint testes omni exceptione maiores; inter religiosos, quando quis existimatur alias tui vitio involutus, aut numerus multus talium contestium concurrat, si arctatus non confitetur, inveniri vadetur quandoque subsecuta condemnatio, multorum patrum consilio fulta. Et licet hoc non sit secundum iuris rigorem, ubi tamen absque tormentis proceditur, non tum ad puniendum quam ad salutem animae et regularis observantiae favorem, tolerabile videtur ut haec

probabilitas sufficiat ad certitudinem, inter cos qui monui sunt mundo. Quia tamen reus non potest ad huiusmodi sententiam tolerandum cogi, deberet ex huiusmodi indiciis per tormenta, religiosa tamen, veritas exquiri: ut sententia non feratur nisi contra confessum vel convictum, iuxta sacros canones, II, qu. 1, -Vas *in quemquam*.

In responsione ad tertium nota duo. Primum est de sanctitate debita Romanae Ecclesiae Cardinalibus quae utinam tanta esset ut nullus unquam esset in scandalum Ecclesiae. - Secundum est contra latrantes quod mulus Cardinalis non punitur: quia scilicet periculosius est derogare in opinione hominum dignitati et auctoritati Romanae Ecclesiae condemnando Cardinalem, quam tolerare illum sine scandalo.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALCUIUS TESTIMONIUM SIT REPELLENDUM ABSQUE EIUS CULPA

S D tertium sic proceditur. Videtur quod alicuius testimonium non sit repellendum nisi propter culpam. Quibusdam enim in poenam infligitur quod ad testimonium non admittantur: sicut patet in his qui infamia notantur. Sed poena non est inferenda nisi pro culpa. Ergo videtur quod nullius testimonium debeat repelli nisi propter culpam.

2. Praeterea, *de quolibet praesumendum est bonum, nisi appareat contrarium* *. Sed ad bonitatem hominis pertinet quod verum testimonium dicat. Cum ergo non possit constare de contrario nisi propter aliquam culpam, videtur quod nullius testimonium debeat repelli nisi propter culpam.

3. Praeterea, ad ea quae sunt de necessitate salutis nullus redditur non idoneus nisi propter peccatum. Sed testificari veritatem est de necessitate salutis, ut supra * dictum est. Ergo nullus debet excludi a testificando nisi propter culpam.

Sed contra est quod Gregorius dicit ♦ et habetur II, qu. 1 *: *Quia a serris suis accusatus est episcopus, sciendum est quod minime audiri debuerunt*.

Respondeo dicendum quod testimonium, sicut dictum est *, non habet infallibilem certitudinem, sed probabilem. Et ideo quidquid est quod probabilitatem afferat in contrarium, reddit testimonium inefficax. Redditur autem probabile quod

aliquis in veritate testificanda non sit firmus, quandoque quidem propter culpam, sicut infideles, infames a, item illi qui publico crimine rei sunt, qui nec accusare possunt: quandoque autem absque culpa. Et hoc vel ? ex delectu rationis, sicut patet in pueris, amentibus et mulieribus; vel ex affectu, sicut patet de inimicis et de personis coniunctis et domesticis; vel etiam ex exteriori conditione, sicut sunt pauperes, servi et illi quibus imperari potest, de quibus probabile est quod facile T possint induci ad testimonium ferendum contra veritatem. Et sic patet quod testimonium alicuius repellitur et propter culpam, et absque culpa.

Ad primum ergo dicendum quod repellere aliquem a testimonio magis pertinet ad cautelam falsi testimonii vitandi quam ad poenam. Unde ratio non sequitur.

Ad secundum dicendum quod de quolibet praesumendum est bonum nisi appareat contrarium, dummodo non vergat in periculum alterius. Quia tunc est adhibenda cautela, ut non de facili unicuique credatur: secundum illud I Ioan, iv *: *Nolite credere omni spiritui*.

Ad tertium dicendum quod testificari est de necessitate salutis, supposita testis idoneitate et ordine iuris. Unde nihil prohibet aliquos * excusari a testimonio ferendo, si non reputentur idonei secundum iura.

«) infames. — et infames PG.

rei. — est vel Pa.

y) facile. — de facile D, de facili P. — Pro pasiint. potiunt PCD GHKLS.

δ) aliquot. — aliquem M) pro reputentur idonei, reputetur idoneus eodlces et a.

Commentaria Cardinalia Caietani

Ix articulo tertio inulta de conditionibus testium in aliquibus causis vel casibus essent dicenda, nisi iuristif haec relinquenda essent a me, quia non suscepi onus in iurc, sed in moralibus scribendi.

In responsione ad secundum habes quod supra . di-

ctum est de declinando in bonam vel malam opinionem proximi quoad actum iudicii, vel quoad actum cautelae. Pauper enim non iudicatur malus: sed cavetur ab illo ne sit mulus, mentiendo propter paupertatem, etc.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM FALSUM TESTIMONIUM SEMPER SIT PECCATUM MORTALE

D QUARTI M SIC PROCEDITUR. VidetUF quod falsum testimonium non semper sit peccatum mortale. Contingit enim aliquem falsum testimonium ferre cx ignorantia facti. Sed talis ignorantia excusat a peccato mortali. Ergo testimonium falsum non semper est peccatum mortale.

2
?
2. Praeterea, mendacium quod alicui prodest et nulli nocet, est officiosum, quod non est peccatum mortale. Sed quandoque in falso testimonio est tale mendacium: puta cum aliquis falsum testimonium · perhibet ut aliquem a morte liberet, vel ab iniusta sententia quae intentatur per alios ? falsos testes vel per iudicis perversitatem. Ergo tale falsum testimonium non est peccatum mortale.

T
3. Praeterea, iuramenlum a teste requiritur ut timeat peccare mortaliter dcicrando L Hoc autem non esset necessarium si ipsum falsum testimonium esset peccatum mortale. Ergo falsum testimonium non semper est peccatum mortale.

• Ver», s 9.
Sed contra est quod dicitur Prov. xix *: *Falsus testis non erit impunitus.*

Respondeo dicendum quod falsum testimonium habet triplicem deformitatem. Uno modo, ex periurio: quia testes non admittuntur nisi iurati. Et ex hoc semper est peccatum mortale. – Alio modo, cx violatione iustitiac. Et hoc modo est peccatum mortale in suo genere, sicut et quaelibet iniustitia. Et ideo in praecepto decalogi sub hac forma interdicitur falsum testimonium, cum di-

citur *Exod. xx **: Aon *loquaris contra proximum* ‘Vm. *tuum falsum testimonium*: non enim contra aliquem facit qui eum ab iniuria facienda impedit, sed solum qui ei suam iustitiam tollit. – Tertio modo, ex ipsa falsitate, secundum quod omne mendacium est peccatum. Et ex hoc non habet falsum testimonium quod semper sit peccatum mortale.

Ad primum ergo dicendum quod in testimonio ferendo non debet homo pro certo asserere, quasi sciens, id de quo certus non est: sed dubium debet sub dubio proferre, ct id de quo certus est pro certo asserere. Sed quia contingit ex labilitate humanae memoriae quod reputat se homo quandoque certum esse de eo quod falsum est, si aliquis, cum * debita sollicitudine recogitans, existimet sc certum esse de eo quod falsum est, non peccat mortaliter hoc asserens: quia non dicit falsum testimonium per se et ex intentione, sed per accidens, contra id quod intendit.

Ad secundum dicendum quod iniustum iudicium iudicium non est. Et ideo ex vi iudicii falsum testimonium in iniusto iudicio prolatum ad iniustitiam impediendam, non habet rationem peccati mortalis: sed solum ex iuramento violato.

Ad tertium dicendum quod homines maxime abhorrent peccata quae sunt contra Deum, quasi gravissima: inter quae est periunum. Non autem ita abhorrent peccata quae sunt contra proximum. Et ideo ad maiorem certitudinem testimonii. requiritur testis iuramentum.

a) iCfthftonium. – Otn. P.
alioi. – aliquoj Pa.

γ) dfitrandid. – pacrando P, om. H.
)) u/m. – hoc cum Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

Tn articulo quarto eiusdem septuagesimae quaestionis, in Iresponsione ad primum, dubium occurrit, quid debet fncerc testis qui, praemissa debita diligentia, testatus est falsum, deceptus u sua memoria, ct propter suum testimonium alter est condemnandus aut condemnatus.

Ad hoc dicitur quod, cum dictus testis non teneatur ad restitutionem ratione rei habitae, ut patet, quia non est testis in causa propria; nec ratione actionis iniustuc, quia non perfecte ct formaliter iniustum testimonium tulit, nec ex ignorantia damnabili: consequens est quod sicut excusatur ab offensu Dei in falso iuramento, ita excusatur ab offensa proximi in nocumento subsecuto. Si tamen prodesse potest explicando puram veritatem, teneretur ad hoc: ne cx hac taciturnitate inciperet nocumentum per accidens transire in nocumentum per sc. Et licet secundum iura testis non admittatur ad mutationem testimonii nisi *in continenti*, ut patet Extra, *de Testibus cogcnd.*, cap. *Praeterea*; quia tamen, ut ibidem Glossa dicit cum doctoribus, correctio testimonii post intervallum temporis ct prius datum testimonium minus firmum reddit, ct cx qualitate personae admittendum quandoque est, quando scilicet vere creditur quod non fuit subornatus, sed cx conscientia ct memoria corrigit actum suum; ideo debet quilibet in tali casu corrigere oblivionem suam, ut saltem debilitet prius falso a sc dictum. Et si persona est bonae famne, ct in opinione hominum, propter cius vitam bonam, talis con-

scientiae quod non possit cadere in mentem hominum illius notitiam habentium quod perniciosum mendacium diceret; ct cum iuramento assereret oblivionem suam ct puram veritatem prout novit: iudex, cuius est qualitates testium discernere, posset proptcrca a sententia vel cxcutione desistere, ct alias, prout melius posset, obviare, si ille in cuius favorem falsum fuerat dictum, non desistit aut restituit, cum teneatur hoc facere, ad talis viri iuramentum, in foro conscientiae.

II. In responsione ad secundum eiusdem articuli dubium occurrit circa illam rationem redditam: *Iniustum iudicium non est iudicium: et ideo ex vi iudicii falsum testimonium ibidem non est peccatum mortale*. Primo quidem, quia adversari hoc videtur distinctioni inter sententiam nullam, et iniustam. Nam si iniustum iudicium non est iudicium, constat quod iniusta sententia non est sententia: ct si non est sententia, ergo est nulla. Impossibile est namque, ct non intclligibilc quod non-sententia sit sententia iniusta. Ergo sententia est nulla. Male ergo distinguitur inter sententiam iniustam atque nullam, tanquam aliqua sit sententia iniusta quae tamen non est nulla.

Secundo, quia adversari videtur iuri canonico. Nam secundum illud, *sententia pastoris, sive iusta sive iniusta, est timenda*: ut putet cx auctoritate beati Gregorii, in Decretis, XI. qu. m, *Sententia*, Ex praesenti autem doctrina iniustum iudicium, quia non est iudicium, non obligat

testes, *1 lurumcntum non intervenerit eorum, ad mendacium perniciosum. Igitur iniusta sententia, quae est conclusio iniusti iudicii, non obligat reum ad perniciosam inobedientiam. Sic enim sc habet reus ad sententiam sicut testes requisiti et coacti ad iudicii processum.

III. Ad hoc dicitur quod aliter in pure moralibus utimur nominibus iudicii et sententiae; et aliter iuristas utuntur illis. Et propterea accedit ut morales, ad solam rei veritatem spectantes, non distinguant inter iudicium iniustum et nullum; iuristae autem interca distinguant. Scito igitur quod sententia iniusta, licet apud iuristas, ut patet XI. qu. in, *Episcopus*, in subiunctis per Gratianum, multipliciter dicatur: scilicet vel *ex animo*, ut cum quis ex odio condemnat aliquem; vel e.v *ordine*, ut cum non servato iuris online condemnat; vel *ex causa*, ut cum quis condemnat innocentem: – ud nostrum propositum, ut in littera patet, sententia tertio modo iniusta spectat quoniam talis sententia est per se iniqua; reliquae autem duae per accidens, ut prima, nū quasi per accidens, ut secunda. De sententia ergo iniusta quia scilicet iniustum determinat, puta damnationem innocentis, dicendum est quod secundum veritatem non est sententia; et similiter iudicium sic iniustum non est iudicium. Et ratio est quia iudicium est determinatio iusti. ut superius patet in qu. lx, art. i; et sententia est sicut lex particularis in particulari tacto, ut in an. i qu. lxxvii superius etiam putet. Constat autem quod determinatio iniusti, quam significat iniustum iudicium. non est determinatio iusti, quam significat iudicium: nec lex iniqua particularis, quam significat iniusta sententia, est lex particularis. quam significat sententia, sicut universaliter patet quod leges iniquae non sunt leges, sed legum corruptiones. Unde nec iniquum iudicium nec iniusta sententia vim habet obligativam. Et propterea, quantum est ex pane sui, non obligat testes, ministros aut reum. Dico autem, *ex parle sui*: quia aliunde contingit quandoque quod huiusmodi sentiis parendum est, puta si iniustitia aut non contineatur in sententia, aut non sit manifesta aliis. Si enim in sententia manifesta iniustitia continetur, tunc continet errorem intolerabilem, et apud iuristas etiam est nulla. Si non continetur in sententia in-

justitia; aut, si continetur, non tamen est publice manifesta: tunc, quamvis secundum veritatem sil nulla, quia tamen non spectat ad quemlibet, sed ad publicum potestatem atque scientiam, haec decernere, *timenda est*, et appellandum vel alias recurrendum ad superiorem, ne ipse contemptus sententiae culpabilem cum reddat. Et hoc intendebat Gregorius per illud. *Sententia pastoris*. Et haec doctrina consonat aperte superioribus dictis ab Auctore in qu. i.xv, art. 6, ad 3, et dictis in qu. i.xvii, art. 2.

Ad obiecta ergo in oppositum dicitur quod secundum veritatem sententia iniusta non est sententia, et est nulla: sed apud iuristas et sententia iniusta communius sumitur, ut dictum est; et rursus etiam sententia iniusta ex causa apud co* non semper est nulla. Quia ad publicam seu manifestam notitiam ipsi respiciunt, morales autem ad solam veritatem, dicendo quod nulla est in ventate. Unde non interimitur ex hoc doctrina distinctio iuristarum.

Non contradicit quoque doctrina haec sacris canonibus decernentibus quod iniusta sententia sit timenda et executioni mandanda, ut cap. *Pastoralis, de Officio Deleg.**, *<X«'4.vao.5«. dicitur. Quoniam hic vires sententiae iniustae traduntur: 4.. »«- ibi ex accidentibus circumstantiis, scilicet quia occulta seu ambigua vel non manifesta iuri iniustitia est, subiectorum officium determinatur, quod scilicet, ante manifeste prolatam iniustitiam. timenda est aut exquenda est a subditis.

Et ex his sequitur quod si mihi constet in me esse prolatam sententiam excommunicationis iniuriam, si non possum aliter meam innocentiam lucri, simpliciter vel pronunc, possum inierim, evitato scandalo, interesse secreto loco divinis et celebrare; et eadem ratione, illi qui noverrunt me virum bonae conscientiae et credunt me innocentem. quamvis sciant me excommunicatum, possunt mihi icrxire in missa out participare alias in divinis, secreto tamen. Quoniam sic faciendo et timetur iniusta sententia ac executioni inundatur in publico; et satisfit iudicio humano indicanti quae foris sunt, dum manifeste vident quod non contemnitur Ecclesiae auctoritas; et non privatur innocens omnino spiritualibus consolationibus animae suae, qui in veritate non est excommunicatus, quia in veritate sententia iniusta non est sententia.

QUAESTIO SEPTUAGESIMAPRIMA

DE INIUSTITIA QUAE FIT IN IUDICIO EX PARTE ADVOCATORUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de iniustitia quae fit in iudicio ex parte advocatorum *. Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: utrum advocatus teneatur praestare patrocinium causae pauperum.

Secundo: utrum aliquis debeat arceri ab officio advocati. Tertio: utrum advocatus peccet iniustam causam defendendo. Quarto: utrum peccet pecuniam accipiendo pro suo patrocinio.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ADVOCATUS TENEATUR PATROCINIUM PRAESTARE CAUSAE PAUPERUM

Primum sic proceditur. Videtur quod advocatus teneatur patrocinium praestare causae pauperum. Dicitur enim *Exod.* XXIII *: Si videris asinum odientis te tacere sub onere, non pertransibis, sed sublevabis cum eo. Sed non minus periculum imminet pauperi si eius causa contra iustitiam opprimatur, quam si eius asinus iaceat sub onere. Ergo advocatus tenetur praestare patrocinium causae pauperum. 2. Praeterea, Gregorius dicit, in quadam homilia *: *Habens intellectum curet omnino ne taceat; habens rerum affluentiam a misericordia non torpescat; habens artem qua regitur, usum illius cum proximo partiatur; habens loquendi locum apud divitem, pro pauperibus intercedat: talenti enim nomine cuilibet reputabitur quod vel minimum accepit.* Sed talentum commissum non abscondere. sed fideliter dispensare quilibet tenetur: quod patet ex poena servi abscondentis talentum. Matth. xxv *. Ergo advocatus tenetur pro pauperibus loqui. 3. Praeterea, praeceptum de misericordiae operibus adimplendis, cum sit affirmativum, obligat pro loco et tempore, quod est maxime in necessitate. Sed tempus necessitatis videtur esse quando alicuius pauperis causa opprimitur. Ergo in tali casu videtur quod advocatus teneatur pauperibus patrocinium praestare. Sed contra, non minor necessitas est indigentis cibo quam indigentis адвокату. Sed ille qui habet potestatem cibandi non semper tenetur pauperem cibare. Ergo nec advocatus semper tenetur causae pauperum patrocinium praestare. Respondeo dicendum quod cum praestare patrocinium causae pauperum ad opus misericordiae pertineat, idem est hic dicendum quod et supra* de aliis misericordiae operibus dictum est. Nullus enim sufficit omnibus indigentibus misericordiae opus impendere. Et ideo sicut Augu-

stinus dicit, in *I de Doct. Christ.* *, *cum omnibus oportet videri prodesse non possis, his potissime consulendum est qui pro locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus, constrictius tibi, quasi quadam sorte, iunguntur.* Dicit, *pro locorum opportunitatibus*: quia non tenetur homo per mundum quaerere indigentes quibus subveniat, sed sufficit si eis qui sibi occurrunt misericordiae opus impendat. Inde dicitur *Exod.* xxii *: *Si occurreris bovi inimici tui aut asino erranti, reduc ad eum.* – Addit autem, *et temporum*: quia non tenetur homo futurae necessitati alterius providere, sed sufficit si praesenti necessitati succurrat. Unde dicitur *I Ioan.* m *: *Qui viderit fratrem suum necessitatem patientem, et clauserit viscera sua ab eo.* etc. – Subdit autem, *vel quarumlibet rerum*: quia homo sibi coniunctis quacumque necessitudine maxime debet curam impendere: secundum illud *I ad Tim.* v *: *Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet. Jidem negavit.* Quibus tamen concurrentibus, considerandum restat utrum aliquis tantam necessitatem patiatur quod non in promptu appareat quomodo ei possit aliter subveniri. Et in tali casu tenetur ei opus misericordiae impendere. – Si autem in promptu appareat quomodo ei aliter subveniri possit, vel per seipsum vel per aliam personam magis coniunctam aut maiorem facultatem habentem, non tenetur ex necessitate indigenti subvenire, ita quod non laciendo peccet: quamvis, si subvenerit absque tali necessitate, laudabiliter faciat. Inde advocatus non tenetur semper causae pauperum patrocinium praestare, sed solum concurrentibus conditionibus praedictis. Alioquin oportet eum omnia alia negotia praetermittere, et solis causis pauperum iuvandis intendere. – Et idem dicendum est de medico, quantum ad curationem pauperum. Ad primum ergo dicendum quod quando asinus iacet sub onere, non potest ei aliter subveniri

»J aliquis debejt. – ahqai debeant l*. enim. – durement Pd.

γ) yattentem. – habentem Pl).

in casu isto nisi per advenientes subveniatur: et ideo tenentur iuvare. Non autem tenerentur si posset aliunde remedium afferri.

Ad secundum dicendum quod homo talentum sibi creditum ? tenetur utiliter dispensare, servata

opportunitate locorum et temporum et aliarum rerum, ut dictum est*.

Ad tertium dicendum quod non quaelibet necessitas causal debitum subveniendi, sed solum illa quae est dicta *.

MMA

e) crfJitum, – traditum PIIKa.

Commentaria Cardinali?? Caletani

In titulo articuli primi et ceterorum quaestioni* septuagesimue primae, adverte quod advocatus hoc in loco communiter significat tam cum quem dicimus vulgariter advocatum, quam procuratorem: ita tamen quod advocatum non voces cum qui solum consilium dat in scripto aut verbo domi; sed qui patrocinator opere, comparando coram iudice. Unde et Augustinus, ut in art. 4 ♦ habes, distinguit advocatum contra jurisperitum. dicens quod *advocatus iustum patrocinium, et jurisperitus verum const. Hum licite vendit.*

In articulo primo eiusdem quaestionis septuagesimae primae dubium occurrit de sensu litterae in illis verbis: *Si in promptu appareat quomodo et aliter subveniri possit*. etc. * Nam aut intendit quod ex hoc quod in promptu apparet modus quo potest aliter pauperi subveniri, non tenetur quis subvenire. Et sic falsum dicitur. Quia quantumcumque appareant in promptu mille modi quibus possit sine me famelico aut alias impotenti subveniri, et non subveniatur, non excusor ego ab homicidio *si non pasco famam monentem* ♦. Oportet namque in promptu apparere non solum potentiam, sed actum subventionis aliunde, ut ego non teneam subvenire. – Aut intendit quod in promptu apparet modus quo de facto subveniatur. Et tunc littera est diminuta; quia nihil dicit de apparentia facti, sed potentiae.

¶. In eodem articulo primo dubium alterum est*, an conclusio, scilicet quod quando non apparet quomodo aliter subveniri possit, tenetur sciens subvenire et advocatus patrocinari et medicus mederi, intelligatur de obligatione peccati mortalis, an venialis. Et est ratio dubii quia, si intendit de peccato mortali, contradicit sibi et rationi. Sibi quidem, quia in principio corporis huius articuli dicit quod *idem est hic dicendum quod supra de altis operibus misericordiae dictum est*. Constat autem quod superius, in art. 5 qu. xxxn, dictum est quod *non omnis necessitas obligat ad praeceptum, sed illa sola sine qua is qui necessitatem patitur sustentari non potest*. Cum igitur pauper ex hoc quod opprimatur causa sua, non incurrat in casum hunc quod sustentari non possit, sequitur quod, secundum antedicta, non teneatur advocatus sub peccato mortali patrocinari, etiam si nullus alius appareat potens subvenire. – Rationi vero, quia cum praeceptum de misericordiae operibus non obliget ad mortale nisi tempore necessitatis, cum sit affirmativum; nec hoc intelligitur de necessitate simpliciter, scilicet respectu vitae, quin scilicet aliter non posset vivere: aut de necessitate respectu alicuius particularis casus, quia scilicet aliter non posset in tali negotio subsistere. Sed constat quod non intelligitur de necessitate hoc secundo modo, ut patet discurrendo per opera misericordiae: nam non teneor sub peccato mortali colligere hospitem qui dormiendo sub divo non moreretur, nec similiter teneor sepelire mortuum quem nullus sepelire curat, aut redimere captivum qui propterea non moritur, et sic de aliis. Ergo intelligitur de necessitate primo modo, scilicet respectu vitae. Ac per hoc, non tenebitur quis sub peccato mortali patrocinari causae pauperis, quamvis opprimatur, si perditio causae non pertinet ad extremam vitae necessitatem.

Si autem intendit de peccato veniali, obstant tria. Primo, responsio ad tertium, ubi Auctor, expresse respondens argumento de praecepto, dicit necessitatem in corpore articuli positam causare debitum. – Secundo, quorundam opinio credentium esse mortale peccatum si, advocato non

patronante, pauper in notabile damnum incurrit. – Tertio, ius scriptum disponens quod pauperi vel propter inopiam vel propter adversae parti» potentiam carenti advocato, iudex det advocatum, cogendo illum; et nolentem obedire potest punire: ut putet ff. *de Officio Proconsul, et Leg.*, l. *Xec quidquam*, itiduncto C. *de Pnstul.*, l. *Providendum*. Hoc autem non esset si non teneretur quis pauperis causae patrocinari cum aliter non potest iustitiam suam tueri.

III. Ad primum dubium* dicitur quod sensus litterae sumendus est iuxta materiam subiectam. In huiusmodi enim moralibus in particulari tunc in promptu dicitur apparere modus quo potest subveniri, quando absque Inquisitione offertur modus quo potest non qualitercumque, sed putentia probabiliter coniungenda actui: ut si qui» videt pauperem vexari et scit illum habere fratrem advocatum, satis in promptu videt quomodo potest ei aliter subveniri cum effectu probabiliter; et similiter si scio aliquem esse captivum habentem fratres divites, satis probabile est quod rediment eum; et sic de aliis. Non loquitur ergo Auctor in casu quo apparet ipsa subventio in actu exercito, quia tunc non esset in casu necessitatis, sed extra necessitatem sed quando subventio apparet in promptu futura iuxta humanam aestimationem. Et propterea usus est potentiae nomine: et nulla est diminutio in eo.

IV. Ad secundum * dicitur quod, cum Auctor loquatur de subventionem quae est misericordiae opus, non possum intelligere quod loquatur de obligatione peccati mortalis. nili in casu quo succumbere et opprimi in causa illa ad extremam necessitatem spectaret. Quod quia contingere potest, ideo Auctor indistincte locutus est, dicendo quod tenetur subvenire, et non explicando modum, an scilicet venialiter vel mortaliter peccet non patrocinando. Quandoque namque esset peccatum mortale, et quandoque veniale, iuxta naturam necessitatis. Quod explicatum esse voluit per illa verba in principia corporis articuli, scilicet quod *idem est hic dicendum quod supra de aliis operibus misericordiae dictum est*.

Tripliciter ergo causa pauperis occurrere potest advocato. Primo, ad extremam spectans necessitatem simpliciter. Et tunc tenetur sub peccato mortali, si alius non appareat qui subveniat tempore suo. – Secundo, ut ad magnam pauperis necessitatem spectans. Et tunc, si alius nun apparet qui suo subveniat tempore, tenetur, sed non sub mortali. – Tertio, quando apparet alius patrocinator. Et tunc de consilio est operam suam praeveniundo impendere.

Ad prima ergo obiecta non oportet aliter respondere: quia iam putet ex dictis quod conformis est sententia ista supra dictis et rationi.

V. Ad obiecta vero secundo loco*, de obligatione veniali, respondendo dicitur: ad primum quidem, quod Auctor non loquitur distincte de vinculo mortali aut veniali, sed in communi. Et propterea, tractando praeceptum, non respondit quod est debitum mortale, sed quod est debitum ex antedicta necessitate, coniuncta cum maiori, necessitate scilicet extrema, quam in principio corporis articuli, referendo se ad superius dicti de operibus misericordiae, expressam esse censuit.

Ad secundum vero, quod dicentes peccare mortaliter advocatum non exhibentem patrocinium pauperi gratis unde pauper notabile damnum incurrit, absque fundamento loqui videntur. Quoniam ex praecepto caritatis non tenemur sub mortali peccato ad subveniendum proximo ratione suae necessitatis praecise, nisi sit extrema: de tali enim loannes

11

1.

QUAESTIO LXXI, ARTICULUS II

•LtKaijniter inteUigcndue «st, cum dicit *, Qui viderit fratrem suum necessitatem habere etc., si ly quomodo caritas manet in eo? accipiendum est negative. – At si putet quispiam cx praecepto iustitiae teneri advocatum ad patrocinium pauperis, meminerit quod si cx praecepto iustitiae obligaretur, aut esset hoc cx iustitia distributiva: et hoc non. quin illa est α toto ud partem. Aut cx iustitia commutativa, quae est inter partem ct partem: et hoc non, quin nulla est hic commutatio rerum, actionum aut personarum. Aut cx iustitia legali: ct hoc non. quia illa est a parte ad totum. Aliam iustitiam nescio. – Amplius, qui tenentur cx praecepto iustitiae ob stare invasoribus vel oppressoribus, si hoc

cum possunt non faciunt, tenentur ad restitutionem. Sed, ut superius in qu. i.xu · Auctor dixit, tunc solum non · An. ob stans tenetur ad restitutionem quando ex officio tenetur ob stare, ut principes ct custodes. Advocatus nutem non cx officio, quia non est publicus officialis, sed cx arte advocandi debet dc opera suae artis subvenire. Non igitur tene tur ad restitutionem non subveniend o, nec reus est violatae iustitiae, propter damnum notabile quod pauper incurrit
Ad tertium dicitur quod iura. etsi disponant quod detur pauperi advocatus, non tamen quod gratis serviat: sed dc publico aerario merces sibi dari debet, si pauper non po test solvere, ct advocatus renuit gratis patrocinar i.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CONVENIENTER ALIQUI SECUNDI M IURA ARCEANTUR AB OFFICIO ADVOCANDI

Infn, 4U. ci.xxxmi, nrt. ?, ad 3.

a I) SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod inconvenienter aliqui secundum iura ar ceantur ab officio advocandi. Ab ope ribus enim misericordiae nullus debet arceri. Sed patrocinium praestare in causis ad opera misericordiae pertinet, ut dictum est*. Ergo nullus debet ab hoc officio arceri.

•Λπ.

2. Praeterea, contrariarum causarum non vi detur esse idem effectus. Sed esse deditum rebus divinis, et esse deditum peccatis, est contrarium. Inconvenienter igitur excluduntur ab officio ad vocati quidam propter religionem, ut monachi et clerici; quidam autem propter culpam, ut infa mes et haeretici.

@

3. Praeterea, homo debet diligere proximum sicut seipsum. Sed ad effectum · dilectionis per tinet quod aliquis advocatus causae alicuius pa trocinetur. Inconvenienter ergo aliqui quibus ? conceditur pro seipsis auctoritas advocat ionis, prohibentur patrocinar i causis aliorum.

?

•Can. 17p*,.

Sed contra est quod III. qu. vu *, multae per sonae arcentur ab officio postulandi.
Respondeo dicendum quod aliquis impeditur ab aliquo actu duplici ratione: uno modo, propter impotentiam; alio modo, propter indecentiam. Sed impotentia simpliciter excludit aliquem ab actu: indecentia autem non excludit omnino, quia necessitas indecentiam tollere potest. Sic igitur ab officio advocatorum prohibentur quidam pro pter impotentiam, eo quod deficiunt sensu, vel interiori, sicut furiosi et impuberes; vel exteriori, sicut surdi et muli. Est enim necessaria advo cato et interior peritia, qua possit convenienter iustitiam assumptae causae ostendere: et iterum loquela cum auditu, ut possit ct pronuntiare et audire quod ei dicitur. Unde qui in his defectum patiuntur omnino prohibentur ne sint advocati, nec pro se nec pro aliis.

Decentia autem huius officii exercendi tollitur dupliciter. Uno modo, cx hoc quod aliquis est rebus maioribus obligatus. Unde monachos ct presbyteros non decet in quacumque causa ad vocatos esse, neque clericos in iudicio sacculari: quia huiusmodi personae sunt rebus divinis adstri ctae L – Alio modo, propter personae defectum: vel corporalem, ut patet de caccis, qui conve nienter iudici ' ad stare non possent; vel spiritua lem, non enim decet ut alterius iustitiae patro nus existât qui in seipso iustitiam contempsit. Et ideo infames, infideles ct damnati dc gravi bus criminibus non decenter sunt advocati.

r

i

Tamen huiusmodi indecentiae necessitas prae fertur. Et propter hoc huiusmodi personae possunt pro seipsis, vel pro personis sibi coniunctis. uti officio advocati. Unde et clerici pro ecclesiis suis possunt esse advocati: et monachi pro causa mo nasterii sui, si abbas praeceperit.

Ad primum ergo dicendum quod ab operibus misericordiae interdum aliqui propter impoten tiam. interdum etiam propter indecentiam l im pediuntur. Non enim omnia opera misericordiae omnes decent: sicut stultos non decet consilium dare, neque ignorantes docere.

.

Ad secundum dicendum quod sicut virtus cor rumpitur per superabundantiam et defectum, ita aliquis fit indecens et per maius et per minus. Et propter hoc quidam arcentur a patrocinio praestando in causis quia sunt maiores tali of ficio, sicut religiosi ct clerici: quidam vero quia sunt minores quam ut cis hoc officium compe tat, sicut infames: et infideles.

Ad tertium dicendum quod non ita imminet homini necessitas patrocinar i causis aliorum sicut propriis: quia alii possunt sibi aliter subvenire. Unde non est similis ratio.

a) effectum, – affectum H, officium P.
P) aliqui quibus. – aliquibus I; post advocat ionis» addunt esse BE FHpACKx, qui addit L
γ) adstrictae. – adstricti ABEFGIKpC ct κj. iudici. – iudicio PH.

t) indecentiam, – indigentiam CDEFHIpAdCKî Pa léguai: ab ipe* ribue misericordiae interdum propter indecentiam impediuntur aliqui er aliqui propter impotentiam.
ζ) infames. – infantes ABCEFIKI m.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ADVOCATUS PECCET SI INIUSTAM CAUSAM DEFENDAT

tertium s,c proceditur. Videtur quod
SSpQVro»advocatus non peccet si iniustam cau-
j£%^^@sani defendat. Sicut enim ostenditur
•^'^^peritia medici si infirmitatem despera-
tam sanet, ita etiam ostenditur peritia advocati
» si etiam ' iniustam causam defendere possit. Sed
medicus laudatur si infirmitatem desperatam sa-
net. Ergo etiam advocatus non peccat, sed ma-
gis laudandus est. si iniustam causam detendat.
2. Praeterea, a quolibet peccato licet desistere.
Se*d advocatus punitur si causam suam prodide-
rit ut habetur II, qu. in *. Ergo advocatus non
Peccat iniustam causam defendendo, si eam de-
fendendam suscepit.
3. Praeterea, maius videtur esse peccatum si
iniustitia utatur ad iustam causam defendendam,
puta producendo falsos testes vel allegando fal-
sas leges, quam iniustam causam defendendo:
quia hoc est peccatum in forma, illud in mate-
ria. Sed videtur advocato licere talibus astuliis
uti: sicut militi licet ex insidiis pugnare. Ergo
videtur quod advocatus non peccat si iniustam
causam defendat.
Sed contra est quod dicitur II Paralip. xix ♦
i Impio praebeas auxilium: et idcirco iram Domini
merebaris L Sed advocatus defendens causam in-
iustam impio praebebat auxilium. Ergo, peccando,
iram Domini meretur.
Respondeo dicendum quod illicitum est alicui
cooperari ad malum faciendum sive consulendo,
sive adiuvando.sive qualitercumque consentiendo:
quia consiliaris et coadiuvans quodammodo est
faciens; et Apostolus dicit, ad Pom. i *, quod
•vrvp. digni sunt morte non solum qui faciunt peccatum,
sed etiam qui consentiunt facientibus. Unde et su-

pra 4 dictum est quod omnes tales ad restitutio- -Q< n 5.
nem tenentur. Manifestum est autem quod ad-
vocatus et auxilium ct consilium praestat ci cuius
causae patrocinator. Unde si scienter iniustam
causam defendit, absque dubio graviter peccat ;
et ad restitutionem tenetur eius damni quod con-
tra iustitiam per eius auxilium altera pars incur-
rit. Si autem ignoranter iniustam causam defen-
dit. putans esse iustam. excusatur, secundum mo-
dum quo ignorantia excusare potest. *
Ad phimum ergo dicendum quod medicus acci-
piens in cura infirmitatem desperatam nulli facit
iniuriam. Advocatus autem suscipiens causam in-
iustam iniuste laedit eum contra quem ' patroci-
nium praestat. Et ideo non est similis ratio.
Quamvis enim laudabilis videatur quantum ad
peritiam artis, tamen peccat quantum ad iniusti-
tiam voluntatis, qua abutitur arte ad malum.
Ad secundum dicendum quod advocatus, si in
principio credidit causam iustam esse et postea
in processu appareat eam esse iniustam. non de-
bet eam prodere, ut scilicet aliam partem iuvet.
vel secreta suae causae alteri parti revelet. Po-
test tamen et debet causam deserere; vel eum
cuius causam agit ad cedendum inducere, sive
ad componendum, sine adversarii damno.
Ad tertium dicendum quod, sicut supra* dictum
est. militi vel duci exercitus licet in bello iusto
ex insidiis agere ea quae facere debet prudenter
occultando, non autem falsitatem fraudulenter fa-
ciendo: quia etiam hosti fidem serrare oportet,
sicut Tullius dicit, in III de Offc. Unde et advo- ·op.xxı>
cato defendenti causam iustam licet prudenter
occultare ea quibus impediri posset processus
eius: non autem licet ei aliqua falsitate uti.

a) diam. - Om. PAGI-a.
prodiderit. - perdiderit PADEFGHIKLpDC et ua.
γ) idcirco». merebari». - ideo.» mereberu P.

cxcutare. - cxcuiari PDGHd, (nmiiw ignorantia) accurare E-
i) quem,- (murti «ddunt Pj.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo ct tertio nihil occurrit scribendum,
Inisi quod in lenio articulo memineris ignorantiam excu-
sare quando est causa actus et non est peccatum. Et vo-
catur ignorantia causa actus quando, si scivisset, non fe-
cisset. Esi quoque sine peccato quando est alicuius cir-
cumstantiae quam non potest aut non tenetur scire, ct,
si tenetur scire, non fuit negligens ut sciret.
Et haec ampliando ad advocatum, perspicere poteris

si excusatus est a defendendo iniustam causam ignoranter.
Qui enim omnino defendissent sive iustam sive iniustam.
quamvis nesciant iniustam. non ex ignorantia, sed cum
ignorantia, quae non excusat, patrocinantur iniuste. Qui
etiam non curant discernere ct penetrare an iustam vel
iniustam causam suscipiant, manifeste negligunt scire quod
tenentur scire. Qui autem cx contingentibus nihil omittunt,
tuti incedunt, etiam si errant.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ADVOCATO LICEAT PRO SUO PATROCINIO PECUNIAM ACCIPERE

IV Sent., d»t. xxv, qu in, an. a. qu. a, ad y.

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
advocato non liceat pro suo patrocinio
pecuniam accipere. Opera enim mise-
ricordiae non sunt intuitu humanae re-

numerationis facienda: secundum illud Luc.xiv.: • Venu n.
Cum facis prandium aut cenam, noli vocare ami-
cos tuas neque ricinos divites, ne forte et ipsi te
reinvitent, et fiat tibi retributio. Sed praestare

•a h. ».

patrocinium causae alicuius pertinet ad opera misericordiae, ut dictum est ♦ Ergo non licet advocato accipere retributionem pecuniae pro patrocinio praestito.

2. Praeterea, spirituale non est pro temporali commutandum. Sed patrocinium praestitum videtur esse quiddam spirituale: cum sit usus scientiae iuris. Ergo non licet advocato pro patrocinio praestito pecuniam accipere.

•ÿ/ÿ.

3. Praeterea, sicut ad iudicium concurrit persona advocati, ita etiam persona iudicis et persona testis. Sed secundum Augustinum, *ad Afa- cedonium* *, *non debet iudex vendere iustum iudicium, nec testis verum testimonium*. Ergo nec advocatus poterit vendere iustum patrocinium.

Sed contra est quod Augustinus dicit ibidem, quod *advocatus licite vendit iustum patrocinium, et iurisperitus verum consilium*.

Respondeo dicendum quod ea quae quis non tenetur alteri exhibere, iuste potest pro eorum exhibitione recompensationem accipere. Manifestum est autem quod advocatus non semper tenetur patrocinium praestare aut consilium dare causis aliorum. Et ideo st vendat suum patrocinium sive consilium, non agit contra iustitiam. Et eadem ratio est de medico opem ferente ad sanandum, et de omnibus aliis huiusmodi personis: dum tamen moderate accipiant, considerata conditione personarum et negotiorum et laboris, et consuetudine patriae. Si autem per improbitatem aliquid immoderate extorqueat, peccat a contra iustitiam. Unde Augustinus dicit, *ad Ma-*

cedonium *, quod *ab his extorta per immoderatam improbitatem repeti solent, data per tolerabilem consuetudinem non solent*.

Ad primum ergo dicendum quod non semper quae homo potest misericorditer facere, tenetur facere gratis: alioquin nulli liceret aliquam rem vendere, quia quamlibet rem potest homo misericorditer impendere. Sed quando eam misericorditer impendit, non humanam, sed divinam remunerationem quaerere debet. Et similiter advocatus, quando causae pauperum misericorditer patrocinatur, non debet intendere remunerationem humanam, sed divinam: non tamen semper tenetur gratis patrocinium impendere.

Ad secundum dicendum quod etsi scientia iuris sit quiddam spirituale, tamen usus eius fit opere corporali. Et ideo pro eius recompensatione licet pecuniam accipere: alioquin nulli artifice liceret de arte sua lucrari.

Ad tertium dicendum quod iudex et testis communes sunt utrique parti: quia iudex tenetur iustam sententiam dare, et testis tenetur verum testimonium dicere; iustitia autem et veritas non declinant in unam partem magis quam in aliam. Et ideo iudicibus de publico sunt stipendia laboris statuta; et testes accipiunt, non quasi pretium testimonii, sed quasi stipendium laboris, expensas vel ab utraque parte, vel ab ea a qua inducuntur: quia *nemo militat stipendiis suis unquam*, ut dicitur I *ad Cor.* ix *. Sed advocatus alteram partem tantum defendit. Et ideo licite potest pretium accipere a parte quam adiuva-

* C3. qo. u
latinxJ.
* Qtt- UUH

• Qu. LUIIt
-Qtt. LXBV
3
• Qtt. UXYt*

s) *extorqueat*, ptCCOf. – *extorqueant peccant* l'a.

Cornmentarin Cardinalia Caiotani

In articulo quarto dubium occurrit, in responsione ad tertium. circa rationem redditam quare iudex et testes sunt communes, quiit scilicet *iustitia et veritas in neutram partem declinant*. Videtur enim quod dicta ratio non concludat differentiam intentam inter advocatum et alios, scilicet iudicem et testes. Nam advocatus non potest licite nisi iustum patrocinium praestare: sicut iudex iustam sententiam. Si ergo ex ratione iustitiae prohibetur iudici pecuniam accipere, ex eiusdem ratione prohiberi deberet advocato: et si advocato ex huc parte non prohibetur, ergo nec iudici. – Rursus, si ratio iustitiae facit personam testis et iudicis communem, debet quoque facere personam advocati communem: quia tenetur ad iustum tantum patrocinium.

Ad hoc dicitur quod cum unumquodque officium a proprio tine, non a communi; et a proximo, non a remoto tine pensandum sit: inter personas concurrentes ad iudicium discernendum est quod quorundam proprius linis est communis utrique parti, quorundam vero proprius tinis est proprius uni parti. Finis autem utrique nani communis est iustitia non mea aut tua, sed simpliciter: finis autem proprius uni parti est iustum non simpliciter, sed iustum

tale, puta iustum patrocinium, iustum consilium. Quocirca, quia tam iudex quam testis ad id quod commune unique parti est f non positive, sed negative, hoc est quod in neutram panem declinet) assumitur in iudicio. consequens est quod ad iustum et verum simpliciter et absolute, unquam proprium finem, tendant ambo. Et c contra, quia finis proprius eorum est iustum et verum absolute, quod in neutram declinat partem, idcirco ad commune utrique parti tanquam proximum ordinantur finem. Advocatus autem et iurisconsultus non tendunt, tanquam ad proprium finem, ad iustum simpliciter et absolute (in cuius signum, si in processu invenerint causam suam iniustam, non debent, ut in resp. ad a pracc. art. dictum est, prodere secreta suae causae, nec alteram, quamvis iustam. panem iuvare: ad quod tenerentur si ad iustum simpliciter et absolute, ut proprium finem, ordinarentur): sed tendunt ad iustum tale, scilicet iustum patrocinium et iustum consilium huius partis, tanquam ad proximum finem; quamvis finis eorum remotus sit iustitia -.impliciter, vel attingenda vel sakcm non impedienda. – Et ex his patet solutio obiectorum, quare iustitia et veritas absolute inferant iudicem et testes esse communes, et non advocatum, etc.

• Vm. ta.

• Qu. uxn

• C>p. <n.

QUAESTIO SEPTUAGESIMASECUNDA

I.) E C O X T U M E L I A

IX QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• *a* g... uni.
fchvX
• Q«. UXUU

• QI Liirr.
- Q3 LUT.
3
• Qü LXUİ.

Deinde considerandum est de iniuriis verborum quae inferuntur extra iudicium *. Et primo, de contumelia; secundo, de detractio-
tertio, de susurratione ' ; quarto, de derisione ** ; quinto ®, de maledictione
Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: quid sit contumelia.
Secundo: utrum omnis contumelia sit peccatum mortale.
Tertio: utrum oporteat contumeliosos repri-
mere.
Quarto: de origine contumeliae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CONTUMELIA CONSISTAT IN VERBIS

»»

D PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod contumelia non consistat in verbis. Contumelia enim imponat quoddam nocu-
mentum proximo illatum: cum perti-
neat ad iniustitiam. Sed verba nullum nocu-
mentum videntur inferre proximo, nec in rebus
in persona. Ergo contumelia non consistit in verbis.

2. Praeterea, contumelia videtur ad quandam dehonorationem pertinere. Sed magis aliquis potest inhonorari seu vituperari factis quam verbis. Ergo videtur quod contumelia non consistit in verbis, sed magis in factis.

3. Praeterea, dehonoratio quae lit in verbis dicitur convicium vel improprium. Sed contumelia videtur differre a convicio et improprio. Ergo contumelia non consistit in verbis.

Sed contra, nihil auditu percipitur nisi verbum. Sed contumelia auditu percipitur: secundum illud lerem. xx *: *Audivi contumelias m circuitu*. Ergo contumelia est in verbis.

Respondeo dicendum quod contumelia importat dehonorationem alicuius. Quod quidem contingit dupliciter. Cum enim honor aliquam excellentiam consequatur, uno modo aliquis alium dehonorat cum privat eum excellentia propter quam habebat honorem. Quod quidem iit per peccata factorum. de quibus supra * dictum est. - Alio modo, cum aliquis id quod est contra honorem alicuius deducit in notitiam eius ct aliorum. Et hoc proprie pertinet ad contumeliam. Quod quidem iit per aliqua signa. Sed sicut Augustinus dicit, in 11 *de Doct. Christ.* *, *omnia signa, verbis comparata, paucissima sunt: verba enim inter homines obtinuerunt principatum significandi quaecumque animo concipiuntur*. Et ideo contumelia, proprie loquendo, in verbis consistit. Unde Isidorus dicit, in libro *Etymol.* *, quod contumeliosus dicitur aliquis *quia velox est et tumet verbis iniuriae*.

Quia tamen etiam per facta aliqua significatur aliquid, quae in hoc quod significant ? habent vim verborum significantium; inde est quod contumelia, extenso nomine, etiam in factis dicitur. Unde *Rom.* 1 *, super illud, *contumeliosos, subpone* nec dicit Glossa * quod contumeliosi sunt *qui dictis vel factis contumelias et turpia inferunt*.
Ad primum ergo dicendum quod verba secundum suam t essentiam, idest inquantum sunt quidam soni audibiles, nullum nocumentum alteri inferunt: nisi forte gravando auditum, puta cum aliquis nimis alte loquitur. Inquantum vero sunt signa repraesentantia aliquid in notitiam f aliorum, sic possunt mulla damna inferre. Inter quae unum est quod homo damnificatur quantum ad detrimentum honoris sui vel reverentiae sibi ab aliis exhibendae. Et ideo maior est contumelia si aliquis alicui defectum suum dicat coram multis. Et tamen si sibi soli dicat, potest esse contumelia, inquantum ipse qui loquitur contra . audientis reverentiam agit.

Ad secundum dicendum quod intantum aliquis aliquem factis dehonorat inquantum illa facta vel faciunt vel significant illud quod est contra honorem alicuius. Quorum primum non pertinet ad contumeliam, sed ad alias iniustiliac species, de quibus supra dictum est *. Secundum vero pertinet ad contumeliam inquantum facta habent vim verborum in significando.

Ad tertium dicendum quod convicium ct improprium consistunt in verbis, sicut et contumelia: quia per omnia haec repraesentatur aliquis defectus alicuius in detrimentum honoris ipsius. Huiusmodi autem defectus est triplex. Scilicet defectus culpae, qui repraesentatur per verba contumeliosa. Et defectus generaliter culpae et poenae, qui repraesentatur per *convitium*: quia *vitium* consuevit dici non solum animae, sed etiam corporis. Unde si quis alicui iniuriose dicat

• Vera jo.
• Lotnb. ts U-
tertia.

T

z

t

• Loc. ciliecorp.
ert.

a) Je derisione; quinto. - Om. ABDFGHH.pCEK ct Pa.
pi significant. - sifptijfcantur ABKFHpC, ilgvlficatltr KL,
y) iujou - sui Pa.

o) nunhjMS. - notitia P.
t) contra. - imufte contra Pa.

cum esse caecum, convicium quidem dicit, sed non contumeliam: si quis autem dicat alteri quod sit fur, non solum convicium, sed etiam contumeliam infert. – Quandoque vero repraesentat aliquis alicui defectum minorationis sive indigentiae: qui etiam derogat honori consequenti quam-

cumque excellentiam. Et hoc fit per verbum *improperii*. quod proprie est quando aliquis iniuriose alteri ad memoriam reducit auxilium quod contulit ei necessitatem patienti. Unde dicitur *Eccli. xx* *: *Exigua dabit, et multa improperebit*.- * Quandoque tamen unum istorum pro alio ponitur.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo primo quaestionis septuagesimae secundae dubium occurrit, an de ratione contumeliae sit quod dicitur contumelia coram illo cui infertur contumelia. Et est ratio dubii quia contumelia importat manifestam iniuriam: sicut ira manifestam vindictam. Constat nutem quod huiusmodi manifestatio principaliter refertur ad cum contra quem irrogatur contumelia: sicut in ira ad cum contra quem irascimur. – Ex altera autem parte apparet oppositum: nam multi contumelias contra absentem proferunt. Ad hoc dicitur quod cum actus morales ex intentione indicentur; et contumeliae actus per hoc in sua natura locetur quod contra honorem directe machinatur alterius: consequens est quod non hoc quod actus aliquis sit per se et directe contumelia, exigitur quod directe contra honorem tendat proximi. Non tendit autem directe et per se contra honorem alicuius qui illum reveretur, qui occulte intendit iniuriari: sed solus ille qui cum sic panem facit ut ad manifestam sibi iniuriam tendat. Et propter hoc in littera dicitur quod contumelia *id quod est contra honorem alicuius deducit in notitiam eius*.

Sciendum tamen est quod tripliciter contingit hoc facere. Primo, in faciem eius personaliter audientis. – Secundo, litteris seu libello, ut ad cum deveniat. – Tertio, verbis vel signis in absentia per accidens (quin scilicet absens est), sed in praesentia per se quoad intentionem: quando scilicet ad hoc dicit iniuriosa contra illum verba ut in eius notitiam deveniant, et ad hoc operam dat. Semper enim in notitiam eius intendit contumeliosus deducere quod est contra illius honorem: sicut iratus vindictam quam in absentia facit. – Et per hoc potest solutio obicctorum.

II. In eodem primo quaestionis septuagesimae secundae articulo dubium occurrit, an sit vera determinatio litterae scilicet quod contumelia consistens in factis non consistit in eis in quantum sunt facta, sed in quantum sunt signa. Apparet namque falsum: eo quod contumelia consistens in dehonestatione ianuarum domus alicuius, in deturpatione vel destructione imaginum vel stemmatum alicuius, consistit in factis ipsis ut talia facta sunt, ut putet; sicut rapina in ablatione rerum, et verberatio in persecutione personae, licet significant animum male dispositum erga illum, etc. Hoc enim commune est omnibus malis factis, quando per se, scilicet ex intentione, fiunt. – Et confirmatur. Quia huiusmodi iniuriae non spectant ad aliquod supradictorum vitiorum quae posita sunt * opponi iustitiae: ut patet discurrendo per singula, homicidium, furtum, rapinam, etc.

Ad hoc dicitur quod dubitatio oritur ex hoc quod creditur in proposito factum habere rationem signi respectu facientis, sicut verba respectu loquentis: cum tamen hoc non sufficiat, sed pro tanto facta ut facta distinguuntur hic contra facta ut signa, quia unde eius offensam contra quem fiunt non perveniunt ut facta, sed ut signa. Eius siquidem aut latro iniuriatur facto ut factum est, quia actio auferendi privat illum rebus suis: et simile est de homicidio et aliis supradictis. Contumeliosus autem quando facto iniuriatur, non iniuriatur facto ut factum est, sed facto ut signo: quia actio illa dehonestationis ianuae et huiusmodi, in quantum talia facta absolute sunt, non laedunt proximum (neque enim personalia neque res eius

diminuunt: nisi forte per accidens, quia scilicet illa imago erat sua et nihil amplius valet); sed ut habent rationem signi pertingunt, quantum in se est, unde laedendum honorem proximi. – Quamvis autem commune sit omnibus malis factis significare malam intentionem agentis, neque penes sic esse signum distinctio hic sit; proprium tamen est male factis ut sunt contumeliosa, ad hoc ut sint contumeliosa, induere rationem signi quoad efficaciam; hoc est. quod non pertingunt ut contumeliosa ad iniuriatum nisi ut signa. Ac per hoc, talia facta sunt contumeliosa, ut sunt talia facta, materialiter; ut signa, formaliter.

Et adverte quod quia unum vitium imperat alteri, sicut quando quis furatur ut moccetur, ita si quis raperet seu percuteret ut contumeliaretur, rapina seu percussio ut factum laederet in rebus vel persona, ut signum machinaretur contra honorem: et peccaret simul duobus vitiis, sicut fur ut moccetur.

Est et aliud advertendum. Quod cum praedictae dehonestatione» et similia a manifesto fiunt auctore, habent perfecte rationem contumeliae. Cum vero ab occulto procedunt auctore, habent quidem rationem verae contumeliae, quia ad hoc fiunt ut in notitiam eius et aliorum deducant id quod est contra honorem eius: minus tamen perfecte rationem habent contumeliae, pro quanto contumeliosus est manifestus iniuriator, sicut et iratus.

III. In responsione ad tenium eiusdem primi articuli dubium occurrit, an contumelia distinguatur in plures species. seu, distinguatur specie ab improprio et convito. Et est ratio dubii quia distinctio specifica attenditur penes obiectum, quod est materia circa quam. Constat autem ex littera quod defectus culpa est materia contumeliae; defectus communiter est materia convicii; defectus praeteritae indigentiae est materia improprietatis. Rursus, defectus culpa maximum habet diversitatem specificam: ut patet de diversitate vitiorum. – In oppositum autem est quod non consuevit Auctor praeterire specificam distinctionem vitiorum in hoc opere, ubi descendit usque ad specialissima moralium: alioquin non esset ultimus moralium liber.

Ad hoc dicitur quod procul dubio contumelia unius est speciei specialissimae, ex unitate honoris, contra quem tendit, specificam unitatem habens: sicut detractio ex unitate famae. Huius autem signum manifestum est quod idem defectus culpa spectat ad detractorem et contumeliam. potest enim quis et detrahendo et contumeliando defectum adulterii, furi, etc., dicere. Habent ergo et omnes defectus qui dicuntur ad haec vitia non ut materia circa quam formaliter versantur, sed materialiter. Et propterea non variant species: sed secundum diversitatem finium ad quos ordinantur, puta dehonorationis vel infamiae, ad diversas species moralium vitiorum reducuntur, et uniuntur, etc. Omnes siquidem defectus quatenus honorem laedunt, unius sunt rationis, et ad contumeliam spectant: quatenus fumum minuunt aut auferunt, unius alterius sunt rationis, et ad detractorem pertinent. Est tamen in utrisque, cum unitate speciei, diversitas graduum secundum magis et minus: dum unus defectus magis dehonorat aut infamat quam alius, ut patet. – Et per hoc patet solutio obicctorum: omnes enim defectus quatenus dehonora[n]t, unius sunt speciei, ut dictum est.

Quod dicitur in littera

Verum, ut

Verum, 35.

In littera dicitur quod contumelia id quod est contra honorem alicuius deducit in notitiam eius

Verum, n.

Art. p[ro]p[ri]e dicitur,

In littera dicitur quod contumelia id quod est contra honorem alicuius deducit in notitiam eius

PA

cou

In littera dicitur quod contumelia id quod est contra honorem alicuius deducit in notitiam eius

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CONTUMELIA, SEU CONVICIUM, SIT PECCATUM MORTALE

Intm, qu. Ci.vitl, vt. 5, ed 3; Ad GaL, cap. rn, Ioci. t.

¶ d Secundum sic proceditur. Videtur quod contumelia, vel convicium, non sit peccatum mortale. Nullum enim peccatum mortale est actus alicuius virtutis. Sed conviciari est actus alicuius virtutis, scilicet eutrapliae, ad quam pertinet bene conviciari, secundum Philosophum, in *W Ethic.* * Ergo convicium, sive contumelia, non est peccatum mortale.

2. Praeterea, peccatum mortale non invenitur in viris perfectis. Qui tamen aliquando 2 convicia vel contumelias dicunt: sicut patet de Apostolo, qUjt *Qa[Ul* dixit: *O insensati Galatae'* Et Dominus dicit. Luc. ult. *: *O stulti, et tardi corde ad credendum!* Ergo convicium, sive contumelia, non est peccatum mortale.

3. Praeterea, quamvis id quod est peccatum veniale ex genere possit fieri mortale, non tamen peccatum quod ex genere est mortale potest esse veniale, ut supra * habitum est. Si ergo dicere * convicium vel contumeliam esset peccatum mortale ex genere suo, sequeretur quod semper esset peccatum mortale. Quod videtur esse falsum: ut patet in eo qui leviter et ex subreptione, vel ex levi ira dicit aliquod verbum contumeliosum. Non ergo contumelia vel convicium ex genere suo est peccatum mortale.

Sed contra, nihil meretur poenam aeternam inferni nisi peccatum mortale. Sed convicium vel contumelia meretur poenam inferni: secundum illud .Matth. v*: *Qui dixerit fratri suo, Fatue, reus erit gehennae ignis.* Ergo convicium vel contumelia est peccatum mortale.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, verba inquantum sunt soni quidam, non sunt in nocumentum aliorum, sed inquantum significant aliquid. Quae quidem significatio ex interiori affectu procedit. El ideo in peccatis verborum maxime considerandum videtur ex quo affectu aliquis verba proferat. Cum igitur convicium, scu contumelia, de sui ratione importet quandam dehonorationem, si intentio proferentis ad hoc feratur ut aliquis per verba quae profert honorem alterius auferat, hoc proprie et per se est dicere γ convicium vel contumeliam. Et hoc est peccatum mortale, non minus quam furtum vel rapina: non enim homo minus amat suum honorem quam rem possessam.

Si veru aliquis verbum convicii vel contumeliae alteri dixerit, non tamen animo dehonorandi, sed forte propter correctionem vel propter aliquid huiusmodi. non dicit convicium vel contumeliam formaliter et per se, sed per accidens et materialiter, inquantum scilicet dicit id quod potest esse convicium vel contumelia. Unde hoc potest esse quandoque peccatum veniale; quandoque autem absque omni peccato. – In fl quo tamen necessaria est discretio, ut moderate homo talibus verbis utatur. Quia posset esse ita grave convicium quod, per incautelam prolatum, auferret honorem eius contra quem proferretur. Et tunc posset homo peccare mortaliter etiam si non intenderet dehonorationem alterius. Sicut etiam si aliquis. incaute alium ex ludo percutions, graviter laedat, culpa non caret.

Ad primum ergo dicendum quod ad cutrapelum pertinet dicere aliquod leve convicium, non ad dehonorationem vel ad contristationem eius in quem dicitur, sed magis causa delectationis et ioci \ Et hoc potest esse sine peccato, si debilac circumstantiae observantur. Si vero aliquis non reformidet contristare eum in quem proferatur huiusmodi iocosum convicium, dummodo aliis risum excitet, hoc est vitiosum, ut ibidem * 'Naß > dicitur.

Ad secundum dicendum quod sicut licitum est aliquem verberare vel in rebus damnificare causa disciplinae, ita etiam et causa disciplinae potest aliquis alteri, quem debet corrigere, verbum aliquod conviciosum dicere. Et hoc modo Dominus discipulos vocavit stultos, et Apostolus Galatas insensatos. – Tamen, sicut dicit Augustinus, in libro *de Senn Dom. in Monte* *, raro, et ex magna necessitate obiurgationes sunt adhibendae, in quibus non nobis, sed ut Domino serviatur, instemus.

Ad tertium dicendum quod, cum peccatum convicii vel contumeliae ex animo dicentis dependeat, potest contingere quod sil peccatum veniale, si sil leve convicium,, non mullum hominum dehonestans, et proferatur ex aliqua animi levitate, vel ex levi ira, absque firmo proposito aliquem dehonestandi: puta cum aliquis intendit aliquem per huiusmodi verbum leviter contristare.

γη.

3) aliquando – Om. PEGHia; po«t contumelia» Addunt aliquando PADEFCHIKl.pC et a.
p) dicere. – diceretur G, dicitur cd. a, om. l'; pro contumeliam, contumelia P; pro enet, c«e cd. a.

γ) at dicere,– dicitur A, diceretur BFK, dicere Ix, pro meliam, contumelia ABDHK, contumelia eit l.
In. – Om. ABFpK.
t) eutrapelum. – eutrapeliam lHat.
ζ) ioci. – loci BFpACK.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis septuagesimuescundue. diligenter discerne non solum inter contumeliam formaliter et materialiter, ex intentione dehonorandi; sed Scmmal Trkou D.TOOMAK T. VI.

etiam latitudinem tam contumeliae formali» quam materialis. Nam contumelia formalis, scilicet ex animo dehonorandi procedens, licet ex suo genere sit peccatum mor-

Ulet propter imperfectionem tnmcn netus quandoque est venialis: quando scilicet vel est imperfectio cx parte honoris, puta cum intendit non nisi parum dehonontre (quod Auctor vocat, in responsione ad tertium, *leviter eoutrinare*), modicum enim pro nihilo reputatur; vel est imperfectio ex parte intentionis, puta cum cx levi ira prorumpit in verbum contumeliosum, non cx consensu dehonorandi.

Materialis autem contumelia non est cx se mortalis, sed posset esse mortalis cx damno quod inferret proximo. Unde qunnuimcumque excssivam contumeliam in aliquem dicerem non animo iniuriandi, si propterea non damnificatur ille in honore, non pecco mortaliter peccato contumeliae. In istis enim peccatis materialiter ct per accidens

non est mirum si iudicamus cx materiali ct per accidens damno. Et propterea in littera dicitur quod, *per incautelam prolatum, auferret honorem eius* etc.

Et adverte hic quod contumelias quas praelati obiurgendo proferre possunt, licet ut materiam virtutis assumant, ct in littera · dicatur quod raro ct cx magna necessitate dicere debeant; tutius tamen mihi videtur quod nunquam, nisi Spiritu Sancto suggerente, dicantur. Quoniam repraesentatur subditis quod non cx caritate, sed cx passione procedant: fiuntque deteriores, *non suscipientes disciplinam*; leviusque verbera quam contumeliosa verba suscipiunt. Unde Tullius, in libro *de Offic.* *: *Omnis animaversio et castigatio contumelia vacare debet.*

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIQUIS DEBEAT CONTUMELIAS SIBI ILLATAS SUSTINERE

a i) tertium sic proceditur. Videtur quod aliquis non debeat contumelias sibi illatas sustinere. Qui enim sustinet contumeliam sibi illatam, audaciam nutrit conviciantis. Sed hoc non est faciendum. Ergo homo non debet sustinere contumeliam sibi illatam, sed magis convicianti respondere.

2. Praeterea, homo debet plus se diligere quam alium. Sed aliquis non debet sustinere quod alteri convicium inferatur: unde dicitur *Prov. xxvi* *: *Qui imponit stulto silentium, iras mitigat.* Ergo etiam aliquis non debet sustinere contumelias illatas sibi.

3. Praeterea, non licet alicui vindicare seip^uni: secundum illud *: *Mihi vindictam, et ego retribuam.* Sed aliquis non resistendo contumeliae se vindicat; secundum illud Chrysostomi *: *Si vindicare vis. sile: et funestam ei dedisti plagam.* Ergo aliquis non debet, silendo, sustinere verba contumeliosa, sed magis respondere.

Sed contra est quod dicitur in Psalm. *: *Qui inquirebant mala mihi, locuti sunt vanitates; et postea subdit: Ego autem tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum.*

Respondeo dicendum quod sicut patientia necessaria est in his quae contra nos fiunt, ita etiam in his quae contra nos dicuntur. Praecepta autem patientiae in his quae contra nos fiunt, sunt in praeparatione animae 3 habenda, sicut Augustinus, in libro *de Serm. Dom. in Monte* *. exponit 3 Hlud praeceptum Domini *, *Si quis percusserit te in una maxilla, praebe ei et aliam*: ut scilicet homo sit paratus hoc facere, si opus fuerit; non tamen hoc p semper tenetur facere actu, quia nec ipse Dominus hoc fecit, sed, cum suscepisset alapam, dixit. *Quid me caedis?* ut habetur Ioan. xvm*.

Et ideo etiam circa verba contumeliosa quae contra nos dicuntur, est idem intelligendum. Tenemur enim habere animum paratum ad contumelias tolerandas si expediens fuerit. Quandoque tamen oportet ut contumeliam illatam repellamus: maxime propter duo. Primo quidem, propter bonum eius qui contumeliam infert: ut videlicet eius audacia reprimatur, et de cetero talia non attentet; secundum illud *Prov. xxvi* ♦ *Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens videatur.* Alio modo, propter bonum multorum, quorum profectus impeditur per contumelias nobis illatas. Unde Gregorius dicit, *super Ezech.* homil. IX: *Ili quorum vita in exemplo imitationis est posita, debent, si possunt, detrahentium sibi verba compescere: ne eorum praedicationem non audiant qui audire poterant, et τ in pravis moribus remanentes, bene vivere contemnant.*

Ad primum ergo dicendum quod audaciam conviciantis contumeliosi0 debet aliquis moderate reprimere: scilicet propter officium caritatis, non propter cupiditatem privati honoris. Unde dicitur *Prov. xxvi* ^: Al· respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne ei similis efficiaris.

Ad secundum dicendum quod in hoc quod aliquis alienas contumelias reprimit, non ita timetur cupiditas privati honoris sicut cum aliquis repellit contumelias proprias: magis autem videtur hoc provenire ex caritatis allectu.

Ad tertium dicendum quod si aliquis hoc animo taceret ut tacendo contumclianlem ad iracundiam provocaret, pertineret hoc * ad vindictam. Sed si aliquis taceat volens dare locum irae *, hoc est laudabile. Unde dicitur *Eccli. vin* *: *Non litiges cum homine linguato, et non struas in ignem illius ligna.*

s) amntae. – animi PCH.

β) hoc. – Om. Pa.

γ) ct. – ct ita Va.

3) cvntuniellasi. – ct contumeliosi iuc.

t) pertineret hoc. – pertinet hoc ABEKpC, hoc pertineret PGL, hoc pertinet cd. a.

Commentaria, Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem septuagesimucscundae quaestionis, exerce teipsum sic in caritatis ac mansuetudinis praeceptis ut scius quando ct ubi oportet uti utroque praecepto Spiritus Sancti in uno codemque capitulo, scilicet: *Responde stulto iuxta stultitiam suam, ne sibi sapiens vi-*

deatur; et. .Ve respondeas stulto iuxta stultitiam suam, ne ei similis efficiaris. Qui primo vult uti praecepto, attendat intra se si ad hoc movetur ex caritate fraterna, qua malum proximi tolerare non potest, ut scilicet se sapientem reputet: un movetur potius ut ipse respondens sapiens

videntur aut bonus, aut non malus, etc. Si enim non propter proximi caritatem respondet, frustra sc illa auctoritate excusat. Et quo pacto inctat sc aliquis fraterna caritate moveri ad respondendum qui multa nlio mala eiusdem proximi, et forte graviora, novit, nec curat ei subvenire? Qui autem tanta sc non flagrare caritate cognoscit, mansuctusque tacet, ne ct ipse peccet respondendo, optime sibi consulit.

CCXI, II. Circa reparationem contumeliae iam illatae dubium occurrit, an teneatur ad petendam veniam ab iniuriato is qui contumeliam in cum protulit. Et est ratio dubii quia Augustinus in *Regula* * mandat hoc fieri. Et quidam dicunt ad hoc teneri. – In oppositum autem est quin sicut in aliis iniuriis sufficit restituere, et non oportet aliter petere veniam, ita nec in contumelia.

Ad hoc dicitur quod quia iniuria emendatur sufficienter per reductionem ad aequalitatem, quum facit restitutio, non tenetur contumeliosus ad aliud proximo exhibendum quam restitutionem. Unde quomodocumque restituat ei

honorem quem abstulit, reverentiam exhibendo vel aliter, satisfecit, nee nd aliud tenctur. Nec aliud docuit Augustinus, cum cxprcMse dicat: *Quicumque convicio vel maledicto aliquem laeserit, meminerit satisfactione quantocius curare quod fecit*. Praecepit ergo in primis satisfactionem . quam restitutio imponat. Sed quia in religiosis debet abundantior esse iustitia, modus satisfaciendi abundantioris humilitatis datus est. Et idcirco ad petitionem veniae modum restitutionis determinavit: est namque in petitione veniae maxima hominis a quo petitur honoratio.

Doctorcs autem dicentes teneri hominem ad veniam petendam, exponendi sunt, quando non potest aliter restitutionem facere. Unde sanctus Thomas superius, in qu. lxii, an. 2, ad 3, dicit quod restitutio honoris ablati per contumeliam fit *per exhibitionem reverentiae*. Satisfactio ergo est in praecepto, non modus satisfaciendi.

Et haec etiam pro quarto septuagcsimacscundac quaestionis articulo sufficiant.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONTUMELIA ORIATUR EX IRA

Iain, qu. 1,xx¶¶1, «n. 3, nd 3; qu, <xvm, art. 7.

Tr* ›, quartum sic pnoci.niTVR. Videtur quod contumelia non oriatur ex ira. Quia dicitur *Prov. xi* *: *Ubi superbia, ibi contumeiia*. Sed ira est vitium distinctum a superbia. Ergo contumelia non oritur ex ira.

•V«¶¶.V 2. Praeterea, *Prov. xx* * dicitur: *Omnes stulti miscentur contumeliis*. Sed stultitia est vitium oppositum sapientiae, ut supra* habitum est: ira autem opponitur mansuetudini. Ergo contumelia non oritur ex ira.

3. Praeterea, nullum peccatum diminuitur ex sua causa. Sed peccatum contumeliae diminuitur si ex ira proferatur: gravius enim peccat qui ex odio contumeliam infert quam qui cx ira. Ergo contumelia non oritur ex ira.

Sed contra est quod Gregorius dicit, XXXI *Moral.* ♦ quod cx ira oriuntur contumeliae.

Respondeo dicendum quod, cum unum peccatum possit ex diversis oriri, cx illo tamen dicitur principalius habere originem ex quo frequentius procedere consuevit, propter propinquitatem ad finem ipsius. Contumelia autem magnam habet propinquitatem ad finem irae, qui est vindicta:

nulla enim .vindicta est irato magis in promptu quam inferre contumeliam alteri. El ideo contumelia maxime oritur cx ira.

Ad phimum ergo dicendum quod contumelia non ordinatur ad finem superbiae, qui est celsitudo: ct ideo non directe contumelia oritur cx superbia. Disponit tamen superbia ad contumeliam: inquantum illi qui se superiores aestimant, facilius alios contemnunt et iniurias cis irrogant. Facilius etiam . irascuntur: utpole reputantes indignum quidquid contra eorum voluntatem agitur.

Ad secundum dicendum quod, secundum Philosophum. in VII *Ethic.* ♦ *ira non perfecte audit rationem*: et sic iratus patitur rationis defectum, in quo convenit cum stultitia. Et propter hoc ex stultitia oritur contumelia, secundum affinitatem quam habet cum ira.

Ad tertium dicendum quod, secundum Philosophum, in II *Khel.* *, *iratus intendit manifestam offensam, quod non curat odians*. Et ideo contumelia, quae imponat manifestam imuriam, magis pertinet ad iram quam ad odium.

3) *citem.* – «*sim anlicct* et Pa.

QUAESTIO SEPTUAGESIMATERTIA
DE DETRACTIONE

IN QUATIOR ARTICULOS DIVISA

• Cl qu. 1**u.
IntroJ.

Deinde considerandum est de detractio-
ne. Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: quid sit detractio.
Secundo: utrum sit peccatum mortale.

Tertio: de comparatione eius ad alia peccata.
Quarto: utrum peccet aliquis audiendo detra-
ctionem.

ARTICULUS PRIMUS

(TRI'M DETRACTIO SIT *DEMIGRATIO ALIENAEFA-
MAC PER OCCULTA VERBA*)

Infra, qa. i.xnv, *rt. i; *Ad Rom.*, c*p. t. Icci. un.

' Albert. -Tiko.
Λ». ζvoZ.T.11,
qu. et in, metnb.
3, art 1.

Sed primum sic proceditur. Videtur quod
detractio non sit *denigratio alienae fa-
mac per occulta verba*, ut a quibusdam
definitur. Occultum enim et manifestum
sunt circumstantiae non constituentes speciem
peccati: accidit enim peccato quod a nullis scia-
tur vel a paucis. Sed illud quod non constituit
speciem peccati non pertinet ad rationem ipsius,
nec debet poni in eius definitione. Ergo ad ra-
tionem detractio-
nis non pertinet quod fiat per
occulta verba.

2. Praeterea, ad rationem famae pertinet pu-
blica notitia. Si igitur per detractio-
nem denigretur fama alicuius, non poterit hoc fieri per verba oc-
cultae. sed per verba in manifesto dicta.

3, Praeterea, ille detrahit qui aliquid subtrahit
vel diminuit de eo quod est. Sed quandoque de-
nigratur fama alicuius etiam si nihil subtrahatur
de veritate: puta cum aliquis vera crimina ali-
cuius pandit. Ergo non omnis denigratio famae
est detractio.

Sed contra tsT quod dicitur *Eccle. x* *: Si
*mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet
qui occulte detrahit*. Ergo occulte mordere fa-
mam alicuius est detrahere.

Respondeo dicendum quod sicut facto aliquis
alteri nocet dupliciter, manifeste quidem sicut in
rapina vel quacumque violentia illata, occulte
autem sicut in furto et dolosa percussione; ita
etiam verbo aliquis dupliciter aliquem laedit: uno
modo, in manifesto, et hoc fit per contumeliam,
ul suPra * dictum est; alio modo, occulte, et
hoc fit per detractio-
nem. Ex hoc autem quod
aliquis manifeste verba contra alium profert, vi-
detur cum parvipendere, unde ex hoc ipso ex-
honoratur a: et ideo contumelia detrimentum
affert honori eius in quem profertur. Sed qui
verba contra aliquem profert in occulto, videtur
cum vereri magis quam parvipendere: unde non

directe infert detrimentum honori, sed famae; in-
quantum, huiusmodi verba occulte proferens,
quantum in ipso est. cos qui audiunt facit ma-
lam opinionem habere de eo contra quem lo-
quitur. Hoc enim intendere videtur, et ad hoc
conatur detrahens, ut eius verbis credatur.

Unde patet quod detractio differt a contumelia
dupliciter. Uno modo, quantum ad modum pro-
ponendi verba: quia scilicet contumeliosus mani-
feste contra aliquem loquitur, detractor autem oc-
culte. Alio modo, quantum ad finem intentum.sive
quantum ad nocumentum illatum: quia scilicet '
contumeliosus derogat honori, detractor famae.

Ad primum ergo dicendum quod in involunta-
riis commutationibus, ad quas reducuntur omnia
nocumenta proximo illata verbo vel facto, diver-
sificent de rationem peccati occultum et manife-
stum: quia alia est ratio involuntarii per violen-
tiam, et per ignorantiam, ut supra * dictum est.

Ad secundum dicendum quod verba detractio-
nis dicuntur occulta non simpliciter, sed per com-
parationem ad eum de quo dicuntur: quia eo
absente et ignorante, dicuntur. Sed contumelio-
sus in faciem contra hominem loquitur. Unde
si aliquis de alio male loquatur coram multis,
eo absente, detractio est: si autem eo solo prae-
sente, contumelia est. Quamvis etiam si uni soli
aliquis de absente malum dicat, corrumpit fa-
mam eius, non in toto, sed in parte.

Ad tertium dicendum quod aliquis dicitur de-
trahere non quia diminuat de veritate, sed quia
diminuit famam eius. Quod quidem quandoque
fit directe, quandoque indirecte. Directe quidem,
quadrupliciter: uno modo, quando falsum im-
ponit alteri; secundo, quando peccatum adauget
suis verbis; tertio, quando occultum revelat;
quarto, quando id quod est bonum dicit mula
intentione factum. Indirecte autem: vel negando
bonum alterius; vel malitiose reticendo

T

;

• Art j-nottJ.,
>*3-

3

• Vwv. w

■ Ord. Ribaa.

s.'e. αv ta j
Aareal. - btfe r
de Asp. Asg. L

F
C

• Vçñ. ro.

C

• Ont «t Loeb. E

Si

•Qc.Lun.art x.

e>

3) *exhonoratur.* - *ddionoratur* PDI, *inhonoratur* C.
J) *scilicet.* - *si teiled* ADF, *si l.*
y) *involuntariis.* - *voluntariis* PA et *codlcta except»* VC.

diversific.it. ~ *diversijicant* PDGKU
x) *rticivndo.* - *vel minuendo* iddunt Pa.

Commontarin Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis scriptu agitur de detractio-
nibus. Modos detrahendi positos in responsione ad tertium, du-
bium occurrit de quarto, scilicet, *quando id quod est bo-
num dicit mala intentione factum*. Et est ratio dubii quia
hoc non ad detractio-
nis, sed iudicii temerarii vitium spectat:
quoniam talis iudicare praesumit de occulta cordis inten-
tione, contra operis attestationem, dum ille bonum facit,
et iste intentionem divinare praesumit malam. – Rursus,
ex huiusmodi temerariis verbis nullus infamatur, si verba
intelligantur. Quoniam quilibet scit quod iste non plus
videt intentionem proximi quam ipse audiens et quilibet
alius: secretorum namque cordis, apud omnes, nullus homo
est iudex.

Ad hoc dicitur quod quia non inconvenit unum vi-
tium esse materiam alterius vitii, ex hoc quod huiusmodi
verba sunt temerarii iudicii non excluditur quin sint de-
tractoris. Et quoniam verba ex intentione considerantur;
et vitia ex finibus propriis iudicantur; quando aliquis ideo
dicit bonum ab aliquo mala intentione factum ut detrahat
famae eius, constat quod ex intentione detractio est. – Et
si verba ipsa secundum suam significationem attendantur,
manifeste quoque patet quod detractoria sunt. Nani signi-
ficant illum esse malum malo morali, quia significant il-
lum habere malum intentionem etiam in bonis, quod est

esse pessimum. Unde ex intentione et ex vi verborum de-
tractionis vitium incurritur a sic dicente.

Et per haec patet solutio primi. – Ad secundum vero
dicitur quod hoc est per accidens respectu detractio-
nis quod verba detractoria non sufficienter attestantur sic esse ut
significent: ut patet in detractio-
ne mendacii. Ex his autem
quae sunt per accidens non variatur ratio vitii. – Eadem
tamen assumitur quod tantum sciat de intentione proximi
quilibet, quantum dicens illum mala intentione operari.
Tum quia praesumunt audientes quod ille dicens aliquid
sciat secretum sibi testimonium de proximi mala intentione.
Tum quia, asserendo malam intentionem proximi, insinuat
se scire aliquid de intentione proximi, quod audientibus
manifestat: loquitur enim tanquam verum dicens. Unde
si persona sic detrahens est talis de qua potest praesumi
quod dicat hoc ex aliqua particulari notitia quam habet
de intentione illius, tenetur ad restitutionem fama-
e, quemadmodum qui crimen aliquid imposuit falso; et dicere
quod ipse temere iudicavit. et dixit quod non scivit, etc.
Si autem est persona quam constat audientibus omnibus
nihil noverit de proximo illo magis quam alios, sed ex sua
temeritate, odio vel invidia, et huiusmodi, haec dixisse:
licet peccaverit, restituere tamen non tenetur famam, quam
non abstulit, quamvis conatus fuerit auferre.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DETRACTIO SIT PECCATUM MORTALE

Ad Rom., cap. i, lect. vii.

¶ D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
detractio non sit peccatum mortale.

Nullus enim actus virtutis est pecca-
tum mortale. Sed revelare peccatum
occultum, quod, sicut dictum est ad detractio-
nem pertinet, est actus virtutis: vel caritatis, dum
aliquis fratris « peccatum denuntiat eius emenda-
tionem intendens; vel etiam est actus iustitiae,
dum aliquis fratrem accusat. Ergo detractio non
est peccatum mortale.

2 Praeterea, super illud Prov. xxiv *, Cum de-
fractoribus non commiscearis, dicit Glossa *: Hoc
specialiter vitio periclitatur lotum penus humanum.
Sed nullum peccatum mortale in toto humano
genere invenitur: quia multi abstinent a peccato
mortali, peccata autem venialia sunt quae in
omnibus ? inveniuntur. Ergo detractio est pec-
catum veniale.

3. Praeterea, Augustinus, in homilia de Igne
*, inter peccata minuta ponit, quando cum
omni facilitate vel temeritate maledicimus. quod
pertinet ad detractio-
nem. Ergo detractio est pec-
catum veniale.

Sed contra est quod Rom. i * dicitur: Detra-
ctores, Deo odibiles: quod ideo additur, ut dicit
Glossa *. ne leve putetur propter hoc quod con-
sistit in verbis.

Respondetur dicendum quod, sicut supra * dictum
est. peccata verborum maxime sunt ex intentione

dicentis diiudicanda. Detractio autem, secundum
suam rationem, ordinatur ad denigrandam tamam
alicuius. Unde ille, per se loquendo, detrahit qui
ad hoc de aliquo obloquitur, eo absente, ut eius
lamam denigret. Auferre autem alicui famam
valde grave est: quia inter res temporales vi-
detur fama esse pretiosior, per cuius defectum
homo impeditur a multis bene agendis. Propter
quod dicitur Eccli. xi.i *: Curam habe de bono
nomine: hoc enim magis permanebit tibi quam
mille thesauri magni et pretiosi. Et ideo detractio,
per se loquendo, est peccatum mortale.

Contingit tamen quandoque quod aliquis dicit
aliqua verba per quae diminuitur fama alicuius,
non hoc intendens, sed aliquid aliud. Hoc autem
non est detrahere per se et formaliter loquendo,
sed solum materialiter et quasi per accidens. Et
si quidem verba per quae fama alterius dimi-
nuitur proferat aliquis propter aliquod bonum
vel necessarium, debilis circumstantiis observatis,
non est peccatum; nec potest dici detractio. –
Si autem proferat ex animi levitate, vel propter
aliquid non necessarium non est peccatum
mortale: nisi forte verbum quod dicitur sit adeo
grave quod notabiliter famam alicuius laedat, et
praecipue in his quae pertinent ad honestatem
vitae; quia hoc ex ipso genere verborum habet
rationem peccati mortalis.

Et tenetur aliquis ad restitutionem fama-
e, si-

a) /rafrif. – fratri P.
omnibus. – hominibus ABCOEHKk. wnnibut hominibus li.
f) verba. – per verba ABFILpKx,

i) aliquid mow necvarium. – k.tvtam fcauiam ahquam
Va) Ph.i.

cut ad restitutionem cuiuslibet rei subtractae: eo
•Qu.uni.4it.>, rnode quo supra * dictum est, cum de restitu-
tione ageretur.
Ad primum ergo dicendum quod revelare pecca-
tum occultum alicuius propter eius emendationem
denuntiando, vel propter bonum publicae iustitiae
• o c^froc., accusando, non est detrahere, ut dictum est *.
Ad secundum dicendum quod glossa illa non
dicit quod detractio in toto genere humano in-
veniat, sed addit, *paene*. Tum quia *stultorum in-*

finitus est numerus *, et pauci sunt qui ambulant
per viam salutis. Tum etiam quia pauci vel nulli
sunt qui non aliquando ex animi levitate aliquid
dicunt unde in aliquo, vel leviter, alterius fama
minoratur: quia, ut dicitur lac. ni *, *si quis in*
verbo non offendit, hic perfectus est vir.
Ad tertium dicendum quod Augustinus loquitur
in casu illo quo aliquis dicit aliquid leve malum
de alio non ex intentione nocendi, sed ex animi
levitate vel ex lapsu linguae.

t) *ambulant*, - *ambulent* P;   moi *dicant* et *minoretur*.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulo secundo eiusdem fcpungesinuetcrtiac quae-
stionis, notu detractioem materialiter, scilicet non animo
detrahendi, non esse regulariter mortale peccatum: per ac-
cidens tamen posse esse mortale, si notabiliter laedat fa-
mam proximi. Sed adverte quod non laeditur fama pro-
ximi, saltem notabiliter, ex hoc quod narratur secreto cri-
men eius tali personae apud quam perinde erit ac si non
esset dictum: ut contingit in colloquiis inter virum et ux-
orem de criminibus filiorum, et confessionibus eorum qui.
contuentes peccata propria, dicunt imprudenter confessori
in quo confidunt personum cum qua gravissime peccave-
runt, et similibus. Ex his enim aut non laeditur fama
proximi, quia quaerunt magis tegere scientes quum ut
etiam quis haec suspicaret: vel parum laeditur, quin pro-
pterca non impeditur a bonis iuste consequendis, et unius
notitia infamiam non nisi secundum quid remote consti-
tuit, si in illo sistitur, et verum, licet occultum, dictum
est. Et ad hunc casum reducitur, circa secreti fidei com-
missa, petitio consilii a secreta persona, ut possit provi-
dae sibi vel alteri, et huiusmodi, quando haec fiunt cum
indiscreta revelatione occulti criminis. Non est enim in
huiusmodi mortale peccatum: quin non notabiliter laeditur
fama proximi in ctfectu, neque in intentione.
II. In eodem articulo secundo dubium occurrit circa
illa serba: *quia hoc ex ipso genere verborum habet ra-
tionem peccati mortalis*. Et est ratio dubii quia ly *hoc*
demonstrat dicere verba per quoc diminuitur fam i alterius
in his quae spectant ad honestatem vitae, ut patet ex con-
textu litterae. Et sic intelligitur aut gratia materiae turpis.
Et hoc non. Quia constat quod ex ipso genere verborum
non constituitur maius peccatum quam turpiloquium, scur-
rilitas, et si quid huiusmodi esf, quae non esse ex suo
ver. < genere peccata mortalia Apostolus, *ad Ephes.*, v cap.*,
?r **ino** *ns’nuat, et Glossa Remigii ♦ ibidem notat. Quomodo ergo
verificabitur quod ex ipso genere verborum sit peccatum
mortale? – Aut gratia peccati mortalis significati per hunc
verba in altero de quo est sermo: puta quia per haec
verba dicitur adulter aut fornicator, etc. Et hoc non. Quin
cum iniustitia sit ex suo genere peccatum mortale, ut
Qu ux.trt.4- superius • determinatum est, idem esset iudicium de verbis
in materia iniustitinc. ex suo genere verborum.
III. Ad hoc dicitur quod sensus litterae neuter assigna-
torum esse videtur. Sed cum distinxisset Auctor quod di-
cere verba detractoria contingit dupliciter, scilicet forma-
litcr et materialiter, et quod detrahere formalitcr esi ex
suo genere peccatum mortale quin tollit famam, detrahere
autem materialiter non; excipit u materiali detractioe ca-
sum notabilis laesionis famae, et hunc casum praecipue
accidere posse dicit in verbis dctractoriis quoad honesta-
tem vitae, quia huiusmodi verba ex suo genere sunt ad-
emptiva famae. Quasi diceret quod inter detrahere mate-
rialiter in aliis materiis, et in materia honestatis, haec est
differentia, quod in aliis materiis raro accidit notabilis lae-
sio famae; in materia autem honestatis saepe, quia huius-
modi detractio habet ex suo genere rationem infamatis i.
ac per hoc peccati mortalis de quo est sermo, hoc est de-

tractionis. Et hoc quia peccata carnis sunt maioris in-
famiae.
Scito tamen discernere personarum differentiam, et mo-
dum dicendi. Sunt enim quaedam personae quae ex qui-
buslibet inhonestis infames redduntur: ut moniales, puelUc
nubiles, nuptae pudicae, religiosi sui nominis curam ha-
bentes, et huiusmodi. Et de his accipienda sunt verba lit-
terae. Sunt autem persone inultae quarum famam simplex
fornicatio in nullo laedit, ut iuvenes saeculares, qui tanti
laciunt quod hoc dicitur de cis quantum quod cenaverunt.
Et simile est de adulterio apud multos. Et, breviter, eorum
nulla videtur ex alienis verbis per accidens infamia qui
proprio orc hoc se patrasse libere dicunt vel iactint –
Modus autem dicendi, scilicet assertise, vel exauditu, aut
dubitative, multum varietatem in hnc facit. Nam solus as-
sertor proprie tollit famam. Propter quod reliqui non te-
nentur ad restitutionem famae, ti falsum sit quod retule-
runt nut dubia aestimatione narrarunt. Ex levitate siqui-
dem audientis, non ex vi dicentis laeditur fama, si laeditur,
in istis casibus.
IV. Et licet haec dicta in se sint veni, ad litteram ta-
men nliter exponenda est littera, ut formaliter intlligitur,
nec ad maiorem infamiam, sed ad ipsam infamiam quae
peccatum mortale constituit, recurratur. Dicendum est igitur
quod ly *hoc* non demonstrat dicere verba inhonestatis, scJ
demonstrat *verbum notabiliter famam alicuius laedens*. Ita
quod, cum doceret Auctor detractioem materialiter non
esse peccatum mortale, excepit ab huiusmodi regula de-
tractionem materialem quando fit verbo notabiliter laedente
famam proximi, quin *hoc*, idest verbum notabiliter laedens
famam proximi, ex suo genere est peccatum mortale. Quod
est per se notum: quia ex suo genere imponat notabile
nocumentum famae proximi. Et hic est planus et clarus
sensus litterae. Quoniam sic redditur ratio exceptionis quoad
substantiam, et non quoad quantitatis magnitudinem im-
portatam per ly *praecipue in his quae pertinent ad hone-
statem vitae*: est enim ly *hoc* demonstrativum substantiae.
Et rursus, quoniam sic est directe ad propositum de de-
tractione universaliter, et nullum habet scrupulum.
Et bene nota quia in littera dicitur quod huiusmodi
detractio materialiter *laedat* famam notabiliter: et non dixit
quod sit laesivn, hoc est *potens laedere*. Quia, ut dictum
est *, si tuli modo dicatur quod non laedat notabiliter fa-
mam proximi, quamvis ex suo genere verbum sit notabi-
liter lacsivum, non est peccatum mortale, propter imper-
fectionem actus, ut declaravimus *.
V. Circii detractioem materialiter quoad finem non
quoad modum, hoc est circa infamationem sui ipsius, du-
bium occurrit, an ille qui, tormentis victus aut metu mortis
et cruciatus, infamat seipsum mentiendo, peccet mortaliter,
et teneatur ad restitutionem lamae suae. Et est ratio dubii
quia sicut homo est domirnh aliarum suarum rerum exterior-
um, ita et suae lamae: est enim fama inter exteriora bona
hominis, quae possunt ab invito auferri. Sicut ergo potest
homo, ut se a morte aut tormentis liberet, miscendo etiam
multa mendacia, sine prariudicio proximi, divitias suas

•PkCttu.viTw.4-
• Ori. Aoj-

II
II
11
a
V
h
q
V
n
oi

P
P
La
ea
rii
te
m
in
gn

cti
C. Itv. U.
iui.
qu
qu

dare; ita ct famam suam, absque peccato mortali. – In oppositum autem est Glossa in cap. *Si sacerdotibus*, XV, qu. vi.

Ad hoc dicitur quod licet quidam opinentur non esse peccatum mortale infamare scipsum propter cruciatus, etc.. nec esse perniciosum mendacium, quia huiusmodi confessio non valet, ncc cedit sibi ad infamiam, ut in dicto capitulo dicitur: veruntamen procul dubio est quod est peccatum morule, sicut oeddere scipsum. Et ratio est quia est contra cantatis praeceptum, quo quilibet tenetur scipsum diligere. Et quia iniuriatur saltem Ecclesiae, cuius est pars, infamando partem illius iniustc: sicut occidens scipsum offendit civitatem, cuius est pars, ct propterca punitur, quod carcat sepultura. Et propterca tenetur Ecclesiae nd restitutionem famae sui membri. Et cx hac parte huiusmodi infamatio opponitur iustitiae, quae est ad alterum. – Amplius, infamare scipsum absolute loquendo, est peccatum mortale cx suo genere, ut patet. Ergo infamare scipsum metu mortis vel propter tormenta, etc., est peccatum mortale. Et tenet consequentia: quin nec metus mortis ncc tormenta excusant netum cx suo genere peccatum mortale ab hoc quod est esse peccatum mortale; ulioquin per tormenta liceret fornicari, et alia huiusmodi facere.

Ad obiecta igitur m oppositum dicitur quod quin homo non est ita suus quin sit pars alterius, tenetur ita dc se disponere ut iniurium non faciat alteri, hoc est toti cuius est pars. Exponendo autem proprias divitias pro conservatione vitae ct integritatis ct sanitatis corporis, nulli facit iniuriam, sed rectum servat ordinem: sed infamando sc-

ipsum afficit totum, ratione partis, tali nota infamiae, ut salvet vitam corporalem, quod est iniustum; sicut etiam infamare proximum propter eandem causam esset mortale. Non est ergo eadem ratio dc divitiis ct fama. – Quamvis sit etiam alia differentia. Quia exponendo divitias, fit sola privatio rerum in infamando vero non solum fit privatio famae, sed appositio infamiae. Aliud enim est sustinere privationem famae propter tormenta: aliud est apponere infamiam, quod facit infamans scipsum. Unde non potest iste excusari a pernicioso mendacio: cum sit mendacium laesivum proximi, seu totius, in magno bono; ct pro quanto est contra scipsum, est plus quam iniustum, est enim contra caritatem propriam, qua quilibet non minus scipsum quam proximum tenetur diligere. Et licet teneatur magis diligere propriam vitam quam propriam farnum; ct magis curam habere dc privatione vitae quam de privatione famae: tenetur tamen magis curam habere ne apponat sibi infamiam quam ne auferatur ab eo vita ct integritas ct sanitas ct quies ct libertas; quoniam hoc consistit in mala pati, quod non est malum, illud vero est male facere, quod est malum.

Canon autem allegatus cx Decretis, quod confessio ex-torta non est ud infamiam, si generaliter intclligatur, cer-rificabitur dc infamia iuris. Nos autem dc infamia moris tradamus. Nam confessio in tormentis, etsi non sit valida ad infamandum in foro iudiciali, est tomen valida in foro conscientiae: quin est netus mixtus ex voluntario ct invo-luntario, qui, ut dicitur in III *Ethic.* ., est tunc in singu-lari voluntarius.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM DETRACTIO SIT GRAVIUS OMNIBUS PECCATIS QUAE IN PROXIMUM COMMITTUNTUR

SD TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod detractio sit gravius omnibus peccatis quae in proximum committuntur. Quia super illud Psalm. *, *Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi*, dicitur *nocent in membris detrahentes Christo, quas crediturorum * interjiciunt, quam qui eius carnem, mox resurrecturam, peremerunt.* Ex quo videtur quod detractio sit gravius peccatum quam homicidium: quanto gravius est occidere animam quam occidere corpus. Sed homicidium est gravius inter cetera peccata quae in proximum committuntur. Ergo detractio est simpliciter inter omnia gravior.

2. Praeterea, detractio videtur esse gravius peccatum quam contumelia: quia contumeliam potest homo repellere, non autem detractionem latentem. Sed contumelia videtur esse maius peccatum quam adulterium: per hoc quod adulterium unit duos in unam carnem, contumelia autem unitos in multa dividit. Ergo detractio est maius peccatum quam adulterium: quod tamen, inter alia peccata quae sunt in proximum, magnam gravitatem habet.

3. Praeterea, contumelia oritur ex ira. detractio autem ex invidia: ut patet per Gregorium. XXXI *Moral.* * Sed invidia est maius peccatum quam ira. Ergo et detractio est maius peccatum quam contumelia. Et sic idem quod prius.

4. Praeterea, tanto aliquod peccatum est gra-

vius quanto graviorem defectum inducit. Sed detractio inducit gravissimum delectum, scilicet excaecationem mentis: dicit enim Gregorius .: *Quid aliud detrahentes faciunt nisi quod in putrefactis sufflant, ut in oculos suos terram excitant: unde plus detractionis perflant, inde minus veritatis rideant?* Ergo detractio est gravissimum peccatum inter ea quae committuntur in proximum.

Sed contra, gravius est peccare facto quam verbo. Sed detractio est peccatum verbi: adulterium autem ct homicidium ct furtum sunt peccata in factis. Ergo detractio non est gravius ceteris peccatis quae sunt in proximum.

Respondeo dicendum quod peccata quae committuntur in proximum sunt pensanda per se quidem secundum nocumenta quae proximo inferuntur: quia ex hoc habent rationem culpaе. Tanto autem est maius nocumentum quanto maius bonum demitur. Cum autem sit triplex bonum hominis, scilicet bonum animae et bonum corporis et bonum exteriorum rerum, bonum animae. quod est maximum, non potest alicui ab alio tolli nisi occasionaliter, puta per malam persuasionem, quae necessitatem non infert: sed alia duo bona, scilicet corporis et exteriorum rerum, possunt ab alio violenter auferri. Sed quia bonum corporis praeeminet bono exteriorum rerum, graviora sunt peccata quibus infertur nocumentum corpori quam ea quibus infertur nocumentum

•X/jfM. l.b.Xi. II 4>. lib. \Π. ep u. ui.

«) crediturorum.- creditorum PHI.pk ct a, conditori» G, spAL

p) ut. – et Pa; cscJeni pro perjhnt, tuffaut.

exterioribus rebus. Unde inter cetera peccata quae sunt in proximum, homicidium gravius est, per quod tollitur vita proximi iam actu existens: consequenter autem adulterium, quod est contra debitum ordinem generationis humanae, per quam est introitus ad vitam. Consequenter autem sunt exteriora bona. Inter quae, fama praeeminet divitiis *, eo quod propinquior est spiritualibus bonis: unde dicitur 7Vor. xxu *: *Melius est nomen bonum quam divitiae multae*. Et ideo detractio, secundum suum genus, est maius peccatum quam furtum, minus tamen quam homicidium vel adulterium. – Potest tamen esse alius ordo propter circumstantias aggravantes vel diminuentes.

Per accidens autem gravitas peccati attenditur ex parte peccantis, qui gravius peccat si ex deliberatione peccet quam si peccet ex infirmitate vel incautela. Et secundum hoc peccata locutionis habent aliquam levitatem: inquantum de facili ex lapsu linguae proveniunt, absque magna praemeditatione.

Ad primum ergo dicendum quod illi qui detrahunt Christo impediētes fidem membrorum ipsius, derogant divinitati eius, cui fides innitur. Unde non est simplex detractio, sed blasphemia.

Ad secundum dicendum quod gravius peccatum est contumelia quam detractio, inquantum habet maiorem contemptum proximi: sicut et rapina | gravius peccatum quam furtum, ut supra * dictum est. Contumelia tamen ' non est gravius peccatum quam adulterium: non enim gravitas adulterii pensatur ex coniunctione corporum, sed ex deordinatione generationis humanae. Contu-

meliosus autem non sufficienter causal inimicitiam in alio, sed occasionaliter tantum dividit unitos: inquantum scilicet per hoc quod mala alterius promit, alios, quantum in se est, ab eius amicitia separat, licet ad hoc per eius verba non cogantur. Sic etiam l et detractor occasionaliter est homicida: inquantum scilicet per sua verba dat alteri occasionem ut proximum odiat vel contemnat. Propter quod in epistola Clementis * dicitur *detractores esse homicidas*, scilicet occasionaliter: quia *qui odit fratrem suum, homicida est*, ut dicitur l Ioan, in ♦

Ad tertium dicendum quod quia : *ira quaerit in manifesto vindictam inferre*, ut Philosophus dicit, in ll *Rhet.* *, ideo detractio, quae est in occulto, non est filia irae, sicut contumelia; sed magis invidiae, quae nititur qualitercumque minuere gloriam proximi. Nec tamen sequitur propter hoc quod detractio sit gravior quam contumelia: quia ex minori vitio potest oriri maius peccatum, sicut ex ira nascitur homicidium et blasphemia. Origo enim peccatorum attenditur secundum inclinationem ad finem, quod est ex parte conversionis: gravitas autem peccati magis attenditur ex parte aversionis.

Ad quartum dicendum quod quia *homo laetatur in sententia oris sui*, ut dicitur *Prov.* xv ♦ ·v<η> inde est quod ille qui detrahit incipit magis amare et credere quod dicit; et per consequens proximum magis odire; et sic magis recedere a cognitione veritatis. Iste tamen effectus potest sequi etiam ex aliis peccatis quae pertinent ad odium proximi.

γ) Mitf. – committuntui Pa.
ζ) tamen. – autem Pd.
c) Sic cfiam, – Sicut etiam CFG, Sicut D, Sic ergo Pj.
ζ) quia. – Om. PGDEGLxj; pro ideo, et ideo G.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio nota tria. Primo, radicem quare peccata luxuriae sunt peccata: quia scilicet sunt contra generationem humanam, per quam suscipimus vitam. Sed esse contra huiusmodi generationem cum multipliciter contingat, scilicet vel contra debitum ordinem, vel contra finem primum, vel secundarium, etc.; multa fiunt huiusmodi vitia, quae in suo tractabuntur loco inferius *, etc.

Secundo, responsionem ad primum: quod peccata quae

in nobis distinguuntur, ut detractio et contumelia, in his quae ad Deum sunt uniuntur in blasphemia. ut superius* dictum fuit.

Tertio, quod responsio ad tertium consistit in hoc, quod excaecatio mentis non est proprius effectus detractiois, sed communis sibi et aliis xitiis: et propterea non concludit detractioem gravius peccatum esse.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AUDIENS QUI TOLERAT DETRAHENTEM GRAVITER PECCET

/a Psalm. XIV.

QUARTUM SIC PROCEditUR. VidetUf qtlod audiens qui tolerat detrahentem non graviter peccet. Non enim aliquis magis tenetur alteri quam sibi ipsi. Sed laudabile est si patienter homo suos detractores toleret: dicit enim Gregorius, *super Ezech.*, *aliquis* IX: *Linguas detrahentium, sicut nostro studio non debemus excitare, ne ipsi pereant; ita per*

suam malitiam excitatas debemus aequanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat. Ergo non peccat aliquis si detractioibus aliorum non resistat.

2. Praeterea, *Eccli.* iv * dicitur: *Non contra-* ·v<η> *dictus verbo veritatis ullo modo*. Sed quandoque aliquis detrahit verba « veritatis dicendo, ut supra ' dictum est. Ergo videtur quod non semper ·απ.1 »< teneatur homo detractioibus ? resistere. >

e) verba. – verbo PH, verbum «A, om. pl.
i P) detractioibus. – detractoribus PD.

3. Praeterea, nullus debet impedire id quod est in utilitatem aliorum. Sed detractio frequenter est in utilitatem eorum τ contra quos detrahitur: dicit enim Pius Papa *: *Nonntmquam detractio adversus bonos excitatur* *, *ut quos vel domestica adulatio vel aliorum favor in altum extulerat, detractio humiliet*. Ergo aliquis non debet detractioes l impedire.

* Apfol Grat. ad Ctt. Opc, α<*. VI. qu. I.

lplit. Ul, al.

Sed contra est quod Hieronymus dicit *: *Cave ne linguam aut aures habeas prurientes: aut aliis detrahas, aut alios audias detrahentes*.

* Ven. p.

Respondeo dicendum quod, secundum Apostolum, *ad Rom. i* *, *digni sunt morte non solum qui peccata faciunt, sed etiam qui facientibus peccata ζ consentiunt*. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, directe: quando scilicet quis inducit alium ad peccatum, vel ci placet peccatum. Alio modo, indirecte, quando scilicet non resistit, cum resistere possit: et hoc contingit quandoque non quia peccatum placeat, sed propter aliquem humanum timorem. Dicendum est ergo quod si aliquis detractioes audiat absque resistentia, videtur detractori consentire: unde lit particeps peccati eius. Et si quidem inducat eum ad detrahendum, vel saltem placeat ei detractio, propter odium eius cui detrahitur, non minus peccat quam detrahens: et quandoque magis. Unde Bernardus dicit *: *Detrahere, aut detrahentem audire, quid horum damabilius sil. non facile dixerim*. – Si vero non placeat ci peccatum, sed ex timore vel negligentia vel etiam verecundia quadam omittat repellere detrahentem, peccat quidem, \$ed multo minus quam detrahens, ct plerumque venialiter. Quandoque etiam hoc potest esse peccatum mortale: vel propter hoc quod alicui ex olficio incumbit detrahentem corrigere;

* /k QuufJer. >, II. cap. utt.

γ) eorum. – aliorum Pj.
Z) excitatur. – denuntiatur E, concitatur Pj.
t' detractioes,– detractores PDG.
ζ) fcccala. – Om. Λ.
rj ennsequent. – quod audiens novit comequcns Pj.

vel propter aliquod periculum consequens vel propter radicem, qua · timor humanus quandoque potest esse peccatum mortale, ut supra* habi- *q ·.»»,««.> tum est.

Ad primum ergo dicendum quod detractioes suas nullus audit: quia scilicet ‘ mala quae dicuntur de aliquo eo audiente, non sunt detractioes, proprie loquendo, sed contumeliae, ut dictum est *. Possunt tamen ad notitiam alicuius detractioes contra ipsum tactae aliorum relationibus pervenire. Et tunc sui arbitrii est detrimentum suae famae pati. nisi hoc vergat in periculum aliorum, ul supra * dictum est. Et ideo in hoc potest commendari eius patientia quod patienter proprias x detractioes sustinet. – Non autem est sui arbitrii quod patiatur detrimentum famae alterius. Et ideo in culpam ei vertitur si non resistit, cum possit resistere: eadem ratione qua tenetur aliquis *sublevare asinum alterius tacentem sub onere*, ut praecipitur *Deui*, xxn

* Vcn. 4. EAAΛ. οφ. Ιxul.vjivj.

Ad secundum dicendum quod non semper debet aliquis resistere detractori arguendo eum dc falsitate; maxime si quis * sciat verum esse quod dicitur. Sed debet cum verbis redarguere dc hoc quod peccat fratri detrahendo: vel saltem ostendere quod ci detractio displiceat per tristitiam faciei: quia, ut dicitur *Prov. xxv* *, *ventus Aquilo' vm. dissipat pluvias: et facies tristis linguam detrahentem*.

Ad tertii m dicendum quod utilitas quae ex detractioe provenit non est cx intentione detrahentis, sed cx Dei ordinatione, qui ex quolibet malo elicit bonum. Et ideo nihilo minus est detractoribus resistendum: sicut et raptoribus vel oppressoribus aliorum, quamvis cx hoc oppressis vel spoliatis per patientiam meritum crescat.

ύ) qua. – quia BChTK.
·j) scilicet. – Om. P.
*) Froxrt'u. ~ Θ™. HIj.
λ) «xvimr si quti.– ct maxima si Pa.

Commentaria Cardinalis Caictani

In articulo quarto eiusdem scptuagesimnctrtiac quaestio- nis dubium occurrit, circa audientem materialiter tantum, hoc est sine complacentia detractiois, quando est peccatum mortale. Et est ratio dubii quia littera ponit tres casus in quibus potest case mortale: scilicet si incumbit cx of- ficio corrigere; si audiens novit aliquod periculum consc- quens ♦; si timor humanus esset tantus quod esset pecca- tum mortale. Et inferius, in responsione ad ultimum, di- citur quod resistendum est detractoribus sicut raptoribus vel oppressoribus aliorum: ct in calce corporis articuli ♦, quod sicut tenetur, cx *Deut.* xxn, sublevare asinum pro- ximi iuccntcm sub onere, ita hominem ab infamia oppres- sum, etc. Videntur enim haec doctrinae superius datae, in an. 7 qu. txn, ad 3, adversari, ubi dicitur quod non obstans latroni vel non reprehendens solum tenetur quando ci incumbit cx officio. Hic enim dicitur quod non solum si incumbit ex officio, sed etiam si novit periculum conse- quens, quod tenetur: immo plus, quod tenetur ipsum sub onere infamiae iuccntcm sublevare.

c. w. y,

Vtxrop.aJi.

II. Ad hoc dicitur quod sententia Auctoris est una ct eadem hic ct superius. Neque enim intendit quod teneatur quis plus ob stare detrahenti quam rapienti vel invadenti seu percuticnti: sed quod proportionaliter tenetur in omni-

Scxmac Taxor. D. Thomas T. \ i.

bus materiis. \d cuius evidentiam, sciendum quod tres nu- merati casus in littera ita sc habent quod primus respicit non solum bonum hominis qui detrahit, vel bonum com- mune. sed edam bonum proximi cui detrahitur: praecipue si est etiam subditus illi cui cx ollicio incumbit detracto- rem corrigere, quoniam tunc utrinque incumbit sibi cura, et ne detractor offendant, ct nc proximus subditus laedatur in fuma; magis enim tenetur ad defensionem subditorum quam aliorum. Et ideo regulandus est secundum regulas correctionis fraternae et iustitiae: ct inde discernere oportet quando est mortale et quando non.

Tertius vero respicit personam audientis quantum sci- licet in eius animo timor dominictur, ut scilicet praeponat caritati fraternae humana. Et hic secundum caritatis ct fra- ternitatis leges examinandus est.

Secundus vero respicit non ipsam infamiam proximi, sed periculum consequens, non quodeumque. sed notabile, sive illius sive alterius. Et proptcrca regulandus est secun- dum regulas non obstantis, vel participantis. Et si quidem non obstantis periculo noto vinculum consideremus, dice- mus quod, quantum est cx parte sua. non tenetur sub mortali peccato nisi incumbat ci cx officio, iuxta supra dicta. Sed quantum est cx parte imminentis necessitatis

proximi vel reipublice, in spiritualibus vel temporalibus, tenetur sub mortali vel veniali iuxta conditionem necessitatis: puta quia videt inde homicidia vel prodicionem vel haereticos, et huiusmodi, provenire, quibus tenetur homo, ratione instantis necessitatis sibi occurrentis, subvenire. – Si autem consideremus vinculum participantis in crimine (quod directe littera praesens intendere videtur: quia de peccato auditionis loquens, dicit, *propter periculum quod audiens novit consequens*, scilicet ex detractone audita), tunc ipsa auditio, tanquam causa vel con-causu periculi

consequentis noti, constituit ipsum audientem in peccato mortali. Et sic audiens tenetur ratione participii in crimine detractonis, quamvis materialiter, propter notabile periculum seu damnum quod con-cusut nec de hoc est sibi cura. Ex quibus patet quod nulla est contradictio inter haec et supra dicta: et quod sicut necessitas succumbentis oneri obligat proximum ad sublevandum, iuxta conditionem tamen necessitatis, ita quoque est in eo qui opprimitur detractoribus.

* C. . qtx. 11
Iwrod.

*Vld. CotBRH
Cūirt. pc<t MI

* I. .E X. 1
i.

QUAESTIO SEPTUAGESIMAQUARTA
DE SUSURATIONE

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

« q », « M. U. « M.

Deinde considerandum est de susuratione *.
Et circa hoc quaeruntur duo.

Primo: utrum susurratio sit peccatum distin-
ctum a detractioe.
Secundo: quod s horum sit gravius.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM SUSURRATIO SIT PECCATUM DISTINCTUM A DETRACTIONE

Infra, qu. lxxv, art. 1; Ad Rom., cap. I. lea. vnt.

• V4. Oa « cat
QutLpcitart..

• IAI, U ' tt.
S.

• Stn. A.

• V«n- »5.

Tn.^P-

• tarie.. Ori.
« Moi-

• Vev ».

Sed primum sic proceditur *. Videtur quod
susurratio non sit peccatum distinctum
a detractioe. Dicit enim Isidorus, in
libro *Elymol.* *: *Susurro de sono locu-*
tionis appellatur: quia non in facie alicuius,
sed in aure loquitur, detrahendo. Sed loqui de allero
detrahendo ad detractioem pertinet. Ergo su-
surratio non est peccatum distinctum a detra-
ctione.

2. Praeterea, *Levit.* xix * dicitur: *Non eris cri-*
minator nec susurro in populis. Sed criminator
idem videtur esse quod detractor. Ergo etiam
susurratio a detractioe non differt.

3. Praeterea, *Eccli.* xxviii * dicitur: *Susurro*
et bilinguis maledictus erit. Sed bilinguis videtur
idem esse quod detractor: quia detractorum est
duplici lingua loqui, aliter scilicet in absentia et
aliter in praesentia. Ergo susurro est idem quod
detractor.

Sed contra est quod, *Eom.* i, super illud *,
susurrone, detractores, dicit Glossa *: *Susurrone,*
inter amicos discordiam seminantes; detractores,
qui aliorum bona negant vel minuunt.

Respondeo dicendum quod susurratio et detra-
ctio in materia conveniunt, et etiam in forma,
sive in modo loquendi: quia uterque malum oc-
culte de proximo dicit. Propter quam similitudi-
nem interdum unum pro alio ponitur: unde *Ec-*
cli. v. super illud *, *Non appelleris susurro,* dicit
Glossa ♦ *idest detractor.* Differunt autem in fine.
Quia detractor intendit denigrare famam proximi:

unde illa mala de proximo praecipue profert ex
quibus proximus infamari possit, vel saltem di-
minui eius fama. Susurro autem intendit amici-
tiam separare: ut patet per glossam inductam
per id quod dicitur *2^a Cor.* xxvi *: *Susurrone*
subtracto, iurgia conquiescunt. Et ideo susurro
taliam mala profert de proximo quae possunt con-
tra ipsum commovere animum audientis: secun-
dum illud *Eccli.* xxviii *: *Vir peccator conturba-*
bit amicos, et in medio pacem habentium immit-
tit inimicitiam.

Ad primum ergo dicendum quod susurro, in-
quantum dicit malum de alio, dicitur detrahere.
In hoc tamen differt a detractore, quia non in-
tendit simpliciter malum dicere: sed quidquid sit
illud quod possit animum unius turbare T contra
alium, etiam si sit simpliciter bonum, et f tamen
apparens malum, inquantum displicet ei cui di-
citur.

Ad secundum dicendum quod criminator differt
et a susurrone et a detractore. Quia criminator
est qui publice aliis crimina imponit, vel accu-
sando vel conviciando: quod non pertinet ad
detractorem et susurronem.

Ad tertium dicendum quod bilinguis proprie
dicitur susurro. Cum enim amicitia sit inter duos,
nititur susurro ex utraque parte amicitiam rum-
pere: et ideo duabus linguis utitur ad duos, uni
dicens malum de alio. Propter quod dicitur *Ec-*
cli. xxviii: *Susurro et bilinguis maledictus,* et sub-
ditur: *Multos enim turbant: pacem habentes.*

ai quod. — jutd G.

¶ fusurratio et detractio. — tuturro ct detractor PL.

T turbare. — perturbare PDa.

3; et. — Om. P.

c) ct. — Om. PDGIKU,

turbant. — turbavit PCDRGk. turbabit K. turbavit E.

ARTICULUS SECUNDUS

DE MIRUM DETRACTIO SIT GRAVIUS PECCATUM QUAM SUSURRATIO

SECUNDUM SIC proceditur. Videtur quod
tV7> Vv1Jelrnc1*o S'l Srav*us peccatum quam su-
surratio. Peccata enim oris consistunt
lj0C qUoJ aliquis mala . dicit. Sed
detractor dicit de proximo cu quae sunt mala
simpliciter, quia ex talibus oritur infamia vel di-
minuitur fama: susurro autem non curat dicere
nisi mala apparentia, quae scilicet displiceant ?
audienti. Ergo gravius peccatum est detractio
quam susurratio.

2. Praeterea, quicumque aufert alicui famam,
aufert ei non solum unum amicum, sed multos:
quia unusquisque τ refugit amicitiam infamium
personarum; unde contra quondam dicitur, II *Pa-
ralip.* xix *: *His qui oderunt Dominum amicitia
iungeris.* Susurratio autem aufert unum solum
amicum. Gravius ergo peccatum est detractio
quam susurratio.

3. Praeterea, lac. iv ' dicitur: *Qui detrahit fra-
tri suo, detrahit legi;* et per consequens Deo, qui
est legislator: et sic peccatum detractiois videtur
esse peccatum in Deum, quod est gravissimum,
ut supra * habitum est. Peccatum autem susur-
rationis est in proximum. Ergo peccatum detrac-
tionis est gravius quam peccatum susurratiois.

Sed contra est quod dicitur *Eccli.* \ *Denot-
atio pessima super bilinguem: susurratori autem
odium et inimicitia et contumelia.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum
cst peccatum in proximum tanto est gravius
quanto per ipsum maius nocumentum proximo
infertur: nocumentum autem tanto maius est

quanto maius est bonum quod tollitur. Inter ce-
tera vero exteriora bona praeeminet amicus: quia
sine amicis nullus virere posset % ut patet per
Philosophum, in VIII *Ethic.* *. Unde dicitur *Ec-
cli.* vi *: *Amico fideli nulla est comparatio:* quia
et optima fama ‘, quae per detractioem tollitur,
ad hoc maxime necessaria est ut homo idoneus
ad amicitiam habeatur. Et ideo susurratio est
maius peccatum quum detractio, et etiam quam
contumelia: quia *amicus est melior quam honor,
et amari quam honorari*, ut in VIII *Ethic.* * Phi-
losophus dicit.

Ad primum ergo dicendum quod species et gravi-
tas peccati magis attenditur ex fine quam ex mate-
riali obiccto. Et iduo ratione finis susurratio est
gravior: quamvis detractor quandoque peiora dicat.

Ad secundum dicendum quod fama est disposi-
tio ad amicitiam, et infamia ad inimicitiam. Dis-
positio autem deficit ab eo ad quod disponit, Et
ideo ille qui operatur ad aliquid quod cst dispo-
sitio ad inimicitiam, minus peccat quam ille qui
directe operatur ud inimicitiam inducendam.

Ad tertium dicendum quod ille qui detrahit
fratri inlanlum videtur detrahere legi inquantum
contemnit praeceptum de dilectione proximi. Con-
tra quod directius agit qui amicitiam disrumpere
nititur. Unde hoc peccatum maxime contra Deum
est: quia *Deus dilectio est.* ut dicitur l loan, iv ♦
Et propter hoc dicitur *Prov.* vi *: *Sex sunt quae
odit Dominus, et septimum detestatur anima eius:*
et hoc septimum ponit ' *eum qui seminat inter
fra!res discordiam.*

3) malj. – mate PDx
displiceant. – displicent Pii. << a.
unusquisque. – Intrillectvs unusquisque ElpKx, intellectus nnius-
cuiusque PACEGLiKk et a.

o; páiset. – ptwit EpG. potest P>
O et optima fama. – quia et ipsa fama UK et Posonn.,
fama autem ipsa P.

Commentaria Cardinali?» Cnietani

In utroque simul articulo quaestionis scptuugcsimacuar-
Itac, dc susurratione, dubium occurrit, an susurratio sit
unius speciei specialissimae. Et est ratio dubii quia susur-
ratio directe tendit contra amicitiam: sicut detractio contra
famam, et contumelia contra honorem. Constat autem
amicitiae esse nullas species: scilicet honesti, utilis, etc.
Videtur ergo quod susurratio in tot debeat distingui spe-
cies quot sunt amicitiae species. – In oppositum auctoritas
cst litterae, quae susurrationem ut unicam tractat speciem.
Et, ut patet, hic liber cst consummatio moralium.

Ad hoc dicitur quod quia non inconvenit unam speciem
specialissimam habituum tendere in rationem communem
multis generibus; ut in habitibus intellectualibus patet dc
metaphvsicu, quae tendit in ens inquantum ens; et in hnb-
tibus moralibus dc odii vitio, quod, iuxta supradicta ♦, ten-
dit in communem muli rationem: idcirco mirum non est si
amicitiae multae sunt species, et tamen susurratio unica tan-
tum cst species, tendens in communem rationem inimicitiae.
Ita quod sicut odium, in quuncumquc mala tendit, attingit
ea inquantum habent mali rationem; ita susurratio, in cuius-
cumque amicitiae divortium tendat, attingit eam inquantum
continet amare et non amari, quae cst communis ratio ami-
citiae. Unde patet quod non oportet multiplicare species
susurratiois, dato quod multiplicentur species amicitiae.

Recolendum tamen hoc in loco cst quod quia unum

vitium utitur alio, si quis susurrando intendit delectabile,
puta quia, ponendo discordias inter coniugcs, abutetur
uxore illius; aut utile, puta quia, susurrando inter prin-
cipes, usurpabit sibi regnum vel comitatum; nut damnum
alterius cui invidet, puta quia, susurrando inter negotiato-
res, alter excludetur a societate commercii: huiusmodi su-
surratio non cst simpliciter susurratio, sed sicut *qui fura-
tur ut mocchctur, magis cst moechus quam fur* ., ita hic
magis cst adulter, latro, etc., quam susurro. Et haec dicta
sint ut pcrspicias quod particulares fines ad quos ordinatur
susurratio in dissolutione amicitiarum, sive spectent ad
utile sive ad delectabile seu illorum opposita, non variant
susurratiois speciem, sed apponunt circumstantiam alterius
speciei: ut exempla allata ostendunt.

II. In eisdem articulis quaestionis sepiuagesimacquartac.
memento ut scias distinguere susurrationem sicut distin-
guitur tam contumelia quam detractio, scilicet in materia-
lem et formalem . Et quod licet susurratio formalis, quae
scilicet intendit separationem amicitiae, sit mortale pecca-
tum cx suo genere, materialiter tamen non cst mortale.
Posset tamen esse mortale, sicut dc detractioe dictum
est: quando scilicet culpabiliter homo ad utramque par-
tem sic loquitur ut inferat divortium amicitiae, nec dc hoc
curat. Hoc enim cst peius quam notabiliter laedere hono-
rem aut famam proximi praeter intentionem.

x>x, an‘

«-’ND

’ O . uv
aftJ
<‘»».

QUAESTIO SEPTUAGESIMAQUINTA DE DERISIONE

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

. α
JsinU.

Deinde considerandum est de derisione *.
Et circa hoc quaeruntur duo.
Primo: utrum derisio sit peccatum speciale

distinctum ab aliis peccatis quibus per verba
nocumentum proximo infertur.
Secundo: utrum derisio sit peccatum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DERISIO SIT SPECIALE PECCATUM

Ad primum sic proceditur *. Videtur quod
derisio non sit speciale peccatum ab
aliis praemissis distinctum. Subsannatio
enim videtur idem esse quod derisio.
Sed subsannatio ad contumeliam videtur perti-
nere. Ergo derisio non videtur distingui a con-
tumelia.

2. Praeterea, nullus irridetur nisi de aliquo
turpi ®, ex quo homo erubescit. Huiusmodi autem
sunt peccata: quae si manifeste de aliquo dicuntur,
pertinent ad contumeliam; si autem occulte, per-
tinent ad detractionem sive susurrationem. Ergo
derisio non est vitium a praemissis distinctum.

3. Praeterea, huiusmodi peccata distinguuntur
secundum nocumenta quae proximo inferuntur.
Sed per derisionum non infertur aliud nocumen-
tum proximo quam in honore vel fama vel de-
trimento amicitiae. Ergo derisio non est peccatum
distinctum a praemissis.

* Sed contra est quod irrisio 3 fit ludo: unde
et *illusio* nominatur. Nullum autem praemisso-
rum ludo agitur, sed serio. Ergo derisio ab omni-
bus praedictis differt.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, peccata verborum praecipue pensanda sunt
secundum intentionem proferentis. Et ideo se-
cundum diversa quae quis intendit contra alium
loquens, huiusmodi peccata distinguuntur. Sicut
autem aliquis conviciando intendit conviciati ho-
norem deprimere, et detrahendo diminuere fa-
mam, et susurrando tollere amicitiam; ita etiam
irridendo aliquis intendit quod ille qui irridetur
erubescat. Et quia hic finis est distinctus ab aliis.

ideo etiam peccatum derisionis distinguitur a
praemissis peccatis.

Ad primum ergo dicendum quod subsannatio
et irrisio conveniunt in fine, sed differunt in
modo: quia *irrisio fit ore*, idest verbo et cachin-
nis; *subsannatio autem naso rugato*, ut dicit Glos-
sa * super illud Psalm. **, *Qui habitat in caelis
irridebit eos*. Talis tamen γ differentia non diver-
sificat speciem. Utrumque tamen differt a con-
tumelia, sicut erubescencia a dehonoratione: est
enim erubescencia *timor dehonorationis*, sicut Da-
mascenus dicit ♦

Ad secundum dicendum quod de opere virtuoso
aliquis apud alios et reverentiam meretur et fa-
mam; apud a seipsum bonae conscientiae glo-
riam. secundum illud II *ad Car. 1**: *Gloria no-
stra haec est, testimonium conscientiae nostrae*.
Unde e contrario de actu turpi, idest vitioso,
apud alios quidem tollitur hominis honor et fa-
ma: et ad hoc contumeliosus et detractor turpia
de alio dicunt. Apud seipsum autem per turpia
quae · dicuntur aliquis perdit conscientiae gloriam
per quandam confusionem et erubescenciam: et
ad hoc turpia dicit derisor. Et sic patet quod
derisor communicat cum praedictis vitiis in ma-
teria, differt autem in fine.

An tertium dicendum quod securitas conscien-
tiae et quies illius magnum bonum est: secun-
dum illud *Proi**. xv *: *Secura mens quasi iuge
convivium*. Et ideo qui conscientiam alicuius in-
quietat confundendo ipsum, aliquod speciale no-
cumentum ei infert. Unde derisio est peccatum
speciale.

a/ aliqua turpi, - aliquibui turpibus G; pro ijsro. qtitbiK ABCEl.
GHIpKx et a.
β) irrūin. - dcrūif) PGL.a.
γ) tamen. - autem PD.

β) apud. - et apud I'l.a.
<) turpia qua*. - iNrpia B*C, de quo I. .l quu r) haec
ABCEFlLx4, fwo [quae hic K. hacc turpia quae wuper n». D.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DERISIO POSSIT ESSE PECCATUM MORTALE

pn secundum sic proceditur. Videtur quod derisio non possit esse peccatum tñor- è tale. Omne enim peccatum mortale contrariatur caritati. Sed derisio non videtur contrarian caritati: agitur enim ludo quandoque inter amicos; unde et *delusio* nominatur. Ergo derisio non potest esse peccatum mortale.

2. Praeterea, derisio illa videtur esse maxima quae iit in iniuriam Dei. Sed non omnis derisio quae vergit in iniuriam Dei est peccatum mortale. Alioquin quicumque récidivât * in aliquod peccatum veniale de quo poenituit, peccaret inortaliter: dicit enim Isidores * quod *irrisor est. et tñ0n poenitens. qui adhuc agit ĩ quod poenitet*. Similiter etiam sequeretur quod omnis simulatio esset peccatum mortale: quia sicut Gregorius dicit ^{*n} *Moral.* ♦ per *struthionem* significatur simulator, qui deridet *equum*, idest hominem iustum, et *ascensorem*, idest Deum. Ergo derisio non est peccatum mortale.

3. Praeterea, contumelia et detractio videntur esse graviora peccata quam derisio: quia maius est facere aliquid serio quam ioco. Sed non omnis detractio vel contumelia est peccatum mortale. Ergo multo minus derisio.

Sed contra est quod dicitur *Prov.* m ♦ *Ipsederidet illusores*. Sed deridere Dei est aeternaliter punire pro peccato mortali: ut patet per id quod dicitur in Psalm. ♦ *(Jui habitat in caelis irridebit eos*. Ergo derisio est peccatum mortale.

Respondeo dicendum quod irrisio non fit nisi dc aliquo malo vel defectu. Malum autem si sit magnum, non pro ludo accipitur, sed seriose. Unde si in lusum f vel risum vertatur (ex quo *irrisionis* vel *illusionis* nomen sumitur), hoc est quia accipitur ut parvum. Potest autem aliquod malum accipi ut panum, dupliciter: uno modo, secundum se; alio modo, ratione personae. Cum autem aliquis alterius personae malum vel defectum in ludum vel risum ponit quia secundum se parvum malum est. est veniale et leve peccatum secundum suum genus. – Cum autem accipitur quasi parvum ratione personae, sicut defectus puerorum et stultorum parum ponderare solemus, sic aliquem illudere vel irridere est cum

omnino parvipendere, et eum tam vilem aestimare ut de eius malo non sit curandum, sed sit quasi pro ludo habendum. Et sic derisio est peccatum mortale. Et gravius quam contumelia, quae similiter est in manifesto: quia contumeliosus videtur accipere malum alterius seriose, illusor autem in ludum; et ita videtur esse maior contemptus et dehonoratio.

Et secundum hoc, illusio est grave peccatum: et tanto gravius quanto maior reverentia debetur personae quae illuditur. Unde gravissimum est irridere Deum et ea quae Dei sunt: secundum illud Isaiae xxxvn *: *Cui exprobrasti? Et quein blasphemasti? Et super quem exaltasti vocem tuam?* Et postea subditur: *Ad sanctum Israel.* – Deinde secundum locum tenet irrisio parentum. Unde dicitur *Prov.* xxx ♦ *Oculum qui subsannat patrem et despicit parium matris suae, effodiant eum corvi de torrentibus, et comedant eum filii aquilae.* – Deinde iustorutñ derisio gravis est: quia *honor est virtutis praemium* ♦ Et contra hoc dicitur *lob* xn ♦ *Deridetur iusti simplicitas*. Quae quidem derisio valde nociva est: quia per hoc homines a bene agendo impediuntur; secundum illud Gregorii *: *(Jui in aliorum actibus exoriri bona conspiciunt \ mox ea manu pestiferae exprobrationis evellunt.*

Ad primum ergo dicendum quod ludus non importat aliquid contrarium caritati respectu eius cum quo luditur: potest tamen importare aliquid contrarium caritati respectu eius de quo luditur, propter contemptum, ut dictum est*.

Ad secundum dicendum quod ille qui récidivât in peccatum de quo poenituit, et ille qui .simulat, non expresse Deum irridet, sed quasi interpretative. inquantum scilicet ad modum deridentis se habet. Nec tamen venialiter peccando aliquis simpliciter récidivai vel simulat, sed dispositive et imperfecte ‘.

Ad tertium dicendum quod derisio, secundum suam rationem, levius aliquid est quam detractio vel contumelia: quia non importat contemptum, sed ludum. Quandoque tamen habet maiorem contemptum quam etiam ; contumelia, ut supra* dictum est. Et tunc est grave peccatum.

3 récidivât. – rccidivaret P.
P agit.– agit tantum ABCEFPK, agit precatum DG, agit crimen H, agit tamen l, iterum agit K.
O lusum. – ludum PAHIKa.

?) conspiciunt. – respiciunt P.
i) et imperfecte. – rñl interpretative P.
D etiam. – Om. Pl.

Commentarii» Cardinalis Caietani

Is articulo utroque simul quaestionis scptuugcsimacquin- tñc, nota primo, quod aliunde habet irrisio distinctionem ab aliis peccatis verborum contra proximum; et aliunde habet gravitatem. Nam distinctionem habet a fine malo ud quem directe tendit, scilicet ab erubescencia et confusione quam intendit causare in proximo. Gravitatem vero habet a contemptu proximi maiore in modo iocoso quam serio.

Nota secundo, quod irrisio Dei clauditur sub blasphemia. ut praedictum fuit *: nec est peccatum apecic distinctum a blasphemia, sicut nec contumelia. Unde Isaías

blasphemo* dixit irrisores Dei Israel *. Et Luc. xxñ ° dc irrisoribus Christi dicendo. *Prophetica nobis: Quis est pulte percussit?* dicitur: *Et alia inulta blasphemantes dicabant in eum.* – Respectu autem proximorum, distinguitur irrisio ab aliis peccatis dictis.

Nota tertio, quod etiam irrisio iit dupliciter, scilicet materialiter et lormahter *: scilicet ex intentione irridendi, ut confundatur et erubescat; vel praeter hanc intentionem, ludendo seu loquendo talia unde possit sequi erubescencia. Et regulariter quando sic fit, est veniale.

* Qa.aiu, art. i, (>um cet.

* U qU. I.kIII
IntrñJ

*Vd. Onuucut.
(Uist.poti art. 4*

* Vcn. j.
.. Vcn. U–

* Vcn. te.

* Vcn. 9 Hi.

†

(
1

3

c

e

n

li

n

d

Ct

n<

et

lie

* Vcn. j6.

la

hu

leC

?

QUAESTIO SEPTUAGESIMASEXTA
DE MALEDICTIONE

IX QUATUOR ARTICULOS DIVISA

. Ū \$1 LIW.
lontf

Deinde considerandum est de maledictione *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum licite possit aliquis maledicere homini.

Secundo: utrum licite possit aliquis maledicere irrationali creaturae.
Tertio: utrum maledictio sit peccatum mortale.
Quarto: de comparatione eius ad alia peccata.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM LICEAT MALEDICERE ALIQUEM

|\ &»»/.. dial. mu, qu. ll. an. i, qu* x, ad l; Ik Virtute qu. ti, m. S, Ad i5; /wi M, cap. {i}, Ic0. i;
Ad Rom., cap. xi, Ica. I; cap. xn. kci. lit.

. Die.
u
4

hb.XX
al n.
n.

nrc.

Λλ u

mum sic procedite R *. Videtur quod
liceat maledicere aliquem. Non est
licitum praeterire mandatum Apo-
in quo Christus loquebatur, ut dici-
lur ^(>r' xnl *. 'Pse PraecH?,h Λομ . xn **: *Benedicite, et nolite maledicere.* Ergo non licet
aliquem maledicere.

•Vin u

2* Praeterea, omnes tenentur Deum benedi-
cere: secundum illud Dan. m ♦ *Benedicite, filii
hominum, Domino.* Sed non potest ex ore eodem
procedere benedictio Dei et maledictio hominis,
ut probatur lac. m *. Ergo nulli licet aliquem ma-
ledicere.

3. Praeterea, ille qui aliquem maledicit, videtur
optare eius malum culpae vel poenae: quia ma-
ledictio videtur esse imprecatio quaedam. Sed
non licet desiderare malum alterius: quinimmo
orare oportet pro omnibus ut liberentur a malo.
Ergo nulli licet maledicere.

•Va p.

4. Praeterea, diabolus per obstinationem ma-
xime subiectus est malitiae. Sed non licet alicui
maledicere diabolum, sicut nec seipsum: dicitur
enim *Eccli. xxi **; *Cum maledicit impius diabolum,
maledicit ipse animam suam.* Ergo multo minus
licet maledicere hominem.

←

&-<

5. Praeterea, *Num. xxnu* super illud *, *Quo-
modo maledicam cui non maledixit Dominus?*
dicit Glossa*: *Non potest esse lusta maledicendi
causa ubi peccantis ignoratur affectus.* Sed homo
non potest scire affectum alterius hominis: nec
etiam utrum sit maledicius a Deo. Ergo nulli
licet aliquem hominem maledicere.

•vm. n.

Sed contra est quod *Deui. xxvn ** dicitur: *Ma-
ledictus qui non permanet in sermonibus legis
huius.* Elisaeus etiam pueris sibi illudentibus raa-
ledixit, ut habetur *IV Reg. ti ♦*

''o -m.

Respondeo dicendum quod maledicere idem est
quod *malum dicere.* Dicere autem tripliciter se
habet ad id quod dicitur. Uno modo, per modum

enuntiationis; sicut aliquid exprimitur modo in-
dicativo. Et sic maledicere nihil est aliud quam
malum alterius referre: quod pertinet ad detra-
ctionem. Unde quandoque maledici detractores @
dicuntur. – Alio modo dicere se habet ad id quod
dicitur per modum causae. Et hoc quidem primo
et principaliter competit Deo, qui omnia suo ver-
bo fecit: secundum illud Psalm. *: *Dixit, etfacta
sunt.* Consequenter autem competit hominibus,
qui verbo suo alios movent per imperium ad
aliquid laciendum. Et ad hoc instituta sunt verba
imperativi modi. – Tertio modo ipsum dicere se
habet ad id quod dicitur quasi expressio quaedam
affectus desiderantis id quod verbo exprimitur.
Et ad hoc instituta sunt verba optativi modi.

Praetermisso igitur primo modo maledictionis,
qui est per simplicem enuntiationem mali, con-
siderandum est de aliis duobus. Ubi scire oportet
quod facere aliquid et velle illud se consequuntur
in bonitate et malitia, ut ex supradictis . patet.
Unde in istis duobus modis, quibus malum dicitur
per modum imperantis vel per modum optan-
tis, eadem ratione est aliquid licitum et illicitum.
Si enim aliquis imperet vel optet malum alterius
inquantum est malum, quasi ipsum malum inten-
dens, sic maledicere utroque modo erit illicitum.
Et hoc est maledicere per se loquendo. – Si au-
tem aliquis imperet vel optet malum alterius sub
ratione boni, sic est licitum. Nec erit maledictio
perse loquendo, sed per accidens: quia princi-
palis intentio dicentis non fertur ad malum, sed
ad bonum.

Contingit autem malum aliquod dici impe-
rando vel optando sub ratione duplicis boni.
Quandoque quidem sub ratione iusti. Et sic iu-
dex licite maledicit illum cui praecipit iustam
poenam inferri. Et sic etiam Ecclesia maledicit
anathematizando. Sic etiam ? Prophetiae quan-
doque imprecantur mala peccatoribus, quasi con-

a) maledici detractores. – detractura maledici K.
p) Sic etiam. – Sicut etiam lkj, Sicut et G, Et aie etiam l, Sicut
etiam ht Scripturis D, Sicut et (Prophetae hi Scripturit)?.- Pn> quan-

doque imprecantur, quasi interpretantur CEFHlLp*. quail interpre-
tantes il, quan imprecantur D»Ka << 4, quandoque interpretantur
pB, quod intotprrtantur pK, qui imprecantur G.

• IS. xxxtf. varx.
Q.ciLnu.rer»5

•I' an. 3. m.

formantes voluntatem suam divinae iustitiae (licet huiusmodi * imprecationes possint etiam per modum praenuntiationis intelligi). – Quandoque vero dicitur aliquod malum sub ratione utilis: puta cum aliquis optat aliquem peccatorem pati aliquam aegritudinem, aut aliquod impedimentum, vel ut ipse melior efficiatur, vel ut saltem ab aliorum nocumento cesset.

Ad primum ergo dicendum quod Apostolus prohibet maledicere per se loquendo, cum intentione mali.

Et similiter dicendum ad secundum.

Ad tertium dicendum quod optare alicui malum sub ratione boni non contrariatur affectui quo quis simpliciter alicui optat bonum, sed magis habet conformitatem ad ipsum.

Ad quartum dicendum quod in diabolo est considerare naturam, et culpam. Natura quidem eius bona est, et a Deo: nec eam maledicere licet. Culpam autem eius est maledicenda: secundum illud *fob* in 1: *Maledicant ei qui maledicunt dici*. Cum autem peccator maledicit diabolum propter culpam, scilicet simili ratione indicat maledictione dignum. Et secundum hoc dicitur maledicere animam suam.

Ad quintum dicendum quod affectus peccantis, etsi in se non videatur, potest tamen percipi ex aliquo manifesto peccato, pro quo poena est infligenda. Similiter etiam, quamvis sciri non possit quomodo Deus maledicit secundum finalem probationem, potest tamen sciri quis sit maledictus a Deo secundum reatum praesentis culpae.

γ) huiusmodi. – hunc P. – Pro interpretationibus ARC   Z) maledicit – maledicat PD.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LICEAT CREATURAM IRRATIONALEM MALEDICERE

Inlri, ait. 4, rd 1.

• Vid. Cottaat. n.

Ad secundum sic proceditur *. Videtur quod non liceat creaturam irrationalem maledicere. Maledictio enim praecipue videtur esse licita in quantum respicit poenam. Sed creatura irrationalis non est susceptiva nec culpae nec poenae. Ergo eam maledicere non licet.

2. Praeterea, in creatura irrationali nihil invenitur nisi natura, quam Deus fecit. Hanc autem maledicere non licet, etiam in diabolo, ut dictum est. Ergo creaturam irrationalem nullo modo licet maledicere.

3. Praeterea, creatura irrationalis aut est permanens, sicut corpora; aut est transiens, sicut tempora. Sed sicut Gregorius dicit, in IV *Moral.* ♦ *otiosum est maledicere non existent!; vitiosum vero si existeret.* Ergo nullo modo licet maledicere creaturae irrationali.

Sed contra est quod Dominus maledixit ficulneae, ut habetur Matth. xxi *; et *fob* maledixit diei suo, ut habetur *fob* ni *.

Respondeo dicendum quod benedictio vel maledictio ad illam rem proprie perlinet cui potest aliquid bene vel male contingere, scilicet rationali creaturae. Creaturis autem irrationalibus bonum vel malum dicitur contingere in ordine ad creaturam rationalem, propter quam sunt. Ordinantur

autem ad eam multipliciter. Uno quidem modo, per modum subventionis: in quantum scilicet ex creaturis irrationalibus subvenitur humanae necessitati. Et hoc modo Dominus homini dixit 1, *Gen.* 3: *Maledicta terra in opere tuo:* ut scilicet per eius sterilitatem homo puniretur. Et ita etiam intelligitur quod habetur *Deut.* xxviii *Benedictio tua > cla horrea tua,* et infra ♦ *Maledictum horreum tuum.* Sic etiam David maledixit montes Gelboe ♦ secundum Gregorii expositionem *. – Alio modo creatura irrationalis ordinatur ad rationalem per modum significationis. Et sic Dominus maledixit ficulneam, in significationem Iudaeae. – Tertio modo ordinatur creatura irrationalis ad rationalem per modum continentis, scilicet temporis vel loci. Et sic maledixit Iob diei nativitatis suae, propter culpam originalem, quam nascendo contraxit, et propter sequentes poenales. Et propter hoc etiam potest intelligi David maledixisse montibus Gelboe, ut legitur II *Heg.* i *: scilicet propter caedem populi quae in eis contigerat.

Maledicere autem rebus irrationalibus in quantum sunt creaturae Dei, est peccatum blasphemiae. – Maledicere autem eis secundum se consideratis, est otiosum et vanum: et per consequens illicitum.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

λ, dixit. – maledixit H, dicit PDG.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM MALEDICERE SIT PECCATUM MORTALE

SD TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod maledicere non sit peccatum mortale. Augustinus enim, in homilia *de Igne Purgatorio* *. numerat maledictionem inter levia peccata. Haec autem sunt veniale. Ergo maledictio non est peccatum mortale.

« 2. Praeterea, ea quae ex levi motu mentis procedunt non videntur esse peccata mortalia. Sed interdum maledictio ex levi motu procedit. Ergo maledictio non est peccatum mortale.

3. Praeterea, gravius est male facere quam maledicere. Sed male facere non semper est peccatum mortale. Ergo multo minus maledicere.

« VT» U. Sed contra, nihil excludit a regno Dei nisi peccatum mortale. Sed maledictio excludit a regno Dei: secundum illud I ad Cor. vi *: *Neque maledici neque rapaces regnum Dei possidebunt.* Ergo maledictio est peccatum mortale.

Respondeo dicendum quod maledictio de qua nunc loquimur, est per quam pronuntiatur malum contra aliquem vel imperando vel optando. Velle autem, vel imperio movere ad malum ali- terius, secundum se repugnat caritati, qua dili- gitur, et proximum volentes bonum ipsius. Et ita secundum suum genus est peccatum mortale. Et tanto gravius quanto personam cui maledicimus magis amare et revereri tenemur: unde dicitur *Levit, xx* : Qui maledixerit patri suo et matri, morte moriatur.*

Contingit tamen verbum maledictionis prolatum esse peccatum veniale, vel propter parvitatem mali quod quis alteri, maledicendo, imprecatur: vel etiam propter affectum eius qui profert maledictionis verba, dum ex levi motu, vel ex ludo, aut ex subreptione aliqua talia verba profert; quia peccata verborum maxime ex affectu pen- santur, ut supra ' dictum est.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

* 3) videtur. — univenalifer addit P.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM MALEDICERE SIT GRAVIUS PECCATUM QUAM DETRACTIO

QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod maledictio sit gravius peccatum quam detractio. Maledictio enim videtur esse blas- phernia quaedam: ut patet per id quod dicitur in Canonica Iudae *. quod *cum Michael Archangelus, cum diabolo disputans, altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiae*; et accipitur ibi blasphemia pro inaledictione, secundum Glossam *. Blasphemia au- tem est gravius peccatum quam detractio. Ergo maledictio est gravior detractio.

« 2. Praeterea, homicidium est detractioe gra- vius, ut supra * dictum est. Sed maledictio est par I peccato homicidii: dicit enim Chrysostomus. XIX. *super Matth. *: Cum dixeris: « Maledic ei. et do- mum evert, et omnia perire fac », nihil ab homi- cida differt.* Ergo maledictio est gravior quam detractio.

3. Praeterea, causa praeeminet signo. Sed ille qui maledicit causai malum suo imperio: ille au- tem qui detrahit solum significat malum iam exi- stens. Gravius ergo peccat maledicus ? quam detractor.

Sed contra est quod detractio non potest bene fieri. Maledictio autem fit bene et male, ut ex dictis * patet. Ergo gravior est detractio quam maledictio.

Respondeo dicendum quod, sicut in Primo * habitum est. duplex est malum: scilicet culpae, et poenae. Malum autem culpae peius est, ut ibidem ostensum est*. Unde dicere malum cui- pae peius est quam dicere malum poenae: dum- modo sit idem modus dicendi. Ad contumeliosum igitur, susurronem et detractorem, et etiam de- risorem. pertinet dicere malum culpae: sed ad maledicentem, prout nunc loquimur, pertinet di- cere malum poenae, non autem malum culpae, nisi forte sub ratione poenae. Non tamen est idem modus dicendi. Nam ad praedicta quatuor vitia pertinet dicere malum culpae solum enun- tiando: per maledictionem vero dicitur malum poenae vel causando per modum imperii, vel optando. Ipsa autem enuntiatio culpae peccatum est inquantum aliquod nocumentum ex hoc pro- ximo infertur. Gravius autem est nocumentum inferre quam nocumentum desiderare, ceteris paribus. Unde detractio, secundum communem rationem, gravius peccatum est quam maledictio simplex desiderium exprimens. Maledictio vero quae fit per modum imperii, cum habeat ra- tionem causae, potest esse detractioe gravior, si maius nocumentum inferat quam sit denigratio famae; vel levior, si minus.

Et haec quidem accipienda sunt secundum ea

a) par. — pro ABCEFGIKkj, pan l.

Sümmai Thr...». D. Tüüpooy T. VI.

in.ilcdicai. —

RFF. malüikmt UGKl k, *nalcthtor A.

quae per se pertinent ad rationem horum vitiorum. Possunt autem et alia per accidens considerari quae praedicta vitia vel augent vel minuunt.

An phimum ergo dicendum quod maledictio creaturae inquantum creatura est, redundat in Deum, et sic per accidens habet rationem blasphemiae: non autem si maledicatur creatura * propter culpam. Et eadem ratio est de detractone.

Ad secundum dicendum quod, sicut dictum est*. maledictio uno modo includit desiderium mali. Unde si ille qui maledicit velit malum occisionis alterius, desiderio non differt ab homicida. Differt tamen inquantum actus exterior aliquid adiicit voluntati.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de maledictione secundum quod importat imperium.

y) creatura. – erraturae P.

Commentaria Cardinalis Caietani

Is quaestione septuagesimasexta, notu, cx primo articulo eiusdem, quid sit proprie maledictio: scilicet dicere malum, inquantum malum, alicui cx intentione. Et cx hoc oritur quod maledictio, sicut alia supnidicta peccata, distinguitur in maledictionem formalitcr, ct materialiter: ct quod quandoque est peccatum mortale, ct quandoque veniale *. N.im maledictio formalitcr est ex suo genere mortak, ut putet. Materialiter autem. si fit optative, non est mortale: si vero fieret imperative, posset esse mort.de. Et ratio diversitatis est quin praeter intentionem optative maledicens neminem laedit, quia ncc cx intentione ncc cx opere: imperative autem, quandoque laedit cx opere ministri obsequentis. quamvis non ex propria intentione. Dixi nutem. *ex suo genere*: quia propter imperfectionem netus, sive cx pane obiccti, ut si parvum malum optet vel imperet; sive cx parte operantis, ut si cx ira nut alia passione maledicat; quamvis affectu tendat in malum, quin non cx consensu rationis in malum tendit, deficit n perfecta ratione peccati, sicut in ceteris peccatis ex suo genere contingit; ac per hoc, non est mortale, ut in articulo tertio dicitur. Et hinc patet quod maledictiones filiorum u parentibus quae non transeunt guttur, non sunt mortalia peccatu.

Discerne tamen hic inter tempus passionis ct tempus quietis, nc fallaris. Et scito quod ex hoc quod maledicens, post transactam passionem, dolcrct si eveniret malum quod optavit, non propterca signum est quod fuerit peccatum veniale maledictio; nut quod non cx intentione maledixerit. Quoniam si tempore irae, aut alterius passionis, tantum invaluit passio ut portionem superiorem ad consensum maledictionis flexerit, mortale peccatum est: sicut cum passio concupiscentiae tantum exardescit quod trahit ad consensum in actum venereum. Oportet ergo ad ipsum passionis tempus inspicere, an tunc maledicens consenserit, hoc est, voluisset pro tunc quod sic esset ut dicebat, nn non. Hoc enim tempus infnllibilitcr ostendit an mortale in veniale fuerit. Tempus autem quietis post passionem ostendit quod non est persistens unimus erga malum; et quod non per modum habitus, sed passionis transeuntis, peccavit.

II. Nota secundo, cx secundo articulo, quod maledicere creaturae irrationali inquantum ordinem habet ad rationalem, perinde est ac maledicere ipsi rationali creaturae ud quam ordinatur: sicut maledicere creaturis inquantum sunt Dei, perinde est ac maledicere Deo, ut in littera dicitur, quoniam est blasphemiae peccatum. Cum igitur maledicit quis diem nativitatis suae, ct huiusmodi, si non solo ore sed corde maledicit, maledicit tempori inquantum continet

rationalis creaturae nativitatem; ac per hoc maledicit nativitati suae, quod est optare malum nativitati suae; quod est optare malum sibi ipsi, qui nativitate ingressus est vitam. Et quoniam non optat hoc vel illud modicum malum. sed absolute maledicit nativitatem, quae capax est magni mali rationalis creaturae, ut patet; consequens est quod peccet mortaliter. Ncc obstat quod nativitas sua, quia praeteriit, non est amplius capax mali: sufficit enim ad peccatum perversitas intentionis, eliam si impossibile sit quod intendit, ut patet in maledictione Dei, cui nihil mali potest accidere. – Ncc agiteris scrupulo si dic festo natus sit qui dici suae nativitatis maledixit. Quoniam nisi testi maledictio intenta fuit, non aggravat peccatum: est namque hoc per accidens respectu actus illius maledictionis. Sicut etiam esse creaturam Dei diem illum per accidens se habet ad actum illius maledictionis, quae non nisi inquantum nativitatem suam continuit, fertur in illum, etc.

Secus autem est si cx sola ira maledicit, ncc sibi ncc alteri optans malum, sed dicacitati satisfaciens. Et similiter si maledixisset nativitatem suum inquantum causam malorum poenne, optans illam non fuisse non simpliciter, sed non fuisse causam tanti mali. Hoc namque modo ncc etiam veniale peccatum est: iuxta illud *Iob* *: *Pereat dies in qua natus sum*. – Et de similibus idem intelligas quod de dic nativitatis dictum est.

III. Nota tertio, ex quarto articulo, quod maledictio in tat species distinguitur quot specierum sunt mola quae imperat vel optat. Unde in littera dicitur, in responsione ad secundum, quod *si ille qui maledicit velit malum occisionit alterius, non differt desiderio ab homicida*. Et simile est de aliis malis, puta contumeliae, infamiae, rapinae. percussionis, carcocris, mutilationis, etc. Universaliter namque verum est quod optare vel imperare aliquid ad illam speciem spectat ud quam spectaret facere illud.

Ubi memento quod sicut odium tendit ad malum absolute, alia autem vitia, puta homicidium, contumelia, etc., ad tales malorum species; itn hoc quod dico, *Maledictus sit ille*, ct huiusmodi, unius speciei est, et non differt specie ab odii vitio: quoniam ad malum utrumque terminatur. Cum vero ad species malorum imprecando descenditur, puta, *Sit mortuus, pauper, captivus, aeger*, ct huiusmodi. ad species homicidii, furti, incarcerationionis, etc., declinatur, iuxta praesentis litterae doctrinam. Et si omnia aut multa simul mala quis imprecatur, multarum spederum deformitates incurrit, uno vitio circumstante aliud, ut frequenter accidit.

Et hacc de tota quaestione septuagesimasexta sufficiant.

* Q. qn. CJO*, introO.

* Qw.

oxiv&n. |

Utl. 1. »5-

S |

C
C

I
ε

C
f

* Ve*. 14-

e

r

e

c

h

ε.

s. Th tax JLUl.

b

ili

d<

n

cc

ct

vt

4li

qu

rei

I

Si vero aliquis multum iuvenir ex re alterius quam accepit, ille vero qui vendidit non damnificatur carendo re illa, non debet eam supervenderc. Quia utilitas quae alteri accrescit non est ex vendente . sed ex conditione ementis: nullus autem debet vendere alteri quod non est suum, licet possit ei vendere damnum quod patitur. Ille tamen qui ex re alterius accepta multum iuvatur, potest propria sponte aliquid vendenti supererogare: quod pertinet ad eius honestatem.

JHI qa.xof ^D PRIMUM ERGO DICENDUM quod, SICUL SUPiH *

dictum est, lex humana populo datur, in quo sunt multi a virtute deficientes: non autem datur solis : virtuosis. Et ideo lex humana non potuit prohibere quidquid est contra virtutem, sed ei sufficit ut prohibeat ea quae destruunt hominum convictum; aha vero habeat quasi licita, non quia ea approbet, sed quia ea non punit. Sic igitur habet quasi licitum, poenam non inducens, si absque fraude venditor rem suam supervendat aut emptor vilius emat, nisi sil nimius excessus: quia tunc etiam lex humana cogit ad restituendum, puta si aliquis sil deceptus ultra dimidiam iusti pretii quantitatem *. Sed lex divina nihil impunitum relinquit quod sit virtuti contrarium. Unde secundum divinam legem illicitum

reputatur si in emptione ct venditione non sit aequalitas iustitiae observata. Et tenetur ille qui plus habet recompensare ei qui damnificatus est, si sit notabile damnum. Quod ideo dico quia iustum pretium rerum quandoque ' non est punctaliter determinatum, sed magis in quadam aestimatione consistit, ita quod modica additio vel minutio non videtur tollere aequalitatem iustitiae.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus ibidem dicit, *mimus ille vel seipsum intuendo, rei alios experiendo vili velle emere et care vendere. omnibus id credidit esse commune. Sed quoniam revera vitium es/, potest quisque adipisci huiusmodi iustitiam qua huic resistat et vincat.* Et ponit exemplum de quodam qui modicum pretium de quodam libro propter ignorantiam postulanti iustum pretium dedit. Unde patet quod illud commune desiderium non est naturae, sed vitii. Et ideo commune est nullis, qui per latam viam vitiorum incedunt.

An tertium dicendum quod in iustitia commutativa consideratur principaliter aequalitas rei. Sed in amicitia utilis consideratur aequalitas utilitatis: ct ideo recompensatio fieri debet secundum utilitatem perceptam. In emptione vero, secundum aequalitatem rei. **W**

vendidit. – vendit PEG.

l ren./mre. – rendition? rendentli ed. a, venditione P.k.

g) ioliā. – toiuni PDEGK.

ı, jk.indique. – Om. l'. – Pro punctaliter, principalitei L. fn-ciHAlitr P, om. pG.

Coounentarin Cardinalis? Caietani

Is principio introductorio quaestionis scptuugcsimacscpii-niflc, ubi redditur pro causa quare dc soils his duobus vitiis commutationum voluntariarum. hoc cm dc fraudulencia ct usura, tractandum est. scilicet *quin circa alias f0-luntarias commutationes non invenitur aliqua species peccati quae distinguatur a rapina vel furto*, dubium occurrit, unde distinctionem habet specificam a furto fraudulentia in venditione ct emptione. Et est ratio dubii, tum quia huiusmodi acceptio aut fit sciente domino invito, aut non: si sciente, non cit fraudulencia, sed rapina; >l nesciente, est furtum, quod est *occulta rei alienae acceptio* . – Tum quin sicut committitur fraus in emptione ct venditione, ita in aliis commutationibus voluntariis: ut patet in conductione ct locatione, ct pignore; contingit enim locare equum vitiosum, ct dare pignus falsum. etc. Non est ergo specifica distinctio plus in emptione ct venditione quam in aliis, si in aliis haec distinguuntur a furto ct rapina.

Ad hoc dicitur quod distinctio iniastitiac quae fit in emptionibus et venditionibus a rupina et turio cx multis manifesta est. Primo, ex hoc quod iniustitia huiusmodi communiter fit dolose, seu fraudulenter: unde ct *fraudulentia* nominatur. Quod non est dc ratione furti aut rapinae. – Secundo, quod acceptio iniusta hic fit quodammodo invito, et quodammodo volente domino: in furto autem ct rapina fit acceptio domino invito simpliciter. Quoniam in emptione ct venditione iniusta utraque pars voluntarie dat alteri quod suum est, et sic est ibi aliquo modo voluntarium: sed quin pars decepta non daret si sciret sc deceptam, ideo est etiam ibi involuntarium. Furtum autem aut rapinam patiens non agit ad translationem rei suae u se, sed tantummodo patitur. – Tertio, quia huiusmodi iniustitia communiter sc habet ad scientiam ct ignorantiam patientis. Acceptio autem tam furtiva quam rapinae determinatu est quia rapina rem in manifesto, furtum in occulto accipit.

Ad primam ergo obiectionem in oppositum dicitur quod

acceptio in venditione iniusta sciente domino sed propter ignorantiam patiente, non est rapina, quia non est violentia ibi; nec furtum, quin iit sciente ct volente quodammodo domino; sed est speciale vitium dc quo nunc tractamus. Acceptio vero quae fit ignorante parte, non est furtum, sed claudit in sc fraudem participatam, ct tendit non ad inferendam passionem simpliciter, ut furtiva, sed passionem quodammodo provenientem a patiente, ut praedictum cit.

Ad secundum dicitur quod appellatione furti ct rapinae in proposito intelligi possunt omnia enumerata vitia: quu Auctor intendit quod per alias commutationes voluntarios non oportet dc aliquo alio vitio tractare, sed suflicit tractarc dc enumeratis. Constat autem cx littera quod iera enumeraverat fraudulentiam ct usuram. Unde sicut quis tractatum est dc furto, non oportet per alias commutationes specialiter tractare dc furto interveniente in illis, ut si quis furetur pignus aut depositum; ita quia tractandum est dc fraudulencia in praecipua sua materia, scilicet emptione ct venditione, non est opus tractarc dc illa interveniente in pignoribus aut depositis. Non intendit cigo Auctor quod in aliis commutationibus voluntariis iraudulencia sit furtum aut rapina, in emptionibus vero ct venditionibus sit speciale vitium: sed quod per alias commutationes voluntarias non est tractandum dc aliquo speciali vitio, quia in his duobus, scilicet fraudulencia ct usura, fidiuib ctis superius tractatis, scilicet furto etc., non restat aliqua vitii species tructonda in commutationibus voluntariis

In articulo primo quaestionis septuagcsimaescptinwc dubium occurrit, an iustum pretium rei sit quantum communiter vendi solet absolute in tali loco, etc.: an quantum in tali modo vendendi invenitur, puta cum ultro offertur in subhastatione, vel per mediatores, etc. Et est finis dubii quin hinc pendei solutio multarum quaestionum. IUtio autem dubitandi est quin si iustum pretium determinatur non attento modo vendendi, sequitur quod emento

o. qu. lx»i.

*

•coj.

res quae publico praecone subhastantur et minus quam absolute valeant venduntur, communiter iniuste emerent. Et consequenter quod rectores reipublicae causam darent iniquis emptionibus.

In oppositum autem est quia si iustum pretium determinetur attento modo vendendi, sequeretur quod licitum esset emere minus quam valeat res, ab his qui, necessitate indigentiae acti, ultro vendunt longe minus quam eadem res in eodem loco communiter vendatur. Quod videtur iniustum: quia non omnino voluntaria est commutatio, sed semiviolenta; sicut quando quis proicit merce» in mare ne pereat.

11. Ad evidentiam huius difficultatis, tria videnda sunt: primo, in quo consistat difficultas; secundo, determinanda veritas*; tertio, solvendae sunt ex veritate difficultates accidentales. Quoad primum, concurrunt in hoc casu tria, scilicet modus vendendi. scilicet quaerendo emptorem; causa vendendi, puta necessitas, vel aliquid aliud, etc.; et diminutio notabilis pretii respectu pretii communiter currentis. Verbi gratia, pannus iste a mercatoribus communiter venditur centum: ego, qui ultro offero et quaero emptorem, non invenio qui velit mihi dare plus quam octoginta; et sic, vendente me pro octoginta, longe minus quam communiter valet emitur. Ex quibus apparet unde difficultas consurgit. Nam modus vendendi, scilicet ultro offerre et quaerere emptorem, manifeste in aestimatione hominum vilificat rem venalem; *ultroneae namque merces*, ut in proverbio dicitur, *vilescent pro tertia parte*. Et si pretia rerum determinanda sunt prout res aestimantur ab hominibus, consequens videtur quod modus iste vendendi rationabiliter minuatur de pretio communiter invento. – Sed cum modus vendendi reducitur in causam vendendi, apparet oppositum. Quia communiter minus notabiliter vendentes ex necessitate, non voluntate hoc faciunt. ut patet et in his quae subhastantur; sunt enim bona pauperum debitorum, quae, ut satisfiat creditori in pecunia, venduntur plus danti illo modo vendendi; et totum hoc damnum sustinet pauper quin non habet unde aliter solvat, saltem pro tunc. Patet etiam in his quae per mercatores venduntur ab illis qui emerunt ad tempus, non ut illa haberent, sed ut stutim venderent, ut pecuniam haberent sibi necessariam, et hoc quia non inveniunt qui eis mutuet: tales enim quod hodie iusto pretio emunt mille, hodie dant ibidem pro octingentis vel minus, prout possunt. – Stat ergo difficultas in hoc: an modus vendendi, an causa vendendi. an utrumque. an neutrum, sit hac in re pensandum. – Hacc de primo.

12. Quoad secundum, scito quod in huiusmodi commutationibus, scilicet emptione et venditione, non est recurrendum ad ea quae sunt per accidens, puta donationem admixtam, dicendo quod venditor praesumitur donare, et huiusmodi. Turn quia hoc non est verum, sicut nec in usura, etiam si sine necessitate aliqua quis accipiat mutuum sub usura, praesumitur donare. Tum quia iustum quaeritur, non donum, in emptionibus et venditionibus. Et hoc bene nola, ne fallaris dicendo: *Ille non est in necessitate; voluit vendere; nemo coegit. Potuit donare. Ergo donavit superfluum*. Applica namque hacc ad accipientem sine necessitate mutuum sub usura, ut dictum est. et perspicies erroneum esse discursum tuum, propter allatam Ciuwum, quia commutatio exercetur, non donum: iustitia. non liberalitas examinanda est.

Et ex hoc cupite sequitur quod causa vendendi per accidens se habet ad iustum pretium, nisi redundet in quantitatem maiorem vel minorem valoris rei venalis. Quoniam iustum pretium determinandum est secundum aequalitatem rei ad rem, hoc est rei venalis ad rem quae datur pro ea, et e converso. (Unde sive ex indigentia, sive ex abundantia, sive ex complacentia, sive ex despectu quis vendat, non augetur vel diminuitur pretium nisi redundet in quantitatem valoris rei vel simpliciter vel vendenti: simpliciter, eunt abundantia rei tanta est quod facit rem vilioris pretii; vendenti autem, cum incommoditas vel indigentia magnificat valorem rei vendenti, quod scilicet valet plus sibi, licet non simpliciter, ut in littera dicitur.

Et ex hoc sequitur quod si certa merces, puta una petia seriei, valet apud mercatorem» communiter centum nunc Romae; et inveniantur duo privati viri quorum quilibet unam huiusmodi petiam habet, et uterque vult suam vendere, sed ex diversa causa, unus quia in necessitate constitutus nec potest aliter suis providere necessitatibus, alter, dive», quia non placet sibi tenere illam domi; et exponuntur ambae venales, et ultro oblatae quaerant emptorem», et non invenient emptorem nisi pro septuaginta pro quolibet; et vendantur nmbae tali pretio: – si sic, inquam, accidat, par ratio esset de iusto vel iniusto pretio utriusque; et si cinere non divita tali pretio non est peccatum, nec emere ab indigente erit peccatum; et si emere ab indigente erit peccatum, emere etiam a divite erit peccatum. Et ratio est quia hic non est differentia in valore rei quae venditur, nec simpliciter nec huic (alioquin quaelibet res pauperis valeret plus quam similis res divitis: quod experientia quotidiana testatur falsum); sed est differentia in sola causa vendendi, ut patet.

IV. Ad hoc igitur deduci videtur omnis quaestio, ii modus ipse vendendi sit rationabilis causa notabilis diminutioni» a communi pretio, ex quo non refert qua qui» causa vendat. Sed revera modus vendendi licet forte sit cuni-causa diminutionis huiusmodi. vera tamen causa est defectus emptorum. Si enim adessent emptore» tanti, aut quasi tanti, emeretur ultrinca merces quanti retenta apud mercatores. Sed quoniam pro tunc quando iste vult vendere, desunt emptores, ideo minus venditur. Et rationabiliter: quia regulare est quod res, quanto plures habet emptores, tanto plus aestimatur et valet. Unde gemmae, quando non habent emptores, vilissime venduntur; et quando multi inveniuntur earum emptore», magni fiunt et pretio notabiliter exeeverso venduntur. Et simile videmus in aliis rebus: quod quando in aliquo loco vel tempore non indigent aut non utuntur rebus aliquibus, aut nequeunt illas emere propter penuriam pecuniae, vilescent res huiusmodi notabiliter. Quia igitur penuria emptorum nunc rationabilis causa est notabilis diminutionis pretii a pretio communi expectantium emptores, ideo iustum pretium censendum est id quod inveniri nunc potest, facta promulgatione rei venulis (ne occulta venditio sit causa»a penuriae emptorum), quamvis sit notabiliter minus quam pretium quod communiter currit apud expectantes emptores.

Et licet hoc ex dicta ratione ostensiva clarum videatur, manifestatur tamen ex communiter accidentibus reputati iusti». Videmus quod post bella et devastatas urbes, habentes domos nec potentes expectare futuros emptores qui, compositi» rebus et refecta urbe, erunt. veniunt pro mille domos valentes quatuor millia si casus hic non esset. et iustum pretium dicitur mille, quia hodie non invenit emptorem qui emat plus. Similiter a mercatoribus in fine nundinarum, quin nolunt expectare futuros emptores post nundinas, emuntur conductae merces multo vilius quam illis diebus communiter valebunt. Et, breviter, cessantibus fraudibus et coactione, ii propter penuriam emptorum nunc tantum venditur quantum invenitur ab emptoribus nunc: et communiter scitur rem talem esse venalem nunc iusto pretio venditur et emitur, quacumque ex causa quis vendat, quantumcumque expectantes crastinum emptorem communiter longe plus vendat.

Et si obiiciuntur quod paucitas emptorum oritur ex hoc quod homines aestimant huiusmodi emptionem esse iniustam: – respondetur primo, quod hoc non constat. Secundo, quod *stultorum infinitus est numerus**, et pauci sunt adeo timorati: unde non videtur causa ista probabilis, lenio, quod apparet manifeste in subhastatione, etiam sine curiae auctoritate, non deesse emptore», – Videtur autem probabilis ratio defectus emptorum quia pauci sunt qui egeant tunc re illa, et habeant tunc paratam pecuniam ad emendum hacc. – Et haec de secundo.

V. Quoad tertium scito quod ex hac conclusione, *lustum pretium rei est illud quod nunc potest inveniri ab emptoribus, praesupposita communi notitia, et remota omni fraude et coactione*, etc., solvuntur multae quaestiones»: scilicet de ementibus ab ultro offerentibus.

iivo subhastando. interccdcic auc non intercedente curia; ct dc ementibus ab his qui recedere volunt nec amplius ibi expectore; vel nb his qui, necessitate ducti, expectore nequeunt emptores; ct aliis huiusmodi, etc.

Apparet quoque ex hac eadem radice quod facientes monopolium ut pretium prout volunt imponant, iniustissimi sunt. Quoniam coguntur cx hoc homines plus solvere quam communirer venderetur si huiusmodi monopolium non esset: sicut coguntur solvere usuras egentes pecuniis ct non invenientes mutuum sine usura. Unde tenentur ad restitutionem totius summae excedentis pretium quod valeret si non esset huiusmodi monopolium. Tenentur autem restituere his n quibus extorserunt. Nec solum ipsi tenentur restituere, sed domini concedentes hoc, et reliqui qui sunt causae huiusmodi iniustae acceptionis.

Ad rationem autem in oppositum -, scilicet quia huiusmodi venditio cx indigentia non est voluntaria simpliciter, sed scmviolenta, sicut protectio mercium in mure respon-detur quod licet huiusmodi venditio habeat aliquid admixtum dc involuntario quoad causam venditionis, est tamen simpliciter et absolute voluntaria. Regulare nutem est quod si iusto pretio res venditur, nihil nocet commutationi quod secundum causam involuntaria sit venditio : ut patet in eo qui, necessitate indigentiae ductus, vendit a proavis habitum agrum, iusto tamen pretio, et similibus. Inde si iustum est pretium, quod diximus, nihil obstat huiusmodi admixtio involuntarii, etc.

VI. In eodem articulo dubium occurrit, quia vendere aliquid, puta agrum vel domum, cum pacto de retrovendendo; et etiam cum pacto quod, interim quod retrovendatur, locetur ipsi eidem primo venditori; est licitum, ut communis observantia testatur, si sint iusta pretia. Et tamen constat quod in hoc casu rex venditur plus quam valet* Quia si valet mille, venditur pro mille ct pro obligatione ad retrovendendum quam obligationem constat esse aestimabilem pecunia, non minus quum obligationem ad remutuandum, quum pecuniae acquivalere dicit Auctor inferius, in qu. scq., art. 2. ad 4. Est ergo licitum vendere rem plus quam valet.

Ad hoc dicitur quod in huiusmodi contractibus non venditur res plus quam valet, propter duo. Primo, quia communiter res quae sic venduntur valent plus non ab-

solute, sed venditori: quia ideo vult illud pactum quia incommodum cx venditione incurrit. Respondet ergo obligatio ementis ad revendendum ct locandum quantitati valons rei respectu huius. Et sic. quia res valet mille et quanti est incommoditas mea, ideo emitur pro mille et obligatione ad vendendum ct locandum.

Secundo quia, cum cx iurc positivo sit rerum divisio ct proprietas, consuetudo, quae iuris vim habet, cilicii ut pro nihilo habeantur haec pacta in huiusmodi contractibus. Et hoc ad obviandum fraudibus usurarum. Si enim ager valens mille venderetur octingentis cum illis pactis in fraudem usurarum, mutuum magis quam venditio putaretur.

VII. In calce corporis eiusdem articuli notu illu verba: *Ille qui ex re alterius accepta multum iuratur*, etc. Ex his namque apparet quod nummularii habentes in deposito aliorum pecunias, quibus utendo in exercitio suo licito multum iuvantur, quamvis non teneantur cx debito iustitiac, ex debito tamen honestatis gratiose donare debent aliquid dominis depositorum. Et si gratiose donant cx dicta causa, quia scilicet mullum iuvantur ex vero deposito, ipsi laudabiliter operantur dando, ct domini depositorum licite possunt recipere data. Attendat tamen utrique purs ne corrupta sit intentio, ut quasi cx debito ilistitme solvatur aut expectetur. Et si dominus depositi libentius tenet depositum suum apud hunc gratum quam apud non gratum, non propterca peccat. Et similiter si nummularius ideo supererogat ut gratus sit, ct cx hoc ipso quod gratus est sperat quod dominus tenebit suum depositum apud ipsum gratum, non peccat. El ratio est quia omnium ratio est gratia, non obligatio implicate vel explicite. Quod si non ex gratitudinc, sed propter usum pecuniae datur quasi pretium, usura est.

In responsione ad primum, nota quod ex hoc quod iustum pretium habet latitudinem, ct distingui solet iopium, moderatum ct rigorosum; solvuntur quaestiones multae cx vario pretio eiusdem rei in eodem loco ct tempore, dum venditur ab uno decem, ab alio undecim, ab alio duodecim, et ab omnibus iuste. Et hinc ht ut unus emat decem, ct statim vendat rem illam duodecim, absque laesione conscientiae. Hinc quoque At ut vendat solventi nunc pro decem, qui soluturo ad annum non vult vendere nisi pro duodecim. Et sic dc aliis similibus.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VENDITIO REDD VH R INUSTA IT ILLICITA PROPTER DEFECTUM REI VENDITAE

Ed secundum sic proceditur. Videtur quod venditio non reddatur iniusta et illicita propter defectum rei venditae. Minus enim cetera sunt pensanda m re quam rei species substantialis. Sed propter detectum speciei substantialis non videtur reddi venditio rei illicita: puta si aliquis vendat argentum vel aurum alchimicum pro vero, quod est utile ad omnes humanos usus ad quos necessarium est argentum et aurum, puta ad vasa et ad alia huiusmodi. Ergo multo minus erit illicita venditio si sit defectus in aliis.

2. Praeterea, defectus cx parte rei qui est secundum quantitatem maxime videtur iustitiac contrariari, quae in aequalitate consistit. Quantitas autem per mensuram cognoscitur. Mensurae autem rerum quae in usum hominum veniunt non sunt determinatae, sed alicubi maiores, alicubi minores: ut patet per Philosophum, in V sÎ'kcT in' *Ethic.* * Ergo non potest evitari defectus cx parte

rei venditae. Et ita videtur quod ex hoc venditio non reddatur illicita.

3. Praeterea, ad delectum rei * pertinet si conveniens qualitas deest. Sed ad qualitatem rei cognoscendam requiritur magna scientia, quae plerisque venditoribus deest. Ergo non redditur venditio illicita propter rei delectum.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, in libro *de Offic.* *: *Regula iustitiac manifesta est quod a vero non declinare virum deceat bonum. nec damno iniusto afficere quemquam, nec aliquid dolo annectere rei suae.*

Respondeo dicendum quod circa rem quae venditur triplex defectus considerari potest. Unus quidem secundum speciem rei. Et hunc quidem delectum si venditor cognoscat in re quam vendit. fraudem committit in venditione : unde venditio illicita redditur. Et hoc est quod dicitur contra quosdam Isaiae | ♦ *Argentum tuum ver- .*:'.»».* *sum est in scoriam; vinum tuum mixtum est aqua;*

a m. - venditat «ddunt Pα.

quod enim permixtum est patitur defectum quantum ad speciem. – Alius autem defectus est secundum quantitatem, quae per mensuram cognoscitur. Et ideo si quis scienter utatur delicienti mensura in vendendo, fraudem committit, et est illicita venditio. Unde dicitur *Deut. xxv**: *Non habebis in sacco diversa pondera, maius et minus: nec erit in domo tua modius maior et minor*; et postea " subditur: *Abominatur enim Dominus eum qui facit haec, et adversatur omnem iniustitiam*. – Tertius defectus est ex parte qualitatis: puta si aliquod animal infirmum vendat quasi sanum. Quod si quis scienter fecerit, fraudem committit in venditione: unde est illicita venditio.

Et in omnibus talibus non solum aliquis peccat iniustam venditionem laciendo, sed etiam ad restitutionem tenetur. Si vero eo ignorante aliquis praedictorum defectuum in re vendita luerit, venditor quidem non peccat, quia facit iniustum materialiter, non tamen 11 eius operatio est iniusta, ut ex supradictis patet ∴ tenetur tamen, cum ud cius notitiam pervenerit, damnum recompensare emptori.

Et quod dictum est de venditore, etiam intelligendum est ex parte emptoris. Contingit enim quandoque venditorem credere suam rem esse minus pretiosam quantum ad speciem: sicut si aliquis vendat aurum γ loco aurichalci, emptor, si id cognoscat, iniuste emit, et ad restitutionem tenetur. Et eadem ratio est de defectu qualitatis et quantitatis.

An primum ergo dicendum quod aurum et argentum non solum cara sunt propter utilitatem vasorum quae ex eis fabricantur, aut aliorum huiusmodi, sed etiam propter dignitatem et puritatem substantiae ipsorum. Et iduo si aurum vel argentum ab alchimicis factum veram speciem

non habeat auri et argenti, est fraudulenta et iniusta venditio. Praesertim cum sint aliquae utilitates auri et argenti veri, secundum naturalem operationem ipsorum, quae non conveniunt auro per alchimiam sophisticate: sicut quod habet proprietatem laetificandi, et contra quasdam infirmitates medicinaliter iuvat. Frequentius etiam potest poni in operatione, et diutius in sua puritate permanet aurum verum quam aurum sophisticatum. – Si autem per alchimiam fieret aurum verum, non esset illicitum ipsum pro vero vendere: quia nihil prohibet artem uti aliquibus naturalibus causis ad producendum naturales et veros effectus *; sicut Augustinus dicit, in *HI de Trin.***, de his quae arte daemonum fiunt.

Ad secundum dicendum quod mensuras rerum venalium nccesse est in diversis locis esse diversas, propter diversitatem copiae et inopiae rerum: quia ubi res magis abundant \ consueverunt esse maiores mensurae. In unoquoque tamen loco ad rectores civitatis pertinet determinare quae sunt ' iustae mensurae rerum venalium, pensatis conditionibus locorum et rerum. Et ideo has mensuras publica auctoritate vel consuetudine institutas praeterire non licet.

Ad TERTIUM dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in *XI de Civ. Dei **, pretium rerum venalium non consideratur secundum gradum naturae. cum quandoque pluris vendatur unus equus quam unus servus: sed consideratur secundum quod res in usum hominis veniunt. Et ideo non oportet quod venditor vel emptor cognoscat occultas rei venditae qualitates: .sed illas solum per quas redditur humanis usibus apta, puta quod equus sit fortis et bene currat, et similiter in ceteris. Has autem qualitates de facili venditor et emptor cognoscere possunt.

non fanuu. – ure I⁴.
βΜΓι/ρω.- tophifftcum Gl, («n. ceteri.

3) abundant. – abundat P,
«) rvnt. – tint PI),

Commentaria Cardinalis Caictani

In articulo secundo eiusdem quaestionis septuagcsimac-septimac, nota quod, licet Auctor, in responsione «d primum, non reputet impossibile fieri aurum verum per artem; quin tamen nunquam aut raro fu. sed saepissime aedit contrarium, quod scilicet ex vero auro faciunt fumum, dum multas expensas faciunt, quae in fumum resolvuntur; ideo huiusmodi ars aut non humana, aut principum. post res consultas cum sapientibus, est. Ilabes autem in littera quod non sufficit alcbimicum aurum vel argentum tale facere ut nummis, vasis et huiusmodi construendis sit habile: tum propter naturae impuritatem:

tum propter operationes naturales; tum propter frequentiore applicationem; tum propter diuturniorem permutationem. Iniustam ergo reddit venditionem talis speciei defectus, etc. Et si bene perspexeris has quatuor rationes, videbis eas habere locum in aliis quae per alchimiam fieri possunt, proportionaliter applicando: nisi forte tertia ratio loco in quibusdam carcat, propterea quia res illa non nixi semel applicari potuisset ad operationem ex natum sua. Reliquae namque communes ad omnia huiusmodi rationes videntur, etc. Et ideo memento applicare eas ad occurrentia.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VENDITOR TENEATUR DICERE VITIUM REI VENDITAE

QuodI. II. qu. v, art. 2.

Sm tertii m sic proceditur. Videtur quod
^venditor non teneatur dicere vitium rei
venditae. Cum enim venditor empto-
'rem ad emendum non cogat, videtur
cius iudicio rem quam vendit supponere. Sed
ad eundem pertinet iudicium et cognitio rei. Non
ergo videtur imputandum venditori si emptor in
suo iudicio decipitur, praecipitanter emendo, abs-
que diligenti inquisitione de conditionibus rei.
2« Praeterea, stultum videtur quod aliquis id
faciat unde eius operatio impediatur. Sed si ali-
quis vitia rei vendendae indicet, impedit suam
venditionem: ut enim a Tullius, in libro *de Offic.* *,
inducit quendam dicentem, *quid tam absurdum*
quam si, domini iussu. ita praeco praediceret: Do-
mum pestilentem vendo? Ergo venditor non te-
netur dicere vitia rei venditae.
3. PRAETEREA, magis necessarium est homini
ut cognoscat viam virtutis quam ut cognoscat
vitia rerum quae venduntur. Sed homo non te-
netur cuilibet consilium dare et veritatem dicere
de his quae pertinent ad virtutem: quamvis nulli
debeat dicere falsitatem. Ergo multo minus te-
netur venditor vilia rei venditae dicere, quasi
consilium dando emptori.
4. Praeterea, si aliquis teneatur dicere dete-
ctum rei venditae, hoc non est nisi ut minuatur
de pretio. Sed quandoque diminueretur de pretio
etiam sine vitio rei venditae, propter aliquid aliud :
puta si venditor deferens triticum ad locum ubi
est carestia frumenti, sciat multos posse ? venire
qui deferant; quod si sciretur ab eumentibus, mi-
nus pretium darent. Huiusmodi autem non opor-
tet dicere venditorem, ut videtur. Ergo, pari ra-
tione, nec vilia rei venditae.
Sed contra est quod Ambrosius dicit, in III
de Offic. *: *In contractibus vitia eorum quae ve-*
neunt prodi iubentur: ac nisi intimaverit vendi-
tor, quamvis in ius emptoris transierint, doli actione
vacuantur.
Respondeo dicendum quod dare alicui occasio-
nem periculi vel damni semper est illicitum :
quamvis non sit necessarium quod homo alteri
semper det auxilium vel consilium pertinens ad
eius qualemcumque promotionem T, sed hoc so-
lum est necessarium in aliquo casu determinato,
puta cum alius eius curae subdatur vel cum
non potest ei per alium subveniri. Venditor au-
tem. qui rem vendendam proponit, ex hoc ipso
dat emptori damni vel periculi occasionem quod
rem vitiosam ei offert, si ex eius vitio damnum

vel periculum incurrere possit: damnum quidem,
si propter huiusmodi vitium res quae vendenda
proponitur minoris sit pretii, ipse vero propter
huiusmodi vitium nihil de pretio subtrahat: pe-
riculum autem, puta si propter huiusmodi vitium
usus rei reddatur impeditus vel noxius, puta si
aliquis alicui vendat equum claudicantem pro
veloci, vel ruinosam domum pro firma, vel ci-
bum corruptum sive venenosum pro bono. Unde
si huiusmodi vitia sint occulta et ipse non dele-
gat, erit illicita et dolosa venditio, et tenetur ven-
ditor ad damni recompensationem.
Si vero vitium sit manifestum, puta cum equus
est ‘ monoculus: vel cum usus rei, etsi non com-
petat venditori, potest tamen esse conveniens
aliis; et si : ipse propter huiusmodi vitium sub-
trahat quantum oportet de pretio: non tenetur ad
manifestandum vitium rei. Quia forte propter hu-
iusmodi vitium emptor vellet plus subtrahi de
pretio quam esset subtrahendum. Unde potest
licite venditor indemnitati suae consulere, vilium
rei reticendo.
Ad primum ergo dicendum quod iudicium non
potest heri nisi de re manifesta: *unusquisque* enim
indicat quae r cognoscit, ut dicitur in \ *Ethic.* ♦t(. J
Unde si vitia rei quae vendenda proponitur **sint**
occulta, nisi per venditorem manifestentur, non
sufficienter committitur emptori iudicium. Secus
autem esset si essent vitia manifesta.
Ad secundum dicendum quod non oportet quod
aliquis per praeconem vitium rei vendendae l
praenuntiet: quia si praediceret vitium, exterre-
rentur emptores ab emendo, dum ignorarent alias
conditiones rei. secundum quas ‘ cst bona et utilis.
Sed singulariter cst dicendum vitium ci M qui ad
emendum accedit, qui potest simul omnes con-
ditiones ad invicem comparare, bonas et malas:
nihil enim prohibet rem in aliquo vitiosam, in
multis aliis utilem esse.
Ad tertium dicendum quod quamvis homo non
teneatur simpliciter omni homini dicere verita-
tem de his quae pertinent ad virtutes, teneretur
tamen in casu illo de his dicere veritatem quando
ex eius facto alteri periculum immineret in de-
trimentum virtutis nisi diceret veritatem. Et sic
est in proposito.
Ad quartum dicendum quod vilium rei lacii
rem in praesenti esse minoris valons quam vi-
deatur: sed in casu praemisso, in futurum res
expeclatur esse minoris valons per superventum
negotiatorum, qui ab eumentibus ignoratur*. Unde

3 ut tJirw. – unde P
– 0X211 ic H»D«.
γ) En)moJione*i. – ymmcalioncm ΔO FlpKx.
I subdatur. – tubJitur ABDI.
<) tum equus at. – si equuf tit P x
ζ. ii. – Om. P.
rj quae. – quod CJ)t secundum quod P x

O rrndcndue. – rendttac P x
») tecuudum quai. – in j b. ij ABCEi IKI.x. in qtubui G, tnqnauto»
c.l. a.
<) e. – rei AtJEFKpCx, rei ci PllhC cl «i, rei illi l
teneretur. – tenetur PCDGIDK.
μ) ignoratur. – ignorantur PDtC.

• Vca. n. . tw.
vxxvm
r»l. l
• IX
*LAX httpnt. j
t
r
C
i
r
u
K
v
E
•trut.Ul.aLil.
n
n
? n.
p'
lit
•Ft.aaa.vm.is; lu

venditor qui vendit rem secundum pretium quod invenit, non videtur contra iustitiam facere si quod futurum est non exponat. Si tamen expo-

neret, vel de pretio subtraheret, abundantioris esset virtutis: quamvis ad hoc non videatur teneri ex iustitiae debito.

Commentaria Cardinaly Coietani

In articulo tertio eiusdem quaestionis, nota tria. Primum, in principio corporis articuli: scilicet generalem regulam unde aliquis tenetur dare auxilium vel consilium, etc., proximo: scilicet vel ex parte agentis, quia suae curae incumbit; vel ex pane patientis, quia est in necessitatis articulo, ita quod non possit ei per alium subveniri. In his enim duobus casibus tantum tenetur quis proximum adiuvarc, ut in littera dicitur. Et ex his tu, applicando, casus occurrentes determina.

Secundum, in calce eiusdem corporis: quod illud dictum, scilicet: *Venditor potest suae indemnitati consulere reticendo occultum vitium*, est intelligcndum quando vitium occultum nec damnum nec periculum proximo inferre potest; et non si in periculum aut damnum proximi esse potest. Et scito quod si res huiusmodi plus communiter aestimatur quia virium est occultum; quamvis, quantum est ex parte venditoris, iustum servatum sit, servando quod

in littera dicitur; cavendum tamen est ne, si emptor postmodum rem illam vendat nescius occulti defectus, plus vendat quam sit iustum pretium. Alioquin, vendendo rem occulte vitiosam, dat occasionem damni secundo emptori. Et propterea primus venditor, conscius occulti defectus, postquam vendidit, debet dicere, per se vel per alium, occultum defectum ei qui emit, qui est dominus rei: ut sic et scipsum servaverit indemnem, et proximo occasionem damnificandi alterum non dederit.

Tertium est in responsione nd quartum, quod regulariter consideratur in emptione et venditione pretium praesens. non futurum aut praeteritum. In quibusdam tamen contractibus, quando scilicet erat res suas servaturus ut futuro tempore venderet, vel cum emit res futuro tempore assignandas, ratio pretii futuri habetur*, ut patet Extra, *de (rsuns*, cap. *Naviganti*, etc.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM LICEAT, NEGOTIANDO. ALIQUID CARIUS VENDERE QUAM EMERE

! Polit., Ioci. nn.

QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod licet negotiando, aliquid carius vendere quam emere. Dicit enim Chrysostomus, super Matth. xxi *: *Quicum rem comparai ut, integram et immutatam vendendo, lucretur, ille esi mercator qui de templo Dei eiicitur*. Et idem dicit Cassiodorus, super illud Psalm.*, *Quoniam non cognovi litteraturam*, vel *negotiationem* secundum aliam litteram *: *Quid, inquit, est aliud negotiatio nisi vilius comparare et carius velle distrahere?* et subdit: *Negotiatores tales Dominus eiecit de templo*. Sed nullus eiicitur de templo nisi propter aliquod peccatum. Ergo talis negotiatio est peccatum.

2. Praeterea, contra iustitiam est quod aliquis rem carius vendat quam valeat, vel vilius emat, ut ex dictis * apparet. Sed ille qui, negotiando, rem carius vendit quam emerit, necesse est quod vel vilius emerit quam valeat, vel carius vendat. Ergo hoc sine peccato fieri non potest.

3. Praeterea, Hieronymus dicit*: *Negotiatorum clericum, ex inope divitem, ex ignobili gloriosum, quasi quandam pestem fuge*. Non autem negotiatio clericis interdicenda p esse videtur nisi propter peccatum. Ergo negotiando aliquid vilius emere et carius vendere esi peccatum.

Sed contra est quod Augustinus dicit, super il-Rsalm. *, *Quoniam non cognovi litteraturam: Negotiator avidus acquirendi pro damno blasphemat, pro pretiis rerum mentitur et peierat. Sed haec vitia hominis sunt, non artis, quae sine his vitiis agi potest*. Ergo negotiari secundum se non est illicitum.

Respondeo dicendum quod ad negotiatores pertinet commutationibus rerum insistere. Ut autem Philosophus dicit, in I *Polit.* *, duplex est rerum commutatio. Una quidem quasi naturalis et necessaria: per quam scilicet fit commutatio rei ad rem, vel rerum et denariorum, propter necessitatem vitae. Et talis commutatio non proprie pertinet ad negotiatores, sed magis ad oeconomicos vel politicos, qui habent providere vel domui vel civitati de rebus necessariis ad vitam. Alia vero commutationis species est vel denariorum ad denarios, vel quarumcumque rerum ad denarios, non propter res necessarias vitae, sed propter lucrum quaerendum. Et haec quidem negotiatio proprie videtur ad negotiatores pertinere. Secundum Philosophum ♦ autem, prima commutatio laudabilis esi: quia deservit naturali necessitati. Secunda autem iuste vituperatur: quia, quantum est de se, deservit cupiditati lucri, quae terminum nescit sed in infinitum tendit. Et ideo negotiatio, secundum se considerata, quandam turpitudinem habet: inquantum non importat de sui ratione finem honestum vel necessarium.

Lucrum tamen, quod est negotiationis finis, etsi in sui ratione non importet aliquid honestum vel necessarium, nihil tamen importat in sui ratione vitiosum vel virtuti contrarium. Unde nihil prohibet lucrum ordinari ad aliquem finem necessarium, vel etiam honestum. Et sic negotiatio licita redditur. Sicut cum aliquis lucrum moderatum \ quod negotiando quaerit, ordinat ad domus suae sustentationem, vel etiam ad subveniendum indigentibus: vel etiam cum aliquis

a; aliquid,- aliquis Ipx; pro emere. emerit BHhx cl a, emeret px. p/ interdicenda. - interdicta PG,

γ) Secundum /Tii/afn/'Awm autem, frima. - lecnnndum P.ilûsofhum Prtma autem Pa. i· moderatum. - immoderatum BCDEFHlKLpAG cl m.

negotiationi intendit propter publicant utilitatem, nc scilicet res necessariae ad vitam patriae desint, ct lucrum expetit non quasi finem, sed quasi stipendium laboris.

An primum ergo DICENDUM quod verbum Chrysostomi est intelligendum de negotiatione secundum quod ultimum finem in lucro constituit, quod praecipue videtur quando aliquis rem non immutatam carius vendit. Si enim rem immutatam carius vendat, videtur praemium sui laboris accipere. Quamvis et ipsum lucrum possit licite intendi, non sicut ultimus tinis, sed propter alium fmcm necessarium vel honestum, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod non quicumque carius vendit aliquid quam emerit, negotiatur: sed solum qui ad hoc emit ut carius vendat. Si autem emit rem non ut vendat, sed ut teneat, et postmodum propter aliquam causam eam vendere velit, non est negotiatio, quamvis carius vendat. Potest enim hoc licite facere, vel quia in aliquo rem melioravit; vel quia pretium

rei est mutatum, secundum diversitatem loci vel temporis; vel propter periculum cui se exponit transferendo rem de loco ad locum, vel eam ferri : faciendo. Et secundum hoc, nec emptio nec venditio est iniusta.

Ad tertium dicendum quod clerici non solum debent abstinere ab his quae sunt secundum se mala, sed etiam ab his quae habent speciem mali. Quod quidem in negotiatione contingit, tum propter hoc quod est ordinata ad lucrum terrenum, cuius clerici debent esse contemptores; tum etiam propter frequentia negotiatorum vitia, quia *difficiliter exuitur negotiator a peccatis labiorum*, ut dicitur *Eccli. xxvi* ♦ Est et alia causa, quia negotiatio nimis implicat animum saecularibus curis, et per consequens a spiritualibus retrahit: unde Apostolus dicit, *11 ad Tini, n* ♦ *Nemo militans Deo implicat se negotiis saecularibus.* - Licet tamen clericis uti prima commutationis specie, quae ordinatur ad necessitatem vitae*, emendo vel vendendo.

«) *immutatam.* - in meliui *mutatam* Pa, non *immutatam* m; Si.- vendat om. HlPK.

ζ) *eam ferri,* - *eam fi* ABDE! M, cam *fleri* Hia, *etiam fieri* P qo*c margine; *Aluu ferri.*

Commentaria Cardinalis Caietani

TN articulo quarto eiusdem scptuugcsimacscptimac quae XSionic, nota tria. Primum, in corpore articuli: ut scilicet scias discernere inter affirmationem mali ct negationem boni. Negotiatio namque propter lucrum est huius naturae, quod non affirmatur dc ea malum, sed negatur bonum. Non enim est secundum se mula: quia si talis oser, nulla intentione posset esse licita. Neque etiam secundum se bona: quia non ordinatur ad finem necessarium aut honestum. Sed habet potius speciem moli, ut in responsione ad tertium dicitur. Et quia actio secundum se non mala nec bona moraliter potest ex adiuncto fine esse bona si finis est bonus, ct mala si finis est malus; ideo negotiatio propter lucrum ct iuste vituperatur tanquam habens speciem mali; et illicita est si ordinatur ad lucrum ut ultimum finem; ct licita est si ordinatur od sustentationem familiae vel rcipublicae.

Secundum, in responsione ad primum : ne fallaris intelligens ex littera quod Auctor putet cum qui vendit rem non mutatam carius, constituere finem ultimum in lucro. i

nc per hoc peccare mortaliter. Non enim hoc dicit: sed. comparando vendentem rem mutatam carius xendenti carius rem non mutaram, in primo apparet quod praemium sui laboris in mutando intendit, in secundo autem nihil aliud apparet nili lucrum. Haec sunt quoad apparentiam. Vcruntamcn, ut in littera subiungitur, quia etiam ipsum lucrum potest licite intendi si in alium fmcm ordinetur, ideo etiam vendendo rem non mutatam carius, potest lucrum intendere non ut ultimum finem.

Tertium est in responsione ad secundum: quod non putes Auctorem voluisse ibidem comprehendere omnes causas ob quas licet carius vendere quam emptum fuerit. Sufficit enim litterae quod tres causae assignatae ibidem sint verae, nec requiritur quod sint solae: cum hoc non dicatur in littera. Superius* namque alia causa assignati est, scilicet latitudo pretii iusti. Et ratio expensarum in conducendo, conservando, etc., ct operarum ipsius negotiatoris, habenda est: non enim gratis nostrae debent commoditati ministrare.

QUAESTIO SEPTUAGESIMAOCTAVA

DE PECCATO USURAE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de peccato usurae, quod committitur in mutuis *. Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: utrum sit peccatum accipere pecuniam in pretium pro pecunia mutuata, quod est accipere usuram. Secundo: utrum liceat pro eodem quamcum-

que utilitatem accipere quasi in recompensationem mutui. Tertio: utrum aliquis restituere teneatur id quod de pecunia usuraria iusto lucro lucratus est. Quarto: utrum liceat accipere mutuo pecuniam sub usura.

ARTICULUS PRIMUS

UTREM ACCIPERE USURAM PRO PECUNIA MUTUATA SIT PECCATUM

Is l1M, qu. cv, <irt. 3, ad 3; III Sent., <iht. ixinj, tin. ú; De Sfaln, qu. un, art* 4; Quodl. III, qu. vu, en. 3; De Dec. Draccyt^ cap. ifc Sejrtim. Prate.; I IccL vm.

an primum sic proceditur. Videtur quod accipere usuram pro pecunia mutuata non sit peccatum. Nullus enim peccat ex hoc quod sequitur exemplum Christi. Sed Dominus de scipso dicit. Luc. xix *: *Ego veniens cum usuris exegissem illam*, scilicet pecuniam mutuatam. Ergo non est peccatum accipere usuram pro mutuo pecuniae. 2. Praeterea, sicut dicitur in Psalm.*, *lex Domini immaculata*, quia scilicet peccatum prohibet. Sed in lege divina conceditur aliqua usura: secundum illud *Deut. xxii ♦ Non faenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges nec quamlibet aliam rem, sed alieno*. Et, quod plus est, etiam in praemium repromittitur pro lege servata: secundum illud *Deut. xxviii *: faenerabis gentibus multis; et ipse a nullo laenus accipies*. Ergo accipere usuram non est peccatum. 3. Praeterea, in rebus humanis determinatur iustitia per leges civiles. Sed secundum eas conceditur usuras accipere. Ergo videtur non esse illicitum. 4. Praeterea, praetermittere consilia non obligat ad peccatum. Sed Luc. vi * inter alia consilia ponitur: *Date mutuum, nihil inde sperantes*. Ergo accipere usuram non est peccatum. 5. Praeterea, pretium accipere quo eo quod quis facere non tenetur. non videtur esse secundum se peccatum. Sed non in quolibet casu tenetur pecuniam habens eam proximo mutuare. Ergo licet ei aliquando pro mutuo accipere pretium. 6. Praeterea, argentum monetatum, ct in vasa formatum, non differt specie. Sed licet accipere pretium pro vasis argenteis accommodatis. Ergo etiam licet accipere pretium pro mutuo argenti monetali. Usura ergo non est secundum se peccatum.

7. Praeterea, quilibet potest licite accipere rem quam ei dominus rei voluntarie tradit. Sed ille qui accipit mutuum voluntarie tradit usuram. Ergo ille qui mutuat licite potest accipere. Sed contra est quod dicitur *Exod. xxh ♦ Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non urgebis eum quasi exactor, nec usuris opprimes*. Respondeo dicendum quod accipere usuram pro pecunia mutuata est secundum se iniustum; quia venditur id quod non est, per quod manifeste inaequalitas constituitur, quae iustitiae contrahatur. Ad cuius evidentiam, sciendum est quod quaedam res sunt quarum usus est ipsarum rerum consumptio: sicut vinum consumimus eo utendo ad potum, et triticum consumimus eo utendo ad cibum. Unde in talibus non debet seorsum computari usus rei a re ipsa, sed cumque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res. Et propter hoc in talibus per mutuum transfertur dominium. Si quis ergo seorsum vellet vendere vinum et seorsum vellet vendere usum vini, venderet eandem rem bis. vel venderet id quod non est. Unde manifeste per iniustitiam peccaret. Et simili ratione, iniustitiam committit qui mutuat vinum aut triticum petens sibi dua recompensationes, unam quidem restitutionem aequalis rei. aliam vero pretium usus, quod *usura* dicitur. Quaedam vero sunt quorum usus non est ipsa rei consumptio: sicut usus domus est inhabitatio, non autem dissipatio. Et ideo in talibus seorsum potest utrumque concedi: puta cum aliquis tradit alteri dominium domus, reservato sibi usu ad aliquod tempus; vel e converso cum quis concedit alicui usum domus, reservato sbi eius dominio. Et propter hoc licite potest homo accipere pretium pro usu domus, et praeter hoc

» petere domum commodatam *: sicut patet in conductione et locatione domus.

Pecunia autem, secundum Philosophum, in V *Fthic.* * et in I *Polit.* **, principaliter est inventa commutationes faciendas: et ita proprius et principalis pecuniae usus est ipsius consumptio sive distractio, secundum quod in commutationes expenditur. Et propter hoc secundum se est illicitum pro usu pecuniae mutuatae accipere pretium, quod dicitur usura. Et sicut alia iniuste acquisita tenetur homo restituere, ita pecuniam quam per usuram accepit.

Ad primum ergo dicendum quod usura ibi metaphorice accipitur pro superexcresecntia bonorum spiritualium, quam exigit Deus volens ut in bonis acceptis ab eo semper proficiamus. Quod est ad utilitatem nostram, non eius.

Ad secundum dicendum quod ludaeis prohibitum fuit accipere usuram *a fratribus suis*, scilicet Iudaeis: per quod datur intelligi quod accipere usuram a quocumque homine est simpliciter malum; debemus enim omnem hominem habere *quasi Proximum et fratrem* *, praecipue in statu Evangelii, ad quod omnes vocantur. Unde in Psalm.* absolute dicitur: *Qui pecuniam suam non dedit usuram*; et Ezech. xvm *: *Qui usuram non acceperit*. Quod autem ab extraneis usuram acciperent, non fuit eis concessum quasi licitum, sed permissum ad maius malum vitandum: ne scilicet a ludaeis, Deum colentibus, usuras acciperent, propter avaritiam, cui dediti erant, ut habetur Isaiae lvi *. – Quod autem in praemium promittitur, *Facnerabis gentibus multis* etc. *, faenus itj largC accipitur pro mutuo: sicut et *Eccli.* xxix * dicitur: *Multi non causa nequitiae non faenerati sunt*, idest *non mutuaverunt*. Promittitur ergo in praemium ludaeis abundantia divitiarum, ex qua contingit quod aliis mutuare possint.

β Ad tertium β dicendum quod leges humanae dimittunt aliqua peccata impunita propter conditiones hominum imperfectorum, in quibus multae utilitates impedirentur si omnia peccata districte prohiberentur poenis adhibitis. Et ideo usuras lex humana concessit, non quasi existimans eas esse secundum iustitiam. sed ne impedirentur utilitates multorum. Unde in ipso iure civili dicitur * quod *res quae usu consumuntur neque ratione naturali neque civili recipiunt usumfru-*

• ver». 17.

• vm. n.

• D,

• vm. 10.

β

j.º.c&kf. vn'

«mFirr,!,/. ratione naturali neque civili recipiunt usumfru-

dum: et quod *Senatus non fecit carum rerum usumfructum, nec enim poterat; sed quasi usumfructum constituit*, concedens scilicet usuras. Et Philosophus, naturali ratione ductus, dicit, in I *Polit.* *, quod *usuraria acquisitio pecuniarum maxime praeter naturam*.

Ad quartum dicendum quod dare mutuum non semper tenetur homo: et ideo quantum ad hoc ponitur inter consilia. Sed quod homo lucrum de mutuo non quaerat, hoc cadit sub ratione praecepti. – Potest tamen dici consilium per comparisonem ad dicta Pharisaorum, qui putabant usuram aliquam esse licitam: sicut et dilectio inimicorum est consilium .i. – Vel loquitur ibi non de spe usurarii lucri, sed de spe quae ponitur in homine. Non enim debemus mutuum dare, vel quodeumque bonum facere, propter spem hominis: sed propter spem Dei.

Ad quintum dicendum quod ille qui mutuare non tenetur recompensationem potest accipere eius quod fecit: sed non amplius debet exigere. Recompensatur autem sibi secundum aequalitatem iustitiae si tantum ei reddatur quantum mutuavit. Unde si amplius exigit pro usuiructu rei quae alium usum non habet nisi consumptionem substantiae, exigit pretium eius quod non est. Et ita est iniusta exactio.

Ad sextum dicendum quod usus principalis vasorum argenteorum non est ipsa eorum consumptio: et ideo usus eorum potest vendi licite, servato dominio rei. Usus autem principalis pecuniae argenteae est distractio pecuniae in commutationes. Unde non licet eius usum vendere cum hoc quod aliquis vehi eius restitutionem quod mutuo dedit.

Sciendum tamen quod secundarius usus argenteorum vasorum posset esse commutatio. Et talem usum eorum vendere non liceret. Et similiter potest esse aliquis τ alius secundarius usus pecuniae argenteae: ut puta si quis concederet pecuniam signatam ad ostentationem, vel ad ponendum loco pignoris. Et talem usum pecuniae licite homo vendere potest ♦

Ad septimum dicendum quod ille qui dat usuram non simpliciter voluntarie dat, sed cum quadam necessitate: inquantum indiget pecuniam accipere mutuo, quam ille qui habet non vult sine usura mutuare.

s) *commodatam*, – *accommodatam* IM.
ji) .-lf *tertium*. – RcMpntioncs ad argumenti tertium et quantum locum mutant in codicibus et a.

γ) *aliquis*.— Om. II; *alius* om. Plus; *secundarius* om. D.

Commentam Cardinalis Caietani

IN articulo primo quaestionis scptuagesimacoctavac dubium occurrit circa rationem litterae qua probatur usuram esse peccatum. Arguunt enim quidam quod rationes non sint efficaces. Quia falsum est quod in huiusmodi rebus mutuabilibus non differat usus a substantia rei: quoniam in omnibus differt, sicut operatio a natura. – Et quia ratio illa quod pecunia est principaliter propter negotiationes. non habet locum in aliis mutuabilibus, put i vino, tritico, etc. Non concludit igitur efficaciter littera intentum.

Ad hoc dicitur quod utraque obicctio procedit ex minori intellectu litterae. Et prima quidem: nam quod usus

et res differant vel non ditfenint. dupliciter intelligi potest. Primo, secundum esse naturae: et hoc est extra propositum. Secundo, in ordine ad commutationes: et hoc est ad propositum, ubi de iustitia et iniustitia commutationum tractatur. Licet ergo in esse naturae vinum et usus vini, puta bibere, distinguantur; in ordine tamen ad commutationes pro eodem computatur vinum et eius usus; neque seorsum vendi potest vinum, et seorsum quod bibi possit. Et simile est in aliis huiusmodi. Et hoc manifestum erat in littera dicente, non quod sint idem, sed quod *non debet seorsum computari usus rei d re ipsa*.

• Ad J.

• Ad J.

• Q auxx yr.

• C& »rg. «.
• Ad Ij.

• O, '»c. Cuf. tco. II. Tnut VU1. J/ *Itura*, aa 0. . Bdft. Lifd. 103.

Ct d< qf SC

ac pc tu- qu

Quæstio LXXVIII, Articulus I

Secunda nutem, quoniam Auctor non facit duas rationes, ut obiicîns interpretatur, sed unam : ct sub illa uni-versali. scilicet, *in rebus quarum usus est consumptio*, »ub-suniit quod pecunia secundum principalem sui usum est talis res, scilicet cuius usus est consumptio; et probat hoc quia principalis usus eius est expendi in commutationibus, secundum Aristotelem. Unde palet rationem litterae soli-dam efîicaccmquc manere.

II. In responsione ud secundum ct tertium, adverte quod, stando infra terminos iuris divini ct naturalis, licitum est condere leges pcrmissivns usurarum: non propter lucrum pnneipum quod ab usurariis percipiunt, quia hoc est par-ticipare in crimine; sed propter vitandum maius mulum, putn furta, etc., quemadmodum licitum est condere leges pcrmissivns meretricum, propter vitanda adulteria. Ncc hu-iusmodi leges sunt iniustae. Unde in littera ♦ dicitur quod lex Moysi fuit talis: quam constat non esse iniquam. Sed nota quod aliud est condere legem quod usura possit im-pune fieri : ct aliud. quod usura non possit repeti. Stat enim esse primam legem sine secunda: quod scilicet usu-rarius non possit a laico iudicc puniri; ct cum hoc, possit conveniri quasi debitor. Non enim Moysi lex permittens usuram ab extraneis, vetat repetitionem: sed impunitatem concedit. Et similiter licitam iura civilia dicunt usuram, ut Auctor dicit in littera ..

III. In responsione ad quantum, ubi agitur dc spe mu-tuantis, dubium occurrit, an spes habendi aliquid ultra tonem constituat usurarium. Et est ratio dubitandi quia cum sola spe aliquid habendi ultra sortem stat recipere aliquid ultra sortem gratis donatum ub eo qui accepit mu-tuum. Et si esset usura, teneretur ad restitutionem. Sed cum non teneatur, sequitur quod non sit usuro. – In op-positum autem communis auctoritas dictare videtur.

Ad evidentiâ huius dubii, duo videnda simul sunt, scilicet de peccato, ct dc restitutione: an sit peccatum usurae; ct on teneatur restituere .-. Et quoniam peccatum cordis ct operis in eadem sunt specie, quia facere et dc-siderare aliquid inter se convertuntur in bonitate et ma-litia, sciendum est quod desiderare aliquid ultra sortem dupliciter contingit; primo, cx mutuo, hoc est propter mutuum; secundo, non cx mutuo, sed cx benevolentia amicabili eius cui mutuatur. Et si quidem hoc secundo modo speretur aliquid ultra sortem, constat non esse usu-rae peccatum: quoniam *nihil inde*, hoc est cx mutuo, *spe-ratur*. – Si vero primo modo, subdistinguendum est. Quia aut speratur cx mutuo principaliter, aut secundo. Si prin-cipaliter, usurae vitium est, contra Domini praeceptum, *nihil inde sperantes* ♦. Si secundo, usurae peccatum non est, ut Auctor dicit in Qq. *de Malo*, qu. xm, nrt. ult. .: quoniam licitum est cx beneficio quod confert proximo dc suo, habere oculum sinistrum ad utile. Contingit au-tem hic secundarius respectus quando aliquis mutuât nihil propter mutuum expcctnns, sed cxpectnns cx gratitudinc illius cui mutuatur quod non erit ingratus, sed sicut gra-tiam illi facit mutuando, ita ille gratus vel in remutuando vel in serviendo vel in munusculis iuxta conditionem suam erit, non ut usuram solvat, sed ut gratis sc gratum exhi-beat. Debetur enim mutuanti, ratione mutui, et res quae mutuo est concessa, propter ipsam rem mutuatam; ct gra-tia, propter affectum mutuantis gratis. Et propterca sperans utrumque cum suis effectibus non peccat.

Nec putes me immemorem eorum quae in *Quolibetis* scripsi; quoniam eadem est sententia, licet aliis utar vo-cabulis, et melius hic. – Ncc fallaris putans esse sufficiens signum usurariae mentis quod non mutuaret si crederet illum futurum ingratum. Est enim signum fallax in foro conscientiae: quamvis in foro iudiciali mullum forte pon-deraret, ct doctorcs tanquam nuntio perversae mentis ipso quandoque utuntur. Constat namque in arctiori materia, scilicet in simonia, scriptum esse ab Auctore in *Quolibetis* * quod qui vadit ad ecclesiam propter distributiones, alias non iturus tunc, non est simoniacus. Et simile est in pro-posito: quia remunerntio sperata non est ratio quod mu-tuet, sed e»t conditio quare magis mutuât huic quum illi, quia iste gratus, ille non.

Et quoniam lacère ct desiderare, ut dictum est, eius-dem sunt rationis, si quis non solum haec intus speret, sed extra etiam spem talem, hoc est sic moderatam ut de-scripta est, demonstret, ct sequatur effectû» gratuitae remu-ncrationis ut descripsimus, nullum est peccatum usurae. Unde in sequenti articulo Auctor dicit quod, *si mutuans aliquid accipiat non quasi exigens, ncc quast cx aliqua ob-ligatione tacita vel expressa, sed sicut gratuitum donum , non peccat*: ct loquitur dc obligatione civili, qua quis te-netur ad debitum quasi iustum ; non autem dc obligatione qua quis tenetur ad debitum dc honestate, secundum quum debet qui mutui gratiam accepit, ultra mutuum, rependere gratuitum beneficium aequale ct amplius, secundum Ari-stotelis doctrinam*. Sed ideo doctorcs tam caute loquuntur, ut ncc directe nec indirecte petatur aliquid, quia fraude» hominum, qui ad malum proni sunt, timent. Quia in foro exteriori suspecti essent: quia voluntas proximi qui gratus dicitur ignoratur, ct putatur quod quasi redimens vexa-tionem suam rependat.

IV. Nec habet locum restitutio aliqua· quando supra-dicta servantur. Propter varietatem tamen occurrentem hinc inde, scito quod quadruplicitcr potest vanari recompensatio alicuius ultra sortem line pacto explicite vel implicate: sci-licet ex parte mutuantis tantum; vel cx parte accipientis mutuum tantum; vel ex pane utriusque; vel cx pane neu-trius. Et ordine praepostero α clarioribus inchoando, quando ex parte neutrius corrupta est intentio, ita quod nec mu-tuans habet malam intentionem habendi, ncc dans habet aliquo modo coactionem, sed omnino sponte ct libere donat, nullum omnino est peccatum, ut palet; nullaue intercedit restitutio.

Sed quando utriusque mens mala est, mutuantis qui-dem quia omnino sive hoc sive illo modo vult aliquid ultra sortem, accipientis vero mutuum quia videt vel putat non posse aliter sibi consulere nisi dando (ac per hoc est mala passive, quia patitur, non quia facit malum), pecca-tum usurae est, ct tenetur ad restitutionem quia cx mu-tuo principaliter speratur, ct datur non voluntarie. Et in hoc casu intelligcndum est capitulum *Consuluit*, Extra, *dc Usu-ris*, circa restitutionem usurae sine pacto.

Quando vero ex parte tantum accipientis mutuum clau-dicat intentio, quia scilicet ipse non dat voluntarie id quod dat, mutuans autem credit, propter suam innocentiam, tibi gratis dari: accipiendo non peccat, sed tenetur restituere illud qunndo pnstmodum hoc scit, si cx illo est factus locupletior. Nam si consumpsit illud unquam adventitium non computatum, ud nihil tenetur, et sibi ipsi imputet qui dedit* et non est imputandum ci qui in bona semper fide stetit, et nihil cx illo locupletatus esi. Si enim locupletior factus cx illo esset, teneretur reddere alienum non ratione acceptionis, sed ratione rei acceptae; quia involuntarie a domino exiit.

Quando autem corrupta est mens cx parte mutuantis tantum, tunc peccat mortaliter absque dubio, sed ad restitui-tionem non tenetur, ut quidam diéunt. Quia restitutio ordi-natur ud hoc quod ille qui minus habet quam suum est, rchubcat suum. Modo, iste qui donavit nihil minus habet: quoniam hoc quod dedit, non iniustc, sed libere a sc abdica-vit . neque est ab eo ablutum, sed ipse sponte donavit. Non est igitur restituendum. – Sed si meditemur in regulis resti-tutionum superius, cum dc restitutione tractaremus, habi-tis, dubio non pano apparebit quod haec ratio concludit quod non est restituendum ci a quo accepit: sed non quod non sit restituendum absolute. Ei ratio est quia pro regula accepimus* quod quando acceptio ipsa est iniusta, ita quod ille qui accipit contra legem accipit, *non debet sibi retinere, sed debet in pios usus convertere*. Constat namque quod in hoc casu, licet datio sit bona, acceptio tamen ipsa est usuraria ct contra legem utriusque Testamenti .-. Ergo non potest ille qui accepit retinere, sed debet in pio» usu» re-stiucrc. Et confirmatur: quia ad vinculum restituendi suf-ficit quod teneatur aliquis ratione acceptionis iniustae, etiam si non teneatur ratione rei acceptae; in proposito autem hic tenetur ratione usurariae acceptionis.

Solvitur autem hoc dubium distinguendo inter per sc

^[1] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[2] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[3] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[4] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[5] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[6] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[7] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[8] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[9] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[10] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[11] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[12] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[13] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[14] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[15] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[16] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[17] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[18] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[19] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[20] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[21] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[22] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[23] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[24] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[25] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[26] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[27] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[28] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[29] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[30] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[31] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[32] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[33] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[34] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[35] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[36] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[37] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[38] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[39] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

^[40] ff. de rei vindic. l. 1. § 1.

et per üccidcn»; ct dicendo quod huiusmodi acceptio, opti-
mae dationi reipondcn». non est per sc iniusta ct usuraria.
Quia cum iustitia sit ad alterum; ct iustitia in commuta-
tionibus sit inter commutantes; ct huiusmodi acceptio non
violet secundum rem aequalitatem inter cos. sed solum
secundum opinionem et intentionem accipientis: conse-
quens est quod per accidens, hoc est propter intentionem
accipientis, et non per sc, hoc est non propter inaequa-
litate[m] rei ad rem, acceptio istu est iniusta ct usuraria. Ac
per hoc, quandiu iste qui accepit vigore talis acceptionis
retinet, tenetur restituere: cx contracto quidem vitio per ac-
cidens acceptionis, pauperibus; cx putatu autem non dona-
tione libera dantis, ei qui dedit. Et hoc debet cxcqui: quo-
niam ratio superius allata concludit quod per sc non est
ei qui dedit restituendum; cum quo stat quod per acci-
dens sit ei restituendum. Sed si post sciverit donatum sibi
esse, et vigore donationis coepit retinere, non tenebitur am-
plius restituere: ht enim licite suum dc novo per acceptio-
nem donationis sibi hactenus incognitae. Et sic utraque
opinio, scilicet dicentium quod non potest ista retinere sibi,
ct dicentium quod potest retinere, est vera diversimode, ut
diximus. Et per haec patent solutiones multarum quaestio-
num dc usura mentali, etc.

V. In responsione ad sextum eiusdem articuli, ubi agitur

dc multiplici usu rei, adverte quod usus principalis pecu-
niae est expendi ut pretium rerum : sicut usus principalis
vini est ut bibatur. Verum quemadmodum vino non so-
lum utimur ad bibendum, sed ad commutandum, vel cum
pecunia, ct tunc induit rationem rei venalis; vel cum alia
re, et tunc quandoque rationem pretii, puta si vino emi-
mus frumentum; vel etiam utriusque, puta rei venalis et
pretii, cum simul emimus vino frumentum et vendimus
vinum pro frumento, intendentes vendere nostrum vinum
ct emere frumentum, etc.: ita proportionabiliter contingit
in pecunia. Quoniam ipsa non solum utimur ut pretio
rerum, sed etiam ut re venali, considerando, sicut dc aliis
rebus, abundantiam vel penuriam eius respectu occurren-
tium necessitatum. Et hoc modo utitur pecunia ars num-
mularia. vulgariter nuncupata *catnpsoria*, scilicet ut re qua-
dam. Et propterca utitur ipsa simul ut re et pretio: quem-
admodum in commutatione vini ct frumenti declaratum est.
Et supra hoc fundamentum consurgit tota doctrina cam-
biorum. Nec ulla apparet ratio quare magis aliis rebus
possimus tot modis uti. ct auro vel argento monetato non;
cum multiplicitas usus non impediat usum principalem;
et de facto pecuniam multos usus habere praeter princi-
palem experientia testatur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT PRO PECUNIA MUTUATA ALIQUAM ALIAM COMMODITATEM EXPETERE

De Malo, qu. xiiit art. 4, ad i3; *Dc Regim. fudacorum*, qu. 7.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
aliquis possit pro pecunia mutuata ali-
quam aliam commoditatem expetere.

Unusquisque enim licite potest suae in-
demnitati consulere. Sed quandoque damnum
aliquis patitur ex hoc quod pecuniam mutuat.
Ergo licitum est ei, supra pecuniam mutuatam,
aliquid aliud pro damno expetere, vel etiam
exigere.

2. Praeterea, unusquisque tenetur ex quodam
debito honestatis *aliquid recompensare ei qui sibi
gratiam fecit*, ut dicitur in V *Ethic*. ♦ Sed ille qui
alicui in necessitate constituto pecuniam mutuat,
gratiam facit: unde et gratiarum actio ei debe-
tur. Ergo ille qui recipit tenetur naturali debito
aliquid recompensare. Sed non videtur esse il-
licitum obligare se ad aliquid ad quod quis a ex
naturali iure tenetur. Ergo non videtur esse il-
licitum si aliquis, pecuniam alteri mutuans, in
obligationem deducat aliquam recompensationem.

3. Praeterea, sicut est quoddam *munus a
manu*, ita est *munus P a lingua*, et *ab obsequio*:
ut dicit Glossa* Isaiac xxxm ♦: *Beatus qui excu-
tit manus suas ab omni munere*. Sed licet acci-
pere servitium, vel etiam laudem, ab eo cui quis
pecuniam mutuavit. Ergo, pari ratione, licet quod-
cumq[ue] aliud munus accipere.

4. Praeterea, eadem videtur esse comparatio
dati ad datum et mutuati ad mutuatum. Sed li-

cet pecuniam accipere pro alia pecunia data.
Ergo licet accipere recompensationem alterius
mutui pro pecunia mutuata.

5. Praeterea, magis a se pecuniam alienat qui,
eam mutuando, dominium transfert, quam qui
eam mercatori vel artifici committit. Sed licet
lucrum accipere de pecunia commissa mercatori
vel artifici. Ergo licet etiam lucrum accipere de
pecunia mutuata.

6. Praeterea, pro pecunia mutuata potest ho-
mo pignus accipere, cuius usus posset aliquo
pretio vendi: sicut cum impignoratur 7 ager, vel
domus quae inhabitatur. Ergo licet aliquod lu-
crum habere dc pecunia mutuata.

7. Praeterea, contingit quandoque quod ali-
quis carius vendit res suas ratione mutui; aut
vilius emit quod est alterius; vel etiam pro di-
latione pretium auget, vel pro acceleratione di-
minuit: in quibus omnibus videtur aliqua recom-
pensatio fieri quasi pro mutuo pecuniae. Hoc
autem non manifeste apparet illicitum. Ergo vide-
tur licitum esse * aliquod commodum de pecunia
mutuata cexpectare, vel etiam exigere \

Sed contra est quod Ezech. xvm φ dicitur, ‘v<rt r
inter alia quae ad virum iustum requiruntur:
Usuram : et superabundantiam non acceperit.

Respondeo dicendum quod, secundum Philo-
sophum, in IV *Ethic*. ♦ omne illud pro pecunia \$^!Ui
habetur *cuius pretium potest pecunia mensurari.*

* <*> r. *» 0- 7- .
S.Th. 1ecl via.

* Interim. - Ci.
Gtu. homil. IV
m Lrjng.
.. Ver». 15.

a) ad aliquid ad quod quif. - ad aliquid quod quit UCilpK« ad
aliquid quod A, aliquid quod quis EF, ad id ad quod l, ad id quod
aliquis L, ad aliquid aliud quod quis aK, ad aliquid ad quod P; abraia
pk; ca' om. G.

p) murtux. - quoddam munus Pa.
impignoratur. - pignora!ur P; sicut est impignoratio agri D.

0) videtur licitum este. - licitum est P«f.

1) expectare, vel etiam exigere. - cexpectare vel exigere BE. w-
pectare iri etiam expetere A, vel exigere vel cexpectare D, .uyj/wtt
vel exigere G, expetere vel etiam {etiam am. K) exigere PHKfl.

Q) (.suram,- Si usuram P.i; pro acceperit, accepit HKt.pC.

Et ideo sicut si aliquis pro pecunia mutuata, vel quacumque alia re quae ex ipso usu consumitur, pecuniam accipit ex pacto tacito vel expresse, peccat contra iustitiam, ut dictum est *; ita etiam quicumque ex pacto tacito vel expresse quodeumque aliud acceperit cuius pretium pecunia mensurari potest, simile peccatum incurrit. Si vero accipiat aliquid huiusmodi non quasi exigens, nec quasi ex aliqua obligatione tacita vel expressa, sed sicut gratuitum donum, non peccat: quia etiam antequam pecuniam mutuasset, licite poterat aliquod donum gratis accipere, nec peioris conditionis efficitur per hoc quod mutuavit. – Recompensationem vero eorum quae pecunia non mensurantur licet pro mutuo exigere: puta benevolentiam et amorem eius qui r mutuavit, vel aliquid huiusmodi.

An primum ergo nīcēNDUM quod ille qui mutuum dat potest absque peccato in pactum deducere cum eo qui mutuum accipit recompensationem damni per quod subtrahitur sibi aliquid quod debet habere: hoc enim non est vendere usum pecuniae, sed damnum vitare. Et potest esse quod accipiens mutuum maius damnum evitet quam dans incurret unde accipiens mutuum cum sua utilitate damnum alterius récompensai. – Recompensationem vero damni quod consideratur in hoc quod de pecunia non lucratur, non potest in pactum deducere: quia non debet vendere id quod nondum habet et potest impediri multipliciter ab habendo.

Ad secundum dicendum quod recompensatio aliquis beneficii dupliciter fieri potest. Uno quidem modo, ex debito iustitiae: ad quod aliquis ex certo pacto obligari potest. Et hoc debitum attenditur secundum quantitatem beneficii quod quis accipit. Et ideo ille qui accipit mutuum pecuniae, vel cuiuscumque similis rei cuius usus est eius consumptio, non tenetur ad plus recompensandum quam mutuo acceperit. Unde contra iustitiam est si ad plus reddendum obligetur. – Alio modo tenetur aliquis ad recompensandum beneficium ex debito amicitiae: in quo magis consideratur affectus ex quo aliquis beneficium contulit quam etiam quantitas eius quod fecit. Et tali debito non competit civilis obligatio, per quam inducitur quaedam necessitas, ut non spontanea recompensatio fiat.

Ad tertium dicendum quod si aliquis ex pecunia mutuata expectet vel exigat, quasi per obligationem pacti taciti vel expressi, recompensationem muneris ab obsequio vel lingua, perinde est ac si expectaret ' vel exigeret munus a manu: quia utrumque pecunia aestimari potest, ut patet in his qui locant operas suas, quas manu vel lingua

exercent. Si vero munus ab obsequio vel lingua non quasi ex obligatione rei exhibeat, sed ex benevolentia. quae sub aestimatione pecuniae non cadit, licet hoc accipere et exigere et expectare ».

Ad quartum dicendum quod pecunia non potest vendi pro pecunia ampliori quam sit quantitas pecuniae mutuatae, quae restituenda est: nec ibi aliquid est exigendum aut expectandum l nisi benevolentiae affectus, qui sub aestimatione pecuniae non cadit, ex quo potest procedere spontanea mutuatō. Repugnat autem ei obligatio ad mutuum in posterum faciendum: quia etiam talis obligatio pecunia aestimari posset. Et ideo licet simul mutuanti unum aliquid aliud mutuare non autem licet cum obligare ad mutuum in posterum faciendum.

Ad quintum dicendum quod ille qui mutuat pecuniam transfert dominium pecuniae in eum cui mutuatur. Unde ille cui pecunia mutuatur sub suo periculo tenet eam, et tenetur integre restituere. Unde non debet amplius exigere ille qui mutuavit. Sed ille qui committit pecuniam suam vel mercatori vel artifice per modum societatis cuiusdam, non transfert dominium pecuniae suae in illum, sed remanet eius, ita quod cum periculo ipsius mercator de ea negotiatur vel artifex operatur. Et ideo e licite potest partem lucris inde provenientis expetere, tanquam de re sua.

Ad sextum dicendum quod si quis pro pecunia sibi mutuata obliget rem aliquam cuius usus pretio aestimari potest, debet usum illius rei ille qui mutuavit computare in restitutionem eius quod mutuavit. Alioquin, si usum illius rei quasi gratis sibi superaddi * velit, idem est ac si pecuniam acciperet pro mutuo, quod est usurarium: nisi forte esset talis res cuius usus sine pretio soleat concedi inter amicos, sicut patet de libro accomodato.

Ad septimum dicendum quod si aliquis carius velit vendere res suas quam sit iustum pretium, ut de pecunia solvenda emptorem expectet, usura manifeste committitur: quia huiusmodi expectatio pretii solvendi habet rationem mutui; unde quidquid ultra iustum pretium pro huiusmodi expectatione exigitur, est quasi pretium mutui, quod pertinet ad rationem usurae. – Similiter etiam si quis emptor velit rem emere vilius quam sit iustum pretium, eo quod pecuniam ante solvit quam possit ei tradi « est peccatum usurae: quia etiam ista anticipatio solutionis pecuniae habet mutui rationem, cuius quoddam pretium est quod diminuitur de iusto pretio rei emptae. – Si vero aliquis de iusto pretio velit diminuire ut pecuniam prius habeat, non peccat peccato usurae.

rj qui. – cui LsCK.
incurret. – incurrat PDIL*C, (dans otn.) incurrit G. incurret A; abpC.
i) expcctaret. – expeteret H.
m) expcctare. – expetere Pila.
n) expcctandunt. – expetendum PHa.

fi) mutuare. – mutuum recipere Pj.
v) infepit restituere. – rum restituere intepre Pci.
xi) ideo. – sic addunt Pxo.
o) sibi superaddi. – sibi addi G, sibi dari L. superaddi PA.
k) tradi. – res tradi PtC et a.

CommentiHirt Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem scptuagcsiinacoctavae quae-
stionis, scito duas notabiles regulus in littera tradi. Una
est: *Expetere propter mutuum aliquid pecunia aestimabile
ut debitum ex obligatione seu pacto, tacite vel expresse,
est usura*. Altera est: *Expetere propter mutuum et exi-
gere benevolentiam, ct quodcumqne ut ex benevolentia de-
bitum, non est peccatum, sed licitum*. Et quoniam mul-
tum refert nosse istas in universali, ct scire vel nescire
eas applicare ad casus particulares, quoniam hinc multae
falsae solutiones emanare videntur: ideo, ut consulamus
multorum ingeniis debilioribus, afferendi sunt casus, sum-
marie tamen, cx quibus facile credimus posse reliquis sa-
tisfieri.

Quaeruntur ergo haec. An scilicet mutuans rustico ut
colat agrum mutuantis salva iusta mcrccdc sua, sit usu-
rarius. – Et an mutuans alicui ut vadat ad furnum, mo-
lendum, scholas, officinam, ct huiusmodi, mutuantis,
salva similiter iusta mcrccdc, sit usurarius. – An mutuans
communitati ut, durante mutuo, non teneatur ad collectas
ad quas alii tenentur, sit usurarius. – An mutuans prin-
cipi ut donet vel vendat mutuantii tale officium, sit usu-
rarius. – An mutuans ut accipiat is cui mutuatur debitor
vel res mutuantis, sit usurarius. – An mutuans nasiganti
ut periculum mutui transferat in mutuantem recepturum
cx salvo itinere lucrum, sit usurarius. – An mutuans per-
secutori ut non vexet mutuantem, sit usurarius.

Quae ad examen dictarum regularum si reducantur,
facile solvuntur. Nam cx eo quod quidquid pecunia ae-
stimabile petitur propter mutuum cx obligatione civili,
usurarium est; ct constat obligationem ad colendum agrum
salva iustu mcrccdc, ct similiter ad coquendum in hoc
furno, molendum in hac mola, visitandum has scholas,
emendum cx hac officina, non imponendum mihi colle-
ctas, donandum vel vendendum officium, ad acceptandum
debitores vel res venales, ad solvendum contractum asse-
curationis, esse aliquid pecunia aestimabile, non minus
quam obligationem ad remutuandum: consequens est ut
usura sit in omnibus praedictis ct similibus casibus, ultimo
cxccpto, mutuare ut cx pacto tacito vel expresso obliga-
tiones huiusmodi proveniant. Ncc est vagandum extra ad
videndum si lucrum aliquod ultra sortem mutuantii advenit:
in promptu enim est lucrum ultra sortem, scilicet ipsa obli-
gatio ad haec faciendum. Et pcnultimus casus videtur
esse ad litteram casus primus positus in cap. *Naviganti*,
Extra, *de Usuris*»

In ultimo autem casu, dc mutuo facto persecutori. si
persecutio est iniusta, manifeste patet quod est redimere
suam vexationem: ncc aliquid lucri accedit, sed obligatio
ad non nocendum, ad quam persecutor tenetur, si iudex
adesset potens cogere, etc. Si autem persecutio esset iusta,
ct cx mutuo exigeretur amor, ct inierim misericordia prin-
cipis, qui potest amando misereri: cum haec non sint
pecunia aestimabilia, licitum esset, iuxta secundam regulam;
sicut etiam licitum est cx mutuo exigere benevolentiam eius
quem iuste vel iniuste offenderam, eadem ratione. Et non
solum lidtum est ipsum benevolentiam cx mutuo exigere,
sed quodeumque cx benevolentia proveniens, quantumcum-
que pretiosum, munus: ut littera in responsione ad tertium
expresse dicit. Ex quo patet quod si quis in omnibus su-
pradictis mutuatur exigendo benevolentiam; seu cx benevolo
atfectu, non quasi ex obligatione aut pacto tacito vel ex-
presso, quis faciat supradicta, scilicet colat agrum, ct veniat
ad molam, etc.: non est peccatum.

Fugientes autem utrumque modum, ct reducentes con-
tractum mutui ad *donec*, hoc est: *Mutuo tibi donec venies
ad furnum meum, donec officium a te habeo, donec co-
lueris agrum meum*, ct huiusmodi, sciunt primo quod,
licet cx forma contractus sit determinatio temporis solu-
tionis tantummodo, ct consequenter nulla iniustitia inter-
veniat, sed gratia cexpectationis; si tamen fit ut sit quasi
tacitum pactum obligandi ad haec donec solverit, usura est.
Et bene adverte quod istae concomituntiae reflexarum actio-

num suspectae sunt quandoque dc usura, ut dictum est,
ct inexcusabiles quandoque: ut cum quis mutuatur acce-
ptanti malos debitores mutuantis aut res difficile venales,
dicendo non propter mutuum sc exigere huiusmodi acce-
ptationes nb co cui mutuatur, sed, cum non teneatur iiti mu-
tuare, non vult mutuare nisi accipienti in sc talia iura vel
tales res. Hoc enim nihil aliud est quam dicere: *Nolo mu-
tuare nisi volenti damnificari ob meam utilitatem*, quod
est usurarium. Et idem est dc similibus iudicium. Sunt
enim adinventiones istuc palliantium suos contractu», qui-
bus opprimunt petentes mutuum ab eis. respondendo: *Mu-
tuabo tibi quingentos in nummis, ct quingentos in talibus
turibus seu rebus*: ct sic miscent mutuum emptioni coacue
propter mutuum quingentorum in veritate. Et duo mola
committunt: primum est quod cogunt emere propter mu-
tuum; secundum, quod etiam m rebus damnificatur exinde
petitor. Et primum quidem semper, secundum autem saepe
contingit. Ideo non licet, clinm si res optimos facile ve-
nales cogeret emere: quoniam ipsa obligatio emendi, tcu
obligata emptio, excrescentia est usurariae pravitati».

II. In responsione ad primum tractantur duo capiti
quaestionum in materia usurae, scilicet damnum emergens,
ct lucrum testons: ct iuxta singula traduntur singulae re-
gulae. Altera est quod *damnum emergens ex mutuo licet
expetere ab ea cui mutuatur: quia ex beneficio mutui non
debet damnum incurrere*. Altera * est quod *lucrum ces-
sans ex hoc quod de pecunia quam mutuatur non potest
lucrari, non licet expetere: quia non debet vendere id
quod non habet et potest multipliciter impediri*. Et quo-
niam quidquid petitur ratione intéresse ad haec duo redu-
citur, oportet has regulas applicari ad casus, ct ex eis re-
ctum ct obliquum monstrare.

Ex prima namque regula: – in qua duo nota verba:
primo, quod *damnum* sit alicuius quod habet vel debet
habere; secundo, ex *mutuo*, quod scilicet damnum cx mu-
tuatione facta vel lacienda proveniat: – cx hac, inquam,
regula liquet quod vendens cum suo damno agrum ut
mutuet, licite recompensationem talis damni petit. – Et si-
militer si quis acceptas sub usuris pecunias ut alteri suc-
currat, mutuatur, licite sc indemnem servat (quamvis hoc
potius sit pro socio sub usuris, nomine tamen proprio,
accipere seu retinere quam mutuare, secundum veritatem.-
Similiter si quis ut debitum lidciussioni faceret, quod est
interpretative mutuare debitori pro quo fidciussit, damnum
incurrit, licite petit. – Et quoniam damnum est rei sibi de-
bitae amissio, non est inter damna computandumolvere
collectas a principe vel communitate impositas vel impo-
nendas secundum iustitiae distributisac rationem. Ncc est
vitatio damni relevatio a solutione: quoniam non debita est
subdito sublevatio ab hoc onere, immo tenentur talem so-
lutionem facere. Et proptcrca sublevatio huiusmodi est
inter lucra computanda: sicut si absolveretur a creditore
dc sibi debito. Et haec dixerim ut non fallaris ab illis qui
putant hoc esse vitationem damni: dare enim liquet quod
nonolvere quod teneor est lucrari illud debitum. - Com-
putandum est autem infra latitudinem damni emergentis
si post moram debentis restituere mutuum, oportet credi-
torem sub usuris illam pecuniae quantitatem accipere ut
consulat rebus suis, ct quidquid usurarum tunc solvit,
potest a suo debitore exigere, si denunciavit sibi quod ipse
tale incurret damnum si non solverit tempore debito. Hoc
enim est vere damnum cx detento mutuo contra domini
voluntatem proveniens, sciente detentore.

Et dc similibus his recitatis idem est iudicium.

III. Circa secundam autem regulam “ dubium occurrit,
quia videtur falsa, et contra Auctorem. Falsa quidem,
quoniam constat secundum omnes quod post moram de-
bitoris licet petere intéresse non solum damni emergentis,
sed lucri cessantis. Licitum est ergo damnum quod quis
incurrit ex hoc quod dc pecunia non lucratur, exigere.

Praeterea, secundum inultos licitum est volenti pecu-
niam suam negotiationi exponere, seu emere cx illa agrum.

•I,-4MKJV.C00)
SK»», »cpcf car

!'& - I0. 11

ijt *»»»* <*»
n» r/

âJ 3.

• Δ4 3-

•Q -.iif.xr. 4.

|
|
|
|
t
F
C
«
e
ak

et huiusmodi. si, ut succurrat ad tempus proximo, mutuat illum, deducere in pactum lucrum cessans ex negotiatione vel fructibus. Sicut licitum est, secundum Innocentium *

et Raymundum . volenti deferre merces suas vendendas
15S.» ° "d instantiam volentis hic emere, vendere tantum plus quantum aestimatur lucrum quod, deductis expensis, habuisset alibi. Non est igitur absolute vera dicta regula.

Et ne in particularibus fallamur, ad rationem ascendendo, monstratur quod regula ista repugnat principiis restitutionum, procedendo sic. Habens pecuniam habet lucrum in potentia mugis et minus propinqua actui iuxta ingenium habentis negotiationis occurrentes commoditates. Ergo mutuans potest deducere in pactum damnum quod incurrit ex hoc quod de pecunia sua non lucratur.

Antecedens probatur multipliciter. Tum quia pecunia est instrumentum ad lucrandum, quando utitur ea industrius negotiator vel emptor rei fructuosae. – Tum quia aliter non oporteret debitorem post moram, vel alias detentorem pecuniae alienae, restituere aliquid plus quam sit quantitas detenta. Cuius oppositum tenetur, et superius est habitum, cum de restitutione tractaretur. Ideo enim secundum formam commutativae iustitiae debetur aliquid plus, quia in aliquo plus quam sit quantitas detenta, est laesus creditor: alioquin non servaretur aequalius rei ad rem. – Et confirmatur. Habens pecuniam aut habet aliquid plus quam sit quantitas pecuniae, aut non. Si habet aliquid plus, sequitur quod possit vendere et in pactum deducere. Sinon habet, sequitur quod post moram non debeatur ei plus: quoniam non debet restitui nisi ablatum; sed detinendo non aufertur plus quam pecunia, quia nihil plus ibi continetur. secundum istam responsionem. Hoc nutem constat esse falsum, scilicet quod non debeat plus restitui post moram. Ergo. – Si dicatur quod oportet post moram plus reddere quia impeditus est dominus ab usu rei suae, patet responsio: quod in pecunia idem est impedire dominum a re et ab usu rei; unde nihil plus propter usum debetur. – Si dicatur quod quia invito domino detinetur, putet responsio: quod hoc non est ratione interesse seu ratione rei, sed ratione iniuriae quae fit ex hoc quod invito ipso suum detinetur; quaestio autem nostra non est de satisfactione iniuriarum, sed de aequalitate rei ad rem in commutationibus; ratione cuius luctor in casu proposito dicit superius, in art. 4 qu. lxxxi: *Ille qui habet pecuniam nondum habet lucrum in actu, sed salum in virtute.*

Consequentia autem probatur dupliciter. Primo, quia habens duo et privans se illis propter mutuandum, potest amborum restitutionem in pactum deducere. Sed sic est quod in casu posito iste mutuans habet duo, scilicet pecuniam et potentiam lucri seu fructus: et quin mutuatur, privat se utroque, scilicet pecunia et facultate lucri. Ergo potest utriusque restitutionem in pactum deducere. – Secundo. sicut in venditione lienum est vendere rem plus quam valet absolute, si plus valet venditori; ita in mutuo habet pecuniam aestimare plus quam valet absolute, si plus valet mutuanti: par namque utrobique est ratio. Sed constat quod industrius negotiatori vel emptori agri plus valet pecunia quam valeat absolute: quoniam sic isti se habent ad pecunias sicut alii artifices ad instrumenta suae artis. Ergo isti possunt mutuando deducere in pactum quod plus velint.

Et per hoc solvitur ratio regulae assignata in littera, scilicet quod *non possunt vendere quod nondum habent et potest multipliciter impediri.* Solvitur enim dicendo quod non possunt vendere nunquam habitum in actu, sed tantum habitum in potentia. Quod non esse nihil patet ex dictis in materia restitutionum *: scilicet quod qui damnicavit habentem aliquid in potentia, non tenetur ad restitutionem ac si in actu habuisset, sed ad restituendum sicut habitum in potentia, pensatis conditionibus, etc. Unde in proposito dicitur quod licitum est accipere tantum quantum, si impeditus fuisset a negotiando vel emendo, impeditor iudicatur restituere. Et sic sequitur quod lucrum cessans potest deduci in pactum a principio mutui a negotiatore et emptore. – Et confirmatur. Quia hoc non est accipere ultra sortem ratione usus pecuniae; sed est accipere ratione annexae potentiae lucri, quae scilicet privat, pro-

pter quam potentiam pecunia plus mihi valet quam absolute. Et propterea non est peccatum usurae: »ed rationem habere rei suae ut stat sub sua industria.

Et ex his patet regulam hanc, cum sua ratione, contradicere Auctori in superius dictis et allegatis.

IV. Ad evidentium huius ambiguitatis, super qua fundamenta interesse veri vel palliati consurgunt, sciendum est quod tota difficultas consistit in his duobus punctis: An habens pecuniam, puta mille ducatos, propter annexam potentiam lucri habeat plus quam sit quantitas pecuniae, puta mille ducati? Et si non habet plus, quare post moram, propter adaequandam rem rei, oportet dari plus? Si autem habet plus, quare non licet illud plus vendere in principio, et licet illud plus exigere post moram propter adaequandam rem rei, ultra satisfactionem iniuriae? Haec enim non videntur sibi invicem consona immo non videntur intelligibilia. – At si quis dixerit quod habet aliquid plus et quod licet illud vendere, patens aperta est via ut in quolibet mutuo pecuniae possit aliquid ultra sortem ex pacto exigere. Quod omnes negant.

Initium autem investigandae veritatis est quod potentia ad lucrum ex pecunia est duplex. Quaedam consequens ipsam pecuniam absolute, pro quanto ipsa pecunia potest esse instrumentum ad lucrandum, sive per viam negotiationis sive per viam emptionis agri, armenti, gregis, etc.: et luce potentia vocatur *potentia pecuniae*, quia ipsam absolute comitatur. Quaedam vero potentia ad lucrum ex pecunia est consequens pecuniam non absolute, sed ut substat tali industriae negotiatoris vel emptoris tali tempore. in tali loco, in tali commoditate, etc.: et haec vocatur *potentia pecuniae ut substat industriae*. Et quoniam prima potentia communis est pecuniae a quocumque habeatur, idem est iudicium de ipsa pecunia et de eius potentia. Et propterea sicut non licet ratione pecuniae accipere ultra sortem, ita non licet addere aliquid plus ratione suae potentiae cum enim inseparabiliter sese comitentur, iudicium latum a ductoribus de pecunia intelligitur de ipsa cum sua quasi naturali potentia ad lucrum. Sed secunda putenda adiungitur pecuniae ex hoc quod substat tali industriae. Et propterea non convenit pecuniae absolute. nec a quocumque habeatur, sed in ordine ad aliquem: et suscipit magis et minus, iuxta approximationem ad lucrum, et quantitatem negotii, industriae, etc. Et de hac potentia non sunt intelligenda dicta doctorum cum loquuntur de pecunia. Immo hanc vendere, seu, melius loquendo, *redimere* licet, ultra sortem.

V. Quod ut radicaliter penetres, considerandum est quando et quomodo convenit ista potentia pecuniae exemplariter, brevioris et clarioris doctrinae gratia. Granum tritici dupliciter possideri potest. Primo, absolute: et sic, quamvis habeat in se potentiam sementinam, pro quanto possit aliquis uti eo ad serendum, nihilominus non plus valet propter istam potentiam, quam absolute habet. Et huic potentiae respondet in pecunia potentia pecuniae: nam sicut potest quis uti grano ad comedendum vel ad serendum, ita potest quis pecunia uti ad commutationes communes vel ad lucrandum. – Secundo, potest possideri ut serendum: et hoc suscipit incrementa, dum magis praeparatum est et ordinatum, approximatum, vel sparsum. Et huic potentiae respondet in pecunia potentia ut subest industriae.

Sicut autem granum tritici non possidetur ut semen, nec est restituendum ut semen si ablutum esset, nisi in veritate ad hoc delatum vel saltem paratum sit; ita pecunia non habetur ut substans industriae negotii, etc., nisi in veritate applicanda esset. Quo fit ut sicut fur qui abstulit granum paratum pro semine, tenetur non solum ad restituendum aequale accepto tritico, sed etiam aliquid plus respondens potentiae sementinae, ad arbitrium boni viri, iuxta qualitatem et quantitatem damni ex hoc emergentis impedito a seminando; et non tenetur restituere totum truncum (deductis expensis) quem ex tali satione alii vicini qui seminaverunt reportarunt, quia habebat fructum in potentia seu in virtute, et non in actu; ita si quis furatus esset pecuniam applicandam ad negotiationem etc.,

teneretur non solum tantum pecuniam, puta mille aureos, reddere, sed aliquid plus, nd arbitrium bonorum, pensati- conditionibus negotii, etc., non tamen tenetur ad totum lucrum quod fuisset habiturus, eadem ratione, quia scilicet solum in potentia illud habebat.

Et cx hoc sequitur quod negotiatores habentes pecu- niam paratam ad certam negotiationem in promptu, aesti- matam communiter futuram cum lucro centum ducatorum deducti- expensis, dato quod rnutuarc possint loanni oc- currenti petendo dictam pecuniam mutuo pro suis neces- sitatibus et cx pacto petere aliquid plus sorte ratione prae- dictae potentiae, non possunt tamen petere totum lucrum •peratum, hoc est centum. Et patet sequela dupliciter. Tum ex hoc quod non tenetur ad plus restituendum in hoc casu accipiens mutuo quam si furaretur dictam sum- mam ub eodem: ut patet cx ratione iustitiae comminativae, quae aequalitatem rei ad rem exigit in utroque, ct arctius in fure, ratione iniuriac. Sed si furaretur, non teneretur ad restituendum lucrum integrum. Ergo nec si mutuo ac- cepit. – Tum ex hoc quod mutuans granum iam delatum ad agrum pro seminatione non potest exigere torum fru- ctum .speratae messis. Immn, si sparsu semina et iuni ve- getata qui- conculcando destrueret, non teneretur ad re- stitutionem fructus «peratae messis deductis expensis, ut patet cx superius • habitis in materia restitutionum.

VI. Et cx hoc patet quod si Haymundus ct Innocentius, ct quicumque alii, dixerunt quod delaturus merces ad nun- dinas potest vendere tantum plus quantum ibi accessisset lucri; ct similiter expositurus pecuniam suam negotiationi vel emptioni, etc., potest exigere tantum quantum cx illa negotiatione vel emptione lucratus fuisset ♦: errant, salva eorum reverentia, errore intolerabili; quia aotimant id quod est in potentia ac si esset in actu, quod est contra iustitiam, quia sic non respondet simplum simplo, sed simplum multiplicatum, ut in qu. r.xrt * Auctor docuit. Patet namque clarius luce quod, si potest aliquid plus petere, non potest plus petere quam id ad quod teneretur iur restituendum si pecuniam sci merces in tali statu, condi- tione, etc., furatus esset.

An autem possit quis, pecuniam in tali statu mutuando, hoc aliquid ad quod fur teneretur petere ex pacto, hinc videndum est. Magna est differentia inter valorem rei ab- solute, et valorem rei in tuli statu. Quoniam valor rei ab- solute tam respectu commutationum voluntariarum quum involuntariarum eodem modo se habet: mille enim ducati absolute, sive mutuo sive emptione sive furto sive rapina alienentur, semper valorem mille secure gerunt. Valor au- tem rei in tali statu non comitatur rem extra illum sta- tum, sed stntim ut extra illum statum fit, perdit tantum valorem. Propter quod magna oritur diversius. Quo fit ut distinguendum sit an invito, an volente domino, res in statu tali alienetur. Si enim invito domino aufertur, con- stat quod restituenda est iuxta valorem rei in tali statu: ut patet de destruente semina. – Si autem voluntarie do- minus illam rem distrahat, subdistinguendum est. Quod aut sine mutatione status illius rei: et sic potest licite eam alienare iuxta valorem rei in tali statu. Et proptcrca sicut dominus agri sati licite vendit tantum quantum nunc aesti- matur ager satus, sic habens pecuniam expositam negotia- tionis, licite cedit alteri eam. quod est cedere negotiationem illi, tunc accipiendo quantum aestimatur applicata nego- tiationi illi tanta pecunia: hoc est enim alienare pecuniam servato statu in quo est. – Si autem alienare vult eam non servato illius statu, sed eam a statu negotiationis remo- vendo, sic non licet alienare eam plus quam absolute va- leat. Quoniam cx quo ipsemet dominus aufert rem a statu in quo erat maioris valons, quod facit dum vult eam mu- tuo exponere (voluntas enim est quae transfert rem dc statu in statum in huiusmodi), non potest quantumque parum petere plus sorte.

Sed nota hic quod aliud est voluntarie transferre rem •eu pecuniam α statu negotiationis: ct aliud est volunta- tem impeditam a negotiatione sufferre dispendium sperati lucri. Nam qui in veritate negotiationi vel emptioni rerum fructuosarum incumbit, recto tendit tramite ad totum spe-

ratum lucrum vel fructum, et non nisi impeditus sistit in principio aut medio a prosecutione: alioquin aut nescit, nut vere non vult prosequi. Impeditur autem quis in pro-posito non solum n lure aut latrone ct huiusmodi, sed etiam ab occurrente necessitate proximi cogente caritatem negotiatoris ad mutuandum tibi, ne per hoc ad perdendum integrum lucrum speratum, servando tamen se indemnem quoad id quod tunc aestimatur si a fure auferretur hacc pecunia negotiatoria vel emptoria. Et proptcrca in tali casu licere puto, per dictam rationem, cx pacto exigere mu- tuando aliquid plus sorte. – Qui autem affectu minoris lucri, securi tamen, quia *melius est hodie ovum*, ut aiunt. *quam cras gallina*, pecuniam suam negotiatoriam seu em- pturiam transfert ad mutuum, volens cx pacto tantum plus sorte quantum sibi teneretur superaddere fur si pecuniam illam negotiatoriam, etc., abstulisset, usurarius est, propter dictam rationem. Et confirmatur: quia alioquin quilibet, postquam semel exposuisset pcclinium suam negotiis, pos- set transferre eam ad mutuandum cum moderato lucro, sicut teneretur fur, etc.; et sic passim experientia doceret quod usura non reputaretur peccatum.

Ex praedictis igitur patet veritas trium casuum. Primus est, an liceat negotiatori totum lucrum speratum deducere in pactum vendendo vel mutuando. Constat namque quod pars negativa est vera: scilicet quod non licet. – Secun- dus est, an licc.it eidem divertere voluntarie pecuniam α negotiatione vel emptione ad mutuum, ut aliquid sperati lucri vel fructus exigat mutuando. Constat namque etiam huius pars negativa: scilicet quod non licet. – Tertius est, an liceat eidem impedito impedimento involuntario secun- dum quid, hoc est cx subventione occurrente proximi, exi- gere mutuando aliquid plus, iuxta valorem pecuniae in illo statu. Videtur namque quod pars affirmativa est vera: sci- licet quod licet.

VII. Nunc superest obicctionibus • respondere. Et ad primam dicitur quod debitor po«t moram (praetermis- se iniuria qua creditorem offendit tenendo rem illius ipso in- vito) non tenetur ad aliquid ultra sortem nisi quia impedit creditorem a lucro quod erat in via habendi: ut patet su- perius in qu. i.xii, art. 4, in corp. art. iuncto resp. ad 1 et 2. Nam ibi ex secundo membro distinctionis redditur ratio restitutionis post moram, ct effossi seminis: secundum au- tem membrum est damnificutio eius quod erat in via ha- bendi. Unde ex hoc nihil aliud habetur nisi tertius casus -, ut patet ex supradictis, ct amplius dicitur.

Ad secundam * dicitur quod quamvis licite possit, iuxta tertium casum, aliquid plus exigi ratione impedimenti, non tamen potest exigi totum speratum lucrum aut totus fru- ctus. Alioquin exigeretur multiplicatum quod perditur sim- plum. – Ad similitudinem autem mercatoris volentis de- ferre merces ad nundinos, dicitur quod falsum est quod mercator possit totum speratum lucrum alibi exigere, pro- pter dictam rationem. – Et si contra hoc afferatur ratio a simili ex cap. *Naviganti*, Extra, *dc Usuris*: quia scilicet ratione dubii in tempore licet plus exigere quam nunc valeat; ergo, pari ratione, ratione dubii de loco licitum est plus exigere; – respondetur facile quod non est simile, nec similis ratio. Quia ibi est sermo dc venditione clau- dicante in tempore quoad unam partem, scilicet solutio- nem, ut patet ibi: ct ideo habetur ratio temporis solutio- nis. In proposito autem nostro non claudicat in loco quoad aliquam partem venditio: quoniam neque res neque pre- tium alibi assignabitur.

Ad rationem primam in oppositum • dicitur quod an- tecedens esc distinguendum iuxta duplicem potentiam iam • explanatam, scilicet potentiam pecuniae, ct potentiam pecu- niae ut substat industriae: ct iuxta hanc potentiam admitti- tur antecedens; iuxta primam vero nihil valet ad propositum.

Et sic intelligendo antecedens iuxta potentiam pecuniae ut substat industriae, probatur per primam ct secundam probationem ipsius antecedentis*. – Confirmatio autem, quia indistincte loquitur de habente pecuniam, distinguenda est, dicendo quod habens pecuniam dupliciter: scilicet ab- solute, et sic non habet aliquid plus quam sit quantitas pecuniae. Et cum infertur, Ergo post moram non esset

* Qu.Lxn.art.«

• Cc. Mm. m, /Vjrrrrra.

• An. 4.

ci aliquid plus restituendum – respondetur concedendo quod. scclumi iniuria. non est post moram aliquid plus reddendum creditori qui in nulla via adipiscendi lucrum ex pecunia detenta impeditur, qualis est ille qui, habendo pecuniam, habet illum absolute; quoniam nullum in veritate intéresse passus est talis creditor. Alio modo est quis habens pecuniam sub industria : et sic habens pecuniam habet aliquid plus quam sil quantitas pecuniae. Non tamen propterea sequitur, Ergo potest vendere ct in pactum deducere illud plus, nisi salvo statu pecuniae sub industria: quoniam illud plus non habet absolute, sed ratione status talis, scilicet sub industria. Et hoc loquendo regulariter: secus enim est in commutatione involuntaria, ut declaratum prius * esi.

Ad consequentiam cx antecedente sic intellecto * dicitur, ut nunc dictum est, quod dupliciter potest intelligi: scilicet, salvo illo pecuniae statu; et sic conceditur. Quoniam licitum est habentem duo vendere utrumque. si utrumque est salvum non nutem si alterum periit, in proposito autem negotiator habet duo. Sed cum divertit pecuniam ad mutuum, alterum eorum desinit cx ipsa voluntate divertente pecuniam α «tutu industriae ad statum pecuniae absolute. Et ideo non sequitur quod possit utrumque vendere. – Alio modo potest intelligi consequentia ut sonat, rive sit salvum utrumque sive non: et sic negatur sequela. Nec primi cius probatio aliquid probat nisi salvum sit utrumque, ut patet cx nunc dictis. Ad secundam vero probationem, quae magis urget, dicitur quod, ut patet in i art. qu. pracc., tunc dicitur valere res plus ei qui vendit quam absolute, quando actu habet unde plus illi valeat, et non quando habet in potentia, quoniam, ut ibi dicitur, venditor vendit quod suum est, non quod suum esse potest. Pertinet ergo damnum illud ad intéresse damni emergentis; nostra autem quaestio est de intéresse lucri cessantis, quod secundum potentiam attenditur. Non est ergo simile dc casu illo quo venditor plus potest voluntarie vendere quia sibi plus valet: ct isto nostro casu, quo negotiator vult plus sone quia sibi pecunia est utilior. Quia ibi plus volet sibi netu, hic autem utilitas est in potentia: ibi est aliquid plus suum, hic non est, sed potest esse suum aliquid plus, quoniam in via est.

Ad ea autem quae dicuntur pro solvenda ratione rcgulae *, respondetur quod regula traditur dc his quae debent regulariter servari, ct non de his quae in tali casu fieri possunt: hoc enim spectat potius ad exceptiones qunm ad regulos. Unde regula haec docens quod non licet deducere in pactum lucrum cessans cx pecunia quam quis mutuatur, verissima est, ct docet id quod regulariter fieri debet; ct formalis est dc potentia, ct commutatione omnino voluntaria, qualis est mutuare. Tum quia pecunia non solum caret lucro in actu, sed etiam in via: habet namque illud solum in potentia communi non aestimabili supra ipsam pecuniam. Tum quia pecunia negotiatoria non potest voluntaria commutatione diverti ad mutuum cum superaddita aestimatione inquantum lucratoria. Unde cum nec dc pecunia absolute, ncc dc pecunia negotiatoria liceat regulariter mutuando exigere aliquid plus sorte, quia in pecunia quae mutuatur non habetur lucrum in netu aut via, sed solum in potentia communi non aestimabili; sequitur et quod regula sit optima, ct quod ratio eius stet solida. – Ncc obstat aliis Auctoris dictis. Quia superius locutus est de lucro quod habetur in vin, ct dc rebus in quibus est lucrum in via salvis in illo statu quo habent lucrum in via, ita quod in illo statu occupentur, impediuntur vel alienentur. – Ad confirmationem demum ultimam dicitur quod iam patet quod voluntarie divertens pecuniam nb industria negotiationis vel emptionis, non exigit ratione potentiae pecuniae sub industria, quin illa amplius, ipso sic voleme, non est. Et propterea non nisi propter usum exigit. – Cum haec tamen regula, ct illius ratione, stat quod in casu qualis est cusus tertius -, licitum est habere rationem damni quod quis patitur cx hoc quod de pecunia negotiatoria non potest lucrari per occurrentem impeditorem.

Et est cx dictis clarum quod quamvis debitor post mo-

ram tenentur ad intéresse, non tnmcn tenetur ad intere&sc si mora ciset dc consensu creditoris, sicut ncc u principio obligabatur ad intéresse quia dc consensu creditoris tenuit: eiusdem siquidem rationis est habere aliquid ab nlio, et conservari ab eodem. Unde creditor non potest post inoram deducere in pactum ut dc reliquo futuro tempore, donec tenuerit debitor suam pecuniam, solvat tantum, sicut non poterat hoc a principio: quin non est in moro qui dc consensu domini non reddit. Potest tamen exigere intéressé praeteriti temporis quo fuit in mora.

VIII. In responsione ad secundum eiusdem articuli secundi habes clare quod limitatio qunm aliqui dunt illi dicto in responsione ad quartum, scilicet quod non licet mutuanti deducere in pactum remutuntionem : quod scilicet intelligcndum est quando deduceretur in pactum simpliciter. non autem si deducatur in pactum cum conditio» nibus quibus citantibus naturali iurc ille teneretur remutuare, puu, xi *indiguerō </ tu commodè poteris*, etc.: – limitatio, inquam, ista est falsa, propter duo. Primo, quia expresse littera hic, arguendo, opponit quod *non videtur esse illicitum obligare se ad aliquid ad quod naturali iure tenetur*; ct respondet quod *tali debito non competit a-vilis obligatio*. Eccc quod manifeste dicit quod non potest in civilem obligationem deduci naturalis obligatio od antidota, dc qua loquitur. - Secundo quia, ut in responsione ad quartum dicitur, talis obligatio civilis est pecunia aestimabilis: ac per hoc, cum quibuscumque fiat conditio-nibus, plus sorte ex pacto exigitur, ct usura est.

Licitum tamen, ut dictum luit -, est nolle mutuare illi quem credo aut timeo ingratus fore, scilicet quod non mihi remtuaret aut serviret cum opus esset: quia non minus licitum est respicere ad effectum contrarium qui est in ingrato. qunm ad effectum amicitiae. Haec autem omnia sine pacto, cx affectu animi expoctantur, unquam cx naturali debito.

IX. In responsione ad quartum eiusdem articuli, advene quod hinc habes quod fidciussor potest aliquid pecuniae exigere ut fideiubeat. Quoniam ndeiubendo obligat se civiliter ad solvendum pro alio, quod non est minus quum obligare se ad mutuandum; ac per hoc, quia obligatio ad mutuandum potest vendi, ut in littera dicitur, consequens est ut obligatio ad solvendum pro alio possit vendi, utpotc pecunia aestimabilis; hanc autem obligationem importat fidciussio. Quanti autem aestimanda est tidciussio. prudentiae sapientura in his determinandum relinquitur.

X. In responsione ad quintum, ubi dc lucro ex contractu societatis agitur, si ad particularia descendendum esset dc diversis artibus ct soccidis, nimis esset: cum valde varientur. Formale autem, dc quo esi scientia, consistit in duobus. Primo, quod capitale substet periculo sicut ei lucro. – Secundo, quod ita proportioiutum sit lucrum capitali ut salvetur debita proportio lucri nd socium: hoc est quod tam lucrum qunm damnum praportionalitcr respondeat cuique socio ponenti pecuniam vel operas vel industriam. – Quibus adde tertium, unquam canonem ad iustitiam semper servandam in huiusmodi: scilicet quod a principio aestimentur singulae sociorum portiones, ct his fiat quasi una summa pecuniae communis illis proportio-nnibilitcr, idest secundum suos ratas; ct deinceps tam in lucro quum in damno, in divisione totius remanentis, servetur divisio ac si talem summam pecuniae posuissent proponionalitcr. Verbi gratia, sunt tres socii: unus ponit mille ducatos, alter ponit operas aestimatas mille, alter ponit industriam aestimatam quingentis. Stabilienda est societas ac si hi tres posuissent duo millia ct quingentos ducatos: ita tnmcn ut tertius semper pro medietate ster. Er sic lucrum dividendum est ut, si luerint quinque, tertius habeat unum, uterque autem aliorum duo. Et tandem quidquid superest eodem modo dividendum est, ita quod, si supersunt duo millia ct quingenti, mille dentur uni et mille alteri ct quingenti tertio. Alioquin iste damnificaretur in perdita industria, ct ille in opera, et qui apposuit pecuniam lucraretur. Et simile est in soccidis animalium.

XI. In responsione nd sextum, quin ibi agitur dc mictu pignoris, scito quod Auctor loquitui dc pignore inqtuin-

• An. rtttB.cS-.
Orantnt. o.m.,
.viv *ρῶπ*.

tum pignus est absolute: et non de pignore pro tali causa. Nam contingit *et* cause tali quod pote*t quis facere fructus pignoris suos, ut patet de agro assignato pro pignore dotali, Extra, *de tauris*, cap. *Salubriter*: et ratio ibi assignatur, quia doti* fructus sunt pro oneribus matrimonii supportandis. Unde limitatio quam quidam huic determinationi Innocentii III apponunt, scilicet quod intelligitur quando pecunia dotalis erat exponenda negotiationi vel emptioni rei fructuosae, alioquin non haberet locum interestesse, folia est: quoniam ratione onerum matrimonii, quae omnem maritum, sive negotictur sive non, sive emat sive non, constat sustinere, fructus dotis deputati sunt. Et hoc per se loquendo. Per accidens autem est quod maritus utatur vel non utatur dote ad fructificandum, ac per hoc ad iuvandum seipsum ad supportandum dicta onera. Et quia secundum ea quae sunt per occidens non indicatur de re, sed secundum id quod est per se; ideo, absolute loquendo, gener facit fructus pignoris dotalis suos. Et potest hoc deducere in pactum a principio, si non vult ducere uxorem sine dote praesenti, etc.

Civitates autem quae a principibus egentibus in pignus aliis principibus dantur, fructificare debent domino qui impignoravit, deductis expensis officialium, etc.: quoniam non est translatum dominium. nec annexa habet onera, sicut matrimonium. Sicut universaliter quando suscipitur pignus, expensis deductis fructificat domino. Deberent nuntem principes, si volunt facere fructus suos, non accipere in pignus civitates, sed emere eas cum pacto de retrovendendo: sic enim facerent fructus suos.

Et quia fructus dotis deputati sunt propter onera matrimonii; et soluto matrimonio, non restant onera eius, quoniam illius quod non est nullum est onus: ideo errant viduae volentes fructus dotis suae ac si matrimonium extarct. – Verum si statuto civitatis, in viridi observantia, ordinatum est quod viduae, donec reddatur sibi dos. assignentur quinque vel decem pro centenario; cum huc sit factum in favorem infirmi sexus et poenam heredum mariti, licite potest mulier, quando per eam non stat relui-berc dotem suam, accipere huiusmodi pensionem. Et ratio est quia distincta proprietas rerum in particulari, u iure positivo cum sit, potest, pro communi bono patriae, per patriae legem dispensari ab hoc in illum, etc. – Et per eandem rationem, si extat statutum quod socer non solvens dotem teneatur genero ad decem pro centenario donec solvat, iustum est. Cedunt enim haec ad pacem inter affines, et ad removendas lites, ad sollicitandum debitores, ut timore saltem poenarum solvant quod debent. – Dixi autem, quando vidua non est in causa ut dos retineatur ab herede. Quoniam si vidua, et similiter si gener esset in causa quod dos retineretur ab herede vel socero, lam cedunt iuri suo, et non possunt beneficio poenalis statuti uti in foro conscientiae contra illum qui non retinet suam dotem creditore invito, etc.

XII. In responsione ad septimum eiusdem articuli secundi, ubi agitur de augmento vel diminutione pretii in venditione ad tempus, dubium occurrit ex sacris canonibus. Quoniam Extra, *de Usuris*, cap. *In civitate* et cap. *Naviganti*, duo in sententia, licet tres sint numero, casus ponuntur huic doctrinae contrarii. Expresse namque ibi dicitur quod si piper valet nunc quinque libras, et venditur sex libris ad tempus, eo quod tempore solutionis an plus vel minus quam sex valebit, verisimiliter dubitatur, non peccant vendentes nunc piper pro sex ad tempus. Et eadem sententia replicatur in 2 § cap. *Naviganti*: constat namque quod in hoc casu expectrita solutio in futuro est ratio maioris pretii. – In calce quoque dicti cap. *Naviganti* ponitur alter casus quod servaturus granum potest plus vendere ad tempus quam tunc valeat quando vendit.

Ad hoc dicitur quod dupliciter contingit differre secundum tempus solutionem a venditione. Uno modo, ut est actio secundum scipsam separata ab emptione: ita quod sint ibi quatuor actiones, scilicet venditio, emptio, mutuum implicitum expecttando solutionem in futuro, et solutio

ipsa. Et sic loquitur Auctor <lc solutione futura, et dicit quod vendere plus ratione huiusmodi expecttationis est usura: et similiter emere minus ratione anticipatae solutionis, eadem ratione. – Alio modo, ut est pars consumtutiva emptionis: ita quod sicut venditio integratur quasi ex duabus partibus, scilicet ex contractu venditionis et ex traditione rei quae venditur, ita emptio integratur quasi ex duabus partibus, scilicet emptione et solutione pretii. Et sicut venditio potest habere suas partes separatas secundum tempus, ut patet dum aliquis vendit res assignandas in futura aestate; ita etiam emptio potest habere partes suas separatas, ut patet cum aliquis emit oleum in hieme, soluturus pro eo in aestate futura frumentum. Quando igitur solutio ut pars emptionis consummativa expectatur, tunc nullum intervenit mutuum. Et ideo dicitur in decretalibus quod non est usura: sed commutatio isto est quasi claudicans, scu pendens ad futurum, quasi emptionis consummatio trahat ad se venditionem. Et propterea aestimandus conceditur valor rei quae venditur conferendo tempus praesens ad tempus solutionis, hoc est consummatae emptionis: ita quod tantum plus potest aestimari quantum inter plus et minus creditur verisimiliter tunc res valitura. etc. Et haec est, iudicio meo, litteralis ratio illarum decretalium quoad istos casus.

Ultimi autem casus ratio est eadem, ut ibi dicitur, quoad hoc, quod scilicet ratione dubii pretii futuri maioris tunc quam nunc verisimiliter aestimati, licitum est servaturo res venales vendere ad tempus aliquid plus quam valeant tempore quo vendit. Et nota quod licet Glossa in cap. *In civitate*, cum sequacibus, censuerit casum ontctictum in cap. *In civitate* decisum esse iuxta hunc ultimum casum, scilicet quod in illo pisu subintelligatur, *si venditor erat servaturus*; manifeste tamen convincitur hanc expositionem non consonare litterae. Tum quia nihil de hac conditione ibi dicitur. Tum quia in hoc eodem cap. *Naviganti*, in 3 2, casus in idem redit cum casu in cap. *In civitate*, et determinatur ibidem sine huc conditional!, *si era: servaturus*. Unde mihi videtur quod iste ultimus est alius in sententia ab illis primo dictis: et quod ibi habeatur ratio valons rei pro tempore quo consummatur emptio; hic autem non (unde nihil dicitur de valore tempore solutionis), sed habetur ratio valons rei tempore futuro quia erat servaturus. Unde etiam si non ud tempus, sed tunc fuisset solvendum, potuisset etiam plus vendere in hoc tenio casu. – Sed nota quod non dicitur in littera quod liceat in hoc casu tantum vendere quantum creditur valiturum: quia hoc est falsum; quoniam futurus volor non nisi in potentia est. et iuxta prius dictas regulos, non est aestimandum quod habetur in potentia ac si haberetur in actu: – sed quod licet vendere aliquid plus. Et si quae-ras quantum: – respondeo quantum plus teneretur fur, seclusa iniuria, si tunc furaretur rem illam a servaturo. Constat namque quod non teneretur ad totum lucrum cessans, ut patet ex antdictis *. – Adverte tamen quod si hic servaturus venderet ad tempus, et vellet pensitare rem suam ad tempus in quo erat servaturus, ita quod tunc etiam solutio consummativa emptionis expectetur, licitum contractum faceret, sicut de casu primo dictum est.

Haec autem quae diximus, vide quam periculosa sint, et, licet non extorta, tracta tamen quantum trahi possunt. Et propterea magis pro casibus et exceptionibus tolerabilibus quam pro regulis habenda sunt: propter quod Pastor animarum * consulit abstinendum. Unde nihil obstant doctrinae Auctoris, quae quid regulariter agendum est tradit, dicta in primo casu. Dicta autem in secundo, si secundum regulas eius quod habetur in potentia res aestimetur, consonant doctrinae Auctoris, et non spectant ad dilatam solutionem, sed ud tertium casum in responsione ad primum per nos decisum -' quoniam sic iste est intelligendus sicut ille de pecunia negotiatoria vel emptoria et de mercibus deferendis ud nundinas; siquidem pnri passu currunt, et ex eadem radice, scilicet ex potentia ud lucrum rei existentis in tali statu sub industria.

ir

</

'Z

E

u

Cl

d

q

Cl

il

le

P

E

ei

n

et

P

ai

st

di

re

tc

i :

do

Qi

nq

sui

• Or^c. Caict. ree. II. Trwct. VU1, /r iWJ. u<i rjta. 8Θ.

⇒ ° 'u

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM QUIDQUID ALIQUIS DE PECUNIA USURARIA LUCRATUS FUERIT.
REDDERE TENEATUR

QuoJI. III, qu. vu, art. a, /K· Xrg/rn. htdaeontm. qu. i »qq.

Sd tertium sic proceditur. Videtur quod quidquid aliquis de pecunia usuraria lucratus fuerit, reddere teneatur. Dicit enim Apostolus, *ad Rom.* xi ♦ *St radix sancta, et rami.* Ergo, eadem ratione, si radix infecta, et rami. Sed radix fuit usuraria. Ergo et * quidquid ex ea acquisitum est. est usurarium. Ergo tenetur ad restitutionem illius.

2. Praeterea, sicut dicitur Extra, *de Usuris*, in illa decretali, *Cum tu sicut asseris: Possessiones quae de usuris sunt comparatae debent vendi, et ipsarum pretia his a quibus sunt extorta restitui.* Ergo, eadem ratione, quidquid aliud ex pecunia usuraria acquiritur debet restitui.

3. Praeterea, illud quod aliquis emit de pecunia usuraria debetur sibi ratione pecuniae quam dedit. Non ergo habet maius ius in re quam acquisivit quam in pecunia quam dedit. Sed pecuniam usurariam tenebatur restituere. Ergo et illud quod ex ea acquirit tenetur restituere.

Sed contra, quilibet potest licite tenere id quod legitime acquisivit. Sed id quod acquiritur per pecuniam usurariam interdum legitime acquiritur. Ergo licite potest retineri p.

Respondeo dicendum quod, sicut supra ' dictum est, res quaedam sunt quarum usus est ipsarum rerum consumptio, quae non habent usumfructum. secundum iura Et ideo si talia fuerint per usuram extorta, puta denarii, triticum, vinum aut aliquid huiusmodi, non tenetur homo ad restituendum nisi id quod accepit: quia id quod de tali re est acquisitum non est fructus huius rei, sed humanae industriae. Nisi forte per detentionem talis rei alter sit damnificatus. amit-

tendo aliquid de bonis suis: tunc enim tenetur ad recompensationem nocumenti.

Quaedam vero res sunt quarum usus non est earum consumptio: et talia habent usumfructum, sicut domus et ager et alia huiusmodi. Et ideo si quis domum alterius vel agrum per usuram extorsisset, non solum teneretur T restituere domum vel agrum, sed etiam fructus inde perceptos: quia sunt fructus rerum quarum alius est dominus *, et ideo ei debentur.

Ad primum ergo dicendum quod radix non solum habet rationem materiae, sicut pecunia usuraria: sed habet etiam aliquam rationem causae activae, inquantum administrat nutrimentum. Et ideo non est simile.

Ad secundum dicendum quod possessiones quae de usuris sunt comparatae non sunt eorum quorum fuerunt J usurae, sed illorum qui eas emerunt. Sunt tamen obligatae illis a quibus fuerunt usurae acceptae, sicut et alia bona usurarii. Et ideo non praecipitur quod assignentur illae possessiones his a quibus fuerunt acceptae usurae, quia forte plus valent quam usurae quas dederunt: sed praecipitur quod vendantur possessiones et earum pretia restituantur, scilicet secundum quantitatem usurae acceptae.

Ad tertium dicendum quod illud quod acquiritur ■ de pecunia usuraria debetur quidem acquirenti propter ζ pecuniam usurariam datam sicut propter causam instrumentalem: sed propter suam industriam sicut propter causam principalem. Et ideo plus iuris habet in re acquisita de pecunia usuraria quam in ipsa pecunia usuraria.

ni »Λ

a) ft. – Om. PD.
p) rtineri. – teneri PADa.
y) tcteretur. – tenetur PDGa.

3) fuerunt. – nmf Pa. – miurar nm. G
x) acquiritur. – accipitur ABCEFGHIKx.
{) propter. – non propler PDGI.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem quaestionis scptuagcsimacociavac occurrit antiquum illud dubium, an in usura transferatur dominium. Et quoniam de hoc ordinatam quaestionem in Quolibcto nostro scripsi-, et, ut puto, ostendi partem negativam vcram- quum hic Auctor pro indubitata praesupponit, dum, reddens rationem restitutionis fructuum

agn per usuram extoni, dicit. *quia sunt fructus rerum quarum alius est dominus*; ncc occurrit nova ratio dubitandi; ad illam te remitto iam editam et impressam. Et quamvis forte propter perfectionem operis esset rependa, nunc iter acturus, inter calores mensis Iulii, ad alia propero.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM LICEAT PECUNIAM ACCIPERE MUTUO SUB USURA

HI Sent.. dwt. xxxvii. Art. 6. jJ 6.

Quartum sic proceditur. Videtur quod non liceat pecuniam accipere mutuo sub usura. Dicit enim Apostolus, *Rom.* i *, **xs-A*^quod digni sunt morte non solum qui**

faciunt peccata, sed etiam qui consentiuntfacientibus. Sed ille qui accipit pecuniam mutuo sub usuris consentit usurario in suo peccato, et praebet ei occasionem peccandi. Ergo etiam ipse peccat.

2. **Praeterea**, pro nullo commodο temporali debet aliquis alteri qunmcumq̃ occasionem prae- bere peccandi: hoc enim pertinet ad rationem scandalī activi, quod semper est peccatum, ut

•Qv,un»,4rt.3.

3. **Praeterea**, non minor videtur esse necessitas quandoque deponendi pecuniam suam apud usu- rarium quam mutuum accipiendi ab ipso. Sed deponere pecuniam apud usurarium videtur esse omnino illicitum: sicut illicitum esset deponere gladium apud furiosum, vel virginem commit- tere luxurioso, seu cibum guloso. Ergo neque licitum est accipere mutuum ab usurario.

Sed **contra**, ille qui iniuriam patitur non peccat, **i5ri'secundum** Philosophum, in V *Ethic.* *: unde iu- ' %• **I** ' sl'ha non esl media inter duo vitia, ut ibidem * dicitur. Sed usurarius peccat inquantum facit inju- stitiam accipienti mutuum sub usuris. Ergo ille qui accipit mutuum sub usuris non peccat.

Respondeo dicendum quod inducere hominem ad peccandum nullo modo licet, uti tamen pcc- cato alterius ad bonum licitum cst*: quia ct Deus utitur omnibus peccatis ad aliquod bonum, ex quolibet enim malo elicit aliquod bonum, ut 'Jgfc'' 'Au' dicitur in *Enchiridio* ♦ Et ideo Augustinus * Pu- ??ivv XLVn' Wicolae quaerenti utrum liceret uti juramento eius qui per falsos deos iurat, in quo manifeste peccat eis reverentiam divinam adhibens, re- spondit quod *qui utitur fide illius qui per falsos deos iurat, non ad malum sed ad bonum, non peccato illius se sociat, quo per daemonia iiravit, sed pacto bono eius, quofidem serravit*. Si tamen induceret eum ad iurandum per falsos deos, pec- caret.

a) *habemus thesaurum.* – *thesaurum habemus* cd. a, *thesauros habemus* P.
acceptio. – *exactio* D.

Ita etiam in proposito dicendum est quod nullo modo licet inducere aliquem ad mutuandum sub usuris: licet tamen ab eo qui hoc paratus est facere et usuras exercet, mutuum accipere sub usuris, propter aliquod bonum, quod est sub- ventio suae necessitatis vel alterius. Sicut etiam licet ei qui incidit in latrones manifestare bona quae habet, quae latrones diripiendo peccant, ad hoc quod non occidatur: exemplo decem viro- rum qui dixerunt ad Ismahel, *Noli occidere nos: quia habemus thesaurum ' in apro*, ut dicitur le- rem. χ1.1 *.

Ad primum ergo dicendum quod ille qui accipit pecuniam mutuo sub usuris non consentit in pec- catum usurarii, sed utitur eo. Nec placet ei usu- rarum acceptio sed mutuatio, quae est bona.

Ad secundi m dicendum quod ille qui accipit pecuniam mutuo sub usuris non dat usurario occasionem usuras accipiendi, sed mutuandi: ipse autem usurarius sumit occasionem peccandi ex malitia cordis sui. Unde scandalum passivum est ex parte sua: non autem activum ex parte pe- tentis mutuum. Nec tamen propter huiusmodi scandalum passivum debet alius l a mutuo pe- tendo desistere, si indigeat: quia huiusmodi pas- sivum scandalum non provenit ex infirmitate vel ignorantia, sed ex malitia.

Ad tertium dicendum quod si quis committeret pecuniam suam usurario non habenti alias unde usuras exerceret; vel hac intentione committeret ut inde copiosius per usuram lucraretur; daret materiam peccanti '. Unde et ipse esset particeps culpae. Si autem aliquis l usurario alias habenti unde usuras exerceat, pecuniam suam committat ut tutius servetur, non peccat, sed utitur homine peccatore ad bonum.

7) *alius.* – *aliquis* D.
i) *peccanti.* – *peccandi* PDEGHKL.
e) *aliquis.* – Om. C; pro *preuniam*, *aliquis pecuniam* ABCEFIKLx.

Commentaria Cardinalis Caietani

I N articulo quarto eiusdem quaestionis scptuagcsimacoc- ta- voc, nota diligenter tria. Primo, quod quia uti peccato alterius ad bonum suum vel alterius non est peccatum, ideo si quis absque necessitate, pro utilitate tamen sua vel alterius, utatur peccato alterius, a peccato immunis est: cum bonum utile quoddam bonum sit. Et similiter si quis propter bonum delectabile utatur alterius peccato, quamvis venialiter peccet si delectabile veniale est, non tnmcn peccat mortaliter. Et propterea non oportet petentes mutuum ab usurario parato nimis urgere in conscientiam quanta aut quali necessitate ductus hoc fecerint: quoniam actum de genere suo non malum laciunt, ac per hoc, nisi ex fine sit mortale, aut nullum aut veniale peccatum est; nullum, si ex necessitate aut pietate; veniale autem, si sine rationabili causa, sicui ceteri actus irrationabiles et damnosi sibi ipsis. – Nec obstat quod Auctor, respondendo Lectori Florentino, dixerit quod propter maiores negotiationes exercendas non excusatur quis a peccato petendi mutuum sub usuris. Quo- niam hoc inteUigcndum est de peccato veniali, quando ne- gotiationes tendunt ad utile nimis abundans: nam si ten- derent ad utile necessarium domui suae, nullum peccatum esset.

II. Secundo, quod quin inducere ud peccandum nulli licet; et petitor aliquid petit ad quod directe illum indu- cit: ideo oportet cautum esse in omnibus materiis ubicum-

que agitur de usu peccati alterius, ut, petendo, aliquid licitum petatur. Verbi gratia, in proposito petitur mutuum, non acceptio usurae; in treugu vel pace cum infidelibus petitur fidelius pactorum, non divina iniuria; in manife- statione rerum suarum latronibus petitur vita propria, et sic de aliis: ita quod semper petotur aliquid quod ille po- test concedere, si vult, sine peccato, ut patet in dictis exemplis. Et propterea petens, qui directe tendit ad indu- cendum cum a quo petit nd concedendum illi petitum, non dm ci occasionem peccandi: sed ipse a quo petitur apponit ex sua mala voluntate actui bono petito alium netum pravum non petitum, immo displicentem ei qui petit. Si namque peteret quis ab aliquo actum quem non potest exercere sine peccato, procul dubio ad peccandum eum induceret, quamvis paratissimum; ac per hoc parti- ceps peccati esset, consentiens peccato ulterius. Adverte ergo semper in casibus ut discernas si actus petitus potest ab eo a quo petitur sine peccato heri: quia haec radix est liciti vel illiciti, cum de usu peccati alterius agitur.

111. Tertio, quod ex exemplo manifestantium bona sua latronibus hic exposito, habes quomodo intclligi possunt gestu Lot, *Gen.* cap. xix *, cum filias proprias abusui im- piorum obtulit ut evitaret sodomiticam hospitum iniuriam in propria domo. Quemadmodum illi decem viri petierunt non occidi, quod poterat sine peccato concedi; et mani-

•OpuK.1 XVII1, *DcEmpt.et Veu- <Uf. aJ. renr.* IntwOpp.S.Th.

QUAESTIO LXXVIII, ARTICULUS IV

festarunt loca thesaurorum suorum, quod etiam sine peccato fit, etiam cum passivo scandalo proximi, cx malitia tamen accepto, quamvis scirent quod cx hoc sumerent occasionem rupinae cis minus displicentis quam occisionis; ct nd neutrum peccatum cos induxerunt, sed usi sunt iniqua eorum voluntate ad salutem propriae vitae: ita Lot petiit quod non committerent sodomiam cum masculis hospitibus, quod sine peccato concedere poterant; ct obtulit proprias se filias educturum extra, ita quod non oporteret inferri ipsi patri aliam violentiam ad hoc ut puellae essent extra, quod torum sine peccato est, quamvis sciret quod occasionem abutendi cis inde sumerent, ct ipsi peccarent faciendo iniustum, filiae autem paterentur iniustum. Unde ad neutrum peccatum inducebat cos Lot, sciens quod non sunt fiicicnda minui mala ut evitentur mala maiora, quamvis dixerit, *Abutimini cis ut libet* (quoniam permissive haec dicebat): sed uti volebat iniquitate illorum ad bonum, scilicet tantae offensae vitationem. Et simile est de gestis circa uxorem Lcvitac, *ludie*, xix ♦; quamvis non oporteat forte ita illum excusate sicut Lot, de quo Scriptura testatur quod *erat iustus*, II Pct. cap. n ♦.

Et haec dicta sint ut non putet quis, exemplo illorum decem virorum, licere inducere ad minus malum paratos, ut evitetur maius malum. Si enim *non sunt facienda mala ut veniant bona*, multo minus facienda sunt ut non liant maiora mala, quod non in boni positione, sed muli negatione consistit. Magna namque differentia est inter inducere ad minus malum ut vitetur maius: ct offerre ac tradere materialiter materiam minoris mali. Primum enim nulla ratione licet, propter rationem dictam. Secundum autem fecerunt illi decem viri, fecit Lot, fecit Levitts, facimus quotidie redimentes captivitatem vcl vexationem nostram iniustum, et solventes usuras. Dixi autem offerre seu tradere *materialiter*: hoc est, non ad inducendum ipsum ad explendam malam suam voluntatem circa oblatam materiam, sed ad redimendum vexationem suum vcl proximi tali oblatione seu traditione, utendo alterius iniquitate, non inducendo aliquem ad peccandum. Unde non licuisset ipsi Lot, qui obtulit materiam liberi arbitrii, filius scilicet, consulere filiabus suis ut consentirent in stuprum sed ut illatum violenter constanti patientia sustinerent *ad coronam** ut Lucia dixit. – Et huee dicta sint si Lot excusandus est, propter auctoritatem Petri Apostoli. Quam Glossa*, super *Gen.* cap. xtx -, exponit comparative: hoc est quod Lot non iustus simpliciter, sed comparatione Sodomitarum iustus dicitur. Et Augustini Glossa, ibidem *, Lot reprehendit de oblatione filiarum, quasi non habeat locum redimere vexationem offerendo materiam liberi arbitrii ad patiendum huiusmodi opera nefanda: quamvis Augustinus redemptionem vexationis in his gestis, ut tractavimus, non tractet.

IV. In responsione nd tertium eiusdem articuli quarti dubium occurrit, quoniam adversuri videtur doctrinae traditae in hoc articulo, et veritati, pro quanto dicitur quod, *si quis committeret pecuniam suam usurario non habenti alias unde usuras exerceret, daret materiam peccandi, unde et ipse esset particeps culpa*e. Nam sicut petens mutuum ab usurario dat materiam usurae, pignus scilicet, in quod exerceat avaritiam suam accipiendo usuram; ct incidens in latrones ct tradens illis bona sua dat cis materiam rapinae: itu dans pecuniam in depositum usurario non habenti alias unde exerceat usuras, dat materiam usurae. Et si illi excusantur quia non fornialitcr, sed materialiter dant materiam peccandi, quia ipsi non dant ad hoc ut peccent, sed patiuntur potius illos peccare propter suum bonum: eadem ratione iste deponens excusandus est. cum bona intentione det, et non inducat illum «d violandum depositum aut usuram exercendum, sed patiatur illius luturum praevisum peccatum propter bonum ipsius deponentis, ut scilicet tute pecunia sua custodiatur. Quare hic est nugis particeps peccati quam ille: cum sit aequa necessitas, et aequa bona intentio, ct uterque patiatur praevisum alterius peccatum, non faciat?

Ad hunc dubitationem dicitur quod, cum verborum sensus cx ratione dicendi sumendus sil; ct ratio dicendi. Ut apparet in argumento cui datur haec responsio, est quia

communiter rem custodi infideli committere non est absque culpa committentis, ut patet in nullis allatis exemplis de luxurioso ct guloso: non sunt huee verba Auctoris ut prima facie sonare videntur intclligcnda, sed distinguendum est, quod sicut talis usurarius, non habens alias unde exerceat usuras, duo committit peccata, scilicet distractionem depositi ct usuram (quae patet esse secundum se duo, quia separabilia sunt: posset enim distrahere depositum exponendo pecuniam depositam in alias negotiationes, ut patet), ita in deponente apud talem usurarium duo sunt consideranda; primo, quod deponit apud distractorem; secundo, quod deponit apud usurarium non habentem unde alias exerceat usurus. Ratione primi, particeps est culpae distractionis, sicut committens cibum guloso particeps est culpae comestionis, ct committens virginem luxurioso particeps est culpae libidini*; nam sine culpa committentis non est ut actum exigit custodiae ab eo quem scit probabiliter netum illum non facturum. Et quoad hoc est differentia inter petentem ab usurario mutuum, ct deponentem apud eundem non habentem ere.: quia ibi actus bonus petitus scitur exercendus, scilicet mutuum, hic actus bonus debitus commissus scitur non exercendus, scilicet custodia. Iste ergo errat in actu commino debito: ille autem non. Lt proptcrca iste dicitur dare materiam peccandi, et particeps culpae: quin in actu commissio debito dat materiam peccandi, ct proptcrca est particeps culpae quae committitur in actu commissio debito ob eo cui commissum est; mulus enim custos virginis est qui committit eam luxurioso, et sic de aliis. Ncc excluditur hoc a dicentibus quod quia quilibet est dominus rei suae, ponitque illi legem quam vult, ideo iste deponens apud distractorem rem suam non peccat, utpote dans illi implicate licentiam distrahendi. Erratur siquidem sic respondendo in radice quoniam deponens ncc explicite ncc implicate dut licentiam distrahendi; uo quod deponens vult depositarium teneri sibi de deposito secundum iura depositi, ct tali actione ageret contra cum si res ad iudicium reduceretur; ius autem depositi distractionem prohibet, ct ad custodiam obligat. Et proptcrcj deponens peccat participando cum malo depositario in mala custodia, ad quam tamen illum obligat cx natura contractus. – Ratione vero secundi, non est particeps culpae, neque dat materium peccandi seu peccato, plu* quam accipiens mutuum ct incidens in latrones, propter rationem allatam obiiciendo. Unde ct in littera non dicitur quod dut materiam peccandi peccato usurae, neque quod est particeps culpae usurae: sed *peccandi* et *culpa*e simpliciter dixit.

Et quoniam peccatum distractionis depositi nun semper est mortale: – quando enim quis pecuniam depositam distrahit non habendo aliam quam reddere possit requisitus statim, peccat (depositum custodiendum, non distrahendum traditur et acceptatur: proptcrca non transfertur in eo dominium), sed leviter peccat si fiducia veritati innixa insit quod, requisitus, paulo post faciat tatis: levis enim inter homines culpa haec habetur: – ideo committens pecuniam suam distractori, quem tamen novit fideliter redditurum paulo post requisitionem, licet peccet, non tamen mortaliter; sicut committens cibum guloso, sine mortali tamen peccato gulae; ct sicut committens in depositum pecuniam suam negotiatori quem novit non servare pecunias, sed omnes, quovis modo habeat, in negotiationes suas exponere.

Et hoc modo consonat huius responsionis doctrina toti articulo. Unde differentia formali* inter deponentem apud usurarium habentem unde alias usuras exerceat, et non habentem, est quin ille probabiliter creditur fidus depositarius, et non distractor depositi, ac per hoc committitur ei actus bonus, debitus, speratus quod fiet ab illo: hic creditur contrarium, ct committitur actus bonus debitus ei qui probabiliter limetur facturus oppositum. Et proptcrca hic commissor particeps est culpae distractionis. Non tamen proptcrca, quin scilicet det operam rei illicitae venialitcr. imputatur ei superappositum usurae crimen cx malitia distractoris: quoniam hoc est per accidens, ct displicens deponenti, ncc cx suo actu consequens, sed cx alterius adiuncta malitia, quam iste tolerat propter bonum sibi necessarium.

•
•Ven.7, ».

•o?i
•VffKjy.

•Ad >trv K

QUAESTIO SEPTUAGESIMANONA
DE PARTIBUS QUASI INTEGRALIBUS IUSTITIAE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de partibus quasi integralibus iustitiae *, quae sunt facere bonum et declinare a malo» et de vitiis oppositis. Circa quod quaeruntur quatuor.
Primo: utrum duo praedicta sint partes iustitiae.

Secundo: utrum transgressio sit speciale peccatum.
Tertio: utrum omissio sit speciale peccatum.
Quarto: de comparatione omissionis ad transgressionem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DECLINARE A MALO ET FACERE BONUM SINT PARTES IUSTITIAE

In Ptaltn. xxxvii, xxxviii.

PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod declinare a malo et facere bonum non sint partes iustitiae. Ad quamlibet enim virtutem pertinet facere bonum opus et vitare malum. Sed partes non excedunt totum. Ergo declinare a malo et facere bonum non debent poni partes iustitiae. quae est quaedam virtus specialis.

2. Praeterea, super illud Psalm. *, *Diverte a malo et fac bonum*, dicit Glossa *: *Illud vitat culpam*, scilicet divertere a malo; *hoc meretur vitam et palmam*, scilicet tacere bonum. Sed quaelibet pars virtutis meretur vitam et palmam. Ergo declinare a malo non est pars iustitiae.

3. Praeterea, quaecumque ita se habent quod unum includitur in alio, non distinguuntur ab invicem sicut partes alicuius totius. Sed declinare a malo includitur in hoc quod est facere bonum: nullus enim simul facit malum et bonum. Ergo declinare a malo et facere bonum non sunt partes iustitiae.

Sed contra est quod Augustinus, in libro *de Corrept. et Grat.* * ponit ad iustitiam legis pertinere *declinare a malo et facere bonum*.

Respondeo dicendum quod si loquamur de bono et malo in communi, facere bonum et vitare malum pertinet ad omnem virtutem. Et secundum hoc non possunt poni partes iustitiae, nisi forte iustitia accipiatur prout est *omnis virtus* *. Quamvis etiam iustitia hoc modo accepta respiciat quandam rationem boni specialem: prout scilicet est debitum in ordine ad legem divinam vel humanam.

Sed iustitia secundum quod est specialis virtus, respicit bonum sub ratione debiti ad proximum. Et secundum hoc ad iustitiam specialem pertinet facere bonum sub ratione debiti in comparatione ad proximum, et vitare malum oppo-

situm, scilicet quod est nocivum proximo. Ad iustitiam vero generalem pertinet facere bonum debitum in ordine ad communitatem vel ad Deum, et vitare malum oppositum.

Dicuntur autem haec duo partes iustitiae generalis vel specialis quasi integrales: quia utrumque eorum requiritur ad perfectum actum iustitiae. Ad iustitiam enim pertinet aequalitatem constituere in his quae sunt ad alterum, ut ex supradictis * patet. Eiusdem autem est aliquid constituere, et constitutum conservare. Constituit autem aliquis aequalitatem iustitiae faciendo bonum, idest reddendo alturi quod ei debetur. Conservat autem aequalitatem iustitiae iam constitutae declinando a malo, idest nullum nocumentum proximo inferendo.

An primum ergo dicendum quod bonum et malum hic accipiuntur sub quadam speciali ratione, per quam appropriantur iustitiae. Ideo autem haec duo ponuntur partes iustitiae secundum aliquam propriam rationem boni et mali, non autem alterius alicuius virtutis moralis, quia aliae virtutes morales consistunt circa passiones, in quibus bonum facere est venire ad medium, quod est declinare ab extremis quasi a malis: et sic in idem redit, quantum ad alias virtutes, facere bonum et declinare a malo. Sed iustitia consistit circa operationes et res exteriores, in quibus aliud est facere aequalitatem, et aliud est factam non corrumpere.

Ad secundum dicendum quod declinare a malo, secundum quod ponitur pars iustitiae. non importat negationem puram, quod est non facere malum: hoc enim non meretur palmam, sed solum vitat poenam. Importat autem motum voluntatis repudiantis malum, ut ipsum nomen *declinationis* ostendit. Et hoc est meritorium: prae-

a' quasi. — Om. PDEllIxa.
jii conservare. — in hit quae sunt ad alterum odduni Pa.

γ) /Jro autem. — Ideo tamen et ABCEFKI., Idea cum et I, Ideo tamen quod H, /deo autem et D, /deo et px et a, /deo tamen ISk.

PCg.

an\$.

Ad
utn
ad

8C-
m-
ac.
sti-
di-
itl-
IU-
J
m,
at
e-
0-

c,
T
i-
j-
lC
n
d
c
e
it
d
n
*!< «ni.
>
*
e

QUAESTIO LXXIX, ARTICULUS II

cipue quando aliquis impugnatur ut malum faciat, et resistit.
Ad tertium dicendum quod facere bonum est actus completivus iustitiac, et quasi pars princi-

palis eius. Declinare autem a malo est actus imperfectior. et secundaria pars eius. Et ideo est quasi pars materialis, sine qua non potest esse pars formalis completa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis septuagessimacnonac dubium occurrit circa rationem in responsione ad primum redditam, quare scilicet declinare a malo et facere bonum secundum aliquam propriam rationem boni et mali, ponuntur partes iustitiac, et non ponuntur partes aliarum virtutum, puta fortitudinis et temperantiae, secundum altas speciales rationes boni. Ratio enim litterae est quia in altis virtutibus in idem redit utrumque: in iustitia nutem altud est aequalitatem facere, et aliud factam non corrumpere. Videtur autem haec ratio nulla. Tum quia in ipsa iustitia etiam in idem redit utrumque: nam idem est aequalitatem facere et ab inaequali declinare, non minu» quam ab extremis ad medium venire. – Tum quia sicut aliud est aequalitatem facere et aliud factam non corrumpere, ita aliud est medium inter passiones constituere, et aliud constitutum medium non corrumpere. Et sic undique ratio ruit.
Ad huius evidentiam, sciendum est quod inter aequalitatem. circa quam versatur iustitia, et medium, circa quod aliae sunt virtutes morales, hncc est differentia, quod aequalitas est in rebus ipsis, medium autem intus in animis nostris. Et hinc lit ut constitutum per alius virtutes medium a me, nullus alius possit corrumpere: nullus enim me potest invitum ex temperato facere intemperatum. Constitutam vero aequalitatem n me potest alius, me invito, corrumpere: ut patet cum reddendum iussi agrum suurn loanni, et alter iubet eundem agrum ub co auferendum; corrumpit enim ille aequalitatem quam ego fcci. Et hinc intenta ad propositum differentia clara habetur: scilicet quod in aliis virtutibus facere medium et non corrumpere illud idem est, sicut illuminatio continua; in iustitia nutem facere aequalitatem et non corrumpere illam diversa sunt, quia aequalitas lacta in rebus non conservatur ex meo faccrc. quia non dependet a mc. potest namque 4

mullis aliis corrumpi. Quia ergo tiliud est iaccrc aequalitatem, et aliud est [non] corrumpere aequalitatem factam a se vel nb alio; et hoc non habet locum in aliis virtutibus: ideo faccrc bonum et declinare a malo, quae haec important, assignantur specialiter iustitiac, et non aliis virtutibus.
Et quia Auctor non videtur ex litterae superficie super hac sc fundasse differentia, ideo, respondendo ad obiccta, dicitur quod differentia ista secundum veritatem non attenditur penes recessum a termino a quo. puta malo, et accessum ad terminum nd quem, puta bonum sed penes faccrc terminum nd quem, et non corrumpere illum. Et hoc expressit littera, assignando quare specialiter haec sunt partes iustitiac, ut patet in hac responsione. Causa autem quare littera dc aliis virtutibus meminit accessus ad medium et recessus ab extremis, et hoc contraposuit, ut apparet, \crae differentiae, quae est secundum faccrc et non corrumpere, fuit quia Auctor a notioribus docebat et manifestis. Manifestum nutem ex t quod in aliis virtutibus declinare a malo et facere bonum communiter sumuntur pro recessu ab extremis et accessu ud medium. Et propterca ostendit quod haec manifeste importata per has partes in aliis virtutibus non sunt duae partes: et per oppositum est quod illa quae manifeste importantur per easdem partes in materi» iustitiac, sunt duae panes. Ita quod Auctor primo exclusit quod importata per illas partes in materia aliarum virtutum non sunt duae partes. Deinde quod importata per easdem panes in materia iustitiac sunt duae partes. Et non contraposuit in veritate illa significata istis significatis. Et per haec patet solutio primae objectionis: quia non penes illud posita est differentia. Et secundae: quin penes illam posita est differentia; et falsum est quod sit eadem ratio m iustitia et aliis dc facere et non corrumpere constitutum, ut patet ex dictis.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TRANSGRESSIO SIT SPECIALE PECCATUM

secundum sic proceditur. Videtur quod transgressio non sit speciale peccatum, ^ulla cn'm sPccæs ponitur in definitione generis. Sed transgressio ponitur in communi definitione peccati: dicit enim Amkrosius * quod peccatum est *transgressio legis divinae*. Ergo transgressio non est species peccati.
2. Praeterea, nulla species excedit suum genus. Sed transgressio excedit peccatum: quia peccatum est *dictum vel factum vel concupitum contra legem Dei*. ut patet per Augustinum. XXII *contra Faust*. ♦ transgressio est etiam * contra naturam vel consuetudinem. Ergo transgressio non est species peccati.
3. Praeterea, nulla species continet sub se omnes partes in quas dividitur genus. Sed peccatum transgressionis se extendit ad omnia vitia capitalia, et etiam ad peccatu cordis, oris et operis. Ergo transgressio non est speciale peccatum.

Sed contra est quod opponitur speciali virtuti, scilicet iustitiae.
Respondeo dicendum quod nomen transgressionis a corporalibus motibus ad morales actus derivatum est. Dicitur autem aliquis secundum corporalem motum transgredi ex eo quod *graditur trans* terminum sibi praefixum. Terminus autem praefigitur homini, ut ultra non transeat, in moralibus per praeceptum negativum. Et ideo transgressio proprie dicitur ex eo quod aliquis agit aliquid contra praeceptum negativum.
Quod quidem materialiter potest esse commune omnibus ? speciebus peccatorum: quia per quumlibet speciem peccati mortalis homo transgreditur aliquod praeceptum divinum. – Sed si accipiatur formaliter, scilicet secundum hanc specialem rationem quod est facere contra praeceptum negativum, sic est speciale peccatum dupliciter. Uno quidem modo, secundum quod opponitur ad genera pec-

;

catorum opposita aliis virtutibus: sicut enim ad propriam rationem iustitiac legalis pertinet attendere debitum praecepti, ita ad propriam rationem transgressionis pertinet attendere contemptum praecepti. .Alio modo, secundum quod distinguitur ab omissione, quae contrariatur praecepto affirmativo.

Ad primum ergo dicendum quod sicut iustitia le-
MfW' ^n',s esl ( ),nn,s virtus * subiecto ct quasi materia-
liter, ita etiam iniuslitia legalis est materialiter omne peccatum, Et hoc modo peccatum defini-
vit T Ambrosius, secundum scilicet rationem iniustitiac legalis.

Ad secundum dicendum quod inclinatio naturae

pertinet ad praecepta legis naturalis. Consuetudo etiam honesta habet vim praecepti: quia, ut Au-
gustinus dicti, in epistola *de leiunio Sabbati* *.
mos populi Dei pro lege habendus est. El ideo tam peccatum quam transgressio potest esse contra consuetudinem honestam et contra inclinationem naturalem.

Ad tirtium dicendum quod omnes enumeratae species peccatorum possunt habere transgressio-
nem non secundum proprias rationes, sed secun-
dum quandam specialem rationem, ut dictum esi . – Peccatum tamen ' omissionis omnino a ¶ transgressione distinguitur.

γ) dettnivif. – dejtuit PCDOHI.J.

ι) fomrw. • autem PGj.

• Art. i, ael j.

• Ver», n.

•Qv. Mill. «t. 7.

Commentaria CaxxUuahs Caietani

J^x articulo secundo eiusdem quaestionis scptuugcsimne-
Jndnnc dubium occurrit, simpliciter ct ad hominem, circa
id quod dicitur in cnice articuli ., scilicet quod *omissionis
peccatum omnino a transgressione distinguitur*. Simpliciter
quidem, quia omissio potest cme materialiter transgressio:
ut patet cum quis non vult irc ad missam tempore de-
bito. – Ad hominem vero, quia Auctor in corpore huius
articuli dicit quod omnes specie* peccatorum possunt esse
materialiter transgressio, quia per quodlibct mortale homo
transgreditur aliquod divinum praeceptum. Si enim per
quodlibet mortale homo transgreditur praeceptum divinum;
ct omissio est peccatum monde quandoque ergo omissio
est etiam transgressio, sicut alia peccata materialiter sunt
transgressio, et non omnino distinguuntur x transgressione.

Ad hoc dicitur quod, ut patet in littera, transgressio
fomiaitor esl actus positive quo quis vult non servare
legem; et directe contrariatur actui voluntatis quo quis
vult servare legem. Et quia hic actus est actus iustitiac
legalis, extendens se ud opera omnium virtutum, pro quanto
vult quis non solum facere illa opera virtutum absolute,
sed vult ea facere quia praecepta a lege drino, vel natu-
rali vel humana; ideo actus contrarius, scilicet velle non
servare legem, est actus iniustitiue generalis seu legalis.
Etiam extendere sc quoque potest ad omnia opera vilio-
rum: pro quanto potest quis non solum peccata absolute
committere, sed potest ctium committere in odium legis.
Et sic transgressio distinguitur ab aliis peccatis sicut una

species peccati abalin sicut itiitrтин legalis ab intempe-
rantia, etc. Et hoc dicitur in litura cum dicitur -: *itcwi-* . It
dum quod opponitur ad genera peccatorum opposita aliis
virtutibus. Et quia \ellc contrariatur praecepto quod non
velimus, ideo transgrexsio, quae consistit in velle, contra-
riatur praecepto negativo. Et sic transgressio cx ratione
formali sua morali, qua scilicet constituitur in specie ia-
iistitinc legalis, opponitur vitiis ceteris ut forma materiae.
Ratione autem rationis siue formalis in genere naturae,
quia scilicet consistit in actu positivo, opponitur oniinioni
ut positivum negativo. Et hic est secundus modus in lit-
tera positu... * quo transgressio est speciale peccatum: quis
scilicet non est omissio.

Sed advertendum est quod omissionis peccatum dupli-
citer sumi potest. Primo, secundum se. Et sic, cum nul-
lum includat actum, non potest esse transgressioni* ma-
teria: implicat namque contradictoria, scilicet cisc sine
omni netu, ct esse materiam transgressionis, quae est actu*.
Et sic accepit eam \uctor dicens quod omnino a trans-
gressionem distinguitur. – Alio modo. secunJurn suam cau-
dam. Et sic potest esse materia transgressionis directe, sicut
cetera peccatu: ut cum vult quis non servare praecepta
affirmativa in odium legis. Et hoc modo quodlibct pecca-
tum mortale potest esse materia transgressionis, quia non
servat divinum praeceptum.

Et sic omnia consonant: ncc simpliciter, ncc apud Au-
ctorem controversia restat.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OMISSIO SIT SPECIALE PECCATUM

Il Sent., diit. v, qu. i, art. 3, ad 4.

tertium sic proceditur. Videtur quod
c?Q^^>0ITl^sl0 non s'l speciale peccatum.

Omne enim peccatum aut est originale
j^"*Z^-^4aut actuale. Sed omissio non est ori-
ginale peccatum: quia non contrahitur per ori-
ginem. Ncc est actuale: quia potest esse absque
omni actu, ut supra * habitum est, cum de pec-
catis in communi ageretur. Ergo omissio non est
speciale peccatum.

2. Praeterea, omne peccatum est voluntarium.
Sed omissio quandoque non est voluntaria, sed
necessaria: puta cum mulier corrupta est quae
« virginitatem vovit; vel cum aliquis amittit * rem

quam restituere tenetur; vel cum sacerdos tene-
tur celebrare et habet aliquod impedimentum.
Ergo omissio non semper est peccatum.

3. Praeterea. cuilibet speciali peccato est de-
terminare aliquod tempus quando incipit esse.
Sed hoc non est determinare in omissione: quia
quandocumque non facit similiter se habet, nec
tamen semper peccat. Ergo omissio non est spe-
ciale peccatum.

4. Praeterea, omne peccatum speciale speciali
virtuti opponitur. Sed non est dare aliquam spe-
cialem virtutem cui omissio opponitur.l. I um quia
bonum cuiuslibet virtutis omitti potest. Tum quia

• Art pnrord.

3) amittit. – anniit P,

opponitur. – opponatur PDlhCK «t a.

•Pl1-· qu.tJM,
mi. a. ad l.

• I» oxperc.

T

ludo
Au-

ideo
con-
ilio-

atae
sil-
an-
um
a a *¹.

pc-
'jn- * ¹«
bit
on
ra-
me
iri-
se.
c.
mi
it-
lfl ¹IMA

li-
li-
a-
it
s.
s-
1-
lt
tl
l-
n

l-

QUAESTIO LXXIX, ARTICULUS III

iustitia, cui specialius videtur opponi, semper requirit aliquem actum, etiam in declinatione u malo, ut dictum est ♦ omissio autem potest esse absque omni actu. Ergo omissio non est speciale peccatum.

Sed contra est quod dicitur lac. iv ♦ *Scienti bonum et non facienti, peccatum est illi.*

Respondeo dicendum quod omissio importat praetermissionem boni, non autem cuiuscumque, sed boni debiti. Bonum autem sub ratione debiti pertinet proprie ad iustitiam: ad legalem quidem, si debitum accipiat^{ur} in ordine ad legem divinam vel humanam; ad specialem autem iustitiam, secundum quod debitum consideratur in ordine ad proximum. Unde eo modo quo iustitia est specialis virtus, ut supra ¹ habitum est, et omissio est speciale peccatum distinctum a peccatis quae opponuntur aliis virtutibus. Eo vero modo quo facere bonum, cui opponitur omissio, est quaedam specialis pars iustitiae distincta a declinatione mali, cui opponitur transgressio, etiam omissio a transgressione distinguitur.

Ad primum ergo dicendum quod omissio non est peccatum originale, sed actuale: non quia habeat * aliquem actum sibi essentialem; sed secundum quod negatio actus reducitur ad genus actus. Et secundum hoc non agere accipitur ut °8crc quoddam. sicut supra ; dictum est.

Ad secundum dicendum quod omissio, sicut dicm™ est non C5t nj&j bonj debiti, au quod aliquis tenetur. Nullus autem tenetur ad impossibile. Unde nullus, si non facit id quod facere non potest, peccat per omissionem. Mulier ergo corrupta quae virginitatem vovit, non omittit virginitatem non habendo, sed non poenitendo de peccato praeterito, vel non faciendo quod potest ad votum adimplendum per continentiae observantiam. Sacerdos etiam non tenetur dicere missam nisi supposita debita opportunitate: quae si

desit, non omittit. Et similiter aliquis tenetur ad restitutionem, supposita facultate: quam si non habet nec habere potest, non omittit, dummodo laci^{at} quod potest. Et idem dicendum est in aliis.

Au tertium dicendum quod sicut peccatum transgressionis opponitur praeceptis negativis, quae pertinent ad declinandum a malo, ita peccatum omissionis opponitur praeceptis affirmati- vis, quae perlinent ad faciendum bonum. Prae- cepta autem affirmativa non obligant ad semper, sed ad tempus determinatum. Et pro illo tem- pore peccatum omissionis incipit esse.

Potest tamen contingere quod aliquis tunc sit impotens ad faciendum quod debet Quod qui- dem si sit praeter eius culpam, non omittit ut di- ctum est *. – Si vero sit propter eius culpam prae- cedentem, puta cum aliquis de sero se inebria- vit : et non potest surgere ad matutinas ut debet: dicunt quidam quod tunc incocpit r peccatum omissionis quando aliquis applicat se ad actum illicitum et incompassibilem cum illo actu ad quem tenetur. Sed hoc non videtur verum. Quia, dato quod excitaretur per violentiam et iret ad matutinas, non omitteret. Unde patet quod prae- cedens inebriatio non fuit omissio, sed omissionis causa. – Unde dicendum est quod omissio incipit ei imputari ad culpam quando fuit tempus ope- randi: tamen propter causam praecedentem, ex qua omissio sequens redditur voluntaria.

Ad quartum dicendum quod omissio directe op- ponitur iustitiae, ut dictum est*: non enim est *,D omissionis boni alicuius virtutis nisi sub ratione de- biti. quod pertinet ad iustitiam. Plus autem re- quiritur ad actum virtutis meritorium quam ad demeritum culpa^e: quia *bonum est ex integra causa, malum autem ex singularibus defectibus**. Et ideo ad iustitiae meritum requiritur actus: non s-Tb-,<*t xw autem ad omissionem.

γ) *habeat*. – *habet* P.
debet. – *oportet* Pa.
i) *omittit*. – *quod debet* adJunt Pa.

cum^ . *inebriavit*. – ·f»· *inebriaverit* Pa.
rt) *incocpit*. – *incipit* JMiK.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ts articulo tertio eiusdem quaestionis septuagcsimacnonne, Inota primo, cx corpore articuli ct responsione ad quar- tum, quod omissio potest sumi dupliciter, scilicet forma- litcr ct materialiter, sicut dc transgressione dictum est ♦. Et quod omissio formaliter imponat non agere debitum : ita quod ratio debiti formaliter cadit in ratione formali omissionis ut est speciale peccatum, hoc est formaliter sumptae. Et quia ratio debiti ad solam iustitiam inter alias virtutes spectat, ut in praecedenti Libro,qu.xnx. art. 5,ad i. habitum est; ideo omissio formaliter est peccatum iniu- stitiae, vel generalis seu legalis, vel specialis, vel utriusque, ut ratio debiti occurrit. Materialiter autem sumpta omis- sio importat non agere id quod est debitum. Et proptcrca omissio materialiter invenitur in qualibet specie virtutis, pro quanto quodlibct bonum virtutis omitti potest: sed formaliter non omittit nisi quis ut debitum omittat. Ita

quod omittens, verbi gratia, comedere quantum oportet, etc., quatenus actum temperantiae qui est debitus non facit, omittit materialiter: quatenus nutem eundem ut debitum secundum naturae vel Dei legem, non facit, omittit for- malitcr. Et sic omissio formaliter directe opponitur Ju- stitiae.

Et ut in articuli corpore dicitur, dupliciter distinguitur ct ponitur speciale peccatum. Primo» sicut peccata iniu- stitiac sunt specialia peccata .t peccatis contra temperan- tiam ct fortitudinem distincta. – Secundo, sicut inter ipsa peccata iniustitiae inter sc peccata distinguuntur, sicut actus virtuosⁱ quibus opponuntur. Et sic. quiu facere bonum ct declinare a malo sunt diversi actus iustitiae, ideo omit- tere, quod opponitur ad facere, ct transgredi, quod op- ponitur ad declinare, inter sc sunt diversu peccata spe- cialia sub iniustitia contenta. Et haec intendit littera.

QUAESTIO LXXIX, ARTICULUS IV

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM PECCATUM OMISSIONIS SIT GRAVIUS QUAM PECCATUM TRANSGRESSIONIS

Quartum sic proceditur. Videtur quod peccatum omissionis sit gravius quam peccatum transgressionis. Delictum enim videtur idem esse quod *derelictum* ♦ el sic per consequens videtur idem esse omissioni. Sed delictum est gravius quam peccatum transgressionis: quia maiori expiatione indigebat, ut patet *Levit.* v. Ergo peccatum omissionis est gravius quam peccatum transgressionis.

2. Praeterea, maiori bono maius malum opponitur: ut patet per Philosophum, in VIII *Ethic.* * Sed facere bonum, cui opponitur ommissio, est nobilior pars iustitiae quam declinare a malo, cui opponitur transgressio, ut ex supradictis * patet. Ergo ommissio est gravius peccatum quam transgressio.

3. Praeterea, peccatum commissionis potest esse et veniale et mortale. Sed peccatum omissionis videtur esse semper mortale; quia opponitur praecepto affirmativo. Ergo ommissio videtur esse gravius peccatum quam si transgressio.

4. Praeterea, maior poena est poena damni, scilicet carentia visionis divinae, quae debetur peccato omissionis, quam poena sensus, quae debetur peccato transgressionis: ut patet per Chrysostomum, *super Matth.* * Sed poena proportionatur culpa. Ergo gravius est peccatum omissionis quam transgressionis.

Sed contra est quod facilius est abstinere a malo faciendo quam implere bonum. Ergo gravius peccat qui non abstinet a malo faciendo, quod est transgredi, quam qui non implet bonum, quod est omittere.

Respondeo dicendum quod peccatum intantum est grave inquantum a virtute distat. *Contrarietas* autem est maxima distantia, ut dicitur in X *Metaphys.* * Unde contrarium magis distat a suo contrario quam simplex eius negatio: sicut nigrum plus distat ab albo quam simpliciter non album; omne enim nigrum est non album. sed non convertitur. Manifestum est autem quod transgressio contrariatur actui virtutis, ommissio autem

importat negationem ipsius; puta peccatum omissionis est si quis parentibus debitam reverentiam non exhibeat, peccatum autem transgressionis si contumeliam vel quamcumque iniuriam eis inferat. Unde manifestum est quod, simpliciter et absolute loquendo, transgressio est gravius peccatum quam ommissio: licet aliqua ommissio possit esse gravior aliqua transgressionem.

Ad primum ergo dicendum quod delictum communiter sumptum significat quamcumque omissionem. Quandoque tamen stricte accipitur pro eo quod omittitur aliquid de his quae pertinent ad Deum: vel quando scienter et quasi cum quodam contemptu derelinquit homo id quod facere debet. Et sic habet quandam gravitatem, ratione cuius maiori expiatione indiget.

Ad secundum dicendum quod ei quod est facere bonum opponitur et non facere bonum, quod est omittere, et facere malum, quod est transgredi: sed primum contradictorie, secundum contrarie. quod importat maiorem distantiam. El ideo transgressio est gravius peccatum.

Ad tertium dicendum quod sicut ommissio opponitur praeceptis affirmativis, ita transgressio opponitur praeceptis negativis. Et ideo utrumque, si proprie accipiatur, importat rationem peccati mortalis. Potest autem large dici transgressio vel ommissio ex eo quod aliquid sit *i* praeter praecepta affirmativa vel negativa, disponens ad oppositum ipsorum. El sic utrumque, large accipiendo, potest esse peccatum veniale.

Ad quartum dicendum quod peccato transgressionis respondet et poena damni, propter aversionem a Deo: et poena sensus, propter inordinatam conversionem ad bonum commutabile. Similiter etiam omissioni non solum debetur poena damni, sed etiam poena sensus: secundum illud Matth. vi ♦ *Omnis arbor quae non Jacit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur.* Et hoc propter radicem ex qua procedit: licet non habeat ex necessitate actualem conversionem ad aliquod bonum commutabile.

3) *commitjionii*. – *omhtionis* AGIpx, *tranigreuionis* PLiCKk cta; vel *trantgrcfiionii* raxrgo G: *abrasae* pCK; *commuitonii*... Sed peccatum om. B.

6) *fit.* – *fit* PCGH.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem quaestionis septuagesimaenac dubium occurrit circa id quod ibi dicitur, quod maior est distantia contraria quam contradictoria; et eius rationem, quia omne nigrum est non album, et non e contra. Ealsum enim dicitur. Quia maior est distantia inter ens et non ens quam inter duo entia. Constat autem contrariorum utrumque esse ens; contradictoriorum autem alterum non ens. Ergo. – Ratio etiam claudicat. Quia non album extendit se ad omnia extra album, quorum multa magis distant ab albo quam nigrum: ut patet de distinctis genere ab albo.

AJ hoc dicitur quod distantia dupliciter sumi potest: scilicet proprie, pro differentia seu diversitate positive; et communiter, pro diversitate qualitercumque, extensa etiam ad non convenientiam. Et si hoc secundo modo sit sermo, constat inter contradictoria esse maiorem distantiam, quia minus conveniunt, ut arguendo dicitur. – Sed primo modo maior est distantia contrariorum quam contradictoriorum. Et ratio est quia contrariorum distantia utrinque quantifientur: nam utrumque extremum est positivum, et ponit aliquantam sui distantiam. In contradictoriis vero ex uno tantum membro quantitas distantiae est tantum enim di-

stat album α non albo quantum entitatem ponit album, et non plus; quia non album nullam distantiam ponit. Et propterea Auctor optime hoc probavit ex illata ratione: quia scilicet distantia contrariorum continet in se distantiam contradictoriorum, et addit supra illam. Hoc enim significant illa verba. *Omne enim nigrum est non album, et non e contra*: ac si diceret Nigrum includit distantiam albi a non albo, quia omne nigrum est non album, et

ultra hoc includit distantiam quam ponit ipsum nigrum ab albo: ergo est maior, cum non sit c contra, scilicet quod omne non album sit nigrum. – Et quod obiciendo dicitur, quod non album extendit se ad tot, nihil obstat quia hoc est per accidens, seu materialiter. Formaliter namque loquendo, non album neque nigrum neque aliud genus infert et stat cum minori distantia positiva, puta cum pallido et aliis mediis coloribus.

QUAESTIO OCTOGESIMA

DE PARTIBUS POTENTIALIBUS IUSTITIAE

Deinde considerandum est de partibus potentialibus iustitiae, idest de virtutibus ei annexis *. Et circa hoc duo sunt consideranda.

primo quidem, quae virtutes iustitiae annectantur; secundo, considerandum est de singulis virtutibus iustitiae annexis *.

ARTICULUS UNICUS

UTRUM CONVENIENTER ASSIGNENTUR VIRTUTES IUSTITIAE ANNEXAE

Infra, qu. cxxii, <rt. i; I* il*', qu. tx, art. J; III 5 .,»!l. ti. «i-, i. :n. qu4 4 jxxtn, qu. ni art. 1.

primum sic proceditur. Videtur quod inconvenienter assignentur virtutes iustitiae annexae. Tullius enim * enumerat sex: scilicet *religionem, pietatem, gratiam, vindicationem, observantiam, veritatem*. Vindicatio autem videtur species esse comminativae iustitiae, secundum quam illatis iniuriis vindicta rependitur, ut ex supradictis* patet. Non ergo debet poni inter virtutes iustitiae annexas.

2. Praeterea, Macrobius, *super Somnium Scipionis* ponit septem: scilicet *innocentiam, amicitiam, concordiam, pietatem, religionem, affectum, humanitatem*; quarum plures a Tullio praetermittuntur *. Ergo videtur insufficienter enumeratas esse virtutes iustitiae adiunctas.

3. Praeterea, a quibusdam aliis ponuntur quinque partes iustitiae: scilicet *obedientia* respectu superioris, *disciplina* respectu interioris, *aequitas* respectu aequalium, *fides* et *veritas* respectu omnium; de quibus a Tullio non ponitur nisi *veritas* ♦ Ergo videtur insufficienter numerasse virtutes iustitiae annexas.

4. Praeterea, Andronicus Peripateticus ponit * novem partes iustitiae annexas: scilicet *liberalitatem, benignitatem, vindicativam, eugnomosynam, eusebiam, eucharistiam, sanctitatem, bonam commutationem, legispositivam*; ex quibus etiam Tullius manifeste non ponit nisi *vindicativam* * Ergo videtur insufficienter enumerasse.

5. Praeterea, Aristoteles, in V. *Ethic.* *, ponit *epieikciam* iustitiae adiunctam: de qua in nulla praemissarum assignationum videtur mentio esse facta. Ergo insufficienter sunt enumeratae virtutes iustitiae annexae.

Respondeo dicendum quod in virtutibus quae adiunguntur alicui principali virtuti duo sunt consideranda: primo quidem, quod virtutes illae in aliquo cum principali virtute conveniant; secundo, quod in aliquo deficient a perfecta ratione ipsius. Quia vero iustitia ad alterum est. ut ex supradictis * patet, omnes virtutes quae ad alterum sunt possunt ratione convenientiae p iustitiae annecti.

Ratio vero iustitiae consistit in hoc quod alteri reddatur 7 quod ei debetur secundum acqualitatem. ut ex supradictis* patet. Dupliciter igitur aliqua virtus ad alterum existons a ratione iustitiae delicii: uno quidem modo, inquantum delicii a ratione aequalis; alio modo, inquantum deficit a ratione debili.

Sum enim quaedam virtutes quae debitum quidem alteri reddunt, sed non possunt reddere aequale. Et primo quidem, quidquid ab homine Deo redditur, debitum est: non tamen potest esse aequale, ut scilicet tanium ei homo reddat quantum debet: secundum illud Psalm. ♦ *Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi?* * Et secundum hoc adiungitur iustitiae *religio, quae*. ut Tullius dicit *, *superioris cuiusdam naturae, quam divinam vocant, curam caeremoniamque vel cultum* 5 affert. - Secundo, parentibus non potest secundum aequalitatem recompensari quod eis debetur: ut patet per Philosophum, in VIII *Ethic.* * Et sic adiungitur iustitiae *pietas, perquam*. ut Tullius dicit *, *sanguine innetis patriaeque benevolis officium et diligens tribuitur cultus*. - Tercio, non potest secundum aequale praemium recompensari ab homine virtuti ut patet per Philosophum, in W *Ethic.* * Et sic adiungitur iustitiae *observantia. per quam*, ut Tullius dicit*, *homines aliqua dignitate antecedentes quodam cultu et honore dignantur*.

A ratione vero debiti iustitiae defectus potest attendi secundum quod est duplex debitum, scilicet morale et legale: unde et Philosophus, in VIII *Ethic.* * secundum hoc duplex iustum assignat. Debitum quidem legale est ad quod reddendum aliquis lege adstringitur: et tale debitum proprie attendit iustitia quae est principalis virtus. Debitum autem morale est quod aliquis debet ex honestate virtutis. Et quia debitum necessitatem importat, ideo tale debitum habet duplicem gradum. Quoddam enim est sic necessarium ut sine eo honestas morum conservari non possit: et hoc habet plus de ratione debiti. Et potest

IX tut ft hhe.
tor. lib. II, c4p.
LIU

*Qa.Lit,«n.4.

*t b i,αip.ηu.

• a. t.

•cr. «*·«·

• d< ,</*/>»·*.

•c< ».

s/iī. icet.-iη'

•Qa.Lroi.ârt.3.

l

■ numcroi jr. - tnumtrate PDG.
p) conv<ntfnti.if. - <f>:ivcnicnli P.
y) l'cJdalttr. - rcdJat P.

3) ifl cultum. - Om. PGL»K. pmt curam ponit D.
i) vntuit. virtut P.

hoc debitum attendi ex parte ipsius debentis. Et sic ad hoc debitum pertinet quod homo talem se exhibeat alteri in verbis et factis qualis est. Et ita adiungitur iustitiae *veritas. pcr quam.* ut Tylltus dicit \ *immutata ea quae suntꜥ aut fuerunt aut futura sunt. dicuntur.* – Potest etiam attendi ex parte eius cui debetur: prout scilicet aliquis récompensai alicui secundum ca quae fecit. Quandoque quidem in bonis. Et sic adiungitur iustitiae *gratia, in qua.* ut Tullius dicit*, *amicitiarum et officiorum alterius memoria, remunerandi voluntas continetur alterius.* – Quandoque vero in malis. Et sic adiungitur iustitiae *vindictio. per quam,* ut Tullius dicit . *vis aut iniuria. et omnino quidquid obscurum r[†] est. defendendo aut ulciscendo propulsatur.*

Aliud vero debitum est necessarium sicut conferens ad maiorem honestatem, sine quo tamen honestas conservari potest. Quod quidem debitum attendit *liberalitas. affabilitas* sive *amicitia.* ct * alia huiusmodi. Quae Tullius praetermittit in praedicta enumeratione, quia parum habent de ratione debiti.

At> primum ergo dicendum quod vindicta quae fit auctoritate publicae potestatis secundum sententiam iudicis*, perlinet ad iustitiam commutativam. Sed vindicia quam quis facit proprio motu, non tamen contra legem, vel quam quis a iudice requirit, pertinet ad virtutem iustitiae adiunctam.

Ad secundum dicendum quod Macrobius videtur attendisse ad duas partes intégrales iustitiae: scilicet declinare a malo, ad quod pertinet *innocentia*; ct tacere bonum. ad quod pertinent sex alia. Quorum duo videntur pertinere ad aequales: scilicet *amicitia* in exteriori convictu, ct *concordia* interius. Duo vero pertinent ad superiores: *pietas* ad parentes, et *religio* ad Deum. Duo vero ad inferiores: scilicet *affectus*, inquantum placent bona eorum: et *humanitas*, pcr quam subvenitur eorum defectibus. Dicit enim Isidorus, in libro *Etymol.* *. quod *humanus* dicitur aliquis *quia habeatx circa hominem amorem et miserationis affectum: unde humanitas dicta est qua nos invicem tuemur.* – Et secundum hoc *amicitia* sumitur prout ordinat exteriorum convictum: sicut de ca Philosophus tractat in IV *Ethic.* ♦

Potest etiam *amicitia* sumi secundum quod proprie respicit allectum: prout determinatur a Philosopho in VIII et in IX *Ethic.* Et sic ad amicitiam pertinent tria: scilicet benevolentia, quae hic dicitur” *affectus*; ct *concordia*; et beneficentia. quae hic vocatur *humanitas.* – Haec

autem Tullius praetermisit, quia parum habent de ratione debiti, ut dictum est

An rt.ivnu.M dicendum quod *obcdienlia* includitur in *observantia*, quam Tullius ponit: nam praecellentibus l personis debetur ct reverentia honoris ct obedient.a. – *bides* autem, *pcr quam fiunt dicta* *, includitur in *veritate*, quantum ad observantiam promissorum, Ventas autem in plus se habet, ut infra * patebit. – *Disciplina* autem non debetur ex debito necessitatis: quia interiori non est aliquis obligatus, inquantum est inferior (potest tamen aliquis superiori . obligari ut inferioribus provideat: secundum illud Matth. xxiv♦: *Fidelis servus et prudens, quem constitui! dominus super familiam suam*). Et ideo a Tullio praetermittitur. Potest autem contineri sub *humanitate*, quam Macrobius ponit ‘. – *Aequitas* vero sub *epieikeia* **, vel *amicitia*.

Ad qi.ahium dicendum quod in illa enumeratione ponuntur quaedam pertinentia ad veram iustitiam ‘. Ad particularem quidem, *bona commutatio*: de qua dicit quod est *habitus in commutationibus aequalitatem custodiens.* – Ad legalem autem iustitiam, quantum ad ea quae communiter sunt observanda, ponitur *legisposiliva*: quae, ut ipse dicit est *scientia commutationum politicarum ad communitatem 9 relatarum.* Quantum vero ad ea quae quandoque particulariter agenda occurrunt praeter communes leges, ponitur *eugnmnoyna.* quasi *bona gnome*, quae est in talibus directive. ut supra * habitum est in tractatu de prudentia. Et ideo dicit de ea quod est *voluntaria iustificatio*: quia scilicet ex proprio arbitrio id quod iustum est homo secundum eam servat, non secundum legem scriptam. Attribuuntur autem haec duo prudentiae secundum directionem, iustitiae vero σ secundum exeeutionem. – *Eusebia* vero dicitur quasi *bonus cultus.* Unde est idem quod *religio.* Ideo ' de ea dicit quod est *scientia Deifamulatus* (ct loquitur secundum modum quo Socrates dicebat *omnes virtutes esse scientias* *). Et ad idem reducitur *sanctitas*, ut post ♦dicetur.– *Eucharistia* autem est idem quod *bona gratia.* quam Tullius ponit *: sicut et *vindicatiram.* – *Benignitas* autem videtur esse idem cum *affectu.* quem ponit Macrobius *. Unde ct Isidorus dicit, in libro *Etymol.* *, quod *benignus est vir sponte ad benefaciendum paratus, et dulcis ad eloquium.* Et ipse Andronicus dicit quod *benignitas est habitus voluntarie benefactivus.* – *Liberalitas* autem videtur ad *humanitatem* pertinere.

An QUINTUM DICENDUM quod *epieikeia* non adiungitur iustitiae particulari, sed legali. Et videtur esse idem cum en quae dicta est *engnomosyna* *.

• Q<. UHL

• L[†]i. m.

T

» Ibid., »n. n.

» αv, »η)
‘. al», «cx

2

Jp.W.S.i-
1k lcd v»,
.oc «.

I

Γ. lce «u
♦w e t

• In cerare,

i

»Γ.ii*, Und.

«p

‘Vm. 45.

• C<. n»p. >J t
.. i> uK - a.
rwp. U

■

p

I

:

• CT. Art»*n-. E:
A/c ht-. VI «r.
mun-c-S.
im. »1.
♦ Qm. lxjaj. *r..

• U. ars. 1.

• Ct. rrrp *4 2

• !J> X. adUl
ii.

* Cl l.-ψ. 4.

ζ) ca quai sunt. – aunt (est h <tf quai iunt la, sunt ra quae P; dicuntur nm. PpG ct a.

η) obscurum.– obfuturuni »K.
ct. – aut Pa.

ι) iudicit. – iudicii ABCDEFGHpK.

<γ) yertinent. – Om. P. – Ante yietat PG eJJunt scilicet.

I) quia Meat. – qui habrf GL.

qua. – yrr quam !.. quia Pa.

V) dicitur. – dicuntur P.

ζ) yracellcnlibut. – yracf.vcdlcntibni ARF.

ο) suyertori. – tuyerior PH»K.

κ) veram iuitltiain.– iustitiam veram cd.a, yarticulartm iustitiam quaedam autem ad legalem P.

ρ) communitatem. – communicationem ADDI I, commutationem CGIKLxa.

ο) »vro. – rtM Pl.px el a.

ρ) tdeo.. r ideo DUt. Vndc G.

Commonlaria. Cardinalia Caietani

In articulo unico quaestionis octogesimae dubium occurrit circa responsionem ad primum, pro quanto ibi dicitur quod vindicta quae fit a iudice spectat ad commutativam iustitiam, vindicta autem quam quis n iudice requirit pertinet ad virtutem adiunctam, hoc cit ad vindicationem. Videtur namque quod implicct repugnantia. Nam eadem est vindicta quam quis requirit a iudice, ct quam iudex facit. Et consequenter si facta est commutativuc iustitiae, ergo ct requisita: et si requisito non est iustitiae commutativae sed adiunctac, ergo nec facta.

Ad hoc breviter dicitur quod distinctio vindictae non est accipienda rculitcr, ac si oporteat esse duas vindictas, alteram a commutativa, alteram a vindicatione: sed est intclligcnda relative, quod scilicet vindicta pro quanto reddit peccanti aequale in poena, pertinet ad iustitiam com-

mutiitivam; pro quanto autem immunem reddit personam ab illata sibi iniuria, pertinet ad vindicationem, ut inferius qu. cvnt * patet. Et quia α parte petitur ut immunis reddatur, ideo dicitur quod spectat ad vindicationem. Et quoniam α iudice fit ob aequalitatem faciendam, ideo dicitur quod pertinet ad comminativam iustitiam.

In eodem articulo octogesimae quaestionis, in reipositione ad tertium, nota diligentissime illud, scilicet: *Fides, qua fiunt dicta, includitur m veritate*. Quoniam inferius *, ‘Q--em. cum dc virtute veritatis tractabitur, examinanda sunt, et dc fide tractandum est.

In eodem articulo nota quantum profecerit Auctor a tempore quo scripsit articulum ultimum qu. m, dist. xxxin, in 111 *Sent*. Distant enim haec ab illis ut lux clara a subobscura. Quare haec sequere.

• C   '   .
tsirot
• Q».

• Qj. H.
– Qu. eri.
• Qu c*xo.
.. Qu OX.

• Qu <W.
.. Qg. COM.
--fc/S..

• Qu W* Hψ

• Qu. Lil Hψ

• Qy lA11X-

• Q-», t-

P
tr
ai
di
at

in
di

D
in
lit

ec
ta
re
lig
et:

lir
At
au
xit

W
eti

* V«F>.

QUAESTIO OCTOGESIMAPRIMA

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de singulis l prae-dictarum virtutum, quantum ad praesentem intentionem pertinet ♦ Et primo considerandum est de religione: secundo, de pietate*; tertio, de observantia*; quarto, de gratia**;

quinto, de vindicta*; sexto, de veritate¹; septimo, de amicitia*; octavo, de liberalitate**;

nono, de epieikcia*. De aliis autem hic** enumeratis supra dictum est: partim in tractatu de caritate, scilicet de concordia et aliis huiusmodi²; partim in hoc tractatu de iustitia, sicut de bona commutatione* et innocentia*; de legispositiva autem in tractatu de prudentia*.

Circa religionem vero tria considerata oc-

currunt: primo quidem, de ipsa religione secun-dum sc; secundo, de actibus eius*; tertio, de aliis oppositis ♦

Circa primum quaeruntur octo.

Primo: utrum religio consistat tantum in ordine ad Deum.

Secundo: utrum religio sit virtus.

Tertio: utrum religio sit una virtus.

Quarto: utrum religio sit specialis virtus.

Quinto: utrum religio sit virtus theologica.

Sexto: utrum religio sit praeferenda aliis vir-tutibus moralibus.

Septimo: utrum religio habeat exteriores actus.

Octavo: utrum religio sit eadem sanctitati.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM RELIGIO ORDINET HOMINEM SOLUM /AD DEUM

ill Sent., dist. ixxni« qu. in. art. qu* i, «d i; Cant. Impupn. RcU\$. . c»p. i; /n ftocct, dc 7>n<, qu. m, tn. 2.

-m primum sic proceditur. \ idetur quod religio non ordinet hominum solum ad Deum. Dicitur enim lac. l *: *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare pupillos ct viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se custodire ab hoc saeculo*. Sed visitare pupillos ct viduas dicitur secundum ordinum ad proximum: quod autem dicit *immaculatum se custodire ab hoc saeculo*, perlinet ad ordinem quo ordinatur homo in seipso. Ergo religio non solum dicitur in ordine ad Deum.

3. Praeterea. Augustinus dicit, in X *de Civ. Dei* *: *Quia latinat loquendi consuetudine, noti imperitorum, verum etiam doctissimorum, cognationibus humanis atque affinitatibus et quibuscum-que necessitudinibus dicitur exhibenda religio; non eo vocabulo vitatur ambiguum cum de cultu dei-tatis* . veritur quaestio, ut *fidenter dicere valeamus religionem non esse nisi cultum Dei*. Ergo re-ligio dicitur non solum in ordine ad Deum, sed etiam in ordine ad propinquos.

3. Praeterea, ad religionem videtur latria per-tinere. *Latria* autem § *interpretatur servitus*, ut Augustinus dicit, in X *de Civ. Dei* *. Servire autem debemus non solum Deo, sed etiam pro-ximis: secundum illud *Gal. v ♦ Ar caritatem spiritus servite invicem*. Ergo religio importat etiam ordinem ad proximum.

4. Praeterea, ad religionem pertinet cultus. Sed homo dicitur non solum colere Deum; sed etiam proximum: secundum illud Catonis*: *Cole parentes*. Ergo etiam religio nos ordinat ad pro-ximum, et non solum ad Deum.

5. Praeterea, omnes in statu salutis existences Deo sunt subiecti. Non autem dicuntur religiosi omnes qui sunt in statu salutis, sed solum illi qui quibusdam votis ct observantiis et ad obe-diendum aliquibus hominibus se adstringunt. Ergo religio non videtur importare ordinem subjectionis hominis ad Deum.

Sed contra est quod Tullius dicit, II *Rhel.* *, quod *religio est quae superioris . naturae, quam divinam vocant, curam caeremoniamque affert*.

Respondeo dicendum quod, sicut Isidorus dicit, in libro *Elymoi.* *, *religiosus, ut ait Cicero, a reli-gione appellatus* \ *qui retractat et tanquam relegit ea quae ad cultum divinum pertinent*. Et sic re-ligio videtur dicta a *refigendo* ea quae sunt di-vini cultus: quia huiusmodi sunt frequenter in corde revolvenda, secundum illud *Pray. III ♦ In* ' *V<ny* ** *omnibus viis luis cogita illum*. - Quamvis etiam possit intelligi religio cx hoc dicta quod *Deum redigere debemus, quem amiseramus négligentes*: sicut Augustinus dicit, X *de Civ. Dei.* * - Vel po-test intelligi religio a *religando* dicta: unde Au-gustinus dicit, in libro *de Vera Relig.* *: *Religet nos religio uni omnipotenti Deo*.

n) iinffulii.- partibut addunt P.tl< ct a.
ft latina. - ablafiva l), latria reteri ct xα; pro loquendi courue-tudine, fecundum loquendi contuetudincm «I; ρ»ι imperitorum P addit tantum.
γ deitatis. - pietatis H, divinitatii Pa.
autem. - enim codice* ct Pa.
« quae superioris. - tuitio pK, quaedam tuitio «uri ct P.t; pn>
Svymax Tukou D. Thomak T. VI.

divinam, divinum DGHIjA; pn> curam toiremoniamiuf, cultum cjrxxmonijm*uc codke.» cultum vd caeremoniam Pl.
Q appellatu*. - appellatur O. appellati" at P»AC; pro retractat, remittit A, reiterat D, abnuac pBFOK; pro relegit, rcckpit ADI Kp Hk, rcrlipit CEIhlUh relipit LpOot; pro rr/ijrrwd. rdipeudo ABEF. rcclipcndo DHKif, rdependo Pl.

Sive autem religio dicatur a frequenti lectione r, sive ex iterata electione eius quod negligenter amissum est, sive ꝑ n religatione, religio proprie importat ordinem ad Deum. Ipse enim est cui principaliter alligari debemus, tanquam indeficienti principio; ad quem etiam nostra electio assidue dirigi debet, sicut in ultimum finem; quem etiam negligenter peccando amittimus, et credendo et fidem protestando recuperare debemus.

An PRIMUM ergo dicendum quod religio habet duplices actus. Quosdam quidem proprios et immediatos, quos elicit, per quos homo ordinatur ad solum Deum: sicut sacrificare, adorare et alia huiusmodi. Alios autem actus habet quos producit mediantibus virtutibus quibus imperat, ordinans eos in divinam reverentiam: quia scilicet virtus ad quam perlinet finis, imperat virtutibus ad quas perlinent ea quae sunt ad finem. El secundum hoc actus religionis per modum imperii ponitur esse *risitare pupillos et viduas in tribulatione eorum*, quod est actus elicitus a misericordia: *immaculatum autem custodire se ab hoc saeculo* imperative quidem est religionis, eheitive autem temperantiae vcl alicuius huiusmodi virtutis.

Ad secundum dicendum quod religio refertur ad ea quae exhibentur cognationibus humanis, extenso nomine religionis: non autem secundum quod religio proprie dicitur. Unde Augustinus, parum ante verba inducta, praemittit: *Religio distinctius ꝑ non quemlibet, sed Dei cultum significare videtur*.

Ad tertium dicendum quod cum servus dicatur ad dominum, nucesse est quod ubi est propria et specialis ratio dominii, ibi sil specialis et propria ratio servitutis. Manifestum est autem quod dominium convenit Deo secundum propriam cl singularem quandum rationem: quia scilicet ipse omnia fecit, et quia summum in omnibus rebus oblinet principatum. Et ideo specialis ratio servitutis ei debetur. Et talis servitus nomine latraiae designatur apud Graecos. Et ideo ad religionem proprie perlinet.

Ad quartum dicendum quod colere dicimus homines quos honorificatione, vel recordatione, vel praesentia frequentamus. Et etiam aliqua quae nobis subiccta sunt coli a nobis dicuntur: sicut agricolae dicunlur ex eo quod *colunt agros*, et incolae dicunlur ex eo quod *colunt* loca quae inhabitant. Quia lamen specialis honor debetur Deo. tanquam primo omnium principio, etiam specialis ratio cultus ei debetur, quae graeco nomine vocatur *eusebia* vel *Iheosebia*: ut patet per Augustinum, *X de Cir. Dei* *.

Ad quintum dicendum quod quamvis religiosi dici possint communiter omnes qui Deum colunt, specialiter tamen religiosi dicuntur qui totam vitam suam divino cultui dedicant, a mundanis negotiis se abstrahentes. Sicut etiam contemplativi dicuntur non qui contemplantur, sed qui contemplationi totam vitam suam deputant. Huiusmodi autem non se subiiciunt homini propter hominem, sed propter Deum: secundum illud Apostoli, *Gal. iv* *: *Sicut angelum Dei excepistis ꝑv** me, sicut Christum Iesum*.

η) lectione. – electiane ARCDEFGHKLa, refectione Pl. religione ꝑx; sive cx iterata electione om. G.
I) the. – dicatur jJJunt Pa.

C alia. – omnia P.
Jtihrctiu!. – ditfrictivi l'aCK cl ka.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis octogcsiniacprimac, nota quod, quemadmodum iu praecedenti Libro * didicimus, peccatorum distinctio penes hoc quod sunt in Deum, se ipsum vcl proximum, reliquis distinctionibus antepositur. Attendit enim non nd rationes, sed ad personas ipsas, in quas solas peccare contingit: nullum namque peccatum est si contra perbonam nullam est. cum solius intellectualis naturae subsistentes res, quas personas dicimus, offendi possint. Ita inter virtutes quaedam hominem perficiunt ud seipsum, ut temperantia; quaedam nd proximum, ut iustitia: quaedam ad Deum, ut religio: *quot modis* enim *dicitur unum oppositorum, tot dicitur ct reliquum* *. Religio ergo bonum reddit hominem ct opus eius in ordine ad Deum directe ct proxime: quin hic est proximus finis eius, ut homo recte ad Deum se habeat; sicut temperantiae proximus finis est ut homo in scipso sobrius sit, ct iustitiae ut proximo reddat quod suum est.

Dr Nar. Deor.. In eodem articulo, circa derivationem vocabuli *religionis* male consonant viri illustres. Nam Cicero* n *religendo* libros divini cultus; Lactantius * a *religando* nos Deo; Augustinus* a *redigendo* Deum, quem dimisimus,

in ity, clp;
«Tg D
it. X cap. m.'

*An. i.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM RELIGIO SIT VIRTUS

I* Il., qu, u, nn. 3; III Sent., dnt. n, qu, i. art. i, qu* t.

SECUNDI m sic proceditur. Videtur quod <X^voΓv̄l'β*v πoπ s,t virtus. Ad religionem enim pertinere videtur Deo reverentiam ∫^◀^'y^◀&exhibere. Sed revereri est actus timoris, qui est donum, ut ex supradictis * patet. Ergo religio non cst virtus, sed donum.

2. Praeterea, omnis virtus in libera voluntate consisBt: unde dicitur *habitus electivus* vel voluntarius. Sed sicut dictum est ♦ ad religionem pertinet latría. quae servitutem quondam importat. Ergo religio non est virtus.

3. Praeterea, sicut dicitur in II *Ethic.* *, aptitude virtutum ’ inest nobis a natura: unde ea quae pertinent ad virtutes sunt dc dictaminc rationis naturalis. Sed ad religionem pertinet *caeremoniam divinae naturae afferre* *. Caeremonialia autem, ut supra ¶ dictum est, non sunt de dictaminc rationis naturalis. Ergo religio non est virtus.

Sed contra est quia connumeratur aliis virtutibus, ut ex praemissis * patet.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, *virtus est quae bonum facit habentem et opus eius bonum reddit*. Et ideo accesse est dicere omnem actum bonum ad virtutem pertinere. Manifestum est autem quod reddere debitum alicui habet rationem boni: quia per hoc quod aliquis

alteri debitum reddit, etiam > constituitur in proportionem convenienti respectu ipsius, quasi convenienter ordinatus ad ipsum: ordo autem ad rationem boni pertinet, sicut et modus et species, ut per Augustinum patet, in libro *de Natura Boni* *. ’ <*p ω Cum igitur ad religionem pertineat reddere honorem debitum alicui, scilicet Deo, manifestum est quod religio virtus est.

Ad primum ergo dicendum quod revereri Deum esi actus doni timoris. Ad religionem autem pertinet facere aliqua propter divinam reverentiam. Unde non sequitur quod religio sit idem quod donum timoris, sed quod ordinetur ad ipsum sicut ad aliquid principalius. Sunt enim dona principaliora virtutibus moralibus, ut supra · habitum est.

Ad secundum dicendum quod etiam servus potest voluntarie domino suo exhibere quod debet: ct sic *facit de necessitate virtutem* ·, debitum voluntarie reddens. Et similiter etiam τ exhibere Deo Π4"· γ debitam servitutem potest esse actus virtutis, secundum quod homo voluntarie hoc ’ facit.

Ad tertium dicendum quod de dictaminc rationis naturalis est quod homo aliqua faciat ad reverentiam divinam: sed quod haec determinate faciat vel illa, istud non est dc dictaminc rationis naturalis, sed dc institutione iuris divini vel humani.

·) virtutum. – virtuti* Vka.

?) etiam, – ct AUEFHpCx, om. PDGII jCx et a.

γ) etiam, – Om. PAα.

o) hoc. – Om. P.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis octogcsimacprie. in principio corporis articuli, adverte quod Auctor ab effectu formali infert causam formalem. Ex hoc enim quod virtus cst quae formaliter facit bonum habentem ct opus eius quasi formaliter reddit bonum, arguit Auctor necessitatem virtutis ex actu bono. Et vere sic cst.

’ntc^8cnd° Per actum bonum ut in II *Ethic.* ’ describitur, actum scilicet bonum ct bene, omnis huiusmodi actus virtutem coxigit. Actus vero bonus, sed adhuc non bene, ad virtutem quidem ex suo genere spectat, quamvis u virtute non sit. Utroque enim modo virtutis necessitatem, actu vel potentia, infert actus bonus.

In eodem secundo articulo, adverte quod quemadmodum iustitiae proprius ct adaequatus actus cst reddere unicuique quod suum cst. ita proprius ct adaequatus religionis actus cst reddere Deo debitum cultum seu honorem: ut

etiam in sequenti articulo, in responsione ad secundum, habes.

In responsione ud tertium eiusdem articuli, adverte quod sicut de dictaminc naturalis rationis cst in virtute temperantiae ut homo medium teneat in cibo et potu, ct non quod hunc vel illum cibum aut potum assumat; ita in virtute religionis ex dictaminc naturalis rationis cst quod medium teneat in ordinatione sui ipsius ad Deum, sed quod has vel illas caeremonias assumat ad ordinandum seipsum in Deum, hoc cst ex divino vel positivo iure. Unde sicut temperantia non negatur virtus propter indeterminationem materine, ita nec religio resecanda est a virtutibus propter incertitudinem materiae, quae in actibus quibus Deus colitur consistit. Ad formale namque, non ad cenam materiam spectandum cst.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM RELIGIO SIT I NA VIRTUS

a b tertium sic proceditur. Videtur quod religio non sit una virtus. Per religionem enim ordinamur ad Deum, ut dictum cst *. In Deo autem est accipere

tres Personas: et iterum nulla attributa, quae saltem ratione differunt. Diversa autem ratio obiccti sufficit ad diversificandum virtutes, ut ex supradictis * patet. Ergo religio non cst una virtus,

2. Praeterea, unius virtutis unus videtur esse “actus : habitus enim distinguuntur secundum actus. Religionis autem nulli sunt actus: sicut colere et servire, vovere, orare, sacrificare, et multa huiusmodi. Ergo religio non est una virtus.

3. Praeterea, adoratio ad religionem pertinet. Sed adoratio alia ratione adhibetur imaginibus, et alia ipsi Deo. Cum ergo diversa ratio distinguat virtutes, videtur quod religio non sit una virtus.

Sed contra est quod dicitur *Ephes*, iv *Unus Deus, una fides*. Sed vera religio protestatur fidem unius Dei. Ergo religio est una vinus.

Respondeo dicendum quod, sicut supra ‘ habitum est, habitus distinguuntur secundum diversam rationem obiecti. Ad religionem autem pertinet exhibere reverentiam uni Deo secundum unam rationem, inquantum scilicet est primum principium creationis et gubernationis rerum: un-jc jpSC dicit, Malach. i *: *5/ ego Pater, ubi honor meus?* patris enim est et producere et gubernare. El ideo manifestum est quod religio est una virtus.

Ad primum ergo dicendum quod tres Personae divinae sunt unum principium creationis et gubernationis rerum : et ideo cis una religione ser-

vitur. Diversae autem rationes attributorum concurrunt ad rationem primi principii; quia Deus producit omnia et gubernat sapientia, voluntate et potentia bonitatis suae. Et ideo religio est una virtus.

Ad secundum dicendum quod eodem actu homo servit Deo et colit ipsum: nam cultus respicit Dei excellentiam, cui reverentia debetur; servitus autem respicit sublectionem hominis, qui ex sua conditione obligatur ad exhibendum reverentiam Deo. Et ad haec duo pertinent omnes actus qui religioni attribuuntur: quia per omnes homo protestatur divinam excellentiam et sublectionem sui ad Deum, vel exhibendo aliquid ei, vel iterum ? assumendo aliquid divinum.

Ad tertium dicendum quod imaginibus non exhibetur religionis cultus secundum quod in se ipsis considerantur, quasi res quaedam: sed secundum quod sunt imagines ducentes in Deum incarnatum. Motus autem qui est in imaginem prout est imago, non sistit T in ipsa, sed tendit in id cuius est imago ♦ El ideo ex hoc quod imaginibus Christi exhibetur religionis cultus, non diversificatur ratio latrariae, nec virtus religionis.

s) ridetur rwe. – nt P.

j); iterum. • etiam eliquac editione.

y) sistit. – coitiutit l'Gu.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem octogcsiinacpriinnc quaestionis dubium difficile est. quomodo iste articulus stare potest cum articulo quinto huiusmet quaestioni». In articulo namque quinto expresse negatur Deum esse obiectum religionis: et propterea religionem non esse virtutem thcologalc[m], ut patet ibi. Hic autem probatur quod religio est una virtus quia habet unum Deum secundum unam rationem pro obiecto: ut patet in littera assumente pro maiore propositione, *Habitus distinguuntur secundum diversam rationem obiecti*, et subsumente, *Xd religionem pertinet exhibere reverentiam uni Deo secundum unam rationem, inquantum scilicet est primum principium creationis et gubernationis rerum*. Si namque discursus iste non aequivocus, sed efficax est, manifeste dicit Deum esse obiectum reli-

gionis, et propterea ex eius unitate secundum talem n-tionem, religionem esse unam virtutem.

Ad hoc dubium summarie dicitur quod obiectum virtutis est duplex: *cui*, et *quod*. Et quod Deus est obiectum religionis cui, non quod. Et propterea uterque articulos verum dicit et intentum sortitur. Sed quoniam haec obscura sunt, in quinto articulo declarabuntur.

In responsione ad tertium eiusdem articuli dubia plura occurrunt: scilicet de unico motu in imaginem et id cuius est imago; et de imaginibus Christi adorandis oratione latrariae. ScJ quoniam de his erit specialis tractatus in proprio loco, in Tertia scilicet Parte, qu. xxv . ideo ibi tractanda relinquuntur.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM RELIGIO SIT SPECIALIS VIRTUS AB ALIIS DISTINCTA

III Sent., dot. ix, qu. i, art. i, qu* ; In Boet, de Trin., qu. in. art. 3.

Sed quartum sic proceditur. Videtur quod religio non sit specialis virtus ab aliis distincta. Dicit enim Augustinus, X *de Cir. Dei**. *Verum sacrificium est omne opus quod geritur ut sancta societate Deo iungamur*. Sed sacrificium perlinet ad religionem. Ergo omne opus virtutis ad religionem pertinet. Et sic non est specialis virtus.

2. Praeterea, Apostolus dicit. I *ad Cor*. x *: *Omnia in gloriam Dei facite*. Sed ad religionem pertinet aliqua facere ad Dei reverentiam, ut supra * dictum est. Ergo religio non est specialis virtus.

3. Praeterea , caritas qua diligitur Deus non est virtus distincta a caritate qua diligitur proximus. Sed sicut dicitur in VIII *Ethic*. . *honorari propinquum est ei quod est amari*. Ergo religio, qua honoratur Deus, non est virrus specialiter* distincta ab observantia vel dulia vel pietate, quibus honoratur proximus. Ergo non est virtus specialis.

Sed contra est quod ponitur pars Ê iustitiae ab aliis eius partibus distincta *.

Respondeo dicendum quod cum virtus ordinetur ad bonum, ubi est specialis ratio boni, ibi oportet esse specialem virtutem. Bonum autem ad quod

a) specialiter. – vpecialis IsK.

pi pars. – aliqua pari T'.

QUAESTIO LXXXI, ARTICULUS V

i8>

ordinatur religio est exhibere Deo debitum honorem. Honor autem debetur alicui ratione excellentiae. Deo autem competit singularis excellentia: inquantum omnia in infinitum transcendit secundum omnimodum excessum. Unde ei debetur specialis honor: sicut in rebus humanis videmus quod diversis excellentiis personarum diversus honor debetur, alius quidem patri, alius rugi, et sic de aliis. Unde manifestum est quod religio est specialis virtus.

An PRIMUM ergo DICENDUM quod omne opus virtutis dicitur esse sacrificium inquantum ordinatur ad Dei reverentiam. Unde cx hoc non habetur quod religio sit generalis virtus, sed quod imperet omnibus aliis virtutibus, sicut supra dictum est.

γ) *elicientem.* – *quasi ad elicientem* L

Commentaria Cardinalis Caietani

Ix articulo quarto eiusdem quaestionis, in responsione ad secundum, dubium occurrit, quo pacto ce quunc secundum suam speciem spectant ad divinam reverentium, ut oratio, adoratio, etc., spectent od religionem elidtive. Et est ratio dubii quia religio in voluntate, plurcs autem huiusmodi operationum sunt netu* alterius potentiae quam voluntatis: oratio enim est actus intellectus, etc.

Ad hoc dicitur quod, licet cius sit netus cuius est potentin, ut dicitur in *de Somrt. et Vigil.* .; ct multo mugis eiusdem sit habitus ct actus, ac per hoc netus religionis sit voluntatis, cuius est habitus ipsa religio in assignatione tamen propriorum actuum respectu virtutis non attenditur sic identitas potentiae quin magi* attendatur identitas habitus. Hoc cit, quod virtuti attribuuntur ut proprii actus non solum si eiusdem sint potentiae in qua est habitus virtutis, sed etiam actus aliarum potentiarum, dummodo non per aliam sirtutem illos eliciant: ut patet in actibus iustitiac, temperantiae, et oppositorum vitiorum. Iustitiac siquidem proprius actus est non solum velle reddere cuique suum, sed exteriori netu reddere quod suum est; ct similiter injustitiae actus est auferre alienum. Temperantiae quoque actus est non solum concupiscere moderate cibum.

Ad secundum dicendum quod omnia, secundum quod in gloriam Dei fiunt, pertinent ad religionem non quasi ad elicientem, sed quasi ad imperantem. Illa autem pertinent ad religionem elicientem γ quae secundum rationem suae speciei pertinent ad reverentiam Dei.

Ad tertium dicendum quod obiectum amoris est bonum: obiectum autem honoris vel reverentiae est aliquid excellens. Bonitas autem Dei communicatur creaturae, non autem excellentia bonitatis eius. Et ideo caritas qua diligitur Deus non est virtus distincta a caritate qua diligitur proximus; religio autem, qua honoratur Deus, distinguitur a virtutibus quibus honoratur proximus.

Ad quartum dicendum quod obiectum reverentiae est bonum, sed non est bonum in se, sed in eo quod est obiectum reverentiae.

Ad quintum dicendum quod obiectum reverentiae est bonum, sed non est bonum in se, sed in eo quod est obiectum reverentiae.

sed etiam exterior sumptio modernta; ct similiter intemperantiae est exterior luxuria, etc. Ratio autem quare actus inferioris potentiae attribuantur superiori potentiae imperative tantum, habitui vero in illa superiore potentia existenti clicilivc, est quin potentia importat principium actus quoad substantiam netus, habitus autem importat principium actui quoad qualitatem eiusdem. Substantia autem actus, nisi principium imperfectum sit, ab uno tantum proprio ac proximo principio clicilivc est: qualitas vero eiusdem ab extraneo etiam principio lanquam α proximo clicitive esse potest, quia accidens cius est adventicium, multiplex ct variabile. Actus igitur multi exteriores, ut sacrificia, caeremoniae; ct interiores aliarum potentiarum, ut oratio; sunt proprii, immediati ct elicitive actus religionis, quamvis sint imperative tantum actus voluntatis, in qua est subjective religio. Er simile est respectu aliarum virtutum ct vitiorum*, ut patet in exemplis datis.

In responsione ad tertium eiusdem articuli, adverte quod Auctor iterum asserit excellentiam divinae bonitatis esse obiectum religionis, ac per hoc Deum esse obiectum religionis *.

Λ
C<- Ut Pficc.,
Comment.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM RELIGIO SIT VIRTUS THEOLOGICA

III dinu n. qu. l. «et. i, qu* 3; /k l'irtut/, qu. t, art. ta, «J it; In Boel. de TrùL, qu. ui, art. J.

Ad quintum sic proceditur. Videtur quod religio sit virtus theologica. Dicit enim Augustinus, in *Enchirid.* *, quod *Deus colitur fide, spe et caritate*, quae sunt virtutes theologicae. Sed *cultum Deo afferre* perlinel religionem ". Ergo religio est virtus theologica.

2. Praeterea, virtus theologica dicitur quae habet Deum pro obiccto. Religio autem habet Deum pro obiccto: quia ad solum Deum ordinat, ut dictum est ♦ Ergo religio est virtus theologica.

3. Praeterea, omnis virtus vel est theologica, vel intellectualis, vel moralis, ut ex supradictis * patet. Manifestum est autem quod religio non

est vinus intellectualis: quia eius perfectio non attenditur secundum considerationem veri. Similiter etiam non est virtus moralis, cuius proprium est tenere medium inter superfluum et diminutum: non enim aliquis potest superflue Deum colere, secundum illud *Eccli.* xliiii *: *De-nedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: maior enim est omni laude.* Ergo relinquitur quod sit virtus theologica.

Sed contra est quod ponitur pars iustitiac*, .α. quae est virtus moralis.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*, ' Απ '« religio est quae Deo debitum cultum affert. Duo igitur in religione considerantur. Unum quidem quod religio Deo affert, cultus scilicet .: ct hoc

α cultu» iciliict. – cultuni iciliict l*K. cultum H. teiheet cultu» PDGEpCK*K ct 4.

sc habet per modum materiae et obiecti ad religionem. Aliud autem est id cui affertur, scilicet Deus. Cui cultus exhibetur non quasi actus quibus Deus colitur ipsum Deum attingunt sicut cum credimus Deo, credendo Deum attingimus (propter quod supra * dictum est quod Deus est fidei obiectum non solum inquantum credimus Deum, sed inquantum credimus Deo): affertur autem Deo debitus cultus inquantum actus quidam, quibus Deus colitur, in Dei reverentiam fiunt, puta sacrificiorum oblationes et alia huiusmodi. Unde manifestum est quod Deus non comparatur ad virtutem religionis sicut materia vel obiectum, sed sicut finis. Et ideo religio non est virtus theologica, cuius obiectum est ultimus linis: sed est virtus moralis, cuius est esse circa ea quae sunt ad finem.

An primum ergo DICENDUM quod semper potentia vel virtus quae operatur circa finem, per imperium movet potentiam vel virtutem operantem ea γ quae ordinantur in finem illum. Virtutes autem theologicae, scilicet fides, spes et caritas, habent actum circa Deum sicut circa

proprium obiectum. Et ideo suo imperio causant actum religionis, quae operatur quaedam in ordine ad Deum. Et ideo Augustinus dicit quod *Deus colitur fide, spe et caritate*.

Ad secundum dicendum quod religio ordinat hominem in Deum non sicut in obiectum, sed sicut in finem.

Ad tertium dicendum quod religio non est virtus theologica neque intellectualis, sed moralis: cum sit pars iustitiae. Er medium in ipsa accipitur non quidem inter passiones, sed secundum quandam aequalitatem inter operationes 4 quae sunt ad Deum. Dico autem aequalitatem non absolute, quia Deo non potest tantum exhiberi quantum ei debetur: sed secundum considerationem ‘humanae facultatis et divinae acceptationis. Superlluum autem in his quae ad divinum cultum pertinent esse potest, non secundum circumstantiam *quanti*, sed secundum alias circumstantias: puta quia cultus divinus exhibetur cui non debet exhiberi, vel quando non debet, vel secundum alias circumstantias prout non debet.

attingunt. – attingant PDGfl «C et .t, ijv. n. m. ». γ) ej. – ea autem BCEFpAKtf, circa ea H.

B) inter (.prratfonti. – in operationibus H, io optralfonti ceteri, c) cumidoratlionem. – .jwjuXjhi coufideratfonan Pa.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo quinto eiusdem octogcsimacrimae quaestio- nis dubium, in tertio articulo inchoatum, occurrit de obiecto religionis. Aperte namque Auctor docet hoc in loco Deum non esse obiectum religionis. Et hoc habet quaestionem ad hominem, ut patet ex antedictis *; et simpliciter, quia falsum est quod actibus religionis non attingatur Deus. Orando namque et petendo Deum ipsum honorificari, et Deum ipsum nobis, constat quod α Deo Deum petimus; et cultum Deo afferendo, Deum orationis actu attingimus: sicut credendo Deum et Deo, fidei actu attingimus Deum.

• Art. y. Com- CammcoL^ an.'

Ad hoc dicitur quod sicut in universo naturae rerum sic sunt connexae et ordinatae ut inferior in sui supremo attingat naturae superioris conditionem (in cuius signum, natura dementaris in sui supremo movetur motu caelesti, et anima in sui supremo intelligit absque discursu); ita in virtutibus moralibus suprema carum, quae est religio, participat naturam theologialium virtutum. Propter quod religio, quia moralis est, actibus suis non attingit Deum ut obiectum seu materiam circa quam operatur, sed circa humanam mentem, humana opera, resque exteriores, quas offert Deo orando, adorando, sacrificando, offerendo: quia vero theologales participat, Deum habet pro obiecto non simpliciter, sed cui debitum cultum affert.

Et quidem quod religio habeat Deum pro obiecto cui debitum affert cultum, evidenter patet. – Quod etiam ex tali obiecto sumatur unitas vel diversitas habitus, pntet ex hoc quod alia est virtus qua cultum Deo, alia qua cultum patri, alia qua cultum maioribus exhibemus, propterca quin alia ratione Deus, alia pater, alia alii honorandi sunt: ut testatur distinctio inter pietatem, observantiam et religionem. Et propter hoc in articulo tertio ex unitate rationis formalis Dei assignata est unitas religionis; et in articulo quarto ex incommunicabilitate illius rationis, distinctio religionis u virtute qua honoratur creatura, deducta est. in responsione ad ultimum.

Sed quod Deus non attingatur actibus quibus colitur, non ita liquet. Si tamen proprios religionis actus formaliter et nudos inspexerimus, manifestum erit quod quae-

rimus. Actus namque interiores, quibus solis possumus Deum attingere, ut sunt actus voluntatis et intellectus (nam materiales actus ad Deum terminari nequeunt), quatenus religionis sunt, debitum Deo cultum reddunt: hoc est, offerunt Deo vel mentem ipsam, ut devotio, oratio; vel exteriora. Ac per hoc. colendo Deum, non Deum secundum rem attingimus actibus illis quibus illum colere dicimur, sed attingimus nos ipsos aut res extra: quamvis grammaticaliter colere Deum attingere Deum significet, pro quanto lv *colere* significat terminari ad Deum. Secundum tamen veritatem rei, actus colendi ad nos aut nostra stringit. offerendo illa Deo. Non sic autem in fide, ut ia littera dicitur: sed credendo Deo (quod est habere Deuro pro obiecto ut cui), attingit actu credendi ipsum Deum.

Sed obscuritatem in hac re facit quia considerantur ictus religionis non formaliter, quatenus religionis solius sunt, sed quasi vestiti ab aliqua alia virtute. Sicut cum oratio petit Deum propter Deum, et huiusmodi. imperata a caritate hoc facit; cum innititur divino auxilio, imperata a spe hoc habet; cum contemplationi divinae insistit, a fide et donis intellectus ac sapientiae movetur; et sic de similibus dicendum est. In hoc ergo oportet resolvere, quod actus religionis, pro quanto religionis pure sunt, nos nostraque attingunt ut materiam quam Deo oderunt. Ita quod sicut cum genu flectimus. ipso actu membra nostra offerimus eorum officio; ita acubus intellectus et voluntatis ipsas vires offerimus earundem officio. Et quia voluntas cetera movet, per ipsam etiam reliqua offerimus. Pro quanto vero quandoque actus religionis ad Deum attingunt, ex alieno hoc sortiuntur.

Et per haec patet quod nec veritati nec sibi adversatur Auctor huc in loco, sed omnia consonant: ut amplius in hoc tractatu * liquida erit eius intentio ex ipsius doctrina. ;

II. In responsione nd primum, intellige, novice, quod Auctor glossat Augustinum, quod Deus fide, spe et caritate colitur *causaliter*: quin scilicet causant religionem qua colitur, etc. Quod de religione infusa nullam videtur habere quaestionem. De acquisita autem verificatur quoad revelata caerimonialia, et huiusmodi ad religionem spectantia.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM RELIGIO SIT PRAEFERENDA ALIIS VIRTUTIBUS MORALIBUS

Infra, qu. lxxxviii. 6j Dr t*crf. I7f Spint., c?p. xu; Quodl. VI, qu. n.

sextum sic proceditur. Videtur quod religio non sit praeferenda aliis virtutibus moralibus. Perfectio enim virtutis !0*^cX\morall[s] consistit in hoc quod attingit medium: ut patet in ll *Ethic.* * Sed religio deficit in attingendo medium iustitiac: quia non reddit Deo omnino aequale. Ergo religio non est potior aliis virtutibus moralibus.

1 2. Praeterea, in his quae hominibus a exhibentur, tanto videtur aliquid essu laudabilius quanto magis indigenti exhibetur: unde dicitur Isaiae MH -; *Frangere esurienti panem tuum*. Sed Deus non indiget aliquo quod ei a nobis exhibeatur: •r»,n.nn.a. secundum illud Psalm. *: *Dixi 'l: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*. Ergo religio videtur minus laudabilis aliis virtutibus, per quas hominibus subvenitur.

3. Praetere*, quanto aliquid iit cx maiori necessitate, tanto minus est laudabile: secundum illud | ad Cor. ix ♦ *Si euangelii^arero, non est mihi gloria: necessitas τ mihi imeumbit*. Ubi autem est maius debitum, ibi est maior necessitas. Cum igitur Deo maxime sit debitum quod ei ab homine exhibetur, videtur quod religio sit minus laudabilis inter virtutes humanas.

Sed contra est quod *Exod.* xx ponuntur primo praecepta ad religionem pertinentia, tanquam praecipua. Ordo autem praeceptorum propor-

tionally ordini virtutum: quia praecepta legis dantur de actibus virtutum. Ergo religio est praecipua inter virtutes morales.

Respondeo dicendum quod ea quae sunt ad finem sortiuntur bonitatem cx ordine in finem: et ideo quanto sunt fini propinquiora, tanto sunt meliora. Virtutes autem morales, ut supra * ha- · ah.j. hilum est, sunt circa ea quae ordinantur in Deum sicut in finem. Religio autem magis de propinquo accedit ad Deum quam aliae virtutes morales: inquantum operatur ea quae directe et immediate ordinantur in honorum divinum. Et ideo religio praeminet inter alias virtutes morales.

Ad primi m ergo dicendum quod laus virtutis in voluntate consistit, non autem in potestate. Et ideo deficere ab aequalitate, quae est medium iustitiae, propter delectum potestatis, non diminuit laudem virtutis, si non fuerit detectus cx parte voluntatis.

Ad secundum dicendum quod in his quae exhibentur alteri * propter eorum utilitatem, est exhibitio laudabilior quae iit magis indigenti: quia est utilior. Deo autem non exhibetur aliquid propter eius utilitatem: sed propter eius gloriam, nostram autem utilitatem.

Ad tertium dicendum quod ubi est necessitas, tollitur gloria supercrogationis non autem excluditur meritum virtutis, si adsit voluntas. Et propter hoc ratio non sequitur.

a) Aowuniioo. ~ omnibus ADCEFHIKpx.

p) Dixi.- Om. D, Domine iddit a. Domino 'Jdit P.

y) ttceeuital. - enim «ddunl PDG.

aifert. - alii» quacJtn editione*.

s) iuptrcrogatlonis. - »*bromationi» ABEFILpCx.

Commentaria Cardinalis Caietani

1 x articulo sexto eiusdem quaestionis octogcsimneprimnc | dubium occurrit ud hominem, ct simpliciter. Nam superius in qu. unit. art. ult., Auctor posuit iustitiam primam inter virtutes morales. Hic autem ponit religionem praecipuam inter easdem. - Simpliciter autem, quia iustitia ordinatur ad proximum, religio autem ad Deum: nc per hoc, religio praeferenda est iustitiac. etiam legali, quae ad bonum commune humanum ordinatur.

Ad hoc dicitur quod comparatio praesens, ud litteram, non fit nisi inter partem et partem: ct non inter totum ct panem. Iustitia autem legalis ct religio sc habent ut totum et pars: nam ad iustitiam legalem spectat ordinare •Amtttafc ea quae religiosi, sicut ca quae temperati et quae fortis *; - ? - </ - unde ct leges latae inveniuntur dc his quae ad religionem spectant. Non enim perfecta esset iustitia legalis nisi reddendo Deo debitum ordinaret, non minus quam proximo. Propter quod non est a iustitiac legalis tine alienus Deus ut finis est cultus sibi per religionem exhibendi: cum potius, sicut ad eam spectant fines ceterarum virtutum moralium particularium, ita ad eandem spectat finis religionis. - Ncc obstat quod finem illum non ordinat ad commune bonum sicut nec religio, licet sit particularis virtus, illum finem ad commune bonum ordinat, quia hoc repugnat tali fini. Sed sufficit quod bonitatem tam hominis quam operis religiosi, in hoc ipso quod Deo debitum reddat cultum, ad commune bonum ordinat iustitia imperativa, religio participative.

Unde ad primam obicaioncm dicitur quod licet re-

ligio sit inferior iustitia legali, utpote pars ipsius ct imperata ab illa; est tamen praecipua pars iustitiac, ct praeminet iustitiae particulari tam commutativac quam distributivac. Nec oppositum Auctor alibi sensit.

Ad secundum vero obicciioncm, negatur quod iustitia restringatur ad proximum. Licet enim sic ad alterum, sub ly tamen *alterum* etiam Deus ipse comprehenditur: quoniam nonnulla iustitia est reddere Deo quod sibi debetur, quamvis non possit reddi omnino aequale. Unde ct pars iustitiae ponitur religio .

Potest tamen aliter dici, quod licet finis proximus adacquatusque iustitiac legalis sit commune bonum humanum, tinis tamen eiusdem particularis est etiam Deus. Ac per hoc, non est postponenda religioni.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli, nota quod ad virtutem moralem ca quae sunt potestatis sc habent materialiter, ut patet de divitiis in magnificentia: ca vero quae sunt voluntatis sc habent formalitcr. Et ratio est quin virtus moralis est *habitus electivus*, ut dicitur in II *Ethic*, -; ct proptcrca defectus in posse non minuit decorem ct excellentiam virtutis, si adsit perfectio in xelic. Et ideo in littera dicitur quod nihil religionis laudi adimitur cx hoc quod non potest attingere aequale simpliciter: quoniam religio perficit voluntatem ud reddendum debitum possibile, ac per hoc. aequale si esset possibile. Attendendum est enim ad formale rerum, ct secundum illud magnificandae sunt.

*n.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM LATRIA HABEAT ALIQUEM EXTERIOREM ACTUM

Infra, qu. l.xxxiv, art. 2; III Cont. Gent., cap. cm; III Sent., d»L it, qu. l. nrt. 3, qu* 3; in licet, de Trin^ qu. m, «n. 3.

SEPT,MUM s,c p r o c e d i t u r . Videtur quod Vmwtf latria e non habeat aliquem exteriorē actum. Dicitur enim Ioan, iv : *Deus spiritus est: et eos qui adorant eum. in spiritu et veritate adorare oportet.* Sed exteriores actus non pertinent ad spiritum, sed magis ad corpus. Ergo religio, ad quam pertinet adoratio, non habet exteriores actus, sed interiores.

2. Praeterea, religionis finis est Deo reverentiam ct honorem exhibere. Sed videtur ad irreverentiam alicuius excellentis pertinere si ea sibi exhibeantur quae proprie ad interiores pertinent. Cum igitur ea quae exhibet homo corporalibus actibus proprie videantur ad indigentias hominum ordinari, vel ad reverentiam inferiorum creaturarum; non videtur quod P congrue possunt assumi in divinam reverentiam.

3. Praeterea, Augustinus, in VI *de Civ. Dei* ♦ commendat Senecam de hoc quod vituperat quosdam qui idolis ea exhibebant quae solent hominibus exhiberi: quia scilicet immortalibus non conveniunt ea quae sunt mortalium. Sed haec multo minus conveniunt Deo vero, qui est excelsus *super omnes deos* ■. Ergo videtur reprehensibile esse quod aliquis corporalibus actibus Deum colat. Non ergo habet religio corporales actus.

Sed contra est quod in Psalm. * dicitur: *Cor meum et caro mea exaltaverunt in Deum rivum.* Sed sicut interiores actus pertinent ad cor, ita exteriores actus pertinent ad membra carnis. Ergo videtur quod Deus sit colendus non solum interioribus actibus, sed etiam exterioribus.

Respondeo dicendum quod Deo reverentiam ct honorem exhibemus non propter ipsum γ, qui in seipso est gloria plenus, cui nihil a creatura adiici

potest, sed propter nos: quia videlicet per hoc quod Deum reveremur et honoramus, mens nostra ei subiicitur, et in hoc eius perfectio consistit; quaelibet enim res perficitur per hoc quod subditur suo superiori, sicut corpus per hoc quod vivificatur ab anima, el aer per hoc quod illuminatur a sole. Mens autem humana indiget ad hoc quod coniungatur Deo, sensibilibus inductione: quia *invisibilia * per ea quae facta sunt, intellecta, conspiciuntur.* ut Apostolus dicit, *ad Rom.* * Et ideo in divino cultu necesse est aliquibus corporalibus uti, ut cis, quasi signis quibusdam. mens hominis excitetur ad spirituales actus, quibus Deo coniungitur. Et ideo religio habet quidem interiores actus quasi principales et perse ad religionum pertinentes: exteriores vero actus quasi secundarios, et ad interiores actus ordinatos.

Ad primum ergo dicendum quod Dominus loquitur quantum ad id quod est principale et per se intentum in cultu divino.

Ad secundum dicendum quod huiusmodi exteriora non exhibentur Deo quasi his indigeat: secundum illud Psalm. ' : *Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo?* Sed exhibentur Deo tanquam signa quaedam l interiorum el spiritualium operum, quae per sc Deus acceptat. Unde Augustinus dicit, in X *de Civ. Dei* ♦ *Sacrificium risibile invisibilis sacrificii sacramentum, idest sacrum signum, est.*

Ad tertium dicendum quod idololatrae deridentur ex hoc quod ea quae ad homines pertinent idolis exhibebant non tanquam ζ signa excitantia eos ad aliqua spiritualia, sed tanquam per sc eis accepta. Et praecipue quia erant vana et turpia.

a) latria. – rdiftio PGu.

3) non videtur quod. – ideo videtur quod AEFUpCKx. ideo ridetur quod non P« ct a, ideo non videtur quod sK. ideo videtur quod (conprue non) II, ideo videtur quod (incongrue) I; pro reverentiam, irreverentiam »A.

γ) tpium. – seipsum Pa. — Pro qui in, quia P.

8) invisibilia. – Dei aJJunt PDbCK.

») quaedam. – Om. P.

ζ) non tanquam. – tanquam non ABCEFitlpx.

Commentaria Cardinalis Caietani

TN articulo septimo eiusdem OctOgcsimaeprimae quacJLstiohis» nota duo. Primo, quod cum dicitur. *Deo honorem exhibemus non propter seipsum*, ly *propter* non denotat causam finalem, sed terminum utilitatis. Constat namque quod colimus Deum propter seipsum ut finem, alioquin perversus ordo esset *uti fruendo* ∴ sed non propter ipsius Dei, sed nostri utilitatem, ita quod nec augmentum gloriae nec quodeumque aliud Deo ex nostro cultu accrescere potest, dc quo scriptum est *: *Honorum nostrorum non indiges*. Recolendum est enim quod sicut quaecumque perfectio creata «diuncta divinae non facit perfectius, ita ncc quaecumque gloria creata adiuncta gloriae divinae facit gloriosius. Ncc obstat quod gloria dc genere suo sit bonum excrinscmm, utpotc consistens in cognosci, aestimari ac laudari. Nam sicut cognitioni, aestimationi, laudationi activae ipsius Dei nulla additu cognitio, aestimatio aut laudatio facit maiorem; itn ncc gloriae quam habet apud sc-

ipsum Deus in propria notitia ct laude, quaecumque addita facit maiorem. In nobis ergo glorificatur Deus cultu nostro, in universo extra Deum : non in seipso. Sed tamen hoc ipsum quod est extendi gloriam eius, ad ipsum ordinandum est ut finem propter quem debet fieri, ct ad quod universi bona ordinantur, quia est Deus.

Secundo, quin actibus exterioribus utitur religio ut signis excitantibus interiores in sc vel in aliis. Et propterca talis debet esse modus in omnibus huiusmodi ut, si privata scctrataque sunt, ad solam interiorum propriorum excitationem, conservationem vel augmentationem mensurentur: si autem communia aut publica, ad communem ct publicam devotionem spectandum est. Unde ct in responsione ad tertium gentiles reprehenduntur quia cibos potusque, et huiusmodi ad nos spectantia, Deo otfercbant quasi ei per sc grata.

• Ver». M<

• An. 4.

?

• Cap. ».

•I*». xar,vcr». j.

•P-. LXVIII.
ver+. j.

• Q*. UU, ari.

• Vcrv 74, ft.

• Art. I. d 3 j
art.). 2.

3
fngsa. Hα.
B-X XI m Lrrtl.

•Ui.X..Ahu-S.

DeDirer»
p-. LXXXIII

• p». K<. »tr*. a

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM RELIGIO SIT IDEM SANCTITATI

octavum sic proceditur. Videtur quod religio non sit idem sanctitati. Religio enim est quaedam specialis virtus, ut habitum est ♦ Sanctitas autem dicitur esse generalis virtus: est enim *facietis fideles et servantes ea quae ad Deum sunt tusta*, ut Andronicus dicit *. Ergo sanctitas non est idem religioni.

2. Praeterea, sanctitas munditiam importare videtur: dicit enim Dionysius, xii cap. *de Div. Noni.*, quod *sanctitas est ab omni immunditia libera et perfecta et omnino immaculata munditia*. Munditia autem maxime videtur pertinere ad temperantiam, quae turpitudines corporales excludit. Cum igitur religio ad iustitiam pertineat, videtur quod sanctitas non sit idem religioni.

3. Praeterea, ea quae dividuntur ex opposito non sunt idem. Sed in quadam enumeratione partium iustitiae sanctitas dividitur religioni, ut supra * habitum est. Ergo sanctitas non est idem quod religio.

-4.75. Sed contra est quod dicitur Luc. i *: *Serviamus illi in sanctitate et iustitia*. Sed servire Deo pertinet ad religionem, ut supra * habitum est. Ergo religio est idem sanctitati.

Respondeo dicendum quod nomen sanctitatis duo videtur importare. Uno quidem modo, munditiam: et huic significationi competit nomen graccum. dicitur enim *agios* quasi *3 tina terra* *. Alio modo importat firmitatem: unde apud antiquos *sancta* dicebantur quae legibus erant munita ut violari non deberent; unde et dicitur essu aliquid *sancitum* quia est lege firmatum. Potest etiam secundum Latinos hoc nomen *sanctus* ad munditiam pertinere: ut intelligatur sanctus quasi « sanguine tinctus ». eo quod antiquitus illi qui purificari volebant sanguine hostiae tangebantur.

tus. ut Isidorus dicit, in libro *Etymol.* *

Et utraque significatio competit, ut sanctitas attribatur his quae ? divino cultui applicantur: ita quod non solum homines, sed etiam templum et vasa et alia huiusmodi sanctificari dicantur ex hoc quod cultui divino applicantur. Munditia enim necessaria est ad hoc quod mens Deo applicetur. Quia mens humana inquinatur ex hoc quod inferioribus rebus immergitur 1: sicut quaelibet res ex immixtione peioris sordescit, ut argentum ex immixtione plumbi. Oportet autem quod mens ab inferioribus rebus abstrahatur, ad hoc quod supremae rei possit coniungi. Et ideo mens sine munditia Deo applicari non potest. Unde *ad Hcb.* ult. * dicitur: *Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam. sine qua nemo videbit Deum.* - Firmitas etiam exigitur ad hoc quod mens Deo applicetur. Applicatur enim ei sicut ultimo fini et primo principio: huiusmodi autem oportet maxime immobilia esse. Unde dicebat Apostolus, *Rom.* vni ♦ *Certus sum quod neque mors neque vita separabit me a caritate Dei.*

Sic igitur sanctitas dicitur per quam mens hominis scipsam et suos actus applicat Deo. Unde non differt a religione secundum essentiam, sed solum ratione. Nam religio dicitur secundum quod exhibet Deo debitum famulatum in his quae pertinent specialiter ad cultum divinum, sicut in sacrificiis, oblationibus et aliis huiusmodi: sanctitas autem dicitur secundum quod homo non solum hacc, sed aliarum virtutum opera refert in Deum, vel ' secundum quod homo se disponit per bona opera ad cultum divinum'.

An primum ergo dicendum quod sanctitas est quaedam specialis virtus secundum essentiam: et secundum hoc est quodammodo eadem religioni. Habet autem quondam generalitatem, secundum quod omnes virtutum actus per imperium ordinat in bonum divinum: sicut et iustitia legalis dicitur generalis virtus, inquantum ordinat omnium virtutum actus in bonum commune.

Ad secundum dicendum quod temperantia munditiam quidem operatur: non tamen ita quod habeat rationem sanctitatis nisi referatur in Deum. Unde de ipsa virginitate dicit Augustinus, in libro *de Virginitate* *, quod *non quia virginitas est. sed quia Deo dicata est. honoratur.*

Ad tertium dicendum quod sanctitas distincta est a religione propter differentiam praedictam: non quia differat re, sed ratione tantum, ut dictum est *.

■
•CLOnaLBo*
■XI-LmC

* Alt *

1 Dr. .ψοάα.

•Qp. «n. im.
♦.

*Vtm. 5. *

2
1

5

s {MAJ/. - i.iat Pd.
p quae.— qui ADFGHKLftC ei x.
y) immergitur. - iniungitur ABEPKicj fungitur l, cauluHgitur Pa.
3,i vd. - Ora. Pa.

.) offerdw. divinum. - quaedam opera ad cultum d'rtnum per.
tinmtia Pa.
{) digerat. - digerunt i'a. - fjaOrm on. P.

Commentaria Cardinalia* Caiotani

In articulo octavo eiusdem quaestionis, nota identitatem simul et differentiam religionis et sanctitatis in hoc consistere quod identitas eat realis et rationis formalis essentialis: utraque enim reddit Deo debitum cultum. Sed differentia secundum rationem est in hoc quod religio directe respicit ea quae specialiter ad divinum cultum pertinent, ut sunt caeremoniae, sacrificia, oblationes et huiusmodi: sanctitas autem directe respicit mentem, et mediante mente respicit et alia virtutum opera, et etiam religionis opera;

SCXMAE Tnu»u D. ΓnoMAM T. VI.

ita quod tam religionis quam aliarum virtutum opera respicit sanctitas mediante mente, quia utitur illis ut per illa mentem applicet Deo, et consequenter humanos actus a mente procedentes. Et hanc diilcrentiarn manifestat Auctor in littera bene perspecta *, dum primo concludit quod *wnchtas est per quam mens hominis setpsam et suat actus applicat Dea*; et postmodum dicit quod *sanctitas religionis aliarumque virtutum opera refert in Deum secundum quod homo se disponit*; et specialiter quoad religionis

M

IX *>. . <

opera hoc declarans, subdit, *per bona quaedam opera ad cultum divntum pertinentia*. Fuit autem specialis ratio dc religioni» potius quam aliarum virtutum moralium operibus declarandi quod disponunt hominem, quia sunt ad alterum: opera enim mansuetudinis« temperantiae ct huiusmodi manifeste disponunt hominem in se.

Ex hac autem differentia patet quod multi sunt religiosi qui non *unt sancti : omnes nutem sancti sunt religiosi. Qui enim caeremoniis, sacrificiis ct huiusmodi vacant, religiosi vocari possunt: sancti autem nequaquam, nisi scmetipsos intrinsecus per haec Deo applicent.

• An 6, Co»- II. In responsione ad primum eiusdem articuli dubium occurrit, quo pacto sanctitas, ut in littera dicitur, imperat actibus aliarum virtutum, cum dictum sit * quod iustitia legalis imperat religioni. Oportet enim imperantem virtutem superiorem esse imperata.

Ad hoc dicitur quod manifestum est bonum religionis ex pane subiccti esse panem boni communis, ct ordinabile ad bonum commune: ct proptcrca iustitiam legalem imperare religioni. – Manifestum rursus est iustitiam legalem mundiheare mentem: ac per hoc, imperari posse a sanctitate ad mentis sanctificationem, sicut temperantiam ct aliarum virtutum actus. – Manifestum quoque amplius est quod quilibet virtutis actus, pro quanto liber est, potest sub voto cadere: ac per hoc, materia sanctitatis aut rcligionis esse, cuius votum est actus, ut infra * patet; ac per hoc, imperari a sanctitate. – Ex quibus sequitur quod

• Qu. uxxvm,

cx hoc solum quod una virtus potent imperare actui alterius. non efficaciter arguitur virtutem illam esse simpliciter priorem: alioquin religio esset prior fide, curn contingat vovere actum fidei. Contingit namque hoc cx reflexione actuum animae supra scipsos: ct religio seu sanctitas hoc sortitur cx suo priore fine, qui est Deus, ad quem omnia multis possunt referri modis.

Concedendum est igitur quod sanctitas imperat iustitiae legali, ct e contra, quamvis diversimode: quia iustitia legalis imperat in ordine nd commune bonum; sanctitas autem in ordine ad Deum ut sanctitatis finem. Et quamvis secundum quid hac virtutes se habeant ut excedente» et excessae, simpliciter tamen iustitia legalis potior et prior videtur. Tum quia totum praefertur parti. – 'lum quia cx obiccto nobilitantur ct ordinantur simpliciter virtutes. Obiectum autem iustitiae legalis est commune bonum, sub quo comprehenditur etiam illud particulare bonum quod est religionis obiectum. Propter quod non est propinquius Deo, ultimo fini, religionis materia seu obiectum quam iustitiae legalis obiectum, nisi sicut proprium communi, aut pars totius toti. quod pertinet ad abusivam comparisonem. Et proptcrca dictum est · quod Auctor non comparavit religionem iustitiae legali cum praetulit eam ceteris moralibus: quoniam nobilitas partis non condividitur contra nobilitatem tutius, sed alterius partis. Et ratio Auctoris dc approximutione maiori ad finem, non habet locum respectu obiccti iustitiae legalis, eadem ratione.

• CJ qu. l xix j, Introd.
• Ibid-, irt. 7-

• Qu. uxnr».

• Qu. LXUXn-

· Art. s.Cea.

• Pin. 1. qt Lutiu ujq., l* II--·. qu. xxm
*rt. <.

1 tP'.qa.xxi
«n. j, <

QUAESTIO OCTOGESIMASECUNDA
DE DEVOTIONE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de actibus religionis *. Et primo, de actibus interioribus, qui, secundum praedicta ♦ sunt principales; secundo, de actibus exterioribus, qui sunt secundarii ♦ Interiores autem actus religionis videntur esse devotio et oratio. Primo ergo de devotione agendum est; secundo, de oratione *.

Circa primum quaeruntur quatuor.
Primo: utrum devotio sit specialis actus.
Secundo: utrum sit actus religionis.
Tertio: de causa devotionis.
Quarto: de eius effectu.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DEVOTIO SIT SPECIALIS ACTUS

Sed PRIMUM sic proceditur. Videtur quod devotio non sit specialis actus. Illud enim quod perlinet ad modum aliorum actuum non videtur esse specialis actus. Sed devotio videtur pertinere ad modum aliorum actuum: dicitur enim II *Parai*, xxix*: *Obtulit universa multitudo hostias et laudes et holocausta mente devota*. Ergo devotio non est specialis actus.
2. Praeterea, nullus specialis actus invenitur in diversis generibus actuum. Sed devotio invenitur in diversis generibus actuum, scilicet in actibus corporalibus et etiam in spiritualibus: dicitur enim aliquis et devote meditari et devote genu flectere. Ergo devotio non est specialis actus.
3. Praeterea, omnis actus specialis aut est appetitivae aut cognoscitivae virtutis. Sed devotio neutri earum appropriatur: ut patet discurrenti per singulas species actuum utriusque partis, quae supra * enumeratae sunt. Ergo devotio non est specialis actus.
Sed contra est quod actibus meremur, ut supra * habitum est. Sed devotio habet specialem rationem merendi. Ergo devotio est specialis actus.
Respondeo dicendum quod devotio dicitur a *devovendo*: unde *devoti* dicuntur qui seipsos quodammodo Deo devovent, ut ei se totaliter subdant. Propter quod et olim apud gentiles devoti

dicebantur qui seipsos idolis devovebant in mortem pro sui salute exercitus: sicut de duobus Deciis Titus Livius narrat *. Unde devotio nihil aliud esse videtur quam voluntas quaedam prompte tradendi se ad ea quae pertinent ad Dei famulatum. Unde *Exod.* xxxv * dicitur quod *multitudo filiorum Israel obtulit mente promptissima atque devota primitias Domino*. Manifestum est autem quod voluntas prompte faciendi quod ad Dei servitium pertinet est quidam specialis actus. Unde devotio est specialis actus voluntatis.
Ad primum ergo dicendum quod movens imponit modum motui mobilis. A voluntas autem movet alias vires animae ad suos actus: et voluntas secundum quod est finis, movet seipsam ad ea quae sunt ad finem, ut supra * habitum est. Et ideo, cum devotio sit actus voluntatis hominis offerentis seipsum Deo ad ei serviendum, qui est ultimus finis, consequens est quod devotio imponat modum humanis actibus, sive sint ipsius voluntatis circa ea quae sunt ad finem, sive etiam sint aliarum potentiarum quae a voluntate moventur.
Ad secundum dicendum quod devotio invenitur in diversis generibus actuum non sicut species illorum generum, sed sicut molio moventis invenitur virtute in motibus mobilium.
An tertium dicendum quod devotio est actus appetitivae partis animae, et est quidam motus voluntatis, ut dictum est *.

«1 tradendi. – tradendae FpAE, tradent BH1K. tradendo D, tradere LpKI; abnua pK.

Comaentaria Cardinalis Caietani

In aniculo primo quaestionis octogesimae secundae, circa propriam significationem devotionis, adverte quod cum devotio manifeste a *devovendo* dicatur; et *devoveo*, quod a *voveo* componitur, sponte promittere Deo significet: quod principium quod maxime in huiusmodi promissionibus percipitur est voluntas, non quomodolibet, sed sic affecta ut prompto sit. Hinc et in lingua latina *devoti* alicui superiorum dicuntur qui voluntate sic affectu ei sunt dediti ut

prompti sint pro eo. Et proprie Deum, et eos qui quasi locum Dei tenent, principes et patriam, nostri principia, respicere videtur. Unde in Ecclesiae usu *devotio* appropriata est hi* qui sic Deo affecti sunt ut promptos seipsos ad Deum et ea quae Dei sunt habeant. Et propterea *devotio* ad significandum huiusmodi voluntatis actum, quo homo promptum se exhibet divino cultui, deducta est, et sumitur in proposito.

II. hi eodem articulo dubium occurrit pro conclusione ct ratione, pro quanto dicitur quod devotio est specialis actus voluntatis, ct quod prompta voluntas etc. Nam cum omne nomen unum significet, ut dicitur in XI *Metaphys.* ., aur devotio significat ipsum actum voluntatis: aut qualitatem eius, puta promptitudinem. Si significat actum, cum nullus actus voluntatis (nisi forte naturalis, quem constat non esse devotionem) sit promptu», sed sit cx habitu infuso vel acquisito vel inclinatione aliqua particulari promptus; sequitur quod devotio non significat promptam voluntatem. – Si vero significat promptitudinem, cum promptitudo non sit actus, sed qualitas seu modus actus, sequitur quod devotio non j»it specialis actus voluntatis.

Ad hoc dicitur quod sicut *simitas* significat curvitatē non absolute, sed in certa materia, scilicet naso; ita devotio formaliter significat promptitudinem, non absolute, nec in quocumque actu cuiuscumque potentiae, sed m actu voluntatis non quocumque, sed illo quo voluntas sc suaeque omnia opera in divino cultu offert Deo» Et sic utrumque verum est, et neutrum altcn adversatur, diversimode intellectum: quod scilicet ct qualitatem ct actum importat, dum significat qualitatem in tali actu speciali, sicut simitas curvitatē in tali speciali materia. Ratio autem quae me movet ad hoc est quin devotio, ut in sequenti patet articulo, est actus religionis. Constat autem quod sicut religio est qualitas potentiae, ita actus proprius religionis est qualitas actus potentiae. Sic enim in aliis virtutib* videmus: ut patet de scire in intellectu speculativo ct providere in intellectu practice», iustificentione in voluntate, ct aliis huiusmodi propriis actibus virtutum, quibus numina

non sunt imposita propria, sed circumloquimur cos cum nomine vel adverbio bonitatis aut rectitudinis, ut *htna consiliatio, recte praecipere, moderate appetere*, etc. Est enim videre netus proprios virtutum qualitatem seu modum substantiae actus potentiae significare. Et propterea sic est in proposito dicendum dc devotione.

III. In responsione ad primum eiusdem articuli, adverte quod, cum actus voluntatis respectu finis sint tres, scilicet velle, frui ct intendere, ut in principio qu. vin praecedentis Libri potet; et devotio, ut hic dicitur, importet actum voluntatis respectu finis, ct sit actus hominis offerenti» sc ipsum Deo ud eius cultum: consequens est quod devotio significat illum voluntatis actum qui est velle, non qualitercumque, sed ut habet pro fine uc ratione volendi Deum, ct pio eo quod est od finem ac re volita sc ct »un in cultu divino. In superiori namque Libro · dictum est quoi! velle est actus respectu finis non solum absolute, sed etiam respectu finis positi in his quae sunt ad finem. Actus autem volunt itis homini* offerentis seipsum Deo ad eius cultum. importat huiusmodi velle: nam talis netus, ut in littera dicitur, est respectu finis, ct claudit etiam en quae sum ad finem, scilicet seipsum, quem offert, et cultum divinum, in quo sc offert. Sic ergo devotio, qune praecipuus est religioni» actus, importat primo prompte velle Jisinum honorem in nostra exercitatione sui cultus: ct inde provenit prompta electio opportunorum nd hoc, et prompta cxxcutio cofBcnientium. Cuius signum est quod personae vere dc citae, cum percipiunt aliquid esse pro divino cultu agendum, promptae ndeo sunt ut gaudeant sc aliquid huiusniodi operaturas ct operari.

ARTICULUS SECUNDUS

LTRUM DEVOTIO SIT ACTES RELIGIONIS

SECUNDUM SIC PROCEDITOR. VldctUf quod votio non sit actus religionis. Devo? tū> enim, ut dictum est *, ad hoc per- ".**æ^tinet quod aliquis Deo se tradat. Sed hoc maxime lit per caritatem: quia, ut Dionysius dicit! tv cap. *de Div. Nom.* *divinus amor extasim facit, non sinens amantes sui ipsorum esse, sed eorum quae amant.* Ergo devotio magis est actus caritatis quam religionis.

2. Praeterea, caritas praecedit religionem. Devotio autem videtur praecedere caritatem: quia caritas in Scripturis significatur per ignem *, devotio vero per pinguedinem ♦ quae est ignis materia. Ergo devotio non est actus religionis.

3. Praeterea, per religionem homo ordinatur solum ad Deum, ut dictum est ♦ Sed devotio etiam habetur ud homines: dicuntur enim aliqui esse devoti aliquibus sanctis viris; ei etiam subditi dicuntur esse devoti dominis suis, sicut l'co PaPa dicit* quod ludaci, *quasi devoti Romanis legibus*, dixerunt. *Non habemus regem nisi Caesarem.* Ergo devotio non est actus religionis.

Sed contra est quod devotio dicitur a *devonendo*, ut dictum est *. Sed votum est actus religionis. Ergo et devotio.

Respondeo dicendum quod ad eandem virtutem pertinet velle facere aliquid, et promptam voluntatem habere ad illud faciendum: quia utri-

usque actus esi idem obiectum. Propter quod Philosophus · dicit, in V *Ethic.* *: *Iustitia est quae volunt homines et operantur iusla.* Manifestum s'ifixi est autem quod operari ea quae pertinent ad divinum cultum seu famulatum pertinet proprie ad religionem, ut ex praedictis* patet. Undè'Q*wIL etiam ad eam P pertinet habere promptam voluntatem ad huiusmodi exequenda. quod est esse devotum. Et sic patet quod devotio est actus religionis.

An primum ergo dicendum quod ad caritatem pertinet immediate quod homo tradat seipsum Deo adhaerendo ei per quandam spiritus unionem. Sed quod homo tradat seipsum Deo ad aliqua opera divini cultus, hoc immediate pertinet ad religionem: mediate autem ad caritatem, quae est religionis principium.

Ad secundum dicendum quod pinguedo corporalis ct generatur per calorem naturalem digerentem; ct ipsum naturalem calorem conservat ' quasi eius nutrimentum. Et similiter caritas et devotionem causai, inquantum cx amore aliquis redditur promptus ad serviendum amico; ct etiam per devotionem caritas nutritur, sicut et quaelibet amicitia conservatur et augetur per amicabilem operum exercitium et meditationem.

Ad tertium dicendum quod devotio quae habetur ad sanctos Dei, mortuos vel vivos, non

a) PhUasyphu». – ut ISiilasophua PDL«r.

ri eam. – cum ABCFGHIK». Deum EL, ea cJ. a.

γ) ipsum... conservat, – ipse naturalis eater habetpinpteJiacm P*.

* I J J Car., r»P ti, »in. ry.

terminatur ad ipsos, sed transit in Deum: inquantum scilicet in l ministris Dei Deum venuramur. – Devotio autem quam subditi dicuntur

habere ad dominos temporales alterius est rationis: sicut et temporalibus dominis famulari differt a famulatu divino.

I) m. – Om. ΛΒΕΠ ρΚκ.

Commentaria Cardinalis Caietani

In aniculo secundo eiusdem quaestionis, in responsione ad primum, adverte quod cum caritas sit amor amicitiae ad Deum, et religio sit honorariva Dei, ideo diversarum rationum sunt uniones carum ad Deum. Propter quod, Clritas per scipsam unit mentem Deo per unionem spiritus, hoc est voluntatis: ita quod habentis caritatem et Dei iit unum velle uno vitali impulsu, quem significat *spiritus*; eodem siquidem vitali impuhu movetur habens caritatem, ut sic, quo xoluntm Dei amici sc movet; unde scriptum est.: *Qui adhaeret Deo unus spiritus est eunt eo*, Eadem quoque caritas, mediante religione ut sanctitas

est. applicat mentem Deo ut subditam honorando, et propter mentem cetera ad honorem et cultum Dei; mediante vero religione ut religio est, applicat hominem ad ipsa opera divini cultus: ut in littera dicitur, et prius declaratum fuit.

In responsione ud tertium in eodem articulo habes explicite distinctam significationem alterius rationi* in speciali huius nomini* *devotio*, ab ea qua utimur in proposito. Nec ulteru earum est impropria. Nec est propterca nomen acquivocum, seJ potius analogum: proponionalitcr namque ud Deum et domino» voluntas sic aiTccti *c habet in diverso famulatu.

cmaoim·ft.i

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CONTEMPLATIO, SEU MEDITATIO. SIT DEVOTIONIS CAUSA

◀◀ D TERTIUM SIC PROCEDITUR. VidetUT quod contemplatio, seu meditatio, non sit devotionis causa. Nulla enim causa impedit suum effectum. Sed subtiles meditationes intclligibilium multoties devotionem impediunt. Ergo contemplatio, seu meditatio, non est devotionis causa.

2. Praeterea, si contemplatio esset propria et per se devotionis causa, oporteret quod ea quae sunt allions contemplationis magis devotionem excitarent. Huius autem contrarium apparet: frequenter enim maior devotio excitatur ex consideratione passionis Christi, et aliis mysteriis humanitatis ipsius, quam ex consideratione divinae magnitudinis. Ergo contemplatio non est propria devotionis causa.

3. Praeterea, si contemplatio esset propria causa devotionis, oporteret quod illi qui sunt magis apti ad contemplationem essent etiam magis apti ad devotionem. Huius autem * contrarium videmus: quia devotio frequenter magis invenitur in quibusdam simplicibus viris et in femineo sexu, in quibus invenitur contemplationis defectus. Ergo contemplatio non est propria causa devotionis.

Sed contra est quod in Psalm. * dicitur: *In meditatione mea exardescet ignis*, Sed ignis spiritualis causat devotionem. Ergo meditatio est devotionis causa.

3,iuCTC'. Respondeo dicendum quod causa devotionis extrinseca et principalis Deus est; de quo dicit Ambrosius, *super Lue*, *, quod *Deus quos dignatur vocat, et quem vult religiosum facit: et si voluisset, Samaritanos ex indevotis devotos fecisset*, Causa autem intrinseca ex parte nostra, oportet quod sit meditatio, seu contemplatio. Dictum est enim * quod devotio est quidam voluntatis

actus ad hoc quod homo prompte se tradat ad divinum obsequium. Omnis autem actus voluntatis ex aliqua consideratione procedit, eo quod bonum intellectum esi obiectum voluntatis: unde et Augustinus dicit, in libro *de Trin*, ♦ quod vo· l·k *ir* Juntas oritur ex intelligcntia. Et ideo nccessc est ««· quod meditatio sit devotionis causa: inquantum scilicet per meditationem homo concipit quod se tradat divino obsequio.

Ad quod quidem inducit duplex consideratio. Una quidem quae est ex parte divinae bonitatis et beneficiorum ipsius ·*: secundum illud Psalm.*: P *Mihi adhaerere Deo bonum est: ponere in Domino Deo spem meam*. Et haec consideratio excitat dilectionem, quae est proxima devotionis causa. – Alia vero est ex parte hominis considerantis suos defectus, ex quibus indiget ut Deo innitatur: secundum illud Psalm.*: *Levavi oculos meos in montes, unde veniet auxilium mihi. Auxilium meum a Domino, qui fecit caelum et terram*. Et haec consideratio excludit praesumptionem, per quam aliquis impeditur ne Deo se subiiciat, dum suae virtuti innititur.

An primum ergo dicendum quod consideratio eorum quae nata sunt dilectionem Dei excitare, devotionem causant T. Consideratio vero quorumcumque ad hoc non pertinentium, sed ab his mentem distrahentium, impedit devotionem.

Ad secundum dicendum quod ea quae sunt divinitatis sunt secundum se maxime excitantia dilectionem. et per consequens devotionem: quia Deus est super omnia diligendus. Sed ex debilitate mentis humanae est quod sicut indiget manuduci ‘ ad cognitionem divinorum. ita ad dilectionem, per aliqua sensibilia nobis nota. Inter quae praecipuum est humanitas Christi: secundum quod in Praefatione * dicitur: *ut dum * **u*.tkk®.*

P

’

τ

0

* K mna.
*ex. 4.

e) Huius autem. – Cuius Pλ.

r) ρ>ιηι. – // addunt ABCELPK ex x.

γ) causant. – causal DGaC.

4) utanuduci. – induuJucticric Px.

visibiliter Deum cognoscimus. per hunc in invisibilium amorem rapiamur. Et ideo ea quae pertinent ad Christi humanitatem, per modum cuiusdam manuductionis, maxime devotionem excitant: cum tamen devotio principaliter circa ea quae sunt divinitatis consistat.

An TERTIUM DICENDUM quod scientia. et quidquid aliud ad magnitudinem pertinet, occasio est

quod homo confidat. de seipso, et ideo non totaliter se Deo tradat. Et inde est quod huiusmodi quandoque occasionaliter devotionem impediunt: et in simplicibus et mulieribus devotio abundat, elationem comprimendo. Si tamen scientiam, et quamcumque aliam perfectionem, homo perfecte Deo subdat, ex hoc ipso devotio augetur.

<) confidat. – considerat AFHLpCDEx et a, consideratio pK, consideret PGsK.

{) cx. – et cx ABCDFIIKpEx.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ts articulo renio eiusdem quaestionis octogcsimactccundite, nota causas devotionis intrinsecas duas: scilicet alteram cx parte meditationi* Dei et beneficiorum suorum; alteram cx parte meditationis propriorum defectuum. In prima sunt bonitas, misericordia, caritas, etc., Dei erga hominem et mc; bcneticinque creationis ad imaginem suam, redemptionis, baptismi, inspirationum, vocationum per se vel alios, expectationis ad poenitentiam. Eucharistiae, praeservationis a tot periculis animae et corporis, angelicae custodiae, et reliquorum beneficiorum singularium. In secunda sunt defectus culpaе et poenae tam in praeterito quam in praesenti; labilitas ad peccandum; dissipatio propriae substantiae assuefaciendo cogitatus et voluntates et inclinationes aliarum suarum virium ad malum, habitatio in regione longinqua ab amicitia et conversatione divina, perversitas affectus magis temporalia quum spiritualia commoda vel incommoda sentientis .; nuditas virtutibus, vulnera ignorantiae, malitiae, infirmitatis et concupiscentiae*; vincula manuum et pedum, operum scilicet et affectuum, in tenebris, in fetoribus et amaritudinibus esse ncc horrere*; vocem pastoris interius non agnoscere*; et, quod omnibus peius est. Deum pro inimico et hoste toties elegisse mortaliter peccando, et propterea tantam eidem iniuriam fecisse ut pro Deo refutatus sit, licrusque noster deus sit venter* nut pecunia aut delectatio, etc. Ex huiusmodi nam-

que meditationibus, quae quotidianae esse debent religiosi* et spiritualibus personis, omisso vocalium orationum multiloquio voluntario, devotio alincque consequenter gignuntur virtutes. Ncc religiosi nut religiosas, seu spiritualis etiam nomine vocari potest qui saltem semel in die ad huiusmodi se non transfert. Quo modo namque effectus absque causa, finis absque medio, insularis portui absque navigatione haberi nequit; sic ncc religio in actu absque frequentatis actibus suarum causarum, mediorum ac vehiculorum.

II. In responsione ad lenium, attende quod sicut *removens prohibens* ponitur causa occasional!* motus, ut auferens columnam est causa occasiomilis motus gravium superpositorum deorsum, et auferens obstaculum aquae est causa fluxus eiusdem*; ita simplices et mulieres camam in se habent devotionis, quia scilicet non habent prohibens devotionem, scilicet umorem de scipsis. Et quia non potentibus obicem Deus dat gratiam, ideo Ecclesia femineum sexum *devotum* appellat. Non est ergo in culpa scientia doctorum, ncc in laude imperfectio muliebris: sed abusus scientiae in magnifnciendo se, et rectus usus imperfectionis in non elevando se. Quo longe melior esset rectus usus perfectionis: ut scilicet et eam haberet, et ex ea non se magnificaret; ut ipse Auctor, tam eminentis doctrinae, faciebat.

• A* - P

• II

† A. – 4A Up
Ió – YPII, BM.
. . t – 1 Tt
ico. ra.

• SA*. .ix
V .f. M
u. K V >1

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM LAETITIA SIT DEVOTIONIS EFFECTUS

¶ D QUARTUM SIC PROCEditUR. Videtur quod laetitia non sit devotionis effectus. Quia, ut dictum est*, passio Christi praecipue ad devotionem excitat. Sed ex eius consideratione consequitur in anima quaedam afflictio: secundum illud *Thren.* m *: *Recordare paupertatis meae, absinthii et fellis*, quod pertinet ad passionem; et subditur *Memoria memor ero, et tabescet in me anima mea.* Ergo delectatio, sive gaudium, non est devotionis effectus.

2. Praeterea, devotio praecipue consistit in interiori sacrificio spiritus. Sed in Psalm.* dicitur: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus.* Ergo afflictio magis est devotionis effectus quam iucunditas sive gaudium.

3. Praeterea, Gregorius Nyssenus dicit, in libro *de Homine* *, quod *sicut risus procedit ex gaudio, ita lacrimae et gemitus sunt signa tristitiae.* Sed ex devotione contingit quod aliqui pro-

rumpant in lacrimas. Ergo laetitia, vel gaudium, non est devotionis effectus.

Sed contra est quod in collecta * dicitur: 2?-’iF\$ *Quos ieiunia votiva castigant, ipsa quoque devotio sancta laetificet.*

Respondeo dicendum quod devotio per se quidem et principaliter spiritualem laetitiam mentis causat: ex consequenti amem et per accidens causal tristitiam. Dictum est * enim quod devotio ex duplici consideratione procedit. Principaliter quidem ex consideratione divinae bonitatis: quia ista consideratio pertinet quasi ad terminum motus voluntatis tradentis se Deo. Et ex ista consideratione per se quidem sequitur delectatio, secundum illud Psalm. *: *Memor fui Dei, et delectatus sum*: sed per accidens haec consideratio tristitiam quondam causal in his qui nondum plene Deo truuntur, secundum illud Psalm. ♦ *Sitivit anima mea ad Deum vivum* . et postea* sequitur: *Fuerunt mihi lacrimae meae* etc. – Se-

.#■

n ,6.
Cf. ibid. cap. x,
т«т», 50.

’O loan cjp.xi,
•CM&t i ; , .
«er».

•G. Jd Ml ??.
ap. in, v<r>. 19.

• ver». t9.

•vm-ao.

• p. un-π. »9.

3) vifuin. – fontem vivum PII.

› cundario vero causatur devotio, ut dictum est *, ex consideratione propriorum delectuum: nam haec consideratio pertinet ad terminum a quo homo per motum voluntatis devotae recedit, ut scilicet non in se existai, sed Deo se subdat. Haec autem consideratio e converso se habet ad primam. Nam per se quidem nata est tristitiam causare, recogitando proprios defectus: per accidens autem laetitiam. scilicet propter spem divinae subventionis. – Et sic patet quod ad devotionem primo et per se consequitur delectatio: secundario autem et per accidens *tristitia est secundum Deum* ♦

An primum ergo dicendum quod in considra- tionc passionis Christi est aliquid quod contri- stet, scilicet defectus humanus, propter quem tol-

lendum *Christum pati oportuit**: ct est aliquid quod laetificet, scilicet Dei erga nos benignitas, quae nobis de tali liberatione providit.

Ad secundum dicendum quod spiritus qui ex una parte contribulatur propter praesentis vitae defectus, ex alia parte condelectatur ex conside- ratione divinae bonitatis ct ex spe divini auxilii.

Ad tertium dicendum quod lacrimae prorum- punt non solum ex tristitia, sed etiam cx qua- dam affectus teneritudine: praecipue cum con- sideratur aliquid delectabile cum permixtione ali- cuius instabilis; sicut solent homines lacrimari cx pietatis affectu cum recuperant filios vel ca- ros amicos quos aestimaverant sc perdisse. Et per hunc modum lacrimae cx devotione pro- cedunt.

Commentaria CaixUnalin Caietani

Is articulo quarto eiusdem octogcMinacsccondoc quae- lstonis, adverte quod hinc habes quod non sunt devotae personae quae, communiter tristes ec sylvestres, nesciunt conversari cum aliis, nisi perturbentur aut dissolvantur. Nam devotae personae sunt hilares, laetae in animo suo non solum cx principali causa, ut in littera dicitur, sed

cx secundaria, scilicet consideratione propriorum defectuum. Nam tristitia carum est *secundum Deum*, ct eam comitatur gaudium: secundum illud Augustini -: *Doleat: ct de do- lore gaudeat*, Propter quod de sanctis legimus quod lacti w».· laterOpp. hilarcsquc erant: ct merito, utpote inchoantes in terris cae- lestem conversationem.

QUAESTIO OCTOGESIMATERTIA
DE ORATIONE

IN DECEM ET SEPTEM ARTICULOS DIVISA

cr.au. uwi, TVEjNDE considerariJuin est Je oratione*.
I yEt circa hoc quaeruntur decem et septem.
Primo: utrum oratio sit actus appetilivae vir-
tutis, vel cognitivae.
> Secundo: utrum conveniens sit orare '.
Tertio: utrum oratio sit actus religionis. |
Quarto: utrum solus Deus sit orandus.
Quinto: utrum in oratione sil aliquid deter-
minate petendum.
Sexto: utrum orando debeamus temporalia
petere.
Septimo: utrum pro aliis orare debeamus.
Octavo: utrum debeamus orare pro mimicis.
Nono: dc septem petitionibus Orationis Do-
minicae.

Decimo: utrum orare sil proprium rationalis
creaturae.
Undecimo: utrum sancti in patria orent pro
nobis.
Duodecimo: utrum oratio debeat esse vo-
calis.
Tertiodccimo: utrum attentio requiratur ad
orationum.
Quartodecimo: utrum oratio debeat esse diu-
turna. 41
Quintodecimo: utrum oratio sit efficax ad im-
petrandum quod petitur *, .<*X|
Sextodecimo: utrum sit meritoria*.
Septimodecimo: de speciebus orationis.

• Veru 24.

• Pirt. 1. qu.
i-IIIII 4П. 4 i
P II*-.. qu II.
art. ». j.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ORATIO SIT ACTUS APPETITIVAE VIRTUTIS

IV Sint.. disc XV, qu. iv, an. i, qu'

a |D primum sic proceditur. Videtur quod
oratio sit actus appetilivae virtutis. Ora-
tionis enim esi exaudiri. Sed desiderium
est quod exauditur a Deo: secundum

'Jn 77*38 Psam*: *Desiderium pauperum exaudivit
Dominus*. Ergo oratio est desiderium. Sed desi-
derium est actus appetilivae virtutis. Ergo et
oratio.

. s Th. h«t » 2. Praeterea, Dionysius dicit, in m cap. *dc Div.
Nom.* *: *Ante omnia ab oratione incipere est utile,
sicut Deo nosipsos tradentes et unientes*. Sed unio
ad Deum per amorem iit, qui pertinet ad vim
appetitivam. Ergo oratio ad vim appetilivam per-
tinet.

•i.75s- Praeterea, Philosophus, in III *de Anima* *,
ponit duas operationes intellectivae partis: qua-
rum prima est *indivisibilium intelligentia*, per
quam scilicet apprehendimus de unoquoque quid
est; secunda vero est *compositio et divisio* *, pur
quam scilicet apprehenditur aliquid esse vel non
esse. Quibus tertia ? additur *ratiocinari*, proce-
dendo scilicet de notis ad ignota. Sed oratio ad
nullam istarum operationum reducitur. Ergo non
est actus intellectivae virtutis, sed appetilivae.

•iΦ. χ,ιιπ. Sed contra est quod Isidorus dicit, in libro
Etymol. *, quod *orare idem est quod dicere*. Sed
dictio perlinet ad intellectum. Ergo oratio non
est actus appetilivae virtutis, sed intellectivae.

Respondeo dicendum quod, secundum Cassio-

dorum *, *oratio dicitur quasi oris ratio*. Ratio au- . »
tem speculativa el praclica m hoc differunt quod «m.**
ratio speculativa est apprehensiva solum rerum;
ratio vero practice est non solum apprehensiva,sed
etiam causativa. Est autem aliquid alterius causa
dupliciter. I no quidem modo, perfecte, necessi-
tatum inducendo: et hoc contingit quando effe-
ctus totaliter subditur potestati causae. Alio vero
modo, imperfecte, solum disponendo: quando
scilicet effectus non subditur totaliter potestati
causae. Sic igitur et ratio dupliciter est causa
aliquorum. Uno quidem modo, sicut necessitatem
imponens: et hoc modo ad rationem pertinet im-
perare non solum interioribus potentiis et membris
corporis, sed etiam hominibus sublectis T, quod
quidem fit imperando. Alio modo, sicut inducens
et quodammodo disponens: et hoc modo raliio
petit aliquid fieri ab his qui ei non subiiciuntur,
sive sint aequales sive sint superiores. Utrum-
que autem horum, scilicet imperare et putere sive
deprecari, ordinationem quandam important5: l
prout scilicet homo disponit aliquid pcr aliud
esse faciendum. Unde pertinent ad rationem,
cuius csl ordinare: propter quod Philosophus
dicit, in I *Ethic.* *, quod *ad optima deprecatur
ratio*. Sic autem nunc loquimur de oratione,
prout significat quandam deprecationem vel pe-
titionem: secundum quod Augustinus dicit, in
libro *de Verb. Dom.* *, quod *oratio petitio quae- S7*

— p- in
• te
v (

s) orare, — Deum «Jdunt Po.
3) tertia. — tertio P.

y) ruMettii. — et tubiectis l'j. ex titbirehf pX.
3) important. — importât l'GIIIK.

dam est; et Damascenus dicit, in III libro *» quod *oratio est petitio decentium a Deo*. Sic ergo patet quod oratio de qua nunc loquimur, est rationis actus.

An PRIMUM ergo DICENDUM quod desiderium pauperum dicitur Dominus exaudire, vel quia desiderium est causa petendi: cum petitio sit quodammodo desiderii interpret. – Vel hoc dicitur ad ostendendum exauditionis velocitatem: quia scilicet dum adhuc aliquid in desiderio paupe- rum est, Deus exaudit antequam orationem proponant; secundum illud Isaiae ١,χvφ: *Eritquc, antequam dament, ego exaudiam* ζ.

An secundum dicendum quod, sicut supra · di- ctum est, voluntas movet rationem ad suum finem. Unde nihil prohibet, movente voluntate, actum rationis tendere in finem cantatis, qui est Deo uniri. Tendit autem oratio in Deum quasi

a voluntate caritatis mota, dupliciter. Uno qui- dem modo, ex parte eius quod petitur: quia hoc praecipue est in oratione petendum, ut Deo unia- mur: secundum illud Psalm. *: *Unam petii a Dotnino, hanc requiram: ut inhabitem in domo Domini (minibus diebus vitae meae*. Alio modo, ex parte ipsius ꝛ petentis, quem oportet accedere ad cum a quo petit: vel loco, sicut ad hominem; vel mente, sicut ad Deum. Unde dicit ibidem * quod, *quando orationibus invocamus Deum, re- velata mente adsumus ipsi*. Et secundum hoc etiam Damascenus dicit ’ quod *oratio est ascen- sus intellectus " in Deum*.

Ad tertium dicendum quod illi lres actus perti- nent ad rationem speculativam. Sed ulterius ad rationem praeficam pertinet causare aliquid per modum imperii vel per modum petitionis, ut di- ctum est ♦

0 exaudit. – exaudirU BGLpCI κ.
ζ) exaudiam. — coi iddunt Pa.

r.) ipiui. — Om. P.
û) intellectui. — menti» Ptf.

Commontura Cardinalia Caietani

IN articulo primo quaestionis octogcsimnctrtine, adverte diligenter quod licet *orationis* nomen plure» significatio- nei habeat, et aliter apud grammaticos, ct aliter apud rhe- tores, aliter apud theologos sumatur, ut dc sc patet; non ideo Auctor etymologiam Cassiodori (quae etiam est Hic- ronymi-) attulit ut significationem super etymologiam fun- dirct: sed ut cx illa occasionem haberet ingressus ad dis- tinctionem orationi-* speculativae ct practicae, ct cx eorum officiis unam manifestam orationis significationem quae est ad propositum, scilicet pro petitione scu deprecatione, lo- caret in proprio subiccto, ac per hoc responderet quaesito. Habes igitur cx hoc loco quid nominis: quia significat *pe- titionem*. Habes et quodammodo quid rei: quia petitio est *actus rationis practical quo homo dispositive ordinat ali- quid per alium agendum*; per has enim particulas distin- guitur ab actibus appetitus ct rationis speculativae, ct aliis actibus rationis practicae, ut facile est discurrere per eos- dem. Memento tamen hic quod quia ratio practice ab ap- petitu movetur; ct petitio in ratione practice sc habet ut conclusio ultima, sicut imperium (propter quod, sicut oportet praconsiliari ct indicare dc praecipiendis ct ultimo praecipere, ita oportet praeconxiliari ct indicare dc peten- dis ct tandem petere): ideo petitio est actus rationis ut subesi voluntati, sicut imperium. Et proptcrca oratio attribuitur utrique, scilicet intellectui ct voluntati: et vo- luntas in culpa est cum ab oratione debita deficit.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SIT CONVENIENS ORARE

IV Sent., ũifct. xv, qu. iy, art. f, qu* 5, ad I. 3, ?; Ill Cent. Gent., cap. XCV» «ÇV|; Cûmpend. Tkcol^ pin. 11. cap. π; in Matth.. cap. vi.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod non sit conveniens orare. Oratio enim videtur esse necessaria ad hoc quod intimemus ei a quo petimus id quo indigemus. Sed, sicut dicitur Matth. vi ♦ *sint Prael non parcet, nec poenitudine ? flectetur*. Ergo non est con- veniens Deum orare.

2. Praeterea, per orationem flectitur animus eius qui oratur ut laciât quod ab eo petitur. Sed animus Dei est immutabilis et inflexibilis: secundum illud † Peg. xv *: *Jtorro triumphator sit Prael non parcet, nec poenitudine ? flectetur*. Ergo non est conveniens quod Deum oremus. 3. Praeterea, liberalius est dare aliquid non

») hit. — omnibui xddunt Ptf.

Svwhak Tneai. D. Thomas T. VI.

poenitudine. — plenitudine BI KI.pACf w.

• Cl. an.

• Ct «n. 5.

Gmer*/ α
h.
uvm, *«». jj.

ip.tin.iu^.
ka. «x.

·γ» ٤ ٤ μ«<ο.4

ꝛ

•Dioaya.kK.au

«·

1

• In iorporc.

‘wl ij

‘ **..>. 4;
poai

«n-<

petenti quam dare petenti: quia, sicut Seneca dicit -, *milia res carius emitur quam quae precibus empty est*. Sed Deus est liberalissimus. Ergo non videtur esse conveniens quod Deum oremus.

Sed contra est quod dicitur Luc. xvm *: *Oportet t orare, et non deficere*.

Respondeo dicendum quod triplex fuit circa orationem antiquorum error. Quidam enim posuerunt quod res humanae non reguntur divina providentia. Ex quo sequitur quod vanum sil orare, et omnino Deum colere. Et de his dicitur Malach. m ♦ *Dixistis: Janus est qui seruit Deo*, - Secunda fuit opinio ponentium omnia, etiam in rebus humanis, ex necessitate contingere: sive ex immutabilitate divinae providentiae, sive ex necessitate stellarum, sive ex connexione causarum. Et secundum hos etiam excluditur orationis utilitas. - Tertia fuit opinio ponentium quidem res humanas divina providentia regi, et quod res humanae non proveniunt ex necessitate: sed dicebant similiter dispositionem divinae providentiae variabilem esse, et quod orationibus et aliis quae ad divinum cultum pertinent dispositio divinae providentiae immutatur. - Haec autem omnia in Primo Libro * improbata sunt. Et ideo oportet sic inducere orationis utilitatem ut neque rebus humanis, divinae providentiae subiectis, necessitatem imponamus; neque etiam divinam dispositionem mutabilem aestimemus.

.Ad huius ergo evidentiam, considerandum est quod ex divina providentia non solum disponitur qui effectus fiant, sed etiam ex quibus causis et quo ordine proveniant. Inter alias autem

causas sunt etiam quorundam causae actus humani. Unde oportet homines agere aliqua, non ut per suos actus divinam dispositionem immutent, sed ut per actus suos impleant quosdam effectus secundum ordinem a Deo dispositum. Et idem etiam est in naturalibus causis. El simile est etiam de oratione. Non enim propter hoc oramus ut divinam dispositionem immutemus: sed ut id impetremus quod Deus disposuit per orationes sanctorum esse implendum; ut scilicet homines *postulando mercantur accipere quod eis omnipotens Deus ante saecula disposuit donare*, ut Gregorius dicit, in libro *Dialogorum* .

Ad primum ergo dicendum quod non est necessarium nos Deo preces porrigere ut ei nostras indigentias vel desideria manifestemus: sed ut nosipsi consideremus in his ad divinum auxilium esse recurrendum.

Ad secindum dicendum quod, sicut dictum est*, oratio nostra non ordinatur ad immutationem divinae dispositionis: sed ut obtineatur nostris precibus quod Deus disposuit.

Ad tertium dicendum quod Deus multa nobis praestat ex sua liberalilate etiam non petita. Sed quod aliqua vult praestare nobis petentibus, hoc est propter nostram utilitatem: ut scilicet fiduciam quandam accipiamus recurrendi ad Deum, et ut recognoscamus cum esse bonorum nostrorum auctorem. Unde Chrysostomus dicit: *Considera quanta est tibi concessa felicitas, quanta gloria attributa: orationibus fabulari cum Deo, cum Christo miscere colloquia, optare quod relis, quod desideras postulare*.

γ) Oporttft. - ttntpcr tddunt PλK.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo multa essent dicenda, si materia haec ex integro repetenda esset. Sed quoniam in Primo Libro dc praedestinatione et providentia satis dictum est *, et inde haec pendent, transeundum est in hoc morali opere. Considera tamen, et attende, quanta agantur Christiani stultitia , qui in ceteris effectibus media natura aut ane speratis conantur ut mediae adhibeantur causae. oloquin censent vanam esse cxcpcctationcm ; in orationum autem fructibus procurandis somniant, tanquum orationes inter causas non sint, aut inter remotas valde sint. Quo fit ut, somniantes in causis, nil percipiamus in fructibus.

In responsione ad tertium eiusdem articuli, adverte quod Auctor, quia in corpore articuli reddiderat causam essen-

tialem necessitatis orationis secundum ordinem divinae sapientiae et providentiae ut scilicet, sicut disposuit multiplicare homines medio netu generationis, et triticum mediante semine ac cultura, et domos mediante artifice cum tot mediis, ita disposuit multorum salutem et multos effectus efficere mediante oratione reliquoque divino cultu: - haec est vera et essentialis ratio reddita in corpore articuli: quam quia reddiderat, nunc secundarias acccssoriasque reddit ex parte nostri: m intellectu, ut cognoscamus ipsum esse Auctorem nd quem sit confugiendum; in voluntite, ut fiduciam habeamus recurrendi ad ipsum; in natura, ut magnificemur in hoc quod cum co loquimur, conversamur, petimus, etc.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ORATIO SIT ACTUS RELIGIONIS

IV Srnt., dint. xv, qu. iv, art. i. quB a.

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod oratio non sit actus religionis. Religio enim, cum sit pars iustitiae, est in voluntate sicut in subiccto. Sed oratio perlinet ad partem intellectivam, ut ex supradictis * patet. Ergo oratio non videtur esse actus

religionis, sed doni intellectus, per quod mens ascendit in Deum.

2. Praeterea, actus latriae cadit sub necessitate praecepti. Sed oratio non videtur cadere sub necessitate praecepti, sed ex mera voluntate procedere: cum nihil aliud sit quam volitoruin

• ii/ i^f- ht. 11, cap. t.

<f>- >'

• Ver», 14«

* Qu. Kill, Aft. 3, 1. qu. xxmi, irt. ; qu.civ. art.6; qu-cxvi, art. y

. Iui. «JUfor. l.f. n. «Ap. Mil.

• ivctt^vtn.3.

• Utah. «< Cm.

• Qu UOXI, «rt. 3. 4»

• An. prasced.

• V<r>. 15.

• Cap. MM.

• Art. t.

QUAESI IO LXXXII, ARTICULUS IV

petitio. Ergo oratio non videtur esse religionis
actus.

3. Praeterea, ad religionem pertinere videtur ut quis *divinae naturae cultum caeremoniamque afferat* . Sed oratio non videtur aliquid Deo afferre: sed magis aliquid obtinendum ab eo petere. Ergo oratio non est religionis actus.

Sed contra est quod dicitur in Psalm. * *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*: ubi dicit Glossa · quod in *hums figuram*, in veteri lege incensum dicebatur offerri in odorem suavem Domino. Sed hoc perimet ad religionem. Ergo oratio est religionis actus.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, ad religionem proprie pertinet reverentiam et honorem Deo exhibere. Et ideo omnia illa per quae Deo reverentia exhibetur pertinent ad religionem. Per orationem autem homo Deo reverentiam exhibet: inquantum scilicet se ei subiacit, et profitetur orando se eo indigere sicut auctore suorum bonorum. Unde manifestum est quod oratio est proprie religionis actus.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas movetur
vel alias potentias animae in suum finem, sicut

supra * dictum est. Et ideo religio, quae est in voluntate, ordinat actus aliarum potentiarum ad Dei reverentiam. Inter alias autem potentias animae. intellectus ultior est et voluntati propinquior. Et ideo post devotionem, quae pertinet ad ipsam voluntatem, oratio, quae pertinet ad partem intellectivam, est praecipua inter actus religionis, per quam religio intellectum hominis movet in Deum.

An secundum dicendum quod non solum petere quae desideramus, sed etiam recte aliquid desiderare sub praecepto cadit. Sed desiderare quidem cadit sub praecepto caritatis: petere autem sub praecepto religionis. Quod quidem praeceptum ponitur Matth. vu ♠ ubi dicitur: *Petite, et accipietis.*

An tertium dicendum quod orando tradit homo mentem suam Deo, quam ci per reverentiam subiicit et quodammodo praesentat: ut patet ex auctoritate Dionysii prius* inducta. Et ideo sicut mens humana praeeminet exterioribus vel corporalibus membris, vel exterioribus rebus quae ad Dei servitium applicantur, ita etiam oratio praeeminet aliis actibus religionis.

Commentaria Cardinalis Caietani

Is articulo tertio eiusdem quaestionis, adverte quod in oratione seu petitione considerari possunt tria: scilicet res petita, petitio et petens. Si consideremus rem petitam, sic oratione non damus Deo, sed ab ipso dari aliquid postulamus – Si consideremus petitionem, sic orando offerimus Deo. Nam ipse acuis petendi eat actui sublectionis et professioni?» virtutis: qui enim petit ab aliquo, indiget illo, ac per hoc se subiicit illi petendo. In cuius signum, superbi potius volunt indigentiam tolerare quam humiliare se petendo aliquid ab aliqua persona. Rursus, qui petit proficitur petendo in illo a quo petit esse potentiam ad adiuvandum. esse misericordiam, vel iustitiam, vel providentiam, etc., unde speret exaudiri. Et propter hoc petitio seu oratio ponitur actus religionis, cuius est honorem Deo

exhibere. Honoramus siquidem Deum petendo: ct tanto magis quanto, vel cx modo petendi vel re petita, profitemur ipsum esse supra omnia, creatorem, provisorem, redemptorem, etc. Et hoc est quod Auctor intendit in corpore articuli. – Si autem consideremus petentem, sic, cum homo petat per mentem, quia petitio «t actus mentis; ct mens sit nobilissimum quod sit in homine: sic petendo suburimus Deo nobilissimam partem nostri, dum utimur ea ad petendum a Deo, hoc est ad honorandum Deum, ut declaratum est. Et sic orando offerimus ct sacrificamus mentem Deo; sicut genu flectendo genua oderimus ct sacrificamus Deo ipsis ad Dei honorem utendo. Et hoc est quod Auctor intendit in littera in responsione ad tertium.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SOLUS DEUS DEBEAT ORARI

IV Sent., dbt. xv, qu. n, xn. 5, quB i, 3.

S I) QUARTUM SIC PROCEEDITUR. Videtur quod
solus Deus debeat orari. Oratio enim
est actus religionis, ut dictum est *. Se-
cus non est religio colendus. Ergo
solus Deus est orandus.

2. Praeterea, frustra porrigitur oratio ad eum qui orationem non cognoscit. Sed solius Dei est orationem cognoscere. Tum quia plerumque oratio magis agitur interiori actu, quem solus Deus cognoscit, quam voce: secundum illud quod Apostolus dicit, *1 ad Cor. xiv**: *Orabo spiritu, orabo et mente*. Tum etiam quia, ut Augustinus dicit, in *fibro de Cura pro Mortuis agenda **, *nesciunt mor-*

tui, etiam sancti, quid agant vivi, etiam eorum filii. Ergo oratio non est nisi Deo porrigenda.

3. *Praeterea*, si aliquibus sanctis orationem porrigimus a, hoc non est nisi inquantum sunt Deo coniuncti. Sed quidam in hoc mundo viventes, vel etiam in purgatorio existences, sunt multum Deo coniuncti per gratiam. Ad eos autem non porrigitur oratio. Ergo nec ad sanctos qui sunt in Paradiso debemus orationem porrigere. »

Sed contra est quod dicitur *Job* v . 3 ; *Voca, si . v . 3 .* !
est qui tibi respondeat: et ad aliquem sanctorum
convertere.

Respondeo dicendum quod oratio porrigitur alicui dupliciter: uno modo, quasi per ipsum implenda; alio modo, sicut per ipsum impetranda. Primo quidem modo soli Deo orationem porrigimus: quia omnes orationes nostrae ordinari debent ad gratiam et gloriam consequendam, quae solum solus Deus dat. secundum illud Psalm. *: *Gratiani et gloriam dabit Dominus*. Sed secundo modo orationem porrigimus sanctis angelis et hominibus: non ut per cos Deus nostras petitiones cognoscat, sed ut eorum precibus et meritis orationes nostrae sortiantur effectum. Et ideo dicitur *Apoc.* v. quod *ascendit fumus aromaticum*, idest *orationes sanctorum, de manu angeli coram Domino*. – Et hoc etiam patet ex ipso modo quo Ecclesia utitur in orando. Nam a sancta Trinitate petimus ut *nostri misereatur*: ab aliis autem sanctis quibuscumque petimus ut *orent pro nobis*.

An primum ergo dicendum quod illi soli impendimus orando religionis cultum a quo quae-

rimus obtinere quod oramus, quia in hoc protestamur eum bonorum nostrorum auctorem: non autem eis quos requirimus quasi interpellatores nostros apud Deum.

An secundum dicendum quod mortui ea quae in hoc mundo aguntur, considerata eorum naturali conditione, non cognoscunt, et praecipue interiores motus cordis. Sed beatis, ut Gregorius dicit, in XII *Morat.* *, in Verbo manifestatur illud quod decet cos cognoscere de cis quae circa nos aguntur, etiam quantum ad interiores motus cordis. Maxime autem eorum excellentiam decet ut cognoscant petitiones ad eos factas vel voce vel corde. Et ideo petitiones quas ad cos dirigimus. Deo manifestante, cognoscunt.

Ad tertium dicendum quod illi qui sunt in hoc mundo aut in purgatorio, nondum (ruuntur visione Verbi, ut possint cognoscere ea quae nos cogitamus vel dicimus. Et ideo eorum suffragia non imploramus orando: sed a vivis petimus colloquendo.

1) quae. – quia G, quam |L.

7) aromatum, idest nrativita. — incentorum de oralianiha P.

Commontana Cardinalis Caietani

In articulo quarto dubium occurrit circa rationem in Utera redditum quare solus Deus debet orari: *quia*, scilicet, *omnes orationes nostrae ordinari debent ad gratiam et gloriam consequendam, quam .solus Deus dat*. Dupliciter namque deficere videtur. Primo, in veritate assumpti. Quin nulla licite potest humo desiderare et facere absque ordine ad consecutionem gloriae: ut patet de desideriis et operibus commoditatum corporalium, salutis patriae, honoris parentis, et huiusmodi, apud constitutos in mortali peccato et infideles, etc. Quidquid nutem potest desiderari licite, potest quoque licite in oratione peti. – Secundo, in illatione. Quoniam, dato quod fini, omnium orationum sit gloria a solo Deo donabilis, multa tamen quae sunt media ad talem finem effici possunt ab aliis a Deo: ut patet de instructione, custodia, et aliis huiusmodi.

Ad hoc dicitur quod ratio verum in primis assumit, per se loquendo de oratione fidelium. Ad cuius evidentiam, scito quod oratio tripliciter invenitur: scilicet ordinata, inordinata privative, et inordinato contrarie. Oratio ordinata est sola illa quae ordinatur ad supremum omnium appetibilem, quod beatitudo aeterna est. Et ratio est quia *primum in unoquoque ordine est causa omnium quae sunt post**: ac per hoc, supremum appetibilem est causa finalis omnium appetibilem; et propterea omnes petitiones debent ordinari ad talem finem. Et quia orationes fidelium a religione et fide procedunt ordinatae ad supremum superaaturalem finem quem respiciunt proportionabiliter; ideo verum est. per se loquendo, quod omnes orationes fidelium ordinantur ad gloriam aeternam. Et de his loquitur littera. – Oratio vero inordinata privative est quae caret ordine ad finem ultimum caritatis: ut cum quis in peccato mortali orat pro sanitate corporis, nihil curans ut expediat ut vitam aeternam an conxrarictur eidem. Et huiusmodi orationum habitum intentum quandoque est maximum malum. Et sunt communes, secundum genus suum, fidelibus et infidelibus. Nec merentur orationes dici simpliciter: quia nec sunt simpliciter netus religionis, utpotest ad ipsius ordinem non attingentes. – Oratio autem inordinata contrarie est petitio habens aliquid contrarium vitae aeternae: ut orare pro vindicta vel pro alio malo. Et hacc non orationes, sed exccrationes sunt, etc. – Littera nutem de his quae per se sunt tantum loquitur.

Illatio quoque efficax comprobatur. Quoniam licet multa conducentia ad vitam aeternum possint absolute et secun-

dum *c effici ut creaturis; ut tamen lubent rationem mediorum ad vitam aeternam, a solo Deo, qui novit eorundem hanc orationem, sicut numerum electorum -, fieri possum. Si enim Pnuii Apostoli angelus ab angelo Salanec cum custodisset, contra salutem Pnuii operatus esset -; et simile est de aliis. Intendit ergo Auctor quod quia solius Dei cit dare gloriam aeternam et media, ut sic, ad gloriam; ideo oratio, quae ad gloriam ordinatur, soli Deo porrigenda est ut per ipsum implenda.

II. In responsione ad secundum in eodem articulo, adverte quod duo sum modi quibus sancti in Verbo vident singularia. Alter, quo ipsa visio Verbi est realiter etiam visio singularium: ei haec est coaeva sanctis in principio suae beatitudinib. Alter est quo ipsa visio Verbi est causaliter tantum visio singularium: et haec de novo advenit sanctis, iuxta divinae gratiae extensionem. Patet enim utrumque modum inveniri in sanctis: primum quidem, ex eo quod cognoscere quaedam singularia ad beatitudinem eorum spectat; secundum nutem, ex eo quod revelationes eisdem fiunt de novo, etc.

Quo autem horum modo sancti videant orationes nostras, non facile dixerim. Ex hac tamen littera habetur quod *maxime excellentiam eorum decet quod cognoscant petitiones ad eos factas*, et consequenter primo modo videant in Verbo easdem: quoniam beatitudo ipsa summa excellentia est. Et hoc videtur attestari Ecclesia in suo modo interpellandi sanctos, dum dicit: *Sancte Petre, ora pro nobis*. Nisi enim praesupponeret omnes sanctos, ex hoc quod Deo frumitur, orationes nostras cognoscere, non omnes adiret ut orarent pro nobis: sed orandus prius esset Deus ut cis revelaret orationes nostras, et sic ipsi orarent pro nobis. Maior mihi videtur hacc Ecclesiae auctoritas quam cuiusque doctoris. Propter quod sic esse credo. Cum quo tamen stat quod novis illuminationibus cognoscatur quid circa suos clientulos agendum, aut quid simpliciter orandum pro eis sit. ha quod ipsas orationes vident ipsa Verbi visione: au autem hoc expediat quod petitur, ut quomodo implendum sit, et an Deo hoc placeat, et huiusmodi, secundo modo discunt. Et propterea Ecclesia Deum rogat ut faciat sanctos orare pro nobis, dicens: *Tribue quaesumus, Domine, omnes sanctos tuos iugiter pro nobis orare*. Nam videntes sancti orationes nostros, nesciunt si orandus est Deus simpliciter pro illa petitione, ut dictum est.

1) 1010. Vru-rSw. ht>. H. cao i. re J. - S/Th. IA. 11. hct. n-

*Sers D»IW. et Urtutr.

*Q aJCr, as ia, to 7

* M.r U Dta. Newr. i.b.VH. U.

m *1

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM IN ORATIONE \LIQU1D DETERMINATE A DEO PETERE DEBEAMUS

IV Sent., diet, xv, qu. tv. tn. 4, qu. 1.

5*?X?^d quintum sic proceditur. Videtur quod S®O,n orul'one determinate a Deo petere debeamus. Quia, ut Damascenus dicit '. *oratio est petitio decentium a Deo*. Inde inefficax est oratio per quam petitur id quod non expedit: secundum illud lac. iv *: *Petitis et non accipitis, eo quod male petatis*. Sed «dem dicitur *Itom. vm . Nam quid 5 oremus sicut oportet, nescimus*. Ergo non debemus aliquid orando determinate petere.

2. Praeterea, quicumque aliquid determinate ab alio petit, nititur voluntatem ipsius inclinare ad faciendum id quod ipse vult. Non autem ad hoc tendere debemus ut Deus velit quod nos volumus, sed magis ut nos velimus quod Deus *
-hie/mn. vu*t: ut ^icit Glossa *, super illud Psalm. **, *Exultate, iusti, m Domino*. Ergo non debemus aliquid determinatum * a Deo petere.

3. Praeterea, mala a Deo petenda non sunt: ad bona autem Deus ipse 4 nos invitat. Frustra autem ab aliquo petitur ad quod accipiendum invitatur. Ergo non est determinate aliquid a Deo in oratione petendum.

Sed COSTRA EST quod Dominus. Matth, vi r et Luc. xi *, docuit discipulos determinate petere ea quae continentur in petitionibus Orationis Dominicae.

Respondeo dicendum quod, sicut Maximus Valerius refert*, *Socrates nihil ultra petendum a diis immortalibus ' arbitrabatur quam ut bona tribuerent: quia ht demum scirent quid unicuique esset utile; nos autem plerumque id votis expe-*

tere z quod non impetrasse melius foret. Quae quidem sententia aliququaliter vera est, quantum ad illa quae possunt malum eventum habere, quibus etiam homo potest male el bene uti: sicut *divitiae, quae*, ut ibidem dicitur, *multis exitio fuere; honores, qui η complures pessumdederunt; regna, quorum exitus saepe miserabiles cernuntur; splendida coniugia, quae nonnunquam funditus domus evertunt*. Sunt tamen quaedam bona quibus homo male uti non potest, quae * scilicet malum eventum habere non possunt. Haec autem sunt quibus beatificamur ct quibus beatitudinem meremur. Quae quidem sancti orando absolute petunt: secundum illud*: *Ostende facum tuam, et salvi erimus*; el iterum*: *Deduc me in semitam mandatorum tuorum*.

Ad primum ergo dicendum quod licet homo ex se scirc non possit quid orare debeat, *Spiritus* tamen, ut ibidem dicitur, in hoc *adiuvat infirmitatem nostram* quod, inspirando nobis sancta desideria, recte postulare nos facit. Unde Dominus dicit, Ioan, iv * quod *veros adoratores adorare oportet in Spiritu et veritate*.

Ad secundum dicendum quod cum orando petimus aliqua quae perlinent ad nostram salutem, conformamus voluntatem nostram voluntati Dei, de quo l dicitur, l *ad Tini, π **, quod *vult omnes homines salvos Jieri*.

.Ad tertium dicendum quod sic ad bona Deus nos invitat quod ad ea non passibus corporis, sed piis desideriis et devotis orationibus accedamus.

a) Xam quid. – ut quid ABEFlKpCx, et quid cd. a. uumqutd H, quid ceteri ct P.
β) Dfw. – ipir Pm.
γ, determinatum. – determinate PCG. – .\o»c petere P*Q el M »ddünt in oratione.
ipie. – Om. Pm.
1) immortalibui. – mortMui ABEH-pCHlf, maralibut pK.

ζ) expetere. – expetimu» PDG, expetere nitimur *K.
η) fui. – etiam P, quot ttamen pluret peismipatieJerunOD, etiam (f.s plurcj peuimi pwfidervuy cd. a, qui 'yih plura patimi poffiderunt) H, qui (plura peaimi red dederunt/ l »c4 red expungit; ♦b-nua pC.
6> quae. – per quae UDEFHpACK* ct a.
t) quo. – qua PH.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM HOMO DEBEAT TEMPORALIA PETERE ^ DEO ORANDO

IV Sent., düi. xv. qu. iv. aru qu* aj in Matth., cap. n.

SExn M s,c proceditur. Videtur quod homo non debeat temporalia petere a Deo orando. Quae enim orando petiquaerimus. Sed temporalia non debemus quaerere: dicitur enim Matth. vi *: *Primum quaerite regnum Dei et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis*, scilicet temporalia; quae non quaerenda dicit, sed ndiicienda quaesitis. Ergo temporalia non sunt in oratione a Deo petenda.

» debemut. — possumus Pu.

2. Praeterea , nullus petit nisi ea de quibus est sollicitus. Sed de temporalibus sollicitudinem habere non debemus a: secundum quod dicitur Matth. vi ♦ *Nolite solliciti esse animae vestrae, quid manducetis*. Ergo temporalia petere orando non debemus.

3. Praeterea , per orationem nostram mens debet elevari in Deum. Sed petendo temporalia descendit ad ea quae infra se sunt: contra id quod Apostolus dicebat, ll *ad Cor. iv *: Non eon-*

3
• Ver», xi: Luc. cip. ui. ».

• v«nu »

temptantibus nobis quae ridentur, sed quae non ridentur: quae enini ridentur, temporalia sunt; quae autem non ridentur, aeterna. Ergo non debet homo temporalia in oratione a Deo petere.

4. Praeterea, homo non debet petere a Deo nisi bona el utilia. Sed quandoque temporalia habita sunt nociva, non solum spiritualiter, sed etiam temporaliter. Ergo non sunt a Deo in oratione petenda.

Sed contra est quod dicitur *Prov. xxx* *: *Tribue tantum rictui meo necessaria.*

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, *ad Probam. de Orando Deum* *, *hoc licet orare quod licet desiderare.* Temporalia autem licet desiderare: non quidem principaliter, ut in eis finem constituamus; sed sicut quaedam adminicula quibus adiuvamur ad tendendum in beatitudinem, inquantum scilicet per ea vita corporalis sustentatur, ct inquantum nobis organice deserviunt ad actus virtutum, ut etiam Philosophus dicit, in *I Ethic.* * Et ideo pro temporalibus licet orare. Et hoc est quod Augustinus dicit, *ad Probam* *: *Sufficientiam vitae non indecenter vult quisquis eam vult et non amplius. Quae quidem non appetitur propter seipsam: sed propter salutem corporis et congruentem habitum perso-*

nae hominis, ut non sit inconueniens eis cum quibus virendum est. Ista ergo, cum habentur, ut teneantur; cum non habentur, ut habeantur, orandum est.

Ad primum ergo dicendum quod temporalia non sunt quaerenda principaliter, sed secundo. Unde Augustinus dicit, in libro *de Serni. Dom. in Monte I*: *Cum dixit: Illud primo quaerendum est.* scilicet regnum Dei. *significavit quia hoc, scilicet temporale bonum, posterius quaerendum est, non tempore, sed dignitate: illud tanquam bonum nostrum, hoc tanquam necessarium nostrum.*

Ad secundum dicendum quod non quaelibet sollicitudo rerum temporalium est prohibita, sed superflua et inordinata, ut supra* habitum est.

Ad tertium dicendum quod quando mens nostra intendit temporalibus rebus ul in eis quiescat, remanet in eis depressa. Sed quando intendit eis in ordine ad beatitudinem consequendam, non ab eis deprimitur, sed magis ea elevat > sursum.

An Qtartum dicendum quod cx quo non petimus temporalia tanquam principaliter quaesita, sed in ordine ad aliud, eo tenore a Deo petimus ipsa ut nobis concedantur secundum quod expediunt ad salutem.

>> M elevat.- eam elevat DK, elevat pG ct x, jwr   elevetur U, elevatur PHUC U u.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM DEBEAMUS PRO ALIIS ORARE

IV Srnf... dial. xv, qu. rv, art. 4. qu* J,

ED septimum sic proceditur. Videtur quod non debeamus pro aliis orare. In orando enim sequi debemus formam quam Dominus tradidit. Sed in Oratione Dominica petitiones pro nobis facimus, non pro aliis, dicentes: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, ct cetera huiusmodi . Ergo non debemus pro aliis orare.

2. Praeterea, ad hoc oratio fit quod p exaudiatur. Sed una de conditionibus quae requiruntur ad hoc quod oratio sit audibilis γ, est ut aliquis oret pro seipso ♦: unde super illud Ioan, xvi ** *Si quid petieritis Patrem in nomine mea, dabit vobis*, Augustinus dicit ♦ *Exaudiuntur omnes pro sc̄t̄psis, non autem pro omnibus, i nde non utcumque * dictum est, < Dabit >: sed. « Dabit vobis >.* Ergo videtur quod non debeamus pro aliis orare, sed solum pro nobis.

3. Praeterea, pro aliis, si sunt mali, prohibemur orare: secundum illud Ierem. vn *: *Tu ergo noli orare pro populo hoc. et non obsistas mihi: quia non exaudiam te.* Pro bonis autem non oportet orare: quia ipsi pro seipsis orantes ex-

audiuntur. Ergo videtur quod non debeamus pro aliis orare.

Sed contra est quod dicitur Iac. v ♦ *Orate .vΛA pro invicem, ut salvemini.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est* .αλ ι<<«* illud debemus orando petere quod debemus desiderare. Desiderare autem debemus bona non solum nobis, sed etiam aliis: hoc enim pertinet ad rationem dilectionis, quam proximis debemus impendere, ut cx supradiclis * patet. El ideo ca- ‘Qm w ritas hoc requirit, ut pro aliis oremus. Unde Chry- JJJ.*βΓ. sostomus dicit, *super Matth.* ♦ *Pro se orare necessitas cogit: pro altero autem, caritasfraternitatis hortatur. Dulcior autem ante Deum est oratio, non quam necessitas transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat.*

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Cyprianus dicit, in libro *de Orat. Dominica*, ideo non dicimus, « *Paler meus >*, sed. < *noster >*; ncc, < *Da mihi >*, sed, < *Da nobis >*, quia unitatis magister noluit privatim precem Jieri, ut scilicet quis pro se tantum precetur. Unum enim orare pro omnibus voluit, quo modo “ in uno omnes ipse portavit.

fl cetera huiusmodi. – etc. PH, om. G,
β) juoJ. – ut PCI GHL:, om. pit.
γ) audibilis. – exaudibili» PGL»CK ct a, laudabilis H.
δ) utcumque. – ut Ū, (nm. non) cuicumque t, ut cuicumque ut pK,

tu.k .mqu. ut K, /'iMiir ut quodeumqur H, ut cutcumque U tantum G.
timfliciter PDI.
<) gMO mtxfο. – quando C, quoniam Pllx

QUAESTIO LXXXIII, ARTICULUS Vili

Ad secundum dicendum quod pro ζ se orare ponitur conditio orationis, non quidem necessaria r' ad effectum merendi, sed sicut necessaria ad indeficientium impetrandi. Contingit enim quandoque quod oratio pro alio facta non impetrat, etiam si fiat pie et perseveranter et de pertinentibus ad salutem. propter impedimentum quod est ex parte eius pro quo oratur: secundum illud Icrem. xv *: *Si steterit* Moyses et Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum.* Nihilominus tamen oratio meritoria erit oranti. qUj ex carjlac orat: secundum illud Psalm. *: *Oratio mea m sinu meo convertetur:* Glossa': *idest: Etsi non eis profuit. ego tamen non sum frustratus mea mercede.*

Ad tertium dicendum quod etiam pro peccatoribus orandum est, ut convertantur: ct pro iustis, ut perseverent ct proficiant. Orantes tamen non pro omnibus peccatoribus exaudiuntur, sed pro quibusdam: exaudiuntur enim pro praedestinatiis, non autem pro praescitis ad mortem. Sicut etiam correctio qua fratres corrigimus, effectum habet in praedestinatis, non in reprobatis: secundum illud *Eccle. vit**: *Nemo potest corri-*

rigere quem Deus despexerit. Et ideo dicitur I Ioan, v ♦ *Oui scit fratrem suum peccare peccato non ad mortem, petat, ct dabitur ei vita peccanti peccatum non ad mortem.* Sed sicut nulli, quando hic vivit, subtrahendum est correctionis beneficium, quia non possumus distinguere praedestinos a reprobatis, ut Augustinus dicit, in libro *de Corr. cl Gratia* *; ita etiam nulli est dene-

ganduin orationis suffragium. Pro iustis etiam est orandum, triplici ratione. Primo quidem, quia multorum preces facilius exaudiuntur. Unde *Eom. xv ♦* super illud, *Adiit- velis me m orationibus vestris,* dicit Glossa': *Bene rogat Apostolus minores pro se orare. Mulli enim minimi, dum congregantur unanimes, Jiunt magni: et multorum preces impossibile est quod non impetrent,* illud scilicet quod est impetrabile.– Secundo, ut ex multis gratia agatur Deo dc beneficiis quae confert * iustis, quae etiam in utilitatcm mullorum vergunt: ut patet per Apostolum. II *ad Cor. i ♦* – Tertio, ut maiores non superbiant, dum considerant se minorum suffragiis indigere.

ζ) fñ». – secundum ABI Ft.pCs.

r() quidem necettaria. – quidem meesiarii BEpCx, quid necessarii A, quiddem necessarii F, quiddam necessarii pK. i) steterit. – steterint |».

U filous, – dicit Gloisa «. om. A. – Pro fñi, S ABGH; pro pro/wa, prosint ABCEt Lpl, profit I'hpKχ! ct J. x) cnnftrt. – conferunt cJ. 4. conferuntur P.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM DEBEAMUS PRO INIMICIS ORARE

Supci. qu. xiv, art. o; II Sent., di»t. ixv, art. 3.

OCTAVUM SIC PROCEDITUR. VidetUT quod VfIqJsjnon debeamus pro inimicis orare. Quia,

ut dicitur *Eom. xv **, *quaccnmque scripta t-J^''^-^sunl, ad nostram doctrinam scripta sunt.* Sed in sacra Scriptura inducuntur multae imprecationes2 contra inimicos: dicitur enim in Psalm.*: *Erubescant et conturbentur omnes inimici mei: erubescant et conturbentur \$ valde velociter.* Ergo ct nos debemus orare contra inimicos Y, magis quam pro eis.

2. Praeterea, vindicari ' de inimicis in malum inimicorum cedit. Sed sancti vindictam de inimicis petunt: secundum illud *Apoc. vi ♦ Usquequo non vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra?* Unde et de vindicta impiorum laetantur: secundum illud Psalm. ♦ *Laetabitur mstus cum viderit vindictam.* Ergo non est orandum pro mimicis, sed magis contra eos.

3. Praeterea, operatio hominis ct eius oratio non debent esse contraria. Sed homines quandoque licite impugnant inimicos: alioquin omnia bella essent illicita, quod est contra supradicta *. Ergo non ‘ debemus orare pro inimicis.

Sed contra est quod dicitur Matth. v ♦ *Orate * VCTB. 44. pro persequentibus et calumniantibus vos.*

Respondeo dicendum quod orare pro alio caritatis est, sicut dictum est *♦ Unde eodem modo . Art. rrt«<j quo tenemur diligere inimicos, tenemur pro inimicis orare. Qualiter autem teneamur inimicos diligere supra I' habitum est, in tractatu dc caritate: ut scilicet in eis diligamus naturam, non culpam: et quod diligere inimicos in generali est in praecepto, in speciali autem non est in praecepto nisi secundum praeparationem animi, ut scilicet homo esset paratus etiam specialiter inimicum diligere et eum iuvare in necessitatis articulo, vcl si veniam peteret; sed in speciali absolute ζ inimicos diligere ct eos iuvare perfectionis est. Et similiter necessitatis est ut in communibus nostris orationibus quas pro aliis facimus, inimicos non excludamus. Quod autem pro eis specialiter oremus, perfectionis est, non necessitatis, nisi in aliquo casu speciali.

Ad primum ergo dicendum quod imprecationesη quae in sacra Scriptura ponuntur quadrupliciter possunt intelligi. Uno modo, secundum quod *pro-*

3 imprecationes. – interpretationes LpACE.

erubescant ct conturbentur. – erubescant D, erubescant ct convertantur L, convertantur et erubescant PQ

7) inimicos. – nostro» addunt P.t.

ô vindicari, – vindicare PDKa.

<) non. – non P.

ζ) absolute.– Om. !..

rj imprecationes. – interpretationes LpA, om. pC

9 phclac solent figura l imprecantis futura praedi- cere: ut Augustinus dicit, in libro *de Senn. Doni.* 'Tbl .?.*»», 'n *Monte**.- Secundo, prout quaedam tempo- ralia mala peccatoribus quandoque a Deo ad cor- rectionem immittuntur – Tertio, quia intelh- gunlur petere non contra ipsos homines, sed contra regnum peccati : ut scilicet correctione hominum peccatum destruat^{ur} *. – Quarto, con- formando voluntatem suam divinae iustitiae circa damnationem perseverantium in peccato.

Ad secundum dicendum quod, sicut in eodem •ub.i Op.nm. libro * Augustinus dicit, *vindicta martyrum est ut*

evertatur regnum peccati, quo repliante tanta per- pessi sunt. – Vel, sicut dicitur in libro *de Quaesi. l et. et Novi Test.* *, *postulant se vindicari non voce, sed ratione: sicut sanguis Abel clamavit de terra.* – Laetantur autem de vindicta non propter eam, sed propter divinam iustitiam.

Ad tertium dicendum quod licitum est impu- gnare inimicos ut compescantur a peccatis: quod cedit in bonum eorum et aliorum. Et sic etiam licet orando petere aliqua temporalia mala ini- micorum ut corrigantur. Et sic oratio ct operatio non erunt contraria.

§.» jfpura. – in jtgura P{XlIIIα. – Pro imprecantis, interpretanti* pC. imprecationi* H.
1) ad correctionem immittuntur. – in correctionem mittuntur P«j, mittuntur L, fDcut) ad correctionem mittit I.

ml peccatum destruat^{ur}. – peccatum destruunt^{ur} <, peccata dc- itruantur PGIj.

Commontarla Cardinalis Caietani

Omissis articulis quinto, sexto ct septimo, in octavo eiusdem octogcsimaetcrtiac quaestionis articulo du- bium occurrit, simpliciter ct ad hominem, circa illa verba *vel st veniam peteret*. Ad hominem quidem, quia superius in qu. xxv, art. 8 et 9, ubi dc dilectione inimicorum tra- ctatum est, solus necessitatis articulus exceptus est. Hic nutem, ultra necessitatem, excipitur petitio veniae. Quo- modo stant haec simul?

Simpliciter vero, quia regula generalis est quod prae- cepta affirmativa, licet obligent semper, non tamen obli- gant ad semper operandum, sed solo necessitatis tempore. Quomodo ergo nunc contra tempus necessitatis distingui- tur tempus petitionis veniae ?

Et augetur dubium. Quia non apparet ad quem actum dilectionis in speciali teneatur hic propter hoc quod ini- micus petit ab eo veniam. Nam si ego diligo in communi inimicum, nec in speciali cum odio habeo; ct cum petit veniam, ego non teneor illi remittere poenam quum dc iurc debet: ad quem novum actum obligor cx illius pe- titione? – Si dicatur, ut vulgo dicitur, quod debeo par- cere quoad offensam: hoc nihil aliud est quum cum non habere odio, non velle ei malum; quod a principio habui. Modo autem quaerimus novum actum positivum ad quem teneatur tempore petitionis veniae. – Si dicatur quod te- netur ei loqui: mirum est quod melioris sit conditionis inimicus petens veniam quam is qui nunquam mc offen- dit. Isti enim petenti quodeumque a mc non teneor re- spondere, extra articulum necessitatis: ct illi tenebor? Minus consona haec rationi videntur.

¶. Ad hoc dicitur quod cum communiter offensi ho- mines malam habeant voluntatem contra inimicos suos, si huic praesumptioni communi adiungatur in speciali quod inimico petenti veniam non annuit, probabilis aut violenta opinio fit quod mulam habet voluntatem contra inimicum: ac per hoc ct petenti veniam datur occasio re- cidivae inimicitiae, cx quo locum veniae non invenit, et aliis scandalum. Unde ipsa petitio veniae tempus determinat quo caritas debet necessario exire in actum manifestationis cordis sui erga inimicum. Et sic tempus petitionis veniae est tempus necessitatis.

Sed ut concordcs scripturns, distingue dc necessitate, quae est multiplex: quaedam cx parte indigentiae perso- nae, ut pascere fame monentem, ct huiusmodi; quaedam cx parte occurrentium conditionum, ut corrigere iratrem

habendo probabilem cognitionem quod inde liberabitur a peccato. Et licet omnes huiusmodi necessitates compre- hendantur sub tempore necessitatis quando dicitur quod praecepta affirmativa non obligant nisi tempore ncccniti- lis. una tamen quandoque distinguitur contra aliam alicubi. Et sic accidit in praesenti littera. Unde nulla est simpli- citer controversia, ut cx nunc declaratis patet Et similiter nulla est inter Doctoris dicta contrariétés. Quia hic neces- sitatem ex parte indigentiae personae distinxit contra ne- cessitatem cx parte conditionum occurrentium: superius autem sub articulo necessitatis omnem necessitatis modum comprehendit. Cuius signum est quod hoc in loco dicit hanc doctrinam esse eandem cum supradicta, dicens: *ut supra habitum est in tractatu de caritate*.

111. In responsione ad primum, habes latissimum cam- pum interpretandi sacram Scripturam quoad imprecationes: ct simul modos quibus appetitu recto aliorum mala nobis complacere possunt. Nam. dempta prima expositione, quae optativum pro enuntiativo interpretatur, *fiat pro fiet*, re- liquae ad affectum consentientis mulo proximi spccunL Secunda quidem mala pro correctione hominum, ac per hoc pro utilitate correctorum vel communi, vult. Tertia vero mala pro destructione regni peccati vult. Quarta au- tem mala pro iustitia divina vult Et est sermo scraper dc malo poenae. Et est haec distinctio sumenda penes id quod directe respicitur a petente seu optante.

In responsione ad secundum eiusdem, scito, novirie. quod *sanctos petere ratione vindictam* est passiones suns, quae sunt ratio ultionis, patentes habere. Hoc enim modo sanguis Abel clamasit ratione: effusus enim patenter fra- ternus sanguis rntio crat ultionis.

In responsione ad tertium, intolligc per unicam causam omnes alias licitas causas impugnandi inimicos: non enim solum ut convertantur a peccatis, sed propter alias causas est licitum, ut patet superius ♦ dc bello. Et eadem est ‘ Q* n. e*. u ratio dc omnibus, ad hoc ut oratio ct operatio non con- trarientur. Vcruntumen, licet oratio ct operatio non debeant contrarian, potest tamen locum habere oratio ubi non po- test locum habere operatio. Licet enim orando cuilibet propter commune bonum petere mortem haeresiarchae vel tyrannizanti>: non tamen licet cuilibet occidere illum. Quid- quid ergo licet alicui operari, licet illi orare: sed non est e contra.

• V«r», 4f>.

• pMlin. CU4», «tn. ->

• V<r», »0.

?

• V(n 1 HR.

•Qf. «. re.^-9

T

• V«n. w.

» Loa» at. In 4.

• trivi. CXXS. • GXX1 csp >>

‘ Q* n. e*. u

4

c
l
ü

ARTICULUS NONUS

UTRUM CQNVENIENTER SEPTEM PI 111 IONES ORATIONIS DOMINICAE ASSIGNENTUR

III Sent., ds.t. xttiv, qu. t, art. 6; CampenJ. Tncol.. prt. II, cap. tr *qq.; Kv;w. Ora/. /tumui.{ In .\fatth., cap. vi»

¶pi> nonum sic proceditur. Videtur quod
jnconvenienter septem petitiones Ora-
tionis Dominicae assignentur. Vanum
enim est petere illud quod semper est3.
Sed nomen Dei semper est sanctum: secundum il-
lud Luc. i ♦ *Sanctum nomen eius*. Regnum etiam
e'us est sempiternum : secundum illud Psalm. *:
Regnum tuum. Domine, regnum omnium saecu-
lorum. Voluntas etiam Dei semper impletur: sc-
eundum illud Isuiaie xi.vi *: *Omnis voluntas mea*
fiet. Vanum ergo est petere quod *nomen Dei san-*
tificetur, quod *regnum eius adveniat*, ct quod
eius voluntas fiat.
2. Praeter i a. prius est recedere a malo quam
consequi bonum. Inconvenienter igitur videntur
praeordinari petitiones quae pertinent ad conse-
quendum bonum, petitionibus quae pertinent ad
amotionem mali.
3. Praeterea, ad hoc aliquid petitur ut donetur.
Sed praecipuum donum Dei est Spiritus Sanctus,
et ea quae nobis per ipsum dantur. Ergo vi-
dentur inconvenienter proponi l' petitiones, cum
non respondeant donis Spiritus Sancti.
4. Praeterea, secundum Lucam m Oratione
Dominica ponuntur solum quinque petitiones, ut
patet LuC, XI ♦ Superfluum igitur fuit quod sectin-
dum Matthaeum · septum petitiones ponuntur.
5. Praeterea, in vanum Y videtur captare be-
nevolentiam eius qui benevolentia sua nos prae-
venit. Sed Deus nos sua benevolentia praevenit:
quia *ipse prior dilexit nos*, ut dicitur l Ioan. iv*.
Superflue ergo praemittitur petitionibus. *Pater*
noster, qui es in caelis, quod videtur ad bene-
volentiam captandam pertinere.
Sed in contrarium sufficit auctoritas Christi
“ Orationem instituentis *.
Respondeo dicendum quod Oratio Dominica
perfectissima est : quia, sicut Augustinus dicit, *ad*
» << *recl e et congruenter oramus, nihil*
aliud dicere possumus quam quod in ista Ora-
tione Dominica positum est. Quia enim oratio
est quodammodo desiderii nostri interpretes apud
Deum, illa solum recte orando petimus quae
recte desiderare valemus. In Oratione autem Do-
minica non solum petuntur omnia quae recte
desiderare possumus, sed etiam eo ordine quo
desideranda sunt: ut sic haec Oratio non solum
instruat postulare, sed etiam sit informativa totius
nostri affectus.
Manifestum est autem quod primo cadit in
desiderio ' finis; deinde ea quae sunt ad finem.
Finis autem noster Deus est. in quem noster
affectus tendit dupliciter: uno quidem modo.

prout volumus gloriam Dei; alio modo, secun-
dum quod volumus Inn gloria eius. Quorum
primum perlinet ad dilectionem * qua Deum in
seipso diligimus: secundum vero pertinet ad di-
lectionem qua diligimus nos in Deo. Et ideo
prima petitio ponitur; *Sanctificetur nomen tuum*,
per quam petimus gloriam Dei. – Secunda vero
ponitur: *Adveniat regnum tuum*, per quam pe-
timus ad gloriam regni : eius pervenire.
Ad finem autem praedictum ordinat nos ali-
quid dupliciter: uno modo, per se; alio modo,
per accidens. Per se quidem, bonum quod est
mile in finem. Est autem aliquid utile m finem
beatitudinis dupliciter. Uno modo, directe ct
principaliter, secundum mentum quo bcatitudi-
nem meremur Deo obediendo. Et quantum ad
hoc ponitur: *Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et*
m /erra. – Alio modo, instrumentaliter, ct quasi
coadiuvans nos ad merendum. Et ad hoc pertinet
quod dicitur: *Panem nostrum quotidianum da*
nobis hodie: sive hoc intelligatur de pane sacra-
mentali, cuius quotidianus usus proficit homini,
in quo etiam inlclliguntur omnia alia sacramenta;
sive etiam intelligatur de pane corporali, ut per
panem intelligatur *omnis sufficientia victus*, sicut
dicit Augustinus, *ad Probam* *; quia ct Euchari-
stia est praecipuum sacramentum, et panis est
praecipuus cibus: unde et in Evangelio Matthaei
scriptum est, *supersubstantialem*, idest *praeci-*
puum, ut Hieronymus * exponit.
Per accidens amem ordinamur in bcatitudinem
per remotionem prohibentis. Tria autem sunt
quae nos a beatitudine prohibent. Primo qui-
dem. peccatum, quod directe excludit a Regno:
secundum illud l *ad Cor.vi* *: *Neque fornicarii,*
neque idolis servientes, etc., *regnum Dei posside-*
bunt. Et ad hoc perlinet quod dicitur: *Dimitte*
nobis debita nostra. – Secundo, tentatio, quae
nos impedit ab observantia divinae voluntatis.
Et ad hoc pertinet quod dicitur: *Et ne nos indu-*
cas in lentationem: per quod non petimus ut non
lentemur, sed ut a tentatione non vincamur.
quod est in lentationem induci. – Tertio, pocna-
litas praesens, quae impedit sufficientiam vitae.
Et quantum ad hoc dicitur: *Libera nos a malo*.
Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augustinus
dicit, in libro *de Scrm. Dom. in Monte* *, cum di-
cimus. *Sanctificetur nomen tuum*, < non hoc peti-
tur quasi non sit sanctum Dei nomen : sed ut san-
ctum ab hominibus habeatur >; quod perlinet ud
Dei gloriam m hominibus propagandum. – Quod
autem dicitur. *Adveniat regnum tuum*. < non ita
dictum est quasi Deus nunc non regnet » *: sed,

• Qu. LSVIU
Inter Opf.

♦Epi«L duap
Kl.
• Comment tn
sutA ub. l.
up. <l. τχη. n
.«.

u.. art. t.

3) at. – pr/rn*... est unctum cd. a. petere Mnct\flcarl.^
at tanctutn P.
jj| proponi. – poni PEsC.
y' in ranuin. – vanum G.
Simma* Tm»u D. Tiu'UAC T. VĪ.

à) .leti.term. – mu/ro addunt pa.
t JilediOnetn. – Del addunt Pa.
ζ rcfpd. – Dei ct rr^ni P.
r,) ^uae. – Mt qune P.

→ r. r. c. L. c. P. sicut Augustinus dicit, *ad Probam* . . «desiderium nostrum ud illud regnum excitamus, ut nobis' veniat, atque in eo regnemus ». – Quod autem dicitur, *Fiat voluntas tua*, < recte intclligitur: Obediatur ' praeceptis ruis. *Sicut in caelo et in terra*: > dcsI, sicut ab angelis, ita ab hominibus» *. – Unde hae tres petitiones perfecte complebuntur in vita futura: aliae vero quatuor pertinent ad necessitatem vitae praesentis, sicut Augustinus dicit, in *Enchiridio* *.

An secundum dicendum quod, cum oratio sil interpres desiderii, ordo petitionum non respondet ordini exacutionis, sed ordini desiderii sive intentionis, in quo prius est finis quam eu quae sunt ad linem. et consecutio boni quum remotio mali.

Ad tertium dicendum quod Augustinus, in libro ob n. -ap. m. *Je Semi. Dani, in Monte* K. adaptat septem petitiones donis et bcatitudinibus, dicens: *Sl timor Dei est quo beati sunt * pauperes spiritu, petamus ut sanctificetur in hominibus nomen Dei timore casto. Si pietas est qua beati sunt mites. petamus ut veniat regnum eius, ut mitescamus, nec ei resistamus. Si scientia est qua beati sunt qui lugent, oremus ut fiat voluntas eius: quia f sic non lugebimus. Si fortitudo est qua beati sunt qui esuriunt, oremus ut panis noster quotidianus detur*

nobis. Si consilium est quo beati sunt misericordes, debita dimittamus, ut nobis nostra dimittantur. Si intellectus est quo beati sunt mundo corde, oremus ne habeamus duplex cor, temporalia sectando, de quibus tentationes Jiunt m nobis. Si sapientia est qua beati sunt pacifici quoniam filii Dei vocabuntur, oremus ut liberemur a maior ipsa enim liberatio liberos nos Jaciet filias Dei.

Ad quartum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in *Enchirid.* *. *Lucas in Oratione Dominica petitiones non septem, sed quinque complexus est. Ostendens enim tertiam petitionem duarum praemissarum esse quodammodo repetitionem, praetermittendo eam facit μ tnlelligi:* quia scilicet ad hoc praecipue voluntas Dei tendit ut eius sanctitatem cognoscamus, et cum ipso regnemus. *Quod etiam Matthaeus in ultimo posuit. « Libera nos a malo », Lucas non posuit, ut sciat unusquisque in eo se liberari a malo quod non infertur in tentationem.*

.Ad quintum dicendum quod oratio non porrigitur Deo ut ipsum flectamus: sed ut in nobis ipsis fiduciam excitemus postulandi. Quite quidem praecipue excitatur in nobis considerando eius caritatem ad nos, qua bonum nostrum vult, et ideo dicimus, *Paler noster*; et eius excellentiam, qua potest, et ideo dicimus, *qui es in caelis*.

·) nolii. – illud nabit Pa.

t) OMiatnr. – ii obtdiatur pA, ut abediatur PEIL.

m) funt. – tint HI, jiunt zetc.ii et P|ta; «ntc mitti, tint II. fiunt PACDLo.

ai – ct P.

μ) facit. – magit facit PD>K.

Commentaria Caixltnalis Caiotani

In articulo nono eiusdem quaestionis. adverte quod primae tres petitiones Orationis Dominicae aliter possunt ordinjri quoad principale desideratum: ut omne* tres spectent principaliter nd amorem quo Deum in .cipso diligimus; secundario autem ad amorem quo nos in Deo diligimus. In cuius signum, in singulis trium ponitur pronomen *tuum*: in reliquis quatuor pronomen *nostri*. Er sic prima petit elevationem stabilem divini Nominis cum effectu; secunda, quod ipse regnet cum ellectu, non diabolus, non caro, non mundus, non peccatum; tertia, quod sua impleatur soluntas cum ellectu. Haec enim nunc non adsunt Deo nisi secundum quid: propter tot peccata, et occultationem adimpletionis eo modo quo implentur. Er

hoc quod in singulis dictum est, *cum effectu*, intelligitur per illum iubiunctum modum, *sicut in caelo, et in terra*: quia singularum trium est modus, ha quod rectum nostrum desiderium primo ad hoc tendit, hoc optat, hoc petit, quasi ipsius Dei bonum, ut ipse in suo Nomine sanctificetur, idest super omnia stabilirer elevetur, sicut in cado, ita et in terra; ut ipse regnet, non peccatum, sicut in cado, ita et in terra; ut ipsius voluntas, non aliena quocumque, fiat, sicut in cudo, ita et in terni. In quibus tamen eisdem petitionibus nostra bona spiritualia maxima secundo petimus, ut in littera exponitur. Ordinantur autem inter se hae tres sic: quia primo, Nomen; secundo, regnum; tertio, ud nutum cxcutio desideratur.

ARTICULUS DECIMUS

UTRUM ORARE SIT PROPRIUM RATIONALIS CREATURAE

IV Sent., dta. xv, qu. tv. λπ. ú, qu* 1, 3.

d decimum sic proceditur. Videtur quod orare non sit proprium rationalis creaturae. Eiusdem enim videtur esse petere et accipere. Sed accipere convenit etiam Personis increatis, scilicet Filio et Spiritui Sancto. Ergo etiam cis convenit orare: nam et Filius dicit, Ioan, χiv ¶: *Ego rogabo Patrem* 3; et Spiritu Sancto dicit Apostolus *: *Spiritus postulat pro nobis*.

2. Praeterea, angeli sunt supra rationales creaturas: cum sint intellectuales substantiae. Sed ad angelos pertinet orare: unde in Psalm. * dicitur: ·1.^. *Adorate eum. omnes angeli eius*. Ergo orare non est proprium rationalis creaturae.

3. Praeterea, eiusdem est orare cuius est invocare Deum, quod praecipue fit orando. Sed brutis animalibus convenit invocare Deum: secundum illud Psalm. *: *Qui dat inmenlis escam*

λ) Patrem. – meum aJJunt Pj.

ipsorum. et pullis corvorum invocantibus cum.
Ergo orare non est proprium rationalis creaturae.

Sed contra, oratio P est actus rationis, ut supra * habitum est. Sed rationalis creatura a ratione dicitur. Ergo orare est proprium rationalis creaturae.

Respondeo dicendum quod, sicut ex supradictis * palet, oratio est actus rationis per quem T aliquis superiorem deprecatur, sicut imperium est actus rationis quo inferior ad aliquid ordinatur. Illi ergo* proprie competii orare cui convenit talionem habere, ct superiorem quem deprecari possit. Divinis autem Personis nihil est superius: bruta autem animalia non habent rationem. Unde neque divinis Personis neque brutis animalibus convenit orare, sed proprium est rationalis creaturae.

Ad primum ergo dicendum quod divinis Personis convenit accipere per naturam : orare autem est

accipientis per gratiam. Dicitur autem Vilius rogare, vel orare, secundum naturam assumptam, scilicet humanam : non secundum divinam. Spiritus autem Sanctus dicitur postulare, quia postulantes nos facit.

Ad secundum dicendum quod ratio et intellectus in nobis non sunt diversae potentiae *, ut in . d. Primo* habitum est: ditlerunt autem secundum .(!..‘‘«» «», perfectum et imperfectum. Et ideo quandoque intellectuales creaturae, quae sunt angeli, distinguuntur a rationalibus: quandoque autem sub rationalibus comprehenduntur. Et hoc modo dicitur oratio l esse proprium rationalis creaturae.

Ad tertium dicendum quod pulli corvorum dicuntur Deum invocare, propter naturale desiderium quo omnia suo modn desiderant consequi bonitatem divinam. Sic c etiam bruta animalia dicuntur Deo obedirc, propter naturalem instinctum quo a Deo moventur.

oratio. – orare Ptf.
y: ^utm. – qu.tm PCD.
z: ergo. – autzm II. *>tim Pa.

¶ ontffo. – orrttr A.
ζ) Sic. – S.«/ CDGL. Ez nc K.

ARTICULUS UNDECIMUS

UTRUM SANCTI QUI SUNT IN PATRIA ORENT PRO NOBIS

IV Sent., iv, qu. iv, art. C, qu. 3; dñc. ti.v. qu. HI, »rt. >.

DUNDECIMUM sic proceditur. Videtur quod sancti qui sunt in patria non orem pro nobis. Actus enim alicuius magis est meritorius sibi quam aliis. Sed sancti qui sunt in patria non merentur sibi, nec pro se orant: quia iam sunt in termino constituti. Ergo etiam neque pro nobis orant.

3. Praeterea, sancti perfecte suam voluntatem Deo conformant, ut non velint nisi quod Deus vult. Sed illud quod Deus 3 vult semper impletur. Ergo frustra sancti pro nobis orarent.

3. Praeterea, sicut sancti qui sunt in patria sunt superiores nobis, ita ct illi qui sunt in purgatorio: quia iam peccare non possunt. Sed illi qui sunt in purgatorio non orant pro nobis, sed magis nos pro eis. Ergo nec sancti qui sunt in patria pro nobis orant.

4. Praeterea, si sancti qui sunt in patria pro nobis orarent, superiorum sanctorum esset efficacior oratio. Non ergo deberet implorari suffragium orationum sanctorum inferiorum, sed solum superiorum.

5. Praeterea, anima Petri non csl Petrus. Si ergo animae sanctorum pro nobis orarent quandiu sunt a corpore separatae, non deberemus interpellare sanctum Petrum ad orandum pro nobis, sed animam eius. Cuius contrarium Ecclesia facit. Non ergo sancti, ad minus ante resurrectionem, pro nobis orant.

Sed contra est quod dicitur II Mach. ult. ♦ ’Vtn * *Hic est qui multum orat pro populo ct universa saucia civitate, lercmias. propheta Dei.*

Respondeo dicendum quod, sicut Hieronymus dicit *, Vigilantii * error fuit quod, *dum vivimus, mutuo pro nobis orare possumus; postquam autem mortui fuerimus, nullius sit pro alio exaudienda oratio: praesertim cum martyres, ultionem sui sanguinis obsecrantes, impetrare nequiverint* T. – Sed hoc est omnino falsum. Quia cum oratio pro aliis facta ex caritate proveniat ut dictum est *, quanto sancti qui sunt in patria sunt perfectioris caritatis, tanto magis orant pro viatoribus, qui orationibus iuvari possunt: ct quanto sunt Deo conjunctiores, tanto eorum orationes sunt magis efficaces *. Habet enim hoc divinus ordo, ut ex . d ✓*. superiorum excellentia in inferiora refundatur, sicut ex claritate solis m aerem. Unde ct de Christo dicitur. *Heb. vn *: Accedens per semetipsum ad Deum ad interpellandum pro nobis.* Et propter hoc Hieronymus, *contra Vigilantium* dicit: 5/ * dt† *Apostoli et martyres adhuc m corpore constituit possunt orare pro ceteris \ quando pro se adhuc debent esse solliciti; quanto magis post coronas, victorias et triumphos:*

Ad primum ergo dicendum quod sanctis qui sunt in patria, cum sint beati, nihil deest nisi gloria corporis, pro qua orant . Orant autem pro nobis, quibus deest beutitudinis ultima perfectio. Et co-

a; Deus. – Onl. P.
3; Vigilantii. – ABEpKx, ad Vigilantium adun hic H.
y) nequiverint. – nequiverunt DEIIpCK (ei hi), nequeant PGI. nequeunt ca a.
z) pouunt orare pro ceteris. – pro aliis orcsit DG, otn. celeri c

Pa; pext solliciti aJJuat pro alii orabant II, pro aliis oient c.l. a. pro aliis orant PI, pro ahii orantes cx.vu.huHtar C.
*) orjn/. – orent H; pn» Orant .intern, Orj f AHI.FpK, Orant etiam .ũ, Sed urant G, um. IpCc; nbt... dent ont. L,

rum orationes habent efficaciam impetrandi ex praecedentibus eorum meriti*, et ex divina acceptione c.

An secundum dicendum quod sancti impetrant illud quod Deus vult fieri per orationes eorum. Et hoc petunt quod aestimant eorum orationibus implendum secundum Dei voluntatem.

An tertium dicendum quod illi qui sunt in purgatorio, etsi sint superiores nobis propter impeccabilitatem. sunt tamen inferiores quantum ad poenas quas patiuntur. Et secundum hoc non sunt in statu orandi, sed magis ut oretur pro cis.

Ad quartum dicendum quod Deus vult inferiora

per omnia superiora iuari. Et ideo oportet non solum superiores, sed etiam inferiores sanctos implorare. Alioquin esset solius Dei misericordia imploranda. – Contingit tamen quandoque quod imploratio inferioris sancti efftcacior est: vel quia devotius implorantur vel quia Deus vult eorum sanctitatem declarare.

An quintum dicendum quod quia sancti viventes meruerunt ut pro nobis orarent, ideo eos invocamus nominibus quibus hic vocabantur, quibus etiam nobis magis innotescunt. Et iterum propter fidem resurrectionis insinuandam: sicut legitur *Exod.* m '': *Ego sum Deus Abraham*, etc.

{) *acceptatione.* – *acceptione* PCGpK et a.

implorantur. – *imploratur* PAHLmGKx. c: a; pro rorwîR. eiut PIIJtM.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo undecimo, practcrmiio decimo, dubium occurrit, simpliciter ct ad hominem, quo pacto kremias, qui tempore Machabacorum non erat in putria sed in limbo Patrum, orabat pro krusalcm -: ct quare, de oratione «anctorum in patria Auctor tractans miscuit orationes Patrum in limbo, ncc definivit aliquid dc eh, cum non sit eadem ratio dc ipsis ct beatis.

Ad haec dicitur quod si fundamentum ac radix unde sanctorum in patria oratio pro nobis prodit, consideretur diligenter, invenitur locum huberc non solum in ipsis comprehensoribus, sed etiam in sanctis qui erant in limbo. Quoniam caritas eorundem, in statu superiori simpliciter, ponitur ratio orandi pro nobis. Propter hoc enim secundum excluduntur, in responsione ad tertium, existenx in purgatorio ab orando pro nobis: quia non sunt totaliter nobis superiore-», sed ratione poenarum inferiores, et egentes nostris orationibus. Constat autem quod sancti olim in limbo Patrum erant in caritate confirmati ct impeccabiles, ct nulli propriae seu novae poenae subiccti: nam poena damni

communis est cis ct viatoribus; extra omnem autem sensus poenam erant. Eorum igitur erat orare pro nobis. – Sed advertenda est differentia inter cos, el sanctos in patris. Quia licet utrisque commune sit orare pro viatoribus, proprium tamen sanctorum in patria est videre orationes viatorum sibi directus. Unde kremias tunc orare dicitur: non orationes aut preces eorum audisse.

Miscuit ergo Auctor limbum Patrum cum patrio quoad oratione* pro nobis, quia eadem est ratio: ct argumentum a minori insumpsit. Nec oportuit aliter in speciali de eis determinare, ex quo allata in littera ratio in eis locum habet, et a purgatorio sunt divisi.

II. In responsione [ud secundum] eiusdem articuli, adverte quod sancti orantes nesciunt si impetrabunt, sed petunt aestimantes, ut in littera dicitur, id Deo placiturum: ct dc hoc orando consulunt divinam maiestatem. Per quod, diversi sancti absque discordia voluntatum contraria petunt, quasi contraria proponentes adunari ad Dei beneplacitum. Unde Dan.x · dicitur quod *princeps Persarum restitit mihi.* · v» n

ARTICULUS DUODECIMUS

UTRUM ORATIO DEBEAT ESSE VOCALIS

Ili Sent . ix. qu. i, en. 3. qu* 3, ad ; l\, diM. xv, qu. iv, in. 1, qu* i.

DÜODBCIMUM SIC PROCEDITUR. VidctUF V5/)^quod oratio non debeat esse vocalis.

Oratio enim, sicut ex dictis * patet, principaliter Deo porrigitur. Deus autem locutionem cordis cognoscit. Frustra igitur vocalis oratio adhibetur.

2. Praeterea, per orationem mens hominis debet in Deum ascendere, ut dictum est *. Sed voces retrahunt homines ab ascensu contemplationis in Deum: sicut et alia sensibilia. Ergo in oratione a non est vocibus utendum.

3. Praeterea, oratio debet offerri Deo in occulto: secundum illud Matth. vi *: *77/ autem cum oraveris, intra in cubiculum P, et clauso ostio, ora Patrem tuum in abscondito.* Sed per vocem oratio publicatur. Ergo non debet oratio t esse vocalis.

Sed contra est quod dicitur in Psalm. *: *Voce*

mea ad Dominum clamavi, voce mea ad Dominum deprecatus sum.

Respondeo dicendum quod duplex est oratio: communis, et singularis. Communis quidem oratio est quae per ministros Ecclesiae in persona totius fidelis populi Deo offertur. Et ideo oportet quod talis oratio innotescat toti populo, pro quo proferatur. Quod non posset fieri nisi esset vocalis. Et ideo rationabiliter institutum est ut ministri Ecclesiae huiusmodi orationes etiam alta voce pronuntient. ut ad notitiam omnium possit * pervenire.

Oratio vero singularis est quae oftertur a singulari persona cuiuscumque sive pro se sive pro aliis orantis. Et de huiusmodi orationis necessitate non est quod sit vocalis. Adiungitur tamen vox tali orationi triplici ratione. Primo quidem, ad excitandum interiorem devotionem, qua mens orantis elevetur in Deum. Quia per exteriora si-

a) *oratione.* – *orationibus* Pa.
fi) *cubiculum.* – *tuum* addunt PG.

γ.» *debet oratio.* – *omnino debet* P.
8) *posait.* – *possint* PClkt.

• u. *rg.

• An. 4-

• Art. i, ad d.

• Ver*. 0.

•Pt.otfj.xcr». j.

• Ver» >

• Vert.

* UtîMKVB. -/.
/Ur «ΛΓ*», hb.
111. csp. tu».

gna, sive vocum sive etiam aliquorum factorum, movetur mens hominis et ‘ secundum apprehensionem, et per consequens secundum affectionem. Unde Augustinus dicit, *ad Probam* *, quod *verbis ei aliis signis ad augendum sanctum desiderium iiosippos acrius excitamus*. Et ideo in singulari oratione tantum est vocibus et huiusmodi signis utendum quantum proficit ad excitandum interius mentem. Sivero mens per hoc distrahatur, vel qualitercumque impediatur, est a talibus cessandum. Quod praecipue contingit in illis quorum mens sine huiusmodi signis est sufficienter ad devotionem parata. Unde Psalmista dicebat⁴: *Tibi dixi*

cor meum: Exquisivit tefacies mea; et de Anna legitur. I Peg. I", quod loquebatur in corde suo.

Secundo, adiungitur vocalis oratio quasi ad redditionem debili: ut scilicet homo Deo serviat secundum totum illud quod ex Deo habet, id est non solum mente, sed etiam corpore. Quod praecipue competit orationi secundum quod est satisfactoria. Unde dicitur Osce ult. : *Omnem aufer iniquitatem, et accipe bonum: et reddemus vitulos labiorum nostrorum.*

Tertio, adiungitur vocalis oratio ex quadam redundantia ab anima in corpus ex vehementi allectione: secundum illud Psalm. *Lactatum est cor meum, et exiitavit lingua mea.*

An primum ergo dicendum quod vocalis oratio non profertur ad hoc quod aliquid ignotum Deo manifestetur: sed ad hoc quod mens orantis vel aliorum excitetur in Deum.

Ad secundum dicendum quod verba ad aliud pertinentia distrahunt mentem, et impediunt devotionem orantis. Sed verba significantia aliquid ad devotionem pertinens excitant mentes, precipue minus devotas.

Aut tertium dicendum quod, sicut Chrysostomus dicit, *super Matth.* ♦ *eo proposito Dominus vetat in conventu orare ut a conventu videatur. Unde orans nihil novum facere debet quod aspiciant homines, vel clamando vel pectus percutiendo vel manus expandendo* \ – *Alec tamen, ut Augustinus dicit, in libro di Serm. Dom. m Monte videri ab hominibus nefas est: sed ideo haec agere ut ab hominibus videaris.*

<) Ct. - Om. PI.

3) *l'd manui expandendo.* - fAiidoiJ D   · \K, tpi. .
 dedtn litteris vig l

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo duodecimo eiusdem quaestionis, note diligenter, qui murmurat de officio ecclesiastico, tria: distinctionem vocalis orationis, necessitatem, conditiones. Distinguitur quidem oratio vocalis in communem, et propriam seu singularem.

Necessitas communis est quia in persona Ecclesiae offertur. Cum enim Ecclesia ex sensitivi creaturis constet, oportet sensibiles, ac per hoc vocales - per suos ministros - prout oportet offerre: alioquin nesciret offerri per ministros rationis cultum, ac munus quod Deo per illos offert; non movit enim Ecclesia nisi quae foris sunt. - Necessitas propria est excitandi propria devotio, ac commendanda.

Conditiones communis orationis sunt duae: quod sci-
licet sit vocalis; et quod sit alta. Prima est simpliciter ne-
cessaria, ut declaratum est: secunda est rationabilis, ut in
littera dicitur. Propter quod, dicentes privatas missas ita

submisae, Jc industria, ut intelligi ab auditoribus nequeant, a ratione devii videntur, ct inexcusabiles: nisi forte per accidens coram aliis non celebrent; tunc enim sufficiens videtur si n scrvhore proximo audiri potest. Et hinc apparet qualiter utendum est vel cantu, vel voce sine nota, in communi oratione: scilicet iuxta devotionem communem; hoc tamen semper servaro, quod quocumque modo dicatur, sic intelligibiliter dicatur ut percipi possit α sc ct aliis distincte sensus verborum, unde devotio excitari Ecclesiae possit. – Propriae nutem orationis conditio est etiam ipsa ratio, scilicet propria devotio. Unde patet quod errant qui numerum tot vocalium orationum propriarum explendum quotidie praeponunt meditationibus ct mentalibus orationibus. Relinquant namque finem propter ea quae sunt ad finem.

In responsione ad tertium, nota quam vitandae sunt singularitates motuum, etc., in orationibus.

ARTICULUS TERTIUSDECIMUS

UTRUM DE NECESSITATE ORATIONIS SIT QUOD SIT ATTENTA

IV Sent.. dist. XV, qu. fv, art, 2, qu 4, 5; I *aj* Q»r., cap. χτη, I cet. m.

D TERTIUMDECIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod de necessitate orationis sit quod sit attendita. Dicitur enim Ioan, *¶ Spiritus est Deus: et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate adorare oportet.* S

non est in spiritu si non sit attenta. Ergo de necessitate orationis est quod sit attenta.

2. Praeterea, oratio est *ascensus intellectus in Deum*.* Sed quando oratio non est attenta, intellectus non ascendit in Deum. Ergo de necessitate orationis est quod sit attenta.

3. Praeterea, de necessitate orationis est quod careat omni peccato. Sed non est absque peccato quod aliquis orando evagationem mentis patiatur: videtur cum deridere Deum, sicut et si alicui oratio loqueretur et non attenderet ad ea quae ipse proferret. Unde Rasilius dicit * *Est divinum auxilium implorandum non remisse, nec mente huc illuc · evagante: eo quod talis non solum non impetrabit quod petit, sed et magis Deum irritabit.* Ergo de necessitate orationis esse ? videtur quod sit attenta.

·) *illuc.* - *ct illuc* DI.λ, *illuc-jue* G, *vr/ illuc* P.

u) cȳfc. - Om. Pa.

T
t n*!/? M””““
T
Sed contra est quod etiam sancti viri quando-
que orante» T evagationem mentis patiuntur: se-
eundum illud Psalm. *: *Cor meum dereliquit me.*
Respondeo dicendum quod quaestio haec prae-
cipue locum habet in oratione vocali. Circa quam
sciendum est quod necessarium dicitur aliquid
dupliciter. Uno modo, per quod melius perve-
nitur ad finem. Et sic attentio absolute orationi
necessaria est.
Alio modo dicitur aliquid necessarium sine quo
res non potest consequi suum eiectum. Est autem
triplex effectus orationis. Primus quidem com-
munis omnibus actibus caritate informatis, quod
est mereri *. Et ad hunc effectum non ex neces-
sitate requiritur quod attentio adsit orationi per
lotum, sed vis primae intentionis qua aliquis ad
orandum accedit, reddit totam orationem meri-
toriam: sicut in aliis meritoriis actibus accidit. –
Secundus autem effectus orationis est ei proprius,
quod est impetrare. Et ad hunc etiam effectum
sufficit prima intentio, qqam Deus principaliter
attendit. Si autem prima intentio desit, oratio
nec meritoria est nec impetrativa: *illam* enim
orationem Deus non audit cui ille 3 qui orat non
intendit, ut Gregorius dicit *. – Tertius autem
effectus orationis est quem praesentialiter elliciit.
scilicet quaedam spiritualis refectio mentis. Et
ad hoc dc necessitate requiritur in oratione at-
tentio. Unde dicitur † *Cor.* xiv ♦ «*Œ orem lingua,*
mens mea sine fructu est.
Sciendum tamen quod est triplex attentio quae
orationi vocali potest adhiberi. Una quidum qua

attenditur ad verba, ne quis in eis erret. Secunda
qua attenditur ad sensum verborum. Tertia qua
attenditur ad finem orationis, scilicet ad Deum
et ad reni pro qua oratur: quae quidem est ma-
xime necessaria. Et hanc etiam possunt habere
idiotae. Ei quandoque intantum abundat haec
intentio, qua mens fertur in Deum, ut etiam
omnium aliorum mens obliviscatur, sicut dicit
Hugo dc Sancto Victore *.

Ad primum ergo dicendum quod in spiritu ct
veritate orat qui ex instinctu Spiritus ad orandum
accedit, etiam si ex aliqua infirmitate mens post-
modern evagetur.

Ad secundum dicendi m quod mens humana,
propter infirmitatem naturae, diu in alto stare
non potest: pondere enim infirmitatis humanae
deprimitur anima ad inferiora. Et ideo contingit
quod quando mens orantis ascendit in Deum
per contemplationem, subito evagetur cx quadam
infirmitate.

Ad tertium dicendum quod si quis ex proposito
in oratione mente evagetur . hoc peccatum est,
et impedit orationis fructum. Et contra hoc Augu-
stino» dicit, in *Regula* *: *Psalmis ct hymnis cum*
oratit licum, hoc rerselur m corde quod profertur
in ore. Evagatio vero mentis quae fit praeter pro-
positum orationis iroctum non tollit. Unde Rasi-
lius dicit ': *Si pero. debilitatus a peccato,fixe ne-*
quis orare, quantumcumque potes teipsum cohibeas,
cl Deux ignoscit: eo quod non tx negligentia, sed
ex fragilitate non potes, ut oportet, assistere co-
ram eo.

γ) *quandoque orante**, – *Orando quandaqut* Pa.
δ) *Ille.* – Chn. Pa.

·) *"Ia,a'Illl".* – n-rfganir P.

Commentaria Cardinalis Caiotani

I
x articulo (crtiodecimo eiusdem octogesimactrtiac quae-
stionis, circa tertium genus attentionis ad orationem, du-
bium multorum occurrit: si quis cx proposito in principio
officii divini, ad quod tenetur, applicet se ad meditationem
divinae bonitatis aut passionis Christi, ad hoc ut mentem
firmam teneat cum Deo m hac continua meditatione, sa-
tisfaciat praecepto Ecclesiae?
\\d hoc dicitur quod certo certius constat quod inten-
dens ct studens ad hoc ut mens sua, tam in contempla-
tione quam in cius prole, hoc est affectione, circa Deum
seu ea quae divinitatis sunt occupetur in toto officio, opti-
me satisfacit: quoniam habet attentionem optimam, ma-
xime necessariam, ct communem, iuxta uniuscuiusque mo-
dulum.
Intendens autem ct studens ut circa passionem Christi
meditatio sit ct affectus excitetur in toto officio, satisfacit,
sine dubio: quia in melius medium nd divinitatem ducens
fertur qunm si sensui verborum attenderet; nam passio
Christi, ut in art. 3 · qu. praeced. habitum est, optima est
manuductio ad divinitatem, iuxta illud ♦: *ut dum visibi-*
liter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amo-
rem rapiamur. Cum grano tamen salis haec intentio ha-
benda est per totum* ut scilicet negligatur * haec persevc-
runtia si ascendere ad ea quae divinitatis sunt m progressu
dabitur·, quod debet esse principale intentum. Ita quod
talis orantis mens debet ea quae sum passionis Christi
eligere ut media, non ut finem: ut scilicet per illa, si Deus
dederit, ascendat ad ea quae divinitatis sum.
Et ut satisfiat huiusmodi quaesitis, scito quod quoecum-
que mentionum in littera numeratarum eligatur, sine prae-

cisione tamen melioris (hoc est, quod illa eligatur ut me-
dium sibi accommodum perveniendi ad meliorem, prout
Deus dignabitur misericorditer concedere), alisfit praeceptu
Ecclesiae. Verbi gratia, si quis putat suae parvitati accom-
modatius medium attendere ne erret, ct in hac attentions
vult persistere, intendat hoc ut medium: si forte misereatur
sic Deus, ct det meliorem attentionem sic disposito ad me-
liorem. quam potius vellet. Et simile est de aliis.
Verum circo attentionem nd rem peritam, core ne pener
sus fiat affectus cum oculo tuo. Nam non licet petenti ne-
cessaria victui sic versari circa meditationem victus ut divina
nd humana ordinari videantur, quasi oratio sit medium ct
victus finis· Bcminisci siquidem oportet doctrinae superius
habitaе in hac eadem quaestione, art. q, quod quoad rem
petitam *omnes nostrae orationes ordinari debent ad cratiam*
ct gloriam consequendam. Et haec est res petita ad quam
attendere Auctor tantum commendat in littera. Attendere
enim ad gloriam aeternam, vel gloriam adoptionis filiorum
in via, aut virtutes ut media ad aeternam patriam ct orna-
menta civium caelestium ac inchoationes caelestis conversa-
tionis, ct huiusmodi, inter optimas attentiones est. Et, brevi-
ter, omnis res petita aut tinis ipse caelestis gloriae aut me-
dium ad illam ut medii rationem habet, sive pro sc sive pro
alio, in attentionis optimo genere locata est in littera: ct
nulla res alia ut petita.

II. In responsione ad tertium, nota diligenter quod quia
ex proposito vagari in aratione peccatum est cx genere suo,
ideo non solum in oratione necessaria cx praecepto. sed
etiam in aratione spontanea tenetur orans attendere, ita
quod licet non teneatur orare» tenetur tamen, si orat, at-

* /fxnKr/r orr
Vtt» Hôç.
/».
ptrl. io CoiutU.
>F. rrardnM.,
ap.iiiit. · Ed.
lterrh.tr,Untrue.

· vΛ T.

• PκM»1.»α« 4.

' ' c-, a,

T

• Vm. ÿ fccq.

' V», i.

• Vm, r.

(

i;

a

F

d

e

c

n

Ad 3
•Pr.d'41. Naiiv.

·| ü! “oiï”Xii-
<Mr
pΛ.°” Abitar

(ente. quantum est cx pane propositi, orare. Et ratio est similis in aliis actibus virtutum: quod scilicet homo, si exercet cos. tenetur cos exercere cum debitis circumstantiis. Qui enim recipit hospitem. qui pro alia advocatus intercedit, ct huiusmodi, tenetur hncc facere cum debitis circumstantiis, si facit: et si non vult facere ut decet, non se exerceat in huiusmodi operationibus. – Per haec tamen non infclltgas male agere cum qui sponte orat dum se vestit aut aliquo simili opere occupatur, quantum potest intendens orationi attendere. Tum quia alia est quaestio dc evagatione ex proposito, ct nlin dc opere cum quo stat attentio: huiusmodi enim opera non impedire orationis attentionem experientia testatur. Et in quibusdam religio-
sorum statutis scriptum est quod surgendo dicant officium Beatae Virginis. Beatus quoque Pater Dominicus medicinam contra phantasmata mala communem ac fructuosam dicebat orationem sollicitam stutnn cum quis surgit a somno

Nota secundo, quod Auctor, Baxilii auctoritate utens. Fc.**. exagononcfn cx negligent!» computat sub evagatione cx

proposito: ite quod evagatio cx proposito distinguitur in evagationem directe ex industria, ut cum qui» explicite vult non attendere; et evagationem cx ncgligcntia, ut cum quis negligit attendere. Quia enim negligentiu voluntaria est, ideo evagatio voluntaria reputatur ct est. Evagatio autem cx fragilitate excusatur: utpotc non cx voluntate, sed im-
potentia procedens. Haec igitur evagatio sine peccato cm. Prima autem semper cum peccato: martuli quidem, quando cx contemptu, vel quando cx industria in oratione quae est sub praecepto qui» m notabili parte evagatur (perinde namque est ac si illam omitteret); veniali vero, quando orationem spontaneam absque proposito attendendi quis dicit, ct quando cx negligent!» in oratione dc praecepto quis non attendit, salvo proposito attendendi. In neutro enim cusu contra virtutem, sed praeter eam agitur: nam orationem spontaneam sic male persolvere est sicut recipere hospitem ct indecenter tractarc; in oratione autem praecepta, ex quo semper salvatur propositum attentioni», essentiali» bonitas moralis actus cx finis intentione salva est. ct remissio voluntatis in culpa est accidentali.

ARTICULUS QUARTUSDECIMUS

UTRUM ORATIO DEBEAT ESSE DIUTURNA

<*&|

IV Sent., dut. xv. qa. iv, Art. a, qu. 2, 3; HI Cont. Gent., cap. 101; AJ Rom.. e*,. l, Icet, v; Ad Q4o>t., cap. t, lco.li; l ud ThttJ.. op. v, Icet. it.

DE QUARTUMDECIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod oratio non Jubeat esse diuturna. Dicitur enim Matth. vi*: *Orantes nolite mullum loqui*. Sed oportet multum loqui diu orantem: praesertim si oratio sil
Ergo non debet esse oratio diuturna.

2. Praeterea, oratio est explicativa desiderii. Sed desiderium tanto usi sanctius quanto magis ad unum restringitur: secundum illud Psalm.*: *Unam petii a Domino. hanc requiram*. Ergo et oratio tanto est Deu acceptior quanto est brevior.

3. Praeterea, illicitum videtur esse quod homo transgreditur « terminos a Deo praefixos, praecipue in his quae pertinent ad cultum divinum: secundum illud *Exod. xix* *: *Contestare populum, ne forte velit transcendere propositos ? terminos ad videndum Dominum, et pereat cx cis plurima multitudo*. Sed a Deo praefixus T est nobis terminus orandi per institutionem Orationis Dominicac, ut patet Matth. vi *. Ergo non licet ultra orationem protendere.

Sed contra, videtur quod continue sil orandum. Quia Dominus dicit, Lue. xvni ' : *Oportet semper orare, et non dejicere*. Et I ad Thess, v *: *Sine intermissione orate*.

Respondeo dicendum quod dc oratione dupliciter loqui possumus: uno modo, secundum se ipsam; alio modo, secundum causam suam. Causa autem orationis est desiderium cantatis, ex quo procedere debet oratio. Quod quidum in nobis debet esse continuum vel actu vel virtute: manet enim virtus huius desiderii in omnibus quae ex caritate facimus; *omnia* autem † debemus *in gloriam Dei facere*, ut dicitur † ad Cor. x ♦ Et se-

cundum hoc oratio debet esse continua. Unde Augustinus dicit, *ad Probant* *: *In ipsa fide, spe et caritate continuato desiderio semper oramus*.

Sed ipsa oratio secundum se considerata non vocalis. esse assidua: quia oportet aliis operibus occupari. Sed, sicut Augustinus ibidem dicit, *ideo per certa intervalla horarum et temporum etiam verbis rogamus Deum, ut illis rerum signis nos ipsos admoneamus; quantumque † in hoc desiderio profecerimus, nobis ipsis innotescamus; et ad hoc agendum nosipsos acrius excitemus*. Uniuscuiusque autem rei quantitas debet esse proportionna fini: sicut quantitas potionis sanitati. Unde et conveniens est ut oratio tantum duret quantum est utile ad excitandum interioris desiderii fervorem. Cum vero hanc mensuram excedit. Ha quod sine taedio durare non possit, non est ulterius oratio : protendenda. Unde Augustinus dicit, *ad Probam* ♦ *Dicuntur fratres in Aegypto crebras quidem habere orationes, sed eas tamen brevissimas, et raptim quodammodo iaculatas: ne illa vigilanter erecta, quae oranti plurimum necessaria est, per productiores moras evanescat atque hebetetur intentio, .Ie per hoc etiam ipsi satis ostendunt hanc intentionem. sicut non esse obtundendam T si perdurare non potest, ita, si perduraverit, non cito esse rumpendam*. – Et sicut hoc est attendendum in oratione singulari per comparisonem ad intentionem orantis, ita etiam in oratione communi per comparisonem ad populi devotionem.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, *ad Probam* ♦ *non est hoc orare in ‘li,,x† A' ”† multiloquio, si diutius oretur. Aliud est sermo mul-*

trampreditur. – Iramprediatur PDieK.

P) propotitot. – Om. P.

y) prae/ixui. – fixui P.

†) autem. – enim BGHa, quae l.pe.

<) quantumque. – quamcumque pK, quantumcumque ceteri ct p4.

Ç. oratio, – Om. PKj.

»). obtundendam. – obruendam codice* ct Pa.

tus; aliud diuturnus affectus. Nam ct de ipso Domino scriptum est quod pernoctaverit in orando, et quod proluxius oraverit. ut nobis praeberet exemplum. El postea subdit: *Absit ab oratione multa locutio: sed non desit multa precatio, si fervens perseverat intentio. Nam multum loqui est in orando rem necessariam superfluis agere verbis. Plerumque autem hoc negotium plus gemitibus quam sermonibus agitur.*

An secundum dicendum quod prolixitas orationis non consistit in hoc quod multa petantur: sed in hoc quod affectus continuetur ad unum desiderandum.

•) .juicfdt. — cciut ct quiescit pa.

ARTICULUS QUINTUSDECIMUS

UTRUM ORATIO SIT MERITORIA

Supra, rf. 7, -hl a. IV Sent.. dhl. iv, qu. iv, nrt. -, 3, X

QU,NTl'MDECIMfM SIC PROCIDITUR. Vi-
çV'Z'V. quod oratiO non sil meritoria.

Omnc en'm meritum procedit a gratia, oratio praecedit gratiam: quia etiam ipsa gratia per orationem impetratur, secundum illud Luc. xi *: *Paler vester de caelo dabit spiritum bonum petentibus se.* Ergo oratio non est actus meritorius.

2. Praeterea, si oratio aliquid meretur, maxime videtur mereri illud quod orando petitur. Sed hoc non semper meretur: quia muliones etiam sanctorum orationes non exaudiuntur; sicut Paulus non est exauditus petens removeri a se nq. sl'muluin carnis ♦ Ergo oratio non est actus meritorius.

3. Praeterea, oratio praecipue fidei innititur: secundum illud lac. i*: *Postulet autem in fide. nihil haesitans.* Fides autem non sufficit ad merendum: ut patet in his qui habent fidem in-formem. Ergo oratio non est actus meritorius. gED CONTRA E5J qU0(j super illud Psalm. ♦

Oratio mea in sinu meo convertetur, dicit Glos-sa: *Etsi eis non profuit, ego tamen non sum frustratus mea mercede.* Merces autem non debetur nisi merito. Ergo oratio habet rationem meriti.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ oratio, praeter effectum spiritualis consolationis quam praesentialiter affert, duplicem habet vir-tutem respectu futuri effectus: scilicet virtutem merendi, ct virtutem impetrandi. Oratio autem, sicut et quilibet alius actus virtutis, habet effi-caciam merendi inquantum procedit cx radice caritatis*, cuius proprium obiectum est bonum aeternum, cuius fruitionem meremur. Procedit tamen oratio a caritate mediante religione, cuius est actus oratio, ut dictum est *; concomitantibus etiam quibusdam aliis virtutibus quae ad boni-tatem orationis requiruntur, scilicet humilitate et

Ad tertium dicendum quod Dominus non in-stituit hanc Orationem ut his solis verbis uti de-beamus in orando: sed quia ad haec sola im-petranda debet tendere nostrae orationis intentio, qualitercumque ea proferamus vel cogitemus.

Ad quartum ' dicendum quod aliquis continue 'yt-to..*. orat, vel propter continuitatem desiderii, ut di-ctum est *. – Vel quia non intermittit quin tem-puribus statutis oret. – Vel propter effectum: sive in ipso orante, qui etiam post orationem remanet magis devotus: sive etiam in alio, puta cum aliquis suis beneficiis provocat alium ut pro se oret. etiam quando ipse ab orando quiescit

fide. Ad religionem enim pertinet ipsam oratio-nem Deo offerre. Ad caritatem vero pertinet de-siderium rei cuius complementum oratio petit. Fides autem est necessaria ex parte Dei, quem oramus: ut scilicet credamus ab eo nos posse obtinere quod petimus. Humilitas autem est ne-cessaria ex parle ipsius petentis, qui suam in-digentiam recognoscit. Est etiam et devotio nc-cesvaria: sed haec ad religionem pertinet, cuius est primus actus, necessarius ad omnes conse-quentes, ut supra * dictum est.

Efficaciam autem impetrandi habet cx gratia Dei. quem oramus, qui etiam nos ad orandum inducit. Unde Augustinus dicit, in libro *de Verb. Dom.* *: *Non nos hortaretur ut peteremus, nisi dare vellet.* El Chrysostomus dicit: *Nunquam oranti beneficia denegat qui ut orantes non de-ficiant sua pietate instigat.*

Ad primum ergo dicendum quod oratio quae est 3 sine gratia gratum faciente meritoria non est: sicut ncc aliquis alius actus virtuosos. Et tamen etiam oratio quae impetrat gratiam gratum facientem procedit cx aliqua gratia, quasi ex gra-tuito dono: quia ipsum orare est quoddam *do-num Dei*, ut Augustinus dicit, in libro *de Per-severantia* *.

Ad secundum dicendum quod ad aliud princepe-liter respicit meritum orationis quandoque quam ad id quod petitur: meritum enim praecipue or-dinatur ad beatitudinem; sed petitio orationis directe se extendit quandoque ad aliqua alia, ut cx dictis* patet. Si ergo illud aliud quod petit aliquis pro seipso, non sit ei ad beatitudinem utile, non meretur illud: sed quandoque hoc petendo et desiderando meritum amittit, puta si petat a Deo complementum alicuius peccati, quod est non pie orare *. – Quandoque vero non est necessarium ad salutem, nec manifeste saluti contrarium. Et tunc, licet orans possit orando

• Srti. coml.

• Trac<- CII.

• C<cutttt. <<F' ».

• Vtrt. µ.

ξ

(

d

e

P

P

• AΛ
JU s.

Π

n

• ON.

C1

• Vcm. K

iji

C1

iti

• An
•d i.

01

ca

• Of t-n.
MeM. hoail.

nc

vi

' 'i- ap. m,
»tf». B.

no

re:

et

du

Ch

• îC..l. U1V.

Jq£

stri

mil

x) quat at.— quae EFIpCK, non est pG, quit fit H, oro. l'f* ct d.

QUAESTIO LXXXIII, ARTICULUS XVII

tere debita proximo dicat Orationem Dominicam, non mentitur, quamvis hoc quod dicit non sit verum quantum ad suam personam: est enim verum quantum ad personam Ecclesiae. Extra quam est merito τ: et ideo fructu orationis caret. – Quan-

doque tamen aliqui peccatores parati sunt debitoribus suis remittere \ Et ideo ipsi orantes exaudiuntur: secundum illud *Eccli.* xxvnt *: *Relinque proximo tuo nocenti te: et tunc deprecanti tibi peccata solventur.*

γ) *Extra quam eit merito.* – c.r qua est meritum P.

2) remittere. – dimittere Pa.

Commentaria Cardinulhs Caietani

Tx articulis tribus, scilicet quartodccimo, quintodccimo ct 1 sextodecimo, eiusdem quaestionis, dubium occurrit circa teniam conditionem orationis, scilicet ly *pie*, quid importet. Et est ratio dubii quia in responsione ud secundum articuli quintidccimi Auctor dicit quod non pie petere est petere complementum peccati. Ex quo apparet quod pie petere coinddlt cum secunda conditione, scilicet *necessaria ad salutem* petere: nam petendo necessaria ud salutem, pie petimus.

Et augetur dubium, quia in articulo sextodecimo Auctor, in corpore articuli, dicit quod in peccatorum oratione possunt inveniri omnes quatuor conditiones: et idem confirmat in responsione ad secundum ibidem. In Tertio vero Libro *Contra Gent.*, cap. xevi, Auctor vult amicitiam orantis cum Deo intervenire in oratione efficaci, quae sub pietatis nomine concludi videtur.

II. Ad hoc dicitur quod illa conditio *pie* in hoc distinguitur ab aliis conditionibus quod aliae personam pro qua. rem petitum ct perseverantiam significant, ista intentionem referentem ad Deum imponat: nam pictas officium ac cultum caelestis patriae Principi ct Patri exhibet.

Er proptereu distinguitur quod potest dupliciter inveniri, scilicet formata ct informis ut in responsione ad secundum sextidccimi articuli apparet. Et hinc reddi potest ratio diversorum dictorum dc hac conditione. Nam quin huiusmodi intentio nd Deum potest utroque modo inveniri, ideo ct vere dicitur quod continet amicitiam ad Deum, verificatur enim hoc dc intentione formata: et quod habet locum in peccatoribus, verificatur enim hoc dc informi. Et quod excludit petere opus peccati, quin peccatum non est refr cribilo in Deum: ct quod non coincidit cum illa conditione, scilicet *necessaria ad salutem*, sed distinguitur ab ea, quia *pie* spectat ud intentionem respectu ultimi finis simpliciter, qui est Deus, *necessaria vero ad salutem* spectat nd rem petitum. Ac per hoc, illud spectat ad amorem amicitiae: hoc ad umorem concupiscentiae. Et uterque potest haberi informis ct formatus. Potest enim peccator in aliquo opere diligere Deum propter ipsum Deum: ut frequenter contingit in actibus religionis: ct observationibus praeceptorum multorum affirmativorum, ut est redditio votorum, honor parentum, redditio iusti; ct negativorum, ut non occidere, non furari, non negare fidem, ct huiusmodi.

ARTICULUS SEPTIMUSDECIMUS

UTRUM CONVENIENTER DICANTUR ESSE ORATIONIS PARTES

OBSECRATIONES, ORATIONES, POSTULATIONES, GRATIARUM ACTIONES

I' di»L xv, qu. iv, irt. 3; *AJ Philipp.*, c.p, iv, lect. i; 1 uJ *Tim.*. c»p. n, lect.

d SEPTIMUMDECLMUM sic proceditur. Videtur quod inconvenienter dicantur esse orationis partes *obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum * actiones*. Obsecratio enim videtur esse quaedam adiuratio. Sed, sicut dicit, *super Matth.* * *non oportet ut pir qui vult secundum Euangelium vivere, adiuret alium: si enim iurare non licet, nec adiurare.* Ergo inconvenienter ponitur obsecratio orationis pars.

2° Praeterea^o oratio, secundum Damascenum^o est *petitio decentium a Deo*. Inconvenienter ergo orationes contra postulationes dividuntur.

3. Praeterea, gratiarum actiones pertinent ad praeterita, alia vero ad futura. Sed praeterita sunt priora futuris. Inconvenienter ergo gratiarum actiones post alia ponuntur.

In contrarium est auctoritas Apostoli, I *ad 7^{am}*. n *.

Respondeo dicendum quod ad orationem tria requiruntur. Quorum primum est ut orans accedat ad Deum, quem orat. Quod significatur no-

mine *orationis*: quia oratio est *ascensus intellectus in Deum* ♦ – Secundo, requiritur petitio, quae significatur nomine *postulationis*: sive petitio ? proponatur determinate, quod quidem nominant quidam T proprie *postulationem*; sive indeterminate, ut cum quis petit iuari a Deo. quod nominant *supplicationem*; sive solum factum narretur, secundum illud Ioan, xt *: *Ecce, quem amas in-* *Vm.> *firmatur*, quod vocant *insinuationem*. – Tertio, requiritur ratio impetrandi quod petitur. Et hoc vel ex parte Dei, vel ex parte petentis. Ratio quidem impetrandi ex parte Dei est eius sanctitas, propter quam petimus exaudiri: secundum illud Dan.tx*: ‘Ven-r A *Propter temetipsum inclina. Deus meus, aurein tuam.* Ei ad hoc pertinet *obsecratio*, quae est *per sacra contestatio*: sicut cum dicimus: *Rr nativitatem tuam, libera nos, Domine* *. – Ratio † vero impetrandi ex parte petentis est *gratiarum actio*: quia *de acceptis beneficiis gratias agentes*, . *meremur accipere potiora*, ut in collecta . dicitur. Et ideo dicit Glossa *, I *ad Tim.* n *. quod *in missa obsecrationes sunt quae praecedunt cotise-*

« *pratiarum.* – ct *gratiarum* PDeK cl a.

petitio. – *petitioni*» IU pACLHIEx, *petitioni*» ut aliquid .x ct a (ct M).

f) *quidem nominant quidam.* – *quid nominant quidem* pA, *quidam*

nominant quidem B, *quidem Nominant quidem quidam* pC, *quidem nommant* D, *nominant* E, *quidem nominal* G, *quidam nominant* PH, *quidam nominant quidam* !.. *quidem nominat quandam* cl expungit proprie iK, *quidem nominant quondam* K.

erationem, in quibus quaedam sacra commemorantur; orationes sunt in ipsa consecratione, in qua mens maxime debet elevari in Deum; postulationes autem sunt in sequentibus petitionibus; gratiarum actiones in fine. – In pluribus etiam Ecclesiae collectis haec quatuor possunt attendi. Sicut in collecta Trinitatis, quod dicitur, *Omni-potens, sempiterna Deus*, pertinet ad orationis ascensum in Deum; quod dicitur, *qui dedisti famulis tuis* etc., pertinet ad gratiarum actionem; quod dicitur, *praesta, quaesumus* etc., pertinet ad postulationem; quod in fine ponitur, *per Dominum nostrum* etc., pertinet ad obsecrationem.

** In Collationibus autem Patrum * dicitur quod obsecratio est imploratio pro peccatis; oratio, cum aliquid Deo vovemus; postulatio, cum pro aliis petimus. Sed primum melius est.

Ai> phimum ergo dicendum quod obsecratio non est adiuratio ad compellendum \ quae prohibetur: sed ad misericordiam implorandum .

Ad secundum dicendum quod oratio communiter sumpta includit omnia quae hic dicuntur. Sed secundum quod contra alia dividitur, importat proprie ascensum in Deum.

An tertium dicendum quod in diversis praeterita praecedunt futura: sed aliquid unum et idem prius est futurum quam sil praeteritum. El ideo gratiarum actio de aliis beneficiis praecedit postulationem aliorum beneficiorum : sed idem beneficium prius postulatur, et ultimo, cum acceptum fuerit, de eo gratiae aguntur. Postulationem autem praecedit oratio, per quam acceditur ad eum ꝥ a quo petimus. Orationem autem praecedit obsecratio : quia ex consideratione divinae bonitatis ad eum audemus accedere.

compellendum. – complexdum P. – Pm quot prohibetur. quod prohibetur PC«K ct a, quae prohibentur A, ad ea quae prohibentur !

») implorandum. – imptt>randam DHl.tK. ꝥ) cum. – ficum PGtf.

Commentaria Curtlinahs Caietxmi

Tn articulo scptimodccimo dubium occurrit circa illud, scilicet quod in consecratione maxime mens debet elevari in Deum. Quoniam in consecratione tenetur sacerdos consecrans maxime ad exprimenda distincte verba consecrationis: ac per hoc, non potest maxime mens in Deum elevari. Quoniam quauto magis in Deum elevatur, tanto minus attendit ad inferiora, ut sunt verba et huiusmodi. Ad hoc dicitur quod in consecratione Eucharistiae, de qui est terminus, in qua sacerdos Deum quodammodo ducit ad terras, ipsa elevatio maxima in Dei bonitatem, quae sic dignatur adesse nobis, ratio est attentionis ad verba in actu exercito, hoc est quod >ac<.rdo» distincte et reverenter dicat verba illa. Quod nutem a scrupulosis fit, quia scilicet occupant suam mentem ad hoc ut velint esse intenti et attenti, evagatio est et non est attentio, sed habere potius attentionem pro obiecto. Elevatio igitur mentis in Deum

in consecratione debet esse maxima non intensive et per abstractionem u sensibilibus, ut obiectio probat; sed debet «se maxima objective, et quoad conatum (infra latitudinem tamen attentionis) nd dicenda verba ut decet. II. In eodem articulo, in responsione ad tertium, advertitur quod non solum ordinem simpliciter inter gratiarum actiones et postulationes assignat, quia scilicet prius est gratias ngerc de acceptis quibus praeventi sumus, qunm petere futura; sed etiam ordinis in missa distincti a Glossa, recitati in corpore articuli, rationem reddit, ostendendo quomodo haec quatuor se habent respectu unius et eiusdem beneficii; et locando primo, rationem accedendi ad Deum; secundo, accessum; tertio, petitiones; et quino, gratiarum actiones; ut Glossa fecit, primo obsecrationes, secundo orationes, tertio petitiones, quarto gratiarum actiones ponens.

QUAESTIO OCTOGESIMAQUARTA

DE ADORATIONE

IN TRES ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de exterioribus actibus latriae . Et primo, de adoratione, per quam aliquis suum corpus ad Deum venerandum exhibet; secundo, de illis actibus quibus aliquid de rebus exterioribus Deo offertur *; tertio, de actibus quibus ea quae Dei sunt assumuntur ♦

Circa primum quaeruntur tria.

Primo : utrum adoratio sit actus latriae.

Secundo: utrum adoratio importet actum interiorem, vel exteriorem.

Tertio: utrum adoratio requirat determinationem loci.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ADORATIO SIT ACTUS LATRIAE SIVE RELIGIONIS

primum sic proceditur . Videtur quod adoratio non sit actus latriae sive religionis. Cultus enim religionis soli Deo debetur. Sed adoratio non debetur soli Deo: legitur enim *Gen.* xvm * quod Abraham adoravit angelos; et III *Reg.* i dicitur quod Nathan Propheta, ingressus ad regem David, *adoravit eum pronus in terram*. Ergo adoratio non est actus religionis.

2. Praeterea, religionis cultus debetur Deo prout in ipso beatificamur: ut patet per Augustinum, in *X de Civ. Dei* ♦ Sed adoratio debetur ei ratione maiestatis: quia super illud psalm. *, *Adorate Dominum in atrio sancto eius*, dicit Glossa ♦ *De his atriis venit in atrium ubi maiestas adoratur*. Ergo adoratio non est actus latriae.

3. Praeterea, unius religionis cultus tribus Personis debetur. Non autem una adoratione adoramus tres Personas, sed ad invocationem trium Personarum singulariter genu flectimus *. Ergo adoratio non est actus latriae.

Sed contra est quod Matth. iv * inducitur: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies*.

Respondeo dicendum quod adoratio ordinatur in reverentiam eius qui adoratur. Manifestum est autem ex dictis* quod religionis proprium est reverentiam Deo exhibere. Unde adoratio qua Deus adoratur est religionis actus.

Ad primum ergo dicendum quod Deo debetur reverentia propter eius excellentiam, quae aliquibus creaturis communicatur non secundum aequalitatem, sed secundum quandam participationem. Et ideo alia veneratione 2 veneramur Deum, quod perimet ad latriam: et alia veneratione quasdam excellentes creaturas, quod perlinet ad duliam, de qua post * dicitur. Et quia ea quae exterius

aguntur signa sunt interioris reverentiae, quaedam exteriora ad reverentiam pertinentia exhibentur excellentibus creaturis, inter quae maximum est adoratio: sed aliquid est quod soli Deo exhibetur, scilicet sacrificium. Unde Augustinus dicit, in *X de Civ. Dei* : *Afulsa de cultu divino usurpata sunt quae /umoribus deferrentur ? humanis, sive http://www.tertulianus.it/opuscula/Lib1/Lib1_01.htm militate nimia sive adulatione pestifera: ita tamen ut quibus ea deferrentur, homines haberentur, qui dicuntur colendi et venerandi; si autem multum eis additur et adorandi. Quis vero sacrificandum censui! nisi ei quem Deum aut scivit, aut putavit, aut finxit?*

Secundum reverentiam igitur quae creaturae excellenti debetur, Nathan adoravit David. Secundum autem reverentiam quae Deo debetur, Mardochaeus noluit adorare Aman, *timens ne honorem Dei transferret ad hominem*, ut dicitur *Esther* χlii *. *Deus*

Et similiter secundum reverentiam debitam creaturae excellenti, Abraham adoravit angelos; et etiam Iosue, ut legitur *Tosue* v *. Quamvis possit intelligi quod adoraverint adoratione latriae Deum, qui in persona angeli apparebat et loquebatur. – Secundum autem reverentiam quae debetur Deo, prohibitus est Ioannes angelum adorare. *Apoc.* ult. * Tum ad ostendendum dignitatem hominis, quam adeptus est per Christum, ut angelis aequetur: unde ibi subditur: *Conservus tuus sum et fratrum tuorum*. Tum etiam ad excludendum idololatriae occasionem : unde subditur: *Deum adora*.

Ad secundum dicendum quod sub maiestate divina intelligitur omnis Dei excellentia, ad quam perlinet quod in ipso, sicut in summo bono, beatificamur.

Ad tertium dicendum quod quia una est ex-

3) urneratioMe. – ratione BD; alun» loco ratione ABCDEFllKau, oratione H, ora. G. jD deferrentur. – deferentur BEFpCDK et k. deferuntur PGHLSd

K et a; altero lrx» deferentur fLEMII.pCK et X, deferantur PIX*j. deferentitui \K. γ) additur. – et additur ABCEFKk, etiam additur I; pro jtacr> feandum. tancttficandum Pe; pro ei, cum PBEFGHIKLpAC et x.

terv u.

• Vcrrv

• Ver», y 4.

• Vert i.

• Verv p. jj.

• Ver». 3j.

• Venu -<

• Vtrv \$.

• OrJ. One

I J., ^
«A. IV.CM». *»».

Jj
si
ce
le
ct

cellentia trium Personarum, unus honor et reverentia eis debetur: et per consequens una adoratio. In cuius figuram, cum legatur ' de Abraham, *Gen.* xviii*, quod tres viri ei apparuerunt, adorans

unum alloquitur, dicens: *Domine, si inveni gratiam* etc. Trina autem genuflexio signum eternarii Personarum: non autem diversitatis adorationum.

3) cum legatur, – legitur GL, cum legitur PBHa. – el om. l».

Commentaria Cardinalis Caiotani

Tx articulo primo quaestionis octogcsinuicquartnc dubium 1 occurrit de actibus Mardochaci et loannis hic expositis in responsione nd primum. Nom cum rex praecepisset Ama» adontri ut creaturam excellentem, non ut Deum (quod per h°c lulct qu°d ,nfra scipsum illum adorari constituit *); non videtur recte excusari Mnrdochacus, dicendo quod *secundum reverentiam Deo debitam Murdochaeus noluit adorare Aman.* – Ioannex quoque, si de latriac adoratione prohibitus est, cum ipse esset paratus ad illam adorationem (ut patet ex hoc quod ibi dicitur, scilicet: *Cecidi ut adorarem*), sequitur quod ioanncs peccaverit peccato maximo, n cuius perfecta consummatione prohibitus fuit ab angelo. Quod est inconveniens. Mala igitur est expositio litterae.

Ad hoc dicitur quod de mente Mardochaci salis sidetur in littera Scripturae insinuaturn quod ea ratione renuerit adorare Aman, ne scilicet reverentiam exteriorern Deo consuetam a ludaei» exhiberi (ut patet HI *Reg.* vin · de gcnutiexione Salomonis) ad hominem talem transferret. Dicitur cnim *Esther in ** quod, arguentibus alus pueris regis Mardodiacum de hoc, dixit se esse Judaeum: et quod illi, volentes experiri nn perseveraret, accusaverunt cum ad Aman, hostem ludacorum, quoniam erat de stirpe Agug ·. regi» Amalechitarum, occisi a Samuel, I *Reg.* xv ♦. Sic ergo

patet quod convenienter Auctor mentem Mardochaci interpretatus est. An autem prudenter iu hoc egerit Mardochaeus, cum sciret Incob adorasse fratrem suum Emu, *Gen.* xxxiii ·, et filios eius incognitum Joseph adorasse, · vm. 3. *Gen.* xmi ·; et rationabile sit quod ipse, more Persarum, · v«. adoraret pronus in terram regem: αũ,l quaestio est, ex particularibus tunc occurrentibus pensanda.

Eactum autem luannis Evanglistac ad exteriorern tantum actum spectat: ita quod ioanncs nolebat divinam reverentiam angelo exhibere; sed reverentiam summam in exteriori netu, scilicet prostrationis, ei exhibere. Quam licite facere poterat: cum haec pnssit etiam homini excellenti exhiberi, et exhibita fuerit, ut patet in praedictis locis. Sed quia ista tanta exterior rcvcnrenria deberet reservari soli Deo, ut aliqua exterior reverentia evici illi propria, ideo angelus dicitur prohibuisse cum α reverentia debita Deo. Ita quod sensu* est quod secundum reverentiam exteriorern debitam Deo, hoc est ex debito honestatis reservandam soli Deo, prohibitus est ioanncs, in persona generis humani, ollcrens, praedecessorum suorum more, reverentiam exteriorern summam excellentibus creaturis, ne hanc exhiberet, sed soli Deo reservaret illam, propter utnmquc rationem in littera allatam.

Et haec de tota quaestione nctogesimaquarta sufficiant

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ADORATIO IMPORTET ACTUM CORPORALEM

Supri. qu. Lxxxi, art. 7; III Sent., dt«u ix. qu. 1, art. 3, qu* 3.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod adoratio non importet actum corporalem. Dicitur enim loan, iv *: *I'eri adoratores adorubunl Patrem in spiritu et veritate.* Sed id quod fit in spiritu non ad corporalem actum. Ergo adoratio portat corporalem actum.

2. Praeterea, nomen adorationis ab oratione sumitur. Sed oratio principaliter consistit in interiori actu: secundum illud I *ad Cor.* xiv *: *Orabo spiritu, orabo et mente.* Ergo adoratio maxime importat spiritualem actum.

3. Praeterea, corporales actus ad sensibilem cognitionem pertinent. Deum autem non attingimus sensu corporis, sed mentis. Ergo adoratio non importat corporalem actum.

Sed contra est quod super illud *Exod.* xx * *Non adorabis ea. neque coles,* dicit Glossa *: *Aec affectu colas, nec specie adores.*

Respondeo dicendum quod, sicut Damascenus dicit, *n IV ^f0 *, *quia ¶.* duplici natura compositi sumus, intellectuali scilicet et sensibili, duplicem adorationem Deo offerimus:* scilicet spiritualem, quae consistit in interiori mentis devotione; et corporalem, quae consistit in exteriori corporis

humiliatione. Et quia in omnibus actibus latriac id quod esi exterius refertur ad id quod est interius sicut ad principalius, ideo ipsa exterior adoratio fit propter interiorern: ut videlicet per signum humilitatis quae corporaliter exhibemus, excitetur noster allectus ad sublidendum se Deo; quia connaturalc est nobis ut per sensibilia ad intelligibilia procedamus.

Ad primum ergo dicendum quod etiam adoratio corporalis in spiritu fit, inquantum ex spiritali devotione procedit, et ad eam ordinatur.

Ad secundum dicendum quod sicut oratio primordialiter quidem est in mente, secundario autem verbis exprimitur, ut supra* dictum est; ¶Q« m» ita etiam adoratio principaliter quidem in interiori Dei reverentia consistit, secundario autem in quibusdam corporalibus humilitatis signis: sicut genu flectimus nostram infirmitatem significantes a in comparatione ad Deum; proster-nimus nutem nos quasi protitentes nos nihil esse ex nobis.

Ad tertium dicendum quod etsi per sensum Deum attingere non possumus, per sensibilia tamen signa mens nostra provocatur ut tendat in Deum.

3 t i j p U f t c a n t c s . – désignante! Pa.

QUAESTIO LXXXIV, ARTICULUS HI

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ADORATIO REQUIRAT DETERMINATUM LOCUM

III Sent., dht. n, qu. i. Art. 3, qu' 3, ad 3; I ad Tim., cap. i». lect. tt.

TERTIUM s,c PROCEDITUR. Videtur quod adoratio non requirat determinatum lo-

—*Aquando neque m monte hoc, neque m Irrosolyinis adorabitis Patrem.* Eadem autem ratio videtur esse et de aliis locis. Ergo determinatus locus non requiritur ad adorandum.

2. Praeterea, adoratio exterior ordinatur ad interiorem. Sed interior adoratio fit ad Deum ut ubique existentem. Ergo exterior adoratio non requirit determinatum locum.

3. Praeterea, idem Deus est qui in novo ct veteri Testamento adoratur. Sed in veteri Testamento fiebat adoratio ad occidentem: nam ostium tabernaculi respiciebat ad orientem, ut habetur *Exod.* xxvi *. Ergo, eadem ratione, etiam nunc debemus adorare ad occidentem, si aliquis locus determinatus requiritur ad adorandum.

SED contra est quod dicitur Isaiæ i.vi * et inducitur Ioan, n « *; *Domus mea domus orationis vocabitur.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est * in adoratione principalior est interior devotio mentis, secundarium autem est quod pertinet exterius ad corporalia signa. Mens autem interius apprehendit Deum quasi non comprehensum aliquo loco: sed corporalia signa neccsse est quod in determinato loco et situ sint. Et ideo determinatio loci non requiritur ad adorationem principaliter, quasi sit de necessitate ipsius: sed secundum quandam decentiam, sicut et alia corporalia signa.

Ad primum ergo dicendum quod Dominus per illa verba prænuntiat cessationem adorationis tam

secundum ritum Iudaeorum adorantium in Ierusalem, quam etiam secundum ritum Samaritanorum adorantium in monte Garizim. Uterque enim ritus cessavit veniente spiritali Evangelii veritate, secundum quam *in omni loco Deo sacrificatur.* ut dicitur .Malach. i *.

An secundum dicendum quod determinatus locus eligitur ad adorandum, non propter Deum, qui adoratur, quasi loco concludatur, sed propter ipsos adorantes. Et hoc triplici ratione. Primo quidem. propter loci consecrationem, cx qua spiritua-lem devotionem concipiunt orantes, ut magis exaudiantur: sicut patet ex adoratione* Salomonis, Ill *Rcg.* vm. – Secundo, propter sacra mysteria et alia sanctitatis signa quae ibi continentur. – lenio, propter concursum multorum adorantium. cx quo fit oratio magis exaudibilis: secundum illud Matth. xvni *: *I bi sunt duo vel Ires coupregatt in nomine meo, ibi sum ego in medio eorum.*

Ad tertium dicendum quod secundum quandam decentiam adoramus versus orientem. Primo quidem, propter divinae maiestatis indicium quod nobis manifestatur in motu caeli, qui est ab oriente. – Secundo, propter Paradisum in oriente constitutum, ut legitur *Gcn.* η ., secundum litteram ⁹Vr*.' Septuaginta1: quasi quaeramus ad Paradisum T redire. – Tertio, propter Christum, qui est *lux mundi* * et *Oriens* nominatur. Zach. vi*.; ct *qui ascendit super caelum caeli ad orientem* *: et ab [^]v»r. oriente etiam expcctatur venturus, secundum illud > Matth. xxiv *: *Sicut fulgur exit ab oriente et pa-rei usque ad occidentem, ita erit adventus Filii l hominis.*

• Ci. A3.1AUI«, IntrW.

* Qu. LXXIV1U.

• Qu. UUM.
.. ibd. uu 4.
*W Qu. ukxxtii.

; v<f> nxjq. -

• vm. 7.

»
• V<f>. ió; ct.
M4Mh. m».
lll*, ij; Mart.

• aπ4γμ 4.

3

f

• Ver». ».

• C*p. v ux.

• Li>- II. cap. ut.

• Amarre, hb.l.
ao. <<i.n.j.-
S. T¥. kc-. nr.

a) Ioan. n. – *Imc. XIX* P.
p) adoratione. – oratione DpC.
y) Septuaginta. ~ interpretum addunt p4.

3) paret. – pant ABI IpCK ct fi, pa. E, patet D, apparet Cr*K.
pergit vadit !..

QUAESTIO OCTOGESIMAQUINTA

DE SACRIFICIIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

D EINDE considerandum est de actibus quibus aliquae res exteriores Deo offeruntur*. Circa quos occurrit duplex consideratio: primo quidem, de his quae Deo a fidelibus dantur; secundo, de votis, quibus ci aliqua promittuntur *. Circa primum, considerandum est de sacrificiis, oblationibus ♦ primitiis et decimis ***. Circa sacrificia quaeruntur quatuor.

Primo : utrum offerre Deo sacrificium sit de lege naturae. Secundo: utrum soli Deo sit sacrificium offerendum. Tertio: utrum offerre sacrificium sit specialis actus virtutis. Quarto : utrum omnes teneantur ad sacrificium offerendum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OH ERRE SACRIFICIUM DEO SIT DE LEGE NATURAE

S D primum sic proceditur. Videtur quod offerre sacrificium Deo non sit de lege naturae. Ea enim quae sunt iuris naturalis communia sunt apud omnes a. Non autem hoc contingit circa sacrificia: nam quidam leguntur obtulisse in sacrificium panem et vinum, sicut de Melchisedech dicitur, *Gcn.* xiv*; et quidam haec, quidam illa ? animalia. Ergo oblatio sacrificiorum non est de iure naturali.

2. Praeterea, ea quae sunt iuris naturalis omnes iusli servaverunt. Sed non legitur de Isaac quod sacrificium obtulerit; neque etiam de Adam. quU tamen dicitur, *Sap.* x *, quod *sapientia eduxit eum a delicto suo*. Ergo oblatio sacrificii non est de iure naturali.

3, Praeterea. Augustinus dicit, *X de Civ.Dei**. quod sacrificia in quadam significantia offeruntur. Voces autem, quae sunt praecipua inter signa, sicut idem dicit, in libro *de Doct. Christ.* ♦ *non significant naturaliter, sed ad placitum*, secundum Philosophum ♦ Ergo sacrificia non sunt de lege naturali.

Sed contra est quod in qualibet aetate, et apud quaslibet hominum nationes, semper fuit aliqua sacrificiorum oblatio. Quod autem est apud omnes, videtur naturale esse. Ergo et oblatio sacrificii Y est de iure naturali.

Respondeo dicendum quod naturalis ratio dictat homini quod alicui superiori subdatur, propter defectus quos in scipso sentit, in quibus ab aliquo superiori eget adiuvari et dirigi. Et quidquid illud sit, hoc csl quod apud omnes dicitur Deus. Sicut autem in rebus naturalibus naturaliter inferiora superioribus subduntur, ita etiam naturalis ratio dictat homini secundum naturalem in-

clinationem ut ei quod est supra hominem sublectionem et honorem exhibeat secundum suum modum. Est autem modus conveniens homini ut sensibilibus signis utatur ad aliqua exprimenda, quia ex sensibilibus cognitionem accipit. Et ideo ex naturali ratione procedit quod homo quibusdam sensibilibus rebus utatur offerens eas Deo, in signum debitae subjectionis et honoris, secundum similitudinem eorum qui dominis suis aliqua offerunt in recognitionem dominii. Hoc autem pertinet ad rationem sacrificii. Et ideo oblatio sacrificii pertinet ad ius naturale.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra* Jmp'.«». dictum est, aliqua in communi sunt de iure naturali quorum determinationes sunt de iure positivo: sicut quod malefactores puniantur habet lex naturalis, sed quod tali poena vel tali puniantur est ex institutione ' divina vel humana. 5 Similiter etiam oblatio sacrificii in communi est de lege naturae ' : et ideo in hoc omnes conveniunt. Sed determinatio sacrificiorum est ex institutione humana vel divina: et ideo in hoc differunt.

Ad secundum dicendum quod Adam et Isaac, sicut et alii iusti, Deo sacrificium obtulerunt secundum sui temporis congruentiam : ut patet per Gregorium, qui dicit * quod apud antiquos per -i/^bMv. sacrificiorum oblationes remittebatur pueris ori- (*P ginale peccatum. Non tamen de omnibus iustorum sacrificiis fit mentio in Scriptura: sed solum de illis circa quae aliquid speciale accidit.

Potest tamen esse ratio quare Adam non legitur sacrificium obtulisse, ne, quia in ipso notatur origo peccati, simul etiam in eo sanctificationis origo significaretur. – Isaac vero significavit Chn-

3» — homine.* addunt Ptf.
haec, quidam illa. — haec ct quaedam alia D, quaedam H. haec quidam ucro alia ut Pa.

y) Mcrjlcii. — wrMrriorum PGj.
S) initutifiane. — courtitutionc PEFHl.pK ct a.
t) naturae. — naturali Pλ

•6r. «r- ■»», sium inquantum ipse oblatus est in sacrificium *. Unde non oportebat ut significaret : quasi sacrificium offerens.

An tertium dicendum quod significare conceptus suos est homini naturale: sed determinatio signorum est secundum humanum placitum.

♦ V«ru o-

ζ» /IffniJicJrct. – iftt fifnijfcaret G, tacrijfcaret D, fipniflearttur P.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ix articulo primo quaestionis ocrogcsimacquintac dubium occurrit circa principium corporis articuli: an scilicet sit verum quod naturalis ratio dictet homini quod alicui superiori subdatur, a quo egeat adjuvari ct dirigi, ct hoc propter defectus quos in seipso sentit. Videtur enim hoc esse falsum. Quoniam aut est sermo de defectibus corporis, aut Jc defectibus animae, aut utriusque. Sed propter defectus corporis non dictat naturalis ratio hominem superiori adjutori ac directori subiici. Tum quia defectus corporis communes sunt nobis ct aliis animalibus. Tum quia defectus corporis non ducunt nisi ad corpus sine defectu, quale est corpus caeleste, A corporibus autem non expectimus directionem: quamvis adjutorium cx applicatione eorundem, ut patet cx illuminatione ct medicinis. – Propter defectus vero animae, quoad partem pcrceptivam, ad lumen intellectus agentis recurrens sistit. Quoad potestatem vero appetitivum, recurrendo nd rationis regulam naturaliter sistit. – Neuter ergo singillatim nut simul defectus naturali dictaminc ducit hominem ut cognoscat sc subiici alicui superiori naturae, a qua odiuvuri ct dirigi indigeat.

Et confirmatur. Quia quod naturalis ratio dictat omnibus hominibus commune cit. Constat autem multos viros illustris ingenii non nisi propter vulgus sacrificandum esse ^C° sens'5,c: 1,1 de seipso dicit*; ct Aristoteles, iη xij *MvtaphyS'* ., sentire videtur. Avcnrocsquc expresse uirit.ui-Did. idem sentit, ibidem. Et, breviter, omnes negantes divini providentiam circa hominum singulares actus singulariter, hoc sentiunt. Non est igitur hoc dc iure naturae, naturali ratione dictatum.

II. Ad hoc dicitur quod ratio potest dici naturali» in practices dupliciter. Primo, illa cognitio quae, tanquam indita, statim nut quasi statim homini adest: ut quod homo debet vestiri, debet habitare domi, alere filium, honorare patrem, ct huiusmodi. Et talis cognitio dicitur naturalis cx modo: quia inert ad modum naturae. Et ratio sic naturalis distinguitur contra rationem investigatum.

Secundo autem modo ratio dicitur naturalis a natura ut principio: quin scilicet habetur cx virtute naturalia luminis proveniens vel acquisita. Et sic ratio naturalis distinguitur ct contra supcrnaturalem, ct contra voluntariam rationem ; ct continet sub sc omnem cognitionem quam ex lumine intellectus agentis, statim vel discurrendo el multum studendo, etc., habere possumus. Et hoc modo intellexit \uctor dicens quod *ratio naturalis dictat*. Ita quod intentio sua est quod ratio naturalis, ut distinguitur contra supernaturalcin, qualis est lex divina; ct contra voluntariam, qualis est lex positiva (quae ideo dicitur voluntaria quin *4 principio nihil differt*, ut dicitur V *Ethic*. *): talis ratio dictat homini quod subditur alicui superiori, etc.

Ad cuius evidentiam, scito quod ratio dictans sacrificium est ratio procedens cx multis praemissis: scilicet quod

in nmura est aliquod supremum; ct quod illud cognoscit hos nostros singulares actus singulariter; ct quod benefactor noster est in singularibus. Et quoniam haec omnia ratione naturali cognosci possunt, ideo ratio naturali», fulta tot notiis, dictat homini, qui »c sentit dcfectuosum, quoad animum praecipue, sc subdi superiori adjutori ct directuri, quem Deum dicimus.

III. Ad primum ergo obicetorum - dicitur quod »crmo praesens est de defectibus homini» secundum animam, ct corporis in ordine ad animam. Et quod quia homo, cum toto lumine intellectus agentis el dependentibus ab eo, deficere se experimento sentit et in cognitione ct in rectitudine appetitus; et deficiens in aliquo naturaliter reducitur ad indeficiens tanquam dependens ab illo: ideo cognoscit sc subiici alicui superiori indeficienti; ac per hoc, recurrendum ad illum ut adiutorem ct directorem. Et dato quod luce non dictaret naturalis ratio tanquam necessario scita, saltem tanquam rationabilia dictat. In moralibus autem non oportet expetere certitudinem mathematicam, sed rationabilia sufficiunt -,

Ad confirmationem vero dicitur dupliciter. Primo, quod hoc dictiimcn esse commune testatur quod, ut in littera dicitur in responsione ad primum, omnes communiter conveniunt in hoc quod sacrificium offeratur. Quod autem quidam hoc negent, contingit ex hoc quod, *dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt*, ut dicitur *ad Rom*. i . - - Ἰλ * Alio vero modo dicitur quod ea quae sunt dc dictaminc naturali ut principia, sunt omnibus communia. Ea vero quae sunt dc dictaminc naturali ut conclusiones investigatae. non conceduntur ab omnibus: quin ncc ab omnibus cognoscuntur. Sic autem ad diemmen naturale special sacrificare Deo, et non primo modo. Et proptcrca nou est mirum si multi *sapientes huius mundi* non acceptant hoc.

IV. In eodem articulo, not i quod Auctor non solum ostendit quod ad ius naturale spectat oblatio sacrificii, »ed etiam quod oblatio sacrificii exterioris. Nam poterat quis dicere quod Deo, utpote intellectualis naturae, sufficit ubiliilio mentis interior. Et proptcrca Auctor, cx eo quod naturale est homini exprimere interiorem mentem exterioribus signis quia a sensibilibus cognitionem accipit, docet quod ideo naturale quoque est hominem interiorem oblationem mentis exteriori oblatione explicare. Et bene adverte quod non cx parte necessitatis, quia scilicet alteri homini non possumus exprimere aliter mentem nostram nisi sensibilibus signis; sed cx parte naturalitatis, quia scilicet exprimere per sensibilia signa naturale est homini quia a sensibilibus accipit cognitionem, Auctor processit. Quoniam ratio necessitatis non habet locum respectu Dei, qui *intuetur atr**: sed optime locum habet ratio naturalitatis cx parte hominis, qui offert sacrificium.

• V«T». to.

• λπ. praesed.

• p». U »cr» »9.

•Q(» LXXIII, «rt. -; Q3. LXXXIV , <rt. s.

• 0. i7< -Qx «C.art. 3; jja. ci'in, art. 3.

IT%

ARTICULUS SECUNDUS

I I RIM SOLI SUMMO DEO SIT SACRIFICUM OFFERENDUM

Supra, qu. χ.XXXIV, an. i, ad i; infra, qu. Icxv, an. 2; I' 11**, qu. eu, art. 3; III *Cunt. Crevt.*, cap, exx; In xxnn; .Id /tam., cap. 1, Ioct. m.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidCtUF quod non soli summo Deo sit sacrificium % offerendum. Cum enim sacrificium Deo offerri debeat, videtur quod omnibus

illis sit sacrificium offerendum qui divinitatis consortes fiunt. Sed etiam sancti homines *efficiuntur dirinae naturae consortes*. ut dicitur II Petri i*: unde ct de eis in Psalm. * dicitur: *Ego duvi*; JKUUV'.

<
i
a
s
V
.
EX
-
Σ
Q

Dii estis. Angeli etiam *filii Dei* nominantur, ut patet *lob* 1*. Ergo omnibus his debet sacrificium offerri»

2. *Praeterea*, quanto aliquis maior est, tanto ei maior honor debet exhiberi. Sed angeli et sancti sunt multo maiores quibuscumque terrenis principibus: quibus tamen eorum subditi mullo maiorem honorem impendunt, se coram eis prosternentes ct munera offerentes, quam sit oblatio alicuius animalis vel rei alterius in sacrificium. Ergo multo magis angelis et sanctis potest sacrificium offerri.

3. *Praeterea*, templa et altaria instituuntur ad sacrificia offerenda. Sed templa et altaria instituuntur angelis et sanctis. Ergo etiam sacrificia possunt cis offerri.

Sed contra est quod dicitur *Exod.* xxn *Qui immolat diis, occidetur, praeter Domino soli.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est oblatio sacrificii fit ad aliquid significandum. Significat autem sacrificium quod offertur exterius, interius spirituale sacrificium, quo anima scipsam offert Deo, secundum illud Psalm. *, *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*: quia, sicut supra dictum est, exteriores actus religionis ad interiores ordinantur. Anima autem se offert Deo in sacrificium sicut principio suae creationis el sicut fini suae beatificationis. Secundum autem veram fidem solus Deus est creator animarum nostrarum * ut in Primo ** habitum est. In solo etiam

co animae nostrae beatiludo consistit, ut supra* ’’**T**· *«... dictum est. Et ideo sicut soli Deo summo debemus sacrificium spirituale offerre, ita etiam soli ei debemus offerre exteriora sacrificia: sicut etiam, *orantes atque laudantes, ad cum dirigimus significantes voces cui res ipsas in corde quas significamus, offerimus*, ut Augustinus dicit, X *de Civ. Dei**. - Hoc eliam videmus in omni republics ’ αβ m observari, quod summum rectorem aliquo signo singulari honorant, quod « cuicumque alteri deferretur, esset crimen laesae majestatis. Et ideo in lege divina statuitur poena mortis his qui divinum honorem aliis exhibent ♦

Ad primum ergo dicendum quod nomen divinitatis communicatur aliquibus non per aequalitatem, sed per participationem. Et ideo nec aequalis honor eis debetur.

An secundum dicendum quod in oblatione sacrificii non pensatur pretium occisi pecoris: sed significatio, qua hoc fit in honorem summi Rectoris totius universi. Unde, sicut Augustinus dicit, X *de Civ. Dei c, daemones non cadaverinis* · 1.«, <**nidoribus, sed divinis honoribus gaudent.*

Ad tertium dicendum quod, sicut Augustinus dicit, VIII *de Civ. Dei**, *non constituimus martyribus templa, sacerdotia* *; *quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus. Unde sacerdos non dicit: Offero tibi sacrificium, Petre, vel Paule. Sed Deo de illorum victoriis gratias agimus, ct nos ad imitationem eorum adhortamur* T. l

·) quod. - m <ddit D.

f) MKtrdotia. - et iActrdotia l, vd tdetrdatalla D, t*ccrdotalla

PL; non cwiUituimui orniito, trmpla dJ taciicium ut-diluuntur non >ptlj tpfi ird ikui exe. G.

y) adhortamur. - exhortamur PLa, adhortantur O. hortamur H.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem octogcsimacquintae quocsuonis, adverte quod in corpore articuli Auctor rationem radiedem, quia scilicet sacrificium exterius debet confermari interiori, quod soli Deo oifcrtur. confirmat similitudine proportionali, quin scilicet sic se habet vox ct con-

ccptus significatus; el posemodutn conclusionem ipsam cx humana consuetudine probat, quam etiam auctoritate divinac legis · dc thymiamate seu unguento prohibito sub ‘ijaiaf iu, poena mortis, confirmat. Et ri vis materiam hanc latius videre, inspicce capitulum uxx Libri III *Cont. Gent.*

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OBI \ FIO SACRIFICII SIT SPECI \I.1S ACTUS VIRTUTIS

III Srnt.. dirt, n, qu. i. trL i, qu* 3.

<< d tertium sic proceditur. Videtur quod oblatio sacrificii non sit specialis actus virtutis. Dicit enim Augustinus, X *de Civ. Dei* **. *Verum sacrificium est omne opus quod agitur ut sancta societate inhaereamus Deo.* Sed omne opus bonum non est specialis actus alicuius determinatae virtutis. Ergo oblatio sacrificii non est specialis actus determinatae virtutis.

2. *Praeterea*, maceratio corporis quae fit per ieiunium, pertinet ad abstinentiam; quae autem fit per continentiam, pertinet ad castitatem; quae autem est in martyrio, pertinet ad fortitudinem. Quae omnia videntur comprehendí sub sacrificii oblatione; secundum illud *Rom.* xn *: *Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem.* Dicit etiam Apo-

Svxxak Thxol. D.Trouak T. VI.

stolus, *ad Heb.* ult. *Beneficentiae et communio- nis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus:* beneficentia autem et communio pertinent ad caritatem, misericordiam et liberalitatcm. Ergo sacrificii oblatio non est specialis actus determinatae virtutis.

3. *Praeterea*, sacrificium videtur quod Deo exhibetur. Sed multa sunt quae Deo exhibentur: sicut devotio, oratio, decimae, primitiae, oblationes et holocausta. Ergo sacrificium non videtur esse aliquis specialis actus determinatae virtutis.

Sed contra est quod in lege specialia praecepta de sacrificiis dantur: ut patet m principio *Levitici.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * habitum est. quando actus unius virtutis ordinatur ad

CL Arte*. Ufc.,hKLae, t, ■, <., · · >., D» a., 10.

Vci. sx.

ef.mz in»

wctkio;apau, v π.5»

ecap.n»

?

l

.| qu. run. art. u» ũl*1’

aS

• D "7S-

finem ulterius virtutis, participai quodammodo speciem eius *: sicut cum quis furatur ut fornicetur, ipsum furtum accipit quodammodo fornicationis deformitatem, ita quod si etiam alias non esset peccatum, cx hoc iam peccatum esset quod ad fornicationem ordinatur. Sic igitur sacrificium est quidam specialis actus laudem habens ex hoc quod in divinam reverentiam fit. Propter quod ad determinatam virtutem pertinet, scilicet ad religionem.

Contingit autem etiam ea quae secundum alias virtutes fiunt, in divinam reverentiam ordinari: puta cum aliquis eleemosynam facit de rebus propriis propter Deum, vel cum aliquis proprium corpus alicui afflictioni subiicit propter divinam reverentiam. Et secundum hoc etiam actus aliarum virtutum sacrificia dici possunt. Sunt tamen quidam actus qui non habent cx alio laudem nisi quia fiunt propter reverentiam divinam. Et isti actus proprie sacrificia dicuntur: et pertinent ad virtutem religionis.

An primum ergo dicendum quod hoc ipsum quod Deo quadam spirituali societate volumus inhaerere, ad divinam reverentiam pertinet. Et ideo cuiuscumque virtutis actus rationem sacrificii accipit ex hoc quod agitur ut sancta societate Deo inhaereamus.

Ad secundum dicendum quod triplex est hominis

bonum. Primum quidem est bonum animae: quod Deo offertur interiori quodam sacrificio per devotionem et orationem ut alios huiusmodi interiores actus. Et hoc est principale sacrificium. – Secundum est bonum corporis: quod Deo quodammodo offertur per martyrium, et abstinentiam seu continentiam. – Tertium est bonum exteriorum rerum: de quo sacrificium offertur Deo, directe quidem, quando immediate res nostras Deo offerimus; mediale autem, quando eas communicamus proximis propter Deum.

Ad tertium dicendum quod *sacrificia* proprie dicuntur quando circa res Deo oblatas aliquid fit: sicut quod animalia occidebantur ., quod panis frangitur et comeditur et benedicitur. Et hoc ipsum nomen sonat: nam sacrificium dicitur ex hoc quod homo *facit* aliquid *sacrum*, – *Oblatio* autem directe ¶ dicitur cum Deo aliquid offertur, etiam si nihil circa ipsum fiat: sicut dicuntur offerri denarii vel panes in altari, circa quos nihil fit. Unde omne sacrificium est oblatio, sed non convertitur. – *Primitiae* autem oblationes sunt, quia Deo offerebantur, ut legitur *Deut.* xxv: non autem sunt sacrificia, quia nihil sacrum circa eas fiebat. – *Decimae* autem, proprie loquendo, non γ sunt neque sacrificia neque oblationes: quia non immediate Deo, sed ministris divini cultus exhibentur.

«) occidebantur. – et comburebantur «Jdunt P»K-
p) directe. – Om. D.

T) non. — ueque DL; neque primo Io» ora. PDLi.

Commontarîu Cardinalis Caietaid

In articulo tertio, vide quod vis rationis consistit in hoc: – Actus cx quo alii, tam proprias species habentes quam non, ordinati ad illum, trahunt speciem, est actus specialis. Oblatio sacrificii est huiusmodi. Ergo. etc. In littera siquidem primo maior in exemplo utrorumque ordinatorum ud fornicationem: deinde minor similiter in utrisque ordinatis ad divinam reverentiam, declaratur, etc. Ubi et ha-

bes differentiam inter actus habentes alias species virtutis, et non habentes, in hoc quod isti proprie dicuntur sacrificia, illi autem participative dicuntur sacrificia. Sicut etiam furtum propter fornicationem est participative fornicari; proprie autem actus fornicandi est fornicari.

In responsione ad tertium ibidem habes proprietatem vocabulorum Scripturae.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM OMNES TENEANTUR AI) SACRIFICIA OFFERENDA

Ad quartum sic proceditur. Videtur quod non omnes teneamur ad sacrificia offerenda. Dicit enim Apostolus, *Pom.* hi *: *Quaecumque lex loquitur, his qui sunt in lege loquitur.* Sed lex de sacrificiis non fuit omnibus data, sed soli populo Hebraeorum. Ergo non omnes ad sacrificia tenebantur.

2. Praeterea, sacrificia Deo offeruntur ad aliquid significandum. Sed non est omnium huiusmodi significationes intelligere. Ergo non omnes tenentur ad sacrificia offerenda.

3. Praeterea, ex hoc sacerdotes dicuntur quod Deo sacrificium offerunt. Sed non omnes sunt sacerdotes. Ergo non omnes tenentur ad sacrificia offerenda.

Sed contra est quod sacrificium offerre est de lege naturae, ut supra * habitum est. Ad ea autem quae sunt legis naturae omnes tenentur.

Ergo omnes tenentur ad sacrificium Deo offerendum.

Respondeo dicendum quod duplex est sacrificium, sicut dictum est *. Quorum primum et principale est sacrificium interius, ad quod omnes tenentur: omnes enim tenentur Deo devotam mentem offerre. – Aliud autem est sacrificium exterius. Quod in duo dividitur. Nam quoddam est quod ex hoc solum laudem habet quod Deo aliquid exterius offertur in protestationem divinae sublectionis. Et ad hoc aliter tenentur illi qui sunt sub lege nova vel veteri: aliter illi qui non sunt sub lege. Nam illi qui sunt sub lege, tenentur ad determinata sacrificia offerenda secundum legis praecepta. Illi vero qui non erant sub lege, tenebantur ad aliqua exterius facienda in honorem divinum, secundum condcccentiam ad eos inter quos habitabant: non autem determinate ad

•quod
'Cr de.
' *nte.
l,rn__
'9u0.
r't>anJ
len'o.
λ di.

"HU.

Prie
îuij
"od
Et
itur
Uio
"r,
Ur
Ml
)n
t,
i:
a

QUAESTIO LXXXV, ARTICULUS IV

219

hacc vel ad illa. – Aliud vero est exterius sacri-
ficiu[m] quando actus exteriores aliaru[m] virtutu[m]
in divinam reverentiam assumuntur. Quoru[m] qui-
dam cadunt sub praecepto, ad quos omnes te-
nentur: quidam vero sunt supererogationis, ad
quos non omnes tenentur.

Ad primum ergo dicendum quod ad illa determi-
nata sacrificia quae in lege erant praecepta, non
omnes tenebantur: tenebantur tamen ad aliqua
sacrificia interiora vel exteriora, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod quamvis non
omnes sciant explicite virtutem sacrificioru[m],
sciunt tamen implicite: sicut et habent fidem
implicitam, ut supra * habitum est.

Ad tertium dicendum quod sacerdotes offerunt
sacrificia quae sunt specialiter ordinata ad cul-
tum divinum, non solum pro se, sed etiam pro
aliis. Quaedam vero sunt alia sacrificia quae
quilibet potest pro se Deo offerre, ut ex supra-
dictis* patet.

≧ℵ< “ . π

«n.s.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ix articulo quarto habes quod duo genero sacrificii sunt
omnibus communia: scilicet interioris mentis oblatio per
devotionem et orationem; et oblatio actuum aliaru[m] vir-
tutum. Tertium nutem sacrificii genus est propriu[m] sacer-
dotibus et ministris Ecclesiae. Quod hodie in solu Eucha-

ristiae oblatione essentialiter consistere videtur: quamvis
largo vocabulo in iure etiam inveniatur, iuxta illud Gre-
gorii in benedictione Cerei: *Suscipe, sancte Pater, incensi
huius sacrificium vespertinum.*

QUAESTIO OCTOGESIMASEXTA
DE OBLATIONIBUS ET PRIMITIIS

IX. QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Ct. 40. UCKKVI
Introd.

Deinde considerandum est de oblationibus et primitiis *. Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: utrum aliquae oblationes sint de necessitate praecepti.

Secundo: quibus oblationes debeantur. Tertio: de quibus rebus fieri debeant. Quarto: specialiter de oblationibus primitiarum. utrum ad eas homines ex necessitate teneantur.

• Cl. ars. .
• Ql>. ar, >f

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HOMINES TENEANTUR AD OBLATIONES EX NECESSITATE PRAECEPTI

π

• vm. u.
• v«n. l3.

• v«.

lim” TnJUti

*

CbMMr.

i&>XXT*lr

?

De PRIMUM sic proceditur. Videtur quod homines non teneantur ad oblationes ex necessitate praecepti. Non enim hoc tempore Evangelii observanda caeremonialia praecepta veteris legis, ut supra * habitum est. Sed oblationes offerre ponitur inter caeremonialia praecepta veteris legis: dicitur enim *Exod.* χχπi *: *Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis*, et postea * subditur: *Non apparebis in conspectu meo vacuus*. Ergo ad oblationes non tenentur nunc homines ex necessitate praecepti.

2. Praeterea, oblationes, antequam fiant, in voluntate hominis consistunt: ut videtur per hoc quod Dominus dicit, *Matth.* v *, *Si offers munus tuum ad altare*, quasi hoc arbitrio offerentium relinquatur. Postquam autem oblationes sunt factae, non restat locus iterato eas offerendi. Ergo nullo modo aliquis ex necessitate praecepti ad oblationes tenetur.

3. Praeterea, quicumque aliquid tenetur reddere Ecclesiae, si non reddat, potest ad id compelli per subtractionem ecclesiasticorum sacramentorum. Sed illicitum videtur his qui offerre noluerint ecclesiastica sacramenta denegare: secundum illud decretum Sextae Synodi * quod habetur I, qu. l *: *Nullus qui sacram communionem dispensat, a percipiente gratiam aliquid exigat: si vero exegerit, deponatur*. Ergo non tenentur homines ex necessitate 3 ad oblationes.

Sed contra est quod Gregorius * dicit **: *Omnis Christianus procuret ad missarum solemniam aliquid Deo offerre*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*, nomen oblationis commune est ad omnes res quae in cultum Dei exhibentur. Ita quod si aliquid exhibeatur in cultum divinum quasi in aliquod sacrum quod inde fieri debeat consumendum P, et oblatio est et sacrificium: unde dicitur

Exod. xxix *: *Offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est Domino, odor suavissimae victimae Dei*; et *Levit.* ll * dicitur: *Anima cum obtulerit oblationem sacrificii Domino, similia erit eius oblatio*. Si vero sic exhibeatur ut integrum maneat, divino cultui deputandum vel in usus ministrorum expendendum, erit oblatio et non sacrificium.

Huiusmodi ergo oblationes desui ratione habent quod voluntarie offerantur: secundum illud *Exod.* XXV T: *Ab homine qui offert ultroneus, accipietis eas*. Potest tamen contingere quod aliquis ad oblationes teneatur quadruplici ratione. Primo quidem, ex praecedenti conventionem: sicut cum alicui conceditur aliquis fundus Ecclesiae, ut certis temporibus certas oblationes faciat. Quod tamen habet rationem census. – Secundo, propter praecedentem deputationem sive promissionem: sicut cum aliquis offert donationem 5 inter vivos, vel cum relinquit in testamento Ecclesiae aliquam rem. mobilem vel immobilem, in posterum solvendam. – Tertio modo, propter Ecclesiae necessitatem: puta si ministri Ecclesiae non haberent unde sustentarentur. – Quarto modo, propter consuetudinem: tenentur enim fideles in aliquibus solemnitatibus ad aliquas oblationes consuetas. – Tamen in his duobus ultimis casibus remanet oblatio quodammodo voluntaria: scilicet quantum ad quantitatem vel speciem rei oblatae.

An primum ergo dicendum quod in nova lege homines non tenentur ad oblationem causa solemnitalum legalium, ut in *Exodo* dicitur: sed ex quibusdam aliis causis, ut dictum est*.

Ad secundum dicendum quod ad oblationes faciendas tenentur aliqui et antequam fiant, sicut in primo et tertio et quarto modo: et etiam postquam eas fecerint per deputationem sive promissionem; tenentur enim reahter exhibere quod est Ecclesiae per modum deputationis oblatum.

a) nccenitate, – salutis addunt Pa.
conouitindum» – cansulcnJum BCFHLpKjA et x. coniuendum pA et a, couurrtcndum l. coniuernendun) at P.

γ) cum. – ABEFI.pKtC et x. – Pro -sont a . .■»)/ PD, tiuūia IpC, timUala L.
8) danatūmfM. – Jumj/Amc PEKu.
t) oMaftWtrat. – oSlittona PIMur.

• l-lh- XIX. rn.

• Cf. xi IkK ' 1»

Ad tertium dicendum quod illi qui debitas oblationes non reddunt possunt puniri per subtractionem sacramentorum, non per ipsum sacerdotem

cui sunt oblationes faciendae. ne videatur pro sacramentorum exhibitione : aliquid exigere, sed per superiorem aliquem *.

O pro eaaramintoritm exhibitione. – per Mcvamentorum exhibitionem l'AGDGx.t, per tacramcnlnntm exhibitione F.

Commentaria Cardinalis Caietani

¶ X articulo primo quaestioni» octogcsimnescxtac, in responsione ad primum, gravis occurrit quaestio, quo pacto salvatur ditfrcntia inter cacrmonialia et iudicialia praecepta legis veteris, si licite potest et debet modo observari hoc cacrmoniule mandatum, *Exod. xxui: Non apparebis in conspectu meo vacuus* ♦. Differentia siquidem assignata in praecedenti Libro·, quae etiam in qu. scq., art. 1, replicatur, est quod iudicialia possunt nunc servari si princeps ea statuatur, cacrmonialia autem non. Ex quo dubitatur sic. Cum commune sit utrisque praeceptis quod non licet ea observare tanquam viva, hoc est tanquam obligantia ex auctoritate veteris legis, quia hoc esset evacuare fidem Christi, qui legis auctoritatem, ad praefinitum tempus datam, terminavit; ditfrcntia ista consistit in hoc quod iudicialia, quoad ipsam substantiam operum, licet observare si nova statuantur auctoritate: cacrmonialia sero non licet novo auctoritate statuere. Alioquin, membra divisionis non contra se invicem ponerentur. Et si sic intclligitur, sequitur quod praeceptum de oblationibus non licitum est renovare aut servare. – Cuius contrarium in littera hic dicitur, et ab Ecclesia observatur.

Ad hoc dicitur quod differentia inter cacrmonialia et iudicialia non est intclligenda quoad substantiam operum absolute, sed secundum eandem rationem formalem : hoc est quod licitum est iudicialia olim in lege tacere iudicialia in civitate vel regno; sed non est licitum cacrmonialia olim in lege facere cacrmonialia in Ecclesia Dei. Sic enim intellecta ditfrcntia ista ex opposito membra optime distincta formaliter salvat. Quoad substantiam namque operis licitum est id quod erat cacremoniale facere: ut patet si qui* se causa >anitatis circumcideret.

¶ II. Et licet sensus iste sit verus et intentus, ex eo tamen non habetur solutio motae difficultatis de oblationibus. Quoniam oblationes inter caeremonias erant, ut hinc et ex praecedenti Libro, qu. c.i. art. 4, ad ult., habes, et nunc inter cacrmonialia continentur: quoniam Deo offeruntur in protestationem subiectioni* nostrae, et ipsa oblatio cultus est Dei exterior. Si ergo non licet olim cacrmonialia nunc ut cacrmonialia exercere, quomodo licitae sunt oblationum caeremoniae videndum restat.

Si quis nutem diligenter inspiciat rationem quare cacrmonialia sunt mortifera, et Ecclesiae consuetudinem, videbit quod non est una omnium cacrmonialium ratio, et distinguet inter ea, atque inveniet quaedam posse institui cacrmonialia quae etiam olim erant, sicut de iudicialibus constat, quaedam autem non. Caeremonialium enim quaedam continent in se figuram Christi futuri: ut sacrificia et sacramenta. Et haec assumere in caeremonias nihil aliud est quam profiteri Christum adhuc non venisse, sed venturum: ut Augustinus, *Contra Faustum* *, et Auctor in praecedenti Libro, qu. an, art. ult., dixerunt. Propter quod sine peccato mortali servari modo nequeunt. – Quaedam vero ad divinum reverentiam tantummodo spectant, nihil implicantes de Christo venturo; nui statu populi Hebroci cxcpcctantis Christum, quemadmodum observatio sabati contineret*. Et eorum observantiam Ecclesia potest

sibi assumere in caeremonias, quia cessat in his ratio quare sint mortifera. Et sub hoc genere continetur caeremonia oblationum.

Attestatur autem huic distinctioni Ecclesiae auctoritas. Quoniam oblationes thuris et huiusmodi odoriferorum, et ablutionem manuum, et panem azymum assumpsit In caeremoniam, venerationem quoque templi post partum a mulieribus heri non improbat. Extra, *de Purificat» post part.*, cap. unico: quae in veteri lege omnia ad cacrmonialia pertinent.

Attestatur etiam his auctoritas Sanctorum ac Doctorum, in has duas rationes resolventes peccatum observandi legalia: scilicet vel tanquam ex lege veteri ordinata, sic enim omnia sunt mortifera, utpotest protestant)* legem non esse per Christum adimpletum; vel quia continent Christum futurum, quod est ctiatn contra fidei veram professionem. Et propterea illa quae significant, non futura per Christum venturum, sed quoniam temper fieri aut haberi debent, ut thurificatio, ablutio et azyma, quae significant devotionem, munditiam, sinceritatem ac veritatem; nut simplicem reverentiam, ut purificatio post partum quantum ad abstinentiam ingressus ecclesiae, et oblationes; licite heri possunt, non ut legis caeremoniae, sed ut ab Ecclesia sunt et fiunt. – Haec autem esse de mente Auctori* invenies in III *Sent.*, dñt. xxxvii, an. 5, qu* 3; et in IV *Sent.*, tñm dñt. 1, qu. n, art 5, qu* 1 -, quam dist. xt, qu, n, an. 2, qua 3 --; et in Tertia Parte, qu. i.xxxin, art. 5 -.

Et sic s.dvatur dicta ditfrcntia inter iudicialia et caeremonialiu: quod iudicialia omnia possunt nssutni; cacrmonialia vero ncc omnia proprie nec principalia, sed quaedam tantum communia et secundaria assumi possunt.

¶ III. In responsione ad tertium eiusdem articuli, vide quod non ad rem, sed ad apparentiam respicit ratio dicens quare sacerdos non debet privare sacramento negantem debita* oblationes, ne scilicet videatur pro sacramento exigere. Oportet enim sanctos *ab his qui fnris sunt testimonium habere* -. Si tamen qegarcl puniendo peccatorem, non esset secundum veritatem simoniacus. Usurparet tamen sibi superioris Jurisdictionem, ad quem spectat privatio sacramenti pro hac causa.

Sed tunc insurgit dubium : Quid faciet sacerdos in tali casu? Si ministrat sacramentum existent! in peccato mortali, peccat. Si non ministrat, peccat. Erit ergo perplexus.

Ad hoc dicitur quod sacerdos debet caritative monere hominem non reddentem debitas oblationes ut saltem sit paratus consulere conscientiae suae iuxta boni viri iustum arbitrium. Et si quidem consenserit, potest illi, iam in bono statu per hoc existent! ministrare sacramenta. Si non consenserit, protestari coram aliis debet quod non propterea quia ad cum pervenire debent oblationes, sed quia ille non est paratus conscientiae suae consulere, negat ei sacramnto, donec superior consultus provideat Et sic debet denunciare superiori: et inierim, non tanquam iudex, sed tanquam devitans participare in peccato mortali cum illo, negare sacramenta illi. Non remanet ergo perplexus ncc oportet eum usurpare sibi superioris potestatem.

¶ I i i Tut., up. iii, Mtn. 7.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OBLATIONES SOLUM SACERDOTIBUS DEBEANTUR

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod oblationes non solum sacerdotibus debeantur. Inter oblationes enim praecipue videmus e esse quae hostiarum sacrificiis deputantur. Sed ea quae pauperibus dantur in Scripturis hostiae dicuntur: secundum illud *Heb.* ult.*: *Beneficentiae et communionis nolite oblivisci: talibus enim hostiis promeretur Deus.* Ergo mullo magis oblationes pauperibus debentur.

2. Praeterea, in multis parochiis monachi de oblationibus partem habent. *Alia autem est causa clericorum et alia monachorum*, ut Uieronymus *. Ergo non solum sacerdotibus oblationes debentur.

3. Praeterea, laici de voluntate Ecclesiae emunt oblationes, ut panes et huiusmodi. Sed non nisi ut haec in suos usus convertant. Ergo oblationes possunt etiam ad laicos pertinere.

Sed contra est quod dicit Canon Damasi Patris. *Pater noster habetur X, quod iacobus: Oblationes quae intra sanctam ecclesiam offeruntur, tantummodo sacerdotibus, qui quotidie Domino servire videntur, licet comedere et bibere. Quia in veteri Testamento prohibuit Dominus panes sanctos comedere filiis Israel, nisi tantummodo Aaron et filiis eius.*

Respondeo dicendum quod sacerdos quodammodo constituitur *sequester et medius* inter populum et Deum, sicut de Moyse legitur *Deut.* v*. Et ideo ad eum pertinet divina dogmata et sacramenta exhibere populo: et iterum ea quae sunt populi, puta preces et sacrificia et oblationes, per cum Domino debent exhiberi; secundum illud Apostoli, *ad Heb.* v*: *Omnis pontifex ex hominibus assumptus pro hominibus constituitur in his quae sunt ad Deum, ut offerat dona et sacrificia*

pro peccatis. Et ideo oblationes quae a populo Deo exhibentur ad sacerdotes pertinent, non solum ut eas in suos usus convertant, verum etiam ut fideliter eas dispensent: partim quidem expendendo eas in his quae pertinent ad cultum divinum; partim vero in his quae pertinent ad proprium victum, quia *qui altari deserviunt cum altari participantur*, ut dicitur *I ad Cor.* ix ♦, partim etiam in usus pauperum, qui sunt, quantum fieri potest, de rebus Ecclesiae sustentandi; quia et Dominus in usum pauperum oculos habebat. ut Hieronymus dicit, *super Matth.* *

Ad primum ergo dicendum quod ea quae pauperibus dantur, sicut non proprie sunt sacrificia, dicuntur tamen sacrificia inquantum eis dantur propter Deum, ita etiam secundum eandem rationem oblationes dici possunt: tamen non proprie, quia non immediate Deo offeruntur. Oblationes vero proprie dictae in usum pauperum cudunt, non per dispensationem offerentium, sed per dispensationem sacerdotum.

Ad secundum dicendum quod monachi sive alii religiosi possunt oblationes recipere tripliciter. Uno modo, sicut pauperes, per dispensationem sacerdotis vel ordinationem Ecclesiae. – Alio modo, si sint ministri altaris. Et tunc possunt accipere oblationes sponte oblatas. – Tertio, si parochiae sint eorum. Et tunc ex debito possunt accipere, tanquam ecclesiae rectores.

Ad tertium dicendum quod oblationes, postquam fuerint consecratae, non possunt cedere in usum laicorum: sicut vasa et vestimenta sacra. Et hoc modo intelligitur dictum Damasi Papae. – Illa vero quae non sunt consecrata, possunt in usum laicorum cedere ex dispensatione sacerdotum, sive per modum donationis sive per modum venditionis.

a) videmus. – videntur DG.

p) est cauta. – cauta at aliquorum I, est cura ceteri ce Va.

y) solum. – toits Bill.

i) bibere. – habere ABEFGHIKLsC et xa; abnui pC.

c) altari. – altario hic F, altari hic ABCEHK, altari hoc D; pro participantur, participantur D, participant hoc K, participant PL.

l) proprie. – dictae addunt Pe.

rj sacerdotis. – sacerdotum Pa.

o) accipere. – acquirere D, accipere oblationes Via.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM HOMO POSSIT OBLATIONES FACERE DE OMNIBUS REBUS LICITE POSSESSIS

TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod Possit homo oblationes facere de omnibus rebus licite possessis. Quia secundum iura humana, turpiter facit meretrix in hoc quod est meretrix, non tamen turpiter accipit: et ita licite possidet. Sed non licet de eo facere oblationem: secundum illud *Deut.* xxiii *: *Non offeres mercedem prostibuli in*

domo Domini Dei tui. Ergo non licet facere oblationem de omnibus licite possessis.

2. Praeterea, ibidem prohibetur quod *pretium canis* non offeratur in domo Dei. Sed manifestum est quod pretium canis iuste venditi iuste possidetur. Ergo non licet de omnibus iuste possessis oblationem facere.

3. Praeterea, Malach. i * dicitur: *Sed offeratur*

a) eo. – ca PBCEa.

l) non. – Om. K.

1) oifrairwr. – offfrafis PDGI.

claudum et languidum. nonne malum est? Sed claudum ct languidum est animal iuste possessum. Ergo videtur quod non de omni iuste pos- sesso possit oblatio fieri.

Sed contra est quod dicitur *Prov. m* ♦ *Ho- nora Dominum à de tua substantia*. Ad substan- tiam autem hominis pertinet quidquid iuste pos- sidet. Ergo de omnibus iuste possessis potest oblatio fieri.

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in libro *de Verb. Dom.* *, *si depraedareris* ‘ *aliquem invalidum et de spoliis eius dares alicui iudici si pro te indicaret, tanta vis est iustitiae ut ct tibi displiceret. Non est talis Deus tuus qualis non debes esse nec tu.* El ideo dicitur *Eccli. xxxiv* *:

lv’*. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata.* Unde patet quod de iniuste acquisitis et possessis non potest oblatio fieri.

In veteri autem lege, in qua figurae servieba- tur, quaedam propter significationem reputaban- tur immunda, quae offerre non licebat. Sed in nova lege omnis creatura Dei reputatur munda, *ut* ^’*c’n,r* *Il*t-| *. Et ideo, quantum est de se, de quolibet licite possesso potest oblatio fieri. Pcr accidens tamen c contingit quod de aliquo licite possesso oblatio fieri non potest: puta si vergat in detrimentum alterius, ut si filius aliquis offerat Deo id unde debet patrem nutrire, quod Domi- nus improbat Matth xv ·; vel propter scandalum, vel propter contemptum, vel aliquid aliud hu- iusmodi.

Ad phimum ergo dicendum quod in veteri lege prohibebatur oblatio de mcrcedc prostibuli pro- pter immunditiam. In nova autem lege propter scandalum*: ne videatur Ecclesia favere peccato’», * °. si de lucro peccati oblationem recipiat.

Ad secundum dicendum quod canis secundum legem reputabatur animal immundum. Alia tamen animalia immunda redimebantur, et eorum pre- tium poterat offerri : secundum illud *Levit*, ult. *: * v<n· ’7‡ *Si immundum animal est, redimet qui obtulerit.* Sed canis ncc offerebatur nec redimebatur: tum quia idololatrae canibus utebantur in sacrificiis idolorum; tum etiam quia significant rapacitatem, dc qua non potest fieri oblatio ♦ Sed haec pro- hibitio cessat in nova lege.

Ad tertium dicendum quod oblatio animalis cauci vel claudi reddebatur illicita tripliciter. Uno modo, ratione eius ad quod offerebatur. Unde dicitur Malach. i *: *Si offeratis caecum ad immo- landum, nonne malum est?* sacrificia autem oportebat esse immaculata. – Secundo, cx contemptu. Unde ibidem * subditur: *Vos polluistis nomen meum in eo quod dicitis: Mensa Domini conta- minata est, et quod superponitur * contemptibile est.* – Tertio modo, cx voto praecedenti, cx quo obligatur homo ut integrum reddat quod vo- verat ‘. Unde ibidem* subditur: *Maledictus do- losus qui habe/ in grege suo masculum, et votum faciens immolat debile Domino.*

Et eadem * causae manent in lege nova. Qui- bus tamen cessantibus, non est illicitum.

i) *Dominum.* – *Deum* tuum ddunt Pa.
<) *depraedarerit.* – dcpratdarcht Aκ, *depraedari*» I ,*praedaverit* G, *praedareth* l, *depraedarent* PDII; wbrau pG
ζ) *tamen.* – autem Po, no/» κ.
η) *favere peccato,* – *facere yrccata* ABCEFLpK ct κo, *facere ycc-*
catum G, *favere peccata* K, *favere peccati*» l, *fovere peccata* II.

0) *superponitur.* – tupponilur PABEFHUU, (et quia) iuperpo- tituin l..
») *voverat.* – vovit PII, rowr κ, amat î.
x) *caedem.* – hae Va.

Commentaria Cardinalia Caictani

In articulo tertio eiusdem quaestionis, omisso secundo, Iadvene, in responsione nd tertium, quod triplex ratio illicitae oblationis animalis caeci aut claudi sic distinguitur quod prima penes improportionem oblatae rei nd sacrifi- cium; secunda penes hoc quod res ipsa contemptibilis con- temptibilem redderet divinum cultum; tertia penes voti vin- culum attenditur. Propter primam namque non licet vi- num aectosum aut farinam quasi corruptam otferre pro

sacrificio Eucharistiae: quoniam immaculato sacrificio sola immaculata materia proportionate est. Propter secundam, vestes concubinarum non debent. ubi sunt cognitae, in sacras transferri vestes. Propter tertiem, qui vovit vitu- lum non satisfacit si infirmum offert: quia votura intlligi- tur dc vitulo in bono statu. Ubi ergo qualem habet rem Deo quis offert, ct nihil horum inconvenientium sequitur, bene facit.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AD PRIMITIAS SOLVENDAS HOMINES TENEANTUR

SjjSÆgpD quartum SIC proceditur. Videtur quod V.^çKlad primitias solvendas homines non te- JwSEw! neantur. Quia *Exod. xm* *, data lege ‘^'^^primogcnitortim, subditur: *Erit quasi signum m manu tua:* ct ita videtur esse prae- ceptum caeremoniale. Sed praecepta caeremo- nialia non sunt servanda in lege nova. Ergo ne- que primitiae sunt solvendae.

2. Praeter ea, primitiae offerebantur Domino

pro speciali beneficio illi populo exhibito: unde di- citur *Deut. xxvi* *: *7'olles de cunctis frugibus tuis primitias, accedesque “ ad sacerdotem qui fuerit in diebus illis, ct dices ad eum: Profiteor hodie coram Domino Deo tuo quod ingressus sum ter- ram pro qua iuravit patribus nostris ut daret eam nobis.* Ergo aliae nationes non tenentur ad pri- mitias solvendas.

3. Praeter ea, illud ad quod aliquis tenetur

a) *accedet-juc.* – acccdasquc ABDLFHKLkj. abran pC.

debet esse determinatum. Sed non invenitur nec in nova lege nec in veteri determinata quantitas primitiarum. Ergo ad eas solvendas non tenentur homines cx necessitate.

Sed contra est quod dicitur XVI, qu. vn ♦ *Oportet decimas et primitias, quas iure sacerdotum esse sancimus ab omni populo accipere.*

Respondeo dicendum quod primitiae ad quodam genus oblationum pertinent: quia Deo exhibentur cum quadam professione, ut habetur *Dcut.* xxvi ♦ Unde et ibidem " subditur: *Susci piens sacerdos cartallum*, scilicet primitiarum, *de manu* eius qui defert primitias, *et ponet* * *ante altare Domini Dei tui*; et postea * mandatur ei quod dicat: *Idcirco nunc offero primitias frugum terrae, quas Dominus dedit mihi.* Offerebantur autem primitiae ex speciali causa, scilicet in recognitionem divini beneficii: quasi aliquis profiteatur sc a Deo fructus terrae percipere, et ideo sc teneri ad aliquid dc huiusmodi Deo exhibendum, secundum illud I *Parai*, ult. *: *Q/zjc de manu tua accepimus, dedimus tibi.* Et quia Deo debemus exhibere id quod praecipuum cst, ideo primitias, quasi praecipuum aliquid de fructibus terrae, praeceptum fuit Deo offerre. Et quia sacerdos *constituitur populo* * *in his que sunt ad op* r' *Deum* *» ideo primitiae a populo oblatae in usum sacerdotum cedebant: unde dicitur *Num.* xvm *: *Locutus est Dominus ad Aaron: Ecce, dedi tibi custodiam primitiarum mearum.*

Pertinet autem ad ius naturale ut homo ex rebus sibi datis a Deo aliquid exhibeat ad eius honorem. Sed quod talibus personis exhibeatur, aut dc primis fructibus, aut in tali quantitate, hoc quidem fuit in veteri lege iure divino determina-

tum: in nova autem lege definitur per determinationem Ecclesiae, cx qua homines obligantur ut primitias solvant secundum consuetudinem patriae et indigentiam ministrorum Ecclesiae.

Ad primum ergo dicendum quod caercmomalia proprie erant in signum futuri: et ideo ad praesentiam veritatis significatae cessaverunt. Oblatio autem primitiarum fuit in signum praeteriti beneficii, cx quo etiam debitum recognitionis causatur secundum dictamcn rationis naturalis. Et ideo in generali huiusmodi obligatio ‘ manci.

Ad secundum dicendum quod primitiae offerebantur in veteri lege non solum propter beneficium ζ terrae promissionis datae a Deo, sed etiam propter beneficium fructuum terrae a Deo datorum. Unde dicitur *Dcut.* xxvi *: *Offero pri-* · v«n. *mittas frugum terrae, quas Dominus Deus dedit mihi.* Et haec secunda causa apud omnes est communis.

Potest etiam dici quod sicut T speciali quodam beneficio terram promissionis contulit Deus, ita generali ll beneficio toti humano generi contulit terrae dominium: secundum illud Psalm. •P*®*’» *Terram dedit Jiliis hominum.*

Ad tertium dicendum quod, sicut Hieronymus dicit ♦ e.v *maiorum traditione introductum est* · c w j « *quod qui plurimum, quadragesimam partem dabant sacerdotibus loco primitiarum; qui minimum, sexagesimam.* Unde videtur quod infer hos terminos sint primitiae offerendae, secundum consuetudinem patriae. Rationabiliter tamen primitiarum quantitas non fuit determinata m lege, quia, sicut dictum est*, primitiae dantur per^a^modum oblationis, de cuius ratione cst quod sint voluntariae ‘ *.

?) lOMamui, - tnttimut ABFiGHîKpC et tâuurfaits L. γ) et ponet. - et JKMC EpC, ponat P.

3) pcpopulo. - pro populo Pl.

-) obhgatio. - otlatio PDGHLpG

T) * fructuum addunt η) tienk _ mam eddit a, tuJacit addii P.

0) generali, - connatural! ABLGHIKw. naturali D.

q -im voluntariae. - fit voluntaria A.

CommonLaria Cardinalia Caiotani

J s articulo quarto eiusdem quaestionis octogesimacsextno dubium occurrit circa illud, quod *pertinet ad ius naturale ut homo ex rebus sibi datis a Deo aliquid exhibeat ad eius honorem.* Quoniam, cum dc rebus exterioribus sit sermo, aut Auctor intendit quod praeter res quae in sacrificium offeruntur, adhuc ratio naturalis dictat alias esse Deo offerendas: aut replicat id quod dc sacrificii exterioris oblatione dixit*. Si primum intendit, oportet hoc super aliqua ratione fundari. Dicet enim quispiam quod sat cst rationi naturali quod aliquo sensibili sacrificio Deum honoremus. Offerre autem aliter quam in sacrificio, vel in ordine ad sacrificium (ut pro altari et huiusmodi quae nd sacrificii oblationem ordinantur), nulla ratione apparet cum nullus inde appareat Deo honor. Sublatu namque ministrorum Dei ratione, quae honoris ratio restat ut Deo primitias frugum offeramus? Nam cx quo non sacrificamur, sed per modum simplicis oblationis exhibentur, dicendum erit Deo: *Suscipe has fruges*, et relinquendae erunt: quod videtur ridiculum. – Si vero creditur replicare quod dc sacrificii oblatione dixerat, sequitur quod non infert intentum. Quoniam non infert quod oblationes sint dc iure naturae, sed quod sacrificia tantum: quod non oportebat iterare. Nec erat quaesitum dc sacrificio: sed dc primitiis et oblationibus.

Ad hoc dicitur quod procul dubio Auctor intendit dc oblationibus m distinguuntur contra sacrificia: ut ipsa distinctio quaestionum et articulorum testatur. Videtur ꝓu- tern haec esse differentia inter dictamcn naturalis rationis ad sacrificium et oblationes, quod ad sacrificium naturalis ratio, bene fulta veritate naturali, dictat quasi absolute ad Deum honorandum: ad oblationes vero dictat quasi cx suppositione, hoc cst, supposito quod haec offerre sit in honorem Dei. ha quod dictamcn rationis naturalis ad sacrificium dictat ipsum sacrificium esse honorem Dei: in oblationibus vero, supposito quod sint in honorem Det, dictat aliquid esse ex rebus α Deo nobis collntts ipsi offerendum. Esse autem huiusmodi oblationes in honorem Dei supponit ministros divini cultus dispensatores huiusmodi oblationum, coram quibus liat huiusmodi professio receptarum rerum a Deo. Propter quod a principio sola sacrificia fuisse videntur, ut Abel et C.i.in oblationes · testan- · Ceu .- · s' Wr: uterque enim per modum sacrificii sua offerebat’. · Ωiώ «

II. In responsione ad primum eiusdem articuli, adverte M' '** quod Auctor implicite etiam hoc in loco distinguit caere- ntonialia in caeremonias proprie, tacito altero membro, quod erat in caeremonias communiter. Et vult quod caeremoniae proprie sunt illae de quibus dicitur quod non possunt sine peccato servari, quia sunt in signum futuri.

•ΛΓ. .. °§@
°*

Secus autem est de caeremoniis communiter, possunt
en,m> u! praediximus *, hacc assumi et constitui ab Ec-
desiu; ut de primitiis fecit, quas sub caeremonialibus
praeceptis cudere non est dubium, cum in Dei honorem
immediate exhiberentur; et ipsa exhibitio nonnullus est
cultus Dei.

In responsione ad ultimum, adverte quod primitiarum

exhibitio habet in se duo: ipsam rem dandam, et modum
dandi. Si consideretur res dntn, sic cadit sub obligatione
praecepti statuentis quod primitiae dentur. Si vero consi-
deretur modus dandi, quia scilicet datur per modum ob-
lationis, quae est spontanea, sic habet quod non sit certa
quantitas primitiarum obligata ex lege, sed videtur com-
muni arbitrio offerentium pensanda relictā, etc.

QUAESTIO OCTOGESIMASEPTIMA
DE DECIMIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Ci. au. lxxxv
IntroJ.

Deinde considerandum est de decimis ♦
Er circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum homines teneantur ad solvendas
decimas ex necessitate praecepti.

Secundo; de quibus rubus sint decimae dan-
dae.

Tertio: quibus debeant dari.

Quarto: quibus competat eas dare.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HOMINES TENEANTUR DARE DECIMAS EX NECESSITATE PRAECEPTI

Quodl. II, qu. iv, art. 3; VI, qu. v, un. 4; fu Matth.. nm; Ad /feK tap. *ut lect. l. n.

PRIMUM s,c proceditur. Videtur quod
e®ôJKIhomines non teneantur dare decimas
cX necessitate praecepti. Praeceptum
^* * ^ ® ^enim de solutione decimarum in lege
veteri datur: ut patet *Levit*, xxvu ♦ *Omnes de-*
cimae terrae, sive de frugibus sive de pomis ar-
borum, Domini sunt; ut infra *: *Omnium deci-*
marum oris et bovis et caprae. quae sub pastoris
virga transeunt, quidquid decimum venerit, san-
ctificabitur Domino. Non autem potest computari
hoc inter praecepta moralia: quia ratio naturalis
non magis dictat quod decima pars debeat magis 3
dari quam nona vel undecima. Ergo vel est prae-
ceptum iudicialc. vel caeremoniale. Sed sicut su-
pra * habitum est, tempore gratiae non obligantur
homines neque aJ praecepta cacremonialia neque
ad iudicialia veteris legis. Ergo homines nunc non
obligantur ad solutionem decimarum.

2. Praeterea , illa sola homines observare ›
tenentur tempore gratiae quae a Christo per Apo-
stolos sunt mandata: secundum illud *Matth.* ult. " :
Docentes eos servare omnia quaecumque mandavi
vobis; el Paulus dicit, *Act.* xx *: *Non enim sub-*
terfugi quominus annuntiarem vobis omne con-
silium Dei. Sed neque in doctrina Christi neque
in doctrina Apostolorum aliquid continetur de
solutione decimarum: nam quod Dominus dc de-
cimis dicit, *Matth.* xxm ♦ *haec oportuit facere L*
ad tempus praeteritum legalis observantiae refe-
rendum videtur: ut dicit§ *Hilarius, super Matth.* *:
Decimatio illa olerum, quae in praefigurationem
futurorum erat utilis, non debebat omitti. Ergo
homines tempore gratiae non tenentur ad deci-
marum solutionem.

3. Praeterea , homines tempore gratiae non
magis tenentur ad observantiam legalium quam
ante legem. Sed ante legem non dabantur de-
cimae ex praecepto, sed solum cx voto: legitur

enim *Gen.* xxvm * quod iacob *vovit votum dicens:* · Veru u m*
Si fuerit Deus mecum el custodierit me in via qua
ambulo, etc.. cunctorum quae dederis mihi deci-
mat offeram tibi. Ergo etiam neque tempore gra-
tiae tenentur homines ad decimarum solutionem.

Praeterea , in veteri lege tenebantur homi-
nes ad triplices decimas solvendas. Quarum quas-
dam solvebant Leviris: dicitur enim *Nuru*, xvm ♦ · ' << · ♦
Levitae decimarum oblatione contenti erunt, quas
in usus eorum ct necessaria separavi. Erant quo-
que aliae decimae, de quibus legitur *Deut.* xiv ♦ · ' << · " . *
Decimam partem separabis de cunctis fructibus ·
tuis qui nascuntur in terra per annos singulos,
et comedes in conspectu Domini Dei tui in loco
quem elegerit Deus. Erant quoque et aliae de-
cimae. de quibus ibidem* subditur: *Anno tertio ******
separabis aliam decimam ex omnibus quae na-
scuntur tibi eo tempore, et repones * intra ianuas
luas, venietque Lévitae, qui aliam non habet partem
neque possessionem tecum, et peregrinus ac pu-
illus et vidua qui intra portas tuas sunt, et co-
medenl el saturabuntur. Sed ad secundas et tertias
decimas homines non tenentur tempore gratiae.
Ergo neque ad primas.

5. Praeterea , quod sine determinatione tem-
poris debetur, nisi stalim solvatur, obligat ad
peccatum. Si ergo homines tempore gratiae obli-
gantur ex necessitate praecepti ad decimas sol-
vendas. in terris in quibus decimae non solvuntur
omnes essent in peccato mortali, ct per conse-
quens etiam ministri Ecclesiae dissimulando: quod
videtur inconveniens. Non ergo homines tempore
gratiae cx necessitate tenentur ad solutionem de-
cimarum.

Sed contra est quod Augustinus dicit ♦ el ha-
betur XVI, qu. i : *Decimae ex debito requiruntur:*
et qui eas dare noluerint, res alienas invadunt. · € & · . ' * * * * '
Respondeo dicendum quod decimae in veteri

«) mapr. — Om. lx.
observare. — servare Va.

γ) haec oportuit facvrt. — lar vobis quidecimatis vitam etc. hoc
oportuit etc, facere x, Fac vobis qui decimatis mentham et rutam etc.
hoc (haec P) oportuit facere Pa.

3) ut dicit. — dicit ABDEFHKt. pC quia dicit »C cl K4» dicit c*itm P.
i) fructibux. — frupibtn PAEOa; pro qui, quae PGa.
ζ) reptmes. — reponas ARCDEEHKa; et γτ;όμωλ uro. K; pro w·
nietque favites, venietque Levita P, vcniejjuc Lciitci lx, tvvuirqw
Levitas et mox habent D.

lege dabantur ud sustentationem ministrorum Dei: unde dicitur Malach. in *: *Inferte omnem decimationem in horreum meum, ut sit cibus in domo mea*. Unde praeceptum de solutione decimarum partim quidem erat morale, inditum naturali rationi r': partim autem erat iudiciale, cx divina institutione robur habens. Quod enim eis qui divino cultui ministrabant ad salutem populi lotius, populus necessaria vicius ministraret, ratio naturalis dictat: sicut et his qui communi utilitati invigilant, scilicet principibus et militibus et aliis huiusmodi. stipendia vicius debentur a populo. Unde et Apostolus hoc probat, I *ad Cor.* ix *, perhumanas consuetudines, dicens: *Quis militat suis stipendiis unquam? Quis ' plantat pineam et defructibus eius non edit?* Sed determinatio certae partis exhibendae ministris divini cultus non est de iure naturali, sed est introducta institutione divina secundum conditionem illius populi cui lex dabatur; qui cum in duodecim tribus esset divisus, duodecima tribus, scilicet Levitica, quae lota crar divinis ministeriis mancipata, possessiones non habebat: unde convenienter institutum est ut reliquae undecim iribus decimam Partem suorum proventuum Levitis darent ♦ ut honorabilius viverent, et quia etiam aliqui per neghgcntiam erant transgressores futuri '. Unde quantum ad determinationem decimae partis, erat iudiciale: sicut et alia multa specialiter in illo populo institutu erant ad aequalitatem inter homines ad invicem conservandam secundum populi illius conditionem, quae iudicialia praecepta dicuntur; licet ex consequenti aliquid significarent in futurum, sicut et omnia eorum facta, secundum illud I *ad Cor.* x , *Omnia in figuram * contingebant illis*; m quo conveniebant cum caeremonialibus praeceptis, quae principaliter instituta erant ad significandum aliquid futurum. Unde et praeceptum de decimis persolvendis hic * significat aliquid in futurum: qui enim decimam dat. quae est perfectionis signum (eo quod denarius est quodammodo numerus perfectus, quasi primus limes numerorum, ultra quem numerum p non procedunt, sed reiterantur ab uno), novem sibi partibus reservatis, protestatur quasi in quodam signo ad se pertinere imperfectionem, perfectionem vero, quae erat futura per Christum, esse cexpectandum a Deo. Nec tamen propter hoc est caeremoniale praeceptum, sed iudiciale, ut dictum est.

Est autem haec differentia inter caeremonialia d iudicialia legis praecepta, ut supra * diximus, quod caeremonialia illicitum esi observare tempore legis novae: iudicialia vero, etsi non obligent tempore gratiae, tamen possunt observari absque peccato, ct ad eorum observantiam aliqui obligantur si statuatur * auctoritate eorum quorum est condere legem. Sicut praeceptum iudiciale veteris legis est quod *qui furatus fuerit ovem, reddat quatuor oves*, ut legitur *Exod.* xxn ♦ ' Vtrv » quod, si ab aliquo rege statuatur, tenentur eius subditi observare. Ita etiam determinatio decimae partis solvendae est auctoritate Ecclesiae tempore novae legis instituta secundum quandam humanitatem: ut scilicet non minus populus novae legis ministris novi Testamenti exhiberet quam populus veteris legis ministris veteris ' Testamenti exhibebat; cum tamen populus novae legis ad maiora obligetur, secundum illud Matth. v : ' Vtfv **. *Ami abundaverit iustitia vestra plus quam Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum*; et cum ministri novi Testamenti sint. maioris dignitatis quam ministri veteris Testamenti, ut probat Apostolus, II *ad Cor.* III ♦ . *. ?. «.

Sic ergo patet quod ad solutionem decimarum homines tenentur, partim quidem ex iure naturali, partim etiam cx institutione Ecclesiae: quae tamen, pensatis opportunitatibus temporum et personarum. posset aliam partem determinare solvendam.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod praeceptum de solutione decimarum, quantum ad id quod erat morale, datum est in Evangelio a Domino ubi dicit, Matth. x *: *Dignus est operarius mercede sua*; et etiam ab Apostolo, ut palet I *ad Cor.* ix *. * v<n-4 ***■ Sed determinatio certae partis est reservata ordinationi Ecclesiae.

Ad tertium DICENDUM quod ante tempus veteris legis non erant determinati ministri divini cultus: sed dicitur quod primogeniti erant sacerdotes, qui duplicem portionem accipiebant. Et ideo etiam non erat determinata aliqua pars exhibenda ministris divini cultus, sed ubi aliquis occurrebat, unusquisque dabat ci propria sponte quod sibi videbatur. Sicut Abraham quodam prophetico instinctu dedit decimas Melchisedech. sacerdoti Dei summi, ut dicitur *Gen.* xiv *. Et similiter v<- 3.. etiam Iacob decimas vovit se daturum: quamvis non videatur decimus vovisse quasi aliquibus ministris exhibendas, sed in divinum cultum, puta ad sacrificiorum consummationem; unde signanter dicit: *Decimas offeram tibi*.

An quartum dicendum quod secundae decimae, quae reservabantur ad sacrificia offerenda, locum in nova lege non habent, cessantibus legalibus victimis. Tertiae vero decimae, quas cum pauperibus comedere debebant, in nova lege augentur, per hoc quod Dominus non solum decimam partem, sed omnia superflua pauperibus iubet exhiberi: secundum illud Luc. xi ♦ *Quod superest. v<v4i. date eleemosynam*. Ipsae etiam decimae quae ministris Ecclesiae dantur, per eos debciu in usus pauperum dispensari.

• Ven. v> Mfr

Ven. N-

'cn. u. n.

•v<u.

l

P

AT1.
AAIΛΩ.
. btx*

M rationi. — ratione PpUF.
0) Qui». — .4uf qui» Pa.
1) futuri. — furti AI, furti vtl futuri BEI.pCK.
x' figuram. — figura DEGIIpK d j.
λ) prr/o/wrtrfū hic. — yenoluoiJi» DI, ratucnM» P<i.
u-1 KMiwrvw. — numeri IhK. — Pro reiterantur ab uno, nrrrtautur

ah una AEFpDCK, rertrtuntur ab una (»L*UC ct a, rtfwrh.»ilur aJ
unum H. rcthtvuiur ab mho k; rcl a.! uitrp.» D.
) itatnatur, — Uatuantut I'DFH.
(I l/itif miniftrif lefecii. — One P; nari... tniniatrl» Om. K; ex-
hiberet... testamenti <rtn. HI.
n) cum.M fut, — tamen... mat BiK.

Ad QUINTUM DICENDUM quod ministri Ecclesiae maiorem curam debent habere spiritualium bonorum in populo promovendorum quam temporalium colligendorum. Et ideo Apostolus noluit uti potestate sibi a Domino tradita, ut scilicet acciperet stipendia vicius ab his quibus Evangelium praedicabat, ne daretur aliquod impedimentum EvaogcHo Christi . Nec tamen peccabant illi qui ei non subveniebant: alioquin Apo-

stolus eos corrigere non omisisset. Et similiter laudabiliter ministri Ecclesiae decimas Ecclesiae non requirunt, ubi sine scandalo requiri non possent, propter dissuetudinem vel propter aliquam aliam causam. Ncc tamen sunt in statu damnationis qui non solvunt, in locis illis in quibus Ecclesia non petit: nisi forte propter obstinationem animi, habentes voluntatem non solvendi etiam si ab eis peterentur.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis octogoimacsptimuc, adverte primo originalem radicem unde determinatio decimae partis exhibendae ministris divini cultus provenerit, scilicet cx duodenario numero tribuum Israel. Statuit namque Deus, cum essent duodecim, ut duodecima, quae erat Dei ministra, in duabus partibus ceteras excederet: nam singulis undecim tribubus singillatim de decem panibus ovem restabant, ct decima dabatur duodecimae Lcvitarum; ct dc quaelibet habebat novem partes, ct duodecima habebat undecim, quia habebat decimam quamque cuiuslibet undecim. Et cum praeceptum hoc, ut in littera dicitur, esset iudiciule, ordinatum ad aequalitatem in populo illo servandam, duplex ratio huius excrescentiac assignatur in littera. Primo, ut servaretur aequalius proportionis: ut scilicet ministri divini cultus, qui erunt nobiliores ex hoc ipso quod ad nobilius ministerium addicti sunt, honorabilius viverent. Secundo, ut vel sic servaretur aequalitas simpliciter inter l.evita» ei alios; quoniam inter tot futuras transgressiones, aut non dando aut non exacte, salvaretur saltem aequalitas simpliciter; cum tamen proportionis deberet salvari.

¶ In eodem articulo dubium occurrit circo hoc quod praeceptum decimarum dicitur iudicialc. Nani xidetur quod sit cacrmonialc. Quoniam diifcrentia inter iudicialia et cacrmoniulu haec est. quod cnmmonialia ad divinum cultum, iudicialia ad populum, aequalitatem ct pacem spectant. Constat autem quod decimae nd divinum cultum, immo ad Deum ipsum ordinabantur, in recognitionem sui universalis dominii: ut patet Extra, *de Decimis*, cap. *Tua nobis*» Ergo est cacrmonialc.

Ad hoc dicitur quod differentia inter cacrmonialia ct iudicialia intelligcnda est sic. Cacrmonialia sunt quae ad Deum vel divinum euhum immediate referuntur: illa autem quae mediante aequalitate populi ct ministrorum, aut ministrorum inter se, ad Deum referuntur, ad iudicialia proprie spectant. Unumquodque enim penes id quod directe ct immediate habet, iudicandum est. Quin igitur decimatio per sc directe ct immediate ordinatur ad aequalitatem inter ministros Dei ct populum servandum, ac etiam inter ministros inter sc, ct mediante hac ordinatur ad Deum; ideo inter iudicialia, non cacrmonialia, est praecepta computandum. Decretalis autem illa intelligcnda est mediate ct facto, non immediate ct instituto. Non enim decimae sunt institutae ut immediate Deo offerantur in signum universalis dominii, sicut sacrificia, oblationes ct primitiae; sed sunt institutae *ut sit in domo Dei cibus* pro cius ministris, ut dicitur Malach.ni*. Sed cx hoc ipso quod ad honorabilem ministrorum Dei victum ab universis dantur, significatur ac professio fit quod Dominus universorum est ille cuius ministris hacc dantur: sicut populus tribuens ministris regis profitetur regem dominum suum esse.

III. In eodem articulo dubium occurrit circa illud, quod *determinatio decimae partis solvendae est auctoritate Ecclesiae tempore novae legis instituta secundum quamdam humanitatem, ut scilicet non minus populus novae legis ministris novi Testamenti exhiberet*. Videtur enim irrationabilis atque iniqua huiusmodi determinatio decimae: ncc conclusa per rationes duas in littera ad hoc allatas. Et quidem quod sit irrationabilis, probatur cx hoc quod non est similis proportio tribus Lcvitarum ad reliquas tribus, ct clericorum curatorum, quibus solis debentur decimae .

ud populum Christianum. Quoniam iribus Lcvitarum craL duodecima pors illius populi; clerus autem dictus non est forte centesima pars pupuli Christiani. Licet enim sint multi curati non habentes centum viros sub sua curn, computando tamen parvas cum magnis parochiis, computatis etiam eorum coadiutoribus, ut sunt canonici cathedralium ct simillium ecclesiarum quibus debentur decimae, si transcendit centesimam, non transcendit forte octogesimam partem Christiani populi; hoc praesertim per accidens servato statu, quod scilicet non habent uxores ct filios, quae tamen personae in tribu Lcvitarum computabantur ad intcgrand.im partem duodecimam. Cum igitur notabilis valde excessus sit inter populum Christianum ct suum clerum, atque populum Israel ct Levitas, consequens est quod irrationabile est in nova lege sequi determinationem decimae partis m lege veteri statutam.

Quod nutem sit iniqua, patet cx hoc quod, quia secundum hoc. si clerus est quinquagesima pars populi, quaelibet quadraginfanovem partium populi non habebit nisi dc decem panibus rerum novem, clerus autem habebit qundragintanovcm partes, habendo decimam quamque pirum rerum cuiuslibet quadragintanovem partium populi: - et sic non excedet clerus populum m duabus partibus, ut Lcvitnc excedebant pupulum, sed in quadraginta partibus. Quod est iniquum.

Quod \ero neutra ratio in littera allata probet intentum, putet cx hoc quod utraque procedit a communi ad proprium, uu a superiori ud inferius determinate. Licet enim iustitia nostra debeat abundare plus quam Iudaeorum. non tamen quoad hanc improponionatom determinationem. - Et similiter, licet ministri novi Testamenti sint honorabiliores, non tamen debetur cis stipendium in tanto excessu.

Et augetur hoc dubium dc decimis in novo lege propter decimas personales, et propter hoc quod cx integris fructibus decimae solvendae sunt*. Quae si diligentius computentur, non decima, sed quinta forte pari clero addicta invenitur, ut inferius * declarabitur. Ac per hoc clerus, xi quinquagesima para esset populi, excederet quamlibet alium partem populi sibi aequalem non in quadraginta, sed octoginta partibus decimis.

IV. Ad hoc dicitur quod, quia iudiciurn de his quae sunt ad finem cx fine sumendum est, non secundum ea quae sunt per accidens sed secundum id quod est per se, inter decimas in veteri lege cl nova hacc est per se differentia, quod tunc dabantur pro victu tantum ministrorum, nunc vero dantur pro victu ministrorum ct pro usu pauperum. Et hoc est quia ministri veteris Testamenti erant tantum ministri divini cultus ; ministri autem novae legis sunt ct ministri sacramentorum ac divini cultus, ct sunt patre* pauperum; «d imitationem Iesu Christi, qui oculos pro sustentatione ct pro pauperibus legitur habuisse, Ioan. xin*. et rursus imitandi formam dedit: *Ego sum Pastor bonus: pastor bonus animam suam dat pro ovibus suis* *, et u fortiori bona exteriora, quoniam in maiori includitur minus. Et secundum Apostolum, 1 *ad Tim.* in *, *oportet episcopum esse hospitalem*. Et secundum Hieronymum, *ad Damasum, quidquid habent clerici, pauperum est*, ut dicitur XVI, qu. 1. cap. *Quoniam*. Et Augustinus· expresse Jj'jkvnr'T' decimas dari pro usu pauperum adeo asseverat ut non dantem decimas reum tot homicidiorum dicat quot pau-

• ΧΗ. ». u 4Î
tft - X 4,
aJ 4.

• Ioan, cap· XΠ,
itn· y»

• Hrtb.cap.mt,
rcr»· il

• \va
rrro.

• Naa. U». 1*.

· a mi

· fea.
«MLB.M.

· V* »

· tow «T· *.

· v<n. *.

• Vtn. 10.

- C. *n. 5.

rtl

pcics ibi mortin Mint. ut habetur ibidem, cap. *Decimae*,
LiuJimV ^uctor expresse in hac quaestione pluries* dicit
♦* decimas dari ministri» ut per cos dispensentur pauperibus.
Ex hac namque radice solutio omnium oritur. Nam si de-
cimae in subsidium tantum ministrorum dandae essent,
ut in veteri mandatum erat lege, nescirem ego oppositas
obloctiones solvere: libenterque solutiones audirem aliorum,
qui scirent tam excssivam distributionem ad aequalitatem
deducere. – Solvere autem ex hoc quoi! Deus sic man-
davit, aut quod Ecclesia sic mundavit ut daretur Deo, cui
non potest excessive dari, nihil valet. Tum quoniam prae-
ceptum divinum in lege veteri de parte decima ab ipso
Deo lcsu Christo revocatum est in cruce, cum ceteris Ju-
dicialibus ct cacrmonialibus praeceptis, cum dixit: Con-
ω· *summatum est**. Tum quoniam praeceptum erat ut decima
pars rcalium, non personalium, cuiusque undecim tribuum
daretur duodecimae parti totius populi: et non quod quin-
quagesimae parti totius populi daretur decima pars cuius-
que quadragintanovem. – Ecclesiam nutem mandare ut
hoc detur Deo immediate, falsum in primis est: quia de-
cimae quasi stipendia sunt clericorum. Et deinde quam
iusta sit ista rerum distributio, si ab Ecclesia fit, oportet
ostendere: oportet enim iustitiae distributione locum esse
in distribuendis oneribus, quale est onus decimarum.
Dicamus igitur quod quia decimae dantur ministris
Dei pro seipsis ct pauperibus, quos *semper habemus nobis-*
cum, ideo iusta est distributio oneris huius, quantumcumq-
excedat: quoniam nunquam tanta est decimae quantitas
ut pauperibus sufficiat, sed *temper pauperes remaneant*
♦·Χλ κ ο ; λ ο ι . *nobiscum*, iuxta verbum Domini ·.

Et per hoc patet quod nec iniqua nec irrationabilis est
ista distributio: sed pia mater provide, pauperum filiorum
miserta, salubre subsidium eisdem attulit. – Et si qui»
obiiciat quod multi ministri Ecclesiae non se exhibent pu-
tres pauperum; respondetur quod cogendi sunt non minus
ministri «d dispensandum pauperibus quam populi ad sol-
vendas decimas, quanto tpsi, in altiori gradu constituti,
magis tenentur. Sut enim est iustitiae legali ecclesiasticae
ut illis commissa sit dispensatio in pauperes qui dc iure
debent eue patres pauperum.

Et sic patet quod non restat respondendum nisi obteci-»
contra ratione» allatos in littera *. Et ad utramque simul
dicitur quod Auctor non induxit illas ad inferendum deter-
minationem decimae partis: sed nd ostendendum quod po-
pulus novae legis nd maiora obligetur ministris Dei quum
populus veteris legis. Quod satis rationabiliter ostenditur cx
illis, ut putet.

V. Sed adhuc restat litterale dubium, quomodo in lit-
tera dicitur quod Ecclcsixjfccn/;dwni *quandam humanitatem*
determinavit decimum partem ministris solvendam, confor-
mando populum novae legis populo veteris legis: cum
hoc »t, ut patet cx dictis*, potius secundum inhumani-
tatem.

Sed ad hoc dicitur quod quia solutio decimae est actus
populi od ministros Dei, utrinque potest considerari: sci-
licet cx parte populi, et cx parte ministrorum. Et licet ex
parte ministrorum, considerato eorum paucorum honora-
bili victu ut decet, non consonet veteri legi determinatio
decimae in nova, propter supradicta; si tamen ministro-
rum dignitas attendatur, plus cis debetur quam ministris
veteris legis. Ex parte tamen populi, simpliciter loquendo,
humanum valde est ut non plus in novo Testamento, in
quo plus tenetur, ut in littera probatur, quis solvat quam
solvebat in veteri. Et secundum haec intclligendn est lit-
tera: ut in ipsius rationibus patet.

VI. In eodem articulo dubium occurrit, pro quanto di-
citur quod decimae non divina, sed ecclesiastica auctoritate
impositae sunt populo Christiano. Nam oppositum habetur
Extra, *de Decimis*, in pluribus capitulis, ut patet in cap. *Pa-*
rochianos, et cap. *Tua*, et cap. *Aliquibus*, ubi habetur quod
ideo decimae debentur quia Deus, non homo, sic statuit.

Ad hoc breviter dicitur quod procul dubio constat Deum
in sua divina lege decimas dandos decrevisse: nec hoc inter
fideles vertitur in dubium. Sed divinum decretum potest
referri ad populum veteris Testamenti. ct ad populum

novae legis. Et si nd primum referatur, habet vim obliga*
tivum «» ad secundum, hebet vim exemplarem. Ita quod
sensus huiusmodi decretalium est: Quia Deus in veteri
lege obligavit populum suum ud decimam, dedit nobis
exemplum similis obligationis suscipiendae ab Ecclesia tan-
quam tustae et rationabilis ct piae. Cum ergo dicitur quod
lege divina, aut Deo iubente, ad decimas tenemur, Intel-
lige, *exemplaritcr*. Nec aliud sancti Patres intellexerunt, qui
a legis onere nos esse liberos toni quoad iudicialia quam
caeremonialia docuerunt.

VII. In responsione ad quartum, tres decimas si vi» late
intclligcre, vide Hieronymum, super Malachiac ni cap. ·; · Ve· ? «44.
ct recitatis in Decretis, XVI, qu. t, cap. *Revertimini*; ct
Extra, *de Decimis*, cap. 1.

In responsione ad quintum eiusdem articuli dubium
occurrit, quia, cum debeantur decimae partim ex iure na-
turae ct partim cx auctoritate Ecclesiae, quamvis Eccleda
possit dissimulare quod cx Ecclesiae auctoritate pendet,
non himcn potest facere quin naturae ius impleatur. Ac
per hoc, qui nihil decimae volvit, ut in rnuhis Italiae locis
contingit, cx consuetudine u peccato non excusatur, utpotc
iuri» noturae violator.

Ad hoc dicitur dupliciter. Primo, quod qunntumcutnq-
aliqui» sit debitor alicui, si is cui debetur satisfactum sibi
dicit, nulla est violatio iuris cuiusque. Ministri autem Ec-
clesiae, ubi non petunt, fnteri videntur sibi Mtisfuctum. –
Nec obstat quod omittit petere propter scandalum, ac per
hoc non sponte. Quoniam viri spirituales, qui ob amorem
profectus spiritualis in filiis omittunt temporalia sibi debita
petere, quales sunt isti, sponte hoc faciunt: quoniam cx
amore caritatis moventur. – Similiter non obstat quod dc-
dmae non solum propter ministros, sed propter paupere»
dantur a populo Christiano. Quoniam ministri sic sunt pa-
tres pauperum in temporalibus ut magis sint patres pau-
perum et divitum in spiritualibus. Et proptcrca cum spi-
rituali profectui populi omissionem decimarum expedire
vident, non sunt rei mulae curae pauperum. Quamvis fa-
cilius dici possit de hoc, quod decimae xunt dc iure na-
turae ad victum ministrorum, non pro pauperibus, sed hoc
ad eleemosynae ius spectat.

Secundo dicitur quod, quia de iure naturae decimae
dandae sunt in subsidium ministrorum, idcirco, si ministri
tacentes non indigent, cessat ratio obligationis iuris natu-
rae. Unde si indigent, etiam si non petant, tenentur inrc
naturae cis subvenire omnes potentes ct scientes suae curae
commissi: iuxta illud Apostoli, *ad Gal.* vi * *Communicet*
♦·Ver·. 6, 7. j.v *qui catechqatur d qui se catéchisai tn omnibus bonis.*
Nolite errare: Deus non irridetur. Quandoque nutem hu-
iusmodi omissio, subveniendi scilicet suis curatis indigen-
tibus, est peccatum veniale, ct quandoque mortale. Si coim
notabiliter cx huiusmodi omissione patiuntur, nescirem
omittentes scienter pro modulo suo subvenire huiusmodi
patribus excusare n mortali. Violatur namque adeo ius
naturae tunc ut vinus iustitiae, qua debitum huiusmodi
patribus debemus, non remaneat. Quomodo enim iustitiae
pars hacc salvatur cum notabili detrimento cius cui ius
reddendum est?

Vili. In eadem responsione ad quintum, dubium occur-
rit quare Auctor in calce illius apposuit ly *forte*, dicendo
nisi forte propter obstinationem animi. Videtur namque
rem claram sub dubio dicere.

Ad hoc dicitur quod quia nolentes Jarc petentibus mi-
nistris decimas possent allegare aut praescriptionem, aut
Ecclesiae Romanae tacitam donationem, eo quod tam diu-
turno tempore scivit ct toleravit; Iddrco Auctor sub du-
bitationi» nota haec dixit.

In eadem responsione, iuncta corpori articuli, nota quod
si gens aliqua vellet fidem Christianum amplecti sine onere
decimorum, non solum Ecclesia po»»et cis hoc concedere,
quia ecclesiastica auctoritate decimae debentur: sed deberet
cis hoc concedere. Quia ministri Ecclesiae maiorem debent
habere curam spiritualium bonorum in populo promoven-
dorum quam temporalium colligendorum: et, Apostoli
exemplo, efficere deberent nc decimarum onus praestaret
impedimentum Evangelio Christi.

¹²p. ».

^x Sena.
^{Vit} d.
^{CXIK} 4.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DE OMNIBUS TENEANTUR HOMINES DECIMAS DARE

SECUNDI M SIC PROCEDITUR. \ idelur quod
AVr) non de omnibus teneantur homines de-
fcÇvŦĭcimas dare. Solutio enim decimarum
videtur esse cx veteri lege introducta.
Sed in veteri lege nullum praeceptum datur de
personalibus decimis, quae scilicet solvuntur de
his quae aliquis acquirit a ex proprio actu, puta
de mercationibus vel de militia. Ergo de talibus
decimasolvere nullus tenetur.
2. Praeterea, de male acquisitis non debet
fieri oblatio, ut supra dictum est. Sed oblatio-
nes, quae immediate Deo exhibentur, videntur
magis pertinere ad divinum cultum quam deci-
mae, quae exhibentur ministris. Ergo etiam nec
decimae de male acquisitis sunt solvendae.
3 Praeterea, *Levit*, ult. ' non mandatur solvi
decima nisi *de frugibus et pomis arborum, et ani-*
malibus quae transeunt sub virga pastoris. Sed
praeter haec sunt quaedam alia minuta Ê quae
homini proveniunt, sicut herbae quae nascuntur
in horto, et alia huiusmodi. Ergo nec de illis
homo decimas dare tenetur.
4. Praeterea, homo non potestolvere nisi id
quod est in eius potestate. Sed non omnia quae
proveniunt homini de fructibus agrorum aut ani-
malium remanent in eius potestate: quia quae-
dam aliquando subtrahuntur per furtum vel rapi-
nam; quaedam vero quandoque in alium trans-
feruntur per venditionem; quaedam etiam aliis
debentur, sicut principibus debentur tributa et
operariis debentur mercedes. Ergo de his non
tenetur aliquis decimas dare.
Sed CONTRA EST quod dicitur *Gen. xxvii* *: *Cunctorum quae dederis mihi decimas offeram tibi.* Sed omnia quae homo habet sunt ei data
divinitus. Ergo de omnibus debet decimas dare.
Respondeo dicendum quod de unaquaque re
praecipue est iudicandum secundum eius radicem.
Radix autem solutionis decimarum esi debitum
quo seminantibus spiritualia debentur carnalia,
secundum illud Apostoli, *1 ad Cor. ix* “: *Si nos*
vobis spiritualia seminavimus, magnum γ est si
carnalia vestra metamus? super hoc enim debi-
tum fundavit Ecclesia determinationem solutionis
decimarum. Omnia autem quaecumque homo
possidet sub carnalibus continentur. Et ideo de
omnibus possessis decimae sunt solvendae.
Ad primum ergo dicendum quod specialis ratio
fuit quare in veteri lege non fuit datum prae-
ceptum de personalibus decimis, secundum con-
ditionem populi illius: quia0 omnes aliae tribus
certas possessiones habebant, de quibus poterant
sufficienter providere Levilis, qui carebant pos-

sessionibus; non autem interdicebatur cis quin
de aliis operibus honestis lucrarentur, sicut et
alii ludaci. Sed populus novae legis esi ubique
per mundum diffusus, quorum plurimi posses-
siones non habent, sed de aliquibus negotiis vi-
vunt: qui nihil conferrent ad subsidium ministro-
rum Dei, si de eorum negotiis decimas non
solverent. Ministris etiam novae legis arctius in-
terdicitur ne se ingerant negotiis lucrativis: se-
cundum illud *II ad Tim. II* *: *Nemo militans Deo*
implicat se saecularibus negotiis. Et ideo in nova
lege tenentur homines ad decimas personales,
secundum consuetudinem patriae et indigentiam
ministorum. Unde Augustinus dicit ♦ et habe-
tur *XVI qu. I, cap. Decimae: De militia, de ne-*
gotio et de artificio redde decimas.
Au secundum dicendum quod aliqua male ac-
quiruntur dupliciter. I no modo, quia ipsa acqui-
sitio est iniusta. puta quae ♦ acquiruntur per ra-
pinam aut usuram: quae homo tenetur restituere,
non autem de cis decimas dare. Tamen si ager
aliquis sit emptus de usura, de Iructu eius te-
netur usurarius decimas dare: quia fructus illi
non sunt ex usura, sed ex Dei munere. – Quae-
dam vero dicuntur male acquisita quia acqui-
runtur ex turpi causa, sicut de meretricio, de
histrionatu, et aliis huiusmodi, quae non tenen-
tur restituere. Unde de talibus tenentur decimas
dare secundum modum aliarum personalium de-
cimarum *. Tamen Ecclesia non debet eas re-
cipere quandiu sunt in peccato, ne videatur eo-
rum peccatis communicare; sed postquam poc-
nituerint, possunt ab eis de his recipi decimae.
Ad tertium dicendum quod ea quae ordinantur
in finem sunt indicanda secundum quod com-
petunt fini. Decimarum autem solutio est debita
non propter se, sed propter ministros, quorum
honestati non convenit ut etiam minima exacta
diligentia requirant: hoc enim in vitium com-
putatur, ut patet per Philosophum, in *IV JZthic*.*
Et ideo lex vetus non determinavit ut de hu-
iusmodi minutis rebus decimae dentur, sed re-
linquit ζ hoc arbitrio dare volentium; quia mi-
nima quasi nihil computantur. Unde Pharisaci,
quasi perfectam legis iustitiam sibi adseribentes,
etiam de his minutis decimas solvebant *. Nccr
de hoc reprehenduntur a Domino: sed solum
de hoc quod maiora, idest spiritualia praecepta,
contemnebant. Magis autem de hoc eos secun-
dum se commendabiles esse ostendit, dicens:
Haec oportuit facere: scilicet tempore legis, ut
Chrysostomus exponit *. Quod etiam videtur ma-
gis in qunndam decentiam sonare quum in ob-

3) acquirit. – conquirir AUCI.1 GlpK et X, cimvcmt i
6) minuta. – minima AÜCEIi, multa L.
γ) mjffium. – hom magnum PDEHIKcs.
3) quia. – idVicct addUnt PIKK.

1) quae. – quia PCEGIU-x. – Poli rafinani P addit uaf forfeie.
ζ) relinquit. – reliquit CFGIKL, relinquitur l|.
») Λ*«τ. – tamen addit P.

ligationem. Unde el nunc l dc huiusmodi minutis non tenemur homines decimas dare: nisi torte propter consuetudinem patriae.

Ad quartum dicendum quod dc his quae turto vel rapina tolluntur ille a quo auferuntur decimas solvere non tenetur antequam recuperet: nisi forte propter culpam vel ncgligentiam suam damnum incurrerit; quia cx hoc Ecclesia non debet damnificari. – Si vero vendat trilicum non decimatum, potest Ecclesia decimas exigere et ab

emptore, quia habet rem Ecclesiae debitam: ct a venditore, qui quantum est de se, fraudavit Ecclesiam. Uno tamen solvente, alius non tenetur. – Debentur autem decimae de fructibus terrae inquantum proveniunt cx divino munere. Et ideo decimae non cadunt sub tributo, ncc etiam sunt obnoxiae mercedi operariorum. Et ideo non debent prius deduci tributa * ct pretium operariorum ¶ quam solvantur decimae: sed ante omnia debent decimae solvi ex integris fructibus

ωι.

1) «use». – tunc PH. – Pro huiutmodi minutu, iumentu» G, huiutmodi mtautb rttuj P.

») qui. – juia PCI a. – Pro fraudavit Ecclcuam, Ecclrttam de fraudavit Pj, ('quantum cil Devi) fundavit Eccletiam k.

Commentaria Cardinalia Caietani

Is articulo secundo eiusdem octogesimncsptimac quæstionis dubium occurrit circa rationem liucnic in corpore articuli, scilicet: *Seminantibus spiritualia debentur carnalia. Sub quibus continentur quaccumque possidemus. Ergo dc omnibus possessis debentur decimae.* Videtur namque nitio hacc in illatione deficere, a cnmnlibus confuse ad carnalia distributive universaliter descendendo: quod non licet. Sicut non valet *Animal ambulat, Ergo omne animal ambulat*; vcl, *Ergo omnis speciei animalis ali-quod ambulat.*

Ad hoc dicitur quod intentio Auctoris tendere videtur nnn ad necessitatem, sed ad rationabilitatem ecclesiastici statuti dc solvenda decima omnium imte possessorum. Et tenet discursus suus subintcUccta hac propositione, scilicet quod non est maior ratio de uno carnali quam de alio. Hac enim adiuncta propositione, patet nullum vitium in illatione inveniri. Si enim carnalia debentur, et non est maior ratio dc uno quam dc alio, consequens est quod omnia nut nullum decimationi subsint.

II. In eodem secundo articulo, in responsione ad ultimum, adverte quod quia Ecclesia sic statuit quod cx integri» fructibus decimae solvantur, ut patet Extra, *dc Decimis*, cap. *7ua nobis*, idcirco Auctor rationem reddere conatur huiusmodi statuti. Et adverte quod, hoc modo intellectis decimis in veteri lege, cum expensae, tributa ac semina medietatem fructuum forte adaequent, consequens est ut tribus Ixvitarum, habens undecim decimas sine seminum, expensarum atque tributorum onere, excederet quamlibet aliam non in duabus, sed in icplcm decimis partibus. Quod ideo notandum duxerim ut advertas Deum tum excellentem portionem decrevisse suis ministris; ac per hoc, non detrahas Ecclesiae si, disini exemplo decreti mola, excellens quoque stipendium Dei ministris statuerit nemo enim infitiari potest iustum es»e quod ud divinam fit imitationem. Et ndverte quod haec dc decimis fructuum dicuntur. Dc decimi» autem venalium rerum habes in cap. *Pastoralis*, Et universaliter dc decimis personalibus vide dictum titulum. Et tandem defer consuetudini patriae.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM DECIMAE SINT CLERICIS DANDAE

DE TERTIUM SIC PROCEDITUR. Vidctur quod decimae non sint clericis dandae. Leviris enim in veteri Testamento decimae dabantur quia non habebant aliamquam partem in possessionibus populi, ut habetur *Num.* xviiu *. Sed clerici in novo Testamento habent possessiones: et patrimoniales interdum, et ecclesiasticas. Recipiunt insuper primitias, et oblationes pro vivis et mortuis. Superfluum igitur est quod eis decimae dentur.

2. Praeterea, contingit quandoque quod aliquis habet domicilium in una parochia, ct colit agros in alia; vcl aliquis pastor ducit gregem per unam partem anni in terminis unius parochiae, ct alia parte anni in terminis alterius; vel habet ovile in una parochia, ct pascit oves in alia: in quibus et similibus « casibus non videtur posse distinguere quibus clericis sint decimae solvendae. Ergo non videtur quod aliquibus clericis determinate sint solvendae decimae.

3. Praeterea, gcnralis consuetudo habet in quibusdam terris quod milites decimas ab Ecclesia in feudum tenent. Religiosi etiam quidam de-

cimas accipiunt. Non ergo videtur quod solum clericis curam animarum habentibus decimae debentur.

Sed contra est quod dicitur *Num.* xviii *: *Filiis Levi dedi omnes decimas Israel in possessionem. pro ministerio quo serriunt mihi in tabernaculo.* Sed filiis Levi succedunt clerici in novo Testamento. Ergo solis clericis decimae debentur.

Respondeo dicendum quod circa decimas duo sunt consideranda: scilicet ipsum ius accipiendi decimas; ct ipsae res quae nomine decimae dantur. Ius autem accipiendi decimas spirituale est: consequitur enim illud debitum quo ministris altaris debentur ¶ sumptus dc ministerio, et quo *seminantibus spiritualia debentur temporalia* *; quod ad solos clericos perlinet habentes curam animarum. El ideo cis solum: competit hoc ius habere. – Res autem quae nomine decimarum dantur, corporales sunt. Unde possunt in usum quorumlibet cedere. El sic possunt etiam ad laicos pen-enire.

Ad primum ergo dicendum quod in veteri lege, sicut dictum est*, speciales quaedam decimae

a) timllibus. – couiitnilil·ut P.
(s) tolum. – \$Cfui ABHil.

γ) dchnnttur. ~ dftetur ABGEFTpK et 0.
3) – ro?ii ABHik.

deputabantur subventioni pauperum. Sed in nova lege decimae clericis dantur non solum propter sui sustentationem, sed etiam ut ex eis subveniant pauperibus. Et ideo non superlinunt: sed ad hoc necessariae sunt et possessiones ecclesiasticae et oblationes et primitiae, simul cum decimis.

Ad secundum dicendum quod decimae personae debentur ecclesiae in cuius parochia homo habitat. – Decimae vero praediales rationabiliter magis videntur pertinere ad ecclesiam in cuius terminis praedia sita sunt. Tamen iura * determinant quod in hoc servetur consuetudo diu obtenta. – Pastor autem qui diversis temporibus in duabus parochiis gregem pascit, debet proportionaliter utrique ecclesiae decimasolvere. Et quia ex

pascuis fructus gregis proveniunt, magis debetur decima gregis ecclesiae in cuius territorio grexpascitur, quam illi in cuius territorio ovile locatur.

An tertium dicendum quod sicut res nomine decimae acceptas potest ecclesia alicui laico tradere, ita etiam potest ei concedere ut dandas decimas ipsi accipiant, iure accipiendi ministris Ecclesiae reservari: sive pro necessitate Ecclesiae, sicut quibusdam militibus decimae dicuntur · in feudum per Ecclesiam concessae; sive etiam ad subventionem pauperum, sicut quibusdam religiosis laicis vel non habentibus curam animarum aliquae decimae sunt concessae per modum eleemosynae. Quibusdam tamen religiosis competit accipere decimas ex eo quod habent curam animarum.

• U* p. Ck« tnl,
*« c²p .U Aro·
•Mc. de Zk-
ctotie «te.

t) dicuntur. — ducuntur Et dantur DG. debentur

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo tertio eiusdem quaestionis octogcni macsptimac, advertet quod ius decimarum consequitur ministerium altaris et seminationem spiritualium non scpnratim, sed simul. ha quod licet aliqui sint ministri alteris, ut multi religiosi et saeculares clerici, non proptcrca debet cis populus decimas. Et similiter, licet aliqui praedicent et ministrent populo sacramenta, non proptcrca debentur cis decimae. Et rursus, licet aliqui faciunt utrumque per accidens, ut multi religiosi ex privilegio, non proptcrca debentur cis decimae sed oportet quod utrumque habeant per se, hoc est quod teneantur ad altaris ministerium pro populo, quod solis curatarum ecclesiarum clericis convenit (reliqui enim per accidens pro populo ministrant alturi); et quod ex officio teneantur seminare spiritualia sacramenta et doctrinam populo, quod etiam solis habentibus animarum curam convenit. Sic ergo de iure solis clericis habentibus animarum curam decimae debentur: ceteris autem ratione ipsorum debentur, ut canonicis ecclesiarum cathedralium, et similibus.

II. In eodem tertio articulo, nota quod ius decimarum est spirituale, ut in littera dicitur et probatur. Et ex hoc habes quod ius praebendae annexae ministerio altaris aut curae animarum sic quod propter alterum horum ordinata sit praebenda, spirituale est: quoniam utrumque horum spirituale est, ut patet. Nec obstat quod ius decimarum xit ab Ecclesia. Est namque ab Ecclesia utrumque quantum ad determinationem, scilicet quod decima pars, et quod per modum praebendae debentur: sed non quoad fundamentum iuris, scilicet ministerium altaris et seminationem spiritualium; haec enim spiritualia sunt et a Deo ordinata. Et quoniam eadem ratio est de iure ex ministerio divini cultus et nitaris quoad spiritunlitate m, quia utrumque ministerium spirituale est; idcirco ius praebendae cuiusque competens clericis quin divino cultui sunt addicti, spirituale esse ex hoc loco habes. Et haec bene notabis in materia simoniae.

In responsione ad primum eiusdem articuli habes dare doctrinam in primo articulo · discussam de excessu dccii- *Co* s«ei.ia marum in nova lege.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ETIAM CLERICI TEXEANTI R DECIMAS DARE

quantum sic proceditur. Videtur quod vWzNrJ ctiani clerici teneantur decimas dare.

* C»p Ctok *■». de Deci-
■Ui etc.

Quia de iure communi * ecclesia parochialis debet recipere decimas praediorum quae in territorio eius sunt. Contingit autem quandoque quod clerici habent in territorio alicuius parochinlis ecclesiae aliqua praedia propria. Vel etiam aliqua alia ecclesia habet ibi possessiones ecclesiasticas. Ergo videtur quod clerici teneantur dare praediales decimas.

2. Praeterea, aliqui religiosi sunt clerici. Qui tamen tenentur dare decimas ecclesiis ratione praediorum quae etiam manibus propriis excolunt *. Ergo videtur quod clerici non sint immunes a solutione decimarum.

• IH4. cap. Ex
pirie. cl cap.
saper.

• Vera. «.

3. Praeterea, sicut Num. xvm * praecipitur quod Levitac a populo decimas accipiant, ita etiam praecipitur quod ipsi dent decimas summo sacerdoti ♦ Ergo, qua ratione laici debent dare decimas clericis, eadem ratione clerici debent dare decimas Summo Pontifici.

• V«k 26

»
<
r
s

t
d
C
q
E

p
s<
C(
in

α

>ehir
 βΓβλ
 Hur,
 nine
 tra-
 de-
 i’c-
 inc,
 in
 ad
 Bli-
 ia-
 >ni
 m-
 ll-

vel *cx* emptione, vcl quocumque huiusmodi modo, sunt ad decimas solvendas obligati.

Unde palet responsio ad primum. Quia clerici de propriis praediis tenentur solvere decimas parochial! ecclesiae sicut et alii, etiam si ipsi sint eiusdem ecclesiae clerici: quia aliud est habere aliquid ut proprium, aliud ut commune. – Praedia vero ecclesiae non sunt ad decimas solvendas obligata, etiam si sint intra terminos alterius parochiae.

Ad secundum dicendum quod religiosi qui sunt clerici, si habeant curam animarum spiritualia populo dispensantes, non tenentur decimas dare, sed possunt eas recipere. – De aliis vero religiosis, etiam si sint clerici, qui non dispensant populo spiritualia, est alia ratio. Ipsi enim tenentur de iure communi decimas dare: habent ta-

men aliquam immunitatem secundum diversas concessionem eis a Sede Apostolica factas *.

Ad tertium dicendum quod in veteri lege primitiae debebantur sacerdotibus*, decimae autem Levitis: et quia sub sacerdotibus Levitae erant, Dominus mandavit ut ipsi, loco primitiarum, solverent summo sacerdoti decimam decimae. Unde nunc, eadem ratione, tenentur clerici Summo Pontifici decimam dare, si exigeret. Naturalis enim ratio dictat ut illi qui habet curam * de communi multitudinis statu, provideatur unde possit exequi ea quae pertinent ad communem salutem.

Ad quartum dicendum quod decimae debent cedere in subventionem pauperum per dispensationem clericorum. Et ideo pauperes non habent causam accipiendi decimas, sed tenentur eas dare.

ct *À J a-*
Jtmfhn, d' iu-
cimii «te.
*Loc.ciLinam.,
t co. B -§).

a) «rurum. – u/ illi qui habet *fquoJ illi» qui habent PjJ curam animarum PFxm, ut quibus illi curam pC. ut illis qui habent cb-ram DG; pro pinsit, pauint l'DGa.*

Commentaria Cardinulis Caietani

Ix articulo quarto eiusdem quaestionis obiectio quorundam occurrit quoad illud in responsione ad primum, scilicet quod *clenci de propriis praediis tenentur decimas solvere, etiam si sint eiusdem ecclesiae clerici* Quoniam Extra, *de Decimis*, cap. *Novum*, dicitur quod *illi clerici* debent solvere decimas *qui a clericis spiritualium ministeriorum labores accipiunt*. Ex quo patet quod quia clerici eiusdem ecclesiae non accipiunt ministeria spiritualia a clericis. sed ipsi simul populo ministrant, ideo non tenentur ad decimas.

Ad hoc dicitur quod licet *cx* illa decretali quidam, contra Auctorem et Glossam ibidem, hoc opinentur, secundum tamen veritatem *cx* illa decretali hoc non habetur. Quia decretalis non dicit quod *illi snh* teneantur, sed didt quod *illi* tenentur: cum quo stat quod etiam alit teneantur. Et ratio pro Auctore cit *cx* parte modi habendi ut proprium vcl commune, ut patet in littera: et *cx* parte personae, quia per accidens est quod clericus teneatur suae ecclesiae; accidit enim quod iste homo, dominus agri siti in parochia, sil clericus huius ecclesiae.

П. In eadem responsione nil primum, dubium occurrit arca illud, scilicet: *Praedia ecclesiae non sunt ad decimas*

solvendas obligata, etiam si sini infra terminos alterius parochiae. Nam *cx* hoc sequeretur quod aliqua ccdcria fraudaretur suis dedmis ut patet si ponamus quod omnia praedia infra terminos alicuius parochiae donarentur a diversis diversis aliis ecclesiis. Tunc, aliis ccdcsiis possidentibus cuncta, spoliata remaneret parochialis illa ecclesia suis decimis.

Ad hoc dicitur quod statutum Ecclesiae quod ibi praedia ecclesiae curatae non sint obnoxia dedmis alterius ecclesiae curatae, intelligcndum est *cum grano salis*, sdlicct sine notabili damno ecclesiarum, ut colligi potest ex cap. *Suggestum*, Extra, *de Decimis*: ne contingat quod *unus esuriat et alius ebrius sit*. Aequitas namque non patitur statuta Ecclesiae deordinationem talem inducere. Propter quod, in similibus casibus debent praedia extraneis curatis ccdclsiis donata transire cum onere suo, ut sdlicct solitas parochial) ecclesiae decimas solvant. Et in tali casu clerid per accidens a clericis decimas exigent: per se namque exigunt u praediis sibi obnoxiiis. Unde non violaretur cup. n in sui principio, Extra, *de Decimis*, quod per se et regulariter intclligitur.

ScrxzJ

f. dc Oe

QUAESTIO OCTOGESIMAOCTAVA
DE VOTO

IN DUODECIM ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de voto, per quod aliquid Deo promittitur *. Et circa hoc quaeruntur duodecim.

Primo: quid sit votum.

Secundo: quid cadat sub voto.

Tertio: de obligatione voti.

Quarto: de utilitate vovendi.

Quinto: cuius virtutis sit actus.

Sexto: utrum magis meritorium sit facere aliquid ex voto quam sine voto.

Septimo: de solemnitate voti.

Octavo: utrum possint vovere qui sunt potestati alterius subiecti.

Nono: utrum pueri possint voto obligari ad religionis ingressum.

Decimo: utrum votum sit dispensabile vel commutabile.

Undecimo: utrum in solemni voto continentiae possit dispensari.

Duodecimo: utrum requiratur in dispensatione voti superioris auctoritas.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VOTUM CONSISTAT IN SOLO PROPOSITO VOLUNTATIS

IV Sent.. xxxviii, qu. i, art. i, qu. i.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod votum consistat in solo proposito voluntatis. Quia secundum quosdam *, votum est *conceptio boni propositi, animi “ deliberatione firmata, qua quis ad aliquid faciendum vel non faciendum se Deo obligat.* Sed conceptio boni propositi, cum omnibus quae adduntur, potest in solo motu voluntatis consistere. Ergo votum in solo proposito voluntatis consistit.

2. Praeterea, ipsum nomen *voti* videtur a *voluntate* assumptum: dicitur enim aliquis proprio voto facere quae voluntarie facit. Sed propositum est actus voluntatis: promissio autem rationis. Ergo votum in solo actu voluntatis consistit.

3. Praeterea, Dominus dicit, Lue. ix *: *Nemo mittens manum ad aratrum et aspiciens P retro aptus est regno Dei.* Sed aliquis ex hoc ipso quod habet propositum bene faciendi mittit manum ad aratrum. Ergo, si aspiciat retro, desistens a bono proposito, non est aptus regno Dei. Ex solo igitur bono proposito aliquis obligatur apud Deum, etiam nulla promissione facta. Et ita videtur quod in solo proposito voluntatis votum consistat.

Sed contra est quod dicitur *Ecclc. v *: Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis et stulta promissio.* Ergo vovere est promittere, et votum est promissio.

Respondeo dicendum quod votum quandam obligationem importat ad aliquid faciendum vel dimittendum. Obligat autem homo se homini ad

aliquid per modum promissionis, quae est rationis actus, ad quam pertinet ordinare: sicut enim homo imperando vel deprecando ordinat quodammodo quid sibi ab aliis fiat, ita promittendo ordinat quid ipse pro alio facere debeat. Sed promissio quae ab homine fit homini, non potest fieri nisi per verba vel quacunque exteriora signa. Deo autem potest fieri promissio per solam interiorem cogitationem.* quia ut dicitur I Reg. xvi ., *homines videntur ea quae parent, sed Deus intuetur cor.* Exprimuntur tamen quandoque verba exteriora vel ad sui ipsius excitationem, sicut circa orationem dictum est .: vel I ad alios contestandum, ut non solum desistat a fractione voti propter timorem Dei, sed etiam propter reverentiam hominum. Promissio autem procedit ex proposito faciendi. Propositum autem aliquam deliberationem praeexigit: cum sit actus voluntatis deliberatae. Sic igitur ad votum tria ex necessitate requiruntur: primo quidem. deliberatio; secundo, propositum voluntatis; tertio, promissio, in qua perficitur ratio voti. Superadduntur vero quandoque et alia duo, ad quandam voti confirmationem: Scilicet pronuntiatio oris, secundum illud Psalm. *: *Reddam tibi vota mea, quae distinxerunt labia mea;* et iterum testimonium aliorum. Unde Magister dicit, xxxviii dist. . IV lib. *Sent.*, quod votum est *testificatio quaedam promissionis spontaneae, quae Deo et de his quae sunt Dei fieri debet:* quamvis testificatio possit ad interiorem testificationem proprie referri.

* Vide Gulidxn. Alsuiod., .te. Air. part. III. tr. uvut. qu. i: Alt. Mxgn, IV Sati. di>i XXXIPI, xrt. t.

α

* V«r». 63.

β

3) animi. — cum BDEGKx, cum animi Pa.

P) aspicient. — respiciens ADK; et aspiciens retro om. et pott Dei <ddit ergo si aspiciat retro aptut non est regno Da x.

γ) quae. — qui P. Endcm f'ro quam. quem.

δ) homines vident. — homo videt Ak; Deut. Deus autem λ0.

1) vel. — etiam addunt PD.

* An»:ot- Ari-

kcr. lu

*AnHaj./W/JtC. IΦ. II, a. 9. S. Th- kct. r»

* tie Hew/t. 1Φ. IV. exp xxxv.

*. * u.

†**£%*

* Ono. tk Art. , InX' iX i, xβIv . ♦»

Ad primum ergo dicendum quod conceptio boni propositi non firmatur ex animi deliberatione nisi promissione deliberationem consequente.

Ad secundum dicendum quod voluntas movet rationem ad promittendum aliquid circa ea quae eius voluntati subduntur. Et pro tanto votum a voluntate accepit nomen quasi a primo movente.

Ad tertium dicendum quod ille qui mittit manum ad aratrum iam facit aliquid. Sed ille qui solum proponit nondum aliquid facit. Sed quando promittit, iam incipit se exhibere ad faciendum, licet nondum impicat quod promittit: sicut ille qui ponit manum ad aratrum r nondum arat, n iam tamen apponit * manum ad arandum.

{) accepit. – accipit PDGHa.
η) orafnrni. – arandum P.

0) apponit. – ponit PGL.

Commentaria Cardinalis Caiotaxu

TN articulo primo quaestionis octogcsimaeoctavne, circa {principium corporis articuli, ubi dicitur. *Obligat autem homo se homini per modum promissionis*, dubium occurrit, on promissio sine iurarnento sit obligatoria in foro conscientiae.

Ad hoc dicitur quod promissio dupliciter fieri potest. Primo, in actu signato et exercito simul: ut dicendo, *Pro-mitto tibi quod faciam hoc*. Secundo, in actu exercito solum: ut dicendo, *Faciam hoc*. Et quomodocumque fiat promissio, non refert. Vemntamen in hoc secundo modo loquendi, quia potest multiplex sensus esse, oportet quod cum animo promittendi futuri temporis verbum in usum veniat, si promissio esse debet. Nam cum dicitur, *Faciam hoc*, potest tripliciter exponi: primo, ut sit enuntiatio propositi, quasi diceret, *Intendo hoc facere*; secundo, ut sit enuntiatio eventus, quasi diceret, *Ponetur in effectu facere hoc*; tertio, ut enuntiat promissionem, quasi diceret, *Pro-mitto quod faciam hoc*. Et in hoc solo tertio sensu habet vim promissionis. Unde quin *ea quae sunt in voce sunt signa eorum quae sunt in anima*9, oportet quod animus promittendi adsit, si, cum quis dicit, *Faciam*, aut. *Ibo*, promissionem significat.

Utroque igitur modo facta promissio ex materia et eo cui fit promissio, indicanda est. Nam si fiat promissio de aliquo levi, simpliciter vel illi cui et propter quem promittitur. promissio non obligat ad mortale. Si nutem de notabili, obligat ad sui observationem sub mortali, concurrentibus reliquis conditionibus. Quod enim promissio ex natura sua obliget, in littera babes hic et in an. 3, nd i : et manifeste patet ex usu hominum. Nam fidei reos dicimus non servantes promissum licitum. Hoc enim testatur quod contra fidelitatem agitur cum promissio violatur. Quo fit ut idem sit violare promissionem et violare obligationem. – Quod autem obligatio quandoque sit «d mortale et quandoque ad veniale, patet ex hoc quod quandoque violatur cum modico damno proximi, *parum* autem *pro nihilo reputatur* -; quandoque cum notabili detrimento proximi, quod de genere suo constat esse mortale.

Sunt tamen duo hic non praetereunda. Alterum spectans ad rem ipsam: scilicet quod omnia debent esse im-mutata, si promissa sunt servanda, ut Seneca dixit*. Ac per hoc, si quis promississet alicui dotare hinc ad annum illius filiam, et interim tanto est affectus infortunio rerum suarum ut extra ordinem illum sit in quo promisit, non tenetur ad promissa , quae constat quod non promississet in tali statu. Et simile est de his qui promittunt ire aliquo, et postmodum maiora urgent. – Alterum est spectans ad loqucntium abusum. Quoniam communiter videntur homines simplici promissione uti ubi inm intendunt se obligare ad mortale. Cuius signum est quod nolunt super promissione iurare, non pro reverentia iunimcnti, sed ne peccent mortaliter si non servent, seu quia nolunt se li-gare, arbitantes ex simplici promissione se non teneri nisi de quadam benevola honestate. Omnes enim qui tali animo promittunt quod, si tunc quaereretur ab eis ut se obliga-rent sub peccato mortali si non servent, et negarent, constat non proprie promittere, in rebus arduis. Et hinc ortum videtur ut parum aestimentur promissiones hominum

oetnvae dubium occurrit, quo poeto in praecedenti Libro- *Qxi.vu.wt.4. definitum est quod ultimus actus rationis practicae est praecipere: et in hoc Libro distinguitur actus imperandi contra actum deprecandi et promittendi. Non ergo sufficienter fuerat prius determinatus ultimus actus rationis practicae.

Ad hoc dicitur quod praecipere seu imperare intelligi potest dupliciter. Primo, respectu electionis absolute, quia scilicet aliquis praecipit sibi ipsi eligere et sic praeceptum est ultimus actus rationis practicae ad agendum vel faciendum. Alio modo sumitur praecipere respectu aliorum, prout aliquis praecipit subditis suis: et sic praecipere distinguitur contra deprecari et conira promittere, quin praeripere od inferiores, deprecari ad superiores ut plurimum, promittere est ad omnes. Et scito quod omnes hi tres actus distinguuntur n praecipere pnrno modo per hoc quod praecipere primo modo. .id cuius rccificationcm ponitur prudentia. est causa electionis: hi autem tres actus sunt materia et effectus electionis; nam postquam homo consulte elegit imperandum aliis nui orandum aut promittendum, imperat, orat, promittit. Nulla ergo est insufficientia in superioribus admissa.

III. In eodem articulo, circa primam conditionem ad votum requisitam, scilicet *deliberationem*, dubium occurrit, an vora ex facilitate cordis, ex repentino timore, ex nimio dolore, ex magna tribulatione facta, sint vere vota. Et est ratio dubii quia huiusmodi promissiones fiunt absque maturo discursu, quem deliberatio importat. Dicimus enim ea quae ex passionis impetu facimus, non deliberate fecisse, et similiter quae repente agimus. Et, breviter, agere ex subreptione, passione et facilitate, contra agere ex deliberatione distingui communiter videtur: ut patet ex hoc quod multa voluntarie agimus, et quandoque iuramento firmamus, quae tamen nec deliberate agimus ncc ex deliberatione iuramento firmamus, ut patet in communibus locutionibus.

Et confirmatur. Quia deliberatio aut requiritur ad votum ut proprie sumitur et distinguitur contra propositum et promissionem: «ut ut communiter sumitur pro voluntario libere. Non hoc secundo modo* quia sic sufficeret dicere quod ad votum requiritur propositum et promissio. Ergo primo modo. Ac per hoc, non omnis voluntaria promissio Deo facta est votum: quia stat quod sit voluntas cum proposito, et tamen non sit deliberata, sumendo proprie deliberationem.

IV. Ad hoc dicitur quod nulla est hic difficultas quod deliberatio requiratur ad votum, sed difficultas est quid importat deliberatio nd votum requisita. Richardus, in Quarto, dist. xxxvnt -, actus voluntarios distinguit in actus deliberatos et non deliberatos, appellans deliberatos illos qui sunt plene voluntarii, non deliberatos vero qui non sunt plene voluntarii, qui scilicet per subreptionem fiunt. Et vult quod votn per subreptionem non obligent ad mortale. – Petrus vero de Palude, ibidem-, vult quod illa deliberatio quae sufficit a«l constituendum hominem servum diaboli per peccatum mortale, sufficiat ad constituendum debitorem Deo per votum. Vult tamen quod vota faciliter factu non sunt usquequaque obligatoria.

Si quis nutem diligenter doctorum dicta consideret convenientium in hoc quod ad votum exigitur deliberatio. et

* Antifoc ftrt-

* tn Bfrf. to. IV ay. UW.

iZi' ^ io 'uattl *Uud: *Pollicitis dives quilibet esse potest* -. II. In eodem articulo primo quaestionis octogcsimac-

quare, facile veritatem percipiet quaestionis. Advertendum est quod deliberatio duo importat : scilicet discursum »cu collationem inter multa, ct determinationem ad unum. Non enim deliberatio petitur nisi quando optio datur multorum eligendorum : saltem affirmationi* vel negationis, puta facere vel non *facere*. Et similiter eo usque petimus ab aliqua persona ut deliberet, donec determinet sc an velit pacem aut bellum, nuptias aut caelibatum, ct huiusmodi. Et constat quod huiusmodi determinatio conferendo conditiones unius partis cum conditionibus alterius in ordine ad sc vel alterum fit, experientia testante. Et dc discursu quidem seu collatione huiusmodi nulla est quaestio quod est actus intellectus practici. Verum cum determinatio sit duplex, quaedam intellectus practici, quae fit in conclusione

Lxuun' 'e' cons^" Pcr aclurn iudicii, ut patet ex supradictis *, ct quac- dflm voluntatis, quae fit per actum voluntatis determinate volentis potius hoc quam illud, puta nubere quam virginitatem servare; ct quantumcumquc aliquis iudicct expedire sibi magis hoc quam illud, non adhuc deliberasse dicitur, quoniam multi sunt indicantes sibi magis eligendum fore aliquid, puta veram poenitentiam peccatorum, non tamen deliberant illam amplecti: consequens est ut deliberatio importet determinationem voluntatis. Ita quod deliberatio, licet in sc duo claudat, scilicet collationem practici intellectus ct determinationem voluntatis, unum tantummodo significat, scilicet ipsam voluntatis determinationem, non absolute, sed ut cx discursu collativo fit. Propter hoc enim videtur α Damasceno · distinctio illa dc voluntate facta, scilicet in voluntatem *naturalem* ct *deliberativam*. Mine etiam fit ut deliberans aliquid facere, si est bonum, meretur, et si est malum, peccat: utrumque enim voluntatis est. Ncc obstat si quandoque inveniatur quod deliberatio est actus rationis: quoniam hoc est verum quoad collationem. At si quis contendat quod deliberatio significat collutionem, non qualitercumque, sed ut infert determinationem voluntatis : meminerit quod non dc re, sed de vocis significatione quaestionem facit.

Ex hoc autem quod deliberatio determinatio est voluntatis cx collatione, manifeste patet quod actus voluntatis qui non cx collatione, sed cx simplici apprehensione obiecti prodeunt, deliberati non sunt, ut appetere beatitudinem, velle esse, nolle miseriam, ct huiusmodi sunt enim actus hi a voluntate non ut deliberativa, sed ut natura est, ul ,n superioribus * declaratum fuit. Ilis quoque similis est appetitus illorum quae, ut oblata nobis sunt. statim complacent, quamvis, ut colluta fuerint, refutentur, ut sunt primi motus nostri appetitus circa mala, est enim tunc quaedam appetitio talis obiecti delectabilis vel utilis absolute oblati tanquam consonantis, quae postmodum reprimitur considerata annexa turpitudine vel periculo, ut patet in motibus avaritiae, luxuriae ct huiusmodi.

Verum, ne fallaris, scito quod dupliciter contingit voluntarium actum esse cx collatione: scilicet actualitcr. vel virtualiter. Ille actus dicitur esse actualitcr cx collatione de quo fuit collatio an faciendus sit. Sed hoc contingit dupliciter: scilicet pcrceptibiliter, et quasi imperccptibiliter. Exemplum primi, ut cum quis confert an ducenda sit uxor, ct tandem deliberat uxorari: tunc enim velle uxorem et ducere uxorem ex deliberatione actualitcr ct pcrceptibiliter procedit. – Exemplum secundi, ut cum quis ex impetu passionis irae commovetur ud occidendum vel blasphemandum, ct huiusmodi. et percutit vel blasphemat: tunc enim, offerente passione vindictam ut consonum, occurrit quasi imperccptibiliter oppositum, puta, *Quid facis?* Oportet enim cum advertere quid faciat, si humanum actum facit ex passione, alioquin non sibi imputaretur: et sic quasi imperccptibiliter confert eligendo consonum passioni.

Actus quoque ex collatione virtualiter dupliciter contingit. Primo, ille actus dicitur esse virtualiter cx collatione de quo non in seipso, sed in sui principio collatio praecessit. Et hoc modo artifices absque actuali deliberatione, non tamen absque virtuali, operantur: non enim cum quis pulsat aut scribit, deliberat dc singulis actibus; sed deliberant dc initio scribendi aut pulsandi, el universaliter dc utendo tunc arte illa. – Secundo, actus ille voluntarius di-

citur esse cx collatione virtualiter qui sic volenti consonat ut nolit conferre dc illo, ut contingit quando quis operatur cx habitu seu consuetudine, nut negligentia. Qui enim consuetudinem suam prosequitur in bono vel in mulo, non deliberat actualitcr quando secundum illam operatur, ncc unquam forte proposuit uti illa consuetudine! sed quia refutat collationem, ct illud opus acceptat ac si contulisset. dum sic acceptat illud quod fugit oppositum, consequens est quod cx collatione virtualiter operatur. Omnis enim voluntarius actus, praeter naturales ct primos motus, cx collatione est: ac per hoc. deliberatus actualitcr vel virtualiter, positive vel negative, explicate vel implicite

Ex eadem quoque radice patet distinctio deliberationi» a proposito. Quoniam deliberatio determinationem voluntatis cx collatione significat indifferenter respectu praesentis aut futuri: deliberamus enim ct nunc pulsare, scribere, ire, etc.; et deliberamus nos ituros, pulsaturos, missuros, et huiusmodi. Propositum autem ct ad futura restringitur, nullus enim proponere dicitur nisi dc futuris agendis vel omittendis: ct collationem rationis praeferentis unum alteri non importat, sed voluntatis actum simplicem nd futurum committendum aut omittendum significat.

V. Cum autem multipliciter contingat in humanis actibus deliberationem intervenire, qualem exigit votum deliberationem ex ratione quare ad votum requiritur deliberatio, sumendum est. Si enim deliberatio exigitur ad hoc ut votum sit netus perfecte humanus, consequens est quod omnis deliberatio sufficiens ud peccatum mortale sufficit ad votum: quoniam mortale peccatum non est in primis motibus, quantumcumquc durent, sed in solis actibus motectis humanis consistit ; ut patet dc delectatione morosa, quae nunquam est peccatum mortale nisi ratione acceptata. Si vero exigitur deliberatio ad hoc ut promissio sit discusta ac mature digesta, non omnis deliberatio quae sufficit ad peccatum mortale, sufficit ad votum. Et licet hic secundus dicendi modus magnae videatur inniti aequitati, quoniam promissio tam arduum habens vinculum, scilicet mortis aeternae, non nisi consilio exacto lien debet, multo magis quam obligatio ad poenam proprii capitis, quanto rita aeterna pretiosior est temporali: primus tamen dicendi modus cx Auctore, sacris canonibus, el ratione comprobatur verus. Auctor siquidem in littera proptcrca deliberationem exigi dicit ad votum, quia propositum est actus voluntatis deliberatae : ac per hoc docet quod illa deliberatio sufficit ud votum quae sufficit ud propositum. Constat autem quod omnis deliberatio sufficiens ad peccandum mortaliter sufficit ud actum propositi: nam peccatum mortale est etiam actus voluntatis deliberatae. – In sacris quoque canonibus, Extra, *dc Voto ct Voti redempt.*, cap. *Venientis*, expresse votum factum *magis animifacilitate quam arbitrio rationis*, validum indicatur. – Rationi quoque consonat ut sicut iurans cx consuetudine mala nut facilitate reus est periurii in iuramento assertorio, si veritas deest, ita vovens suo se vinculo illaqueat. Imtno dupliciter hi rei esse videntur; primo, quia actu tanto, scilicet voto ct iuramento, tam irreverenter utuntur, scilicet absque exacta diligentia; secundo, quoti votum nut iurnmentum non servant.

Cum his tamen omnibus distingue quod vota dupliciter fiunt. Quaedam ex diligenti discursu uc proposito. Et haec plene sunt vota. Et in his dispensandis aut redimendi» aut commutandis diligens est adhibenda provisio. – Quaedam vero cx facilitate animi aut passionibus statim fiunt: ut multis pro qualibet re statim voventibus contingit. Et quidam tot multiplicant faciliter propter eandem rem vota ut nesciant ud quae vovendo se obligarunt. Et taliiu vota, licet sint vere votu ct ad peccatum mortale obligantia, quia cx proposito promissio talis fit Deo; non sunt tamen usquequaque obligativa ., prn quanto facilis debet eorum esse dispensatio, redemptio nut commutatio, ut in dicto cap. IV. *nientis* apparet.

VI. Ad obiecta autem in oppositum* dicitur quod distinctio voluntariorum contra deliberata potest dupliciter intelligi. Primo, ul sint netus perfecte humani seu voluntarii, ct tamen non sunt deliberati. Et sic est falsum. Alio modo, quia sunt actus aliqui voluntarii, imperfecte tamen, quia

• (X. dum. nr. pttacip.

• *Unie.* tora.l. tna. XXXI, I* xn/ Re,pont. VII. - kJ. LogJ. lJW.

P v n e SI li o 9 td P

ni ψ

iu Φ te: tr<

M

consonat
uis op-
Jui enim
alo, non
lur, nec
:d quia
ontulis-
consc-
Omni»
motus,
ter vel
rite,
itionis
roiun-
mentis
ibere,
iuos,
tftur,
s vel
o iil-
l fu-

icti-
leli-
ibe-
hoc
jod
ad
10-
fc-
IA'
ta.
sa
id
is
u
is
is
w

r
i
i

O. tu>. n .
ioab„ /rsr><

non sunt deliberati. Et sic est verum: ut patet in primis motibus. Nec est verum quod multa agamus ct iuronicnto hrmemus sine deliberatione, nisi quando non advertimus id quod facimus aut dicimus: eodem enim modo excusa-retur a voto si quis non adverteret sc vovere. Falsum est igitur quod agere cx passione, facilitate ct huiusmodi, distin-guatur contra agere ex deliberatione absolute: sed distin-guitur contra agere ex digesta deliberatione. Unde si Ri-chardus per *vota ex subreptione* ♦ intelligit vota secundum primos motus, bene dicit: si nutem vota non exacta col-latione facta, errat.

Ad confirmationem autem iam patet responsio, quod non ideo deliberatio distinguitur contra propositum quia requiratur exacta deliberatio: sed ideo quin est mater pro-positi; ct etiam ut conditiones voti quod omnino plene habet rationem voti, innotescant. Dictum est* enim quod tale votum collationem exactam exigit, quae per delibera-tionem distinctam contra propositum insinuat.

VII. In eodem orticulo primo quaestionis octogcrimoc-tavac, circa secundam conditionem voti, scilicet propo-*situm*, dubium occurrit: quia multi putant quod proposi-tum sic sit conditio voti quod etiam sufficit ad votum quando coniungitur alteri actui, puta susceptioni habitus in religione. Et dicunt hoc haberi ex cap. *Consulti*, Extra, *de Regul.* – Cuius oppositum hic docemur.

Ad hoc dicitur quod propositum cum quocumque alio, nisi interveniat promissio implicita vel explicita aut prae-sumpta, nunquam sufficit ad votum. Textum autem illius memini me alibi • exposuisse cx textu capituli *Sta-tuimus*: quod scilicet intelligitur dc proposito habente im-plicite promissionem. Quoniam intelligitur dc tali volun-tate mutandi vitam qualis est voluntas perseverantis post completum probationis annum: quia dc voluntate illius qui renuntiat anno probationis intelligitur, ne per hoc fa-cientis, quantum cx sc est, nunc quod facturus est proba-tionis tempore completo. Hoc nutem est promittere. Quia implicate igitur promittit renuntians anno probationis; ct textus loquitur dc proposito mutandi vitam renuntiando probationis anno, ut iungendo utrumque capitulum putet; consequens est quod propositum non faciat votum, quamvis sit illius conditio.

VIII. In eodem articulo, circa tertiam conditionem, quae est *promissio in ordine ad alias duas*, scilicet deliberatio-nem et propositum, dubium occurrit: quia sola promissio sufficit ad votum . ct aliae duae conditiones superfluunt. Quod sic probatur. Quia promittens voto solemni obedi-entiam, etc., sine proposito obsonandi tam essentialia quam cacremoniulia religionis, intendens tomen vere profiteri ct effici religiosus, vovet. Et tamen sine deliberatione ct pro-posito faciendi. Non exiguntur ergo ad votum tot condi-tiones, sed sufficit sola promissio Deo. – Nec putet in-expertus aliquis casum dictum impossibilem. Quoniam dc facto forte saepe accidit in istis qui ideo profitentur ut habeant redditus annuos unde luxuriose vivant, etc.

IX. Ad huius evidentiam, scito quod, cum votum sit promissio alicuius operationis vel omissionis (omnis enim vovens promittit aut velle aut dicere aut dare, etc., aut non velle, non facere, non dicere, etc.), dupliciter possunt concurrere dictae conditiones ad votum. Primo, quod omnes sint circa materium voti: hoc est quod isti tres actus, sci-licet deliberare, proponere ct promittere, circa illud idem obiectum versentur quod est materia voti; verbi gratia, quod aliquis deliberet iciunarc, proponat iciunarc, promit-tat iciunarc. Alio modo, quod primi duo actus habeant pro obiccto tertium actum et non materiam voti, verbi gratia, quod aliquis deliberat promittere iciunium, propo-nit promittere iciunium: ct tertius actus habeat pro obiccto ipsam voti materiam, scilicet quod promittit iciunium. Isto cnirn modo non deliberat quis iciunarc, nec proponit ie-iunare, sed deliberat et proponit promittere iciunium: ita quod solus tertius actu*, scilicet promissio, cadit supra ma-teriam voti, puta iciunium. In primo autem modo omnes tres actus cadunt supra materium voti, puta iciunium.

Scito secundo, quod promissio votiva, sicut aliae pro-missiones, triplici animo fieri potest. Primo, cum animo

promittendi ct servandi promissum. Et talis est undique vera promissio. – Secundo, cum animo promittendi, sed non cum animo servandi promissum. Et talis promissio est partim vera ct partim mendax. Vera quidem, quantum ad ipsum actum promittendi: quia intendit sc vere obli-gare per promissionem. Mendax autem, quantum nd rem promissum : quia promittendo obligat se ad observationem promissi, ct cum hoc habet intentionem fallendi, quin in-tendit non servare promissum. Cuius signum est quod si alicui homini aliquis promitteret reddere depositam pecu-niam cum intentione non observandi promissum, quantum-cumquc intendat sc vere obligare promittendo, deceptum illum qui dedit depositum dicimus, ct deceptorem ab initio vocamus depositarium. – Tertio nutem modo fit promissio sine animo observandi promissum, ct sine animo promit-tendi. Et haec fit cum solo animo proferendi illa verba promissoria, propter metum vel quamcumque uliam cau-sam. Et (alis promissio est undique mendax quoad ho-mines.

X. Examinemus igitur singula, ut propositae satisfiat quaestioni. In primo modo promittendi, scilicet animo pro-mittendi ct servandi promissum, plena voti ratio invenitur: et omnes 1res actus, scilicet deliberare, proponere et pro-mittere, super materiam voti cadunt, ut patet.

In secundo vero rmodo, scilicet animo promittendi sed non animo servandi promissum, diminuta seu monstruosa ratio voti invenitur. Est tamen ibi vere ratio essentialis voti ct illius vinculum, cum peccato mortali tunc ct quan-diu in tali voluntate non servandi promissum perseverat Patet enim ibi salvari voti essentiam cx eo quod vere in-tendit profiteri seu promittere. Nec minus tenetur sic profitons aut vovens ad observandum promissum quam ille qui vovit animo non solum promittendi, sed servandi. In hoc nutem modo liquet quod trium actuum requisito-rum ad votum, tertius tantum, scilicet promissio, fertur super materiam voti: promittit enim castitatem vel iciu-nium vel aliquid huiusmodi. Duo vero antecedentes actus, scilicet deliberare ct proponere, cadunt non supra mate-num von, quia non intendit sic promittens senarc casti-tatem. sed supra ipsum tertium actum, scilicet promissio-nem: quoniam ex deliberato proposito promittit.

In tertio autem modo voti, scilicet cum quis profitetur nut vovet sola voce sine animo promittendi, ratio aut vin-culum voti non invenitur secundum veritatem: unde non est ibi votum, sed voti fictio. Quia tamen *homo vide! quae fons sunt"*, ct secundum ea quae foris aguntur Ecclesiae iudicium est et esse debet, coram Ecclesia est ibi votum. Sicut cum nliquis suscipit ordinem sacerdotii ab episcopo secundum Ecclesiae ritum, quamvis suscipiens non intendat suscipere sed simulare se suscipere, apud Ecclesiam est sacerdos, ct habendus est et tractandus ut sacerdos, licet in veritate non sit sacerdos. Unde Ecclesia cogit omnes huiusmodi *ad reddendum vota sua, quae distinxerunt la-bia sua* .-. Et licet sic vovens non teneatur ad observandum promissum ratione voti, (enetur tamen ratione Ecclesiae ct scandalı. Ecclesiae quidem, quia si *fraus et dolus nulli debent patrocinari* • in praeiudicium unius personae, multo minus in praeiudicium Ecclesiae. Constat autem quod si quis promittit alicui coram testibus utile aliquid, quod sive habuerit animum promittendi sive non, cogitur α iudicc humano observare. Si quis igitur profitetur ministris Ec-clesiae aut vovet coram aliis, sive habuerit animum sive non, cogendus est implere quod dixit. Alioquin nullus posset cogi ad servanda promissa : quia semper ignoramus animum promittentis. Et si ipsi non credendum est quando promisit, quomodo eidem credendum erit dicendo \$c non vere promisisse? Quare magis tunc mendax quum nunc? Et cx his patet quod non est credendum ab Ecclesia iu-ranti sc non esse professum animo profitendi, nili ostendat sufficientia indicia violentiae, aut huiusmodi: sicut etiam non est credendum alteri coniugum iuranti quod non animo coniugii coniugium subiit. Et si contra hoc dicatur quod ub aliquibus Ecclesiae ministris datur fides huiusmodi iu-rumento religiosorum dc suo animo in profitendo, patet responsio: scilicet, non quod fit. sed quod fieri debet spe-

'JJj*.*@*.*''.

‘Pw w k ij.

ctandum est. Possunt, si volunt, isti ministri facile videre errorem suum ad similia respiciendo. Si enim dc proprio animo contrario publicis factis ne dictis α se fides danda est iurnnti, quotidie matrimonia dissolventur, sacerdote* fient Inici, contractus omnes rescindi possent, ct, breviter, universa non solum ecclesiastica, sed humana conversatio destrueretur. – Et per haec etiam patet quantum scandalum daretur non sonando huiusmodi vota.

• a. oam. *m. XI, Ex his autem haberi potest solutio quaestionis *: quod scilicet votum non monstruosum requirit illas tres conditiones sic quod illi tres actus, scilicet deliberare, proponere ct promittere, cadunt super materiam voti. Unde in littera dicitur quod promissio oritur cx proposito *faciendi*, et non dicitur cx proposito promittendi. Naturali namque ordine proponere aliquid facere aut omittere deliberati animi circa illud actus est ; ct similiter promittere aliquid cx propo-

sito illud idem faciendi provenit, ubi sine fallacia agitur. Assignantur autem huiusmodi tres conditiones necessariae ad votum perfectum, non ad votum diminutum. Sicut, si diceretur quod partes necessariae ad personam humanam sunt manus, pedes, cor, etc., verum diceretur de persona humana perfecta intclligcndo : cum quo tamen stat quod humana persona posset inveniri sine manibus et pedibus. Et hoc modo votum invenitur cum sola promissione cadente super materiam voti, absque reliquis conditionibus seu actibus cudentibus super eandem. Distinctio igitur voti in votum perfectum ct monstruosum quaestionem solvit.

XII. In responsione ad secundum eiusdem primi articuli, nota unde venit nomen *voti*, ct transumptio ad significandum desiderium. Dicitur enim quis *voti compot*, cum desiderium suum implevit.

• vm. y>,y.

i

*r<u.Com«Mor,
Hūf SclMUit..
Hūt htJi:; cap.
»II.
• M... cap. xj,
ter». »9.

• O. 904-

• b». moi.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VOTUM SEMPER DEBEAT FIERI DE MELIORI BONO

IV 5cnf., ihit. xxxnil, qu. i, ut i, qua a.

Sd secundum sic proceditur. Videtur quod votum non semper debeat fieri de meliori bono. Dicitur enim melius bonum quod ad supererogationem pertinet. Sed votum non solum fit de lus quae sunt superurogationis, sed etiam de his quae pertinent ad salutem. Nam et in *baptismo ponent homines abrenuntiare diabolo ct pompis eius, et fidem servare*: ut dicit Glossa *, super illud Psalm. **, To-
• ii na». »rr». *Pete ei reddite Domino Deo vestro*. Iacob etiam vovit quod *esset ei Dominus in Deum*, ut habetur *Gen. xxvm* *: hoc autem est maxime de necessitate salutis. Ergo votum non solum iit de meliori bono.

∨∧b*ra°
• ii na». »rr».

• v«n. m.

• ve», p.

• v<ru 39.

2. Praeterea, lephte in catalogo Sanctorum ponitur, ut patet *Heb. xi* *. Sed ipse filiam innocentem occidit propter votum, ut habetur *ludie, xi* *. Cum igitur occisio innocentis non sit melius bonum. sed sit secundum sc illicitum, videtur quod votum fieri possit non solum de meliori bono, sed etiam de illicitis.

3. Praeterea, ea quae redundant in detrimentum personae, vel quae ad nihil sunt utilia, non habent rationem melioris boni. Sed quandoque fiunt aliqua vota de immoderatis vigiliis et ieuniis, quae vergunt in periculum personae. Quandoque etiam fiunt aliqua vota de aliquibus indifferentibus et 3 ad nihil valentibus. Ergo non semper votum est melioris boni.

«

• v «k »

Sed contra est quod dicitur *Deut. xxm* *: *Si nolueris polliceri, absque peccato eris*.

• Ar. priced.

RESPONDEO DICENDUM quod, SÎCUt dictum CSt *, votum est promissio Deo facta. Promissio autem est alicuius quod quis pro aliquo voluntarie facit. Non enim esset promissio, sed comminatio, si quis diceret sc contra aliquem facturum. Similiter vana esset promissio si aliquis alicui promitteret id quod ci non esset acceptum. Et ideo, cum omne peccatum sit contra Deum; ncc ali-

quod opus sit Deo acceptum nisi sit virtuosum: consequens est quod de nullo illicito, nec de aliquo indifferenti debeat fieri votum, sed solum de aliquo actu virtutis.

'3-

Sed quia votum promissionem voluntariam importat, necessitas autem voluntatem excludit, id quod est absolute necessarium esse vel non esse nullo modo cadit sub voto: stultum enim esset si quis voveret sc esse moriturum, vel se non esse volaturum. – Illud vero quod non habet absolutam necessitatem, sed necessitatem finis, puta quia sine eo non potest esse salus, cadit quidem sub voto inquantum voluntarie fit, non autem inquantum est necessitatis. – Illud autem quod neque cadit sub necessitate absoluta neque sub necessitate finis, omnino * est voluntarium. Et ideo hoc propriissime cadit sub voto. Hoc autem dicitur esse maius bonum in comparatione ad bonum quod communiter est de necessitate salutis. Et ideo, proprie loquendo, votum dicitur esse de bono meliori.

1

An primum ergo dicendum quod hoc modo sub voto baptizatorum cadit abrenuntiare pompis diaboli et fidem Christi servare, quia voluntarie fit, licet sit dc necessitate salutis.

Et similiter potest dici de voto Iacob. Quamvis etiam possit intelhgi quod Iacob vovit se habere Dominum in Deum per specialem cultum, ad quem non tenebatur: sicut per decimarum oblationem, et alia huiusmodi quae ibi * subduntur.

Ad secundum dicendum quod quaedam sunt quae in omnem eventum sunt bona: sicut opera virtutis ct alia quae τ absolute possunt cadere sub voto. – Quaedam vero in omnem eventum sunt mala: sicut ea quae secundum se sunt peccata. Et haec nullo modo possunt sub voto cadere. – Quaedam vero sunt quidem in sc considerata bona, et secundum hoc possunt cadere sub voto: possunt tamen habere malum even-

γ) alia quae. – alia bona quae PI*C ci K4, alia autem pK, talia *K.

x) tt. – Om. BCH; ct a.i om. E; ct aJ nihil valentibus om. D.
p) omnino. – non BllpG ct xq, ivre ll, om. »AG; «brISM pACK.

• Nuo. iv.
Nzo. t.
Nom. a

X: p C. b,,-o et = «» dñ

mm, in quo non sum observanda. Et sic accidit in volo Icphte, qui, ut dicitur *ludie*, xi ◆ *votum vovit Domino, dicens: Si tradideris filios Ammon in manus meas, quicumque primus egressus fuerit deforibus domus meae mihique occurrerit revertenti in pace, eum offeram holocaustum Domino*. Hoc enim 8 poterat malum eventum habere, si occurreret ei aliquod animal non immolativum  , sicut asinus vel homo: quod ei accidit, Unde, ut   Hieronymus * dicit, *in vovendo fuit stldlus*, quia discretionem non adhibuit, *ct in red-*
•vΛ.ρ,α
•r-riau-oc
•V
s, *dendo impius*. Praemittitur tamen ibidem * quod *factus est super eum Spiritus Domini*: quia fides et devotio ipsius, ex qua motus est ad vovendum, fuit a Spiritu Sancto *. Propter quod ponitur in catalogo Sanctorum: et propter victoriam quam obtinuit; ct quia probabile est eum poeniluisse de facto iniquo, quod tamen aliquod bonum figurabat *. Ad tertium dicendum quod maceratio proprii

corporis, puta per vigiliās et ieiunia, non est Deo accepta nisi inquantum est opus virtutis: quod quidem est inquantum cum debita discretionē fit, ut scilicet concupiscentia refrenetur et natura non nimis gravetur. Et sub tali tenore possunt huiusmodi sub voto cadere. Propter quod el Apostolus, *Rom.* xu ◆ postquam dixerat, *Exhibeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo placentem*, addidit: *rationabile obsequium vestrum*. – Sed quia in his quae ad scipsum pertinent de facili fallitur homo in iudicando, talia vota congruentius secundum arbitrium superioris sunt vel servanda vel praetermittenda. Ita tamen quod si ex observatione talis voti magnum et manifestum gravamen sentiret, et non esset facultas ad superiorem recurrendi, non debet r
homo tale votum servare.

Vota vero quae sunt de rebus vanis et inutilibus sunt magis deridenda quam servanda.

8) *enim*. – *autem* PDa.

1) *immolativum*. – fafflotarifium e-K, *immolantium* I, *immolandum* PDG.

O *ut*. – *tt* PFGH, *rf ut* pK, om. D; *pro adhibuit, habuit* PAD. *debet*. – *deberet* ADFGKL.

Commentaria Cardinalia Caietani

Tx titulo articuli secundi eiusdem octogcsirnae octavac 1 quaestionis, adverte quod quia in primo articulo de tonna voti determinatum est, consequenter in hoc de materia voti quaeritur et determinatur. Et quia materia voti dicitur esse bonum melius, hoc est bonum supererogationis, propterca Auctor, quaerens de materia voti, quaerit utrum sit de meliori bono.

In corpore eiusdem secundi articuli, adverte quod eorum quae aliquo modo nostrae subsunt voluntati, septem sunt genera: quaedam necessaria simpliciter, ut mori; quaedam necessaria ad finem aeternae salutis, ut praecepta, scilicet diligere Deum et proximum, non adulterari, non occidrc, etc.; quaedam expedientia ad aeternam salutem, ut consilia, puta dare eleemosynam, servire infirmis, mancipari divinis obsequiis, et huiusmodi; quaedam bona nec tamen de praecepto ncc de consilio, ut nubere; quaedam indifferentia, ut transire extra muros villae, uti veste alba vel nigra, et huiusmodi quae, sire sic sive aliter fiant, nil refert secundum rationem; quaedam impredientia viam aeternae salutis, ut peccata venialia, ut dicere verbum otiosum, et huiusmodi; quaedam contraria aeternae saluti, ut peccata mortalia, homicidium, adulterium, blasphemiu, etc.

Horum autem septem generum quatuor extra quaestionem sunt: quoniam manifeste constat de illis, scilicet primo, tertio, sexto et septimo. Nam clare patet primum genus, scilicet necessariorum absolute, non posse esse materiam voti: nullus enim vovere potest sc moriturum nisi stultus. Tertium autem genus, scilicet consiliorum, constat esse materiam voti: de bonis enim melioribus ad quae non tenemur vota nos facere experimur. Sextum vero et septimum, scilicet impredientium et contrariorum aeternae salutis, non posse esse materiam voti patet: quia, ut in littera dicitur, non esset promissio, sed comminatio, si quis sc aliquid displicens Deo facturum decerneret.

Tria autem genera, scilicet secundum et similiter quartum ac quintum, quaestionem habent.: et similiter tertium genus quoad suu opposita, scilicet non facere opera quae sunt de consilio, ut non mutuare, non fideiuberc, et huiusmodi. Et cum bona quoque supercrogationis malum habent annexum, sub dubio cadunt: ut vovere religionem propter avaritiam, tt similia. Unde quinque sunt tractanda dubia: primum est de necessariis ad salutem -; secundum, de oppositis consiliorum -; tertium, de bonis supercrogationis propter malum finem-; quartum, de indifferentibus **; quintum, de bonis non sub praecepto aut consilio -.

11. Circa ea igitur quae sunt de necessitate salutis, duplex occurrit dubitatio. Prima: an talia cadant sub voto proprie dicto. Secunda, an in baptismo fiat vere votum-.
Et utnusque dubii ratio est multiplex sermo doctorum. In primo siquidem, dicunt multi quod non est proprie votum: et tamen quod qui vovet non fornicari, si fornicatur, peccat dupliciter, scilicet contra votum et contre praeceptum. In secundo quoque, quidam negant, quidam nflirmant esse votum.

Dicendum est ud primum quod sine dubio necessaria ad salutem possunt esse materia voti proprie dicti. Et ratio in littera redditur: quia sunt voluntaria. Etfectus vero voti in huiusmodi necessariis ad salutem est facere idem alio modo Deo debitum u scipso vovente: ita ut non fornicari, quod erat debitum solum ut erat castitatis, modo est etiam debitum quia est religionis. Manifestantur autem haec sic. Vovens non fornicari, si post fornicatur, non solum peccat peccato luxuriae, sed etiam irreligiositatis, «gens contra votum. Ergo est ibi vera species voti. Non enim circumstantia mutaret speciem nisi esset ibi essentialis ratio illius speciei. Ubi autem salvatur essentialis ratio alicuius, ibi est proprie illud; ut patet discurrendo. Quia ergo in huiusmodi transgressionibus invenitur essentialis ratio speciei ad quam trahit circumstantia contra votum, manifestum fit quod ibi proprie fuit votum.

Ncc putes mc contradicere Auctori in xxxvni dist. - '<{*I,wtJ
Quarti, ubi votum de necessariis ad salutem non proprie, sed communiter votum esse dicit. Quoniam, ut ibidem patet, acquivocamus de *proprio*. Nam nos accipimus in proposito ly *proprie* ut distinguitur contra *transumptive*. ut denotat ipsam essentiam voti, quia scilicet ibi salvatur essentia voti. Auctor autem ibidem accipit *proprie* non ex parte cssscntinc voti, sed ex parte materiae voti, et ut distinguitur contra *commune* similiter ex parte materiae. Et vocat votum communiter, quia obligat ad ea ad quae communiter homines tenentur: votum vero proprie, quod obligat ad ea ad quae alius non teneretur. Unde nulla est in hoc controversia, sed *opus est intelligcntia* vocabulorum.

III. Ad secundum vero dubium, de voto baptismi -, di- *Num
ccndum est quod non est ibi proprie votum ncc Christianus, quando fornicatur, peccat dupliciter, scilicet contra praeceptum et contra votum, sed simpliciter, scilicet contra praeceptum; gravius tamen quam infidelis, ut superius didicimus, quia dignior est propter sacramenta quibus imbutus est. Quod autem non fiat in baptismo votum pro-

•NiO-o.

•Nsa «».

•I<«- r,
Wes. «

•Qa. X. <rt- J.
•d J.

prie, manifestatur dupliciter. Primo, quod non sit ibi votum explicite, cx verbis quae dicit baptizandus, quae sunt tria, scilicet, *Abrenuntio*, *Volo* ct *Credo*. Nullum autem horum significat promittere, quod est proprie vovere. Abrenuntiare enim diabolo ct pompis ct operibus eius significat abdicationem, non promissionem: unde renuntians suo iuri vel beneficio nihil promittit, sed spoliat se illo. Velle quoque baptizari non est promittere. Credere in Deum Patrem etc., non est promittere.

Secundo, manifestatur quod non sit ibi votum implicite. Hoc enim posset dupliciter contingere. Primo, ratione ecclesiastici statuti: quemadmodum implicite fit votum continentiae in susceptione sacri ordinis. Secundo, ratione ipsius rei, scilicet assumptionis novi status ac professionis fidei: quasi hoc habeat vim voti. Et quidem quod non interveniat in baptismo votum cx praecepto Ecclesiae, manifestatur cx hoc quod adulto qui baptizatur nullibi invenitur praeceptum quod voveat, sicut praeceptum est suscipientibus ordinem sacrum quod voveant castitatem. Ac per hoc, si adultus corde contrito suscipiat baptismum, non intendens nisi baptisma suscipere, et ad nihil aliud BC obligare intendens nisi ad quod baptismus obligat, constat quod non vovet, ct nullius est reus praecepti, nec est alio modo Christianus iste quam alii. – Et confirmatur. Quia Ecclesiae non est multiplicare laqueos in sacramentis necessitatis. In cuius signum, in sacramento poenitentiae, Quac Cst *fecunda post naufragium tabula* , pocnitens renuntiat operibus diaboli per contritionem ac confessionem, ct vult suscipere poenitentiam ct suscipit, ct tamen non vovet: immo inhibetur confessoribus inducere pocnilntes ad vovendum abstinere α peccatis, ne multiplicentur laquei, scilicet praecepti ct voti. – Et confirmatur. Quia vovere est consilii, baptizari est praecepti. Inconsonum est ergo annectere praeceptum voti praecepto baptismi: quoniam sic vovere non esset consilii, sed praecepti universaliter ct simpliciter; non sicut in ordine sacro praecipitur vovere, quin suscipere ordinem non est in praecepto.

Quod nutem non sit in baptismo votum implicite cx natura facti, quia scilicet assumitur no\us status, scilicet Christianitatis, ct fit professio fidei, quasi hoc factum habent vim voti, vel habeat annexum votum novae vitae ct fidei, cx eo patet quod, seclulis Ecclesiae statutis, cum quis suscipit sacerdotii ordinem, novum statum assumit, mancipaturque divinis obsequiis atque consecratur ad illa, sine ullo voto. Ad professionem quoque fidei snt corde ct ore illam confiteri est. cum proposito mutandi vitam. Unde Salvator docendos homines esse ante et post baptismum statuit ∙: non exigendam promissionem, sed exhibitionum sui nd baptismum praedicandum. Dixit: *Qui crediderit et bapti^atus fuerit* ∙: non, *Qui voverit*. Unde licet plus sit exhibere se ad baptismum ct fidem quam promittere, non tamen includit promittere eicut donare plus est quam prominere, donans tnmcn nihil promittit.

In promptu autem ratio est quare baptismo non oportet nec expedit adiungere votum proprie dictum. Quia votum est privata lex a se sibi voluntarie imposita. Cum autem quis baptizatur, legem Christi voluntarie suscipit habentem sufficientem vim coactivam ct inductivam ad observantiam fidei ct praeceptorum. Non est ergo opus quod baptizatus addat sibi aliam legem obligantem praecise ud praecepta. – Quod vero non expediat, patet cx dictis: quia est multiplicatio laqueorum ad nihil quodammodo utilium; quoniam aequē cavemus vel non cavemus n casu cum tali voto ct sine tali voto, ut experientia testatur.

Sine dubio igitur non est votum in baptismo, nisi large voti nomine utendo pro voluntate novae vitae in professione fidei. Et fie forte multi doctores exponi possunt. Quod si aliqui aliter senserint, *sanctum est prae honorare veritatem* ∙. In littera tamen, in responsione ad primum, Auctor non affirmat in baptismo esse votum: sed, supponendo hoc a Magistro Sententiarum, in xxxvm dist. Quarti, et a Glossa ∙ dictum, ubi etiam ipse approbavit, exponit modum quo hacc comprehenduntur sub voto, dicens quod

∙ s. w». ^oc *sub voto bapti^atorum* etc. Augustinus quoque, *aerio thrii^*. *ad Neophytos*9, ut habetur *de Consecr.*, dist. IV, cap. *Prima*,

dicens quod *spopondistis abrenuntiare diabolo* etc., aut large sponsionem accepit: aut ritum forte qui tunc apud cos erat, expressit.

IV. Circa opposita consiliorum ∙, dubium non «impilii* '(XMM.f.a. citer, sed quorundarn videtur esse, an possit quis vovere quod non mutuabit aut dabit eleemosynam, non ingreditur religionem, et huiusmodi. Et ratio dubii udetur esse quia quod licitum est facere licitum est vovere. Constat autem quod licitum est non mutuare, non ingredi religionem, et huiusmodi: quia hacc sunt dc consilio, quod non tenemur sequi. Ergo.

Sed huius opinionis error facile deprehenditur si consideremus cui fit votum, quia scilicet fn Deo. ut inferius ∙ patet. Certum est enim quod, etsi non displiceat Deo te non sequi consilium suum, displicet tamen ei quod tu promittas ei te consilium suum non secuturum. Quoniam hoc esset facere quod promissio sibi facta esset vinculum contra consilium suum: ac per hoc, Deus ipse cx une parte daret consilium, ct cx alia parte prohiberet consilium suum, dum acceptaret vinculum contra suum consilium. Non est ergo Deo acccptabilis promissio contra consilia sua. Ac per hoc, non est votum: sed in hoc habet locum illud: *In turpi roto muta decretum* ∙. Immo sic voventes peccant abutendo promissione ud Deum.

Sed tunc insurgit quaestio, quale peccatum est hoc, veniale scilicet an mortale. Videtur enim talis vovens non solum irreverentiam Deo exhibere indiscrete ei promittendo, sed etiam blasphemiam incurrere, attribuendo Deo quod ei non convenit, scilicet esse sibi gratum vinculum contra sua consilia. Et deliberat proponere contra ea quae sunt dc necessitate salutis: quoniam consilia in articulo necessitatis sunt praecepta. Hoc autem est peccare mortaliter.

Si diligentius tomen consideretur, tria mala in huiusmodi votis inveniri contingit. Primum, ex parte rei promissae, quae quandoque, scilicet in articulo necessitatis, potest esse in praecepto. Et ex hac pane, si quis tam pertinaci animo voveret non mutuare, non dare eleemosynam. ct huiusmodi, ut etiam intendat in articulo necessitatis haec non facere, sine dubio peccat mortaliter. – Secundum, cx parte inclusae attributionis Deo: quia scilicet hic clauditur quod Deo sit gratum vinculum contra sus consilia. Et si quis hoc cognosceret, animadverteret et non curaret, blasphemia esset. Sed quoniam hoc magis supponitur quam fiat a vovente (supponit enim sic vovens Deo acceptum esse suum votum), ideo hoc malum, nisi fieret cx industria, non induceret mortale. – Tertium, cx parte abusivae promissionis: quia scilicet fit Deo promissio sibi displicens, iuxta illud. *Displicet ei stulta promissio*9. Et in hoc formaliter consistit peccatum istud. Et si quidem ex intentione aliquis eligeret formaliter displicere Deo, eum hoc dc genere suo sit mortale, contrarium directe caritati, sine dubio peccaret mortaliter. Sed cum materialiter eligitur id quod displicet Deo, non oportet esse mortale: ut patet cum quis deliberate dicit verbum otiosum. Constat autem quod talis vovens non solum materialiter, sed etiam cx ignorantia satis excusabili, quia regnat etiam apud doctos, ut dicitur dc Ostiensi ∙, facit quod Deo displicet: credit enim ile vovens se obsequium praestare Deo vovendo, ct licite vovere. Propter quod non nisi venialitcr peccant sic voventes ct non intendentes contra praecepta Dei vovere, ut communiter accidere videtur.

V. Circa bona suprcrcrogationis ∙, dubium occurrit i Richardo, in Quarto, dist. xxxvm ∙, motum, sed parum ∙ aλ «,<«■ discussum: on votum factum dc bono suprcrcrogationis propter malum finem sit vere votum. Et est ratio dubii quin bonum suprcrcrogationis propter malum finem non est bonum, sed malum formaliter: ut patet dc eleemosyna propter inanem gloriam. Quod nutem est formaliter malum non potest esse materia voti.

In oppositum est quod si quis profitetur religionem Hierosolymitanam, seu aliquam eiusmodi, ut habeat divitias unde luxuriose vivat, ct propter luxuriose vivere profitetur, vere votum emittit boni suprcrcrogationis, scilicet religionis, propter malum finem, scilicet luxuriosam vitam. Potest ergo dc bono fieri votum propter malum finem.

*Mailb.c,xxvin, »CTV Uj), 30.

* Mitre, cap. iv», κη. >6.

∙ Λη-tot. EUue. t.b. 1. ap. »1, n. u – S. Tb. l@ct. st.

∙ Cf. taw. m.

connut enim hoc esse Dei beneficium, et licitum desiderium. Et similiter si quis vovet se oblatum decimam partem turpia lucri, ita quod beneficium optatum sit lucrari, non causa eius ut, si quis lusurus, ad hoc ut lucraretur, voveret Deo daturum in eleemosynam decimam partem lucri, votum esset validum; quin licet ludere propter lucrum sit malum, ex quo tamen ludit, lucrari non est illicitum. – Ex his autem patet quid dicendum est de votis pugnantium illicite in duello. Quia scilicet si voveret quis pro incolumitate aut vita aut quacumque alia re quam licite optat obtinenda, votum verum est: si autem pro occisione adversarii aut quavis re illicite optata obtinenda, blasphemia potius quam votum est.

Nec te moveant quorundum verba contra vota conditionalia pro temporalibus obtinendis, quasi sit illicitum vovere pro temporalibus, tanquam sit emere temporalia pro spiritualibus, aut spiritualia pro spiritualibus. Extranea namque sunt haec non proposita. Nulla est hic emptio, nulla commutatio: sed oblatio, quae est religionis actus, conditionata, si divina largitus tale beneficium concesserit. Stultum enim est votum emitte quasi commutando cum Deo: *bonorum* siquidem *nostrorum* non solum *non eget**, sed nec aliquid ex nostris bonis potest sibi accrescere.

X. Circa indifferentia vero ad bonum et malum moraliter -, distinguendum est. Nam indifferentia dupliciter assumi possunt in materiam voti: scilicet, salva eorum indifferentia vel translata de indifferentium ordine ad ordinem bonorum, seu expeditum ad bonum. Et primo modo votum nihil valet: secundo autem modo votum ligat. Verbi gratia, non filare in sabbato est indifferens, qui non est bonum nec malum morale importat et propterea mulier vovens non filare in sabbato nihil vovet. Et si adiungatur ad non filare in sabbato reverentia beatæ Virginis, adhuc non filare retinet suum indifferentiam: qui negatio filationis ob reverentiam beatæ Virginis nullum bonum morale importat, quoniam nullam affirmationem habet annexam quae sit materia reverentiae beatæ Virginis; ordinare siquidem talem negationem in reverentiam beatæ Virginis est nihil ordinare, sicut nec ordinare in eiusdem reverentiam filare; nihil namque magis est in reverentiam unum magis quam alterum. Secus autem est cum quis vovet non facere opera senilia in reverentiam beatæ Virginis: quoniam hoc habet annexam expeditionem ad cultum divinum, sicut in diebus festis. Sed non filare stat cum operibus magis impediens mentem: et non fu propter expeditionem mentis ista negatio filandi, sed ex ignorantia vovendi. Nihil ergo valent huiusmodi vota, quorum materia, relata etiam ad aliud, indifferens remanet.

Sed quando materia absolute est indifferens, relatu tamen ad aliud est bona, aut expediens vel bonum, votum valet, ut dictum est. Verbi gratia, ire Parisium est quoddam indifferens, et si quis vovet ire Parisium, nullo voti vinculo adstringitur sed si addatur ad ire Parisium *ob visitandum beatum Dionysium*, tunc ire Parisium non est indifferens, sed actus virtutis, puta religionis, et propterea votum valet. Et similiter ire domum talis viri est actus indifferens: sed si meum ire vel illam domum est mihi in scandalum propter frequentem abusum ludii, aut occursum alicuius mulieris, aut aliquid huiusmodi, tunc non ire domum illam, relatum ad securitatem animae meae, est de genere expeditum, ac per hoc bonorum et consultorum a Domino, iuxta illud: *Si manus tua scandalizat te, abscinde eam* etc.* Et propterea si quis ob tui cautelam vovet non iri illuc votum valet.

Sed tunc insurgit quaestio an, cessante illa superaddita relatione qua habet rationem expeditum mihi, cesset votum. Verbi gratia, vovit quis non ire ad talem domum ut fugitet ludum malum vel mulierem ibi, etc.: post lapsum temporis in domo illa non est amplius huiusmodi mulier, aut non amplius luditur ibi – an tunc etiam cesset voti vinculum, ita quod libere potest ille ire in domum illum. – Et respondendum est quod licite potest ire in domum illam: quia non ire ad domum illam non est amplius materia voti. Ex hoc namque non ire ad illam domum erat materia voti, quia relata erat ad evitandum

scandalum. Cessante ergo fundamento relationis, puta muliere aut ludo ibi, cessat relatio, et mutatur materia illa de relata in non relata, ac per hoc de expediente in indifferente, quae non est materia voti. Sine ergo dispensatione aliqua licite potest ire ad domum illam in hoc casu. – Et quoniam de similibus idem est iudicium, docti viri erit in huiusmodi votis indifferentium secundum dicta iudicare.

XI. Circa bona quae non sunt praecepta nec consulta, ut nubere -. dubium occurrit, an vovens nubere verum votum emittat, et consequenter teneatur nubere. Videtur enim primo, quod sic. Primo, qui votum non minus obligat quam nuptiarum. Sed iunina nuptias tenetur ad illas, nisi ingrediatur religionem. Ergo eodem modo vovens. – Et confirmatur. Qui votum de minori bono, dummodo non sit exclusivum maioris, tenet. Alioquin votum non posset heri nisi de optimo, aut compassibili cum optimo», et sic multa vota perirent: ut patet de votibus perpetuo servitia hospitalibus, et huiusmodi, quae non sunt compassibilia cum optimo; scriptum est enim -: *Optimam partem clepit sibi Mana*.

In oppositum est quin voti materia est bonum supererogationis. Constat autem matrimonium non esse bonum supererogationis». Ergo.

XII. Ad evidentiam huius difficultatis. aliter oportet procedere quam in indifferentibus, quae vana sunt respectu Dei; et quam in formaliter oppositis consiliorum, quae non sunt de genere bonorum, quorum vinculum displicet Deo, ut ostensum est*; quoniam haec de quibus est questio sunt bona moraliter, et ut patet in *ad Cor.* vii -, *qui matrimonio iungit virginem suam* non solum non peccat, sed *bene facit*. Considerandum itaque est quod quoddam est boni genus quod non solum est iule bonum opus, sed continet in se status mutationem, ut patet de matrimonio: qui enim matrimonium contrahit statum mutat, quoniam de statu continentium ad statum transit coniugatorum. Mutatio autem status potest esse duplex: scilicet decessiva, et occessiva. Et qui mutatio de statu continentium ad statum coniugatorum non est mutatio ascessiva, sed decessiva, ut patet in *ad Cor.* vii; consequens est quod, per se loquendo, nubere est descendere a statu meliori ad statum minus bonum. Sed quoniam status non semper consonat personae: – quoniam multi sunt in statu continentium qui non sunt continentes: quibus dicitur ab Apostolo -: *Melius est nubere quam uri*: – ideo distinguendum est, quod votum nubendi dupliciter heri potest. Primo, absolute. Et sic non valet: quia est votum de declinando a statu continentium ad statum coniugatorum, quae declinatio, etsi sit licita, est tamen minus grata Deo, cui fu promissio votiva, quam perseverantia in statu continentium, in quo manet vovens. Constat enim quod promissio de minus grato alicui quam id quod habet, non obligat illi: quia mullet perseverare in eo quod habet. Haec autem est huiusmodi: quia est promissio de declinando in meliori; et de Deo scriptum est - quod movet ad *disponendum ascensiones in corde hominis quem adiuvat*. Non est igitur, absolute loquendo, votum, cum quis vovet nubere.

Secundo, potest dictum votum fieri propter fornicationem vitandam quia scilicet cognoscit se labilem, et nisi nubat, cadet in crimina multa. Et secundum antecedentia votum videtur validum quia si votum de indifferente absolute, differenti autem quoad cautelam vel molo, obligat, ut dictum est -, a fortiori votum de bono reinductum datur tot periculis obligat. – Et haec quidem ratio concluderet nisi esset differentia in hoc quod indifferens relatum ad cautelam nullam implicat culpam: matrimonium autem relatum ad vitandum propriam fornicationem culpam continet venialem, apud Auctorem, in IV *Sent.*, dist. xxxi*, ratione superfluitatis. Nullum autem culpabile potest sub voto cadere. Et propterea, hoc sequendo, diceretur quod nec sic votum nubendi valet. – Ego autem non video superfluitatem aliquam in tali remedio respectu humanae naturae sic infirmae ut est. Quoniam si *ut carne praeter carnem vivere angelicum potius est quam huma-*

• Er »t. ad P»
text «t l. .it&ch
• V. • Inter Op

• Oh
iorn l,tract.XI
u. m. • E
103.
• xt.

• Na*-r

•†Hi...Λ>

• E», m», «erv 3

3

•JrtE. L. XII, St
FtOciUL. I.

•hij-u»3

•σ'

• N*® v

*Q- " '•

XIWI. «en». »,

(a mu*
ri@ illu
in in-
lwpcn-
n hoc
docti
dictu

Sultfl,
erum -α «λ
detur
ninui
ir ad
vo-
lum-
»tum
cum
ibus
iunt
i am * Lee_{ay} »,
icn. 4;

>er-
uni

rtet
ctu
lac
cel
IC- * Niou r»,
fui * V<r». y
et,
m
:d
0:
m
0.
»,
n
d
ii

r
.
»
· IHi. »0» .

• *pula* l kiim.
*irv 6.

• Nae ».

• Qu. n. *rt. t.
d x.

QUAESTIO LXXXV111, ARTICULUS III

243

ihi *num* ., consequens est quod, communiter loquendo, supe-
&' rare ac domare concupiscentias sub perpetua continentia
angelicum quoque sit, ct heroicae virtutis, non humanae.
Ac per hoc, humana ratione utendo, sapientis viri qui
non potest se continere esse videtur uti tali remedio: et
quidquid detrimenti actualis rationis in huiusmodi ma-
trimonio continget, recompensatur non solum cx bono
evasionis tot periculorum, sed etiam cx quiete multo ma-
iore passionum concupiscentiae, ut experientia testatur.
Et sic opinor votum nubendi factum propter fornicationem
vitandam nb impotente se continere propter suam fragilita-
tem, etc., esse validum : quia nulla culpa huiusmodi matri-
monio esse videtur. Nec proptcrca arguo Auctorem, qui ab-
solute loquitur dc matrimonii usu propter fornicationem
vitandam. Hoc Umen in loco proprio, Deo dante, dicitur
resolute, examinando matrimonii bona ut est officium, ut
est contractus, ut est remedium, ut est sacramentum ♦.

• (*»».. gict,
BB.1 tract. xlii,
U A φ U

• x«7 u.

rationes igitur in oppositum *, pro quanto inferunt
quod votum nubendi est absolute validum, respondendum
«t. Et ad primam dicitur quod licet non minus obliget
votum quam iuramentum, tamen alii obligat votum et
alii iuramentum: nam votum soli Deo fit, iuramentum
autem homini praestatur. Ac per hoc, sicut alios contractus
rerum iuramcnlo inter homines firmatos tenetur quis ser-
vare, ita contractum personarum. Licet enim Deo minus
grata sit promissio matrimonii quam perseverantia in statu
continentiae, homini tamen, cui facta est promissio ma-
trimonii, magis grata, ac per hoc debita est observatio
promissi quam recedere α promisso. – Ad secundam di-
citur quod votum de minori bono potest dupliciter in-
tclligi: scilicet in genere, vel absolute. Si in genere bo-
norum supcrrogationis, sic verum est quod validum est,
ut oblidendo probatur: potest enim sub voto cadere quod-

libet supcrrogdtionis bonum, quintumcumque unum sit
minus alio Si absolute, sic non est verum universaliter,
ut patet cx dictis.

XIII. In responsione od secundum, nota quod Auctor
non dicit, *Quaedam sunt quae possunt bonum vel malum
eventum habere*: sed dicit. *Quaedam bona in se sunt quae
possunt bonum vel malum eventum habere*. Nola autem
hoc. Quia oportet votum, si votum est, habere propriam
materium, scilicet bonum: sicut votum lephte. cuius ma-
teria propria fuit immolare Deo; sed quia materia re-
mota voti, quae erat materia sacrificii, scilicet animal im-
molandum, erat incerta, potuit habere bonum vel malum
eventum, ut habuit. Praesuppone igitur semper in voti
materia bonitatem, et deinde scrutare eventus, quoniam
ubi deesset bonitas, votum non esset. Et proptcrca dictum
est · quod nec illicita, nec opposita consiliorum, nec in-
differentia possunt esse materia voti: nihil enim horum
est bonum.

XIV. In responsione ad tertium in eodem articulo se-
cundo, nnta duo. Primo, quod lincra non dicit quod quando
observatio voti est manifeste nociva notabiliter, requira-
tur recursu» ad superiorem, etiam in promptu habitum: sed
dicit quod *congruentius talia vota secundum superioris
arbitrium* etc. Et ratio est quia desinit in tali casu res
promissa, scilicet abstinere, esse pro tunc materia voti, cx
quo non est pro tunc actus virtutis talis maceratio cor-
pori». ut in littera habes.

Secundo, quod *vota de vanis ct inutilibus*, qualia sunt
indifferentia, *sunt deridenda, non servanda*. Et ratio est
quia non placent Deo vana aut inutilia, cui sola bona
placent. Universaliter quippe verum est quod oportet ma-
teriam voti bonam e»sc moruliter: quamvis, ut patet cx
dictis ·, hoc non sufficiat ad voti materiam.

♦Mae.uiT,.

' NwB' ““

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OMNE VOTUM OBLIGET AD SUI OBSERVATIONEM

Infra, qu. cuixxn, irt. 3; IV *Seni.*, diiU xaxvlt. qu. I, ert. 3, qu* i; qu* 3, d 1; *Quadi.* Ill, qe. v, art» 1.

feJtèK*|* TERTH-M sæ proceditur. Videtur quod
omnc votum obliget ad sui obscr-
(WænÆ vationem. Homo enim magis indiget his
•^■*^*^quae per alium hominem fiunt quam
Deus, qui *bonorum nostrorum non eget* Sed
promissio simplex homini facta non obligat ad
servandum secundum institutionem legis hu-
manae ♦ quod videtur esse institutum propter
mutabilitatem humanae voluntatis. Ergo multo
minus simplex promissio Deo facta, quae dicitur
votum, obligat ad observandum.

2. Praeterea, nullus obligatur ad impossibile.
Sed quandoque illud quod quis vovit lit ei im-
possibile: vel quia dependet ex alieno arbitrio,
sicut cum quis vovet aliquod monasterium intrare
cuius monachi eum nolunt recipere; vel propter
emergentem defectum, sicut mulier quae vovit
virginitatem servare et postea corrumpitur, vel
vir qui vovet pecuniam dare et postea amittit
pecuniam. Ergo non semper votum est obliga-
torium.

3. Praeterea, illud ad cuius solutionem est
aliquis obligatus, statim solvere tenetur. Sed ali-
quis non statim solvere tenetur illud quod vovit:
praecipue cum sub conditione futura vovet. Ergo
votum non semper est obligatorium.

Sei» contra est quod dicitur *Eccle.* v*: *Quod-*
· vm. a.
*cumque voreris. redde. Mitltoque melius esi non
vovere quam post votum promissa non reddere.*

Respondeo dicendum quod ad fidelitatem homi-
nis pertinet ut solvat id quod promisit: unde
secundum Augustinum * *fides dicitur ex hoc
quod fiunt dicta*. Maxime autem debet homo
Deo fidelitatem: tum ratione dominii; tum etiam
ratione beneficii suscepti. Et ideo maxime obli-
gatur homo ad hoc quod impleat vota Deo facta:
hoc enim pertinet ad fidelitatem quam homo de-
bet Deo, fractio autem voti est quaedam infi-
delitatis species. Unde Salomon rationem assi-
gnat quare sint vota reddenda, quia *displicet Deo
infidelis promissio* .

An primum ergo dicendum quod secundum ho-
nestatem ex qualibet promissione homo homini
obligatur: et hacc est obligatio iuris naturalis.
Sed ad hoc quod aliquis obligetur cx aliqua pro-
missione obligatione civili, quaedam alia requi-
runtur*. Deus nutem etsi bonis nostris non egeat, JQ. m.i»*
ei tamen maxime obligamur. Et ita votum ei ta-
ctum est maxime obligatorium.

Ad secundum dicendum quod si illud quod quis
vovit ex quacumque * causa impossibile reddatur,
debet homo facere quod in se est: ut saltem ha-

;

») *servandum.* – *observandum* PDGIII.

p)

– alia addirnt Pa. – Pn> hama, hoc P.

virtutis habitus, its ct in voto. Formalis nutem ratio voti religionis est status religiosus, ad quern quasi materialiter se habent vota obcdicntiac, paupertatis et castitatis. – Rursus, cum omne votum dc eo quod est in potestate alterius, habeat implicitam conditionem, ii *ille voluerit, seu non contradixerit* (alioquin tale votum esset illicitum aut fatuum); ct constet quod votum dc assumendo religionis statu in hoc monasterio stat in potestate praelati ct capituli: consequens est quod tale votum sit formalitcr dc assumendo religionis statu ct perseverando in eodem in hoc monasterio »i monasterio placuerit; materialiter autem de observanda obedientia, castitate, paupertate, etc. Cum ergo conditio non extet in proposito casu, quin monasterium recusat cum; et sic ratio formalis, quae sub conditione pendebat, cesset: consequens est quod votum totaliter cessat, ct licite potest talis persona nubere, absque conscientiae scrupulo.

Et confirmatur hoc. Quia servare castitatem ct paupertatem, etc., in voto religionis sunt vclut accessoria. Quoniam repraesentatur naturali ordine voventibus quod in religione servare haec opportunum ct consonum, nec multum difficile est, quae remansuris in sacco aut impossibilia, aut adeo difficilia videntur ut communiter voventes religionem, si non remansuros sc scirent, non voverent haec. Hoc autem est signum quod natura talis voti non fertur super haec nisi per religionis statum, et non aliter: quoniam quod communiter invenitur signum naturae rei est. Reddito ergo huic religionis statu, quem vovit, impossibili absque sua culpa, absolutus est a voto non medio, sed toto.

Et cx his patet responsio ad obicctioncm m contrarium *: quia non nisi materialiter, seu secundario, clauditur votum continentiae sub formali ct principali, sub conditione non estante. – Ad confirmationem vero dicitur quod Auctor mtclligitur sic; Debet faccre quod in sc est circa ea ad quae remanet obligatio voti. In proposito nutem cusu non remanet obligatio ud reliqua, non estante conditione arca principale.

V. In eadem responsione, circa eundem casum, dubium occurrit, an semel refutatus ab hoc monasterio teneatur ulterius expcctarc, >i forte alias admitteret cum.

Ad hoc dicitur quod attendendum est in hoc casu od causam repulsae, aa scilicet sit temporalis, an perpetuo. Nam si repellunt illum non simpliciter, sed pro nunc, tenetur expectore: ex hoc ipso quod non est simpliciter refutatus. Si autem repellitur totaliter, non oportet amplius expectare, manifestato eisdem prius suo voto; quia hoc forte esset inductivum eorum ad recipiendum cum.

In eadem responsione dubium occurrit de eo qui vovit principaliter religionem, aut religionem talem, puta Praedicatorum, ct repulsus est a multis religionibus, aut a pluribus locis eiusdem religionis: nn teneatur quaerere per omnes religiones et per omnia loca.

Ad hoc dicitur quod quantum est cx natura voti, iste tenetur omnes requirere, si spes est quod alicubi inveniatur receptores. Et ratio est quia cx quo obligavit sc ad id quod dependet a totis, debet omnes u quibus dependet requirere. Dixi autem, *quantum est ex natura voti*: quia cx intentione voventis posset aliter accidere. Nam si vovens non intendebat sc obligare nisi ad religiones sibi notas, et in locis propinquis, non tenetur limites suae intentionis exire. Unde adolcscentula vel vidua quae vovet ingredi religionem, et nullum in terra sua aut propinquis locis inveniens monasterium quod illam velit, per hoc quod quiescit patienter, reputans sibi esse amplius impossibile quod vovit, satis ostendit facto suo quod non intendebat sc obligare ut iret aut mitteret per mundum quaerendo monasteria. Et simili modo potest discerni intentio voventium. Nullus siquidem in Italia vovens religionem intenderet sc obligare ad eundum in Graeciam, Daciam, ct similia, si hoc sibi diceretur quando vovet.

Sed quid, si talis non invenit nisi monasteria non reformata parata ad eius receptionem? Numquid obligabitur?

Dicendum quod, sive vocentur monasteria reformata sive non, si publice constat quod non servatur ibi regularis disciplina, sed quilibet vivit ad placitum, ct reputantur malae

conscientiae fere omnes: non tenetur persona quae vovit religionem in veritate subire conversationem talium monasteriorum; scriptum est enim -: *Cum perverso perverteris*. – Secus autem est si vocaremur vitae communis, et tamen in veritate bene viverent, cum timore Domini, in substantialibus ct multis accidentalibus, sub praelatorum cura in veritate: quamvis non ita districte viveretur ut regularis exigit disciplina. Hoc enim modo omnes antiquae hodie videntur esse religiones secundum veritatem: quamvis secundum vocabula quaedam regularis vitae vocentur ct sint in respectu ad laxiores.

VI. In eadem responsione, pro quanto ibi tractatur quando votum est facium impossibile cx culpa voventis, dubia duo simul occurrunt. Primum est, ad quid tenetur qui vovit ingredi religionem, et postmodum contraxit ct consummavit matrimonium. Secundum est -, ad quid tenetur qui vovit perseverare in religione, ct post contraxit ct consummavit matrimonium. In utroque siquidem casu factum est votum impossibile ut observetur cx culpa voventis, qua voluntarie coniugcm sc constituit.

Ad primum horum dicitur quod, cum votum dc ingressu religionis intclligatur secundum formam Ecclesiae, scilicet ut ingrediatur bona fide probaturus ct probandus, manifeste patet quod in tali voto non clauditur votum continentiae nisi in potentia, quae est conditio diminuens: homo enim in potentia non est homo. Et simile est dc aliis religionis votis. Unde, durante impossibilitate implendi votum dc ingressu huiusmodi, ad solam poenitentiam peccati, quin fecit sc impotentem, ct voluntatem implendi quando poterit, remanet obligatus.

VII. Ad secundum vero dubium, quia ponitur sub voto cudere perseverantiam in religione, non facile liquet ad quid remanet obligatus. Discordia siquidem apparet in principiis, ct in applicatione ad conclusionem. In principiis quidem, quoniam, ut prius ♦ tactum fuit, votum simplex religionis creditur dirfene in matena a voto solemniprofessionis: ita quod materia voti professionis est obedientin, paupertas, castitas, etc.; materia autem voti simplicis, cum scilicet quis vovet religionem assumere ct perpetuo permanere, est ipsa professio in veritate; in hoc enim clauditur ut perseveret. Non enim plus tenetur ad perseverandum in religione qui prius votum simplex habuit dc religione absolute, quod includit perseverantiam, ct poilmodum est professus, quam qui sine praecedente simplici voto professus est: quoniam non plus cadit sub voto simplici religionis quam perseverantia debita cx professione, ut patet Extra, *de Fofo*, cap. *Per tuas*, ubi episcopo Gcbennensi pmchnbcenti votum religionis dicitur quod fiat religiosus, et si post fuerit iterum ab ecclesia Gebennensi factus episcopus, poterit esse episcopus. Idem est ergo vovere sc futurum religiosum, et sc ingressurum ct perseveraturum in religione, ct se professurum religionem. Constat autem quod si quis vovet sc professurum religionem, materia talis voti est ipsa professio: cuius professionis materia sum obedientia. paupertas ct castitas. Non est ergo eodem materia utriusque voti religionis, simplicis scilicet et solemniss.

Aliis autem sidetur quod materia utriusque voti est eadem, sic quod tota materia voti sollemnis est materia voti simplicis: quamvis non c contra, quia etiam ipsum votum solemne est materia voti simplicis. Et ratio horum est quia promissio est propter promissum, ne per hoc magis tenditur per votum ad promissum quam ad obligationem promissi, quemadmodum magis tenditur ud terminum quam ad viam: promissio enim ct obligatio propter rem promissam fit, ct ordinatur ad illam sicut via ud terminum. Unde qui vovet profiteri, cum profiteri importet promissionem ct obligationem ad castitatem etc., non vovet profiteri nisi propter esse religiosum, obedientem, pauperem, castum. Cadit ergo sub voto suo tota materia professionis, ad quam directe tendit media professione. – Et confirmatur. Quia secundum Anscilmum -, votum sc habet ad opera quae sunt illius materia sicut arbor ad fructus: ita quod qui vovet dat arborem ct fructus, et non dat arborem reservando sibi fructus (quoniam nihil voveret), nec fructus solos, sicut

· J'»- *τη· 'ο·.

* ΟUB' *».·

· *'«■· »·.

• luds>«r., Dr uixirt, · lot* Opp. Antdeu

qui facit bonum sine voto. Constat nutem quod promittens arborem cum fructibus habet pro materia promissionis utrumque, scilicet arborem et fructus, et tenctur ad utrumque. Ergo qui vovet profiteri habet pro materia voti professionem et opera sequentia, scilicet obedire etc.

Ex hac autem discordia in principiis deducitur diversa conclusio. Nam secundum primam viam, dicitur quod in casu posito tenetur transgressor, ultra poenitentiam, solummodo ad voluntatem implendi votum quando poterit. – Iuxta secundam autem viam, tenctur ad haec et opera religionis quae potest facere in illa impotentia profitendi constitutus.

VIII. Duabus autem existentibus his extremis opinionibus, media via incedendum est, et dicendum quod votum quo quis se obligat ad esse religiosum habet duplicem materiam : scilicet proximam ac immediatam, et remotam ne mediatam. Et quod materia eius proxima ne immediata est assumere statum religiosum, seu, quod idem est, profiteri religionem, seu obligare «e voto solemni ad religionem: materia nutem remota et mediato est obedire, continere, abdicare a se proprietatem rerum. Declaro singula: primo, quod utrumque sit materia talis voti; secundo, quod primum sit materia proxima ac immediata; tertio, quod secundum sit materia remota ac mediata. Quod enim utrumque sit materia talis voti, patet ex hoc quod ex vi voti non per accidens, sed per se tenctur quicumque est ndstrictus tali voto non solum ad profitendum religionem, sed observandam religionem: non minus quum iurant alicui accipere illam in uxorem tenctur non solum contrahere per verba de praesenti, sed habere se ad illum ut uxorem. Et ratio utrubique est eadem, quia scilicet professio et contractus matrimonii vane promitteretur nisi> propter opem religionis et coniugii. – Quod vero professio sit proxima et immediata materia talis voti, patet ex hoc quod directe, absque ullo medio, tale votum attingit ipsam. Qui enim promittit se religiosum fore, promissionem suam directe et immediate applicat super professione facienda, qua constituitur religiosus. – Quod autem opera religionis, scilicet obedire, continere, etc., sint mediata et remota materia talis voti, patet ex hoc quod non cadunt sub tali voto nisi mediante professione, cuius lutee opera sunt materia. Sicut qui vovet suscipere ordinem sacrum in ecclesia occidentali habet pro materia proxima suscipere ordinem et obligare se ad continentiam: pro materia vero remota habet ipsam continentiam, quae est materia voti quae in susceptione ordinis sacri emittitur.

Duabus autem talis voti existentibus materiis diversimode, sic quod unum non nisi mediante alia cadit sub voto, consequens est quod secundaria sequatur naturam primae, mediata naturam immediatae, quoad obligationem et non-obligotionem. Quia cum votum ipsum obligatorium sit, eodem modo materia voti refertur ut obligationem quo refertur ad votum. Quod igitur non nisi mediante alio est materia voti, illud non nisi mediante eodem est materia obligationis. Ac per hoc, cum opera obedientiae, continentiae et abdicationis proprietatis rerum non nisi mediante professione cadunt sub simplici voto religionis, oportet ut non nisi mediante professione cadant sub obligatione dicti voti simplicis. Et ex hoc manifeste sequitur quod quidquid excusat a professione, excuset a consequentibus seu comitantibus vinculis et operibus. Ac per hoc, si quis vovit non solum ingressum religionis, sed etiam perseverare, seu, quod idem est, profiteri, et postmodum consummavit matrimonium, non tenetur ad vota obedientiae, paupertatis, castitatis, et reliqua concomitantia, quandiu in statu isto est: quoniam ex quo excusatur a proxima et immediata materia voti, scilicet professione, excusatur quoque n remota et mediata, scilicet operibus castitatis, obedientiae, etc., quae non nisi mediante professione fuerunt et sunt materia simplicis voti. – Ncc refert quoad hoc quod culpabiliter se posuit in hoc statu. Quia culpabiliter se posuisse in hoc statu bene facit quod iste peccavit et quod tenctur poenitere, sed non facit quod non excusetur a professione: excusatio namque a professione est effectus non culpae aut meriti, sed est effectus status in quo iste

invenitur. Unde et in littera ille cui ex sua culpa votum est redditum impossibile, non dicitur quod teneatur ad aliquid plus quam ille cui sine culpa sua redditum est impossibile, praeter poenitentiam.

Confirmatur autem hoc tripliciter. Primo, quia si quis, apud nos, vovit se post annum suscepturum ordinem sacrum, et, elapso anno, non impleat votum, sed declinet ad alia, etc.: iste, licet peccet non implendo votum, non tamen peccat non dicendo officium divinum, ad quod obligaret ordo sacer, quod cadit sub suo voto consequenter. Et similiter, si fornicatur, non peccat contra votum continentiae, quod in ordine sacro fuerat emissurus.

Secundo, quia cum votum sit quaedam singularis lex quam homo sibi ipsi instituit, eodem modo iudicandum est de obligatione voti quo indicatur de obligatione legis. Constat autem quod si esset lex obligativa alicuius ut fieret post tale tempus subdiuconus aut religiosus, et iste, elapso tempore, non obediret legi sed vagaretur ad libitum: non esset in eo culpa, secundum affectum et speciem, nisi omissionis eius quod tenebatur suscipere, nec exigeretur ab eo quare non servat paupertatem, continentiam, obedientiam, aut quare non dicit officium, etc. ; sed quare non suscepit subdiaconatum aut religionem.

Tertio, ducendo nd inconveniens. Quia si, destruendo huius solutionis fundamentum, dicatur quod sub voto cadunt opera religionis et professio eorundem, sequitur quod habens tunc votum, si est coniugatus, tenentur ad votum paupertatis: potest enim habere solam ndministrationem bonorum, absque proprietate, in matrimonio. Sequitur quod teneatur nd votum obedientiae in his quae non contrariantur coniugio. Et similiter castitatis. Immo sequitur quod teneatur dicere horas canonicas, si professi tenentur. Quae inconvenientia videntur. Et si quis sequelas ex voto obedientiae consideret, deducet subtectionem huius respectu regulae et statutorum et censurarum illius religionis quam vovit assumere: et exinde tot ut absurdum sit oudire.

Dicendum est igitur ad quaesitum * quod ad pocnitentim magnam tenctur, quia magni reatus peccatum incurrit; et id voluntatem profitendi religionem quando poterit Nec video quod teneatur de necessitate salutis ad aliud. Deberet tamen bnnis operibus exhibere se quasi religiosum.

Unde collige quod votum religionis tripliciter dicitur: scilicet votum de ingressu religionis; et votum de professione religionis; et votum de ipsa religione, quod solum proprie dicitur votum religionis. Quod si fiat sine Ecclesiae approbatione, est simplex: si cum approbatione, est solemnc. Unde etiam videre potes quam differens sit propria materia in primo, secundo et tertio: et quod eadem est materia tertii et quarti.

IX. Ad rationes vero aliarum opinionum respondendo, dicitur quod prima opinio favet nostro proposito, dum ponit diversitatem materiae: et verum dicit loquendo de materia proxima et immediata, penes quam cetera pensantur.

Secunda autem opinio, fundata in ratione et similitudine, non habet necessitatem. Quoniam ex hoc quod promissio est propter promissum, nihil aliud habetur nisi quod vana esset promissio absque debito promissi: ac ex hoc optime infertur quod debitor futurae promissionis est debitor ad constituendum se obligatum ad exequendum id quod sub futura promissione cadit. Et non sequitur quod ista promissio prima, qua obligo me ad promittendum, cadat super exeeutione futurae promissionis. Ut patet in exemplo. Si quis promisit alicui quod post mensem ducet eam in uxorem, sub hac promissione non cadit quod teneatur ei reddere debitum coniugal: ad quod tiunen obligabitur ex contracto coniugio, quod est quasi secunda promissio, ad quam secundam promissionem tenctur ex prima, ut patet.

Ad id vero quod additur, quod magis quaeritur opus quam promissio, sicut terminus quam via: respondetur quod, reddendo singula singulis respectu cuiuslibet promissionis, verum est quod magis quaeritur opus quam promissio. Sed error est in hoc quod respectu primi voti, scilicet simplicis, opus est ipsa solcmnis professio, et non

• a r { v j d' s *

Jis* *

s
v
v
v
v

opus obcdicntiac etc. Ac per hoc. conceditur quod sicut professio lit propter obedire, continere, etc., ita votum simplex tit propter profiteri. Hoc est enim opus ad quod solummodo immediate ordinatur promissio talis voti simplicis. ct hoc opus est terminus voti simplicis. Et est opus hoc tanti meriti quod si absque culpa sua non sequeretur exeeutio obcdicntiac, continentiae aut paupertatis, creditur quod evolveret ad caelum, quantum est ex parte huius n,cr’i* *.

Similitudo autem cx /Vnsclmo, quamvis excludi posset cx eo quod theologia symbolica non est argumentative, veruntamen dicitur primo, quod male affertur ad propositum. Quia Anselmus comparat facere cum voto vel sine voto ad donationem fructus cum arbore vel sine arbore: et non comparat voventem futurum votum ad promittentem arborem et fructus. – Dicitur secundo quod, admissa similitudine ad propositum, debet *cum grano salis* intelligi, distinguendo quod fructus possunt dupliciter promitti. Uno modo, cx aequo cum arbore: ac si promittat duo disparata, arborem cx una parte, ct fructus cx altera. Alio inudo, ordine quodam, scilicet mediationis ct immediationis: ita quod arbor promittatur immediate, ct fructus mediante arbore. Qui ergo promitteret arborem seorsum ct fructus seorsum, ad utrumque tenetur, quia duo promisit: qui vero promitteret fructus prout sunt in arbore, non tenetur nisi ad arborem fructuosam, nihil sibi reservando. Votum autem quo quis vovet se futurum religiosum, assimilatur promittenti arborem cum fructibus secundo modo, et non primo. Et propterea non obligat nisi ad professionem fructuosam. – Immo cx hac similitudine sequitur contra urgentem. Quia quemadmodum, succisu iniuste arbore, etiam ab ipso qui promiserat, non tenetur recompensarc nisi quantum valebat illa arbor fructuosa, ncc tenetur singulis annis dare ei fructus qui producti fuissent; ita, succisa facultate profitendi Deo, nisi dc fructuosa professione, et non dc operibus ipsis qui fuissent fructus professionis, tenetur.

X. In eadem responsione ad secundum eiusdem tertii articuli, dubium occurrit dc illa quae vovit virginitatem ratione non continentiae absolute, sed continentiae virginalis, an, corrupta culpabiliter, teneatur continere. Et est ratio dubii quia si ista fuisset praescia sui casus, non vovisset: sicut ncc vovisset si fuisset corruptu Allegatur siquidem dictum Auctoris in xxxvm dist. IV *Sent.*, qu.i, art. 3, qu* 1, ad 1, quod *illini <[uod votum fiendum impediret si praesens esset, etiam voto Jacto obligationem aufert*: ct super hoc discretio obligationis votorum fundanda dicitur. Constat autem in proposito casu hoc accidere. Ergo. – In oppositum est communis doctorum sententia dc voto virginitatis, cum tamen rationabile sit multus, si non essent virgines, non fuisse se udstricturas voto.

Ad hoc dicitur quod de voto dupliciter loqui possumus: scilicet uut secundum naturam voti; aut secundum intentionem voventis. Et si in proposito est dicendum secundum naturam talis voti, scilicet virginitatis, cum servare virginitatem non consistat in operatione, sed in non operando, quoniam consistit in negatione Venereae voluptatis voluntariae; ct haec negatio non pro quodam tempore, sed semper, sit dc ratione virginitatis, exigitur namque ad virginem quod nunquam voluntarie Veneream admiserit voluptatem: consequens est ut votum virginitatis cx sua natura obliget ad nunquam voluntarie venereum admittere opus. Et quia universali negativae quaelibet singularis affirmativa contradicit, ideo voto dc nunquam admittenda venere, quocumque tempore admittatur, oppositum est. Idem est ergo amore virginitatis vovere, ct vovere amore nunquam admittendi vcnrcrcam voluptatem. Ac per hoc, si qua persona post votum virginitatis semel deliquit, non liberata est ab obligatione nunquam delinquendi.

Si nutem dicendum est secundum intentionem voventis, sic non est dubium quod votum ultra limites intentionis voventis non obligat. Et si aliqua hac praecise intentione vovisset ut, si virginitatem contingat ipsam perdere, non vult amplius obligari, non tenetur cx voto, post perditam virginitatem, dc cetero continere: perinde enim esset ac si vovisset se non prima vice admissuram vcnrcrcam volupta-

tem. – Verum tolis intentio non probatur in aliqua persona cx allati», dubitando scilicet cx hoc quod, si fuisset praescia sui casus, non vovisset. Constat namque innumera pacta valida esse talia, scilicet quod si affuisset a principio praescientia futurorum, non fuissent facta: ut patet de matrimoniis ct professionibus nullis. – Similiter ncc cx hoc quod si fuisset non-virgo, non vovisset. Hoc namque spectat ad excitationem ad votum, et non ad conditionem obligationis: non enim cx hoc fit votum conditionalc, sed incitat ad faciendum votum absolute.

Auctoritas nutem allata Auctoris non suffragatur, et male videtur intelligi. Quoniam Auctor loquitur dc impedimento voti, ct non dc impedimento voluntatis voventis. Et docet quod quidquid impediret votum fiendum, aufert voto facto obligationem, ut patet dc materia impossibili ibidem pluribus exemplis: oportet enim votum habere materiam possibilem, quoniam *ad impossibile nemo tenetur* ♦. Et non docet quod quidquid impediret voluntatem voventis si praesens esset, auferat a voto obligationem. Haec enim doctrina universas religiones cum clero enervaret: quoniam innumeri eventus, si praesentes essent quando fit votum, impedirent voluntatem voventis, qui tamen non auferunt voto facto obligationem.

XI. Circa eandem materiam, scilicet, votum continentiae, occurrunt duo dubia mota ab aliis, sed minus, ut videtur, bene soluta. Primum est, an votum non nubendi sit votum castitatis. – Secundum est, nn concubina vel meretrix, ut satisfaciat lenoni suo timenti ne cum deserat, vovens non nubere, possit post licite nubere.

Ad primum dubium, quod in Quolibeto nostro · primo tractavi, iterum dicitur quod votum non nubendi aequivaleret voto castitatis quoad propriam materiam voti castitatis, licet non quoad communem materiam votis ct praeceptis. Ad cuius evidentium, scito quod votum castitatis habet duplicem materiam: scilicet communem, ct propriam. Materia propria cius est castitas supererogation!*, quae directe opponitur operibus matrimonii: quoniam propria materia voti est bonum supererogation!*. Materia vero communis cius est castitas opposita luxuriae: ct propter hanc communem materiam fit ut habens votum castitatis, si fornicatur, facit contra votum, iam enim dictum est· quod votum proprie dictum cadit super inatenam communem, et non solum super propriam, dum dictum fuit quod necessaria ad salutem possunt esse materia voti proprie dicti. In voto nutem non nubendi constat quod sola castitas supererogationis clauditur. Aequivalent ergo votum non nubendi ct votum castitatis quoad propriam materiam voti quamvis ille qui habet votum non nubendi, si fornicetur, non faciat contra votum; haec enim differentia cx nuitcria comuni voti, et non ex propria procedit, ut patet cx dictis. Et quia vota secundum propriam materiam voti primo considerantur, iudicantur, dispensantur ct commutantur, ideo eiusdem rationis sunt ambo; licet non advertentes ad huiusmodi distinctionem aliter dicere videantur.

Ad secundum dubium, sub dubitatione relictum, in xxxvm dist. ♦ IV *Sent.*, u Petro dc Palude, dicitur cum distinctione: quod uut mulier talis intendit vere votum emittere ct obligare se ad id ad quod tale votum cx se natum e*t obligare, quamvis non intendat servare castitatem, sed luxuriose vivere ct dc carne continue cogitare: – tale votum est obligativum, sicut professio illius qui propter avaritiam ct comoda luxuriae, verae professionis vinculum subiit nihil intendendo observare, ipsum obligat, ut supra · dictum est. – Aut mulier intendit obligare se solum ad non nubendum ut liberius male faciat, credens hoc posse cadere sub voto. Et sic, cum finis sit malus, ct id quod est ad finem non sit dc genere suo bonum, quia finis est libertas peccandi, ct materia, quae est ad finem, est non nubere, quod constat non esse dc genere suo bonum; clare patet quod votum tale non est votum, sed promissio dc non impediendo malum, procedens cx errore supponentis hoc posse esse materiam voti. Unde ad nihil obligat tale votum. – Et licet utraque intentio possit accidere, prima tamen communiter accidere videtur. Quoniam intendunt voto illo se adstringere quo bonae mulieres solitae sunt

• OM. i@»·
II. tna. XI. 4*
1. - U
103.

• Art. 1. Cnra’
cent eu@. «-

• Qu. I, -«t. 3.
ead. y

• Art 1. Cca>
»<nt. itu@
«t. 3, Garnites!.

* Noa. n.

Sun vn.

sc ddstringcre cum vovcnt non nubcrc. Et hoc lenones nb ci* requirunt, ut tali vinculo arceantur α matrimonio con- trahendo.

XII. In responsione ad tertium eiusdem tertii articuli dubium occurrit dc votis quae fiunt non statim, ncc certo tempore, sed sine determinatione temporis solvenda: ut cum qui* vovet iciunarc tribus diebus, aut offerre aliquam imaginem, etc., et nihil cogitat dc tempore, certus tamen est quod non sc intendebat obligare ad statim.

Ad hoc dicitur quod quando intentio voventis ignota est sibi ipsi, ita quod nihil aliud scit dc intentione sua nisi quod in casu proponitur, tunc posset alicui videri quod idem esset iudicium dc obligatione huiusmodi votorum, et dc obligatione praeceptorum affirmativorum: quoniam huiusmodi vota obligant non ad semper, quemadmodum affirmativa praecepta. Et secundum hoc, sicut praecepta affirmativa sine determinatione temporis obligant solum ad tempus necessitatis, ita etiam ista vota non obligarent nisi in articulo necessitatis. Sed hoc non recte dicitur >n proposito. Quoniam votum, licet sit lex quaedam singu- laris, non est turnen, in proposito, de his quae sunt quan- doque necessaria ad salutem, ita ut articulus necessitatis determinaturus sit tempus obligationis, sicut in praeceptis affirmativis contingit, ut patet dc praecepto baptismi, et honorandi parentes, ct huiusmodi. – Praeterea, praecepta affirmativa dantur communiter hominibus, in quibus est tanta varietas ut unum omnibus necessarium tempus forte

impossibile esset statuere. Ilex autem votiva est singularis, voventem tantum sponte obligans tempore praefixo a vo- vente. – Praeterea, obligatio votiva est cx intentione vo- ventis. Contra intentionem nutem voventium communiter videtur esse quod cxcpcctctur articulus necessitatis.

Non est igitur dc tempore exccutionis votorum sicut ile exeeutione praeceptorum affirmativorum censendum sed, iuxta sacrae legis auctoritatem allatam in littera, tem- pus exccutionis est infra tarditatem seu moram iuxta con- scientiam voventis, quando non est tempus praefixum. Ita quod si conscientia sua sibi dictat quod expectare per an- num aut duos annos, etc., non est contra vinculum sui voti, non est in tnorn, non *tardat reddere Dea yntum suum*. Potest autem hoc multipliciter scire. Primo, ex re- cordatione vinculi quod habet, quod nunquam occurrit sibi cum remorsu quod non implevit aut implet, sed ut post implendum. – Secundo, cx hoc quod intentio sua erat ita obligare sc promissione votiva sicut consuevit promittere alia, scilicet faciendo cum tempore satis large. – Tertio, quia multa tempora sunt tempora commoda secundum veritatem, quae tamen secundum morem voventis non re- putantur commoda, ct ipse intendebat de tempore com- modo in idiomate suo. – Quod si ncc ex his nec aliis potest intentio voventis haberi, determinatio temporis ar- bitrio boni viri, pensati* singularibus conditionibus perso- nae, materiae, etc., relinquitur: si non potest tunc tutio- rem partem eligere, scilicet reddendo votum.

3

• Vas. 4•

• lauj. ap. i
§o.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM EXPEDIAT ALIQUID VOVERE

III Cont.

cjp.

S d quartum sic PROCEDITUR. Videtur quod non expediat aliquid vovere. Non enim alicui expedit ut privet se bono quod ei Deus donavit. Sed libertas est unum dc maximis bonis quae homini Deus dedit, qua videtur privari per necessitatem quam votum imponit. Ergo non videtur expediens homini quod aliquid voveat.

2. Praeterea, nullus debet se periculis iniicere. Sed quicumque vovet sc periculo iniicit: quia quod ante votum sine periculo poterat praeteriri, si non servetur post votum, periculosum est. Unde Augustinus dicit, in epistola *ad Armenta- ct Paulinam* *: *Quia iam vovisti, iam te ob- strinxisti, aliud tibi facere non licet. Non talis eris si non feceris quod vovisti, qualis mansisses si nihil tale vovisses. Minor enim tunc esses, non peior. Modo autem, tanto, quod absit, miserior si fidem Deo fregeris, quanto beatior si persol- veris*. Ergo non expedit aliquid vovere.

• ver. *.

3 Praeterea, Apostolus dicit, I *ad Cor.* iv *: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi*. Sed non legitur neque Christum aliquid vovisse, ncc Apo- stolos. Ergo videtur quod non expediat aliquid vovere.

• p>.utxv.w.

Sed contra est quod dicitur in Psalm.*: *Vo- vete et reddite Domino Deo vestro*.

• Art. i. 3•

Respondeo dicendum quod, sicui dictum est *. votum est promissio Deo facta. Alia autem ra- tione promittitur aliquid homini, et alia ratione Deo. Homini quidem promittimus aliquid propter

eius utilitatem, cui utile est et quod ei aliquid exhibeamus, el quod eum de futura exhibitione prius certificemus. Sed promissionem Deo faci- mus non propter eius utilitatem, sed propter nostram. Unde Augustinus dicit, in praedicta • epistola: *Benignus exactor est, non egenus: el qui non crescat ex redditis, sed in se crescere faciat redditores*. Et sicut id quod damus Deo non est ei utile, sed nobis, quia *quod ei redditur reddenti additur*, ut Augustinus ibidem dicit; ita etiam promissio qua Deo aliquid vovemus, non cedit in eius utilitatem, qui a nobis ccrtificari non indiget; sed ad utilitatem nostram, inquan- tum vovendo voluntatem nostram immobiliter firmamus ad id quod expedit facere. Et ideo ex- pediens est vovere.

◀ I

Ad primum ergo dicendum quod sicut non posse peccare non diminuit libertatem, ita etiam ne- cessitas firmatae voluntatis in bonum non di- minuit libertatem: ut patet in Deo et in beatis. Et talis est necessitas voti, similitudinem quon- dam habens cum confirmatione beatorum. Unde Augustinus in eadem epistola dicit quod *felix •OIΦ* necessitas est quae in meliora compellit*.

Ad secundum dicendum quod quando periculum nascitur ex ipso facto, tunc illud lactum non est expediens: puta quod aliquis per pontem rui- nosum transeat fluvium. Sed si periculum im- mineat ex hoc quod homo deficit ab illo tacto, non desinit propter hoc esse expediens: sicut expediens est ascendere equum, quamvis peri-

uluri»,
a Vq.
C Vck
,nher

»icut
'urn:
<ern.
con-
fia
■n·
•ui
Utn
re-
libi
oit
ira
Te
».
m
c-
1.
IS

«r- »>,
Aλ -i·

Ar*. ».

QUAESTIO LXXXVIII, ARTICULUS V

249

-
- tw·»*

culum immineat cadenti de equo. Alioquin oportet ab omnibus bonis cessare quae · per accidens ex aliquo eventu possunt esse periculosa. Unde dicitur *Eccle.* xi *: *Qui observat ventum non seminat: et qui considerat nubes nunquam metet.* Periculum autem voventi non imminet ex ipso voto, sed ex culpa hominis, qui voluntatem mutat transgrediens votum. Unde Augustinus dicit in eadem epistola: *Non te vovisse poeniteat. Immo gaude iam tibi sic non licere quod cum tuo detrimento licuisset.*

a) quae. – etiam addunt Ple.

Commentai·in Cardinalis Caiotani

In articulo quarto eiusdem quaestionis octogcsirnacoctavac, advene quod articulus praesens de utilitate voti inquirit, ut divisio quaestionis et titulus articuli testantur: ita quod *expedire* significat in proposito *utile esse*, sicut in Evangelio ·, *Expedit ut unus moriatur pro populo*. Propter quod in corpore articuli utilitas voti monstratur, non respectu Dei, sed nostri, quoad utrumque, scilicet promissionem et redditionem, ordine tamen praepostero, ab opere ad principium procedendo, ut a notioribus et potioribus fiat disciplina.

In eodem articulo, in responsione ad primum, circa illud. *Talis est necessitas voti* etc., dubium occurrit: quoniam falsum videtur esse quod necessitas voti sit similis necessitati non peccandi. Quoniam necessitas non peccandi est necessitas ad bonum ut distinguitur contra malum: necessitas vero voti est necessitas ad bonum ut distinguitur contra minus bonum. Quia materia propria voti est bonum supcrrogationis, ut patet ex dictis ·, ad quod votum necessitàt: bonum autem supcrrogationis, ut sic, non opponitur malo, sed minus bono. Igitur. – Praeterea, votum non necessitàt ad bonum supcrrogationis absolute, sed ad ulc bonum supcrrogationis, puta peregrinationem, iciunium.etc. Hacc autem bona quandoque sunt impeditiva maioris boni: ita quod, si ille non vovisset, quilibet consuleret sibi quod eleemosynas, aut aliquid aliud maius su-

Ad tertium dicendum quod Christo secundum se non competebat vovere. Tum quia Deus erat. Tum etiam quia, inquantum homo, habebat firmatam voluntatem in bono, quasi comprehensor existens. Quamvis per quandam similitudinem ex persona eius dicatur in Psalm. *, secundum Glossam *: *Vota mea reddam in conspectu limen- tium eum:* loquitur autem pro A corpore suo, quod est Ecclesia. – Apostoli autem intclliguntur vovisse pertinentia ad perfectionis statum quando Christum, *relictis omnibus, sunt secuti**.

p) aufem pro. – D, auUm de P.

pcrcrogationis opus faceret, quam peregrinaretur. Ergo votum necessitàt nd bonum habens per accidens annexum impedimentum melioris. Constat autem quod necessitas non peccandi non necessitàt ad huiusmodi bona, sed ad bonum. Non est ergo talis necessitas voti sicut necessitas non peccandi. – Ncc est *habens similitudinem quandam cum confirmatione beatorum*, propter easdem rationes. – Quorum oppositum in littera dicitur.

Ad hanc dubitationem breviter dicitur quod similitudo, si in omnibus curreret, non esset similitudo, sed identitas: sufficit namque quod teneat quoad id in quo fit assimilatio. Hoc autem est in proposito firmitas seu necessitas ad bonum. In hoc autem constat quod voti necessitas similis est libertati a peccato et confirmationi in bono quae est in beatis, quidquid sit de necessitate ad tale bonum, etc. Et hoc sufficit ad propositum, ubi sustinetur quod necessitas voti non opponitur libertati quia est necessitas ad bonum, sicut necessitas confirmatorum non opponitur libertati quia est necessitas ad bonum.

Pro plenitudine tamen doctrinae, scito quod votum de bono quod quandoque per accidens impediret maius bonum, non ita necessitàt ad tale bonum quin relinquat viam ad melius per commutationem; vel propria potestate, sicut cum commutatur in votum religionis; vel auctoritate superioris, cum commutatur in alia; ut inferius * patet.

vl'® **.
?
.j^ n
cap.xit.vm.ni
[*.< **.'<

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VOTUM SIT ACTUS LATRIAE SIVE RELIGIONIS

Cont. retrahent, hom. ab ingrest. Rclig., cap, x».

D QUINTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod votum non sit actus latriac sive religionis. Omne enim opus virtutis cadit sub voto. Sed ad eandem virtutem pertinere videtur promittere aliquid et tunc sive religionis. Ergo votum pertinet ad quamlibet virtutem, et non specialiter ad religionem.

2. Praeterea, secundum Tullium ♦ ad religionem pertinet *cultum et caeremoniam Deo offerre*. Sed ille qui vovet nondum aliquid Deo offertx, sed solum promittit. Ergo votum non est actus religionis.

3. Praeterea, cultus religionis non debet exhiberi nisi Deo. Sed votum non solum fit Deo, sed etiam sanctis et praelatis, quibus religiosi profitentes obedientiam vovent. Ergo votum non est religionis actus.

Sed contra est quod dicitur Isaiae xix ·: *Colent eum in hostiis et muneribus, et vota vovebunt Domino et solvent.* Sed colere Deum est proprie religionis sive latriac. Ergo votum est actus latriac sive religionis.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, omne P opus virtutis ad religionem seu latriam pertinet per modum imperii, secundum quod ad divinam reverentiam ordinatur, quod est proprius finis latriac. Ordinare autem alios actus in suum finem pertinet ad virtutem imperantem, non ad virtutes imperatas. Et ideo ipsa ordinatio actuum cuiuscumque virtutis in servitium Dei est proprius actus latriac. Manifestum est autem ex praedictis · quod votum est quaedam promissio Deo facta: et quod promissio nihil est aliud quam ordinatio quaedam cius quod pro-

·
p

* αλ. «

mittitur in eum cui promittitur. Unde votum esi ordinatio quaedam eorum quae quis vovet in divinum cultum seu obsequium. Et sic patet quod vovere proprie est actus latriae seu religionis.

Ad primum ergo dicendum quod illud quod cadit sub voto quandoque quidem T est actus alterius virtutis, sicut ieiunare, continentium servare; quandoque vero est actus religionis, sicut sacrificium offerre vel orare. Utrorumque tamen promissio Deo facta ad religionem pertinet, ratione iam* dicta. Unde patet quod votorum quoddam pertinet ad religionem ratione solius promissionis Deo factae, quae est essentia voti : quandoque * etiam ratione rei promissae, quae est voti materia.

Ad secundum dicendum quod ille qui promittit,

inquantum se obligat ad dandum, iam quodammodo dat: sicut dicitur fieri aliquid cum lit causa eius, quia effectus virtute continetur in causa. Et inde est quod non solum danti, sed etiam promittenti gratiae aguntur.

Ai> tertium dicendum quod votum soli Deo fit, sed promissio potest etiam fieri homini: et ipsa promissio boni quae fit homini potest cadere sub voto, inquantum est quoddam opus virtuosum. Et per hunc modum intelligendum est votum quo quis vovet aliquid sanctis vel praelatis: ut ipsa promissio facta sanctis vel praelatis cadat sub voto materialiter, inquantum scilicet homo vovet Deo se impleturum quod sanctis vel praelatis promittit.

y) *quidem*. – Om. IM. l.uUctn ante *continentiam* addunt et.

3) *quandoque*. – vero addunt BDEHIk.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quinto eiusdem octogesimacoctavae quaestionis dubium occurrit circa processum litterae. Nam cx hoc quod votum est promissio Deo facto, ct promissio est ordinatio promissorum in cum cui promittitur, optime sequitur: Ergo votum est ordinatio eorum quae quis vovet in Deum. Et tamen in littera infertur *Ergo est ordinatio in divinum cultum*. Aliud est enim ordinari in Deum, ct aliud ordinari in Deum per viam cultus: caritas namque ordinat in Deum, et non per viam cultus.

Ad hoc dicitur quod quia sermo rei, non res sermoni debet subiici ; et in unaquaque materia sermones inteliiguntUr secundum subiectam materiam: ideo non est facienda vis in verbis, ubi constat dc rebus. Constat autem quod Deo promittimus quidquid promittimus sub ratione reverentiae ; quoniam promittitur ut offerendum Deo. Divinam autem reverentiam constat ad cultum Dei pertinere. Et propterca cx hoc quod voto promissu ordinantur in Deum, infertur: Ergo ordinatur in cultum. Non ergo cx hoc quod aliquid ordinatur in Deum , sed cx hoc quod aliquod promissum ordinatur in Deum, concluditur: *Ergo ordinatur in cultum divinum*. Unde etiam credere et sperare, qui sunt actus thcologalium virtutum, et nmarc Deum, si ex voto fiant, ordinantur, ut exeunt a subiccto, in divinum reverentiam, finem religionis' licet hoc sit per accidens.

II. In responsione ad secundum articuli quinti eiusdem quaestionis octogesimaeoctavac, advene quod promissio potest dupliciter accipi. Primo, in ordine ad rem promissam. Et sic sumitur in littera, ct bene dicitur quod non est dare, scilicet nisi in causa. – Alio modo sumitur ut est in sc quidam mentis actus, quo mens nostra sc subiicit Deo dum promittit illi aliquid. Et sic qui promittit Deo dat Deo non rem dandam, sed mentem secundum illum actum: sicut etiam dictum est · quod oratio est oblatio mentis. Et sic vovens cultum Deo affert etiam in actu. Unde Isaias inter actus religionis non solum posuit reddere vota, sed vovere, dicens: *Vota vovebunt Domino* etc., ut in littera * habes.

111. In responsione ad tertium eiusdem quinti articuli dubium occurrit dc votis quae fiunt sanctis : quoniam male videntur interpretata in littera. Quia eodem modo promittimus sanctis quo accidit Deo: scilicet quod non intercedunt duae promissiones, sicut accidit in votis quae fiunt in manus praelatorum, ut patet cx ipsa vocum differentia. Dicimus namque, *Voveo tibi, sancte Petre*: ct non dicimus, *Voveo tibi, Domine Abbas*, sed, *Voveo Deo et sanctis quod ero tibi obediens*.

Ad hoc dicitur quod quia sancti sunt medii inter Deum ct homines, ct *medium utriusque naturam sapii* ·, ideo diversa dc sanctis sentiuntur in proposito. Si enim considerentur sancti ut homines seu creaturae rationales, capaces secundum se honoris, obedientiae, etc., sic promis-

siones quae cis fiunt non sunt vota, sed possunt esse materni voti. Et in hoc conveniunt sancti cum hominibus viatoribus. Et sic considerat cos littera, loquens dc sanctis cx ea parte qua distinguuntur u Deo: ct verum dicit.

Si autem considerantur sancti ut sunt dii participative, immo ut in cis est ct honoratur Deus, sic promissiones cis factae sunt vota : quoniam Deo in ipsis fiunt. Et quoniam voti nomen sonat promissionem Deo factem, ideo cum absolute quis vovet sancto alicui, intelligitur vovere Deo in illo sancto: sicut blasphemans aliquem sanctum intelligitur blasphemare Deum in sancto illo, ut superius · dictum est, quia blasphemia solius Dei est; simile namque est dc vovere , quoniam soli Deo fit. – Et confirmatur. Quia aliter sanctis, aliter hominibus aliquid promittitur. Sanctis namque promittitur sicut Deo, scilicet non ratione utilitatis sanctorum aut ccrtificationis eorundem, sicut fit hominibus, ut patet in littera articuli praecedentis. Eidem ergo ratione votum fit Deo et sanctis. – Ncc obstat quod vovere sit actus latriac seu religionis. Quoniam eiusdem virtutis actus est vovere ct orare: ct constat quod oramus sanctos in ordine ad Deum. – Et confirmatur hoc cx eo quod voventes non recurrunt ad sanctos nisi sicut orantes ad eosdem recurrunt. Et cum certa ratione nesciamus an sancti nostra vota cognoscant (quamvis pie hoc credamus), consequens est ut vovendo sanctis ad Deum in ipsis recurramus. – Consonat quoque huic interpretationi modus vovendi: quia scilicet sanctis absolute vovemus, sicut Deo; praelatis autem non, sed vovere nos dicimus Deo aut sanctis servare quae homini promittimus, ubi manifeste sanctos contra homines distinguimus, ponentes illos cx parte Dei. Et hoc dc facto servatur in professione fratrum Ordinis Praedicatorum voventium Deo, Beatae Muriae, beato Dominico, et omnibus sanctis, quod erunt obedientes praelato suo.

IV. In eadem responsione dubium occurrit, an, quando in voto concurrunt duae promissiones, altera ut materia, altera ut essentia voti, si quis transgressor voti extiterit, peccatum duarum spccicrum incurrat. Verbi gratia, voveo Deo quod ero obediens praelato meo. si sum inobediens, an peccem solum contra votum; an etiam contra obedientiae virtutem, ut sic peccatum sit et in specie sacrilegii ct in specie inobedientiae. Et est ratio dubii quia, si sic dicitur, pari ratione vovens ieiunare dic sabbati, frangendo postmodum iciunium peccabit etiam dupliciter, scilicet peccato gulae ct peccato sacrilegii. Quod videtur falsum, cum contingat frangere votum iciunii absque violata sobrietate. – Si vero non sic dicitur, pari ratione frangens iciunium praeceptum ab Ecclesia non peccaret contra sobrietatem seu abstinentiam, sed solum contra ubedientiam : cuius op* positum superius * ct inferius *· habetur. Est enim votum lex singularis, sicut praeceptum lex communis.

•Qu. LXXUtii.in. J.*Jy·Ci. Com. racnt.

• Vjj. Srd cont.

'Axl»loL de Par= ti'. Animal, lib. III, op. t.

V. Ad huius evidentium, primo sciendum est quod inter praecepta legis et votu est convenientia secundum aliquid, ct differentia secundum aliquid. Conveniunt siquidem in hoc quod tam praecepti quam voti materia est actus virtutis: praecipit siquidem lex quae sunt iustitiae, mansuetudinis, temperantiae, etc. * Differunt vero in hoc quod materia praecepti est actus necessarius ad virtutem, sine quo scilicet virtus salvari nequit: sive ista necessitas sil cx natura actus absolute, ut patet dc honorationc parentum (sine ea siquidem non potest salvari pictas), et dc furto, homicidio, adulterio, etc., cum quibus non stat virtus; sive ista necessitas sit cx positione legis, ut patet dc coniunctionc carnali cum consanguineis vel ntTmibus in secundo ct alii gradibus; est enim huiusmodi abstinentia necessaria ad castitatem non cx natura actus et virtutis, ut patet in antiquorum sanctis matrimoniis in talibus gradibus, sed cx legi* determinatione. Et simile est de iciunio respectu abstinentiac, extractione homicidae dc ecclesia respectu sacrilegii, et aliis eiusmodi. Materia vero voti est actus suprcrcognitionis. Nec cx voto fit talis actus necessarius ad virtutem illam, quoniam votum non respicit virtutem illam ut finem, sicut lex, cuius est facere homines virtuoso*: sed fit cx voto talis actus necessarius ad virtutem religionis, cx hoc ipso quod assumitur ut materia voti. Ita quod actus voto promissus, puta iciunare sabbato, qui erat supererogationis respectu operantis ct virtutis illius ad quem spectat actus ille, puta iciunare, factus est cx vi voti necessarius respectu operantis ct respectu religionis, cuius est vovere ct reddere vota: et non est foetus necessarius respectu illius virtutis cuius actus iciunare est, puta abstinemine. Ita quod sicut praeceptum positum substernit actum iciunii virtuti abstinentiae tnnquam necessarium ad illam, ct proptcrca frangens ieiunium Ecclesiae peccat contra abstinentiam, et non contra obedientinm formaliter, si desit contemptu* ; ita votum substernit actum iciunii virtuti religioni* unquam necessarium ad illam, ct proptcrca frangens ieiunium votivum peccat contra religionem, et non contra abstinentiam formaliter, *i desit superfluitas gulae opposita abstinentiae.

Sciendum secundo, quod sicut promissio facta Deo est actus religionis, ita promissio facta homini est actus fidei quae est virtus moralis. Et ratio in promptu est: quia scilicet eiusdem virtutis est promittere el reddere promissa; est enim fides, ut Tullius · ct Augustinus ·· dicunt, *qua fiunt dicta*. Fidei igitur actus est promittere homini. Sed quoniam valde diversa sunt quae contingit hominem homini promittere, materia promissionis non habet certam ct determinatam virtutem : contingit enim promittere homini actum iustitiae necessarium, ut reddere depositum vel mutuum, aut conferre officium reipublicac parti digniori ; ct actum fortitudini* suprcrcogationis, ut pugnare pro «mico; vel librcalitatis, ut donare praedium, etc.

Quibus praemissis, respondetur quaesito cum distin-

ctionc: quod quando in voto sunt duae promissiones, si promissio quae dicitur materia voti secundum se obligat ad mortale, tunc transgressor voti peccat contra votum, ct contra fidem, ct ulterius contra illum virtutem, quia actus promissus erat necessarius ad virtutem. Ut palet si quis non solum promineret homini reddere depositum, sed voveret Deo quod sersarci promissum homini: transgrediendo namque votum, triplicem deformitatem incurreret, sacrilegii, infidelitati* et iniustiuiac. – Si autem promissio illa facta homini absolute non obligat ud mortale, sed obligatio ad mortale est solum ratione adiuncti voti, tunc transgressor non incurrit peccatum nisi contra votum. Et hoc, loquendo dc peccato quod perfecte est peccatum, scilicet morule: quod dico, quia possent aliae deformitates leves udiungi.

Unde quia promissio dc obedientiu quae fit praelati» cx se absolute obligat ad mortale, etiam si nunquam voto firmarciur, quoniam est in perpetuae obligationis vinculum : ideo transgressor voti obedientiae peccat dupliciter, ct contra votum ct contra obedientinm.

VI. Et cx his patet solutio primae obicctionis ·, et si- · N«a. tv. milium, assumendo pro regula quod quando actu* cadens sub \oio non esset necessarius cessante voto, tunc transgressio unius esset speciei : quando vero esset necessarius, tunc, ultra transgressionem voti, fieret contra illam virtutem. Et inde est quod licet coniugatus et non coniugatus haberent votum castitatis, si coniugatus utatur uxore sua post votum petendo debitum, peccat contra votum et non contra castitatem: non coniugatus vero, si cognoscat mulierem, peccat contra votum et contra castitatem.

Secundae quoque obicctionis patet etiam solutio: quod scilicet non eat par ratio dc praecepto ct voto, licet votum quaedam singularis lex sit. Quoniam praeceptum ordinatur ad virtutem illam cuius actum praecipit. Cuius signum manifestum est quod iudex capiens in ecclesia homicidam est sacrilegus, non autem capiens nocturnum populatorem ·, ct cognoscens consanguineam quarto gradu ··, ct cognoscens consanguinitatem ad Tertium solum gradum: committente* siquidem hacc sacrilegii ct incestu* rei dicuntur, ct non rebellioni» aut inobcdicntiac. Hoc enim testatur quod praeceptu ordinant actum ad virtutem illam cui substernitur. Votum vero ordinat actum ad religionis virtutem, cui netum quem pro materia assumit, substernit. Quoniam nihil aliud votum facit nisi quia assumit talem actum in materiam religionis; sicut praeceptum, ut dictum est, assumit talem actum in materiam tab's vel talis virtutis. Non est ergo in voto suprcrcogationis nisi simplex transgressio voti : in praecepto autem est transgressio virtutis, ci si contemptu* praecepti adsit, est etiam transgressio obedientiae debitae superiori, cui contemptu* opponitur. Quod in voti transgressionc non habet locum, quia non α superiore, sed a scipso votum est: nisi forte adesset contemptu* divini praecepti dc voto servando.

•Cy.âtfrrqjg,

ck.
Ⲫⲁ&Btunri»,
Ⲫⲓ

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM MAGIS SIT LAI DABILE ET MERITORIUM FACERE ALIQUID SINE VOTO QUAM EX VOTO

Infra, qu. ci.txxn, art. a; III! Can!, Gent., cap. cxxxxnn; Cunt. retrahent, hom. ab inçrtii. Ctp. xi *qq.; De Perfect, vit. spirit., ⲙⲡⲥ. ⲭⲓⲓ; QuaJI. III, qu. v, art. a, ad 5.

Bd sextum sic proceditur. Videtur quod magis sit laudabile et meritorium facere aliquid sine volo quam cum voto. Dicit enim Prosper, in U *de Vila Con-* *tempi*. *: *Sic abstinere vel iciunare debemus ut non nos necessitati ieiuandi subdamus: ne iam non devoti, sed inviti rem voluntariam faciamus.* Sed ille qui vovet ieiunium subdit se necessitati ieiuandi. Ergo melius esset si leiuaret sine voto.

2. Praeterea, Apostolus dicit, II *Cor.* ix ♦ *L'nus* · · v«n. ? *quisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Sed quidam ea quae vovent cx tristitia laciunt: et hoc videtur procedere ex necessitate quam votum imponit, quia *necessitas contristans est*, ut dicitur V *Metaphys.* * Ergo melius est aliquid tacere sine voto quam cum *.p '. voto.

ut

† Ar! J, M t

itas

vo-

io-

II

1 T itev -

>i- T

•Q«, m. «n.t

la

1-

le

n

i

}

• Los. au c «q.

•Eoirt.axni. xJ. XI.V

•ακρ «•

m. Quoad secundum ♦, differentia est inter vota maxi-

morum et diuturnorum bonorum, et alia vota. Nam poe-

nitentia votorum maximorum ac diuturnorum, ratione suae

materiae infert remissionem voluntatem in bono quum

fuert quae sine detrimento virtutis perseverantiae non

est. Nam ubi prius iste quem modo poenitet fecisse so-

QUAESTIO LXXXVIII, ARTICULUS VII

53

poenitcotio voti : et aliud de poenitentia eius quod cit fe-
ciic votum. Nam poenitentia voti est dolcrc de promiss-
sione. Qui nutem dolet de promissione promissionem non
servat: ut potet in his qui de malis promissionibus, pro-
positis et deliberationibus dolentes, propositum dclibra-
tionemque mutant et promissionem non servant. Propter
quod poenitentia voti peccatum mortale est manifeste. Sed
de tali poenitentia non est praesens quaestio.

Poenitentia autem eius quod est fecisse votum est dolor
de praeterita applicatione sui ad vovendum, et non Je voto
ipso. Dolet enim talis poenitens quod se subiecit voto : et
non mutat propositum adimplendi promissa, propositu et
deliberata. Et de hac poenitentia est praesens quaestio,
quae vocatur abusive de voto, quia est de voto quoad
eius emissionem. De huius igitur poenitentia absolute lo-
quendo, dicendum est quod est de genere actuum qui ab-
solute sumpti male sonant, qui tamen udiunctis quibus-
dam conditionibus honestantur : sicut occidere hominem
male sonat, sed si adjungantur debitae conditiones, scilicet
propter iustitiam, etc., est netus honestus. Non solum nam-
que votum, sed etiam applicare se ad vovendum est actus
bonus: ac per hoc male sonat quod si materia poeniten-
tiae, quoniam poenitentia malorum est. Sed si causae ali-
quae rationabiles adiungantur, poterit actus honestari. Ne-
que enim emissio voti est ita de genere bonorum ut non
possit licite esse materia actus nolitionis: ut patet in eo
qui vult non vovere, seu refutat vovere. Nec obstat quod
emisisse votum est praeteritum : quia eiusdem rationis est
actus praeteritus et luturus; eiusdem siquidem rationis est
velle occidere hominem, et velle occidisse hominem. Si-
militer non obstat quod netus praeteritus est iam accepta-
tus: quoniam ipsa acceptatio praeterita et futura eiusdem
est rationis, et idem est de ipsa iudicium et applicatione
ad vovendum. Ratio autem quare aliquod bonum potest
licite esse materia nolitionis, ne per hoc poenitentiae, est
quia tale bonum non est necessarium ad salutem: quoc
enim sunt necessaria ad salutem non possunt licite refu-
tari; et similiter non potest eorum esse poenitentia sine
peccato mortali, ut patet.

m. Quoad secundum ♦, differentia est inter vota maxi-
morum et diuturnorum bonorum, et alia vota. Nam poe-
nitentia votorum maximorum ac diuturnorum, ratione suae
materiae infert remissionem voluntatem in bono quum
fuert quae sine detrimento virtutis perseverantiae non
est. Nam ubi prius iste quem modo poenitet fecisse so-

tum religionis nut continentiae, perseverabat in comphecn-
lia inchoata utrimque, scilicet eius quod est facerc tale
votum et ipsius voti, modo, mutata voluntate circa pri-
mum, non perseverat in illo, quod est quasi radix tanti
boni: et consequenter magis ex necessitate quam amore
perseverat in conservando continentiam et religionem. Quod
sine peccato veniali non est, non pani periculi ad dispo-
nendum ad mortale : cui enim minus continentia aut re-
ligio placet, non facile tot pericula evadet, aut remedia
opportuna suscipiet, castigando corpus, etc.

Poenitentia autem aliorum votorum, ut peregrinationis,
iciunii, et huiusmodi, ratione materiae non inferunt re-
missionem voluntatem in bono: quoniam sunt particularia
quaedam parva bona, et constat facile aliquem ista bona
refutare propter meliora. Unde huiusmodi votorum poe-
nitentia nec ratione formae nec ratione materiae est pec-
catum, si ex rationabili causa sit. Alioquin, veniale pec-
catum eat.

IV. Quoad tertium ♦, distinguendum est, quod aut poc-
nitentia est de operibus bonis factis ex voto praesupposito
voto: et sic est manifeste peccatum morale. Hoc enim
nihil aliud est quam dolcrc de praeterita observatione voti,
quam constat fuisse de necessitate salutis. – Aut poeniten-
tia est de ipsis eisdem operibus non praesupposito voto,
sed magis cum eradicatione voti. Verbi gratia, plantavit
quis arborem fructiferum in horto suo, multo tempore
fructu» protulit: poenitet post multum temporis dominum
plantasse in suo horto arborem illum, vclletque caruisse
semper illa arbore et frudibus perceptis potius quam ha-
bere illam cum fructibus. Sic in proposito poenitet aliquem
se professum esse, vclletque nunquam professum esse,
non curans quod etiam non fecisset tot bono quae fecit
servando professionem suam, etc.: poenitentia siquidem
ista non est de observatione voti, sed de ipsa applicatione
ad votum cum subsecutis nullo praesupposito vinculo. Et
talis poenitentia eiusdem est rationis cum poenitentia talis
voti, secundo loco - discussae. Ac per hoc, si habet pro ma-
teria maxima diuturnaue bona, ut castitatem vel religio-
nem, peccatum tanto gravius est quanto remotioris a bono
voluntatis est. dum omnia refutaret bona peractu si posset:
infra latitudinem tamen venialium valde proximorum casui
ad mortale. Si vero habet pro materia particularia pena
bona, posset esse sine peccato, si rationabilis causa sub-
sisteret.

Et ex his patet responsio ad obiecta -.

*N<m· u

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM VOTUM SOLEMNIZETUR PER SUSCEPTIONEM SACRI ORDINIS.
ET PER PROFESSIONEM AD CERTAM REGULAM

IV Sent., dūt. xxxvm, qu. i. Art. j, qu· 3; Quodl. III, qu. m, en. I.

*nt> septimum sic proceditur. Videtur quod
H votum non solemnizetur per susceptio-

^ad certam regulam. Votum enim, ut
dictum est ♦ promissio Deo facta est. Ea vero
quae exterius aguntur ad solemnitatem pertinentia
non videntur ordinari ad Deum, sed ad homines.
Ergo per accidens se habent ad votum. Non
ergo solemnitas talis est propria conditio voti.

2. Praeterea, illud quod pertinet ad condi-
tionem alicuius rei, videtur posse competere
omnibus illis in quibus res illa invenitur. Sed
multa possunt sub voto cadere quae non per-
tinent neque ad sacrum ordinem, neque perti-

nent e ad aliquam certam regulam: sicut cum
quis vovet peregrinationem, aut aliquid huius-
modi. Ergo solemnitas quae fit in susceptione
sacri ordinis vel in promissione ? certae regulae,
non pertinet ad conditionem voti.

3. Praeterea, votum solemne idem videtur
esse quod votum publicum. Sed multa alia vota
possunt fieri in publico quam votum quod emit-
titur in susceptione sacri ordinis vel professione
certae regulae: et huiusmodi etiam vota possunt
fieri in occulto. Ergo non solum huiusmodi vota
sunt solemnia.

Sed cobTRA est quod solum huiusmodi vota
impediunt matrimonium contrahendum et diri-

ta-

0

a) pertinent. – Om. ADGHLtC.

l) prumunonc. – pro/eMfone PDGIbCK.

muni iam contractum; quod est effectus voti solcmnis, ut infra dicetur in Tertia huius operis

Partc ·

r Respondeo dicendum quod unicuique rei solemnitas adhibetur secundum illius rei conditionem: sicut alia est solemnitas novae militiae, scilicet in quodam apparatu equorum et armorum et concursu militum; ct alia solemnitas nuptiarum, quae consistit in apparatu sponsi et sponsae et conventu propinquorum. Votum autem est promissio Deo facta. Unde solemnitas voti attenditur secundum aliquid spirituale y, quod ad Deum pertineat: idest secundum aliquam spiritualem benedictionem vel consecrationem, quae cx institutione Apostolorum adhibetur in professione certae regulae, secundo gradu post sacri ordinis susceptionem, ut Dionysius dicit, vi cap. *Eccles. Hier.*

Et huius ratio est quia solemnitates non consueverunt adhiberi nisi quando aliquis totaliter mancipatur alicui rei; non enim solemnitas nuptialis adhibetur nisi in celebratione matrimonii, quando uterque coniugum sui corporis potestatem alteri tradit. Et similiter voti solemnitas adhibetur quando aliquis per susceptionem sacri ordinis divino ministerio applicatur; et in professione certae regulae, quando per abrenunliationem saeculi ct propriae voluntatis aliquis statum perfectionis assumit.

y) spirituale. – speciale G. – Pro pertineat, pertinet IbK.

Commentaria Cardinalis Caietani

I N articulo septimo quaestionis octogcsimacoctnvac dubium occurrit, in quo consistit solemnitas voti. Et est ratio dubii tum ipsa rei obscuritas; tum diversitas opinionum; tum necessitas sciendi hoc, quoniam hinc multarum quaestionum solutiones pendent. Et nc in aequivoco laboremus, *quid nominis* praeponamus. Solemnirutis nomine in proposito nuncupamus *illud unde votum habet quod dirimat matrimonium*. In hoc enim secundum omnes differt votum solemne u voto simplici, quod votum solemne non solum impedit, sed etiam dirimit matrimonium si contrahatur, ita quod matrimonium post contractum est nullum: votum autem simplex impedire solummodo matrimonium potest.

Est igitur triplex de hoc opinio. Prima est quod solemnitas voti consistit in benedictione scu consecratione voventis. Dupliciter enim solcmnizatur votum: scilicet per professionem religionis approbatae; ct per susceptionem sacri ordinis. Et in susceptione sacri ordinis manifeste intervenit consecratio voventis. In professione vero intervenit benedictio: ut patet cx vi cap. ♦ *Eccles. Hier.*, ubi ritus constituendi monachum ponitur; ct in Pontificali seu Ordinario Romanae Ecclesiae, ubi etiam ordo constituendi monachum habetur, licet aliter quam tempore Dionysii fiebat.

Sed haec opinio faba est. Tum quoniam solemnitas voti non consistit in eo sine quo votum solemne invenitur. Sed votum solemne religionis sine omni benedictione voventis invenitur. Ergo solemnitas eius non consistit in benedictione voventis. – Patet minor dupliciter. Primo, quia professio tacita, voluntate deliberata acceptata, est vere votum solemne, non praesumptum, sed vere actum: ct tamen sine omni benedictione fit. Secundo, quia professio explicita non fit in omnibus religionibus approbatis cum benedictione: ut patet in ordine Praedicatorum, ubi solae vestes benedicuntur post professionem immediate; ita quod etiam hoc fit postquam est solempni voto alligatus ille cuius vestes benedicuntur.

Ad primum ergo dicendum quod huiusmodi solemnitas perlinet non solum ad homines, sed ad Deum, inquantum habet aliquam spiritualem consecrationem seu benedictionem, cuius Deus est auctor, etsi homo sit minister: secundum illud *Num. vi **: *Invocabunt nomen meum superfilios Israel, et ego benedicam eis*. Et ideo votum solemne habet fortiolem obligationem apud Deum quam votum simplex*; et gravius pcccat qui illud transgreditur. – Quod autem dicitur quod *votum simplex non minus obligat apud Deum quam solemne **, intelligendum est quantum ad hoc quod utriusque transgressor pcccat mortaliter.

Ad secundum dicendum quod particularibus actibus non consuevit solemnitas adhiberi, sed assumptioni novi status, ut dictum est *. Et ideo cum quis vovet aliqua particularia opera, sicut aliquam peregrinationem vel aliquod speciale ieiunium, tali voto non congruit solemnitas: sed solum voto quo aliquis totaliter se subiicit divino ministerio scu famulatui; in quo tamen voto, quasi universalis, nulla particularia opera comprehenduntur.

Ad tertium dicendum quod vota ex hoc quod fiunt in publico possunt habere quandam solemnitatem humanam: non autem solemnitatem spiritualem cl divinam, sicut habent vota praemissa. etiam si coram paucis fiant. Unde aliud est votum esse publicum, et aliud esse solemne.

Qmdo rresl- Irri, EXMII

• Loc. OX.

Qu. I. K7. 3.

• part *

U
n
e
e
·V·
»
f
a
us

mancipando hominem nd divinum cultum ct religiosa opera, «tare potest cum voto simplici: ut patet si Ecclesia insti- tueret quod in sacro ordine ct religione aliqua votum sim- plex fieret. – Et rursus, in sacro ordine mancipatur homo ad dhinutn cultum sine dependentia ab annexo voto: ut patet in Ecclesia primitiva; ct orientali usque in hodie- rum diem. In religionibus vero, quantumcumquc aliquis exhiberet seipsum ct voveret, nisi Ecclesiae auctoritas in- terveniret. nunquam votum religionis esset solemne: ut patet de votis profitentium religionem non approbatam, quamvis sanctam.

III. Est igitur tertia opinio, quae est veritas, quod eo- lemnitas voti consistit in hoc quod Ecclesiae auctoritate statutum est tale votum esse solemne , scilicet per quod homo inhabilis est ud matrimonium : ut in voto sacri or- dinis, ct in voto regularis obedientiae, castitatis pauperts- tisque, ut est votum religionis. Probatur autem hoc esse verum tam cx eo quod Ecclesia posset statuere quod qui- cumqtic coram tribus voveret continentiam, faceret votum solemne continentiae, ita quod ipso facto esset voto so- lemni adslinctus: sicut statuit · quod quicumque suscipit ordinem sacrum emittat votum continentiae, quod voluit Ecclesia esse solemne *. Constat autem quod in cusu dicti statuti ̄nūllā bēñēdiċtiō, nulla consecratiō, ̄nūlla mutatio status, nisi consequens dictum votum, interveniret. Sola ergo Ecclesiae auctoritate praeveniente votum quod in se esset simplex, est solemne.

Et confirmatur hoc cx profitentibus tria votu dc facto, hoc est sine Apostolica auctoritate, scilicet obedientiae, paupertatis et castitatis, in religione non approbata ad hoc quod sit simpliciter religio: ut multis personis tertii habitus cx devotionis fenore inventum est contigisse. Huiusmodi enim vota non excedunt vim voti simplicis, cx hoc solo quod auctoritas Ecclesiae dccst. Secus autem esse dc eis- dem personis tertii habitus tria religionis vota profilentibus dc licentia Sedis Apostoliene, Sixtus IV per bullam dccla- ravit. Et hoc est quod in Sexto · Bunifucius VIII determi- navit, dicens quod *solemnitas voti sola Ecclesiae institu- tione est inventa*. Et proptcrca Apostolica auctoritate de- crevit duo tantum vota esse solemnia : scilicet religionis approbatae, ct ordinis sacri.

IV. Et si contra dictam doctrinam oblidatur quod con- tradicit Auctori in littera quoad primae opinionis reicctio- rlcū *. cl ̄n IV *Sent.*, dist. xxxv m tam quoad secundae opinionis refutationem * quam quoad ternae opinionis as- senionem ·: – respondeo quod quantum nd primam opinio- nem spectat, in acquivoco lone sumus. Quia Auctor dc so- lemniutc sacremoniali dc facto ordinata in huiusmodi votis adhibenda loquitur: ego autem dc sokmnitatc qua ipsum votum absolute in se habet quod sit solemne. Verun- tamen dc benedictione, cuius meminit in littera, latior erit sermo ♦.

Quantum vero ad secundam ct tertium opinionem, non contradico Auctori. Ad cuius evidentiam, scito quod exhi- bitio sui ipsius ct statutum Ecclesiae possunt dupliciter considerari. Scilicet seorsum: et sic neutrum sufficit ud so- lemnitatem voti. Et proptcrca secunda opinio, ponens in sola exhibitione consistere solcmuitatcm, refutata est: ct ab ipso Auctore refutatur, IV *Sent.*, dist.xxxv m, qu.i, art. 2, qu' 3, dum dicit quod quantumcumquc aliquis profiteatur, nisi servato positivo iure hoc faciat, non est votum solem- ne, Proptcrca quoque tertia opinio ab Auctore ibidem refutatur, quod scilicet super simplici statuto Ecclesiae fun- datur. Oportet namque, iuxta secundum distinctionis pro- positae membrum, umbo simul concurrere: scilicet ct Ec- clesiae auctoritatem, et ex parte voventis impotentiam tra- dendi seipsum alteri. Qunc impotentia, quia negatio est, fundatur super affirmatione uut approbatae exhibitionis sui ipsius, ut Auctor voluit ct rationi consonat, quasi Eccle- sia propter hoc inhnbhtct ad carnis seu mundi opera, quia approbat exhibitionem ud Dei cultum seu famulatum ; «ut approbati sic voti ut ex hoc ipso quod votum est sic, hoc est cum inhabilitatione voventis ad matrimonium etc., approbatum prius ab Ecclesia, impotentia istn consequatur; utroque siquidem modo Ecclesia facere potest.

V. Ex quibus patet prirno, quod ad solemne votum duo exiguntur tantum: nam cx parte voventis requiritur quod voveat; cx parte autem Ecclesiae, quod votum sit inhabi- lium* hominem ad matrimonium, etc. Hanc enim inhnbil- itantem vim non posse votum cx privata potestate habere, sed ab Ecclesia solum, manifeste patet ex eo quod, sublata Ecclesiae approbatione ct institutione, quantumcumquc ali- quis suscipiendo subdiaconatum voveret castitatem, ct qui- cumquc alius professionem alicuius religionis faceret, nun- quam solemnī voto ligaretur, nunquam inhabilis esset ad matrimonium, quamvis peccaret contrahendo, utpotc con- tra votum simpliciter agens. Et in hac vi consistit solem- nitas voti.

Patet secundo, quod hacc vis inhabilitans, secundum praesentes Ecclesiae institutiones, convenit voto ratione ex- hibitionis ipsius voventis ad cultum ordinis sacri vel fa- mulatum religionis approbatae. Cuius signum evidens est quod si quis susciperet ordinem sacrum 0 non-cpiscopo, ac per hoc non susciperet in veritate sacrum ordinem, non ndstringcrctur voto solemnī ad castitatem. Hoc enim ideo est quia Ecclesia vim inhabilitantem statuit in voto me- diante ordine ·. Et simile est dc professione omnino in- valida, Et proptcrca ius canonicum ♦ ct omnes dicunt quod votum solcmnizatur per susceptionem ordinis sacri, vel per professionem religionis approbatae.

Patet tertio, quod hacc vis inhabilitant non necessario exigit talem exhibitionem ud hoc quod possit inesse voto cx nova constitutione Ecclesiae. Quoniam posset Ecclesia statuere quod voveas coram tribus continentiam emittere intclligatur votum inhabilium* ud matrimonium, seu votum solemne continendae, quod idem est.

Et cx his omnibus apparet quod omnes opiniones ali- quid veri dixerunt, ct quod doctrina hacc non contraria- tur Auctori.

VI. In eodem septimo articulo, tam in corpore quam m responsione ad primum, advene quod in voto solemnī per susceptionem sacri ordinis manifeste invenitur aliquid aliud a voro spectans ad Deum, scilicet ipse ordo sacer. In volo autem professionis benedictio spiritualis, cuius meminit Auctor, non invenitur universaliter, ut consuetudo Ecclesiae testatur: non enim ministri Ecclesiae invocant, ut Deum benedicere putemus, iuxta auctoritatem litterae; quae non adducitur ab Auctore ad probandum quod in professione fiat benedictio, sed ud hoc quod, quando per ministros Ecclesiae fit benedictio, Deus est qui benedicit. Quare autem Auctor benedictionem ad votum solemne omnis approbatae religionis extenderit, ratio esse videtur quia attendit ad id quod dc iure fieri debere videtur, ct non ad id quod fit; quasi praesumatur quod profitantes absque benedictione intclligunlur profiteri cum benedictione, sicut ab Apostolis et Ecclesia institutum est dc monachis; sicut profitentes tacite per habitus gestationem post an- num, etc., praesumuntur vovere solemniter sicut ab Eccle- sia institutum est ·. Ratio vero quare benedictionem hu- iusmodi canti fecerit, videtur esse quia aliter stabiler fundare indispensabilitntem voti sokmnis religionis, iuxta de- cretalem allatam inferius in nrt. 11 ·, non poterat.

Ad cuius clariorem notitiam, scito quod in votis sole- mnibus quae habet Ecclesia, vidit Auctor tria inveniri, sci- licet votum, mancipationem ud divinum cultum seu famu- latum. ct consecrationem seu benedictionem. Et supponit, ut inferius * patet, quod votum religionis esset indispen- sabile per quamcuniqu Ecclesiae auctoritatem. Et proptcr- ca oportuit quod indisptnsabiliutem fundaret super aliquo quod non subiicrctur ecclesiasticae auctoritati quoad illius mutationem. Et quoniam tam votum quam mancipatio ad Dei famulatum, utpotc hominum opera, ab Ecclesia mu- tari possunt, ad opus Dei recursum Imbuit. scilicet cose- sccrationcm ct benedictionem, ut. in his constituendo so- lcmnitutem voti, indispensabile concluderet votum solemne quoad id quod per se ad solcmnitatcm spectat, ut m dicto articulo inferius patet. Hacc esc radicatis ratio qunc coe- gisse videtur Auctorem nd ponendum quod solemnitas voti consistit in consecratione vel benedictione divina.

Altera autem ratio quae in hac littera atfertur cx simi-

a*. St Veto tl
rtimifi,
bt Sedo»

•Ucoi

•*i. α
•v«sL«.

■·Geo'

• c«p·
hw», O/ 1 Q'o ft

Sesto.
• Ibll

• C*r EA rurfē
Zxi, 0o fe#: e:
TrjunMI. 4J
RfL cep. h ŷxi
Jekv.eITrm
iJRrt.jo Sesto

fex of Fh»*.
a/fet
• AU- SrJ er*.

' '«. 'i

• Vij. Fest. *Jr Sigiif.* lib. XVII *iVoc.S>*. *Iraaia* , &Jl>> ; Augatt. , Serm. cdtxxvi *Je Tr'p* .³¹« Senti. CCcXVIJ.

' Ilie <i nuro. i.

litudinc solcmnitatuni in ulii& actibus acu statibus, scilicet militiae et nuptiarum, fundata super ratione communi, quin scilicet *solemnitas unicuique rei adhibetur secundum illius rei conditionem*, efficaciter infert quod solemnitas cacrcino-nialis in voto debet fieri secundum aliquid spectans ad Deum, puta secundum puritatem mentis, confessionem ct caeremonias ecclesiasticas ad Dei cultum pertinentes, sicut etiam ipsum votum ad Dei cultum pertinet, cum sit reli-gionis netus hoc enim optime infertur cx ratione, ct si-militudine militiae et nuptiarum. Sed, toto hoc concesso, non habetur quod solemnitas qua votum habet vim diri-mendi matrimonium, consistat in his caeremoniis, uut di-vino ctfectu per ens. Videtur siquidem mihi quod hoc in loco distinctio illa locum habeat, scilicet de prima impo-sitione nominis, et dc translatione eius ad aliud significan-dum. Solemnitas namque, si secundum propriam signifi-cationem sumitur, cacrcmonialisi, ct praecipue sacra impor-tare videtur, quae singulari quodam tempore fiunt *: et inde translatum est ad alia. Et a consuetudine Ecclesiae factum est ut. cum de voto agitur, significet in voto vim diri-mendi matrimonium, seu id unde votum habet vim talem. Unde Auctor, ad propriam vocabuli significationem more suo adspicicns, ct in caercomonialibus significatis nomine solemnitatis divinum opus contemplatus, ad ipsum divi-num opus, scilicet spiritualem benedictionem, solcmnitain nomen applicavit, volens quod cx tali divino opere votum habeat vim dirimendi matrimonium, etc. Ut nutem cx di-ctis . patet, haec benedictio non invenitur in omni vero voto solcmni. Et ubi invenitur, per accidens se habet ad solemnitatem voti, non cacrcmonialcm, sed legitimam, de qua est quaestio. Quae voti solemnitas ideo vocari po-test legitima, quia, lege sancita ct hoc nomine nuncupata, legis vim habet. Haec autem ideo dicta sint ut mens lit-terae percipiatur ct ut scias solemnitatem duplicem esse in voto, scilicet cacrcmonialcm, et legitimum, quae ratione caeremoniarum adiunctnrum sortita videtur nomen sole-mnitatis. Sed de nomine non est quaestio, sed dc re.

VH. In eadem responsione ad primum eiusdem septimi articuli dubium occurrit, nn distinctio voti simplicis ct so-lemnis fit specifica, sic quod transgressor utriusque simul incurrat deformitates duarum spccicrum : verbi gratia, ha-bens votum solemne ct simplex continentiae, si fornicatur, peccet contra continentiam, lutriam voti simplicis, ct la-trium voti solemnis. Apparet enim cx dictis Auctoris in

IV. dist. xxxvni ♦, quod distinguuntur haec vota specie, sicut vegetativum ct sensitivum: ct consequenter quod duorum tpccierum mala incurrat transgressor utriusque. - In op-positum videtur esse quia nihil est vinculi, nihil virtutis in voto simplici quod non sit in solcmni. Et similiter quidquid transgressionis est in voti simplicis violatione, clauditur in violatione solemnis. Nulla ergo alia additur deformitas cx violatione simplicis voti dc eodem.

Ad hoc dicitur quod quemadmodum oculus hominis et oculus lconis sunt eiusdem speciei inquantum sunt po-tentiae visivac, propter identitatem formalem obiecti utri-usque, puta coloris (potentiarum enim diversitas vcl iden-titas formalis penes obiecti formalis diversitatem vcl iden-titatem attenditur), ct sunt diversarum spccicrum inquam-tum sunt naturalia membra hominis et lconis, iuxtn illud Averrois, in 1 *de Anima **, *Membra hominis ct membra leonis differunt, quia anima hominis differt ab anima leo-nis* (haec siquidem distinctio cx parte subiccti seu haben-tis se tenet): ita votum solemne ct votum simplex, si ad actus referantur, praesupposita identitate materine, eiusdem sunt speciei, quoniam utrumque cultum Deo affert pro-mittendo idem; si autem referantur nd voventem, sic clau-dunt in se diversitatem specificam, saltem propter inhabi-litatcm voventis ad opposita, puta ad matrimonium, ad habendum proprium, etc. Propter quod, votum solemne dicitur habere plene vim obligutivam : simplex autem non. Quoniam simplex votum continentiae sic obligat ad con-tinentiam quod relinquit potentiam nd matrimonium et eius opus: solemne autem sic obligat quod vovens est in-habilis ad matrimonium ct eius opus, ita quod, si contra-hat matrimonium, est nullum, et si utatur illo, peccat mor-taliter, etiam reddendo debitum. Et quoniam distinctio spe-cifica vitiorum cx parte obiecti attenditur, unde non est hic diversitas; ideo eiusdem speciei est transgressio voti solemnis solum . ct coniuncti cum voto simplici praece-dente vcl sequente. Inimo eiusdem est speciei transgressio solemnis et simplicis, el differunt solum secundum magis ct minus grave. Unde in littera dicitur quod gravius pec-cat qui solemne transgreditur.

Ad obiectionem autem ex IV *Sent.* dicitur quod distin-ctio specifica qua sensitivum m homine differt specie α sen-sitivo puro, puta in leone, non est ex pane obiecti, ut patet dc oculis ct ceteris sensibus, sed cx pane habentis. Unde cx hoc non habetur aliquid contra determinationem factam.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM ILLI QUI SUNT ALTERIUS POTESTATI SUBIECTI IMPEDIANTUR A VOVENDO

Infra, qu. cxxxxix, art. 5; IV *Sent.*, dUL XXXII, art. 4; dūt. xixwti. qu. t. art. 1, qu* 3; *Contra retrahent, horn, ah ingress.* cap. xn.

<< d octavum sic proceditur. Videtur quod illi qui sunt alterius potestati subiccti non impediantur a vovendo. Minus enim vinculum superatur a maiori. Sed obligatio qua quis subiicitur homini est minus vinculum quam votum, per quod aliquis obliga-tur Deo. Ergo illi qui sunt alienae potestati sub-iccti non impediuntur a vovendo.

2. Praeterea, filii sunt in potestate patris. Sed filii possunt profiteri in aliqua religione etiam sine voluntate parentum. Ergo non impeditur aliquis a vovendo per hoc quod est subiectus potestati alterius.

3. Praeterea, maius est facere quam promit-tere. Sed religiosi qui sunt sub potestate prae-latorum possunt aliqua facere sine licentia suo-rum praelatorum : puta dicere aliquos psalmos, vcl facere aliquas abstinencias. Ergo videtur quod

multo magis possunt huiusmodi vovendo Deo promittere.

4. Praeterea, quicumque facit quod de iure facere non potest, peccat. Sed subditi non pec-cant vovendo: quia hoc nunquam invenitur pro-hibitum. Ergo videtur quod de iure possunt vo-vere.

Sed contra est quod *Num.* xxx * mandatur quod, *si mulier in domo patris sui, et adhuc in puellari aetate, aliquid voverit*, non tenetur rea voti nisi pater eius consenserit. Et idem dicit . ‘v<n . de muliere habente virum. Ergo, pari ratione, nec aliae personae alterius potestati subiectae possunt se voto obligare.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * di-ctum est, votum est promissio quaedam Deo facta. Nullus autem potest per promissionem se firmiter obligare ad id quod est in potestate ul-

, ^ t

· v<n .

· a « »

teritis, sed solum nd id quod est omnino in sua potestate. Quicumque autem est subiectus alicui, quantum nd id in quo est subiectus, non est suae potestatis facere quod vult, sed dependet ex voluntate alterius. Et ideo non potest se per votum firmiter obligare, in his in quibus alteri subiicitur, sine consensu sui superioris.

Ad primum ergo dicendum quod sub promissione Deo facta non cadit nisi quod est virtuosum, ut supra * dictum est. Est autem contra virtutem ut id quod est alterius homo offerat Deo, ut supra * dictum est. Et ideo non potest omnino salvari ’ ratio voti, cum quis in potestate constitutus vovet id quod est in potestate alterius, nisi sub conditione si ille ad cuius potestatem pertinet non contradicat.

Ad secundum dicendum quod cx quo homo venit ad annos pubertatis, si sit liberae conditionis, est suae potestatis quantum ad ea quae pertinent ad suam personam: puta quod obliget se religioni per votum, vel quod matrimonium contrahat. Non autem est suae potestatis quantum ad dispen-

sationem domesticam. Unde circa hoc non potest aliquid vovere quod sit ratum, sine consensu patris. – Servus autem, quia est in potestate domini etiam quantum ad personales operationes, non potest se voto obligare ad religionem, per quam ab obsequio domini sui abstraheretur.

Ad tertium dicendum quod religiosus subditus est praelato quantum ad suas operationes secundum professionem regulae. Et ideo etiam si aliquis ad horam aliquid facere possit quando ad alia non occupatur a praelato, quia tamen nullum tempus est exceptum in quo praelatus non possit eum circa aliquid occupare, nullum votum religiosi est firmum nisi sit dc consensu praelati *. Sicut nec *0.007. votum puellae existent!* in domo, nisi sit de consensu patris: nec uxoris, nisi ? de consensu viri.

Ad quartum dicendum quod licet votum eorum qui sunt alienus potestati subicctil non sit firmum sine consensu eorum quibus subiiciuntur, non tamen peccant vovendo: quia in eorum voto intelligitur debita conditio, scilicet si suis superioribus placuerit, vel non renitantur.

s) *Mirart.* – *fttrvari* P. – |»Mt potestate PGM Jdunl atterito.

,3) win. – lif nddunt PDa.

γ) *ivbtccli.* – *tubJiti* Pj.

Commentaria Cardinali* Caietani

In articulo octavo eiusdem octogcsimacocinvnc quaestioni» dubium occurrit, nn votum subdiu dc ea in quo subjicitur, obliget subditum ad mortale antequam innotescat superiori. Verbi gratia, vovet religiosus quotidie dicere septem psalmos pocnitntinlcs, nec hoc votum indicat praelato suo: si interim transgreditur tale votum, an peccet mortaliter. Videtur enim quod non peccet, saltem mortaliter. Quia tale votum, usquequo innotescat praelato, non est firmum: ut patet, ct in littera dicitur in responsione ad tertium et ad quartum. Et si non est firmum, ergo non est votum quoniam dc ratione voti est firmitas. Et si non est votum, ergo non habet vim obligativam ad mortale. – In oppositum est quia votum conditionntum, exianie conditione, obligat ad mortale. Sed huiusmodi solum est conditionatum, ut in littera dicitur in responsione ad ultimum. Et conditio extat' nam conditio subintcllccta est. si superior non contradixerit, ct hacc extat quandiu superior nescit tale votum. Ergo huiusmodi votum obligat ud mortale nesciente superiore.

Ad evidentiam huius difficultatis, sciendum est quod bonum supererogationis quod subditus vovet, potest dupliciter sc habere ad subditum voventem : scilicet ut inhibitum, in communi vel in particulari; vel ut non inhibitum. Habet enim sc ad religiosum ut inhibitum in communi opus peregrinationis, quia non potest sine licentia exire claustrum; ut inhibitum vero in particulari, opus mortificationis verberando sc, ct huiusmodi, si il praelato prohibentur fieri sine sua licentia; ut non inhibitum vero, opus orationis quando sibi vacat. Si igitur subditus vovet opus supererogationis inhibitum, subintclligitur conditio affirmativa, scilicet, si superior consenserit : quoniam aliter materia voti non esset opus virtuosum; opus enim inhibitum, stante inhibitione, constat non esse opus virtuosum. Votum nutem est promissio facta Deo, cl non debet esse ridiculosa. Unde tenetur subditus consensum superioris requirere antequam iit in mora persolvendi votum: nisi enim ipse superiorem teneretur requirere de relaxanda inhibitione seu concedenda licentia, vana ct ridiculosa esset promissio. – Et confirmatur. Quia in promissione quae fit homini cum conditione si consenserit amicus vel cognatus, etc., aut implicite subintclligitur quis debeat requirere consensum, aut spccifi-

catur quis tenctur, si inter rationales homines fit contractus. In voto autem inter hominem er Deum fit quasi contractus quidam. ct cum non cxcpcctctur quod Deus procurare debeat consensum superions, restat ut vovens teneatur ad superioris consensum requirendum. Tempus autem requirendi, ut dictum fuit, est antequam sit in more implendi promissum.

Si autem subditus vovet opus supererogationis non inhibitum, tunc conditio subintcllecxa est negativa, scilicet, si non contradicat superior. El ratio est quia ictus supererogations qui est in potestate superioris non inhibitus est vere acuis virtutis : ct stante conditione non-inhibitionis, est in potestate voventis durante conditione. Ergo potest esse materia voti. Non requiritur ergo nd hoc quod tale votum sil vere votum conditionatum, consensus superioris quoniam in nullo potestatem superioris Dedit. Et proptcrca ad dubium motum dicitur quod si subditus quicumque, puta puella, uxor, religiosus, etc.. voveat non inhibita quae sunt in potestate superioris, tenetur ea implere, superiore nihil dc hoc sciente; et peccat mortaliter transgrediendo, durante conditione non-contradictioni» superiori».

Et ad obicctioncm in oppositum dicitur quod votum laic non est firmum simpliciter ct absolute, quia non habet materiam quae absolute sit in potestate voventis, sed in potestate alterius: est tamen firmum durante conditione. El proptcrca obligat durante conditione, ct non obligat absolute.

Et cx hi» patet sensus litterae: ct quare Auctor sub dis-iunctione ponat conditionem affirmativam ct negativam, dicendo*: *st superiori placuerit, vel non renitatur*. Facta est enim haec disiunctio propter diversam dispositionem materiae promissae secundum esse inhibitum vel non esse inhibitum, ut declaratum est.

II. Sed hic occurrit dubium non pcrtratIMUndum silentio. an superioris consensus vel contradictio in votis subditorum referatur ad opus quod est materia voti an ad vinculum voti. Est namque dubitare de hoc quaerere, cum quis subditus vovet, verbi gratia, peregrinationem vel ictunium, si superior negat licentiam peregrinandi nui inhibet iciunium, an teneatur manifestare superiori vinculum facti voti dc hoc: an sufficiat quod superior, nesciens votum,

contradicat operi. Ex hic siquidem cognitione multa dependent. Videtur enim quod contradictio vel dissensui referatur ad vinculum voti: quoniam contradictio superioris nihil aliud est quam irritatio voti; non irritatur autem votum a superiore nesciente. Et confirmatur: quia *Num.* xxx, ubi de huiusmodi votis est sermo, consensus vel contradictio superioris refertur manifeste ad votum, ut patet ibi in littera - dc putre respectu puellae, et viro respectu uxoris. – In oppositum autem est quia *oppositorum eadem est ratio*. Sed ud constituendum votum conditionatum validum sufficit superioris consensus ad opus, ut patet ex dictis . Ergo ad destituendam obligationem huiusmodi voti sufficit superioris dissensus respectu operis.

Ad hoc dicitur quod quiu consensus vel dissensus superioris exigitur ad votum ratione materiae, quia scilicet id quod voto promittitur est in potestate superioris; ct ad hoc quod sit materia vati, oportet quod sit actui virtutis, ncc potest esse actus virtutis nisi sit u superiore non inhibitus: ideo contradictio vel consensus superioris directe ad opus respicit, quod est voti materia. Et proptcrca, si opus inhibetur, desinit esse materia voti, durante inhibitione, ct obligatio voti non sc extendit ad illudi et si opus non inhibetur, iam habetur materia voti, ct obligatio voti extendit se ad illud, durante non-inhibitione.

Ex eo autem quod cessat obligatio voti ratione materiae subtractae ub eo cuius est, sequitur quod non tenetur indicare voti sui vinculum superiori. Quoniam indicatione opus est quando obligatio remaneret respectu illius operis tunc cxcquendi: non autem quando desinit esse. Sicut ncc habens votum simplex continentiae tenetur coniugi indicare votum suum, sed potest licite reddere debitum: eadem ratione, quia scilicet actus concubitus reddendo debitum desinit esse materia voti castitatis, durante coniugio. – Ncc obstat xi dicatur quiu, ii indicaret voti sui vinculum superiori inhibenti opus, forte concederet illud. Quoniam licet hoc forte acciderer, non tamen ad hoc (cnctur cx vi voti. sicut ncc talis coniux tenetur petere a coniuge quod non teneatur reddere debitum, vel quod non petat debitum. Et ratio eadem est quae iam dicta est: quia scilicet obligatio voti deficit propter subtractionem materiae, durante tali statu seu inhibitione. Dixi uutem, *ex vi voti*: quiu secus esset quando intentio alicuius voventis fuisset obligare sc ad manifestandum votum illi in cuius potestate est materia quam promittit.

Ad obiectionem vero in oppositum dicitur quod aliud est votum irritare: ct aliud est votum desinere ab obligatione, totaliter vel nunc, propter defectum materiae totaliter vel ud tempus. Irritatio namque requirit notitiam voti, aut saltem superioris voluntatem irritativam votorum subditi: et dc irratione loquitur Scriptura, quae notitiam superioris ponderat. Desilio nutem ub obligatione defectu materiae non exigit nisi materiae defectum, sive scienter sive ignoranter dominus materiae illum aulerat. Et de huc est sermo in praesentiarum.

Sed quonium idem non est petere aliquam rem vel aliud quod opus absolute, ct petere haec eadem ut exhibenda Deo ex suscepto beneficio per votum, et universaliter ut promissu Deo; ct negat quandoque quis concedere aliquid absolute subdito quod ut Deo exolvenduni concederet: ideo tutius est dicere quod tenetur petere rem vel opus ut promissa Deo. Ncc est simile dc coniugc habente votum castitatis: quia non uti actu vncrcro reddendo debitum ncc etiam sub conditione cudit sub voto castitatis; votum autem subditi conditionnlitcr comprehendit opus etiam inhibitum. Et haec via est regulariter amplexenda. In casibus autem prima via sufficere videtur: non tamen ud irritandum votum, ut dictum est.

III. In eodem articulo circa votu subditorum occurrit aliud dubium, an subditus vovens cum licentia superioris qui post votum factum revocat licentiam, teneatur adimplere votum. Et videtur quod non. Primo, quia haec est Augustini sententia, sumpta ex xxx cap. *Num.*, ut patet per ^hb^iv 'PsUra Augustinum in eodem loco ♦. Cuius verba in pane allegantur α Magistro Sententiarum, in xxxu distinctione Quarti; ct habentur in Decretis, XXXIΠ. qu. v. cap. *Manife-*

stum, ubi Gratianus, in fine cap. *Mulierem* -, expresse hoc explicat – In oppositum uutem est quia superior revocans peccat: ut patet ex co quod *Num.* xxx * dicitur dc viro revocante quod *portabit iniquitatem suam*. Et constat quod ideo peccat quiu iniustc inhibet rem Deo cum suo consensu promissum, non dari. Iniusti* autem inhibitionibus non est obediendum, sed contradicendum. Igitur subditus (cnctur fidem promissam Deo servare, contrn voluntatem superioris iniustam.

Ad huius evidentiam, praemittenda sunt duo. Et primo, quod cum consensus vel dissensu» superioris in voto subditi rcspectat directe materium voti, quae, quiu non est ipsius voventis sed superioris, non potest esse materia voti subditi (nullus enim potest obligare Deo quod suum non est); consequens est ut quando superior concedit subdito vovere aliquid, puta iciuniuni vel orationem, facit actum illum qui est materia voti esse voventis, non simpliciter et absolute, sed ad promittendum ct exhibendum Deo, quod exigitur ct sufficit ud hoc quod res sit materia voti subditi: ut manifestius putet in exemplo rerum corporalium. Vir namque concedens uxori ut voveat tale vas argenteum Deo, non facit per hanc concessionem quod illud vu sit simpliciter ct absolute uxoris, sed facit quod illud vas sft uxoris quoad promittendum ct exinde exhibendum Deo: nam uxor non potest, per istam concessionem, facere quidquid vult dc illo vase; sed solum promittere ct exinde exhibere illud Deo. Non transfertur ergo per huiusmodi concessionem vasi* dominium in uxorem simpliciter, sed secundum quid, scilicet quoad promittendum ct inde exhibendum Deo: sed, remanente dominio vasis apud virum, uxor fu domina eiusdem vasis quoad haec tantum. Sicut, si vir concederet tulc vas alicui ut daret illud in pignus, non pro ipso domino, sed pro eo cui conceditur vus, dominium vasis absolute remaneret apud virum, ct is cui concessum est esset dominus quoad hoc quod est dare illud in pignus: esset enim vos suum quoad hoc, er non simpliciter. Quando igitur superior consentit inferioris voto, facit ut materia voti sit sua, scilicet ipsius subditi: sua uutem non simpliciter, sed ud promittendum ct exinde exhibendum Deo, Et proptcrca remunet post concessionem dominium simpliciter illius materiae apud superiorem.

Secundo sciendum est quod quando aliquid conceditur alicui non absolute, sed nd aliquem actum, res illa sic concessa non transit in actuale dominium cius cui csv sic concessa nisi per actum illum ad quem est concessa. Ac per hoc, donec exerceatur actus ille, res sic concessa non est, etiam quoad hoc, extra dominium superioris qui concessit. nisi in potentia, quin scilicet subditus potest rem illum assumere in materiam talis actus. Verbi gratia, prosequendo exemplum positum, vas concessum u viro uxuri ad vovendum illud Deo vel ad dandum in pignus, quia non est concessum absolute, sed ad actum promittendi et exinde exhibendi Deo vel dandi in pignus, ideo non transit etiam in dominium uxoris quoad hoc, scilicet quod sit suum ut materia promissionis etc., nisi in potentia, donec promittat illud Deo. Nam antequam prominat illud Deo, non est illud vas suum in actu ut materia promissionis, sed in potentia, quin scilicet potest illud promittere. Unde si uxor nunquam promissionem reduceret ad actum, nunquam vas concessum sibi ad actum promissionis tantum, efficeretur actu suum secundum quid, scilicet ut materi] promissionis suae.

Ex his autem principiis respondendum est ad quaesitum quod subditus qui vovit de consensu superioris postea revocantis seu inhibentis exhibitionem rei voto promissae, excusatur u peccato non servando votum: superior vero peccat mortaliter revocando seu inhibendo. Quod enim subditus excusetur, sequitur cx eo quod res concessa sibi nd promittendum ct exhibendum, licet facta fuerit uctualiter sua ut materia promissionis quando vovit, non tamen facta est sua in actu, sed in potentia, ut materia exhibitionis. Et proptcrca ex quo superior, nntequiun ab eo transferatur dominium quoad hoc quod res sit materia exhibitionis, rem illam retraxit ad sc; subditus, cuius non erat adhuc actu etiam secundum quid res illa, non tenetur ad

^hb^iv

«| u»

'

IOC
 m»
 0-
 >d
 ri-
 is
 is
 n
 |

•Caa int.#-
 //rrrw *tv**iU*l.
 «l<lcp<MlQO.f»
 X''*iUU* : Q.
 •th® (klLjcac
 «U. cn tf;».
 /<</««■
 * Vtn. rt

QUAESTIO LXXXVIII. ARTICULUS VIII

cxhibcndum quod suum non est. – Quod vero superior mortaliter pccctt inhibendo, sequitur cx hoc quod, licet apud superiorem remanserit dominium illius rei exhibendae Deo, remanet tamen dominium obligatum ad exhibendum rem illam Deo ratione voti sui subditi, quo res illa obligata est Deo dc consensu ipsius superioris. Et propterea, tanquam violator ct dclusor vinculi ad Deum, mortaliter peccat. Et propterea lex divina, ;Vum. xxx, maritum qui post consensum revocavit,*portare suam iniquitatem* statuit: uxori autem non iussit ut invito marito cxcqucrctur, insinuans per hoc. ut Augustinus exposuit *, uxorem esse excusatam ab observatione voti.

Et per hoc potet responsio ad obicetionem in oppositum. Quin scilicet iniuste inhibere aut praecipere contingit dupliciter. Uno modo, ut a iusti* exequendis ad quae tenemur abstineamus, nut ut iniusta faciamus: ut si quis praeciperet furari, nut non credere in Deum. Et sic non est obediendum iniuste mandantibus. – Alio modo, quia tantum ipse praecipiens aut inhibens peccat inhibendo seu praecipiendo. Et sic iniuste inhibentibus nut praecipientibus est parendum. Et sic est in proposito. Quoniam, ut dictum est. subditus non tenetur ad exhibendum Deo quod debebat esse suum ct impeditum est nc sit suum: sed superior impediens post vinculum nc sit subditi «d exhibendum Deo, ut consenserat, in culpa solus est.

IV. Cave autem hoc in loco nc cx dictis accipias aut inferas quod si praelatus consentiat voto sui subditi, non possit sine peccato in voto illo postea dispensare. Hoc namque non est dictum, ncc clauditur sub datu doctrina, si form-ilitcr intclligatur, ut intelligi debet. Sermo numque habitus fuit de superiore ct subdito inquantum huiusmodi inquantum scilicet superior est dominus aut quasi dominus materiae voti, ct subditu* dominio illius caret. Magna autem est ditTrentia inter superiorem, ct ecclesiasticum praelitum. Nam vir est superior respectu uxoris, ct pater respectu filii, ct dominus respectu servi: non tamen ecclesiasticus praelatus. Et rursus superioris potestas est ad irritandum vota ecclesiastici autem praelati, ut mc. potestas est ad dispensandum vel commutandum votu. Et supério-rités convenit alicui in propria persona, eadem ratione qua est dominus vel quasi dominus materiae promittendae, ut patet dc patre, marito, etc. praelatio autem ecclesiastica convenit alicui in persona Dei, ut inferius in hnc eadem quaestione · patet ab Auctore. Unde haec duo inveniuntur et separata, ct coniuncta. Quando sunt separata, ut contingit in votis saccularium, verbi gratia in votis mulierum habentium viros, potestas superioris est m marito, potestas autem praelati est in episcopo. Et tunc maior est potestas superioris quam praelati: quia superior, utpotc dominus materiae voti, potest irritare votum, utpotc de re vun sine se factum; praelatus autem, utpotc dispensator, non dominus. potest dispensare vel commutare. Et propterea uxorum vota tutius a viris irritantur quam a praelatis dispensantur. Et simile est dc aliorum subditorum votis, quoad id In quo sunt alterius. – Quando vero sunt coniuncta in eodem supposito, ut contingit in praelatis religiosorum, qui sunt ct unquam domini materiae vovendae ct unquam dispensatores votorum in persona Dei, non sunt deterioris conditionis cx hoc quod sunt coniuncta hacc duo in uno quam si essent separata. Et propterea, sicut in votis uxoris de consensu mariti factis potest episcopus dispensare, ita in votis religiosorum dc superioris consensu factis potest ipse idem, inquantum praelatus, in persona Dei dispensare. Nam quando consensit voto subditi, non ut praelatus in persona Dei, sed ut quasi dominus materiae promittendae consensit. Unde si postea in persona Dei dispenset aut commutet, non est revocator concessionis aut inhibitor servandae promissionis, sed dispensator. Nec hoc est aucto rizarc in facto proprio, ut quidam timere videntur: quoniam nihil de proprio facto indicat; sed dc voto subditi tanquam rato et tirmo, cui pcr accidens coniungitur quod cx propria concessione ipsius qui dispensat fuerit ratum. Quae enim sum pcr accidens tanquam externa relinquuntur.

V. Circa votu subditorum aliud adhuc dubium occurrit,

an, si irritata sunt ab habente potestatem non perpetuam, sint semper irrita: aut, cessante statu sublectionis illius, reviviscant. Verbi gratia, an puella teneatur ad exequendum ilium votum a patre irritatum, postquam, aetate puel-lari transacta, facta est sui iuris.

Ad hoc dicitur quod, siñc votum fuerit perpetuum sive temporale, cx quo est factum dc eo quod est non suum, si superior in cuius potestate tunc est illud quod voto promittitur, irritat votum, nmpliu* non tenetur. Et ratio est quia si teneretur postquam est factu persona illa sui iuris. aut absoluto illo praelato qui irritavit, ista obligatio, cum non sit postea dc novo adveniens, non esset nisi ratione continuati vinculi ipsius voti. Sed vinculum voti, cx quo fuit irritatum, desiit esse : ct constat quod illud quod non est continuari non potest. Non ergo tenetur qui* ad implendum votum semel irritatum. Et hoc aperte in sacri* canonibus patet. Extra, *de Convers. Coniug.*, cap. *Quidam* ct cap. *Placet*, ubi vir professus, irritante uxore suum votum, illa mortua, non tenetur ad religionem.

Sed adverte quod si persona subdita voveret nunc aliquid non pro nunc, sed pro tempore quo illud erit *uum, quoi! votum tale est firmum, adeo quod non potest a superiore irritari. Verbi gratia, uxor vovet ieiuonsrc quando erit vidua: ct sic dc iliis. Et ratio est quia re* promittitur pro illo tempore quo non erit in potestate »upciorii : et iam constat · quod ideo superior habet potestatem irritandi quia est dominus aut quasi dominus materine quae promittitur (cuius oppositum hic accidit), ct non ratione «u-terioritatis respectu personne voventis, nisi quatenus ipsa persona voventis e*sct voti materia. Super hoc enim fundamento toti hacc doctrina fundata est, ct bene.

VI. In responsione ad lenium eiusdem octavi articuli, primo declarandus est verus sensu* litterae; deinde discutienda sunt dubia quaedam dc votis religiosorum ·. Scito igitur quod responsio ista communiter videtur male intellecta. Quoniam intelligitur quod hacc littera reddat pro ratione quare nullum votum religiosi est firmum, *quia nullum tempus est in quo praelatus non possit subditum occupare*. Et quia ratio isu inefficax invenitur, aut reprehenditur Auctor, aut excusatur cum glossis. Et, salva eorum reverentia, omnium error accidit quia verba litterae secundum pinnam cius constructionem non consideraverunt. Littera namque in principio responsionis ponit causam quare nullum votum religiosi est firmum, tali contextu quod primo explicat ipxam rem quae est causa, dicens quod *religiosus subditus est praelato quantum ad suas operationes secundum professionem regulae*. Et statim subdit adverbium causale ad inferendam dictum conclusionem, dicens, *Et ideo ...nullum votum religiosi est firmum nisi sit de consensu praelati*. Sed quoniam in contextu litterae inter ly *ideo* ct ly *nullum votum* mediat una parenthesis, quia interponitur totum hoc, scilicet, *etiam st aliquis ad horam aliquid facere possit quando ad alia non occupatur a praelato, quia tamen nullum tempus est exceptum in quo praelatus non possit cum circa aliquid occupare*, id-circo male intellecta est hacc littera. Ubi adverte duo. Primo, quod ratio illius interpositioni' luit ut responderet non tacitae, sed expressae obiectioni in argumento, ct in ipia interpositione replicatae, scilicet: *Etiam si religiosi possunt aliqua bona facere sine licentia praelatorum : ergo possunt promittere*. – Secundo, quia illa conclusio. *Nullum votum religiosi est firmum*, est conclusio illata in contextu litterae cx duobus. Primo, ex propositione posita in principio responsionis tanquam causa conclusionis, ut dictum est. Secundo, cx illa adversativa interposita, scilicet, *quia tamen nullum tempus est* etc., non tanquam a causa conclusionis: sed tanquam a particulari causa excludente particularem obiectioncm. scilicet de votis quorum adimpletio eget (empore; non enim omnia vota, etiam propriissime, respectu boni supererogation!*. egent tempore in exeeutione, ut patet dc volo abstinentiae. Propter hoc enim, secundum planam constructionem luterac, illa conclusio utrique deservit. – Hic csl procul dubio sensus litterae,

VII. Circa conclusionem autem ipsam, scilicet, *Nullum votum religiosi est firmum*, dubium multiplex oritur. Pri-

• CL num. n, iii.

• Naxx rn.

mum cst dc cius ratione: qua scilicet ratione habeatur veritas istius conclusionis.

Secundum est de cius veritate . Nam videtur habere instantiam in tribu» generibus rerum. Primo, quoad inhi- bita seu mandata cx regula seu statutis religionis. Videtur enim quod possint talia a religiosis voveri firmiter, quo- niam non est subditus praelato contra regulum aut statuta: ut si quis voveret iciunarc feria sexta, aut tenere silentium in dormitorio. – Secundo, cx his quae sunt cx genere suo peccata venialia: ut non dicere verbum otiosum. Videtur quod religiosus possit haec firmiter vovere: quin in his non est subditus alicui homini. – Tertio, in his quae sunt peccatu mortalia, ut non furari: in his namque nulli sub- ditur. Et simile est iudicium dc actibus virtutum neces- sariis ad salutem : ut communicari semel in anno, colere Deum.

VIII. Ad primum dicitur quod ideo religiosus non pot- est vovere quia Ecclesia sic statuit: ut habetur XX. qu. iv, cap. *Monacho*, ubi dicitur: *Monacho non licet vota vovere. Quod st voverit, frangendum est.* – Sed cum textus iste

sit ex Basilio a Gratiano acceptus, et α Concilio nut Apo- stolica Sede non ostendatur habere robur, nulla cx hoc loco Ecclesiae, sed Basilii auctoritas habetur. Et propterea di- cens Richardus * quod Ecclesia divina auctoritate hoc sta- tuit, si statutum Ecclesiae attulisset, fecisset satis: accom- modationes vero quas affert taceo, quia rationem efficacem quaerimus.

Ad rationem igitur in littera positam me converto, sci- licet, *quia religiosus subditus est praelato quantum ad suas operationes secundum professionem regulae.* Ex hoc enim habetur quod, cum omne votum habeat pro materia operationes ipsius religiosi, consequens est m religiosus non eit dominus materiae voto promittendae. Et si quidem omnes religiosi operationes sint subditae praelato, mani- feste ratio currit universaliter. Si autem aliquae sic ct ali- quae non, oportet videre unde universalis sequela habeatur.

Principium autem huius evidientiae hinc sumendum est quod operationes religiosi quoad duo possunt subiici prae- lato. Primo, quoad exercitationem, quia scilicet praelatus potest illas, vel eamm omissione*, praecipere cxcquendos α subdito: ut sunt ire ad chorum, servire infirmis, etc. – Se- cundo, quoad qualitatem operationis, quin scilicet praelatus potest de operatione illicita facere licitam dispensando : ut comedere bis feria sexta, loqui tempore silentii, ct huius- modi, quae sunt operationes secundum regulam illicitae, quas tamen secundum regulam potest, quando ei videbi- tur, praelatus dispensando facere licitas huic suo subdito.

Constat autem quod operationes necessariae nd salutem, aut quae sunt peccata cx suo genere, rive venialia sive mor- talia. neutro modo subsunt praelatis religiosorum. – Ope- rationes vero supererogation!» suprcxcddentes professio- nem aliquo modo subsunt, et aliquo modo non subsunt praelatis. Nam quoad exercitationem, scilicet quod liant a subditis, non subsunt praelatis; *votum meum*, inquit Hcrnardus *» non *augeat praelatus sine mea voluntate*: non enim potest praelatus regulariter praecipere iciunium quando secundum regulam non tcnctiir religiosus iciunarc (quod tamen potest in casu: quando scilicet tale opus ad ea quae sunt regulae foret opportunum). Quoad omissio- nem vero subsunt praelatis omnia, excepto transitu ad nli- tiorem religionem seu statum : potest enim praelatus reli- gioso suo subdito quodlibet aliud suprcrcrogutionis opus inhibere, quia istae operationes possunt ordinari ad eu quae regulae sunt, in quibus directe religiosus est subditus prae- lato. – Opera autem illicita cx regula quae praelatus potest facere licita suo subdito dispensando, constat quod sub- sunt praelato quoad qualitatem: quia potest secundum re- gulam de illicitis facere licita. Et etiam quoad exercitatio- nem : quin, prnesupposita dispensatione, potest praecipere suo subdito eorum exacutionem in ordine ad ea quae sunt secundum regulum. Potest enim praelatus religioso subdito praecipere quod loquatur tempore silentii, nut bis comedat tempore iciunii, quando dispensando vinculum regulae au- fert quoad illum tunc, ct necessitas aut pictas hoc suadet. Et ratio est quin nihil prohibitum in regula, dispncsnbilo

tamen u praelato , est quod non possit, dispensatum, ad ea quae sunt regulae rationabiliter ordinari: religiosus au- tem, subditus praelato secundum regulam, non solum sub- ditus est quoad operationes et omissiones contentas in re- gula, sed quoad eas quae ad contenta sub regula rationa- biliter ordinari possunt; alioquin oporteret inter praelatum ct subditum disceptationes esse an facere vel omittere hoc vel illud propter bonum conventus, aut obsequium, etc., tenetur, quia non est hoc expressum in regula.

Ex quibus omnibus colligitur quod religiosus subditui est praelato in operationibus exercendis et omittendis omni- bus quae non sunt dc necessitate salutis aut peccata, exce- pto exercitio excedentium regulam, el transitu ad altiorcm religionem vel statum. Quae quia semper intclliguntur exce- pta, ideo absolute vcrificatur quod religiosus est subditus praelato in omnibus operationibus et omissionibus suis.

I nde facile patet ratio quare nullum religiosi votum proprie, scilicet respectu boni suprcrcrogutionis, operationis vel omissionis, est firmum: quin scilicet est subditus prae- lato quoad haec secundum regulum, quia est subditus ei in omnibus suis operationibus et omissionibus quae sunt aut possunt esse opportunae ud regulam ct ad ea quae regulae sunt. Et propterea, licet religiosus non subsit prae- lato in omnibus absolute, quia tamen est subditus ei in omnibus suis qunc sunt vel esse possunt opportuna secun- dum regulam, ideo bene infertur quod est ei subditus ia omnibus sui* operationibus ct omissionibus supererogatio- ni*. reductive saltem »d regulum et eu quae sunt regulae. Et propterea nullum illius votum dc huiusmodi eit fir- mum, utpote luctum dc eo quod est in potestate ulterius directe vel reductive. Quod magis respondendo «ingillatim singulis dubiis patet.

IX. Unde nd primum dubium *, dc voto eorum quae sunt statuta in regula, dicitur quod tale votum est vo- tum Kupcfcrogntionia quando fit dc his quae sunt dispen- snbiliii a praelato: quia est de his quae sunt religioso cx dispensatione licita, ct ad quorum opposiu potest cogi a praelato dispensante cum eo; quoniam, ut dictum est , horum opposita sunt quandoque opportuna ad ea quae religionis sunt, propter quod praelatis commissa ext au- ctoritas dispensandi. Nec hoc est praecipere contra aut praeter regulam, sed secundum regulam: quoniam secun- dum regulam habet potestatem dispensativum, ct constat quod, dispensatione facta, regula non obligat. Unde nihil contra aut praeter eam agitur, sed secundum eam prae- cipit actum opportunum ud ea quae regulae sunt. Quo fit ut huiusmodi vota dupliciter derogent potestati praelati. Primo, quoad qualitatem actus: quia praelatus potest fa- cere, dispensando, dc actu illicito licitum huic suo subdito; et si votum subditi esset validum, quantumcumque prae- latus faceret licitum, esset illicitum huic qui vovit. Secundo, quoad exercitationem seu omissionem: quia praelatus pot- est, dispensando, praecipere subdito suo oppositum.illius inhibiti seu mandati; cl si votum esset validum, non posset hoc praecipere. Et si bene prospexeris, horam inconve- nientium causa est usurpatio dominii suarum operationum: nam firmitas talium votorum cx sola voluntate subditi do- minium prnesupponit in subdito, ut possit super tales ope- rationes et quoad qualitatem, reddendo sibi eas illicitas lege proprii voti, et quoad exercitationem, obligando κ nd illa omittenda nut cxcquendn. et dicat praelatus quid- quid vult. Non sunt ergo firma talia vota xinc consensu praelati. – Ncc obstat quod praelatus non posait haec facere licita aut praecipere nisi dispensando. Quoniam po- testas dispensativa, et factiva dc illicito licitum, ct praece- ptiva omnium reductive opportunorum ad ea quae sunt regulae, est potestas praelati ordinaria, contra quam con- stat omne votum subditi esse infirmum.

Ad secundum vero dubium, dc voto vitandi ea quae sunt peccata venialia, ut non dicere verbum otiosum et huiusmodi, dicitur quod huiusmodi vota religiosorum sunt firma non minus quam si a saecularibus fierent: quia non sunt do his quae subsunt pntestnti praelatorum directe vel reductive quoad qualitatem aut exercitationem, ut pa- tet. Unde huiusmodi vota non potest praelatu* irritare.

• Ci. nura. <».

* Locit* rii. ibid

• IV AX/. dHt. Umtt, dc 4»* principali, qu. t.

3

• ar. Lrtu. pr^/A... If*- jv.d.pw LAtn, IA

jp

• Art. 7

•Ihd.

cr/t.eUHtfrit'

*

sed potest ea commutare in persona Dei. Et quandoque sunt adeo indiscreta ut mereretur puniri vovens, pro eo quod tanto sc exponit periculo peccandi mortaliter. Ncc Auctor, ncc iura dc huiusmodi votis loquuntur, cum dc votis religiosorum loquuntur quia non sunt dc bono su-pererogation!*.

Ad tertium demum dubium dicitur quod vota de his quae necessaria sunt ud salutem, u quocumque liant, vera votu sunt ct firma: quoniam in his nullus praelato subest. Nec oportuit hacc excipi: quia, ut dictum est ·, non ha-bent propnam voti materiam, ratione cuius subditi non possunt vovere sine voluntate superioris.

ARTICULUS NONUS

UTRUM PUERI POSSINT VOTO SE OBLIGARE AD RELIGIONIS INGRESSUM

Infm. qu. aiwi, art. 5; IV Sent., d)»t. xxxnu, qu. 1. art i, qu* 3; *Contra retrahent. knm. ab ingreti. Religa cap. 11. 111:*
cap. illi, ad 9 aqq.

Tgÿrëfe?0 nonum sic proceditur. Videtur quod VwvigApueri non possint voto se obligare ad religionis ingressum. Cum enim ad vo-requiratur animi deliberatio, non competit vovere nisi illis qui habent usum rationis. Sed hoc deficit in pueris, sicut et in amentibus vel furiosis. Sicut ergo amentes et furiosi non possunt sc ad aliquid voto adstringere, itu etiam ncc pueri, ut videtur, possunt se voto obligare religioni.

- 2. Praeterea, illud quod rite potest ab aliquo a fieri, non potest ab alio irritari. Sed votum religionis a puero vel puella factum ante annos pubertatis potest a parentibus revocari, vel a tu-tore: ut habetur XX, qu. 11, cap. *Puella*. Ergo videtur quod puer vel puella, ante quatuordecim annos, non possit rite vovere.

- 3. Praeterea, religionem inrantibus annus pro-bationis conceditur, secundum regulam beati Be-ndicti * cl secundum statutum Innocentii IV *♦ Xrv'âÆ* Ergo illicitum videtur esse quod pueri voto obli-gentur ad religionem ante probationis annum.

Sed contra, illud quod non est rite factum non est validum, etiam si a nullo revocetur. Sed vo-tum puellae, etiam p ante annos pubertatis emis-sum, validum est si infra annum a parentibus non revocetur: ut habetur XX. qu. 11. cap. *Puella*. Ergo licite et rite possunt pueri voto T obligari ad religionem, etiam ante annos pubertatis.

- Art;. Respondeo dicendum quod, sicut ex praedictis* patet, duplex est votum: scilicet simplex, et so-lemnnc. Et quia solernnitas voti in quadam spi-rituali benedictione et consecratione consistit, ut dictum est *, quae fit per ministerium Ecclesiae; ideo solemnizatio voti sub dispensatione Ecclesiae cudit. Votum autem simplex efficaciam habet ex deliberatione animi, qua quis se obligare intendit. Quod autem talis obligatio robur non habeat, dupliciter potest contingere. Uno quidem modo, propter defectum rationis: sicut patet in furiosis

et amentibus, qui se voto non possunt obligare ad aliquid, dum sunt m furia vel amentia. Alio modo, quia ille qui vovet est alterius potestati subiectus. ut supra e dictum est. Et ista duo con-currunt in pueris ante annos pubertatis: quia ct patiuntur rationis defectum, ut in pluribus; et sunt naturaliter sub cura parentum, vel tutorum, qui sunt eis loco parentum. Et ideo eorum vota ex duplici causa robur non habent. – Contingit tamen, propter naturae dispositionem, quae le-gibus humanis non subditur, in aliquibus, licet paucis, accelerari rationis usum, qui ob hoc di-cuntur *doli capaces*. Nec tamen propter hoc in aliquo eximuntur a cura parentum, quae subiacct legi humanae respicienti ad id quod frequentius accidit.

Est ergo dicendum quod si puer vel puella, ante pubertatis annos, nondum habeat usum rationis, nullo modo potest se ad aliquid voto obligare. Si vero ante annos pubertatis attigerite usum rationis, potest quidem, quantum in ipso est, sc obligare, sed votum cius potest irritari per parentes, quorum curae remanet adhuc sub-iectus. Quantumcumquc tamen sit doli capax, ante annos pubertatis non potest obligari voto solemnt religionis, propter Ecclesiae statutum*, quod respicit id quod in pluribus accidit. – Post annos autem pubertatis, possunt iam se voto religionis ‘ obligare, vel simplici vel solemn. absque voluntate parentum.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa pro-cedit de pueris qui nondum attigerunt usum rationis: quorum vota sunt invalida, ut dictum est *. la cerrerc.

Ad secundum dicendum quod vota coram qui sunt in potestate aliorum habent conditionem im-plicitam, scilicet si non revocentur a superiori, ex qua licita redduntur, et valida si conditio extat. ut dictum est *.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit dc voto solemn. quod fit per professionem.

Commentaria Cardinalis Caiotani

•to »».
In articulo nono eiusdem octogcsimacoctavae quaestionis, notanda sunt, primo, tria; deinde dubia sunt movenda. Notn ergo primo, differentiam originis respectu cflicactac in voto simplici, vel solemn. Nam voti simplicis efficacia

ex deliberatione animi est, qua quis intendit se obligare, quod promittendo Dea fit. ut dictum est ♦. Voti autem ' An. » iolemnis cflicacia oritur ex statuto Ecclesiae: sive hoc tint media consecratione uut benedictione, ut dc facto fieri Au-

3) *ab aliquo.* – *absque alio* II. – Pro *alio, aliquo* PDHLpC ct *κα.*
?) *etiam.* – Om., PCDGHLj.
7) *pota.* – Om. P.

6) *attigerit.* – *attingent* HEFpAC» *attingit* PDGHLrf. *contmgux.*
1) *religionis.* – *reiliginni* BCDEFpK, *rtUf* v.

•An. 7. Cm» ***** ■ IU. ».
ctor interpretatur; sive fiat sine benedictione et consecratione, ut pracedarattim est. Et ex hoc sequitur quod nrc factum Ecclesia habet maiorem potestatem supra votum solemne quam supra simplex: quoniam statuta Ecclesiae sunt in eius potestate; singulorum autem animi interiores motus, in quibus perficitur votum simplex, non ita subsunt Ecclesiae, ut patet.

Et ex hac differentia sequitur secundo notandum, quod scilicet Ecclesia potest, ante factum, votum solemne irritum facere si fini: ut patet ex littera dicente quod, *quantumcumque aliquis sit doli capax, non potest obligari voto solemnii religionis, propter Ecclesiae statutum*. Ex hoc ergo quod Ecclesia sic statuit, inhabiles sunt impuberes ud votum solemne religionis. Et quin plus est inhabilitare omnes huiusmodi impuberes quam inhnbilimrc aliquem unum puberem, ideo, sicut potest prohibere omnes impuberes doli capaces (qui secundum noturae ius possent) solemniter profiteri, ita potest prohibere ne aliquis, puta Petrus, profiteretur, irritum et inane decernendo si secus factum fuerit. Et ratio iam dicta est superius. - Et bene adverte quod non loquimur de quocumque voto solemnii, sed religionis tantum. Nam secus est de voto solemnii continentiae: tale namque votum, si impubes est doli capax, suscipiendo sacrum ordinem emittit.

Tertio notandum est quod Auctor est male intellectus in illis verbis: *Si vero ante pubertatis annos attingit usum rationis, potest, quantum in ipso est, se obligare*. Interpretati namque sunt quod de omni voto, etiam religionis, loquatur, et impugnarunt: cum tamen clare constet quod loquitur de voto distincto contra votum religionis, ut patet per sequentia, scilicet: *Quantumcumque autem sit doli capax, ante annos pubertatis non potest se obligare voto solemnii religionis*. Et icito quod votum solemne religionis quod non valet pro solemnii propter defectum aetatis, non remanet habens vim voti simplicis, declarante seu statuente hoc Ecclesia, Extra, de *Regular.*, cup. *Is qui*, in Sexto, ubi dicitur quod professus ante completum annum quartumdecimum potest libere redire ad sacculum. Quod non diceret Ecclesia si talis, quantum in ipso est, teneretur ad religionem aut continentiam.

II. Occurrit autem, primo, dubium circa illud: *Nec tamen propter hoc*, scilicet quod impuberes sunt doli capaces, *in aliquo eximuntur a cura parentum*. Videtur namque quod hoc sit falsum. Quoniam impubes, *si malitia supplet aetatem*, potest contrahere verum matrimonium, ut patet Extra, de *Despons. Impub.* * Et si potest contrahere, ac per hoc dare potestatem sui corporis niteri homini invitis pnrcentibus, ergo ante annos pubertatis eximitur u potestate parentum. Cuius oppositum dicitur in littera. - Et rursus, si potest corpus suum dare invitis parentibus homini, ergo Deo: cum non debeat esse magis liber ad dandum alteri homini, si iusta est ecclesiastica lex, quam Deo. - Et confirmatur. Quia Ecclesia videtur hoc approbare: ut patet XX, qu. 1, cnp. *Firma*, ubi professio virginitatis et nuptiae ucquipurantur quoad tempus.

Ad hoc dicitur, primo, quod aliud est impuberem esse

doli capacem: et aliud eum esse talem ut malitia in eo suppleat aetatem respectu matrimonii. Quoniam primum importat solius animae dispositionem, quod scilicet habeat usum rationis liberum. Secundum autem importat animae et corporis simul dispositionem: quoniam tunc malitia dicitur in proposito supplere aetatem quando et usum rationis habet et corpus potens ad generandum. Alioquin, malitia non suppleret aetatem facientem corpus potens ad generandum: nec posset corpus suum facere alterius, de praesenti, ad generationis netum, quod facit contrahens matrimonium de praesenti (propter quod dicitur *de praesenti*); aliter esset promissio corporis potius quam donatio. Auctor autem non loquitur hic in cusu quo u iure dicitur quod malitia supplet aetatem ante annos communis pubertatis: sed in casu quo est doli capax, et malitia supplere diceretur aetatem quoad netum interiorum voti. Et ideo obicctio non est contra Auctorem.

Sed quid dicendum est ad objectionem subiunetm, scilicet quod ante annos pubertatis, si malitia supplet aetatem, potest quis corpus suum invitis parentibus dare homini. ergo Deo? - Dicentium est quod cum ista ex positivo iure pendeant, oportet veram doctrinam iuri conformari: et dicere quod utique verum est quod, quando malitia supplet aetatem, immo etiam ante, si sit doli capax, potest puer dare corpus tam Deo quam homini; sed non potest dare tali modo, scilicet per solemne votum religionis, Ecclesia sic statuente. Cum quo stat quod possit illud dare: quia potent alio modo illud dare Deo, scilicet per votum solemne continentiae suscipiendo ordinem sacrum. Quia Ecclesia acceptat tale votum; immo statuit tale votum esse solemne etiam in tali puero doli capace. Quod patet ex eo quod Ecclesia exigit u tali quod sc in sacro ordine, quem sponte suscepit, recognoscat et constat quod vult ordini sacro inseparabiliter annexum esse votum continentiae, in Ecclesia occidentali -. - Et si instetur: Ergo doli capax puer potest, invitis parentibus, facere votum solemne continentiae, et sc eximere a potestate parentum: - respondendum est quod id quod est inconveniens absolute, potest per accidens fieri non inconveniens. Et sic est in proposito. Quoniam totum hoc est ratione ordinis sacri, et non ratione propriae potestatis pueri exemptio namque et votum consequuntur ordinem sacrum in proposito. Auctor vero et doctores loquuntur absolute.

Ad confirmationem autem dicitur quod ponderanda sunt verba canonis: quoniam ibi expresse de aetate est sermo, et non de malitia supplente aetatem. Quare autem canonicum ius in matrimonio et voto solemnii continentiae ordinis sacri, malitiam vel usum rationis supplere admisit aetatem, et non in voto solemnii religionis, ratio duplex esse potuit. Prima, propter mortem civilem quae in professione religionis intervenit, quae ardua valde mutatio est, quae in aliis non invenitur. Secunda, propter sacramenta ecclesiastica in illis intervenientia, scilicet ordinis et matrimonii: in professione namque religionis nullum intervenit sacramentum.

ARTICULUS DECIMUS

UTRUM IN VOTO DISPENSARI POSSIT

IV Scilicet., dist. nxxvni. -tu. 1, art. 4, qu* i. 3.

D DECIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod in voto dispensari non possit. Minus enim est commutari votum quam in eo dispensari. Sed votum non potest commutari: dicitur enim *Leviticus* *quod immolari potest Domino, si quis sanctum erit, et mutari non poterit, nec melius malo nec peius bono*. Ergo multo minus potest dispensari in voto.

2. Praeterea. in his quae sunt de lege naturae et in praeceptis divinis non potest per hominem dispensari: et praecipue in praeceptis primae tabulae, quae ordinantur directe ad dilectionem Dei, quae sunt ultimus praeceptorum tinis. Sed implere votum, est de lege naturae; et est etiam praeceptum legis divinae, ut ex supradictis patet; An.j. et pertinet ad praecepta primae tabulae, cum sit actus latriae. Ergo in voto dispensari non potest.

'hi
*t
ac
T\
lii
u

t»

r•
«
r

t

3. Praeterea, obligatio voti fundatur super fidelitatem quam homo debet Deo, ut dictum est *. Sed in hac nullus potest dispensare. Ergo nec in voto.

Sed contra, maioris firmitatis esse videtur quod procedit ex communi voluntate quam quod procedit ex singulari voluntate alicuius personae. Sed in lege, quae habet robur ex communi voluntate, potest per hominem dispensari. Ergo videtur quod etiam in voto per hominem dispensari possit.

Respondeo dicendum quod dispensatio voti intelligenda est ad modum dispensationis quae fit in observantia alicuius legis. Quia, ut supra* dictum est, lex ponitur respiciendo ad id quod est ut in pluribus bonum : sed quia contingit huiusmodi in aliquo casu non esse bonum, oportuit per aliquem determinari in illo particulari casu legem non esse servandam. Et hoc proprie est dispensare in lege: nam dispensatio videtur importare commensuratam quandam distributionem vel applicationem communis alicuius ad ea quae sub ipso continentur, per quem modum dicitur aliquis dispensare cibum familiae.

Similiter autem ille qui vovet quodammodo sibi statuit legem, obligans se ad aliquid quod est secundum se et in pluribus bonum. Potest tamen contingere quod in aliquo casu sit vel simpliciter malum, vel inutile, vel maioris boni impeditivum : quod est contra rationem eius quod cadit sub voto, ut ex praedictis* patet. Et ideo necesse est quod determinetur in tali casu votum non esse servandum, Et si quidem absolute determinetur aliquod votum non esse servandum, dicitur esse *dispensatio* voti. Si autem pro hoc quod servandum erat aliquid aliud imponatur, dicitur *commutatio* voti. Unde minus est votum commutare quam in voto

dispensare. Utrumque tamen in potestate Ecclesiae consistit.

Ad primum ergo dicendum quod animal quod immolari poterat, ex hoc ipso quod vovebatur, sanctum reputabatur, quasi divino cultui mancipatum : et hacc erat ratio quare non poterat commutari; sicut nec modo posset aliquis rem quam vovit, iam consecratam, puta calicem vel domum, commutare in melius vel in peius. Animal autem quod non poterat sanctificari quia non erat immolatilium, redimi poterat et debebat, sicut ibidem* lex dicit. Et ila etiam nunc commulari possum vola si consecratio non interveniat.

Ad secundum dicendum quod sicut ex iure naturali et praecepto divino tenetur homo implere votum, ita etiam tenetur ex eisdem obedire superiorum legi vel mandato. Et licet cum dispensatur in aliqua lege humana, non fit ut legi humanae non obediatur, quod est contra legem naturae et mandatum divinum: sed fit ut hoc quod erat lex. non sit lex in hoc casu. Ita etiam auctoritate superioris dispensantis fit ut hoc quod continebatur sub voto, non contineatur, inquantum determinatur in hoc casu hoc non esse congruam materiam voti. Et ideo cum praelatus Ecclesiae dispensat in voto, non dispensat in praecepto iuris naturalis vel divini: sed determinat id quod cadebat sub obligatione deliberationis humanae, quae non potuit omnia circumspicere.

Ad tertium dicendum quod ad fidelitatem Deo debitam non perlinet quod homo faciat id quod ad vovendum est malum vel inutile, vel maioris boni impeditivum : ad quod tendit voti dispensatio. Et ideo dispensatio voti non est contra fidelitatem Deo debitam.

s) et. – ut D, et ut P.

r) erat. Om. D; lex «hero loco om. PD; non til lex om. pG.

y) ad vovendum at malum. – vitandum at icilucl malum l, ad

malum vitandum est D, at ad vitandum malum »G, ad vitandam eit malum ceteri et a; margo P Alias, quod ad vitaudum malum ai inutile.

Commentaria Cardinalis Caietani

In Ts articulo decimo eiusdem octogesimaeoctavae quaestio* Inii, nom primo, quod in liucrn tres causae enumerntue pro ratione dispensandi in voto se (enent omnes ex parte materiae voti, ut putet applicando: esse namque malum, vd inutile, vel maioris boni impeditivum, ad materiam voti spectat. Neque enim Auctor omnes causas dispensandi complecti intendebat : quin non de his erat quaestio, sed tat fuit ostendere quod dispensari potest in voto ex natura ipsius materiae voti, quae potest reddi vel mala, vel inutilis, vel maioris boni impeditiva. Inferius autem in articulo ultimo huius quaestionis, de causa dispensandi tractabimus.

Nota secundo, quod inter dispensationem proprie dictam et commutationem voti hoc interest, quod dispensatio aufert voti materiam et vinculum, quia decernitur absolute non servandum: commutatio nutem aufert a voto materiam, et non vinculum. Nani remanet vinculum seu obligatio voti super ulia materia cadens : tenetur enim ex

voto adimplere id in quod commutatum est, et non ex praecepto, proprie loquendo. Unde nullum intervenit praeceptum in commutationibus votorum: sed. habente potestatem commutandi commutante, concurrat sola passiva acceptatio eius qui vovit, et sic factu est commutatio. Et hoc rationi consonat: ut etiam in exequendo commutatum actus latriae inveniatur, sicut inveniebatur in exequendo promissum voto.

Nota tertio, quod licet veleris legis ratio, in responsione ud primum data, optima videatur, Utpote super littera fundata, quae vocat huiusmodi animal *consecratum Domino* : tamen, quia lex illa non est moralis, sed caeremonialis, hodie non ligat. Non desunt tamen dicentes quod lex illa non vetat mutabilitatem animalis omnino, sed ex potestate voventis, ito quod non licebat voventi illud mutare in melius, licuisset tamen sacerdotis auctoritate hoc facere. Primum tamen consonat litterae statuenti alias mutationes in tncdns sacerdotibus agendas ♦ et istam absolute prohibenti.

·v<*i«H<

>

7

,r*

. .... W ,
« HΨ

ARTICULUS UNDECIMUS

UTRUM IN VOTO SOLEMNI CONTINENTIAE POSSIT FIERI DISPENSATIO

IV Sent., dint. xnviii. qu. 1, »rt. 4, qu* 1. ad 3.

Sd undecimum sic proci dicitur. Videtur quod in voto solemni continentiae possit fieri dispensatio. Una enim ratio dispensandi in voto est si sit impeditivum melioris boni, sicut dictum est ♦ Sed votum continentiae, etiam si sit solemne, potest esse impeditivum melioris boni: nam *bonum commune est divinius quam bonum unius* *; potest autem per continentiam alicuius impediri bonum totius multitudinis, puta si a quando per contractum matrimonii aliquarum personarum quae continentiam voverunt, posset pax patriae procurari. Ergo videtur quod in ? solemni voto continentiae possit dispensari.

2. Praeterea, latria est nobilior virtus quam castitas. Sed si quis voveat τ aliquem actum latriae, puta offerre Deo sacrificium, potest in illo voto dispensari. Ergo multo magis potest dispensari in voto continentiae, quod est de actu castitatis.

3. Praeterea, sicut votum abstinenciae observatum potest vergere in periculum personae, ita etiam observatio voti continentiae. Sed in voto abstinenciae, si vergat in corporale periculum voventis, potest fieri dispensatio. Ergo etiam *, pari ratione, in voto continentiae potest dispensari.

4. Praeterea, sicut sub professione religionis, ex qua votum solemnizatur, continetur votum continentiae, ita etiam cl votum paupertatis et obedientiae potest dispensari: sicut patet in illis qui post professionem ad episcopatum assumuntur. Ergo videtur quod in solemni voto continentiae possit dispensari.

Sed contra est quod dicitur *Eccli. xxvi ♦ Omnis ponderatio non est digna animae continentis.*

2. Praeterea, Extra, *de Statu Monach.*, in fine illius decretalis, *Cum ad monasterium*, dicitur: *Abdicatio proprietatis^ sicut etiam custodia castitatis, adeo est annexa regulae monachali ut contra eam nec Summus Pontifex possit indulgere.*

Respondeo dicendum quod in solemni voto continentiae tria possunt considerari: primo quidem, materia voti, scilicet ipsa continentia; secundo, perpetuitas voti, cum scilicet aliquis voto se adstringit ad perpetuam observantiam continentiae; tertio, ipsa solemnitas voti. Dicunt ergo quidam * quod votum solemne est indispensabile ratione ipsius continentiae, quae non recipit condignam recompensationem, ut patet ex auctoritate inducta ♦ Cuius rationem quidam assignant quia per continentiam homo triumphat de domestico inimico: vcl quia per continentiam homo perfecte conformatur Christo, secundum puritatem

animae et corporis. – Sed hoc non l videtur efficaciter dici. Quia bona animae, utpote contemplatio et oratio, sunt multo meliora bonis corporis, et magis nos Deo conformant: et tamen potest dispensari in voto orationis vcl contemplationis. Unde non videtur esse ratio quare non possit dispensari in voto continentiae, si respiciatur absolute ad ipsam continentiae dignitatem. Praesertim cum Apostolus, l *ad Cor.* vn *, ad continentiam inducat propter contemplationem, dicens quod *mulier innupta cogitat quae Dei sunt*: finis autem potior est his quae sunt ad finem.

Et ideo alii * rationem huius assignant ex perpetuitate et universalitate huius voti. Dicunt enim quod votum continentiae non potest praetermitti nisi per id quod est omnino contrarium: quod nunquam licet in aliquo voto. – Sed hoc est manifeste falsum. Quia sicut uti carnali copula est continentiae contrarium, ita comedere carnes vel bibere vinum est contrarium abstinenciae a talibus: et tamen in huiusmodi votis potest dispensari.

Et ideo aliis * videtur quod in voto solemni continentiae possit dispensari propter aliquam *. communem utilitatem seu necessitatem: ut patet in exemplo praemisso * de pacificatione terrarum *.«.» ex aliquo matrimonio contrahendo ♦

Sed quia decretalis inducta* expresse dicit quod nec Summus Pontifex potest contra custodiam castitatis monacho licentiam dare, ideo aliter videtur dicendum: quod, sicut supra * dictum est, et habetur *Levit*, ult. *, illud quod semel sanctificatum est Domino, non potest in alios usus commutari. Non autem potest facere aliquis Ecclesiae praelatus ut id quod est sanctificatum sanctificationem amittat, etiam in rebus inanimatis: puta quod calix consecratus desinat esse consecratus, si maneat integer. Unde multo minus hoc potest facere aliquis praelatus, m homo Deo consecratus. quandiu vivit, consecratus esse desistat. Solemnitas autem voti consistit in quadam consecratione seu benedictione voventis, ut dictum est '. Et ideo non potest fieri per aliquem praelatum Ecclesiae quod ille qui votum solemne emisit desistat ab eo ad quod est consecratus, puta quod ille qui est sacerdos non sit sacerdos: licet possit praelatus ob aliquam causam executionem ordinis inhibere. Et simili ratione, Papa non potest facere quod ille qui est professus religionem non sit religiosus *: licet quidam luristae ignoranter contrarium dicant.

Est ergo considerandum utrum continentia sit essentialiter annexa ei ad quod votum solcmni-

• An rratCtX

* Ati «tot. *Ethic.*, lib. I, cap. n. n. *M.* – *S.* Th lect. n.

3

?

T

i

• Ver», to.

4*r lib. III,tract VU. cep. I. qu. 5.

• Art. *Sed amt.*

a) ir. – Om. PD; quando om. I.; pro *matrimonii*, *matrimonium* PpC, om. DII.
?) in. – etiam m PCLzt.
T) voveat. – voverit PQR. voverat L.

etiam, – Om. PEGHpK et ».
c) non. – modo BCLpAEFK et «; pro *efficaciter*, *inefficaciter* iC.
ζ) *praetermitti*. – *practeriri* P.

zatur: quia si non est ei essentialiter annexa, potest manere solemnitas consecrationis sine debito continentiae; quod non potest contingere si sit essentialiter annexum ei ad quod votum solcmnizatur. Non est autem essentialiter annexum debitum continentiae ordini sacro, sed cx statuto Ecclesiae. Unde videtur quod per Ecclesiam possit dispensari in voto continentiae solemnizato per susceptionem sacri ordinis. – Est autem debitum continentiae essenziale statui religionis, per quem homo abrenuntiat saeculo, totaliter Dei servitio mancipatus; quod non potest simul stare cum matrimonio, in quo incumbit necessitas procurandae uxoris et prolis et familiae, et rerum quae ad hoc requiruntur. Unde Apostolus dicit, I *ad Cor*, vu * quod *qui est cum uxore sollicitus est quae sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est*. Unde nomen *monachi* ab *unitate* sumitur, per oppositum ad divisionem praedictam. Et ideo in voto solemnizato per professionem religionis non potest per Ecclesiam dispensari ♦ et rationem assignat decretalis, quia *castitas est annexa regulae monachali*.

Ad primum ergo dicendum quod periculis rerum humanarum est obviandum per res humanas: non autem per hoc quod res divinae convertantur in usum humanum ♦ Professi autem religionem mortui sunt mundo et vivunt Deo. Unde non sunt revocandi ad vitam humanam occasione cuiuscumque eventus .

Ad secundum dicendum quod in voto temporalis continentiae dispensari potest: sicut et in voto temporalis orationis vel temporalis absti-

nentiae. Sed quod in voto continentiae per professionem solemnizato non possit dispensari, hoc non est inquantum est actus castitatis, sed inquantum incipit ad lalriam pertinere per professionem religionis.

Ad tertium dicendum quod cibus directe ordinatur ad conservationem r personae: et ideo abstinentia cibi directe potest vergere in periculum personae. Unde cx hac ratione recipit votum abstinentiae dispensationem. Sed coitus non ordinatur directe ad conservationem personae, sed ad conservationem speciei. Unde nec directe abstinentia coitus per continentiam vergit in periculum personae. Sed si per accidens cx ea aliquod periculum personale accadat, potest aliter subveniri: scilicet per abstinentiam, vel alia corporalia remedia.

Ad quartum dicendum quod religiosus qui fit episcopus, sicut non absolvitur a voto continentiae. ita nec a volo paupertatis: quia nihil debet habere tanquam proprium, sed sicut dispensator communium bonorum ecclesiae. Similiter etiam non absolvitur a voto obedientiae, sed per accidens obedire non tenetur, si superiorem non habeat : sicut et . abbas monasterii, qui tamen non est n voto obedientiae absolutus.

Auctoritas vero *Ecclesiastici* quae m contrarium obiicitur ♦ intelligenda est quantum ad hoc quod nec fecunditas carnis, nec aliquod corporale bonum est comparandum continendae *, quae inter bona animae computatur : ut Augustinus dicit. in libro *de Sancta Virginitate* Unde si-gnanter dicitur, *animae continentis*: non, *carnis continentis*.

1,) conservatiunem. – directionem P.

2) jient et. – tient nec Pa. m rit G, jcd H. – Pm a voto oée-dintiar, ab (om. P.) obedientiae toto Pa.

1) contincntiat. – 6o«o continentiae PDo»

Commontaria Cardinalia Caietani

In articulo undecimo eiusdem quaestionis octogcsimaco-ctavac, declaranda est littera quantum ud tria. Primum est quod opinio ista dc indispensabilitutc voti solcmnis religionis non est Auctons absolute, sed cum duabus limitationibus quae habentur in littera. Prima limitatio est: quia decretalis, Extra, dc *Statu Monach.*, cnp. *Cum ad monasterium*, sentit hoc. Inchoat enim sic Auctor: *Sed quia decretalis inducta expresse dicit quod nec Summus Pontifex potest contra custodiam castitatis monacho licentiam dare, ideo* etc. Secunda limitatio est quod opinative Auctor hoc sentit. Unde statim subdit: *ideo aliter videtur dicendum*. Est igitur ista non sententia, sed opinio Auctoris, quatenus cx decretali dependet. Et quoniam eiusdem est interpretari canoncm cuius est condere illum, si Auctor vidisset Summum Pontificem declarasse quod decretalis illa intelligitur *stante monachatu*, procul dubio non suscepisset onus huius opinionis ad defensionem illius decretalis non interpretatae. Videtur autem pluries a Romano Pontifice interpretata decretalis illa ut diximus, dum dispensavit cum multis religiosis ut contraherent matrimonium : ut de rege Aragonum Petrus dc Palude, in xxxviii. Qtn. «A4, distinctione * Quarti, refert; eide Constantia tilia Rogcrii Regis uxoreque Hcnrici VI, quae erat sanctimonialis in Panormo et ium quinquagenaria, ut historiae tradunt, dispensata 0 Papa Celestino 111, quae genuit ex tuli coniugio Fc-Sericum II *.

Secundum est quod non intendit Auctor quod sicut consecratio ordinis imprimit characterem indelebilem, ita

Svhmak Tatou D. Thomae T. VI.

effi-)

.:In-

:or-

icn

m-

on

pi-

01.

ad *Vfn x.

n,

t:

i.

r. * Alb. Mj. i. iv Snt-, AL n Minn, irt ft

c c

B

• looix- IV. IV pcf dtcnni a.

•U-’-’-’

• Arg. 10ty

• 0.

• Arg. JW a»- rrj. li

Art. J i. VirtL >. 10, 5< <H.

• ατβ.λ ïγ«o,

.

* Tm

Icmnc religionis ait indispensabilc. dubium occurrit, quantum valeat. Mole enim dc conclusione iudicium in. indis- cuim ratione illius. Quidam* namque dicunt quod ratio inefficax est, tum quia sacra possunt deordinari a Papa ab eo ad quod per consecrationem dedicata sunt: ut si Papa praeciperet quod nullus consecraret in (oli calice. – Ium quia, dato quod sacra non possint non perseverare sacra, possunt tamen desinere esse obligata ab eo ad id |ud| quod cx solo Ecclesiae statuto sunt obligatu. Sic autem est in proposito: quia votum religiosi obligare ud continentium sic quod matrimonium contractum post non valeat, ex solo Ecclesiae statuto est.

Sed neutrum horum satisfacit rationi. Non primum. quia aliud est inhibere usum culicis, aliud est exeerare il- lum. Religiosus autem, si fiat saecularis, cxccrntur, quia iam non est religiosus: sicut calix cxccrarcitur si posset fieri calix indifferens «d omnem potationem. – Ncc secun- dum: quia religiositati de qua loquimur non inest ex Ec- clesiae statuto inhabilius ad matrimonium: ut in littera probatur, ct etiam isti fatentur. Unde &i homo religiosus perseverat religiosas, inhabilis est ad matrimonium non cx statuto, sed cx natura: ita quod oppositum implicat con- tradictoria. Oportet ergo aut religiositatem cessare, aut in- habilitntcm manere.

III. Aliter igitur alii ♦ quos alibi *■ sum in hoc secutus, solvunt, dicentes quod sacra, etsi non possint passim ad alios transferri usus, possunt tamen transferri ad alios usus in articulo necessitatis: ut panes propositionis translati sunt ad usum David et sunrum propter articulum neces- sitatis, ut Dominus exposuit *. Ac per hoc, ratio ista non concludit indispcnsabilittatem in articulo necessitatis. Potest namque qui benedictus est ut sit religiosus, in necessi- tatis articulo ad usum matrimonii transferri auctoritate Ecclesiae, quamvis matrimonium repugnet religiositati absolute.

Sed huic exceptioni obstaret si verum case constaret quod de Matthaeo Apostolo dicitur, quod potius mortem elegit quam dispensare cum Iphigenia, virgine Deo dicata, quod contraheret matrimonium cum rege promittente con- versionem dimidii regni ad fidem «i ipsa sibi matrimonio copularetur *. Verum quia hoc non invenio pro authen- tico recipi in Ecclesia; et aliter potest rationis huius effi- cacia discuti atque veritas videri idcirco alia gradiendum est via.

IV. Principium autem huius evidentiae hinc sumendum est. Benedictionum duplex est genus: nam quaedam sunt invocativae, et quaedam constitutivae. Benedictiones consti- tutivas voco omnes quibus ea quae benedicuntur consti- tuuntur in esse sacro; et tales sunt omnes benedictiones vestium sacerdotalium. Benedictiones vero invocativas ap- pello cos quibus ea quae benedicuntur non proptcrca sunt sacra : ut sunt benedictiones mensae ct domus et navis, etc. Ad discernendum nutem has benedictiones ab illis non ducit diversitas verborum ut patet ex hoc quod in ve- stium sacerdotalium benedictione Ecclesia utitur *consecra- tionis* nomine, ct in corporalium benedictione non : ct ta- men constat corporale sacratius esse vestibus, quia ad usum magis sacrum benedicitur, scilicet continentiam Christi cor- poris immediate. – Ncc ducit diversitas modi benedicendi, scilicet imperative, enuntiative nut deprecative; quoniam constat benedictiones utrasque fieri deprecative, ut patet in Pontificali ct Ordinario Romanae Ecclesiae. – Ncc ducit diversitas ministrorum, puta episcopi aut sacerdotis: ut pacet dc benedictione constitutiva aquae sanctae a sacer- dote factu. Innotescit tamen quandoque huiusmodi diffe- rentia cx ministri communitate: quoniam benedictio quae passim communis est etiam ministerio mulierum, non est constitutiva; sicut est benedictio quae datur in Completo- rio, ct benedictio vestium in professione (unde illae vestes non sunt magis benedictae quam cibus qui in mensa be- nedicitur). – Sed ad hanc discretionem universaliter ducere videtur restrictio usus cx vi benedictionis: hoc est, quod cx hoc quod hoc est benedictum, non est amplius habile licite, etiam si Alienatur, nisi ad talem usum, procul dubio spiritualem. Cum enim *unumquodque sit propter suum*

opus, ut dicitur in II *Caeli* *. consequens est quod res con- stitutu per benedictionem in novo esse ad corresponden- tem tuum tali esse determinetur. Et hoc modo corporale, quod ante benedictionem erat habile ut esset sudariolum, etc., cx benedictione constituitur habile tantum ud corporis Do- mini susceptionem: et sic de tiliis. Et per oppositum do- mus seu navis nd omnem usum est habilis post benedi- ctionem ad quem crut habilis ante benedictionem. Et pro- pterca benedictio horum est solum invocativa divinae os- sistentiae cx sua gratia, cx memoria passionis, cx merito benedicientium de congruo, etc. – Et bene notu quod dixi, r.v n *benedictionis*. Quia si res quae benedicitur etiam sine benedictione cx alia causa deputato esset tali usui spirituali, non haberet sanctitatem suum cx vi benedictio- nis, sed benedictio concurreret ibi ad bene esse. Et simi- liter benedictio quae, nisi aliter interveniret consecratio, non admitteretur quod esset constitutiva, sed invocativa, quia nihil constituitur in aliquo esse per id sine quo ha- beret illud esse. Talis eutem est benedictio quae datur suscipientibus primam tonsuram in collecta prima; nam sine tali benedictione esset nihilominus data et suscept prima tonsura, ct consequenter ctfectus clericus qui sic cam suscepisset.

Ex quibus sequitur quod benedictio qua monachus be- nedicitur non est constitutiva ipsius in esse religioso (quo- niam si soh professione fit monachus, sine benedictione iam constitutus est in esse religioso), sed solummodo in- vocativa. In cuius signum, in Ordinario Ecclesiae Roma- nae collectu ilia in qua continetur benedictio monachi, non appellitur benedictio, sed *oratio*: fit namque ibidem pluries distinctio benedictionis ab oratione.

Unde ad rationem litterae diceretur quod minor pro- portio, scilicet, *Esse religiosum consistit in benedictione, sicut esse sacrum in calice consistit in consecratione*, cum reverentia, est falsa: quoniam non cx vi benedictionis est quis religiosus, sed benedictio, si qua quandoque fit, est invocativa tantum. Manifestatur autem sic esse cx hoc quod multi religiosi non benedicuntur, ut putet dc ordine Prae- dicatorum: et tamen constat eos esse non minus religio- ns, et voto solcmni adstrictos. Alioquin monachi dupli- citer essent religiosi, scilicet cx vi benedictionis et cx vi professionis, reliqui aurem uno tantum modo essent reli- giosi: quod adhuc non est auditum.

Et huic solutioni nihil ego video obstare auctoritatem sacrae Scripturae, nut naturam sacrorum. Quin potius, si Ecclesiae auctoritati et ritui attendimus, videmus quod Im- perator, qui inungitur, benedicitur ct sanctificatur, non so- lum privatur imperio sicut episcopus episcopatu: sed sic privatur ut non remaneat Imperator, episcopo tamen pri- vato remanente episcopo. Quod si haec potest Ecclesia in Imperatore uncto, benedicto ct sanctificato, quanto ma- gis potest in monacho solum benedicto ! Testari enim vi- dentur haec quod omnes huiusmodi benedictiones, sancti- licationcs et unctiones solum invocationes solemne» sunt.

Fateor tamen quod si consecratio virginum vera con- secratio aut constitutiva benedictio est, ita quod cx vi con- secrationis sponsa Christi esset, non posset per Ecclesiam dispensari plus quam cum calice consecrato. Nec dirime- retur matrimonium post contractum cx vi voti, sed ex vi consecrationis. Nec obstat hoc non esse computatum inter impedimenta dirimentia matrimonium; quoniam hoc ideo fuit quia non consecrantur virgines nisi professae aliquam religionem. Sed si de facto episcopus consecraret volunta- rium virginem, tunc, si esset benedictio ut dictum est, credo quod Ecclesia indicaret sequens matrimonium fore nullum ex vi consecrationis ab Ecclesia approbatae; ct quoniam hoc non esset in potestate Ecclesiae, sicut nec calicem exc- crari vivum. Et ideo forte Matthaeus Apostolus pati potius voluit . Quamvis passionis cius possit ulia reddi ratio . <X ■-*. scilicet quia non expediebat in principio fidei per talem apparenter irreverentiam divinam fidem propagari, quae praedicatione ct signis propaganda erat, secundum Domini mandatum. Marci ultimo *.

V. Circa nutem decretalem inductam in littera ob Au- . ctorc - dubium quoque occurrit, quantum valeat nd con- ira *

• M-**-@-, 8h

• buraaJ., IV

qu- u. in*. pfnl. uitAdJ. tktkf-. «4 »*.* obicci.

• *Utih. cap, ait, *.r». j, 4 : Marc, cap. n. vatv. >5. 20 ; Luc. cap, vt. 3, 4-

• VMc Sell S. ItAUh., cap. u. - Dotlaad. IK ai

• Q.Anaot. Mr- Mplya. lib. IX , cap. >11. fl. U . S Th ib. X. iter 11.

• Of. rar. Je V061 w tel/ rrJeep/.

• Art. to, ad 2 xn. li.

• An. x ail 2. (

•

I

5

I

0-
α.
Ik
κ
u
o

,
i
i

».
a.

bd.a-

du&ionctn inferendam. Super ea namque fundatur proces-
tus litterae: et tantae cit auctoritatis ut repelli non possit.
Ad hoc breviter dicitur quod, licet multipliciter exponi
videatur, illa tamen expositio litteralis est qunc cx ratione
in littera reddita habetur. Cum autem in textu illo ratio
indispensabilitatis in voto continentiae monachi reddatur
quid annexa esi custodia castitatis regulae monachali,
dare consequens est quod dc licentia seu dispensatione
separante custodiam castitatis a regula monachali loquitur.
Itu quod nihil aliud cx decretalis illius hoc textu habetur
nisi quod custodia castitatis est adeo annexa statui mona-
chal) quod nec Summus Pontifex potest illum α tali statu
separare. Quod gratis conceditur. Cum hoc namque stat
quod Summus Pontifex potest et statum seu regulam mo-
fiachalcm, cum omnibus sibi annexis, separare ab isto ho-
mine qui est monachus. Exemplum proprietas nlbi est
esse *disgregativum visus**, cstque adeo annexa haec pro-
prietas albo ut non possit ab eo separari; cum hoc tamen
stat quod esse album, cum omnibus proprietatibus suis,
possit separari a subiecto quod est album. Et hoc est
quod dicunt docentes quod Papa potest dispensare in voto
continentiae religiosi, faciendo de monacho non-monncchum.
Non infertur igitur cx illa decretali necessario indispensa-
bilitat omnino voti continentiae religiosi, sed sic, scilicet
stante monachatu.
Consonat quoque hic sensus auctori illius. Quoniam In-
nocentius IH.qui fecit illam decretalem, successit immediate

QUAESTIO LXXXVIII, ARTICULUS XII

267

Cacloestino 111, qui dispensaverat Constantiam praedictam -: * ct »>n 1.
nec cum latebant gesta hacc nuperrime, in facie totius or-
bis, ab eo qui fecit ipsum cardinalem, ct undique admi-
randa propter aetatem quinquagenariam ct statum impe-
rialem; ct tanto plus, quanto matrimonium illud Romae
consummatum fuit. Non est enim rationabile ut sic facta
n praedecessore damnarē per hacc verba, hanc damnatio-
nem non significantia, voluerit.
Ex quibus omnibus colligi potest quod nulla apparet
ratio quare votum solemne religionis non sit dispcnubilc
per Ecclesiam in articulo necessitatis communis.
VI. In responsione ad tertium eiusdem undecimi arti-
culi, adverte quod inter abstinentium et continentiam haec
est differentia, quod abstinentia in periculum personae non
est actus virtutis ct proptcrca, si est notabile ct manifeste
tale periculum, ipso iure votum non ligat, propter defe-
ctum materiae, quoniam *rationabile* debet esse abstinen-
tiae *obsequium* ' ; si autem «t aliter, dispensandum aut
commutandum erit. Continentia vero etiam in periculum
personae est actu* virtutis: ct proptcrca votura perseverat
in suo robore. Et ratio huius differentiae assignatur in
littera quia comedere, privatum abstinentia, directe or-
dinatur ad salutem personae; coire autem, privatum con-
tinentia, directe ordinatur ad speciem, non «d personam.
Quod si per accidens vergat in periculum personne, provi-
dentur etiam per accidens: scilicet per abfrinentiam super-
fluam materiam individuo subtrahentem, et nlie occidentia.

ARTICULUS DUODECIMUS

UTRUM AD COMMUTATIONEM VEL DISPENSATIONEM VOTI REQUIRATUR
PRAELATI AUCTORITAS

Suprx, ân. s, ad B* Sent., di&t. xvxxvm, qu. 1. tn. 4. 4.

DUODECIMUM SIC PROCEDITUR. VidetUF
yflôvS) quod commutationem vel dispen-
sationem voti non requiratur praelati
-^*^^auctoritas. Aliquis enim potest intrare
religionem absque auctoritate alicuius superioris
praelati. Sed per introitum religionis absolvitur
homo a votis in saeculo factis, etiam a voto Ter-
rae Sanctae *. Ergo voti commutatio vel dispen-
sallo pOlcsl esse absque auctoritate superioris
praelati.

2. Praeterea, dispensatio voti in hoc consistere
videtur quod determinatur m quo casu votum non
sit observandum. Sed si praelatus male determi-
net. non videtur esse vovens absolutus a voto:
quia nullus praelatus potest dispensare contra
praeceptum divinum de implendo voto, ut di-
clum cst *. Similiter etiam si aliquis propria au-
ctoritate recte determinet in quo casu votum non
sil implendum, non videtur voto teneri: quia
votum non obligat in casu in quo habet peiorem
eventum, ut dictum est*. Ergo dispensatio voti
non requirit auctoritatem alicuius praelati.

3. Praeterea, si dispensare in voto pertinet ad
potestatem praelatorum, pari ratione pertineret *
ad omnes. Sed non pertinet ad omnes dispen-
sare in quolibet voto. Ergo non perlinet ad po-
testatem praelatorum dispensatio voti.
Sed contra, sicut lex obligat ad aliquid facien-

dum. ita ei votum. Sed ad dispensandum m prae-
cepto legis requiritur superioris auctoritas, ut su-
pra dictum est. Ergo, pari ratione, etiam m
dispensatione voti.
Respondeo dicendum quod, sicut supra ♦dictum
est, votum est promissio Deo facia de aliquo quod
sit Deo acceptum. Quid sit autem in aliqua pro-
missione acceptum ei cui promittitur, cx eius
pendet arbitrio. Praelatus autem in Ecclesia gent
vicem Dei. Et ideo in commutatione vel dispensa-
tione votorum requiritur praelati auctoritas, quae
in persona Dei determinat quid sit Deo acceptum:
secundum illud II *ad Cor.* 11 *: *Nam et ego pro-*
pter vos donavi ? in persona Christi. Et signanter
dicit, *propter vos*: quia omnis dispensatio petita
a praelato debet fieri ad honorem Christi, in
cuius persona dispensat; vel ad utilitatem Ec-
clesiae, quae est eius corpus.

Ad primum ergo dicendum quod omnia alia vota
sunt quorundam particularium operum: sed per
religionem homo totam vitam suam Dei obse-
quio deputai. Particulare autem in universali in-
cluditur. Et ideo decretalis* dicit quod *reus fracti*
voti non habetur qui temporale obsequium in per-
petuam religionis observantiam commutat. Nec
tamen in 7 religionem ingrediens tenetur implere
vota vel ieiuniorum vel orationum vel aliorum
huiusmodi, quae existons in saeculo fecit: quia

•I» IP*,φī.īXīi,
an <l; qu xcin.
•n 4

• ArL 3.

• Vot». is.

-cap.0t.Mi.r4

τ

3) pertineret. — pertinet PGLa.
propter voi donavi. — quod donari propter vot donavi l, quod
denari fi quid donavi propter vot P.

γ; in. — Ont. PGIİK.

religionem ingredicns moritur priori vitae; ct etiam singulares observantiae religioni non competunt; et religionis onus satis hominem onerat, ut alia superaddere non oporteat.

Ad secundum dicendum quod quidam dixerunt quod 3 praelati possunt in votis pro libito dispensare, quia in quolibet voto includitur conditiona- liter voluntas praelati superioris: sicut supra dictum est quod in votis subditorum, puta servi vel filii, intelligitur conditio, *si placuerit patri rei domino*, vel, *si non renitantur*. Et sic subditus absque omni remorsu conscientiae posset votum praetermittere, quandocumque sibi a praelato diceretur.

Sed praedicta positio falso innitur. Quia cum potestas praelati spiritualis, qui non est dominus sed dispensator, sit *in aedificationem data, et non in destructionem*. ut patet 11 *ad Cor.* x *; sicut praelatus non potest imperare ea quae secundum se Deo displicent, scilicet peccata, ita non potest prohibere ea quae secundum se Deo placent, scilicet virtutis opera. Et ideo absolute potest homo ea vovere *.

Ad praelatum tamen pertinet diiudicare quid sit magis virtuosum et Deo magis acceptum. Et ideo in manifestis dispensatio praelati non excusaret a culpa: puta si praelatus dispensaret cum aliquo super volo de ingressu religionis, nulla apparenti causa obstante. Si autem esset causa apparens, per quam saltem in dubium verteretur, posset stare iudicio praelati dispensantis vel commutantis. Non tamen iudicio proprio, quia ipse non gerit vicem Dei: nisi forte in casu in quo id quod vovit esset manifeste illicitum, et non posset opportune ad superiorem recurrere.

An tertium dicendum quod quia Summus Pontifex gerit plenarie vicem Christi in tota Ecclesia, ipse habet plenitudinem potestatis dispensandi in omnibus dispensabilibus votis. Aliis autem inferioribus praelatis committitur dispensatio in votis quae communiter fiunt et indigent frequenti dispensatione, ut habeant de facili homines ad quem recurrant: sicut sunt vota peregrinationum et clieuniorum et aliorum huiusmodi. Vota vero maiora, puta continentiae et peregrinationis Terrae Sanctae, reservantur Summo Pontifici.

c) fNoJ - ideo addunt 1'lhK.

Commentaria Cardinalis Caietani

Tunc articulo duodecimo eiusdem octogesimaeoctavae quae- tionis dubium occurrit, an votum possit in melius evi- denter commutari ubi ipso vovente, absque praelati aucto- ritate. Et est ratio dubii diversitas opinionum et iuriutn. Num quidum tenent portem affirmativam alii tenent par- tem negativam. Ex cap. quoque *Pervenit* secundo. Ex- tra, *de lureiurando*, habetur pars affirmativa, dum dicitur quod *non infringit propositum aut promissum qui in me- lius illud commutat*; et idem confirmari videtur cap. *Scripturae* Extra, *de Voto*; et cap. *Licet*, Extra, *de Regul.* Oppositum tutem in cap. 1, Extra, *de Voto*, habetur.

Ad huius evidentiam, sciendum est quod quemadmo- dum promissio quae fit homini, fit ut illi rem gratam exhi- beamus. et propterea ex eius dependet gratia commutatio promissi; nec est dubium quod, si constat gratius fore ei cui promissum est, aliquid aliud loco promissi, puta vitu- lus quam aries, non est reus violatae fidei ille qui promi- sit arietem et exhibet vitulum (cuius etiam signum est quod, recipiendo vitulum, maiores gratias agit ille cui pro- missus erat aries); si autem in dubium vertitur quod sit illi gratius, quamvis non sit dubium vitulum esse melio- rem ariete, non potest qui promisit commutare promissum sine voluntate eius cui promisit, nam licet vitulus sit melior. non tamen est melior huic, cui forte est minus gra- tus (et in hoc sensu intellicendum est ius civile et volens quod solvens melius non liberatur et debito quando sci- licet dubium est an creditori illud melius sit mngis gra- tum): ita in voto, quae est promissio de meliori bono facta Deo, dicendum est quod quando evidenter constat gratius esse Deo opus in quod commutatur quum vel quod est promissum, non est reus fracti voti qui promissum mutat in melius ac gratius Deo. Neque enim agrestis est Deus: aut ab alio quam a Deo habet homo rationem, qua homo factum sibi satis putat si, loco promissi, melius et gratius sibi datum est. Cessat siquidem tunc ratio requi- rendi superioris arbitrium vice Dei: quoniam constat evi- denter Deo hoc esse gratius.

Et hoc est quod, absque extorsione aliqua, decretalis *Pervenit, de lureiurando*, docet. – Hoc est quod ex cap. *Scripturae*, Extra, *de Voto*, docemur. Non enim caput illud condit ius novum, sed declarat veritatem ex natura rei

existentem, scilicet quod propria auctoritate quilibet potest *votum temporalis obsequii in perpetuam religionis obser- vantiam commutare*: constat namque hoc esse longe me- lius et gratius Deo. – Hoc est quod in cap. *Licet, de Re- put.*, etiam declaratur. Nam neque ibi fit novum ius: sed quia licitum fuit transire ad aliam arctiorem religionem propter meliorem vitam, non obstante voto solemnii prioris religionis, quo obligabatur non solum Deo, sed prae- latis illius religionis, et erat eis ius acquisitum de persona illa, ideo Papa declu- it illum non molestandum Constat namque evidenter in illo casu melius et gratius esse Deo obsequium in meliori religione. Et propterea non requi- ritur auctoritas superioris commutantis, sed solum petitio licentiae pro reverentia, ut ibi dicitur. Ratio autem quare potest in tali casu quis praeiudicare praelatis et religioni priori est quia non propter scipsos, sed propter Deum, praelato et religioni data est religiosi persona: propter hoc enim solius Dei ratio habetur in huiusmodi commutatione. – Ei quamvis textus iste sane intelligatur ratione impedi- menti, quia scilicet votum laxioris religionis est in hoc casu impeditivum maioris boni; alii tamen textus allati non lo- quuntur magis de impossibili bono cum meliori quam de compossibili cum eodem, sed solam commutationem in melius pensant, ut patet intuitu. Et propterea conclu- dendum est quod commutatio in melius ac gratius Deo evidenter fieri potest in votis ex ipso naturae iure, absque alia superioris auctoritate.

Et confirmatur hoc. Quoniam si quis vovisset alicui certae ecclesiae offerre decem oves; et curam habentes il- lius ecclesiae, non praelati tamen voventis, pro meliori et mngis expedienti evidenter ecclesiae, peterent ut daret eis. verbi gratia, centum nuncios: quis adeo desiperet ut dice- ret oportere adesse potestatem praelati ad huiusmodi com- mutationem?

Et confirmatur amplius hoc ex responsione ad primum in hoc articulo, ubi. quamvis Auctor in corpore determi- naverit requiri potestatem praelati in commutando, ratio- nem reddit quare non requiritur praelati auctoritas cum commutatur votum in religionem, non quia canonicum hoc excipit, sed quia *particulare includitur in universali*. Si- milis enim est ratio ubicumque evidenter in melius et gra-

•u.ihg.xn.t.jtf
r<hu ertdUf,».

**

tiui Dea commutatur: quoniam in meliori ct gratiori in- cluditur bonum ct gratum.

Quando vero non evident^{er} constat quod melius ct gra- tius Deo sit, ab ipso Deo, ac per hoc u gerente vices eius, requirendum est. ut in littera dicitur, ct in cap. i, Extra, *de Voto*. – Et sic omnia iura consonant.

II. In eodem articulo dubium occurrit circa causas dis- pensandi in votis, scilicet *honorem Christi vel utilitatem Ecclesiae*, an altera sufficiat, sine quacumque necessitate cx parte habentis votum. Et est ratio dubii in hac littera: quia Auctor, in responsione ud secundum, dicens, *puta si praelatus dispensaret cum aliquo in voto de ingressu re- ligionis, nulla apparente causa obstante*, insinuat quod ali- qua causa obstans adimpletioni voti requiritur nd dispen- sationem. – Oppositum tamen continue practicari videtur in commutationibus votorum, ad solam enim voluntatem petentis commutationem, fit commutatio.

Ad evidenti^{um} cuusnc dispensandi ct commutandi votu, sciendum est quod aliud est dc dispensatione, aliud de commutatione iudicium. Nam quia dispensatio tollit cx integro votum, tam scilicet quoad materiam quam quoad vinculum, oportet causam obstantem exeeutioni voti inter- venire ad hoc ut licite decernatur votum non esse senan- ^um: d*ssiFati° &t» non dispensatio . Ncc refert an causa obstans sit cx natura, puta infirmitate; aut cx malitia hominum excitatu, ut si bellum civile non posset sedari nisi puella habens votum continentiae nuberet, etc. Et hoc intendit Auctor in littera, ad secundum. Concur- rente autem obstante causa quae redderet cxcctioncm voti impeditivam maioris boni, dispensatio ad honorem maio- rem Christi procul dubio fieret : quia facere maius bonum est magis honorare Deum. Sed adverte quod debet esse bonum quod est causa dispensandi maius non solum bono quoti erat materia voti, sed bono quod erat ipsum votum, quod est actus latriac : quoniam utrumque cessat, scilicet votum ct materia.

In commutatione autem votorum ncc exigitur causa obstans exeeutioni voti, ncc exigitur quod bonum quod est causa commutandi sit mnius utroque, scilicet voto et materia eius, quoniam votum remanet, sed sufficit quod sit maius bonum quam bonum quod erat materia voti ; ita quod ipsa maioritus boni in quod commutatur, est sufficiens causa commutationis. Et quidem quod non exi- gatur causa obstans, ct quod maioritus boni sit sufficiens commutandi causa, patet Extra, *de Voto*, cap. *Quod super his*, ubi mulierum et inutilium ad pugnam voti pro sub- sidio Terrae Sanctae, quamvis habiles sini ad eundum il- luc, redimenda dicuntur, quia melius est subvenire Terrae Sanctae de pecuniis quis consumerent in itinere quam illos in via consumere. In cap. quoque primo, ibidem, omnes causae personales resolvendae dicuntur in hoc, an recompensatio sit melior ct Deo acceptior, arbitrio praesi- dentis. quando causa commutandi solum sc tenet cx parte rei in quam fit commutatio. Quando vero aliqua necessi- tas impotentiae vel incommoditatis vel scandali invitat ad commutandum, tunc sufficit commutare in nequ.de: quo- niam non peninet ad infidelitatem dispensatoris si debi- tori domino suo in aequ^e gratum eidem domino acce- ptando commutet cx causa. Quin etiam, de rigore iuris, si sola causa miserendi seu condescendendi voventi, quasi ut vice Dei sit gratus illi qui sponte Deo sc obligavit, aequ^e gratum Deo acceptaret, contra fidem boni dispen- satorii non faceret praelatus: sicut nec dispensator alicuius domini temporalis, hoc faciendo, infidelitatis argueretur. Constat autem quod aequale bonum est aequ^e gratum Deo. Secus autem esset quando pro sola voluntate praelati hoc fieret, non causa grntitudinis vice Dei. Haec enim causa, manifestata voventibus, prodest Ecclesiae: quoniam est attractiva ad Deum ct eius sapientes ac pios ministros.

Ari autem tanta aut talis possit subessti causa ut com- mutatio tiat licite in minus: – facile patet quod sic, mi- scendo commutationem dispensationi, ita quod partim sit dispensatio et partim commutatio; quando scilicet causa non est tanta quod sufficiat nd dispensationem absolute, est tamen tanta quod excusat a tanto, etsi non a toto. Sed

itando infra limites purae commutationi-, non potest fieri in minus: quoniam commutatio debet esse iusti; non est autem commutatio sine aequalitate rei ad rem, ut patet in V *Ethic*. - Et proptcrca caveant sibi illi qui non habent potestatem aliam in votis niai commutandi : quia tenentur ad maius vel aequale, ut dictum est. Illi autem qui prae- bet sunt, ct utramque habent potestatem, scilicet dispen- sandi et commutandi, possunt, miscendo utramque, cx causa in minus dispensando commutare: sicut etiam possunt cx causa dispensare absolute.

111. In responsione ad primum eiusdem articuli, nota ra- tionem quare ipso iurc omnia vota in saeculo facta spirant in professione: quia scilicet homo moritur priori vitae, ad cuius directionem emissa erant vota illa. Et praeter hoc adduntur duae aliae rationes extendentes sc ad vota emissa post religionem: quia scilicet onus religionis sufficit; et singulares observantiae non competunt religioni. Et cx hac radice praelatus potest omnia post emissa vota irritare, tanquam incompetentia religioni.

IV In responsione nd secundum, dubium primo oc- currit. dc ratione reddita in littera ad ostendendum quod praelati non possunt pro libito dispensare in votis, quan- tum valeat . Videtur enim invalida. Tum quia aliud est prohibere vota, aliud irritare: ct consequenter aliud est posse prohibere, aliud posse irritare. In littera autem haec duo sumuntur pro eodem; quoniam concludit quod non possunt praelati irritare vota quia non possunt prohibere vota. – Et confirmatur. Quia si ista duo acquivalcnt in proposito, posse inhibere totum ct posse irritare illud, se- quitur quod Pāpā ponit cuiusque religiosi votum solemne irritare: quia potest cuiusque solemne votum prohibere, quoniam ex Ecclesiae auctoritate hoc pendet.

Tum quia si radix et processus rationis esset in propo- situ efficax, scilicet, Λ'o/ι *habemus potestatem nisi in aedifi- cationem* etc., sequeretur quod ncc praelati religiosorum possent subditorum vota irritare. Quia etiam tales praelati non habent potestatem nisi in aedificationem: ct sicut non possunt praeripere actus vitiorum, ita non possunt prohi- bere netus virtutum. Ex quo igitur ista non concludunt dc praelati» religiosorum, sequitur quod ncc de aliis con- ciudam. Et sicut tu solves hic, ita solvam ibi.

Tum quia aliud est inhibere actus virtutum absolute, aliud est inhibere hunc ocomm virtutis. Nam licet non possint praelati inhibere omnes actus virtutum, possunt tamen inhibere hunc: ut patet in praelatis religiosorum inhibentium vovcre; cl in Papa, qui potest inhibere votum solemne religionis alicui, ut dc facto inhibet omnibus doli capacibus infra annos pubertatis-. Ratio autem litterae procedit ab inhibitione actuum virtutis absolute ed inhi- bitionem actus talis, scilicet voti.

V. Dubium secundo occurrit circa dictae rationis conclu- sionem, scilicet : Praelati non possunt sine obstante causa dispensare in votis . Tum quiu in omni obligatione intel- ligitur auctoritas Papae excepta: quia nihil potest promitti in praciudicium potestatis suae. Votum autem importat obligationem ct promissionem. Ergo. – Et confirmatur. Quia lex singularis non praciudicat potestati principis, quae est universalis. Votum uutem est vclut lex singularis. Ergo non praciudicat potestati Papae.

Tum quia non minus est subditus quilibet Christianus Papae quoad ea quae sunt Christianitatis, quae sunt bona supcrrogationis cadentia sub Christi consilio, quam reli- giosus suo praelato. Sed in omni voto religiosi intclligitur excepta potestas praelati. Ergo in omni voto Christiani intclligitur excepta potestas Papae.

VI. Ad primum dubium - dicitur quod ratio litterae est solidii ct efficax. Et ad primam obicctioncm dicitur quod licet inhibere ct irritare vota non sint idem, munio tamen sc inferunt in materia voti. si absolute, seu libere sumantur: ita quod quicumque potest libere irritare vota alicuius, potest etiam libere inhibere, et e contra; ut patet in prae- latis religiosorum, ct putre, domino, viro, respectu puellae, servi, uxori». Et ad confirmationem dicitur quod aliud est posse in- hibere vota absolute, ct aliud posse inhibere tale votum in

.’*

* &■█»«· «·

’ CL *».

’ NfclB: ’’.

casu. Praesens sermo est dc inhibitione absolute: obiectio autem loquitur dc inhibitione in casu, ct ideo non obstat. Constat namque quod Papa non potest inhibere absolute nc fiat professio religionis, hoc enim esset directe in destructionem Ecclesiae, non in aedificationem : licet possit inhibere talibus, scilicet pueris, ct similiter alicui ex causa rationabili, quod non profiteatur, et huiusmodi.

Ad secundum dicitur quod quia aliud est loqui dc praelato, ct aliud dc domino; ideo ubi hacc duo coniunguntur in unitate personae seu officii, ut contingit in praelatis rcglicosonim quoad vota, ut patet cx anrcdictis*, oportet distinguere dc praelato inquantum praelatus, ct inquantum dominus vel quasi dominus; ct dicere quod ratio ista habet locum in praelato inquantum praelatus, ct non in eo inquantum dominus. Propter quod in littera dicitur: *Cum potestas praelati .spiritualis, qui non dominus, sed dispensator*, etc. Prohibere ergo et irritare potest praelatu* religiosorum vota tanquam dominus vel quasi dominu» subditorum secundum regulam, et non tanquam praelatus. Non sic autem potest dici dc alii* praelatis Ecclesiae quoniam non sunt nisi praelati in populis. Unde nihil ex hoc adimitur efficaciae rationis dc praelati potestate concludentis.

Ad tertiam obicctionem dicitur quod inhibere absolute vota est inhibere non actum unum unius virtutis, scilicet vovere: *cd est inhibere actus supcrcrogationuni omnium virtutum, quoniam omnis netus supcrcrogationi* est materia voti. – Et si instetur quod inhibere vota non est inhibere actus qui sunt materiae votorum, sed est inhibere vincula ct obligationes ad ipso» actus: ac per hoc, non est nisi inhibere unum actum, scilicet vovere, unius virtutis, scilicet religionis: – respondendum est quod licet prima facie appareat quod inhibere vota sil inhibere unum netum, scilicet vovere, totaliter, ulio* autem actu* non totaliter, *cd quoad libertatem ct firmitatem, quia inhibitus a voto potest quidem actus virtutis facere, sed non libere, quia non est dominus sui quoad illa opera (nam si dominu» esset, posset illu absolute promittere), ncc firmare se potest, quia inhibitu* est: si tamen radix potestatis inhibendi perspicacius consideretur, apparebit quod non solum potest inhibere actum qui est vovere, sed actu* qui sunt materia voti. Nam ideo posset inhibere obligationem ad illos actus, quia posset inhibere actus illos fieri, quando sibi placuerit uti iurc suo: sicut patet de viro respectu uxoris, ct patre respectu puellae. Infert igitur optime ratio litterae quod praelati non possunt inhibere vota quia non possunt inhibere opera virtutum, quae sunt materia voti. Iste enim manifeste est processus litterae, ab operibu* virtutum non ad unum tantum OpUi virtutis, sed ad omnia opera supererogationi*, quae materia sunt voti, quod est etiam opus supcrcrogationi*. Et propterea in littera concluditur dicendo : *Et ideo absolute potest homo vovere ea*, scilicet virtutis opera; et non tantum conditionalitcr, ut religiosi ct alii subditi vovere possunt.

VII. Ad secundae quaestioni* · evidentiam, sciendum est quod ista quaestio est propter plenitudinem potestatis Papae. Et potest in duplici sensu tractari. Primo, ut refertur in littera scilicet quia omnia vota Christianorum sunt sicut vota puellae in domo, et religiosi, etc.; quod scilicet habent conditionem implicitam, si Papa non contradicat. Et secundum hunc sensum nullum votum esset absolute firmum ct ratum, sed quodlibct posset irritari per Papam. Et contra hunc sensum Auctor in littera procedit, ct probat quod virtutis opera possunt absolute voveri a personis sui iuris. – Secundo, ut teneamus vota personarum sui iuri» esse absolute firma ct rata: et tamen Papa possit libere relaxare omnia vota, dc plenitudine potestatis. Et hunc sensum littera non tetigit. Et oportet, ut doctrina completa sit, utrumque tracture. Et quoniam votum est quaedam singulari* lex habens vini obligalivum, ct quaedam promissio Deo facta, ct per modum legis et per modum promissionis perspicendum est.

In voto igitur est, primo, ipsa essentia voti habens vim obligativam : ct quoad hoc nssimilatur legi. Est, secundo, materia voti, quae est actus virtutis: et quoad hoc assimilalur legi, cuius materia etiam actus virtuti* c*t; quoniam

legis est bonos facere, virtus autem est *quae bonum reddit habentem* *. Est. tertio. observatio voti, quae in debita exeeutione consistit: ct in hoc etiam assimilatur legi, quoniam eius observatio in debita quoque exeeutione consistit Est et, quarto, ratio seu modus promissionis, quoniam per modum promissionis Deo tenetur qui vovit: et in hoc non legi, sed promissionibus facti* hominibus assimilatur. Quocirca oportet aliquo horum quatuor modorum invenire in homine potentiam irritativam aut relaxativam votorum ad libitum, si in homine est. Sunt autem modi ūti sut cx parte observationis, aut cx parte materiae, aul cx pane essentiae, aut ex parte cius cui facta est promissio. Et ut melius omnia percipiantur, singillatim singula tractanda suut, ordine quo numerata sunt.

Ex parte siquidem observationis, dare patet quod non est in potestate hominis relaxare, non solum vota. *ed ncc etiam ius positivum: quoniam implicat duo contradictoria quod votum ct ius stet in suo robore etiam respectu istius, ct quod iste non tenentur observare legem seu votum. Unde licet Papa possit tollere legem positivam totaliter vel quoad istum hominem, non potest tamen facere quod lex stet etiam respectu istius, nunc, etc., et quod iste non teneatur illam observare: quoniam, xtante lege, obligatio nd observandum est dc iure naturae, et non positivo. Et propterea communiter dicitur, ct bene, quod Papa, quando dispensat in voto, non dispensat in iurc divino nut naturae, quia non dispensat in observatione stante voto: observatio enim dc divino ct naturae iurc est.

Ex parte vero materiae, dare patet cx supradictis · quod quilibet dominus aut quasi dominus potest irritare vota subditorum in bis in quibus subliduntur· Hinc enim dictum est quod puter puellae, vir uxori», dominus servi, praelatus sui religiosi vota irritare potest : sicut universaliter quilibet potest dc re suo irritare dispositionem ab alio factam sine suo consensu. Et quoniam Pupae Christiani quoad bona temporalia et quoad operationes personales non subjiuntur absolute, sicut religiosi subduntur praelatis sui* (inter quos primus est Papa), ncc sicut servi dominis, nec sicut puella patri, ncc sicut uxor viro, quoad ea in quibus naturaliter subduntur praedicti: quoniam nullus horum est dominus eorum in quibus alteri subditur; quilibet nutem Christianus sui iuris est dominus et personalium suarum operationum ct rerum suarum, si habet bona aliqua. – et propterea cx isto cupite Papa non potest irritare vota Christianorum tanquam facta dc suo, hoc est Papae, sicut dominus respectu servi, ct praelatus respectu religiosi, ct pater respectu filiae, et vir respectu uxoris irritat, qui* dc suo sunt facta vota. Et propterea opinio confutata in littera quod vota Christianorum sint conditionulia, scilicet si Papa non contradicat, sicut contingit in votis religiosorum ct aliorum subditorum, est falsissima, quoniam non est dominus materiae Pupa. Nec mireris quod materiam voti dixerimus * actus virtutis, ct modo descendamus ad operationes personale* ct temporales res quos possidemu*. quoniam haec, scilicet operationes personales ct bona temporalia, sunt materia actuum virtutum, qui sunt materia voti, sicut linum est materia fili, quod est materia telae, omnes enim actu* virtutis operationes sunt personale* materialiter, ct nulli eorum res temporales assumunt, ut liberalius, eleemosyna, magnificentia, etc. – Ex hac Umeo parte, scilicet materiae voti, commutationes votorum fiunt» ut patet cx dictis *: et dispensatione* etiam fiunt, quando scilicet materia voti est impeditiva maioris boni, ut si continentia istius impediat pacem Christianitatis. Potestas enim a Christo data praelatis in aedificationem cx hac parte commutat et dispensat.

Ex pane nutem essentiae voti, patet quod non est irritabile aul rclaxiibilc cx differentia inter votum et legem positivam. Lex namque positiva est in potestate principi* ad libitum, ita quod potest ipsam tollere quando vibi placet: nullusque amplius obligatur illa abUta, quoniam vis obii-gativa legis ad ipsam legis essentiam spectat, quae subii-citur principis potestati. Essentia autem voti, cum sit pio-missio facta superiori quam sil princeps, dc illius consilio, quia est promissio lacta Deo ct consultu a Deo, non sub-

tt,
' t n

f, nt

ip'sa ma**,*
rx
/«H*.
5\$
n»· ·«·

44 fr->>

rw, ret*. n

aiun, *n. 6
oaw 4
*rt
1»

reddit

debitu . Ami«-E»V.· k1». II. C»» «1 «<» «<»J-Mi »>«² «

guo-

Sistit.

1 per

: non

Quo-

-e in

n ud

t cx

orte

Et

ndo

ion

icd

ŕO-

O

m

m

rc

d

,i'

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

iicitur principi: sicut ncc tractatus alicuius cum principe subduntur proconsuli.

Ex parte demum Dei, inquantum ci tit promissio, constat quod sicut quilibet homo potest quamlibet promissionem sibi propter sc factam libere relaxare, sic Deus potest quodlibet votum relaxare: quoniam promissio cst Deo propter Deum faetn. Et si Dei Vicarius plene potestate Dei fungeretur in terris, sme dubio posset omnia vota vice Dei relaxare. Sed quoniam non plene fungitur Dei potestate, sed limitate, scilicet ad pascendum oves, ad clavibus regni caelorum utendum nd aedificationem ; ideo non potest ad libitum vota relaxare, sed quantum aedificationi consonat commutare vel dispensare. Relaxare siquidem ad libitum vota pertinet ud claves excellentiae ipsius Christi, *qui claudit et nemo aperit, aperit et nemo claudit* .

Unde nulla via remanet qua Papa possit ad libitum vota irritare aut relaxare, nisi impediendo viam vitae aeternae.

VIII. Ad obicctionem autem primum in oppositum* dicitur quod illa propositio. *In omni obligatione et promissione intclligitur excepta auctoritas Papae*, et illa, *Nihil potest promitti in praeiudicium potestatis Papae*, ct similes, possunt bonum ct malum sensum habere. Possunt enim intelligi dupliciter. Primo, ut nulla obligatio, etc., possit pnciudicurc potestati Papae. Et sic sunt verae. – Secundo, ut nulla obligatio, etc., sit quae non subsit potestati Papae. Et sic sunt falsissimae.

Propter veritatem primi sensus, religiosus non tenetur obedire suo superiori, totaliter vel in aliquibus, si Papn exemit cum totaliter vel in aliquo*, obligatio enim voti obedientiae fil superiori, ct non ligat manus Pupae ud disponendum de illius superioritate. Et simile cst in aliis huiusmodi. Hoc enim non c*t relaxare ncc dispensare in vota obedientiae, sed tollere süperioritatcm illius prucInti. Ex hac autem primi sensus veritate nihil habetur contra determinata. Nam ad habendum contra determinata, oportere! subiumcre quod vovere esset in praeiudicium potestatis Papae. Quod ridiculum esse patet cx eo quod *nulli facit praeiudicium qui iure suo utitur* *. Non praciudicat civitati civi* qui, licet sit civitatis par*, religionem ingreditur, quia iure suae libertati* utitur: ct tamen civitas non pote»! amplius dc eo disponere. El sic dc aliis. Sic enim etiam in proposito, ut patet quia quilibet vovens iurc suae libertatis utitur ex Christi consilio.

Quod autem secundus sensus sit falsu*, probatione non eget. Nam putet innumeras esse obligationes quae non subeunt Pupae ad nutum ut putet m contractibu* inter hominem ct hominem. Et multo minus inter hominem ct Deum: cum quilibet homo subditu* *it Papae, Deus nutem nulli sit subditus; ct si inter utnimque subditum obligatio Papae non subest ad libitum, quomodo cadere potest in mentem sapientis quod omnis obligatio inter unum subditum ct alterum superiorem Papa, Papae subsit ad libitum? Quin potius ex hoc quod non omnis obligatio inter Christianos omnes, quos constat subiici Papae, subditur Pupae ad libitum, dare putet quod Christiani non sunt Papae subditi absolute quoad omnia, sed limitate, scilicet quoad spiritalia, *in aedificationem corporis Christi* ., ct ea quae ordinantur ad haec.

Et ex hi* putet responsio ud confirmationem, ct alteram obicctionem.

[X. In responsione ud tertium, dubium occurrit ad hominem. Quia Auctor tenet ♦ quod solus Papa dispenset in votis perpetuis. Hic autem vota iciuniorum et abstinen-

tiurum, quae quandoque sunt perpetua, ut palet, ct ab aliis dispensabilia dicit.

Ad hoc dicitur quod materia ista, scilicet quis in quo voto dispenset, iuris cst positivi: ct non solum lex, sed consuetudo in his dat ct aufert iurisdictioncm. El propterea aliqua vote minora, ui visitare limina Apostolorum, reservantur Papae: constat enim quod vicinis Urbi longe maior peregrinatio cst visitare sanctum Thomam in Cantuaria. Unde in his, ultra legem, consuetudo aemulanda est.

Quod autem dc perpetui* obiicitur, distinguendo solvitur. Nam dupliciter contingit dici votum perpetuum ; scilicet quasi per se, et quasi per accidens. Illi enim vota dicuntur perpetua quasi per sc quae absolute, sine scilicet tempore adicclo. expresso solo voto cum materia, iniclliguniur perpetua, ut votum continentiae ct religionis: haec enim statim, sive a iure sive ab homine dicantur, iniclliguniur perpetua, si nihil aliud addatur. Illa vero quae sine adiectionc tempor*i non intelliguntur perpetua, sunt quasi per accidens perpetua, ut voto peregrinationis, iciunii, eleemosynae: in his enim, nisi apponatur aut *semper*, aut *nunquam*, aut *tali tempore*, incertum relinquitur an temporalia an perpetua sint. Loquitur ergo Auctor dc perpetuis primo modo, cum dicit reservata esse Papae perpetua vota: non dc perpetuis secundo modo. Haec enim frequenter accidunt, ct egent facili recursu ad praelatum.

X. In eadem responsione, quoad vota iciuniorum, dubium male solutura occurrit, an vovent iciunarc tali dic, puta in vigilia Nativitatis Beatae Virginis, si non iciunat illo dic. teneatur supplere alio dic iciunando.

Ad hoc dubium, ut plena rit doctrina, cum distinctione dicendum c*t, quod aut votum principaliter est dc iciuoio, ct secundario, quasi per accident, determinatur tempus tali diti: sicut contingit in iciunii* imuncti* a confessore, puta quod singuli* unius nnni hebdomadibus iciuncl feria sexta; in his enim principale c*t quod ieiunet semel in hebdomada, ct secundario tempus. – Aut principaliter est dc tempore, propter celebritatem vel devotionem: ut contingit in hi* qui vovent in dic Dominae Nostrae per totum annum (hoc cst illo dic quo celebratur Annuntiatio Bcatxc Virgini* per totum annum) abstinere a carnibus ct lacticiiniis. Hic tempus principaliter eligitur, propter devotionem Dominae Nostrae.

In primo casu tenetur cx voto ad duo: scilicet ad iciunium, ct talem diem. Et propterea si non iciunat tali die, tenetur alio dic iciunarc: sicut debitor pecuniae tali dic, si tunc non solvit, tenetur post. – In secundo autem casu, xt non iciunat illo dic. non tenetur alio dic iciunarc, sed poenitentiam agere dc non servato voto, si in culpa fuit: quia onus temporis erat iciunium. Sicut *unt omnia iciunin statutu ab Ecclesia: sunt enim onem illorum tantum dierum, sicut horae canonicae; in his enim quilibet dic* *sollicitus est sibi ipsi* tantum.

Et quoniam vota quae fiunt dc teiuniis in vigiliis* Sanctorum, ct huiusmodi, communiter fiunt ut onera dierum illorum, ad imitationem Ecclesiae, quae teiunia in vigiliis* statuit: ideo communiter haec vota non obligant ultra diem illum, ncc tenetur transgressor alio dic iciunarc. Cuius manifestum signum cst quod *i cs*ct illo dic infirmus, ac per hoc excusatus illo dic, nullam sibi relinqui obligationem, tuta conscientia, vovens bene timens Deum putaret cuius oppositum crederet si iciunium tali dic a confessore iniunctum non perfecisset propter infirmitatem. Ipsa namque distinctio testatur ibi iciunium electum ui onus tempor*i hic, absolute iciunium electum, licet cum tali tempore.

* Arr. «», Cco iQcnL saa. n.

m. rt.

* iyr., qcaert, oxxin, xh: O, uq dxx, >h

QUAESTIO OCTOGESIMANONA
DE IU RAMENTO

IN DECEM ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de actibus exterioribus latriac quibus aliquid divinum ab hominibus assumitur *: quod est vel sacramentum aliquod, vel ipsum nomen divinum. Sed de sacramenti assumptione locus erit tractandi in Tertia huius operis Parte ♦ De assumptione autem nominis divini nunc agendum est. Assumitur autem divinum nomen ab homine tripliciter: uno modo, per modum iuramenti. ad propria verba confirmanda; alio modo, per modum adiurationis, ad alios inducendum ♦ tertio modo, per modum invocationis, ad orandum vel laudandum *. Primo ergo de iuramento agendum est.

Circa quod quaeruntur decem,
Primo: quid sit iuramentum.
Secundo: utrum sit licitum.
Tertio: qui sint comites iuramenti.
Quarto: cuius virtutis sit actus.
Quinto: utrum sit appetendum et frequentandum. tanquam utile et * bonum.
Sexto: utrum liceat iurare per creaturam.
Septimo: utrum iuramentum sit obligatorium.
Octavo: quae sit maior obligatio, utrum iuramenti vel voti.
Nono: utrum in iuramento possit dispensari.
Decimo: quibus et quando liceat itirare.

ARTICULUS PRIMUS

L' TRUM IURARE SIT TESTEM DEUM INVOCARE

III Sent., dut. uxiz, art. ».

ŶÿXrÇ'. '0 bIC PROCEDiTVR. Videtur quod iurare non sit testem Deum invocare. Quicumque enim inducit auctoritatem sacrac Scripturae inducit Deum in testimonium, cuius verba proponuntur in sacra Scriptura. Si ergo iurare est testem Deum invocare, quicumque inducit auctoritatem sacrae Scripturae iuraret. Hoc aurem est falsum. Ergo et primum.

2. Praeterea, ex hoc quod aliquis inducit aliquem in testem, nihil ei reddit. Sed ille qui per Deum iurat aliquid Deo reddit: dicitur enim Matth. v *: *Reddes Domino juramenta tua*; et Augustinus dicit * quod iurare est *ius veritatis* ^{^e()} *reddere*. Ergo iurare non est Deum testem invocare.

3. Praeterea, aliud est officium iudicis, et aliud testis, ut ex supradiclis * patet. Sed quandoque iurando implorat homo divinum iudiciurn: secundum illud Psalm.*: *Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis*. Ergo iurare non est testem Deum invocare.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in quodam seMnone de Periurio -: *Quid est, « Per t Deum », nisi. < Testis est Deus »?*

Respondeo dicendum quod, sicut Apostolus dicit. *ad Heb.* vi *, iuramentum *ad confirmationem* ordinatur. Confirmatio autem in scibilibus per rationem fit, quae procedit ex aliquibus naturaliter nolis, quae sunt infallibiliter vera. Sed particularia

facta contingentia hominum non possunt per rationem necessariam confirmari. Et ideo ea quae de his dicuntur solent confirmari per testes. Sed humanum testimonium non est sufficiens ad huiusmodi confirmandum, propter duo. Primo quidem, propter defectum veritatis humanae: quia plurimi m mendacium labuntur. secundum illud Psalm. *: *Os eorum locutum est mendacium*. Seundo, propter defectum cognitionis: quia homines non possunt cognoscere neque futura, neque cordium occulta, vel etiam absentia; de quibus tamen homines loquuntur, et expedit rebus humanis ut certitudo aliqua de his habeatur. Et ideo necessarium fuit recurrere ad divinum testimonium: quia Deus neque mentiri potest, neque cum aliquid latet. Assumere autem Deum in testem dicitur iurare: quia quasi pro *ture* introductum est ut quod sub invocatione divini testimonii dicitur pro vero habeatur.

Divinum autem testimonium quandoque inducitur ad asserendum praesentia vel praeterita: et hoc dicitur iuramentum *assertorium*. - Quandoque autem inducitur divinum testimonium ad confirmandum aliquid futurum: et hoc dicitur iuramentum *promissorium*. - Ad ea vero quae sunt necessaria et per rationem investiganda non inducitur iuramentum: derisibile enim videretur si quis in disputatione alicuius scientiae vellet propositum per iuramentum probare.

Ad primum ergo dicendum quod aliud est testi-

9) et. - Om. Dx.
quibut et quando. - quando et quibus Da, quando et in quibut P.
*) Per. - iurare per PD.

3) divinum rotimunium. - divinum iuramentum PBCEFGHilw, turameutum K, om. D.

momo Dei uti iam dato, quod fit cum aliquis auctoritatem sacrae Scripturae inducit: et aliud est testimonium Dei implorare ut exhibendum, quod fit in iuramento.

Ad secundum dicendum quod dicitur aliquis red- dere iuramcntu Deo ex hoc quod impiet illud quod iurat. Vel quia in hoc ipso quod invocat Deum testem recognoscit cum habere omnium cogni- tionem et infallibilem veritatem.

Ad tertium dicendum quod alicuius testimonium invocatur ad hoc quod testis invocatus veritatem manifestet circa ea quae dicuntur. Deus autem manifestat an verum sit quod dicitur, dupliciter. Uno modo, simpliciter revelando veritatem: vel

per internam inspirationem; vel etiam per faqi denudationem, dum scilicet producit in publi- cum ea quae erant occulta. Alio modo, per poe- nam mentientis: et tunc simul est iudex et te- stis, dum puniendo mendacem manifestat men- dacium.

Et ideo duplex est modus iurandi. Unus qui- dem per simplicem Dei *contestationem*: sicut cum aliquis dicit, *Est mihi Deus testis*; vel, *Coram Deo loquor*; vel, *Ar Deum*, quod idem est, ut dicit Augustinus *. - Alius modus iurandi est per exe- crattonem: dum scilicet aliquis se. vel aliquid ad se pertinens, ad poenam obligat nisi sit verum quod dicitur \

ζ

i) *tutem.* - *in tutem* P.

Γ) *dicitur.* - *dicit* P.

Commentaria Cardinalia Oaietani

Tn articulo primo quaestionis octogesimaenonac dubium 1 occurrit, an iuramentum distinguatur specie cum distin- guitur per assertorium vel promissorium: et similiter cum distinguitur per simplicem contestationem et per cxccra- (innem -. Et ratio dubii est, quoad primam divisionem, differentia inter assertionem et promissionem. - Quoad se- cundum vero, tum quia Deus in cxccratione habet in se non solum testis, sed iudicii rationem, ut in responsione ad tertium littera dicit. Tum quia assumitur maledictio in cxccratione, dum dicitur: *Puniat me Deus in hoc vel illo*.

Ad hoc dicitur quod differentiae alicuius dicuntur, pro- prie loquendo, solae illae quae sunt differentiae per se. Nam differentiae per accidens accidentia sunt respectu illius cui sunt per accidens, quamvis sint per se differentiae alterius: ut. <i> distinguamus animal per album et nigrum, sunt dif- ferentiae per accidens animalis, quae tamen sunt differentiae per se coloris. In proposito ergo, cum iurare sil Deum in testem producere, omnes allatae differentiae materialiter et per accidens se habent ud Dei testificationem. Quod enim Deus testetur supra praeterito, praesenti vel futuro, ad materiam testimonii spectat. Et similiter quod Deus testetur simplici manifestatione, vel manifestatione punitive, non ad naturam spectat testimonii, sed effectum. Unde nulla apparet specifica distinctio in iuramento.

Et licet iuramentum non distinguatur specie, nihil tamen prohibet quod, utendo aliis speciebus moralium vitiorum vel virtutum, in multas diffundatur species, eo modo quo una species imperat alteri, ordinando illam in finem suum, sicut, cum quis adulteratur ut occidat, homicidium imperat adulterio. Hoc enim modo iuramentum imperat maledi- ctioni dum fit per cxccrationcm: nam quando quis iurat, *Deus me occidat si non est sic*, aut, *si non fecero*, sic iurans maledictionem sui quoad vitam assumit ad finem iuramenti, qui est testificatio divina. Et iuxta specificam multitudinem maledictionum assumuntur multae species ad eundem finem. Unde patet quod iuramentum per exe- crationem. quando scilicet ad poenam se obligat quis iu- rando, etsi non distinguatur specie secundum naturam iu- ramenti, distinguitur tamen per accidens in multas species secundum naturam assumpti mali in poenam.

Adverte tamen quod iuramentum factum assumendo benedictionem pro manifestatione testimonii, verbi gratia, *Faciam hoc*, vel, *Sic est: ita Deus me adiuvet*, et huius- modi, non est, cx vi verborum, per cxccrationcm, sed per

contestationem Dei in effectu boni, scilicet ndiutorii divini, salutis, vitae, et huiusmodi: solum enim illud iuramentum quod mali eventum assumit in manifestationem divini te- stimonii per cxccrationcm est, secundum verba. Sed quan- tum ad sensum, quia testis ad utramque panem debet cue, subintelligitur exceratio. scilicet: *Si non est sic*, aut, *St non fecero, Deus non me adiuvet*.

Ad id autem quod obiectum est, quod Deus in cxc- cratione est etiam iudex, qui differt specie 1 teste, respon- detur in littera*: scilicet quod officium iudicis in iurando imploratur sub ratione testis, quoniam imploratur ad hoc punitio ut testetur. Ideo iudex non nisi materialiter con- currit. Et proptcrca in littera concluditur quod iurare, universaliter loquendo, est Deum in testem exhibendum invocare.

* Rc«p. ad J.

Cum his tamen, scito quod periurans exeerando pro eo quod credit punitionem quam assumit non adfuturam, non incurrit duorum sitiorum deformitatem, scilicet periurii et maledictionis talis, puta homicidii, quin maledictionem non sibi ex corde imprecatur, sed soli Deo iniuriam facit, utens eo ut teste fnkitis.

II. In responsione ad tertium eiusdem articuli, adverte quod huiusmodi locutiones, *Deus scit, Coram Deu loquor*, et huiusmodi, possunt dupliciter intelligi scilicet insoca- livc. vel enuntiative. Sumuntur namque invocative com- muniter quando inducuntur ud confirmandum quod dicitur: et tunc habent rationem iuramenti. Sumuntur autem com- muniter pure enuntiative quando per modum narrationis hacc dicuntur. Et hoc frequenter accidit his qui nolunt iurare ad confirmandum dictu sua. sed remittere ad divinum iudicium et luturam vitam, ubi omnia erunt palam. El quo- niam verba cx intentione et animo proferentis pensantur, ideo, cessante dolo et praepudicio cuiuscumque, si aliquis, non intendens iurare. sed solum exprimere quod ipse habet conscientiam rectam in hoc et Deum prae oculis in non mentiando, dicat, *Deus videt quod dico veritatem*, et similia, non est iuramentum quia non est invocatio Dei in testem, sed simplex enuntiatio quod Deus hoc scit, quod Deus videt, quod ego loquor coram Deo, et huius- modi. Et proptcrca notanter dicitur in littera quod iurare est *invocare Deum in testem*: et non dicitur quod est *narrare Deum esse testem*. In iudicio autem, et in prae- iudicialibus, oportet ad communem intellectum audientium respicere, ne erretur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SIT LICITUM IURARE

HI ΔΔ»/. dn. win, nn. 3, qu· 3; De Dee. Praecepta cap. de Sec. Prompt.; tn Matth., cap. v: Ad Rum., cap. 1, Ioct. *: Ad fteb.. cap. vi, Ioct. iv.

Secundum sic proceditur. Videtur quod non sit licitum iurare. Nihil enim quod prohibetur in lege divina est licitum. Sed iuramentum prohibetur® Matth. v ♦

Ego dico vobis, non iurare omnino: et lac. v* dicitur: Ante omnia, fratres mei. nolite iurare. Ergo iuramentum est illicitum.

2. Praeterea, id quod est a malo videtur esse illicitum: quia, ut dicitur Matth. vn *, non potest arbor malafructus bonos facere. Sed iuramentum est a malo: dicitur enim Matth. v *: Sit autem sermo vester, Est. est; Non. non. Quod autem hts abundantius est a malo est. Ergo iuramentum videtur esse illicitum.

3. Praeterea, exquirere signum divinae providentiae est tenture Deum: quod est omnino illicitum, secundum illud Deut.w ♦ Non tentabis Dominum Deum tuum Sed ille qui iurat videtur exquirere signum divinae providentiae, dum petit divinum testimonium, quod est per aliquem evidentem effectum. Ergo videtur quod iuramentum sit omnino illicitum.

Sed contra est quod dicitur Deut. vi *: Dominum Deum tuum timebis, et per nomen eius iurabis.

Respondeo dicendum quod nihil prohibet aliquid esse secundum se bonum quod tamen cedit in malum eius qui non utitur eo convenienter: sicut sumere Eucharistiam est bonum, et tamen qui indigne sumit sibi iudicium manducat et bibit, ut dicitur | ad Cor. xi *. Sic ergo in proposito dicendum est quod iuramentum secundum se est licitum ct honestum. Quod patet ex origine et ex fine. Ex origine quidem, quia iuramentum est introductum ex fide qua homines credunt Deum habere infallibilem veritatem et universalem omnium cognitionem et provisionem. Ex fine autem, quia iuramentum inducitur ad iustificandum homines, et ad finiendum controversias, ut dicitur ad Heb. vi *.

Sed iuramentum cedit in malum alicui ex eo quod male utitur eo, idest sine necessitate et cautela debita. Videtur enim parvam reverentiam

habere ad Deum qui eum ex levi causa testem inducit: quod non praesumeret etiam dc aliquo viro honesto, imminet etiam periculum periurii: quia de facili homo in verbo delinquit, secundum illud lac. ||| *: Si quis in verbo non qffen- .*«.■ dii. hic perfectus est vir. Unde et Eccli. xxm * · 'm », dicitur: Iurationi non assuescat os tuum: multi enim casus in illa.

Ad primum ergo dicendum quod Hieronymus, super Matth. ♦ dicit: Considera quod Salvator non per Deum iurare prohibuerit, sed per caelum £* et terram. Hanc enim per elementa iurandipes- simam consuetudinem habere ludaei noscuntur. - Sed ista responsio non sufficit: quia Iacobus ad- dit ' : neque per aliud quodeumque iuramentum.

Et ideo dicendum est quod, sicut Augustinus dicit, in libro de Mendacio quod Apostolus, m Epistolis suis iitrans, ostendit quomodo accipien- dum esset quod dictum est, < Dico vobis non iurare omnino > : ne scilicet iurando adfacilitatem iurandi veniatur e. e.vfacilitate iurandi ad consuetudinem, a consuetudine in penurium decidatur. Et ideo non invenitur jurasse nisi scribens, ubi considera- tio cautior non habet linguam praecipitem.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in libro de Semi. Dom. in Monte *, si iu- rare cogерis, scias de necessitate venire infirmita- tis eorum quibus aliquid suades, quae utique in- firmitas malum est. Itaque non dixit: < Quod amplius est malum est »; tu enim non malum facis ' qui bene uteris iuratione. ut alteri persua- deas quod utiliter persuades: sed. < a malo est > illius cuius infirmitate iurare cogерis.

Ad tertium dicendum quod ille qui iurat non lentat Deum: quia non implorat divinum auxi- lium absque utilitate et necessitate: et praeterea non exponit se alicui periculo si Deus testimo- nium adhibere noluerit in praesenti. Adhibebit autem pro certo testimonium in futuro, quando illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium, ut dicitur | ad Cor. iv *. Et il- lud testimonium nulli iuranti deficiet, vel pro eo vel contra eum.

a) prohibetur. – in lege divina addunt Pa.

f) addit. – addidit PU

γ) dc Mendacio. – contra Mendacium codices ct a.

à) veniatur. – perveniatur rt Pa; ante d addunt ct PHa.

<) facit.– jaterii ABEpbK ct kj. fecerit L: pro persuadet. ρσ suadeat P.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem octogcsimacnonuc quaestionis nota duo. Primo, sententiam illam cx Augustino·; sci- licet quod consuetudo iurandi non excusat, sed inducit ad periurium. Quod bene notent assucti.

Nota secundo, quod secunda ratio reddita in littera, in responsione ad tertium, excludit a iuramento peccatum tentation»* Dei etiam in his qui vane iurant. Quoniam cx

hoc quod iurando non exponit quis sc periculo alicui si Deus testificari noluerit in praesenti, manifeste patet quod iuram non tentât Deum, sed invocat ipsum in testem sic ut in beneplacito suae Maicstatis relinquat testificationem in praesenti, absque ullius imminente incursu periculi Non sic faciunt qui duello expectant divinum testimonium, sed tentant Deum: sicut qui igne aut aqua sc purgare volunt.

3

• Ut /«rrwf.XJt
uk n, csp. u
• Qe. ia. an.

?

T

• V<n. >t·

• Van. S.

/rrra. IV. 1·

• Art. praeco

* An. i. qa· i

* VU. Coam*M.
Cuu.po>l.irt v

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CONVENIENTER PONANTUR IRES COMITES JURAMENTI
IUSTITIA, IUDICIUM ET VERITAS

Intra, qu. xcviij, art. i, ad l; HI *Sent.*, diar. xnox, art. 3, qu* 3; *Ik Ike. Praecepta* cap. dr *Sec. Praecepti*, t In *Matth.*, cep. v.

D tertium sic proceditur. Videtur quod inconvenienter ponantur Ires comites juramenti · iustitia, iudicium el veritas. Ea enim quorum unum includitur in altero non sunt connumeranda tanquam diversa. Sed horum trium unum includitur in altero: quia veritas pars iustitiae est, secundum Tullium ♦ indicium autem est actus iustitiae, ut supra * habitum est. Ergo inconvenienter numerantur ? tres comites iuramenli.

2. Praeterea, multa alia requiruntur ad iuramentum: scilicet devotio, et fides, per quam credamus Deum omnia scire et mentiri non posse. Ergo videtur quod insutficienter enumerentur tres comites iuramenli.

3. Praeterea, haec tria in quolibet opere humano inquirenda sunt τ: nihil enim debet fieri contra iustitiam aut veritatem, aut sine iudicio, secundum illud l *ad Tim.* v *: *Nihil facias sine praeiudicio*, idesi sine praecedenti iudicio. Ergo haec tria non magis debent associari iuramento quam aliis humanis actibus.

Sed contra est quod dicitur Ierem. iv *: /«-*rabis*, < *Vivit Dominas* », in *veritate*, in *iudicio* et in *iustitia*: quod exponens Hieronymus* dicit: *Animadvertendum est quod iusiurandum hos habet comites, scilicet veritatem, iudicium el iustitiam.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, iuramentum non est bonum nisi ei qui bene utitur iuramento. Ad bonum autem usum iuramenti duo requiruntur. Primo quidem, quod ali-

quis non leviter, sed ex necessaria causa el discrete iurel. El quantum ad hoc, requiritur *iudicium*, scilicet discretionis, ex parte iurantis. – Secundo, quantum ad id quod per iuramentum confirmatur: ut scilicet neque sit falsum, neque sit aliquid illicitum. Et quantum ad hoc, requiritur *veritas*, per quum aliquis iuramento confirmat quod verum est; et *iustitia*, per quam confirmat quod licitum est.

Judicio autem caret iuramentum *incautum*; veritate autem iuramentum *mendax*; iustitia autem iuramentum *iniquum* sive *illicitum*.

Ad primum ergo dicendum quod iudicium non sumitur hic pro exeeutione iustitiae, sed pro iudicio discretionis, ut dictum est ♦ Neque etiam veritas hic accipitur secundum quod est pars iustitiae, sed secundum quod est quaedam conditio locutionis.

Ad secundum dicendum quod ct 4 devotio et fides, et omnia huiusmodi quae exiguntur ad debitum modum iurandi, intelliguntur in iudicio. Alia enim duo perlinent ad rem de qua iuratur, ut dictum est ♦ Quamvis posset dici quod iustitia pertinet ad causam pro qua l iuratur.

Ad tertium dicendum quod in iuramento est magnum peirculum: tum propter Dei magnitudinem, cuius testimonium invocatur; tum etiam propter labilitatem linguae humanae, cuius verba iuramento confirmantur. Et ideo huiusmodi magis requiruntur ad iuramentum quam ad alios humanos actus.

sj turammti. – videlicet tddunt Pa.
;) numerantur – enumerantur AB, connumerantur D, ponuntur Pa.

y) inquirenda »unt. – requiruntur D, requirenda tant PGIIa.
5) ri. – Om. PCDGIIhK ct a.
i) pro qua.— per quam PD.

Commentaria Cardin.dis Caietani

Is articulo tertio eiusdem quaestionis octogcsimacnonnc, nota quod secundus iuramenli comes, scilicet iustitia, ut in littera dicitur, potest referri ad duo: scilicet ad rem dc qua iuratur, vel ad causam iurandi. Et differentia ista hinc orta videtur, quoniam si isti comites debent esse comites sub eadem ratione iuramenli universaliter, oportet quod iustitia referatur ad causam iurandi, ut scilicet subsit iusta iurandi causa. Alioquin iuramentum assertorium non haberet istos Ires comites: quoniam iuramentum assertorium csl dc re mala et iniusta quandoque, ut dc adulterio facto, etc. Et propter hoc Auctor in responsione nd sccondum, et in III *Sent.*, dist. xxxtx ·, refert iustitiam ad cau-

sam. – S; autem intelliguntur *ut adsint ubi adesse debent*, sic iustitia relata ad rem non est comes nisi in iuramento promissorio, in quo oportet quod homo iuret de re iusta: alioquin iuramentum non est.

Et licet prima assignatio adaequata sit iuramento, ac per hoc verior videatur; quia tamen secunda verum necessarium exprimit quoad hoc quod iuramentum promissorium exigit materiam iustum; ct sermones morales utilitatis causa sunt: ideo Auctor istam secundam assignationem hic praetulit, ct illius solius in coq^orc meminit. In hac siquidem explicatur radix solutionis multarum quaestionum valde utilium in moralibus.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IURARE SIT ACTUS RELIGIONIS SIVE LATRIAE

d quartum sic proceditur*. Videtur quod iuramentum non sil actus religionis sive latriae. Actus enim latriae sunt circa aliqua sacra ct divina. Sed iuramenta

adhibentur circa controversias humanas, ut Apostolus dicit, *ad Heb.* vi A, Ergo iurare non csl actus religionis seu latriae.

2. Praeterea, ad religionem pertinet *cultum*

eo °Ifferre^ ul Tullius dicit *. Sed ille qui iurat nihil Deo offert, sed Deum inducit in testem.

Ergo iurarc non est actus religionis
3. Praeterea, finis religionis seu latriae est reverentium Deo exhibere. Hoc autem non est finis iuramenti, sed potius aliquod verbum confirmare. Ergo iurarc non est actus religionis.

Sed contra est quod dicitur *Deut.* vi *: *Domini Deum tuum timebis, et ipsi soli servies, ac per nomen illius iurabis.* Loquitur autem ibi de servitute latriae. Ergo iurarc est actus latriae.

Respondeo dicendum quod, sicut ex dictis * patet, ille qui iurat invocat divinum testimonium ad confirmandum ea quae dicit. Nihil autem confirmatur nisi per aliquid quod certius est et potius. Et ideo in hoc ipso quod homo per Deum iurat, profitetur Deum potio**re**m, utpote cuius veritas est indteclibilis et cognitio universalis: et sic aliquo modo Deo reverentiam exhibet.

Unde ct Apostolus dicit, *ad Heb.* vi ♦ quod *homines per maiores se iurant.* Et Hieronymus *disliPer Matth.* ", quod *qui iurat, aut veneratur auf ditfgit eum per qItem jural.* Philosophus etiam dicit, in *1 Afetaphys* ♦ quod *iuramentum est ho-*

mirabilissimum. Exhibere autem reverentiam Deo pertinet ad religionem sive lutriam. Unde manifestum est quod iuramentum est actus religionis sive latriae.

Ad primum ergo dicendum quod in iuramento duo considerantur: scilicet testimonium quod inducitur, et hoc est divinum; et id super quo inducitur testimonium, vel quod facit necessitatem testimonium inducendi, et hoc est humanum. Pertinet ergo iuramentum ad religionem ratione primi. non autem ratione secundi.

Ad secundum dicendum quod in hoc ipso quod aliquis assumit Deum in testem per modum iuramenti, profitetur cum maiorem: quod pertinet ad Dei reverentiam. Et sic aliquid offert * Deo: scilicet reverentiam et honorem.

Ad tertium dicendum quod omnia quae facimus debemus in Dei reverentiam facere. Et ideo nihil prohibet si in hoc ipso quod intendimus hominem ccrtificarc, Deo reverentiam exhibeamus. Sic enim debemus aliquid in Dei reverentiam facere ut ex hoc utilitas proximis proveniat: quia etiam Deus operatur ad suam gloriam et nostram utilitatem.

a) rf/i|poxb. – rcu latriae «44uni Pj

offert. – e/fer/ AOI » KpC ct x; £f nc^ . reverentiam «a. I)H.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM IURAMENTUM SIT APPETENDUM ET FREQUENTANDUM*
TANQUAM UTILE ET BONUM

III Sent. 4krt. ixxn, in. 3, qu* 1• In Matth.. cap. r.

Quintum sic proceditur. Videtur quod iuramentum sit appetendum ei Irequen-
XwSSvv: tandum, tanquam utile et bonum. Sicut votum est actus latriae, ita et iuramentum. Sed facere aliquid ex voto est laudabilius ct magis meritorium quia votum est actus latriae. ul supra * dictum est. Ergo, pari ratione, faccre vel dicere aliquid cum iuramento est laudabilius. Er sic iuramentum est appetendum tanquam per se bonum.

2. Praeterea, Hieronymus dicit, *super Matth.* *, quod *qui iurat, veneratur * aut diligit eum per quem iurat.* Sed venerari aut diligere Deum est appetendum tanquam per se bonum. Ergo et iuramentum.

3. Praeterea, iuramentum ordinatur ad confirmationem seu ccrtificationem. Sed quod homo suum dictum confirmet, bonum est. Ergo iuramentum est appetendum tanquam bonum.

Sed contra est quod dicitur *Eccli.* xxm *: *Vir multum iurans replebitur iniquitate.* Et Augustinus dicit, in libro *de Mendacio* P quod praeceptum Domini dc prohibitione iuramenti *ad hoc positum est ut, quantum in te est. non affectes, non, quasi*

pro bona, cum aliqua delectatione appetas iusiurandum.

Respondeo dicendum quod id quod non quaeritur nisi ad subveniendum alicui defectui, non numeratur inter ea quae sunt per se * appetenda, sed inter ea quae sunt necessaria: sicut patet de medicina, quae quaeritur ad subveniendum infirmitati. Iuramentum autem quaeritur ad subveniendum alicui defectui, quo scilicet unus homo alteri discredita. Et ideo iuramentum est habendum non I inter ea quae sunt per sc appetenda, sed inter ea quae sunt huic vitae necessaria: quibus indebite utitur quicumque cis utitur ultra terminos necessitatis. Unde Augustinus dicit, in libro *de Serm. Dom. in Monte* *: *Qui intelligit non in boots. idest per se appetendis, sed in necessariis iurationem habendam, refrenat se quantum potest, ut non ea utatur nisi necessitas cogat.*

An primum ergo dicendum quod alia ratio est de voto, et de iuramento. Nam per votum aliquid in Dei reverentiam ordinamus: unde cx hoc ipso fit religionis actus. Sed in iuramento e converso reverentia divini nominis assumitur ad promissi confirmationem. Et ideo illud quod jura-

a) veneratur. – aut veneratur Pa.
i)| de Mendacio. – contra Mendacium codices ct a; pro non into fiuur, tdeit non D, nec I. ul P>CK, om G.

v) rd juae sunt per re. – te ABCDEELpK ct x, yer fi ItK. r.i yer «r II.
8) non. – Om. BpAC, ante ett ponunt P*A ct d.
i) refreu.it. – refrenet P*C.

• αλ ».

• vm. io.

• s.tCïïa 'Æ

• Qu. LUXVIII. trt. 5.

• CoMfluvZ. m Matth. lib. I. bJ cjp. v. vcn. 54 »gg.

• Ver*. ix

• Op. xv.

4 ^ .

- AF-°et- 1«P; Hl. C*r. »

• In- 4»

T

3

uKI·AM”

*

io
I-
is

0

mento confirmatur non propter hoc fit religionis actus: quia secundum finem morales actus species sortiuntur.

Ad secundum dicendum quod ille qui iurat utitur quidem veneratione aut dilectione eius per quem iurat: non autem ordinat iuramentum ad venerandum aut diligendum eum per quem iurat, sed ad aliquid aliud quod est necessarium praesenti vitae.

Ad tertium dicendum quod sicut medicina est utilis ad sanandum, et tamen quanto ζ est vir-

tuosior, tanto maius nocumentum inducit st non debite sumatur; ita etiam iuramentum utile quidem est ad confirmationem, tamen quanto est magis venerandum, tanto est magis periculosum nisi debite inducatur. Quia, ut dicitur *Eccli.* xxi^m *, * VefK 15 ,4 v/ *frustraverit*, idest deceperit fratrem, *delictum illius supra ipsum erit; et si dissimulaverit*, quasi per simulationem iurando falsum, *delinquit duppliciter* (quia scilicet *simulata aequitas est duplex iniquitas* ♦; *et si in vanum τ iuraverit*, idest sine debita causa et necessitate, *non iustificabitur*.

π

X) quanto. – tnapti addunt 1⁴.

I rj l'anuM. – vacuum HF1ÜL.

3

Commentaria Cardinalis Caiotani

Tn articulis quarto ct quinto simul eiusdem quaestionis 1 dubium occurrit, quomodo iuramentum sc habeat ad verum quod iuramento firmatur: nn scilicet ut finis, an ut ad finem. Et quidem quod iuramentum non sit finis veri, dare habetur in responsione nd primum quinti articuli, ubi ponitur differentia inter votum ct iuramentum in hoc quod votum materiam suam facit actum religionis, iuramentum autem non. – Quod autem iuramentum ordinetur ad verum ut id quod est ad finem ordinatur in finem, in responsione ad secundum quinti aniculi putet, ubi dicitur quod *iurans non ordinat iuramentum ad venerandum aut diligendum eum per quem iurat, sed ad aliquid aliud quod est necessarium praesenti vitae*: hoc autem constat esse certitudinem veri quod iuramento firmatur. – Quod vero iuramentum non ordinetur ad verum quod firmatur ut finem, cx eo patet quod lntria non recte ordinatur in res humanas ut fmcm cum *finis nobilior sit eo quod est ad finem*9. Neque enim fas est divinam reverentiam humanae venum supponere.

•UU/LTifU.
is. UL 07. t.
», u.

♦

II. Ad hoc dubium dicitur quod in iuramento concurrunt duo: alterum ut exhibitum, scilicet divina reverentia, qunc Deum invocando in testem exhibetur ipsi Deo; alterum ut cxcpcctatum, scilicet manifestatio veri, quae ut fiat, a Deo iurando imploratur. Primum horum spect.it ad ipsam essentiam iuramenti: ut patet cx hoc quod luramentum est actus latrine, ut in littera ” dicitur. Secundum autem spectat ud effectum ipsius, mediante tamen Deo. Et simile est videre in oratione. Ipsa namque oratio est actus latriae: protectio tamen ab hostibus circumstantibus in silva per aliquem petita, est effectus orationis divina mediante ope. Et quemadmodum oratio ipsa ad Deum ut finem ordinatur, et non ad rem humanam ut fmcm; effectus tamen orationis, puta protegi, ordinatur ad rem humanam ut finem, puta vitam corporalem: ita in proposito ipsum iuramentum non ordinatur in verum quod firmatur ut finem, sed in Deum; effectus rumen iuramenti, scilicet manifestari, ordinatur ad verum ut finem; finis enim quare illud manifestatur est ut verum esse cognoscatur. Oportet ergo cautum esse lectorem ubi invenerit iuramentum ordinari vel non ordinari ad veri cognitionem, ut distinguat ut diximus.

III. Pro intellectu tamen litterae, scito quod, dc iuramento ipso loquendo, ut Auctor loquitur, dicendum est quod neutrum ad alterum ordinatur ut finem: ita quod nec iuramentum est finis veri quod firmatur, nec c contra. Et quod iuramentum non sil finis, clare putet in responsione ad primum quinti articuli. Quod etiam verum non sit tinis iuramenti, habes in responsione ud tertium quarti articuli, ubi habes ut sicut Deus propter gloriam suam ct nostrum utilitatem operatur, îta nos iuramus propter divinum reverentium ct

gloriam ct utilitatem humanam. Et dicitur hoc respondendo argumento quod finis religionis est Deus, iuramenti autem confirmatio veri : tanquam m aperte diceretur quod iuramenti finis est Deu», confirmatio autem veri non est fini* iuramenti, sed utilitas cx iuramento proveniens; sicut patet in exemplo duto dc operatione Dei, cuius finis est ipse, utilitas autem est bonum nostrum. Et merito sic dixit: quia licet testi· ut sic videretur esse propter firmitatem veri ad quod affertur, excellentia tamen tuli* ac tantae personae quae Deus est, in infinitum elevat inductionem testu; ut patet cx hoc quodinducere Deum m testem est actus latriac, quae soli Deo exhiberi potest. Ex hoc enim provenit quod veri certitudo non finis, sed utilitas est iuramenti. Unde quando invenies quod iuramentum ordinatur ad verum quod firmatur, ut littera dicit in responsione ad secundum quinti articuli, intellige de orJinc honesti ad utile, et non dc ordine utilis ad honestum: honestum enim habet annexum utile quasi effectum, ct non habet utile pro fine.

Nec tc perturbent illa \crba in eadem responsione dicta, scilicet: *durans non ordinat iuramentum ad venerandum aut diligendum cum per quem iurat*. Hacc enim intclliguntur sic. Iurans non ordinat absolute iuramentum ad venerandum, sed ordinat cx necessitate iuramentum ad venerandum, Ex hoc enim sensu directe satisfit argumento cx veneratione Dei inferenti appetibiliintern iuramenti. Si enim iurure esset Dei veneratio absolute, appetendum esset Si. ut patci, non est veneratio Dei nisi in necessitate, quando scilicet oportet verum aliquod certificate: tunc utimur honesta veneratione et dilectione Dei ad utiUtitem humanam, quam talis invocatio nata est parere.

IV. Sed ndhuc circa hacc dubium restat, an iuramentum ct verum quod confirmatur *c habeant ut forma ct materia; an aliquo alio modo; aut omnino per accidens.

Ad hoc dicitur quod, proprie loquendo, nullum genus causae ct effectus proprie invenitur interca nisi efficientis.· eodem modo quo dcprccans inter efficientes causas computatur. Ita tamen quod causalius iuramenti supra verum non referatur ud verum in »c. sed in sui certificatione. Quod cx hoc patet quod invocans Deum in testem invocat manifestatorem veri. Est tamen quaedam similitudo materiae ct formae inter ea quoad hoc quod iuramentum supervenit ct quasi ndiaccre intelligitur vero quod confirmatur. Non tamen est ibi proprie materia ct forma, sicut inter votum ct rem promissam : quia materia est propter formam; iam autem dictum est * quod verum non est propter iuramentum. Appellatur tamen verum quod confirmatur materia iuramenti, vel propter dictam similitudinem: sci potius sicut materia agentis, circa quam scilicet versatur agens; sicut materia orationis pro sanitate vocatur sanitas, ct huiusmodi

*Nb». peacnJ

QUAESTIO LXXXIX, ARTICULUS VI

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM LICEAT PER CREATURAS IURARE

III Sent., duL xun, art. i; Kvpofl. Ult-j Z>/ ZJrc. Praeepi.. cap. de See. J*raecept.; In Matth., cap. v; Ad Hcb., cap. v», Icet. iv.

DE SEXTUM SIC PROCEDITUR. VidctUF quod non liceat per creaturas iurarc. Dicitur enim Matth. v *: *Ego dico vobis, non iurarc omnino: neque per caelum, neque per terram, neque per lerosolymam, neque per* * *caput tuum*: quod exponens Hieronymus * dicit: *Considera quod hic Salvator non per Deum iurare prohibuerit sed per caelum et terram, etc.*

3. Praeterea, poena non debetur nisi culpa. Sed iuranli per creaturas adhibetur poena: dicitur enim XXII, qu. i *: *Clericum per creaturam lurantem acerrime obiurgandum: si perstiterit in vitio, excommunicandum placuit.* Ergo illicitum est per creaturas iurare.

3. Praeterea, iuramentum est actus latriae, sicut dictum est *, Sed cultus latriae non debetur alicui creaturae, ut patet *Rom.* i *. Ergo non licet iurarc per aliquam creaturam.

Sed contra est quod Ioscph iuravit *per salutem Pharaonis*, ut legitur *Gen.* xlii *. Ex consuetudine etiam iuratur per Evangelium, et per reliquias, ct per sanctos.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, duplex est iuramentum. Unum quidem quod fit per simplicem contestationem: inquantum scilicet Dei testimonium invocatur. Et hoc iuramentum innititur divinae veritati, sicut el fides. Fides autem est per sc quidem et principaliter dc Deo, qui est ipsa veritas; secundo autem ? dc creaturis, in quibus veritas Dei relucet, ut supra * habitum est. Et similiter iuramentum principaliter refertur ad ipsum Deum, cuius testimonium invocatur: secundo autem assumuntur ad iuramentum aliquae creaturae non secundum se, sed inquantum in eis divina veritas manife-

statur; sicut iuramus per Evangelium, idest per Deum, cuius veritas in Evangelio manifestatur; et per sanctos, qui hanc veritatem crediderunt et observaverunt.

Alius autem modus iurandi est per exccrationem. Et in hoc iuramento inducitur creatura aliqua ut in qua divinum iudicium exerceatur. Et sic solet homo iurarc per caput suum, vel per filium suum, aut per aliquam aliam rem quam diligit. Sicut ct Apostolus iuravit, II *ad Cor.* i* dicens: *“V»* Ego testem Deum invoco in animam meam.*

Quod autem Ioscph per salutem Pharaonis iuravit, utroque modo potest intelligi: vel per modum exccrationis, quasi salutem Pharaonis obligaverit Deo: vel per modum contestationis, quasi contestando veritatem divinae iustitiae, ad cuius exeeutionem principes terrae constituuntur.

Ad primum ergo dicendum quod Dominus prohibuit iurare per creaturas ita quod eis adhibeatur reverentia divina. Unde Hieronymus ibidem subdit quod *Judaei, per angelos*, et cetera huiusmodi, *iurantes, creaturas venerabantur Dei honore.*

Et eadem ratione punitur secundum canones - *·α«H* clericus per creaturam iurans. quod ad blasphemiam infidelitatis pertinet. Unde in sequenti capitulo dicitur: *Si quis per capillum Dei vel caput iuraverit. vel alio modo blasphemia contra Deum usus fuerit, si in ecclesiastico ordine est, deponatur.*

Et per hoc patet responsio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod cultus latriae adhibetur ei cuius testimonium iurando invocatur. Et ideo praecipitur *Exod.* xxi *: *Per nomen ceterorum deorum non iurabitis.* Non autem exhibetur cultus latriae creaturis quae in iuramento assumuntur secundum modos praedictos*.

• I. ad Car., cap <T>, vtr». • Ver» ij »gg.

• Cap. <ov. n. »»

• An. 4.

3) prohibuerit. — prohibuit PDGH. — etc. om. GH.

,l) autem. — etiam ABE, autem etiam FLtC. autem est K, > fem (de creaturis) etiam l, autem (per creaturas) H.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem quaestionis octogcsimuenonac dubium occurrit, an confirmare quod dicitur dicendo, *In veritate*, aut, *Per fidem meam*, ct huiusmodi, sit iurarc. Et est ratio dubii instructio simplicium et correctio errantium.

Ad hoc breviter dicitur quod nihil horum est iuramentum, quidquid minus scrutantes scripserint. Et ratio est quia non invocatur in his testimonium divinum, sed humana adduntur adiectiva ad firmitatem. Cum enim dicitur, *In veritate sic est*, nihil aliud dicitur quam, *Vere sic est*. Ncc obstat quia Deus veritas est. Nam licet Deus sit veritas, non tamen quidquid affirmatur de veritate affirmatur dc Deo: quia veritas communior est quam Deus. — Qui autem dicit. *Per fidem meam sic faciam*, vd. *sic est*, non dc fide quae est virtus theologica, sed de fide quae est

virtus moralis loquitur, hoc est, fidelitate, ct perinde est ac si diceret. *Ita hoc faciam sicut sum fidelis in promissis*, vel. *tn dicendo verum*. Seipsum ergo aifcrt in testem, non Deum. Sicut reges promittentes *in fide regia*, non iurant per hoc. sed propriam fidelitatem excellentem, qualis debet in rege esse, afferunt ad confirmandum, ut sic scip sos inducant in testes, non Deum. Et est sic dc similibus, puta diccrc, /ld *fidem bonam*, etc., *sic est*, nut, *sic faciam*. Semper namque dc fidelitate est sermo; quia sermonum veritas fidelitati innititur, non fidei quae est virtus theologica; ct verba secundum subiectam materiam intclligenda sunt.

Haec autem debent per sc intclligi, non per accidens. Quin si iste putat quod diccrc ista sit iurare. ct dicit, procul dubio cx intentione sua iurat iste, non cx vi verborum.

Vcn. vu

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM IURAMENTUM HABEAT VIM OBLIGANDI

III Sent., dicitur. xxviii, »n. 3. quod 1. i; Quodl. III. quod v. »n. 2. 4; V, quod xui, »rc 2; XII, quod ut, jic j.

SEPTIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod iuramentum non habeat vim obligandi.

Inducitur enim iuramentum ad confirmandum veritatem eius quod dicitur. Sed quando aliquis dicit aliquid de futuro, verum dicit etiam si non eveniat quod dicit: sicut Paulus, quamvis non iverit Corinthum, sicut dixerat non tamen est mentitus, ut patet II Cor. i *. Ergo videtur quod iuramentum non sit obligatorium.

2. Praeterea, virtus non est virtuti contraria. » ut dicitur in *Praedicamentis* *. Sed iuramentum est actus virtutis, ut dictum est *. Quandoque autem esset contra virtutem, aut in aliquod eius impedimentum. si quis servaret id quod iuravit: sicut cum aliquis iurat se facere aliquod peccatum, vel cum iurat desistere ab aliquo opere virtutis. Ergo iuramentum non semper est obligatorium.

3. Praeterea, quandoque aliquis invitus compellitur ad hoc quod sub juramento aliquid promittat. Sed tales a iuramenti nexibus sunt per Romanos Pontifices absoluti: ut habetur Extra, de litremrando, cap. Jerum in ea quaestione etc. Ergo iuramentum non semper est obligatorium.

4. Praeterea, nullus potest obligari ad duo opposita. Sed quandoque oppositum est quod intendit iurans, et quod intendit ille cui iuramentum praestatur. Ergo iuramentum non potest semper esse obligatorium.

Sed contra est quod dicitur Matth. v *: Reddes Domino iuramenta tua.

Respondeo dicendum quod obligatio refertur ad aliquid quod est faciendum vel dimittendum. Unde non videtur respicere iuramentum assertorium, quod est de praesenti vel de praeterito; neque etiam iuramentum de his quae sunt per alias causas fienda. sicut si quis iuramento assereret quod cras pluvia esset futura; sed solum in his quae sunt fienda per illum qui iurat. Sicut autem iuramentum assertorium, quod est de praeterito vel de praesenti, debet habere veritatem, ita etiam et iuramentum de his quae sunt fienda a nobis in futurum. Et ideo utrumque iuramentum habet quandam obligationem: diversimode tamen. Quia in iuramento quod est de praeterito vel praesenti, obligatio est non respectu rei quae iam fuit vel est, sed respectu ipsius actus iurandi: ut scilicet iuret id quod iam verum est vel fuit. Sed in iuramento quod praestatur de his quae sunt fienda a nobis, obligatio cadit e converso super rem quam aliquis iuramento firmavit. Tenetur enim

aliquis ut faciat verum esse id quod iuravit: alioquin deest veritas iuramento.

Si autem est talis res quae in eius potestate non fuit, deest iuramento discretionis iudicium: nisi forte quod erat ei possibile quando iuravit, ei reddatur impossibile per aliquem eventum; puta cum aliquis iuravit se pecuniam soluturum, quae ei postmodum vi vel furto subtrahitur. Tunc enim videtur excusatus esse a faciendo quod iuravit, licet teneatur facere quod in se est: sicut etiam supra circa obligationem voti diximus.

Si vero sil quidem possibile fieri, sed fieri non debeat, vel quia est per se malum, vel quia est boni impeditivum, tunc iuramento deest iustitia. Et ideo iuramentum non est servandum in eo casu quo est peccatum vel boni impeditivum: secundum enim utrumque horum vergit in deteriorem exitum *.

I Sic ergo dicendum est quod quicumque iurat aliquid se tacturum, obligatur ad id faciendum, ad hoc quod veritas impleatur: si tamen alii duo comites adsint, scilicet iudicium et iustitia.

Ad primum ergo dicendum quod aliud est de simplici verbo: aliud de iuramento, in quo divinum testimonium imploratur. Sufficit enim ad veritatem verbi quod aliquis dicat id quod proponit se facturum: quia hoc iam verum est in sua causa, scilicet in proposito facientis. Sed iuramentum adhiberi non debet nisi in re de qua aliquis firmiter certus est. Et ideo si iuramentum adhibeatur, propter reverentiam divini testimonii quod invocatur, obligatur homo ut faciat esse verum id quod iuravit, secundum suam possibilitatem: nisi in deteriorem exitum vergat, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod iuramentum potest vergere in deteriorem exitum dupliciter. Uno modo, quia ab ipso principio habet peiorem exitum. Vel quia est secundum se malum: sicut cum aliquis iurat se adulterium patraturum. Sive quia est maioris boni impeditivum: puta cum aliquis iurat se non intraturum religionem, vel quod non fiet clericus, aut quod non accipiet praelationem in casu in quo expedit eum accipere, vel si quid aliud est huiusmodi. Huiusmodi enim iuramentum a principio est illicitum: differenter tamen. Quia si quis iuret se facturum aliquod peccatum, et peccat iurando, et peccat iuramentum servando. Si quis autem iurat se non facturum aliquod melius bonum, quod tamen facere non tenetur, peccat quidem iurando. inquantum ponit obicem Spiritui Sancto, qui est boni propositi inspirator: non

a; reddes. — reddat PDiuS, redde H.

p) iuravit. — iurat l'4.

y) Jteri. — Om. P.

i) enim. — ergo A. wo E, oim Augustinum PLUC et x — Pro horum, eorum Pa.

t) adulterium patraturum. — adulterium pnxtunou HpC. adulterium peracturum D, patraturum adulterium cd. 4, perpetraturum adulterium P.

tamen peccat iuramentum servando, sed multo melius facit si non server.

Alio modo vergit in deteriorem exitum propter aliquid quod de novo emerseat ζ. quod fuit impracmeditatum: sicut patet in iuramento Herodis, qui iuravit puellae saltanti se daturum quod petisset *. Hoc enim iuramentum poterat esse a principio ϱ' licitum, intellecta debita conditione, scilicet si peteret quod dare deceret: sed impletio iuramenti fuit illicita. Unde Ambrosius dicit, in l *de Officiis**: *Est contra officium nonnunquam promissum solvere sacramentum: sicut Herodes, qui necem loannis praestavit " ne promissum negaret.*

Ad tertium dicendum quod in iuramento quod quis coactus facit, duplex est obligatio. Una quidem qua obligatur homini cui aliquid promittit. Et talis obligatio tollitur per coactionem: quia ille qui vim intulit hoc meretur, ut ei promissum non servetur.

Alia autem est obligatio qua quis Deo obligatur ut impleat quod per nomen eius promisit. Et talis obligatio non tollitur in foro conscientiae: quia magis debet damnum temporale sustinere quam iuramentum violare. Potest tamen repetere m iu-

dicio quod solvit, vel praelato denunciare, non obstante si* contrarium iuravit: quia tale iuramentum vergeret in deteriorum exitum, esset enim contra iustitiam publicam. – Romani autem Pontifices ab huiusmodi iuramentis homines absolverunt non quasi decernentes huiusmodi iuramenta non esse obligatoria, sed quasi huiusmodi obligationes ex iusta causa relaxantes.

An quartum dicendum quod quando non est eadem iuranlis intentio et eius cui iurat, si hoc provenit ex dolo iuranlis, debet iuramentum scrvari secundum sanum intellectum eius cui iuramentum praestatur. Unde Isidorus dicit ♦ *Quacumque arte verborum quis iuret, Deus tamen, qui conscientiae testis est, ita hoc ' accipit sicut ille cui itiratur intelligit.* El quod hoc intelligatur de doloso iuramento. palet per id quod subditur: *Dupliciter reus Jit qui et nomen Dei in vanum as-sumit. et proximum dolo capit.*

Si autem iurans dolum non adhibeat, obligatur secundum intentionem iurantis. Unde Gregorius dicit, XXV! *Moral.* ♦ *Humanae aures talia verba nostra indicant qualia foris sonant: divina vero indicia talia foris audiunt qualia ex intimis proferuntur.*

C) emerterat. – cmcnit D»K, enterterit «C principio. – principe ϑ'AD<C et a. *| htnntf pr.tertarit. – Jo.tnni prévít Π. Αμμμ prantavit l, /o-annii praeuitit aliquae edition*..

«) ii.- fuoJ PD. Aoe quod l. x) hoc. – Οη Pa. – tile urn. P.

•i*r «p rrr*- n. p M-

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo septimo eiusdem octogcsimaenonae quaestionis duo occurrunt dubia quotidiana. Primum est, an iuramentum promissorium dc minimis git obligatorium. Et est ratio dubii quia votum dc minimo bono supcrrogationis, puta dicendi haec verba, /Ire *Maria*, est obligatorium. Ergo, pari ratione, iuramentum. – In oppositum autem est quia in omni genere *modicum pro nihilo reputatur* *.

Secundum dubium ♦ est, an homines se invicem praevenientes honore, iurantes se non praecessuros in exitu domus, ad hoc ut ille alter praecedat in exitu, ut quotidie fit. teneantur servare haec iuramenta. Et est ratio dubii quia possunt servari absque hoc quod vergant in peiorem exitum. – In oppositum est quia ista iuramenta non fiunt cum tali immobilitate animi ut velint omnino haec «enare: ut patet ex hoc quod statim faciunt oppositum.

II. Ad primum dubium dicitur quod procul dubio iuramentum promissorium dc quocumque minimo opere virtutis est obligatorium: sed an obliget ad mortale si non servetur, non usquequaque patet, propter rationes allatas hinc inde. Quibusdam namque videtur quod periuriuni huiusmodi sit veniale, propter dictam rationem, quia scilicet modicum pro nihilo reputatur: ut, si mater quae iuravit verberare filium, aut dare pomum, et huiusmodi, non servavit, vcñialiter tantum peccasse dicitur. – Et firmatur ratio, quia videmus in praeceptorum observatione sic esse quod transgressio in minimis non est mortalis, ut patet in praeceptis iustitiae de non auferendo ct dc non detinendo alienum invito domino: constat enim quod minima auferens aut detinens non nisi vcñialiter peccat, propter imperfectiorem actus, quamvis furtum ct detentio alieni sit peccatum mortale cx suo genere, sicut periurium.

Sed si perspicaciter intueamur, apparebit quod male applicatur hoc principium ad propositum. Modicum namque, sive parum. relative cum dicatur ad aliquid respectu cuius est modicum aut parum, tunc pro nihilo haberi intelligendum est quando ut pars aut quasi pars alterius re-

spicitur: quando vero ut totum quoddam secundum se m-mitur, tunc non modici, sed totius habet rationem. Verbi gratia, vovet quis dicere dic Dominico psalterium: si dicendo omittit unum versum, non est reus fracti voti, quis modicum pro nihilo reputatur. At si solum vovisset dicere unum versum, ct omisisset illum, esset procul dubio reus fracti voti. Ubi manifeste vides quod unus verticulus diversimode cadens sub praecepto divino dc servandis votis, scilicet ut pars modica ct quoddam totum, diversimode cadit sub obligatione: nam nd illum versum ut modicam panem non obligatur nisi sub peccato veniali, propter imperfectiorem actus, quin modicum pro nihilo reputatur: nd eundem vero versum ut totum obligatur sub peccato mortali, habet enim rationem perfecti actus.

Inspice igitur convenientiam ct differentiam praeceptorum naturalium ct divinorum cum praeceptis etiam naturae ct Dei de votis ct iuramentis sonandis. Convenientiam quidem, in hoc quod si vota fiant dc aliquo toto, sicut praecepta dantur de generibus quasi dc aliquibus totis, puta dc non auferendo alienum (hoc enim quod *dico alienum*, habet rationem cuiusdam totius), constat quod transgressor totius peccat mortaliter, ct transgressor in parte modica peccat vcñialiter. Et ratio iam dicta est: quia transgressio totius hubet rationem actus perfecti; transgressio veru minimae partis habet rationem actus imperfecti. Nec refert quoad hanc convenientiae rationem, an quantitas illius totius sit parva vcl magna in se: formali» namque ratio consistit in hoc quod sit transgressio lotius sub praecepto cadentis. – Differentiam autem, in hoc quod praecepta naturae ct Dei ex se non sunt determinata universaliter ad minimas res, sed ad genera rerum: ut putet discurrendo per praecepta caritatis, religionis, iustitiae, fortitudinis, temperantiae. Et proptcrca in cis modicum in se, etiam si seorsum liat, pro nihilo reputatur: ut patet de accipiente alienum pomum. Sed praecepta dc votis el iuramentis servandis, quia α nobis voto vel iuramento dc-

•Aniot. Φhpuc. Hb, II. cep. v. nuta. 9. – S. Th. Itet. ».

• Ci num. m.

• Nom. u

• laxa. cap. xu ten. S.

ηηπ
Ur<i.
ηῖῖη
>οη-
lves
-nta
iga·

est
ĭO
er-
ra-

ur
r:
\$-

F

ṙ
a *
■

»U.

*11^0?-w,
rn.».

*faB.ap.ua
m. S.

QUAESTIO LXXXIX, ARTICULUS VII

281

terminantur res etiam parvae in »c, idco obligant ud mi-
nima* eleemosynae, liberalitati». caritatis, aliarumque vir-
tutum aedones, quando seorsum ct per sc sunt promissae:
nostra namque determinatio ad hoc minimum ut quoddam
totum, substernit divini praecepti vinculo hoc minimum,
ac si praeceptum de hoc minimo factum esset. Unde patet
ct quod vovens dicere *Ave Maria*, aut dare pro eleemo-
syna potum aquae frigidae, tenetur sub mortali: ct simi-
liter iurans quodeumque virtuosum quantumcumquc mi-
nimum. Cuius etiam signum est quod sacri canones co-
gunt ad solvendus usuras iuratas, ut patet in cap. *Debito-
res*, Extra, *de fureiurando*, qui tamen netus minimum ha-
bet dc virtute, cum quis non eget amplius usurario, quo-
niam illi, scilicet usurario, non tenetur, et sui utilitati iam
consuluit ct quod nihil obstat ilhi regula. *Modicum pro
nihilo reputatur*.

Quod autem atfertur dc iuramentis matrum circa ver-
berationem filiorum, non cx parvitate promissi boni, sci-
licet correctionis parvae, sed aliunde iudicandum est. Sci-
licet, vel cx obiccto. quia scilicet huiusmodi iuramento
communiter fiunt cx passione iracundiae, et verberatio sub
ratione parvae vindictae mugis quum correptionis praesen-
tatur mulieri praesenti, quoc facile agitur passionibus (cuius
signum est quod si in eodem erraret filius et mater non
esset irata, non promitteret punire illum), et sic huiusmodi
punitio promittitur sub ratione muli venialis; ac per hoc,
non tenetur servare, quando aie est (secus autem esset
si ut bonum correptionis promitteret, quamvis cx ira). Vel
iudicandum est ex commutatione in melius. Quamvis enim
bonum correctionis promiserit, si tamen melius est post
pacatam domum parcere, ne fletus conturbet domum, com-
mutatur iuramentum in melius: sicut David iuramentum
quo punire Nabol promiserat, mutavit in melius indulgcn-
do·. Et quia alterum horum communiter accidit in hu-
lusmodi, ideo communiter non vim venialitcr peccant non
puniendo ut iuravcranL

Cum autem facile iurat quis dare pomum puero ad
alliciendum, nixi puer allidatur, non tenetur, sicut in ce-
teris conditionalis iuramenti*: allecto tamen tenetur, ob
iuiiurandum, et sibi imputet quod in his minimis non ve-
retur Deum testem inducere. Ubi tamen cessaret ratio actus
virtuosi, puta quia importunus iam esset si duret post huius-
modi minima, non teneretur: quoniam iuramentum ad nihil
obligat imprudens.

111. Ad secundum autem dubium · dicitur quod in hu-
iusmodi actibus, in quibus de nullius agitur praciudido,
sed potius de honoris animo ac signis, considerata sunt
duo. Primo, pia intentio iurantis quia scilicet sic jurando
non intendit omnino sic facere, sed *cum grano salis*, sci-
licet quantum cx sc est; sicut Petrus, cum dixit Christo,
Non lavabis mihi pedes m aeternum intendebat quan-
tum cx se erat. Et hanc intentionem manifestat quod sta-
tim ad voluntatem alterius facit oppositum. Et sic nec iu-
rando, ncc facienda oppositum, deest iuramento veritas. –
Secundo, actus qualitas: quia scilicet iurat in huiusmodi
quis saepe de actu qui est in potestate alterius, puta. *Non
venies mecum, Non transibis hoc ostium*, et huiusmodi.
Hacc enim, licet pie interpretanda sint, scilicet quantum
est cx parte iurantis, in veritate tamen indiscreta sunt iu-
ramenta. Et propterca sic iurans communiter peccat vc-
nialitcr. propter indiscretionem faciendo tamen oppositum
periusus non est, quia non facit contra intentionem im-
plicitam ct communiter cognitam in huiusmodi.

IV. In eodem articulo septimo eiusdem quaestionis octo-
gesimaenonac, in responsione ad primum, nota diligenter
quod iuramentum promissoriutn exigit duplicem veritatem.
Alteram, in qun convenit cum assertorio, ut scilicet dicat
verum, hoc est ut liabcat propositum adimplendi quod
promittit: quoniam promittendo hoc dicit, quoniam pro-
missio vera includit animum adimplendi. Alteram, in qua
ditfert ab assertorio; ut scilicet faciat esse verum quod pro-
mittit. Et sicut habet duplicem veritatem, iia habet dupli-
cem obligationem, alteram cadentem super ipso actu iu-
randi, ut scilicet iurct esse verum ut in animo promittit,
ct in hac communicat cum assertorio iuramento; alteram

cadentem super rem quae implenda iuratur, ut scilicet fa-
ciat sic cire tempore quo tenetur. Et quoniam prima ve-
ritas et prima obligatio indispcnsabili» est, ncc refert in
quacumque materia sit, quoniam spectat ad ipsum actum
iurandi; ideo non minus, quoad hoc quod est evadere
peccatum mortale, tenetur homo in quacumque etiam mi-
nima materia ct indifferenti ct iniqua dicere seritatem in
promissorio iuramento quam in assertorio: quamvis peccet
iurando promissionem iniquam cum animo faciendi, cx alio
capite, scilicet cx iniustitia ct iniqua voluntate perpetrandi
malum. Et hacc bene perspice, ct applica. Quoniam hinc
habes quod quicumque iurat sc aliquid facturum non animo
faciendi, peccat mortaliter, utpote violans iuramentum in-
quantum est assertorium sui animi.

V. In responsione ad secundum eiusdem septimi articuli
dubium occurrit, quantum peccet iurans sc non facturum
aliquod bonum (quod facere non tenetur), quin ponit obicem
Spiritus Sancto.

Ad hoc dicitur quod non peccat nisi venialitcr: nisi
adeo pertinaciter iurnret ut etiam in articulo necessitatis
iuniret se non facturum; nam procul dubio peccaret mor-
taliter sic iurando, ut in cap. *Archidiaconum*, dist. LXXXV,
dc illo dicitur qui iurnvit se nunquam fore episcopum; hoc
enim est contra debitum obedientiee vel caritatis, quod ne-
cessitatis, non supererogation!* ext (-Si tamen iuramentum
illud criminosum censendum est. Ad quod textus series
non ducit: quia potest dici quod Gregorius voluit illum,
licito iuramento, quantum cx se erat, adstrictum, suum
servare iuramentum, et non cogere illum, nulla necessitate
existente). Et quod non peccet nisi venialitcr. patet cx hoc
quod ai quis iurat committere peccatum veniale, puto di-
cere verbum otiosum, non niai venialitcr peccat iurando. Et
tamen constat quod multo plus obicem ponit Spiritui San-
cto qui iurat peccare venialitcr, quam non facere bonum
ad quod non tenetur: quia plus repugnat gratiae firmitas ad
faciendum mulum quum ad non faciendum bonum, quan-
tumque magnum, supcrerogationis.

VI. In responsione ad tertium, dubium occurrit circa
obligationem in foro conscientiae ·. Tum quia falsum vi-
detur quod in protnissorio iuramento sit duplex obligatio,
una homini, altera Deo ·. Nam si esset duplex obligatio,
non possem ego relaxare iuramentum mihi pro me fa-
ctum. – Et tenet sequela. Quia ego pouum relaxare alicui
obligationem qua mihi tenetur: non qua Deo tenetur

Et confirmatur. Quia sequeretur in proposito quod
latro qui coegit ad iunindum, non posset relaxare nile ju-
ramentum. Quod patet esse falsum.

Et confirmatur rursus. Quia sequeretur quod Ecclesia
aut foveret penuria: aut male relaxaret huiusmodi iura-
menta. – Probatur sequela. Nam Ecclesia aut ferit haec
iuramcntn ipso iure irrita, aut irritanda, in foro conscien-
tiae ·. ex quo in loro iudiciali non admittit ista tanquam
valida. Si fecit irrita, ergo non ligant in foro conscientiae.
Et si ligant in foro conscientiae, ergo non sum ipso iure
irrita. Et consequenter Ecclesia, indicando cum qui coacte
inravit non implere, foveret periuria non occulta ipsi Ec-
clesiae. Si autem censet esse relaxanda cum nulla super-
veniat causa, ct iuramentum obliget coram Deo. quomodo
absque commutatione ct causa nova Ecclesia relaxat iui
Deo quaesitum, non apparet. Et tamen · constat quod Ec-
clsia alterum horuin facit: ut etiam in littera dicitur, ct
habetur Extra, *De his quae vi metusve*, cap. *Abbas*, et *De
lurciurando*, cap. Verum, et XV, qu. iv, in pluribus ca-
pitulis.

VU. Tum quia in iuramento coacto non salvatur ma-
teria iuramenti: ne per hoc, non obligat coram Deo· Et
quod non salvetur materia iuramenti, probatur. Nam ma-
teria iuramenti promissorii est ipsa materia promissionis,
ut patet; puta dare pecuniam, etc. Promiisionis nutem ma-
teria non est nisi netus virtutis. quoniam quidquid operis
extra netus virtutis est, aut peccatum aut inditferen* est;
et constat quod peccata non possunt promitti ; neque in-
ditfrcrcutiii, attat eorum indiifrcrntia, quoniam esset pro-
minere otiosa, jc per hoc vcnialin. Materia igitur iura-
menti promissorii in hoc ditfert fl materia voti quod pn>-

pria materia voti est virtutis actus ad supereragationem spectans; iuramenti nutem promissori est virtutis netus quicumque. Unde arguitur sic in proposito. In iuramento coactu non promittitur aliquis virtutis actus: ergo non obligat in foro conscientiae. – Declaratur antecedens. Joannes coactus promittit Petro, latroni, invasori, etc., dure centum ducatus. Iste actus qui est dare Petro centum non est actus virtutis. Quia non iustitiae: ut patet cx hoc quod, cessante iuramento. non teneretur, quantumcumqꝛ coacte promississet; deficit siquidem rutio debiti, sine qua non potest intcllgi actus iustitiae, cuius est unicuique dare debitum. Nec librcralitatis: quia non donat, ut patet cx hoc quod potest repetere. Nec fidei: quia, ut in littera dicitur, coactio illata a latrone tollit udem obligationem, ut scilicet iste teneatur dare ei quod promisit; ac per hoc, actus iste non est de necessitate fidei. Sed nec ad suprcrogationem spectans: quia dare bona sua indignis speciem muli saltem op' scriptum est autem: *Ab omni specie mali abstinete vos*. Nec potest dici quod dare istos centum est actus religionis propter iusiurandum tdiunctum: tum quia materia iuramenti debet esse actus virtutis praesuppositus iuramento, et non fieri actus virtutis ex iuramento. ut patet dc materia voti; tum quia Auctor, ponendo differentium inter votum et iuramentum, in resp. ad l' quinti art. huius quaesi., explicite docet quod illud quod iuramento confirmatur non propter hoc fit religionis actus.

Et confirmatur. Quia talis exhibitio centum est nociva spiritualitcr receptori. 'Ium quia recipiendo peccat: et, quamvis paratus, adiungendo tamen actum exterioris receptionis» fit peior. Tum quia recipiendo redditur difficilius ad reditum in viam salutis: quantn difficilius est restituere receptum quam solummodo poenitere.

VIII. Praeterea *, materia iuramenti promissorii non est materia iuramenti immediate, sed mediante promissione: nam iuramentum promissorium promissionis est confirmatio. Quandocumqꝛ autem extrema junguntur per medium, cessante medio cessat coniunctio extremorum. Desinente ergo promissione, desinit eius materia esse materia iuramenti. Sed in proposito desinit promissio: quia, ut in littera dicitur, promissio non obligat. Ergo iuramenti materia desiniu Et consequenter iuramentum non obligat.

Et confirmatur hacc ratio. Quia videmus quod iuramentum sequitur vim promissionis. Nam si promissio est mali, aut nocivi, aut inutilis, aut impeditivi maioris boni, aut praejudicialis alteri, quia promissio non obligat, iuramentum non obligat: quando promissio obligat, iuramentum obligat.

Et confirmatur. Quia sicut confirmatio dati nihil dat, sed firmat datum; ita confirmatio promissi non promittit, sed est firmitas promissi. Ac per hoc, quemadmodum si donatio fuisset invalida, confirmatio non faceret eam validam; ita, si promissio fuit invalida, iuramentum confirmatorium non facit esse validam. Et sic sequitur idem quod prius.

IX. Ad evidentiam huius quaestionis, sciendum est quod iuramenta coacta, seu ex metu, cx triplici capite possunt considerari: scilicet ex parte iurantis, et cx pane cogentis, et cx pane materiae. Et si considerentur ex parte iurantis, obligatoria inveniuntur. Quia non est ibi violentia simpliciter, sed mixta, quae, ut dicitur in III *Ethic*, *. licet habeat aliquid de involuntario, constituit tamen voluntarium omnibus consideratis: ut patet dc proficiente merces in marc tempore tempestatis. Nec in huc aliqua est difficultas.

Si vero considerentur cx parte cogentis, non sunt obligatoria. Quoniam iniuste cogendo non meretur libi observari iuramentum ad quod coegit: sicut nec simplicem promissionem ad quam coegit.

Si autem considerentur ex parte materiae, tunc oportet secundum subicctam materiam dicere. Si enim materia est actus virtutis, iuramentum est obligatorium: et si materia non est actu» virtutis, iuramentum non est obligatorium, quin vergeret in deteriorem exitum. Quoniam actus iuramento promissus oportet quod sit licitus, ac per hoc bonus moralitcr in individuo; cum non detur indifferens in

individuo. Et si caret in individuo necessitate aut pia utilitate, otiosus, ac per hoc non licitus est. Omnis autem actus bonus inoraliter alicuius virtuti* est netus: quoniam *virtus est quae bonum reddit habentem et actum eius bonum*, ut dicitur II *Ethic*, 9 Quando ergo actus qui materia est iuramenti non est actus virtutis, iuramentum vergit in deteriorem exitum: quia obligaret ad actum otiosum saltem. Et quia haec sola causa sufficit ud irritum reddendum iuramentum. et communis est tam coactis quam ipontuncis iuramentis, ideo pensanda est. Et ut in proposito casu examinetur materia, quia communiter huiusmodi iuramenta coacta fiunt dc actu qui est redemptio vexationis propriae, ut, m casu proposito, incidens in latronem promittit ei centum ducatus pro vita sun, etc., ideo sciendum est quod in huiusmodi promissionibus non cadit sub promissione donare latroni, aut usurario et huiusmodi, centum, sed solum exhibere exteriori netu in illius potestate centum: quoniam hoc sufficit ad redemptionem vexationis. Iste nutem actus qui est exhibere centum latroni aut usurario, nullius virtuti* est actus nisi ut induit formam redemptionis Et sic. si redimit vexationem alterius, est actus misericordiae: si proprium, est curitatis, cuius est velle sibi ipsi bonum, quod redimendo vexationem propriam fit, dum minus damnum maiori damno praeponitur. Quo fit ut actus iste qui est exhibere centum latroni vel usurario, licet ut terminatur ad recipientem sit illi nocivus, ut tamen exit ab agente sub forma redemptionis, sit actus sanctus. Et proptcrca iuramento adstrictus ud redemptionem vexationis suae vel alterius, tenetur adimplere, non propter illum cui exhibetur, sed propter vinculum ad virtutis actum. Propter quod dicitur Extra, *de lureiurando*, cap. *Debitores*, quod qui iuravit solvere usuras cogendus est ad solvendum.

X. Sed tunc duo insurgunt dubia *. Primum est, quia secundum hoc obligatio ad solvendum est pro quanto lite actus induit formam redemptionis. Et cx hoc sequeretur quod postquam homo evasis periculum vexationis, non tenetur solvere redemptionem promissam cum iuramento praeteritae vexationis. Verbi gratia, loannes est iniuite captivus, et occidendus nisi det centum. Promittit sub iuramento detentori dare sibi centum si cum liberet. Uberatur sub hac fide, et redii ad parte* proprias, ubi non timet .impiius vexari. Numquid tenebitur dare centum? Quoniam ista solutio, si fiat, non erit redemptio vexationii: quoniam vexatio praeterita non est vexatio, sicut nec homo mortuus est homo.

Secundum dubium est, quare simplex promissio redemptionis non obligat, et iuramentum obligat: cum utriusque materni actus virtutis sit unus et idem.

XI. Ad primum horum * potest prima facie dici quod -teF*4, quia, cessante vexatione, cessat redemptio illius; et cessante forma redemptionis ab actu exhibendi centum, actus ille illicitus est, quia habet speciem mali, quia nocivus spiritualitcr proximo multipliciter, et quia prodigalitatis actus est expendere quando et quare non oportet; consequenter iuramentum non obligat. Et quod iura et doctores, dum dicunt quod iuramento ista obligant, intcllgi debent, stante forma redemptionis: ita quod qunn diu actus iuratus bibet rationem redemptionis, tandiu obligatur iste cx iuramento; cum autem non habet rationem redemptionis, non tenetur, quia netus ille non est materia iuramenti nisi sub illa forma. Et proptcrca quotiescumque cessavit vexatio et periculum, non obligatur amplius.

Hoc tamen dictum, licet sit verum quoad maiorem, scilicet quod, cessante forma redemptionis, cessat materia talis iuramenti; falsum tamen subsumit. scilicet quod exhibitio ista non fiat sub forma redemptionis. Tum quia actus fit sub forma qua iuratus est: constat autem quod est iuratus sub forma redemptionis ergo exercetur, quandocumqꝛ exercetur, sub forma redemptionis, inchoatae in iuramento, consummandae in exhibitione. Et cum dicitur Vexatio non est, ac per hoc non potest redimi: – dicendum est quo»! quia vexatio fuit, el redemptio est um inchoata olim quando erat vexatio, dum iuramento promissus est; ideo conceditur quod iste actu non habet novam for-

• Nurxu <».

• Nwn. 1».

• Na@. »«.

• (>ξ.

« uti-
urem
ninm
r bo-

l'cna
tin
•al-
ien-
on-
uto
îÛ-
nh
O-
im
o-

n-
<
1-

Is
|
|

mam redemptioni», sed antiquam, sub qua consummandus est. Haec enim ratio concludit quod non cst nova redemptio: sed non quod non sic actus sub inchoata iam iunmdo redemptioni» forma. – Tum quia iuramentum in huiusmodi promissionibus ideo exigitur ct apponitur ut Deus ipse, invocatus in testem, consummandae promissionis habentur velati tidciussor: alioquin nec detentor ncc usurarius relinqueret promissorem sub sola iuramenti fide absque pignore ct alia fidciussionc, quod ve! quam oporteat promissorem illum redimere. Unde sicut iniuria fieret fidciussori homini si non adimpleretur promissum. ita iniuria fit Deo si non impletur promissum. Et hoc sacris canonibus satis consonat! ct communi proborum hominum conceptioni, qua perfidus aestimaretur qui huiusmodi promissa per nomen Domini non adimpleret.

Ad secundum vero dubium dicitur quod quia promissio homini fit non intuitu netus virtutis, sed sub ratione utilis (quamvis debeat virtutis esse ille actus utilis) illi cui promittitur; ct actui redemptionis non est utilis secundum veritatem illi cui promittitur; ideo promissio non obligat illi, sive sil coacta sive non. Et dc coacta quidem habes in littera. De non coacta habes in dicto cap. *Debitores* -, ubi dicitur quod licet promiserint solvere usuras, non tamen sunt cogendi ad hoc nisi iuraverint. Iuramentum vero promiisorium, quia respicit actum sub ratione boni ct veri, hoc est ut bonum quod iumtur fiat verum in exccutione; ideo obligat ad actum redemptionis, qui est bonus ut exit ab agente, quamvis sit malus in recipiente.

XU, Ex his ergo ad principalem quaestionem · dicitur quod iuramenta promissoria, tam coacta quam voluntaria, ii habent materiam bonam mnrnlitr, obligant in foro conscientiae. Et ratio est quia servatu non declinant in peiorem exitum. Unde quoad obligationem in foro conscientiae, non est recurrendum nd voluntarium mixtum vel purum, sed ad materiam, ut declaratum est*.

An nutem sit differentia inter ista iuramenta in hoc quod factu *metu cadente in constantem* obligent nd veniale tantum, sine autem tali metu obligant ad morule, quidam in dubium verterunt, ut Panormitanus, in cap. *Si vero*, Extra, *de lureiurando*. Ncc desum tenentes talem differentiam pro vern. quia Extra, *de lureiurando*, cap. *Verum*, dicitur quod tales, si non servaverint iuramenta, *non ob hoc sunt tanquam pro mortali crimine puniendi*.

Sed hi graviter errant. Quoniam iuramentum obligatorium obligat dc praecepto; et voluntas coacta est voluntas sufficiens ad vinculum peccati mortalis. Et hoc tenet expresse Panormitanus ibidem. Verba autem illius decretalis potius sunt contra istos, si recte inspicientur. Quia ibi dicitur quod *non est dicendum istis ut non servent, ne detur eis materia deiurandi*. Deicrarcnt ergo non servando. Quod autem subditur, quod *non sunt tanquam pro mortali puniendi*, ad iudicium praesentis clementiae spectat, non od divinae animadversionis iudicium, quod non subest statutis canonici iuris. Communicant ergo omnia promissoria iuramenta in hoc quod, si habent actum virtutis pro materia, obligant ad mortale in foro conscientiae.

XIII. Ad primam autem obicctionem * dicitur quod sequela non valet, sed procedit cx malo intellectu litterae. Potest siquidem habere duplicem sensum. Primus est ut in iuramento promissorio sit vclut duplex promissio super eadem materia, una homini, altera Deo exhibita. Et hic sensu» est falsus. Et tamen iuxta hunc sensum procedit obiectio, cum prima confirmatione. Clarum quippe est quod si promissio est facta duobus hominibus, unus eorum non potest remittere ius alterius. Quanto minus homo potest relaxare ius Dei! – Alter sensus est quod sunt duae obligationes, hoc est dune rationes unius obligationis, scilicet iuramentum ct promissio facta coactori. Et hic est verus ct intentus sensus litterae ct. ut patet, est absque obscuritate aliqua verus. Et quia iuramentum obligat iurantem ut reddat Deo sua iuramenta, ct promissio obligat ut reddat homini cui promisit: ideo duae dictae sunt obligationes, cx duplici capite, Deo scilicet et homine. Iuxta hunc autem senium non tenent sequelae. Quia, ut in littera

An. 9. ».

dicitur, iuramentum servasse intclligitur qui dc mihi pro-

pter me promisso fecit quod ego volui. Nec oportet tcllicitum te esse dc actu virtuti* promisso non servato: quh cx quo mihi satisfactum est, iam non esset actus virtutis exhibere mihi aliquid ut debitum aut ut redemptionem vexationis, quoniam ct ratio debiti ct redemptioni» abolitu est.

Ad secundam autem confirmationem, similiter negatur sequela. Et dicitur quod Ecclesia nullum istorum iuramentorum, quando habet materiam virtuosam, statuit irritum esse. Ncc etiam, si constat dc iuramento, reddendum illi ius statuit contra iuramentum: sed praeabsoluto α iuramento succurrit. Circa irritanda tamen huiusmodi iuramenta Ecclesia magi* respicit ad hoc, an scilicet «ponte vel magno metu facium fuerit iuramentum, quam ud materi im ut patet ex hoc quod, pari existente materia, scilicet redemptione vexationis propriae, Ecclesia cogendum ducit cum qui non cx metu iuravit, ut patet in dicto capi *Debitores*, Extra, *de lureiurando*, de illo qui iuravit solvere usuras, quod nihil aliud est quum redimere vexationem suam; ct irritanda ducit iuramenta coacta, ut habes Extra, *De his quae vi metusvc causa fiunt*, cap. *Abbas*. Et ratio est quia princeps boni publici curam habet, ct ad ipsum spectat reddere homines alienos a coactionibus dionum: in odium ergo coactioni», communi bono nocivae, lex irritanda coacta iuramenta dicit, ut patet in dicto cap. Si *vero* -. Quo fit ut i* qui coacte iuravit, dum sc prae-scnt.it praelato, vice Dei, petens relaxationem, paratum se offerat ad satisfaciendum, quoniam sine relaxatione non vult contravenire: ct praelatus ex causa rationabili materiam iuramento subtrahat, dum, relaxando iuramentum. quad cx officio suo, volens bono communi providere, subtrahit hunc materiam quasi fautricem mulis ct maiori» boni ïmpcditivnm. – Aliam rationem innuit Alexander Pupa *, XV, qu. vi, cap. *Si sacerdotibus* *: quia scilicet quae fiunt coacte, *non exeunt de corde* (unde, iuxta Domini sententiam-, exeunt periuria, adulteria, etc.), sed de necessitate exeunt. Et procul dubio utraque rimul concurrit communiter, ct sufficit ad relaxandum.

Sed advertendum est ne relaxatio cedat in Domini blasphemiam, aut Ecclesiae contemptum. Ut si quis iniuste captivus apud infideles pro redimendo vita sub iuramento promitteret decem millia ducatorum, etc., non esset ei relaxandum iuramentum tanti factum ab infideli, ne nomen Domini blasphemaretur ab infidelibus. Et simile est in similibus.

Et quemadmodum non semper sunt relaxande tilia iuramenta, ita non semper egent relaxatione: quando »cilicct huiusmodi consummatio redemptionis propriae vexationis manifeste praejudicialis est bono aliorum spirituali vel temporali. Ut si quis timore mortis iuravit sc cessurum esse suae ecclesiae cui prueest; et evidenter constet dc damno spirituali ovium cx tali ccssibne: non tenetur sic sc redimere propter iuramentum. Immo iurando peccavit, promittendo actum malum pro sui redemptione- quia *non sunt facienda (ncc promittenda) mala ut eveniant bona* ♦. Et simile est in omnibus quando actus promissus est illicitus cx circumstantiis ndinccnribus, licet absolute sit licitus, ut in exemplo dato dc renuntiatione apparet.

Stant ergo ista duo simul: ct quod coacta iuramenta obligent coram Deo; ct quod Ecclesia relaxet ea rationaliter absque alia commutatione.

XIV. \d secundam rationem principalem · tendentem nd hoc quod in iuramento promissorio coacto non salvatur materia iuramenti. scilicet actus virtutis, i.un patet responsio. Quia salvatur actus virtutis, scilicet redemptio propriae vexationis renuntiando vel dando, et si quid est aliud ciusmodi: est enim talis actus, ut dictum est *, caritatis.

Ncc obstat quod sit spiritualitr nocivus proximo -, el quasi fovens malignitatem cogentium. Quoniam haec omnia non habet actus iste inquantum actio, ut scilicet exit ab agente: sed inquantum passio, hoc est ut recipitur a patiente. Et considerare haec ad habentem publici boni curam spectat, qui propterea relaxat iuramentum: et non ad personam oppressum, cui sa(est sc redimere.

XV. Ad ultimam denique rationem principalem, de pro-

· et num. dl

· PruaM.
· AL 51 fwsjo-

· SUth. ay. t>.,
rrq.

· Ad Λ<»-. ΛΓ-
nt. w<r". a.

· N»au m.

· San. iv
· Num. mi, 2r

missione desinente *. dicitur quod promissio et iuramentum promissorium habent quidem eandem materiam, sed non sub eadem ratione. Nam quia promissio alteri fit, respicit actum in ordine ad alterum; iuramentum vero, quia de proprii» etiam fieri potest, respicit actum eundem absolute, undecumque habeat rationem actus virtuosus. Et hinc fit ut promittens latroni cum iuramento redimere vexationem suam dando illi centum, habeat iuramentum obligatorium. promissionem nutem non. Nam latroni non tenetur servare promissum: sed propter divinum testimonium tenetur consummare caritatis actum in favorem suimet, non latronis, sancte inclinatum. Solve ergo distinguendo, et dicendo quod promissionem mediare inter iuramentum et materiam intelligitur dupliciter. Uno modo, quantum ad rem quae iurando promittitur: et sic est verum, Alio modo, quoad rationem qua res promissa sub iuramento cadit. Et sic non est verum universaliter, ut declaratum est. Et propterea stat quod desit ius promissionis, quia deest illius ratio: et non desinat ius iuramenti super eodem, quia non deest illius ratio. Deficit siquidem materiae ratio qua subdatur promissioni obliganti huic homini cogenti: non tamen deest eidem materiae ratio qua subdatur iuramento, ut declaratum est.

Et per hanc putet responsio ad primam confirmationem.

Ad secundam autem, scilicet quod confirmatio nihil dat, dicitur quod confirmatio cadens super uno et eodem actu secundum omnino eandem rationem, nihil aliud facit nisi firmitatem. Sed confirmatio cadens super eodem actu, secundum tamen aliam rationem, ex hoc ipso firmat actum eundem secundum aliam rationem. Et sic est in proposito, ut declaratum est.

XVI. In eadem responsione ad tertium, dubium occurrit, quomodo iuramentum de non denunciando est contra publicam iustitiam: cum denuntiatio ordinetur ad medellam peccantis, et non ad publicam iustitiam, nec proprium commodum denuntianti». – Et augetur dubium: quia passus dispendium in proposito non sperat correctionem eius qui cum coegit, nec movetur propter bonum coactoris, sed proprium.

Ad hoc dicitur quod quia denuntiatio ordinatur ad publici officii exercitium; primarius autem finis officii publici est bonum publicum: ideo denuntiatio etiam ordinatur ad commune bonum. Unde maxime tenemur denunciare praelatis crimina quae sunt in damnum spirituale vel corporale multitudinis, ut seminales hancrescat et proditores patriae et huiusmodi. Quod autem dicitur quod accusatio ad bonum publicum, denuntiatio vero ad bonum peccantis intendit, intelligendum est quoad principales terminos, non quoad viam, hoc est publicum officium, quod tam denuntiator quam accusator implorat: sic quod accusatio ad bonum publicum principaliter ut terminum ordinatur: denuntiatio vero ad bonum eius qui erravit principaliter ordinatur ut terminum, ita quod nullus tenetur accusare nisi propter bonum publicum: denunciare autem tenetur quandoque propter publicum, quandoque propter privatum; et ultra hoc, quandoque potest denunciare etiam si non teneatur. Spectat ergo ad publicam iustitiam denuntiatio, sive propter bonum commune sive propter bonum privatum fiat: quia ad publici officii iustitiae exercitium ordinatur.

Unde licet passus dispendium non speret correctionem coactoris, sperat tamen semper tria. Primum est commune bonum, quod fit compellendo coactores ad restituendum, vel coercendo eos publica potestate. Secundum est quod coactor relevabitur ab onere restituendi de cetero, ut per hoc facilius converti poterit. Tertium est propria subventio de sibi debito. Unde iuramentum tale absolute est nullum: quia eius materia est negatio actus opportuni ad publicam iustitiam. mihi etiam utilem.

XVII. In responsione ad quartum eiusdem articuli septimi dubium occurrit, un iuramentum dolose factum, scilicet sine intentione servandi, obliget ad servandum. Et est ratio dubii quia Auctor in littera dicit quod debet iuramentum tale servari. Et Isidorus, ut habetur XXII, qu. v, cap. *Quacumque*, plus dicit: scilicet quod *Deus iuramentum sic accipit sicut ille cui iuratur intelligit*. – Multi

autem doctores in hoc convenire videntur quod iuramentum factum non cum animo se obligandi, non obligat. Ad hoc dicitur quod cum quaestio haec locum non

habeat nisi in iuramento promissorio, ex natura promissorii iuramenti \critas deducenda est. Sunt igitur in promissorio iuramento tria extra, et tria intus, scilicet in animo. Est siquidem exterius ipsum iuramentum, est et promissio, et haec duo in praesenti, quando scilicet iuratur, sunt: est et observatio, in futuro tamen. Interius nutem in animo iurantis tria sunt: scilicet animus ad iurandum. animus ad promittendum, animus ad observandum. Idem namque omnia dare patet in promissorio iuramento, si iuramentum et non magis periurium est, invenire. Quocirca tripliciter contingit ex defectu debitae intentionis iurare: primo, si deficit solum animus ad observandum; secundo, »i cum hoc deficit etiam animus ad promittendum; tertio, si cum his deficit etiam animus ad iurandum. Exemplum primi patet in his qui profitentur religionem etiam cum iuramento. ut habeant unde luxuriose vivant; exemplum secundi patet in his qui. licet iurent se facturos, in corde tamen non promittunt, sed mendacibus verbis simulant »e promittere: exemplum tertii esset in his qui, licet ore proferant verba iuramenti sibi notu, non intendunt tomen iurare, sed mendacibus verbis simulant se iurare.

Will, (huic singillutim singulos modos huius dolosi iuramenti discutiendo, dicamus quod si primo modo teneatur, scilicet cum animo iurandi et promittendi sed non observandi, iuramentum procul dubio obligat ad observandum quia defectus animi ad observandum non excludit vinculum iuramenti, sed rectitudinem intentionis.

Si vero iuretur cum animo iurandi, sed non promittendi nec observandi, quibusdam videtur quod iuramentum non obliget, quia animum obligandi se non habuit, quia obligatio iurandi ex animo est. – Et confirmatur per illud Gregorii, XXII. qu. v, cap. *Humanae aures*, ubi dicitur quod *divina indicia talia fons audiunt nostra verba, qualia ex intimis proferuntur*. Quia ergo ex corde non proferuntur animo obligandi, sequitur quod non obligent. Praeterea, iuramentum promissorium nihil aliud est quam promissio firmata iuramento. Ubi ergo nulla est promissio, licet sit promissionis simulatio, nullum est iuramentum promissorium. Et consequenter non obligat ad observandum.

XIX. Sed si diligentius contemplati fuerimus, inveniemus, salva istorum reverentia, falsum esse quod dicunt, et in multis illi veritate alienum. In primis alienum a veritate est quod supponunt, scilicet quod obligatio possit separari a iuramento, quasi in potestate hominis sit iurare et non obligari ex iuramento. Hoc enim falsum esse constat in iuramento assertorio: oportet namque, si iuratur. obligationem adesse ad dicendum verum. Et proportionaliter est. apud perspicaciter speculantes, in iuramento promissorio. Nam quia iuramentum promissorium, ut ex dictis patet, includit duas veritates, scilicet assertorium praesentis promissionis et executorium futurae observationis (super utramque enim cadit iuramentum promissorium: scilicet et quod nunc promittit, et quod in futuro exequatur), idcirco iuramento promissorio duplex obligatio inseparabiliter annexa est: una respectu praesentis promissionis, et altera respectu futurae executionis. Ac per hoc, sicut non est in potestate iurantis separare a iuramento obligationem ad hoc quod in praesenti vere promittat, ita non est in potestate eius separare ab eodem iuramento obligationem ad hoc ut in futuro vere exequatur.

Alienum deinde a veritate est quod obligatio iuramenti ex nostro sit animo. Est namque ex natura ipsius iuramenti obligare.

Alienum denique a veritate est non progredi ex intimis cordis talem obligationem. Quoniam ex hoc ipso quod habet animum iurandi. oportet, velit nolit, habeat animum se obligandi: quia obligatio a iuramento inseparabilis est per intellectum absque contradictione, non minus quam esse disciplinabilem nobis homine.

Alienum demum a veritate est quod ubi nulla est promissio, nullum sit iuramentum promissorium. Oportebat

dicere Ubi nulla est. nec esse debet promissio, ibi nullum est iuramentum promissorium. Sed si promissio non sit, cx dolo, debeat tamen esse, ct iuramentum intervenit, ibi est iuramentum promissorium obligatorium ad promissionem in praesenti et cxcctioncm in futuro. Alioquin iuramenti vis periret, ct iuramentum simul esset et non esset: quia si nun obligat, non est, cl si est, obligat; in proposito autem esset ct non obligaret, ne per hoc esset et non esset.

XX. Dicendum est ergo: Si iurntur animo iurandi, licet non promittendi ncc observandi, tenet iuramentum non solum in foro iudiciuli, sed in foro conscientiae, ct obligat ad observandum. Et ratio est quia sub iuramento promissorio continetur futura cxcctio duobus modis: scilicet in sua causa, quae est promissio praesens; et in scipsa, quod scilicet ponatur in esse tempore futuro. Et primum horum patet manifeste. Secundum vero probatur ratione ct auctoritate. Ratio est quia si iuramentum caderet super cxcctionc in sua causa tantum , iuramentum promissorium nunquam violaretur cx defectu excctionis.* quod est manifeste falsum. Probatur sequela. Quia sensus iuratncnti promissorii esset, /uro me *promittere*: qui enim iurat se promittere, iurat cxcctioncm promissi in sua causa tantum. Tale autem iuramentum, scilicet, *furo me promittere*, non obligat nisi ad veritatem assertoriam, scilicet quod verum sit me prominere, ut patet. Ac per hoc. si sic iurans in veritate promisit, consummavit opus iuramenti: ct si postmodum poenitet promisisse et non servat, non est periurus, quia non iurnvit se servaturum, sed se promittere, quod luit verum. Et sic nullus erit periurus cx defectu observationis iuramenti promissorii. Immo. si recte inspicietur, sequitur cx hac opinione quod nullum iuramentum erit promissorium, sed omnia sunt assertoria. Et accidit hic error quia non discernitur ditfercntia inter duo, scilicet iuramentum promissorium. ct iuramentum assertorium promissionis. Nam assertorium promissionis est sicut assertorium intentionis, locutionis, ct aliorum actuum nostrorum: et quia cxcctio continetur in asserta promissione ut in causa, ideo, ut dictum est, tale iuramentum non est de cxcctionc nisi in sua causa. Iuramentum vera promissorium non solum obligat ad assertionem promissionis, sed ad cxcctioncm ponendam m esse futuro tempore: ct ideo si non observatur omittendo cxcctioncm iuratum. periurium incurritur; sicut si non servatur omittendo promissionem assertam, periurium incurritur. Patet igitur quod iuramentum promissorium obligntivam vim habet cx natura sua ad duo: scilicet ad promissionem ut assertam, quod includit hnbct vim ad cxcctioncm in sua causa; et ad cxcctioncm in scipsa, ut scilicet ponatur in esse. Et propterca si omissum fuit primum, scilicet promissio, non sequitur quod omittendum sit secundum, scilicet cxcctio: sed potius quod primo malo addetur secundum malum, omittendo in futuro cxcctioncm.

Auctoritas est sancti Thomae in hoc articulo in responsione ad primum, ubi clare habes hanc distinctionem dc veritate cxcctionis in sua causa, vel in scipsa; ct ditfercntiam inter simplex verbum dc futuro, ct iuramento firmarum, quod scilicet ad illud sufficit veritas futuri in causa, ad hoc autem ultra hoc exigitur veritas futuri in scipso, quia *obligatur*, inquit, *homo ut faciat esse verum id quod iuravit*. Quid clarius, quamvis breve?

g* quibus patet solutio obicctorum in contrarium -; ct quam bene dicatur in littera quod *iurans in dolo tenetur servare iuramentum secundum sanum intellectum eius cui praestatur*; ct quum bene dixerit Isidorus quod *dolosum iuramentum Deus ipse intelhgit sicut ille cui iuratur*; si enim Deus sic accipit, in foro conscientiae obligat.

xxi sj autem tertio modo iuratur -, scilicet solo exteriori actu, sine animo observandi, sine animo promittendi, sine animo iurandi, tunc nulla est obligatio cx iuramento ad cxcctioncm in foro conscientiae absolute: quia nullum est in veritate iuramentum, sed in apparentia tantum. Dixi autem, *absolute*: quia cx suppositione scandalii iudicis vcl partis exigentis servari iuramentum, tenetur in foro conscientiae observare propter iuramentum exterius, ne scan-

dalizet, quantum cx se est, audientes non servari iuramentum. Neque enim meretur ut credas sibi dicenti se non ex ammo iurnssc: sed sibi ipsi imputet quod se sic illaqueavit.

XXII. In eadem responsione ad quartum, dubium occurrit. an iurans coacte alicui simulatorii* verbis, animo non se obligandi ncc adimplendi, peccet mortaliter sic iurando. Et est ratio dubii quia quidam scripserunt quod non, si habet aliquam tacitam in mente conditionem, puto, *si debebo*. Verbi gratia, iurat dare latroni centum aureos: m mente tamen sua intendit, *si sum obligatus*, et non aliter. Et afferunt quod licet uti. extra iudicium. simulationibus huiusmodi, ut patet XXII, qu. u, cap. *Utilem*, cx auctoritate Hieronymi -. - In oppositum autem est quia iuramentum mendax est mortale.

Ad hoc dicitur quod hic est opus duplici distinctione. Prima est de verbis quae in huiusmodi iuramemis assumuntur: quoniam aut sunt falsa; aut sunt plure* sensui habentia, ct in uno vera ct in alio falsa; aut absolute vera, sed sic artificiose composita ut audiens alium tensum, non verum accipiat. - Secunda distinctio est quia aut est sermo in rnutcria praciudiciali alteri, ut sunt emptione-, venditiones, netus iudicii, ct huiusmodi: aut sine cuiusquam praeiudicio.

Et tunc dicitur quod in quacumque materia sit, si verba sunt falsa, t.ilc iuramentum est peccatum mortale. Et ratio est quin ibi est *mendacium iuramento firmatum* -: quia ibi est *Jalsa vocis significatio, cum intentione fallendi* -, iuramento firmata. I ndc XXII, qu. ti, cap. *In dolo*, dicit Augustinus *: *in dolo iurat qui aliterficturus est quam promittit*. Ubi Gratianus, m sequenti cap., exponens dicit: *ille in dolo iurat, aut mendaciter promittit, in cuius mente est non sic se facturum ut promittit*. Nec excusatur propter implicitam subaudirionem m mente retentam: quoniam huiusmodi subauditio non excusat quin sit fnlsa vocis significatio cum intentione fallendi; nam constat quod ibi est falsa vocis significatio et intentio fallendi illum, ut intelligat sibi promitti quod iste non promittere intendit. Et. breviter, habeatur pro universali regula quod, mendacio interveniente, semper iuramentum est mortale. Et quia ubicumque deficit unimus promittendi aut observandi m iuramento promissorio, intervenit mendacium, ideo semper est mortale.

Ubi autem deficit ctinm animus iurandi, et solum exterioris iuramenti apparentia interenit, mortale quoque peccatum est. Et ratio est quin exterius iuramentum applicatur mendacio, quod est materia omnino contraria iuramento tam interiori quam exteriori. Sicut, si quis non animo colendi. sed solo actu exteriori coleret idola, ut de Marcelino dicitur-, peccaret mortaliter, quia acturo exterioris cultus applicaret cui non debet; ita in proposito actum exterioris iuramenti, qui est actus latriac, applicaret materine contrariae, scilicet mendacio, dum diceret, *Deus est mihi testis quod sic faciam*, et non intendit facere. Est enim hoc exhibere Deo irreverentiam coram hominibus, quibus mendacium manifestum fieri debet in non observando; ct scriptum est -: *Quicumque me erubuerit coram hominibus, hunc et Filius hominis erubescet coram angelis Dei*.

Si vero non interveniunt verba falsa, sed plures sensu* habentia ct in uno vera ct alio falsa, et a iurante intenduntur in sensu quo sunt vera: si non est in iudicio aut materia praciudiciali, quamvis sit intentio ut audiens fallatur, absque peccato mortali fit tale iuramentum, quia veritas ct iustitia adsunt; licet discretio deficiat, quoniam non debet divinum testimonium his immisceri quasi duplicitatibus.

Si autem artificiose compositu verba dicuntur cum iuramento, vera quidem sed non penetrabilia ab audiente nisi falso: cessante praeiudicio iuris ct hominis, absque peccato fieri potest; quoniam contingit huic iuramento omnes tres adesse comites, cum scilicet ex rationabili causa tit. Nec obstant verba Isidori allata -, scilicet. *Quacumque arte verborum etc.*: quoniam intclligenda sunt quando falsa aut praeiudicialiu sunt, quoniam dolosa sunt tunc.

* Gmma i <■

l. «p. w. »m.

"

· (X qⁱ. seva, £*.' M

“n'

· «tui, vtr*. 4.

·*. *£«<.

· U. ttrw 30. cap. 1U.

[^]Vuxnru. λ

•O w.m. «m

Ad obicctioncni uuteni in principio allatam, quia idli-
cct simulatio utili» est licita, dicitur quod accipiendo gi-
mulationctn pro mendacio, falsum est quod quandoque sit
assumenda: accipiendo autem large pro fictione, potest
quandoque assumi. Hoc autem secundo modo dicit infe-
♦, /Xuctor quod Hierony-
mus simulationem accepit. In nostro autem casu manifeste
concurrit mendacium.

XXIII. Ex hi» autem in tot dubiis dc iuramenti» coactis
ct simulatis discussi» patet quod si quis animo evadendi
iurat redire nd carcerem, in foro conscientiae tenetur re-
dire ad carcerem, quantumcumque iniuriosum, sive iniustc
give iustc patiatur. Et ratio in promptu est: quia materia
est licita ct sancta, nam velle pati iustum, ct velle pati
iniustum, sanctum est; materia autem existence sancta, iu-
ramentum non perdit vim su.irn obligatoriam, ut patet cx
dictis*. Nec iura qunc afferuntur in oppositum n quibusdam,
scilicet Extra, *De his quae metus causa*, cap. i, et XXXI,
qu. n, cap. *Lotharius*, aliquid probum in contrarium: sed iu-
ramenta metu facta in foro iudiciali tractant. Et hoc particu-
lare sit scriptum ut dc similibus idem intelligitur iudicium.

XXIV. Sed restant circa discussam materiam adhuc du-
bitationes duae. Prima est, an iurare super vero cum animo
non iurandi sit peccatum mortale. – Secunda est, un iu-
rare cum animo sc non obligandi sit interpretandum pro
iurare cum animo non iurandi .

Est autem primi dubii ratio quia iurando verum animo
non iurandi, ncc Deo ncc homini tit iniuria. Quoniam
Deus non affertur cx iuramento exteriori in testem falsi:
quia iuratur verum. Ncc homini detrimentum aliquod af-
fertur: quia in nullo homo laeditur nisi in notitia unius
singularis, scilicet quod iste habet animum iurandi, in quo
fallere non excedit limites peccati venialis. – In oppositum
autem est quod veritas sermonis debet esse comes iura-
menti; et *i desit in materia iuramenti, hoc est in eo quod
iuramento firmatur, est mortale. Ergo, a fortiori, si desit
in forma, hoc est in ipsa iuratione, quia scilicet iuratio
ipsa est mendacium, magis est mortale.

Secundi nutem dubii ratio est quia intendens se non
obligare intendit quidquid annexum necessario est nd hoc
quod est sc non obligare. Sed ad iuramentum cum animo
non obligandi annectitur necessario animus non iurandi.
Ergo iurare cum animo non sc obligandi interpretandum
est pro iurare cum animo non iurandi. – In oppositum
autem est quia mentiens in uno non est interpretandus
mentiri in duobus. Sed iuran» cum animo sc non obligandi
mentitur in materia iuramenti, scilicet in promissione, nd
quam non intendit sc obligare, ut dicit. Ergo non est cen-
sendus mentiri ctinm in forma iuramenti: constat enim
quod iurare cum animo non iurandi est mentiri in ipsa
iuratione.

XXV. Ad evidentiam primi dubii, sciendum est quod
in hac quaestione non est difficultas cx parte materiae, quia
supponitur quod verum dicatur ct iustum: sed cx parte
ipsius netus iurandi, in quo mendacium invenitur quia
iurat verbo ct non mente. Et proptcrca oportet ex pane
mendacii videre si sit perniciosum. Apparet enim quod

non. Quiii mentiendo, dum dicit, *Deus est testis*, non at-
tribuit aliquid non competens Deo, quoniam verum est
quod Deus est testi* omnis veritati»: sed attribuit tibi ipsi
quod non convenit, scilicet sc invocare in testem Deum;
in hoc enim mentitur. Hoc in nulliu» iniuriani videtur
esse. – Sed si subtilius inspexerimus, apparebit hoc men-
dacium perniciosum ex propria natura: quoniam directe
cbtnrnriatur tini iurationis, scilicet confirmationi veritati»;
ideo enim iurnmus, ut veritatem confirmemus. Iurare nam-
que non cum animo iurandi est confirmare ct nnn con-
firmare veritatem: nam quin iurat actu exteriori, firmat
veritatem inquantum est cx specie actus exterioris; quia
vero non iurat mente, non confirmat veritatem. Unde actu»
iste, sic perversus in seipso ut sibi ipsi sit contrarius, est
perniciosus toti generi humano: utpote, quantum in se est,
tollens a iuramento exteriori finem quare fit, scilicet con-
firmationem veri; et similiter, quantum cx se e»t, enervans
fidem dandam exteriori iuramento. – Magi» autem apparet
directe pernicies huiusmodi ficti iuramenti, considerando
iuramentum in ordine ad Deum. Nam sic iurare est cx *uo
genere illudere divino testimonio: quia cx actu exteriori
inducit divinum testimonium, ct cx actu interiori dissentit
invocationi divini testimonii; quod nihil aliud videtur
quam quaedam divini testimonii illusio. – Et per hoc patcl
solutio obicctionis in oppositum.

Ncc putes me immcmorc m suprascripiorum \ scilicet 'austet
quod iuran» tecum animo non iurandi non ligatur, ac per
hoc non iurat. Cum enim homo sibi ipsi loquitur, non
habet locum mendacium nec in mutcrin ncc in forma: sed
sola ibi intervenit vana ct fatua prolatio illorum verborum
tanquam nihil significantium, ita quod omnia verba, etiam
ipsa iuratio, materialiter proferuntur et supponunt Ncc
contingunt hucc personis sani cupiti» in hoc.

XXVI. Ad secundum dubium* dicitur quod cum quis
fatue secum sibi ipsi iurat cum animo non sc obligandi,
iurare illud pro vano habendum est: quia cum nulla sit
ibi materia, quoniam verba quae dicuntur materialiter su-
muntur. iuramentum super nihilo profertur, ac per hoc
indiscrete. – Sed cum quis niteri promittit aut didt sub lo-
ramento cum animo se non obligandi, iuramentum pro
iuramento cum animo iurandi interpretandum est. Et ratio
est quia in iuramento animus iurandi concurrit directe ct
manifeste ipsi iuranti: uc per hoc, nunquam interpretan-
dum est déesse animum iurandi nisi manifesta sit huiu»-
rnod i intentio iurands; regulare siquidem ac naturale esi
ut iurantes habeant animum iurandi. Et quoniam cx animo
non sc obligandi nnn nisi indirecte ct occulte sequitur in-
tentio non iurandi, ideo cx animo non sc obligandi non
est interpretandum iuramentum quod sit factum animo
non iurandi. Quinimmo cx errore videtur procedere animus
iste non sc obligandi: quia scilicet putant posse sc sepa-
rare obligationem a iuramento.

Et per hoc patet responsio ad obicctioncm pro contraria
parte. Non enim quicumque vult aliquid vult omne ne-
cessario annexum sibi incognitum, quod credit non esse
annexum. Immo cx errore vult implicite contradictoria
latentia apud cum.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM MAIOR SIT OBLIGATIO IURAMENTI QUAM VOTI

octavum sic proceditur. Videtur quod
maior sit obligatio iuramenti quam voti.
Votum enim est simplex promissio. Sed
iuramentum supra promissionem adhi-
bet divinum testimonium. Ergo maior est obliga-
tio iuramenti quam voti.

2. Praeterea, debilius solet per fortius confir-
mari. Sed votum interdum confirmatur iura-

mento. Ergo iuramentum est fortius quam vo-
tum.

3. Praeterea, obligatio voti causatur ex animi
deliberatione, ut supra * dictum est. Obligatio au-
tem iuramenti causatur ex divina veritate, cuius
testimonium invocatur. Cum ergo veritas Dei ex-
cedat deliberationem humanam, videtur quod
obligatio iuramenti sit fortior quam obligatio voti.

• Qa. uinui
«rt. u. *J j.

VI. caa. _{fe-fo-
ntilm M

non at-
m> Cft
ibi ipsi
)ciim ;
idctur
mcn-
'irecte
tatis ;
nam-
con-
nnne
quia
ceu*
c*r
€ft,
on·
an*
iret
do
uo
ari
tit
ur
ct

;t *<X caa. ui.
T
1
/
l

• \aa ui«.

·toŸ. L

·Om. XV. ®.
rt at Atubi-
ct m·;

Sed contra, per votum obligatur aliquis Deo : per iuramentum obligatur · interdum homini. Magis autem obligatur homo Deo quam homini. Ergo maior est obligatio voti quam iuramenti.

Respondeo dicendum quod utraque obligatio, scilicet voti et iuramenti, causatur ex aliquo divino, aliter tamen ct aliter. Nam obligatio voti causatur ex fidelitate quam Deo debemus, ut scilicet ei promissum solvamus. Obligatio autem iuramenti causatur ex reverentia quam debemus ei, ex qua tenemur quod verificemus id quod per nomen eius promittimus. Omnis autem infidelitas irreverentiam continet, sed non convertitur: vi-

detur enim infidelitas subiecti ad dominum esse maxima irreverentia. Et ideo votum cx ratione sua magis est obligatorium quam iuramentum.

An primum ergo dicendum quod votum est promissio non quaecumque, sed Deo tacta, cui infidelem esse gravissimum est.

Ad secundum dicendum quod iuramentum non adhibetur voto quasi aliquid firmitus: sed ut *per duas res immobiles* ' maior firmitas adhibeatur

An tertium dicendum quod deliberatio animi dat firmitatem volo quantum ex parte voventis est. Habet tamen maiorem firmitatis causam ex parte Dei, cui votum offertur.

1) *Mlfatur.* – vero obligatur D, autem obligatur ·K, autem obii-
gatur aliquis Pe.

p) *adhibeatur.* – habeatur P.

Commentaria Cardinalis Caietani

Tx articulo octavo eiusdem octogcsimacnonuc quaestionis, 1 nota, pro intellectu litterae, tria. Primum est quod in observatione tam voti quam iuramenti concurrunt duo: scilicet ipsa observatio voti vel iuramenti; ct actus servatus, qui promissus vel iuratus erat, puta dure centum aureo*. Commune est autem voto et iuramento quod ipsa observatio utriusque spectat ad religionem: quoniam cx divino aliquo causatur, ut in littera dicitur; et ad divinum cultum spectat reddere Deo tam votu quam iuramenta. Sed differentia inter votum ct iuramentum est quoad actui servatos: quia in voto ctiom netu* senatu* est actus religionis, imperatus tarnen; in iuramento autem netus senatu* relinquitur tuae naturae, et non est factus religionis netus, ut in articulo quinto * huius quaestionis didicimus.

Secundum est quod licet fidelitas ct reverentia diversa-

rum virtutum sint inter homine*, ut patet cx distinctione virtutum ordinarum ad honorandum ct ad fidem senandum; in ordine tamen ad Deum fidelius ct reverentia ciu*leni virtutis sunt, scilicet religioni*: decet enim ut *quae in inferioribus divisa sunt, in superiori uniantur*9.

Tertium est quod dictum litterae, scilicet, *Omnis infidelitas irreverentiam continet*, *i secundum subiccum materiam restringatur, scilicet respectu domini, clarum est: *maxima* namque, ut in littera subditur, *irreverentia domini videtur infidelitas ad eum*. Si vero universaliter, ut mnat, intelligcndum est, non caret scrupulo: cum fide* etiam sit supremorum ad infimos. Vcruntmecn verificatur ratione contemptu* annexi: quia quicumquc infideli* alicui est, ipsum parvipendere videtur, ac per hoc dehonorare; quod ad irreverentiam spectat.

ARTICULUS NONUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT DISPENSARE IN IURAMENTO

Sed nonum sic proceditur. Videtur quod nullus possit dispensare in iuramento. Sicut enim ventas requiritur ad iuramentum assertorium, quod est dc praeterito vel praesenti, ita * ad iuramentum promissorium, quod est dc futuro. Sed nullus potest cum aliquo dispensare quod dc praeteritis vel praesentibus iuret contra veritatem. Ergo etiam nullus potest dispensare quod non faciat aliquis esse verum id quod cum iuramento in futurum promisit.

2. Praeterea, iuramentum promissorium inducitur ad utilitatem eius cui fit promissio. Sed ille, ut videtur, non potest relaxare: quia est contra divinam reverentiam. Ergo multo minus per aliquem ? potest super hoc dispensari.

3. Praeterea, in volo quilibet episcopus potest dispensare, exceptis quibusdam votis quae soli Papae reservamur, ut supra * habitum est. Ergo, pari ratione, in iuramento, si esset dispensabile, quilibet episcopus posset dispensare. Quod tamen videtur esse contra iura *. Non ergo videtur quod in iuramento possit dispensari.

Sed contra est quod votum est maioris obligationis quam iuramentum, ut supra* dictum est. Sed in voto potest dispensari. Ergo in T iuramento.

Respondeo dicendum quod, sicut supra* dictum est, necessitas dispensationis tam in lege quam in volo est propter hoc quod id quod in sc, vel universaliter consideratum, est utile et honestum, secundum aliquem particularem eventum potest esse inhonestum et nocivum, quod non potest cadere nec sub lege nec sub volo. Quod autem aliquid sit inhonestum vel noxium ·, repugnat his quae debent attendi in iuramento: nam si sit inhonestum, repugnat iustitiae; si sit noxium, repugnat iudicio. Et ideo, pari ratione, etiam in iuramento dispensari potest.

Ad primum ergo dicendum quod dispensatio quae fit in iuramento non se extendit ad hoc quod aliquid contra iuramentum fiat: hoc enim est impossibile, cum observatio iuramenti cadat sub praecepto divino, quod est indispensable c. Sed ad hoc se extendit dispensatio iuramenti ut id quod sub iuramento cadebat, sub iuramento non

a) *ita.* – ita etiam BEFLuC ct k, ita scilicet l.
p) *aliquem.* – *aliquem alium* PGH.
y) *in.* – et in DU

3) *secundum.* – et *secundum* BDEFGHKt.pAC el K4.
r) *no.vium.* – *nocivum* PU; Itu mox PDI.
T) *indispensable.* – *dùpensabile* i'DsCK «
x.

cadat, quasi non existons debita materia iuramenti: sicut et de voto supra * diximus. Materia autem iuramenti assertorii, quod est dc praeterito vel praesenti, in quandam necessitatem iam transiit η, et immutabilis facta est: et ideo dispensatio non referretur ad materiam, sed referretur ad ipsum actum iuramenti; unde talis dispensatio directe esset contra praeceptum divinum. Sed materia iuramenti promissorii est aliquid futurum, quod variari potest, ita scilicet quod in aliquo eventu potest esse illicitum vel nocivum, ct per consequens non esse debita materia iuramenti. Et ideo dispensari potest in iuramento promissorio; quia talis dispensatio respicit materiam iuramenti, et non contrariatur praecepto divino de iuramenti observatione.

Ad secundum dicendum quod homo potest alteri promittere aliquid sub iuramento dupliciter. Uno mado, quasi ¶ pertinens ad utilitatem ipsius: puta si sub iuramento promittat se servitutum ei, vel pecuniam daturum. Et a tali promissione potest absolvere ille cui promissio facta est: intelligitur enim iam ei solvisse promissum quando facit de eo secundum eius voluntatem *.

Alio modo promittit aliquis alteri quod pertinet ad honorem Dei vel utilitatem aliorum: puta si aliquis iuramento « promittat alicui sc intraturum religionem, vel aliquod opus pietatis facturum. Et tunc ille cui promittitur non potest absolvere promittentem, quia promissio non est facta ei principaliter, sed Deo: nisi forte sit interposita conditio \ scilicet, r/ illi videbitur cui promittit, vel aliquid aliud tale.

Ad tertium dicendum quod quandoque illud quod cadit sub iuramento promissorio est manifeste repugnans iustitiae: vel quia est peccatum, sicut cum aliquis iurat se facturum homicidium; vel quia est maioris boni impeditivum, sicut cum aliquis iurat sc non intraturum religionem. Et tale iuramentum dispensatione non indiget: sed in primo casu tenetur aliquis tale iuramentum non servare; in secundo autem casu licitum est ct servare ct non servare, ut supra dictum est.

Quandoque vero aliquid sub iuramento promittitur dc quo dubium est utrum sit licitum vel illicitum, proficuum vel nocivum, aut simpliciter aut in aliquo casu. Et in hoc potest quilibet episcopus dispensare.

Quandoque vero sub iuramento promittitur aliquid quod est manifeste licitum et utile. Et in tali iuramento non videtur habere locum dispensatio: sed commutatio, si ♢ aliquid melius faciendum occurrat ad communem utilitatem, quod maxime videtur pertinere ad potestatem Papae ’, qui habet curam universalis Ecclesiae; vel etiam absoluta relaxatio, quod etiam ad Papam pertinet, in omnibus generaliter quae ad dispensationem rerum ecclesiasticarum pertinent, super quas habet plenitudinem potestatis; sicut ct ad unumquemque pertinet irritare iuramentum quod a sibi subditis tactum est circa ea quae eius potestati subduntur; sicut pater potest irritare iuramentum puellae et vir uxoris, ut dicitur *Num.* xxx*, sicut et supra ** de voto dictum est.

i)) tranait. – tranat TAGHKL.
i) quasi.– quam 0, quod k, quando promittit aliquid Pa, oro. I; abmttc pCK.
i) voluntatem. – utilitatem PAEFGIIItas; abm r pCK.
«) iuramento. – thb utrjoinifo P.

λ) conditio. – rattone cuius putat uLiunt l'D. – l*ra promittit, promittitur l*1.pC et a.
;» rd commutatio. ti. – rei commutatio fi DEFpAGGL ct u q omhio non «nic ridetur l, vc/ commutatio nili PfrtAGL, rd <@«mutatio ubt II, vel commutatio nili propter pK, ud rri commutatio ti – faciendum poti utilitatem ponunt Pa.

Coinmentavta Cardinalia Cnietani

In articulo nono eiusdem octogcsimacnonac quaestionis, nota convenientiam ct differentiam inter votum et iuramentum quoad dispensationis auctoritatem. Num conveniunt in hoc quod utrobique dispensatio, commutatio, irritatio nut relaxatio fit ratione materiae, ut habes dare in littera. – Dilfcrunt vero in duobus, ad propositum. scilicet in qualitate materiae, et in persona cui fit. Nam voti propria materia est solum bonum supererogationis: ct soli Deo votum fit. Iuramenti autem propria materia est non solum bonum supererogationis, sed etiam bonum dc necessitate salutis, ut reddere debitum, servare fidem, etc., cl universaliter quodeumque licitum, ita tamen quod non ponatur obex Spiritui Sancto. Et fit iuramentum non solum Deo, sed frequentissime homini.

Et hinc provenit duplex differentia. Prima est quod in votis dispensandis seu commutandis attenditur quid magis Deo acceptum sit, ut praedictum est -. In iuramentis autem oportet respicere ad praeiudidum hominis cui factum est, ct in cuius favorem factum est.

Et hinc sequitur altera. Scilicet et quod homo non potest votum relaxare, quia non fit homini: sed iuramentum potest homo homini relaxare, ut in littera dicitur in responsione ad secundum, quia fit homini propter ipsum hominem. Et quod praelatus ecclesiasticus. etiam Papa, non habet ita potestatem super iuramenta sicut supra vota quia non est itn in potestate Papae auferre ius tertii, in

rebus non ecclesiasticis, sicut est in potestate sua commutare in aliquid gratius Deo, quia est Dei vicarius, ct non est vicarius illius hominis; nec ita est super eum ut possit illuni rebus suis privare ad libitum. Et hoc non est propter defectum potestatis Papae, aut excellentiam iuramenti sed ex natura contractus iuramento firmati, scilicet inter hominem ct hominem. Quocirca, cessante prueiudido hominis, ita iuramenti subiiciuntur Ecclesiae potestati sicut etiam votu. Et cum iuramentum sit minus obligafivum quam votum, ut prachabitum est*, consequens est ut omnia iuramenta subsint inferioribus Papae quae, si essent vota, subessent eisdem: quia cui concessum est posse ordinarie in maius, concessum est posse et in minus. Et similiter videntur reservata omnia iuramenta Papae quae, si essent vota, essent Papae reservatu ut iuramentum dc castitate, et huiusmodi. Et cx hac radice Ecclesia dispensat in iuramentis coactis quia scilicet cessat praeiudidum hominis, ct audacia malorum coercetur dispensando -.

Π. In eodem articulo, in responsione ad tertium, nota quod dupliciter contingit fieri relaxationem iuramenti scilicet directe, vel indirecte. Directe quidem fit duabus viis aut ratione materiae, quia scilicet materia est potestati relaxantis subdita, ut contingit in putre respectu filiae ct viro respectu uxoris ct domino respectu servi, ct huiusmodi; aut ratione publici officii, quia scilicet sic expedit facere, quamvis ille qui iuravit licite posset servare, ut contingit

QUAESTIO LXXXIX, ARTICULUS X

289

in iuramentis coactis. Et utroque via utitur Ecclesia in relaxatione iurunicnti. Prima quidem, in distributione sen dispensatione et rerum ecclesiasticarum ct officiorum ec- clesiasticorum, super quibus Papa habet plenitudinem po- testatis in dispensando seu distribuendo. Et hoc modo re- laxari possunt iurnmcntA facta a beneficiaria dc rebus Ec- clesiae, disponente Papa aliter dc rebus illis. Et similiter iunimenta dc conferendis aut suscipiendis beneficiis, officiis aut gradibus ecclesiasticis, sic relaxantur: ut pluries fieri ridemus dum relaxantur iuramenta baccalariorum in theo- logia de non suscipiendo alibi magisterium. Omnium au- tem horum causa est quia haec itu subsunt inferioribus potestatibus ut Papa «it magis potens super haec dispen- sanda, distribuenda, committenda, inhibenda, communi- canda, quam quaecumque inferior potestas tam personalis

S' *lu,,n coHcgialii, ut *nulli iniuriam faciat utendo iurc suo* *. Imtno in ipso iuramento intclligitur semper superioris ius exceptum: ut putet Extra, *de lureiurando*, cap. *I enientes*. – Secunda autem vin, scilicet cx publico officio, utitur Ec- clesia quandoque quidem in poenam eius cui iuramentum erat praestitum, ut patet dc relaxatione iuramcnli exhibiti excommunicato, XV. qu. vi, cap. *Nos sanctorum*, ct cap.

furatos; quandoque vero ct in poenam ct in odium hu- manae saevitiae, ut fit in relaxatione iuramentorum coacto- rum, ut patet Extra, *de lureiurando*, cap. *Si vero*; quan- doque vero propter bonum publicum, sed hic *opus est sale*, ne cuiquam fiat praeiudicium.

Indirecte nutem relaxantur nb Ecclesia iunimenta cx na- turali sequela: ut, si deponit episcopum, ex naturali se- quela omnes iuramento adstricti illi quatenus episcopo, non tenentur ei amplius. Et similiter si removet statuta alicuius religionis vel collegii, cx naturali sequela non (enentur qui voverunt aut iurarunt servare statuta quia non sunt am- plius statuta. Et similiter si privat iustc regem regno, omnes qui illi personae iuraverant se foturos illum in regno, non tenentur amplius: quia cx hoc ipso quod iudicatu* iustc est indignus regno, nullus tenctur cum amplius fovere in eodem.

Consuevit tamen, ut videtur, Ecclesia, ct quando dire- cte ct quando indirecte relaxat iuramentum, mentionem facere de talis vinculi relaxatione, ut cx scientia potesta- tem habentis intclligatur procedere relaxatio, ne subreptio opponatur.

Et dc votis ct iuramentis pro nunc dicta sufficiant, ct pro tota hac quaestione octogcsimanona.

ARTICULUS DECIMUS

UTRUM IURAMENTUM IMPEDIATUR PER ALIQUAM CONDITIONEM PERSONAE VEL TEMPORIS

lll Sent.,   xxxti, Lxpt»*. Utu; Ad Hcb., cap. n. loci. t/.

S d decimum sic proceditur. Videtur quod iuramentum non impediatur per aliquam conditionem personae vel temporis. iu- ramentum enim *ad confirmationem* in- ducitur: ut patet per Apostolum, *ad Heb*, vi Sed cuilibet convenit confirmare dictum suum, ct quolibet tempore. Ergo videtur quod iuramentum non impediatur propter aliquam conditionem per- sonae vel temporis.

2. Praeterea, maius est iurarc per Deum quam per Evangelia: unde Chrysostomus dicit *: *Si aliqua causa fuerit, modicum videtur facere qui iurat per Deum: qui autem 3 iurat per Evange- lium, maius aliquid fecisse videtur. Quibus dicen- dum est: Stulti. Scripturae propter Deum factae sunt, non Deus propter Scripturas*. Sed cuius- libet conditionis personae, ct quolibet tempore, in communi locutione consueverunt ? iurare per Deum. Ergo multo magis licitum est eis iurare per Evangelia.

3. Praeterea, idem non causatur ex contrariis causis: quia contrariae causae sunt contrariorum. Sed aliqui excluduntur a iuramento propter de- fectum personae: sicut pueri ante quatuordccim annos, ct etiam illi qui semel fuerunt periu. Non ergo videtur quod aliqui prohibeantur iurare vel propter dignitatem, sicut clerici; aut etiam propter temporis solemnitatem.

4. Praeterea, nullus homo vivens in hoc mundo est tantae dignitatis sicut angeli γ: dicitur enim Matth. xi * quod *qui minor est in regno caelo- rum maior es/ illo*, scilicet Ioanne Baptista adhuc

in mundo vivente. Sed angelo convenit iurarc: dicitur enim *Apoc. x* * quod *angelus iuravit* · vm. 0 *per virentem in saecula saeculorum*. Ergo nullus homo propter dignitatem debet excusari § a iura- mento.

Sed contra est quod habetur II, qu. v*: *Pre- sorter, vice iuramenti, per sanctam consecratio- nem interrogetur*. Et XXII, qu. v · dicitur: *Nullus ex ecclesiastico ordine cutquam laico quidquam super sancta Evangelia iurare praesumat*.

Respondeo dicendum quod in iuramento duo sunt consideranda. Unum quidem ex parte Dei, cuius testimonium inducitur. Et quantum ad hoc, debetur iuramento maxima reverentia. Et pro- pter hoc a iuramento excluduntur etl pueri ante annos pubertatis*, qui non coguntur ad iurandum, quia nondum habent perfectum usum rationis, quo possint cum reverentia debita iuramentum praestare: et iterum periuri * qui ad iuramentum ,T,;X a rjr' non admittuntur, quia ex retroactis praesumitur quod debitam reverentiam iuramento non exhi- bebunt. Et propter hoc etiam, ut iuramento de- bita reverentia exhibeatur, dicitur XXII. qu. v ♦ *Honestum est ut qui in sanctis audet iurare, hoc ieiunus faciat, cum omni honestate et timore Dei*.

Aliud autem est considerandum ex parte ho- minis, cuius dictum iuramento confirmatur. Non enim indiget dictum hominis confirmatione nisi quia de eo dubitatur. Hoc autem derogat digni- tati personae, ut dubitetur dc veritate eorum quae dicit. Et ideo personis magnae dignitatis non con- venit iurare. Propter quod dicitur II, qu. v, cap.

9) *qui autem*. – *quam* B, qui ACEFHKK, quam qui Gl.pK ct a, icd qui PDa. – Pro *Euangelium, Evangelia* l'a.

r) *consueverunt*. – roniunrr/r BEFGpC ct a, *comuetum at* *A, ibruac pAK.

7) *angdi*. – *axgdui* Pa.

8' *debet fxcutari*. – *potat m excutare* GH.

1) ct. – etiam A, oru. PDa.

Si quis presbyter. quod sacerdotes ex levi causa iurare non debent. Tamen pro aliqua necessitate, vel magna utilitate, licitum est cis iurare, et praecipue pro spiritualibus negotiis. – Pro quibus etiam iuramenta competit praestare in solemnibus diebus, quibus est spiritualibus rebus vacandum : non autem tunc sunt iuramenta praestanda pro rebus temporalibus, nisi forte ex magna necessitate *

crini.

At) PRIMUM ergo dicendum quod quidam sunt qui dictum suum confirmare non possunt propter eorum defectum: et quidam sunt quorum dictum adeo debet esse certum quod confirmatione non egeat.

Ad secundum dicendum quod iuramentum, secundum se consideratum, tanto sanctius : est et magis obligat quanto maius est id per quod iuratur» ul Augustinus dicit, *ad Publicolam* *. Et secundum hoc, maius est iurare per Deum quam per Evangelia. Sed potest esse e converso pro-

pter modum iurandi: utpote si iuramentum quod iit per Evangelia. fiat cum quadam deliberatione et solemnitate ; iuramentum autem quod til per Deum, fiat leviter et absque deliberatione.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet aliquid tolli ex contrariis causis per modum superabundantiae et defectus. Et hoc modo aliqui impediuntur a iuramento quia sunt maioris auctoritatis quam quod eos iurare deceat : aliqui vero quia sunt minoris auctoritatis quam quod eorum iuramento stetur.

Ad quartum dicendum quod iuramentum angeli inducitur non propter defectum ipsius, quasi non sil eius simplici dicto credendum : sed ad ostendendum id quod dicitur ex infallibili Dei dispositione procedere. Sicut etiam et Deus aliquando in Scripturis iurans inducitur, ad ostendendum immobilitatem eius quod dicitur: sicut Apostolus dicit, *ad Heb.* vi *.

Ç) unctius. – certius BKm, fortius PD, iccuriur i , strictius G. «p»!. vac. II.

•Ci. Qa UL1U
Utrvo.

‘Tna.XXXV
Suptr kx>
nn. frj.

QUAESTIO NONAGESIMA

DE ASSUMPTIONE DIVINI NOMINIS PER MODUM ADIURATIONIS

IN TRES ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de assumptione divini nominis per modum adiurationis ♦ Et circa hoc quaeruntur tria.
Primo: utrum liceat adiurare homines.

Secundo: utrum liceat adiurare daemones.
Tertio: utrum liceat adiurare irracionales creaturas.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM LICEAT HOMINEM ADIURARE

Secundo videtur quod non liceat hominem adiurare. Dicit enim Origenes, *stiper Matth.*: Aestimo quomam non oportet ut vir qui vult secundum Evangelium vivere, adiuret alterum. iurare non licet, quantum ad euangelicum mandatum, notum est quia nec adiurare alterum licet. Propterea l manifestum est quoniam Princeps Sacerdotum lesum illicite adiuravit per Deum vivum.*

2. Praeterea, quicumque adiural aliquem, quodammodo ipsum compellit. Sed non licet alium invitum cogere. Ergo videtur quod nec liceat aliquem 3 adiurare.

3. Praeterea, adiurare est aliquem *ad iurandum* inducere. Sed inducere aliquem ad iurandum est superiorum, qui inferioribus iuramenta imponunt. Ergo inferiores superiores suos non possunt adiurare.

Sed contra est quod etiam Deum obsecramus per aliqua sacra eum obtestantes. Apostolus etiam fideles *obsecrat per misericordiam Dei*, ut patet *Rom. xii **: quod videtur ad quandam adiurationem pertinere. Ergo licitum est alios adiurare.

Respondeo dicendum quod ille qui iurat iuramento promissorio. per reverentiam divini nominis, quod ad confirmationem suae promissionis inducit, seipsum obligat ad faciendum quod promittit, quod est seipsum immobiliter ordinare ad aliquid agendum. Sicut autem homo seipsum ordinare potest ad aliquid agendum. ita etiam ct alios, superiores quidem deprecando, inferiores amem imperando, ut ex supradictis * patet. Cum igitur utraque ordinatio per aliquod divinum confirmatur, est adiuratio. In hoc tamen differt^T, quod homo est suorum actuum dominus, non autem

est dominus eorum quae sunt ab alio agenda. Et ideo sibi ipsi potest necessitatem imponere per divini nominis invocationem: non autem hunc necessitatem potest aliis imponere, nisi subditis, *quos* potest ex debito praestiti iuramenti compellere. Si igitur aliquis per invocationem divini nominis, vel cuiuscumque rei sacrae, alicui non sibi subdito adiurando necessitatem agendi aliquid imponere intendat, sicut imponit sibi ipsi iurando, talis adiuratio illicita est: quia usurpat potestatem in alium quam non habet. Tamen propter aliquam necessitatem superiores suos inferiores tali genere adiurationis constringere possunt. Si vero intendat solummodo per reverentiam divini nominis, vel alicuius rei sacrae, aliquid ab alio oblinere absque necessitatis impositione, talis adiuratio licita est respectu quorumlibet.

Ad primum ergo dicendum quod Origenes loquitur de adiuratione qua aliquis alicui necessitatem imponere intendit, sicut imponit sibi ipsi iurando: sic enim Princeps Sacerdotum praesumpsit Dominum lesum Christum adiurare.

Ad secundum dicendum quod illa ratio procedit de adiuratione quae necessitatem imponit.

Ad tertium dicendum quod adiurare non est aliquem ad iurandum inducere, sed per quandam similitudinem iuramenti a se inducti, alium ad aliquid agendum provocare. Aliter tamen adiuratione utimur ad hominem, et aliter ad Deum. Nam adiurando hominis * voluntatem per reverentiam rei sacrae immutare intendimus: quod quidem non intendimus circa Deum, cuius voluntas est immutabilis; sed quod ‘ a Deo per ac-
ternam eius voluntatem aliquid obtineamus, non est ex meritis nostris, sed ex eius bonitate.

a) i^rvptcrta. — Praeterea Pa. — Pro quoniam, quod P.
p) aliquem. — aliquid i, alium Pa.
v, differt. — differunt Pd.

ii hominis. — hominem eius PD.
t) sed quad. — quod autem A; aliquid om. H; pro wt at. quod non at »C, non at autem E, non DL; cx pnmo loeu om. pA.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LICEAT DAEMONES ADJURARE

feýÆjpn secundum sic PROCEDITUR. Videtur quod
Hccat daemones adiurare. Dicit e-
Origenes, *super Matth.* ²¹=Non est
secunaum potestatem datam a Salvatore
adiurare daemonia: Judaicum enim est hoc. Non
autem debemus Judaeorum ritus imitari, sed po-
tius uti potestate a Christo data. Ergo non est
licitum daemones adiurare.

2. Praeterea, multi mgromanticis incantatio-
nibus daemones per aliquid divinum invocant,
quod est adiurare. Si igitur licitum est daemones
adiurare, licitum est nigromanticis incantationibus
uti. Quod patet esse falsum. Ergo ct primum.

3. Praeterea, quicumque adiurat aliquem, cx
hoc ipso aliquam societatem cum ipso facit. Sed
non licet cum daemonibus societatem facere:
secundum illud I Cor. x *: Nolo ros socios Jieri
daemoniorum. Ergo non licet daemones adiurare.

Sed contra est quod dicitur Marc.uk.*: In
nomine meo daemonia eiicient. Sed inducere alium
ad aliquid agendum propter nomen divinum, hoc
est adiurare. Ergo licitum est daemones adiurare.

RESPONDEO DICENDUM quod, sidit dictum CSt *,
duplex est adiurandi modus: unus quidem per
modum deprecationis vel inductionis ob reve-
rentiam alicuius sacri; alius autem per modum
compulsionis. Primo autem modo non licet dae-
mones adiurare: quia ille modus adiurandi vi-
detur ad quandam benevolentiam vel amicitiam
pertinere, qua non licet ad daemones uti. – Se-
cundo autem adiuralionis modo, qui est per com-
pulsionem, licet nobis ad aliquid uti, et ad ali-
quid non licet. Daemones enim in cursu huius
vitae nobis adversarii constituuntur: non autem
eorum actus nostrae dispositioni subduntur, sed
dispositioni divinae et sanctorum angelorum ;

quia, ut Augustinus dicit, in III *de Trin.**, spi- ‘t**
ritus desertor repitur per spiritum iustum. Pos-
sumus ergo daemones, adiurando, per virtutem
divini nominis tanquam inimicos repellere, ne
nobis noceant vel spintualiter vel corporaliter, se-
cundum potestatem datam * a Christo: secun-
dum illud Luc. x*: Ecce, dedi vobis potestatem ¹vm.*
calcandi supra serpentes et scorpiones, et supra
omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocebit.
Non tamen licitum est eos adiurare ad aliquid
ab eis addiscendum, vel etiam ad aliquid per
eos obtinendum, quia hoc pertineret ad aliquam
societatem cum ipsis habendam: nisi forte ex spe-
ciali instinctu vel revelatione divina, aliqui sancti
ad aliquos effectus daemonum operatione utan-
tur; sicut legitur de beato Iacobo * quod per
daemones ? fecit Hermogenem ad se adduci. S’î/i

Ad primum ergo dicendum quod Origenes lo-
quitur Je adiuratione quae non fit protestative
per modum compulsionis, sed magis per modum
cuiusdam benevolae deprecationis.

Ad secundum dicendum quod nigromantici utun-
tur adiurationibus et invocationibus daemonum
ad aliquid ab eis adipiscendum vel **addiscendum**†
et hoc est illicitum, ut dictum est *. Unde Chry-
sostomus dicit. Mare. I *, exponens illud verbum
Domini, quod spiritui immundo dixit. *Obmutesce, **
ct exi de ' homine: Salutiferum hic nobis dogma
datur, ne credamus daemonibus, quantumcumque
denuntient veritatem.*

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit
de adiuratione qua imploratur auxilium daemo-
num ad aliquid agendum vel cognoscendum: hoc
enim videtur ad quandam societatem pertinere.
Sed quod aliquis adiurando daemones repellat,
hoc est ab eorum societate recedere.

a) *datam.* – *datam* nobit D, *divinam datum* Pa.
ii) *daemons.* – *daemonem* P.
y) *adipUcendum* vel *addiicndum.* – *adipiicendum* GpC, *adducen-*
dum 1E *adducendum* vel *adipiteendum* P.
8) *dc.* – *ab* PACDGIta; *pro hic, hoc* Pj.

Commentaria Cardinalis Caietani

tn omnibus tribus articulis quaestionis nonagesimae, de
1 Adiuratione, sola una, propter secundum articulum, oc-
currit dubitatio: quantum scilicet valeat ratio litterae, lo-
ties repetita, dc actibus pertinentibus ad quandam socie-
tatem cum daemone. Consurgunt siquidem hic duo dubia.
An scilicet, cessante omni invocatione, reverentia ct pacto,
tam explicite quam implicite, liceat homini uri operatione
daemonum ud opera non excedentia vires naturales eorum,
nec mala, nec propter malum finem. – Alterum est: si
non est licitum, an sit peccatum mortale uti huiusmodi
operibus daemonum, puta locutione, executions seu ser-
vitio.

Et est ratio dubitandi quia non apparet hic malum cx
genere: sed cx periculo, quia scriptum est.: *Cum per-*
verso perverteris; vel quia prohibitum, † *ad Cor.* x *: *Noto*
vos Jieri socios daemoniorum. – Et experientia quotidiana
testatur, cum arreptitiac personae occurrunt, multos cum
daemonibus colloqui absque scrupulo conscientiae. – Et
Auctor inferius, qu. XGV, nrt. 4, ad 1, dicit: *Inquirere ali-*
quid a daemone sponte occurrente quandoque licet propter
utilitatem aliorum.

11. Ad evidentiam huius difficultatis, sciendum est quod
hic non est quaestio dc invocatione daemonum, ut palet
cx titulo dubii: quoniam illa est manifeste illicita, ct pecca-
tum mortale, spectans ad apostasiam, ut infra in loco pro-
prio * patet. Sed quaestio est dc colloquiis ct admissione
seniliorum ct huiusmodi, quando daemon sponte se of-
fert aut occurrit. Et dicendum est quod dupliciter homo
potest huiusmodi communes actus exercere cum daemone:
aut tanquam cum hoste; aut tanquam cum socio, seu non-
hoste. Si enim homo inquirat aliquid loquendum vel la-
ciendum a daemone tanquam ab hoste, nullum peccatum
est: quoniam dati sunt nobis in hostes, er hostiliter ad
cos nos habere debemus. Et quoniam cum his hostibus
nulla est indutiarum concessa libertas, ut interim possit
homo cum daemone, quasi treugae tempore, conversari,
consequens est ut semper hostiliter ad eo» nos habere
oporteat. Ad hostes autem dupliciter nos inculpabiliter cx-

•p«. xTu.vcn.
• Ver». 30.

• An. i. 3.

• Vtt». rr.

• V 2. Fibri*
Os/wQsKF.Mm
Te«r., «aØ. U
Hot Ccrum.4
fM. Ub. VI

• ia corpore-

QUAESTIO NONAGESIMAPRIMA

DE ASSUMPTIONE DIVINI NOMINIS AD INVOCANDUM PER LAUDEM

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum esi de assumptione divini nominis ad invocandum per orationem laudem *. Et de oratione quidem secundum quod dicitur in laudibus Dei sint cantus cum est. Unde nunc de laude restat dicendum.

Circa quam quaeruntur duo. Primo: utrum Deus sit ore laudandus. Secundo: utrum in laudibus Dei sint cantus adhibendi.

• V«a

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DEUS SIT ORE LAUDANDUS

In Psalm. xlix.

phimum sic proceditur. Videtur quod non sit ore laudandus. Dicit enim Philosophus, in 1 Ethic. *Opimiorum est laus, sed maius aliquid el melius. Sed Deus est super omnia optima* *. Ergo Deo non debetur laus, sed aliquid maius laude. Unde et *Eccli. xliii* * dicitur quod Deus *maior est omni laude*.

2. Praeterea, laus Dei ad cultum ipsius pertinet: est enim religionis actus. Sed Deus mente colitur magis quam ore: unde Dominus, Matth. xv ♦ contra quosdam inducit illud Isaiac*: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me*. Ergo laus Dei magis consistit in corde quam in ore.

3. Praeterea, homines ad hoc ore laudantur ut ad meliora provocentur. Sicut enim mali ex suis laudibus superbiunt, ita boni ex suis laudibus ad meliora provocantur: unde dicitur *Prov. xxvii* *: *Quomodo probatur in conflatorio argenteus, sic probatur homo ore laudantium*. Sed Deus per verba hominum non provocatur ad meliora: tum quia immutabilis est; tum quia summe bonus est, et non habet quo crescat. Ergo Deus non est laudandus ore.

Sed contra est quod dicitur in Psalm. *: *Labiis exultationis laudabit os meum*.

Respondeo dicendum quod verbis alia ratione utimur ad Deum, et alia ratione ad hominem. Ad hominem enim utimur verbis ut conceptum nostri cordis, quem non potest cognoscere, verbis ? nostris ei exprimamus. Et ideo laude oris ad hominem utimur ut vel ei vel aliis innotescat quod bonam opinionem de laudato habemus: ut per hoc et ipsum qui laudatur ad meliora provocemus; et alios, apud quos laudatur, in bonam opinionem et reverentiam et imitationem ipsius inducamus.

Sed ad Deum verbis utimur non quidem ut

ci. qui est inspector cordium, nostros conceptus manifestemus: sed ut nos ipsos et alios audientes ad eius reverentiam inducamus. Et ideo necessaria est laus oris, non quidem propter Deum, sed propter ipsum laudantem, cuius allectus excitatur in Deum ex laude ipsius: secundum illud Psalm. *: *Sacrificium laudis honorificabit me: et illic iter quo ostendam illi salutare Dei*. Et in quantum homo per divinam laudem allectu ascendit in Deum, intantum per hoc retrahitur ab his quae sunt contra Deum: secundum illud Isaiac xi-vm *: *Laude mea infrenabo te, ne intareas*. - Proficit etiam laus oris ad hoc quod aliorum allectus provocetur in Deum. Unde dicitur in Psalm. *: *Semper laus eius in ore meo*, et postea* subditur: *Audiant mansueti, et laetentur. Magniflate Dominum mecum*.

Ad primum ergo dicendum quod de Deo dupliciter possumus loqui. Uno modo, quantum ad eius essentiam. Et sic, cum sit incomprehensibilis et ineffabilis, maior est omni laude*. Debetur autem ei secundum hanc comparisonem reverentia et latriae honor. Unde in Psalterio Hieronymi 1' dicitur, *Tibi silet laus, Deus*, quantum ad primum; et. *Tibi reddetur votum*, quantum ad secundum. - Alio modo, secundum effectus ipsius, qui in nostram utilitatem ordinantur. Et secundum hoc debetur Deo laus. Unde dicitur Isaiac i.xm *: *Miserationum Domini recordabor: laudem Domini: super omnibus quae reddidit nobis Dominus*. Et Dionysius dicit, i cap. de *Div. Nom.* *: *Omnem sanctum theologorum hermenum*. idest divinam laudem, *invenies ad bonos thearchiae*. idest divinitatis, *processus manifestative et laudative Dei nominationes dividentem*.

Ad secundum dicendum quod laus oris inutilis est laudanti si sit sine laude cordis, quod loquitur Deo laudem dum *magnalia eius operum* recogitat cum affectu *. Valet tamen exterior laus oris

Eftt adEpic»
dc4r.«.»<rui
3

• Ver*. \$.

ficgUL Epil

epiet- *uv.

1xxj,

T

* 401

*η-α.

i

•a es., 0
xta. wn.

• C>p. tu.

a) oprtNM.- optimus PII.
>> verbis. - nisi verbis PDpC.
y) Proficit. - Prodest Pd.
S) comparisonem. - nptnivnm D, dispositionem I, operationem GHpCK et x. - Pro honor, honos P.

<) Hieronymi. - secundum translationem Hieronymi PD.
O Homini. - annuntiabo mldunt Pa.
η) bonos. - beatas PGa.
0) quod. - et Oil, et tamen sil, tunc enim Pa.

ad excitandum interiorem affectum laudantis, et ad provocandum alios ad Dei laudem, sicut dictum est *.

An tertium dicendum quod Deum non laudamus propter utilitatem suam, sed propter utilitatem nostram, ut dictum est *.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CANTUS SINT ASSUMENDI AD LAUDEM DIVINAM

/m Psalm. xxxiu. Ad Ephes., cip. v, Ioct. vu.

Secundum sic proceditur. Videtur quod **B** cantus non sint assumendi ad laudem divinam. Dicit enim Apostolus, dJ Co-[^]ss. in *: *Docentes et conimonentes vos metipso* in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus. Sed nihil assumere debemus in divinum cultum practer ea quae nobis auctoritate Scripturae traduntur. Ergo videtur quod non debemus uti in divinis laudibus canticis corporalibus, sed solum spiritualibus.

2. Praeterea, Hieronymus, super illud *ad Ephes.* v * *Cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino*, dicit: *Audiant haec adolescentuli in quibus in ecclesia est psallendi officium. Deo non voce. sed corde cantandum: nec in tragoediarum modum guttur et fauces medicamine liniendae sunt, ut in ecclesia theatrales moduli audiantur et cantica.* Non ergo in laudes Dei sunt cantus assumendi.

3. Praeterea, laudare Deum convenit parvis et magnis: secundum illud *Apoc.* xix *: *Laudem dicite Deo nostro, omnes servi eius et qui timetis illum, pusilli et magni.* Sed maiores qui sunt in Ecclesia non decet cantare: dicit enim Gregorius ., et habetur in Decretis, disl. XCII, cap. *In sancta Romana Ecclesia: Praesenti decreto constituo ut in Sede hac sacri altaris ministri cantare non debeant.* Ergo cantus non conveniunt divinis laudibus.

4. Praeterea, in veteri lege laudabatur Deus in musicis instrumentis et humanis cantibus: secundum illud Psalm.*: *Confitemini Domino in cithara; in psalterio decem chordarum psallite illi; cantate ei canticum novum.* Sed instrumenta musica, sicut citharas et psalteria, non assumit Ecclesia in divinas laudes, ne videatur iudaizare. Ergo, pari ratione, nec cantus in divinas laudes sunt assumendi.

5. Praeterea, principalior est laus mentis quam Inus oris. Sed laus mentis impeditur per canius: tum quia cantantium intentio abstrahitur a consideratione eorum quae cantant, dum circa cantum student; tum etiam quia ea quae cantantur minus ab aliis intelligi possunt quam si sine cantu proferrentur. Ergo cantus non sunt divinis laudibus adhibendi \

Sed contr,\ est quod beatus Ambrosius in ecclesia Mediolanensi canius instituit, ut Augustinus refert, in IX *Confess.* *

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est * . a«. laus vocalis ad hoc necessaria est ut affectus hominis provocetur in Deum. Et ideo quaecumque ad hoc utilia esse possunt, in divinas laudes congruenter assumuntur. Manifestum est autem quod secundum diversas melodias sonorum animi hominum diversimode disponuntur: ut patet per Philosophum, in VIII *Polit.* ♦ ei per Boetium, . <p.*. <^ in prologo *Musicae* ♦ Et ideo salubriter fuit institutum ut in divinas laudes cantus assumerentur, ut animi infirmorum magis provocarentur ad devotionem. Inde Augustinus dicit, in X *Confess.* *: *Adducor cantandi consuetudinem approbare in Ecclcoa. ut per oblectamenta aurium infirmorum animus in affectum pietatis assurgat.* Ia de seipso dicit, in IX *Confess.* *: *Flevi in hymnis et canticis tuis, suave sonantis Ecclesiae tuae vocibus commotus acriter.*

Ad primum ergo dicendum quod cantica spiritualia possunt dici non solum ea quae interius canuntur in spiritu, sed etiam ea quae exterius ore cantantur, inquantum per huiusmodi cantica spiritualis devotio provocatur.

Ad secundum dicendum quod Hieronymus non vituperat simpliciter canium: sed reprehendit eos qui in ecclesia cantant more theatroico, non propter devotionem excitandam, sed propter ostentationem vel delectationem provocandam. Unde Augustinus dicit, in X *Confess.* *: *Cum mihi accidit ut me amplius cantus quam res quae canitur moveat \ poenaliter me peccare confiteor: et tunc malletm non audire cantantem.*

An tertium dicendum quod nobilior modus est provocandi homines ad devotionem per doctrinam et praedicationem quam per cantum. Et ideo diaconi et praelati, quibus competit per praedicationem et doctrinam animos hominum provocare in Deum, non debent cantibus insistere, ne per hoc a maioribus retrahantur. Unde ibidem Gregorius dicit: *Consuetudo est valde reprehensibilis ut in diaconatus ordine constituti modulationi vocis inserviant, quos ad praedicationis officium et eleemosynarum studium vacare congruebat.*

Ad quartum dicendum quod, sicut Philosophus dicit, in \III *Polit.**, *nequefistulas ad disciplinam .£*r_ est adducendum. neque aliquod aliud artificiale ...»---u f^ organum. puta citharam et si quid tale alterum est: sed quaecumque faciunt auditores bonos.* Hu-

s) adolescentuli. — audiant hi addit P; pro modum, modis ABCD EFILitd, morum G.

[i] servi. — sancti PA1; pro illum, eum BGH. Deum PAD.

y) ptaltcrio dcctm.— psalteriorum k, psalterio ABE.

d) dimuis laudibus adhibendt. — iu divinis laudibus assumendi Pa. <) in. — Om. Pa.

T asnitur moivst. — cantatur moveat cd. .t, cantatur movet P.

iusmodi enim musica instrumenta magis animum movent ad delectationem quam per ea formetur interius bona dispositio ♦ In veteri autem Testamento usus erat talium instrumentorum, tum quia populus erat magis durus et carnalis: unde erat per huiusmodi instrumenta provocandus, sicut et per promissiones terrenas. Tum etiam quia huiusmodi instrumenta corporalia aliquid figurabant.

Ad quintum dicendum quod per cantum quo quis studiose ad delectandum utitur, abstrahitur animus a consideratione eorum quae cantantur. Sed

si aliquis cantet propter devotionem, attentius considerat quae dicuntur: tum quia diutius moratur super eodem; tum quia, ut Augustinus dicit, in *X Confess.* *omnes affectus spiritus nostri pro sua diversitate r habent proprios modos in voce atque cantu, quorum occulta familiaritate excitantur.* Et eadem est ^o ratio de audientibus: in quibus, etsi aliquando non intelligent quae cantantur, inlcelligunt tamen propter quid cantantur, scilicet ad laudem Dei; et hoc sufficit ad devotionem excitandam.

ij) *pro tua divenitate.* – *Fro tuam divcnltatcm* F, *Fr,t tuavi divertitatem* B. *prct tu.nd diversitate* ADG. *per tuAtn diversitatem* Qhl.K.

Oi ijf. – *etiam at* ITH I K*C et *xa.* CeuMt nuuri ll.

Commentaria Cardinalia Caietani

• tn «rr. 3»

Tñ duobus articulis quaestionis nonagesimueprimae, nota * JLprimo, finem cantus consistere in excitatione devotionis propriae vel alienae ad Deum. Et cum omnia quae sunt propter finem, non sint propter sc appetenda ncc facienda, nisi inquantum sunt utilia ad finem; consequens est ut in ecclesiasticis officiis in ecclesiis persolvendis debeat tantum cantari quantum expedit excitandae devotioni cantantium (si alienae devotionis ratio cessat), et non plus. Et quoniam non potest praelatus singulorum affectus in statera habere; et si haberet, ipsius est communis devotionis, non singularis, rationem habere in communibus: ideo prudentia opus est in istis, ut, pensatis conditionibus personarum etc., quantum pro excitanda et conservanda devotione expedire videbitur, cantetur. Ratio \cro alienae devotionis sic habenda est ut propria non destruat^r. Non enim debet nostra esse tribulatio aliena subventio, secundum Apostoli doctrinam, II *ad Cor.* vni *. Et David, cum dixisset **: *Semper laus eius in ore meo*, Mibiunxit *: *Magnificate Dominum mecum*, non contra me. Unde u duobus cavendum est: scilicet, ne ideo cantetur quasi ipse cantus secundum se sit Deo gratior; et ne cantetur causa delectationis nostrae vel alienae in ecclesiasticis officiis, ut patet ex fine, et ex auctoritate Augustini ex *X Confess*, in littera allatu, |E Nota secundo·, quod tempore divi Thomae Ecclesia non utebatur organis. In cuius signum, adhuc Romana Ecclesia.coram Summo Pontifice non uritur. Et si rationem in littera allatam ex VHI *Polit*, attentius meditati fuimus, apparebit quod in ecclesiastico officio, ad quod suscipiendae divinae interioris disciplinae gratia convcnimus, iuxta illud ·. *Sacrificium laudis honorificabit me: et illic iter quo ostendam illi salutare Dei*, non sunt admittenda instrumenta musica. Tantoque magis excludenda sunt quanto divina disciplina interior excellentior est omnibus disciplinis humanis, huiusmodi instrumenta repellentibus. – Et licet per sc loquendo hoc sit verum, potest tamen per accidens tolerari extensa iam consuetudo organorum, propter nimiam elongationem hominum a divino cultu, ut vel sic allecti divinis intersint. Qui tamen organa in ecclesia medicinam animae a remotis esse cogitaverit, parce illis utetur, ne sanis noceat minuendo vel tollendo eorum devotiones. Et licet organorum usus licitus iam in ecclesia sit causa excitandae devotionis, illicitus tamen est causa delectationis, eadem ratione qua cantus.

III. Sed occurrit hic dubium, an pulsare in organis inter officia ecclesiastica sonos saccularium vanitatum sit peccatum mortale. Et est ratio dubii quia quidam, propter irreverentium divini cultus, putant quod sic. – Alii autem videntur hanc respuere sententiam: quin sonus abstrahit a materia hac vel illa, et sonus qui ab uno applicatus est ad materiam vanam, potest nb altero applicari nd materium spiritualem, ut patet.

Ad evidentiam huius, oportet vitare umbo extrema. Ne scilicet tanti faciamus ubstnictioncm soni a materia ut omnis sonus aeque admitti dignus sit in ecclesia. Quoniam ea-

dem est ratio de cantu et sono' quouiam cantui abstrahit etiam a materia, et potest unusmet cantus, applicatus ad malam materiam, ctinni applicari ad spiritualem, non minus quam unusmet sonus. Constat autem ex auctoritate Hieronymi in littera * allata, quae habetur in Deacth, ·Λ^-i dist. XCII. cup. *Cantantes*, quod non omnis cantus est in ecclesia licitus. Non igitur omnis sonus est in ecclesia licitu». – Neque etiam omnem irreverentium seu indecentiam divinis admixtam mortale peccatum dicamus. Contingit namque, vel propter imperfectionem actus, puta quia in re modica, vel propter pietatem intentionis. Indiscreta tamen habentis media, vcnialitcr tantum peccare in multi» dedecentibus divina.

Inter haec igitur, et ex his procedendo, dicendum e»t quod dupliciter contingit pulsare in divinis officiis organs cum sonis rerum vanarum: scilicet per sc, et per accidens; hoc c%t, ex intentione ingerendi illa vana, et non ex intentione ingerendi illa vana, sed tantummodo sonum illum ♦. Et primo quidem modo, si res illae sunt non solum vanae, sed provocatoriae ad impudicitiam et huiusmodi, manifeste est peccatum mortale, non solum inter ecclesiasticu, sed extra quin hoc est mortale ex suo genere, et tanto gravius quanto etiam inter divina.

Si vero Mint solum vana, tunc non deest peccatura superstitionis in tali actu. Est namque talis actus in prima specie superstitionis. qua Deo cultus exhibetur modo indebito. Constat namque quod sonus inter dixioa pars divini cultus cm. et pro solemnitate divini cultui adhibetur ab Ecclesia; et quod modo indebito colitur Deus quando sonus vanitatum ex intentione admiscetur loco solemnitets ecclesiasticae. Contrarintur autem talis actus ex suo genere dupliciter divino cultui. Primo, quoad finem: quia actus iste ex suo genere est excitativus mentis et affectus ad vana: ac per hoc directe contrarius actui divini cultus exciUtiri ad devotionem. Secundo, quoad veritatem ex parte colentis: quia cultu» divinus per ministerium pulsantis ab Ecclesia Deo reddendus falsificatur, ita quod falsarii sunt omnes sic pulsantes, et procurantes ac consentientes, quoniam ex parte Ecclesiae cultum contra modum ab ea iussum Deo exhibent, quantum est ex natura talis actus, ut inferius in qu. xcni, an. t, ex littera habere potes. Et quoniam superstitio ex suo genere est mortale peccatum; et actus iste ex suo genere contmriatur fini divini cultus: ideo ex intentione pulsare in ecclesiasticis officiis sive mala sive xana peccatum est mortale ex suo genere. In cuius signum, *Levit*, x ·. Filii Aaron devorati sunt, quia *ignem alienum* in divino cultu apposuerunt. Simile namque accidit in proposito: quoniam ignis alieni amoris, scilicet camis vel mundi, in divino apponitur cultu, loco antiphonarum et laudum divinarum. Par siquidem est ex intentione talium, sono vocis naturalis, aut artificialis, haec in divino cultu proferre. Constat autem quod naturali voce haec divino admixta cultui perniciosissima essent. Ergo, etc.

Si quis tamen nesden» divino sc cultui per hoc facere

iniuriam, sed putans vanitatem solummodo in huiusmodi intervenire, et ex huiusmodi ignorantia ingerat pulsando vana delectationis causa (sicut etiam praedicatores vana aliqua inter praedicandum immiscent, non tanquam praedicatores, sed personae privatae, vanae delectationis gratia), talis non nisi materialiter superstitionem committit: et excusatur a mortali superstitioso, ex quo paratus erat, si cognovisset, non patrare hoc facinus; sicut de aliis superstitionibus ignotis inferius * dicitur.

A gravissimo tamen peccato, et forte mortali sacrilegii, non excusatur qui ex intentione inter divina immiscet talia mundana quae, si verbis exprimeret ibidem, nullus excusaret a mortali. Et reducitur hoc crimen ad eam sacrilegii speciem qua rebus sacris iniuria fit, utendo divino cultu in hac parte ut re quadam non sacra, ex quo non ut partem divini cultus iste pulsans diceret scilicet haec inferre, sed potius ut extranea interponere. Et nihilominus, pro quanto etiam loco suero iniuria fit, dum in dicato vel Dei Inudem loco profana haec liunt, od aliam sacrilegii speciem spectat, qua loco sacro iniuria fit.

IV. St vero hoc sit praeter intentionem cuiuscumque materiae, ex sola intentione soni talis propter suam consonantiam -, tunc secundum se nullum peccatum est: sed ratione usus vel eventus potest ibi esse peccatum. Ratione usus, si accommodatus communiter est talis sonus ad materiam dedecentem sacra: quoniam idem est de tali sono iudicium quod est de cantu theatro aut tngocdico, qui propter talem usum prohibiti sunt in ecclesia. Ratione vero eventus, si communiter ex tali sono excitantur auditorum animi ad mala vel vana. Propter quod quandoque potest intervenire etiam peccatum mortale in huiusmodi: ut patet si sonus aliquis alicubi ex consuetudine excitativus esset ad venerea, aut valde distractivus, clericorum praecipue. a divinis. Et quamvis pia intentio, ut scilicet per huiusmodi sonorum delectationem infirmorum valde aut malorum animi recreati attentius vacent divinis, allevict dieu peccata, non tamen excusat totaliter: quia *non sunt facienda mala ut eveniant bona* -.

Et sunt dicta omnia haec accipienda, si desit in his scandalum pusillorum.

QUAESTIO NONAGESIMASECUNDA

I)E SUPERSTITIONE

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de vitiis religioni oppositis *. Et primo, de illis quae cum religione conveniunt in hoc quod exhibent cultum divinum; secundo, de vitiis manifestam contranetatem ud religionem habentibus, per contemptum eorum quae ad cultum divinum pertinent. Primum autem horum pertinet ad superstitionem; secundum ad irreligiositatem. Unde primo con-

siderandum est de ipsa superstitione, et de partibus eius'; deinde de irreligiositate et panibus eius *.

Circa primum quaeruntur duo.

Primo: utrum superstitio sit vitium religioni contrarium.

Secundo: utrum habeat plures partes scu species.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM SUPERSTITIO SIT VITIUM RELIGIONI CONTRARIUM

Infra, qu. cxxn, «n. 3; III dñt. n, qu. », ire r, qu* 3, ad 3.

»D PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod superstitio non sit vilium religioni contrarium. Unum enim contrariorum non ponitur in definitione alterius. Sed religio ponitur in definitione superstitionis: dicitur enim superstitio esse *religio supra modum serrata*, ut patet in Glossa * *ad Coloss.* ii **, super illud. *Quae sunt rationem habentia 3 sapientiae in superstitione.* Ergo superstitio non est vilium religioni oppositum

2. Praeterea. Isidorus dicit, in libro *Etymol.* *: *Superstitiosos ait Cicero appellatos qui totos dies precabantur i et immolabant ut sui sibi liberi superstites Jierent.* Sed hoc etiam neri potest secundum verae religionis cultum. Ergo superstitio non est vilium religioni oppositum.

3. Praeterea, *superstitio* quendam excessum importare videtur. Sed religio non potest habere excessum: quia sicut supra * dictum est, secundum eam non contingit aequale Deo reddere eius quod debemus. Ergo superstitio non est vitium religioni oppositum.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *de Decem Chordis* *: *Tangis primam chordam, qua colitur unus Deus, et cecidit bestia superstitionis.* Sed cultus unius Dei pertinet ad religionem. Ergo superstitio religioni opponitur.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, religio est virtus moralis. Omnis autem virtus moralis in medio consistit, ut supra * habitum est. Et ideo duplex vitium virtuti morali opponitur: unum quidem secundum excessum: aliud autem secundum defectum. Contingit autem excedere medium virtutis non solum secundum circumstantiam quae dicitur *quantum*, sed etiam secundum alias circumstantias. Unde in aliquibus

virtutibus, sicut in magnanimitate et magnificentia. vitium excedit virtutis medium non quia ad maius aliquid tendat quam virtus, sed forte ad minus: transcendit tamen virtutis medium, in quantum facit aliquid cui non debet, vel quando non debet, et similiter secundum alia huiusmodi; ut patet per Philosophum, in IV *Ethic.* * Sic igitur superstitio est vitium religioni oppositum secundum excessum, non quia plus exhibeat in cultum divinum quam vera religio: sed quia exhibet cultum divinum vel cui non debet, vel eo modo quo non debet.

Ad primum ergo dicendum quod sicut bonum metaphorice dicitur in malis, prout dicimus bonum latronem, ita etiam nomina virtutum quandoque transumptive accipiuntur in malis: sicut prudentia quandoque ponitur pro astutia, secundum illud Luc. xvi ♦ *Filii huius saeculi prudentiores filiis lucis sunt.* Et per hunc modum superstitio dicitur esse religio.

Ad secundum dicendum quod aliud est etymologia nominis, et aliud est significatio nominis. Etymologia attenditur secundum id a quo imponitur nomen ad significandum: nominis vero significatio attenditur secundum id ad quod significandum nomen imponitur**. Quae quandoque diversa sunt: nomen enim *lapidis* imponitur a *laesione pedis*, non tamen hoc significat; alioquin ferrum, cum pedem laedat, lapis esset. Similiter etiam nomen *superstitionis* non oportet quod significet illud a quo nomen est impositum.

Ad tertium dicendum quod religio non potest habere excessum secundum quantitatem absolutam. Potest tamen habere excessum secundum quantitatem proportionis: prout scilicet in cultu divino fit aliquid quod fieri non debet.

a) *habentia*. – *habentis* ABEFLpCKaJ, *habentes* llpl, (om. quae sunt) habentes G.

j) *oppositum*. – *contrarium* Pa.

γ) *totos dies precabantur*. – *quotidie deprecabantur* D, *totos dies deprecabantur* P<[.

δ) *attenditur*. – Om. P.t.

t) *imponitur*, – sicut lapis addunt ABF.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SINT DIVERSAE SUPERSTITIONIS SPECIES

Secundum sic PROCEDITUR. Videtur quod non sint diversae superstitionis species. Quia secundum Philosophum, in 1^a 7^a pie. *, *si imum oppositorum dicitur multipliciter, et reliquum*. Sed religio, cui superstio opponitur, non habet diversas species, sed omnes eius actus ad unam speciem reteruntur. Ergo ncc superstio habet diversas species.

2. Praeterea, opposita sunt circa idem. Sed religio, cui opponitur superstio, est circa ea quibus ordinamur in Deum, ut supra * habitum est. Non ergo species superstitionis, quae opponitur religioni, potest a^o attendi secundum aliquas divinationes humanorum eventuum, vcl secundum aliquas observationes humanorum actuum.

3. Praeterea, *Coloss. n*, super illud*, *Quae sunt rationem habentia sapientiae in superstitione*. dicit Glossa *: *idest, in simulata religione*. Ergo etiam simulatio debet poni species superstitionis.

Sed contra est quod Augustinus ?, in 11 *de Doct Christ.* *, diversas species superstitionis assignat.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, vitium religionis T consistit in hoc quod transcenditur virtutis medium secundum aliquas circumstantias. Ut autem A supra ' dictum est, non quaelibet circumstantiarum corruptarum diversitas variat peccati speciem, sed solum quando referuntur ad diversa obiecta vel diversos fines: secundum hoc enim morales actus speciem sortiuntur. ut supra* habitum est. Diversificatur ‘ ergo superstitionis species, primo quidem, ex parte obiecti. Potest enim divinus cultus exhiberi vcl cui exhibendus c^o est. scilicet Deo vero, *modo tamen indebito*: et haec est prima superstitionis species. – Vel ei cui non debet exhiberi, scilicet cuicumque creaturae. Et hoc est aliud superstitionis genus, quod in multas species dividitur. secundum diversos lines divini cultus.

Ordinatur enim, primo, divinus cultus ad re-

verentiam Deo exhibendam. Et secundum hoc, prima species huius generis est *idololatria*, quae divinam reverentiam indebite exhibet creaturae. – Secundo, ordinatur ad hoc quod homo instruat^r a Deo, quem colit. Et ad hoc pertinet superstio *dirinativa*, quae daemones consulit per aliqua pacta cum eis inita, tacita vel expressa. – Tertio, ordinatur divinus cultus ad quondam directionem humanorum actuum secundum instituta Dei, qui colitur. Et ad hoc pertinet superstio quarundatn *observationum*.

Et haec tria tangit Augustinus, in II *de Doct. Christ.* \ dicens *superstitiosum esse quidquid institutum ab hominibus est ad facienda et colenda idola pertinens*: et hoc pertinet ad primum \ Et postea subdit: *vel ad consultationes et pacta l quaedam significationum cum daemonibus placita atque foederata*: quod pertinet ad secundum. Et post pauca subdit: *Ad hoc genus pertinent omnes ligaturae*, etc.': quod perlinet ad tertium.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Dionysius dicit, iv cap. *de Div. Nom.* *, *bonum continet cx una et mtegra causa: malum autem ex singularibus defectibus*. El ideo uni virtuti plura vitia opponuntur, ut supra ' habitum est. Verbum autem Philosophi veritatem habet in oppositis in quibus est eadem ratio multiplicationis*.

Ad secundum dicendum quod divinationes el observationes aliquae pertinent ad superstitionem inquantum dependent ex aliquibus operationibus daemonum. Et sic pertinent ad quaedam pacta cum ipsis inita.

An tertium dicendum quod simulata religio ibi dicitur *quando traditioni humanae nomen religionis applicatur*, prout in Glossa sequitur. Unde ista simulata religio nihil est aliud quam cultus Deo vero exhibitus modo indebito: sicut si aliquis tempore gratiae vellet colere Deum secundum veleris legis ritum. Et dc hoc ’ ad litteram loquitur Glossa.

a) poteat. – postunt P.
p) Augustinus. – dicit addunt BFGHLpAD; pro assignat, ubi *u-
gnat ante dirersas G.
y) religionit. – suppritiimimis P*A ct a. – Pro tramcenditur, fran-
tceudit PCGsK.
i) autem. – Om. PCGILa; pro »ian, Non enim Pa, N.im G, Now
autem iC.

<) Dirergjflcatur. – Dirmificintur l'CLa.
>) exhibendut. – exhibendum AHLFHipK.
A) primum. – j-nwUM ABFK.
0) et pacta. – itl ad pacta ABF.
1) etc. – (t cetera huiutmadi cd. a. et huiusmodi P, om. H.
«) hoc. – hac PE.

Commentaria Cardinalis Caietani

IX quaestionis nonagesimacscundac aniculis duobus, quae-
dam occurrunt scribenda spectantia specialiter ad secun-
dum articulum. Et primo, quod duae ponuntur in littera
specificae distinctiones superstitionis. Prima, penes distin-
ctionem obicctorum: scilicet Creatoris, cui debetur cultus
latriae, quando indebite exhibetur; ct creaturae, cui cultus
latriae non debetur. – Secunda, penes distinctionem finium
divini cultus. Quod non est sic intelligendum quasi cultus
divinus hubcat plurcs fines principales, cum unus sit cius
adaequatus finis, scilicet divina reverentia: sed quia sub

uno principali fine sunt ct alii fines secundarii, qui iu lit-
tera numerantur.

Deinde, quod quemadmodum in divino cultu inveniun-
tur tria genera divinorum primo, sacrificia, oblationes,
decimae, vota ct huiusmodi, quae directe in Dei reveren-
tiam fiunt; secundo, orationes, contemplationes, lectiones
et huiusmodi, quae ad instructionem nostram ordinantur;
tertio, sacramenta, benedictiones, sacramentalia, iciunia,
festa ct huiusmodi, quae directe consistunt in ritu instituto
a Deo, ct ordinantur ad dirigendos nostros actus, ut sunt

actus regenerationis, confirmationis, ordinis, matrimo-
nii, etc.: – ita in cultu superstitioso est. primo, idololatria,
quae divinam reverentiam exhibet creaturae; est deinde
divinatio, quae tot modis instructionem a daemone quae-
rit; est denique observatio, qua tam multipliciter et ope-
rationes suas construunt, continent, laxant, et aliquas crea-
turas quandoque assumunt ad sua opera quasi sacramen-
ta!!- quaedam.

II. In responsione ad primum eiusdem secundi articuli,
adverte diligenter, tu speculative, quod licet prima fronte
appareat quod quemadmodum religio est virtus una se-
cundum speciem, eo quod actus eius adaequatus est unus,
scilicet colere Deum (quoniam in hoc actu clauditur et
divina reverentia et hominis servitus respectu Dei. nd quae
duo ordinantur omnia religionis opera, ut superius in
qu. lxxxii. art. 3, ad 2, didicimus), ita in superstitione co-
lente creaturam una est species, cuius proprium est colere
creaturam et illam venerando sacrificiis et illi subiicendo
hominem, et in hoc quod instrui per illam curat, et in
hoc quod signis illius se subiicit observando illo; – quia
tamen ex communibus putet quod multa nd vitiorum dis-
tinctionem sufficiunt quae non sufficiunt ad diversifican-
dum virtutem, ut patet in materiis moralium, in quibus,
una existence virtute, duo sunt vitia; et ratio suffragatur
communis, quia ad constitutionem boni multa exiguntur,
ad mulum autem quodlibet sufficit, ut in littera ex Dio-

nysio dicitur: ideo in speciali intuitus est Auctor quod
illi tres fines, scilicet reverentia, instructio et directio, licet
non sufficiant ad distinguendam religionem, sufficiunt ta-
men ad distinguendam superstitionem. Quo fit ut involu-
tus uno malo, puto divinatione, non sit involutus altero,
puta idololatria: religionis autem virtutem nemo habeat
nisi qui integre omnibus polleat.

III. In responsione ad secundum, adverte quod quia vis
argumenti stat in hoc quod sicut religio est in ordine ad
Deum, ita superstitio contraria est in ordine ad creaturam,
puta daemonem, cui cultus exhibetur; sed divinatio et ob-
servatio est in ordine ud eventus et actus nostros; ergo
non sunt superstitionis species: – ideo responsio directe
satisfacit argumento, dicendo quod divinationes et obser-
vationes inquantum daemoniacae sunt species superstitio-
nis, et non inquantum humana opera: sicut etiam sub re-
ligione comprehenduntur opera hominum inquantum di-
vina, per assumptionem alicuius divini, ut supra * patuit
Ita quod in omnibus istis salvatur ordo aliquis rcvcrentialis
ad daemonem, invocando ipsum et subiicendo se institutis
eius: sicut in religionis multis operibus accidit respectu
Dei, ut patet in iuramento, sacramentis et huiusmodi. Et
tu bene servabis hoc in corde tuo, ut inde postmodum
discernas in observationibus et divinationibus rationem
peccati mortalis vel venialis, ut infra* declarabimus.

• (X qa. 4
Ib t o J et I

• Qu. 107.
• Qu. tri.
.. Qu. I.H.

•Qs.in.ci.
..4un.r.j.c

• Vm. p. -
-U ftm., tap
»<rv rj.

• Vcn. 20 <q;

I>b. X
<n>l utir. 1
XII. epu
sau,*4 icta
TO- 3-

?

r quod
o, licet
unt rn-
nvolu-
altcro,
hebeat

lia vil
ne ad
jram,
t ob-
ergo
recte
»scr-
irio-
re-
di-
Uît.
ans
Jtis
cru
Et
in1
m

•Qu. 1CY.VL<;
qa.XCTI. art.>4,

•a cx xox,
|ir*1 tāt
•Q*. ten.
•QK >v*.
- Q* Witt.

•vtn.wkH.

mj. cltt-

er. n.
- Oñi Hixtdq.
-Vtf». n.

QUAESTIO NONAGESIMATERTIA

DE SUPERSTITIONE INDEBITI CULTUS VERI DEI

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de speciebus superstitionis *. Et primo, de superstitione indebiti cultus veri Dei; secundo, de superstitione idololatriae*; tertio, de superstitione divinationum *; quarto, de superstitione observationum **.

Circa primum quaeruntur duo.
Primo: utrum in cultu Dei veri possit esse aliquid perniciosum.
Secundo: utrum possit ibi esse aliquid superfluum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IN CULTU VERI DEI POSSIT ESSE ALIQUID PERNICIOSUM

I* H*', qu. Cin, «rt. 4.

Sed primum sic proceditur. Videtur quod in cultu veri Dei non possit esse aliquid perniciosum. Dicitur enim loci n *: *Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Sed quicumque colit Deum quocumque modo, invocat nomen eius. Ergo omnis cultus Dei confert salutem *. Nullus ergo esi perniciosus.

2. Praeterea, idem Deus esi qui colitur a iusiis quacumque mundi aetate. Sed ante legem datam, iusti, absque peccato mortali, colebant Deum qualitercumque eis placebat: unde et Iacob proprio voto se obligavit ad specialem cultum, ut *labetur Gen. xxvii* *. Ergo etiam modo nullus Dei cultus est perniciosus.

3. Praeterea, nihil perniciosum in Ecclesia sustinetur. Sustinet autem Ecclesia diversos ritus colendi Deum: unde Gregorius scribit * Augustino Episcopo Anglorum, proponenti quod sunt diversae ecclesiarum consuetudines in missarum celebratione: *Mihi, inquit, placet ut, sive in Romanis sive in Galliarum ? sive in qualibet ecclesia aliquid invenisti quod plus omnipotenti Deo possit placere, sollicite eligas.* Ergo nullus modus colendi Deum est perniciosus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in epistola *ad Hieron.* ♦ et habetur in Glossa **. *Galat. n* ***, quod legalia observata post veritatem Evangelii divulgatam, sunt mortifera. Et tamen legalia ad cultum Dei perlinent. Ergo in cultu Dei potest esse aliquid mortiferum.

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, 'n libro *contra Mendacium* *, mendacium maxime perniciosum est quod fit in his quae ad Christianam religionem pertinent. Est autem mendacium cum aliquis exterius significat con-

trarium veritati. Sicut autem significatur aliquid verbo, ita etiam significatur aliquid lacto: et in tali significatione facti consistit exterior religionis cultus, ut ex supradictis * patet. Et ideo si per cultum exteriorem aliquid falsum significetur, erit cultus perniciosus.

Hoc autem contingit dupliciter. Uno quidem modo, ex parte rei significatae, a qua discordat significatio cultus. Et hoc modo, tempore novae iegis, peractis iam Christi misteriis, perniciosum est uti caeremoniis veteris legis, quibus Christi mysteria significabantur î futura: sicut etiam perniciosum esset si quis verbo confiteretur Christum esse passurum \

.Alio modo potest contingere falsitas in exteriori cultu ex parte colentis: et hoc praecipue in cultu communi, qui per ministros exhibetur in persona l totius Ecclesiae. Sicut enim falsarius esset qui aliqua proponeret ex parte alicuius quae non essem ei commissa, ita vilium falsitatis incurrit qui ex parte Ecclesiae cultum exhibet Deo contra modum divina auctoritate ab Ecclesia constitutum et in Ecclesia consuetum. Unde Ambrosius ' dicit: *Indignus est qui aliter celebrat mysterium quam Christus tradidit.* Et propter hoc etiam Glossa * dicit, *Coloss. n* **, quod superstitio est *quando traditioni humanae nomen religionis applicatur.*

Ad primum ergo dicendum quod, cum Deus sit veritas, illi invocant Deum qui *in spiritu et veritate* cum colunt, ut dicitur Ioan, iv *. Et ideo cultus continens falsitatem non perlinet proprie : ad Dei invocationem quae salvat.

Ad secundum dicendum quod ante tempus legis, iusii pcr interiorem instinctum instruebantur dc modo colendi Deum, quos alii sequebantur.

T
1

• Gtaaa Lcob.
• lA io»- An-
bro«, Λ Cō=J-
oret, π I uJ
Cbr., cap. ».
«cr»: n. mer
Ope. AoNvk
.. Ver*: H

· V«». m.

a) salutem. — aJ lalutrm P.
β) Galliarum. — Gallicum pK, Gallia» «K, Galia l, Galliarum yartibus Pa.
T) Vindicabantur. — /gurjhtx/ur PLa.

8) vrrào_ yaavrum. — <oit.. yanum Po. ftwu. *F.
â) in yrrwna. — Om. ABI.
ζ) yrvprie. — Om. H.

Postmodern vero exterioribus praeceptis circa hoc homines sunt instructi, quae praeterire pestiferum est.

Ad TERTIUM DICENDUM quod diversae consue-

dines Ecclesiae in cultu divino in nullo veritati repugnant. Et ideo sunt servandae: et eas praeterire illicitum est.

*

Oommentaria Cardinalis Caietani

In ambobus articulis quaestionis nonngcrimactertiae, notandum est quod duo culpabilia in cultu veri Dei committuntur: scilicet ialsitas, et superfluitas. Quorum primum manifeste mortiferum est: et ideo sub *perniciosi* nomine in littera proponitur primus articulus. Secundus autem in *superfluitatis* stat nomine. Et in promptu horum ratio est. Quia scilicet in ipso netu divini cultus requiritur veritas, quia *oportet Deum adorare in veritate*, ut dicitur Ioan, *tv**; et requiritur commensurotio seu proportio ud spiritum, quia, ut ibidem dicitur, *oportet Deum adorare in spiritu*. Oponitur nutem veritati falsitus, et proportioni ad spiritum superfluitas: quidquid namque extra necessarium nut utile ad spiritualem est cultum, totum superfluum est.

In corpore primi articuli dubium occurrit de ritu luditorum, quomodo in eo inveniatur mendacii ratio. Nam mendacium in verbo est *falsa vocis significatio cum intentione fallendi**. ci proportionalitcr mendacium in ficto debet esse *faba facti significatio cum intentione fallendi*. Constat autem quod ludaci modo utentes veteri cultu non habent intentionem fallendi: quamvis factis falsum significantibus, credentes sc verum significantia facta exercere, utantur. Non est ergo in eorum ritu mendacium, sed factum perniciosum. Et tamen in littera mendacium reputatur.

Ad hoc dicitur quod in littera nunquam dicitur, nisi in communi, quod mendacium est cum aliquis exterius significat contrarium veritati, sive verbo sive facto. Et propterea non subsumitur in particulari quod in tali cultu, scilicet veteris legis apud ludacos nunc, sit *mendacium perniciosum*: sed quod sit *cultus perniciosus*, et quod sit *falsitas perniciosa*. Sal enim est quaestioni motae quod inveniatur in cultu veri Dei aliquid perniciosum, sive falsum sive mendacium. Unde sicut ludacus dicens corde et ore Christum non venisse, sed venturum, non mentitur, sed falsum perniciosum dicit; ita colens Deum ritu veteris legis profitenie facto Christum venturum, non mentitur, sed factum falsum perniciose exercet in cultu Dei.

Quamvis posset dici quod in istis falsis est mendacium quantum est ex parte actus exterioris, scilicet verbi vel facti falsi, licet non sit mendacium ex parte intentionis interioris: et quod in littera distinguitur mendacium ex pane rei significatae contra id quod est ex parte colentis.

Prima responsio, udiuncta hac secundo, amplectendo est. Quia falsitatem significare in divino cultu distinguitur in littera ex parte rei, et ex parte colentis. Inchoavit ta-

men Auctor a mendacio pernicioso in hoc corpore articuli, quia perniciosa est huiusmodi falsitas, sicut mendacium perniciosum: et quia, ut tactum est, ex parte exterioris actus est perniciosum mendacium; nec excusat Iudaeorum ignorantia tale crimen, sicut nec infidelitatem eorundem.

II. In eodem articulo, quoad falsum cultum ex parte colentis, nota tria. Primo, quod cultus iste est perniciosus, iuxta Auctoris sententiam. Quoniam cum dixisset: *Et ideo si per cultum exteriorem aliquid falsum significetur, erit cultus perniciosus*, statim subdidit: *Hoc autem contingit dupliciter*, scilicet e.v *parte rei significatae*, et *ex parte colentis*. Utrumque ergo falsum est ex genere pccctum mortale.

Secundo, quod tunc est fnlsitas quando contra Ecclesiam, non autem si praeter Ecclesiae institutionem fieret. Unde kuctor in hoc irticulo falsitatem ex parte colentis constituit in hoc quod est esse contra Ecclesiae institutionem seu consuetudinem, quia hilsitns cultus contra Ecclesiam est. In sequenti vero articulo superfluitatem dicit quando est cultus praeter vel contra constitutionem seu consuetudinem Ecclesiae. Perspice igitur differentiam inter *contra* et *praeter*. Illud perniciosum, hoc supertlmim constituit. Illud contrniriicur veritati, et ideo perniciosum: hoc utilitati, et ideo minus malum, et est veniale; licet possit esse mortale propter contemptum vel praeceptum. et ideo admiscetur in littera sequentis articuli ly *contra consuetudinem communem*.

Tertio, quod falsitas ista habet locum et in cultu communi. et in cultu singulari. Et propterea in littera non dicitur. *Et hoc in cultu communi*, sed dicitur, *Et hoc praecipue in cultu communi*: insinuans per ly *praecipue* quod huc etiam potest habere locum in cultu singulari, puta in iciunin vel oratione singulari non imposita ab Ecclesia* ut si quis, contra modum Ecclesiae, ieiunarct in Dominica, aut oraret sic in propria persona quod nihil ad Ecclesiam, cum quilibet sit pars Ecclesiae, et in persona Ecclesiae praeceptum habeat orandi a Domino dicente -: *Orabitis: Pater noster, Panem nostrum. Dimitte nobis*, etc. - Ad falsitatem autem communis cultus ex parte colentis non solum spectat si sitramcnCA contra Ecclesiae ritum celebrantur, ut habes XXVI, qu. v, cap. *Quicumque*: sed ctism reducitur si miracula falsa quis praedicet aut docendo scribat; praedicatores namque et doctores in persona Ecclesiae docere et praedicare constat. Nec excusantur quacumque pia intentione a pernicioso cultu; quia, quantum in se es^ fidem Christi evacuant veritate.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IN CULTU DEI POSSIT ESSE ALIQUID SUPERILUUM

ou, an. 5, ad 3; qu. xcn. an. i.

•VM.coupcot.
IW.)

•vert-p.

secundum sic proceditur*. Videtur quod cultu non possit esse aliquid superfluum. Dicitur enim *Eccli.* xliiii ♦

Glorificantes Deum quantumcumque potueritis, supervalebit adhuc. Sed cultus divinus ordinatur ad Deum glorificandum. Ergo nihil superfluum in eo esse potest.

2. Praeterea, exterior cultus est professio

quaedam cultus interioris, quo *Deus colitur fide, spe et caritate*; ut Augustinus dicit, in *Enchirid.** Sed in fide, spe et caritate non potest esse aliquid superfluum. Ergo etiam “ neque in divino cultu.

3. Praeterea, ad divinum cultum pertinet ut ea Deo exhibeamus quae a Deo accepimus. Sed omnia bona ? nostra a Deo accepimus.

1

?

a) *etiam*. – Om. PDGtU.

p) *bona*. – Om. Ptf.

Ergo si totum quidquid possumus facimus ad Dei reverentiam, nihil erit superfluum in divino cultu.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in II *de Dttct. Christ.* * quod *bonus verusque Christianus etiam in litteris sacris superstitiosa figmenta repudiat*. Sed per sacras litteras Deus colendus ostenditur. Ergo etiam γ in cultu divino potest esse superstitio ex aliqua superfluitate.

Respondeo dicendum quod aliquid dicitur superfluum dupliciter. Uno modo, secundum quantitatem absolutam. Et secundum hoc non potest esse superfluum δ in divino cultu : quia nihil potest homo facere quod non sit minus eo quod Deo debet.

Alio modo potest esse aliquid superfluum secundum quantitatem proportionis: quia scilicet non est fini proportionatum. Finis autem divini cultus est ut homo Deo det gloriam. ct ei se subiiciat mente et corpore. Et ideo quidquid homo faciat quod pertinet ad Dei gloriam, et ad hoc quod mens hominis Deo subiiciatur, et etiam corpus per moderatam refrenationem concupiscentiarum, secundum Dei ct Ecclesiae ordinationem, ct consuetudinem eorum quibus homo convivit, non est superfluum in divino cultu.

Si nutem aliquid sit quod quantum est dc se non pertinet ad Dei gloriam, neque ad hoc quod mens hominis feratur in Deum, aut quod carnis concupiscentiae moderate refrenantur’; aut etiam si sil praeter Dei et Ecclesiae institutionem, vel contra consuetudinem communem (quae secundum Augustinum * *pro lege habenda est*): totum hoc reputandum est superfluum et superstitiosum, quia, in exterioribus solum consistens, ad interiorum Dei cultum non pertinet. Unde Augustinus, in libro *de Vera Reltg.**, inducitl quod dicitur Luc. xvH ♦ *Regnum Dei intra vos est*, contra T. ‘ Vcn. ’u *superstitiosos*, qui scilicet exterioribus principalem curam impendunt.

An primum ergo dicendum quod in ipsa Dei glorificatione implicatur quod id quod fit pertineat ad Dei gloriam. Per quod excluditur superstitionis superfluitas.

Ad secundum dicendum quod per fidem, spem ct caritatem anima subiicitur Deo. Unde in cis non potest esse aliquid superfluum. Aliud autem est de exterioribus actibus, qui quandoque ad haec non periment.

Ad n RTiuM dicendum quod ratio illa procedit dc superfluo quantum ad quantitatem absolutam.

γ) *etiam*.— Ora. ABDF.
J *tuperfluum*. — *aliquid superfluum* Pfl.
i) *refrenantur*. — *rtfrenenlur* PCGHK ct a.

{ι Auguitinut— inducit. — AUpUitintis dicit— inducit BFI., Au· ffuitbtuf dicit— inducent AH.
rj contra. — loquitur contra piC ct o.

Commentaria Canlinatis Caietani

In secundo eiusdem quncqionis articulo, vide in littera resolutionem superfluitatis: scilicet, *quia, in exterioribus solum consistens, ad interiorem Det cultum non pertinet*. Cum enim cultus exterior ad interiorem ordinetur, si aliquis extra fiat cultus qui ad interiorum non ordinetur, superfluus est. Et quia ad interiorem Dei cultum non recte ordinatur quod praeter Ecclesiae institutionem nui consuetudinem fit, ideo, dato quod aliquis praeter Ecclesiae morem ad interiorem devotionem intenderet nova ordinare, superfluitatis vitio non caret, et exterius tan-

tum cohi nam interius peccat, ab Ecclesiae regula declinans.

Qu.dc .nitcm peccatum committatur in huiusmodi superfluitate, quae inter superstitiones numeratur, in littera non exprimitur. Est urnen communiter veniale, nisi contemptus ecclesiasticae disciplinae aut interioris cultus adsit: quia non est ibi perfecta superstitionis ratio. Nec tamen leve habendum est peccatum hoc. Quoniam infra superstitionis latitudinem continetur, quae divino opponitur cultui: omne autem peccatum in his quae Dei sunt, magnum esse constat.

QUAESTIO NONAGESIMAQUARTA
DE IDOLOLATRIA

z f k

• Ci. Aue.
Or. Dei. hb. 1
«p. xwu.

IN QUATIOR ARTICULOS DIVISA

•a. qcian, f^x e i n d e considerandum est de idololatria*.
I y Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum idololatria sit species supersti-
tionis.
Secundo: utrum sit peccatum.

Tertio: utrum sit gravissimum peccatorum.
Quarto: de causa huius peccati.
Utrum autem · cum idololatris sit communi-
candum, dictum est supra *, cum de infidelitate •0.’’*«.

I

• c-p. V

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IDOLOLATRIA RECTE PONATUR SPECIES SUPERSTITIONIS

III Sent.. dim. n, qu. t, art. I, qu* 3, ad 1; ill Cont. tient.t cip. cix.

Sed primum sic proceditur. Videtur quod idololatria non recte ponatur species superstitionis. Sicut enim haeretici sunt infideles, ita et idololatrae. Sed haere-
sis est species infidelitatis. ut supra * habitum est. Ergo ct idololatria: non autem superstitionis.
2. Praeterea, latria pertinet ad virtutem reli-
gionis, cui opponitur superstitio. Sed *idolo-latria* videtur univoce dici latria cum ea P quae ad veram religionem pertinet: sicut enim appetitus falsae bcatitudinis univoce dicitur cum appetitu verae bcatitudinis, ita cultus falsorum deorum, qui dicitur idololatria, univoce videtur dici cum cultu veri Dei, qui est latria verae religionis. Ergo idololatria non est species superstitionis.
3. Praeterea, id quod nihil est non potest esse alicuius generis species. Sed idololatria nihil esse videtur. Dicit enim Apostolus, I *ad Cor.* vin *: *Scimus quia nihil est idolum in inundo:* et infra,x*: *Quid ergo? Dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum sit aliquid?* quasi dicat. *Non.* Immolare autem idolis proprie ad idolola-
triam pertinet. Ergo idololatria, quasi nihil exi-
stens, non potest esse superstitionis τ species.
4. Praeterea, ad superstitionem pertinet exhi-
bere cultum divinum cui non debetur. Sed cul-
tus divinus, sicut non debetur idolis, ita nec aliis creaturis: unde *Rom.* i * quidam vituperantur de hoc quod *coluerunt et servierunt potius creatu-
ris quam Creatori.* Ergo inconvenienter huius-
modi superstitionis species *idolo-latria* nomina-
tur. sed deberet potius nominari *latria creaturae.*
Sed contra est quod *Act.* xvn * dicitur quod *Paulus cum Athenis cexpectaret, incitabatur spi-
ritus eius in ipso, videns idololatriae deditam ci-
vitatem:* et postea dixit*: *Viri Athenienses, per*

omnia quasi superstitiosos vos iudico i. Ergo ido-
latria ad superstitionem perlinet.

Respondeo dicendum quod, sicut supra* dictum est, ad superstitionem pertinet excedere debitum modum divini cultus. Quod quidem praecipue iit quando divinus cultus exhibetur cui non debet exhiberi. Debet autem exhiberi soli summo Deo increato ‘: ut supra * habitum est, cum de
religione ageretur. Et ideo, cuicumque creaturae divinus cultus exhibeatur, superstitiosum est

Huiusmodi autem cultus divinus, sicut creatu-
ris sensibilibus ζ exhibebatur per aliqua sensibilia
signa, puta sacrificia, ludos et alia huiusmodi; ita etiam exhibebatur creaturae repraesentatae per aliquam sensibilem formam seu figuram, quae *idolum* dicitur. Diversimode tamen cultus divinus idolis exhibebatur. Quidam enim per quandam nefariam artem imagines quasdam construebant quae virtute daemonum aliquos certos effectus habebant: unde putabant in ipsis imaginibus esse aliquid divinitatis; et quod per consequens r divinus cultus eis deberetur. Et haec luit opinio Hcrmetis Trimegisti *; ut Augustinus dicit, in VIII *de Civ. Dei* *. Alii vero non exhi-
bebant cultum divinitatis ipsis imaginibus, sed creaturis quarum erant imagines. Et utrumque horum tangit Apostolus, *ad Rom.* 1. Nam quantum ad primum, dicil *: *Adulaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et voluerunt et quadrupedum et serpentant.* Quantum autem ad secundum, subdit ♦ *Coluerunt et servierunt potius creaturae quam Creatori.*

Horum tamen fuit triplex opinio. Quidam enim aestimabant quosdam homines deos fuisse, quos per eorum imagines colebant: sicut lovem,

• Cap. m;
vhl. cap. i
U(, XXI.

• IhiX» tib.
cap- r.

• Cap. ix

λ

'

,c*,u*

.*

• Cf. not. ζ.

a) autem. — Om. ABF.
p) latria cum ea. — de latria cum ea D, cum ea latria Pa.
y) superstitionis. — religionis BCEFKLp1.
iudico. — video P.
1) increato. — scilicet increato Pa.
O creaturis sensibilibus. — creaturae a sensibilibus ACEIKLSB et a.

a creatura a sensibilibus FpB, creaturae insensibili P. creaturae aßen-
tibus D, creaturae a gentibus G, (cultus divinus cum exhibebatur swut)
creatura a sensibilibus (exhibebatur etc.) II.— Pro ludos, laudes H1K.
η) quod per consequens. — per consequens CEHKa, per consequens
quod P.

Mercurium, et alios huiusmodi. – Quidam vero aestimabant totum mundum esse unum Deum: non propter corporalem substantiam, sed propter animam, quam Deum esse credebant, dicentes Deum nihil aliud esse quam *animam* ^{• o} ^{iv} ^{S;} ^{*xl} *moilt et raii^onc mundum gubernantem* ♦ sicut et homo dicitur sapiens propter animum, non propter corpus. Unde putabant toti mundo, et omnibus partibus eius, essu cultum divinitatis exhibendum, caelo, aeri, aquae, et omnibus huiusmodi \ Et ad hacc referebant nomina et imagines suorum deorum: sicut Varro dicebat, et narrat Augustinus, VII *de Civ, Dei**, – Alii vero, scilicet [•] Platonici, posuerunt unum esse summum Deum, causam omnium; post quem ponebant esse substantias quasdam spirituales a summo Deo creatas, quas deos nominabant, participatione scilicet divinitatis, nos autem eos [•] angelos dicimus; post quos ponebant animas caelestium corporum; et sub his daemones, quos dicebant esse aerea quaedam animalia; et sub his ponebant animas hominum, quas per virtutis meritum ad deorum vel daemonum societatem assumi credebant. Et omnibus his cultum divinitatis exhibebant: ut Augustinus narrat, in *XVHI de Civ, Dei* ♦

Has autem duas ultimas opiniones dicebant perlinere ad *physicam theologiam*: quam philosophi considerabant in mundo, et docebant in scholis. – Aliam vero, de cultu hominum, dicebant pertinere ad *theologiam fabularem*: quae secundum figmenta poetarum repraesentabatur in theatris. – Aliam vero opinionem, de imaginibus, dicebant perlinere ad *civilem theologiam*: quae [•] vi. per pontifices celebrabatur in templis*.

Omnia autem haec ad superstitionem idololatriae pertinebant. Unde .Augustinus dicit, in *II de Doct, Christ*, ^{•op} ^{•»} **: Superstitiosum est quidquid institutum ab hominibus est ad jacienda et colenda idola pertinens, vel * ad colendam sicut Deum creaturam partemve ullam creaturae.*

Ad primum ergo dicendum quod sicut religio

non est fides, sed fidei protestatio per aliqua exteriora signa, ita superstitio est quaedam infidelitatis protestatio per exteriorem cultum. Quam quidem protestationem nomen idololatriae significat: non autem nomen haeresis, sed solum falsam opinionem. Et ideo haeresis est species infidelitatis: sed idololatria est species superstitionis.

An secundum dicendum quod nomen latrīae dupliciter accipi potest. Uno [•] modo potest significare humanum actum ad cultum Dei pertinentem. Et secundum hoc, non variatur significatio huius nominis *latrīa*, cuicumque exhibeatur: quia illud cui exhibetur non cadet[•], secundum hoc, in eius definitione. Et secundum hoc latrīa univoce dicitur [•] secundum quod pertinet ad veram religionem, et secundum quod pertinet ad idololatriam: sicut solutio tributi univoce dicitur sive exhibeatur vero regi, sive falso. – Alio modo accipitur latrīa prout est idem religioni. Et sic, cum sit virtus, de ratione eius est quod cultus divinus exhibeatur ei cui debet exhiberi. Et secundum hoc latrīa aequivoce dicitur[•] de latrīa verae religionis, ut de idololatria: sicut prudentia aequivoce dicitur de prudentia quae est virtus, et de prudentia quae est carnis.

Ad tertium dicendum quod Apostolus intclligit [•] *nihil esse in mundo*, quia imagines illae quae idola dicebantur, non erant animatae aut aliquam virtutem divinitatis habentes, sicut Hermes ponebat [•] quasi esset aliquid compositum ex spiritu et corpore. – Et similiter intelligendum est quod *idolis immolatum non est aliquid* 9, quia per huiusmodi immolationem carnes immolalītiaē e neque aliquam sanctificationem consequentur, ut gentiles putabant: neque aliquam immunditiam, ut putabant Iudaei.

Ad quartum dicendum quod ex communi consuetudine qua creaturas quascumque colebant gentiles sub quibusdam imaginibus[•] impositum est hoc nomen *idololatria* ad signilicandum quemcumque cultum creaturae, et[•] etiam si sine imaginibus fieret.

o/ huiusmodi. – partibus excludunt Va. – Pro et narrat. ut narrat P.
») idliect. – sicut ABDHIL.
X) eoi. – eas CHKL, om. I; pro qum, quas AEE.
λ) pertinens, rd. – rd pertinent Pj.
p) L'no. – enim Addunt PCDEGL et post mado cd. a, quidem addit K. – Pro potest iignificart, significat P.
♦) cadet. – cadit PGHL. ».
ç) dicitur. – dicitur ABI G. – Poit secundum P addit hoc.

o) dicitur. – dicitur PABFG,
c) infcBigil, – idolum addunt PDGItbC et a, (dola tddi tk.
p) immolatum non nt aliquid. – non ett aliquid immolatum PA BCEFGlKLa, (intdhgendum est de aliis quod idolis) nux est fmwuslanduin H.
o) hnmolatitiaē. – itr.molatirae AFpC et forte D, (carnis) immolatae G. – neque oru. Pwr, ante consequentur P jddit uon,
') et. – Om. PCDGK.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo primo quaestionis nonagcsimaequartac. nota duo pro claritate litterae. Primo, quod cum, circa principium corporis articuli, dicitur: *Huiusmodi autem cultus divinus, sicut creaturae insensibili * exhibebatur*, etc., *ita etiam e converso*, etc., sensus est quod sicut, exhibendo sensibilia sacrificia insensibili creaturae, ascendebatur a sensibilibus ad insensibilia; ita, cultum exhibendo idolis, descendebatur nb insensibilibus rebus repraesentatis vel occultatis ad sensibilia idola; ita ut idoli» ipsis cultus exhiberetur, diversimode tamen, ut in littera subiungitur.

Secundo, quod cum narratur opinio de animato mundo, ly *sicut homo dicitur sapiens propter animam, non propter corpus*, referendum est ad ly *Quidam vero existimabant to-*

tum mundum esse unum Deum, non propter corporalem substantiam, sed propter animam. Ita quod sensus est quod sicut dicimus, *Homo est sapiens*, ita illi dicebant, *Mundus est Deus*: utrumque enim dicitur de toto ratione panis, scilicet animae. Et quia mundum diccbnnt Deum, quaelibet pars mundi erat pars Dei, quamvis non deitatis: sicut quaelibet pars hominis est pars sapientis, quamvis non sapientiae. Ideo cuilibet parti mundi cultum exhibebant, tanquam parti totius subiccti deitatis: quemadmodum aliquis veneratur manu» viri sapientis, tanquam partem totius subiccti animae sapientis.

II. In responsione nd primum eiusdem articuli dubium occurrit, an Christianus committens actum idololatriae,

salva integre interiori fide, incurrat poenas censurarum ecclesiasticarum in foro conscientiae,...ita..quod..in..veritate, et non solum in foro exteriori sit excommunicatus. Et est ratio dubii quia censurae sunt latae contra haereticos -. In casu autem proposito nulla est infidelitas in anima secundum veritatem. Ergo non incurruntur in foro conscientiae huiusmodi censurae. – Et confirmatur. Quin sicut dicens non ex intentione infideli, sed ioco, verba haeretica, puta quod mortuo corpore est mortua etiam anima, non est excommunicatur: ita dicens facto cultu», et non ex intentione, idolum esse Deum, non est excommunicatus.

Pro parte autem affirmativa est quia talis est vere apostata: ac per hoc, excommunicatus.

III. Ad evidentiam huius, sciendum est quod dupliciter contingit aliquem actum humanum perniciosum exercere. Scilicet, ex animo affecto illo vitio ut si quis ex avaritia furetur, ex luxuria fornicetur, ex infidelitate neget Christum, ex interiori idololatria offerat extra sacrificium idolis. Et de istis nulla est quaestio.

Alio modo contingit tien ex animo refutante secundum se illud crimen , sed propter alium affectum consentiente in actum exteriorem perniciosum : ut si mulier exosam habens libidinem timore permittat se cognosci; et similiter homo exosum habens funum, compulsus a domino, consentit in exteriorem netum furti; et similiter retinens perfectam intus fidem, timore vicius, consentit in exteriorem actum negandi fidem, ut fecit Petrus -; aut despiciens idola in mente, sua timore, ut Marcellinus, tura exterius offerat idolis -; aut amore populari idem faciat, ut Seneca -. Et de huiusmodi est quaestio praesens. Et iam ex datis exemplis potest patere solutio quaestioni»: quod quemadmodum non excusatur in foro conscientiae a funo, fornicatione, negatione fidei, et idololatria, qui ex alieno affectu hps actus perniciosos exterius committit, quia voluntarie committit actus exteriores talium vitiorum; ita non excusatur in foro conscientiae ab ecclesiasticis censuris latis contra

committentes talia crimina. Ita quod si esset lata excommunicationis sententia contra fures, ille qui in solum extenorem actum furti consentiendo furatus est, procul dubio esset excommunicatus in foro conscientiae, quia voluntarie furtum commisit. Similiter Christianus ille qui in solum exteriorem actum negandi fidem consensit, est in foro conscientiae excommunicatus: quia voluntarie consensit in actum infidelitatis, et illum exercuit negando Christum verbo, ut Petrus fecit. Et similiter qui solum actum idololatnnc exterius commisit, excommunicatus est in foro conscientiae, quia netum infidelitatis et apostasiae voluntarie exercuit: est enim idololatria ex proprio genere *idclitatis protestatio*, ut in hac littera dicitur. Et omnium horum et similium communis ratio est quia iste in foro conscientiae est idololatra, fur, etc. Non enim solum dicitur in foro conscientiae fur uut idololatra qui ex affectu furti aut idololatriae furatur aut idola colit, sed etiam qui voluntarie exercet exteriorem actum funi aut idololatriae. Concurrent enim tunc ad hanc denominationem et netus exterior et netus interior: quamvis actus interior videatur quasi extraneus ab exteriori.

IV. Et per hoc patet rcspon&io ad primam obiectioncm in oppositum *, dicendo quod hic est infidelitas exterior voluntaria. Et quia actus voluntatis quo consentit in actum exteriorem nd eandem speciem spectat in qua est actus exterior, ideo in hoc dicto, scilicet, *infidelitas exterior polunfaria*, includitur interior voluntatis actus infidelitatis. Ac per hoc, voluntarie negans Christum solo verbo, non solum extra, sed etiam intus est quodammodo infidelis, quamvis absolute non sit intus infidelis.

¶d secundum dicitur quod dicens, cognoscendo quod dicit, verba contra fidem serio, procul dubio est excommunicato*, ut dictum est. Dicens autem ioco excommunicalus non est, qui.t non dicit illa verba ut sunt verba infidelitatis: gravissime tamen peccat.

• C*p. it*.

• Cap. *-

• Cap. ¶.

• Cap. *Al aht-
ini*, Ac *Hj c-
ret.*. *h.* -*iff/tae-
rei.*. ta Sexta

•yUilh.cup.Kxrj,
*<τ». 69 .qq.

• C. .qu. Mie.
art. i, Commeat
num ni.

• IklCWMQ
a. . 'ub,
cap. xtrmi

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IDOLOLATRIA SIT PECCATUM

III *Cont. Gent.*, cap. exx; *De Dec. Draccept.* etc., cap. Jr I *Traccept.*; *Ad Dorn.*, cay. l, Icct. vn.

•Vid. Comment.
Ca.-.t.po»i art.j.

Secundum sic PROCEDITUR*. Videtur quod idololatria non sit peccatum. Nihil enim est peccatum quod vera fides in cultum Dei assumit. Sed vera fides imagines quasdam assumit ad divinum cultum: nam et in tabernaculo erant imagines cherubin, ut legitur *Exod.* xxv*; et in ecclesia quaedam imagines ponuntur quas fideles adorant. Ergo idololatria. secundum quam idola adorantur, non est peccatum.

2. Praeterea, cuilibet superiori est reverentia exhibenda. Sed angeli et animae sanctorum sunt nobis superiores. Ergo, si eis exhibeatur reverentia per aliquem cultum vel sacrificiorum vel aliquorum huiusmodi, non erit peccatum.

3. Praeterea, summus Deus interiori cultu mentis est colendus: secundum illud Ioan, iv *: *Deum oportet adorare in spiritu et reritate*. Et Augustinus dicit, in *Enchirid.* *, quod *Deus colitur fide, spe et caritate*. Potest autem contingere quod aliquis exterius idola colat, interius tamen a vera tide non discedat. Ergo videtur quod

sine praeiudicio divini cultus possit aliquis exterius idola colere.

Sed contra est quod *Exod.* xx ♦ dicitur: *Non adorabis ea*, scilicet exterius, *neque coles*, scilicet interius, ut Glossa * exponit: et loquitur de seulptilibus et imaginibus. Ergo peccatum est idolis exteriorem vel interiorem cultum exhibere.

Rispondeo dicendum quod circa hoc aliqui dupliciter erraverunt. Quidam* enim putaverunt quod offerre sacrificium et alia ad latrariam pertinentia non solum summo Deo, sed etiam aliis supra * dictis, est debitum et per se bonum, eo quod superiori cuilibet naturae divinam reverenuam exhibendam putant, quasi Deo propinquiiori. – Sed hoc irrationabiliter dicitur. Nam etsi omnes superiores revereri debeamus, non tamen eadem reverentia omnibus debetur, sed aliquid speciale debetur summo Deo, qui singulari ratione omnes excellit: et hic ¶ est latriae cultus. – Nec potest dici, sicut quidam putaverunt L *hacc risibilia sacrificia diis aliis congruere, illi rero summo Deo, tanquam meliori, meliora, scilicet*

9) est. – OW/ Pa.

superiori cuilibet.- cuilibet superiori PD; naturae om. l.

¶; hic. – A<m: PGIIK>

purae mentis officia: quia, ut Augustinus dicit, in X *dc Civ. Dei**, *exteriora sacrificia ita sunt signa interiorum sicut verba sonantia signa sunt rerum. Quocirca, sicut orantes atque * laudantes ad eum dirigimus significantes voces citi res ipsas in corde quas significamus offerimus, ita . sacrificantes, non alteri visibile sacrificium offe- rendum esse noverimus quam ei cuius in cordi- bus nostris invisibile sacrificium nos ipsi esse debemus.*

Alii vero aestimaverunt latriac cultum exterior- rem non esse idolis exhibendum tanquam per sc bonum aut opportunum, sed tanquam vulgari consuetudini consonum: ut * Augustinus, in VI *de Civ. Dei**, introducit Senecam dicentem: *Sic. inquit, adorabimus ut meminerimus huiusmodi cultum magis ad morem quam ad rem pertinere.* Et in libro *de Vera Delig.* * Augustinus dicit *non esse religionem a philosophis quaerendam , qui eadem sacra recipiebant cum populis, et de suo- rum deorum natura ac summo bono diversas con- inriasqite sententias in scholis personabant.* Et hunc etiam errorem ζ secuti sunt quidam haere- tici asserentes non esse perniciosum r' si quis,

persecutionis tempore deprehensus, exterius idola colat, dum tamen fidem servat in mente \ - Sed hoc apparet manifeste falsum. Nam cum exte- rior cultus sit signum interioris cultus, sicut est perniciosum mendacium si quis verbis asserat contrarium eius quod per veram fidem tenet in corde , ita etiam est perniciosa falsitas si quis exteriorem cultum exhibeat alicui contra id quod sentit in mente. Unde Augustinus dicit contra Senecam, in VI *dc Civ. Dei**, quod *eo damna- bilius colebat idola, quo illa quae mendaciter agebat sic ageret ut cum populo l veraciter agere existimaretur.*

Ad phimum ergo dicendum quod neque in ve- teris legis tabernaculo seu templo ♦ neque etiam nunc in ecclesia imagines instituuntur ut eis cultus latriae exhibeatur: sed ad quandam signi- gnificationcm, ut per huiusmodi imagines men- tibus hominum imprimatur ct confirmetur fides de excellentia angelorum ct sanctorum. - Secus autem est de imagine Christi, cui, ratione deita- tis \ latria debetur, ut dicetur in Tertio ♦

Ad secundum et tertium patet responsio per ea quae dicta sunt*.

atque. — ft ABDEF; pC, po»t cui P.i addunt tamen. t) ut. — unJe ABDI. «G — Pro ut memincrimut, ct ut (ut ct i'i' mc- mincriKiut Pa. O errorem, — arJurem ABF. n) rernicioMim. — fericulorum PABCEFGIUkLd.

0; urvat in mente. — hrvrt in mente GILjC in merit terret P. i) cum fofula. — arm a fUfulo A. fjmnj pDpdus B, cwm j-ppiJku D, fofulo L, rum pyruha P qmc, pro cxùtimarrtur, exahmarct. <) JdlJtu. — divinitath PDGHlKa.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IDOLOLATRIA SIT GRAVISSIMUM PECCATORUM

IV Sent.. Jtwi. xii». qu. u. «ru o; I ad G>r,, cap. xu. lea. t.

tertium sic proceditur. Videtur quod idololatria non sit gravissimum pecca- torum. *Pessimum enim optimo opponi- tur*, ut dicitur in VIII *Ethic.* * Sed cul- tus interior, qui consistit in fide, spe et cantate, est melior quam cultus exterior. Ergo infidelitas, desperatio et odium Dei, quae opponuntur cul- tui interiori, sunt graviora peccata quam idolo- latria, quae opponitur cultui exteriori.

2. Praeterea, tanto aliquod peccatum est gra- vius quanto magis est contra Deum. Sed dire- ctius videtur aliquis contra Deum agere blasphe- mando, vel fidem impugnando, quam cultum Dei alii exhibendo, quod pertinet ad idololatriam. Ergo blasphemia vel impugnatio fidei est gra- vius peccatum quam idololatria.

3. Praeterea, minora mala maioribus malis puniri videntur. Sed peccatum idololatriae puni- tum est peccato contra naturam, ut dicitur*Rum*, i*. Ergo peccatum contra naturam est gravius pec- cato idololatriae.

4. Praeterea, Augustinus dicit, XX *contra Faust.* *: *Neque vos, scilicet Manichaeos, paga- nos dicimus, aut schisma paganorum : sed habere*

cum eis quandam similitudinem, co quod mullos colatis deos. Ferum vos 3 esse cis longe deterio- res: quod illi ea colunt quae sunt, sed pro diis colenda non sunt; vos autem ea colitis quae omni- no non sunt. Ergo vilium haereticae pravitatis est gravius quam idololatria.

5. Praeterea, super illud *Gal.* iv*, *Quomodo convertimini iterum ad infirma ct egena elementa?* dicit Glossa Hieronymi ‘: *Legis observantia, cui dediti tunc erant, erat peccatum paene par servituti idolorum, cui ante conversionem vacaverant.* Non ergo peccatum idololatriae est gravissimum.

Sed contra est quod *Levit.* xv, super illud quod dicitur de immunditia mulieris patientis fluxum sanguinis, dicit Glossa *: *Omne peccatum est immunditia animae, sed idololatria maxime.*

Respondeo dicendum quod gravitas alicuius pec- cati potest attendi dupliciter. Uno modo, ex parte ipsius peccati. Et sic peccatum idololatriae est gravissimum *. Sicut enim in terrena republica a l* gravissimum esse videtur quod aliquis honorem regium alteri impendat quam vero regi, quia quantum in sc est. totum reipublicae perturbat ordinem; ita in peccatis quae contra Deum com-

a) roi. — Aoe eat C, vos In hoc D, voj hoc G, hoc ceteri, in hoc P j.

mittuntur, quae tamen sunt maxima, gravissimum esse videtur quod aliquis honorem divinum creaturae impendat: quia quantum est in se, facit alium Deum in mundo, minuens principatum divinum.

Alio modo potest attendi gravitas peccati ex parte peccantis sicut dicitur esse gravius peccatum eius qui peccat scienter quam eius qui peccat ignoranter. Et secundum hoc nihil prohibet gravius peccare haereticos, qui scienter corrumpunt fidem quam acceperunt, quam idolokitras ignoranter peccantes. Et similiter etiam aliqua alia peccata possunt esse maiora propter maiorem contemptum peccantis.

Ad primum ergo dicendum quod idololatria
praesupponit interiorem infidelitatem, et adiicit
exterius indebitum cultum. Si vero sit exterior
solum idololatria absque interiori infidelitate,
additur culpa falsitatis, ut prius dictum est.

Ad secundum dicendum quod idololatria includit magnam blasphemiam: inquantum Deo subtrahitur dominii et singularitas. Et fidem opere impugnatur idololatria.

Ad tertium dicendum quod quia de ratione poenae est quod sit contra voluntatem, peccatum per quod aliud punitur oportet esse magis manifestum, ut ex hoc homo sibi ipsi et aliis detestabilis reddatur: non autem oportet quod sit gravius. Et secundum hoc, peccatum contra naturam minus est quam peccatum idololatriae, sed quia est manifestius, ponitur quasi conveniens poena peccati idololatriae: ut scilicet, sicut homo per idololatriam pervertit ordinem divini honoris, ita per peccatum contra naturam propriae naturae confusibilem perversitatem patiat.

Ad quartum dicendum quod haeresis Manichaeorum, etiam quantum ad genus peccati, gravior est quam peccatum aliorum idololatrarum ♦ quia magis derogant divino honori, ponentes duos deos contrarios, el nulla vana fabulosa de Deo fingentes. Secus autem est de aliis haeticis, qui unum Deum confitentur et eum solum colunt.

Ad quintum dicendum quod observatio legis tempore gratiae non est omnino aequalis idololatriae secundum genus peccati, sed *paene aequalis*: quia utrumque est species pestiferae superstitionis.

t») peccantis. — ipsius peccantis P.n

y/ *dominii*. – *divini* ABF fK, *divina* L, *cultus divinus* (Jipuralitas) 1.

3) contra. - quod eat contra Pd. - Pro quam peccatum, peccatum quam peccatum ABCEF, peccatum quam Pd.

Commentaria Cardinalia Caietani

Ts articula scundo ct tertio simul quaestionis eiusdem Inonngcsimucquartac, dubia duo occurrunt. Alterum, dc comparatione idololatriae exterioris tantum voluntariae ad infidelitatem *. – Alterum, dc comparatione idololatriae nd omnia alia crimina .:

Est nutem ratio primi dubii quia videtur quod infidelitas interior sit peccatum gravius quam mendacium perniciosum quo quis non ex animo colit idola, ut Seneca fuit Marcellinus. - In oppositum autem est auctoritas Augustini, in littera secundi articuli allata, dicentis de Seneca quod *eo damnabilius colebat idola, quo illa quae mendaciter agebat sic ageret ut cum populo veraciter agere existimaretur*. Et in littera tertii articuli, in responsione ad primum, quod infidelitatem gravius esse peccatum arguebatur, dicitur, defendendo contrarium: *Si vero sit exterior tantum idololatria absque interiori infidelitate, additur culpa falsitatis*, quasi culpa falsitatis aequetur infidelitati interiori.

II. Secundi autem dubii ratio est quia odium Dei ei
genere suo est gravius peccatum quam idololatria. Quia
directe opponitur amoris Dei in seipso: idololatria autem
opponitur exteriori cultui ipsius Dei. Et odium Dei tollit,
quantum ex se est, divinum esse: idololatria minuit. Odium
Dei annullat Deum, idololatria aequalem illi dat. Unde
ex genere suo odium Dei gravius est quocumque alio.
Et augetur dubium: quia Auctor in littera, in primo ar-
gumento tertii articuli, tangit hanc difficultatem de odio,
infidelitate et desperatione, et solvendo pertransit.

In oppositum autem est auctoritas litterae.

III. Ad haec dubia retrogrado ordine dicendum est, quoniam primum est de specie, secundum de genere, ut doctrina ordinata sit a magis communi ad minus commune. Sciendum est igitur quod comparatio hoc in loco fit inter peccata secundum sua genera: ut ex pluribus locis tertii articuli apparet. Et quoniam diversorum generum peccata contingit se habere ex additione, ut scilicet unum includatur in altero quamvis non e converso; idcirco quando comparatio fit inter peccatum ex additione se habens ut aliud, et reliquum secundum se stilum, facilis est comparatio: quoniam constat quod includens est gravior inclusio;

ncc propter hac movenda esset solcmnis quaestio. Sic autem est in proposito. Quia idololatria secundum suum genus claudit in *c infidelitatem et odium Dei: quoniam utriusque protestatio cst. Colens namque idola, quantum in sc cst, tollit u Deo suum singularem excellentiam qua solus cst Deus, hacc cst autem sua deitas, quod ad odium Dei spectat: ct negat huiusmodi singularitatem, quod ad infidelitatem spectat. \c per hoc, gravius peccatum illis secundum se cst. Et propterea Auctor, qui non movit quaestionem dc idololatria in respectu u ista, sed universaliter in respectu nd omnia peccata, pcrtrnnsivit facile in responsione nd primum tertiĩ articuli materiam istam, tanquam claram.

Ad obiccionem autem in oppositum dicitur quod aliud est comparare peccata secundum sua genera: et aliud comparare peccatum unius generis ad summitatem alterius generis, ut in argumento fit comparando idololatriam ad summum odium Dei, puta quo quis vellet Deum totaliter non esse. Huic enim summo oporteret e regione ponere aliud summum, puta idololatriam ex tali odio. Et sic idololatria inveniretur gravior.

IV. Ad primum autem dubium* dicitur: quia idololatria tantum exterior est etiam protestatio infidelitatis et odii Dei, ideo retinet gravitatem sui generis, ac per hoc est gravior secundum suum genus infidelitate et odio Dei. Et includit, praeter sui generis gravitatem, gravitatem mendacii perniciosi. Et propterea ab Augustino damnabilior dicitur, et ab Auctore sustinetur. Et non dicitur in littera quod tale mendacium adaequetur aut excedat infidelitatem interiorem: sed, ut dictum est*, declaratur quod idololatriae exteriori secundum se conveniat, scilicet quod praesupponat infidelitatem interiorem. Ac per hoc, etiam si interior deest infidelitas, exterior tamen idololatria [gravitatem] quum ex proprio genere, ex hoc quod est interioris infidelitatis protestatio, habet, non amittit.

Cum his tamen stat quod ex parte peccantis gravius peccatum sit deliberaro intus negare fidem Christi, et intus odio habere Deum, quam voluntarie extra tantum idola colere. Quoniam in peccatis intus maior deordinario ipsius peccantis inveniretur.

- Vcn. ii.

- $V \leq_n J7$.

3

[illegible]

A

A

• *Elfmni.* bbl
vni. op. st.

vni. op. st.

T

- Ce? »«-

«

- $V_{\text{cn}} \propto M$.

*Nca.u

- $V_{ct}^*, i\}$.

le
ni
a·
w*
It
β
a
»
t

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CAUSA IDOLOLATRIAE FUERIT EX PARTE HOMINIS

III Cont. Gent., cap. cxx; De Det. Vracept.. cap. de ! Vracept., I ad Cor,, cap. xii. |«λ j.

Quartum sic proceditur. Videtur quod yîZAvy causa idololatriae non luerit ex parte hominis. In homine enim nihil est nisi ZIWKhvel natura, vel virtus, vel culpa. Sed causa idololatriae non potuit esse ex parte naturae hominis: quin potius naturalis ratio hominis dictat quod sit unus Deus, et quod non sit mortuis cultus divinus exhibendus, neque rebus inanimatis. Similiter etiam nec idololatria habet causam in homine ex parte virtutis: quia non potest arbor bona fructus malos jacere, ut dicitur Matth. vn *. Neque etiam ex parte culpae: quia, ut dicitur Sap. xiv *: Infandorum idolorum cultura omnis mali causa - est. et mitium et finis. Ergo idololatria non habet causam ex parte hominis.

2. Praeterea, ea quae ex parte hominis causantur, omni tempore in hominibus inveniuntur. Non autem semper fuit idololatria, sed in secunda aetate legitur * esse adinventā: vel › a Nemrod, qui. ut dicitur, cogebat homines ignem adorare; vel a Nino, qui imaginem patris sui Beli adorari fecit. Apud Graecos autem, ut Isidorus * refert, Prometheus primus simulacra hominum de luto finxit. ludaci vero dicunt quod Ismael primus simulacra v de luto fecit. Cessavit diam in sexta aetate idololatria ex magna parte. Ergo idololatria non habuit causam ex parte hominis.

3. Praeterea, Augustinus dicit. XXI de Civ. Dei*: Neque potuit primum, nisi iliis \ scilicet daemonibus, docentibus, disci quid quisque illorum appetat, quid exhorreat, quo invitetur nomine, quo cogatur: unde magicae artes, earumque ™ artifices extiterunt. Eadem autem ratio videtur esse de idololatria. Ergo idololatriae causa non est ex parte hominum.

Sed contra est quod dicitur Sap. xiv*: Supervacuitas hominum haec, scilicet idola, admvenit in orbe : terrarum.

Respondeo dicendum quod idololatriae est duplex causa. Una quidem dispositiva. Et haec fuit ex parte hominum. Et hoc tripliciter. Primo quidem, ex inordinatione allectus: prout scilicet homines aliquem hominem vel nimis amantes vel nimis venerantes, honorem divinum ei impenderunt. Et haec causa assignatur Sap. xiv *: Acerbo

luctu dolens pater cito sibi rapti filii fecit imaginem; et illum qui tunc y quasi homo, mortuus fuerat, tanquam Deum colere coepit. Et ibidem etiam subditur * quod homines, aut affectui aut " vm. ». regibus deservientes, incommunicabile nomen, scilicet divinitatis, lignis et lapidibus imposuerunt.

Secundo, propter hoc quod homo naturaliter de repraesentatione delectatur, ut Philosophus dicit, in Poetria sua *. Et ideo homines rudes a principio videntes per diligentiam artificum imagines hominum expressive 5 factas, divinitatis cultum eis impenderunt. Unde dicitur Sap. xm ♦ Si quis artifex faber de silva lignum rectum secuerit; et per scientiam suae artis figuret illud et assimile! imagini hominis: de substantia sua, et filiis et nuptiis ;, votum faciens, inquirit.

Tertio, propter ignorantiam veri Dei: cuius excellentiam homines non considerantes, quibusdam creaturis, propter pulchritudinem seu virtutem, divinitatis cultum exhibuerunt. Unde dicitur Sap. xm *: Neque, operibus attendentes, agnovērunt quis esset artifex. Sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aerem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem, aut lunam, rectores orbis terrarum, deos putaverunt.

Aha autem causa idololatriae fuit consummativa, ex parte daemonum, qui se colendos hominibus errantibus exhibuerunt in idolis, dando responsa et aliqua quae videbantur hominibus mirabilia faciendo. Unde et in Psalm. ♦ dicitur: Omnes dii gentium daemonia.

Ad primum ergo dicendum quod causa dispositiva idololatriae fuit, ex parte hominis, naturae defectus vel per ignorantiam intellectus, vel per deordinationem λ affectus, ut dictum est *. Et hoc etiam ad culpam pertinet. – Dicitur autem idololatria esse causa, mitium et finis omnis peccati, quia non est aliquod genus peccati quod interdum idololatria μ non producat: vel expresse inducendo. per modum causae ; vel occasionem praebendo, per modum initii: vel per modum finis, inquantum peccata aliqua assumebantur in cultum idolorum, sicut occisiones hominum et mutilationes membrorum, et alia huiusmodi. Et tamen aliqua peccata possunt idololatriam praecedere, quae ad ipsam * hominem disponunt,

An secundum dicendum quod in prima aetate

1) mali causa. – malitiae IL, mali P<C d a, malitia ceteri.

fi) pe/ a. – ut a ADCDEFGIIL et a, ubi IL.

simulacra. · simulacrum PDj.

4, illis.· in illis Va; pro ducentibus disci. disci docentibus IL, ditei dicentibus F, disci discentibus pA, discentibus aA; ente auo primo kxo addit aut cd. a, utroque lacu P; pro invitetur, invocetur ABF.

t) earum^uc. – corum^ue ABCEFGIILKa, pro extiterunt, excreverunt PADCEFHKEi. exercuerunt l.

ζ) orbe. – urteni PG.

^,l tunc.· cum ABETII.pCK, tamen cd. a, om. DG1I; tr.to fan quam P nddn nune,

·' expressive. · expressius DpK, expressissime Gih.

l) Ct nuptiis.· uuptai AUFpK, nuptiis O\, impiis II. nuptis G.

m) hominis, naturae.– hominis naturalis G, naturae hominis Pa. HfomiwM vel naturae I.

λ) deordinationem. – inordinationem PIK.C

p) idololatria, · idololatriam Pa.

») ipsam. – tpum BDIpAK. kcx ipsum Aoe ipiam C, spiritum l–

non fuit idololatria propter recentem memoriam creationis mundi, ex qua adhuc vige-
bat cognitio unius Dei in mente hominum. – In sexta autem aetate idololatria est exclusa per doctri-

nam et virtutem ξ Christi, qui de diabolo triumphavit.
Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de causa consummativa idololatriae.

ç doctrinam et virtutem. – virtutem î. virtutem et docirirtam l'Da.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem nonagesimaequartae quaestionis dubium occurrit, quo pacto verificetur quod *omnes dii gentium daemonia*: et tamen, licet colerent multos deos, colebant etiam unum summum Deum, de quo non potest dici quod sit daemon, quia est verus Deus. Rursus, colebant motores caelorum, quos constat non esse daemones. Quomodo igitur *omnes dii gentium daemonia*?

Ad hoc dicitur dupliciter. Primo, ut in littera dicitur, quod daemonia erant causae omnis cultus idololatriae. Et propterea omnes dii gentium erant daemonia causaliter, licet non essentialiter.

Secundo dicitur quod omnes dii gentium erant etiam essentialiter aut participative daemonia, inquantum erant dii gentium. Quoniam non venerabantur secundum id quod

in veritate erant, sed secundum id quod non erant, hoc est secundum deitatem, cum non essent dii, nisi unus. Qui non adorabatur etiam secundum id quod erat, sed secundum id quod ipsi de eo concipiebant. Ac per hoc, non adorabant ipsum Deum secundum se, sed id quod ipsi vocabant Deum, quod non est verus Deus. Et sic omnes dii gentium aut erant daemonia, aut figmenta daemoniaci, quae participative daemonia erant et dicuntur.

¶. In responsione ad secundum, cum legis idololatriam exclusam per virtutem Christi in sexta aetate, non intelligas quod hoc sit pro omni parte sextae aetatis perfecte: sed quoniam ex magna parte exclusa est, et excludentur reliquiae in eadem aetate.

* Ct qu. 1007
IcroJ.

trium-

occdit

QUAESTIO NONAGESIMAQUINTA

DE SUPERSTITIONE DIVINATA7A

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

» hoc
Qui
ecun-
non
ipsi
unci
iaca,

riam
atel-
cte:
itur

Deinde considerandum est de superstitione divinatoria *.
Et circa hoc quaeruntur octo.
Primo: utrum divinatio sit peccatum.
Secundo: utrum sit species superstitionis.
Tertio: de speciebus divinationis.

Quarto: de divinatione quae iit per daemones.
Quinto: de divinatione quae fit per astra.
Sexto: de divinatione quae fit per somnia.
Septimo: de divinatione quae fit per auguria et alias huiusmodi observationes.
Octavo: de divinatione quae fit per sortes.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DIVINATIO SIT PECCATUM

111 CbwL Gertf., c<p. cur; /h Jiatam, a>p. m

¶ **W**idetur quod divinatio non sit peccatum. Divinatio enim ab aliquo *divino* nominatur. Sed ea quae sunt divina magis ad sanctitatem pertinent quam ad peccatum. Ergo videtur quod divinatio non est peccatum.
¶ Praeterea, Augustinus dicit, in libro *de Lib. Arbit.* *: *Quis audeat dicere disciplinam esse malum?* Et iterum: *Nulla modo dixerim aliquam intelligentiam malam esse posse.* Sed aliquae artes sunt divinalivae: ut patet per Philosophum, *Metaphysica* 1, 2. Videtur etiam ipsa divinatio ad aliquam intelligentiam veritatis pertinere. Ergo videtur quod divinatio non sit peccatum.

3. Praeterea, naturalis inclinatio non est ad aliquod malum: quia natura non inclinatur nisi ad simile sibi. Sed ex naturali inclinatione homines sollicitantur praenoscere futuros eventus, quod pertinet ad divinationem. Ergo divinatio non est peccatum.
Sed CONTRA EST quod dicitur *Dei*, xvm *: *Non sit qui pythones consulat, neque divinos.* Et in Decretis, XXVI, qu. v \ dicitur: *Qui divinationes expetunt, sub regulis quinquennii iaceant. secundum gradus poenitentiae definitos.*

• Respondeo dicendum quod in 3 nomine divinationis intelligitur quaedam praenuntiatio futurorum. Eutura autem dupliciter praenosci possunt: uno quidem modo, in suis causis; alio modo, in seipsis. Causae autem futurorum tripliciter se habent. Qaedam enim produciunt ex necessitate et semper suos effectus. Et huiusmodi effectus futuri per certitudinem praenosci possunt et praenuntiari ex consideratione suarum causarum: sicut astrologi praenuntiant eclipses

futuras - Qaedam vero causae produciunt suos effectus non ex necessitate et semper, sed ut in pluribus, raro tamen deficiunt. Et per huiusmodi causas possunt praenosci futuri effectus, non quidem per certitudinem, sed per quandam conjecturam: sicut astrologi per considerationem stellarum quaedam praenoscere et praenuntiari possunt de pluviis et siccitatibus, et medici de sanitate vel morte.

Quaedam vero causae sunt quae, si secundum se considerentur, se habent ad utrumlibet: quod praecipue videtur de potentiis rationalibus, quae se habent ad opposita, secundum Philosophum *. Et tales effectus, vel etiam si qui effectus ut in paucioribus casu accidunt ex naturalibus causis, per considerationem causarum praenosci non possunt: quia eorum causae non habent inclinationem determinatam ad huiusmodi effectus. Et ideo effectus huiusmodi praenosci non possunt nisi in seipsis considerentur. Homines autem in seipsis * huiusmodi effectus considerare possunt solum dum sunt praesentes. sicut cum homo videt Socratem currere vel ambulare. Sed considerare huiusmodi in seipsis antequam fiant, est Dei proprium, qui solus in sua aeternitate videt ea quae futura sunt quasi praesentia, ut in Primo * habitum est: unde dicitur Isaiae xli *: *Annuntiate quae futura sunt in Juturum. et sciemus quoniam dii estis vos.* Si quis ergo huiusmodi futura praenoscere aut praenuntiari quocumque modo praesumpserit, nisi Deo revelante, manifeste usurpat sibi quod Dei est. Et ex hoc aliqui divini dicuntur: unde dicit Isidorus, in libro *Ety-mol.* ♦: *Divini dicti quasi Deo pleni: divinitate enim se plenos simulant, et astutia quadam Iradulentiae hominibus futura coniungunt.*

») in. - Om. PpC,
p) futura». - renturas ABΓ.
y) in scipiu.- in xn/jox ABFKL; pro considerare, considerari BF; I legit: Per homine» autem in teifsu huiusmodi effectus conri-

derari possunt; E: Omne» autem huiusmodi effectus contidrrari possunt.
i) futura. - rentura PDIK; pro faou/ara, qm/j PD.
ij hominibus. - et hominibus ABI.

Divinatio ergo non dicitur si quis praenuntiet ea quae cx necessario c eveniunt vel ut in pluribus, quae humana ratione praenosci possunt. Neque etiam si quis futura alia contingentia. Deo revelante, cognoscat: tunc enim non ipse r *divinat*, idest, quod divinum est facit, sed magis quod divinum est suscipit, 'l'une autem solum dicitur divinare quando sibi indebito modo usurpat praenuntiationem futurorum eventuum. Hoc autem constat esse peccatum. Unde divinatio semper est peccatum. Et propter hoc Hieronymus dicit.

9 *super Michacam* quod *divinatio semper in malain partem accipitur*.

Ad primum ergo dicendum quod divinatio non

dicitur ab ordinata participatione alicuius divini, sed ab indebita usurpatione, ut dictum est*.

Ad secundum dicendum quod artes quaedam sunt ad praecognoscendum futuros eventus qui ex necessitate vel frequenter proveniunt, quod ad divinationem non pertinet \ Sed ad alios futuros eventus cognoscendos non sunt aliquae verae artes seu disciplinae, sed fallaces el vanae, cx deceptione daemonum introductae; ut dicit Augustinus, in XXI *de Civ. Dei* *.

Ad tertium dicendum quod homo habet naturalem inclinationem ad cognoscendum futura * .**.«!> secundum modum humanum: non autem secundum indebitum divinationis modum.

O nrcef/arré. – necruilaƒc P»C.
rj μoλ ipu. – /pxz non ABDFG.

fi/oJ... pertinet. – ijuar.^ pertinet D, quae... perlinent P.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo primo quaestionis twnage&imacquintae, nota tria. Primo, quod quin disputatio dc causis ad utrumlibct non est moralis, ideo hic pertranseundo, ct caute tamen loquendo, dicitur quod secundum se consideratae sunt neutrae. Quoniam oportet cas ad alteram declinare partem quando causant.

Secundo, quod him de effectibus causarum nd utrumlibet quam dc casualibus caute in littera dicitur quod *per Considerationem causarum praenosci non possunt*. Et intendit de causis ut praedixerat, consideratis scilicet *secundum se*. Nam sic vel sunt neutrae, ut potentiae rationales; vel sunt ad opposita casualium, ut causae naturales: ct sic non habent determinationem aliquam ad huiusmodi effectus. Cum his tamen stat quod per easdem causas *prae-paratas seu dispositas* praecognosci aliquo modo possint causarum harum effectus: ut patet inter homines praecognosci cx dispositione naturae aut consuetudinis aut passionis alicuius, quid faciet in tali eventu, quamvif. certitudo desit. Et similiter si quis seminis defcccuosi ct matricis huius cognosceret dispositionem, conticeret dc monstro. Considerandum est ergo ad qualiter sc habentem causam referatur effectus futurus, cum praecognoscendus cx causa dicitur. Et hoc oportet maxime in materia divinationis observare: quia super hoc fundantur omnes excusationes, ut

• An. s . inferius · apparebit diffusius.

Tertio, quid divinationis nomine intelligendum est apud theologos ct in Ecclesia. Quoniam, ut in littera dicitur.

intclligitur *indebita usurpatio praenuntiationis futurorum eventuum*. Et dicitur indebita ab indebito modo praecognoscendi ea : quia scilicet ncc media divina revelatione, ncc vigore naturalis luminis, sed daemoniaca vanitate implicite vel explicite, ut patebit*, habetur aut iactatur. Et quin in hoc consistit formalis ratio divinationis; ct in materialibus di·m itionis multa est ambiguitas propter inccrtitudincm nostrae scientiae, ct elongationem ac occultationem causarum respectu nostri: ideo tota praesentis quaestionis doctrina formalitcr est intclligcnda; et in quolibet nniculo secundum materiam meditandum, ac secundum uniuscuiusque naturam suspendendum aut decernendum iudicium est.

II. In responsione ad secundum eiusdem articuli, adverte quod .Aristoteles, in principio libelli *de Memoria ct Reminiscentia* *, incidcntcr affert respectu futurorum esse *scientiam speratiram , quam quidam divinativam vocant*. Qualis sit autem, aut cx quibus procedat, non invenio in eo. Unde an hoc retulerit ad dogmata coniicicndi cx causis et signis, ut astra, complexioncs, lineae naturales, somnia pro aliqua parte, ct huiusmodi, creduntur: an ad artes vanus, quae dc facto tunc erant apud idolohtas, sicut ct post fuerunt apud Christianos, ut patet XXVI, qu. i. *Sor-tilcpi*, nescio. Auctor, parum dc intentione illius hominis curans, ad rem sc convertit, respondendo permanens in formali, ut dictum est *. Naturalia namque, sive signa sint sive **SaB.fntak* causae, ut in pluribus vocificantur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DIVINATIO SIT SPECIES SUPERSTITIONIS

Supra, qu. xcn, ari. 2.

>>> D secundum sic proceditur. Videtur quod divinatio non sit species superstitionis. Idem enim non potest esse species diversorum generum. Sed divinatio videtur esse species curiositatis; ut Augustinus dicit. in libro *de Vera Relig.* * Ergo videtur quod non sit species superstitionis.

2. Praeterea, sicut religio est cultus debitus, ita superstitio est · cultus indebitus. Sed divinatio non videtur ad aliquem cultum indebitum

pertinere. Ergo divinatio non pertinet ad superstitionem.

3. Praeterea , superstitio religioni opponitur. Sed in vera religione non invenitur aliquid divinationi per contrarium respondens. Ergo divinatio non est species superstitionis.

Sed contra est quod Origines dicit, in *IVriarchou* : *Est quaedam operatio daemonum in mī-nisterio praescientiae, quae artibus quibusdam ab his qui sc daemonibus mancipaverunt, nunc per*

• U. lu
Otrht. kb. H,
cap. xxiu. xxiv;
bF UivituL Dat.
mow., cap. in.

«İ «/. – Ocu. CEKfa.

ivini,
♦.   · la corj'»».
dam
qui
|uod
i fu-
|uae
lac,
licit

itu-
| *
in-

· H
P
|»
I-
» · ΛΠ. Χ- · Cl
Comacei.
1

· AX wtiHiplotlonf – ptr contrMptatiancm P.
γ. t'nJc er.omfestvm fit.· Sfani/cUtirh ctt cr^o |'a.
<· op:rotloifo, ~ optris AHDFGL.
terrena. – aeterna Alt, fnc.t prtunittc^U) Alterna T.
ζ| pertinentes. · pertinrutikuy |·.

· Ct iff. i

Nae.

· **■. a

1'1 ·«

b. MMAT T'kxol. D. Ticomax T. VI.

est quando aliquis futurum praenosceret tentat unde praenosci non potest. Unde manifestum est 7 quod divinatio species superstitionis est.

Ad primum ergo dicendum quod divinatio pertinet ad curiositatem quantum ad finem intentum, qui est praecognitio futurorum. Sed pertinet ad superstitionem quantum ad modum operationis\

Ad secundum dicendum quod huiusmodi divinat[i]o pertinet ad cultum daemonum, inquantum aliquis utitur quodam pacto tacito vel expresso cum daemonibus.

Ad tertium dicendum quod in nova lege mens h[um]inis arcetur a temporalium sollicitudine: et ideo non est in nova lege aliquid institutum ad praecognitionem eventuum futurorum de temporalibus rebus, in veteri autem lege, quae promittebat terrena I, erant consultationes de futuris ad religionem pertinentes :: unde dicitur Isaiae v[er]m   *Et aim dixerint ad vos: Quaerite a py-* · v[er]m. »
thonibus et a divinis, qui strident[ur] incantationibus suis, subdit, quasi responsionem: *Numquid non populus a Deo suo requirit visionem pro vivis et mortuis?* – Fuerunt tamen ' in novo Testamento etiam aliqui prophetiae * spiritum habentes. qui multa de futuris eventibus praedixerunt.

ip j/r/Jfiiff, – nttjfiit EGULpADsIC. om. I.
β. refkâvf. – requirat AIII . voqeirit GpCDU
i) tamrt. – efun» latuit BF, fJmn rftoM DKl.f fcoj[us].ni) .fwrw
«xa. AlluDFK, «f EO.
*   Vftot. – propfitt.u- PCMIeK, ρηγ2τ'   a.

Commeutaifia Cardinalis Caietani

nn quia prohibita «t[ame]n damnata f[er]b Ecclesia. Et est ratio dubii quoniam vana appellatur in proposito inquisitio ex defectu i[n] fine, q[ui]nti scilicet non potest attingere intentum finem, qui est cognitio futurorum seu occultorum ut patet ex definitione in littera p[er]t[er]tite, quae iam * praenotata est. Inquisitio autem sic vana non est ex genere suo perniciosa: quoniam multas constat esse inquisitiones vanas non pernicio[sa]s, m[agis] n[on] quis quaeret smaragdum in cerebro gallinae. Xcc etiam at co quod ad cognitionem tendit, perniciosa est: quandoquidem et 'xue inquirere speculativam cognitionem. puta geometriam, « iurecoosuh[us], nul praeficam etiam in ngibilibus, nutn COnsiliu[m] de vliq[ui]j agendo, n[on] puero, stultum, non perniciosum c[on]t[ra]. Nec etiam ex eo quod n[on] futura vel occulta terminatur, perniciosa est: quoniam si qui-» illamc[on]t futura aut occulte ab litanine inquirerer, vane inquireret, quonhm ille non potest c[on]t[ra] dare Je his notitiam, non tamen pernidoae inquirerau Et, breviter, in huiusmodi inquisitionibus magis relucet hominem stultum quam pernidosm[us] esse. – Et confirmatur. Quia sicut non est p[er]niciu[m] ex suo genere committere vanitati fortunae futurum dominium exterioris rei, etiam cum periculo perdendi. ut fit in amnibus ludis fortunae; ita non est perniciosum committere fortunae vanitati cognitionem singularium, quae non »Unt de perfectione intellectus, dnc cuiusque damno. Hoc autem importat vana inquisitio lutorum. – Non est ergo ex propria natura p[er]niciu[m] vana inquisitio futurorum, sed ex Ecclesiae prohibitione, iuxta dictum Gratiani, XXVI, qu. n. cap, *Sors*.

In oppositum autem est quia haec inveniuntur in utroque Testamento Jamnata, scilicet a Moyse · et Paulo Apostolo ·. Huiusmodi m[is]c[us] non sunt mala quia prohibita, sed ideo prohibita quin mala.

III, Ad evidentiam huius, sciendum est vanas occultorum ir[K]ui[us]irioncA dupliciter fieri posse: primo, ut vana; secundo, m[od]o utilia ud cognitionem occultorum. Si fiam ut

t

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

a

vana, sic constat quod fiunt ut in veritate eunt: quia vana in veritate sunt. Et sic, cum vacare vani», inquantum huiusmodi, nullam maiorem culpam quam vanitas sit, ponat; consequens est quod exercere inquisitiones vanas ul vanas, licet iit secundum sc malum, non tamen perniciosum est. Unde veniale tantum peccatum est si quis utatur huiusmodi inquisitionibus vanis ut vanis, hoc est non expecting notitiam cx lpsis nisi a casu.

Si vero liant ut utilia, cum non sint secundum veritatem utilia ratione sui, sed ratione secretae virtutis daemoniacae, inquisitiones istae cx genere suo sunt perniciosae: quoniam uti vanis ut utilibus secundum secretum vim daemoniacum. manifeste pernicio⁹rum est.

Ncc obstat si dicatur quod inquisitiones istac, ut utiles, non fiunt secundum secretum vim daemoniacam, sed secundum secretam quandam vim nobis incognitam. Dicunt enim inquisitores isti quod non invocant, ncc invocare intendunt daemonem: sed uti talibus quia experiuntur illa esse utilia ad huiusmodi cognitionem occultorum. Hoc, inquam, non obstat. Quoniam cx quo secreta illa virtus in veritate est virtus daemoniaca, nisi homo utens illa excusctur propter ignorantiam, diabolicae sc societati immisect tacite cx hoc ipso quod utitur sanis ut utilibus secundum secretum vim ignotam: debet enim curam habere °Pcrum «uorum, ut sciat quid facit -.

Quando vero ignorantia in istis excuset u mortali, ct quando non, cx communibus ignorantiae regulis indicandum est. Rationi autem consonum est ut credentes absque haesitatione aliqua inquisitiones aliquas, quae in veritate sunt vanae secundum sc, utiles nutem cx daemone, esse utiles cx divina nut naturali, secreta tamen, virtute, ct pro tanto eis utentes ac cis inhaerentes, sic tamen quod parati sunt nullo modo facere si ambiguum esset quod cx daemone essent, excusentur a mortali: nisi forte laborarent ignorantia affectata, nut crassa ct supina; hos enim non audeo excusare. Talia enim videtur ignorantia (eorum] qui utuntur quodam versiculo Psalmistae nd hoc ut anulus super protenso filo moventur: constat enim cx Deo non esse inditam virtutem sacris verbis ad huiusmodi levitates, ncc cx natura inesse verbis illis hanc virtutem; cx daemone igitur. Et hoc unum dixerim ut cx hoc alia scias iudicare. diligenter notans quod Extra, *de Sortileg.*, cap *J:x tuarum*, presbyter in secreto loco cum infami ud inspectionem astrolabii propter furtum inveniendum cx zelo ct simplicitate accedens, *non modicam peccati maculam contraxisse* dici(ur. Iste siquidem animum invocandi daemonem non habuit: invocavit tamen laate de facto non cx ignorantia excusante, quia cum infami, et in loco privato, ct presbyter. Ratio autem excusans primos est quia non per sc, sed per accidens ct materialiter tantum tales immiscent sc tacite cum daemonibus. A toto autem omnino excusantur qui credulitatem hanc falsam cx consilio sapientis acceperunt, ct proptcrca his vanitatibus sc immiscuerunt.

Sunt igitur huiusmodi vana, quatenus pro utilibus habentur, secundum genus suum superstitiosa. Ac per hoc, inquantum vana, et inquantum superstitiosa, ideo sunt prohibi⁹t quia mala, ct non e converso.

IV. El cx hoc habes quod licet Ecclesia moneat * abstinere etiam n licito usu astrologiae, somniorum, linearum, ct huiusmodi, in praenuntiationibus, propter periculum declinandi in usum illicitum, sicut accidit in usu iuramcnii; non tamen absolute prohibet, in communi loquendo, nisi quatenus sunt vana aut superstitiosa. – Dixi autem, *in communi loquendo*: quia in tali materia, puta in electionibus, quia debet eligi melior ct non debet committi fortunae electio, ideo in speciali sunt prohibitae sortes. Exira, *de Sortileg.*, cap. ult. Et hic etiam sunt prohibitae quia malae secundum se in tali materia. Et simile est in prohibitione sortium cx paginis Evangelicis quoad saccularia negotia, propter scilicet divinam irreverentiam: ut Augustinus * dicit, XXVI, qu. n. *Hi qui,*

Quod autem prohibitiones omnes de his sic sint intelEgendae, scilicet inquantum vana aut superstitiosa aut alias mala, manifestatur ex quatuor. Primo, cx studio doctorum ad discernendum ad quid astra, somnia, avium motus, cie., i

sunt utilia secundum naturam , ct ad quid non; concludendo quod uti cis vecundum quod sunt cx natura utilia, non est peccatum. Si enim essent mala aliqua quia prohibita, non oporteret hanc discretionem facere.

Secundo, cx hoc quod tot textus qui habentur in Decretis, causa XXVI, pet tot quaestiones, divinationem, incantationem vel superstitionem afferendo, haec spcciar⁹c ad ritum paganorum, culturam vel societatem daemonum, insinuant.

Tertio, cx hoc quod ius divinum in hac materia, *Dei. xxm ”, Xnn inveniatur in te qui observet somnia et auguria*, exponitur secundum dictam glossam, scilicet, *vana aut superstitiosa*. Multo ergo magis ius humanum, ubi aliter non exprimitur, interpretabimur sic.

Quarto, ex hoc quod Apostolus, *Gat. iv -*, non dixit °Y«vα observatoribus temporum quod in vanum in eis laboraverit: sed dixit: Timeo *ne in vanum in vobis laboraverim*, significans sc timere ne tempora superstitiose observaverint, et sic in vanum in cis laborasse: ; ut etiam Augustinus exponit, ut habetur XXVI, qu. vn, cap. *Quis existimaret*. Hoc enim modo timens Ecclesia ne ad superstitiosa filii sui declinent, horret, damnat punitque haec, non iniiciendo laqueum aninmbus, sed prohibendo quae mala sunt, ct monendo ne etiam licitis in huiusmodi sc impil-eent, ne paularim declinent in perniciosa. Et si Christiani intclligerent celsitudinem gradus sui ♦, quo, *divinae facti consortes naturae**, adseili sunt in membra Christi **. ct datum est eis omnibus processe -, naturalibus ct daemonibus, iuxta Domini promissionem, Murci ult. *. ubi dicitur, *Signa autem cos qui crediderint haec sequentur* etc.; neque a signis caeli, neque ub aliis quae gentes, quae homines non Christiani timent, metuerent sibi -; sed, Christianitas virtute, super omnia scipsos agerent, felicissime omnia calcantes -.

V. Ad obicctioncs autem in oppositum allatas in principio dubii *, inm palet responsio. Quia loquuntur dc inquisitionibus istis quatenus vanae sunt ct infra vanitatem sistunt, excepta ultima confirmatione. Ad quam dicitur quod non est eadem ratio dc dominio rei temporalis, ct de cognitione. Quoniam essus fortuitus, cx convention⁹e hominum, potest esse utilis ad translationem dominii, ut patet in ludis fortunae ct in sortibus divisoriiis: non subesi autem humanae voluntati quod casus fortuitus sit utilis ud cognitionem oc<ullorum. Et ideo argumentum non valet.

Gratianus autem, in oppositum allatus, veriticatur quoad munitionem Ecclesiae, ul diximus -. Et quQad cessationem inquisitionis per sones. non vanas, sed a Deo olim probatas, propter rationem in hoc articulo, ad tertium, ab Auctore assignatum ex differentia inter legem novam ct veterem. Quamvis fuerit etiam alia ratio: scilicet pronius illius populi ad idololatriam, in qua vidcbnnt responsa dari gentilibus. I ndc Saul, cum non haberet a Deo responsum, ad pvlhotiis se convertit divinationem, 1 *Reg*, xxvm -.

VI. In responsione ad primum ct secundum eiusdem secundi articuli, nota quod divinatio, licet subjective sit in intellectu, in quo est tam inquisitio quam cognitio, sive debite sive indebite habeatur; quia tamen includit ordinem ad voluntatem, cuius est uti pacto cum daemoniis, ideo Auctor cx hac parte ponit ipsam speciem esse superstitiosis, quae vitium in voluntate est, sicut religio est virtus in voluntate. Et licet uti pacto daemonis, absolute loquendo, videatur ad societatem, et non ad cultum spectare; ac per hoc, divinationem non esse speciem superstitionis, cuius est exhibere cultum creaturae, etc,: si tamen diligentius attendamus quod ratione divinae excellentiae sublectionem profiteri Deo religionis est, videbimus quod ratione affectatae excellentiae divinae a daemone profiteri sc subiectum daemoni, implorando illius consilium vel auxilium, superstitionis est. Constat nutem quod uti pacto cum daemone est profiteri sc indigentem daemone, ac per hoc illi subditum : omnis enim indigens, quatenus indigens est, subiicitur illi cuius opera indiget ; propter quod Propheta deitatem cx nullius indigentia probat, dicens *: *Dixi Ιληη'ηο: *1^*. Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges*.

uu

•a-.,, xxvi.

Pxiv LṪ
' 4' K1'

1

•I 4. , qa
m. 1, qn. »
trt 6.

' [»., a?, i
»tn. e
•Il Feu.cqu
« n. p.
-lj]O.
m vm. ic.
ul «m. r.
• tin. if
• v«n r r

• brux a» «,
tex t

• Lss. Gf. I.
t f i. n.

• Vm. u

• Ub. VUI,
IV
• An. prxe.

?

T

vni.u

3

*■ - '

•bK.ot.sq
t

ARTICULUS TERTIUS

I TRU.M SIT DETERMINARE PLURES DIVINATIONIS SPECIES

Ik Sortib., cap. ui.

TERTIUM SIC PROCEEDITUR. VidetUF quod sR determinare plures divinationis species. Ubi enim est una ratio peccati species. Sed in omni divinatione est una ratio peccandi: quia scilicet utitur aliquis paeto daemonum ad cognoscendum lutura. Ergo divinationis non sunt diversae species.

2. Praeterea, actus humanus speciem sortitur ex tunc, ut supra habitum est. Sed omnis divinatio ordinatur ad unum finem, scilicet ad praenuntiationem futurorum. Ergo omnis divinatio est unius speciei.

3. Praeterea, signa non diversificant speciem peccati: sive enim aliquis detrahat verbis, vel scripto vel nutu, est eadem peccati species. Sed divinationes non videntur differre nisi secundum diversa signa ex quibus accipitur praecognitio futurorum. Ergo non sunt diversae divinationis species.

Sed contra est quod Isidorus, in libro *Ely-mo.* *, enumerat diversas species divinationis. Respondeo dicendum quod, sicut dictum est omnis divinatio utitur ad praecognitionem futuri eventus aliquo daemonum consilio et auxilio. Quod quidem vel expresse imploratur: vel praeter petitionem hominis, se occulte daemon ingerit ad praenuntiandum quaedam futura quae hominibus sunt ignota, eis autem cognita per mudos de quibus in Primo dictum est. Daemones autem expresse invocati solent futura praenuntiare multipliciter. Quandoque quidem praestigiosis quibusdam apparitionibus scilicet aspectui et auditui hominum ingerentes ad praenuntiandum futura. Et haec species vocatur *praestigium*, ex eo quod oculi hominum *praestringuntur* 4. - Quandoque autem per somnia. Et haec vocatur *divinatio somniorum*. - Quandoque vero per mortuorum aliquorum apparitionem vel locutionem. Et haec species vocatur *nigromantia*: quoniam, ut Isidorus dicit, in libro *Etymo!* *. < *nigrum* ' > *graece mortuus*. < *mantia* * *divinatio nuncupatur: quia quibusdam praecantationibus c, adhibito sanguine, ridentur resuscitari mortui divinare et ad interrogata respondere*. - Quandoque vero futura praenuntiant per homines vivos: sicut in arreptitiis

patet. Et haec est divinatio per *pythones*: et ut Isidorus dicit *, *pythones a Python Apolline sunt*, dicit, qui dicebatur esse auctor divinandi. - Quandoque vero futura praenuntiant per aliquas figuras vel signa quae in rebus inanimatis apparent. Quae quidem si appareant in aliquo corpore terrestri, puta in ligno vel ferro aut lapide polito, vocatur *geomantia*; si autem in aqua, *hydromantia*; si autem in acre, *aeromantia*; si autem in igne, *pyromantia*; si autem in visceribus animalium immolatorum in aris daemonum, vocatur *aruspicium*.

Divinatio autem quae fit absque expressa daemonum invocatione, in duo genera dividitur. Quorum primum est cum ad praenosendum lutura aliquid consideramus in dispositionibus aliquarum rerum. Et si quidem aliquis conetur lutura praenosceret ex consideratione situs et motus siderum, hoc pertinet ad *astrologos*; qui et *genetici* dicuntur, propter natalium considerationes dierum. - Si vero per motus vel voces avium, seu quorumcumque animalium; sive per sternutationes hominum, vel membrorum saltus: hoc pertinet generaliter ad *augurium*, quod dicitur a *garritu artum*, sicut *auspicium* ab *inspectione avium*, quorum primum perlinet ad aures, secundum ad oculos: in avibus enim huiusmodi praecipue considerari solent. - Si vero huiusmodi consideratio fiat circa verba hominum alia intentione dicta, quae quis retorquet ad futurum quod vult praenosceret, hoc vocatur *omen*. Et sicut Maximus Valerius dicit *ominum observatio aliquo contractu religioni innexa est. Quoniam non fortuito motu, sed divina providentia constare creditur quae fecit: ut. Romanis deliberantibus utrum ad aliquem locum migrarent, forte in tempore centurio quidam exclamavit. < Stenifer, statue signum: hic optime manebimus >; quam vocem auditam pro omine acceperunt, transeundi consilium omittentes*. - Si autem considerentur aliquae dispositiones figurarum in aliquibus corporibus visui occurrentes, erit alia divinationis species. Nam ex lineamentis manus consideratis divinatio sumpta *chiromantia* vocatur, quasi *divinatio manus*: *chiro* enim graece dicitur manus. Divinatio vero ex quibusdam figuris

Jtiticlar. • *plum* l'.
p; ct. - *rd* Va.
7J - *iiifintiomini* Va; Aflat *j^utione* l'.
I *prMifrbtpuntur*, - *praettriu^antur* AD, *pra. ittgutur* G, *ptai-Ulpirtttr* !.. *perstringuntur* P.
O nZ/p-ww. - *niffrot* l»K, *nicrtMi* ed. a. - Pou *mof-fwu** D eJdt lallat; pmt *mantia* l' iddit nero.
{> *prMcantatiombui*. - *trtc.intatiaMibnj* l «K.
rj et ut *hidorui* dicit.- ut *itidarui* ut /iidorun dicit DIK.
ct tild>ru9 Jiat E. - Pro lythuit, P.
fi) »n lOrno. - uiiftuc **AHEFP**G ot prin» a wiper Hjkucam «rip«n CK, *magne* l. i» uitftrr »G, *in vitra* oipor ru>a?4 D: iu rpwr cd. a; *in byio* id c«n. HL.

O cttiR. - Ota. AftF, *quando* P. - Pit» *aliamm* ABCE FHlKUt.
< *pconmn.* - *pertinent* PL>x - Pro *fwatlct*. tf'cucratu.-i l.
mahtici D, *cenatici* pC, ^rncatici ed. .t, pc^etk' aci P; *natalium*, *natalilium* G, *naturalium* l.
M alia. - ubique P. - Pr> *rc^iut*. target ARI.
u) .VxiimuJ Valerius. - Valerttu P. - Pro *innexa*, *an-nexa* l'CEGIlbD.
) *quidam*. - *quidem* ABCDFHK, i.
O Ain»rl». - ilptit PGUC ct a. - Pm *apparentibus appamtu* A IICDEF IIK; po» i; *atutimautia*. *rfatulanumtia* PH\ *ryatuiarUa* DG.

in spatula alicuius animalis apparentibus, *spatuli-
niantia* vocatur.

Ad secundum autem divinationis genus quae est sine expressa daemonum invocatione, pertinet divinatio quae fit ex consideratione eorum quae eveniunt ex quibusdam quae ab homihibus serio fiunt ad aliquid occultum inquirendum: sive per protractionem punctorum (quod pertinet ad artem geomantiae); sive per considerationem figurarum quae proveniunt ex plumbo liquefacto in aquam proiecto; sive ex quibusdam cedulis *, scriptis vel non scriptis, in occulto repositis, dum consideratur quis quam accipiat; vel etiam ex festucis inaequalibus propositis, quis maiorem vel minorem accipiat: vel etiam ex ' taxillorum protectione. quis plura puncta proficiat; vel etiam dum consideratur quid aperiendi librum occurrat. Quae omnia *sortiunt* nomen habent.

Sic igitur patet triplex esse * divinationis genus. Quorum primum est per manifestam daemonum invocationem: quod pertinet ad *nigrontanticos*. Secundum autem est per solam considerationem dispositionis vel motus alterius rei: quod perti-

net ad *augures*. Tertium est dum facimus aliquid ut nobis manifestetur aliquid occultum: quod pertinet ad *sortes*. Sub quolibet autem horum multa continentur, ut patet ex dictis.

An primum ergo dicendum quod in omnibus praedictis* est eadem ratio generalis peccandi, sed non eadem specialis. Multo enim gravius est daemones invocare quam aliqua facere quibus dignum sit ut sc daemones ingerant.

An secundum dicendum quod cognitio futurorum vel occultorum est ultimus finis, ex quo sumitur generalis ratio divinationis. Distinguuntur autem diversae species secundum propria obiecta sive materias: prout scilicet in diversis rebus occultorum cognitio consideratur.

At» tertium dicendum quod res quas divinantes attendunt considerantur ab eis non sicut signa quibus exprimant quod iam sciunt, sicut accidit in detractioe T: sed sicut principia cognoscendi. Manifestum est autem quod diversitas principiorum diversificent speciem, etiam y in scientiis dc-

o) quae. – qvovd l*0.
x) cedulii. – tchrJulii P. – noa uni. AttF.
p) rliaut cx. ~ atf.vH 4 D, om. P.

■ triptrx (-C – multiplex l, triplex Pa, jmoJ triplex est C.
7; ./r.'r.n hone. – .Irm/mtirjitonc PGj, Juttractorc 0.
uj ctiam. – Otu. ABI pC

Commentaria Cardinalia Caietani

In aniculo tertio eiusdem quaestionis nonagcsimac quintac, notj penes quid distinguitur expressa a tacita invocatione daemonis, scilicet penes intentionem * hominis. Quum intollige dupliciter haberi pro expressa: primo, cum invocat daemonem; secundo, cum aliquid facit quod scit ex diaboli virtute operari, ut faciunt incantatores. Utrique namque expresse daemonem invocant ex intentione, verbo vel facto. Ei tunc intervenit pactum factum, ct» non cum illo homine, factum tamen cum aliquo alto qui assistet illis operibus, ostendendo vel operando. – Tacita nutem invocatio daemonum tunc solummodo est quando aliquis talibus sc implicat ut dignum ait daemonem illis sc immiscere -, quamvis hoc sit praeter intentionem talis hominis: ut in multis enumeratis in littera habes.

II. In eodem articulo, circa apparitiones daemonum, nota quod quinque madis contingunt huiusmodi visiones: tribus secundum sensus exteriores, ct duobus secundum interiores -. Contingit siquidem exterius a daemone induci, primo, verum corpus: aliunde acceptum, ut cum verum semen, vestem, ct huiusmodi, offert; aut tunc formatum commiscendo naturalia activa ct passiva, ut serpente» factos per magos Pharaonis, *Exod.* vit -, ct volucres factos loco sociorum Diomedis submersorum, ut Augustinus dicit. XVIII *de Or. hei* *.
Contingit secundo, non verum corpus, sed similitudinem aliquam corpoream offerre exterius, ex naturalium tamen operatione consurgentem: ut Augustinus dicit, ibidem, dc Arcadibus et sociis Ulyssis. Et in phialis aquae, vel polito corpore, apparent quandoque similitudines quaedam a daemone procuratae, cum ad huiusmodi invocatur. Et frequenter accidit cum daemones in assumptis corporibus humanis apparent vigilantibus, conversantur cum cis, familiariter colloquentcs ct concumbentes, quandoque etiam munera vera offerentes eisdem. Non enim habent veras carnes et vera ossa ncc membra, sed carnis ct membrorum similitudinem, non solum visibilem, sed palpabilem ct solidam, ita ut sentiantur tanquam humanae personae: ut α multis fide dignis ex propria experientia narrantibus audivi. – In duobus tamen deficere ab humanis percepi cor-

poribus. Primo, in temperamento camis. Nam confesius est ipse *mendacii pater*, cum eius caro, quasi glacialis, molesta esset tactui humanae carnis, sc non posse melius facere. Non potest enim sic commiscere naturalia, absque vera generatione hominis, ut carnem humanam efficiat; et simili ratione, non potest semen humanum efficere: propter perfectionem horum ct similium effectuum requirentium propria naturalia activa perfecta. Et ex hoc patet quod verissimum est quod Christus post resurrectionem dixit: *Palpate, ct videte: quia spiritus* (seu daemonium) *carnem et* (Kin *non habet*, Ioan, xx -, et Luc. ult. ♦ – Secundo, in delectatione tactus et concubitus. Est enim tanto personarum humanarum commixtio naturalis delectabilior quanto verum supercxcedit verisimili.

Et hacc sunt dicta ct pro declaratione veritatis, ct pro confutatione *sapientum in oculis suis* negantium daemone.» Qui. si Ecclesiae non credunt, accipiant fidei Christianae testimonium vel ab hoste. Ex eisdem namque cognovi quod volunt daemones personas has fidem Christi relinquere. Quorsum hoc, si fides Christi daemoni non displiceret; Neque somnia aut extases, aut subita momentancave aliqua*; sed diuturnas familiaritates, sicut inter homines, sensibiliter, cum effectibus sensibilibus, non vetularum. non insensatarum aut malenconicarum, ut aiunt, personarum, narro. Sed quia *habent Moysen et Prophetas* -; ct scriptum est * quod fides *donum Dei est*, non horninum voluntatis; ct *non est volentis neque currentis, sed miserentis Dei* «: ideo. etc.

Contingit tertio, secundum exteriorem sensum apparere aliqua quae ncc in veritate ncc in similitudine extra sunt, sed ex parte videntis causa est. Et talia videntur praestigia daemone commovente humores aut spiritus hominum sicut accidit febricitantibus videre similitudines in parietibus, ct huiusmodi; ut Philosophus dicit, in libro dc *mno et Vigilia* *.

III. Contingit ct secundum interiorem sensum apparitiones daemonem causare \ Vel in alienatione a sensibus. - <X Sive per nimiam attentionem: ut accidit superbis contemplatis is, qui a daemone illuduntur in variis imaginibus. –

• Ct. ool Y.

• O. rap. r.

• Cf. num. ut.

• Ver-. ».

• Cap. «nu.

• Art. «».

• Vtn. 23-

• Ver». 9.

3

• Ven. 8

· u 2■»<.

• V<rx to. *

rerē ꝛ aliquid a daemone sponte occurrente, quod quandoque licet propter utilitatem aliorum, maxime quando virtute divina potest compelli ad vera dicendum: et aliud est daemonem invocare ad cognitionem occultorum acquirendum ab ipso.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, *ad Siniplicianinn* *, *non est absurdum credere aliqua dispensatione permissum fuisse ut, non dominante arte magica vel potentia, sed dispensatione occulta, quae pythonissam et Saulem latc-*

bat se ostenderet spiritus iusti aspectibus regis, divina eunt sententia percussurus. Vel, non vere spiritus Samuelis a requie sua excitatur est, sed aliquod phantasma et illusio imaginaria. diabnli machinationibus Jacta: quam Scriptura Saniueleni appellat, sicut solent imagines rerum suarum nominibus appellari.

Ad tertium dicendum quod nulla utilitas temporalis potest comparari detrimento spiritualis salutis, quod imminet ex inquisitione occultorum per daemonum invocationem.

ꝛ) quaerere. — inquirere I*^D.

Commentaria Cardinalis Caietanl

• N -<n- n
nam ui.

In articulo quarto eiusdem nonngcsimacquinuc quaestionis, primo declarandi sunt termini; deinde discutiendae ꝑꝑ. sunt rationes conclusionis . In primis scito, primo, ly *illicita*, tam in titulo huius articuli quam in titulo quatuor sequentium articulorum, licet absolute comprehendat illicitum quovis modo, scilicet venialiter vel mortaliter, et non valeat argumentum, *Hoc est illicitum, Ergo mortale*: ubi tamen quaeritur de licito vel illicito ex suo genere, et est sermo de genere contrario virtuti necsssikriae ad salutem, dubium non est quod peccatum mortale principaliter quaeritur; quoniam omne de illicitum peccatum mortale est, nisi propter imperfectionem actus sit veniale. Et quii sic est in proposito, quoniam de divinatione et universaliter de speciebus superstitionis est quaestio, et superstitio vitium est genericum contrarium religioni, necessariae ad salutem aeternam; ideo et cum inquiritur, et cum in conclusione principali responsive dicitur quod est illicita, intelligitur de illicito ex suo genere, ac per hoc de mortali peccato. Est ergo litterae sensu» quod invocatio daemonum est mortale peccatum ex suo genere.

11. Scito secundo, quod ly *pactum cum daemone initum* potest dupliciter accipi. Uno modo, pro conventione aliqua cum daemone facta: puta, *7u facias aut dicas hoc, et ego hoc*. Alio modo, pro sociali actu cum daemone. Et licet haec vocabula *pactum* et *foedus* sonent conventionem, ac per hoc, cum toties replicantur haec verba, videntur sic accipienda: si quis tamen diligenter consideret intentionem et verba Auctoris, hanc primam interpretationem non exiget. sed in secunda permanebit, scilicet de actu sociali.

Et intentio quidem Auctoris manifesta est. Quoninm intendit quod invocatio daemonum sit illicita ut per totum, et specialiter in responsione ad primum, patet, ubi distinguit inquisitionem invocativam daemonia contra inquisitionem per occursum daemonis.

Verba autem Auctoris ad hoc in hac littera clara sunt in prima ratione, cum dicit: *quod scilicet est pactum expresse cum daemone initum per ipsam daemonis invocationem*. Ex his namque eubiunctis verbis, scilicet, *per ipsam daemonis invocationem*, explanavit in quo consisteret pactum, scilicet in ipsa invocatione: ita quod invocatio expressa est pactum expressum. et invocatio tacita est pactum tacitum. Constat autem quod invocatio est actus socialis. Ergo. – Amplius, in quaestione sequenti, in art. i, ad 3, Auctoris verba sunt ista: *Exquirere cognitionem futurorum a daemonibus non solum est peccatum propter hoc quod ipsi futura non cognoscunt: sed propter societatem cum cis initam, quae etiam in proposito habet locum*. Ubi clare manifestat quod appellatione pacti intelligit societatem. ita quod, quando legeris pactum vel foedus initum, intellige societatem initam, expresse per invocationem, tacite per opus cui merito daemon sc immiscet.

Et bene haec notato, quo»! actus invocationis, seu cuiuscumque recursus ad daemonem, est saltem societas inita quia est initium societatis cum daemone. Et vocatur pactum initum, sicut etiam societas inita: quoniam societas

claudit in se pactum, foedus seu conventionem, etsi non verbo, saltem facto ipsius societatis, de ipsa societate. quod sic etiam primae interpretationi locus sit sane intellectae.

Unde nd rationis primae discuuiioncm descendere amplius non oportet. Quoniam ex eo quod societatem initam cum daemone, ex hoc ip-o quod invocatur daemon, menilest mortale peccatum esse monstratum est. ratio prima dare concludit.

IU. Sed secunda ratio, quae ex parte eventus se tenet, non caret ambiguitate: quoniam videtur minus efficax. Quoniam eventus, licet addat ad gravitatem peccati, non tamen constituit peccatum. Et propterea ex eventu non potat probari invocationem csic illicitam. Praesertim quia eventus iste, scilicet decepdonis, non est intentus ab imocante, sed praevisus, et in potestate sua remanet quod se praeservet a tali eventu in his quae sunt necessaria ad salutem.

Ail hoc dicitur quod licet eventus ut est in exccutione, non constituat actum malum aut bonum, sed peiorem vel meliorem, ut tamen est in sua causa, constituere potat netum malum, qui i sic redundat in obicctum >eu tinem: ut patet de bove cornupcU non incluso o domino post cognitionem eius*; certum est enim quod ex hoc ipso quod bos est nocivus hominibus, ipsa non-inclusio dus mala est. sive eventus laesionis sequatur sive non. Unde in proposito, quia invocatio daemonis est ex natura sua nociva humanae salutis, sive sequatur laesio in homine invocante m\c non. actus ipse est illicitus.

Manifestatur autem actum istum quo invocatur daemon ul divinandum, eisc ex natura sua nocivum homini, ex parte t.im daemonis quam hominis. Nam daemon intendit, utpote hostis, perditionem nostram per omnia opera sua. Homo quoque, ex huc ipso quod cognitionem mendicat a daemone, sc olfct ad initium saltem credendi illi, et cavendi vel operandi secundum verba illius, vel saltem secundum proprium iudicium collutis auditis a daemone cum occurrentibus. Haec autem cum per se ex natura talis invocationis consequantur, et importent assueluctionem hominis ud credendum daemoni astutissimo et per multa vera scienti deducere hominem in perditionem, consequens est ut netum illicitum reddant. Et hoc est malum quod in littera ponitur, scilicet nssuctio ad credendum daemoni. Nec est in potestate hominis assucti praeservare se a fallacia. Si enim homines a daemonum conversatione alienos oportet tam armatos esse, *quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates tenebrarum harum*. ut Apostolus dicit, *Ephes.* vi .; quomodo inermes, immo subditi dat- * tt moni ex hoc ipso quod ad cum confugiunt, poterunt se praeservare? Divina namque iustitia deserendi sunt m *manu hostili*, ad quum recurrunt.

IV. Circa divinationem, et universaliter invocationem daemonum, dubium adhuc unum occurrit, an possit fieri absque cultu daemonis. Et est ratio dubii quia ex eo quod est species superstitionis, sequitur quod spectet ad cultum.

• (? an. *AJ*
Srlh

rrt ia Sato.
.. *Cl* cap.
U^L St 3r:
Birr.

• Qf. »».

• AH. S-

*Xû il

. 5 ▼ u
ui.

no.

’Π)

n

• a 09· μ^h

rrt 11 SeitJ.

•t>; n. xxhi.

Ex eo vero quod aliquis potest invocare daemonem ut socium aut amicum absque omni oblatione, reverentia et caeremonia, apparet quod inquisitiones huiusmodi fieri possint absque superstitione et cultu: quidquid sit de alio genere peccati. – Et confirmatur. Quin si divinatio et huiusmodi invocationes essent necessario cum cultu daemonis, sequeretur quod essent manifeste actus infidelitatis protestativi: ac per hoc, facientes haec incurrerent poenas apostatarum seu haereticorum, lineae autem constat esse falsa: ut patet *de Haeret.t* cap. *Accusatus*, in Sexto, ubi, nec negotium fidei impediatur, dicitur quod inquisitore* hacresum non se impediunt de divinationibus et sortilegiis, *nisi haeresim sapiant manifeste*. Et aliae sunt in iure poenae haereticorum ·, et aliae sortilegorum *, ut patet. Non ergo huiusmodi divinationes et invocationes sunt necessario cum cultu daemonum.

V, Ad hoc dicitur quod opera divinationum et observationum (quae in quaestione sequenti tractantur), et universaliter invocationes daemonum, dupliciter exerceri possunt, scilicet formaliter et materialiter: et quod m formaliter fiant, ad superstitionem et culturn daemonum spectant; si autem materialiter, extra daemonum cultum formaliter sunt, materialiter tamen nd cultum eorum spectant. Declarantur singula. Sicut detractio dupliciter fieri potest, scilicet animo detrahendi et sine animo detrahendi, et primum spectat ad detrahere formnlitcr, secundum ad dctraherc materialiter; ita invocatio daemonum dupliciter fieri potest. Primo, animo efficiendi id ad quod daemonum invocatio ordinatur. Et sic fit formaliter. Et spectat ad cultum daemonum et superstitionem: ut patet ex auctoritate Augustini, in

II *de Doct. Christ.* ♦, diffuse; et ex Auctore in hoc tractatu; et ex ratione. Quia hacce ordinantur, et ex sua natura et a daemone, qui hacce instituit, ad sublectionem hominis respectu daemonum. Huiusmodi autem sublectio, ratione excellentiae divinae affectatae et intentae a daemonibus, ud superstitionem spectat, sicut subicctio hominis ad Deum ad religionem, ut praedictum est *.

Alio modo potest fieri materiallter: ut scilicet homo separet ab opere animum faciendi id ad quod opus ordinatur; hoc est, quod nolit subiicere se daemoni, sed solum tanquam u sciente vel potente aliquid adilivari, sicut ab allero homine requireret, absque ulla reverentia, etc. El lie ad superstitionem et cultum materialiter spectant: quia opera ista materia sunt superstitionis et cultus, quamvis non fiant tali animo. Nec tamen proptcrca evaditur peccatum mortale: quia opera isto, etiam materialiter, spectant ad societatem daemonum, et constituunt iiiitam societatem formaliter cum daemonibus, ac per hoc cum hostibus Dei et proprii*. Constat namque quod societas cum hoste, sive consummata sive inita solum sit, perniciosa est, et laesae nuiestatia rea: et cum tali hoste, scilicet daemone, contra fidelitatem quam Deo debemus est, et contra nos ipsos, quio dolosi sunt *semper, ubique et in omnibus*. Proptcrca

Xuguitinus, ubi supra ·, dicit hanc *amicitiam mfdclcm et* · C*p. uut *dolosam*. Et procul dubio nd npostasiarn n Deo pertinet hacce societas. Et si vis perpendere gravitatem huius peccati, respice quod sicut ud initium caelestis felicitatis et patriae spectat conversatio in hac vita uin angelis aut sanctis apparentibus quandoque nobis, ita ad initium aeternae damnation'Il et infernalis habitaculi spectat societas cum daemonibus. Et proptcrca in ea est iniquitas consummatu.

Unde patet, quod utraque pnr* quaestionis vera aliquo modo est: absolute tamen et simpliciter serum est quod sunt superstitiones et cultus daemonum.

VI. Propter quod, prima ratio dubii * concedatur quod · X m iv. concludit verum simpliciter, quia oportet quod ista impii-cent cultum daemonum formalitcr vel materialiter.

Rationi autem in oppositum duo dicenda sunt. Primo, quod ex distinctione posita in illa decretali in favorem fidei, non plus habetur quam quod quaedam divinationes non habent cultum daemonum manifestum. Hoc enim consonat dicti* propter illo* qui hacce exercent materialiter tantum. – Secundo quod, referendo etiam decretalem il-lini ad divinatione* et sortilegia formalitcr, distinguendum est de cultu daemonum. Scilicet directe, ut sunt ea quae m reverentiam daemonum ordinantur: qualis est in adorationibus oblationibus, et huiusmodi, quae ad idololatriae speciem spectant. Et haec sapiunt haeresim manifeste, ut patet ex praedictis ·; et inducunt omnes poenas apostata- · itu-mm et haereticorum. Vel indirecte: ut sunt ea quae or-linuntur ad nostrum scire vel operari per daemones, quae id duas ultima* specie* superstitioni* dictum est in an. 2 qu. xcri spectare, et in hac et sequenti quaestione tractantur Hacce enim non sapiunt haeresim manifeste. Quoniam cultum exhibent daemoni eo modo quo in religione cui-tum exhibent Deo iurnntcs per ipsum, pro quanto invocant daemonem od sua commoda; non tamen tantum honorant daemonem, pro quanto non protestantur per hacce cum esse Deum aut infallibilem seritatem, et huiusmodi: nisi consulunt ipsum tanquam scientem aut potentem o-mnin; line enim manifeste sapcrcl haeresim. – Et per hacce patet responsio ad confirmationem.

Haec autem accipe dicta theologice. Quoniam non me impedio, an iuris intentio sit quod contra sortilego» cum iniuria sacramentorum, etc, inquisitore* procedant Gaudeat unaquaeque scientia suis terminis.

VII. In responsione ad secundum, adverte quod istorum duorum modorum dicendi quo» ex Augustino Auctor affert, neuter videtur certus, et uterque habet pro se favorem. Quod enim vere fuerit anima Samuclis, *Eccli. itn* · · v«. dicitur, ubi habentur haec verba de Samucl: *haec dormivit, et notum fecit repi, et ostendit illi finem vitae suae*. Quod vero luerit daemon in forma Samuclis. in Decretis, XXVI, qu. v, cap. *Xec mirum*, habetur, ex Augustino, *de Civ. Dei* ·. *Sub iudice igitur lis est* ·.

m.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM DIVINATIO QUAE FIT PER ASTRA SIT ILLICITA

1· II·, qu. IX, art. 5, xi 3; II Svnf.. xv, qu. 1, <rr. 3, id 4; III *Cont. Gent.*, cap. «uv; Dr *Sortit*, cap. it. De lu.tic. Aitror.; *Ad Gatat.*, cap. iv, Jeer nr.

jpD QUINTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod &^divinatio quae iit per astra non sit ii-Φ licita. Licitum enim est ex consideratione causarum praenuntiare effectus: sicut medici ex dispositione aegritudinis praenuntiant mortem. Sed corpora caelestia sunt causa eorum quae fiunt in hoc mundo: ut etiam Dionysius dicit, iv cap. *de Dip. Nom.* * Ergo divinatio quae fil per astra non est illicita.

2. Praeterea. scientia humana ex experimentis originem sumit: ut patet per Philosophum, in principio *Melaphys.* * Sed per nulla expertimenta aliqui compererunt ex consideratione siderum aliqua futura posse praenosci. Ergo non videtur esse illicitum tali divinatione uti.

3. Praeterea, divinatio dicitur esse illicita inquantum innititur pacto cum daemonibus inito. Sed hoc non iit in divinatione quae fit per astra.

'LTV Iox. u. m.

sed solum consideratur dispositio creaturarum Dei. Ergo videtur quod huiusmodi divinatio non sit illicita.

• Of. in. Sed contra est quod Augustinus dicit, in IV Confess. *: Illos planetarios quos mathematicos vocant, consulere non desistebam: quod * quasi nullum esset eis sacrificium, et nullae preces ad aliquem spiritum ob divinationem diriperentur. Quod tamen Christiana et vera pictas expellit et damnat.

• An. irt. J. U 3. Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ divinationi quae ex opinione falsa vel vana procedit, ingerit se operatio daemonis, ut hominum animos implied vanitati aut falsitati. Vana autem aut falsa opinione utitur si quis ex consideratione stellarum futura velit praecognoscere quae per ea praecognosci non possunt. Est igitur considerandum quid per caelestium corporum inspectionem de futuris possit praenosci. Et de his quidem quae ex necessitate eveniunt, manifestum est quod per considerationem stellarum possunt praenosci: sicut astrologi praenuntiant eclipses futuras. Circa praecognitionem vero futurorum eventuum ex consideratione stellarum, diversi diversa dixerunt.

? ? Ci. Adc. Jc Gr. M. - V. Fuerunt enim qui dicerent quod stellae significant potius quam faciant ea quae ex carum ? consideratione praenuntiantur *. - Sed hoc irrationabiliter dicitur. Omne enim corporale signum vel est effectus eius cuius est signum, sicut fumus significat ignem, a quo causatur: vel procedit ab eadem causa, et sic. dum significat ↑ causam, per consequens significat effectum, sicut iris quandoque significat serenitatem, in quantum causa eius est causa serenitatis. Non autem potest dici quod dispositiones caelestium corporum et motus sint cilectus futurorum eventuum. Nec iterum possunt reduci in aliquam superiorem causam communem quae sit corporalis. Possunt autem reduci in unam causam communem quae est providentia divina 5: sed alia ratione disponuntur a divina providentia motus et situs caelestium corporum. et alia ratione eventus contingentium futurorum; quia illa disponuntur secundum rationem necessitatis, ui semper eodem l modo proveniant; hacc autem secundum rationem contingentiae. ut variabiliter contingant.

d 5, Th. t«CL 14. • 7. Unde non potest esse quod ex inspectione siderum accipiatur praecognitio futurorum nisi sicut ex causis praecognoscuntur effectus. Duplices autem effectus subtrahuntur causalitati caelestium corporum. Primo quidem, omnes effectus per accidens contingentes, sive in rebus humanis sive in rebus naturalibus. Quia, ut probatur in VI Metaphys. *, ens per accidens non habet causam:

et praecipue naturalem, cuiusmodi est virtus caelestium corporum. Quiu quod per accidens fit neque est ens proprie neque unum: sicut quod, lapide cadente, fiat terraemotus, vel quod, homine fodiente sepulcrum, inveniatur thesaurus; hacc enim, et huiusmodi. non sunt unum; sed simpliciter multa. Operatio autem naturae semper terminatur ad aliquid unum: sicut et procedit ab uno principio, quod est forma rei naturalis.

Secundo autem, subtrahuntur causabati caelestium corporum actus liberi arbitrii, quod est facultas voluntatis et rationis*. Intellectus enim, sive ratio, non est corpus nec actus organi corporei; et per consequens nec voluntas, quae est in ratione: ut patet per Philosophum, in III de Anima Nullum autem corpus potest imprimere in rem incorpoream. Unde impossibile est quod corpora caelestia directe imprimant in intellectum et voluntatem: hoc enim esset ponere intellectum non differre a sensu; quod Aristoteles, in libro de Anima ♦ imponit his qui dicebant quod talis voluntas est in hominibus qualem in die inducit Pater virorum deorumque *, scilicet sol vel caelum. Unde corpora caelestia non possunt esse per se causa opentm η liberi arbitrii. - Possunt tamen ad hoc dispositive inclinare: in quantum imprimunt in corpus humanum, et per consequens in vires sensitivas, quae sunt actus corporalium organorum, quae inclinant ad humanos actus. Quia tamen vires sensitivae obediunt rationi, ut patet per Philosophum, in III de Anima * et in I Ethic. ♦ nulla necessitas ex hoc libero arbitrio imponitur, sed contra inclinationem caelestium corporum homo potest per rationem operari.

Si quis ergo consideratione astrorum utatur ad praecognoscendos futuros "casuales vel fortuitos eventus, aut etiam ad cognoscendum per certitudinem futura opera hominum, procedet* hoc ex misa et vana opinione. Et sic operatio daemonis se immiscet. Unde erit divinatio superstitiosa et illicita. - Si vero aliquis utatur consideratione astrorum ad praecognoscendum futura quae ex caelestibus causantur corporibus, puta siccitates et pluvias et alia huiusmodi, non erit illicita divinatio nec superstitiosa.

Et secundum hoc patet responsio ad primum. Ad secundum dicendum quod hoc quod astrologi ex consideratione astrorum frequenter vera praenuntiant, contingit dupliciter. Uno quidem modo, quia plures hominum passiones corporales sequuntur, et ideo actus eorum disponuntur, ut in pluribus, secundum inclinationem caelestium corporum: pauci autem sunt, idest soli sapientes, qui ratione huiusmodi inclinationes λ moderentur. Et ideo astrologi in multis vera praenuntiant: et

a) quod. - Om PGd. - eis om. P. rarum. - rurum ADEHHuJ, ora. E. T) xigoj/ca/. - designa/ Pa, (ocn. dum} daiguat (causam et per) G. 8) divina. - Ocn. PD. <) eodem. - et eodem Pa. ζ) unum. - simpliciter unum Pa. r.) operum. - operationum PGa, om. D. - Pro hoc, haec ACI E. 0» praecpnoicrndoi luturos. - praecogmuccndas futuras 111 HK. praceognMcendum /uturos D.

») procedet. - procedit P. x) hoc quod. - huiutmodi ABiXJK.t. hum-modi fdftröJügi qui ca. l ; pm contingit, contingit autem hoc •K; G legit: dicendum quod huiusmodi astrologos... frequenter vera contiK^it enuntiare duph citer. λ) indinationct,- indinatumit BCEI UKI.pA, rah&ttx» hutufnwi») inclinationi• 1). - Pro modaentur. moderantur DD.

ksLtn. vt

* L.?, III æ til.c. t, J. vTY 'fcd. n.

'Ifottir (Mp. » . xvm 4» nj, γα

Ncc tamen propter hacc quae dicta sunt (nc proluentes philosophiam derideant rationem quasi insufficientem), supponenda sunt casuality seu fortuita corporibus caelestibus omnibus simul sumptis. Quoniam secundum veritatem, a toto caelo non necessario eveniunt hacc, propter naturam possibilis, seu potentiae contradictionis, inventam in istis inferioribus, quae sunt materia actionum caelestium : ut ibidem declaratum est.

IV. Excipiuntur ergo u caelestium corporum omnium simul actionibus necessario inferentibus effectus, duo genera rerum: scilicet entia per accidens, casuality vel fortuita; ct omnia voluntaria ut sic. Utraque tamen caelestibus causis subcvsc aliquo modo non est negandum. Quoniam casuality nc fortuita secundum partes constat nd inclinationes aliquos cx caelo derivatas sequi: ut Auctor expresse dicit in libro III *Contra Gent.*, cap xcn, dicens: *Potest esse quod ex inclinatione caelesti inclinatur aliquis ad eligendum aliquid cui coniungatur per accidens aliquod commodum, ct ex alia inclinatione aliud, ct ex tertia tertium: non autem ita quod cx una inclinatione inclinetur ad omnia.* Hacc ille. Unde habes quod non minus, sed maius est iudicium dc concursu causarum caelestium cnusnmium inclinationes: ct quod potest simul concurrere inclinatio ad inveniendum thesaurum cum inclinatione ad fodiendum puteum, cum non sit maior ratio dc concursu harum quam aliorum. Vcnintumcn scito quod communiter istuc inclinationes non exeunt simul in opera, sed concurrit communiter inclinatio caeli cum aliqua actione ordinatu ad cognitum finem. Ita quod Socrates, verbi gratia, inclinatus ud submersionem in aquis, stimulat^{ur} per modum passionis nd eundum iuxta aquas vel in aquas, nesciens propter quid itu incitatur: ct propter aliquod negotium occurrens navigat, vel ad aquas vadit cx ulio proposito, et sic submergitur. Et simile est in aliis. Ubi vides quod submersio euntis ud tale negotium ibi est effectus casualis seu fortuitus ct per accidens, ct totum hoc non habet unum sed duas causas, scilicet caelum et propositum hominis ad eundum; ct quod ille homo non nccccs^usatur u cuclo, sed incitatur per modum passionis, hoc est per modum quo ira, tristitia, amor, odium, etc., incitat voluntatem nostram; ct quod si in illo homine esset tunc una alia inclinatio caelestis ud iule negotium ibi tractandum quale ille degit, tunc tale per accidens esset secundum utramque sui partem n caelo, non necessario. sed inclinative; ac per hoc. lotum hoc, scilicet submersio euntis ail tale negotium, esset, inclinative tnmcn, α caelo, propter concursum inclinationum simul.

Simili quoque modo sortimur a caelo inclinationes ad eligendum multa: quibus inclinationibus fit quandoque ut ille inclinetur ad eligendum casta, ulter venerea, ulter naturalia, alter contra naturum, alter religiosa, alter ambitiosa. Habent enim electiones ct opera nostra pro causis quandoque non solam aut puram voluntatem, sed voluntatem motam a corporibus, in quibus sunt istac inclinationes α natura provenientes. Et propterea, quamvis opera nostra ut sunt a voluntate non subsint caelo, ut tamen sunt a corporalibus subsunt caelo, sicut subsunt passionibus nostris. Et quemadmodum sapiens dominatur passionibus suis, ita *dominabitur astris* ♦. Videat ergo vir sapiens ut, cum insugatur ad mala aut periculosa, non sectetur stimulos hos: sicut ncc passiones sequi debet. Cum autem ad bona, si ratio non obstat, sectetur illa, etiam si nesciat propter quid: quoniam ad bona agitur quodammodo a superioribus causis.

V, Cavendus ergo triplex est error in huiusmodi. Pri-

mo, ut non quaeramus cx caelestibus supcrnaturalia ' qualia sum mysteria fidei.

Secundo, ut nullum contingentium quaeramus cx caelestibus cognoscere per certitudinem.

Tertio, ut cognitioni per coniccturam quam cx caelestibus habere quaerimus, non inhaereamus, secundum affectum ct cxcutionein, tanquam legi: ut faciunt forte multi principes, qui non exirent domo aut equitarent sine calculo caelesti, habentes quinternos diario» vel hebdomadarios tanquam leges suorum operum, astrologorum compute conditos. Iste namque error parum aut nihil distat u secundo. Secundus namque est error in intellectu contra naturam ct gratiam: iste autem in voluntate contra naturae ct gratiae libertatem. Et errantes in secundi» *digni sunt venia* -, quia ignoranter peccant errantes nutem in tertio *digni sunt duplici poena* -, quia scientes corpora caelestia non plus quam passiones nostras posse, subiiciunt scipsos corporalibus, et *in captivitatem seipsos redigunt*, non *in obsequium Christi* *, sed diaboli. Et vcrificatur dc cis illud propheticum -: *Homo, cum in honore esset, non intellexit: comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis.* Homo namque, secundum rationis dominium super corporalia omnia, *in honore est.* El qui hoc *non m-telhg*it facto, sed tanquam subditus corporalibus operatur cx proposito, *comparatur iumentis*: immo vilior iumentis, quae natura, non vilitate animi subsunt corporalibus. Et propterea iuste n Deo *similis factus est illis*: quia scilicet curam de eo habet Deus sicut dc iumentis, scilicet propter bonum altorum, non propter bonum sui; et propterea (raduntur daemonibus gubernandi qui tales sunt. Quilibet enim horum trium errorum peccatum mortale eu ex suo genere' quia inhaesioncm importat animi humani ad caelestia corpora supra eorum facultates. Hoc enim patet cx dictis - superstitiosum ct daemonicum esse. - Sapientes autem, si caelestes intluxus nasse volunt, non utuntur cis ut legibus, sed dominantur cis, utentes rationis iudicio, atque gratiae divinae lumine et adiutorio si Christiani sunt.

VI. Et cx his patet quomodo intclligcndum est quod corpora caelestia non sunt supra electiones ct opera nostra voluntaria. Et quomodo damnata vel non damnata est consultatio astrologorum circa nativitates hominum ct sequentia, ct huiusmodi -. Hacc enim si ad certitudinem cognitionis contingentium ordinentur; vel. quod idem est, si ut lege utendum est tali figura nativitatis, etc.: diabolica sunt, damnata sunt. Et hoc intendit Augustinus in IV *Confess.* -, etc. Si nutem fiant ad coniccturam habendum naturalium inclinationum, et dominandum corporalibus sapientis, nubi non sunt, prohibita non sunt ut patet cx intcdictis -. ^{trtt}

Et scito quod , licet quandoque veritas aliqua cx istis habeatur, tam debilis tamen est ratio conicctunie ut vix Coniectura sit. Et hoc propter humanam ignorantiam maximae partis causarum caelestium et proximarum. Totum enim id quod cognoscimus in huiusmodi non meretur dici pars quantumcumque minima eorum quae ignoramus dc eodem etlclclu. Quoniam ostra sunt nobis ignote quomodo se habent ad invicem et ad nos. Et quotidie, usquequo completus sit semel totus cursus caelestium, qui ante triginta sex millia annorum non completur*: quotidie, inquam, est novus stellati coeli situs, qui nunquam fuit consideratus, ad quem relati planetae ct astra, quis scit quam causalitatcrn induant, mutant, perdant, etc? Taceo de calculo motuum. Quoniam impossibile forte est habere instrumenta quibus ad amussim sciant ortum ct occasum: ut ab ipsis audio astrologis.

* va*, »5* '6

• AntJ*.£*iL
Id. IlI, a.;.
•MUTv* 'Tk
lect HL
• IW-, 'nuSLK-S, Tt

'HJO. i,
i, vti. 5.
•H u.rja m.
»j-

3

* Ver». S H'

* Ven- 15 H

* Vtrv 10,

* Δλ -,

?

* pioiocn. Crw-prop. V.

↓», bb. U.k>£.
W. ABB. .

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM DIVINATIO QUAE FIT PER SOMNIA SIT ILLICITA

III Cout. Cient., Cdp. cuv.

d sextum sic proceditur. Videtur quod divinatio quae fit per somnia non sit illicita. Uti enim instructione divina non est illicitum. Sed in somniis homines instruuntur a Deo: dicitur enim *lob xxxm* ♦ *At somnium in risione nocturna, quando irruit sopor super homines ct dormiunt in lectulo, tunc aperit, scilicet Deus, aures virorum, et erudiens eos instruit disciplina*. Ergo uti divinatione quae est per somnia non est illicitum.

2. Praeterea, illi qui interpretantur somnia, proprie utuntur divinatione somniorum. Sed sancti viri leguntur somnia interpretari @: sicut Joseph interpretatur somnia pincernae Pharaonis et magistri pistorum, ut legitur *Gen. xi **, et sommum Pharaonis, ut legitur *Gen. xm **; et Daniel interpretatus est somnium Regis Babylonis, ut habetur Dan. n * ct iv **. Ergo divinatio somniorum non est illicita.

3. Praeterea, illud quod communiter homines experiuntur, irrationabile est negare. Sed omnes experiuntur somnia habere aliquam significacionem luturorum. Ergo vanum est negare somnia habere vim divinationis. Ergo licitum est eis intendere.

Sed contra est quod dicitur *Deut. xvm* ♦ *Non inveniatur in te qui observet somnia*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ divinatio quae ininitur falsae opinioni est superstitiosa et illicita. Ideo P considerare oportet quid sit verum circa praecognitionem futurorum de somniis. Sunt autem somnia futurorum eventuum quandoque quidem causa: puta cum mens alicuius, sollicita ex his quae videt in somniis, inducitur ad aliquid laciendum vel vitandum. – Quandoque vero somnia sunt signa aliquorum futurorum eventuum, inquantum reducuntur in aliquam causam communem somniis et luturis eventibus. Secundum τ hoc plurimum praecognitiones futurorum cx somniis fiunt. Est ergo considerandum quae sit causa somniorum: et an possit esse causa luturorum eventuum; vel ea possit cognoscere.

Sciendum est ergo quod somniorum causa

quandoque quidum est interius, quandoque autem exterius. Interior autem somniorum causa est duplex. Una quidem animalis: inquantum scilicet ea occurrunt hominis phantasiae in dormiendo circa quae eius cogitatio et affectio luit immorata in vigilando. Et talis causa somniorum non est causa luturorum eventuum. Unde huiusmodi somnia per accidens sc habent ad futuros eventus: ct si quandoque simul concurrant, erit casuale. – Quandoque vero causa intrinseca somniorum est corporalis. Nam ex interiori dispositione corporis formatur aliquis motus in phantasia conveniens tali dispositioni: sicut homini in quo abundant frigidi humores, occurrit* in somniis quod sit in aqua vel nive. Et propter haec medici dicunt esse intendendum somniis ad cognoscendum interiores dispositiones. – Causa autem somniorum exterior similiter est duplex: scilicet corporalis, et spiritualis. Corporalis quidem, inquantum imaginatio dormientis immutatur vel ab aere continenti vel cx impressione caelestis corporis, ut sic dormienti aliquae phantasiae appareant conformes caelestium dispositioni *. – Spiritualis autem causa est quandoque quidem a Deo, qui ministerio angelorum aliqua hominibus revelat in somniis: secundum illud *Num. xn* ♦ *Si quis fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo ei. vel per somnium loquar ad illum*. Quandoque vero operatione daemonum aliquae phantasiae dormientibus apparent, cx quibus quandoque aliqua futura revelant his qui cum eis habent pacta illicita.

Sic ergo dicendum quod si quis utatur somniis ad praecognoscenda futura secundum quod somnia procedunt ex revelatione divina; vel ex causa naturali, intrinseca sive extrinseca, quantum sc potest virtus talis causae: extendere: non erit illicita divinatio. Si autem huiusmodi divinatio causetur ex revelatione daemonum cum quibus pacta habentur expressa, quia ad hoc invocantur; vel tacita, quia huiusmodi divinatio extenditur ad quod sc non potest η extendere: erit divinatio illicita et superstitiosa.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

3/ interpretari. – interpretati P/\FpG*C ct a, interpretata l. – Pro interpretatur, interpretatu» BEpC, interpretabatur AG, interpretatus at DFliinC, est interpretatus PKu, interpretatus fuit L.
» Iden. – El ideo CDGiK.
γ) Secundum. – El secundum PDGiSk. – PrriJfX. in PD.

3) occurrit. – occurrunt PBDEFIK*.
t) caelestium dispositioni. – caelati dispositioni FiX, caelestium dispositionum P.
ζ) causae. – esse BII, om. PELpC «C a.
η) se non potest. – non se potest ABEFGL, non potest se DH,

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem quaestionis nonogesimaequintac, Iarca causas ct significaciones somniorum, advertenda sunt multa. *Primo*, quoad causas naturales intrinsecas, quot modis fiant ct quid significant, ad medicos ct physicos spectat. Significant siquidem semper suas causas naturales: ut humores aliquos causantes motus illos in phantasia, ut in

littera dicitur; vel superfluitatem potus vini causantis distortionem somniorum, ut Aristoteles inquit, in *de Sotnn. et Vig.* .; et alia huiusmodi.

II. *Secundo*, quoad causas extrinseca* naturales, ct praecipue corpora caelestia, quod quandoque caelestia coq»oni unum ct eundem effectum producunt in duplici esse: sci-

• De *lwm*.
«p. ηj · S. th.
ha. i*.

licet in esse materiali naturali; et in esse proportionali seu conformi. Verbi gratia, pluvia futura primo producitur in quodam effectu conformi ipsi pluviae in animali crocitante; et deinde producitur in esse materiali, quando netualiter pluit. Et tunc crocitatio avis est signum pluviae, tanquam co-ffectus unius communis causae utrimque. Et hoc modo somnia quae A corporibus caelestibus habemus, sunt signa futurorum eventuum. Praccausant namque in hominibus motus phantasiae conformes ipsi communi causae et elfe-etui futuro, ita quod somnium et futurus effectua sunt ctfectus unius communis causae caelestis : et propterca somnium significat illum effectum futurum. Et propterca Auctor dicit in littera quod *secundum hac praecognitiones futurorum plurimum fiunt ex somniis*.

Qualis autem huiusmodi conformitat sit, non videtur ratione comprehendi. Quoniam m ordine id causam, videtur esse analoga quaedam similitudo: quoniam phantasia nostra non nisi analogice caelestibus causis similis efficitur. Non enim est in phantasia similitudo sideris talis, quando n tali sidere movetur: sed motus conformis et analogice correspondens, ut effectus proportionatus teli sideri in tali patiente. – In ordine vero ad futurum effectum, quandoque videtur habere rationem idoli seu similitudini.: quemadmodum apparent in speculo imagines rerum, et experimur in nobis intus habere multorum simulacra. Et hoc Aristoteles, in libro *de Somn. et Vigil.* *, expressit: et dixit *ertificiosissimitm esse somniorum iudicm qui potest similitudines inspicere*; quoniam pluries impediuntur huiusmodi similitudines propter motus nostros proprios, sicut contingit in aquis motis Idola dissipari. Et (alia fuisse somnia Ioscph dc manipuli», et sole et luna et stellis -, patet (non curando a quo fuerint). – Quandoque autem habet rationem, non similitudinis, sed proportionis: sicut si motus crocitantis repraesentat pluviam, non quod fiat in imaginatione animalis imago pluviae, sed quia fit motus quidam correspondent pluviae. Et hoc videtur frequenter accidere. Talia autem videntur fuisse pincernae et pistoris in carcero cum

• Itu., ap. xu Joseph somnia *.

Sed quia lutent nos proportionones et correspondentiae motuum phantasiae in nobis ad futuros vel existentes effectus. quis motus cui respondeat effectui; ideo *artificio-sissimus iudex* et interpres somniorum esset si quis sciret aut cuius causae caelestis sit effectus (alis motus phantasiae, aut cui effectui correspondent; sed hoc scire per certitudinem impossibile est. Quoniam id quod habet multas causas, neutram determinate monstrat, ut in II *Poster.* * patet: constat autem nullum esse somnium α caelo quod non possit ex alia causa provenire, et consequenter non significare illum effectum quem significaret si a caelo esset. Et hoc bene nota, tu qui philosopharis. Et propter hoc

• op.xi», a.4: S. id. Kcl.X»ni.

ego, qui tot habui in vita mea somnia vero, dc remotis praecipue, hoc modo, scilicet per huiusmodi correspondetiam et aliquam similitudinem, – ut si ea scripsissem cum suis eventibus (quorum forte aliqui adhuc pendent), non mirarentur philosophi et theologi, sed stuperent, – incertus dc causa eorundem. sto suspensus. nec unquam mc aut mea illis credidi, ne forte illusio daemoniaca sc immisceat. Fateor tamen quod paucorum aut nullorum interpretatio-nem determinatam novi ante eventum.

III. *Tertio*, quoad cautelam in significationibus somniorum. Quoniam oportet omnes cautelas quae circa cognitionem futurorum ex corporibus caelestibus dictae sunt -, * Art nwuo.. adhibere. Et tanto plus oportet hic esse cautiorem, et minus conliccrc ex somnio, quanto somnium incertissimus effectus est caeli. Si enim, cognita caelesti causa, in aliis coniccturorum generibus trepida restat conicctura futurorum; quid dicendum est quando etiam ignoratur quod hoc indicium. scilicet somnium, a caelesti est causa? Ex somniis igitur soli suspicioni locus relinquitur circa futura contingentia.

IV. *Quarto*, quoad peccatum. Quia invenitur in adhaesione ud somnia peccatum omnibus supredictis · tribus 'IM.κ».. modis quibus invenitur in sequendo caelestia. Et ultra haec , invenitur error in attribuendo somnium uni determinatae causae, puta caelo. Est enim iste error contra omnem nuionem, ut Aristoteles docet, in II *Poster.* quo- * Loc.ce. niim, ut dictum est -, effectus potens provenire a pluribus ' x»* ■ causis nullam earum determinate infert.

Incerta est ergo omnis ex somnio conicctura pendens ex causa extrinseca. Et *i quis incerta causa ut certa uteretur, procul dubio vane inquireret quoad modum, pro quanto supponeret certum quod est dubium, et consequenter acciperet conicctumm certam quae est dubia. Et periculose iste erraret: non tamen perniciose, si infra latitudinem coniccturac maneret. Quod enim periculose erraret, patet, quia facile posset decipi a daemone, ex quo indicia quae incertum est esse a caelo, accipit ut certa a cado. Non perniciose autem, pro quanto infra latitudinem enn-iccturae ex caelo haberi possibilis versatur. Unde Auctor in littera duobus modis superstitionem esse in somniis concludit: quando scilicet est expressa invocatio daemonum; vel quando somnia extenduntur ad ea ad qunc non se possunt extendere, ut sunt habere certitudinem dc contingentibus et aliis quae subterfugiunt etiam caelestia corpora,ere.; tunc enim est Licita cum daemone societas. Nihil autem horum accidit in proposito casu: sed aut mentis compos non est, aut ignorans valde, aut pertinax, qui sic erraret (nisi tot signa caelestis influxus haberet ut minus graviter peccaret); mortale tamen non video, nisi ratione contemptus.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM DIVINATIO QUAE EST PER AUGURIA ET OMINA ET ALIAS HUIUSMODI observationes exteriorum rerum, sit illicita

III *Cont. Gent.*, cap. cuv; *Ik Snrtib.*, cap. v; *In haiam*, cap. n.

an septimum sic proceditur. Videtur quod divinatio quae est · per auguria et omina et alias huiusmodi observationes exteriorum rerum, non sit illicita. Si enim esset illicita, sancti viri ea non uterentur. Sed de Joseph legitur quod auguriis intendebat: legitur enim *Gen. xuv* * quod dispensator Joseph dixit: *Scyphus quem Jurati estis, ipse est in quo bibit dominus meus, et in quo augurari solet*; et ipse postea dixit* fratribus suis: *An ignoratis quod*

• Ver». >

• Vvnu i>

non sit similis mei in augurandi scientia? Ergo uti tali divinatione non est illicitum.

2. Praeterea, aves aliqua circa futuros temporum eventus naturaliter cognoscunt: secundum illud Ierem. vm ◆ *Milvus in caelo cognovit tempus suum: turtur et hirundo et ciconia custodierunt tempus adventus sui*. Sed naturalis cognitio est infallibilis, et u Deo. Ergo uti cognitione avium ud praenoscendum lutura, quod est augurari. non videtur esse illicitum.

e) ea. – /r PKI.u.

de. – Ora. P.

vitae sunt necessaria: sicut sunt immutationes quae fiunt per pluvias et ventos, et alia huiusmodi.

Alio modo instinctus huiusmodi causantur ex causa spiritali. Scilicet vel cx Deo: ut patet in columba super Christum descendente *. et in corvo qui pavit Eliam et in cete qui absorbuit et eicit lunam *. Vel etiam cx daemonibus, qui utuntur huiusmodi operationibus brutorum animalium ad implicandas animas r vanis opinio-

El eadem ratio videtur esse de omnibus aliis huiusmodi, praeterquam de ominibus. Quia verba humana, quae accipiuntur pro omine, non subduntur dispositioni stellarum. Disponuntur tamen secundum divinam providentiam; et quandoque secundum daemonum operationem.

Sic igitur dicendum quod omnis huiusmodi divinatio, si extendatur ultra id ad quod potest pertingere secundum ordinem naturae vel divinae providentiae, est superstitiosa ct illicita.

Ad primum ergo dicendum quod hoc quod lo-scph dixit, non esse aliquem sibi similem in scientia augurandi, secundum Augustinum * ioco dixit, non serio, referens forte hoc ad id quod vulgus de eo opinabatur. El sic etiam dispensator eius locutus est.

Ad secundem dicendum quod illa auctoritas loquitur dc cognitione avium respectu eorum quae ad eas pertinent. Et ad haec praecognoscenda considerare earum voces el motus non est illicitum: puta si quis ex hoc quod cornicula frequenter crocitat, praedicat pluviam cito esse futuram.

Ad tertium dicendum quod Gedeon observavit recitationem et expositionem somnii accipiens * ea pro omine, quasi ordinata ad sui instructionem a divina providentia. – Et similiter Eliezer attendit verba puellae, oratione praemissa ad Deum *

3. Praeterea, Gedeon in numero Sanctorum ponitur, ut patet *Heb*, xi *. Sed Gedeon usus fuit omine ex hoc quod audivit recitationem ct interpretationem cuiusdam somnii, ut legitur *Iudic*. vn ♦ Et similiter Eliezer. servus Abrahae, ul legitur *Gen*. xxiv *. Ergo videtur quod talis divinatio non .sit illicita.

Sed contra EST quod dicitur *Dent*. xvm *: *Non inveniatur in te qui observet auguria*.

Respondeo dicendum quod motus vel garritus avium, vel quaecumque dispositiones huiusmodi in rebus T consideratae, manifestum est quod non sunt causa futurorum eventuum : unde ex cis futura cognosci non possunt sicut ex causis. Relinquitur ergo quod si cx cis aliqua futura cognoscantur, hoc erit inquantum sunt effectus aliquarum causarum quae etiam sunt causantes vel praecognoscentes futuros eventus.

Causa autem operationum brutorum animalium est instinctus quidam quo moventur in modum naturae a: non enim habent dominium sui actus. Hic autem instinctus ex duplici causa potest procedere. Uno quidem modo, cx causa corporali. Cum enim bruta animalia non habeant nisi animam sensitivam, cuius omnes potentiae sunt actus corporalium organorum , subiacet eorum anima dispositioni continentium corporum, et primordiallyter caelestium. Et ideo nihil prohibet aliquas eorum operationes esse futurorum signa, inquantum conformantur dispositionibus corporum cac-testium et aeris continentis, ex qua `proveniunt aliqui futuri eventus. – In hoc tamen duo considerari oportet. Primum quidem, ut huiusmodi operationes non extendantur nisi ad praecognoscenda futura quae causantur per motus caelestium corporum, ut supra ♦dictum est. Secundo, ut non extendantur nisi ad ea quae aliqualiter possunt ad huiusmodi animalia pertinere. Consequuntur enim per caelestia corpora cognitionem quandam naturalem et instinctum ad ea quae eorum

* Mitti». e», * <rx idf Mue. ap. i. w i to < l.M.Clp ut,

»; ill Hrf., ita. »»», ren, 4,

* [o «* i cep. u, «cf». L η

T) huitumodi in rebut. – in rtbus huimmadi G, in huitumndi rebut Va.

i) ll» modum naturae. – in motum {motu DE} naturae ADDEFG IKl.pC ct a, motu naturali P.

l) qua. – quibut P.

Ç) absorbuit, – eartolrif ABEFLpCK ct a, exaorbuit GiC, mm-.uif PDl; abtorbuit et στη. H.

r4) implicanda» animat. – imptuandoi animo» hominum P». accipient. – accipientia ARERE; ebrrrwpC; pro ea, ram GHL pro ordinata, ordinatam Gl.

Commentaria Cardinali-» Caietani

In articulo septimo eiusdem quaestionis nonagcsimacquin-tuc, duo tatitum scribenda sunt, quoniam cx dictis in praecedentibus · patet quomodo signa cx avibus ct anima-libus sumuntur, ct quae subsunt caelestibus corporibus. Primum est quod cum in littera dicitur quod non exten-dantur signa animalium *nisi ad ea quae aliqualiter pos-sunt ad huiusmodi animalia pertinere*, ct redditur ratio, *quia consequuntur cognitionem et instinctum ad necessaria suae vitae*, non intclligas per hoc exclusa humana α signis animalium, unquam nihil pertinentia ad illa animalia. Opor-tet namque recolere quod una cadcmquc caelestis causa mo-vet animalia ct humana (dispositive tamen quoad volun-taria): ac per hoc, effectum quandoque causal in animali conformem effectui causando in humanis. Verbi gratia, cae-lum inclinans humana ud bella, causât in animalibus dis-positiones choiericas, ex quibus prodeunt (ales motus uur voces, mugitus, garritus. etc., animalium. Unde cognitor

huiusmodi conformitatum coniecturam sumet futuri belli inter homines. Et sic ventitatur quod motus animalium sunt ratione pertinentium ad sc; ct cum hoc, significant quandoque communis causae caelestis co-ctfectum in hu-manis. Quod autem directe ea quae in avibus sunt ad nostra referantur, ct stultum ct superstitiosum est

Secundum est quod accipere quandoque omen oratione praemisso, vel tanquam cx divina datum providentia, non est peccatum: ut in responsione ad tertium habes. Si ta-men ex hoc persona non se imprudenter periculo exponat mali: quoniam non proptcrca excusaretur; sua enim cre-dulitas aut oratio non debet facere hominem praecipitem. Oportet enim divinum percipere lumen aut praeceptum ad haec: et non cx solo hac facili credulitate aut fidudi moveri ad opus. Omen namque ad cognitionem, non od operationem licitum, cx nostra erga Deum fiducia, intcl-ligitur,

* Ah. j. Cee-m. 6. Cofiaot. D- u.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM DIVINATIO SORTIUM SIT ILLICITA

111 Cont. Gent., cap. cur; Sortib., cap. iv, v; Quodl. XII, qu. xxn, art. 3; /n Psalm. xxt;
JJ Ephes., cap. t, Icet, iv; Ad Q)lou.t cap. i, Icet. iii.

S d octavum sic proceditur. Videtur quod divinatio sortium non sit illicita. Quia super illud Psalm. *, *In manibus tuis sortes meae*, dicit Glossa * Augustini: *Sors non est aliquid mali, sed res. in humana dubitatione, divinam indicans voluntatem.*

j. Praeterea, ea quae a sanctis in Scripturis observata leguntur non videntur esse illicita. Sed sancti viri, tam in veteri quam in novo Testamento, inveniuntur sortibus usi esse. Legitur enim *losuc* vu *, quod *losuc*, ex praecepto Domini, iudicio sortium punivit Achar ., qui de anathemate surripuerat. Saul etiam sorteprehendit filium suum Ionatham mei comedisse, ut habetur I *Reg.* xiv . . Ionas etiam, a facie Domini fugiens, ; sorteprehensus, est ? in mare deiectus, ut legitur *Ionae* i ♦ Zacharias etiam *sorte exiit ut incensum poneret*, ut legitur *Luc.* i . Matthias y etiam est sorte T ab Apostolis in upostolatum electus, ut legitur *Act.* i *. Ergo videtur quod divinatio sortium non sit illicita.

3. Praeterea, pugna pugilum quae *monomachia* dicitur *, idest singularis concertatio, et iuaiaa ignis et aquae, quae dicuntur *vulgaria* vijentur atj sortes pertinere: cum per huiusmodi aliqua exquirantur ' occulta. Sed huiusmodi non videntur esse illicita: quia et David legitur* cum Philisthaeo singulare iniisse certamen, ut legitur I *Reg.* xvii *. Ergo videtur quod divinatio sortium non sit illicita.

Can. *Sartet.* Sed contra est quod in Decretis, XXVI. qu. v *, dicitur: *Sortes quibus cuncta vos vestris discriminatis provinciis, quas Patres damnaverunt, nihil aliud quam divinationes et maleficia decernimus. Quamobrem volumus omnino illas damnari, et ultra inter Christianos nolumus nominari: et ne exerceantur, anathematis interdicto prohibemus.*

I Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, sortes proprie dicuntur cum aliquid iit ut, eius eventu considerato, aliquid occultum innotescat. Et si quidem quaeratur iudicio sortium quid cui sit exhibendum ζ, sive illud sit res possessa, sive sit honor seu dignitas, seu poena, aut actio aliqua, vocatur sors *divisoria*. Si autem inquiratur quid agere oporteat, vocatur sors *consultoria*. Si vero quaeratur quid sil futurum, vocatur sors *divinatoria*.

Aclus autem hominum, qui requiruntur ad sor-

tes, non subduntur dispositioni stellarum, nec etiam eventus ipsorum. Unde si quis ea intentione sortibus utatur quasi huiusmodi actus humani, qui requiruntur ad sortes, secundum dispositionem stellarum sortiantur effectum, vana et falsa est opimo, et per consequens non carens daemonum ingestione. Ex quo talis divinatio erit superstitiosa et illicita.

Hac autem causa remota, necesse est quod sortialium actuum expectetur eventus vel ex fortuna, vel ex aliqua spiritali causa dirigente. Et si quidem ex fortuna, quod locum habere potest solum in divisoria sorte, non videtur habere nisi forte vilium vanitatis: sicut si aliqui non valentes aliquid concorditer dividere, velint sortibus ad divisionem uti, quasi fortunae exponentes quis quam partem accipiat.

Si vero ex spiritali causa expectetur sortium iudicium, quandoque quidem expectatur ex daemonibus: sicut legitur *Ezech.* xxi *, quod *rex Babylonis stetit in bivio, in capite duarum viarum* T, *commiscens sagittas: interrogavit idola, exta consuluit*. Et tales sortes sunt illicitae, et secundum canones prohibentur.

Quandoque vero expectatur a Deo: secundum illud *Prop.* xvi *: *Sortes mittuntur in sinum sed a Domino temperantur*. Et talis sors secundum se non est malum ' ut Augustinus dicit *. Potest tamen in hoc quadrupliciter peccatum incidere. Primo quidem, si absque ulla necessitate ad sortes recurratur: hoc enim videtur ad Dei tentationem pertinere. Inde Ambrosius dicit, *super Lucam* *: *Qui sorte eligitur, humano iudicio non comprehenditur*. – Secundo, si quis, etiam in necessitate, absque reverentia . sortibus utatur. Unde, *super Actus Apost.* *, dicit Beda: *Si qui, necessitate aliqua compulsi. Deum putant sortibus, exemplo Apostolorum, esse consulendum, videant hoc ipsos Apostolos non nisi collecto fratrum coetu, et precibus ad Deum fuis, egisse*. – Tertio, si divina oracula ad terrena negotia convertantur. Unde Augustinus dicit, *ad Inquisitiones lanuarii* *: *His qui de paginis evangelicis sortes legunt, etsi optandum sit ut id μ potius faciant quam ad daemonia consulenda concurrant, tamen ista mihi displicet consuetudo, ad negotia saecularia et ad vitae huius vanitatem' divina oracula velle convertere*. – Quarto, si m electioni-

a) Achar. – Ct. qu. uxrr, art. t, not. β.
» at. – est et PDa, cat deinde H; pro deiectu», proiectus Hl., proiectus cal D.
sorte. – Om. ABCDEFIKL, anu est ponunt GH.
8) atm... exquirantur. – quia... exquiruntur Pa.
i) legitur. – Post certamen ponunt Pa; pro acquenti lepitur, habetur Pa.
ζ) exhibendum. – adhibendum Va.

>9 viarum. – divinationem quaerent addunt PFsCK; pro rxla. ex ca BIpK, et ea l.iK, et exta cd. a.
Q) tinum. – sinu codices et a.
«) malum. – aliquid malum G, mala L. – Pro quadrupliciter, quadruplex XBCEFGIIK!..
i) reverentia. – IM addunt Pa.
λ) Si. – Sed I, Sed n Pa.
p) id. – Om. P.
v) vanitatem. – necessitatem Gl, vanitate» Po.

• EAAΤηι ttu
h tvL.vn .
• Ct t

Cezsmi.
λ

* L^b. U Jtat
LV, 4t cm.
C^ap^o u.
λ

bus ecclesiasticis, quae cx Spiritus Sancti inspi- ratione fieri debent, aliqui sortibus utantur. Unde, sicut Bcda dicit, *super Actus Apost.**, *Matthias, ante Pentecosten ordinatus, sorte quaeritur*, quia scilicet nondum erat plenitudo Spiritus Sancti in Ecclesia effusa: *septem autem diaconi postea non sorte, sed electione discipulorum sunt ordi- nati*. Secus autem est in temporalibus dignitflli- bus, quae ad terrena disponenda l ordinantur; in quarum electione plerumque homines sortibus utuntur, sicut et in temporalium rerum divi- sione.

Si vero necessitas immineat, licitum est. cum debita reverentia, sortibus divinum iudicium im- plorare. Unde Augustinus dicit, in epistola *ad Honoratum* : *Si inter Dei ministros sit ° disce- ptatio qui eorum persecutionis tempore maneant, ne fuga omnium, et qui eorum fugiant, ne morte omnium deseratur ecclesia: st haec disceptatio aliter non potuerit terminari, quantum mihi ri- detur, qui maneant et qui fugiant sorte legendi itlnf jn l /)0Cf Christ. * dicit: Si tibi ’ abundaret aliquid, quod oporteret dari ei qui non haberet, nec duobus dari potuisset; si tibi occurre- rent duo, quorum neuter alium rei indigentia rei erga te aliqua necessitate superaret; nihil iustius faceres quam ut sorte legeres cui dandum esset quod dari utrique non posset.*

Et per hoc patet responsio ad primum et se- cundum.

Ad tehtium dicendum quod indicium ferri can- dentis vel aquae ferventis ordinatur ? quidem ad alicuius peccati occulti inquisitionem per aliquid quod ab homine fit, et in hoc convenit cum sor- tibus: inquantum tamen expectatur aliquis mi- raculosus effectus a Deo, excedit communem sortium rationem. Unde huiusmodi iudicium il- licitum redditur: tum quia ordinatur ad indican- dum occulta, quae divino iudicio reservantur; tum etiam quia huiusmodi iudicium non est auctori- tate divina sancitum. Unde 11, qu. V, in dccreto Stephani Papae *, dicitur: *Ferri candentis rei aquae ferventis examinatione confessionem extor- queri a quolibet, sacri non censent canones: el quod sanctorum Patrum documento sancitum non est, superstitiosa adinventione non est praesumendum. Spontanea enim confessione vel testium approba- tione publicata delicta, habito prae oculis Dei ti- more, concessa sunt nostro regimini iudicare. Occulta vero et incognita illi sunt relinquenda qui < solus novit corda filiorum hominum ».* - Et eadem ratio videtur esse de lege duellorum: nisi quod plus accedit ad communem rationem sortium, inquantum non expectatur ibi miracu- losus effectus; nisi forte quando pugiles sunt valde impares virtute vel arte.

Ç) terrena ditpoucnda. - terrena dbpotfanda II, terrenam di(po- litio*em Pa.

9) rit, - Jit I»; pou /utra P»i xJdunt /at; pra legendit eligendi PDGHKU.

r.i tibi. - cui P4, r»m. l; pro r/ qui non hatrret, eb qui ttau ha- berent PDI .I. pro occurrerent, occurrant P; pro frgatf. urgente P»K; pro legeret, digeret P.i.

P ordinatur. - ordinantur AIIEFI.

Commentaria Cardinalis Caietani

Iñ articulo octavo eiusdem quaestionis nonagcsimacquin- tae, edverte unde sortes primo iudicandae sunt; scilicet cx causa, an cxcpcctetur sortium eventus u Deo, an n caelo, an a fortuna, an a daemone. Hic enim oportet primum tacere lapidem: quoniam hoc spectat nd rationem sortis in communi. .Multa autem alia consideranda sunt quae spe- ctant ad rationem sortis talis, puta dhisoriae, vel consul- toriac, vel divinatoriac. Et proptcrca primo circa examen causarum versabimur, ct deinde ad specialia descendet sermo.

Si igitur sortes ea ratione exerceantur ut a Deo liat di- visio, consilium vel cognitio, necessitas requiritur inducens ad sones, ut in littera dicitur, ut Dei tentatio evitetur, cum aliis conditionibus in littera explanatis: scilicet ut sil re- verentia cx parte hominis recurrentis ad sortes; proportio cx parte netus, ut scilicet divina oracula, puta Evanglia ct huiusmodi, non convertuntur nd sortes pro temporalibus; ct dispositio cx parte materiae, ut scilicet non sit materia prohibita fieri per sortes, ut sunt electiones spiritualium praelatorum, ut putet Extra, *de Sortilcgiis*, cap. ult.

II. Si vero sortes exerceantur ut effectus cxcpcctctur u caelo, distinguendum est. Quia aut expectatur u cado ra- tione subicctionis actuum nostrorum concurrentium ud sor- tes: quales sunt extrahere paleam aut cedulaum, iacere plura puncta, ct huiusmodi. Et hoc in littera damnatur: quia actus nostri non subsunt cado. Ego autem intdligo hanc damnationem quando quis utitur nostris actibus un- quam absolute atque simpliciter subiectis cado: ct non quando quii utitur eisdem vel ut non deliberati» ct tnn- quam non humanis, vel ut aliqualiter cado subditis quoad inclinationem (ad illa tamen quae cado subsunt). Quoniam primo modo est ibi falsitas: secundo autem, non est certa falsius. Et proptcrca non est damnanda, sed vitanda ac

timenda. Et iuxta hunc sensum intcllligc Auctoris \erba in HI *Cont, Gent.*, cap. g|iv, cum dicit de somniis ct signis, etc., quod reducere ea in corpora caelestia *habet modicam ra- tionem*, ct ideo existimandum est quod ab aliquo cogno- scente liant. Accipe haec ut dicti pro tutiore parte, ad con- sulendum quae sanioris doctrinae sunt, non ad damnatio- nem defendentium haec fieri quandoque α cado. Et hacc dixerim ut qui legunt aut docent non sint praecipites: sed caveant sibi ct aliis; non damnent tamen cos qui, servatis superius · dictis, tantum sibi de cado promittunt.

Aut expectatur eventus sortium n cado ratione talis tem- poris: puta quia occurrit tunc tempus suae exaltationis se- cundum astrologiam, ct propterea sperat quod omnia in quibus agitur de ipso cadum inclinabit, secundum suas vires, in exaltationem ipsius, et sic forte cadet sors super illum illa hora. Consolatio quippe ista, licet levis sit, da- mnanda tamen non est.

Et hacc omnia toleranda praecipue sunt quando sortes non fiunt praecise propter caelestem actionem, sed partim n fortuna, partim α cado, partim a divina providentia spe- ratur.

III. Si autem fortunae committitur eventus per sortes, tunc ex genere suo nullum peccatum apparet sed ratione causae, puta si cx levitate fiant; vd ratione materiae, puta quia in his quae per dcctioncm fieri debent, aut aliunde quam cx fortuna cognosci aut haberi debent, peccatum est. Et quoniam tam consilia, quam futurorum ct occultorum cognitiones, et magistratus atque officia, cx divina aut hu- mana providentia agenda, secundum rectam rationem, sunt; ideo nec sors consultoria, nec divinatoria, nec divisorii* praelationum ct magistratuum, debet esse fortuita.

Est tamen hic dubitandi locus: quoniam in littera di- citur non esse peccatum uti sortibus divisorii*s in tempo-*

• is4rr«/. Ut«
^ XXI.MTB.fi.
- Ci «rj. l

a
•Cap. I, » U
Comant.
λ

Ub, II CJ&.
p. XU

• Cf. t *ratibus dignitatibus, quae ad terrenam dispositionem * ordinantur.* Constat namque quod huiusmodi sortes fortunae committuntur (sub divina tamen providentia), sicut in rerum divisione. Et ratio dubii est quia in dignitatibus distribuendis agitur dc malo communi reipubliene: quoniam potest facile respublica incidere in malos rectores, ct consequenter contingit exaltari pravos ct opprimi bonos, etc. In divisione autem rerum nulli fit iniuria, cx quo domini rerum committunt voluntarie fortunae dominium carum.

Sed haec ambiguitas facile solvitur si perceperimus quomodo intclligitur quod sors est licita in dignitatibus temporalibus Intclligitur namque quantum est ex suo genere, concurrentibus ceteris quae ad actum licitum exiguntur: scilicet quod non stulte fiat, quod sine iniuria alicuius, etc. Unde dupliciter contingit uti sortibus in dignitatibus temporalibus. Primo, promiscue, ut unusquisque dc populo, bonus ct malus, aptus et ineptus, sorti subsit principatus vel huiusmodi regiminis habendi. Et hoc, quin est contra naturalem dignitatem rationalis crcuturnc. cui datum est ut ratione provideat sibi et aliis; ct contra commune rcipublicac bonum, quod quilibet tenetur tutari ct non in discrimen ponere, ut hic accideret: ideo peccatum est. non superstitionis, sed fatuitatis, ct iniquitatis contra commune bonum. – Alio modo contingit uti sortibus in dictis dignitatibus post nominatos multos qui pro idoneis ad huiusmodi officii communiter habentur, sic quod super illos tantum nominatos seu conscriptos sortes cadere possunt. Et sic sortes in littera licitae dicuntur in dignitatibus temporalibus: tanquam terrenae hac administrationes parvipendendae sint, utpote ad terrena ordinatae, ct propterca non, sicut in spiritualibus, oporteat in electione ct Spiritu Sancto omnino permanere. Agitur quoque in temporalibus dignitatibus dc re humana temporalis, in spiritualibus autem dc re divina ct aeterna hnereditate: ct propterca in illis pax civium praecipuum bonum est, ad quod ordinantur sortes; in isti» *pax Dei, quae exsuperat omnem sensum **, bonum est, quod a solo Spiritu Sancto effici potest. Et propterea sortes repelluntur in dignitatibus spiritualibus, et non in temporalibus.

IV. Si denique α daemone eventus sortium cxcpcctatur, clarissime sortilcgii crimen incurritur. – Et scito quod licet circa expressam daemonum expectationcm idem sit indicium in sortibus ct aliis, circa tacitam tamen varium est iudiciurn, propter fortunae admixtionem. In aliis namque supradictis scilicet astris, somniis ct signis, statim cum vires naturae exceduntur, ad Deum aut daemonem oportet sc resolvere dantem operam his: ct sic, neglecto Deo, tacitu daemonum incurritur societas. In sortibus autem, quin fortunae sc saepe committunt utentes non solum iocosc, sed serio sortibus (sive prudenter sive stolidc hoc faciant), ideo a tacita daemonum invocatione remotior est sortium usus.

V. Circa duella, quae in responsione ad tertium tractantur, dubium occurrit, an sint licita in aliquo casu, saltem cx parte requisiti: et an principes licite possint in casu duella concedere -. Et est ratio dubii quia Extra, *de Purgat. Vulgari*, cap. *Cura suscepti*, in nullo casu tolerandum dicitur duellum; et II, qu. v, cap. *Monomachiam*, duella damnantur.

Quidam tamen dicunt licita esse in cusu. Et quantum hactenus reperi, unus casus ponitur in quo innocens convictus morti adiudicatur aut duello. Inquiunt quod in hoc casu licite potest acceptare duellum: quia licitum est mihi pugnare quando alio modo non possum evadere. – Alter casus (si tamen alter dici debet) universalior ponitur a Nicolao de Lyra, super I *Reg.* cap. xvn ♦: quando scilicet lis aliqua criminalis vel civilis non potest aliter terminari quam duello. Tunc enim ille qui non potest aliter scant sua salvare nisi acceptando duellum, potest, inquiunt, illud acceptare. Et ratio assignatur quia licitum est pro defensione ct sui ct rerum suarum pugnare.

Dc principibus quoque refert idem, ibidem, aliquos tenere quod in omni casu peccant mortaliter concedendo duella. Sibi tamen videtur hoc durum. Quia sanctus Ludovicus» Rex Francorum, ct Carolus Magnus, ct multi prac-

lati liucc sustinuerunt. – Et quia licitum est tolerare minus main ut evitentur maiora quae, nisi duella fierent, evenirent: ut vastationes ct incendia pauperum, ct homicidia.– Ex quia Auctor hic dicit quod duella *accedunt ad communem sortium rationem*. Sortibus enim in multis cuibus uti licet.

VI. Ad evidentiam huius materiae, inchonrc oportet a perscrutatione un duellum sit mulum ex genere. Si enim est malum cx suo genere, ut mendacium vel adulterium, nulla ratione est licitum. Et si non est malum cx suo genere, potest quandoque esse licitum. *Duellum* igitur, cum *bellum* sit *duorum*, cx belli ratione considerandum est Et quoniam bellum non est malum cx suo genere, multa namque sunt bella iusta; ct *unum ct multa non variant speciem*, eiusdem enim speciei est homicidium factum ab uno, et a multis: contingit procul dubio esse bellum iustum inter me et alterum, sicut inter regnum ct regnum. Nam quemadmodum iustum suscipitur defensivum bellum λ regno impetito, etc., ita etiam iustum ego habeo bellum adversus invasorem, et licite, me defendendo, occido illum. Et rursus ego, publicus minister iustitiae, iustum habeo bellum adversus reum invasorem, ita quod cx intentione licite occido illum. Non est ergo duellum, hoc est duorum bellum, iniustum cx genere, sed potest esse iustum cx una parte.

VII. Oportet ergo ud causam inspicere susapiendi belli talis. Notunter autem dixi lv *suscipiendi*, ct ly *talis*. Dixi, *suscipiendi*: quia indicare duellum nunquam licet, ut patebit -. Dixi, *faits*: quia aliqua causa potest esse iusta causa suscipicndi belli quae non est iusta causa belli talis, scilicet singularis ut patebit*. Sex autem causae finales videtur potissimae ad quas singularis pugna ordinatur.

Prima e i manifestatio veritatis: dum scilicet aliqui confidunt quod victoria sua erit testis veritatis, quod scilicet ipse est innocens, aut habet ius, ct huiusmodi. Et tdc certamen proprie vocatur duellum; et inter purgationes vulgares computatur; ct damnatur ab Ecclesia, Extra, *de Purgat. Vulgari**, et in cap. *Monomachiam*, 11, qu. v. El huiusmodi duellum, licet, ut in littera dicitur, magis accedat nd rationem sortium, malum tamen est ex suo genere sortilegium: quia in propria ratione claudit repugnantiam ad rectam rationem, scilicet inducere in testimonium quod non est testimonium; quoniam constat habentes ius succumbere quandoque in duello, ut patet in cap. *Signi-Jicantibui*, Extra, *dc Purgat. Vulgari*. Ncc solum huos-rnodi duellum est mulum ex suo genere, ut mendacium: sed etiam est perniciosum cx suo genere. Quia contra rectam rationem eligit uterque percutere proximum. Et contra rectam rationem vita utriusque cx proposito exponitur mortis ct vulnere periculo, cum Dei tentationc. Et divini fit usurpatio iudicii, ut in littera Jidtur. Et diabolica inventio adimpletur: ut in Decretis, loco allegato, dicitur, ct in littera tangitur ex cap. *Consuluisti* ibidem.

VIII. *Secunda causa* est ostentatio virium: ut Goliath Philisthacus indicebat duellum, 1 *Reg.* xvn -. Et tale duellum Vex ♦ Sv committere est perniciosum cx suo genere, propter eandem causam, quia scilicet contra rectam rationem eligit uterque alterum velle percutere: constat namque α ratione alienum esse ut pro ostentatione virium quis pugnet. Et propterca David excusatur, quod Spiritu Sancto motus pugnaverit cum Philisthoo -.

Errant autem in hac, sicut et prima causa, principes concedentes, quasi spectaculi causa, cum in bellis sunt, certamina quasi singularia, puta decem hinc ct decem inde, nd ostentationem virorum fortium. Diabolica sunt hacc, et sicut duella indicanda, eadem ratione. Ncc excusat cos tempus belli, ct conflictus partialis hostium cum hostibus: quoniam iusti causa belli in hoc partiali conflictu locum non habet; quia habens iustum bellum, ut sic, non ad ostentationem pugnat.

IX. *Tertia causa est* evitatio ignominiae: quia scilicet reputatur vilis ct degeneris animi si non acceptat duellum, Et hacc causa, licet apud idiotas plurimum valere videatur, apud tamen sapientes nulla est. Et quia rebus utendum est ut sapientes, non ut plures ♦; ideo, secundum rectam e. s

•AJPhilip, ap. i*. icr». 7.

• Art. S. 6, 7.

* Ct nam. uti.

• Ver*, ji . in GIO4M.

• Qa. It. «

• II Prf., t: Ttrv »\$.

• U c

eveni-
idiii. –
com-
caii-

rtcl a
cnim
num,
a ge-
cum
r. Et
iam-
spe-
mo,
tum
Tam
re-
ad-
ing
>co
me
im
ci

lll

a-
,a · Ct ua. 1

. · fo.i

l

• Ctp. Carj X*-
HffU.

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

QUAESTIO XCV, ARTICULUS VIII

329

rationem, non est rationi consona causa hacc. Et proptcrca duellum talc committere malum perniciosum est ex suo genere, propter eandem rationem: quia contra rectum rationem uterque alterum eligit percutere, cie,

X. Q*uia* i*tem* A*lii* *causa* est terminatio litis criminalia aut civilis: quando scilicet non potest aliter terminari Jis nisi duello acceptato; alloquin aut non acceptans duellum iustitiam non potest consequi, aut liti succumbit, cum suo ct multorum quandoque damno magno. Et hic oportet considerare quod ad hoc quod actus moralis sit licitus, oportet medium non esse disproportionatum fini. Huic autem fini qui est terminatio litis, proportionatum est medium aut convenientia partium, aut sententia iudicis, aut pugna bellica cx parte habentis iustitiam cum conditionibus requisitis nd iustum bellum. Et proptcrca tunc tantum duellum est licitum ad talem finem, scilicet ad terminandas lites ct contentiones, quando habet rationem iusti belli. Quod an sit possibile, hinc apparere potest. Bellum iustum aut est vindientivum, aut defensivum. Si est vindicatis um. hoc est quod indicitur bellum ad vindicandam iniurinm illatam patriae, etc., indicens bellum gerit personam iudicis, utpotc utens publico gladio contra extraneos impugnatores reipublicac, eadem ratione qua utitur contra internos perturbatores: ut patet cx supra dictis, cum dc bello tractaretur . Huiusmodi autem iudex ct vindex fungitur persona ct officio agentis. Agens autem debet supercxccdcrc patiens, ut possit illud sibi subiicccrc. Et proptcrca huiusmodi bellum non debet nisi a potentiori indici, et sic potentiori ut, licet *varius sil eventus belli*9, humana tamen ratione quasi certa sit victōria, aut saltem non succumbere: quemadmodum index contra internos perturbatores pacis non procedit nisi habens 'tot satellites ut sit quasi ccertui quod capiet malefactores, etc. Hoc autem in duello servari non potest: quia in singulari certamine aut par est utriusque conditio; aut uni facile possunt accidere in illo actu aliqua quae fortiorem facient succumbere. Et propter hanc rationem, quamvis indicare bellum quandoque sit licitum, indicare tamen duellum nunquam est licitum: quia est contra rectam rationem ex suo genere.

Si vero bellum iustum est defensivum. prout patria aliqua indictum sibi bellum oportet aut sustinere aut succumbere, tunc suscipiens bellum gerit personam ac officium ct resistentis ct propulsantis a sc iniurinm. Et ideo oportet imitari tunc res naturales, quae quantum possunt resistunt contrariis suis. Et debet in huiusmodi bello fortificari quantum fieri potest, virtus resistitiva et propulsativa iniuriac. Contrarium nutem huius fit in duello: quin dum unus solus ponitur ad resistendum uni ct ad propulsandum iniuriam ab eodem, debiliter ac nimis periculose consulitur huic defensioni. Et proptcrca, nisi actuuliter unica persona invadatur, debet defendi iustitia cum multitudine forti, et non committi unius periculo, secundum rectam rationem, a communitate seu principe, cuius est bellum etiam defensivum assumere.

Aliena est ergo natura duelli α natura iusti belli tam defensive quam vindicativi. Et proptcrca nullu ex parte invenitur duellum esse proportionatum medium ad terminationem litis, tam civilis quam criminalis. Et quia *non sunt facienda mala ut veniant bona* *, patiatur potius qui non potest lura sua aliter tueri.

In uno tamen casu licitum mihi videtur acceptare duellum : quando scilicet accusator evidenter calumniatur, et praevalet contra me innocentem ad mortem vel mutilationern. Tunc cnim, cx quo accusator impetit me iudicis gladio iniustissime, ct sine dubio occidet vel mutilabit me, ego, non habens aliud refugium, habeo iustum bellum defensivum contra eum. Et proptcrca si ipse offert mihi duel-

lum, ego possum acceptare, dc consensu principii, ct tueri me meliori modo quo possum. Hoc enim, licet secundum apparentiam sit duellum, secundum veritatem non est nisi defensio contra invadentem se personaliter ad mortem vel mutilationcm. Differt enim secundum rem nihil occidere me gladio proprio, ct alieno: unde et Nathan dixit ad David: *1'riam interfecisti gladio* *✠**Horum Ammon* . Se- >¶i,/'Zi 9 °P' eus autem est in aliis causisi quoniam defensio armata non est mihi licita nisi contra invadentem me armis; in aliis nutem causis sola sententia iniustn fit invasio. Nec opus est violentia in cxcctionc cx parte iudicis: quoniam, reo non resistente, absque annis omnia hunt.

XI. *Quinta causa* est indulgentia multitudinis, quando scilicet inter duas patrios est bellum, et, parcendo multitudini . resolvitur dc consensu partium totum bellum in duellum; ut legitur dc Chosroac filio ct Heruclio in legenda Exaltationis Sanctae Crucis. Ob hanc siquidem causam non est licitum subire duellum. Et ratio est quia declinatur a natura belli cx una parte iusti, ad naturam duelli, quod rationi rectae adversari patet cx antdictis .

Nec verba Auctoris in hac littera favent duello, tanquam cuidam sorti -: sed damnant duella ut ferrum candens ct aquam ferventem, minus tamen quam illa, quia non expectant miraculum. Et propter hoc dixit quod *magis appropinquat ad sortis rationem*. Nam ly *magis* comparationem ad praedicta dicit. Cum cnim omnia posuerit in genere sortis, dixit duelli magis participare dc sortis ratione quam ignem et aquam: et non dixit c*sc puras sortes.

I ateor tamen quod in casu quo par» habens iustum bellum cognoscit vires suas, ct quod oportet nut configere et succumbere, aut accepture duellum, quod licite acceptat duellum transfert cnim quasi certum casum in dubium ct in spem victoriae, utendo omnibus suis viribus. – Nec solum licitum est tali parti in praedicto necessitatis articulo constitutae accepture, sed etiam provocare ulc duellum. resolvendo bellum in duellum. Quoniam ex parte sui utitur omnibus viribus suis melius in duello quam in bello: et proptcrca non pcccot. Ex parte vero alterius partis, supponitur quod habeat bellum iniustum; et non solum ille qui in duello comparcbit, sed omnes parati sunt ad invadendum iniustc patriam, vel exercitum, personas, etc. Ac per hoc. offerendo duellum, abducuntur a maiori malo f auferendo materiam maioris mali, non ut faciant totum hoc, scilicet minus malum, sed ut. facturi malum, peccent minus (quod est officium angelorum): ut patet de decem viris qui occisuro cos obtulerunt ut acciperet suos thesauros ♦.

XII. *Sexta causa* est defensio. Et si quidem aliquis actuuliter impetatur, non est dubium quod *vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae* . Sed hoc non proprie est duellum: quoniam duellum sonat duorum bellum cx conducto. Et proptcrca, cum cx ratione monstratum sit * quod duorum bellum cx conducto non est conveniens medium ad defensionem litis nut discordiae civilis aut criminalis, quin non potest habere rationem iusti belli cx quacumque parte, nisi in duobus casibus supra-dictis -; ideo non est licitum duellum pro defensione.

Videntur autem in hoc quidam falli quod non discernunt inter haec duo, scilicet bellum ct duellum. Et putant quod quia licet pugnare pro sc ct suis, ideo licet duellum committere. Quod tamen monstratum est non sequi: quia alia est ratio dc bello, et alia de duello, ut putet cx dictis .

XIII. Et cx his patet quid dc principibus concedentibus duella dicendum sit . Constat cnim quod peccant concc- * Ci. nom. > dendo. Non peccant .nutem permittendo, cx urgenti causa: sicut nec peccant permittendo usuras ct meretrices.

Ap.t*ry>»,
ll, ap: «.

QUAESTIO NONAGESIMASEXTA
DE SUPERSTITIONIBUS OBSERVANTIARUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• C/. . nu. . foGUi
IntroJ

DEINDE considerandum est de superstitionibus
observantiarum *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: de observantiis ad scientiam acqui-
rendam, quae traduntur in arte notoria.
Secundo: de observantiis quae ordinantur ad
aliqua corpora immutanda.

Tertio: de observantiis quae ordinantur ad
conjecturas sumendas fortuniorum vel in-
fortuniorum.
Quarto: de suspensionibus sacrorum verbo-
rum ad collum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM UTI OBSERVANTIIS ARTIS NOTORIAE SIT ILLICITUM

AD PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
uti observantiis artis notoriae non sit
illicitum. Dupliciter enim est aliquid
illicitum: uno modo, secundum genus
operis, sicut homicidium vel furtum; alio modo,
ex eo quod ordinatur ad malum finem, sicut
cum quis dat eleemosynam propter inanem glo-
riam. Sed ea quae observantur in arte notoria
secundum genus operis non sunt illicita: sunt
enim quaedam iciunia et orationes ad Deum.
Ordinantur etiam ad bonum finem: scilicet ad
scientiam acquirendam. Ergo uti huiusmodi ob-
servationibus non est illicitum.

2. Praeterea, Dan. I * legitur quod pueris abs-
tinentibus *dedit Deus scientiam et disciplinam in
omni libro et sapientia*. Sed observantiae artis
notoriae sunt secundum aliqua iciunia et absti-
nencias quasdam. Ergo videtur quod divinitus
sortiatur ars illa effectum. Non ergo illicitum
est ea uti.

3. Praeterea, ideo videtur esse inordinatum
a daemonibus inquirere de futuris quia ea non
cognoscunt, sed hoc est proprium Dei, ut dictum
est . Sed veritates scientiarum daemones sciunt:
quia scientiae sunt de his quae sunt ex neces-
sitate et semper, quae subjacent humanae co-
gnitioni, et multo magis daemonum, qui sunt
perspicaciores, ut Augustinus dicit*. Ergo non
videtur esse peccatum uti arte notoria, etiam si
per daemones sortiatur effectum.

Sed contra est quod dicitur *Deut. xvm* *:
*Non inveniatur in te qui quaerat a mortuis ve-
ritatem*: quae quidem inquisitio innititur auxilio
daemonum. Sed per observantias artis notoriae
inquiritur cognitio veritatis per *quaedam pacta
significationum cum daemonibus inita* *. Ergo uti
arte notoria non est licitum.

Respondeo dicendum quod ars notoria et illi-
cita est, et inefficax. Illicita quidem est, quia uti-

tur quibusdam ad scientiam acquirendam quae
non habent secundum se virtutem causandi scien-
tiam: sicut inspectione quarundam figurarum, et
prolatione quorundam ignotorum verborum, et
aliis huiusmodi. Et ideo huiusmodi ars non uti-
tur his ut causis, sed ut signis. Non autem ut
signis divinitus institutis, sicut sunt sacramentalia
signa. Unde relinquitur quod sint supervacua si-
gna: et per consequens pertinentia *ad pacta quae-
dam significationum cum daemonibus placita at-
que foederata* *. Et ideo ars notoria *penitus est
repudianda et fugienda Christiano*, sicut et aliae
artes nugatoriae rei noxiae superstitionis: ut Au-
gustinus dicit, in II *de Doct. Christ.* *

Est etiam huiusmodi ars inefficax ad scien-
tiam acquirendam Cum enim per huiusmodi
artem non intendatur acquisitio scientiae per
modum homini connaturalem, scilicet adinve-
niendo vel addiscendo, consequens est quod iste
eilectus vel cexpectetur a Deo, vel a daemoni-
bus. Certum est autem aliquos a Deo sapien-
tiam et scientiam per infusionem habuisse: sicut
de Salomone legitur, III *Reg. I* *, et II *Parai. I* **,
Dominus etiam discipulis suis dicit. Lue. XXI *: *Ecce ego
dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt
resistere et contradicere omnes adversarii vestri*.
Sed hoc donum non datur quibuscumque, aut
cum certa observatione, sed secundum arbitrium
Spiritus Sancti: secundum illud I *ad Cor. xu* *: *Alii
quidem datur per Spiritum sermo sapientiae,
alii sermo scientiae secundum eundem Spiritum;*
et postea * subditur: *Haec omnia operatur unus
atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult*.

Ad daemones autem non pertinet illuminare
intellectum: ut habitum est in Prima huius ope-
ris Parte *. Acquisitio autem scientiae et sa-
pientiae fit per illuminationem intellectus. Et ideo
nullus unquam per daemones scientiam nequi-
sivit. Unde Augustinus dicit, in X *de Civ, Dei* *.

• VoFK 17.

• Qu, xct, art. 1.

•(kGen.adUlt.
hb- 11, op.xvii;
Ikttrit.II.bJt'
Mtff, cap. IU.

• Ven. to, u.

• CL Aoj.
Do:t, C*n
II, v*P. «x.

3) >t aliquid. – aliquid dicitur P.

• Cap. v. «J

* QP. MU,

Porphyrium fateri quod theurgicis teletis, in operationibus daemonum, intellectuali animae nihil purgationis accidit ? quod eam facit idoneam ad videndum Deum suum, et perspicienda ea quae vera sunt, qualia sunt 7 omnia scientiarum theoremata. – Possent tamen daemones, verbis hominibus colloquantes, exprimere l aliqua scientiarum documenta: sed hoc non quaeritur per artem notoriam.

Ad primum ergo DICENDUM quod acquirere scientiam bonum est: sed acquirere eam modo indedito non est bonum. Et hunc l finem intendit ars notoria.

Ad secundum dicendum quod pueri illi non abstinebant secundum vanam observantiam artis notoriae: sed secundum auctoritatem legis divinae, nolentes inquinari cibis gentilium *. Et ideo merito obedientiae consecuti sunt a Deo scientiam: secundum illud Psalm.*: *Super senes intellexi, quia mandata tua quaesivi.*

Ad tertium dicendum quod exquirere cognitionem luturorum a daemonibus non solum est peccatum propter hoc quod ipsi lutura non cognoscunt: sed propter societatem cum cis initam, quae etiam in proposito locum habet L

)) fateri quod... accidit. – fateri... accidere P; pro facit, faciat l'.
y) iunf. – ante Ct, autem ceteri.
i) exprimere. – hominibm exprimere BDFGIK.

i) hunc. – ad hunc Pe; per hunc (finem Intenditur) D.
{) locum habet. – locum non habet ABCEHLpGK. mou habet locum PU.

Commentaria Cardinalia Caietani

Ts articulo primo quaestionis nonngesimaesexue duo unum notanda occurrunt. Alterum est finis artis notoriae: scilicet scientia per infusionem. Et propterea inefficax est. Si enim finis esset scientia per disciplinam a daemone docente colloquendo, licet esset illicita, quantum tamen est ex potestate naturali daemonis, esset efficax quia posset

facile docere aliquem melius quam quicumque philosophus aut astrologus, si Deus permitteret.
.Alterum est in responsione ad tertium, quod sola societas, non consummata, sed *inita* cum daemone, constituit illicitum peccati mortalis*: quod constat in observantiis artis notoriae committi. Quod nota, propter cusus.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OBSERVATIONES ORDINATAE AD CORPORUM IMMUTATIONEM, PUTA AD SANITATEM VEL AD ALIQUID HUIUSMODI, SINT LICITAE

HI Cortf. Gent., cap. cv; De Dot., qu. n, <rt. to; Quodl, XII, qu. n, art. i.

Secundum sic proceditur. Videtur quod observationes ordinatae ad corporum immutationem, puta ad sanitatem vel ad aliquid huiusmodi, sint licitae. Licitum enim est uti naturalibus virtutibus corporum ad proprios effectus inducendos. Res autem naturales habent quasdam virtutes occultas, quarum ratio ab homine assignari non potest: sicut quod adamas trahit ferrum, et multa alia quae Augustinus enumerat, XXI *de Civ. Dei* *. Ergo videtur quod uti huiusmodi rebus ad corpora immutanda non sit illicitum.

2. Praeterea, sicut corpora naturalia subduntur corporibus caelestibus, ita etiam corpora artificialia. Sed corpora naturalia sortiuntur quasdam virtutes occultas, speciem consequentes, ex impressione caelestium corporum. Ergo etiam corpora artificialia, puta imagines, sortiuntur aliquam virtutem occultam a corporibus caelestibus ad aliquos effectus causandos. Ergo uti eis, et aliis huiusmodi, non est illicitum.

3. Praeterea, daemones etiam multipliciter possunt corpora transmutare: ut dicit Augustinus, III *de Trin.* * Sed eorum virtus a Deo est. Ergo licet uti eorum virtute ad aliquas huiusmodi immutationes faciendas.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in H *de Doct. Christ.* ♦ quod ad superstitionem pertinent *molimina magicarum artium, et ligaturae, et remedia quae medicorum quoque medicina ? condemnat. sive in praecantationibus, sive in quibusdam notis, quas characteres vocant, sive in quibuscumque rebus suspendendis atque insignandis.*

Respondeo dicendum quod in his quae fiunt ad aliquos effectus corporales 7 inducendos, considerandum est utrum naturaliter videantur posse tales effectus causare. Sic enim non erit illicitum: licet enim causas naturales adhibere ad proprios effectus. – Si autem naturaliter non videantur posse tales effectus causare, consequens est quod non adhibeantur ad hos effectus causandos tanquam causae, sed solum quasi signa. Et sic pertinent *ad pacta significationum cum daemonibus inita* *. Unde Augustinus dicit. XXI *de Civ. Dei****. *Illiciuntur daemones per creaturas, quas non ipsi, sed Deus condidit, delectabilibus pro sua diversitate diversis, non ut animalia cibis, sed ut spiritus signis, quae cuiusque delectationi congruunt, per varia genera lapidum, herbarum, lignorum, animalium, carminum, rituum.*

Ad primum ergo dicendum quod si simpliciter adhibeantur res naturales ad aliquos effectus pro-

si lint licitae. – non tint illicitae Pj.
,i) medicina. – dixiplina Plld.
y) corporates. – particulars P.
z) Si aillent naturaliter. – Dum aliter ABF.LpCK et a. Dum autem

aliter DsC, Dum autem H, Dum alia G, Sj autem I. Vndc si naturaliter P. – Pro aon ante adhibeantur, ncc PD.
<) illiduntur. – Alliduntur PGLI.pC cl d; pro delectabilibus, delectationibut PGj.

α A»4, 10
antra. ar<. 10

Cip. sun.

ducendos ad quos putantur naturalem habere virtutem, non est superstitiosum neque illicitum. Si vero adjungantur vel characteres aliqui, vel aliqua nomina, vel aliae quaecumque variae ζ observationes, quae manifestum est naturaliter efficaciam non habere, erit superstitiosum et illicitum.

Ad secundum dicendum quod virtutes naturales corporum naturalium consequuntur eorum formas substantiales, quas sortiuntur ex impressione caelestium corporum: et ideo ex eorundem impressione sortiuntur quasdam virtutes activas. Sed corporum artificialium formae procedunt ex conceptione artificis: et cum nihil aliud sint quam compositio, ordo et figura, ut dicitur in I *Physic.* *, non possunt habere naturalem virtutem ad agendum. Et inde est quod ex impressione caelestium corporum nullam virtutem sortiuntur inquantum sunt artificialia, sed solum secundum materiam naturalem *. Falsum est ergo quod Porphyrio videbatur, ut Augustinus dicit, X *de Civ. Dei* ♦ *herbis et lapidibus et animantibus, et sonis certis quibusdam ac vocibus, etfigurationibus atquefigmentis quibusdam etiam observatis in caeli conversione η motibus siderum, fabricari in terra ab hominibus potestates idoneas siderum variis vf-*

fectibus exequendis: quasi effectus magicarum artium ex virtute caelestium corporum provenirent. Sed sicut Augustinus ibidem subdit, *totum huc ad daemones pertinet. ludificatores animarum sibi subditarum.*

Inde etiam imagines quas *astronomicas* voeant, ex operatione daemonum habent effectum. Cuius signum est quod necesse est eis inscribi quosdam *characteres*, qui naturaliter ad nihil operantur: non enim est figura actionis naturalis principium. Sed in hoc distant astronomicas imagines a nigromanticis, quod in nigromanticis fiunt expressae invocationes et praestigia I quaedam. unde pertinent ad expressa pacta cum daemonibus inita: sed in aliis imaginibus sunt quaedam tacita pacta per quaedam figurarum seu characterum signa.

Ad tertium dicendum quod ad dominium pertinet divinae maiestatis, cui daemones subsunt. ut eis utatur Deus ad quodeumque voluerit. Sed homini non est potestas super daemones commissa. ut eis licite uti possit ad quodeumque voluerit: sed est ei contra daemones bellum indictum. Unde nullo modo licet homini daemonum auxilio uti per pacta tacita vel expressa.

ζ vanar. – vamu videtur habere et ntc quateumque pwt D.
f.) conventions. • avmiotie IJEFpCK; pro cxeqvendU, exrqvcndai codtee» et 4.

ύ; yraofigia. – fastigia AGI . faiinfia BCK. /ataigta F.finugta DpK. fanigia iK. fantann.ila U, fantasia !.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis noniigerimuscxtuc. nota, in responsione nd primum. Iv *putantur habere naturalem virtutem*. Quoniam hinc habes quod quando aliqui adhibent lapides, herbas, imagines, vel iliquid huiusmodi. nd sanandum vulnus vel mitigandum dolorem et huiusmodi, putando quod adhibeant naturales vel divinas causas, etiam si errent, excusantur a superstitione: nisi ignorantia sit crassa et supina, excusationisque non capax.

II. In eodem articulo, in responsione ad secundum, quaestio occurrit de imaginibus astronomias, simpliciter, et nd hominem. Simpliciter * quidem, quia tota ratio quare damnantur figurae astronomicas est quia in veritate non sunt causae, sed signa, non naturalia, sed daemoniaca. Ratio autem quare non possunt case imagines astronomicas de numero causarum, assignatur, ex parte agentis, quia sunt u conceptione artificis; ex parte causae formalis, quia forma artificialium est ordo, compositio aut figura, quae non est principium actionis naturalis. Hac rationes hic, et in III *Contra Gent.*, cap. cv, et in *Quolibet* Nil. art. 13, sunt fundamenta conclusionis. Sed hac rationes non concludunt necessario intentum. Quoniam quoad causam efficientem, ^c'lur ricut *homo generatur ab homine et sole* *, ita haec imago fit ab artifice et caelesti corpore: cum sit opus corporale, ac per hoc subiectum caelesti actioni.

Quoad causam vero formalem, dicitur primo, quod licet figura non sit principium actionis naturalis, est tamen conprincipium actionis naturalis, ut patet in motu gravium: idem namque grave, puta ferrum, si latae sit figurae, natat in aquu; si acutae, submergitur. Cofclit ergo, vel impedit figura naturalem motum. Apparet quoque manifeste in instrumentis artium quantum cooperatur figura: ut patet in serra et huiusmodi. – Dicitur secundo, quod licet figura, inquantum figura et inquantum artificialis, non sit actionis principium; inquantum tamen imago caelestis figurae, gerit vicem illius cuius est imago.

Et sic remanet quaestio ambigua simpliciter.

III. Ad hominem * vero, quia aut Auctor hic retractat ·α«βI.π.

quod concessit in III *Contra Gent.*, cap. vv; aut non. Si non, sequitur quod imagines astronomicas sint tolerabiles si sine characteribus fiant: et quod conclusio istarum rationum non ut sonat hoc in loco sil accipienda, sed moderanda, et oportet glossam invenire non destruentem hunc textum. Quoniam ibi, post discussionem quomodo figura non potest suscipere influxum caelestis virtutis, subiungit haec verba: *Quia vero figurae in artificialibus sunt quasi formae specificae, potest aliquis dicere quod nihil prohibet quin constitutionem figurae, quae dat speciem imagini, consequatur aliqua virtus ex influentia caelesti, non secundum quod figura est, sed secundum quod causal speciem artificiali, quod adipiscitur virtutem ex stellis. Sed de litteris quibus inscribitur aliquid in imagine, vel characteribus, nihil aliud potest dici quam quod signa sunt.* Haec ibi. – Si vero retractat istu ibi dicta, mirum est quod non meminerit huius objectionis, seu evasionis, de constitutione figurae inquantum specificans est.

IV. Ordine retrogrado, respondendo ad secundum dubium ·, quod est ad hominem, dicitur quod, cum clare et · v.t.pt.· J. aperte in hac littera concludatur universaliter quod corpora *artificialia ex impressione caelestium corporum nullam virtutem sortiuntur inquantum sunt artificialia, sed solum secundum materiam naturalem*; et huic conclusioni repugnet illud quod ex libro *Contra Gentes* affertur, scilicet quod artincintum, inquantum constituitur in specie, suscipiat influxum caelestem: – quoniam constitui in specie artificiali convenit corpori artificiali inquantum artificiale, immo hoc est constituere ipsum corpus in tali esse artificiali; et rursus, hoc non convenit artifiduto solum secundum materiam naturalem, sed ratione figurae, qu.ic est forma: in litteris autem expresse dicitur quod non sortiuntur inquantum artificialia, sed solum secundum materiam naturalem: – quia, inquam, clare apparet intentio Auctoris in littera, quam condidit post libros *Contra Gentes*, ut in principio Primae Partis · ipse insinuat, dicens quod non solum pro do. · i.^.·.

ais, clc.; ideo dicitur quod Auctor non retractavit sc, proprie loquendo, quia illa verba non dixit in propria persona, sed dixit, *Pinset aliquis dicere*; sed confutavit et exclusit hoc in loco quod ibi non exclusit. Quod nullum est inconueniens: cum naturaliter homo proficiat secundum intellectum. Ncc oportuit meminisse specialiter figurae inquantum reponit in specie artificiali, summarie docens dc artificialibus inquantum artificialia tam ratione formae quam materiae, ut in littera fit.

Sed quoniam Auctor in libro *Contra Gentes*, post discussum hanc materiam, distinxit figuram ab aliis formis artificialium, et videns eius principatum inter ipsas in hoc quod ipsa csl vehit forma specifica artificialium, illam evasionem non est prosecutus; videtur dicendum quod, si bene perspiciuntur verba illic dicta in illa evasione, non est sensus quod figura, inquantum causans speciem artificiali, suscipiat influxum caelestem, ut praecedens responsio interpretata est ; sed est sensus quod figura, inquantum causans speciem artificiali *talis*, scilicet *quod adipiscitur virtutem ex stellis*, suscipere potest caelestem influxum; im quod cx hoc quod figura est principalis forma inter artificiales, utpotc constituens in specie, nihil prohibet aliquod artificiale, suscipiendo figuram quasi specificam formam artificiali caelo conformis, suscipere simul caelestem aliquam virtutem ad ea quae subduntur illi sideri. Et iuxta hunc sensum, dicitur quod non csl hic retractatum seu confutatum quod in libro *Contra Gentes* dictum seu permissum esi: et quod non repugnat his quae in hac littera traduntur. Quoniam littera loquitur hic dc corporibus artificialibus inquantum artificialia sunt, et propterea sola materia naturalis relinquitur capax influxus: ibi vero secundum hanc singularissimam rationem, inquantum constituuntur in specie caelestis conformitatis ratione figurae talis.

In cuius signum, hoc in loco, damnare volens Auctor imagines astronomicas, non audet eas damnare sine signo sumpto cx characteribus, cx quo vult quod imaginibus utantur non ut effectibus caeli, sed ut signis: quia constat characteres nihil valere ad operationem naturalem, sed ad significandum tantum, quoniam illi nullius sunt actionis principia. – Potest nihilominus lv *non enim est figura actionis naturalis principium*, referri ad ipsum necessitatem characterum : quasi diceret: *Cum figura imaginis non sit naturalis actionis principium, necesse est addere characteres ad hoc ut imago induat rationem signi, quo mediante daemon operetur*. – Et quocumque modo hacc verba applicantur.

sat eu proposito quod imagines ostronomicac non apparent hic damnandae nisi per figurarum et characterum signa.

Quae harum solutionum moli ud hominem dubii eligenda sit ut Auctori* intentioni «aiisfiot, non facile dixerim. Valde namque magni fecisse videtur Auctor rationem olulam in littera, cum infert: *Falsum est ergo quod Porphyrio videbatur*,

V. Ad primum dubium, simpliciter . videtur mihi, salvo n. meliori iudicio, quod imagines nstronomicac absque characteribus, non ut corpora artificialia sunt, »cd ut effectus sunt caelestis sideris (licet ministerio humano), non sint damnandae. Et ratio me movens est quia impressio, serbi gratia, figurae leoninae in auro sub tali sidere est opus corporale xubicctum caelo (supposita exeeutione), et constitutio illius imaginis potest influxum caelestem suscipere*. *icut aggressio bellica, quae voluntaria est et in nostris constitit actibus, robur cx caelesti sidere suscipit in tali tempore. Unde dc Guidone Bonacto, Forlivicnii, legitur quod, capta hora secundum astrologiam, impetum fecit in hostes et liberavit patriam . Et licet figura, ut in littera dicitur, et bene, nullius appareat naturalis actionis prindpium, et propterea faciens figuratum non facit activum ; quia tamen figura est actionis naturalis con-principium, et dispositio ad formam, quae csl naturalis actionis prindpium (nam sicut figura hominis eil consequens formam hominis, ita similis figura est dispositio in materi» ad suscipiendum formam hominis, et figuro cuiuscumque organi naturalis. puta cordis, hepatis, manus, etc., inter dispositiones sunt ad formas organicas et ad operationes, non quatenus figurae, sed quatenus terminatione* quaedam corporum naturalium); ideo nihil prohibere videtur quin figura quae humano ministerio terminare ponitur tale corpus sub tali sidere, sit velut quaedam secunda stella, propter conformitatem ad tale sidus. Non enim negari potest quin figurae quaedam caelo npproprientur; et quin occulti valde sint nobis modi caelestis influxus. Signum quoque caelestis conformitalis est quod aiunt imaginem sub Leone factam prod-esse non omnibus hominibus, sed leoninis, et sic dc aliis: tanquam oporteat actiones fieri in patiente proportionate. Rationes ergo in littera allatae concludunt intentum dc corporibus artificialibus inquantum artificialia sunt: sic enim nihil habent n caelo.

VI. In responsione ad tertium, nota radicem quare omnis societas cum daemone cx suo genere est morule peccatum: quia scilicet est cum hoste, iam indicto bello a Principe universi inter nos et daemones.

• Vuk Numn.
Strtoi. Rrr. IJU-
lie. tom. XXII
AAAAI. Fervit».

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OBSERVATIONES QUAE ORDINANTUR AD PRAECOGNOSCENDA ALIQUA FORTUNIA VEL INFORTUNIA, SINT ILLICITAE

SD TERTIUM SIC PROCEDITUR. VidctUF quod observationes quae ordinantur ad praecognoscenda aliqua fortuna vel infortunia. non sunt illicita \ Inter alia enim infortunia hominum sunt etiam infirmitates. Sed infirmitates in hominibus quaedam signa praecedunt. quae etiam a medicis observantur. Ergo observare huiusmodi significationes non videtur esse illicitum.

2. Praeterea, irrationabile est negare illud quod quasi communiter omnes experiuntur. Sed quasi omnes experiuntur quod aliqua tempora vel loca, vel verba audita, vel occursus hominum seu animalium, aut distorti aut inordinati actus, aliquod praesagium habent boni vel mali

futuri. Ergo observare ista non videtur esse illicitum.

3. Praeterea, actus hominum et eventus ex divina providentia disponuntur secundum ordinem quendam, ad quem pertinere videtur quod praecedentia sint subsequentium signa. Unde ea quae antiquis Patribus contigerunt signa sunt eorum quae in nobis complentur: ut patet per Apostolum. ! ad Cor. x ♦ Observare autem v<n. ¶. u. ordinem cx divina providentia procedentem non est illicitum. Ergo observare huiusmodi praesagia non videtur esse illicitum,

Sed contra est quod Augustinus dicit, in ! dc Doct. Christ. ♦ quod ad pacta cum daemonibus * ** inita pertinent tni/lia inanum § observationum: ?

puta si membrum aliquod salierit; si iunctim ambulantis amicus lapis aut canis aut puer medius intervenerit; limen calcare cum ante domum suam aliquis transit; redire ad lectum si quis, dum se calceat, sternutaverit; redire domum si procedens offenderit; cum vestis a soricibus roditur, plus (inire superstitionem t mali Juturi quam prae-sens damnum dolere.

Respondeo dicendum quod homines omnes 8 huiusmodi observationes attendunt non ut quas-dam causas, sed ut quaedam signa futurorum eventuum bonorum vel malorum. Non autem observantur sicut signa a Deo tradita, cum non sint introducta ex auctoritate divina: sed magis ex vanitate humana, coopérante daemonum ma-litia, qui nituntur animos hominum huiusmodi vanitatibus implicare. Et ideo manifestum est omnes huiusmodi observantias l esse superstitio-sas et illicitas. Et videntur esse quaedam reli-quiae idololatriae, secundum quam observabantur auguria, et quidam dies fausti vel infausti (quod quodammodo perlinet ad divinationem quae fit per astra, secundum quae diversificantur dies): nisi   quod huiusmodi observationes sunt sine ratione et arte; unde sunt magis vanae et su-perstitiosae.

Ad primum ergo dicendum quod infirmitatum causae praecedunt in nobis, ex quibus aliqua

signa procedunt r futurorum morborum, quae li-cite a medicis observantur. Unde et si quis prae-sagium futurorum eventuum consideret ex sua causa, non erit illicitum: sicut si servus timeat flagella videns domini iram . Et simile etiam esse posset si quis timeret nocumentum alicui puero ex oculo fascinante: de quo dictum est in Primo Libro*. Sic autem non est in huiusmo-di observationibus.

Ad secundum dicendum quod hoc quod a prin-cipio in istis observationibus aliquid veri homi-nes experti sunt, casu accidit '. Sed postmodum, cum homines incipiunt huiusmodi observantiis suum animum implicare, multa secundum hu-iusmodi observationes eveniunt per deceptionem daemonum, *ut his observationibus homines im-plicati curiosiores Jiant, et sese magis inserant multiplicibus laqueis perniciosi erroris*, ut Augu-stinus dicit, Il *de Doct. Christ*, *

Ad tertium dicendum quod in populo ' ludaeo-rum, ex quo Christus erat nasciturus, non so-lum dicta, sed etiam facta fuerunt prophetica: ut Augustinus dicit, *contra Faustum* *. Et ideo licitum est illa tacta assumere ad nostram in-aFtx” structionem, sicut signis divinitus datis \ Non l autem omnia quae aguntur per divinam provi-dentiam sic ordinantur ut sint futurorum signa. Unde ratio non sequitur.

p superstitionem. – superstitiones Pa.
omnes. – Ante homines ponunt BCEu, om. P.
«l) niti, – Videtur ergo Pa.
q) procedunt. – praecedunt PCH»D cl a.
domini iram, – domini ni iram D, iram domini tui P.t.

t/ caiu accidit. – hoc accidit casu Pa.
x) populo. – his populus ACEEHILa, his populis BpK, hit populo D, ipso populo G.
a; signis divinitus datii. – signa divinitut data LjK, ngnia di-vinitus datia P, ignis divinitus datui E, signum divinitus datam l.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulo tertio, intelligit titulum ex exemplis nllatis in littera arguendo in oppositum . Et adverte quod huiusmodi observationes, si fiant ex consuetudine patriae, ut Romae oportet proprium tangere nasum cum proximi corporis bona valetudo laudatur, et dicere, *Angelus sanctus audiat* (et hoc passim a mulieribus fit); et quando ex quacumque levitate vel timore simplici corde fiunt, putantes se non male facere, sed vane forsan; non sunt supersti-

tionis. sed vanitatis rei qui hacc servant. Multo magis excusantur a superstitionis vitio qui ex timore ne ex caelesti influxu praeveniens sinistrum aliquod sit coeifcctus alterius futuri mali: ut si timeat casum in mane signum depres-sionis luturae ex communi causa caelesti. Et, breviter, com-muniter hacc venialia videntur peccata, ut superius de divinationibus et auguriis et ceteris dictum est, quando superfluum est timor aut irrationabilis.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SUSPENDERE DIVINA VERBA AD COLLUM SIT ILLICITUM

Quodl, Xil, qu. tx, an. a; Ad Rom,, cup. i, Icci, vi, l ad Cor., oip. x, icct. vn.

Ad quartum sic proceditur. Videtur quod suspendere divina verba ad collum non sit illicitum. Non enim divina verba minoris sunt efficaciae cum scribuntur quam cum proferuntur. Sed licet aliqua sacra verba dicere ad aliquos effectus, puta ad sanandum infirmos, sicut. *Pater noster, Ave Alaria*, vel qualitercumque nomen Domini invocetur: secundum illud Marci ult. ♦ *In nomine meo dae-moniam ciicient. linguis loquenliir novis, serpentes*

tollent. Ergo videtur quod licitum sit aliqua sacra scripta collo suspendere in remedium infirmitatis vel cuiuscumque nocumenti.

2. Praeterea, verba sacra non minus operantur in corporibus hominum quam in corporibus serpentum et aliorum animalium. Sed incantationes quaedam 3 efficaciam habent ad reprimen-dum serpentes, vel ad sanandum quaedam alia animalia: unde dicitur in Psalm. ♦ *Sicut aspidis surdae et obturantis aures suas, quae non exau-*

• vm. 17.m.

«ctfk 1A- iv.

W4»-. bon XLIII. - 10 Opi-. Chryw

«u. XXVI. .

si spes habeatur in modo scribendi aut ligandi, aut in quacumque huiusmodi vanitate quae ad divinam reverentiam non pertineat ζ. Quia hoc indicaretur superstitiosum.

Alias autem est licitum. Unde in Decretis dicitur, XXVI, qu. v. cap. *Non liceat Christianis* etc.: Aec in collectionibus herbarum quae medicinales sunt aliquas observationes aut incantationes liceat attendere, nisi tantum cum sꝛmbolo divino aut oratione Dominica: ut tantum Creator omnium et Deus honoretur \

Ad primum ergo dicendum quod etiam proferre divina verba, aut invocare divinum nomen, si respectus habeatur ad solam ’ Dei reverentiam, a qua cꝓcꝓtatur effectus, licitum erit: si vero habeatur respectus ad aliquid aliud vane observatum. erit illicitum.

Ad secundum dicendum quod etiam in incantationibus serpentum vel quorumcumque animalium. si respectus habeatur solum ad verba sacra et ad virtutem divinam, non erit illicitum. Sed plerumque tales praecantationes * habent illicitas observantias, et per daemones sortiuntur effectum : ct praecipue in serpentibus, quia serpens fuit primum daemonis instrumentum ad hominem decipiendum. Unde dicit Glossa*, ibidem: *Notandum quia non laudatur a Scriptura undecumque datur in Scriptura similitudo : ut patet de iniquo indice qui rogantem viduam vix audivit.*

Ad tertium dicendum quod eadem etiam ratio est de portatione reliquiarum. Quia si portentur ex fiducia Dei et sanctorum quorum sunt reliquiae. non erit illicitum*; si autem circa hoc attenderetur aliquid aliud vanum, puta quod vas esset triangulare, aut aliquid aliud huiusmodi quod non pertineret ad reverentiam Dei et sanctorum. esset superstitiosum et illicitum.

Ad quartum * dicendum quod Chrysostomus loquitur quando respectus habetur magis ad figuras scriptas quam ad intellectum verborum.

diei vocem incantantium, et venefici incantantis sapienter. Ergo licet suspendere sacra verba ad remedium hominum.

3. Praeterea, verbum Dei non est minoris sanctitatis quam sanctorum reliquiae: unde Augustinus dicit * quod *non minus est verbum Dei quam corpus Christi*. Sed reliquias [†] sanctorum licet homini collo suspendere, vel qualitercumque portare, ad suam protectionem. Ergo, pari ratione, licet homini verbo vel scripto verba sacrae Scripturae ad suam tutelam assumere.

Sed contra est quod Chrysostomus dicit, *super Fer Quidam aliquam partem Evangelii scriptam circa collum portant. Sed nonne quotidie Evangelium in ecclesia legitur, et auditur † ab omnibus? Cui ergo in auribus posita Evangelia nihil prosunt. quomodo eum possunt circa collum suspensa salvare? Deinde, ubi est virtus Evangelii? in figuris litterarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris. bene circa collum suspendis. Si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt quam circa collum suspensa.*

Respondeo dicendum quod in omnibus incantationibus vel scripturis suspensis duo cavenda videntur. Primo quidem, quid sit quod proferitur vel scribitur. Quia si est aliquid ad invocationes daemonum pertinens, manifeste est superstitiosum ct illicitum. – Similiter etiam videtur esse cavendum, si contineat ignota nomina: ne sub illis aliquid illicitum lateat. Unde Chrysostomus dicit, *super Matth. *. quod. Phariseorum magnificantium fimbrias suas exemplo, nunc multi aliqua nomina hebraica angelorum confingunt et scribunt et alligant, quae non in/elligentibus metuenda videntur.* – Est etiam cavendum ne aliquid falsitatis contineat. Quia sic eius effectus non posset & cꝓcꝓtari u Deo, qui non est testis falsitatis.

Deinde, secundo cavendum est ne cum verbis sacris contineantur ibi aliqua vana: puta aliqui characteres inscripti, praeter signum Crucis. Aut

^{*} reliquias. – reliquiae BEFIpA. [†] ct auditur. – ut audiatur P. [‡] posset. – ponit ABEFHlKLpG, [¶] Made, secundo. – Deinde H. Secundo G; secundo poM est ponunt Pe. – ibi om. PGLa.

[{]l pertineat.–pertineant PDH. pertinent cd. «. [{]l aut~ honoretur. – aut Domlnteā nrattone ut tantum Creator et Deus omnium honoretur (adoretur ei honoretur P> Pj. ^{->} ad solatu. – solum ad Va. ⁱ⁾ praecantationes. – incantatione» PAEGL.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Is articulo quarto eiusdem nonagesimae sextae quaestionis, advertē quod multa observantur in his quae pro Dei reverentia aguntur quae superstitiosa apparent, ct tamen fiunt, ct dicunt sc excusari quia habent talem devotionem, Verbi gratia, patientes contractionem nervorum accipiunt primum carlinuin oblatum Crucifixo in Paniscꝓvc cum adoratur, ct cx eo fit anulus, qui gestatus valet contra illam passionern: dicunt quod habent devotionem ad hoc, quia sic didicerunt ct experiuntur. Ego nescio hos excusare a vanitate. Nisi putet quis, expertus effectum cx devotione, quod Deus alicui sancto viro hoc inspiraverit: sicut hodie, ^Ulû UrcKonus triginta diebus orari fecit pro defuncto -, missae numero triginta dicuntur pro defuncto. Videntur

ergo simplici corde similia credentes ct facientes cx devotione, excusandi: quia non peccant, aut venialitꝓ tantum,

cx quo principale, puta quod divina assistat virtus, potest sustineri; licet nesciant aliam reddere rationem quare has conditiones, quae vanae sunt, observant, nisi quia sic acceperunt a maioribus. Difficile est enim confutare quod, seniorum traditione ct auctoritate firmatum, vulgares acceperunt. Non sunt tamen hacc extendenda, sed prudenter declaranda, ubi fructus speratur, ne deteriora eveniant, Videntur enim hacc, sic simplici corde ex devotione facta. valde imperfecte superstitionem sapere; sicut mendicium iocosum imperfectum est in genere peccati in proxirnuni.

^{*}Qu. xvi, ao. i. Contrāt. & iū: irt. 6, Gæ o k l. η.

. tw, ητκ

hoc non intendat ut experimentum sumat, id tamen agit vel dicit quod ad nihil aliud videtur ordinabile nisi ad experimentum sumendum.

Sic igitur homo Deum tentât quandoque verbis, quandoque tactis. Verbis quidem Deo colloquimur orando. Unde in sua petitione aliquis expresse Deum lentat quando ea intentione aliquid a Deo postulat ut exploret Dei scientiam, potestatem vel voluntatem. – Factis autem expresse aliquis Deum lentat quando per ca quae facit intendit experimentum sumere divinae potestatis, seu pietatis aut sapientiae °. – Sed quasi interpretative Deum tentât qui, etsi non intendat experimentum dc Deo sumere, aliquid tamen vel petit vel facit ad nihil aliud utile * nisi ad probandum Dei potestatem vel bonitatem, seu cognitionem. Sicut, cum aliquis equum currere facit ut evadat hostes, hoc non est experimentum dc equo sumere: sed si equum currere faciat absque aliqua utilitate, hoc nihil aliud esse videtur quam experimentum sumere dc equi velocitate: et idem est in omnibus aliis rebus. Quando ergo propter aliquam necessitatem seu utilitatem committit se aliquis divino auxilio in suis petitionibus vel tactis, hoc non est Deum tentare: dicitur enim II *Paralip.* xx * *Cum ignoramus quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ul oculos nostros dirigamus ad le*. Quan-

do vero hoc agitur absque necessitate et utilitate, hoc est interpretative tentare Deum. Unde super illud *Deui*, vi ♦ *Non lentabis Dominum Deum* ·v«.»\$. *tuum*, dicit Glossa ♦ *Deum tentât qui. habens quid jaciat, sine ratione se committit periculo, experiens utrum possit liberari a Deo*.

Ad primum ergo dicendum quod homo etiam quandoque factis tentatur, utrum possit vel sciat vel velit huiusmodi factis auxilium vel impedimentum praestare.

Ad secundum dicendum quod sancti suis precibus miracula facientes, ex aliqua necessitate vel utilitate moventur ad petendum divinae potestatis ellectum.

Ad tertium dicendum quod praedicatores regni Dei ex magna utilitate ct necessitate subsidia temporalia praetermittunt, ut verbo Dei expeditius vacent. Et ideo si soli Deo innitantur, non ex hoc lentant Deum. Sed si absque utilitate vel necessitate humana subsidia desererent, lentarent Deum. Unde et Augustinus dicit, XXII *contra Faustum* *, quod *Paulus non fugit quasi non erendo m Deum: sed ne Deum lentaret sifugere noluisset, cum ? sic fugere potuisset*.

Beata vero Agatha experta erat erga se divinam benevolentiam, ut vel infirmitates non pateretur. pro quibus corporali medicina indigeret, vel statim sentiret divinae sanationis effectum.

^[1] 0) aut tapicntiac. – atque scientiae Po.

^[2] s) ad nihil aliud utile —quad ad nihil aliud nt utile (utile eu G) PDGe.

^[3] eum. et cum AtVCEFUpK et a. cum tuuc >K.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis nonogesimacscpfunac, aspice in quo consistit formale interprtativnc tentntionu Dei: scilicet in hoc quod absque necessitate vel utilitate respuat homo causas secundas.

Et adverte, in responsione ad renium, quod respuere corporalem medicinam contingit tripliciter. Primo, tempore martyrii. Et hoc non est tentare Deum, quoniam utilitas maxima est ct necessitas promptitudinis animi ad sustinendum, et sic prompte testimonium perhibendum fidei Christianae. Nam si medicinam corporalem -uscipcret, videretur minus sponte haec pati, ct evitare passionem quantum posset: cuius oppositum sancti martyres facto docuerunt.

Secundo, absolute, in toto tempore vitae suae. Et hoc est de quo Agatha *in Domino gloriatur*. Et in littera excusatur cx divina experientia: nam dc communi lege hoc

esset (enure Deum, scriptum est enim³: *Alhssimus de · Ecea. ur terra creavit medianam, et vir sapiens non despiciet 4. illam*.

Tertio, ratione spiritualis profectus. Et hoc, si intra limites *rationabilis obsequii* fit, non est tenure Deum, sed *semetipsnm offerre hostiam virentem Deo* *. Et hoc modo sancti, qui dati sunt in exemplum ceteris, ct praesertim religiosi, in hoc mundo, dolores iliacos. ulcera ct cetera quae patiuntur, suscipiunt libenter, ct utuntur eis ut instrumentis divinitus sibi concessis nd camis subjectionem ct mortificationem, ct ad lesu Christi passionis participationem. Et ideo respuunt medicinam, ct aegre ferrent si filialis dilectionis signum hoc perderent sanitatem recuperando. Sed hi. licet infirmentur m came, fortissimi sunt ad spiritualia, iu ut nihil mali videantur quandoque habere.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TENTARE DEUM SIT PECCATUM

Part, t, qu. anr, art. 3.

secundum sic proceditur *. Videtur quod tentare Deum non sit peccatum. Deus enim non praecipit a aliquod peccatum. Praecipit autem ut homines eum probent, quod est eum tentare: dicitur enim Ma-

lach. ¶ *Inferte omnem decimam in horreum* ¶v^{TM}. *meum, ut sit cibus ¶ in domo mea: et probate me super hoc, dicit Dominus, si non aperuero uobis cataractas caeli*. Ergo videtur quod tentare Deum non sit peccatum.

^[1] *) praecipit. – praecepit PD.i; altero loco praecepit PDGj.

^[2] wf tit cibut. – et iit cibus CDEFHlpK, qued «i cihn λ. quod tit cibi B, et ut ait abut I, et timlhtcr cibum Q.

2. Praeterea, sicut aliquis lentatur ad hoc quod experientia sumatur de scientia vel potentia eius, ita etiam et de bonitate vel voluntate ipsius. Sed licitum est quod aliquis experimentum sumat divinae bonitatis, seu etiam voluntatis: dicitur enim in Psalm. *Gustate, et videte quoniam suavis est Dominus*; et Horn, xn *: 67 *probetis quae sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta*. Ergo tentare Deum non est peccatum.

3. Praeterea, nullus vituperatur in Scriptura ex eo quod a peccato cessat, sed magis si peccatum committat. Vituperatur autem Achaz quia Domino dicenti t, *Pete tibi sipnum a Domino Deo tuo*, respondit, *Non petam: et non tenlabo Dominum*: dictum est enim a ei: *Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo?* ut dicitur Isaiae vn ♦ – De Abraham autem legitur *Gen.* xv *, quod dixit ad Dominum: *Unde scire possum quod possessurus sim eam*, scilicet terram repromissam a Deo? Similiter etiam Gedeon signum a Domino petiit de victoria repromissa, ut legitur *ludie*, vi ♦ Qui tamen ex hoc non reprehenduntur. Ergo lentare Deum non est peccatum.

Sed contra est quod prohibetur lege ‘ Dei. Dicitur enim *Deut.* vi •; *Non tentabis Dominum Deum tuum*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *. lentare est experimentum sumere. Nullus autem experimentum sumit de eo de quo est certus. Et ideo omnis tentatio ex aliqua ignorantia vel dubitatione procedit: vel eius qui tentat, sicut cum quis experimentum de re aliqua sumit ut eius qualitatem cognoscat; sive aliorum, sicut cum quis experimentum de aliquo sumit ut aliis ostendat, per quem modum Deus dicitur nos tentare. Ignorare autem vel dubitare de his quae pertinent ad Dei perfectionem est peccatum. Unde manifestum est quod lentare Deum ad hoc quod ipse lentans cognoscat Dei virtutem, est peccatum.

Si quis autem ad hoc experimentum sumat eorum quae ad divinam perfectionem pertinent, non ut ipse cognoscat, sed ut aliis demonstret, hoc non est tentare Deum, cum subsit iusta necessitas seu pia utilitas, et alia quae ad hoc concurrere debent. Sic enim Apostoli petiverunt a Domino ut in nomine Iesu Christi fierent signa,

ut dicitur *Act.* iv *: ad hoc scilicet quod virtus Christi infidelibus manifestaretur.

Ad primum ergo dicendum quod solutio decimarum praecepta erat in lege, ut supra * habitum est. Unde habebat necessitatem ex obligatione praecepti; et utilitatem quae ibi dicitur, *ut sit cibus in domo Dei* :. Unde solvendo decimas non lentabant Deum. Quod autem ibi subditur. *et probate me*, non est intelligendum causaliter, quasi ad hoc solvere deberent decimas ut probarent *si Deus non* ¶ *aperiret eis cataractas caeli*: sed consecutive, quia scilicet, si decimas solverent, experimento probaturi erant beneficia quae eis Deus conferret.

Ad secundum dicendum quod duplex est cognitio divinae bonitatis vel voluntatis. Una quidem speculativa. Et quantum ad hanc, non licet dubitare nec probare utrum Dei voluntas sit bona, vel utrum Deus sit suavis. – Alia autem est cognitio divinae bonitatis seu voluntatis affectiva seu experimentalis, dum quis experitur in seipso gustum divinae dulcedinis et complacentiam divinae voluntatis: sicut de Hierotheo dicit Dionysius, n cap. *de Div. Nom.* *, quod *didicit divina ex compassione ad ipsa*. Et hoc modo monemur ' ut probemus Dei voluntatem et gustemus eius suavitatem.

Ad tertium dicendum quod Deus volebat signum dare regi Achaz non pro ipso solum, sed pro lotius populi instructione. Et ideo reprehenditur, quasi impeditor communis salutis, quod signum petere nolebat. Nec petendo tentasset Deum. Tum quia ex mandato Dei petiisset. Tum quia hoc pertinebat ad utilitatem communem. – Abraham vero signum petiit ex instinctu divino. Et ideo non peccavit. – Gedeon vero signum ex debilitate fidei petiisse videtur, et ideo a peccato non excusatur: sicut Glossa * ibidem ** dicit. – Sicut et Zacharias peccavit dicens. Lue. i *, ad angelum: *I nde hoc sciam?* Unde et propter incredulitatem “ punitus fuit *

Sciendum tamen quod dupliciter aliquis signum petit a Deo. Uno modo, ad explorandum divinam potestatem l, aut veritatem dicti eius. Et hoc de se pertinet ad Dei tentationem. – Alio modo, ad hoc quod instruatur quid sit circa aliquod factum placitum Deo. Et hoc nullo modo pertinet ad Dei tentationem.

y) quia Domino dicenti. – qui iquia IJ Domino dicente PLj.
3) dictum est enim. – et dictum est PAa, et dictum at enim l.
t) Iofe. – in lege PAI.«s.
z) Dei. – mea PD.
r) non, – Om. P.

0) monemur. – moremur Pa (et codkcsO)
t) salutis. – boni et salutis Pa.
x) incredulitatem. – hanc incredulitatem Va, hoc incredulitatem l.
λ) potestatem. – pietatem ARCEII.

Commentaria CaixJinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem nonagesimaeseptimae quaestionis, iunge doctrinam in calce articuli * traditam rationi positae in corpore eiusdem, et vide quod, cum in Deo sint tria, posse, scire et velle; et tentare Deum ignorantiam vel dubitationem malam claudat; consequens est quod si quid est quod licet dubitare de Deo, hoc extra tentationem Dei sit, si cum debitis circumstantiis fiat. Et quoniam de Dei voluntate quid circa aliquid particulare

velit nescimus, licitum est, si necessitas aut. utilitas cum debitis adsit circumstantiis, per signum instructionem a Deo petere. De Dei potentia autem, scientia, et veritate dicti divini, et aliis quae de Dei perfectionem et excellentiam spectant, dubitare non licet. Et propterea velle haec explorare peccatum est.

Et scito quod ad primum modum, scilicet instructionis, spectat si quis dubitat an revelans aut promittens sit Deus.

• Vm. n.
"OriLAJ»

• VvLCoff
Cilii,
3

• Art.

• V«r», ry

r

• S. T. - J .
• pKuaw
U.
• iBttrita.

• hrp s»

• QO.LXXI

• QxiXXX)

• Ori. A*
.. Ser.-λ. ¶
Sen. II

• ISL x s*

T

• Ci <rg. I

jcci-labi-liga-
, w/
nas t
lur,
cr,
ro-
di:
α-
πó

u<’’»

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM TENTATIO DEI OPPONATUR VIRTUTI RELIGIONIS

•1J Htb., cap. m, leer. n.

«. a Cc «< (

•AaRteet

?

• s. Tk iact-rt.

•I-
i-
it
i
*

•Qvuuxa.in.

•Q-txxu«n.

Ord. A<4
Sortra? >.,
rx j/q »4,
»crl.

MA ten- »*
x

Î«s\2^~»D TERTH M SIC PROCEditUR *. VidelUr quod ySJS^S^tentaiio Dei non opponatur J virtuti religionis. Tentatio enim Dei habet ra-
•^^^hioncm peccati ex hoc quod homo de Deo dubitat, sicut dictum est *. Sed dubitare de Deo pertinet ad peccatum infidelitatis, quod opponitur fidei. Ergo tentatio Dei magis opponitur fidei quam religioni.
2. Praeterea, Eccli. xvm* dicitur: Ante orationem praepara animam tuam, el noli esse quasi homo qui lentat Deum: ubi dicit Interlinearis Qui, scilicet tentans Deum, orat quod docuit, sed non facit quod iussit. Sed hoc pertinet ad praesumptionem, quae opponitur spei. Ergo videtur quod tentatio Dei sit peccatum oppositum spei.
3, Praeterea, super illud Psalm. *, Et lenta-verunt Deum in cordibus suis, dicit Glossa ♦quod lentare Deum est dolose postulare: ut m verbis sit simplicitas, cum si/ in corde malitia. Sed dolus opponitur virtuti veritatis. Ergo tentatio Dei non opponitur religioni, sed veritati.
Sed contra est quod, sicut ex praedicta * Glossa habetur, tentare Deum est inordinate postulare. Sed debito modo postulare est actus religionis, ut supra ‘ habitum est. Ergo tentare Deum est peccatum religioni oppositum.
Respondeo dicendum quod, sicut ex supra * dictis patet, finis religionis est Deo reverentiam exhibere. Unde omnia illa quae directe pertinent ad irreverentiam Dei, religioni opponuntur. Manifestum est autem γ quod tentare aliquem ad irreverentiam eius pertinet: nullus enim prae-

sumit tentare cum de cuius excellentia certus est. Unde manifestum cst quod lentare Deum est peccatum religioni oppositum.
Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra * ‘ iwj., «n. 7. dictum cst, ad religionem pertinet protestari fidem per aliqua signa ad divinam reverentiam pertinentia. Et ideo ad irreligiositatem pertinet quod cx incertiludine fidei homo aliqua laciāt quae ad divinam irreverentiam pertinent, cuiusmodi est lentare Deum. El ideo cst irreligiositatis species,
Ad secundum dicendum quod ille qui ante orationem suam animam non praeparat, dimittendo si quid adversum aliquem habet *, vel alias se ad devotionem non disponendo, non facit quod in sc cst ut exaudiatur a Deo. Et ideo quasi interpretative lentat Deum. Et quamvis huiusmodi interpretative tentatio videatur cx praesumptione seu indiscretionē provenire, tamen hoc ipsum ad irreverentiam Dei pertinet ut homo praesumpluose et sine debita diligentia se habeat m his quae ad Deum pertinent: dicitur enim l Pet. v ♦: Humiliamini sub potenti manu Dei; · v«» * cl Il ad Tim. n *: Sollicite cura teipsum probabilem exhibere Deo. Unde etiam huiusmodi tentatio irreligiositatis species est.
Ad tertium dicendum quod in comparatione ad Deum, qui novit cordis abscondita, non dicitur aliquis dolose postulare: sed per respectum ad homines. Unde dolus per accidens sc habet ad tentationem Dei. Et propter hoc non oportei quod tentatio Dei directe opponatur veritati.

a) opponatur. – opponitur ABEFGILpCK.
p) Interhncans. – Glona mtfrlinrarii Pa.

γ> auUm. – Om. ABEI; PH— irrvtvmliajn om. Fl..

Commentaria Cardinalis Caietani

•O.»rg.2.

IN articulo tertio, in responsione ad secundum, legito litteram prudenter: ut inde sollicitior fias ut *praepares animam tuam ante orationem* *, ut, quod in te cst laciendo. in irreverentiam divinam non incidas; ct scrupulum non incurras peccati tentationis Dei si negligent fueris, quoniam non nisi extenso vocabulo irreverentia haec tentatio Dei est (unde ct dicitur *quasi* tentatio Dei),

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM TENTATIO DEI SIT GRAVIUS PECCATUM QUAM SUPERSTITIO

S

d quartum sic proceditur. Videtur quod tentatio Dei sil gravius peccatum quam superstitio. Maior enim poena pro maiori peccato infertur. Sed gravius esi punitum in iudaeis peccatum tentationis Dei quam peccatum idololatriae, quod tamen est praecipuum inter superstitiones: quia pro peccato idololatriae interfecti sunt cx eis tria · millia ho-

a) tria. – viginti tria P.

	34°	QUAESTIO XCV11, ARTICULUS IV	
•Var».:jS.-Vcr*. l XX Inurp.	minum, ut legitur <i>Exodi</i> xxxn pro peccato autem tentationis universaliter omnes in deserto perierunt, terram promissionis non intrantes, sc-eundum illud Psalm. *: <i>Tentarerunt me patres vestri</i> ; et postea* sequitur?: <i>Quibus iurari in ira mea si introibunt in requiem meam</i> . Ergo len-tare Deum est gravius peccatum quam super-stitio.	dem minus adversatur quod aliquis dc divina excellentia dubitet quam quod contrarium per certitudinem sentiat. Sicut enim magis est infi-delis qui m errore confirmatus est quam qui de veritate fidei dubitat, ita etiam magis contra Dei reverentiam agit qui suo facto protestatur errorem contra divinam excellentiam quam qui protestatur dubitationem. Superstitiosus autem protestatur errorem, ul ex dictis * patet: ille au-tem qui lentat Deum verbis vel factis, protestatur dubitationem dc divina excellentia, ul dictum est ♦ Et ideo gravius est peccatum supersti-tionis quam peccatum tentationis Dei.	• O « 11U'E
• vm n.	2. Praeterea, tanto aliquod peccatum videtur esse gravius quanto magis virtuti opponitur. Sed irreligiositas, cuius species est tentatio Dei, ma-gis opponitur virtuti religionis quam superstitio, quae habet aliquam similitudinem cum ipsa. Ergo tentatio Dei est gravius peccatum quam super-stitio.	Ad primum ergo dicendum quod peccatum ido-lolatriae non fuit punitum illa poena quasi suf-ficienti. sed in posterum pro illo peccato gravior poena reservabatur: dicitur enim <i>Exod.</i> xxxh *: <i>Epo autem in die ultionis risitabo hoc peccatum eorum</i> .	AA>.
	3. Praeterea, maius peccatum esse videtur ir-reverenter se habere ad parentes quam reve-rentiam parentibus debitam aliis exhibere. Sed Deus est honorandus a nobis sicut omnium Pa-ter. sicut dicitur Malach. i .°. Ergo maius pecca-tum esse videtur tentatio Dei, per quam irreve-renter nos habemus ad Deum, quam idololatria, per quam reverentia Deo debita exhibetur crea-turae.	Ad secundum dicendum quod superstitio habet similitudinem cum religione quantum ad mate-rialem actum, quem exhibet sicut religio. Sed quantum ad finem. plus contrariatur ei quam tentatio Dei: quia plus pertinet ad divinam irre-verentiam. ut dictum est ♦	
ver». o.	Sed contra est quod super illud <i>Deut.</i> xvn ♦ <i>Cum reperti fuerint apud te</i> etc., dicit Glossa *: <i>Lex errorem et idololatriam maxime detestatur: maximum enim scelus est honorem Creatoris im-pendere creaturae</i> .	Ad tertu m dicendum quod de ratione divinae excellentiae est quod sit singularis ct incommu-nicabilis: el idso idem est contra divinam reve-rentiam aliquid agere, et divinam reverentiam alteri communicare. Non est autem similis ratio de honore parentum, qui potest sine culpa aliis communicari.	'VJ.COIIUBX Qu.d.pMtar T
orJ	Respondeo dicendum quod in peccatis quae re-ligioni adversantur tanto aliquid gravius est quan-to magis divinae reverentiae adversatur. Cui qui-		• Q». LXXXJ irt. c

p) Kfuitur. – iut-Jitur PC»A ct a. om. pA-

Commentavia Cardinalis Caietani

	I n articulis quarto, tertio ct secundo simul, dubium oc- currit, an lentare Deum sit semper peccatum mortale. Et est ratio dubii quin in articulo tertio ponitur quod ten- tarc Deum est contra divinam excellentiam; et in articulo quarto comparatur secundum gravitatem idololatriae. Con- stat autem quod hacc non dicuntur dc peccatis venialibus. Ergo est semper peccatum mortale.	tiari n Deo per angelum sanctum, quamvis opinaretur quod ille esset angelus sanctus. Et propter hanc fidei debilitatem petebat signum ut firmiter adhaereret: sine qua firma ad- haesione non credimus, proprie loquendo. In cuius signum, angelus statim respondit i <i>Epo sum Gabriel. Et missus sum</i> , etc. Hacc autem infirmitas fidei non fuit dc potentia neque de excellentia neque dc providentia divina, neque dc veritate divini dicti, sed dc nuntio Dei: superflua ta- men. quia cx circumstantiis ct dictis, ct quia nihil ei man- dabatur agendum cum aliquo periculo, debebat firmare iudicium suum quo sibi videbatur nuntius Dei esse, ct consequenter credere omnia futura. Et ideo fuit venialis.	
•i. K wp.i.vcr».	Ex alia parte obstat, quia Zacharias, pater lonnnis Bapti- stac, peccavit tentando Deum *: ct tamen non mortaliter. –	Gedeon vero a quibusdam • excusatur, tanquam er *N«Ldtt^	
•An? j. «d >	Et similiter Gedeon, ut in littera ♦ dicitur, peccavit petendo signum in vellere: ct tamen tunc est exauditus.; ct in catalogo Sanctorum ponitur <i>ad Hcb.</i> xr *.	<i>familiaritate divina</i> petierit illa duo signa in vellere. Et posset forte excusari, quod pro ampliori Dei gloria ma- nifestanda exercitui, cum esset novus dux. non explorative, sed deprecative, cum humilitate, pro imiori sua gloria. Deus hacc signa propalanda faceret. Si tamen verbis solis litterae standum est, ubi non allegatur causa ulla nisi con- ditionalis dc victoria, cuius prius certificationcm per ange- lum habuerat; cum Auctore • dicendum videtur quod <i>non</i> • λπ	n. s^:■ r"
•/«M.». »i, w.	II. Ad hoc dicitur quod tentare Deum ex suo genere est peccatum mortale: quoniam contrariatur divinae cx- cllcntiac. ct cx illius dubitatione procedit, ut in littera ♦ dicitur. Propter imperfectionem tamen actus pluries inter- venit aliqualis Dei tentatio absque mortali peccato: sicut etiam in quolibet genere peccati invenitur aliquid veniale propter imperfectionem actus.	per modum humilis deprecationis infirmitatem fidei suae adiuvandam petiit consolatione signorum, licet crederet quod prius didicerat ab angelo. Quasi fuerit tunc Qcdcon dispositus eo modo quo fideles firmiter persistentes in fide sunt dispositi quando lentantur intrinsecus dc fide. Ita quod imperfectio actus quasi vacillandi, ex quo processit humilis supplicatio, infra venialium latitudinem retinuit actum tentationis.	
•V<n. u	Unde Zacharias, licet peccaverit petendo signum, non nisi vcniailitr tamen peccavit: ut etiam poena tempora- lis, cum amplitudine Spiritus Sancti completa poena, testatur ♦. Et peccatum eius fuit quia non credidit verbis angeli .°. Videns quippe angelum, ct audiens exauditam orationem suum pro salute populi ac prope esse Salvato- rem .Messiam, ita quod cx eo ct uxore nasciturns erat praecursor eius, ut Elius; cum sciret ipse, sacerdos, cx Scri- ptura tempus Messiae adesse, non plene credidit se gene- raturum praecursorem. Itaque, motus cx causis secundis, scilicet cx naturali impossibilitate generationis cx sene ct sterili etiam in senectute, non plene credidit ista annun-	Et per hacc patet responsio nd obiccta.	
• An j 4.			

•Sttcc .C^ XXJ
W. XXVUl. «f
u.

xxux
* Qa. »qj, *zt.
>; Γ 11°. qu. r.
cn. t: qu-iun.
trt. K

QUAESTIO NONAGESIMAOCTAVA
DE PERIURIO

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

pxEJNDi considerandum est de periurio *.
I y Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum ialsitas requiratur ad periurium.
Secundo: utrum periurium semper sil pec-
catum.

Tertio : utrum semper 1 sit peccatum mortale.

Quarto: utrum peccet ille qui iniungit iuramentum periuro

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM FALSITAS EIUS QUOD IURAMENTO CONFIRMATUR REQUIRATUR AD PERIURIUM

III Seni., dut. xna, an. 4.

•tuos: CMLpo*   \   primum sic proceditur *. Videtur quod
 τ   s,tas eius 9u^od iuramento τ confir-
 2?æ1AÎmatur non requiratur ad periurium. IT

• 9. mm.

supra | dictum est, sicut veritas debet concomitari iuramentum. ita etiam iudicium et iustitia. Sicut ergo incurritur periurium per defectum veritatis, ita etiam per defectum iudicii, puta cum aliquis indiscrete iurat; et per defectum iustitiae, puta cum aliquis iurat aliquid illicitum.

2. Præterea, illud per quod aliquid confirmatur potius esse videtur eo quod confirmatur per illud: sicut in syllogismo principia sunt potiora conclusione. Sed in iuramento confirmatur dictum hominis per assumptionem divini nominis. Ergo magis videtur esse periurium si * aliquis iurel per falsos deos, quam si ventas desit dicto hominis quod iuramento confirmatur.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in sermone de
^er^s Apost. iacobi I: Homines falsum iurant
vel cum fallunt, vel cum falluntur. Et ponit tria
 exempla. Quorum primum est: *Fac illum iurare*
qui verum putat esse pro quo iurat. Secundum
 est: *Da alium: scit * falsum esse, et iurat.* Ter-
 tium est: *Fac alium: putat esse falsum, et iurat*
tanquam sit verum, quod forte verum est: de
 quo postea subdit quod *periurus est.* Ergo ali-
 quis veritatem iurans potest esse periurus. Non
 ergo ialsitas ad periurium requiritur.

Sed contra est quod periurium definitur *
esse *mendacium iuramento firmatum*.

Λ n-|⁷ Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, morales actus ex fine speciem sortiuntur. Finis autem iuramenti est confirmatio dicti humani. Cui quidem confirmationi falsitas opponitur: per hoc enim confirmatur aliquod di-

ctum. quod ostenditur firmiter esse verum; quod quidem non potest contingere de eo quod est falsum. Unde Ialsitas directe evacuat finem iuramenti. Et propter hoc a fakitale praecipue specificatur perversitas iuramenti, quae periurium dicitur. Et ideo ialsitas est de ratione penurii.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Hieronymus dicit :, *lerem. iv **. *quodeumque illorum* c
trium defuerit, periurium est. Non tamen eodem jyT'iim.
ordine. Sed primo quidem et principaliter periurium est quando deest veritas, ratione iam * · u «qwt.

dicta. Secundario autem, quando deest iustitia: quicumque enim ꝑ iurat illicitum, ex hoc ipso falsitatem incurrit, quia obligatus est ad hoc quod contrarium faciat. Tertio vero, quando deest iudicium: quia cum indiscrete iurat, ex hoc ipso periculo se committit fflsitatem incurrendi.

Ad secundum dicendum quod principia in syllogismis sunt potiora tanquam habentia rationem activi principii, ut dicitur in 11 *Physic.** Sed in moralibus actibus principalior est finis quam principium activum. Et ideo, licet sit perversum iuramentum quando aliquis verum iurat per falsos deos, tamen ab illa perversitate iuramenti 1 per* iuriuin nominatur quae tollit iuramenti finem, falsum iurando.

Ad tertium dicendum quod actus morales procedunt a voluntate, cuius obiectum est bonum apprehensum. Et ideo si falsum apprehendatur ut verum, erit quidem, relatum ad voluntatem, materialiter falsum, formaliter autem verum. Si autem id quod est falsum accipiatur ut falsum, erit falsum et materialiter et formaliter. Si autem id quod est verum apprehendatur ut falsum, erit verum materialiter, falsum formaliter. Et ideo in quolibet istorum casuum salvatur aliquo modo

a) temper. - Om. PAGj.
 β) periuro. - periurio PDIÜLpCK.
 γ) iuramento. - in iuramento PpC ct a.
 j) si. - cum Pj; pro iuret, iurat PHL.
 t) scit.- qui scit PGLu; pro Fac alium, Fac alium qui DL, alium
 qui Ga, Oa alium qui P.

U dicit,- super illud addit D; /erem. /Tom. H.
rj qutcumque enim. - quocumque enim muma quis P.i.
) iuramenti - iuramentum G. oro. 11, prv> m>mi4hfr qu.vt no.
utina/ur quod D, non nominatur quod P.i.
) materialiter. - quidem addunt codices ct a.
u, /alsum. - /alium autem All, /alsum utro p, ct /alsum P.

ratio periurii, propter aliquem falsitatis modum. Sed quia in unoquoque potius est id quod est formale quam id quod est materiale, non ita est periurus ille qui falsum iurat quod putat esse

verum, sicut ille qui verum iurat quod putat esse falsum. Dicit enim ibi Augustinus: *Interest quem admodum verbum procedat ex animo: quia ream linguam non facit nisi rea mens.*

Commontaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis nonagesimacoctavac dubium occurrit de eo quod dicitur in corpore *Finis iuramenti est confirmatio dicti humani*. Videtur enim hoc adversari, primo, veritati. Quia actus Iuriae, ut est iuramentum, non ordinatur ad confirmationem humani dicti ut ad finem: quia nobilius non habet pro fine id quod est minus nobile; divina nutem sunt nobiliora humanis. – Deinde, supra dictis in qu. lxxxix, art. 4. ad 3, ubi Auctor, tractans quod confirmatio dicti humani sit finis iuramenti, oppositum sentit eius quod hic dicitur.

Ad hoc dicitur ex Auctore superius, in resp. ad 1 art. 4, qu. rxxxix, quod in iuramento duo considerantur. Primo, testimonium quod inducitur: et hoc est divinum. Et ex hac parte iuramentum est actus Iuriae: et finis eius est divina reverentia. Et hoc ordinatur ad confirmationem humani dicti non ut ad finem, sed ut honestum ad utile. Secundo, id quod facit necessitatem inducendi testimonium: et hoc est humanum. Et ex hac parte iuramentum ordinatur ad confirmationem humani dicti ut ad finem. Quia igitur confirmatio dicti est et ratio utilitatis et finis necessitatis iuramenti; ac per hoc. est tota ratio quare sit licitum iuramentum; ideo in littera hac Auctor ex hoc fine deduxit periurium consistere primo in fahitate. Actus siquidem humani ex fine suae necessitatis et ratione suae utilitatis ud convivendum inter homines, indicantur.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli, adverte quod Auctor omne illicitum iuramentum, quia vocatur

periurium a Hieronymo, reducit ud falsum aliquo modo: ut sic fiilsitus sit non solum principalis ratio periurii. ico communis lues omnium periurionim. Et licet ita sit, quod in omni illicito iuramento desit aliquo modo veritas vel quia dccft in potentia periculosa, ut in iuramento indiscreto; vel quia deest in obligatione, quia scilicet obligatur ad contrarium, hoc est ad fulsificnndum dictum suum, ut cum quis iurat illicitum, aut non obligatur ad illud verifiennndum, quamvis lurct, ut cum iurat non facere bonum supererogationis; vel deest veritas in intentione, ut cum quis mendaciter iurat, aut, si veraciter iurat, mentitur in cxcutione: – proprie tumen et formaliter loquendo de periurio, sola falsitns orationis, cognita vel neglecta, constituit periurium. Quoniam iuramentum directe Deum in testimonium orationis quum iurans dicit inducit: et propterea oportet orationem et esse et cognosci veram; et si est promissoria, ultra hoc oportet dare operam ad illam vcrificandnm. Ex tribus ergo comitibus iuramenti, solius veritatis defectus culpabilis constituit periurium simpliciter. Iudicii autem et iustitiae defectus constituit periurium secundum quid, propter dictam rationem, ut amplius manifestabitur*.

In responsione ad tertium eiusdem articuli, advene quod cum quis iurat id quod in re est falsum, putans esse verum. si adhibuit debitam diligentiam, excusatur a peccato periurii.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OMNE PERIURIUM SIT PECCATUM

KD secundum sic PROCEDITUR. Videtur quod non omne periurium sit peccatum. Quicumque enim non implet quod iuramento firmavit a, periurus esse videtur.

Sed quandoque aliquis iurat se facturum aliquid illicitum, puta adulterium vel homicidium, quod si faciat, peccat. Si ergo etiam non faciendo peccaret peccato periurii, sequeretur quod esset perplexus.

2. Praeterea, nullus peccat faciendo quod melius est. Sed quandoque aliquis periurando facit quod melius est: sicut cum aliquis iuravit se non intraturum religionem, vel quaecumque opera virtuosa non facturum. Ergo non omne periurium est peccatum.

3. Praeterea, ille qui iurat facere alterius voluntatem, nisi eam faciat, videtur incurrere periurium. Sed quandoque potest contingere quod non peccat si eius non impleat voluntatem: puta cum praecipit ei aliquid nimis durum et importabile. Ergo videtur quod non omne periurium sit peccatum.

4. Praeterea, iuramentum promissorium se extendit ad futura, sicut assertorium ad praeterita et praesentia. Sed potest contingere quod tollatur obligatio iuramenti per aliquid quod in

futurum emergat: sicut cum aliqua civitas iurat se aliquid servaturam, et postea superveniunt novi cives qui illud non iuraverunt; vel cum aliquis canonicus iurat statuta alicuius ecclesiae se servaturum, et postmodum aliqua fiunt de novo. Ergo videtur quod ille qui transgreditur iuramentum non peccet.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in sermone *de Verbis Apost. Iacobi* de periurio loquens: *Videtis quam ista detestanda sit belua, et de rebus humanis exterminanda.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra* dictum est. iurare est Deum testem invocare. Pertinet autem ad Dei irreverentiam quod aliquis eum testem invocet falsitatis: quia per hoc dat intelligere vel quod Deus veritatem non cognoscat, vel quod falsitatem testificari velit. Et ideo periurium manifeste est peccatum religioni contrarium, cuius est Deo reverentiam exhibere.

Ad primum ERGO dicendum quod ille qui iurat se facturum aliquid illicitum, iurando incurrit periurium propter defectum iustitiae. Sed si non impleat quod iuravit, in hoc periurium non incurrit; quia hoc non erat tale quid quod sub iuramento cadere posset.

Ad secundum dicendum quod ille qui iurat se

3) firmavit. – confirmavit PDa.

* p nM. v-
irt. j ad 5. Coci
■an. eum. >
qu. tu. »fl. 3
Uj.

1>U. I.b. II.
ap. τη. a- '.

t esse
item-
ream

odo:
. sed
|uod
vcl
idis-
îgt-
um,
llud
bo-
ut
tur
dc
)n-
in
'o-
Ct
m
o-
n-
r-

d
o

•Sera. (TUX.
d. xxvnj.
IL

• **Qa. turn,**
irt. 1.

QUAESTIO XCVIII, ARTICULUS II

343

non intraturum religionem, vcl non daturum eleemosynam, vcl aliquid huiusmodi, iurando perjurium incurrit propter defectum iudicii. Et ideo quando facit id quod melius est, non est periurium, sed periurio contrarium : contrarium enim eius quod facit sub iuramento cadere non poterat.

Ad tertium dicendum quod cum aliquis iurat vel promittit se facturum voluntatem alterius, intelligenda est debita conditio, si scilicet id quod ei mandatur sit licitum et honestum, ct portabile sive moderatum.

Ad quartum dicendum quod quia iuramentum

est actio personalis, ille qui de novo fit civis alicuius civitatis, non obligatur quasi iuramento ad servanda ? illa quae civitas se servaturam iuravit. Tenetur tamen ex quadam fidelitate, ex qua obligatur ut sicut fit socius bonorum civitatis, ita etiam fiat particeps onerum. – Canonicus vero qui iurat se servaturum statuta edita m aliquo collegio, non tenetur ex iuramento ad servandum futura, nisi intenderit T sc obligare ad omnia statuta praeterita ct lutura. Tenetur tamen ea servare ex ipsa vi statutorum, quae habent coactivam virtutem, ut ex supradictis · patet ♦

•.vr.ʹʹ.*ʹʹ.
1

servanda. – ubtervanda PD,
7) *intenderit. – intendat DGK.*

patet. – habetur Pa,

Commentaria Cardinalia Caietani

IN articuli* secundo ct tertio simul eiusdem quaestioni nonagcsimuoctavac, dubium occurrit non dissimulandum de doctrina Auctoris. Nam si iungatur articulus articulo, apparet Auctorem docere quod omne illicitum iuramentum est periurium, in primo articulo*; ct omne periurium est peccatum, in secundo articulo ; et quod omne periurium est peccatum mortale, in tertio articulo. Si hacc doctrina suscipitur, haberemus quod quicumque indiscrete iurat quam verissimum, peccat mortaliter: quod α nemine acceptari ridetur. Et quod qui iurut de aliquo faciendo quod est veniale, puta de dicendo mendacio iocoso, quod peccat mortaliter: quod valde durum videtur.

II. Ad hoc dicitur quod periurium dicitur dupliciter: scilicet simpliciter, vcl secundum quid. Et vocatur periurium simpliciter et absolute id quod directe contrariatur fini iuramenti. Ita quod licet in iuramento multae possint inveniri deformitates, sola illa deformitas quae contrariatur primo fini iuramenti, constituit speciem peccati periurii:

fcJ' cn,ni didicimus ʹ quod cx fine proprio spccficnniur Mtuan; actus humani, tam boni quam mali. Proprius nutem finis ij. ʹ 5 iuramenti est confirmatio humani dicti, ita quod ad hoc

directe Deus inducitur testi- ut quod dicitur firmum sit. fultum divino testimonio, multo plus quum si esset fultum testimonio mille hominum quantumcumque gravium. Et quoniam firmitas cx teste, quoad assertorias orationes, non facit aliud quam firmare sic esse ut dicitur; ct quantum ad promissorias, sic futurum esse ut dicitur; ct in hoc consistit ratio veri, scilicet sic esse vcl non esse, fore vcl non fʹrcʹ ul Patcl IV *Mctaphys.* *: ideo fini iuramenti sola falsitas illa qua aut falsum dicitur, nut falsificatur quod vere promissum fuit, contrariatur. Utraque namque falsitas, ct solae hac duae tollunt finem iuramenti: prima namque falsitas contrariatur firmitati assertoriae orationis; secunda autem firmitati orationis promissoriae, quoniam ad hoc directe firmatur promissoria oratio ut verificetur in cxcutione

Reliquas vero deformitates iuramenti finem iuramenti non tollere manifestatur. Nam ct iurare per falsos deos finem iuramenti non tollit: quoniam salvatur ibi bonum fidelitatis, qua verum dicitur. – Et iurare indiscrete, si verum dicitur, finem iuramenti non tollit: quia salvatur ibi confirmatio dicti humani. – Et iurare super rc iniqua finem iuramenti non tollit: quia salvatur ibi confirmatio dicti humani quantum ud veritatem, quamvis non salvetur ibi confirmatio dicti humani quantum ud obligationem ad materiam veritatis. Quando namque quis iurat committere homicidium cum animo occidendi, invocatur tunc Deus in testem veritatis praesentis in intentione, ct verification! ac veritatis futurae in cxcctione, et non invocatur in testem confirmativum obligationis ad occidendum. Tum quia obligatio ibi nulla est. Tum quia testis non inducitur ad firmandum obligationem, sed ad firmandam veritatem locutionis. in quacumque materia sit, sive sit obhgativu sive

non. Constat autem quod cl veritas praesentis et futurae iniquitatis, ct veritas adimpletionis iniquitatis, bonum quoddum est testificnbilc α Deo: ic per hoc, locutio humana hacc dicens est confirmabitis divino testimonio. Sicut enim cum assertorie iurat quis, *Testis est mihi Deus quod odio habeo proximum*, super veritate netus iniqui, quo ectunliter peccnt mortaliter, ct quem tenetur dc necessitate salutis evitare, Deum testem invoca! absque periurio; itu cum iurat promlasorie, *1 estis est mihi Deut quod occidam*, super veritate futuri actus iniqui, quem tenetur dc necessitate salutis evitare, iurat absque periurio. Nullum est enim hic mendacium, quamvis sit iniquitas. Et propterca iuramentum rule dicitur malum non defectu veritatis, sed defectu iustitiae. Propter quod, iurans facere rem iniquam sine animo faciendi illam, est periurus, quin est ibi ratio periurii. scilicet *mendacium iuramento firmatum*9: iurans autem idem cum animo faciendi non esc periurus absolute, quia non est ibi mendacium iuramento firmatum, sed veritas iniquitatis iuramento firmata. Pcccat tamen mortaliter, si iurat committere mortale, non peccato periurii simpliciter, sed secundum quid. Et magis proprie diceretur quod iuramenti additio gravat peccatum illud, quom quod constituat novam peccati speciem: quia non apparet ibi species periurii, sed quaedam irreverentia iuramenti. pro quanto applicatur ad materiam quae non est confirmabilis quoad obligationem. Venialiter nutem peccat si iurat se commissurum veniale, aut non facturum opus supererogation! extra casum necessitatis, propter eandem rationem* quia scilicet ibi non est species periurii. sed irreverentia, minor tamen; est enim etiam materia ista non confirmabilis quoad operationem cxcquendm.

III. Et ut melius hacc inteliigantur, advertendum est quod iuramentum habet duplicem vim: scilicet testificativam, ct obligativam. Inter quas est hacc ditfercntia. quod vis tctstilicativa est iuramento essentialis: nnm iurare est *Deum in testem invocare* ·. Et hacc vis tctstificativa inditferenter sc habet ad quamcumque materiam. quoniam respicit directe id quod est testificabile, quod est quodeunque verum, in quacumque materia sit. Unde vis testitativa pertinet ad intellectum ct cognitionem testis, cuius est obicctum verum. Et propterca fit iniuria directe Deo si invocatur testis mendacii: quoniam aur attribuitur Deo quod ignoret veritatem; aut quod, sciendo verum, abuti velit scientia sua mentiendo, per hoc quod attestaretur pro mendacio tanquam vero. Et cx hoc patet quod vis testificativa in iuramento necessario fert sccum vim obligativam iurantis ad veritatem dicti ad quod Deum testem inducit, sive locutio sit de praeterito sive dc praesenti rive de futuro, sive de bono sive dc malo: manifeste siquidem iniuriam faceret tnentiens testimonio divino, ut deductum est; ct finis proprius iuramenti, qui est confirmatio dicti humani quoad veritatem, tolleretur. Et propterca esset peccatum mortale.

·<£*«.,», ut

ʹO
1ʹ. l.

Sed praeter hanc obligationem ad veritatem locutionis, quae est proxima materia iuramenti, consurgit, seJ non semper et necessario sed quandoque, iuxta materium locutionis, una .ilia obligatio in iurante. scilicet obligatio ad verificandum quod dicitur. Et hoc non habet locum nisi in locutione promissoria materine licitae. Ncc vis ista est alia a vi testifteativa secundum essentiam, sed secundum effectum: quoniam vis obligatoria ad veritatem affuturæ cxcutionis consistit in hoc quod Deus invocatur testis futurae ventatis. Sed quia materia futurae veritatis quandoque iniqua est, et divinum testimonium non debet esse vinculum iniquitatis; ideo vis hacc obligntoria ad verificandum futurum. nullum habet effectum quando non habet materiam capacem. Prima autem vis semper habet suum effectum, in quacumque materia fiat.

Ex his autem patet quod iuramentum duplicem firmitatem dicto humano praestat: scilicet firmitatem veritatis nunc; ct firmitatem obligationis ud verificandum futurum. Primam dat ex vi certificativa simpliciter et absolute: secundam dat in tali materia, scilicet promissoria. Et si quidem iuramentum induceretur simpliciter ct absolute ad constituendam utramque firmitatem, sicut est mortale apponere iuramentum materine non confirmnbili quoad veritatem, scilicet mendacio, ut cum mendacium iuramento firmatur; ita esset mortale apponere iuramentum promissioni iuramento non confirmabili quoad obligationem, ut cum quis iurat facere illicitum aut non facere bonum supercrogationis: quoniam utrobique tolleretur finis iuramenti, ibi firmitas veritatis, hic firmitas obligationis. Et propter hanc rationem iudicari videtur periurium quando qui* iurat tacere malum, aut omittere bonum supcrocrogationis.

Sed iuramentum cum nihil aliud sit quam Deum in testem inducere; ct constet quod testes non inducuntur ad vinculum obligationis inducendum, sed ud testimonium perhibendum veritati et non ad aliud. in quacumque materia sit ct respectu cuiuscumque differentiae temporis : consequens est quod sola confirmatio died humani quoad veritatem sit finis inductionis Dei in testem; ac per hoc, fakitas dicti humani sola contrarictur veritati et cius firmitati, tollatquc finem iuramenti. Confirmatio autem obligationis promissoriac in iurante non est finis proprius iuramenti, sed consequens ad ipsum iuramentum in materia disposita. Er propterca. licet nonnulla irreverentia sit apponere iuramentum materiae cius remotae habenti repugnantiam respectu firmitatis obligationis, ac per hoc impediendi eam quae sequeretur cx iuramento firmitatem obligationis; quia tamen materia proxima iuramenti, quae est oratio vera, est materia non repugnans, non tollitur finis proprius iuramenti: quia vere confirmatur humanum dictum quoad veritatem praesentem ct futuram, quantum est cx intentione invocantis Deum in testem utriusque veritatis; et Deus vere potest utriusque testis esse, quamvis non inferat invocatio ista vinculum in iurante ad verificandum futurum. Et ideo non est periurii species nisi sit me/rdadum *iuramento firmatum*.

IV. Attestatur autem huic doctrinae quoniam pro definitione periurii communiter acceptatur quod est *menda-*

cium iuramento firmatum, et ex 111 *Sent.*, diet, xxxrx .
Ncc Auctor docet hic oppositum. Quoniam Auctor expresse in articulo primo periurium faUitntc constituit; ct in secundo peccatum periurii contra reserentium divinam decernit propter falsitatem orationis, ut putet cx ratione quam affert, scilicet quod *rei Deus veritatem non cognoscat, vel falsitatem testificari relit*; et propterca in tertio articulo dicit quod omne periurium est mortale. Intendit siquidem Auctor dc periurio simpliciter ct absolute, quod est mendacium iuramento firmatum, cui deest veritas: ct non de periurio secundum quid, quod est periurium cx defectu iudicii aut iustitiae. In cuius signum, Auctor in articulo secundo, in responsione nd primum, dicit: *Qui iurat se facturum aliquid illicitum, incurrit periurium propter defectum iustitiae!* et non dicit absolute, *incurrit periurium*, sed cum illa additione, *propter defectum iustitiae*. Et similiter dicit in responsione ud secundum, de iurante super promissione indiscreta, quod *incurrit periurium propter defectum indicii*: et non dixit absolute, *incurrit periurium*.

In articulo secundo, nota diligenter responsionem ad tertium: quomodo interpretanda sunt iurnmcnta ct obligationes ad mandatum ulterius subeundum.

Ei diligentissime, in responsione ud quartum, illam regulam: *iuramentum est actio personalis*. Quoniam cx hoc sequitur quod non transit in secundam personam. Et propterca, licet heres teneatur solvere debitum quod pater iuravit solvere, non tamen tenetur cx iuramento, sed quia heres. Et similiter si procurator iuravit in causa aliqua, licet principalis teneatur quia principalis, non tamen tenetur cx vi iuramenti facti n suo procuratore. Et similiter si episcopatus, aut quoJeumque aliud officium aut quaevis dignitas, habeat multa iurumenta annexa, videlicet quod acceptans hoc est obligatus ad hoc ct illud ct consuevit firmari obligatio iuramento, si aliquis absque iuramento acceptet, non tenetur ad illa cx iuramento praedecessorum. Et si non esset aliud vinculum obligans ad illa nisi iuramentum , esset omnino liber ab illis obligationibus talis persona: sed si est aliud vinculum obligans officium seu dignitatem, puta vinculum statuti nut contractui, ratione huiusmodi vinculi teneretur servare ille qui non iurariL Et hacc dicta sunt ut facilius similia decernantur.

Non sis tamen ita rudis ut sic accipias iuramentum esse actionem personalem quod nullo pacto possit exhiberi per alium: quoniam constat quod contrahere matrimonium est non minus actio personalis, ct tamen potest per alium contrahi per verba de praesenti. Sed intcllige quod sicut in coniugio contrahendo facit quis actionem personalem alterius, dicendo, *Ego, nomine Martini, accipio te in contagem* ; ita in iuramento potest dicere: *Ego, nomine Martini, iuro sic fuisse*, vel *esse*, vel *fore*. Et tunc ille solus cuius nomine iuratur, tenetur ex vi iuramenti: qui autem est minister seu procurator ad sic iurandum, in nullo tenetur, si bono fide iuravit ut sibi commissum est, sive assertorie sive promissorie; sicut dc procuratore ad contrahendum matrimonium patet.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OMNE PERIURIUM SIT PECCATUM MORTALE

111 *Sent.*, dut. mrr, art. 5, qu* 1.

TERT,DM SIC p r o c e d i t u r *. Videtur quod omne periurium sit peccatum mortale. Dicitur enim Extra, de lureiurando *: *In ea quaestione quae ponitur, An a sacramenti vinculo absolvantur qui illud inviti pro vita et rebus serrandis fecerunt: nihil*

aliud arbitramur quam quod antecessores nostri Romani Pontifices arbitrati fuisse noscuntur, qui tales a iuramenti nexibus absolverunt. Ceterum ut agatur consultius, et auferatur materia deierandi, non eis ita expresse dicatur ut iuramento non servant: sed si non ea . attenderint, non ob

• Vid. Comment Cxlrtr. pou xrt 3.

• Cap. Vrrwm.

ai «on ea.- ea non PGHa.

i Cl
nQrn
One
D/o.
rtio
tulit
lod
Ct
ex
in

Un
rit
u-
k
/-
l-

hoc sunt tanquam pro mortali crimine puniendi.
Non ergo omne periurium est peccatum mortale.

2. Praeterea, sicut Chrysostomus dicit ♦ *ma-*
„Mi eil 'lirare Ier Deum quam per Euangelium.
Sed non semper mortaliter peccat ille qui per
Deum iurat aliquod falsum: puta si ex ioco, vel
ex lapsu linguae, aliquis tali iuramento in com-
muni sermone utatur. Ergo nec etiam si aliquis
frangat iuramentum quod solemniter per Evan-
gelium iurat, semper erit peccatum mortale.

3. Praeterea, secundum iura propter periurium
aliquis incurrit infamiam: ut habetur VI, qu. i,
cap. *Infames*. Non autem videtur quod propter
quodlibet periurium aliquis infamiam incurrat:
sicut dicitur de assertorio iuramento violato per
periurium *. Ergo videtur quod non omne periurium sit peccatum mortale.

Sed contra, omne peccatum quod contraria-
tur praecepto divino est peccatum mortale .
Sed periurium contrariatur praecepto divino: di-
citur enim *Levit*, xix ♦ *Non periurabis in no-*
mine meo. Ergo est peccatum mortale.

Respondeo dicendum quod, secundum doctri-
nam Philosophi *, *propter quod unumquodque*,
β Videmus autem quod ea quae, si
dc se sint γ peccata venialia, vel etiam bona ex
genere, si in contemptum Dei fiant, sunt peccata
mortalia. Unde multo magis quidquid est quod de
sui ratione pertinet ad contemptum Dei, est pec-
catum mortale. Periurium autem de sui ratione
importat contemptum Dei: ex hoc enim habet ra-
tionem culpaе, ut dictum est *, quia ad irreve-
rentiam Dei pertinet. Unde manifestum est quod
periurium ex suo genere l est peccatum mortale.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra *
dictum est, coactio non aufert iuramento pro-
missorio vim obligandi respectu eius quod licite
fieri potest. Et ideo si aliquis non impicat quod

coactus iuravit, nihilominus periurium incurrit et
mortaliter peccat. Potest tamen per auctorida-
tem Summi Pontificis ab obligatione iuramenti
absolvi *: praesertim si coactus fuerit tali metu * |¹. *?
qui *cadere posset in constantem virum*. Quod
autem dicitur quod non sunt tales puniendi tan-
quam pro mortali crimine, non hoc ideo dicitur
quia non peccent mortaliter: sed quia poena cis
minor infligitur .

Ad secundum dicendum quod ille qui iocose
periurat, non evitat divinam irreverentiam, sed
quantum ad aliquid magis auget. Et ideo non
excusatur a peccato mortali. – Ille autem qui ex
lapsu linguae falsum iurat, si quidem advertat
se iurare ct falsum esse quod iurat, non excu-
satur a peccato mortali, sicut ncc a Dei con-
temptu. Si autem hoc non advertat, non videtur
habere intentionem iurandi: et ideo a crimine
penurii excusatur.

Est autem ζ gravius peccatum si quis sole-
mniter iuret per Evangelium quam si per Deum
in communi sermone iuret: tum propter scan-
dalum; tum propter maiorem deliberationem.
Quibus aequaliter hinc inde positis τ«, gravius est
si quis per Deum iurans periuret quam si per-
luret iurans per Evangelium.

Ad tertium dicendum quod non propter quod-
libet peccatum mortale aliquis infamis efficitur
ipso iurc. Unde non sequitur, si ille qui iurat
falsum iuramento assertorio non est infamis ipso
iure, sed solum per sententiam definitivam la-
tam contra eum in causa accusationis \ quod
propter hoc non peccet mortaliter. Ideo autem
magis reputatur infamis ipso iure qui frangit iu-
ramentum promissorium solemniter factum, quia
in eius potestate remanet, postquam iuravit, ut
det suo iuramento veritatem: quod non contin-
git in iuramento assertorio.

β) dlud. – ct illud CE1L*K. tale illud PF»A.

γ> ii dc sc sint. – de (e.r Pa> se sunt PDGItK ct a.

t) suo genere. – sui ratione Pa.

i) infligitur. – Hic in ABCEFGHILd «equitur solutio ad tertium ar-

çunicntum; HsCG ct a ordinalia mutant; B bii kpt *Ad tertium* pn>
Ad tertium, *Ad secundum* pK.

ζ) autem. – ergo Pa.

») positis. – pensatis P.

li) causa accusationis. – accusatione Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio, in responsione ad primum, esset tra-
ctanda quaestio de iuramento coacto, nisi tractata fuisset
superius in qu. r.xxxix, art. 7 ♦.

In responsione ad tertium * ibidem, nota quod cum
qui non advertit sc iurare excusat Auctor a mortali tan-
quam non exercentem iuramentum ut actum humanum.
Sed si quis propter continuam iurandi consuetudinem, tam
vere quam falso, in communi locutione, non advertit, non

excusatur ¶ mortali. Quoniam inadvertentia excusans per-
iurium oportet quod sit causa periurii. hoc est, quod si
adverteret sc periurare, non periururet in istis autem sic
assuctis ut dictum est, inadvertentia non est causa periur-
rii, sed solum concomitans periurium, nihil enim minus
periuraret si adverteret; concomitans autem inadvertentia ,
non excusat, sicut nec ignorantia, ut patet ex 111 *Ethic*. .

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM PECCET ILLE QUI INJUNGIT IURAMENTUM EI QUI PERIURAT

III Sent. dist. xxxn, nrt. 5. qu* 3; Ad Rūm, cip. I, lect. v.

QUARTUM s,c PROCEDITUR. Videtur quod **WJSpcwcl** iniungit iuramentum ei **ÆfèSyvt** qui periurut. Aut enim scit eum verum **■"^^^iurare**, aut falsum. Si scit eum verum iurare. pro nihilo ei iuramentum iniungit. Si autem credit eum falsum iurare, quantum est de se, inducit eum ad peccandum. Ergo videtur quod nullo modo debeat aliquis alicui iniungere iuramentum.

2. Praeterea, iuramentum ’ minus est accipere ab aliquo quam iuramentum iniungere alicui. Sed recipere iuramentum ab aliquo non videtur esse licitum, ct praecipue si periuret: quia in hoc videtur consentire peccato. Ergo videtur quod multo minus liceat exigere iuramentum ab eo ? qui periural.

3. Praeterea, dicitur *Levit. v Si peccaverit anima, et audierit vocem iurantis falsum, testisque fuerit quod aut ipse vidit aut conscius est, nisi indicaverit, portabit iniquitatem suam*: ex quo videtur quod aliquis sciens aliquem iurare falsum, teneatur eum accusare. Non igitur licet ab eo exigere iuramentum.

Sed contra, sicut peccat ille qui falsum iurat, ita ille qui per falsos deos iurat. Sed licet uti iuramento eius qui per falsos deos iurat ut **Au-V(üvxinl'** **8usl*inis** dicit, *ad Publicolam* . Ergo licet iuramentum exigere ab eo qui falsum iurat.

Respondeo dicendum quod circa eum qui exigit ab alio iuramentum. distinguendum videtur. Aut enim exigit iuramentum pro scipso propria sponte: aut exigit iuramentum pro alio cx necessitate officii sibi commissi. Et si quidem aliquis pro scipso exigit iuramentum tanquam persona privata, distinguendum videtur, ut Augustinus dicit, in sermone *de Periuriis* *. *Si enim nescit eum iuraturum falsum, et īdeo dīcīt, « lura mihi », ut Jīdcs ei sit, non est peccatum: tamen est humana tentatio.* quia scilicet procedit cx quadam infirmitate, qua homo dubitat alium esse verum i dicturum. *Et hoc est illud malum* ¶ *de quo Do-*

• Vcn j7. minus dicit, *Matth. v* *: < *Quod amplius est, a malo est* ». *Si autem scit eum fecisse, scilicet contrarium eius quod iurat, et cogit eum iu-*

rare, homicida est. Ille enim dc suo perittrio sc interimit: sed iste manum interficientis impressit.

Si autem aliquis ‘ exigit iuramentum tanquam persona publica, secundum quod exigit ordo iuris, ad petitionem alterius, non videtur esse in culpa si ipse iuramentum exigit *, sive sciat cum falsum iurare sive verum: quia non videtur ille exigere, sed ille ad cuius instantiam exigit.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit quando pro sc aliquis exigit iuramentum. Et tamen non semper scit cum iurare verum, vel falsum: sed quandoque dubitat de facto, et credit eum verum luraturum, et tunc ad maiorem certitudinem exigit iuramentum.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, *ad Publicolam* *, *quamvis dictum sit ne iuremus. nunquam ꝑ me in Scripturis sanctis legisse memini ne ab aliquo iurationem accipiamus.* Unde ille qui iurationem recipit non peccat: nisi forte quando propria sponte ad iurandum cogit cum quem scit falsum iuraturum.

Ad tertium dicendum quod, sicut Augustinus dicit ♦ **Moyses** non expressit in praedicta auctoritate cui sit indicandum penuriam alterius. Et ideo intelligitur quod debeat indicari ’ *talibus qui magis possunt prodesse quam obesse periuro.* - Similiter etiam non expressit quo ordine debeat manifestare '. Et ideo videtur servandus ordo evangelicus, si sit peccatum periurii occultum: et praecipue quando non vergit in detrimentum alterius, quia in tali casu non haberet locum ordo evangelicus, ut supra * dictum est.

Ad QUARTUM * dicendum quod licet uti malo propter bonum, sicut et Deus utitur: non tamen licet aliquem ad malum inducere. Unde licet eius qui paratus est per falsos deos iurare, iuramentum recipere: non tamen licet eum inducere ad hoc quod per falsos deos iuret. - Alia tamen ratio esse videtur in eo qui per verum Deum falsum iurat. Quia in tali iuramento deest bonum fidei, qua utitur aliquis in iuramento illius qui verum per falsos deos iurat. ut Augustinus dicit, *ad Publicolam*. Unde in iuramento eius qui falsum per verum Deum iurat, non videtur esse aliquod bonum quo uti liceat.

a) iuramentum. — Pont cit ponunt IL, poti accipere P, poti u/i-quo D.
β) co. — d/ffMO Pa.
γ) Sed... iurat. — O1η. PELpK ct a.
δ) malum. — iuramentum Pa.

<) aliquis. — iudex G. aliqui iudex factui D.
{) nunquam. — tamen addit P.
ij) indicari. — indicare IlCDII. indicarem F.
0) manifestare. — manifestari P.

Commentaria Cardinalis Caietani

In niculo quarto, in responsione ad quartum, nota quod quamvis liceat uti iuramento iurantis per falsos deos, non tamen licet inducere etiam paratum ad iurandum per falsos deos. Et idem est iudicium dc quocumque alio crimine: videlicet quod non licet aliquem, quantumcumq; paratum,

ad crimen provocare aut incitare ad illud. Et omnium una est communis ratio: quia *digni sunt morte non siitum qui faciunt tnala, sed etiam qui consentiunt facientibus* . Et idem est dc cooperatoribus ad malum iudicium.

Cua.poMKA.

• Appcad. Gr tue. »4 caa. . qu t'adnue.

QUAESTIO NONAGESIMANONA
DE SACRILEGIO

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

FXeinde considerandum est de vitiis ad irreligiositatem “ pertinentibus quibus rebus sacris irreverentia exhibetur ♦ Et primo, de sacrilegio; secundo, de simonia *.

Circa primum quaeruntur quatuor.
Primo: quid sii sacrilegium.
Secundo: utrum sit speciale peccatum.
Tertio: de speciebus sacrilegii.
Quarto: de poena sacrilegii.

ARTICULUS PRIMUS

I I RUM SACRILEGUM SIT SACRAE REI VIOLATIO

PRIMUM SIC proceditur . Videtur quod sacrilegium non sit *sacrae rei violatio*.
Dicitur enim XVII, qu. iv ♦ *Committuntur sacrilegia qui de principis indicio disputant, dubitantes an is dignus sit honore quem princeps elegerit*. Sed hoc ad nullam rem sacram pertinere videtur. Ergo sacrilegium non importat sacrae rei violationem.
o. Praeterea, ibidem * subditur quod si quis permiserit ludaeos officia publica exercere, *re-lut in sacrilegum P excommunicatio proferatur*. Sed officia publica non videntur ad aliquod sacrum pertinere. Ergo videtur quod sacrilegium non importet violationem alicuius sacri.
3. Praeterea, maior est virtus Dei quam virtus hominis. Sed res sacrae a Deo sanctitatem obtinent. Non ergo possunt per hominem T violari. Et ita sacrilegium non videtur esse sacrae rei violatio.
Sed contra est quod Isidores dicit, in libro *Etymol.* *, quod *sacrilegus dicitur ab eo quod sacra legit, idest furatur*.
Respondeo dicendum quod, sicut ex praedictis * patet, sacrum dicitur aliquid ex eo quod ad divinum cultum ordinatur. Sicut autem cx eo quod aliquid ordinatur in finem bonum. sortitur rationem boni ; ita etiam cx hoc quod aliquid deputatur ad cultum Dei, efficitur quoddam divinum, ct sic ei quaedam reverentia debetur quae refertur in Deum. Et ideo omne illud quod ad

irreverentiam rerum sacrarum pertinet, ad iniuriam Dei pertinet, et habet sacrilegii rationem.
Ad primum ergo dicendum quod, secundum Philosophum, in I *Ethic.* *, bonum commune gentis est quoddam divinum. Et ideo antiquitus rectores reipublicae *divini* vocabantur, quasi divinae providentiae ministri: secundum illud *Sap.* vi ♦ *’Vm’ Cum essetis ministri regni illius, non recte indicastis*. Et sic. per quendam nominis extensionem, illud quod pertinet ad reverentiam I principis, scilicet disputare dc eius iudicio, an oporteat ipsum sequi, secundum quandam similitudinem sacrilegium dicitur.
An secundum dicendum quod populus Christianus per fidem et sacramenta Christi sanctificatus est: secundum illud I *ad Cor.* vi *: *Sed abluti estis. sed sanctificati estis*. Et ideo I Pet. n * dicitur: *J’os estis genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis*. Et ita id quod fit in iniuriam populi Christiani, scilicet quod infideles ci praeficiantur, pertinet ad irreverentiam sacrae rei. Unde rationabiliter sacrilegium dicitur.
Ad tertium dicendum quod violatio hic large dicitur quaecumque irreverentia vel exhonoratio. Sicut autem *honor est m honorante, non autem in eo qui honoratur*, ut dicitur in I *Ethic.* ♦ ita ‘ s. etiam irreverentia est m eo qui irreverenter se habet, quamvis etiam nihil noceat ei cui irreverentiam exhibet. Quantum ergo est in ipso \ rem sacram violat, licet illa non violetur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SACRILEGIUM SIT SPECIALE PECCATUM

secundum sic proceditur Videtur quod sacrilegium non sil speciale peccatum. Dicitur enim XVII, qu. iv ♦ *sacrilegium qui in divinae legis sanctitatem aut nesciendo committunt, aut*

negligendo violant et offendunt. Sed hoc iit per omne peccatum: nam *peccatum est dictum re! factum vel concupitum contra legem Dei*, ut Augustinus dicit, XXII *contra Faustum* ♦ Ergo sacrilegium est generale peccatum.

•’d.,Coctacat. CfcCLportrt.4.

• Ap?@± Gn-rac- M aa. Si fr. I nulcnis.

3 irreligiositatem. — religioiitatcm PACHKj, religionem G.
p) lacrilegum. — sacrilegium AEpFK ct a, tacrilegum in eum D.
y) hominem. — homines PD.

3) rcveirntiam. — irrmrniMm PGIKiD ct a.
«) ita. — tdeo Pj.
ζ) ifso. — <f? BFpK, rc CT.HI. — Pro illa, illa m te T.

trio se
pressit.
iquam «
› iuris,
culpa
n fal- •i*.’*».
r ille
,
i pro-
num.
rum,
, et
jaio-

inus
, ne ‘, n &
, le- ‘
ms.
nisi
>§it

ius
to- ‘, » o A,
Et
lui ‘.

:at
io I
i:
m
Io
‘Qu xou, e.
T. At/ M >>
>. tri.
:t
II
M
I

ver*. U.

2. Praeterea, nullum speciale peccatum continetur sub diversis generibus peccatorum. Sed sacrilegium sub diversis generibus peccatorum continetur: puta sub homicidio, si quis sacerdotem occidat; sub luxuria, si quis virginem sacratam violet, vel quamcumque mulierem in loco sacro; sub furto, si quis rem sacram furatus fuerit. Ergo sacrilegium non est speciale peccatum.

3. Praeterea, omne speciale peccatum invenitur distinctum ab aliis peccatis: ut de iniustitia speciali Philosophus dicit, in V, *Ethic.* * Sed sacrilegium non videtur inveniri absque aliis peccatis, sed quandoque coniungitur furto, quandoque homicidio, ut dictum est '. Non ergo est speciale peccatum.

Sed contra est quod opponitur speciali virtuti, scilicet religioni, ad quam pertinet revereri Deum et divina. Ergo sacrilegium est speciale peccatum.

Respondeo dicendum quod ubicumque invenitur specialis ratio deformitatis, ibi necesse est quod sit speciale peccatum: quia species cuiuslibet rei praecipue attenditur secundum formalem rationem ipsius, non autem secundum materiam vel subiectum. In sacrilegio autem invenitur specialis ratio deformitatis: quia ' scilicet violatur res sacra per aliquam irreverentiam. Et ideo est speciale peccatum.

Et opponitur religioni. Sicut enim Damascenus

dicit, in IV lib. *, *purpura, regale indumentum facta, honoratur et glorificatur: et si quis hanc perforaverit, morte damnatur*, quasi contra regem agens. Ita etiam si quis rem sacram violat, ex hoc ipso contra Dei reverentiam agit, et sic per irreligiositatem peccat.

Ah primum ergo dicendum quod illi dicuntur in divinae legis sanctitatem committere qui legem Dei impugnant: sicut haeretici et blasphemi. Qui ex hoc quod Deo non credunt, incurrunt infidelitatis peccatum: ex hoc vero quod divinae legis verba pervertunt, sacrilegium incurrunt.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet unam specialem rationem peccati in pluribus peccatorum generibus inveniri, secundum quod diversa peccata ad finem unius peccati ordinantur: prout etiam in virtutibus apparet quibus imperatur ab una virtute. Et hoc modo, quocumque genere peccati aliquis faciat contra reverentiam debitam sacris rebus, sacrilegium formalité! committit, licet materialiter sint ibi diversa genera peccatorum.

Ad tertium dicendum quod sacrilegium interdum invenitur separatum ab aliis peccatis, eo quod actus non habet aliam deformitatem nisi quia res sacra violatur ': puta si aliquis iudex rapiat aliquem de loco sacro, quem in aliis locis licite capere posset.

a) quia. — çmaii AL, qua Pa.
ft lit. — sacrilegium in Pd.
y'. una. — unaquaque A.

ð) rtolatur. — rideatur P. ~ Pro rapiat. capiat PpD; pro capere, rapere HpD.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SPECIES SACRILEGII DISTINGUANTUR SECUNDUM RES SACRAS

• VU. Coraraca!
Cii<t. poM «rt. 4.

TERTIUM sic proceditur \ Videtur quod species sacrilegii non distinguantur secundum res sacras. Materialis enim diversitas non diversifient speciem, si sit eadem ratio formalis. Sed in violatione quarumcumque rerum sacrarum videtur esse eadem ratio formalis peccati, et quod non sit diversitas nisi materialis. Ergo per hoc non diversificantur sacrilegii species.

2. Praeterea, non videtur esse possibile quod aliqua sint eiusdem speciei, et tamen specie differant «. Sed homicidium et furtum et illicitus concubitus sunt diversae species peccatorum. Ergo non possunt convenire in una specie sacrilegii. Et ita videtur quod sacrilegii species distinguantur secundum diversas species aliorum peccatorum, et non secundum diversitatem rerum sacrarum.

3. Praeterea, inter res sacras connumerantur etiam ? personae sacrae. Si ergo una species sacrilegii esset qua violatur persona sacra, sequeretur quod omne peccatum quod persona sa-

cra committit T esset sacrilegium: quia per quolibet peccatum violatur persona peccantis. Non ergo species sacrilegii accipiuntur secundum res sacras.

Sed contra est quod actus et habitus distinguuntur secundum obiecta. Sed res sacra est obiectum sacrilegii, ut dictum est *. Ergo species sacrilegii distinguuntur secundum differentiam rerum sacrarum.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*, peccatum sacrilegii in hoc consistit quod aliquis irreverenter se habet ad rem sacram. Debetur autem reverentia rei sacrae ratione sanctitatis. Et ideo secundum diversam rationem sanctitatis rerum sacrarum quibus irreverentia exhibetur, necesse est quod sacrilegii species distinguantur: el tanto è sacrilegium est gravius quanto res sacra in quam peccatur maiorem obtinet sanctitatem.

Attribuitur autem sanctitas et personis sacris, idest divino cultui dedicatis, et locis sacris, et rebus quibusdam aliis sacris. Sanctitas autem

a) tamen specie differant. — cum huc differant specie Pd.
p) etiam. — Om. Pd.

7) roximiniL — committeret Pd.
ct tanto. — etiam tanto BEFpAK. tanta cmm Pd.

• He. XLVI
int, jJ Lef
u.*: 'O
l.«.dr
fiittCmai.
5» ,.«» «« l

• Vtr». 5.

• O*. A. /

*
• Cmu

ter revocatur aliquis a peccando. Et ideo oportuit, supra poenam excommunicationis, adhibere ζ ah-quam temporalem poenam, ad coercendum ho-mines qui spiritualia contemnunt.

An tertium dicendum quod si pecunia exigere-

tur sine rationabili causa, hoc videretur ad oc-casionem avaritiae pertinere. Sed quando exigi-tur ad hominum correctionem, habet manifestam utilitatem. Et ideo non pertinet ad occasionem avaritiae.

{) adhibere. – adhiberi PG.1.

Commentaria Cardinalis Caietani

	<p>IN quaestione nonagcsinntnona multa occurrunt dubia, simul movenda ct tractanda. <i>Primum</i> est circa <i>quod quid</i></p> <p>• <x num. ai. <i>est</i> sacrilegii -. Nam definitio ista, scilicet, <i>reinsacraetia</i>rum, ut contingit in sacrilegio; ct propterca in violatione rei sacrae dicitur consistere, sonat enim violatio illationem iniuriosam. ut putet. Propter quod simonia et sacrilegium, licet conveniant in hoc quod, in relatione ad res sacras, utrumque iniuriam illis facit; in relatione tamen ad personas, quae sunt vclut extrema huiusmodi iniusti-tiac, differunt. Quin simonia est inter homines ex utraque parte, nam homines emunt ct vendunt sacra: sacrilegium autem est inter hominem sacrilegum ex una, ct Deum ex altera parte. Cuius signum est quod, etiam ii sanctitati personae tit iniuria, persona ut res Dei concurrit. Unde ct in littera primi aniculi concluditur quod <i>omne quod ad irreverentiam rerum sacrarum pertinet, ad iniuriam Dei pertinet, et habet rationem sacrilegii</i>. Et monialis vcncreii vacans sacrilega est, violans sanctitatem suae personae con-tra voluntatem Dei.</p> <p>Son.it ergo, in definitione sacrilegii, ly <i>violatio</i> actio-nem iniuriosam per modum commutationis involuntariae. Et per hoc distinguitur sacrilegium a simonia, quae iniu-riam facit Deo in rebus sacris tanquam materia commu-tationis voluntariae inter homines. – L¶ <i>rei</i> communiter su-mitur. prout continet ct personas ct loca ct signa ct res; ut patet cx divisione sacrilegii ♦. – Ly <i>sacrae</i> communiter etiam · An. y. sumitur: pro sacro subjective, ut personae; ct effective, ut sacramenta; contentive, ut loca; ct universaliter relative ad divinum cultum, ut vasa, vestes, bona mobilia vel im-mobilia; ut patet cx divisione sacrilegii.</p> <p>III. Ad primum ergo dubium· dicitur quod definito · Nm. t· sacrilegii, sane intellecta, non sc extendit in plus quam sa-crilegium. Et dc differentia eius a simonia iam dictum est *. – De transgressione autem voti, dicitur quod votum procul dubio actus religionis est: ct oppositum eius est, proprie loquendo, perfidia fidelitati quam Deo debemus contraria. Sed huiusmodi perfidia sub sacrilegio compre-henditur. Quoniam eo ipso quod res, vel actus, vel per-sona Deo promissa est, ad divinum ordinata est cultum: ac per hoc. eius subtractio, quae in transgressione voti fit, sacrilegium est. Attestantur autem hoc ct sacri cano-nes decernentes sacrilegium esse si quis pecuniam legatam ecclesiae non solvat: ut patet XVH, qu. iv, cap. <i>Sacri-le-gium</i>. Attestatur ct Auctor in littera, in calce tertii arti-culi *, dicens sacrilegium esse si virgo Deo dicata fornicetur. · Re'r- U ». Constat namque non solum solemnii, sed simplici voto vir-ginitatis fieri virginem Deo dicatam. Unde sicut mulier vovens abstinentiam n vcnrcrcis dicat scipsam Deo quoad immunitatem ab his, ita vovens iciunium, \cl aliud per-sonale, dicat seipsum quoad illud. Et sanctificatur persona quoad haec huiusmodi votis. Et propterca, si transgreditur, peccat contra sanctitatem suae personae peccato sacrilegii. Si votum autem non personale, sed rcalc est, sive dc re mobili sive immobili, sacrilegus est contra sanctitatem re-rum omittendo adimplere, sicut negans legatum ecclesiae. –</p> <p>Et hinc habes quod frangens iciunium votivum peccat peccato gulae ct sacrilegii, si inordinatio est etiam contra abstinentiam simpliciter: frangens autem iciunium Eccle-siae peccat solum peccato gulae. Et sic de aliis.</p> <p>IV. Ad secundum dubium · dicitur quod pervertere · No» 1,ΛΤ» verba divinae legis, et universaliter irreverentia exhibita verbo divino, sacrilegium est tertiae speciei. Nam ct sermo divinus sanctificativus est, iuxta illud Ioan, xv ·, Ear <i>mundi</i> · V<rv s</p>
• o. mī. i.	<p><i>latio</i>, hoc est <i>irreverentia</i> ·, multo plus se extendit quam sacrilegium. Simoniucus namque, emendo vel vendendo sa-cramenta ct huiusmodi, manifeste iniuriatur rei sacrae: ct tamen non sacrilegus, sed simoniacus dicitur. – Rursum, cu-iuslibet voti violator rei sacrae, hoc est ad divinum cultum ordinatae per ipsum votum, iniuriam facit: ct tamen non est sacrilegium omittere iciunium votivum.</p>
• O num. n.	<p><i>Secundum</i> · est quod littera, in responsione ad primum secundi articuli, asserit sacrilegium esse si quis pervertat verba divinae legis. Et tnmcn in tertio articulo non inve-nitur locus in quo divina lex ponatur inter res sacras: ut pater discurrenti [per] personas, loca et res ibi enumeratas.</p>
• o. *om. ».	<p><i>Tertium</i> * est quod in littera tertii articuli exprimuntur tres sacrilegii species, ct gradus carum : ct dicitur, in re-sponsione nd primum, quod est ibi diversitas formalis. Quae tamen non explicatur. – Ncc apparet maior diversitas inter illas species quam inter gradus unius speciei: puta inter iniuriam Eucharistiae, ct furtum unius agni qui esset ec-clesiae.</p>
• ct nam. vt.	<p><i>Quartum</i> · est quod percussio monialis ct stuprum eius-dem sint eiusdem speciei in genere sacrilegii, ut in respon-sione ad secundum tertii articuli dicitur: cum sanctitas alia ratione sit utrobique, quin ratione voti est dicata castitas, ct ratione ecclesiasticae mancipationis sit libera a verberc.</p>
• CX aura. m.	<p><i>Quintum</i> · est, in quo consistit <i>agere directe contra sanctitatem</i> alicuius loci, personae vel rei, ut proprie sa-crilegium sit: ut in responsione ud tertium tertii articuli dicitur.</p>
• Cf. num. vm.	<p><i>Sextum</i> ·, an sacrilegium quod committitur contra sa-cramentum Eucharistiae sit gravissimum inter omnia sa-crilegia simpliciter: an inter omnia sacrilegia tertiae speciei. Et est ratio dubii quia quomodo hoc intelligitur, in littera tertii articuli, in corpore, non explicatur.</p>
• a. num. it	<p><i>Septimum</i> * est, an percutions Eucharistiam committat sacrilegium excommunicatum ab Ecclesia, ita quod sit cx-communicatus. Et est ratio dubii quia hinc apparet quod <i>i'c: ffu'a v*°lenfas nuinus ingerit</i> · corpori Summi Sacer-dotis, quod in Eucharistia est. Et si dicatur quod violentia non pertingit od corpus Iesu Christi, sed ad species tan-tum sacramntales: non obstat hoc. Quin pcrcutiens cle-ricum, etiam si percussio non pertingat ad corpus, sed ad vestem quam indutus actualiter est, procul dubio cx-communicatus est. Sic autem est in proposito: quoniam corpus Christi, velatum specie sacramento!!, attingitur in suo velamine quasi sua veste. Ergo. – In oppositum nutem est quia rapiens Eucharistiam non est cxcommunicatus. Ergo ncc pcrcutiens. Consequentia est evidens: quia utro-bique est violenta manus in Eucharistiam. Antecedens au-tem ab omnibus conceditur. Ergo.</p>
XVII. <a. iv.	<p>II. Ad evidentiam horum, sciendum est quod, cum sa-crilegium sit vitium oppositum religioni, quae est pars iusti-tiac, utpotc Deo debitum cultum reddens, considerandum est sicut vitia opposita iustitiac. Ita ut quemadmodum distinguuntur penes iustitiam commutationes voluntariae, puta emere, vendere, mutuare, etc., ab involuntariis, puta furas, rapina, etc., ct alia sunt vitia circa has, alia circa illas; sic in vitiis religioni oppositis intueri oportet quod quaedam irreverentiae, violationes ct iniuriae fiunt circa sa-cra per modum commutationum voluntariarum, ut in si-</p>

I ad oc-
io cxigt-
nifestam
asionem

nditione
itionum
•(créa in
violatio
lonia et
one ad
: tomen
iniusti-
itraque
logium
um cx
actitati
ndc ct
od ad
n *Dei*
mercis
e con-

actio-
ariae.

iniu-
nmu-
:r su-
s: ut
:tiam
live,
alive
im-

inito **Null**
i sa-
rtum
Itum
est,
mus
pre-
per-
um:
voti
mo-
tam
ile-
irti-
tur.
vir-
lier
>ad
>er-
>na
w.
gii.
re
re-

ad
ira
le-

irc
ito
30
di

QUAESTIO XCIX, .ARTICULUS IV

351

estis propter sermonem quem locutus sum vobis: et re-
pracsentntivus est Dei, sicut sermo hominis repraesentat
hominem. Unde sicut sacramentorum et imaginum sacra-
rum miuriu est in tertia specie, itu iniuna divini verbi. Et
tenere videtur primum locum post sacramenta. Nec oportet
in littera omnia sacrilegia enumerata intelligi: sed sat est
et species et gradus, ad quas et quos ceteri reducuntur,
accepisse.

V. Ad tertium dubium * dicitur quod, licet in littera
non appareat explicite in quo consistat ista diversitas for-
malis, videtur tamen insinuata per ipsa vocabula, et pro-
pterca non aliter expressa: ut scilicet ratio *personae, loci*,
et *rei* ut distinguitur contra personam et locum, diversae
rationis sanctitatem exigat. Nam persona sanctitatem per-
sonalem, quae formaliter sanctum facit, ut subicctum san-
ctitatis exigit; locus vero, ut contentivus personarum ad
divinum cultum, sanctitatem exposcit; res vero, licet di-
versimode sanctae sint, in hoc omnes conveniunt quod
relative sanctae sunt, vel quia sanctum faciunt, vel quia
ad sanctos ordinantur, etc.

Et per hoc patet responsio ud obiectionern, negando
quod sit maior diversitas inter gradus unius speciei quam
inter species. Quoniam sicut inter locum et relationem est
distinctio generica, non autem inter relationes inter se; sic
inter sanctitatem localem et relativam. De personali autem
manifesta est distantia non solum generica, sed etiam quia
sola persona est simpliciter et absolute sancta, sicut solum
animal est simpliciter et absolute sanum: et cetera sunt
sancta secundum quid, sicut cetera sunt sana secundum
quid. - At si alicui hacc non satisfaciunt, inveniat meliora.

y) ,\d quartum dubium · dicitur quod, licet diversae
sanctitates unius personae ex diversis causis proveniant,
puta ex voto, ex ordine, etc.; omnes tamen conveniunt
in hoc quod personales sunt. Et propterca unius speciei
sacrilegium constitui dicitur, quaecumque sanctitas perso-
nae violetur.

VII. ,\d quintum dubium · dicitur quod sicut agere
contra iuramentum est solum facere, vel velle facere, contra
illud quod iuramento firmatum est; et similiter agere con-
tra votum est committere oppositum, vel omittere illud
quod voto firmatum est: ita agere contra sanctitatem ali-
quam est incurrere voluntarie in illud ad cuius contrarium
inest sanctitas illa. Verbi gratia , persona cuiuslibet clerici

est «anctu quoad hoc quod non potest subiici potestati
saeculari; et similiter locus quoad hoc quod non potest
ibi extrahi aliquis violenter; et possessiones Ecclesiae quoad
hoc quod non possunt donari, etc.; si quis oppositum
faciat, sacrilegus est. Si qui» autem aliquid aliud, quamvis
longe peius, faciat, ut ai clericus blasphemet, etc., non
propterca est sacrilegus. Et si tu eris memor doctrinae habi-
tue in praecedenti Libro *, videbis quod iuris positivi aucto-
ritate potest de actu qui modo est sacrilegium fieri non-
sacrilegium, ut si Ecclesia statueret quod nullus homicida ex
proposito salvaretur in ecclesia; et e contra potest de non-
sacrilegio facere sacrilegium, ut si Ecclesia statueret quod
nocturnus populator esset salvus in ecclesia. Substernit
namque lex actus Virtutibus vel vitiis, ut ibi dictum est.

VIII. Ad sextum dubium * dicitur quod procul dubio
sacrilegium commissum contra Eucharistiam est gravissi-
mum omnium sacrilegiorum: quoniam est directe contra
ipsam humanitatem Christi contentam in sacramento illo.
Unde gravius sacrilegium est iniuriari Eucharistiae quam
occidere Pupum. Et hoc, loquendo de gravitate peccati ex
sua specie: ut etiam habes a sancto Thoma, in Hl Pane,
qu. i.xxx, ari. 5.

IX. Ad septimum dubium · dicitur quod percutiens
Eucharistiam non est excommunicatus. Et ratio est quia
hoc sacrilegium, ut in littera· patet, non est contra san-
ctitntem personae, sed contra sanctitatem rei. Distinguitur
enim specie in littera sacrilegium contra sanctitatem per-
sonae a sacrilegio contra sanctitatem rei*, et sacrilegium
contra Eucharistiam ponitur in specie sacrilegii contra san-
ctitatem rei. Et ratio huius est quia corpus Christi non
est in Eucharistia per modum corporis: ut inferius in III
Pone * pater, et in IV *Sentent.* **

Ad obiectionern ergo in oppositum dicitur quod vio-
lencia in corpus Christi, ad hoc quod sit sacrilegium per-
sonale, oportet quod inferatur corpori Christi per modum
corporis existent!; quo modo non est in sacramento, sed
in coelo. Violentia cnim quae infertur ei in Eucharistia,
infertur quidem corpori Christi, non per modum corporis,
>cd per modum rei velatae sub speciebus sacramentalibus.
Et propteraa non inducit excommunicationem htom con-
tra personales imurias sacrarum personarum.

Et hacc de tota quaestione de sacrilegio sufficiant pro
nunc.

QUAESTIO CENTESIMA

DE SIMONIA

IN SEX ARTICULOS DIVISA

• 1», 1«7•

Т^Leinde considerandum est de simonia ‘.
I yEt circa hoc quaeruntur sex.
Primo: quid sit simonia.
Secundo: utrum liceat pro sacramentis pecu-
niam accipere.
Tertio: utrum liceat accipere pecuniam pro
spiritualibus actibus.

Quarto: utrum liceat vendere ea quae sunt
spiritualibus annexa.
Quinto: utrum solum munus a manu faciat
simoniacum, an etiam munus a lingua et ab
obsequio.
Sexto: de poena simoniaci.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM SIMONIA SIT

STUDIOSA VOLUNTAS EMENDI ET VENDENDI ALIQUID SPIRITUALE VEL SPIRITUALI ANNEXUM

IV Sent., diet. XXI, qu. in, art. I, qu* i.

•Ub.VHLe

>>> d primum sic PROCEDITUR. Videtur quod
simonia non sit *studiosa voluntas emendi
et vendendi aliquid spirituale vel spiri-
tuali annexum* *. Simonia enim est hac-
resis 9uaedam: dicitur enim I, qu. i *: *Tolera-
^or esi Macedonii, ei eorum qui circa ipsum
sunt Sancti Spiritus impugnatorum, impia haeresis
quam simoniacorum. Illi enim creaturam, et ser-
vum Dei Patris et Filii, Spiritum Sanctum deli-
rando fatentur: isti vero eundem Spiritum San-
ctum efficiunt servum suum. Omnis enim dominus
quod habet, si vult, vendit: sive servum, sive quid
aliud eorum quae possidet. Sed infidelitas non
consistit in voluntate, sed magis in intellectu,
sicut et fides, ut ex supra * dictis palet. Ergo
simonia non debet per voluntatem definiri.*
2. Praeterea, studiose peccare est ex malitia
peccare, quod est peccare in Spiritum Sanctum.
Si ergo simonia est studiosa voluntas peccandi,
sequitur quod semper sit peccatum 0 in Spiritum
Sanctum.
3. Praeterea, nihil magis est spirituale quam
regnum caelorum. Sed licet emere regnum cae-
lorum: dicit enim Gregorius, in quadam ho-
mi^a *: *R*gnu™ caelorum tantum valet quantum
habes*. Ergo non est simonia p velle emere ali-
quid spirituale.
4. Praeterea, nomen *simoniae* a Simone Mago
acceptum est, de quo legitur *Act. viπ **, quod *ob-
tulit Apostolis pecuniam* ad spiritualem potesta-
tem emendam, *ut*, scilicet, *quibuscumque manus
imponeret, reciperent Spiritum Sanctum*. Non au-
tem legitur quod aliquid voluit vendere. Ergo
simonia non est voluntas vendendi aliquid spi-
rituale.

СІ Н Alb.Mxp,
dtu

• Qu. », »n.3.

«

V in
β

- ven. », 19.

5. Praeterea, multae aliae sunt voluntariae
commutationes praeter emptionem et venditio-
nem: sicut permutatio, transactio. Ergo videtur
quod insufficienter definiatur simonia.
6. Praeterea, omne quod est spirituali anne-
xum est spirituale. Superflue igitur additur: *vel
spirituali annexum*.
7. Praeterea, Papa, secundum quosdam *, non
potest committere simoniam. Potest autem emere
vel vendere aliquid spirituale. Ergo simonia non
est voluntas emendi vel vendendi aliquid spiri-
tuale vel spirituali annexum.
Sed contra est quod Gregorius dicit, in Re-
gistro *: *Altare et decimas et Spiritum Sanctum
emere vel vendere simoniacam haeresim esse nui-
lus fidelium ignorat*.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * di-
ctum est. actus aliquis est malus ex genere ex
eo τ quod cadit super materiam indebitam. Em-
ptionis autem et venditionis est materia inde-
bita res spiritualis, triplici ratione. Primo qui-
dem, quia res spiritualis non potest aliquo ter-
reno pretio compensari: sicut de sapientia dicitur
*Prov. m *: Pretiosior est cunctis opibus: et omnia
quae desiderantur huic non valent comparari*. Et
ideo · Petrus, in ipsa sui radice Simonis pravi-
tatem condemnans, dixit *: *Pecunia tua tecum sit
in perditionem: quoniam donum Dei existimasti
pecunia possidere*. – Secundo, quia illud potest
esse debita venditionis materia cuius venditor
est ζ dominus: ut patet in auctoritate supra * J t
inducta. Praelatus autem Ecclesiae non est do-
minus spiritualium rerum, sed dispensator: se-
cundum illud | *ad Cor. iv ♦ Sic nos existimet ·?·»·.*
homo ut ministros Christi, et dispensatores mi-

• Ih.rt». I.

• Qe.Min.xr

• a ITJ. I.

*>> *sa*+

g*

T

.< *
tcl* **

«) peccatum. – per peccatum P.
>> simonia.– dc simonia P.
γ) ex eo. – eo PGj..
î) opibus. – operibus EHpACE et a.

<) El ideo. – /deo etiam Pd. – Pro Λ'ινοyυ pravitatem, Siscnms
primatem AUELpCFX, Simonis primatum II, simoniae primatem hC»
timaniacam pravitatem Pa; pro powdtre. pcasideri Ellik.
ζ) potat... est. – nos potest... non at P.

nisteriorum Dei. – Tertio, quia venditio repugnat spiritualium origini, quae ex gratuita Dei voluntate proveniunt. Unde et Dominus dicit, Matth. x *: *Gratis accepistis: gratis date*.

Et ideo aliquis, vendendo vel emendo rem spiritualem, irreverentiam exhibet Deo et rebus divinis. Propter quod, peccat peccato irreligiositatis *.

Ad primum ergo dicendum quod sicut religio consistit in quadam fidei protestatione, quam tamen interdum aliquis non habet in corde; ita eliam vitia opposita religioni habent quandam protestationem infidelitatis, licet quandoque non sil infidelitas in mente. Secundum hoc ergo, simonia haeresis dicitur secundum exteriorem protestationem: quia in hoc quod aliquis vendit donum Spiritus Sancti, quodammodo se protestatur esse dominum spiritualis doni; quod est haereticum.

Sciendum tamen quod Simon Magus, praeter hoc quod *ab Apostolis Spiritus Sancti gratiam pecunia emere voluit*, dixit quod mundus non erat a Deo creatus, sed *a quadam superna vir-mfe*: ut Jicit Isidoms, in libro *EtymoL* * Et sc-eundum T hoc, inter alios haereticos Simoniaci computantur: ut patet in libro Augustini *de Hae-resibus* I.

Ad secundum dicendum quod. sicut supra * dictum est, iustitia el omnes partes eius, et per consequens omnia vitia opposita, sunt in voluntate sicut in subiccto. Et ideo convenienter simonia per voluntatem definitur*. – Additur autem *studiosa*, ad designandum electionem, quae principaliter perlinet ad virtutem et vitium. Non autem omnis qui peccat electione peccat peccato in Spiritum Sanctum: sed solum qui peccatum eligit per contemptum eorum quae homines solent retrahere a peccando, ul supra * dictum est.

Ad tertium dicendum quod regnum caelorum dicitur emi, dum quis dat quod habet propter Deum, large sumpto nomine emptionis, secundum quod accipitur pro merito. Quod tamen non pertingit ad perfectam rationem emptionis. Tum quia *non sunt condignae passionες huius temporis*. nec aliqua nostra dona vel opera, *adfutu-*

ram gloriam quae revelabitur in nobis, ut dicitur *Rom.* vin *. Tum quia mentum non consistit principaliter in exteriori dono vel actu vel passione, sed in interiori affectu.

Ad quartum dicendum quod Simon Magus ad hoc emere voluit spiritualem potestatem ul eam postea venderet: dicitur enim I, qu, m *, quod *Simon Magus donum Spiritus Sancti emere voluit ut cx venditione signorum quae per cum fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur*. Et sic illi qui spiritualia vendunt, conformantur Simoni Mago in intentione: in actu vero, illi qui emere volunt. Illi autem qui vendunt, in actu imitantur Giezi, discipulum Elisaei, de quo legitur IV *Reg.* v ♦ ·v«**H* quod accepit pecuniam a leproso mundato. Unde venditores spiritualium possunt dici non solum *Simoniaci*. sed etiam *Gieytac* *.

Ad quintum dicendum quod nomine emptionis el venditionis mlelligilur omnis contractus non gratuitus. Unde nec permutatio praebendarum vel ecclesiasticorum beneficiorum fieri potest, auctoritate partium, absque periculo simoniac, sicut nec transactio, ut itira * determinant. Potest tamen praelatus, ex officio suo. permutationes huiusmodi facere pro causa utili vel necessaria.

Ad sextum dicendum quod sicut anima vivit secundum scipsam, corpus vero vivit ex unione animae; ita etiam quaedam sunt spiritualia secundum seipsa. sicut sacramenta ct alia huiusmodi; quaedam autem dicuntur spiritualia ex hoc quod talibus adhaerent. Unde I, qu. tu, dicitur. cap. Si *quis obiecerit*, quod *spiritualia sine corporalibus rebus non proficiunt: sicut nec anima sine corpore corporaliter* ‘ vivit.

Ad septimum dicendum quod Papa potest incurrere vitium simoniac, sicut el quilibet alius homo: peccatum enim lanio in aliqua persona est gravius quanto maiorem obtinet locum. Quamvis enim res Ecclesiae sint * eius ut principalis dispensatoris, non tamen sunt eius ut domini et possessoris. Et ideo si reciperet pro aliqua re spirituali pecuniam de redditibus alicuius ecclesiae, non careret vitio simoniac. Et similiter etiam posset simoniam committere recipiendo pecuniam ab aliquo laico non l de bonis Ecclesiae.

In articulo primo quaestionis centesimae, in responsione ad secundum, dubium occurrit circa illa verbi: */ustitia et omnes partes eius, ct per consequens omnia vitia opposita, sunt in voluntate sicut in subiccto*. Videntur enim hacc verba contra Auctorem ipsum. Quoniam constat quod loquitur dc partibus iustitiae non solum integralibus et subiectivis, sed potentialibus: alioquin non loqueretur ad propositum, quia dc simonia loquitur, quae est vitium oppositum religioni, quae est una pars potentiulis iustitiae. Et cum Auctor ponat etiam libernlitntem partem potentialem iustitiae, ut patet inferius qu. cxvn, art. 5; ct ponat eam subiective in concupiscibili, tam inferius in qu. axxxtv,

Suxxak Throu D. Thomas T. VI.

nisteriorum Dei. – Tertio, quia venditio repugnat spiritualium origini, quae ex gratuita Dei voluntate proveniunt. Unde et Dominus dicit, Matth. x *: *Gratis accepistis: gratis date*.

Et ideo aliquis, vendendo vel emendo rem spiritualem, irreverentiam exhibet Deo et rebus divinis. Propter quod, peccat peccato irreligiositatis *.

Ad primum ergo dicendum quod sicut religio consistit in quadam fidei protestatione, quam tamen interdum aliquis non habet in corde; ita eliam vitia opposita religioni habent quandam protestationem infidelitatis, licet quandoque non sil infidelitas in mente. Secundum hoc ergo, simonia haeresis dicitur secundum exteriorem protestationem: quia in hoc quod aliquis vendit donum Spiritus Sancti, quodammodo se protestatur esse dominum spiritualis doni; quod est haereticum.

Sciendum tamen quod Simon Magus, praeter hoc quod *ab Apostolis Spiritus Sancti gratiam pecunia emere voluit*, dixit quod mundus non erat a Deo creatus, sed *a quadam superna vir-mfe*: ut Jicit Isidoms, in libro *EtymoL* * Et sc-eundum T hoc, inter alios haereticos Simoniaci computantur: ut patet in libro Augustini *de Hae-resibus* I.

Ad secundum dicendum quod. sicut supra * dictum est, iustitia el omnes partes eius, et per consequens omnia vitia opposita, sunt in voluntate sicut in subiccto. Et ideo convenienter simonia per voluntatem definitur*. – Additur autem *studiosa*, ad designandum electionem, quae principaliter perlinet ad virtutem et vitium. Non autem omnis qui peccat electione peccat peccato in Spiritum Sanctum: sed solum qui peccatum eligit per contemptum eorum quae homines solent retrahere a peccando, ul supra * dictum est.

Ad tertium dicendum quod regnum caelorum dicitur emi, dum quis dat quod habet propter Deum, large sumpto nomine emptionis, secundum quod accipitur pro merito. Quod tamen non pertingit ad perfectam rationem emptionis. Tum quia *non sunt condignae passionες huius temporis*. nec aliqua nostra dona vel opera, *adfutu-*

ram gloriam quae revelabitur in nobis, ut dicitur *Rom.* vin *. Tum quia mentum non consistit principaliter in exteriori dono vel actu vel passione, sed in interiori affectu.

Ad quartum dicendum quod Simon Magus ad hoc emere voluit spiritualem potestatem ul eam postea venderet: dicitur enim I, qu, m *, quod *Simon Magus donum Spiritus Sancti emere voluit ut cx venditione signorum quae per cum fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur*. Et sic illi qui spiritualia vendunt, conformantur Simoni Mago in intentione: in actu vero, illi qui emere volunt. Illi autem qui vendunt, in actu imitantur Giezi, discipulum Elisaei, de quo legitur IV *Reg.* v ♦ ·v«**H* quod accepit pecuniam a leproso mundato. Unde venditores spiritualium possunt dici non solum *Simoniaci*. sed etiam *Gieytac* *.

Ad quintum dicendum quod nomine emptionis el venditionis mlelligilur omnis contractus non gratuitus. Unde nec permutatio praebendarum vel ecclesiasticorum beneficiorum fieri potest, auctoritate partium, absque periculo simoniac, sicut nec transactio, ut itira * determinant. Potest tamen praelatus, ex officio suo. permutationes huiusmodi facere pro causa utili vel necessaria.

Ad sextum dicendum quod sicut anima vivit secundum scipsam, corpus vero vivit ex unione animae; ita etiam quaedam sunt spiritualia secundum seipsa. sicut sacramenta ct alia huiusmodi; quaedam autem dicuntur spiritualia ex hoc quod talibus adhaerent. Unde I, qu. tu, dicitur. cap. Si *quis obiecerit*, quod *spiritualia sine corporalibus rebus non proficiunt: sicut nec anima sine corpore corporaliter* ‘ vivit.

Ad septimum dicendum quod Papa potest incurrere vitium simoniac, sicut el quilibet alius homo: peccatum enim lanio in aliqua persona est gravius quanto maiorem obtinet locum. Quamvis enim res Ecclesiae sint * eius ut principalis dispensatoris, non tamen sunt eius ut domini et possessoris. Et ideo si reciperet pro aliqua re spirituali pecuniam de redditibus alicuius ecclesiae, non careret vitio simoniac. Et similiter etiam posset simoniam committere recipiendo pecuniam ab aliquo laico non l de bonis Ecclesiae.

In articulo primo quaestionis centesimae, in responsione ad secundum, dubium occurrit circa illa verbi: */ustitia et omnes partes eius, ct per consequens omnia vitia opposita, sunt in voluntate sicut in subiccto*. Videntur enim hacc verba contra Auctorem ipsum. Quoniam constat quod loquitur dc partibus iustitiae non solum integralibus et subiectivis, sed potentialibus: alioquin non loqueretur ad propositum, quia dc simonia loquitur, quae est vitium oppositum religioni, quae est una pars potentiulis iustitiae. Et cum Auctor ponat etiam libernlitntem partem potentialem iustitiae, ut patet inferius qu. cxvn, art. 5; ct ponat eam subiective in concupiscibili, tam inferius in qu. axxxtv,

ram gloriam quae revelabitur in nobis, ut dicitur *Rom.* vin *. Tum quia mentum non consistit principaliter in exteriori dono vel actu vel passione, sed in interiori affectu.

Ad quartum dicendum quod Simon Magus ad hoc emere voluit spiritualem potestatem ul eam postea venderet: dicitur enim I, qu, m *, quod *Simon Magus donum Spiritus Sancti emere voluit ut cx venditione signorum quae per cum fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur*. Et sic illi qui spiritualia vendunt, conformantur Simoni Mago in intentione: in actu vero, illi qui emere volunt. Illi autem qui vendunt, in actu imitantur Giezi, discipulum Elisaei, de quo legitur IV *Reg.* v ♦ ·v«**H* quod accepit pecuniam a leproso mundato. Unde venditores spiritualium possunt dici non solum *Simoniaci*. sed etiam *Gieytac* *.

Ad quintum dicendum quod nomine emptionis el venditionis mlelligilur omnis contractus non gratuitus. Unde nec permutatio praebendarum vel ecclesiasticorum beneficiorum fieri potest, auctoritate partium, absque periculo simoniac, sicut nec transactio, ut itira * determinant. Potest tamen praelatus, ex officio suo. permutationes huiusmodi facere pro causa utili vel necessaria.

Ad sextum dicendum quod sicut anima vivit secundum scipsam, corpus vero vivit ex unione animae; ita etiam quaedam sunt spiritualia secundum seipsa. sicut sacramenta ct alia huiusmodi; quaedam autem dicuntur spiritualia ex hoc quod talibus adhaerent. Unde I, qu. tu, dicitur. cap. Si *quis obiecerit*, quod *spiritualia sine corporalibus rebus non proficiunt: sicut nec anima sine corpore corporaliter* ‘ vivit.

Ad septimum dicendum quod Papa potest incurrere vitium simoniac, sicut el quilibet alius homo: peccatum enim lanio in aliqua persona est gravius quanto maiorem obtinet locum. Quamvis enim res Ecclesiae sint * eius ut principalis dispensatoris, non tamen sunt eius ut domini et possessoris. Et ideo si reciperet pro aliqua re spirituali pecuniam de redditibus alicuius ecclesiae, non careret vitio simoniac. Et similiter etiam posset simoniam committere recipiendo pecuniam ab aliquo laico non l de bonis Ecclesiae.

In articulo primo quaestionis centesimae, in responsione ad secundum, dubium occurrit circa illa verbi: */ustitia et omnes partes eius, ct per consequens omnia vitia opposita, sunt in voluntate sicut in subiccto*. Videntur enim hacc verba contra Auctorem ipsum. Quoniam constat quod loquitur dc partibus iustitiae non solum integralibus et subiectivis, sed potentialibus: alioquin non loqueretur ad propositum, quia dc simonia loquitur, quae est vitium oppositum religioni, quae est una pars potentiulis iustitiae. Et cum Auctor ponat etiam libernlitntem partem potentialem iustitiae, ut patet inferius qu. cxvn, art. 5; ct ponat eam subiective in concupiscibili, tam inferius in qu. axxxtv,

ram gloriam quae revelabitur in nobis, ut dicitur *Rom.* vin *. Tum quia mentum non consistit principaliter in exteriori dono vel actu vel passione, sed in interiori affectu.

Ad quartum dicendum quod Simon Magus ad hoc emere voluit spiritualem potestatem ul eam postea venderet: dicitur enim I, qu, m *, quod *Simon Magus donum Spiritus Sancti emere voluit ut cx venditione signorum quae per cum fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur*. Et sic illi qui spiritualia vendunt, conformantur Simoni Mago in intentione: in actu vero, illi qui emere volunt. Illi autem qui vendunt, in actu imitantur Giezi, discipulum Elisaei, de quo legitur IV *Reg.* v ♦ ·v«**H* quod accepit pecuniam a leproso mundato. Unde venditores spiritualium possunt dici non solum *Simoniaci*. sed etiam *Gieytac* *.

Ad quintum dicendum quod nomine emptionis el venditionis mlelligilur omnis contractus non gratuitus. Unde nec permutatio praebendarum vel ecclesiasticorum beneficiorum fieri potest, auctoritate partium, absque periculo simoniac, sicut nec transactio, ut itira * determinant. Potest tamen praelatus, ex officio suo. permutationes huiusmodi facere pro causa utili vel necessaria.

Ad sextum dicendum quod sicut anima vivit secundum scipsam, corpus vero vivit ex unione animae; ita etiam quaedam sunt spiritualia secundum seipsa. sicut sacramenta ct alia huiusmodi; quaedam autem dicuntur spiritualia ex hoc quod talibus adhaerent. Unde I, qu. tu, dicitur. cap. Si *quis obiecerit*, quod *spiritualia sine corporalibus rebus non proficiunt: sicut nec anima sine corpore corporaliter* ‘ vivit.

Ad septimum dicendum quod Papa potest incurrere vitium simoniac, sicut el quilibet alius homo: peccatum enim lanio in aliqua persona est gravius quanto maiorem obtinet locum. Quamvis enim res Ecclesiae sint * eius ut principalis dispensatoris, non tamen sunt eius ut domini et possessoris. Et ideo si reciperet pro aliqua re spirituali pecuniam de redditibus alicuius ecclesiae, non careret vitio simoniac. Et similiter etiam posset simoniam committere recipiendo pecuniam ab aliquo laico non l de bonis Ecclesiae.

alterius, ita ut non egeat habitu perficiente ipsam ad cli-
gendum bonum ad alterum. Sicut, per oppositum, supra *
didicimus quod quia naturaliter in proprium bonum incli-
namur secundum superiorem partem oppetitus, ideo vo-
luntas in his quae ad nos sunt non eget virtute.

Clarum est secundo, quod quia aliquae virtutes, ut li-
bcralitas. *ic respiciunt operationes ad alterum, puta dare
gratis pecunias alteri, ut oporteat passiones cupiditatis do-
mare, ideo etiam in concupiscibili oporteat aliquam ha-
bitualem perfectionem ponere.

Ambiguum vero est in qua earum, scilicet in voluntate
an in concupiscibili, dicenda sit esse simpliciter ct abso-
lute sicut in subiecro huiusmodi virui». Quod evidenter
non apparet sine discussione actuum propriorum huius-
modi virtutum. Et proptcrca usque ad dictum locum · dif-
feratur ultima definitio. Quantum autem ad praesentem
litteram, potest glossari quod intclligitur dc partibus iu-
stitiae quae stricte ct proprie sunt partes iustitiae, quas
Tullius enumeravit ·, quae scilicet habent rationem debiti
nd alterum ita quod sine eo non salvatur morum hone-
stas. Libcrnlitus autem ct huiusmodi non sunt huiusmodi.
sed purum habent dc ratione debili, non ad necessitatem,
sed propter melius: ut superius in qu. lxxx patet, ubi dc
partibus iustitiae tractatur.

III. In responsione ad septimum, nota primo, quod
Papa potest committere peccatum simoninc, sicut pecca-
tum adulterii et aliorum vitiorum : quamvis nullam cen-
suram incurrat. Et hoc est clarum.

Nota secundo quod, cum duplex sil pecunia quam Papa
posset recipere, scilicet Ecclesiae, vel profanam; quamcum-
que recipiat ut pretium spiritualis rei, simoniam committit:
quia neutra est suo. Et de profana patet. Dc ecclesiastica
vero in littera declaratur: quia Papa non est dominus, sed
dispensator principalis pecuniae ecclesiasticae: ac per hoc,
pecunia Ecclesiae non est sua absolute, ut possit ad libi-
tum dc ea disponere.

Nota tertio quod, cum potestas Papae quoad re- tem-
porales Ecclesiae, sit potestas non domini, sed dispensa-
toris, ut in littera dicitur; consequens est ut plenitudo
potestatis Pupulis circa bona Ecclesiae temporalia non ex-
eat limites potestatis dispensativae: sicut in naturalibus
plenitudo potentiae cnlcfactivac non exit limite· potestatis
calefactis ac. et in politicis plenitudo potestatis regiae non
exit limites regiae potestatis. Ac per hoc, non potest Papa
ad libitum donare res Ecclesiae: sed potest, tanquam ha-
bens apicem dispensativae potestatis, multo plus dc eis-
dem disponere quam quicumque alius proximus ecclesiae
aliciuius praelatus.

Et per hoc patet solutio quaestionis mercatorum, an
scilicet dc usuris quos cum clericis variis, certis tamen,
lucrati sunt, possint cum Domino Papa componere: puu.
si usurae ascendunt ad quindecim milia ducatorum, dare
Papae tria vel quatuor milia ct residuum sibi retinere,
tuta conscientia. Constat namque quod non remaneret
mercator absolutus in conscientia. Turn quia Papa non
est dominus, sed dispensator rerum ecclesiasticarum: et
huiusmodi compositio non esset dispensatio, quae diicre-
tam dispositionem importat. - Tum quia etiam si Papa
esset dominus, praesumitur verisimiliter quod nuo libere
donaret, sed redimeret vexationem suam accipiendo de suo
quantum habere posset. Cuius manifestum signum est quia
conatur componendo rehabere quantum plus potest.

Ex eodem quoque fundamento, scilicet quod Papa non
est dominus sed dispensator, sequitur quod de plenitudine
potestatis non possit ad libitum dare bona Ecclesiae cui
voluerit, aut consanguineis, etc.: sed tenetur fideliter dis-
pensare ut rectu ratio suadet; iuxta illud · *Hic iam quae-
ntur inter dispensatores ut fidelis quis inveniat*ur. Et mr-
" 'A' ' sus·: *Fidelis servus el prudens, quem constituit dominus*
‘ a. *super famittam suam, ut det illis m tempore trntia men-*
Uc a. w *suram*: et non ad libitum, quantum volet.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SEMPER SIT ILLICITUM PRO SACRAMENTIS PECUNIAM DARE

IV Sent., Uist. xxx, qu. in. *rt. 5, qu* i.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Vidciur quod
non semper sit illicitum pro sacramen-
tis pecuniam dare. Baptismus enim csl
ianua sacramentorum. ut in III Parte*
dicetur. Sed licet, ut videtur, in aliquo
pecuniam pro baptismo: puta quando sacerdos
puerum morientem sine pretio baptizare non vel-
let. Ergo non semper est illicitum emere vel
vendere sacramenta.

2. Praeterea . maximum sacramentorum est
Eucharistia, quae in missa consecratur. Sed pro
missis cantandis aliqui sacerdotes praebendam
vel pecuniam accipiunt. Ergo licet multo magis
alia sacramenta emere vel vendere.

3. Praeterea, sacramentum poenitentiae est
sacramentum necessitatis, quod praecipue in ab-
solutione consistit. Sed quidam absolventes ab
excommunicatione pecuniam exigunt. Ergo non
semper est illicitum sacramenta emere vel ven-
dere.

4. Praeterea, consuetudo facit ut non sil pec-
catum illud quod alias peccatum esset: sicut Au-
gustinus dicit * quod habere plores uxores, *quando*

mos erat, crimen non erat. Sed apud quosdam
est consuetudo quod in consecrationibus episco-
porum, benedictionibus abbatum, et ordinibus
clericorum, pro chrismate vel oleo sancto et aliis
huiusmodi aliquid detur. Ergo videtur quod hoc
non sil illicitum.

5. Praeterea, contingit quandoque quod ali-
quis malitiose impedit aliquem vel 3 ab episcopatu
obtinendo, vel ab aliqua alia dignitate. Sed licet
unicuique redimere suam vexationem. Ergo li-
citur videtur in tali casu pecuniam dare pro
episcopatu, vel aliqua alia ? ecclesiastica dignitate.

6. Praeterea, matrimonium est quoddam sa-
cramentum. Sed quandoque datur pecunia pro
matrimonio. Ergo licitur est sacramenta pecu-
nia 7 vendere.

Sed contra est quod dicitur I, qu. 1 *: *Qui *
per pecuniam * quemquam consecraverit, alienus
sit a sacerdotio*.

Respondeo dicendum quod sacramenta novae
legis sunt maxime spiritualia, inquantum sunt
spiritualis gratiae causa, quae pretio aestimari non
potest, ct eius rationi repugnat quod non gra-

* Qu. lxvii, *rt. 4
tt; q^o lxviii, an. 6
«%». ULxin.art.

* GrnA Fdaat
bb. XXU, cap. XX.» II.

3) vd. — Om. BDFK.

β) alia. — Om. BCEhGIIA.

γ) pecunia. — *pm* pecunia !.. om, 1*4.

δ) per pecuniam. — *pro* pecunia PADGKaC ct a.

contionator vexaret electum nolendo cum confirmare, non liceret ei pecuinum dare. Et ratio diversitatis est quia i«tis dando pararet libi viam acquirendi episcopatum, qui a confirmatore datur. Et simile est in proposito, quia baptizator confert characterem baptizando.

Alii autem, distinguendo, dicunt quod casus potest dupliciter contingere. Primo, in adulto pro scipso baptizando. Et sic concordant dicentes quod potius debet mori quum solvere avaro sacerdoti. – Secundo, m adulto pro infante inoriente: addendo casui quod ipse adultus sit omnino impotens ad baptizandum, puta carens membris. Et sic dicunt quod licitum est dare pecuniam sacerdoti ut baptizet infantem, non emendo sacramentum, sed redimendo vexationem pueri. Et ratio diversitatis assignatur quia adultus potest salvari per baptismum flaminis: infans nutem est in extrema necessitate, nullum aliud habens remedium. Huius opinionis est Panormitanus, in cap. *Cum in Ecclesiae*, Extra, *de Simonia*; et quidam recitati a Pichardo, in xxv distinctione Quarti, art. 3, qu. t, ad 8. Ipse tamen Kidinrdus declinat nd oppositum.

III. Inter opiniones autem has, rationi magis consona videtur dicens redemptionem vexationi* habere hic locum respectu infantis in articulo mortis, ct non respectu adulti. Et ratio me movens est quia baptizandus in hoc casu patitur iniustum u potente ct nolente baptizare: quia (enetur iste dc necessitate praecepti divini in hoc articulo baptizare occurrentem baptizandum in articulo mortis sino nlio bnptizatorc; sicut teneretur pascere fame morientem, si occurreret. Constat namque universaliter verum esse quod unusquisque potest licite a sc abiicerc iniustum quod patitur dato pretio aliquo (cum hoc nihil aliud sit quam uti iniquitate parati, immo incientis iniquitatem, ad proprium bonum necessarium), hoc est, redimere vexationem suum. Unde quia inter infantem et adultum in proposito hacc est differentia, quod infans patitur iniustum si non baptizatur, perdit enim aditum aeternae vitae sibi debitum ab isto per actum baptismi; adultus autem non perdit illum, quia patet ei aditus per baptismum flaminis (quamvis ille avarus nolens baptizare inferat, quantum in se est, utrique iniustum: quia tenetur ct infantem ct adultum baptizare): ideo habens curam infantia, si non potest baptizare, puta quia mutus, licite pecuniam dat avaro, non ut baptizet, sed ut auferat obicem prohibentem ipsum baptizare, scilicet avaritiam illam ut impeditivam baptismi. – Ncc hoc est contra Auctorem in littera, qui hunc casum non ponit in littera.

Et per hoc etiam patet solutio rationis Petri, si contra hoc afferatur. Quia non datur vexatori pecunia ut ius conferat: sed ut iniquum impedimentum auferat, ct consequenter libere ius conferat, non impeditus. – Nec est simile de confirmatore electionis. Quia non est ibi necessitas, ut hic. Ncc constat dc sanctitate intentionis dantis pecuniam: ut hic constat, quoniam nihil temporale quaeritur.

In articulis secundo, tertio ct quarto simul, dubium occurrit, an stipendium sustentationis sub pacto ponere liceat sacerdotibus, praedicatoribus, divinique cultus ministris *. Et est ratio dubii quoniam panem negativam omnia iura clamant, pacta ab huiusmodi exterminantia, ct punientia si fiant. Et in littera expresse dicitur in articulo tertio, in responsione nd secundum: St *huiusmodi pacto interveniente Jiant, aut etiam cum intentione emptionis vel venditionis, simonia esset*.

Pro parte autem affirmativa pugnat consuetudo ab Ecclesia approbata, ut videlicet sacerdotes servituri per annum alicui capellae, pacto conveniunt dc annua quantitate pecuniae. Non desunt quoque praedicatores qui quantum eis pro quadragesima solvendum est, inteliigerc cum pacto volunt, pro sustentatione sua. – Ratio deinde suffragatur. Quoniam velle stipendium sustentationis non est velle temporale pro spirituali: ergo cx pacto velle tale stipendium non est vendere spiritualia: non ergo est illicitum. Prima consequentia patet, quia pactum non mutat materiam actuum: eadem namque est materia donationis

ct venditionis si sax argenteum dono datur, vel venditur. Et propterea, «i absolute velle stipendium sustentationis non est \clicc temporale pro spirituali, ergo velle idem cx pacto non est velle temporale pro spirituali, quod esset vendere. – Secunda vero consequentia patet, quia non alia ratione hoc esset illicitum nisi quia esset simonia, videlicet velle temporale pro spirituali. Sublata ergo hac mali ratione, restat quod non sit illicitum.

II. Dubium secundo occurrit, an in huiusmodi spiritualibus liceat vendere laborem personalem, ct locare operas suas, sub pretii puolo ♦. Et est ratio dubii quia pars ' (X m », affirmativa foveatur cx hoc quod labor corporeus, ct similiter opera corporea, non sunt dc genere spiritualium, sed temporalium. Vendere autem aut locare temporalia nullum peccatum est.

Et confirmatur. Quia si hoc est illicitum ex suo genere, non erit licitum in aliquo spirituali ct illicitum in aliquo alio spirituali, sed in toto genere spiritualium hoc erit licitum nut illicitum. Sed, experientia teste, constat in inultis spiritualibus ose hoc licitum : nam sacerdos licite locat operas suos in celebrando ter m hebdomada, ct huiusmodi; ct laborem quem sustinere debet eundo in villam ad celebrandum, licite sub pretio ponit; doctor quoque Theologiae vendit sua* operas ct laborem, *icut et advocatus iustum patrocinium. In aliis igitur spiritualibus, cum non sint istis spiritualiora, licitum erit.

Partem vero negativam probant duo. Primum, quia cum omnia ecclesiastica quae spiritualia dicuntur, ut sacramentorum administratio, sacrificium missae, praedicatio, divinu.squc cultus, constant cx duobus, videlicet cx spirituali et temporali (nnm spirituale in cis est gratia, veritas, etc., temporale sero est actio humana); si licitum est vendere aur locare hacc ratione actionis humanae, omnia ecclesiastica venalia licite escent, absolute loquendo; ita quod sicut licitum est vendere calicem ratione materiae, ita, proportionalitr. licitum erit vendere omnia huiusmodi spiritualia ratione actionis humanae. – Et confirmatur cx definitione simoniac *, in qua ponitur vendere *annexa spiritualibus*. Constat nutem quod magis annexa sunt spiritualibus simultanca quam illa ad quae spiritualia sc bibent anteceduntur. Sed actio humana in istis est simul cum spiritualibus. Ergo est rnagii invendibilis quam beneficium ecclesiasticum, ad quod spirituale se habet antecedntcr, ct dicitur omnino invendibile.

Secundum est quia, nisi fiat differentia inter stipendium sustentationis ct venditionem laboris seu locationem operarum. sicut advocato ct doctori, quanrutncumque diviti, licet vendere suum docere ct patrocinari; ita sacerdotibus praedicatoribusqvc divitibus licitum erit locare suas operas, vendere suos labores, ac per hoc, non sustentationis gratia, sed mercedis titulo, a populo temporalia suscipere. Et consequenter omnia iura ruent.

III, \d evidentiam horum, sciendum est quod inter stipendium sustentationis ct stipendium locatarum operarum hacc est differentia, quod stipendium locatarum operarum habet rationem mercedis, iuxta illud Matth. xx -, *Vocaveruntque illos mcrccdem*: stipendium autem sustentationis non habet rationem mercedis, sed subventionis necessariae vel commodae ministris. Et cx hoc sequitur quod qui dat aliquid temporale, puta pecuniam, ministri* Ecclesiae pro sustentatione eorum, non dat pecuniam pro pretio operarum aut laboris eorum: sed solum dat ut sc sustentent in victu ct vestitu, etc., ut sic, *habentes alimentum et quibut tegantur* ., vacent ecclesiasticis officii* grati*, *i Qui vero dat aliquid temporale eisdem pro locatis operibus, mcrccdem debitam reddit, quasi pretium labori* et operarum eorundem: ut ipsum locationis nomen ostendit

IV. Ex hoc autem quod stipendium sustentationis concurrit ut necessarium sine quo non potest minister, ulva sui sutus honestate, divina exercere officia, sequitur quod potest sub pacto poni stipendium sustentationis *, non minus quam reliquorum opportunorum ad divina servitia provisio, scilicet, puta, calicis, sacrarum vestium, et huiusmodi. Itn quod sicut sacerdos celebraturus ad instantiam alicuius, potest sub pacto ponere quod vocans cum pro-

•O. C.JI X

• Nm . ».

‘Heu»**

• Xun. It.

•Ci. w®'°']

- ‘< **

α. nao. tv.

litur,
lonii
l cx
»sct
alia
Jell-
noli

•iri-
pc-
ar’ °. t.
ni-
icd
im

»-
in
pc
in
tc

E

It

•CΞ.ert l.<Tχ.«.

videat dc calice, ultori, vestibus sacris, c: huiusmodi sine quibus non potest celebrare; ita potest sub pacto ponere sustentationem suam, sine qua non potest in sacerdotii ministerio deservire. Et in hoc nulla limonia intervenit.

Advertenda tamen sunt hic duo. Primo, quod sustentationis nomine non tantum venit abus ct potus: sed quidquid est necessarium ad victum et vestitum sui et eorum quorum sibi cura incumbit. Non enim debet mendicare sacerdos pro sustentatione suorum aut parentum antiquorum, aut parvulorum nepotum, suae curae secundum naturae iura relictorum, ct huiusmodi.

Secundo, quod sustentationis stipendium dupliciter potest obvenire. Primo, gratuite, vel ex auctoritate superioris. Et sic non exigit necessitatem in eo m cuius sustentationem datur: ut patet cx eo quod episcopo ditissimo visitanti debetur secundum iura procuratio-. – Alio modo, cx pacto. Et sic non nisi pauperi indigenti sustentationis stipendio, licite provenire potest. Quoniam sacerdos habens unde secundum suum statum honeste vivat, si cx pacto vult stipendium sustentationis, convincitur quod mendax est conveniendo de stipendio ut necessario sine quo non potest commode in sacerdotio servire quoniam sine illo stipendio potest hoc commode facere. Unde convincitur quod convenit non dc stipendio sustentationis, sed de stipendio operarum suarum, quod an liceat, in sequenti tractabitur dubio ♠. In hoc siquidem primo dubio de solo stipendio sustentationis est sermo.

Ad obiecta autem in oppositum dicitur quod ministeria ecclesiastica poni sub pacto, dupliciter potest intclligi. Primo, simpliciter ct absolute: ut videlicet dicatur, *Ego pn/o tantam pecuniam pro ministerio*, vcl. λ *debeo ministrare*, Et haec pacta sunt prohibita, ct dicuntur rimoniaca, in iure ct in littera. – Alio modo, secundum quid, seu cum limitatione: verbi gratia, *Si debeo ministrare in spiritualibus, ego volo, pro stipendio sustentationis meae, tantum: quia aliter non possum ministerio commode incumbere*, Et sic limitata pacta, ab indigentibus ministris facta, non sunt simoniaca apud Deum, qui cor rectum videt: nec sunt simoniaca apud Ecclesiam, cui constat, vcl constare potest, et dc indigentia ministri, ct de expressa limitatione in pacto apposita, videlicet, *pro sustentatione necessaria*. – Haec de primo.

V. Ad »ccundum dubium * dicitur quod in ecclesiasticis ministeriis licitum est, absolute loquendo, locare operas suas cx pacto -. Tum quia hoc habet Ecclesiae consuetudo: ut patet in sacerdotibus qui conducuntur ut sint capellam annuales vcl menstrui; pactum namque intervenit quod tantum debeatur cis singulis mensibus. – Tum quia eadem ratio est de pacto expresso, ct pacto implicito. Sed pactum implicitum invenitur in iure approbatum ut patet Extra, *de Praebendis*, cnp. *Significatum*. Ergo licitum est etiam explicite pacisci Je pretio operarum. – Tum quia locationem operarum in huiusmodi iura doctoresque approbant. Constat autem quod locatio pacto ct conventionē firmari potest. – Tum quia Apostolus, de hac materia loquens, † *ad Cor.* ix *. dicit: *Quis unquam suis stipendiis militat?* Si enim non tenetur quis militare in ecclesiastica militia suis stipendiis, potest dc sui operis stipendio pacisci, sicut miles armatae militiae, iuxtu rationem Apostoli. – Et confirmatur. Quia Dominus, Lue. x *, dc discipulorum opere loquens, subdit: *Dignus est operarius merccde sua*. Quid clarius ?

Ergo licite potest conventio fieri dc merccde operis laborisque humani in ecclesiasticis officiis. – Eirmaturque opimo haec ratione iam allata -; videlicet quia res temporalis potest sub pacto poni. – Et licet ita sit secundum veritatem cx pane rei, quia tamen secundum exteriora speciem habet mali, quoniam sic via stmoniac fraudibus operitur, ideo ab Ecclesia pacta in huiusmodi inhibita sunt.

VI. Sed haec opinio non videtur rationabilis. Quoniam Ecclesia ideo prohibet pacta, quia illicita sunt pacta, et non c contra: ut patet cx hoc quod doctories in hoc ridentur varii, qui tamen conveniunt in ecclesiastico iure.

Videtur ergo aliter dicendum, intciponcn̄do unam propositionem pro regula: scilicet quod *spirituale non potest*

QUAESTIO C, ARTICULUS II

esse ratio pretii seu aestimationis. Manifestatur siquidem istius regulae veritas inductive. Quoniam et calix consecratus non potest plus vendi ratione consecrationis; ct villa habens ius patronatus non potest plus vendi ratione iuris patronatus; ct quae sunt mere spiritualia omnino invendibilia sunt, ut patet.

Post hunc regulam, distinguendum est, quod quaedam sunt mixta cx spirituali ct temporali in quibus principale quaesitum est id quod est temporale: **quaedam** vero in quibus principale quaesitum est id quod est spirituale.

Et iuxta hanc distinctionem, dicitur quod illa in quibus principale quaesitum est temporale, possunt sub pacto poni: illa autem in quibus principale quaesitum est spirituale, non possunt sub pacto poni. Et utriusque conclusionis ratio est una. quia *accessorium sequitur principale* -: ita quod non aestimatur utrobique illud accessorium, sed concurrit concomitanter ad principale.

VII. Ex hi* autem duabus conclusionibus reddenda est ratio omnium obicctorum, ct accidentium hinc ct inde. Ex his enim patet primo, quare cantore» pro capellis Papae, dominorum ct ccclcriarum, sicut ct organisUc, licite cx pacto locant operas suns. Quoniam principale in ei» quaesitum est opera humana, non spirituale quid (quamvis opera humana ad spiritualia conducantur): quaeritur enim in eis sox, anis opus, ct huiusmodi, quae sensibilia ne temporalia sunt.

Patet secundo, quare advocati atque doctores cuiuscumque facultatis licite vendunt operas suns. Quoniam principale in cis quaesitum est humanum auxilium, vel nd iustitiam vcl nd scientiam: iustum siquidem patrocinium opem fert temporalem, aestimabilem pecunia; ct doctor opem temporalem nugnam fert discipulo, declarando, applicando, etc.

Patet tertio, quare pro celebratione, pro oratione, pro sacramentorum adminktratione, pro officio divino seu mortuorum, pro praedicatione, pro oleo sancto, pro chrismare, pro benedictione nubentium, non est licitum pacisci. Quia scilicet principale in istis quaesitum est spirituale! et quidquid temporale in istis intervenit, non aestimatur nisi ratione spiritualis.

Veruntamen, quin in his quae sunt per accidens contingit etiam sapiente* falli, ut dicit Aristoteles -, ideo advertendum est quod aliud est loqui dc celebratione missae absolute et aliud est loqui dc obligatione ad celebrandum missam in tali loco, toties in hebdomada, tali hora, ct huiusmodi. Istac namque conditiones per accidens iunguntur. ct sunt temporales: et proptcrca possunt sub pacto poni. Itn quod licet sacerdos non possit locare actionem suam quam celebrando, praedicando, ministrando sacramenta, etc., exercet, quoniam, ut dictum est, ratione spiritualis, quod principaliter quaeritur, aestimatur ct appetiatur; potest tamen locare seu vendere obligationem suam ad personam suam continendam vcl praesentandam in tuli loco, toties in hebdomada, tali tempore, etc.: quoniam haec temporalia sunt, ct impedimenta propriae libertatis notabiliter, ct per accidens sunt coniuncta actui celebrationis ct huiusmodi. Non sic autem est in eo qui non sc locat, sed sponte, quando occurrit, celebrat, quoniam nihil notabile temporale intervenit per «cadens in sic sponte celebrante; et proptcrca dc spirituali pactum faceret si conveniret dc pretio. Quia igitur in istis mensuris vcl annuis obligationibus ad celebrandum, ct huiusmodi, interveniunt haec temporalia occidentia; ideo dicuntur licite locare operas suas. Quod non admittitur de non obligatis ad haec accidentia.

VIII. Unde ad obicctiones in oppositum - dicitur singillatim. Et ad primum dicitur quod licet eam labor quam opera humana in sacramentorum administratione sit aliquid temporale, quia tamen ratio aestimationis eorum est id quod est spirituale, non licet illa vendere: ut patet dc oleo sancto ct chrismate -; quodlibct enim connu est aliquid temporale, quia tamen non aestimatur nisi ratione spiritualis, ideo non licet ea vendere.

Ad secundam - dicitur quod ratio diversitatis est manifesta: quia scilicet in quibusdam principale aestimatum est “

35γ

* *DiSaHtl*
M* op.

• *Mob*) “¶ 11

• secu. «n.

temporale, in quibusdam ©*t spirituale - Et de sacerdote locante se, iam dictum est .

Dc labore vero quem quis sustinet ad itinerandum ad locum celebrationis vel praedicationis, non est ad propositum. Quoniam est per accidens, ct potest sub pretio poni; sicut ct expensae quae in itinere hunt. - luibor autem qui in ipsa celebratione ct praedicatione intervenit, pars est celebrationis et praedicationis per sc: quoniam spiritualia per idles actus humanos dispensat Deus.

Doctor quoque Theologiae in hoc differt a praedicator, quod doctor quaeritur propter temporale auxilium in theologia, sicut in ceteris scientiis: praedicator autem solum propter spiritualem opem, quasi praedicator sit instrumentum Spiritus Sancti ad purgandum, illuminandum pcrliciendumquc homines secundum adoptionis gratiam. Unde nullus potest praedicare nisi missus: iuxta illud *ad Rom.t*, ■ *Quomodo praedicabunt nisi mittantur?* Et ideo non potest praedicator pacisci dc opera ct labore suo in praedicando. - Quamvis ad hoc etiam sit alia ratio ex eadem auctoritate. Quia scilicet quilibet praedicans praedicat cx officio delegationis: ct propterca debet esse contentus stipendiis taxatis a delegante, scilicet stipendio sustentationis; et non potest iterum locare sc populo, qui semel locavit sc deleganti. - Non spectat tamen ad simoniuc vitium quod praedicator aliquis libentius in loco ubi maiorem scit taxatam eleemosynam, quam alibi praedict: sed spectat ad caritatis defectum, quo quis magis temporalium quam spiritualium profectui intendit.

v<nu l\$.

Dc advocato quoque iam dictum est * quod temporale 'Nta.ro. auxilium intelligitur vendere. Et ideo cum ferunt magnum auxilium cx magno consilio ud magnam causam, volunt sibi multum solvi. Et merito: quia tantum valet tam rarum auxilium, tot vigiliis, laboribus expensisque comparatum.

IX. Et per hacc patet responsio nd motive alterius opinionis ♦ nisi nd auctoritates Apostoli et Domini. Ad quarum primam dicitur quod tum Apostolus quam Dominus dc stipendio sustentationis loquitur: ut patet cx conclusione Apostoli, videlicet quod licet *virere de Evangelic*9. Et hoc *Dominum ordinasse* ipse ibi Apostolus testatur, declarans quomodo verba illa Domini, *Dignus est operarius mcrcede sua*, m proposito sunt accipienda. Quod etiam Matthaeus, x cap. ., explanavit, dicens Dominum dixisse: *Dignus est operarius cibo suo*. Qui etiam sensus patet cx eo quod Dominus, tam apud Matthaeum quam Lucam ., postquam *sine sacco ct pera* 9 iussisset Apostolo» ire, sustentationis stipendium, cibum scilicet ct potum, concessit apud suos auditores.

X. Triplici ergo titulo cum possit pro spiritualium exhibitione temporale peti seu dari, videlicet pro pretio, pro stipendio sustentationis, pro stipendio locatarum operarum: primus titulus limoninm constituit; secundus a Domino ordinatus est in utroque Testamento ., ct potest in pactum a pauperibus deduci quando oportet propter inhumanitatem eorum quibus servitur in spiritualibus; tertius in illis in quibus principale quaesitum est temporale, locum habet, et per accidens in quibusdam spiritualibus, ut patet cx dictis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM LICITUM SIT DARE ET ACCIPERE PECUNIAM PRO SPIRITUALIBUS ACTIBUS

IV Soit., (flit. XXV, qu. m, art. a, qu* a. Quodt. Vili, qu. vi, onu i.

•Vide Commem. Caici, pou art.s, In Artinlh.

S d tertium sic proceditur ♦ Videtur quod licitum sit dare ct accipere pecuniam pro spiritualibus actibus. Usus enim prophetiae est spiritualis actus. Sed pro usu prophetiae olim aliquid dabatur: ut patet | *Rcg.* ix *, et III *Reg.* xiv **. Ergo videtur quod liceat dare el accipere pecuniam pro actu spirituali.

• Vert, y, é.
- Vera. >

2. Praeterea, oratio, praedicatio, laus divina sunt actus maxime spirituales. Sed ad impetrandum orationum suffragia pecunia datur sanctis viris: secundum illud Lue. xvi ♦ *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis*. Praedicatoribus etiam spiritualia seminantibus temporalia debentur, secundum Apostolum. I *ad Cor.* ix ♦ Celebrantibus etiam divinas laudes in ecclesiastico officio, et processiones facientibus, aliquid datur: et quandoque annui redditus ad hoc assignantur. Ergo licitum est pro spiritualibus actibus accipere aliquid.

• Ver*. 9.

3. Praeterea, scientia non est minus spiritualis quam potestas. Sed pro usu scientiae licet pecuniam accipere: sicut advocato licet vendere iustum patrocinium, et medico consilium sanitatis, et magistro officium doctrinae. Ergo, pari ratione, videtur quod liceat praelato accipere aliquid pro usu spiritualis suae potestatis: puta pro correctione, vel dispensatione, vel aliquo huiusmodi.

• Ver». n.

4. Praeterea, religio est status spiritualis perfectionis. Sed in aliquibus monasteriis aliquid ab his qui recipiuntur exigitur. Ergo licet pro spiritualibus aliquid exigere.

Sed contra est quod dicitur I, qu. I *: *Quidquid invisibilis gratiae consolatione tribuitur, nunquam quaestibus, vel quibuslibet praemiis, venundari penitus debet*. Sed omnia huiusmodi spiritualia per invisibilem gratiam tribuuntur. Ergo non licet ea quaestibus vel praemiis venundari \

Respondeo dicendum quod sicut sacramenta dicuntur spiritualia quia spiritualem conferunt gratiam, ita etiam quaedam alia dicuntur spiritualia quia cx spirituali procedunt gratia et ad eam disponunt. Quae tamen per ? hominum ministerium exhibentur, quos oportet a populo sustentari, cui spiritualia administrant: secundum illud I *ad Cor.* ix*: *Quis militat suis stipendiis unquam? Quis pascit gregem, et de lacte gregis non manducat?* Et ideo vendere quod spirituale est in huiusmodi actibus, aut emere, simoniacum est: sed accipere aut dare aliquid pro sustentatione ministrantium spiritualia, secundum ordinationem Ecclesiae et consuetudinem approbatam, licitum est; ita tamen quod desit intentio emptionis et venditionis; et quod ab invitis non exigatur per subtractionem spiritualium quae sunt exhibenda, haec enim haberent τ quandam venditionis speciem. - Gratis tamen 4 spiritualibus prius exhibitis.

i) venundari. - venundare P.
D per. - propter ABF.Fl.pCK ct a.
r) Aocc enim haberent,- hoc enim haberet PDIL.

tamen. - in DEI.pABF, vero CsK ct a, enim G, autem »A;
abraia pK.

mporak
lagnum
volunt
i rarum
initum.
us opi-
d qua- **««*.
jminus
usione
' .'. Et ' i * < -
r, dc- M
rarius
etiam

i cx-
l pro
rum
o or-
im a
item

•le/O... l
{

'vm n.
♦crit'*,

t. ct
ctis.

2Γ-
ab
pi-

m
•e'—
er
:a
S
«

li-
a-
is

5-
n >

```

for v<n:
    ?

```

liene possunt statutae et consuetae oblationes, et quicumque alii proventus, exigi a nolentibus et valentibus solvere, auctoritate superioris interveniente.

An primum ergo dicendum quod, sicut Hieronymus dicit *super Michaeam* *, munera quaedam sponte exhibebantur bonis prophetis ad sustentationem ipsorum, non quasi ad emendum prophetiae usum: quem tamen pseudoprophetae retorquebant ad quaestum.

Ad secundum dicendum quod illi qui dant eleemosynas pauperibus ut orationum ab ipsis suffragia impetrent, non eo tenore dant quasi intendentes orationes emere: sed per gratuitam benedictionem pauperum animas: provocant ad hoc quod pro eis gratis et ex caritate orent. – Praedicantibus etiam temporalia debentur ad sustentationem praedicantium, non autem ad emendum praedicationis verbum. Unde super illud I ad Tim. v *. *Qui bene praesunt presbyteri* etc., dicit Glossa *: *Necessitatis est accipere unde vivitur, caritatis est praebere: non tamen venale est Evangelium, ut pro his praedicetur. Si enim sic vendiit, magnam rem vili vendunt ꝑ pretio.* – Similiter etiam aliqua temporalia dantur Deum laudantibus in celebratione ecclesiastici officii, sive pro vivis sive pro mortuis, non quasi pretium, sed quasi sustentationis stipendium. Et eo etiam tenore pro processionibus faciendis in aliquo funere aliquae eleemosynae recipiuntur.

Si autem huiusmodi pacto interveniente fiant, aut etiam cum intentione emptionis vel venditionis, simoniacum ¶ esset. Unde illicita esset ordinatio si in aliqua ecclesia statueretur quod non fieret processio in funere alicuius nisi solveret certam pecuniae quantitatem: quia per tale statutum praecluderetur via gratis officium pietatis aliquibus impendendi. Magis autem licita esset ordinatio si statueretur quod omnibus certam eleemosynam dantibus talis ¶ honor exhiberetur: quia per hoc non praecluderetur via aliis exhibendi. Et praeterea prima ordinatio habet speciem exactionis: secunda vero habet speciem gratuitae recompensationis.

Ad tertium dicendum quod ille cui committitur spiritualis potestas, ex officio obligatur ad usum

4) ct. - aut BEF, ut ApK, vel D.
2) antmaj. - animos P.
vili vendunt. - vilipcnJunt BF.
Oj pro, - Om. ABEFGpK, in CL.
1) timoniacum. - simonia l'4.
x) talii. - quoJ talis BEFHIpK.

potestatis sibi commissae in spiritualium dispensatione: et etiam pro sua sustentatione Matuta stipendia habet ex redditibus ecclesiasticis \ Et ideo si aliquid acciperet pro usu spiritualis potestatis, non intelligeretur locare operas suas, quas ex debito suscepti officii debet impendere, sed intelligeretur vendere ipsum spiritualis gratiarum usum. Et propter hoc, non licet pro quacumque dispensatione aliquid accipere; neque etiam pro hoc quod suas vices committant; neque etiam pro hoc quod suos subditos corrigant, vel a corrigendo desistant. Licet tamen eis accipere pro curationibus quando subditos visitant, non quasi pretium correctionis, sed quasi debitum stipendium.

Ille autem qui habet scientiam, non suscipit tamen * hoc officium ex quo obligetur aliis usus scientiae impendere. Et ideo licite potest pretium suae doctrinae vel consilii accipere*, non quia veritatem aut scientiam vendens, sed quasi operas suas locans. - Si autem ex officio ad hoc teneretur, intelligeretur ipsam veritatem vendere unde graviter peccaret. Sicut patet in illis qui instituuntur in aliquibus ecclesiis ad docendum clericos ecclesiae et alios pauperes, pro quibus ecclesia beneficium recipiunt: a quibus non licet eis aliquid recipere, nec ad hoc quod doceant nec ad hoc quod aliqua festa faciant vel praetermittant.

Ad quantum dicendum quod pro ingressu monasterii non licet aliquid exigere vel accipere quod pretium. Licet tamen, si monasterium sit tenuius, quod non sufficiat ad tot personas nutriendas, gratis quidem ingressum monasterii exhibere, si accipere aliquid pro victu personae quae in monasterio fuerit recipienda, si ad hoc monasterium non sufficiant opes. - Similiter etiam licitum est si propter devotionem quam aliquis ud monasterium ostendit largas eleemosynas laciendae facilius in monasterio recipiatur; sicut etiam licitum est e converso aliquem provocare ad devotionem monasterii per temporalia beneficia, sed ex hoc inclinetur ud monasterii ingressum; licet non sit licitum ex pacto aliquid dare vel recipere pro ingressu monasterii, ut habetur 1. q. 1. cap. *Quam pio*.

λ) cccclxiastitU. - ecclesiae Pa.
 μ) tuKṛpti officii. - fuKṛpt officio El.pBK, *utcrplo
 /uscepto officii II.
 *) rom uupitit tamen. - et non fuiṇipit cum I'g; pro hoc, cx
 I; pen <v> 4M0. aJ hoc ul C; pro FJ ideo, ideo la, om. P.

Comnientaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio, ad ultimum, nota quod quemadmodum
 I textus Decretorum prohibens aliquid dare vel recipere
 pro ingressu monasterii glossatur quod intelligitur quando
 coetitur vel datur *tanquam pretium pro ingressu*, quod tunc
 est quando cx pacto est a non indigente monasterio aliquid
 exigere; sed si monasterium indigeat, ct manifeste caveat
 quod pro necessaria sustentatione oportet tantum dare,
 nulla timonia est: ita iuni alia dc hoc interpretanda sunt.
 Unde quando taxatus est numerus moniulium quae pos-
 sunt absque penuria sustineri, ita quod ei plure» recipe-

rentur, monasterium gravaretur, ita quod aliis sororibus
opportunos aliquid ex hoc deesset; licite posset statui
quod supra talem numerum nulla recipiatur nisi quae
levamen gravaminis quod sequeretur afferret, puta milia
aureos. Quoniam hoc non est pro ingressu exigere, sed
pro sustentatione. Nec est praecludere viam aliis, quonia
ipsa taxatio numeri quae secundum iura fit. claudit viam
sed est aperire viam ingressus habentibus temporalia, quib
bus onus monasterii sublevare possunt ac volunt.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM LICITUM SIT PECUNIAM ACCIPERE 11«) HIS QUAE SUNT SPIRITUALIBUS ANNEXA

IV Sent., Jll, XXV, qu. nr. »rt. 2. qu. <.

•\ ideOromeft.
Cil<« PMI4IL a.
/4 ertientu

D QUARTUM SIC PROCEDITUR * Videtur
j^Oquod licitum sit pecuniam accipere

[J pro his quae sunt spiritualibus annexa.

MOmnia enim temporalia videntur esse
spiritualibus annexa: quia temporalia sunt pro-
pter spiritualia quaerenda. Si ergo non licet ven-
dere ea quae sunt spiritualibus annexa, nihil tem-
porale vendere licebit. Quod patet esse falsum.

2. Praeterea, nihil videtur magis * spirituali-
bus annexum quam vasa consecrata. Sed ca-
licet vendere pro redemptione captivorum, ut
Ambrosius dicit . Ergo licitum est vendere ea
quae sunt spiritualibus annexa.

3. Praeterea, spiritualibus annexa videntur T
ius sepulturae, ius patronatus, et ius primogeni-
turac secundum antiquos (quia primogeniti, ante
legem, sacerdotis officio fungebantur), et etiam
ius accipiendi decimas. Sed Abraham emit ab
Ephron speluncam duplicem in sepulturam, ut
habetur Gen. xxm * iacob autem emit ab Esau
ius primogeniturae, ut habetur Gen. xxv '. Ius
etiam patronatus cum re vendita transit, in * feti-
dum conceditur. Decimae etiam concessae sunt
quibusdam militibus, ct redimi possunt. Prae-
lati . interdum retinent sibi ad tempus fructus
praebendarum quas conferunt: cum tamen prae-
bendae sint spiritualibus annexae. Ergo licet
emere ct vendere ea quae sunt spiritualibus an-
nexa.

* ScCi.nduu

Sed contra est quod dicit Paschalis Papa \ et
habetur l, qu. in, cap. 5/ *quis obiecerit: Quis-
quis eorum vendidit alterum sine quo nec alte-
rum provenit. neutrum invenditum derelinquit.
Nullus ergo emat ecclesiam vel praebendam, vel
aliquid ecclesiasticum.*

Respondeo dicendum quod aliquid potest esse
spiritualibus annexum dupliciter. Uno modo, si-
cut c cx spiritualibus dependens: sicut habere be-
neficia ecclesiastica dicitur spiritualibus annexum
quia non competit nisi habenti officium clericale.
Unde huiusmodi nullo modo possunt esse sine
spiritualibus. Et propter hoc, ea nullo modo
vendere licet: quia, cis venditis, intelliguntur
etiam'spiritualia venditioni subiici.

Quaedam autem sunt annexa spiritualibus in-
quantum ad spiritualia ordinantur: sicut ius pa-
tronatus, quod ordinatur ad praesentandum cle-
ricos ad ecclesiastica bénéfices; et vasa sacra,
quae ordinantur ad sacramentorum usum. Unde
huiusmodi non praesupponunt spiritualia, sed
magis ca ordine temporis praecedunt. Et ideo

aliquo modo vendi possunt *, non autem inquan-
tum sunt spiritualibus annexa.

Ad primum ergo dicendum quod omnia tem-
poralia annectuntur spiritualibus sicut fini. Et
ideo ipsa quidem temporalia vendere licet: sed
ordo eorum ad spiritualia sub venditione cadere
non debet *.

Ad secundum dicendum quod etiam vasa sacra
sunt spiritualibus annexa sicut fini. Et ideo eo-
rum consecratio vendi non potest T: tamen, pro
necessitate Ecclesiae et pauperum, materia eo-
rum vendi potest; dummodo, praemissa oratione,
prius confringuntur; quia post confractionem non
intelliguntur esse vasa sacra, sed purum metal-
lum. I nde si ex eadem materia similia vasa ite-
rum rcintegrarentur \ indigerent iterum conse-
crari.

An tertium dicendum quod spelunca duplex
quam Abraham emit in sepulturam, non habetur
quod erat terra consecrata ad sepeliendum. Et
ideo licebat Abrahae terram illam emere ad usum
sepulturae, ut ibi institueret sepulcrum: sicut
etiam nunc liceret emere aliquem agrum com-
munem ad instituendum ibi coemeterium, vd
etiam ecclesiam. Quia tamen etiam . apud gen-
tiles loca sepulturae deputata religiosa reputa-
bantur. si Ephron pro iure * sepulturae pretium
intendit accipere, peccavit vendens: licet Abra-
ham non peccaverit emens, quia non intendebat
emere nisi terram cōmmunem Licet etiam 1 'D \
nunc terram ubi quondam fuit ecclesia, vendere
aut emere in casu necessitatis ♦ sicut et de ma- 'Ms
teria vasorum sacrorum dictum cst * – Vel ex-
cusalur Abraham quia in hoc redemit suam ve-
xationem. Quamvis enim Ephron gratis ei sepul-
turam offerret, perpendit tamen Abraham quod
gratis recipere sine eius offensa non posset.

Ius autem primogeniturae debebatur iacob ex
divina electione: secundum illud Malach. i * 'Vm.'
iacob dilcxi. Esau odio habui. Et ideo Esau pec-
cavit primogenita vendens: iacob autem non pec-
cavit emendo, quia intlligitur suam vexationem
redemisse.

Ius autem patronatus per se vendi non potest,
nec in fcudum dari: sed transit cum villa quae
venditur vel conceditur – Ius autem spirituale
accipiendi decimas non conceditur laicis, sed tan-
tummodo res temporales quae nomine decimae
dantur, ul supra ♦dictum cst.

Circa collationem vero beneficiorum, sciendum
cst quod si episcopus, antequam alicui benefi-

•) magie. – addunt Pa.
fi ca. – ca/iceni PU.
y) videntur. – dicuntur Pa.
3) »..- ct in PDI.4. conceditur otn. II.
ij Praelati.- etiam «ddunl PADOLo.
ç) »icut. – Ooit BFH.
t4) poteit. – debet Pa.

0) rcintegrarentur. – rcintcgr&itur \CD. rtinttgrwtur Gh» tf»
yrarntur Pu, (urn. iterum' rcinlcgrarcentur L.
t) Qin.i fumrn rnum. – Quia tamen CDI, 0,
x) iurc. – loco PA.
alam. – mini etiam PD.
! ve! conceditur. – Om. BF.

ta®. II. Tr
IX. it >«.».

• (X MB 11

• Q. "USS. ui

» dura offerat *, ob aliquam causam ordinaverit aliquid subtrahendum de fructibus beneficii conferendi et in pios usus expendendum, non est illicitum. Si vero ab eo cui beneficium offert l

requirat aliquid sibi exhiberi de fructibus illius beneficii, idem est ac si aliud e munus ab eo exigeret, et non caret vitio simoniae.

v) o/irrjn- conferat PCGsbK.

F» 0jfrxf. - confert PGI., vel confert margo 0.

o) altud. - aliquod l'GL«l> c< a, allai II. - Pro ct non, non AB CEFHpK, na C»K, quod nun L; et^ timonlac cm. G.

Commentaida Card malis Caiotanl

I x articulo quarto dubium occurrit, an ecclesiastica beneficia liceat vendere auctoritate Papae. Sed quia hoc π'τηλ Μl *η nū, trū Pr'ino Quolibcto - discussimus, h°C art'cu*o fundantur, ubi dicitur quod ius clericale, cui beneficium annectitur, est spirituale, ideo pcrtramco. Vide ibi, si vis.

Unum tamen dubium restat. Quia in permutationibus beneficiorum quorum unum ditius est altero, licitum est pecuniam, superioris auctoritate, a minus divite dari, ut ad aequalitatem proventus temporalis commutatio reducatur: ut habetur Extra, dc *Rerum Permutat.*, cap. .Iff *quat-stiones*. Ex hoc cnim surgit dubium duplex. Primum est*, quia qualis est proportio partis ad partem, talis est proportio totius ad totum. Sed pro parte in qua temporalis proventus alterius excedit, licitum est pecuniam exigere. Ergo, si alterum illorum beneficiorum nihil omnino proventus habet, licitum erit pro tota praebenda alterius pecuniam dare. Et sic sequitur quod praebenda tota, seu proventus beneficii, poterit vendi, auctoritate superioris, permutando duo beneficia quorum alterum nihil temporale, alterum aliquid habet. Falsum est ergo quod dicitur in littera, quod huiusmodi annexa spiritualibus *nullo modo licet vendere*.

Secundum est *, quia quidquid potest licite dari alteri clerico auctoritate Papae pro annexis spiritualibus, potest eadem auctoritate licite dari sibi ipsi Papae: quia ipse est cuiusque proventus Ecclesiae dispensator principalis. Potest ergo Papa, donando titulum spiritualem, exigere pro proventu quantum valet proventus, sicut potest praecipere quod hoc pretium detur permutanti si beneficium permutaretur.

II. Ad primum horum potest dupliciter dici. Primo, quod non est eadem ratio proportionis inter partem ct pariem, ct totum ct totum, quoad rationem principalis \cl accessorii. Quia pars potest habere rationem accessorii ad torum, quia sequitur naturam sui totius: ipsum vero totum non habet rationem accessorii, sed principalis. Unde in proposito dicitur quod quando utrumque beneficium habet suum proventum, intervenit ibi contractus permutationis proventuum: ct quia in aliqua parte alter alterum excedit, per viam sequelae accedit quod suppleatur per pecuniam. Sed ubi alterum tantum beneficium habet proventus, nullus potest esse ibi contractus permutationis proventuum, quoniam quod non est non permutatur: et sic non esset ibi permutatio, sed venditio, lura autem m permutationibus proventuum suppletionem pecuniae admittunt, et non venditionem praebendae.

Secundo dicitur quod, licet inferiores praelati non possint, Pupa tamen posset, cessantibus fraudibus, cx causa rationabili, in permutationibus titulorum spiritualium, toti proventui unius concedere quod pecunia responderet loco proventus alterius, qui nihil habet. Quoniam solum temporalia, ut sic, aestimarentur, ab eo qui ius novum condere potest.

Prima responsio est tutior: pro quanto titulo habenti proventum, aliquid ipso iure proventuum debetur; ac per hoc, non totum adaequari debet pecunia ut principali correspondante. Non abiicio tamen secundam: propter plenitudinem potestatis Papalis, ct singularis iuris quod potest statuere.

m. Ad secundum vero dubium*, quod directe est contra hanc responsionem, dicitur quod ibi est sophisma. Quoniam licet quidquid possit dari niteri, possit duri Papae, ScXMAr. Twxgu D. Tuqmab T. VI.

non tamen eodem modo, nec eadem ratione: sicut quidquid potest visus, potest intellectus, sed non eodem modo nec eadem ratione, hi proposito ergo, permutanti licite dari potest, quia permutat aut quasi permutat deputotum sibi stipendium. Papa autem non se habet ut permutans aut quasi permutans deputatum sibi stipendium: sed potius sc habet ut vendens stipendia ecclesiarum ministris deputata.

Cum his tamen stat quod Papa alio modo, puta per viam unionis ad mensam suam, vel subsidii caritativi, posset. cx causa rationabili, proventus vacantis ecclesiae sibi applicare, ct post alienare, prout opus fuerit, ct ratio suaserit ecclesiasticae pietatis.

IV. In eodem articulo ♦, circa gesta Iacob, dubium occurrit. quia inexcusabilis apparet Iacob. Tum quia inhumanitatis est negare fratri Inuo pulmentum paratum.

I um quia induxit Esau ad peccandum vendendo sibi primogenituram. Non enim erat Esau ad hoc paratui, sicut usurarius stat paratus ad usuram: sed inductus fuit ad hoc a Iacob dicente: *Vende mihi primogenita*, Gen. xxv *. ' Vtn· P-

I um quia Esau non vexabat Iacob in iure primogeniturac, sed naturali iure illud possidebat pacifice, quia primo natus. Ac per hoc, non habuit hic locum redemptio vexationis, quae in littera affertur: redimere cnim vexationem pruciupponit vexatorem. – Nec sufficit dicere quod debebatur ius primogeniturae Iacob cx divina electione. Quia cx hoc non sequitur quod posset inducere fratrem ad peccandum: quia *non sunt facienda mala ut veniant bona*, ut dicitur *ad Rom.* m *. Nec tenebatur Esau renuntiare iuri quod in primogenitura habebat.

V. Ad hoc dicitur quod quia Deus revelaverat Rbeccae, ut patet ibidem -, quod *maior serviret minor*; ct nitionnbilc est quod ipsa omnia dilecto sibi filio Iacob revelaverit: consequens est ut Iacob, certus dc iure primogeniturae, quod esset suum cx divina electione, ab Esau, tanquam ab occupntorc iuris sui, redimere voluerit suam vexationem, illo tempore quo commodc posset uti iniquitate alterius ad sui iuris consecutionem. Unde licet Esau peccaverit (ut non solum littera dicit, sed Apostolus, *ad Hub.* an*, dicens: Al· *quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva*), Iacob tamen excusatur. Et primo ab inhumanitate. Tum quia Esau non necessitatis, sed delectationis cau»a motu* videtur. – Tum quia prudentis viri est negare aliquid occupaturi iuris sui, quando sperat cx huiusmodi negatione rc-habere quod suum est.

Secundo, excusatur ab inductione ad peccatum: non minus quam offerens pecuniam occupator) sui beneficii ecclesiastici. Non est cnim hoc inducere ad peccatum: sed non solum parato, verum netualiter peccanti detinendo maius, offerre redemptionem secundum veritatem; quamvis secundum modum loquendi, ct secundum intentionem ulterius, sit aliud. Unde dicens Iacob, *Vende mihi primogenita*, sensus erat. *Da mihi primogenita, quae in ventate sunt mea. Ex quo non vis gratis dare, offero prandium*, etc. In hoc cnim sensu intclliguntur omnes redemptiones vexationum. Inveniuntur namque in qualibet redemptione duo: alterum licitum, quod petit redemptor, puta dari sibi vitam, libertatem, ius. beneficium, etc., alterum iniquum, quod non petit, sed patitur redemptor (quamvis per modum petenti» sc habeat, quia offert materium illius iniquitatis punito ad iniquitatem illam, vel maiorem, vel torte non minorem), ut acceptio pretii. Non

enim qui redimii fratrem aut filium a latrone, petit ut accipiat latro tantum pecuniae quasi hoc volens: sed offert pecuniam patiens ut latro illam accipiat, qui paratus est detinere hominem. Et sic de aliis. Non induxit ergo Iacob Esau ad peccandum, qui secundum rem occupator erat primogeniturae, et sic erat vexator, et tenebatur renuntiare, quia tenebatur obedire divinae ordinationi de iure primogeniturae: sed ipse Esau occasionem peccandi ex verbis Iacob accepit.

Nec obstat si dicatur quod Esau credebat primogenita

esse sua. inscius divinae ordinationis, quam Iacob sciebat, ut creditur. Quoniam etiam si scivisset Esau divinam ordinationem, non propterea cessisset, sed in occupatione perscrasset: ut patet ex eo quod, cognitu post paterna ordinatione de eadem re, dixit: *Ventent dies luctus patrii mei, et interficiam Iacob, Gen. xxvii* *. Licuit ergo redimere ' Vm. 4i vexationem suam ab ignorante: tanto magis quanto minus peccandi occasionem accipit ignorans se possidere alienum quod in se sciens.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM LICEAT SPIRITUALIA DARE PRO MUNERE QUOD EST AB OBSEQUIO VEL A LINGUA

IV S'enta d-t. Xiv, qu. m, art. 3.

S D QUINTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod liceat spiritualia dare pro munere quod est ab obsequio vel a lingua. Dicit enim Gregorius, in *Registre* *: *Ecclesiasticis* Sin xlii qu. n. *utilitatibus deservientes ecclesiasticis* *reminieraiñonc gaudere*. Sed deservire sticis utilitatibus pertinet ad munus ab obsequio. Ergo videtur quod licitum sit pro obsequio accepto ecclesiastica beneficia largiri.

2. Praeterea, sicut carnalis videtur esse intentio si quis alicui det beneficium ecclesiasticum pro suscepto servitio 3, ita etiam si quis dei intuitu consanguinitatis. Sed hoc non videtur esse simoniacum: quia non est ibi emptio et venditio. Ergo nec primum.

3. Praeterea, illud quod solum ad preces alicuius fit, gratis fieri videtur: et ita non videtur habere locum simonia, quae in emptione et venditione consistit. Sed munus a lingua intelligitur si quis ad preces alicuius ecclesiasticum beneficium conferat. Ergo hoc non est simoniacum.

4. Praeterea, hypocritae spiritualia opera faciunt ut laudem humanam consequantur, quae videtur ? ad munus linguae pertinere. Nec tamen hypocritae dicuntur simoniaci. Non ergo per munus a lingua simonia contrahitur.

Sed contra est quod Urbanus Papa dicit *: *Quisquis res ecclesiasticas, non ad quod institutae sunt, sed ad propria lucra, munere linguae vel obsequii vel pecuniae largitur vel adipiscitur, simoniacus est.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, nomine pecuniae intelligitur *cuiuscunque pretium pecunia i mensurari potest*. Manifestum est autem quod obsequium hominis ad aliquam utilitatem ordinatur quae potest pretio pecuniae aestimari: unde et pecuniaria mercede ministri conducuntur. Et ideo idem est quod aliquis det rem spirituales pro aliquo obsequio temporali exhibito vel exhibendo, ac si daret pro pecunia, data vel promissa, qua illud obse-

quum aestimari posset. Similiter etiam quod aliquis satisfaciat precibus alicuius ad temporalem gratiam quaerendam, ordinatur ad aliquam utilitatem quae potest pecuniae pretio aestimari. Et ideo alicuius dignum contrahitur simonia accipiendo pecuniam vel quamlibet rem exterioriorem, quod per unet ad *munus a manu*, ita etiam contrahitur per *munus a lingua*, vel *ab obsequio* *.

Ad primum ergo dicendum quod si aliquis clericus alicui praelato impendat obsequium honestum et ad spiritualia ordinatum, puta ad ecclesiae utilitatem vel ministrorum eius auxilium, ex ipsa devotione obsequii redditur dignus ecclesiastico beneficio, sicut et propter alia bona opera. Unde non intelligitur esse munus ab obsequio. Et in hoc casu loquitur Gregorius. – Si vero sit inhonestum obsequium, vel ad carnalia ordinatum, puta quia servivit praelato ad utilitatem consanguineorum suorum vel patrimonii sui. vel ad aliquid huiusmodi. esset ? munus ab obsequio, et simoniacum.

Ad secundum dicendum quod si aliquis aliquid spirituale alicui conferat gratis propter consanguinitatem, vel quamcumque carnalem affectionem, est quidem illicita et carnalis collatio, non tamen simoniaca: quia nihil ibi accipitur, unde hoc non pertinet ad contractum emptionis et venditionis, in quo fundatur simonia. Si tamen aliquis det beneficium ecclesiasticum alicui hoc pacto, vel intentione, ut exinde suis consanguineis provideat, est manifesta simonia.

Ad tertium dicendum quod munus a lingua dicitur vel ipsa laus pertinens ad favorem humanum. qui sub pretio cadit: vel etiam preces ex quibus acquiritur favor humanus, vel ? contrarium evitatur. Et ideo si aliquis principaliter ad hoc intendat, simoniam committit.

Videtur autem ad hoc principaliter intendere qui preces pro indigno porrectas exaudit. Unde ipsum factum est simoniacum. – Si autem preces pro digno porrigantur, ipsum factum non est simoniacum: quia subest debita causa ex qua illi

A) servitio. – beneficio Ptf. – Pro consanguinitatii, consanguineitatis tK.
quae videtur. – quae videntur G, quod videtur CDU, quae (ad munus linguae pertinere) videtur cd. a, idem excepto videntur P.
y) pecunia. – quod pecunia PD»C, om. pC, quod pecunia (com-

mensurari) @d. j; intelligitur quadeumque pretium epNimenfxrjrpoleit L.
quamlibet. – aliam Addit P.
t) et. – Om. PAIIKa.
?) esset. – erit Pa; caedem post et «ddunt est.
rt) vel. – ut AHCEI GHIKI a; pro evitatur, evitetur CGIihK ci 4.

βι*Γηα
Darrlf
,rncrc -v
tinua
^utn

pro quo preces porriguntur, spirituale aliquid conferatur0. Potest tamen esse simonia in intentione, si non attendatur ad dignitatem personae, sed ad favorem humanum. – Si vero aliquis pro se rogat ut obtineat curam animarum, ex ipsa praesumptione redditur indignus: et .sic preces sunt pro indigno. Licite tamen potest aliquis, si sit indi-

gens, pro se beneficium ecclesiasticum petere sine cura animarum.

An quartum dicendum quod hypocrita non dat aliquid spirituale propter laudem, sed solum demonstrat: ut simulando magis furtive surripit laudem humanam quam emat. Unde non videtur pertinere ad vitium simoniae.

ô) conferatur, – confertur PD, porrigatur cd. a.

Oornmentxvria Cardinal!/* Caietani

Il articulo quinto, in responsione nd teniuni, dubium occurrit, an preces beneficii cum cura animarum pro ipso petente, sint preces pro indigno. Et est ratio dubii diversitas opinionum.

Ad hoc licet diversi diversa scripserint, ut habes a Domino Ioanne de Turrccrcmata, super *Decretis*, in qu. t ., cap. *Ordinationes*, in art. 3, tota tamen ambiguitas ad hoc deducitur, an scilicet in huiusmodi petitione interveniat praesumptionis vitium, ha quod, si praesumptio intervenit in petendo, preces sint pro indigno, si non intervenit praesumptio in petendo, preces pro seipso. alias digno, non sunt pro indigno. Et hoc satis in littera insinuat, cum dicitur : *Er ipsa praesumptione redditur indignus*. An autem petitio ip.su simpliciter vel regulariter praesumptuosa sit, videndum est. Et nunc summarie dicenda occurrunt quinque.

Primo, quod petitio curae simpliciter aninurum regulariter est praesumptuosa: ut petere episcopatum. Dixi, STn' *curae simpliciter animarum* ! quia. ut inferius . patet, curati non habent simpliciter curam animarum: sed episcopi sunt habentes simpliciter curam animarum totius dioecesis. Dixi, *regulariter*, ut praeservem petitionem episcopatus in casu necessitatis ipsius ecclesiae. Hacc conclusio satis patet per dicta doctorum, et est Augustini, XIX *dc Cir, Dei**, 'C*. ax. ^Q-- aaxiT, et inferius* in tractatu dc statibus putet.

Secundo, quod petitio curnc «impliciter .mimarum in auu non est praesumpruosa. sed sancta: quando scilicet clare constat quod nisi ipse dignus potat episcopatum illum. ecclesiae illi mule providebitur. Tunc enim, «i sine scandalo potest, alias dignus licite, ut prosit, petit : et maxime si indirecte petit. Et ratio est quia caritatis est, non praesumptionis, consilium hoc. Quod cx hoc patet quod eccclsin illn gratius magnus illi referret, si sciret se cx illius petitione ex proposito, ereptam dc manu lupi imminentis. Et similiter Sponsus ac Dominus Ecclesiae, tous Christus, ut fidelem negotii gestorem illum recognoscet:

non minus quam unus homo cui hoc beneficium praestitum fuisset. Constat namque quod, « mea caset ecclesia illa, ego tenerer illi sic petenti gratias agere. An forte ingratus, aut tnm rigorosus est Christus ut non velit suarum ecclesiarum periculis humana ratione obviam iri?

Tertium est quod petitio curae, etiatn simpliciter, animarum non est necessario prac*umptuosa. Patet hoc, quia in casu est licita. Et quia haias, purgatum se videns, petiit absque praesumptione: *Eccc ego: mitte mc**.

•Θρππ,T*~».M.

Quartum est quod petitio curae animarum secundum quid, seu secundario, ut est petitio parochiae, archipresbyteratus et huiusmodi, licet aliquid sapiat praesumptionis infra recti regiminis limites stando, ubi tamen communiter ecclesiasticum regimen corruptum esset, quia scilicet non dantur haec beneficia nisi putentibus, praesumptione caret, si citra cuiusquam praciudicium fit. et est ali&> dignus petens, et cx caritate ad ecclesiam movetur. Patet hoc cx co quod in huiusmodi corruptis regiminibus frequenter fiunt malae provisiones. Ac per hoc, in huc diminuta cura animarum, sufficit dignitas et curitas ad pclendum movens, absque co quod videatur in particulari quod mala imminet provisio.

Quintum est quod quando vel ubi huiusmodi corruptum regimen ecclesiasticum esset, petitio huiusmodi beneficii curati pro ic, alias digno, cx humano affectu procedens, licet sapiat aliquid praesumptionis, pro quanto petit pracesse; quia tamen vere appetit et intendit prodesse: et periculum imminet semper malae provisionis stante huiusmodi corruptela, et probi viri postponuntur; non plus quam venialis videtur ilis praesumptio. Et sic preces non sunt pro indigno simpliciter, sed secundum quid.

Nec mirum m Augustinus, Gregorius, Auctor et alii aliter videntur docuisse. Quoniam ipsi docuerunt quid agendum infra legum limites est; nos autem quid inter corruptiones legum fieri potest, et quandoque debet. Et rursus ipsi quid absolute fieri licet: nos lutem quid in casu necessitatis, vel simpliciter, vel pro nunc inter tales.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM SIT CONVENIENS SIMONIACI POENA
UT PRIVETUR EO QUOD PER SIMÛNIAM ACQUISIVIT.

ad sextum sic proceditur. Videtur quod non sit conveniens simoniaci poena ut privetur eo quod per simoniam acquisivit. Simonia enim committitur ex eo quod alicuius muneris interventu spiritualia acquiruntur. Sed quaedam sunt spiritualia quae, semel adepta, non possum amitti: sicut omnes characteres, qui per aliquam consecrationem imprimuntur. Ergo non est conveniens poena ul quis privetur eo quod simoniace acquisivit.

2. Praeterea, contingit quandoque quod ille qui est episcopatum per simoniam adeptus, praecipiat subdito ut ab eo recipiat ordines: et videtur quod debeat ei obedirc quandiu ab Ecclesia toleratur. Sed nullus debet aliquid recipere ab eo

qui non habet potestatem conferendi. Ergo episcopus non amittit episcopalem potestatem si eam simoniace acquisivit.

3. Praeterea, nullus debet puniri pro eo quod non est facium eo sciente et volente: quiu poena debetur peccato, quod est voluntarium, ut cx supra* dictis patet. Contingit autem quandoque quod aliquis simoniace consequitur aliquid spirituale procurantibus aliis, eo nesciente et nolente. Ergo non debet puniri pcr privationem eius quod ei collatum est.

4. Praeterea, nullus debet portare commodum dc suo peccato. Sed si ille qui consecutus est beneficium ecclesiasticum pcr simoniam, restitueret quod percepit, quandoque hoc redunda-

*«·««.“ <«

rei in utilitatem eorum qui fuerunt simoniae participes: puta quando praelatus el totum collegium in siioniam consensit. Ergo non semper est restituendum quod per simoniam acquiritur.

5. Praeterea, quandoque aliquis per simoniam in aliquo monasterio recipitur, et votum Solemne ibi facit profitendo . Sed nullus debet absolvi ab obligatione voti propter culpam conmissam. Ergo non debet monachatum amittere quem simoniace acquisivit.

6. Praeterea . exterior poena in hoc mundo non infligitur pro interiori motu cordis, de quo solius Dei est iudicare. Sed simonia committitur ex sola intentione vel voluntate: unde et per voluntatem definitur, ut supra * dictum est. Ergo non semper debet aliquis privari eo quod simoniace acquisivit.

7. Praeterea, multo maius est promoveri ad maiora a quam in susceptis permanere. Sed quandoque simoniaci. ex dispensatione, promoventur ad maiora. Ergo non semper debent susceptis privari.

Sed contra est quod dicitur I, qu. t, cap. 5/ quis episcopus: -Qui ordinatus est. nihil ex ordinatione rei promotione quae est per negotiationem facta, proficiat: sed sit alienus a dignitate rei sollicitudine quam pecuniis acquisivit.

Respondeo dicendum quod nullus potest licite retinere illud quod contra voluntatem domini acquisivit; puta si aliquis dispensator de rebus domini sui daret alicui contra voluntatem et ordinationem domini sui, ille qui acciperet licite retinere non posset. Dominus autem, cuius ecclesiarum praelati sunt dispensatores et ministri, ordinavit ut spiritualia gratis darentur: secundum illud Matth. x*: *Gratis accepistis, gratis date.* Et ideo qui muneris interventu spiritualia quaecumque assequuntur, ea licite retinere non possunt .

Insuper autem simoniaci, tam vendentes quam ementes spiritualia, aut etiam mediatores, aliis poenis puniuntur: scilicet infamia et depositione, si sint clerici; et excommunicatione, si sint laici; ut habetur I, qu. I, cap. *Si quis episcopus* *.

Ad primum ergo dicendum quod ille qui simoniace accipit : sacrum ordinem. recipit quidem characterem ordinis, propter efficaciam sacramenti : non tamen recipit gratiam, neque ordinis executionem \ eo quod quasi furtive suscepit characterem, contra principalis Domini voluntatem. Et ideo est ipso iure suspensus: et quoad se. ut scilicet de executione sui ordinis se non intro-mittat; et quoad alios, ut scilicet nullus ei communicet in ordinis executione; sive sit peccatum

eius publicum, sive occultum. Nec potest repetere pecuniam quam turpiter dedit: licet alius iniuste detineat. - Si vero sit simoniacus quia contulit ordinem simoniace. vel quia dedit vel recepit beneficium simoniace, vel fuit mediator simoniae: si est publicum, est ipso iure suspensus et quoad se et quoad alios; si autem " est occultum, est suspensus ipso iure quoad se tantum, non autem quoad alios.

Ad secundum dicendum quod nec propter praeceptum eius, nec etiam propter excommunicationem, debet aliquis recipere ordinem ' ab episcopo quem scit simoniace promotum . Et si ordinetur, non recipit ordinis executionem, etiam si ignoret * cum esse simoniacum : sed indiget dispensatione. - Quamvis quidam dicunt quod, si non potest probare eum esse simoniacum. debet obdirc recipiendo ordinem, sed non debet excqui sine dispensatione. - Sed hoc absque ratione dicitur. Quia nullus debet obdirc alicui ad communicandum sibi in facto illicito. Ille autem qui est ipso iure suspensus et quoad se et quoad alios, illicite confert ordinem. Unde nullus debet sibi communicare * recipiendo ab eo, quacumque ex causa. St autem ei non constat, non debet credere peccatum alterius: et ita cum bona conscientia debet ab eo ordinem recipere.

Si autem episcopus sit simoniacus aliquo alio modo quam per promotionem suam simoniace factam, potest recipere ab eo ordinem, si sit occultum : quia non est suspensus quoad alios, sed solum quoad seipsum. ut dictum est *.

Ad tertium dicendum quod hoc quod * aliquis privetur eo quod accepit, non solum est poena peccati, sed etiam quandoque est effectus acquisitionis iniustae: puta cum aliquis emit rem aliquam ab eo qui vendere non potest. Et ideo si aliquis scienter et propria sponte simoniace accipiat ordinem vel ecclesiasticum beneficium, non solum privatur eo quod accepit, ut scilicet carcat executione ordinis et beneficium resignet cum trudibus inde perceptis sed etiam ulterius punitur, quia notatur infamia; et tenetur ad restituendos fructus non solum perceptos, sed etiam eos qui percipi potuerunt a possessore diligenti (quod tamen intelligendum est de fructibus qui supersunt deductis expensis factis causa fructuum, exceptis fructibus illis qui alias expensi sunt in utilitatem ecclesiae). - Si vero, eo nec volente nec sciente \ per alios alicuius promotio simoniace procuratur, caret quidem ordinis executione. et tenetur resignare beneficium quod est consecuius, cum fructibus extantibus " (non au-

a) profitendo. - cvn/fruJo UDEFpAK.
P) t.ionorAa/KHi. - monachum ABEEpC, monasterium K, monasticum monachum f, monachut PHa; qurm, quod HK et Pa, quae amittere ponunt pone acquisivit.
y) ionpr. - Om. Pa.
i) maiora, - bona addunt BFK.
f) assequuntur... ponunt. - assequitur... potest Va.
Q accipit. - accepit GH, acceperit L. recepit cJ. a, recipit P; pro recipit, recepit G.
vj executionem. - asrcntionem BD1 EK, aVectiuncm A.
) si autem. - I qyoXdo Va.

l) ordinem. - ordinationem P.
x) ignoret, - ignorat H. tgowarrf Pa.
l) lommunieare. - obdirc Pa.
p hoc quod. - ad hoc quod PBDELa0. ad hoc quod pK, jt »K, om, pG
v) inde perceptis.- medio tempore perceptis inde D, imperceptas P, inde reeepth ed, a.
{i qui. - cham qui AHK.
0) volente nec sciente. - nesciente nec volente Pa.
r.) t.vtantibus. - exisfentibus AK. om. It.

•(J. on Siqxiiprese. in, trtdai.

est repe-
:ct alius
:
us quia
ledit vel
mediator
suspensio-
nem " *est* §
se tan-

r prae-
unica-
ab epi-
Et si 'M*
etiam
indiget
quod,
n, de-
debet
pe ra-
alicui
e au-
se et
nui-
) eo,
istai,
cum
we.
alio
jace
oc-

tem tenetur restituere fructus consumptos, quia

bona fide possedit): nisi forte inimicus eius frau-
dulenter pecuniam daret pro alicuius promotione,
vel nisi ipse expresse contradixerit. Tunc enim
non renetur ad abrenuntiandum ꝑ: nisi forte post-
modum pacto consenserit, solvendo quod fuit
promissum.

Ad quartum dicendum quod pecunia, vel pos-
sessio, vel fructus simoniace accepti, debent re-
stitui ecclesiae in cuius iniuriam data sunt '. non
obstante quod praelatus, vel aliquis de collegio
illius ecclesiae, fuit in culpa: quia eorum pec-
catum non debet aliis nocere. Ita tamen quod,
quantum fieri potest, ipsi qui peccaverunt inde
commodum non consequantur. - Si vero prac-
latus et totum collegium sunt in culpa, debet
cum auctoritate superioris. vel pauperibus vel
alteri ecclesiae erogari.

Ad quintum dicendum quod si aliqui sunt in
monasterio simoniace recepti, debent abrenun-
tiare. Et si eis scientibus commissa est simonia
Post Concilium Generale*, sine spe restitutionis
de suo monasterio repelluntur, et ad agendum
perpetuam poenitentiam sunt in arctiori regula
ponendi, vel in aliquo loco eiusdem ordinis, si
arctior ordo non inveniretur. - Si vero hoc fuit

ante Concilium, debent in aliis locis eiusdem or-
dinis collocari. Et si hoc fieri non potest, dispen-
sative debent in eisdem monasteriis recipi, ne
in saeculo evagentur: mutatis tamen prioribus
locis et inferioribus assignatis.

Si vero ipsis ignorantibus, sive ante Concilium
sive post, sint simoniace recepti, postquam re-
nuntiaverint, possunt de novo recipi, locis mu-
tatis, ut dictum est.

Ad sextum dicendum quod quoad Deum sola
voluntas facit simoniacum: sed quoad poenam
ecclesiasticam exteriorem, non punitur ut simo-
niacus, ut abrenuntiare teneatur, sed debet de
mala intentione poenitere.

Ad septimum dicendum quod dispensare cum
eo qui est scienter b n ficiants ', solus Papa po-
test In aliis autem casibus potest etiam episco-
pus dispensare: ita tamen quod prius abrenuntiet
quod simoniace acquisivit. Et tunc dispensatio-
nem consequatur vel parvam, ut habeat laicam
communione; vel magnam, ut, post poeniten-
tiam. in alia ecclesia in suo ordine remaneat; vel
maiorem, ut remaneat in eadem, sed in minori-
bus ordinibus; vel maximam, ut in eadem eccle-
sia etiam maiores ordines exequatur, non tamen
praelationem accipiat.

abrenuntiandum, -- renuntiandum Pa.
i) sunt. -- fuerunt Pa.
T) dicit. -- tunc debet Pa.
b) tunc r re restitutionis -- tunc restitutionis ABEFpK, in se resti-
tutioni t..  w restitutiones H.

r) scienter benedictus. -- scienter «iJvtORMvi H, teinter nmouiae
bemfdatu» GLsCD, bnrfdiatut Ktetiter &L a, tar Sc fnJ simnmact
scienter P.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ts. articulo sexto eiusdem centesimae quaestionis dubium
1 occurrit, praecipue in responsione t d quintum, an rimo-
niacus mentalis possit tutu conscientia retinere quidquid
simoniace acquisivit. Et est ratio dubii quia pro parte af-
firmativa est Auctor in littera, in responsione ad sextum,
dicens quod non tenetur abrenuntiare beneficio simoniaca
mente acquisito. Et est textus iuris, Extra, *dc Simonia*,
cap. *Mandato*, unde Auctor responsionem hanc accepit.

Pro parte vero negativa est ratio. Quia regula generalis
est quod quando tam dare quam accipere aliquod tem-
porale est iniustum. non potest sic acquisitum retineri cum
bona conscientia, ut patet superius in qu. xxxu, art. 7.
Constat nutem quod in acquisitione ex mente simoniaca
utrinque, tam dare quum accipere est iniquum: quin ille
illicite ex mente simoniaca dat beneficium scu pecuniam
scu obsequium, sine omni pacto; et iste inique recipit id
quod simili mente simoniaca recipit. Ergo nullum taliter
acquisitum potest retineri cum bona conscientia.

Et confirmatur. Quia mirabile valde apparet, stante si-
monia mentali utrinque inter duos, puta quia episcopus
principaliter propter spem habendae pecuniae dat clerico
beneficium, qui etiam paratus est dare pecuniam episcopo
principaliter propter beneficium, et sine omni pacto sequitur
consummatus utrinque effectus: -- in hoc et simili casu mi-
rabile, inquam, est quod episcopus teneatur non retinere
pecuniam acceptam, quia simoniace accepit, et clericus
possit retinere beneficium: cum magis clericus potuerit
donare pecuniam, utpnte verus pecuniae dominus, quam
episcopus beneficium, utpote dispensator tantum benefi-
ciorum.

Et confirmatur. Quiu quemadmodum usurarius mentali*
tenetur ad restitutionem si cognoscit quod munus sibi a
mutuario oblatum non sponte, sed quasi usuras solvendo
datur, sine omni tamen conventionem; non minus simonia-

cus mentalis, cognoscens beneficium vel pecuniam sibi si-
moniace dari, quamvis sine omni conventionem, tenetur re-
stituere, seu non retinere, taliter receptum.

II. Ad hoc dubium quidam, distinguendo, dicunt quod
in sitroniaci* quia prohibita, mentalis simoniacus non te-
netur restituere acquisitum temporale vel spirituale, iuxta
dictum cap. *Mandato*: in prohibitis autem quia simoniaca,
tenetur etiam acquisitum ex mentali simonia restituere in
foro conscientiae. Et Istorum ratio est quiu textus ille non
loquitur nisi de simoniacis ex iure positivo: et propterea
non esi extendendus nd simoniaca ex iure divino. -- Qui-
dam autem reprehendunt hanc responsionem, quia textus
indistincte loquitur.

Mihi videtur quod hacc responsio non valeat. Quia
textus ille loquitur de simonia etiam divino iure prohi-
biti, scilicet quae committitur pro religionis statu. Con-
stat namque divino iure prohibitum esse ut spiritualis
religionis status vendatur: cum sit invendibilis et spiri-
tualis status a Christo constitutus: Si *vis perfectus esse*,
vade, vende, etc. *

III. Alii dicunt quod teneri nd restitutionem contingit
dupliciter scilicet ratione poenae ecclesiasticae; vel ratione
naturalis iuris. Et subdunt quod ximoniaci omnes ex pacto
tenentur duplici iure ad restitutionem: scilicet ratione na-
turalis iuris, quia tam dario quam acceptio fuit iniusta;
et ratione ecclesiasticae poenae, quia Ecclesia sic statuit.
Simoniaci autem mentales ratione ecclesiasticae poenae non
tenentur, et hoc solum textus ille dicit: sed ratione natu-
ralis iuris bene tenentur ad resignationem et restitutionem
tam spiritualium quam temporalium, quia iniuste accepit
quidquid simoniace accepit. Et hoc tacuit textus ille, quib
lori ecclesiastici iura sonabat.

Sed hacc responsio, licet sit subtilis, u veritate tamen
devia videtur. Quia textu» ille etiam de foio conscientiae

*SUnEar-iii.
m. n.

loquitur, et expresse dicit quod apud Deum sola poenitentia opus est. Si namque *sufficit Creatori per solam poenitentiam* in simonia mentali *satisfacere*, non ergo ut satisfaciat Deo, in foro conscientiae tenetur ad aliud. puta resignationem, restitutionem, etc. Non tenentur ergo mentales simoniaci, ex naturali et divino iure, nisi ad poenitentiam.

Rr. Qu, 'l „o, t oportet plus sapere quam oportet - ; et decretalis illa utrumque dicit, scilicet et quod apud Deum sufficit sola poenitentia, et absolute quod *non tenentur ad resignationem spiritualium et temporalium quae, nullo pacto, sed affectu animi praecedente utrinque taliter acquiruntur*: ideo absolute dicendum est quod simoniaci mentales, hoc est sine omni conventione, non tenentur, etiam in foro conscientiae, ad restitutionem eorum quae ex mente et affectu simoniaco acquiruntur, sive sint spiritualia sive temporalia, sed sola eis poenitentia sufficit. Unde omnes simoniaci non manu, lingua vel obsequio, non ex conventione, sed ex principali spe sive affectu haec dante* vel recipientes propter spiritualia, peccant mortaliter peccato simoniaco, et sunt in statu damnationis aeternae quandiu perseverant in tali malo animo: sed non tenentur ut resignandum aut restituendum taliter accepta. Et sic communiter servari videtur.

Ad obiectiones autem in oppositum *, ex quibus clarior tunc veritas, dicendum est. Et ad primam. quae difficilis valde est, dicitur quod datio vel acceptio potest esse illicita dupliciter. Uno modo, secundum ipsam formam exterioris actus quem significat tam datio quam acceptio: ut cum actus dandi vel accipiendi ex tua exteriori forma est venditio, emptio et huiusmodi. Alio modo, ex solo interiori effectu: puta quia actus exterior secundum modum et formam exterius habet rationem donationis gratuitaee, sed ex solo affectu interiori habet rationem venditionis. Regula illa, *Quando datio et acceptio est illicita, non potest retineri taliter acquisitum*, intelligitur de datione et acceptione illicita primo modo, ei non secundo: quoniam primo modo datio et acceptio est per se illicita; secundo autem modo est illicita per accidens, quia non ex modo et forma exteriori, sed ex adiuncta mala intentione. Et sic est in proposito. Cum enim sola simonia mentalis utrinque intenenit, datio et acceptio est illicita non secundum exteriorem formam, sed ex adiuncta interiori intentione tunc Sida quod non efficit in actu exteriori illam iniquam exteriorem formam: quoniam ille qui dat, per modum doni dat, et non per modum venditionis, licet intus habeat hanc iniquitatem; et similiter ille qui accipit, per modum doni accipit, licet intus ex iniqua voluntate emat.

Ad secundam obiectionem dicitur quod praesupponit unum falsum, videlicet quod episcopus teneatur ad restitutionem illius pecuniae quam ex mentali simonia accepit. Patet namque in textu decretalis illius quod nec ad spiritualium nec ad temporalium taliter acquisite tenentur simoniaci mentales utrinque.

Ad tertiam obiectionem. quae non Panormitano, in dicto cap. *Afandato*, diffuse tractatur, recitando tot rationes diversitatis inter usurarium et simoniacum mentales; omissis omnibus quae minus sufficienter dici videntur, ut potes ibi videre; breviter dicitur quod ratio quare usurarius mentalis tenetur ad restitutionem eius quod non animo donandi a mutuatorio datum est, simoniacus autem mentalis non tenetur ad restitutionem eius quod a mentali simoniaco animo emendi vel vendendi est donatum, est quia quod taliter datur usurario, non datur sponte. sed involuntarie (involuntarie namque solvuntur usurae, redimendo vexationem: est enim ibi voluntarium mixtum involuntario, Ut Palci ex m *Ethic*, -): quod nutem datur simoniaco mentali, datur voluntarie, quoniam datur animo emendi vel vendendi; constat enim quod tam emere quam vendere voluntarii contractus sunt, absque involuntario mixto, ut c* V *Elhic*. ♦ habes. Est igitur tota diversitatis ratio differentia inter voluntarium et involuntarium: quia ibi involuntarie datur, et ideo restituendum est; hic autem voluntarie, et ideo non est restitutioni obnoxium.

V. In responsione ad septimum eiusdem ultimi articuli quaestionis centesimae, advertit quod littera defectiva videtur: quoniam defuit ly *ordinatus*. Debet enim dicere sic.

Qui est ordinatus vel bénéficiants, etc.: nam constat secundum omnes, et habetur Extra, *de Simonia*, cap. *Si quis*, quod cum ordinato scienter simoniace solus Papa dispensat.

Nota secundo, quod Papam posse dispensare in poenis cum omni simoniaco, non est dubium; sed an dispense ipso facto cum committentibus scum simoniam, in quaestionem vertitur inter doctores; quibusdam dicentibus quod Papa intelligitur dispensare in tali casu, quia scientia principis purgat, sicut intelligitur dispensare cum irregulari conferendo ei scienter ordinem vel beneficium, quia intendit quod suus actus sit efficax de horum numero est Petrus de Palude, in Quarto, dist. xxv, qu. iv, art. i - aliis vero sentientibus oppositum, quia etsi Papa posset dispensare, non tamen communicando in crimine intelligitur dispensare de horum numero esi Panormitanus, in cap. i *de Simonia*,

Videtur autem mihi quod haec secunda opinio rationi et veritati innitatur, duplici ratione. Primo quia, cum in tali casu non interveniat dispensatio seu iuris relaxatio expresse, non nlia ratione potest dici quod hic intervencit dispensatio nisi quia praesumendum est quod Papa intendat ipso suo facto dispensare. Sed falsum est intervenire hic dispensationem praesumptam. Ergo nulla hic intenenit dispensatio. - Probatur minor. Quia ad praesumendum quod princeps dispense, requiritur quod recta ratio id suadeat: quamvis enim princeps possit ex solo voluntate dispensare, si tamen voluntas eius expressa non habetur, non debet praesumi quod dispense nixi recta ratione praesumptionem huiusmodi suadente. Sed recta ratio non suadet hoc. sed potius oppositum. Quia talis dispensatio est in maximam perniciem Ecclesiae: nam ex illa fieret ut sacrilegi essent legitimi pastores et possessores ecclesiarum. et passim homines iniqui, securi de licita possessione, emerent a Papa beneficia; et sic Ecclesia impleteretur indignis praelatis et curatis. Quo quod perniciosius esse potest? - Nec obstat quod iam supponimus quod Papa est iniquus. Quoniam non est princeps praesumendus peior quam opera sua monstrent. Longe autem peior esset Papa vendens spiritualia et volens ementes licite illa possidere illisquae frui, quam si vendat tantum: quoniam hic est unum malum, ibi duplex.

Secundo, quia si persona Papae sciret illum cui confert ordinem vel beneficium esse excommunicatum, et absque nlia absolutione confert illi ordinem vel beneficium. non propterea absolvit cum ab excommunicatione: ut habes ex cap. *Si Summus, de Sent. Excomm.*, in Clm., ubi in textu dicitur quod ex hoc quod Papa quovis modo participat scienter cum excommunicato, non censetur illum absolvere, nisi hoc se velle exprimat. Et Glossa ibidem, in verbo *quovis modo*, dicit quod etiam hoc habet locum in participatione in divinis. Si enim Papa, conferendo scienter ordinem vel beneficium excommunicato, non absolvit cum ipso facto, sed recipientem relinquit iuris dispositioni, pari

quod confert beneficium illi qui recipiendo est secundum iura excommunicatus et fit inhabilis, etc. - Et confirmatur. Quia dispensationes huiusmodi, cum maxime exorbitent a iure et bono Ecclesiae, sunt strictissimi iuris et minime praesumendae.

VI. Ad motiva autem alterius opinionis dicitur quod, licet scientia principis inquantum princeps, quae est scientia publica, quandoque excuset (et non semper: ut patet in allato capitulo.), scientia tamen principis inquantum privata persona, nisi aliunde appareat, non sidetur excusare. Unde si Papa tribuit scienter beneficium irregulari, »i solum hoc scit ut privata persona, non habeo pro certo quod praesumatur dispensare cum eo: ut patet ex inducto capitulo in materia absolutionis, quae non est itu odiosa sicut dispensatio. Sed etsi praesumeretur dispensare, non propterea simile sequitur in proposito casu. Quia in proposito nostro Papa peccaret mortaliter dispensando cum indigno quod sil pastor: dispensando autem cum irregulari, non oportet quod peccet. Unde patet non cum similes casu*. nec eandem rationem praesumendi dispensationem hic, et ibi.

Hat secun-
♦ *Si quit*,
dispcnjil
in poenis
dispenset
in quae-
bus quod
itis prin-
inegulari
quia in*
mero est
t. i .: - *Ccx. ;
i posset
; intelli-
anus, in

rationi
cum in
itio ci*
eveniat
i inten-
rvcnirt
ervenit
rodum
ibo id
untate
betur.
prac-
uadet
ESt in
ucri-
n; ct
eme-
lignis
rt? -
[UUS.
pera
spl-
frui.
um.

UcH
que
non
. cx
ltu
put

•bo
af-
ter
u»
eri
crt
itn

Ad id sero quod dicitur, quod princeps intendit actio-
nem suam esse efficacem respondetur quod hoc est ve-
rum quantum est cx parte sui, agentis. Sed cx hoc non
habetur quod tollat impedimenta quae se tenent cx parte
patientis, quamvis nota sibi ut prisata est persona, seu ud
partem. Quoniam princeps est agens voluntarium, et non
tantum agit semper quantum potest, sed quantum vult.
In proposito autem ncc apparet ncc praesumitur cum velle
relaxare ius commune cx parte patientis. Sed forte est igno-
rans. et putat omnia esse valida. Vel. si habet scientiam,
cx quo ab eo non petitur suspensio iuris quoad illum, re-
linquit ipsum in dispositione iuris, relinquens ementi et
recipienti beneficium curam sui ipsius. Aut nihil dc hoc
cogitat, occupatus in aliis, vel male assuctus.
Tenentur igitur et in foro conscientiae et in foro iu-
diciali resignare, et restituere quidquid acceperunt, simo-
niaci cum Papa; ct sunt excommunicari, ct omnes iuris
poenas incurrunt; nisi Papa sc velle suspendere iura quoad
hoc exprimat, vel dispenset cum cis post factum

VII. In hac tamen sententia non tam fixum firmo pe-
dem quin titubem. Quoniam ad secundam rationem · dici
potest quod lex illa nova in Clementina est exccptiva a
communi iurc, ct quod ideo facta est quia de iore erat
oppositum. Ac per hoc, non est extendenda, ved in suo
tantum casu intelligcnda.
Ad primam · vero potest dici quod dc voluntate tam *
iniqua praesumendum est consequenter: ut scilicet velit
illud quod ad suum perversum contractum consequitur.
Constat autem quod venditor vult rem venditam transferre
in emptorem. Intendit igitur simoniacus Papa ut qui emit
ab ipso habeat in veritate beneficium quod ipse vendit, ne
fraudulentus venditor videatur.
Quantum haec valeant, alii viderint. Fateor ego quod
s; secundum iura talis scientia principis purgat ita quod
excuset n poenis iuris in foro iudiciali (quod iuristis de-
cernendum relinquo), non tenetur qui sic emit a Papa
beneficium renunciare in foro conscientiae: quia suspensae
simpliciter ἡνιέλλῃοΓαηζυΓ poenae iuris.

QUAESTIO CENTESIMAPRIMA
DE PIETATE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Cl. LXVII.
[5troJ.

Deinde, post religionem, considerandum est de pietate . Cuius opposita vitia ex ipsius consideratione innotescunt.
Circa pietatem ergo quaeruntur quatuor.
Primo: ad quos pietas se extendat.

Secundo: quid per pietatem aliquibus exhibeatur.
Tertio: utrum pietas sit specialis virtus.
Quarto: utrum religionis obtentu sit pietatis officium praetermittendum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PIETAS SE EXTENDAT AD DETERMINATAS PERSONAS ALIQUORUM HOMINUM

*An. i,*rf.Sr
tx-xfrj.

l ad 71m,, cap. n, lceet. u.

>> Id primum sic proceditur. Videtur quod pietas non se extendat ad determinatas personas aliquorum hominum. Dicit enim Augustinus, in X de Civ. Dei *, quod *pietas proprie Dei cultus intelligi solet, quam Graeci eusebiam vocant*. Sed Dei cultus non dicitur per comparisonem ad homines, sed solum ad Deum. Ergo pietas non se extendit determinate ad aliquas hominum personas.

2. Praeterea, Gregorius dicit, in I Moral. ♦ *Pictas in die suo convivium exhibet, quia cordis viscera misericordiae operibus replet*. Sed opera misericordiae sunt omnibus exhibenda: ut patet per Augustinum, in I de Doct. Christ. * Ergo pietas non se extendit determinate ad aliquas speciales personas.

3. Praeterea, multae sunt aliae in humanis rebus communicationes praeter consanguinitatem * et concivium communicationem, ut patet per Philosophum, in VIII Ethic. ♦ et super quamlibet earum aliqua amicitia tundatur, quae videtur esse pietatis virtus, ut dicit Glossa*, II ad Tim. m, super illud *, *Habentes quidem speciem pietatis*. Ergo non solum ad consanguineos et concives pietas se extendit.

Sed contra est quod Tullius dicit, in sua Rhetorica *¶etas csi Pcr quam sanguine iunc/is, patriaeque benevolis, officium et diligens tribuitur cultus*.

Respondeo dicendum quod homo efficitur diversimode aliis debitor secundum diversam eorum excellentiam, et diversa beneficia ab eis suscepta. In utroque autem Deus summum oblinet locum, qui et ? excellentissimus est, et est no-

bis essendi et gubernationis primum principium. Secundario vero nostri esse et gubernationis principium ¶ sunt parentes et patria, a quibus et in qua et ' nati et nutriti sumus. Et ideo post Deum, maxime est homo debitor parentibus et patriae. Unde sicut ad religionem pertinet cultum Deo exhibere. ita secundo * gradu ad pietatem perlinet exhibere cultum parentibus et patriae. In cultu autem parentum includitur cultus omnium consanguineorum: quia etiam consanguinei ex hoc dicuntur quod ex eisdem parentibus processerunt, ut patet per Philosophum, in VIII Ethic.* In cultu autem patriae intelligitur cultus concivium et omnium patriae amicorum. Et ideo ad hos principaliter pietas se extendit.

Ad primum ergo dicendum quod in maiori includitur minus. Et ideo cultus qui Deo debetur includit in se, sicut aliquid particulare, cultum qui debetur parentibus. Unde dicitur Malach. I *; *Si ego pater, ubi honor ¶ meus?* Et ideo nomen pietatis etiam ad divinum cultum refertur.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in X de Civ. Dei*. *more vulgi nomen pietatis etiam in operibus misericordiae frequentatur. Quod ideo arbitror evenisse quia haec Jieri praecipue mandat Deus, caque sibi vel pro I sacrificiis placere testatur. Ex qua consuetudine factum est ut et Deus ipse pius dicatur*.

Ad tertium dicendum quod communicatio I consanguineorum et concivium magis referuntur ad principia nostri esse quam aliae communicationes. Et ideo ad hoc . nomen pietatis magis extenditur.

J*,
X, m. - c,
«r_»; at. 3. i

•ViisComec-o
<Xxt.rml.tft.
h irūnhl.

* EnW. cap. x
rerv a.

* Vct. t*.

x) consanguinitatem. - consanguineitatcm AEaK, consanguineorum P.

e) qui et. - qui DGla, et qui P; pro et est, ut est ABCEJK4, sic E, rf L.

¶) principium. - principia Pd.

Z) et. - Om. PGHKI.pC et a.

i) secundo, - secundario P4.

{) concivium. - omnium concivium l*4.

rj honor. - est honor PD.

0) ud pro. - prae P.

t) communicatio. - communicationes ISC et 4,

pC; ¶m referuntur, refertur ADII!..

«) hoc. - haec cJ. 4fBEGII .¶. /uu P,

Commentaria Cardinalte Caietani

In articulo primo quacxtionii centesimneprimae, in respon- sione ad secundum, adverte quod nomen pietatis ad opera misericordiae ct Deum extensum videtur propter similitu- dinem operum. Quia namque opera misericordiae similia sunt operibus quae cx pietate exhibemus sanguine innetis ac patriae civibus et amicis; ideo opera misericordiae opera pietatis vocata videntur, et qui illis vacant pii appellati. Et hinc usurpatum videtur quod Deus pius dicitur, quod pictas divina haec ct illn faciat: quoniam Deus maxime excreet misericordiae opera. Differunt autem in hoc, quan- tum ad propositum spectat, officia pietatis ab officii» mi- sericordiae. quod pictas id quod impendit, impendit sub ratione debiti; misericordia nutem sub ratione gratuitae sublevationis.

In articulis primo, secundo ct tertio simul eiusdem quae- stionis, dubium occurrit circa definitionem Tullii ., ct pro- priam rationem pietatis ab Auctore assignatam. Nam secun- dum Tullium, pietas est *qua officium ct cultus sanguine unietis, patriaeque benevolis exhibetur*. Secundum vero Au- ctorem, pietatis propria ratio formali» consistit in hoc quod parentes ct patrium *ut quoddam nostri principium* colimus. Si namque in hoc ratio pietatis consistit, sequitur quod pic- tas non sit ad filios, ncc inter virum et uxorem. Et tenet sequela: quia filiis officia non impendimus ratione paren- tum, sed quia filii ; ct similiter inter virum ct uxorem non intersunt cultus ct officium ratione parentum, sed subnet. Et tamen Tullius dicit quod picta» est nd *sanguine iunctos*. Constat enim ct filios esse nobis sanguine iunctos; et virum u, el uxorem sanguine iungi, cum sint *duo in carne una* *. v Nonnullum *luo*lua dubium est ., quomodo pictas uni- versaliter cultum exhibet sanguine iunctis: cum parentum non sit colere filios, sed c converso.

II. Ad primum dubium dicitur quod pietas habet plurcs actus, ct respicit plurcs personos: sed praecipuae personae quas respicit sunt personae parentum, et principalis netus

pietatis est colere nbsequique parentibus. Quoniam quilibet homo, qui est subiectum virtutis pietatis, prius habet pa- rentes quam consanguineos, quam uxorem, quam filios, quam patriam : cx hoc enim quod a patribus generali su- mus, reliqua habemus; statim, ut patriam, vel postquam adulti sumus, ut uxores et filios. Ideo pieu» secundum suum principalem actum nb Auctore distincta est: assignata scilicet ratione formali pietatis secundum principalem eius actum, qui est reddere debitum patri ct patriae ut prin- cipio essendi. Cum quo tamen stat quod pictas habeat actus secundarios, ordinatos ad principalem, *el annexos princi- pali. Ordinatos quidem, ut sunt actus inter virum ct uxorem : quoniam inter coniuges ext cultus et officium ad invicem tanquam coadiutorcs ad conservationem consanguinitati* utriusque quam quilibet coniugum a suis habet parentibus; conservatur enim propagatione filiorum utriusque paren- tis sanguis. Et idem dicimus dc filiis: quia scilicet respi- ciuntur .i pietatis virtute ut conservatore* consanguinitatis n parentibus susceptae. Et quoniam tam coniuges quam filii secundum suosmet personales actiones et consistentia* ud adiuvandum ct conservandum consanguinitatem concur- runt, ideo secundum scipsos α pietate respiciuntur, tan- quumn secundum scipio» ordinatos ad principale quod re- spicit pictu*.

III. Ad secundum vero dubium * dicitur quod pictos tam cultum quam subsidium unguine patriaque iunctis omnibus exhibet diversimode. Nam parentibus praecipue cultum cum obsequio ; filiis vero aliqualem cultum, dum cos non ut servo», non ut illegitimos, etc., tractamus, ct a servis ct aliis honorari volumus, ct in loco honesto lo- cum sedendi cis damus, ct similia; omnibus quoque sub- sidium aliquod praebemus cx pietate, vel conversando, vel saltem in praeparatione animi. Dicitur enim in littera se- cundi articuli, ad ultimum, quod tenemur ad hoc *secun- dum facultatem ct decentiam personarum*: – pro loco etiam ct tempore, cum sit praeceptum affirmativum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM PIETAS EXHIBEAT PARENTIBUS SUSTENTATIONEM

Dc Praecepti. Leg., cap. dc IV Praecept., U ad Cor., cap. in, Icet v; IX Ethic., Iret. n.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR ♦ VidctUf

pietas non exhibeat parentibus sustentationem. Ad pietatem enim vi- ^*^®^detur pertinere illud praeceptum dcca- •Ei-jap.xi, logi: *Honora patrem tuum et matrem tuam* *. Sed ibi non praecipitur nisi honoris exhibitio. Ergo ad pietatem non pertinet sustentationem parentibus exhibere.

2. Praeterea, illis debet homo thesaurizare quos tenetur sustentare. Sed secundum Aposto- lum \ II *ad Cor.* xn *, *filiis non debent thesauri- \arc parentibus*. Ergo non tenentur eos per pie- tatem sustentare.

3. Praeterea, pietas non solum se extendit ad parentes, sed etiam ad alios consanguineos et concives, ut dictum est*. Sed non tenetur ali- quis omnes consanguineos ct concives susten- tare. Ergo ncc etiam tenetur ad sustentationem parentum.

Sed contra est quod Dominus, Matth. xv ♦ .v«η.3.^. redarguit Pharisacos quod impediabant filios ne parentibus sustentationem exhiberent.

Respondeo dicendum quod parentibus * aliquid debetur dupliciter: uno modo, per se; alio modo, per accidens. Per se quidem debetur eis id quod decet patrem inquantum est pater. Qui cum sit superior, quasi principium filii existons, debetur ei a lilio reverentia ct obsequium. Per accidens autem aliquid debetur patri quod decet cum ac- cipere secundum aliquid quod ei accidit: puta, si sit infirmus, quod visitetur, et eius curationi intendatur; et si sit pauper, quod sustentetur; et sic de aliis huiusmodi. quae omnia sub de- bito obsequio continentur. Et ideo Tullius dicit ♦ quod pietas exhibet et *officium* el *cultum*: ut *of- ficium* referatur ad obsequium, *cultus* vero ad reverentiam sive honorem; quia, ut Augustinus dicit, in X *de Civ. Dei* *, *dicimur colere homines* ' ,

a) Apostolum. – ut habetur addunt Pa.

SUMUAE TnKOU D. TltDMAK T. VI.

♪) parentibus. – ct conciribus addunt Pa.

quos honorificatione. rei recordatione, re! praesentia frequentanius.

Ad primum ergo dicendum quod in honoratione parentum intclligitur omnis subventio quae debet parentibus exhiberi: ut Dominus interpretatur. Malth. xv ♦ Et hoc ideo, quia subventio iit patri ex debito, tanquam maiori.

Ad secundum dicendum quod quia pater habet rationem principii, filius autem habet rationem a principio existentis, ideo per se patri convenit ut subveniat filio; et propter hoc, non solum ad horam γ debet ei subvenire, sed ad totam

suam vitam, quod est *thesaurizare*. Sed quod tilius aliquid conferat patri, hoc est per accidens, ratione alicuius necessitatis instantis, in qua tenetur ei subvenire, non autem thesaurizare, quasi in longinquum: quia naturaliter non parentes filiorum. sed filii parentum sunt successores.

Ad tertium dicendum quod cultus ct officium, ut Tullius dicit *. debetur omnibus *sanguine iunctis et patriae benevolis*. non tamen aequaliter omnibus: sed praecipue parentibus, aliis autem secundum propriam facultatem et decentiam personarum.

γ) a.l horam. – Oro. BF.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM PIETAS SIT SPECIALIS VIRTUS AB U.IIS DISTINCTA

C*it. poet. rt.
I. /n jrtloihj.

TERTIUM SIC PROCEDITUR *. VidetUF quod non sit specialis virtus ab aliis distincta. Exhibere enim obsequium et aliquibus ex amore procedit.

Sed hoc pertinet ad pietatem a. Ergo pietas non est virtus a caritate distincta.

* Cap. 1.

2. Praeterea, cultum Deo exhibere est proprium religionis. Sed etiam pictas exhibet Deo cultum: ut Augustinus dicit. X *de Civ. Dei* *. Ergo pietas non distinguitur a religione.

•Op. i.n. «SW
cap. II, a. »U. .
S.Th. Iret. It. «H-

3. Praeterea, pietas quae exhibet cultum et officium patriae videtur idem esse cum iustitia legali, quae respicit bonum commune. Sed iustitia legalis est virtus generalis: ut patet per Philosophum, in V *Ethic.* * Ergo pietas non est virtus specialis.

*Drlvrftnt.Rhrt,,
hb. II. cap. un.

Sed contra est quod ponitur a Tullio ♦ pars iustiliae.

Respondeo dicendum quod vinus aliqua est specialis ex hoc quod respicit aliquod obiectum secundum aliquam rationem specialem. Cum autem ad rationem iustiliae pertineat quod debitum alii reddat, ubi invenitur specialis ratio debiti alicui personae, ibi est specialis virtus. Debetur autem aliquid specialiter alicui quia cst connatural principium producens in esse et guber-

nans. Hoc autem principium respicit pictas, inquantum parentibus ct patriae, et his qui ad haec ordinantur, officium ct cultum impendit. Et ideo pietas est specialis virtus.

Ad primum ergo dicendum quod sicut religio est quaedam protestatio fidei, spei ct caritatis, quibus homo primordialiter ordinatur in Deum; ita etiam pietas est quaedam protestatio caritatis quam quis habet ad parentes ct ad patriam.

Ad secundum dicendum quod Deus longe excellentiori modo est principium essendi ct gubernationis quum pater vel patria. Et ideo alia virtus est religio, quae cultum Deo exhibet, a pietate, quae exhibet cultum parentibus et patriae. Sed ca quae sunt creaturarum per quondam superexcellentiam ct causalitatem transferuntur in Deum: ut Dionvsius dicit, in libro *de Div. Nom.* * Unde per excellentiam pictas cultus Dei nominatur: sicut et Deus excellenter dicitur Pater noster.

* Qp 1:
i«t. ra. . tXAt
Uruk TW,
wp. L

Ad tertium dicendum quod pietas se extendit ad patriam secundum quod est nobis quoddam essendi principium; sed iustitia legalis respicit bonum patriae secundum quod cst bonum commune. Et ideo iustitia legalis magis habet quod sit virtus generalis quam pietas.

α pietatem. – caritatem K»A.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM OCCASIONE RELIGIONIS SINT PRAETERMITTENDA PIETA ITS OFFICIA IN PARENTES

• 36.
α

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod occasione religionis sint praetermittenda pietatis officia in parentes. Dicit enim Dominus. Luc. xiv *: *Si quis venit ad matrem suam, non potest meus esse discipulus.* Unde

et m laudem Iacobi ct Ioannis. Matth. iv* dicitur quod, *relictis retibus et patre, secuti sunt Christum.* Et in laudem Lcvitarum dicitur, *Dcut. xxxm*: Qui dixit patri suo et matri suae. Nescio vos; et fratres, filios et sorores, adhuc autem custodierunt eloquium tuum.* Sed ignorando parentes el alios consanguineos. vel etiam eos

a) e/. – nec BCEFlIILpK ct a; profratre*filiias, fratrem filios Id. el fratres et D, ci filio* et fratres P.

é
• Vrtx u '
w Ven. '9.
T

a

t

* Vm- J .

•Cif. »m.

• r n*
rrut. «rt

n

• Q; an.
- Cx»
. vu.
I

• U |<qy.

quod
ciden.s,
|ua tc-
, quasi
lies fi-

icium*
? iun- 'u u
taliter
tutem
i per-

in-
lacc
dco

'gio
lis,
in;
ilis

ex-
i-
lia
a
»a-
n-
e-
de
us
ir

lit
n
it
t-
d

§

§

§

§

§

§

§

§

§

§

odiendo, necesse est quod praeterrmittantur pietatis officia. Ergo propter religionem officia pietatis sunt praeterrmittenda *.

2* Praeterea, Matth. vm * et Luc. ix ** dicitur quod Dominus dicenti sibi, *Permitte mihi i primum ire ct sepelire patrem meum*, respondit: *Sine ut mortui sepeliant mortuos suos. Tu autem vade el annuntia regnum Dei*, quod pertinet ad religionem. Sepultura autem patris pertinet ad pietatis officium. Ergo pietatis officium est praeterrmittendum propter religionem.

3. Praeterea, Deus per excellentiam dicitur Pater noster. Sed sicut per pietatis obsequia colimus parentes, ita per religionem colimus Deum. Ergo praeterrmittenda sunt pietatis obsequia propter religionis cultum.

4. Praeterea, religiosi tenentur ex voto, quod transgredi non licet, suae religionis observantias implere. Secundum quas suis parentibus subvenire impediuntur: tum propter paupertatem, quia proprio carent; tum etiam propter inobcdientiam *. quia sine licentia suorum praelatorum eis claustrum exire non licet. Ergo propter religionem praeterrmittenda ' sunt pietatis officia in parentes.

Sed contra est quod Dominus, Matth. xv redarguit Phansaeos, qui intuitu religionis honorem parentibus debitum subtrahere docebant.

Respondeo dicendum quod religio et pictas sunt duae virtutes. Nulla autem virtus alii virtuti contranatur aut repugnat: quia secundum Philosophum, in *Praedicamentis* *. bonum non esi bono contrarium. I nde non potest esse quod pictas ct religio sc mutuo impedian, ut propter unam alterius actus ζ excludatur. Cuiuslibet enim virtutis actus, ut cx supra * dictis patet, debitis circumstantiis limitatur: quas si praetereat, iam non erit virtutis actus, sed vini. Unde ud pietatem pertinet officium et cultum parentibus exhibere secundum debitum modum. Non est autem debitus modus ut plus homo intendat η ad colendum patrem quam ad colendum Deum : sed sicut Ambrosius dicit, *super Luc. *.* *necessitudini generis divinae religionis pictas antefertur* \ Si ergo cultus parentum abstrahat nos a cultu Dei. iam non esset pietatis parentum insistere cultui contra Deum. Unde Hieronymus dicit, in epistola **XIV**,*Heliodorum *: Per calcatum perge patrem, per calcatam perge matrem, ad vexillum crucis evola. Summum genus pietatis est in hac refuisse crudelem.* Et ideo in tali casu dimittenda sunt officia * in parentes propter divinum religionis cultum *. – Si vero exhibendo debita obsequia parentibus non abstrahamur a divino cultu, hoc iam pertinebit ad pietatem. Et sic non oportebit propter religionem pietatem deserere *.

§jj praeterrmittenda. – intermittenda AEhC.
γ) mihi. – me PAEHLpC ct a.
Z; inobedientiam. – abedientiam PCDG.
t) praeterrmittenda. – intermittenda \BCFGIpK.
C) unam alteriut actui. – actum unius actui altenu» PD.
η) intendat. – tendat P.»
B) antefertur. – aufertur BCDEF, aufert H.

Ad primum ergo dicendum quod Gregorius ♦ cx- • lle@- xxxvu ponens illud verbum Domini, dicit quod *parentes quos adversarios in via Dei patimur, odiendo et fugiendo nescire debemus*. Si enim parentes nostri nos provocent ad peccandum, et abstrahant nos a cultu divino, debemus quantum ad hoc eos deserere el odire. Et hoc modo dicuntur Levitae suos consanguineos ignorasse: quia idololatriis, secundum mandatum Domini, non pepercerunt, ut habetur *Exod. xxxh ♦* – Iacobus autem ‘Vcrv-30 ct Ioannes laudantur ex hoc quod secuti sunt Dominum dimisso parente, non quia eorum pater cos provocaret ad malum: sed quia aliter aestimabant ipsum posse vitam transigere, cis sequentibus Christum,

An secundum dicendum quod Dominus ideo prohibuit discipulum a sepultura patris, quia, sicut Chrysostomus dicit-, *per hoc eum Dominus a multis matis eripuit: puta luctibus et mae-* ζ* χχvπ^ *roribus, et aliis quae hinc expcctantur. Post sepulturam enim necesse erat et testamenta scrutari, et haereditatis divisionem, et alia huiusmodi. Et praecipue quia alii erant qui complere poterant huius funeris sepulturam.* xxvm-

Vel, sicut Cyrillus exponit, super Lucam, *discipulus ille non petiit quod patrem iam. defunctum sepeliret: sed adhuc viventem in senectute sustentaret usquequo sepeliret*l. Quod Dominus non concessit, quia erant alii qui eius curam habere poterant, linea parentelae adstricti.

Ad tertium dicendum quod hoc ipsum * quod parentibus carnalibus ex pietate exhibemus, in Deum referimus: sicut et alia misericordiae opera quae quibuscumque proximis impendimus, Deo exhibita videntur, secundum illud Matth. xxv *: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*. Et ideo si carnalibus parentibus nostra obsequia sunt necessaria, ut sine his sustentari non possint: ncc nos ad aliquid contra Deum inducant: non debemus intuitu religionis eos deserere. Si autem sine peccato eorum obsequiis vacare non possumus: vel etiam si absque nostro obsequio possunt sustentari: licitum est eorum obsequia praeterrmittere ad hoc quod amplius religioni vacemus.

An quartum dictndvm quod aliud est dicendum de eo qui est adhuc in sacculo constitutus, et aliud de eo qui est iam in religione professus. Ille enim qui est in saeculo constitutus, si habet parentes qui sine ipso sustentari non possunt, non debet, cis relictis, religionem intrare: quia transgrederetur praeceptum de honoratione * parenium. – Quamvis dicant quidam quod etiam in hoc casu licite posset cos deserere, eorum curam Deo committens l. Sed si quis recte consideret, hoc esset tentare Deum: cum habens ex

◇ itfida. – pietatis adtaat PD.r. – Pro divinum, divini ABEFII., divinat GH; abrisa pC
«) deserere. – deferre BEFLpAK, diftrtt pG.
1) sepeliret. – nos lepdiret E. rrpeltretur Pa.
r) ipsum. – Om. Pl.
4 hcmtratiunc. – hnwiorin'eatitme tilllK.
ζ coWtmittCHt. – coMimHconfri BI.

QUAESTIO CI, ARTICULUS IV

humano consilio quid ageret. periculo parentes exponeret sub spe divini auxilii.

Si vero sine eo parentes vitam transigere possent, licitum esset ei. desertis parentibus, religionem intrare. Quia filii non tenentur ad sustentationem parentum nisi causa necessitatis, ut dictum est ♦

Ille vero qui iam est in religione professus,

reputatur iam quasi mortuus mundo. Unde non debet occasione sustentationis parentum exire claustrum, in quo Christo consepелitur, et se iterum saecularibus negotiis implicare. Tenetur tamen, salva sui praelati obedientia et suae religionis statu, pium studium adhibere qualiter eius parentibus subveniatur.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem quaestionis, in responsione ad primum et tertium, nota differentiam litterae inter />ro-vocattonem et inductionem ad malum. Nam si parentes egentes filiorum «ut tiliarum servitiis sunt provocatores ad malum, deserendi sunt quoad hoc: ut videlicet non sequantur eorum provocationes, sed quoad hoc cos odio habeant filii, ut in responsione ad primum dicitur. – Si vero parentes non tantum provocatores, sed inductores sunt ad malum, tunc deserendi sunt simpliciter et absolute, et non solum quoad hoc: ut in responsione ad tertium dicitur.

Propter quod, si pater intimius filiam tibi servientem nititur violare, et illa non timet se induci, quia scit suam et intentionem et constantium, non tenetur relinquere patris sui servitia: quamvis, propter ipsius demerita, posait illum relinquere, si non vult cessare n provocatione. Unde et Ioseph non reliquit senilia domus, quamvis haberet dominam suam quotidie sibi molestam, ut dicitur Gen. xxxtx *. Si vero serviens videt se induci ad peccatum, relinquere tenetur totaliter parentem: iuxta illud: Qui amat patrem Ap x† Ph/S quam me, non est me dignus .

II. In eodem quarto articulo, in responsione nd quartum, dubium occurrit, an religiosus teneatur succurrere patri non potenti sine suo senitio visere. Et est ratio dubii quia in littera dicitur quod non tenetur, nec debet aut potest, nisi de praelati licentia, et servato religionis statu. Alii autem docturcs afferuntur in oppositum. Ratio autem non apparet usquequaque clara.

Ad huius evidentiam, sciendum est quod dupliciter contingit patrem egere senitio filii religiosi: primo, citra extremam necessitatem; secundo, in extrema necessitate. Et si quidem pater ita eget filio quod sine ipso extrema necessitate manifeste laboraret, tenetur filius, petita, licet non obtenta licentia superioris, patri subvenire. Et ratio est quia praeceptum iuris naturae et divini in extrema necessitate praeeminet omni voto et vinculo. Ncc solum pro

patre, sed pro quocumque homine in simili necessitate tenetur quilibet. Non enim debent soın esse impeditiva operum iustitiae. Unde sicut licet furari propter extremum elteritis necessitatem, ita licet actualem obedientiam praelato subtrahere, et furari bona Ecclesiae, si aliter non potest putri subveniri. – Ncc oppositum sensit hic Auctor, qui dc necessitate paterna, non dc necessitate humana loquitur: hoc est, dc necessariis patri a filio, et non dc necessariis absolute a quocumque homine.

Si vero pater citra extremam est necessitatem, tunc religiosus tenetur adiuvarc putrem salvo suo statu, et non aliter, hoc est, salva obedientia et regulari observantia: sicut filius uxoratus non tenetur patri niti salvo statu coniugali. Et hoc est quod in littera dicitur, ha quod differentiam quae ponitur in littera inter filium antequam sit religiosus, vcl post, non intclligo respectu extremae necessitatis in patre: sed respectu cuiusque necessitatis in qua filius tenetur operas suas patri exhibere cx praecepto pietatis. Constat namque quod non exigitur necessitas extrema ad hoc, sed sufficit necessitas habens magnam latitudinem. – Et forte sic concordarentur doctorcs.

Ratio igitur quae movet oppositam opinionem, facile solvitur. Nam praeceptum dc honore parentum, licet verum sit quod prius quam votum, et cx naturae iure obligat, ncc est abrogabile per superveniens votum; falsum tamen est quod eodem modo obliget filium in quocumque statu. Quoniam est praeceptum affirmativum, et obligat pro tempore unumquemque prout tunc invenit illum. Non enim eodem modo obligat filium liberum, et uxoratum: nam uxoratus non obligatur nd actum commanendi cum pntre, quia iam est obligatus ad commanendum cum uxore. Et sic est in proposito, quod filius liber tenetur cx hoc praecepto ad subsidium paternum simpliciter: filius autem religionis vinculo adstrictus tenetur ut religiosus potest. Proptcrca in littera dicitur quod tenetur pium adhibere studium, salva religione, ut patri subveniatur.

Ct M IAX*

• Q&. a:L

•tkhrmtJ

ua.

• \lyк 7.

• Qu a.

On
ire
Se
!Ur
re.
er

QUAESTIO CENTESIMASECUNDA
DE OBSERVANTIA

IN TRES ARTICULOS DIVISA

•1. uso! considerandum est de observantia *.
I yet partibus eius *. Per quae de oppositis
vitiis erit manifestum.
Circa observantiam autem quaeruntur tria.

Primo: utrum obsonantia sit specialis virtus
ab aliis distinctu.
Secundo: quid observantia exhibeat.
Tertio: de comparatione eius ad pietatem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OBSERVANTIA SIT SPECIALIS VIRTUS AB ALIIS DISTINCTA

S .D PRIMUM SIC proceditur. Videtur quod
observantia non sit specialis virtus ab
aliis distincta. Virtutes enim distinguun-
tur secundum obiecta. Sed obiectum
obsen'antiae non distinguitur ab obiecto
servantia est per quam homines aliqua dignitate
antecedentes quodam cultu et honore dignantur.
Sed cultum et honorem etiam pietas exhibet pa-
rentibus. qui dignitate antecedunt. Ergo obser-
vantia non est virtus distincta a pietate.

2. Praeterea, sicut hominibus in dignitate con-
stitutis debetur honor et cultus, ita etiam eis qui
excellunt in scientia et virtute. Sed non est ali-
qua specialis virtus per quam honorem et cul-
tum exibeamus hominibus qui scientiae vel vir-
tutis excellentiam habent. Ergo etiam observan-
tia, per quam cultum et honorem exhibemus
his qui nos in dignitate antecedunt, non est spe-
cialis virtus ab aliis distincta.

3. Praeterea . hominibus in dignitate consti-
tutis multa debentur ad quae solvenda lex co-
gjl: secundum illud Rom. xm *: *Reddite omnibus
debita: cui tributum, tribulum*, etc. Ea vero ad
quae per legem compellimur, pertinent ad iusti-
tiam legalem, seu etiam ad iustitiam specialem.
Ergo observantia non est per se specialis virtus
ab aliis distincta.

gED CONTRA EST quod Tullius * dividit a
observantiam aliis iustitiae partibus, quae sunt
speciales virtutes.

•Q.. a, kl. t. Respondeo dicendum quod, sicut ex dictis * pa-
tet. necesse est ut eo modo per quendam or-
dinatum descensum distinguantur virtutes, sicut
et P excellentia personarum quibus est aliquid
reddendum. Sicut autem carnalis pater particu-
lariter participat rationem principii, quae univer-
saliter invenitur in Deo ; ita etiam persona quae
quantum ad aliquid l providentiam circa nos ge-
rit, particulariter participat proprietatem patris:

quia paler est principium et generationis et edu-
cationis et disciplinae, et omnium quae ad per-
fectionem humanae vitae pertinent. Persona au-
tem in dignitate constituta est sicut principium
generationis respectu aliquarum rerum: sicut
pietas in rebus civilibus, dux autem
exercitus in rebus bellicis, magister autem in
disciplinis et simile est in aliis. Et inde est quod
omnes tales personae patres appellantur, propter
similitudinem curae: sicut IV Reg. v *, servi
Naaman dixerunt ad eum: *Pater, etsi rem gran-
dem dixisset tibi propheta*, etc. Et ideo sicut ' sub
religione, per quam cultus tribuitur Deo, quodam
ordine ' invenitur pietas, per quam coluntur pa-
rentes: ita sub pietate invenitur observantia, per
quam cultus et honor exhibetur personis in di-
gnitate constitutis.

An primum ergo dicendum quod sicut supra * .£*. O. «n. ».
dictum est quod religio per quandam superemi-
nentiam pictas dicitur, et tamen pietas proprie
dicta a religione distinguitur; ita etiam pietas per
quandam excellentiam potest dici observantia, et
tamen observantia proprie dicta a pietate dis-
tinguitur.

Ad secundum dicendum quod aliquis ex hoc
quod est in dignitate * constitutus, non solum
quandam status excellentiam habet, sed etiam
quandam potestatem gubernandi subditos. Unde
competit sibi ratio principii, prout est aliorum
gubernator. Ex hoc autem quod aliquis habet
perfectionem scientiae vel virtutis, non sortitur
rationem principii quantum ad alios, sed solum
quandam excellentiam in seipso. Et ideo specia-
liter quaedam virtus determinatur ad exhibendum
honorem et cultum his qui sunt in dignitate con-
stituti. - Verum quia per scientiam et virtutem,
et omnia alia huiusmodi, aliquis idoneus redditur
ad dignitatis statum, reverentia quae propter
quacumque excellentiam aliquibus exhibetur,
ad eandem virtutem pertinet.

3) dividit. — dicit dividendo Pa.
p) cl. — Om. PADGpC.
y) aliquid. — aliquam BCEHl.pADlK cl a, aliqua F«D!K, aliquam
(micricvrdiam quam circa not; margine: vel curam! G.

6) diiciflinif. — ditcyruHi HCDHIKI.pA
x) iicut. — iMKf BEFI.l.pACK.
{) ordine. — P.i.
r,) dignitate. — aliqua dignitate Pe.

Ad tertium dicendum quod ad iustitiam specialem proprie sumptum pertinet reddere aequale ei cui aliquid debetur. Quod quidem non potest fieri ad virtuosos, et ad eos qui bene statu dignitatis utuntur: sicut nec ad Deum, nec ad

parentes. Et ideo ad quondam virtutem adiunctam hoc pertinet: non autem ad iustitiam specialem, quae est principalis virtus. – Iustitia vero legalis se extendit ad actus omnium virtutum, ut supra dictum est.

Commentaria Cardinalis Caietani

In Articulo primo quaestionis centesimaesecundae, iuncto cum articulo tertio, dubium occurrit de differentie inter pietatem et observantiam circa personas in dignitate constitutas. Et est ratio dubii quia eiusdem virtutis est colere patriam, et patriae principem: sicut eiusdem virtutis est colere patrem, et reliquam consanguineorum familiam. Non spectat ergo ad observantiam colere principem civitatis, et ad pietatem colere patriam.

Si dicatur, ut littera insinuat in tertio articulo, quod pietas colit principem quoad communia, observantia, quoad particularia. tunc dubium primo est, quare pietas colit patrem quoad utrumque, scilicet et personam et communicationem familiarium, et observantia colit principem quoad personam tantum. Videtur enim quod recta ratio velit ut pietas ad parentes et consanguineos, observantia verum ad praesidentes et communitates referatur.

Dubium secundo est, quae sint tam obsequia quam honores de quibus hic dicitur quod spectant ad praesidentium *personalem utilitatem vel gloriam*. Et ratio dubii est, tum quia hic non intelliguntur omnia servitia personalia: quin non servitia exhibita non servit, nec a filiis, nec a mercenariis. In quo igitur discernenda sunt ista personalia non communibus? – Tum quia ratio cuiusque servitii aut honoris praesidenti a subditis exhibiti est dignitas. Quidquid autem impenditur personae ratione dignitatis, non personae, sed communitati, vel Principi cuius vices gerit, exhibetur: ut Auctor fatetur inferius in quod sequitur, art. 2, ad 2. Et sic omnia exhibita praesidentibus in quantum praesidentes sunt, spectant ad pietatem, et non ad observantiam.

II. Ad huius dubii elucidationem, sciendum est quod regulariter eiusdem rationis est communitatem, collegium, et universaliter communicationem aliquam, et illius caput colere. Et propterea ad observantiam spectat tam episcopus quam canonicos colere, tam magistrum quam condiscipulos. tam ducem quam exercitum, et sic de aliis: nisi quod ab ista regula excipitur princeps patriae, nam alterius virtutis est colere patriam, et alterius principem patriae. Et ratio exceptionis istius est quia princeps est solummodo principium gubernationis: patria autem est etiam principium nostri esse. Et propterea patriae cultus ad eandem virtutem spectat ad quam spectat colere patrem. qui est nostri esse principium. Principes autem, quia non habent rationem principii essendi. sed solum gubernandi. excluduntur ab illa excellentiori virtute, videlicet pietate, quae colit principia essendi et gubernandi simul, scilicet patrem et patrium; et sequenti virtuti, scilicet ob-

servantiae. relinquuntur. In reliquis autem communicationibus, puta exercitus, scholae, collegii, etc., non est haec admixtio principiorum essendi et gubernandi, sicut in patria et in principe patriae, sed omnes ad gubernationem spectant. Et hunc rationem habes ab Auctore in quod praecedens, art. 1, ad ultimum, ubi reddit rationem quare patria colitur a pietate, aliae autem communicationes non.

III. Et per hoc patet responsio ad primo obiecta, et quare observantia non respicit principem quoad communis, quae spectant ad patriam: quia scilicet praevenitur a pietate, propter excellentiam quam habet patria (et non princeps), quia scilicet est principium nostri esse. Et sic solidi ratio primum dubium solvit.

Secundum vero dubium solvitur dicendo quod personalia hoc in loco dicuntur non omnia quae personae principis a quocumque exhibentur (nam quod illi a filio exhibetur, pietatis, quod a servo, dulciae; quod a mercenario, iustitiae est): sed ea quae non alia ratione illis exhibentur nisi quin sunt in dignitate constituti, et terminantur ad eorum personas. Ubi advertit quod hac in re inveniuntur duo: scilicet ratio exhibendi cultum, et terminus cui exhibetur. Universaliter siquidem ratio exhibendi istis cultum est dignitas (unde sive boni sive mali sint homines in dignitate constituti, colendi sunt): terminus autem qui colitur per observantiae virtutem, est persona illa quae in dignitate est constituta. Ita quod differentia inter exhibita a pietate et ab observantia principibus, stat in hoc quod exhibita a pietate directe terminantur ad commune bonum utilitatis vel honoris, et principes tunc se habent ut praecipientes, et non ut termini: sicut cum quis instituitur a principe in publico officio republicae, ut in littera tertii articuli dicitur. Si quis vero ad sublevandum principis laborem ministraret, ad observandam spectaret actus iste: quin ad personam principis servitium hoc ordinatur. Et contra, cum patria gloriam suam ostentare rationabiliter vellet, et aliqui cives patriae caput propterea amplius colerent, pietati, non observantiae operam darent: quia ad patriam iste cultus terminatur. Honoratur ergo semper ab observantia in persanis in dignitate constitutis communitas, seu Deus, cuius sunt ministri, ut ratio honorandi: sed persona ipsa ut terminus et persona quae honoratur.

Et per hoc patet solutio omnium obiectorum. Nam quidquid impenditur personae in dignitate constitutae ratione dignitatis, impenditur communitati, vel Deo, ut rationi honoris et cultus, et non ut termino. Personas enim ipsas, licet malas, honoramus ratione dignitatis.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM AD OBSERVANTIAM PERTINEAT EXHIBERE CUI IUS ET HONOREM HIS QUI SUNT IN DIGNITATE CONSTITUTI

7k Av. Praeceptis. cap. de 1 Praecepto.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod ad observantiam non pertinet exhibere cultum et honorem his qui sunt in dignitate constituti. Quia ut Augustinus dicit, in X de Civ. Dei, colere dicimur personas quas in quodam honore habemus.

sic idem videtur esse cultus quod honor. Inconvenienter igitur determinatur quod observantia exhibet in dignitate constitutis cultum et honorem.

Propterea, ad iustitiam pertinet reddere debitum. Unde et ad observantiam, quae potest

e) pertinet. – pertineat PADI'RC.
?) quad. – ft PDU.

γ) ad ofarvanUam, ^uae. – aberrantia G; post pars P* pertinet.

QUAESTIO CII, ARTICULUS III

nilur iustitiae pars. Sed cultum ct honorem non debemus omnibus in dignitate constitutis, sed solum his qui super nos praelationem habent. Ergo inconvenienter determinatur quod eis observantia exhibet cultum et honorem.

3. Praeterea, superioribus nostris in dignitate constitutis non solum debemus honorem, sed etiam timorem, et aliquam munerum largitionem: secundum illud *ad Rom.* xii *: *Reddite omnibus debita: et' cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem.* Debemus etiam eis reverentiam ct sub-
tectionem: secundum illud *Heb.* xii ♦ *Obedite praepositis vestris, et subiacete eis.* Non ergo con-
venienter determinatur quod observantia exhibet cultum et honorem.

Sed contra est quod Tullius dicit*, quod *observantia est per quam homines aliqua dignitate antecedentes quodam cultu et honore dignantur.*

Respondeo dicendum quod ad eos qui sunt in dignitate constituti pertinet gubernare subditos. Gubernare autem est movere aliquos in debitum finem: sicut nauta gubernat navem * ducendo eam ad portum. Omne autem movens habet excellentiam quandam et virtutem supra id quod movetur. Unde oportet quod in eo qui est in dignitate constitutus, primo consideretur excel-
lencia status, cum quadam potestate in subditos;

secundo, ipsum gubernationis officium. Ratione igitur excellentiae, debetur eis ζ *honor*, qui est quaedam recognitio excellentiae alicuius. Ratione autem officii gubernationis, debetur eis *cultus*, qui in quodam obsequio consistit, dum scilicet aliquis eorum obedit imperio, et vicem beneficiis eorum pro suo modo rependit.

Ab primum ergo dicendum quod in cultu non solum intelligitur honor, sed etiam quaecumque alia r pertinent ad decentes actus quibus homo *
ad alium ordinatur.

Ad secundum dicendum quod, sicut supra* di-
ctum est, duplex esi debitum. Unum quidem le-
gale. ad quod reddendum homo lege compellitur. Et sic debet homo honorem ct cultum his qui sunt in dignitate constituti praelationem super ipsum habentes. - Aliud autem est debitum mo-
rale, quod cx quadam honestate debetur. Et hoc modo debemus cultum et honorem his qui sunt m
dignitate constituti, etiam si non simus eis subiecti.

An tertium dicendum quod excellentiae eorum qui sunt in dignitate constituti debetur honor ra-
tione sublimioris gradus; timor autem ratione potestatis quam habent ad coercendum. Officio vero gubernationis ipsorum debetur obedientia, pcr quam subditi moventur ad imperium prae-
sidentium; et tributa, quae sunt quaedam stipen-
dia laboris ipsorum.

i; et. - Om. PD1L. {}) elf. - ei PL»K ci a, nwx ei PHI.pOK ct a.
i) navem. - navim \BEFK. r> alia. - alia PHIKj, otn. Λ.

Commentaria Cardinalis Caictani

1x articulo secundo eiusdem ccentcsimacsecundie quae-
stionis, in responsione ad primum, nota quod *cultus*
nomen absolute habetur commune ud honorem et reliquos
decentes actus, ut m littera dicitur. Sed in proposito d-
linitione Tullii-, ubi contra *honorem* distinguitur, cultus
sumitur pro reliquis decentibus actibus tantum: nc super-
fluitas, aut incongruurn aliquid incurratur.

In eodem articulo, in responsione ad secundum, vide
hinc quod omissio honoris praesidentibus propriis debiti non
solum est peccatum, sed est punibilis per humanam legem.
Omissio autem honoris extraneorum praesidentium punibi-
lis non est, pro quanto ad legale debitum non spectat. Pec-
catum tomen quandoque est, pro quanto quandoque prae-
ter morem est, ct a morali propterea debito declinat.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OBSERVANTIA SIT POTIOR VIRTUS QUAM PIETAS

“VUiCuaeon”. Sg^t) tertium sic proceditur *. Videtur quod
^^observantia sit potior virtus quam pie-
tas. Princeps enim, cui cultus per ob-
servantiam exhibetur, comparatur ad
patrem, qui pietate colitur, sicut universalis gu-
bernator ad particularem: nam familia, quam
pater gubernat, est pars civitatis, quae gubernatur
a principe. Sed universalis virtus potior est, et
magis ei inferiora subduntur. Ergo observantia
est potior virtus quam pictas.

2. Praeterea, illi qui sunt in dignitate consti-
tuti curam gerunt boni communis. Consanguinei
autem perlinent ad bonum privatum, quod est
propter bonum commune contemnendum: unde
laudabiliter aliqui seipsos pro bono communi

periculis mortis exponunt. Ergo observantia, per
quam exhibetur cultus his qui sunt in dignitate
constituti, est potior virtus quam pietas, quae ex-
hibet cultum personis sanguine coniunctis “.

3. Praeterea, honor ct reverentia maxime de-
betur virtuosis. post Deum. Sed virtuosis exhi-
betur honor ct reverentia per observantiae vir-
tutem, ut dictum est ♦ Ergo observantia est .*"«-.-,
praecipua post religionem.

Sed contra est quod praecepta legis dantur
dc actibus virtutum. Immediate autem post prae-
cepta religionis, quae pertinent ad primam tabu-
lam *, subditur praeceptum de honoratione pa-
rentum. quod pertinet ad pietatem. Ergo pietas
immediate sequitur religionem ordine dignitatis.

a) coniiiHctie. - functis P.

Respondeo dicendum quod personis in digni* tale constitutis potest aliquid exhiberi dupliciter. Uno modo, in ordine ad bonum commune: puta cum aliquis ei P servit in administratione rcipublicac. Et hoc iam non pertinet ad observantiam, sed ad pietatem, quae cultum exhibet non solum patri, sed etiam patriae. - Alio modo exhibetur aliquid personis in dignitate constitutis pertinens specialiter ad personalem eorum utilitatem vel gloriam. Et hoc proprie pertinet ad observantiam secundum quod a pietate distinguitur.

T Et ideo comparatio observantiae ad pietatem nccesse est quod attendatur secundum diversas habitudines diversarum personarum ad nos, quas respicit utraque virtus. Manifestum est autem quod personae parentum, et eorum qui sunt nobis sanguine iuncti t, substantialius nobis coniunguntur quam personae quae sunt in dignitate constitutae: magis enim ad substantiam perlinet generatio et educatio, cuius principium est pater, quam exterior gubernatio, cuius principium sunt illi qui in dignitate constituuntur. Et secundum hoc, pietas observantiae praeeminet, inquantum

cultum reddit personis magis δ coniunctis, quibus magis obligamur.

Ad primum ergo dicendum quod princeps comparatur ad patrem sicut universalis virtus ad particularem, quantum ad exteriorem gubernationem: non autem quantum ad hoc quod pater est principium generationis. Sic enim comparatur ad ipsum virtus divina, quae est omnium productiva in esse.

Ad secundum dicendum quod ex ea parte qua personae in dignitate constitutae ordinantur ad bonum commune, non pertinet earum cultus ad observantiam, sed ad pietatem, ut dictum est*.

Ad tertium dicendum quod exhibitio honoris vel cultus non solum est proporlionanda personae cui exhibetur secundum se consideratae, sed etiam secundum quod ad exhibentes comparatur Quamvis ergo virtuosius, secundum se considerati, sint magis digni honore quam personae parentum : tamen filii magis obligantur, propter beneficia suscepta : et coniunctionem naturalem, ad exhibendum cultum ct honorem parentibus quam extraneis virtuosius.

f) tl» — cit Plt.sAC, om. G.
7) Iuncti» — coniuncti PHIL.».
3) magit. — etiam wiag/t A, ct magi» EF; om. G; <ltcm !Gco <»m.
K; pro obligantur, obligantur BEFI.pAK.iC, <4//^ pC, obligatur A*H.
l) comparatur, — comparantur BEGHltK.
II «MieipM. — ipti»parentibua ocUunt Pa.

• Qu cxv.

a. ub. v
, u
vTb. Ur.
• Qu.UKXXI
— .'

m. n.
lea.

cxxm, «1.

QUAESTIO CENTESIMATERTIA
DE DULIA

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de partibus ob-
servantiae *. Et primo, de dulia, quae ex-
hibet honorem, et cetera ad hoc pertinentia, per-
sonis superioribus; secundo, de obedientia, per
quam earum obeditur imperio *.

Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: utrum honor sit aliquid spirituale, vel
corporale.

Secundo: utrum honor debeat solis supe-
rioribus.

Tertio: utrum dulia, cuius est exhibere ho-
norem et cultum superioribus, sit specialis
virtus a latria distincta.

Quarto: utrum per species distinguatur.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HONOR IMPORTET ALIQUID CORPORALE

I *Ethic.*, lcc. xvin.

PRIMUM SIC PROCEditUR. Videtur quod
honor non importet aliquid corporale.
Honor enim est exhibitio reverentiae
in testimonium virtutis: ut potest accipi
a Philosopho, in I *Ethic.*, * Sed exhibitio reve-
rentiae est aliquid spirituale: revereri enim est
actus timoris, ut supra * habitum est. Ergo ho-
nor est aliquid spirituale.

2. Praeterea, secundum Philosophum, in IV
Ethic., *honor est praemium virtutis*. Virtutis au-
tem, quae principaliter in spiritualibus consistit,
praemium non est aliquid corporale: cum prae-
mium sit potius merito. Ergo honor non con-
sistit in corporalibus.

3. Praeterea, honor a laude distinguitur, et
etiam a gloria. Sed laus et gloria in exterioribus
consistunt. Ergo honor consistit in interioribus *
et spiritualibus.

Sed contra est quod Hieronymus, exponens
I *ad Eim.* v *Qui bene praesunt presby-
teri duplici honore* etc., dicit: *Honor in prae-
sentiorum vel pro eleemosyna, vel pro munere ac-
cipitur*, Utrumque autem horum ad corporalia
pertinet. Ergo honor in corporalibus consistit.

Respondeo dicendum quod honor testificatio-
nem quandam importat de excellentia alicuius:
unde homines qui volunt honorari, testimonium
suae excellentiae quaerunt, ut per Philosophum
patet, in I * et * VIII ** *Ethic.* Testimonium au-
tem redditur vel coram Deo, vel coram homi-
nibus. Coram Deo quidem, *qui inspector est cor-
dium* *, testimonium conscientiae sufficit. Et ideo
honor quoad Deum potest consistere in solo
interiori motu cordis: dum scilicet aliquis re-
cogitat vel Dei excellentiam, vel etiam alterius

hominis coram Deo. – Sed quoad homines aliquis
non potest testimonium ferre nisi per aliqua si-
gna exteriora: vel verborum, puta cum aliquis
ore pronuntiat excellentiam alicuius; vel factis,
sicut inclinationibus, obviationibus, et aliis hu-
iusmodi; vel etiam exterioribus rebus, puta in
exenniorum vel l munerum oblatione, aut ima-
ginum institutione, vel aliis huiusmodi. Et se-
cundum hoc, honor in signis exterioribus et cor-
poralibus consistit.

Ad primum ergo dicendum quod reverentia non
est idem quod honor: sed ex una parte est prin-
cipium l motivum ad honorandum, inquantum
scilicet aliquis ex reverentia quam habet ad ali-
quem, cum honorat; ex alia vero parte est ho-
noris finis, inquantum scilicet aliquis ad hoc ho-
noratur ut in reverentia habeatur ab aliis.

Ad secundum dicendum quod, sicut Philoso-
phus ibidem * dicit, honor non est sufficiens vir-
tutis praemium, sed nihil potest esse in humanis
rebus et corporalibus maius honore *: inquantum
scilicet ipsae corporales res sunt signa demon-
strativa ζ excellentis virtutis. Est autem debitum
bono et pulchro ut manifestetur: secundum illud
Matth. v ∴ *Neque accendunt lucernam et po-
nunt eam sub modio: sed super candelabrum,
ut luceat omnibus qui in domo sunt*: Et pro tanto
praemium virtutis dicitur honor.

Ad tertium dicendum quod laus distinguitur ab
honore dupliciter. Uno modo, quia laus consi-
stit in solis signis verborum: honor autem in
quibuscumque exterioribus signis. Et secundum
hoc, laus in honore includitur. – Alio modo,
quia per exhibitionem honoris testimonium red-
dimus de excellentia bonitatis alicuius absolute:

e) interioribus. – omnibus D; et om PDG.

p) honore. – digni tunc addit A, d/gxi habeantur addunt l⁴.

y) l et, – Ont PAEGA.

ī) exenniorum vel. – Om PHa.

Scmmar TllKOL. D. TnoMAK T. VI.

i) principium. – primum P.

v) demonstrativa. – Jtterminahva ACU HIKE, delertficia B, Je.
terminata G, om. D, determmannta cd. 4; vel demonjtrafira miršo K.
«i) et ponunt. – et (ut i.)J ponant ABF.

scd per laudem testificamur de bonitate alicuius in ordine ad finem, sicut laudamus bene operantem propter finem; honor autem est eliam optimorum, quae non ordinantur ad finem, sed iam sunt in tine; ut patet per Philosophum, in *Ethic.* *

Gloria autem est effectus honoris et laudis. Quia ex hoc quod testificamur de bonitate alicuius. clarescit eius bonitas in notitia plurimorum. Et hoc importat nomen gloriae: nam *gloria* dicitur quasi *Claria*. Unde *Rom.* i. dicit quaedam glossa Ambrosii * quod gloria est *clara cum laude notitia.* £

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestioni» ccontcsiinactertiae nota duo. Primo, in responsione ad primum, quod reverentia nec est adaequatum motivmn ad honorandum, nec est adaequatus linis honoris: quoniam et aliqui moventur ad honorandum non ex reverentia, scd ex umore, ut patet cum superiores honorant inferiores quosdam; ct multi honorant solum ut honorem debitum impendant Scd distinctio inter

reverentiam ct honorem sutis manifesta est in littera ex hoc quod quandoque est principium. ct quandoque finis honoris.

Secundo, in responsione ad secundum, quod quia *bono et pulchro debitum est ut manifestetur*, ideo tam communis est appetitus gloriae, quasi debitaе cuilibet aestimanti in se bonum aut pulchrum aliquid rei vel operis.

/ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM HONOR PROPRIE DEBEATUR SUPERIORIBUS

SüpCBt qu. Lxiiit lix 3; III Srnt., dhu jx. qu. ut an· 3; IV Eihic.. Ioct· ix·

1) SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod honor non proprie debeatur superioribus. Angelus enim est superior quo-

1 - - ^ - - libet

Matth. xi*: *Qui minor est in regno caelorum, est maior Ioanne Baptista.* Sed angelus prohibuit Ioannem volentem se honorare, ut patet *Apoc.* ult. * Ergo honor non debetur superioribus.

2. Praeterea, honor debetur alicui in testimonium virtutis, ut dictum est *. Sed quandoqyê contingit quod superiores non sunt virtuosii. Ergo eis non debetur honor. Sicut nec daemonibus, qui tamen superiores sunt nobis ordine naturae.

3. Praeterea. Apostolus dicit, *Rom.* xn *: *I/onore invicem praevenientes.* Et I Pet. n *: *Omnes honorate.* Sed hoc non esset servandum si solis superioribus honor deberetur. Ergo honor non debetur proprie superioribus.

q. Praeterea, *Tobiae* i * dicitur quod Tobias habebat *decem talenta ex his quibus erat honoratus a rege.* Legitur etiam *Esther* vi *, quod Assuctus honoravit Mardochacum. et coram eo fecit clamari: *Hoc honore dignus est quem rex honorare voluerit.* Ergo honor exhibetur etiam inferioribus. Et ita non videtur quod honor proprie superioribus debeatur @.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in *Ethic.* ♦ quod honor debetur *optimis.*

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *. honor nihil est aliud quam quaedam protestatio de excellentia bonitatis alicuius. Potest autem alicuius excellentia considerari non solum per comparisonem ad honorantem, ut scilicet sit excellen-

tior eo qui honoratur sed etiam secundum se, vel per comparisonem ad aliquos alios. Et secundum hoc, honor semper debetur alicui propter aliquam excellentiam vel superiorilatcm. Non enim oportet quod ille qui honoratur sit excellentior honorante: sed forte quibusdam aliis: vel etiam ipso honorante quantum ad aliquid, et non simpliciter.

Ad primum ergo dicendum quod angelus prohibuit Ioannem non a quacumque honoratione, sed ab honoratione adorationis latriae, quae debetur Deo. – Vel etiam ab honoratione duliae, ut ostenderet ipsius Ioannis dignitatem, qua per Christum erat angelis adaequatus, secundum *spem τ gloriae filiorum Dei* ". Et ideo nolebat ab eo adorari* tanquam superior.

Ad secundum dicendum quod si praelati sunt mali, non honorantur propter excellentiam propriae virtutis, sed propter excellentiam dignitatis, secundum quam sunt Dei ministri. Et in cis etiam honoratur lota communitas, cui praesunt. – Dae-mones autem sunt irrevocabiliter mali: et pro inimicis habendi magis quam honorandi.

Ad tertium dicendum quod in quolibet invenitur aliquid ex quo potest aliquis cum superiorem reputare: secundum illud *Philipp*, u *: *In humilitate superiores invicem arbitantes.* Et secundum hoc etiam omnes se invicem debent honore praevenire.

Ad quartum dicendum quod privatae personae interdum honorantur a regibus, non quia sint cis superiores secundum ordinem dignitatis, sed propter aliquam excellentiam virtutis ipsarum. Et secundum hoc honorati sunt Tobias et Mardochaeus a regibus.

a) non— debeat. — videtur quod honor non debetur proprie tu-
perioribut Pa.
f) honoratur. — honorat PHnA.

▼' tpew. — fpcciem PEpC.
3) adorari. — honorari PDEsc ct a.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM DULIA SIT SPECIALIS VIRTUS A LATRIA DISTINCTA

111 Sent., diu. u, qu. U, «rt. »; ht Psalm. XL.

Sed tertium sic proceditur. Videtur quod dulia non sit specialis virtus a latria distincta. Quia super illud Psalm. ♦ *Domine Dens metis, in te speravi*, dicit

¶ Loob. Glossa *: *Domine omnium per potentiam, cui debetur dulia: Deus per creationem, cui debetur latria*. Sed non est distincta virtus quae ordinatur in Deum secundum quod est Dominus, et secundum quod est Deus. Ergo dulia non est virtus distincta a latria.

2. Praeterea, secundum Philosophum, in VIII *Ethic.* **> amari simile est ei quod est honorari*. Sed eadem est virtus caritatis qua amatur Deus, et qua amatur proximus. Ergo dulia, qua honoratur proximus, non est aha virtus a latria, qua honoratur Deus.

3. Praeterea, idem est motus quo aliquis movetur in imaginem, et in rem cuius est imago ♦ Sed per dulinrn honoratur homo inquantum est ad Dei imaginem: dicitur enim *Sap.* ¶ ♦ *de impiis quod non indicaverunt honorem animarum sanctarum: quoniam Deus creavit hominem inextermicabilem, et ad imaginem suae similitudinis fecit illum*. Ergo dulia 0 non est alia vinus a latria, qua honoratur Deus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, X *de Civ. Dei* *, quod *alia est servitus quae debetur hominibus, secundum quam praecepit Apostolus servos dominis suis subditos esse, quae scilicet graece dulia dicitur: alia vero latria. quae dicitur servitus pertinens ad colendum Deum*.

Respondeo dicendum quod, secundum ea quae supra dicta sunt, ubi est alia ratio debiti, ibi necesse est quod sit alia virtus quae debitum reddat. Alia autem ratione debetur servitus Deo, et homini: sicut alia ratione dominum csset competit Deo, et homini. Nam Deus plenarium et principale dominium habet respectu totius et cuiuslibet creaturae, quae totaliter eius subiicitur potestati: homo autem participat quandam similitudinem divini domini, secundum quod habet particularem potestatem super aliquem hominem vel super aliquam creaturam. Et ideo dulia, quae debitam servitutem exhibet homini dominanti, alia virtus est a latria, quae exhibet

debitam servitutem divino dominio. Et est quaedam observantiae species. Quia pcr observantiam honoramus quascumque personus dignitate prae-cellentes: per duliam autem proprie sumptam servi suos dominos venerantur; *dulia* enim graecc *servitus* dicitur \

Ad primum ergo dicendum quod sicut religio per excellentiam dicitur pietas, inquantum Deus est per excellentiam Pater; ita etiam latria per excellentiam dicitur dulia, inquantum Deus excellenter est Dominus. Non autem creatura participat potentiam creandi, ratione cuius Deo debetur latria. Et ideo glossa illa distinxit, attribuens latriam Deo secundum creationem, quae creaturae non communicatur; duliam ‘ vero secundum dominium, quod creaturae communicatur.

An SECUNDUM dicendum quod ratio diligendi proximum Deus est, non enim diligimus per caritatem in proximo nisi Deum: ei ideo eadem caritas est qua diligitur Deus, ct proximus. Sunt tamen aliae amicitiae, differentes a caritate, secundum alias rationes quibus homines amantur. Et similiter, cum sit alia ratio serviendi Deo ct homini, aut honorandi utrumque, non est eadem virtus latria et dulia.

Ad tertium dicendum quod motus qui est in imaginem inquantum est imago, refertur in rem cuius est imago ♦ non tamen omnis motus qui est in imaginem est : in eam inquantum est imago. Et ideo quandoque est alius specie motus in imaginem, et motus in rem. Sic ergo dicendum est quod honor vel subicctio duliae respicit absolute quandam hominis dignitatem. Licet enim secundum illam dignitatem sit homo ad imaginem vel similitudinem Dei, non tamen semper homo, quando reverentiam alteri exhibet, refert hoc actu in Deum.

Vel dicendum quod motus qui est in imaginem quodammodo est in rem: non tamen motus qui est in rem oportet quod sit in imaginem. Et ideo reverentia quae exhibetur alicui inquantum est ad imaginem r, redundat quodammodo in Deum: aha tamen est reverentia quae ipsi Deo exhibetur, quae nullo modo pertinet ad eius imaginem.

a) ett. — *factus* addit II, Idem poM *imaginem* PG*j.
p) *dulia*. — *qua honoratur proximus* addunt pOK.
γ; *dominum esse*. — *dominium* PD.
δ dicitur. — *latine* addit F.

I) *duliam*. — *dulia* BDEF1; *duliam... communicatur* oro. H.
I) *est*. — *refertur* Pd.
H) *ad imaginem*. — *in imaginem* eJ. J, *Imago Dei* P, *ad imaginem Dei* non D.

Commonitaria Cardinalis Caiotani

In articulo tertio eiusdem quaestionis, omisso secundo, nota, in corpore articuli, quod Deus non solum est maior Dominus quum homo, quia *Dominus universorum* sed est alia ratione Dominus, quia est Dominus *totius cuiusque rei*, utpotc Creator totius; homo autem non. Unde sonitus hominis ad Deum est secundum lotum id quod

quomodolibct est. *Errat autem*, inquit Hieronymus ♦ dc serris hominum , *qui servitutem in totum hominem deponere putat*. Tum propter libertatem mentis. Tum quia materiae domini* non est homo, sed solus Deus, qui potest annihilare animam ct corpus,
II. In responsione ad tertium eiusdem tertii unicali,

• (X h< ... 4»
Hentfc. If.III.
Cif. U.

• Cf. num. kl.   dubium *primo* est *, an unaquaeque duarum responsionum sic per se sufficiens.

* Cf. num. tv.   Dubium *secundo* est *. an ratio primae responsionis, videlicet quia homo, quando honorat hominem, *non semper actu refert hoc in Deum*, valent. Et est ratio dubii quin videtur peccare secundum *non-causam ut causam*. Quoniam non requiritur ad identitatem motus in imaginem et id cuius est imago, quod actu ille qui movetur referat in id cuius est imago: ut patet de adorantibus imaginem Christi et sanctorum mente evagata; constat enim quod non actu referunt non id cuius est imago suum venerationem.

• Cf. num. vi.   Dubium *tertio* est *, quo pacto verificetur quod *reverentia quae exhibetur ipsi Deo, nullo modo pertinet ad eius imaginem*: cum statim Auctor, in sequentis calce articuli *, dicat quod eodem honore Christus et eius crux honoratur.

• Rnp. «J j,   Dubium *quarto* est ., non venerari hominem in quantum est imago Dei, referendo hoc actualiter in Deum, spectet ad latrinam, vel dulia. Et est ratio dubii quia, sicut praeter amicitias proprias quibus amamus proximos ut putrem, ut concivem, ut commilitonem, ut amicum, etc., est caritatis amicitia, quoniam amamus in proximo Deum – quare non, praeter proprias venerationes quibus colimus putrem, principes, excellentes viros, etc., datur una veneratio qua colamus Deum in hominibus et in omnibus creaturis, tanquam in imagine et vestigio suo? – Et augetur dubium. Quia sicut datur unum vitium, puta blasphemia, qua blasphematur Deus et in se et in qualibet creatura; ita debet dari unus honor quo et in se et creaturis omnibus honoretur Deus gloriosus, omnium Creator.

111. Ad evidentiam horum, nasse oportet duplex esse genus imaginis : nam quaedam sunt quae secundum seipsas sunt capaces honoris; quaedam vero quae honoris capaces non sunt nisi ut exercent imaginis officium. Et quoniam capacia honoris non sunt quae a virtutis capacitate aliena sunt, cum *honor sit praemium virtutis* *; consequens est ut non nisi rationalia, seu intellectualia, sint secundum seipsam honoris capacia. Inter imaginem ergo Dei in natura intellectuali, et in rebus aliis, haec est differentia, quod id quod constituit in creatura rationali imaginem divinam, constituendo imaginem constituit ipsam creaturam secundum seipsam honorabilem id vero quod constituit imaginem divinam in aliis, non constituit creaturam, nisi ut imaginis exercet officium, honorabilem.

In praesenti igitur proposito utraque responsio de imagine secundum se honorabili sermonem habet. Et prima quidem responsio ex parte imaginis se tenet: secunda vero ex parte eius cuius est imago. Prima namque distinguit duplicem animi motum in imaginem, scilicet secundum se, et in quantum est imago. Et sufficienter evacuat argumentum subiungendo quod dulia est motus in rationalem creaturam secundum seipsam, hoc est secundum quod ipsa est secundum seipsam honorabilis. – Secunda autem responsio etiam evacuat argumentum, dicendo quod licet dulia quodammodo redundet in Deum, non est tamen lotria, quia latrui ita exhibetur Deo quod non illi creaturae cui debetur dulia.

Et per hoc patet responsio ad primum dubium.

• n.   IV. Ad secundum vero dubium * dicitur quod Auctor per *referre actu in Deum* non intendit referre nictunliter cogitando de Deo: sed intendit de *actu* ut commune quoddam est *actualiter* et *virtuahter* (hoc est virtute primae intentionis) *referre*. Ita quod vocatur actu referre in Deum ille qui ab initio hoc intendit, quamvis in prosecutione nunquam amplius de Deo cogitet: sicut etiam in sacramentis dicitur quis actu intentionem consecrandi habere qui accessit ad akare intentione celebrandi, licet, quando consecrat, actualiter evagetur. Huiusmodi autem actualis relatio est vera causa distinctive motus in imaginem secundum se, et motus in imaginem in quantum imago. Et propterea veram dedit rationem quare dulia non terminatur

ad Deum in homine sed non hominem: quia non cadit sub intentione exhibentis homini dulia honorare Deum in homine, sed hominem ipsum.

Ad tertium autem dubium dicendum est post discussionem quartae dubitationis*: quoniam ex illius pendet . N»«., «-claritate.

V. Ad quantum igitur dubium * dicitur quod difficultas . Nea. n- consistit in hoc quod creatura rationalis videtur ex uno et eodem constituta honorabilis dupliciter, videlicet et secundum seipsam, et secundum quod est imago Dei: nam ex hoc ipso quod est rationalis, est secundum seipsam virtutis capax, et imago Dei. Et quia secundum seipsam honoratur dulia, videtur quod secundum quod est imago veneranda sit latrin, ita quod Deus in ipsa honoretur, iuxta illud Augustini, in Regula *, *Honorate in vobis Deum invicem*: alioquin imago Dei in creatura rationali esset deterioris conditionis quam imago eius in statua vel pictura in quantum imago. Et quoniam eadem est ratio de vestigio in creaturis aliis, nisi quod non constituuntur honorabiles secundum se, sed solum ratione repraesentati (idem namque est motus in vestigium ut sic, et in id cuius est vestigium), ideo oportet communem rationem reddere.

Videtur mihi quod dicenda sunt duo. Primum est quod latria de facto non exhibetur, nec est exhibenda creaturae cuicumque rationali, etiam in quantum est imago Dei. Et hoc dicere videtur Auctor in littera in secundo responsione, dicendo quod *reverentia quae ipsi Deo debetur, nullo modo pertinet ad eius imaginem*. Ixmjuatur enim de imagine in quantum motus in ipsam est motus in id cuius est imago.

Secundum est quod communis ratio huius dicti est evitatio erroris: ne scilicet Deo soli debitum honorem creaturae videamur impendere. Ex hac namque ratione nec creaturis irrationabilibus in quantum repraesentant Deum, nec creaturis rationabilibus in quantum similes sunt Deo, divinum honorem impendimus: ut fugiamus scilicet errorem colentium omnes mundi partes, et errorem exhibentium hominibus divinos honores. Sicut enim Ecclesia humanitatem Christi secundum seipsum non adorat dulia, sed Christo exhibet lotrium, dicendo illi, *Miserere nobis*, et nunquam. *Ora pro nobis*, ne occasionem errandi ex huiusmodi distinctione sumant filii, et praecipue minus docti et idiotae; ita in proposito divinum honorem negat rationalibus imaginibus et vestigiis deitatis, ne ex huiusmodi adoratione occasionem errandi sumant populi.

Concludendum ergo videtur quod si quis creaturam veneraretur in quantum est similitudo vel vestigium Dei, hoc est, quod veneraretur Deum in creatura hac vel illa, latriae cultum exhiberet non creaturae, sed Deo in creatura, sicut et blasphematur Deus in creatura et amator. Et hoc probant rationes allatae. Sed quoniam obiecta haec annexam habent occasionem erroris, ideo exhibendus non est honor latriae istiusmodi imaginibus et vestigiis ut sic.

VI. Nunc ad lenium dubium * dicitur quod, cum imago * N«10-ŭ' Dei inveniatur quasi triplex: primo, pictura seu statua ad repraesentandum Deum, ut quotidie in ecclesia videmus; secundo, ipsa rationalis creatura secundum seipsam (est enim secundum seipsam imago repraesentans Deum); tertio, ipsa rationalis creatura ut relata in Deum: – Auctor in littera non intendit de prima imagine, ut instantia obicit de cruce: sed directe intendit de secunda, cuius veneratio redundat secundum quoddam modum in Deum, pro quanto eius est imago id quod honoratur. Et indirecte veriheat de tertia: propter utriusque concursum in identitatem formalem fundamenti utriusque imaginis; vel, rectius loquendo, imaginis utroque modo sumptae. Et tunc est sensus quod nullo modo absque occasione erroris spectat non eius imaginem latriae reverentia. Etenim, si honor imagini sic sumptae impenderetur, non redundaret quodammodo in Deum, sed directe tenderet simpliciter et absolute.

• Arittot. *Eituc.*
hb. IV, cap. ni.
η. ψ - S. Th.

a non *cadit*
orare Deum

>os[*diiCUf-*
lius pendet · *Nmu* n.

d difficultas · *n.*
tur cx uno
dicet ct *e-
Dci: nam
m scipsam
m *scipsam*
est imago
honoretur,
obis Deum ‘ H *Qu*,
li esset dc-
'cl *pictura*
» *dc vesti-*
tur hono-
rati (idem
cuius est
cddcrc.
est quod
creaturae
> Dei. Et
« respon-
debetur,
r cnim dc
id cuius

dicti est
em crea-
ione nec
t Deum,
mt Deo,
ilicct er-
:m exhi-
Ecdcsia
nt Julia,
■ *nobis*,
i cx hil-
us docti
égal ra-
liusniodi

iram vc-
Dci, hoc
i, latrine
ra, sicut
ioc pro-
nnexam
ft honor

.1 imago · * N°@- *
atua ad
idemus;
um (est
; tertio.
;ctor in
i obliicit
meratio
quanto
rificatur
em fôr-
ius Jo-
jnc est
spectat
ar ima-
uodam-
ct ab-

Quartum s,c PROCEDITUR. Videtur quod
dulia habeat diversas species. Per du-
liam enim exhibetur honor proximo.
Diversa autem ratione honorantur di-
versi proximi, sicut rex. pater et magister: ut
Palcl per Philosophum, in IX *Ethic*, * Cum
ergo diversa ratio obiecti diversified speciem
virtutis, videtur quod dulia dividatur in virtutes
specie differentes.

2. Praeterea, medium differt specie ab ex-
tremo ·: sicut pallidum ab albo et nigro. Sed
hyperdulia videtur esse medium ? inter latriam
et duliam: exhibetur cnim creaturis quae habent
specialem affinitatem ad Deum, sicut Beatae Vir-
gini inquantum est mater Dei. Ergo videtur quod
duliac sint species differentes: una quidem dulia
simpliciter, alia vero hyperdulia.

3. Praeterea, sicut in creatura rationali in-
venitur imago Dei. ratione cuius honoratur, ita
etiam in creatura irrationali invenitur vestigium
Dei. Sed alia ratio similitudinis importatur in
nomine imaginis, et in nomine vestigii. Ergo
etiam oportet secundum hoc diversas species du-
liae attendi: praesertim cum quibusdam irratio-
nobilibus τ creaturis honor exhibeatur, sicut li-
gno sanctae Crucis, et aliis huiusmodi.

Sed contra est quod dulia contra latriam di-
viditur. Latria autem non dividitur per diversas
species. Ergo nec dulia.

Respondeo dicendum quod dulia potest accipi

3' *fxtre*mo. – *extremis* PDpCsK.
Jh ni^Jiwrn, – *media* BIKL.

Commentaria Cardinalis· Caietani

I n articulo quarto eiusdem quaestionis centcsimactertiac du-
bium occurrit, quoniam Auctor videtur oblitus sui, dum
hoc in loco ponit obscnntiam esse virtutem geneticam,
dicendo quod *dulia est una specierum observantiae*: in
primo autem articulo quaestionis praecedentis, cx propo-
sito posuit observantiam esse virtutem specialem, distinctam
contra pietatem, religionem et iustitiam.

Ad hoc dicitur quod Auctor non dixit observantiam
esse virtutem specialem specie specialissima. Sat cnim est
intento suo quod sit specialis specie subalterna. Et hoc
ibi insinuavit dicendo quod ad observantiam spectat ve-
nerari principem, ducem ac magistrum, quos diversa ra-
tione constat honorari.

II. Sed tunc insurgunt dubia duo. Primum est quod
nulla haberetur propria virtus ad cultum exhibendum prin-
cipibus nostris: quia observanda genus est oJ omnes spe-
cies, quarum alia princeps, alia dux, etc., colitur.

Secundum est quod nulla esset species observantiae ad
quam pertineret venerari hominem propter virtutem cius.
Et est ratio sequelae quin in littera illius articuli, in re-
sponsione ad secundum, dicitur quod talis cultus *spectat
ad eandem virtutem*. Sed nulla est eadem in specie virtus
colens omnes in dignitate constitutos. Ergo nulla una se-

upliciter. Uno modo, communiter, secundum
quod exhibet reverentiam cuicumque homini, ra-
tione cuiuscumque excellentiae. Et sic continet
sub sc pietatem et observantiam, ct quamcum-
que huiusmodi virtutem quae homini reveren-
tiam exhibet. Et secundum hoc habebit partes
specie diversas.

Alio modo potest accipi * stricte, prout secun-
dum eam servus reverentiam exhibet domino:
nam dulia *servitus* dicitur, ut dictum est*. Et
secundum hoc non dividitur in diversas species,
sed est una specierum observantiae, quam Tul-
lius ponit*: eo quod alia ratione servus reve-
retur dominum, miles ducem, discipulus magi-
strum, et sic de aliis huiusmodi.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa pro-
cedit dc dulia communiter sumpta.

Ad secundum dicendum quod hyperdulia est po-
tissima species duliac communiter sumptae. Ma-
xima enim reverentia debetur homini ex affinitate
quam habet ad Deum.

Ad tertium dicendum quod creaturae irrationali
in se consideratae non debetur ab homine aliqua
subiectio vel honor: quin potius omnis talis crea-
tura est naturaliter homini subiecta. Quod autem
crux Christi honoretur, hoc fit eodem honore
quo Christus honoratur *: sicut purpura regis
honoratur eodem honore quo rex. ut Damascenus
dicit, in IV libro*.

γ; irrationabilibus. – IrrananaUbui B.
B» accipi, – nmtf Pa.

Commentaria Cardinalis· Caietani

cundum speciem virtus est cuius sit colere hominem pro-
pter virtutem illius.

III. Sed primum horum solvi potest, primo, conce-
dendo quod nulla specierum observantiae est nominata,
nisi dulij ct hyperdulia. – Secundo, dicendo quod sicut
dispositio est nomen geneticum ad habitum ct dispositio-
nem, ct est nomen spcciticum dispositionis distinctae con-
tra habitum ; ita *observantia* ct est nomen geneticum com-
mune ad omnes observantiae specio, ct esc etiam nomen
specificum illius speciei qua colitur caput civitatis. – Et
quia dc nominibus quaestio haec at, sive sic sit sive non,
pani refert.

Secunda autem dubitatio solvitur dicendo quod, proprie
loquendo, honorare hominem propter virtutem qua dignus
est ducatu, spectat ad illum observantiae speciem cuius
est colere ducem; ct honorare hominem propter simitem
qua dignus est ut sit caput civitatis, pertinet ad illam ob-
servantiae speciem quae colit caput civitatis; ct sic dc
alii*. Et sic semper verificatur dictum Auctoris quod *spe*
étant ad eandem virtutem*. ad quam iciliccl spectat colere
illum dignitatis statum. Et quoniam nulla est vinus quae
non habilitet hominem ad aliquem dignitatis statum, vel
saltem ad illuni reterat ut adiutorem vel ministrum, etc.;

a
• An. j.
• *hit-*
ter. kb. U. cip.
III.
• D. «J.
• *br ftS/ Orti.*
lib. IV. ap. m-

ideo nulla est observantiae species ponenda propter honorem exhibendum homini ob virtutem, sed sufficiunt virtutes quarum est colere personas in dignitate constitutus : quoniam cunindem est colere omnes personus ad dignitatem illam quornodolibet spectantes.

IV. In responsione ad secundum, nota quod coniunctio secundum carnalem consanguinitatem nd humanitatem assumptam u Verbo Dei, vocatur in littera *affinitas ad Deum*. ha quod consanguinei Christi inquantum homo, sunt affines Dei, ca ratione qua Deus deitatis est nomen. Quae nulli est consanguinea: sed natura humana ab extra ad deitatis fines attingit, quasi uxor ab extra adveniens, in tha-

Inmo uteri virginalis. Et ideo genitrix illini affini. Deo constituta dicitur. - Non omnibus tamen huiusmodi affinibus hyperdulia debetur, cum eorum quidam sint forte damnati, dc quibus scriptum est ♦ *Neque enim fratres eius erent* · k*». VII

debant m eum: sed soli Beatae Virgini, quae sola ad fines tm*s deitatis propria operatione naturali attingit, dum Deum concepit, peperit ac genuit, ct lacte proprio pavit.

V. In responsione ad tertium eiusdem quarti articuli, notu quod directe est hic sermo de cruce illa in qua Christus est passus. Illa enim non solum ut imago, licui ceterae cruces ; sed ut coniuncta Christo, eodem honore quo Christus, sicut rex et eius purpura, venerari dicitur.

iis Deo con-
idi amlinibu*
rte dammati,
x eius ere- · fou.
sia ad fine* TXn' ¶
Deum con-
,
rti articuli,
i qua Chri-
icut ceterae
quo Chri-

QUAESTIO CENTESIMAQUARTA
DE OBEDIENTIA

IN SEX ARTICULOS DIVISA

¶.c.i.l. pXEiNDE considerandum est de obedientia *.
j y Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum homo debeat homini obcdirc.
Secundo: utrum obedientia sit specialis virtus.
Tertio: de comparatione eius ad alias vir-
tutes.

Quarto: utrum Deo sit in omnibus obedien-
dum.
Quinto: utrum subditi suis praelatis teneantur
in omnibus obcdirc.
Sexto; utrum fideles teneantur saecularibus
potestatibus obedire.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM UNUS HOMO TENEATUR ALII OBEDIRE

Tit, cip. III, IocL u

a n primum sic proceditur. Videtur quod
unus homo non teneatur alii a obcdirc.
Non enim est aliquid faciendum con-
tra institutionem divinam. Sed hoc ha-
bet divina institutio, ut homo suo consilio rega-
tur: secundum illud *Eccli. xv* ·: *Deus ab initio
constituit hominem, et reliquit illum in manu con-
silio sui*. Ergo non tenetur unus homo alteri
obcdirc.

2. Praeterea, si aliquis alicui teneretur obcdirc.
oporteret quod haberet voluntatem praecipientis
tanquam regulam suae actionis. Sed sola divina
voluntas, quae semper est recta, est regula hu-
manae actionis. Ergo non tenetur homo obcdirc
nisi Deo.

3. Praeterea, servitia, quanto sunt magis gra-
tuita. tanto sunt magis accepta. Sed illud quod
homo ex debito facit non est gratuitum. Si ergo
homo ex debito teneretur aliis obcdirc in bonis
operibus faciendis, ex hoc ipso redderetur minus
acceptabile opus bonum quod ex obedientia fie-
ret. Non ergo tenetur homo alteri obcdirc.

Sed contra est quod praecipitur *ad Heb.* ult. *:
Obedite praepositis vestris, et subiaccete eis.

Respondeo dicendum quod sicut actiones rerum
naturalium procedunt ex potentiis naturalibus, ita
etiam operationes humanae procedunt ex hu-
mana voluntate. Oportuit autem in rebus natura-
libus ut superiora moverent inferiora ad suas actio-
nes, per excellentiam naturalis virtutis collatae
divinitus. Unde etiam oportet in rebus humanis
quod superiores moveant inferiores per suam
voluntatem, ex vi auctoritatis divinitus ordinatae.
Movere autem per rationem et voluntatem est
praecipere. Et ideo, sicut ex ipso ordine natu-

rali divinitus instituto inferiora in rebus natura-
libus necesse habent subdi * motioni superiorum.
ita etiam in rebus humanis, ex ordine iuris na-
turalis et divini, tenentur inferiores suis superio-
ribus obcdirc.

Ad primum ergo dicendum quod Deus reliquit
hominem in manu consilii sui, non quia liceat
ei facere omne quod velit: sed quia ad id quod
faciendum est non cogitur necessitate naturae,
sicut creaturae irrationales, sed libera electione
ex proprio consilio procedente. Ei sicut ad alia
lacienda debet procedere proprio consilio, ita
etiam ad hoc quod obediat suis superioribus:
dicit enim Gregorius, ult. *Moral.* ·. quod *dum
alienae voci humiliter subdimur T, nosmetipsos in
corde superamus*.

Ad secundum dicendum quod divina voluntas est
prima regula, qua regulantur omnes rationales
voluntates, cui una magis appropinquat quam
aha. secundum ordinem divinitus institutum. Et
ideo voluntas unius hominis praecipientis potest
esse quasi secunda regula voluntatis alterius obe-
dientis.

Ad tertium dicendum quod aliquid potest iu-
dicari gratuitum dupliciter. Uno modo, ex parte
ipsius operis: quia scilicet ad id homo non obli-
gatur. Alio modo, ex parte operantis; quia sci-
licet libera voluntate hoc facit. Opus autem red-
ditur virtuosum et laudabile et meritorium prae-
cipue * secundum quod ex voluntate procedit.
Et ideo, quamvis obedire sit debitum, si prom-
pta · voluntate aliquis obediat. non propter hoc
minuitur c eius meritum: maxime apud Deum,
qui non solum exteriora opera, verum etiam in-
teriorem voluntatem videt.

· \cfr·. »7.

a) alii. — homini alii pK, alii homini aK, alteri P.
p) subJi. — tubiici Pa.
y) voci humiliter rubJimur. — voluntati mos humiliter subdimur
(subdimus P) Pa.

i; fraaiyue. — et fraceifut BHpK.
() prnuiyta. — pvOfrid Pa.
ζ) minuitur, — wtiNnrjfxr PHLi.

p

τ

8

ζ

Commentaria Cardinalis Caietani

rx articulo primo quaestionis contcsimacquurrac, adverte
lquod ad hoc quod unus homo teneatur obedire alteri,
exiguntur duo. Primum est inaequalitas: ut scilicet unus
fit superior ct alius inferior. Par namque in parem non
habet imperium . - Secundum, potestas unius super alte-
rum. Oportet enim cum qui obedire tenctur, subiici po-
testati illius qui praecipit.

Quamvis autem in littera primum supponi videatur; ct
secundum deducatur, dum cx proportionali similitudine
naturalium corporum superiorum ct inferiorum in hoc
quod oportet inferiora a superioribus moveri potestate ex-
cellentiae divinitus ordinata, infertur simile oportere esse
in humanis, videlicet quod inferiores u superioribus mo-
veantur potestate quoque divinitus ordinata: apparet nam-
que in hoc processu superiora ct inferiora supponi, ct
motionem per potestatem concludi: - si tamen radix con-
sideretur, cx una ct eadem ratione apparebit tam in na-
turalibus quam in humanis superiora ct inferiora dari, ct

tanquam per sc notum assumi. Cum enim unumquodque
sic communiter apatur sicut aptum natum est api, ct c
converso, ut patet ex II Physic, -; et ad sensum pateat
tam in corporibus naturalibus quam in humanis dari su-
periora moventia inferiora (apparet siquidem hoc in omni-
bus generibus): recte concluditur quod, quia proportionalia
sunt in virtutibus propriis naturalia et humana, ct in or-
dine inaequalitatis ad superiora; sicut oportet in naturali-
bus inferiora moveri u superioribus, ita in humanis.

II. In eodem articulo, non te perturbet verbum illud,
Movere per rationem et voluntatem est praecipere, eo
quod etiam petere est movere per intellectum ct volunta-
tem, ut superius * patet. Est namque sermo iste secundum * Q».
subiectam materiam intelligendus: ut videlicet intelligatur
dc movere sufficienter. Qui enim praecipit, sufficienter mo-
vet, quia necessitatem imponit mobili ut moveatur: qui
autem petit, non imponit illi a quo petit necessitatem, ut
patet.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OBEDIENTIA SIT SPECIALIS VIRTUS

Supn. qu. iv. art. 7, ad 3; infra, art. 3, ad 1; II Sent.. dhl xxxv. art. 2. ad 5; dint. xuv, qu. n, art. 1;
III, diēt. xxxtv, qu. nr, an. 4. qu* 3. ad 1.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidctUF quod
obedientia non sil specialis virtus. Obe-
dientiae enim inobedientia opponitur.
Sed inobedientia est generale peccatum:
orParazeap. dicit enim Ambrosius * quod
dientia legis divinae. Ergo obedientia
specialis virtus, sed generalis.

2. Praeterea, omnis virtus specialis aut est
theologica, aut moralis. Sed obedientia non est
virtus theologica: quia neque continetur sub fide,
neque sub spe, neque sub caritate. Similiter etiam
non est virtus moralis: quia non est in medio
superflui et diminuti; quanto enim aliquis est
magis obediens, tanto magis laudatur. Ergo obe-
dientia non est specialis virtus.

3. Praeterea, Gregorius dicit, ult. Moral. *,
quod obedientia tanto magis est meritorta et lau-
dabilis quanto minus habet de suo. Sed quaelibet
specialis virtus tanto magis laudatur quanto ma-
gis habet de suo: eo quod ad virtutem requi-
ritur ut sit volens et eligens, sicut dicitur in II

nc. * Ergo obedientia non est specialis virtus.
4. Praeterea, virtutes differunt specie secun-
dum obiecta. Obicctum autem obedientiae esse
videtur superioris praeceptum: quod multiplici-
ter diversificari videtur, secundum diversos su-
perioritalis gradus. Ergo obedientia est virtus
generalis sub sc multas virtutes speciales com-
prehendens.

Sed contra est quod obedientia a quibusdam
ponitur pars iustitiae, ut supra * dictum est.

Respondeo dicendum quod ad omnia opera bona
quae specialem laudis rationem habent, specialis

virtus determinatur: hoc enim proprie competit
virtuti, ul opus bonum reddat *. Obedire autem
superiori debitum est secundum divinum ordi-
nem rebus inditum, ut ostensum est*: et per
peccatum est in ba
consequens est bonum, cum bonum consistat
non est, specie et ordine, ut Augustinus dicit, in
libro de Nat. Boni *. Habet autem hic actus spe-
cialem rationem laudis ex speciali oblecto. Cum
enim inferiores suis superioribus multa debeant
exhibere, inter celera hoc est unum speciale,
quod tenentur eius 2 praeceptis obedire. Unde
obedientia est specialis virtus: et eius speciale
obicctum est praeceptum tacitum vel expressum.
Voluntas enim superioris, quocumque modo in-
notescat, est quoddam tacitum praeceptum: et
tanto videtur obedientia promptior quanto prae-
ceptum expressum obediendo praevenit, volun-
tate P superioris intellecta.

Ad primum ergo dicendum quod nihil prohibet
duas speciales rationes, ad quas duae speciales
virtutes respiciunt, in uno et eodem materiali
obiecto concurrere: sicut miles, defendendo ca-
strum regis, implet T opus fortitudinis non refti-
giens mortis pericula propter bonum, et opus
iustitiae debitum servitium domino suo reddens.
Sic igitur ratio praecepti, quam attendit obedi-
entia, concurrit cum actibus omnium virtutum: non
tamen cum omnibus § virtutum actibus, quia non
omnes actus virtutum sunt in praecepto, ut su-
pra* habitum est. Similiter etiam quaedam quan-
doque sub praecepto cadunt quae ad nullam
aliam virtutem pertinent: ut patet in his quae
non sunt mala nisi quia prohibita.

») eius. - suis AD, eorum PGI.
?) voluntate. - tamen addunt Pa.
y) implet. - et implet Ita.

3; tamen eam omnibus. - enim cum omnium ABCDEF1KI.» rum
cwm omnibus H, cum omnibus cd. a; prn actibus, actibus concurrit
pC, actibus omnibus conrumf aC.

uniquodque
t agi, ct c
um pateat
iis dari su-
c in omni-
portionalia
, ct in or-
i naturali-
lanis.
um illud.
ipere, eo
volunta-
sccondum
itelbgatur
enter mo-
itur; qui
datem, ut

r

• V<n

i

• Qz ^ ^ ^ mΠ.

Th.

impetit
autem ;
ord-
et per
nsistat
icit, in
is spe-
Cum
sbeant
îciale,
Unde
iccialc
ssum.
io in-
n: et
prae-
olun-

ihibet
ciales
x-riali
o ca-
refu-
opus
dens.
dien-
non
t non
t su-
iuan-
illam
quae

, enim
tcurrit

Sic ergo, si obedientia proprie accipiatur, se-
cundum quod respicit per intentionem formalem
rationem praecepti. erit specialis virtus. et in-
obedientia speciale peccatum. Secundum hoc
ad obedientiam requiretur quod impleat aliquis
actum iustitiae, vel alterius virtutis, intendens
implere praeceptum: et ad inobedientiam requi-
retur : quod actualiter contemnat praeceptum. –
Si vero obedientia large accipiatur pro exeeutione
cuiuscumque quod potest cadere sub praecepto,
et inobedientia pro omissione eiusdem N ex qua-
cumque intentione: sic obedientia erit generalis
virtus, ct inobedientia generale peccatum.

Ad secundum dicendum quod obedientia non
est virtus theologica. Non enim per se obiectum
cius est Deus, sed praeceptum superioris cuius-
cumque, vel expressum vel interpretativum, sci-
licet simplex verbum praelati cuius indicans vo-
luntatem, cui obedit promptus obediens, secun-
dum illud 77/. m *: *Dicio obcdirc.* – Est autem
virtus moralis, cum sit pars iustitiae: ct est me-
dium inter superfluum et diminutum.

Attenditur autem eius superfluum non qui-
dem secundum *quantum*, sed secundum alias
circumstantias: inquantum scilicet aliquis obedit
vel cui non debet vel in quibus 5, sicut etiam
supra * de religione dictum est. – Potest etiam
dici quod sicut in iustitia superfluum est in eo
qui retinet alienum, diminutum autem in eo cui
non redditur quod debetur, ut Philosophus dicit,
in V *Ethic.* ♦ ita etiam obedientia medium est
inter superfluum quod attenditur cx parte eius
qui subtrahit superiori obedientiae debitum, quia
superabundat m implendo propriam voluntatem,
diminutum autem ex parte superioris cui non
obeditur. Unde secundum hoc. obedientia non
ent medium duarum malitiarum: sicut supra
de iustitia dictum est.

Ad tertium dicendum quod obedientia, sicut
ct quaelibet virtus, debet habere promptam vo-

luntatem in suum proprium obiectum, non au-
tem in id quod repugnans est ei. Proprium autem
obiectum obedientiae est praeceptum, quod qui-
dem ex alterius voluntate procedit. Unde obe-
dientia reddit promptam hominis voluntatem ad
implendam voluntatem alterius, scilicet praeci-
pientis. Si autem id quod ei praecipitur sit pro-
pter sc ei volutum. etiam absque ratione prae-
cepti. sicut accidit in prosperis; iam cx propria
voluntate tendit m illud, ct non videtur illud
implere propter praeceptum, sed propter pro-
priam voluntatem. Sed quando illud quod prae-
cipitur nullo modo est secundum sc volutum,
sed est. secundum sc consideratum, propriae vo-
luntati repugnans, sicut accidit in asperis; tunc
omnino manifestum est quod non impletur nisi
propter praeceptum. Et ideo Gregorius dicit, in
libro *Moral.* quod *obedientia quae habet ali-*
quid de suo in prosperis, est nulla * vel minor, » «”.

Sed hoc mtelligendum est secundum illud quod
exterius apparet. Secundum tamen Dei iudicium,
qui corda rimatur, potest contingere quod etiam
in prosperis obedientia, aliquid de suo habens,
non propter hoc sit minus laudabilis: si scilicet
propria voluntas obediens non minus devote
tendat ad impletioncm praecepti.

Ad quartum dicendum quod reverentia directe
respicit personam excellentem : et ideo secundum
diversam rationem excellentiae, diversas species
habet. Obedientia vero respicit praeceptum per-
sonae excellentis: et ideo est ' unius rationis. Sed
quia propter reverentiam personae obedientia de-
betur eius praecepto, consequens est quod obe-
dientia omnis μ sit eadem specie, ex diversis ta-
men specie causis procedens.

i) Secundum hoc. – Sed hoc HK, Srd D. Secundum quod E, &r
ucundum hoc AG, Secundum hoc enim P. – Pro requiretur, requi-
ritur PDFGKpC ct a, requireretur II.
{) requiretur. – requiritur PGHK»A M a. – Ante praeceptum P4
addunt speciale.
rj eiusdem. – eius vel LUKI^i.

\$) quitus. – non debd addunt PEGH. – etiam am. P.
») non. – Om. aliquae cdibnnc*.
x) nulla. – vel nulla Plac ct 4.
λi et ideo est. – et tdro quod at UDEFllpAK. et ideo wm est
pCaK. et ideo etiam eft aC, quod at HiA, et ideo nim est nis. Pj.
μ) amnis. – hominis Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem cntcsimacquartac quaestionis
I dubium occurrit, an obiectum obedientiae sit praeceptum
obligans ad mortale peccatum: vel praeceptum communiter,
sive obliget ad mortale sive ad veniale. Et est ratio dubii
quia hinc inde sunt auctoritates et rationes. In primis.
Auctor hic dicit quod *voluntas superioris, quomodolibet*
innotescat, est quoddam tacitum praeceptum. Constat enim
quod non omnis voluntas superioris nota est praeceptum
obligans nd mortale: ut patet cum innuit subdito quod
deferat librum hebdomadario, ct huiusmodi. – Et rursus,
in responsione ad secundum, dicit: *Simplex verbum prae-*
lati eius indicans voluntatem, cui obedit promptus obe-
diens, etc.

In oppositum autem est quin in hoc articulo, in respon-
sione nd primum, littera dicit: *Ratio praecepti, quam at-*
tendit obedientia, concurrit cum actibus omnium virtutum :
non tamen eum omnibus actibus virtutum, quia non omnes

actus virtutum sunt in praecepto. Et in quaestione se-
quenti. in art. i. ad t, dicitur: *Peccatum veniale non est*
inobedientia. quia non est contra praeceptum, sed prae-
ter praeceptum. Ex his enim apparet quod tum obedientia
quam inobedientia respicit solummodo praeceptum obli-
gans ad mortale. Nam sic sumendo praeceptum, aliqui
actus virtutum sunt in praecepto, ct venialia extra inobe-
dientiam sunt, ct non aliter: venialia siquidem in trans-
gressione praecepti communiter sumpti consistunt.

II. Ad hoc dicitur quod procul dubio obiectum obe-
dientiae est praeceptum communiter sumptum, prout est
tertius actus rationis practicac *. dc quo, sub *imperii* no-
mine, in praecedenti Libro • tractatum est. Ad cuius da-
riorem intellectum, scito quod sicut in dispositione hu-
manae vitae secundum corpus, aliquis est cibu» contrarius
vitae, ut venenum; aliquis est minuens aliquid quod est
dc integritate vitae, ut cibus nocens oculis vel stomacho;

ct aliquis est in nullo minuens, sed cius omissio esset melior, ut cibu» non nocens, qui tamen si omitteretur, expeditiorem redderet hominem ita contingit in his quae ratio dictat agenda vel omittenda in ordine ad vitam aeternam. Quaedam namque indicit ut omnino necessaria ad vitam aeternam: et haec sunt praecepta obligantia ad peccatum mortale, ut non adulterari, etc. Quaedam vero indicit non ut necessaria ad vitam aeternam, sed ut ud integritatem vitae spectantia: et hacc sunt praecepta obligantia nd veniale peccatum. ut non dicere verbum otiosum, et huiusmodi: nam veniale peccatum tollit non aeternam vitam, sed integritatem vitae animae pergentis in vitam aeternam. Quaedam vero indicit ut conferentia ad vitam aeternam: ct hacc sunt consilia, quae non obligant, sed sive fiant sive non, nihil illicitum incurritur; ut servare virginitatem, ingredi religionem, et huiusmodi. Ita quod inter consilia ct praecepta tam primo quam secundo modo haec est differentia, quod praeceptum omne necessitatem imponit, licet diversimode (quia praeceptum obligans ad mortale imponit necessitatem vitae aeternae, quae est finis: praeceptum vero obligans solum ad veniale necessitatem integritatis viae ud vitam aeternum imponit): consilio autem nullam imponunt necessitatem. Et quia inobedientes constat esse qui nolunt parere superiori in his quae nc-ccssc est cos excqui si peccare nolunt; ct similiter obedientes sunt non solum qui obediunt in simpliciter necessariis ad vitam aeternum, sed in omnibus statutis quorum omissio illicita est: ideo obedictinc ct inobedientiae obiectum est praeceptum communiter sumptum, ut distinguitur contra consilium.

Et hoc manifestum fit cx actu utriusque. Nam obedientiae actus proprius est facere vel omittere aliquid ut superioris voluntatem sibi notam implent. Inobedientiae vero proprius actus est facere vel omittere aliquid ut contra qualitercumque insinuatam vel creditam voluntatem superioris faciat hoc est enim proprie contemnere, contrarie oppositum nctui obedientiae. Constat namque quoi! si quis ideo aliquid facit vel omittit, qunntumcumque minimum, ut superioris mandatum impleat, dc obedientia laudatur: et qui oppositum, ut scilicet contra superioris mandatum laciāt, contemptor dicitur et est. Propter quod etiam in Constitutionibus Fratrum Ordinis Praedicatorum ♦ sub disiunctione dicitur: A7y; *propter praeceptum rcl contemptum*: tanquam praecepti stricte sumpti transgressio distinguatur contra transgressionem contemptus. Et vere sic est. Quia sive adsit contemptus sive non, sola transgressio praecepti obligantis ad mortale inducit peccatum mortale. Et similiter sive adsit praeceptum ad mortale sive non, solus contemptus obligat ad mortale. Qui enim frangeret silentium hac intentione ut faceret contra voluntatem indicentis illud, hic vere contemneret, et mortaliter peccaret. Sine huiusmodi autem toties dicta intentione, videlicet ut faciat contra superioris voluntatem seu mandatum. nunquam est contemptus.

Ad primam ergo obicctionem in oppositum dicitur quod cum in littera dicitur *omnes actus virtutum non esse in praecepto*, sumitur praeceptum communiter, ut distinguitur contra consilium, quoniam multi actus virtutum sunt in consilio, ut vovere, qui est actus religionis, ct similes: ct non sumitur praeceptum stricte, ut distinguitur contra mandatum.

Ad secundam vero dicitur quod quiu inobedientia formaliter importat contrarictotcm ad praeceptum communiter; ct omne peccatum mortale importat contrarietatcm ad id quod est praeceptum, stricte sumendo praeceptum; et nullum peccatum veniale importat contrarictatem ad praeceptum vel id quod est praeceptum: ideo omne mortale est inobedientia materialiter vel formalitcr; veniale autem neutro modo. Et propterea dicitur quod *veniale non est inobedientia*. Cum quibus tamen stat omne veniale esse secundum quid inobedientiam: materialiter, ut reliqua venialia; vel formalitcr, ut primus motus inobedientiae, sicut primus motus infidelitatis spectat ad speciem infidelitatis. Loquitur siquidem littera ibi dc inobedientia simpliciter, formaliter vel materialiter.

111. In eodem secundo articulo, in responsione ad primum, circa illud: *Ratio praecepti, quam obedientia attendit, concurrit cum actibus omnium virtutum*, etc., dubium occurrit, an hacc differentia intclligatur dc concursu in actu, vel in potentia. Si namque intclligitur in potentia, nulli est differentia: quia omnis actus virtutis potest cadere sub praecepto. Si vero in actu, falsum dicitur: quia aliqua virtus est cuius nullus actus cadit sub praecepto, ut magnificentia. Male ergo ponitur differentia inter concursuro praecepti cum actibus omnium virtutum, et non cum omnibus actibus virtutum.

Ad hoc dicitur dupliciter. Primo, quod sermo praesens est dc virtutibus principalibus: sicut, cum dicitur quod omnes virtutes oportet esse connexas, intclligitur de principalibus virtutibus, quae sunt, apud nos, théologales et cardinales. Quarum quamlibet constat cadere sub praecepto.

Secundo dicitur, quod cuiusque virtutis actus aliquis cadit sub praecepto, sed non eodem modo. Quia actus positivus cuiusque virtutis cadit sub praecepto affirmativo, quod obligat semper, sed non ud semper: omissio autem contrarii cadit sub praecepto negativo, quod obligat semper et ad semper. Et propterea quilibet tenetur obedire praecepto Dei, seu naturalis iuris, dc actu mognificentiae, pro loco ct tempore: quando scilicet habet divitius, ct oportet magnificos facere sumptus. Et nihilominus quilibet. qumtumcumquc pauper, tenetur nihil velle contra magnificentiam. Stat ergo solida differentia assignata in littera.

IV. In eadem responsione ad primum, circa illud: *Quaedam quandoque sub praecepto cadunt quae ad nullam aliam virtutem perlinent, ut patet de his quae non sunt mala nisi quia prohibita*, dubium occurrit, an omittere mnh quia prohibita ad nullam alium virtutem spectet nisi ad obedientiam. Et est ratio dubii quia verbum litterae inductum hoc manifeste dicit.

In oppositum autem est quia frangere iciunium Ecclesiae, quod non est malum nisi quia prohibitum, spectat ad gulam: et servare illud spectat ad virtutem abstinentiae. Et rapi u iudice homicidam in ecclesia, quod non est malum nisi quiu prohibitum, spectat ad sacrilegium: ct abstinere ub hoc spectat ad virtutem religionis. Et sic dc aliis. Non videtur ergo verum esse quod in littera dicitur.

Ad hoc dicitur quod, ut patet ex praecedenti Libro*, cum *legis sit facere homines virtuosos**, praecepta dc actibus virtutum vel vitiorum sic dantur ut quidam actus secundum sc spectent ad virtutes vel vitia, ut colere patriam. non furari, non inebriari, ct huiusmodi: quidam autem secundum sc ad nullam virtutem spectant, sed cx hoc ipso quod mandantur in tali materia, substernuntur tali virtuti vel vitio; si enim praecipitur aliquid pro veneratione sacrorum, ex hoc ipso fit actus religionis, et sic dc aliis, ut ibi ⁂ declaravimus. Sic ergo in hoc quod in proposito dicitur, subintdligenda est glossa hacc. scilicet, *secundum se*. Ita quod sensus est: *Quaedam quandoque sub praecepto cadunt quae secundum sc ad nullam spectant virtutem*. Et sic pars negativa quaestionis est vera, quia etiam nd aliam virtutem spectat omittere mala quia prohibita: et pars affirmativa est quodammodo vera, quia talia secundum sc ud nullam alium virtutem spectant. Et ideo non est mirum si diversa in diversis locis apparet sententia.

V. In responsione ad quartum eiusdem secundi articuli dubium occurrit, an obedientia respectu Dei, ct hominis, sit unius speciei specialissimae. Et est ratio dubii quiu in littera, primo, ex differentia inter obicetum reverentiae ct obedientiae, concluditur dc obedientia absolute quod *non est nisi unius rationis* ⁂ . Postmodum vero subiungit limitate quod *obedientia hominis est eadem specie* ♦: quasi per ly *hominis* praeservaverit se ab obedientia Dei, etc.

Ad hoc dicitur quod obedientia respectu Dei, ct hominis, est quodammodo unius, ct quodammodo ulterius rationis. Nam secundum proprium differendam obedientiae, quae cx obiccto sumitur, unius est rationis: quia praeceptum formalitcr, u quocumque fiat et de quocumque fi.it. unius est rationis. Et hoc est quod primo in littera con-

• Vm. 3

• Qu UX1

s

•Cap. u
ls tet. x

* C»p. XI
'1 Mt.)
ē

•Pmioc.uxt.IV.

Ctt.
• AntutDtot
hb l a? s».

ui 1A. ttoÿ.

Iret. t.

' <X tu i

• a. MC ».

itione ad pri-
ficntiit atten-
de., dubium
ursu in actu,
itcntiit, nulla
t cadere sub
quia aliqua
pto, ut ma-
concursum
i cum omni-

no praesen»
icitur quod
ur de prin-
wlogales et
sub prac-

tu» aliquis
Juia actu»
iffirmntivo,
*»io autem
iligeit scin-
jr obedire
uificntiac,
lividas, et
nus quill-
lle contra
lignata in

d: Quae-
'am aliam
uut mala
nnla quia
ad obe-
nductum

n Ecclc-
i, spectat
rincentiac.
i est nit-
et absi-
de aliis.
:ur.
Libro*,
epta de du
m actus
lère pa-
lam au-
l ex hoc
itur tuli
vencra-
t sic de
in pro-
icet, se-
que sub
pectant
u, quia
ia pro-
tia talia
Et ideo
mentis,
articuli
ominis,
quia in
itiac et
>d non
igit li-
quasi
etc.

et ho-
tlterius
ientiac,
praece-
lle tint,
a con-

QUAESTIO CIV, ARTICULUS III

387

eluditur. – Si vero consideretur obedientia secundum com-
munem rationem virtutis vel vitii. secundum quam dis-
tinguitur virtus erga Deum vel proximum vel seipsum,
et similiter peccatum contra Deum aut proximum aut sci-
psum: sic obedientia divini praecepti, et obedientia hu-
mani praecepti, diversarum sunt rationum, et similiter in-
obedientiie, quoniam una respicit Deum et alia hominem.

Sicut in naturalibus figura caeli, et inferioris corporis,
sunt unius rationis secundum propriam rationem figurae:
et sunt diversorum generum secundum communem ra-
tionem entis, qua diversificantur per incorruptibile et cor-
ruptibile. Et propter dictam diversitatem Auctor in littera
subiunxit limitate de obedientia hominis. – Et sic ornna
consonant.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OBEDIENTIA SIT MAXIMA VIRTUTUM

Ad Philipp.. ctp. lº, IccL in.

Sed tertium sic proceditur. Videtur quod
obedientia sit maxima virtutum. Dicitur
enim l *Reg.* xv .: *Melior est obedientia
quam victimae.* Sed oblatio victimarum
pertinet ad religionem, quae est potissima inter
omnes virtutes morales, ut ex supra· dictis patet.
Ergo obedientia est potissima inter virtutes *.

2. Praeterea, Gregorius dicit, ult. *Moral.* *,
quod *obedientia sola virtus est quae virtutes cete-
ras menti inserit, insertasque custodit.* Sed causa
est potior effectui. Ergo obedientia est potior
omnibus virtutibus.

Praeterea, Gregorius dicit, ult. *Moral.* ♦
quod *nunquam per obedientiam malum Jieri P,
aliquando autem debet per obedientiam bonum
quod agitur intermitteri.* Sed non praetermittitur
aliquid nisi pro meliori. Ergo obedientia, pro
qua praetermittuntur bona aliarum virtutum, est
virtutibus aliis melior.

Sed contra est quod obedientia habet laudem
ex eo quod ex caritate procedit: dicit enim Gre-
gorius, ult. *Moral.* *, quod *obedientia non servili
metu, sed caritatis affectu servanda est: non ti-
more poenae, sed amore iustitiae.* Ergo caritas
est potior virtus quam obedientia.

Respondeo dicendum quod sicut peccatum con-
sistit in hoc quod homo, contempto Deo, com-
mutabilibus bonis inhaeret; ita meritum virtuosi
actus consistit e contrario in hoc quod homo,
contemptis bonis creatis, Deo inhaeret γ. Finis
autem potior est his quae sunt ad finem. Si ergo
bona creata propter hoc contemnantur ut Deo
inhaereatur, maior est laus virtutis cx hoc quod
Deo inhaeret quam cx hoc quod bona terrena
contemnit. Et ideo illae & virtutes quibus Deo
secundum se inhaeretur, scilicet theologicae, sunt
potiores virtutibus moralibus, quibus aliquid terre-
num contemnitur ut Deo inhaereatur.

Inter virtutes autem morales, tanto aliqua po-
tior est quanto maius· aliquid contemnit ut Deo
inhaereat. Sunt autem tria genera bonorum hu-
manorum quae homo potest contemnere propter
Deum: quorum infimum sunt exteriora bona;
medium autem sunt bona corporis; supremum
autem sunt bona animae, inter quae quodammodo

praeicipuum e est voluntas, inquantum scilicet per
voluntatem homo omnibus aliis bonis utitur. Et
ideo, per se loquendo, laudabilior est obedientiae
virtus, quae propter Deum contemnit propriam
voluntatem, quam aliae virtutes morales, quae
propter Deum aliqua alia bona contemnunt ·. *v·A
Unde Gregorius dicit, in ult. *Moral.* ·, quod *obe-
dientia victimis iurc praeponitur: quia per victi-
mas aliena caro, per obedientiam vero voluntas
propria mactatur.*

Unde etiam quaecumque alia virtutum opera
ex hoc meritoria sunt apud Deum quod sint r ut
obediatur voluntati divinae. Nam si quis etiam
martyrium sustineret, vel omnia sua pauperibus
erogaret, nisi hacc ordinaret ad implctionem di-
vinae voluntatis, quod recte ad obedientiam per-
tinet, meritoria esse non possent: sicut nec si
fierent sine caritate, quae sine obedientia esse
non potest. Dicitur enim l Ioan, n *, quod *qui ·v«β.4, >
dicit se nosse Deum, et mandata eius non cu-
stodit, mendax est: qui autem servat verba eius,
vere m hoc caritas Dei perfecta est.* Et hoc ideo
est quia amicitia facit *idem velle et nolle* ♦

¶η primum ergo dicendum quod obedientia pro-
cedit ex reverentia, quae exhibet cultum et ho-
norem superiori. Et quantum ad hoc, sub di-
versis virtutibus continetur: licet secundum sc
considerata, prout respicit rationem praecepti,
sit una specialis virtus. Inquantum ergo procedit
ex reverentia praelatorum, continetur quodam-
modo sub observantia. Inquantum vero procedit
ex reverentia parentum, sub pietate. Inquantum
vero procedit ex reverentia Dei. sub religione: et
pertinet ad devotionem, quae est principalis actus
religionis. Unde secundum hoc, laudabilius * est
obedire Deo quam sacrificium offerre. – Et etiam
quia *in sacrificio immolatur aliena caro, per obe-
dientiam autem propria voluntas,* ut Gregorius
dicit ♦

Specialiter tamen in casu in quo loquebatur
Samuel, melius fuisset Sauli obedire Deo quam
animalia pingua Amalecilarum in sacrificium of-
ferre, contra Dei mandatum ·.

Ad secundum dicendum quod ad obedientiam
perlinent omnes actus virtutum prout sunt in

¹ virtutes. – nmnet virtutes PADGil K et .«.

² malum Jieri. – malum Jieri potest AÜ»K, malum Jieri deM
PGIj, debet malum Jien ll, malum Jil i.; debet post inlrrmitti po-
nunt Va; pro apitur, azimut P.

³ inhaeret. – sicut jini addunt Pa.

³) illae. – istae G, om. P.

⁴ O ntj/ui. – MMXIS AI.FGI , timuit mapu P».

⁵) pracctpuum. – principium AÜÜ.

⁶), sint. – sunt Al.pFK. Jiunt PDGIlliK et

⁷) laudabilius. – laudabili» HFpCK.

praecepto. Inquantum ergo actus virtutum operantur causaliter vel dispositive ad earum generationem et conservationem, intantum dicitur quod obedientia omnes virtutes menti inserit et custodii.

Nec tamen sequitur quod ohedientia sit simpliciter omnibus virtutibus prior, propter duo. Primo quidem, quia licet actus virtutis cadat sub praecepto, tamen potest aliquis implere actum virtutis non attendens ad rationem praecepti. Unde si aliqua virtus sit cuius obieclum sit naturaliter prius quam praeceptum, illa virtus dicitur naturaliter prior quam ohedientia: ut patet de fide, per quam nobis divinae auctoritatis sublimitas innotescit, ex qua competit ei potestas praecipendi. – Secundo, quia intusio gratiae et virtutum potest praecedere, etiam tempore, omnem actum virtuosum. Et secundum hoc. neque tem-

pore neque natura est ohedientia omnibus aliis virtutibus prior.

An tertium dicendum quod duplex est bonum. Quoddam ad quod faciendum homo ex necessitate tenetur: sicut amare Deum, vel aliquid huiusmodi. Et tale bonum nullo modo debet propter obedientiam praetermitti. – Est autem aliud bonum ad quod homo non tenetur ex necessitate. Et tale bonum debet homo quandoque propter obedientiam praetermittere, ad quam ex necessitate homo tenetur: quia non debet homo aliquid bonum facere culpam incurrendo. Et tamen, sicut ibidem Gregorius dicit, *qui ab uno quolibet bono subtectos vetat, necasse est ut multa concedat, ne obedientis mens funditus intereat, si a bonis omnibus penitus repulsa ieiunet*. Et sic per obedientiam et alia bona potest damnum unius boni recompensan.

t) uno quolibet. – unoquoque Pa; pro vitat, vocat PABCDEFGLiJ. vacat H; pm funditus. tubditiu ABDHIILpK, fubditb F, funditus vel labito G, subito cJ. ,t; pn> penifui repulsa, rcpulta penitus Ptf. x et alia. – talia ABEGI.pK, talla (bona apens) pC»K. et talia FJ,

(i.t ti per obedientiam) alia D; pro damnum unius boni, damnum uniin boni damnum AHL, unius boni damnum damnum pK, .fotxxni HMf boni (rccOmpcnMri damnum) pF, umut boni damnum H;pOM vecompcurai, addunt per aliud bonum pC, per aliquod bonum »K.

Commentaria Card malts Cedetani

is* articulo tertio eiusdem ccentcsiinnccquurtuc quaestioni» dubium occurrit de conclusione principali: an scilicet in littera concludatur quod ohedientia est maxima virtutum moralium. Et est ratio dubii obscuritas litterae.

Ad hoc breviter dicitur quod neque secundum veritatem, neque secundum litteram, ohedientia est maxima virtutum simpliciter: quia théologales sunt pnientantiores ca, ut in littera probatur.

Nec est maxima in genere monilium: quia religio, ad minus, est praestantior ca. Quoniam religio ipsum Deum, qui praecipit, colit: obedientia vero ad eius praeceptum attendit. Constat autem quod maius est Deum quam Dei praeceptum venerari.

Sed est maxima in genere moralium talium, quae scilicet in contemptu temporalium consistunt. Et hunc excellentiam non habet obedientia quaecumque, sed illa qua Deo universaliter obedimus: sic enim, et non aliter, praecepto eius voluntatem nostram subiicimus. Si enim quaedam Dei praecepta placet implere, et quaedam non, iam non Dei, sed nostram, qua implenda et non implenda elegimus, sequimur voluntatem. Omnes siquidem hac conditiones ex littera, diligenter perspecto, habentur.

Et ex hac parte considerata obedientia, filia ponitur caritatis individua, diffcrcns nb ca in hoc, quod caritas facit hominem cum Deo *idem velle et idem nolle* per modum amici, obedientia vero per modum subditi. Homo enim, recognoscens se tali amico subditum, perpendit iustum esse ut obediat volendo et nolendo ut subditus quidquid ille praecepit. – Et ex hac endem parte, obedientia causât

omnium virtutum, ctium caritatis et fidei, actus *: ut scilicet impicat Dei praecepta. – Et ex eadem parte, ponitur quasi forma virtutum aliarum: pro quanto actus reliquarum hunt ut impleantur divina praecepta, quod directe spectat ud obedientiam.

Vcruntamen, quia ipsa implctio praecepti divini ordinuntur ad impletionem divinae voluntatis per modum amicitiae, quod est proprium caritatis; ideo finis praecepti et obedientiae simpliciter est caritas, iuxta illud Apostoli, *ad 7im. 7. Finis praecepti est cantas*.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli, adverte quod obedientia dupliciter sumitur: causaliter, et lormaliter. Si fornialitcr, sic una est species: si causaliter, in multis reponitur speciebus. Et laus eius qua anteponitur religionis actui qui est victima» offerre, convenit ei causaliter sumptae, prout continetur sub religione, et spectat ad potiore religionis actum, qui est devotio. Et ideo non est mirum si hoc modo praeponitur minori actui religionis; tanquam si diceretur; *Melior est devotio quam victima: melius est sacrificium interioris voluntatis quam exterioris victimae*; quod est per se notum. Et hanc rationem reddunt verbi Grcgorii. dicendo quod *mactatur voluntas*: procul dubio in sacrificium divinum.

III. In responsione ud tertium eiusdem articuli, adverte quod per *bonum ad quod faciendum homo ex necessitate tenetur*, non intelligitur solum de necessitate peccati mortalis, sed etiam venialis. Ita quod nulli homini homo tenetur obedire in his quae sunt peccata, quantumcumque minima: quia *non sunt facienda mala ut veniant bona*, m.vmi*

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IN OMNIBUS SIT DEO OBEDIENDUM

Infra, qu. cliv, art. 3, nd 2; tn loan., cap. ti, Icet. 1.

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUF qtiod non in omnibus sit Deo obediendum. Dicitur enim Matth. ix *, quod Dominus duobus caecis curatis praecepit dicens: *Videte ne quis sciât. Illi autem, exeuntes,*

diffamaverunt eum per totam terram illam. Nec tamen ex hoc inculpantur. Ergo videtur quod non teneamur in omnibus obedire Deo.

2. Praeterea, nullus tenetur aliquid tacere contra virtutem. Sed inveniuntur quaedam praecepta

Ver». 30, jt.

a

• Vtr». ».

• Ver». ».

• Ow<. ca »»»». cat rtrv i.

!!!*, «n io.

* Ver». 7.

A

• Art. i.

* <-»n. x >w, U v<

T

?ii»IT *

• Ven.

•Vcrv

re in his
In quibus
naturam
dire non
homines
pertinent
cncratio-
linis, nec
contra-
Iuo alio
d dispo-
tenetur
ratio-
citus in
mino in
Iucnda;
iplinam
iis.
>d Apo-
* quan-
iac vel

biicitur
iteriora
lire te-
ats su-
um ad
medii
d alia
;Iruun-

cdien-
versa-
untur.
lentur
i per-
id sa-
lerint,
im ta-
pro-
esset

ngui:
ibedit
obe-
etiam

tia P j i

iris . . . Ci. «ea. iu-
>nc in
pectat
con-
rvatio

S du-
ct sic
stoh,
ninus * Vm. s

QUAESTIO CIV, ARTICULUS VI

39t

manifestet consilia cordium. – Alio modo, ut Mint ratione* actuum exteriorum. Et lie computantur cum actibus exte-rioribus humano iudicio subditis. Et hoc modo cadunt sub inhibitionibus Ecclesiae.

Altera vero obicctio, de iudicio confessorum, solvitur dicendo quod confessor non ut homo, sed ut Deus, exercet confessioni» indicium: nam quod scit in confessione, non scit ut homo, sed ut Deus. Nec habet simile in quocum-que alio actu ecclesiastico. Et ideo non est mirum si etiam cogitationes cordis confessoris subduntur iudicio, sicut subduntur divinae legi, quae vetat concupiscere uxorem et rem proximi ♦

•vnfi.Src»-

III. Ad secundum dubium * dicitur quod, ut in littera insinuatur, inter naturam corporis et actiones alias ac res possessas hacc est differentia, quod homines in natura *Unt Parci» et *^co ,*H alterum imperium habet* · in his quae sunt naturae, ut alimentum, operimentum et generatio: sed in octionibus et rebus valde impares sumus, dum alii aliis praestant. Et ad hacc disponenda, punienda, compescenda, etc., superiores instituuntur. Et ideo in his homo tenetur homini obedire. Ecclesia autem per ieiunium non subtrahit alimentum: hoc enim praecipere multo minus posset quam virginitatem servari. Sed de tempore et qualitate alimenti ordinat sic ut naturae sustentatio necessaria non tollatur.

Et scito, novitic, quod littera dicens quod homo non tenetur homini in istis obedire, intelligitur absolute; et non de homine qui iam se voto proprio obligavit ad haec, puta ad virginitatem el huiusmodi; hi enim tenentur obcdire ratione voti.

Cum autem audis homines secundum naturam esse pares, inlclligc non de aequalitate dignitatis seu nobilitaris, quoniam et secundum animam et secundum corpus unus alio invenitur nobilior a natura: sed de aequalitate potesta-

tis; quia nullus homo, in his quae ad naturam spectant, habet potestatem super alium.

IV In responsione nd tertium eiusdem quinti urricull dubium occurrit, an religiosus teneatur obcdire praelato praecipienti ea in quibus potest praelatus dispensare: puta quod comedat carnes, quod loquatur in loco silentii, et huiusmodi. Et est ratio dubii quia ex quo facere talia non est secundum regulam, sed regulae relaxatio, non tenetur obcdire. Ex eo autem quod praelatus potest relaxare in hoc regulam, sequitur quod potest hoc praecipere sicut alia quae non sunt expressa in regula.

Ad hoc dicitur quod dispensatio potest Heri dupliciter. Primo, absolute, sine causae discussione, quin sic videtur praelato superficie tenus aut sine cura dispensanti: ut communiter fieri videtur in istis levibus. Alio modo, cum causae urgentis discussione et conclusionem. Si praelatus ergo praecipiat aliquid contra vel praeter regularem vitam dispensando primo modo, non tenetur subditus obedire, sed debet sequi potius statutum religionis suae. Et ratio est quia dispensatio sine causa legitima sufficiente nd relaxationem legis in hoc casu, *tum est dispensatio, sed dissipatio* · (nisi forte dispensans sit princeps, in his quae »unt pure iuris positivi). – Si vero praecipiat aliquid dispensando cum causa legitima, sic tenetur subditus obedire. Et ratio est quia ex quo accessit legitima dispensatio, opus illud pro tunc non est contra aut praeter regularem vitam: et ex alia parte, subesi causa praeciendi ut hat hoc opus, propter aliquem finem subordinatum regulari conversationi seu vitae, ad quum omnia hominis praecepta ordinantur in religione. Consequens est ut nulla ratione excusetur subditus ab huiusmodi obedientia. Unde Bernardus, in libro *de Dispens. et Praecepto* ·, inquit: Ibruni *meum non minuat praelatus sine necessitate*, insinuans quod quando necessitas adest, potest praelatus praecipere.

****

*a?·?

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM CHRISTIANI TENEANTUR SAECULARIBUS POTESTATIBUS OBEDIRE

II *Sent.*. iuv, qu. n, arx. a; ,4d Ratn., cap. xui. IcsX t.

sextum sic proceditur. Videtur quod AdWvvÿjChristiani non teneantur saecularibus j potestatibus obedire. Quia super illud –^–^Matth. xvii ♦ *Ergo liberi sunt filii*. dicit Glossa *: *5l in quolibet regno filii illius regis qui regno illi praeferitur sunt liberi, tunc filii Regis l cui omnia regna subduntur, in quolibet regno liberi esse debent*. Sed Christiani per fidem Christi facti sunt lilii Dei: secundum illud Ioan, i *: *Dedit eis potestatem filios Deifieri: his β qui credunt in nomine eius*. Ergo non tenentur potestatibus saecularibus obedire.

2. Praeterea, *Rom.* vu * dicitur: *Morlificati estis legi per corpus Christi*: et loquitur de lege divina veteris Testamenti. Sed minor est lex humana. per quam homines potestatibus saecularibus subduntur, quam lex divina veteris Testamenti. Ergo inulto magis homines, per hoc quod sunt facti membra corporis Christi, liberantur a lege subiectionis qua saecularibus principibus adstringebantur.

3. Praeterea, latronibus, qui per violentiam opprimunt, homines obedire non tenentur. Sed Augustinus dicit, IV *de Civ. Dei**: *Remota iu-*

stitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia?

Cum igitur dominia saecularia principum T plerumque cum injustitia exerceantur, vel ab aliqua iniusta usurpatione principum ’ sumpserint, videtur quod non sit principibus saecularibus obediendum a Christianis.

Sed contra est quod dicitur *Tit. m ♦ Admone* * *v<n-u*

illos principibus et potestatibus subditos esse; et

I Pel. η *: *Subiecti estote omni humanae creaturae* ‘ *v<A· ·>· u*

propter Deum: sire regi, quasi praecellenti; sire ducibus, tanquam ab eo missis.

Respondeo dicendum quod fides Christi est iustitiae principium et causa: secundum illud *Rom.* m *: *Iustitia Dei per fidem Iesu Christi*. Et ’ ideo per fidem Christi non tollitur ordo iustitiae, sed magis firmatur. Ordo autem iustitiae requirit ut inferiores suis superioribus obediant: aliter enim non posset humanarum rerum status conservari. Et ideo per fidem Christi non excusantur fideles quin principibus saecularibus obedire teneantur.

Ah primum ergo DICENDUM quod, sicut supra * ‘Art-> dictum est. servitus qua homo homini subiicitur ad corpus pertinet, non ad animam, quae libera

«) Xegit. – Ulinś addunt Pu. hit. – Om. P.

γ) saecularis pnncipum. – saecularium principum DI. t.vatlaria EG, prinepum urcularia cd. a. principum utcularium P.

3) principium. – principatum Pu.

manet. Nunc autem, in statu huius vitae, per gratiam Christi liberamur a defectibus animae, non autem a defectibus corporis: ut patet per Apostolum, *Rom.* vn ♦ qui dicit de seipso quod *mente servit legi Dei. carne autem legi peccati.* Et ideo illi qui fiunt filii Dei per gratiam, liberi sunt a spiritali servitute peccati: non autem a servitute corporali, qua temporalibus dominis tenentur adstricti, ut dicit Glossa *, super illud I *ad 7im.* vi *, *Quicumque sunt sub iugo servi,* etc.

Ad secundum dicendum quod lex vetus fuit fi-

gura novi Testamenti: et ideo debuit cessare, veritate veniente. Non autem est simile de lege humana, per quam homo subiicitur homini. – Et tamen etiam ex lege divina homo tenetur homini obedire.

Ad tertium dicendum quod principibus saecularibus intantum homo obedire tenetur, inquantum ordo iustitiae requirit. Et ideo si non habeant iustum principatum sed usurpatum, vel si iniusta praecipiant, non tenentur eis subditi obedire: nisi forte per accidens, propter vitandum scandalum vel periculum ‘.

t) w/ *periculum.* – Om. l.pK.

Commentaria Cardinalis Caietani

IN articulo sexto eiusdem cētesimacuartac quaestioni.¶
I dubium occurrit, in responsione ad primum, de satisfactione responsionis. Nam non satisfacit argumento. Quia glossa illa, ad litteram, loquitur de libertate quoad temporalia, sicut textus loquens de libertate a tributis: responsio autem Auctoris loquitur de libertate spiritali, et contraria omnino videtur glossae. – Et confirmatur hoc. Quin glossa illa sumpta est ex Augustino, in *Qq. Evang.* ., ubi ante illa verba dicitur. *Dicit filios esse liberos, hoc est, non vectigales:* ut patet in *Catena Aurea*, super illo textu.

Ad hoc dicitur quod \uctor satisfacit argumento, exponendo glossam formalitcr de filiis Dei quatenus sunt filii, et non quatenus sunt seni. Et quia in hac vita sunt filii quoad animam, et remanet servitus quoad corpus; ideo non est intelligenda glossa illa nisi de libertate animae pro

nunc, corporis autem quando completa erit filiorum libertas.

Posset nihilominus aliter exponi glossa, dicendo quod per *flios Regis*, scu *Regni aeterni*, non intelligit omnes Christianos, sed eos qui praesunt in regno, quasi filii. Hi autem sunt episcopi, presbyteri et qui, relinquentes omnia, Christum sequuntur, indicaturi orbem ♦. Hi enim in hoc mundo, tanquam filii Regis, ex eorum statu regnum Dei in aliis propagare fovereque debent: et liberi etiam a servitute temporalium dominorum esse debent. Et hoc Salvatoris doctrinae consonat, dum Petrum Apostolum liberum insinuat, subiungens *: *Ne scandalizemus cos, solve pro te;* et glossae loquenti in hac vita, dum dicit quod *in quolibet regno terreno liberi esse debent filii regni sub quo sunt omnia regna.*

• (X qo. ocr

• Q*.UT, *
tn i.

• G,* as
in». -.Tct.

371 x'-

• Ven. w
– Ver». 3
?

• Qx ur
n:4«, m
x l' n*
unit. -n.

u qxaw.

mit cessare,
mile de lege
r homini. -
mo tenetur

)us saecula-
inquantum
habeant iu-
l si iniusta
>cdire: nisi
scandalum

QUAESTIO CENTESIMAQUINTA

DE INOBEDIENTIA

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

• » err.

Deinde considerandum est de inobedientia *.
Et circa hoc quaeruntur duo.

Primo: utrum sit peccatum mortale.
Secundo: utrum sii gravissimum peccatorum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM INOBEDIENTIA SIT PECCATUM MORTALE

Suprx. qu. uux, art. i.

filiorum li-

xndo quod
igii omnes
asi filii. Hi
ites omnia,
lira in hoc
tgnum Dei
iam u scr-
t hoc Sui-
llum libe-
tos, Solve
licit quod
repni sub

AD PRIMUM sic proceditur. Videtur quod
inobedientia non sit peccatum mortale.
Omne enim peccatum est inobedientia:
ut patet per definitionem Ambrosii su-
penus* positam. Si ergo inobedientia esset pec-
catum mortale, omne peccatum esset mortale.
2. PitAETERKA, Gregorius dicit. XXXI *Moral.* .,
quod inobedientia oritur ex inani gloria. Sed ina-
nis gloria non est peccatum mortale. Ergo nec
inobedientia.

3. Praeterea, tunc dicitur aliquis esse inobe-
diens quando superioris praeceptum non implet.
Sed superiores mulloties praecepta multiplicant,
quae vix aut nunquam omnia * possunt obser-
vari. Si ergo inobedientia esset peccatum mor-
tale, sequeretur quod homo non posset vitare
mortale peccatum: quod est inconveniens. Non
ergo inobedientia est peccatum mortale.

Sed contra est quod *Rom.* i *, et ll *ad Tini*, m **,
inter alia peccata mortalia computatur *parenti-
bus non obedientes*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra* di-
ctum est, peccatum mortale est quod contrariatur
caritati, per quam est spiritualis vita. Caritate
autem diligitur Deus et proximus. Exigit autem
caritas Dei ut cius mandatis obediatur. sicut su-
Pra * dictum est. Et ideo inobedientem esse di-
vinis praeceptis peccatum mortale est. quasi di-
vinae dilectioni contrarium. In praeceptis autem
divinis continetur quod etiam superioribus obe-
diatur. Et ideo etiam inobedientia qua quis in-

obediens est praeceptis superiorum, est pecca-
tum mortale, quasi divinae dilectioni contrarium:
secundum illud *Rom.* xm *: *Qui potestati resistit.* ·v<π.1.
Dei ordinationi resistit. - Contrariatur insuper di-
lectioni proximi: inquantum superiori proximo
subtrahit obedientiam quam ei debet.

Ad primum ergo dicendum quod illa definitio
Ambrosii datur dc peccato mortali, quod habet
perfectam peccati rationem. Peccatum enim T ve-
male non est inobedientia: quia non est contra
praeceptum, sed praeter praeceptum.

Nec etiam omne peccatum mortale est inobe-
dientia, proprie et per sc loquendo: sed solum
sicut? quando aliquis praeceptum contemnit. Quia
ex fine morales actus speciem habent. Cum au-
tem facit aliquid contra praeceptum non propter
praecepti contemptum, sed propter aliquid aliud,
est inobedientia materialiter lanium: sed pertinet
formaliter ad aliam speciem peccati.

Ad secundum dicendum quod inanis gloria ap-
petit manifestationem alicuius excellentiae: et quia
videtur ad quandam excellentiam pertinere quod
homo praeceptis alterius non subdatur, inde est
quod inobedientia ex inani gloria oritur. Nihil
autem prohibet ex peccato veniali oriri mortale:
cum veniale sit dispositio ad mortale.

Ad tertium dicendum quod nullus obligatur ad
impossibile. Et ideo st tot praecepta aliquis prae-
latus ingerat l quod subditus ea implere non pos-
sit. excusatur a peccato. Et ideo praelati absti-
nere debent a multitudine praeceptorum.

a) *omnia.* - Om. BE.

£) *computatur.* - *computantur* PEGLaCK; pro *obcJtrnte*i, *oMir*c A.

γ) *enim.* - *autem* PAd.

8) *xtcut.* - *tunc* PDGHj, ora. »C.

«) *ingerat.* - *scii iniungat* <xMuat Pd.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis cntcsimacquinthe, quia iam
exposita sunt, in quaestione praecedente ., quae in re-
sponsione ad primum dicuntur, non oportet immorari:
sed in responsione ad secundum, advertere quod quia ad
quandam excellentiam spectat non subdi praeceptis, eo

quod subdi servitutem importat; ideo astutus tenuior Evae.
noscens superbam mulieris conditionem, inchoavit: *C.ur
praecepit vobis Deus?* ut fastidio praecepti nomen habe-
rei; sicut ct habuit ..

.ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM INOBEDIENTIA SIT GRAVISSIMUM PECCATUM

• Vtr»
• Quxav,«n.j.
d secundum sic proceditur. Videtur quod inobedientia sit gravissimum peccatum. Dicitur enim I /Ct". xv : *Quasi peccatum ariolandi est repugnare: et quasi scelus idololatriae nolle acquiescere*. Sed idololatria est gravissimum peccatum, ut supra habitum est. Ergo inobedientia est gravissimum peccatum.

• qu.«K..A.7.
2. Praeterea, illud peccatum dicitur esse in Spiritum Sanctum per quod tolluntur impedimenta peccati, ut supra dictum est. Sed per inobedientiam contemnit homo praeceptum, quod maxime retrahit hominem a peccando. Ergo inobedientia est peccatum in Spiritum Sanctum. Et ita est gravissimum peccatum.

• Vtr». «9.
3. Praeterea, Apostolus dicit. *Rom. v **, quod *per unius inobedientiam peccatores constituti sunt nulli* ». Sed causa videtur esse potior effectu. Ergo inobedientia videtur esse gravius peccatum quam alia quae ex ea causantur.

Sed contra est quod gravius est contemnere praecipientem quam praeceptum. Sed quaedam peccata sunt contra ipsam personam praecipientis: sicut patet de blasphemia et homicidio. Ergo inobedientia non est gravissimum peccatum.

Respondeo dicendum quod non omnis inobedientia est aequale peccatum. Potest enim una inobedientia esse gravior altera dupliciter. Uno modo, ex parte praecipientis. Quamvis enim omnem curam homo apponere debeat ad hoc quod cuilibet superiori obediat, tamen magis est debitum quod homo obediat superiori quam inferiori potestati. Cuius signum est quod praeceptum inferioris praetermittitur si sit praecepto superioris contrarium. Unde consequens est quod quanto superior est ille qui praecipit, tanto ei inobedientem esse sit gravius. Et sic inobedientem esse Deo est gravius quam inobedientem esse homini.

Secundo, ex parte praeceptorum. Non enim praecipiens aequaliter vult impleri omnia quae mandat: magis enim unusquisque ? vult finem, et id quod est lini propinquius. Et ideo tanto est inobedientia gravior, quanto praeceptum quod quis praeterit magis est de intentione illius qui praecipit. – Et in praeceptis quidem Dei, manifestum est quod quanto praeceptum datur de meliori, tanto est eius inobedientia gravior. Quia cum voluntas Dei per se feratur ad bonum, quanto aliquid est melius, tanto Deus vult illud magis im-

pleri. Unde qui inobediens est praecepto de dilectione Dei, gravius peccat quam qui inobediens est praecepto de dilectione proximi. – Voluntas autem hominis non semper magis fertur in melius. Et ideo, ubi obligamur ex solo hominis praecepto, non est gravius peccatum ex eo quod maius bonum praeteritur: sed ex eo quod praeteritur quod 7 est magis de intentione praecipientis.

Sic ergo oportet secundum diversos inobedientiae gradus diversis peccatorum gradibus comparare. Nam inobedientia qua contemnitur Dei praeceptum, ex ipsa ratione inobedientiae gravius est peccatum quam peccatum quo peccatur in hominem, si secerneretur inobedientia Dei (et hoc dico d, quia qui contra proximum peccat, etiam contra Dei praeceptum agit). Si tamen in aliquo potiori praeceptum Dei contemneret, adhuc gravius peccatum esset. – Inobedientia autem qua contemnitur praeceptum hominis, levior est peccato quo contemnitur ipse praecipiens: quia ex reverentia praecipientis procedere debet reverentia praecepti. Et similiter peccatum quod directe pertinet ad contemptum Dei, sicut blasphemia vel aliquid huiusmodi, gravius est, etiam semota per intellectum inobedientia a peccato, quam f peccatum in quo contemnitur solum Dei praeceptum.

Ad primum ergo dicendum quod illa comparatio Samuelis non est aequalitatis, sed similitudinis: quia inobedientia redundat in contemptum Dei sicut et idololatria, licet : idololatria magis.

Ad secundum dicendum quod non omnis inobedientia est peccatum in Spiritum Sanctum, sed solum illa cui obstinatio adhibetur. Non enim contemptus r cuiuscumque quod peccatum impedit, constituit peccatum in Spiritum Sanctum: alioquin cuiuslibet boni contemptus esset peccatum in Spiritum Sanctum, quia per quodlibet bonum potest homo a peccato impediri. Sed illorum bonorum contemptus facit peccatum in Spiritum Sanctum quae directe ducunt ad poenitentiam et remissionem peccatorum.

Ad tertium dicendum quod primum peccatum primi parentis, ex quo in omnes peccatum emanavit, non fuit inobedientia, secundum quod est speciale peccatum, sed superbia, ex qua homo ad inobedientiam processit. Unde Apostolus in verbis illis videtur accipere inobedientiam secundum quod generaliter se habet ad omne peccatum.

29 constituti sunt multi.– multi constituti sunt 1'4.
E unusquisque. – praecipiens Addunt P.»; pro et, quam cd. a.
y) quod. – illud quod P.
i) dico. – ideo dico P.

1) a peccato, quam. – peccato quam ABDEFHKpC, jun L. j
cato quam esset illud 1'4.
ζ) licet. – neque ABEFGHLpK, sed CIsK; licet idololatria om. D;
mapis om. ΛBE.
η) contemptus. – contemptum BEFIKpA.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem cöntcsimac quintac quaestio-
nis, nota primo, quod in littera inobedientia divini prae-
cepti gravius dicitur peccatum quam adulterium *ex ipsa*
ratione inobedientiae: quin scilicet cñt peccatum contra
Deum, illud vero est peccatum in hominem. Et ex prin-
cipio corporis articuli manifestatur sensus intentus: quod
scilicet intendit de illa inobedientiae ratione quae sc tenet
ex parte praecipientis Dei. Nam cum ad praeceptum tria
concurrent, scilicet praecipientis excellentia, actus praece-
ptus, et ipsum praeceptum; Auctor in littera gravitatem
inobedientiae graduai ex duobus primis, scilicet diversitate
praecipientium et re praecepta; et ex excellentia Dei prae-
cipientis, inobedientiam divini praecepti praeponit peccato
in hominem, ut patet in littera. Quo tit ut praesens lit-
tera aut intelligatur de ratione causali inobedientiae: est
enim excellentia praecipientis ratio causalis inobedientiae,
ut in qu. prate., art. 2, ad 4, dixit Auctor. Aut intelligatur
de ratione formali inobedientiae qua constituitur in hoc
quod est esse peccatum contra Deum: iuxta ibidem a
nobis explanata. Et licet uterque sensus in idem deducat,
sensus tamen formalis est, etc.

II. Declaranda occurrit deinde littera, quia obscura ap-
paret. Scito ergo quod littera ab illo loco. *Sic ergo oportet secundum diversos inobedientiae gradus*, incipit appli-
care ad propositum, et tres uut quatuor comparationes
facere. Prima est inter inobedientiam Dei, et peccatum
contra hominem seclusa Dei inobedientia: verbi gratia, in-
ter peccatum quo quis contemnit praeceptum Dei, et pec-
catum quo quis offendit proximum adulterio, homicidio,
furto, etc. Et in hac comparatione dicitur quod inobedien-
tii Dei est gravius peccatum.

Secunda est inter inobedientiam Dei, et peccatum contra
proximum inclusa inobedientia Dei. Et in hac compara-
tione dicitur quod adhuc inobedientia esset gravius pec-
catum: si *tamen in aliquo polion* quam sit offensa illa
proximi, *praeceptum Dei contemneret*.

Tertia est inter peccatum quo contemnitur praecipiens,
et peccatum quo contemnitur praeceptum. Et haec quia
tractatur inter hominem et suum praeceptum, et similiter
inter Deum et suum praeceptum, ideo quatuor dici pos-
sunt comparationes. Una tamen est formaliter haec tertia.
Et in ea dicitur quod gravius est peccatum quo contemnitur
homo praecipiens, puta despectus superioris, quam inobe-
dientia. Et similiter gravior est blasphemio. qua contemni-
tur Deus, quam inobedientia prcceptorum eius: et hoc,
etiam seclusa a peccato blasphemiac *inobedientia*, hoc est,
contemptu praecepti

Hic est sensus litterae. Elsie diversi gradus inobedien-
tiae diversis aliorum peccatorum gradibus sunt comparati,
ut littera applicando proposuit. Et hinc patet quibus pec-
catis quae inobedientia est gravior, et quibus non.

III Ratio primae comparationis est quii, per se loquendo,
totum genus peccatorum in Deum excedit totum genus
peccatorum in proximum, ceteris paribus; inobedientia au-
tem Dei formaliter est peccatum in Deum ut patet dis-
tinguendo peccatu aut in Deum, aut in se, aut proximum.
Haec enim distinctio in praecedenti Libro reliquis prae-
lata est. Et peccatum tam in se quam in proximum con-
stat comprehendi sub peccato in hominem. Quod minus
grave quam inobedientiam Dei esse littera dicit.

Ratio secundae comparationis est inaequalius rerum
praeceptarum Ut, si quis peccet in proximum furto, con-
temnendo divinum praeceptum, et alter, inobediens quo-
que Deo, periuret: quia praeceptum periurii potius est
praecepto furti, peior at ista inobedientia quam peccatum
in proximum cum inobedientia divina.

Ratio vero tertiae comparationi* aperta est in littera: quia
praecipiens longe maius quid est quam suum praeceptum.

Er memento intelligere terminos formalifer: scilicet de
inobedientia formalitr. Quae solum est cum quis ideo
transgreditur ut faciat contra praeceptum: ut prius* di-
ctum est. et in littera habes.

'Qe.tx1u.4n4.

coaeS'iiiL

QUAESTIO CENTESIMASEXTA

DE GRATIA SIVE GRATITUDINE

I

IN SEX ARTICULOS DIVISA

* Cf. qu. uni,
lofroJ.
.. Qu. cru.

Deinde considerandum est du gratia sive gra-
litudine *, et ingratitude

Circa gratiam autem quaeruntur sex.

Primo: utrum gratia sit virtus specialis ab aliis
distincta.

Secundo: quis tenetur l ad maiores gratia-
rum actiones Deo, utrum innocens vel poe-
nitens.

Tertio: utrum semper teneatur homo ad gra-
tias humanis beneficiis ? reddendas.

Quarto: utrum retributio gratiarum sit diffe-
renda.

Quinto: utrum sit mensuranda secundum ac-
ceptum beneficium, vel secundum dantis af-
fectum.

Sexto: utrum oporteat aliquid maius rependere.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM GRATIA SIT VIRTUS SPECIALIS AB ALIIS DISTINCTA

I* Il**', qu. LX, «rt. 3.

D PRIMUM SIC PROCEDITUR. VidclUT quod
gratia non sit virtus specialis ab aliis
distincta. Maxima enim beneficia a Duo
a parentibus accepimus. Sed honor
quem Deo retribuimus. pertinet ad virtutem re-
ligionis: honor autem quem retribuimus paren-
tibus, pertinet ad virtutem pietatis. Ergo gratia
sive gratitudo non est virtus ab aliis distincta.

2. Praeterea, retributio proportionalis perti-
net ad iustitiam comminativam: ut patet per
Philosophum, in V *Ethic*, Sed *gratiae redditui-
tur ut retributio sit*. ut ibidem dicitur. Ergo red-
ditio gratiarum, quod 7 pertinet ad gratitudinem,
est actus iustitiae. Non ergo gratitudo est spe-
cialis virtus ab aliis distincta.

3. Praeterea, recompensatio requiritur ad ami-
citiam conservandam: ut patet per Philosophum,
io VIII ♦ ct IX ** *Elhic*. Sed amicitia se habet
ad omnes virtutes, propter quas homo amatur.
Ergo gratia sive gratitudo, ad quam pertinet re-
compensare beneficia, non est specialis virtus.

^ed contra est quod Tullius * ponit gratiam
specialem iustitiae partem.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, secundum diversas causas ex quibus aliquid
debetur, necesse est diversificari debiti reddendi
rationem: ita tamen quod semper in maiori illud
quod minus est continetur. In Deo autem primo
ct principaliter invenitur causa debiti: eo quod
ipse est primum principium omnium bonorum
nostrorum. Secundario autem, in patre, quod *
est proximum nostrae generationis ct disciplinae
principium. Tertio autem, in persona quae digni-
tate praecellit, ex qua communia beneficia pro-
cedunt. Quarto autem, in aliquo benefactore a

quo aliqua particularia et privata beneficia per-
cepimus, pro quibus particulariter ei obligamur.
Quia ergo non quidquid debemus Deo vel patri
vel personae dignitate praecellenti, debemus ali-
cui benefactorum a quo aliquod particulare be-
neficium recepimus; inde est quod post religio-
nem, qua debitum cultum Deo impendimus; ct
pietatem, qua colimus parentes; et observantiam,
qua colimus personas dignitate praecellentes; est
gratia sive gratitudo, quae benefactoribus gra-
tiam récompensai. Et distinguitur a praemissis
virtutibus ♦ sicut quaelibet* posteriorum distin-
guitur a priori, quasi ab eo deficiens.

Ad primum ergo dicendum quod sicut religio est
quaedam superexcellens pietas, ita est etiam quae-
dam excellens gratia seu gratitudo. Unde et gra-
tiarum actio ad Deum supra * posita est inter ea
quae ad religionem pertinent.

Ad secundum dicendum quod retributio propor-
tionalis pertinet ad iustitiam commutativam quan-
do attenditur secundum debitum legale: puta si
pacto firmetur ut tantum pro tanto retribuatur.
Sed ad virtutem gratiae sive gratitudinis pertinet
retributio quae iit cx solo debito honestatis, quam
scilicet aliquis sponte facit Unde gratitudo est
minus grata si sit coacta: ut Seneca dicit, in
libro *de Beneficiis* *.

Ad tertium dicendum quod cum vera amicitia
supra virtutem fundetur, quidquid est virtuti con-
trarium in amico est amicitiae impeditivum, et
quidquid est vinuosum est amicitiae provocati-
vum. Et secundum hoc, per recompensationem
beneficiorum amicitia conservatur; quamvis re-
compensatio beneficiorum specialiter ad virtutem
gratitudinis pertineat.

a) tenetur.- teneatur PDHj.

£) humanis beneficiis. - pro (om. c4. a) beneficiis humanis Pa.

γ) quod. - quae PADGHIK. Hinc sigla K deiprut Vaticanum 745.

0) quod. - qui HI, quia P.

O quaelibet. - quodlibet PH; pm posteriorum, posterius li.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM MAGIS TENEATUR AD GRATIAS REDDENDAS DEO INNOCENS QUAM POENITENS

IV Sent., diit. un, qu. i, *rt. 2, qu* 3.

secundum sic proceditur. Videtur quod teneatur ad gratias reddendas Deo innocens quam poenitens. Quanto aliquis maius donum percepit a Deo. tanto magis ad gratiarum actiones tenetur. Sed maius est donum innocentiae quam iustitiae restitutae. Ergo videtur quod magis teneatur ad gratiarum actionem innocens quam poenitens.

2. Praeterea, sicut benefactori debetur gratiarum actio, ita el dilectio. Sed Augustinus dicit, in II *Confess.* *: *Quis hominum, suam cogitans infirmitatem, audet viribus suis tribuere castitatem atque innocentiam suam, ut minus amet te, quasi minus fuerit ei necessaria misericordia tua donans 3 peccata conversis ad te?* El postea subdit: *Et ideo tantundem, immo amplius te diligit: quia per quem me videt tantis peccatorum meorum languoribus exui, per eum se videt tantis peccatorum languoribus non implicari.* Ergo etiam magis tenetur ad gratiam reddendam innocens quam poenitens.

3. Praeterea, quanto gratuitum beneficium est magis continuatum, tanto maior pro eo debetur gratiarum actio. Sed m innocente P magis continuatur divinae gratiae beneficium quam in pocnilentc. Dicit enim Augustinus, ibidem: *Gratiae tuae deputo, ct misericordiae tuae, quod peccata mea tanquam glaciem solvisti. Gratiae tuae deputo et quaecumque non feci mala: quid enim non facere potui? Et omnia mihi dimissa esse fateor, et quae mea sponte feci mala, et quae te*

duce non feci. Ergo magis tenetur ad gratiarum actionem * innocens quam poenitens.

Sed contra est quod dicitur Luc. vu ♦ *Cui* · vm. « 4l; *plus dimittitur, plus diligit.* Ergo, eadem ratione, plus tenetur ad gratiarum actiones.

Respondeo dicendum quod actio gratiarum in accipiente respicit gratiam dantis. Unde ubi est maior gratia cx parte dantis, ibi requiritur maior gratiarum actio cx parte recipientis. Gratia autem est quod * gratis datur. Unde dupliciter potest esse ex parte dantis maior gratia. Uno modo, cx quantitate dati. Et hoc modo, innocens tenetur ad maiores gratiarum actiones: quia maius donum ei datur a Deo el magis continuatum. ceteris paribus, absolute loquendo.

Alio modo potest dici maior gratia quia magis datur gratis. El secundum hoc, magis tenetur ad gratiarum actiones poenitens quam innocens: quia magis gratis datur illud quod ei datur a Deo; cum enim esset dignus poena, datur ei gratia. El sic, liccl illud donum quod datur innocenti sit. absolute consideratum, maius; tamen donum quod datur poenitenti est maius m comparatione ad ipsum: sicut etiam panum donum pauperi datum ei csl maius quam diviti magnum. Et quia actus circa singularia sunt, in his quae agenda sunt magis consideratur quod csl hic vel nunc tale, quam quod est simpliciter tale: sicut Philosophus dicit, in III *Ethic.* *, de voluntario et involuntario.

Et per hoc patet responsio ad obiccta.

e) donans. – donas flHGSE, domas pEK, demat Λ, ut demat L, fW enndonaa P.
J) m innocente. – innocente H. innocentiae EFpAK.

γ) aehoaem. – actionci PDGHI–.
à) quod.– quae BCHKLsAG, ^uia P. om. F.

Commentaria Cardinalis Caietani

Omisso primo articulo quaestionis ccnlesimaesextae, in titulo secundi articuli, adverte quod non est quaestio dc quocumque beneficio praestito innocenti ct poenitenti: sed de ipso beneficio innocentiae ct poenitentiae, quis eorum teneatur ad maiores gratias, innocens pro innocentia, an poenitens pro poenitentia.

In corpore articuli eiusdem, adverte quod donum innocentiae dicitur in littera donum maius secundum se quam poenitentiae *ceteris paribus*, in hoc sensu, quod si iustitia innocentis est, verbi gratia, ut quatuor, ct iustitia pnenitentis est etiam ut quatuor: ct sola differenda inter istos est quin illu est iustitia innocens, ista poenitens: tunc recte fit comparatio inter innocentem ct pocnitentem *ceteris paribus*. Nam si iustitia innocens, seclusa ratione innocentiae, esset ut decem, ct poenitens ut quatuor, aut c converso, puerilis esset comparatio. Cum ergo dicitur quod donum quod datur innocenti est absolute maius ceteris paribus, sensus est quod ipsa innocentia maius est bonum secundum sc quam poenitentia: et quod donum par maius est secundum sc adiunctani innocentiae, quam adiunctum poenitentiae.

II. In corpore eiusdem secundi articuli dubium nccurrit *primo* ♦. quia non videtur verum quod donum inno-

centiae sit maius absolute Tum quia innocentia negationem olfensae importat. Negatio autem non auget bonitatem ei: licet quandoque sit illius conditio.

Turn quia, ut dicitur in I *Ethic.* ·. albedo decem dierum non est perfectior albedinc unius dici. Ac per hoc, innocentia, quae nihil aliud formalitcr dicit quam continuitatem in non offendendo, non est maius bonum quam iustitia aequalis restituta.

III. Dubium occurrit *secundo* ·, quia non videtur verum ' & ' quod datum poenitenti sit maius huic quam datum innocenti. Tum quin exemplum litterae non est simile. Quoniam comparat modicum et magnum datum pauperi ct datum diviti, pmcsuppoiito quod iste sit pauper ct ille dives. Praesens enim quaestio, licet praesupponat quod poenitens fuerit peccator, non tamen pniesupponit quod alter sit innocens ct aliquid magnum ei detur sed de ipso dono quo constituitur innocens, quaerit. Et esset simile si diceretur quod maius est modicum quod datur pauperi quam ditare aliquem. Et tunc hoc negaretur: quia plus tenetur regi ditatus a rege a nativitate sua, quam alius pauperculus sublevatus a necessitatibus suis.

Tum quin in beneficiis supervenientibus meritis vel demeritis personarum, locum habet comparatio quid maius

in sc, vel huic. Sed in beneficiis constitutivis ipsarum personarum in bonitate, supposita aequalitate naturae, non habet locum huiusmodi distinctio: quin quantum est donum in se, tantum est huic cui datur, quem constituit bonum. Ac per hoc, cum innocentia constituat innocentem, quantum donum est innocentia secundum sc, tantum donum est huic qui est innocens. Et consequenter, quia maius donum est in sc, ut in littera dicitur: ergo maius donum est etiam huic. Cuius oppositum in littera dicitur.

IV. Dubium *tertio* * occurrit, quia magnitudines duae doni quae in littera explicantur, scilicet secundum se vel secundum proportionem ad cum cui datur, sunt diversarum rationum: ac per hoc, iunctuc simul non faciunt maius, sed multiplex; sicut longitudo et latitudo non faciunt maius, sed multiplex quantum. Et secundum hoc, donum pocnitentis, habens duas magnitudines, unam quia est in sc alius cuius bonitatis, ct in hac exceditur a dono innocentiae; ct alteram cx proportionem ad cum cui datur, quia datur inimico, qui deberet puniri, et in hac excellit innocentiam, quia innocentia hanc magnitudinem non habet (sicut superficies parvissima excedit lineam quantumcumque magnam, quia habet latitudinem, qua linea caret): – secundum hoc, inquam, non deberet concludi quod donum poenitentis est maius, sed quod est pluribus modis bonum quam donum innocentiae. Et consequenter in processu litterae committitur sophisma figurae dictionis, mutando *multa* in *maius*.

V. Dubium *quarto* · est quia, dato quod istac duae magnitudines iunctae simul faciant maius, non apparet, nec probatur, quod in proposito illa una magnitudo innocentiae excedatur ab utraque simul iuncta in dono poenitentiae. Non enim apparet ratio quare iustitia ut quatuor, verbi gratia, data utrique. scilicet innocenti ct poenitenti, sit maius beneficium quia data demerenti quam quia data ad praeservandum ne demereatur: haec enim conditio videtur magis beneficium animum concedentis ostendere. In cuius signum, dicimus quod maius beneficium concessum fuit Beatae Virgini si praeservatn est a peccato originali, quam si mundata est ab illo. Oporteret namque in littera probari quod iste modus dandi, scilicet magis gratis, sit tantae excellentiae quod excedat illam maiorem bonitatem quam habet innocentia in se.

VI. Dubium *quinto* · est. quia cx ratione litterae, videlicet, *In his quae agenda sunt, pensandum est magis id quod est lue et nunc quam quod absolute convenit*, non habetur intentum Auctoris; nec similitudo ex HI *Ethic*, est ad propositum. Quoniam pensando innocentiam in rerum natura in hoc singulari, puta in Adam, positam; ct in eodem iustitiam restitutam per poenitentiam, ceteris paribus: fit consideratio ct iudicium utriusque hic et nunc, ct respectu huius; et non fit de uno secundum sc, et dc altero consideratis omnibus circumstantiis actualiter concurrentibus, ut dc voluntario ct involuntario in 111 *Ethic*, fit. Est ergo vitium acquivocationis in littera dc ly *secundum se* seu *in se*, ut capitur in proposito, ct ut capitur in III *Ethic*, Nam in 111 *Ethic*, capitur *secundum se*, hoc est, *non consideratis circumstantiis actualiter tunc intervenientibus*: hic vero capitur *secundum se* ut distinguitur contra *secundum quid*; nam quod non est maius nisi huic, non est maius nisi secundum quid.

VII. Dubium *sexto* ♦ principale est. quia falsa videtur conclusio huius articuli, videlicet: *Poenitens tenetur ad maiores gratias quam innocens, ceteris paribus*. Quoniam innocentia est melior, ct magis dilecta a Deo: ut in Prima Parte, qu. xx, art. 4, ad 4, Auctor dixit. Ac per hoc, constituit hunc hominem meliorem ct magis dilectum a Deo quam poenitens sit (alioquin effectus formalis separaretur a forma, si bonitas melior non constitueret meliorem habentem), et consequenter magis ad gratiarum actiones obligatum: tanto namque magis quis gratias agere debet, quanto melior est factus a Deo. Et sic littera istius articuli concludens quod, omnibus consideratis, poenitens magis tenetur quam innocens, non permanet solida. Quoniam, omnibus consideratis, innocens actualiter est melior ct magis dilectus a Deo, et supra pocnitentem in universo lo-

candus: ac per hoc, ad maiores gratias tenetur quam poenitens.

Et confirmatur. Quin Auctor in III *Sent.*, dist. xxxii, art. 5, qu. 2, ad 3, dicit quod liberare inimicum, *quamvis sit maius respectu illius qui liberatur, non tamen est maius simpliciter*. Cuius oppositum hic concluditur.

VI11. Ad evidentiam horum, sciendum est quod innocentia et poenitentia sc habent sicut sanitas non interrupta ct sanitas reparata. Et ceteris paribus sumptae, puta quod tanto sit sanitas reparatu in isto quanta est sanitas in altero conservatu, possunt dupliciter considerari: primo, ut sunt in genere bonorum; secundo, ut sunt in genere donorum seu beneficiorum. Si primo modo sumantur, sic innocentia excellit: ct importat dignitatem irrecuperabilem, sicut virginitas. Unde quantumcumque peccator resurgat per poenitentiam ad tantam vel maiorem caritatem, nunquam tamen resurget ad tantam dignitatem. Et propter istam dignitatem, innocentia constituit hunc hominem meliorem ct magis dilectum Deo.

Si autem considerentur secundo modo, sic dico duo. Primo, quod poenitentia simpliciter excellit: quia est maius donum quam innocentia. Secundo, quod innocentia est maius dotium m sc. Haec sic manifestantur.

Donum dupliciter, ut in littera distinguitur, dicitur magnum. Vel secundum quantitatem rei quae datur. Et sic innocentia est maius donum. Et propterea dictum est quod est maius donum in se. Nam. consideratis duabus quantitatibus. scilicet boni innocentiae et boni poenitentiae, maior est quantitas innocentiae quam poenitentiae: sicut, comparatis virginitate ct castitate viduali, maior invenitur virginitas. Propter quod in littera dicitur quod est *maius donum et magis continuatum*. – Vel secundum quantitatem proportionalem: referendo scilicet donum poenitentiae huic supposito male merito dc Deo, ct donum innocentiae illi alteri supposito non male merito. Et sic maius donum invenitur poenitentia quam innocentia: quia poenitentia est maius donum huic quam sit donum innocentiae illi, ut in litterae exemplo manifestatur.

Et quoniam esse maius donum proponionaliter constituit maius donum simpliciter, sicut eleemosyna vel oblatio maior proponionaliter, cx Domini sententia, est maior simpliciter. ut patet de vetula. Lue. xxt ·, dc qua dixit Dominus quod *plus omnibus obtulit*: ideo poenitentia dicitur simpliciter donum maius. Simile namque est in proposito: nisi quod ibi est sermo dc quantitate proportionali respectu dantis, hic vero respectu recipientis. Sed hoc non variat veritatem intentam. Nam sicut in illis oblationibus, si comparemus duo minuta et argentum oblatum ab aliis secundum suas quantitates, sic constat quod alii plus dederunt quam vidua; sed si spectemus ad proportionem hinc et inde, videbis quod minutum fuit plus viduae quam argentum alteri; ct quia vidua obtulit plus sibi quam quicumque alius sibi, iudicatur a Domino simpliciter quod plus omnibus obtulit: ita in proposito, ut iam dictum est, si ad poenitentiam el innocentiam respiciamus quantae sint, maior invenitur innocentia; sed si spectemus ad proportionem horum donorum nd cos quibus dantur, sic, cum plus sit poenitentiae donum huic male merito dc Deo quam innocentiae illi; ideo simpliciter concludendum est quod poenitentiae donum est maius. El quia gratiarum actio directe respondet quantitati doni quatenus donum est. ideo concluditur quod, simpliciter loquendo, poenitens plus tenetur ad gratiarum actiones. Haec est intentio litterae: el ut singulis dubiis respondendo patebit, huc omnia tendunt.

IX. Ad primum ergo dubium* dicitur quod innocentia non est negatio: sed dignitas est negationem interruptionis exigens. Et ideo bonitatem auget.

Ad obiectionem autem ex I *Ethic.*, dicitur quod licet sanitas decem dierum non sit maior sanitas intensive, ut Aristoteles ibi intendit, est tamen maius bonum quoniam sanitas unius dici. Duratio namque el non-interruptio, licet non augeam rationem specificam formae, culus sunt extraneae conditiones, augent tamen rationem transcendentem sub qua comprehenduntur: duratio namque est quaedam

• (J. nam «».

* O. num. xii.

* Cf. nom. un.

• Cf. num. xi».

·v<η.1»«.

bonitas, ct quoddain donum, ac magnum beneficium. Et propterea augent rationem boni, ct doni, nc beneficii. Et ideo sanitas ut quatuor conservatu, licet non ait maior sanitas quam aequalis sanitas restaurata, est tamen maius donum, cx hoc ipso quod est maior extensive extensione duration!». Et simile est dc innocentia, quae continuatio- nem sanitatis animae importat: quod videlicet est maius bonum simpliciter qunm poenitentia, et est maius donum in se quam poenitentia in se.

• Sub. iiii.

X. Ad secundum vero dubium · dicitur quod datum pocnienti esse maius huic quam datum innocenti. dare patet. Et ad primam objectionem dicitur quod exem- plum litterae currit. Nam sicut in exemplo sunt duo data, videlicet parvum et magnum, et duae personae quibus datur, videlicet pauper ct dives: ita in proposito sunt duo data, videlicet poenitentia, quae est ut parvum quid, et innocentia, quae est quid magnum, ct praesupponuntur duae personae, videlicet male merita dc Deo, quae est ut pauper, et non male merita, quae est ut dives. Datur nam- que innocentia simpliciter absolute praesuppositae, or- dine naturae saltem, personae non male meritae, utpote quae nunquam offendisse supponitur, quae sola est susce- ptive doni innocentiae totalis . – quod dico propter inno- centiam secundum partem. scilicet a peccato actuali tan- tum: in quo sensu appellamus Innocentes parvulo* occisos ab Herode in Christi nativitate.

Ad secundam vero obicctionem dicitur quod ntrumque horum beneficiorum est superveniens, non meritis ct de- meritis, sed demeritis ct non-demeritis personarum. Et haec distinctio personarum secundum demeritum vel non-demc- ritum sufficit ad distinguendum in beneficiis magnitudinem in se vel huic. Et sic est in proposito, ut putet cx dictis. Unde falsum est quod quanto maius est in se quam aliud in se, tanto maius est huic quam aliud illi alteri.

• Nia. i*.

XI. Ad tertium dubium · dicitur quod aliud est esse magnitudines diversarum rationum, ut sunt linea cl super- ficies: et aliud est magnitudines attendi secundum diversa, ut si magnitudo caloris attendatur secundum sublectum, vel secundum agens. Et in proposita dune magnitudines, scilicet rei in se ct in comparatione ad alterum, non sunt diversarum rationum sic: sed attenduntur secundum di- versa, scilicet secundum quantitatem suum, et secundum proportionem ad alterum. Et una istarum superveniens alteri facit maius vel minus. Ducatus enim aureus secun- dum se est quoddim bonum utile parvae quantitatis: re- latus autem ud pauperem mendicum fit dc parvo magnum, et forte maximum bonum utile illi; relatus nutem ad re- gem, pro nihilo habetur. Nullus ergo est error si parvum in se donum magnum dicitur relatum ad male meritum dc Deo. – Nec est verum quod donum innocentiae nul- lam habeat magnitudinem relatum ad cum cui datur: quo- niam gratis datur huic; ac per hoc, habet duas magnitu- dines, alteram in se, secundum qunm c*t tantae bonitatis; alteram in proportionem ad cum cui datur pro quanto gratis et non cx debito datur illi cui datur.

Nullum igitur sophisma in Littera committitur, nec mu- tatur *maius* in *multa*, aut c converso: sed quantum pro- portionatum sic uni comparatur quanto sic proportionate alteri in ratione doni, quod eorum maius.

XII. Ad quartum dubium * dicitur quod falsa est ima- ginatio in argumento, dum quaerit quod magnitudo inno- centiae absolute debeat excedi ab utraque simul iuncta magnitudine poenitentiae. Non versatur hoc in quaestione: ut patet in exemplo allato de oblatione viduae ♦. Nam cum dicitur quod vidua plus obtulit quam alii, non compara- mus utramque quantitatem oblationis viduae quantitati ab- solute pecuniae oblatae ab aliis, sed utrimque unius utri- que alterius, ut una informatur altera; hoc est, quimtitate minuti ut substernitur relationi ad viduam, quantitati aurei ut substat relationi ad divitem: ut patet cx verbis Domini, Lue. xxi ♦; reddit enim rationem quare vidua ob- tulit plus, quia obtulit sibi necessarium, alii autem minus, quia sibi superfluum obtulerunt ; ubi apparet quod quan- titas excessa est quantitas aurei non absolute sumpta, sed ut relata est relatione superflui ad dantem. Et sic in pro-

* N-a nu.

posito donum innocentiae non absolute, sed relatum ad cum cui datur, dicitur excedi 0 dono poenitentiae non ab- solute, sed relato ad male meritum dc Deo, cui datur. Et hoc est verum.

Nec obstat exemplum dc praesenatione Beatae Virginis. Tum quia persona illa cui donum praeservationis con- cessum secundum aliquos fuit, erat obnoxia peccato ex vi carnis suae per propagationem immediate genitae. Et consequenter donum tale fuit etiam redemptivum ct li- bcnitivum personae ac per hoc, cx conditione miserabili personae donum illud redditur maius quam in ic sit. Non sic autem in innocentia accidit, ubi persona non suppo- nitur obnoxia peccato, quamvis potens peccare. – Tum quia in casu illo diceretur quod Beata Virgo accepisset maius beneficium secundum quantitatem beneficii, sed non maius sibi, ha quod, mundata a peccato, recepit maius sibi : praeservata autem, recepisset maius non sibi, sed ab- solute; ct ideo fuisset melior, dignior ct magis dilecta n Deo.

XIII. Ad quintum dubium · dicitur quod nulla inter- · Nuo n. venit nequivocatio, sed eodem modo sumitur hic *secun- dum se*, ct sumitur in HI *Ethic*. Est enim sensus litterae quod dona innocentiae ct poenitentiae comparantur dupli- citer. Uno modo, secundum se, hoc est nuda, secundum id tantum quod sunt. Et sic donum innocentiae invenitur maius. Et quod convenit alicui hoc modo, vpeatur in III *Ethic*, convenire illi *absolute*. – Alio modo, prout actua- lité! in rerum natura exercentur, hoc est ut sunt vestita tali relatione *cu proportionem ad talem personam vel finem. Et sic donum poenitentiae invenitur maius. Quoniam su- mendo cx una parte donum innocentiae vestitum propor- tione ad cum cui datur, cx alia parte donum poenitentiae vestitum proportionem ad cum cui datur, invenitur quod donum poenitentiae est maius huic quam donum inno- centiae illi: quia maius est male merito donum caritatis ut quatuor quam non male merito idem donum cum digni- tate innocentiae; quoniam ille est in contraria dispositione ad tale donum, iste non. Et quoniam hoc esse maius do- num huic quam illud ilii est esse maius donum conside- ratis donis prout sunt actualitcr in actu exercito vestita suis relationibus ad singularia, ideo concluditur donum poenitentiae esse maius simpliciter loquendo. Et quia quod convenit alicui hoc modo distinguitur in HI *Ethic*, contra id quod convenit ei absolute considerato, ideo optimus est processus litterae.

XIV. Ad sextum dubium ·, quod est principale, dicitur · quod verum est quod innocens, ceteris paribus, est nugis dilectus a Deo, ct melior, et in superiori sede locandus, et habet maius bonum a Deo quam pocnitcn», ct maius donum secundum se quam pocnitens: sed quia habet mi- nus donum sibi, ideo minus tenetur ad gratiarum actiones qunm pocnitens. Ita quod penes aliud attenditur quantitas vinculi ad gratiarum actiones, et penes aliud quantitas bo- nitatis ct dilectionis Dei in istis, scilicet innocente et poc- nitente. Nam quantitas bonitatis ct dilectionis Dei attendi- tur pene* magnitudinem rei quam in se habet : ille enim est mclior qui maiorem habet bonitatem, ct idem magis di- ligitur n Deo. Sed quantitas gratitudinis attenditur penes magnitudinem doni relati ad cum cui datur: ille enim te- netur esse plus gratus qui plus sibi recipit. Et quia ma- gnitudo ista, in proportionem consistens, crescit cx demerito personae cui datur; ideo non est mirandum si minus bo- nus magis tenetur ad gratiarum actiones. Cuius signum ma- nifestum est quod quanto quis ad aequalem caritatem cx peiore statu resurgit, tanto maius donum redpir. ct tanto magis tenetur ad gratiarum actiones, et non tamen pro- pterea est melior.

Notanter autem dixi, *in istis*. Quia simpliciter loquendo, quanto quis est melior, tanto magis tenetur ad gratiarum actiones Deo, a quo est omne bonum. Sed in istis, scili- cct pocnitentc et innocente, invenitur aliter per aeddens. seu ratione materiae quia scilicet poenitentiae donum au- getur cx demerito personae cui datur. Et propterea Auctor specialem quaestionem movit dc gratitudinc maiore inter istos. Et hinc patet quod bona fuerit distinctio praeposita · ‘ N”““ . *ul

de his quae dantur ut sunt in genere bonorum, vel ut sunt in genere donorum.

Non ergo contradicunt sibi invicem dicta Auctoris. Sed alibi docuit innocentem simpliciter esse meliorem et magis dilectum quam poenitentem, ceteris paribus: hic vero docet poenitentem recipere maius donum simpliciter, et plus reneri ad gratiarum actiones Deo. Quae stare simul putet. Et propterea nomine *doni* hic Auctorem usum fuisse perspice. Et vide quam doctior scipso Auctor fuerit hic quam in IV *Sent.*, dist. xxn, qu. 1, art. 2. qu. 2, ubi adhuc non penetraverat poenitentiam esse simpliciter maius donum poenitenti quam innocentiam huic.

Cum his tamen intelligit quod, proprie et exacte loquendo, innocens tenetur minus ad gratiarum actionem, sic tamen quod tenetur ad maiores gratias agendas; poenitens vero sic tenetur magis ad gratiarum actionem quod tamen non tenetur ad maiores gratias agendas: ut sic ex parte benediciati modus vinculi respondeat modo dandi ex parte dantis; et quantitas gratiarum respondeat quantitati rei datae a donante. Patet namque in littera quod secundum haec duo magnificatur gratia donantis: et quod poenitenti magis gratis datur, innocenti vero maior gratia datur.

.pF. *

A

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM HOMO TENEATUR AD GRATIARUM ACTIONES OMNI HOMINI BENEFACIENTI

tertium sic proceditur. Videtur quod non liceatur gratiarum actiones omni homini benefacienti. Potest enim aliquis sibi ipsi benefacere, sicut et sibi ipsi nocere: secundum illud *Eccli.* XIV*: *Qui sibi nequam est. cui alii bonus erit?* Sed homo sibi ipsi non potest gratias agere: quia gratiarum actio videtur transire ab uno in alterum. Ergo non omni benefactori debetur gratiarum actio.

2. Praeterea, gratiarum actio est quaedam gratiae recompensatio. Sed aliqua beneficia non cum gratia dantur: sed magis cum contumelia, et tarditate vel tristitia. Ergo non semper benefactori sunt gratiae reddendae.

3. Praeterea, nulli debetur gratiarum actio ex eo quod suam utilitatem procurat. Sed quandoque aliqui aliqua beneficia dant propter suam utilitatem. Ergo eis non debetur gratiarum actio.

4. Praeterea. Servo non debetur gratiarum actio: quia ipsum quod est. domini est. Sed quandoque contingit servum in dominum beneficium esse. Ergo non omni benefactori debetur gratiarum actio.

5. Praeterea, nullus tenetur ad id quod facere non potest honeste et utiliter. Sed quandoque contingit quod ille qui beneficium tribuit est in statu magnae felicitatis, cui inutiliter aliquid recompensaretur pro suscepto beneficio. Quandoque etiam contingit quod benefactor mutatur de virtute in vitium: et sic videtur quod ei honeste recompensari non potest. Quandoque etiam ille qui accipit beneficium pauper est. et omnino recompensare non potest. Ergo videtur quod non semper teneatur homo ad gratiarum recompensationem.

6. Praeterea, nullus debet pro alio facere quod ei non expedit, sed est ei nocivum. Sed quandoque contingit quod recompensatio beneficii est nociva vel inutilis ei cui recompensatur. Ergo non semper est beneficium recompensandum per gratiarum actionem.

Sed contra est quod dicitur *1 ad Thess.* ult.*: *In omnibus gratias agite.*

Respondeo dicendum quod omnis effectus naturaliter ad suam causam convertitur. Unde Dionysius dicit, in cap. *de Div. Nom.* quod Deus omnia in se convertit, tanquam omnium causa: semper enim oportet quod effectus ordinetur ad finem agentis. Manifestum est autem quod benefactor, inquantum huiusmodi, est causa benediciati. Et ideo naturalis ordo requirit ut ille qui suscipit beneficium, per gratiarum recompensationem convertatur ad benefactorem, secundum modum utriusque. Et sicut de patre supra dictum est, benefactori quidem, inquantum huiusmodi, debetur honor et reverentia, eo quod habet rationem principii: sed per accidens debetur ei subventio vel sustentatio, si indigeat.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Seneca dicit, in *V de Benefic.* *sicut non est liberalis qui sibi donat, nec clemens qui sibi ignoscit, nec misericos qui malis suis tangitur, sed qui aliis: ita etiam nemo sibi ipsi beneficium dat. sed naturae suae paret, quae movet ad refutanda nociva et ad appetenda proficua.* Unde in his quae sunt ad seipsum non habet locum gratitudo et ingratitudo: non enim potest homo sibi aliquid denegare nisi sibi retinendo. – Metaphorice tamen illa quae ad alterum proprie dicuntur, accipiuntur in his quae sunt ad seipsum, sicut de iustitia Philosophus dicit, in *V Ethic.* *: inquantum scilicet accipiuntur diversae partes hominis sicut diversae personae.

Ad secundum dicendum quod boni animi est ut magis attendat ad bonum quam ad malum. Et ideo si aliquis beneficium dedit non eo modo quo debuit, non omnino debet recipiens a gratiarum actione cessare. Minus tamen quam si modo debito praestitisset, quia etiam beneficium minus est: quia, ut Seneca dicit, in *II de Benefic.* *multum celeritas fecit, multum abstulit mora.*

Ad tertium dicendum quod, sicut Seneca dicit, in *VI de Benefic.* *multum interest utrum aliquid.*

«) cum. – amni BEFHLpAK.
) benefactori. – beneficiorum ABEMII.pCK.
y) beneficium este. – beneficium esse BF, benefactorem eue D, beneficium facere vd beneficium (beneficium P) esse Iα.
8) Quandoque. – Quando BFIlpDKaG, om. pG. – Pro accipit, accepit Pa.

<) Then. – Cb/ou. ABI Mill pCK.
{) suscipit. – suscepit P.
η) honor. – Om. BF.
0) attendat, – attendatur PH.
i) omnino. – ideo PL.

etc lo-
ionem,
; poe-
1 quod
flic cx
indi cx
intitiiti
iccup-
l poc-
gratin

It.*: -vβ^

na-
Dio-
)eus *
jsa: *
jtur
uod
be-
ille
)m-
un-
a ♦ · °» XI-
us-
lod
de-
i.
jca
qui ·
ni-
ita
•ae
et
int
ra-
ie-
en
in-
tia
Cl- kî: *»«
:Ut

1st
io
fl-
si
m
* · œp. λ
?

it,
.. · c^ð- «»· «M-

quis beneficium nobis det sua causa, an sua et nostra. Ille qui totus ad se spectat, el nobis prodesl quia aliter » sibi prodesse non potest, eo mihi loco habendus videtur quo qui pecori suo pabulum prospicit. Si me m consortium admisit, si duos cogitavit, ingratus sum et iniustus nisi gaudeo hoc illi profuisse quod proderat mihi. Summae malignitatis est non vocare beneficium nisi quod dantem aliquo incommodo afficit.

Ad quartum dicendum quod, sicut Seneca dicit, in III *de Benefic.* *quandiu servus praestat quod a servo exigì solet, ministerium est: ubi plus quam a serro nccesse \ beneficium est. Ubi enim in affectum amici transit, incipit vocari beneficium.* Et ideo etiam servis ultra debitum laciენტibus gratiae sunt habendae.

Ad quintum dicendum quod etiam pauper ingratus non est st faciat quod possit: sicut enim beneficium magis in allectu consistit quam in effectu, ita etiam et recompensatio magis in affectu consistit. Unde Seneca dicit, in II *de Benefic.* *: *Qui grate beneficium accipit, primam eius pensionem solvit. Quam μ grate autem ad nos beneficia pervenerint, indicemus effusis affectibus: quod non ipso tantum audiente, sed ubique testemur.*

Et cx hoc patet quod quantumcunque in felicitate existent! potest recompensatio beneficii fieri pcr exhibitionem reverentiae et honoris. Unde Philosophus dicit, in VIII *Ethic.* ♦ quod *super-excellentì quidem debet' Jieri honoris retributio:*

x' aliter. – rt aliter pj, pro admnit, admixtril Va; pro gaudeo, gaudeam P; pou rocjrr ikhint hoc Pj.
λ) tuteur. – ncceliarium D. tuteur rtt Pλ. om. II.
Quam. – Quad P.

indigenti autem retributio lucri. Et Seneca dicit, in VI *de Benefic.* *: *Multa sunt per quae *<᳚ ᳚< quidquid debemus l reddere et felicibus possumus: fidele consilium, assidua conversatio, sermo communis et sine adulatione iucundus.* – Et ideo non oportet ut homo optet indigentiam eius scu miseriam qui beneficium dedit, ad hoc quod beneficium recompensetur. Quia, ut Seneca dicit. in VI *de Benefic.**, *si hoc ei optares cuius c.*TM* nullum beneficium haberes, inhumanum erat votum. Quanto inhumanius ei optas cui beneficium debes!*

Si autem ille qui beneficium dedit in peius mutatus est, debet tamen sibi fieri recompensatio secundum statum ipsius: ut scilicet ad virtutem reducatur, si sit possibile. Si autem sit *insanabilis propter malitiam*, tunc alter est effectus quam prius erat: ct ideo non debetur ei recompensatio beneficii sicut prius, Et tamen, quantum fieri potest salva honestate, memoria debet haberi praestiti beneficii. Ut patet per Philosophum. in IX *Ethic.* *

Ad sextum dicendum quod, sicut dictum est\ '%!·. *> recompensatio beneficii praecipue pendet ex affectu. Et ideo eo modo debet recompensatio fieri quo magis sit utilis: si tamen postea, pcr eius incuriam, m damnum ipsius vertatur, non imputatur récompensant!. Unde Seneca dicit, in VII *de Benefic.* *: *Reddendum mihi est: non servait- 'Up. “·. dum, cum reddidero, ac tuendum.*

v) debet. – habet P.
;i drt-rmu·. – drMltrw ABCEK, pro cv rertafin, ev.wtrtatiotu ABDEFGHIpCK.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM HOMO DEBEAT ST\TIM BENEFICIUM RECOMPENSARE

S D quartum sic proceditur. Videtur quod homo debeat statim beneficium recompensarc. Illa enim quae debemus sine certo termino, tenemur restituere ad statim *. Sed non csl aliquis terminus praescriptus recompensationi beneficiorum: quae tamen cadit sub debito, ut dictum est*. Ergo tenetur homo statim beneficium recompensare.

2. Praeterea, quanto aliquod bonum fit ex maiori animi fervore, tanto videtur esse laudabilius. Sed ex fervore animi videtur procedere quod homo nullas moras adhibeat in faciendo quod debet. Ergo videtur esse laudabilius quod homo statim beneficium reddat.

3. Praeterea, Seneca dicit, in II *de Benefic.* *, quod *proprium benefactoris est libenter et cito facere.* Sed recompensatio debet beneficium adaequare. Ergo debet statim recompensare.

Sed contra est quod Seneca dicit, in IV *de*

Benefic. *: *Quifestinat reddere, non animum habet grati hominis, sed debitoris.*

Respondeo dicendum quod sicut in beneficio dando duo considerantur, scilicet affectus et donum: ita etiam haec duo considerantur in recompensatione beneficii. Et quantum quidem ad affectum statim recompensatio fieri debet. Unde Seneca dicit, in II *de Benefic.* *: *Jis reddere beneficiim? Benigne accipe.*

Quantum autem ad donum, debet cxpccian tempus quo recompensatio sit benefactori opportuna. Si autem, non convenienti tempore, statim velit aliquis munus pro munere reddere, non τ videtur esse virtuosa recompensatio. Ut enim Seneca dicit. IV *de Benefic.* * *qui nimis cito '<*r. Λ cupit solvere, invitus debet: et qui invitus debet, ingratus est.*

Ad primum ergo dicendum quod debitum legale est statim solvendum: alioquin non esset con-

x ad Jtattm. – ad Jtatum K, Halim PGH
i) affectum. – egectum PΔEK.
StMWAK Tnrot. D. Thomae T. VI.
γ) ·lon – Om. ABEFHLpCGK; prv MimrcMd, innki I.. – Ptai recompritwho P aJrt ud irrita.

servata iustitiae aequalitas, si unus retineret rem alterius absque eius voluntate. Sed debitum morale dependet ex honestate debentis. Er ideo debet⁴ reddi debito tempore, secundam quod exigit rectitudo virtutis.

Ad SECUNDUM dicendum quod fervor voluntatis non est virtuosos nisi sit ratione ordinatus. Et

ideo si aliquis ex fervore animi praeoccupet debitum tempus, non urit laudandum *.

An tertium dicendum quod beneficia etiam sunt opportuno tempore danda. Et tunc lion est amplius tardandum cum opportunum tempus ζ adven-erit. Et idem etiam observari oportet in beneficiorum recompensatione.

δ Jebet. – oportttt P.
i) laudandum. – landandu» PDGLsK ct a.
ζ) femput. – Om. BF.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM BENEFICIORUM RECOMPENSATIO SIT ATTENDENDA
SECUNDUM AFFECTUM BENEFICIENTIS. AN SECUNDUM EFFECTI M

\ III 1-dhic., Ioct. XIII; IX, Ioct. I.

Q,1,NTIM SIC PROctmiTi R. Videtur quod recompensatio non sit ai-
tendenda secundum affectum bench-
-^*^*^ciantis. sed secundum effectum. Re-
compensatio enim beneficiis debetur. Sed *bene-
ficium* in effectu consistit: ut ipsum nomen sonat.
Ergo recompensatio debet attendi secundum ef-
fectum.

2. Praeterea, gratia, quae beneficia récom-
pensât, est pars iustitiae. Sed iustitia respicit ae-
qualitatem dati et accepti. Ergo et in gratiarum
recompensatione attendendus est magis effectus
quam allectus beneficiantis.

3. Praeterea, nullus potest attendere ad id
quod ignorat. Sed solus Deus recognoscit · in-
teriorem affectum. Ergo non potest fieri gratiae
recompensatio secundum affectum.

Sed contra est quod Seneca dicit, in I *de Be-
neficiis* ? *: *Nonnunquam magis nos obligat qui
dedit parva magnifice; qui exiguum tribuit, sed
libenter.*

Respondeo dicendum quod recompensatio bene-
ficii potest ad tres virtutes perlinere: scilicet ad
iustitiam, ad gratiam, et ad amicitiam. Ad iusti-
tiam quidem pertinet quando recompensatio ha-
bet rationem debiti legalis: sicut in mutuo et in
aliis huiusmodi. Et in tali recompensatio debet
attendi secundum quantitatem dati.

Ad amicitiam autem pertinet recompensatio
beneficii, ct similiter ad virtutem gratiae, secun-
dum quod habet rationem debili moralis: aliter
tamen ei aliter. Nam in recompensatione ami-

citiae oportet respectum haberi ad amicitiae cau-
sam. Unde in amicitia utilis debet recompensatio
fieri secundum utilitatem quam quis est ex be-
neficio consecutus. In amicitia autem honesti
debet in recompensatione haberi respectus ad
electionem , sive ad affectum dantis: quia hoc
praecipue requiritur ad virtutem, ut dicitur in
VIII *Ethic.* * - El similiter, quia gratia respicit
beneficium secundum quod est gratis impensum,
quod quidem pertinet ad affectum; ideo etiam
gratiae recompensatio attendit magis affectum
dantis quam effectum.

Ad primum ergo dicendum quod omnis actus
moralis ex voluntate dependet. Unde beneficium,
secundum quod esi laudabile, proul ei gratiae
recompensatio debetur, materialiter quidem con-
sistit in effectu, sed formaliter et principaliter in
voluntate. Unde Seneca dicit, in I *de Benefic.* *: *Beneficium non in eo quod fit aut datur consi-
stit. sed in ipso dantis aut facientis animo.*

Ad secundum dicendum quod gratia est pars iu-
stitiae. non quidem sicut species generis, sed per
quandam reductionem ad genus iustitiae, ut su-
pra * dictum est. Unde non oportet quod eadem *Qvuxx.
ratio debiti attendatur in utraque virtute.

Ad tertium dicendum quod affectum hominis
per se quidem solus Deus videt: sed secundum
quod per aliqua signa manifestatur, potest etiam
ipsum homo cognoscere. Et hoc modo affectus
beneficiantis γ cognoscitur cx ipso modo quo be-
neficiu tribuitur: puta quia gaudenter ct prom-
pte aliquis beneficium impendit.

rtCOgnoSCtL· – COgnasdl PDL.
Hencficiis,- Officio ACDLHII. ct post expunctum /kncficiit K.
γ) bénéficiante. – benefacientis G.

Commentaria Caniinulis Caietani

In articulo quinto eiusdem centcsimneixtno quaestionis
I dubium occurrit, quia diversae virtutes oportet quod ha-
beant actus sub diversis formalibus rationibus. Ac per hoc,
male in littera dicitur quod recompensatio beneficii secun-
dum eandem rationem, scilicet affectum dantis, spectat ad
duas virtutes, scilicet gratiam ct amicitiam honesti.

Ad hoc dicitur quod aliud est loqui de rationibus for-
malibus adaequatis ipsis virtutibus: ct aliud dc aliqua una
particulari ratione contenta sub adaequata. Oportet nam-

que omnem actum unius virtutis esse uhenus rationis ab
actu alterius, loquendo dc ratione formali adaequatu vir-
tutis. Sed non oportet hoc, loquendo dc aliqua ratione
particulari: quoniam stat quod una particularis ratio con-
tineatur materialiter sub formali ratione utriusque virtu-
tis. Unde in proposito, quamvis gratia ct amicitia con-
veniant in huc causa recompnsandi beneficium, videli-
cet in utfectu dantis; sub diversa tamen ratione utraque
hoc facit. Nam amicitia honesti hoc tacit in ordine ad

QUAESTIO CENTESIMASEPTIMA
DE INGRATITUDINE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• O. qu. cti, lo. trod.

Deinde considerandum est de ingratitude *. El circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: utrum ingratitude semper sit peccatum. Secundo: utrum ingratitude sit peccatum speciale.

Tertio: utrum omnis ingratitude sit peccatum mortale. Quarto: utrum ingrato sint beneficia subtrahenda.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM INGRATITUDO SEMPER SIT PECCATUM

• O. -

PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod ingratitude non semper sit peccatum. Dicit enim Seneca, in III de Benefic. *, *quod ingratus est qui non reddit beneficium*. Sed quandoque non posset aliquis recompensare beneficium nisi peccando: puta si aliquis auxiliatus est homini ad peccandum. Cum ergo abstinere a peccato non sit peccatum, videtur quod ingratitude non semper sit peccatum.

2. Praeterea, omne peccatum est in potestate peccantis: quia secundum Augustinum *, *nullus peccat in eo quod vitare non potest*. Sed quandoque non est in potestate peccantis ingratitude vitare: puta cum non habet unde reddat. Oblivio etiam non est in potestate nostra: cum tamen Seneca dicat, in III de Benefic. *, *quod ingrattissimus omnium est qui oblitus est*. Ergo ingratitude non semper est peccatum.

3. Praeterea, non videtur recompensare qui non vult aliquid debere: secundum illud Apostoli. Rom. xii *: *Nemini quidquam debeatis*. Sed *qui invitatus debet ingratus est*: ut Seneca dicit, in IV de Benefic. *. Ergo non semper ingratitude est peccatum.

Sed contra est quod II ad Tim. iii *, *ingratitude connumeratur aliis peccatis, cum dicitur: Parentibus non obedientes. ingrati, scelesti*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *

debitum gratitudinis est quoddam debitum honestatis quam virtus requirit. Ex hoc autem aliquid est peccatum quod repugnat virtuti. Unde manifestum est quod omnis ingratitude est peccatum.

Ad primum ergo dicendum quod gratitudo respicit beneficium. Ille autem qui alicui auxiliatur ad peccandum non confert beneficium, sed magis nocumentum. El ideo non debetur ei gratiarum actio: nisi forte propter voluntatem si sit deceptus, dum credidit adinvare ad bonum, adiuvit ad peccandum. Sed tunc non debetur recompensatio talis ut adiuvetur ad peccandum: quia hoc non esset recompensare bonum, sed malum, quod contrariatur gratitudini.

Au secundum dicendum quod nullus propter impotentiam reddendi ab ingratitude excusatur, ex quo ad debitum gratitudinis reddendum sufficit sola voluntas, ut dictum est *. - Oblivio autem beneficii ad ingratitude pertinet: non quidem illa quae provenit ex naturali defectu, quae non subiacet voluntati: sed illa quae ex negligentia provenit. Ut enim dicit Seneca, in III de Benefic. ', *apparet illum non saepe de reddendo cogitasse cui obrepsit oblivio*.

Ad tertium dicendum quod debitum gratitudinis ex debito amoris derivatur, a quo nullus debet velle absolvi. Unde quod aliquis invitatus hoc debitum debeat, videtur provenire ex defectu amoris ad eum qui beneficium dedit.

• Arc
α
Jft. 4
• Qe.

3) ingratus. - Ingratii PHtf.
β) aliquit. - Om. P*.
γ) recompensare. - peccare P.
3) voluntatem. - bonam addit P.

<) aliturit. - ct aJiuvit PDGII. - Pro SeJ. Et PU.
{) quae. - qui PEGd, quando C.
r!) obrepsit, - obre.vit BEHIKpAC, obrcscit D. obtea-it Gl., obre.pserit P<a.

ARTICULUS SECUNDUS

(TRIM INGRATITUDO SIT SPECIALE PECCATUM

Part. III, qu. iχivmn, m. 4: IV Sent., di»L wi. qu. I. ert. 3, qu* 1,

•Vd. Owuti,
CÜLpoturi;;

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR ♦. VidctUF qUod ingratitude non sit speciale peccatum. Quicumqꝛ enim peccat, contra Deum agit, qui est summus benefactor. Sed hoc pertinet ad ingratitude[m]. Ergo ingratitude non est speciale peccatum.

2. Praeterea, nullum speciale peccatum sub diversis generibus peccatorum continetur. Sed diversis peccatorum generibus potest aliquis esse ingratus: puta si quis benefactori detrahat, si quis furetur, vel aliquid aliud huiusmodi contra eum committat. Ergo ingratitude non est speciale peccatum.

3. Praeterea, Seneca dicit, in III *dc Benefit*.*. *Ingratus est qui dissimulat; ingratus - qui non reddit; ingrattssimus omnium qui oblitus est.* Sed ista non videntur ad unam peccati speciem pertinere. Ergo ingratitude non est speciale peccatum.

Sed contra est quod ingratitude opponitur gratitudini sive gratiae, quae est specialis virtus. Ergo est speciale peccatum.

Respondeo dicendum quod omne vitium ex defectu virtutis nominatur quod ? magis virtuti opponitur: sicut *illiberalitas* magis opponitur liberalitati quam prodigalitas. Potest autem virtuti gratitudinis aliquod vitium opponi per excessum: puta si recompensatio beneficii fiat vel pro quibus non debet, vel citius quam debet, ut ex dictis * patet. Sed magis opponitur gratitudini vitium quod est per defectum: quia virtiis gratitutum supra * habitum est, in aliquid amplius tendit. Et ideo proprie *ingratitude* nominatur ex gratitudinis defectu. Omnis autem defectus seu privatio speciem sortitur secundum habitum oppositum: differunt enim caecitas et surditas se-

cundum differentiam visus et auditus. Unde sicut gratitudo vel gratia est una specialis virtus, ita etiam ingratitude est unum speciale peccatum.

Habet tamen diversos gradus, secundum ordinem eorum quae ad gratitudinem requiruntur. In qua primum est quod homo beneficium acceptum recognoscat: secundum est quod laudet et gratias agat; tertium est quod retribuat, pro loco et tempore, secundum suam facultatem. Sed quia *quod est ultimum in generatione est primum in resolutione* *, ideo primus ingratitude[n]is gradus est ut homo beneficium non retribuat; secundus est ut dissimulet, quasi non demonstrans se beneficium accepisse; tertium, et gravissimum est quod non recognoscat, sive per oblivionem, sive quocumque alio modo. – Et quia in affirmatione opposita intelligitur negatio, ideo ad primum ingratitude[n]is gradum pertinet quod aliquis retribuat mala pro bonis; ad secundum, quod beneficium vituperet: ad tertium, quod beneficium quasi maleficium reputet.

Ad primum ergo dicendum quod in quolibet peccato est materialis ingratitude ad Deum, inquantum scilicet facit homo aliquid quod potest ad ingratitude[m] pertinere. Formalis a autem ingratitude est quando actualiter beneficium contemnitur. Et hoc est speciale peccatum.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet formalem rationem alicuius specialis peccati in pluribus peccatorum generibus materialiter inveniri. Et secundum hoc. in multis generibus peccatorum invenitur ingratitude[n]is ratio.

Ad tertium dicendum quod illa tria non sunt diversae species, sed diversi gradus unius specialis peccati.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM INGRATITUDO SEMPER SIT PECCATUM MORTALE

^>d tertium sic proceditur. Videtur quod ^^^ingratitude semper sit peccatum mortale. Deo enim maxime debet aliquis esse gratus. Sed peccando venialiter homo non est ingratus Deo: ahoquin omnes essent ingrati. Ergo nulla ingratitude est veniale peccatum.

2. Praeterea, ex hoc aliquod peccatum est mortale quod conlrariatur caritati, ut supra * dictum est. Sed ingratitude conlrariatur caritati, ex qua procedit debitum gratitudinis, ut supra *

dictum est. Ergo ingratitude semper est peccatum mortale.

3. Praeterea, Seneca dicit, in II *dc Benefic*. *: *Haec beneficii lex est: alter statim oblivisci debet dati. alter memor esse accepti* Sed propter hoc, ut videtur, debet oblivisci, ul lateat eum peccatum recipientis, si contingat eum esse ingratum. Quod non oporteret si ingratitude esset leve peccatum. Ergo ingratitude semper est mortale peccatum.

Sed contra est quod nulli est danda via pec-

• Qu. ixj ». *ut.*
m P UM. qc.
ceux, tn. 5-

• Qt. ctt, *ut.* »,
Λ ».

a» omnes. – homine» addunt P.i.

T

*IXAm'.EΛ/i.
u>. Hl. «F-
B. t*. - *-
K«- »«»-

a

γ) taudrt. – laudf.» CIK4, laud^ F, laude^ G. fgratia» agat rt;
laud^ II.
δ) Fbrmalii. – Formaliter P.

- <>r. .x. candi mortaliter. Sed sicut Seneca dicit, ibidem *, *interdum qui itivuliir fallendus est, ut habeat, nec a quo acceperit sciat*: quod videtur viam ingratitudinis recipienti praebere. Ergo ingratitudo non semper est peccatum mortale.
- An. rrwwx Respondeo dicendum quod, sicut ex dictis * pareret, ingratus dicitur aliquis dupliciter. Uno modo, per solam omissionem: puta quia non recognoscit, vel non laudat, vel non retribuit vices pro beneficio accepto. Et hoc non .semper est peccatum mortale. Quia, ut supra* dictum est. debitum gralitudinis est ut homo aliquid etiam liberaliter tribuat ad quod non tenetur: et ideo, si illud praetermittit, non peccat mortaliter. Est tamen peccatum veniale: quia hoc provenit ex negligentia quadam, aut ex aliqua indispositione hominis ad virtutem. Potest tamen contingere quod etiam talis ingratitudo sit mortale peccatum: vel propter interiorem contemptum: vel etiam propter conditionem eius quod subtrahitur, quod ex necessitate debetur benefico P, sive simpliciter sive in aliquo necessitatis casu. – Alio modo dicitur aliquis ingratus, quia non solum praetermittit implere gralitudinis debitum, sed etiam contrarium agit. Et hoc eliam, secundum conditionem eius quod agitur, quandoque est peccatum mortale, quandoque veniale. – Sciendum tamen quod ingratitudo quae provenit ex peccato mortali habet perfectam ingratitudinis rationem:

illa vero quae provenit ex peccato veniali, imperfectam.

Ad primum ergo dicendum quod per peccatum veniale non est aliquis ingratus Deo secundum perlectam * ingratitudinis rationem. Habet tamen aliquid ingratitudinis: inquantum peccatum veniale tollit aliquem actum virtutis, per quem homo Deo obsequitur.

Ad secundum dicendum quod ingratitudo quae est cum peccato veniali non est contraria caritati, sed est praeter ipsam: quia non tollit habitum cantatis, sed aliquem actum ipsius excludit.

Ad tertium dicendum quod idem Seneca dicit, in VII *de Benefic*, *: *Errat si quis aestimat, cum dicimus eum qui beneficium dedit oblivisci oportere, excutere nos illi memoriam rei, praesertim honestissimae. Cum ergo dicimus: Meminisse non debet, hoc volumus intelliigi: Praedicare non debet. nec iactare.*

Ad quartum * dicendum quod ille qui ignorat beneficium non est ingratus si beneficium non recompense!, dummodo sit paratus recompensare si noscet '. Est autem laudabile quandoque ut ille cui providetur beneficium ignoret: tum propter inanis gloriae vitationem, sicut beatus Nicolaus. aurum furtim in domum proiciens · vitare voluit humanum favorem; tum etiam quia in hoc ipso amplius beneficium facit quod consulit verecundiae eius qui beneficium accipit.

>> btncjlco, – beneficio PHC.DEIHKLpAGI ct .L.
T) rerftetam, – im^erfretam BCFLpA.

5) nOtrrt. – kòkα/ G, Mouvrff L, noorf PG

Commentaria Cardinalis Caietani

In quaestione cntcsimaseptima. ct specialiter in urficulo tertio, dubium occurrit circa dictum Auctoris ibi. videlicet: *Potest tamen contingere quod talis ingratitudo sit peccatum mortale: vel propter interiorem contemptum, vel propter conditionem eius quod subtrahitur.* Et est dubii multiplex Tum quia ly *talis ingratitudo* refert ingratitudinem dc qua immediate ante sermo habetur, scilicet quae illud non tribuit debitum ad quod non tenetur. Constat namque quod homo non peccat mortaliter ex hoc quod non addit beneficio recepto: satis est enim ad evitandum mortale peccatum reddere aequisalens. Tum quia etiam reddere acquivalens particulari benefactori non obligat plus quam reddere debitam obedientiam superiori. Sed non adimplens praeceptum superioris, citra contemptum, non peccat mortaliter peccato inobedientiae. Ergo non gratus, citra contemptum beneficii ct benefactoris, quamvis omittat reddere quod debet, multo minus peccat mortaliter peccato ingratitudinis. Consistit enim formaliter ingratitudo in contemptu beneficii, sicut inobedientia in contemptu praecepti. Tum quia per illa verba litterae, videlicet, *propter conditionem eius quod subtrahitur, quod ex necessitate debetur tengjicfo simpliciter vel in casu*, aut Auctor intendit quod omissio omnis rei quae cx necessitate debetur beneficio simpliciter aut in casu, est peccatum mortale. Et hoc videtur valde absonum, quoniam sequeretur quod si quis omitteret honorare aut revereri benefactorem, peccaret mortaliter. Et tenet sequela cx an. 3 pracc. quaestionis, ubi dicitur quod *benefactori, inquantum huiusmodi, debetur honor et reverentia, eo quod habet rationem principii: per accidens autem subventio, si indigeat.* Falsilas autem consequentis probatur cx eo quod si quis etiam omittit honorare patrem aut principem, absque contemptu tamen («ic enim loquimur), non peccat mortaliter: ct tamen constat

quod peius est pietatem aut observantiam omittere quam gratitudinem, ut putet cx 1 art. pracc. quaestionis. – Aut Auctor non intendit quod omissio omnis rei debitae ex necessitate beneficio, sed quod omissio alicuius rei necessario debitae beneficio, illius scilicet quae tnalis est conditionis quod eius omissio privationem caritatis infert, mortale peccatum est. Et tunc restat sub dubio quae est ista conditio rei ex necessitate beneficio debitae simpliciter, puta honoris aut reverentiae. Non enim apparet.

Tum quia ingratitudo, ut in littera dicitur in responsione ad secundum articuli 1 quaest. praecedentis, non est contra debitum legale, sed solummodo contra debitum honestatis. Sed omittere id quod solum cx honestate est debitum, quamvis minus bonum sit, peccatum tamen mortale non videtur. – Et confirmatur. Quia si esset mortale peccatum, esset peccatum contra proximum. Et cum consistai in subtractione, oporteret quod consisteret in laesione proximi in aliquo notabili, ad hoc quod esset peccatum mortale cx suo genere: sicut cetera vitia quae proximum laedunt, ut patet de contumelia, detractione, etc. In nullo autem notabili apparet laedi proximum ab ingrato per solam omissionem, citra contemptum.

II. In eodem articulo dubium aliud occurrit ♦, circa O.wa» subiuncuim differentiam, videlicet quod *ingratitudo proveniens ex peccato mortali habet perfectam ingratitudinis rationem, quae vero provenit cx veniali, imperfectam*, quid intendit Auctor. Nam aut loquitur dc ingratitudine fomulitcr: aut materialiter. Si formaliter, nulla est differentia. Quia ex qualicumque peccato proveniat ingratitudo formalis, habet perfectam rationem ingratitudinis, ut patet. - Si materialiter, falsum dicitur quod ingratitudo proveniens cx mortali habet perfectam ingratitudinis rationem. Nam perfecta ingratitudinis ratio non habetur sino eo quod complet rationem formalem ingratitudinis: sicut nec habetur

c». nox. >.

niali, im-

peccatum ccundum •cl tamen itum Ven n homo

do quae ria cari-ollit ha-excludit.ca dicit, *tai, cum* · c·p· u: *ci opor-leserlim issc non non de-*

ignorat m non pensare que ut m pro-tus Ni-s *, vi-n quia •d con-tipil.

: qurim . – Aut cx ne-ccssario ditionis de pec-onditio hono-

respon-10Π est ebitum aie est n mor-nortalc i consi-icsionc :catum limum i nullo solam

, circa ’ α OSIB *prove-tudinis i*, quid imiali-rentia. forma-it. – Si cns cx n per-com-abetur

perfects ratio navis si materia tantum habeatur, sine formali ipsius navis, ut patet.

HL Ad horum evidentiam, sciendum est quod ingrati-tudo dupliciter sumitur. Scilicet formaliter: et sic est so-lummodo contemptus beneficii seu benefactoris, sicut in-obedientia est contemptus praecepti, ut ex articulo secundo, in responsione ad primum, habes. Et propterca ingratus formaliter ille solus est qui ex contemptu omittit retribuere aut laudare nut reminisci, vel committit aliquid contra be-nefactorem. Et hoc membrum, scilicet ingratitude forma-litr, exprimitur in littera hac ibi: *propter interiorem con-temptum*. Et quia contemptus beneficii vel benefactoris di-recte contrarianir virtuti gratitudinis, ct tollit caritatem, ex qua tenemur diligere benefactorem; ideo ingratitude for-maliter videtur de genere suo peccatum mortale. Potest tamen esse veniale propter imperfectionem actus: vel ex parte actus, puta quia primus motus; vel ex parte mate-riae, puta quin in re minima, ut de furto dicimus; contem-ptus enim in re minima quia minima, non est contemptus, sicut furtum rei minimae quia minima, non est furtum. Se-cus autem si non ideo quin minima res est, furatur quis aut contemnit iuxta illud l.uc. · *Qui infidelis est in ni-nimo, et in magno infidelis erit*.

Alio modo sumitur materialiter. Et tam omissio triplex in littera numerata, scilicet retributionis in opere, locutione ct memoria, quum commissio etiam triplex, in opere, lo-cutione ct aestimatione, ingratitude est. Et hoc membrum in littera hac tangitur per totum residuum corporis articuli, ut distinguitur contra contemptum interiorem. Ita quod Auctor in hoc huius articuli corpore *cmper loquitur de ingratitude materialiter, nisi cum loquitur de contemptu : quia tunc loquitur de ingratitude formalitr. Et intendit quod ingratitude formalitr est peccatum mortale, ut di-ctum est: materialiter autem, non nisi ex conditione omissi aut commissi, hoc est, si omissum est udis conditionis ut eius subtractio sit mortale peccatum contra proximum. Verbi gratia, Socrates exposuit se mortis periculo ut me liberaret: ego autem eundem in mortis periculo positum possum eruere, et, ncghgens ipsum eruere, sino ipsum occidi. Et similiter si benefactorem meum vulnero nut con-tumelia afficio. In his enim et similibus omissionibus ct commissionibus ea quae omittuntur aut committuntur sunt talis conditionis quod ingritudinem, materialiter tamen, manifeste ingerunt; sicut quodlibet peccatum mortale re-spectu Dei ingritudinem annexam habet peccatoris. Unde sicut superius · dictum est quod detrahens materialiter tan-tum non peccat mortaliter nisi ex conditione mali prolati, quod videlicet est notabiliter luesivum famae proximi, ut si quis de bene reputata muliere, cx loquacitate publica-ret eius secretum adulterium; ita nunc dicitur quod in-gratus materialiter non peccat mortaliter nisi ex conditione omissi aut commissi, quod videlicet notabiliter laedit pro-ximum.

Et quin hacc crut intentio Auctoris, ideo statim sub-iungit ditfcrentiarn inter ingritudinem consequentem pec-catum mortale, et veniale. Hacc namque differentia ad ma-teriam ingritudinis spectat, de qua Auctor ratiocinatur in littera, alio tamen ordine. Quia primo distinxit modos in-gratitudinis: scilicet vel per omissionem, vel per commis-sionem. Et subdivisit ly *per omissionem*, ratione materiae quae omitti potest, in duo membra : scilicet vel per omis-sionem debiti ad quod tamen gratus non tenetur cx ne-cessitate ut adaequet beneficium, sed ut abundet, iuxta de-terminatu in art. 6 quaesi. praecedentis; vel per omissionem debiti ad quod gratus tenetur cx necessitate ut adaequet beneficium. Et primo quidem, Auctor determinat simpliciter quod ingratus per solam omissionem debiti superexcrenscentis non peccat mortaliter, sed venialitr. Secundo, quod ingratus per omissionem debiti necessari ad adaequandum, peccare potest mortaliter dupliciter vel propter interiorem contem-ptum, vel propter conditionem omissi. Tertio, quod ingra-tus per commissionem potest peccare mortaliter propter conditionem commissi. Er tu subintellige quod multo magis propter contemptum potest peccare mortaliter quum omit-tens: quanto contemptus ducens ad committendum peior

est omittente tantum. Et quia hoc manifeste sequebatur ex dicti» de contemptu omissionis, ideo tacuit hoc littera.

IV. Ad primam ergo obiectionem · dicitur quod ly *talīs* ’*«· e *ingratitude* non refert ingritudinem supercxcrescntiae, de qua negaverat littera mortale, et concluderat veniale pec-catum · sed refert primum membrum divisionis, scilicet in-gratitudinem per solum omissionem; de qun quia dixerat ct manifestaverat quod non semper est peccatum mortale, modo subiungit quod potest esse mortale peccatum, vel pro-pter contemptum interiorem vel propter conditionem, etc.

Ad secundam autem obiectionem dicitur quod utique verum est quod sicut inobedientia formaliter consistit tn contemptu, ita ct ingratitude. Sed quemadmodum inobe-dientia materialiter invenitur mortale peccatum propter con-ditionem eius quod praeteritur, pura quia est contra Deum vel proximum, ut patet in periurio ct adulterio; ita ingra-titudo invenitur materialiter quandoque mortale peccatum propter conditionem eius quod omittitur vel committitur: simile namque accidit utrobique.

Ad tertiam vero ubiectionem dicitur quod Auctor per illa verba intendit secundam partem dhiuncthac propositae, videlicet quod omissio alicuius necessario debiti benefactori potest esse peccatum mortale. Et determinatur m littera quod est illud aliquod, cum dicitur, *propter conditionem eius* etc. Pro cuius pleniori notitia, nota quod quit par-ticularis benefactor est etiam nobis proximus, ideo debetur ci ct quod proximo, et quod benefactori, ha quod tria ei debet qui suscepit beneficium: scilicet id quod debet ei ut proximo, ct quod ei debet ut benefactori ut adaequet beneficium susceptum, et id quod eidem debet ut aliquid plu* exhibeat, ut sic fiat quaedam adaequatio voluntatum. Hoc tertium in littera dicitur supercxcrescens debitum, et distinguitur contra necessario debitum: quod cx necessitate debitum continet tam primum quam secundum. Quemad-modum enim ca quae communiter proximis debemus, fi-lius magis debet patri quam aliis; ita beneficiatus magis debet benefactori ca quae communiter debentur proximis, quam aliis. Et quemadmodum impietatis materialiter est commissum in patrem quodeumque crimen, ita ingratitu-dinis materialiter est omissum quodeumque debitum be-ncfactori. quomodocumque ei debeatur. Non intendit ergo Auctor specialiter de honoris ct reverentiae omissione, quae debentur per se benefactori : sed de omissione cuiuscuniquc cx necessitate quomodulibet debiti benefactori. Et docet quod talis conditionis potest esse id quod omittitur quod eri: peccatum mortale: ut patet cum omittitur illud bo-num proximi ad quod de necessitate salutis tenetur quis exhibendum benefactori, simpliciter, ut est communis amor, vel in casu, ut est subventio. – Declaratur autem hanc esse intentionem litterae, et cx eo quod de ingratitude mater-ialiter loquitur, ct constat hacc omnia esse materium in-gratitudinis. Et cx eo quod par iudiciurn in littera subiun-gitur de ingratitude per commissionem, *Alio modo*, etc.: et concludit: *Et hoc etiam, secundum conditionem eius quod agitur, quandoque est peccatum mortale et quando-que veniale*; levis enim ofensa benefactoris ingritudinem venialem habet annexam.

Ad quartum demum obiectionem dicitur quod, ut in qu. Lxxt superius didicimus, debitum morale est duplex: quoddam sine quo honestas morum non saliatur; quod-dnm ud bene esse. Et ut ibi patet, gratitudo spectat ad debitum morale primo modo, sicut etiam veritos et fidelilaK Violatio autem huiusmodi debiti, ut praedictum est ·, po-test fieri dupliciter: materialiter, vel formalitr. Et mate-rialiter quidem, non est peccatum mortale nisi conditio eius quod debetur trahat in mortale' puta quia est in no-tabile proximi nocumentum. Formaliter autem, non videtur regulam generalem habere: quia quandtique consistit in actu contra dilectionem proximi, ct quandoque uou. ut patet de mendacio. In proposito tamen, quin ingratitude formalitr consistit in netu contemptus benefactoris, ideo cx genere suo videtur mortale peccatum. Unde superius ·, ’ Q*. Ul ‘d v cum de iudicio temerario tractaretur, didicimus quod, in-quantum non est sine contemptu proximi, peccatum mor-tale est. Ex huc ergo quod contemptus benefactoris con-

trariatur dilectioni quam ex necessitate caritatis illi debemus, ingratitude formaliter peccatum mortale etiam in littera ponitur, dum dicitur quod propter interiorem contemptum omissio est peccatum mortale. – Et cum quaeritur Quid tollit proximo ingratitude formaliter? respondetur quod tollit amorem illi debitum et honorem. Et haec non qualitercumque tollit, sed contemnendo. Quo contemptu committit in benefactorem actu interiore saltem, dum ideo non vult retribuere ut velit contra benefactorem : sicut enim contemptus praecepti est velle facere \cl omittere ut sit contra praeceptum, ita contemptus beneficii, ut sic, ac proinde benefactoris, est velle facere vel omittere ut sit contra benefactorem. Quod ex suo genere sonat contrarium actum dilectioni benefactoris, ac per hoc Dei vel proximi iniuriam importare videtur, qui benefactor est: ad idem enim vitium ingritudinis spectui contemptus beneficii, et benefactoris, sicut ad eandem virtutem gratitudinis spectat utrumque. Cuius oppositum dictum est * contingere in obedientia : quia contemptus praecepti spectat ut inobedientiam, contemptus autem illius qui praecipit, spectat ad observantiae vel pietatis contraria. et huiusmodi. Et ratio est quia illi qui praecipiunt speciali gaudent praerogativa, ut Deus, pater, princeps, quibus proprias sibi vindicant virtutes maiores virtute respiciente eorum praeceptum sed particulares personae quae benefaciunt nullam supponuntur habere specialem praerogativam ultra hoc quod beneficium conferunt.

u. er, art. a. – Comment, n. II.

• Num. u.

V. Ad dubium secundum potest dici quod utroque modo sumitur ingratitude, et sensu» in idem redit. Nam potest dici quod sumitur ingratitude materialiter: et quod ingratitude materialiter tunc dicitur habere perfectam rationem ingritudinis quando habet perfecte materiam ingritudinis. Et quia peccatum mortale est perfecte materia ingritudinis, veniale autem non; ideo ingratitude consequens mortale dicitur perfecta, alia imperfecta et secundum quid. – Et potest dici quod sumitur ingratitude formaliter, sed non simpliciter, sed quoad materiam quia ex peccato mortali habetur perfecta ratio ingritudinis ex parte materine, ex vernali non. Primo tamen expositio magis litterae consonat.

Et debes scire quod ingratitude formaliter dupliciter invenitur: vel in propria specie, vel elevata in superiori spe-

cie ; sicut potentia calcfactiva invenitur formaliter in calore, et in luce. Ingratitude formaliter in propria specie est vitium quo quis ingratus est particulari benefactori: et opponitur directe virtuti gratiae. Ingratitude autem formaliter elevata in peius vitium, continetur modo sub uno, modo sub altern vitio. Nam respectu beneficii divini, continetur sub irreligiositate, quae opponitur religioni, ad quam spectat gratins agere Deo; respectu vero beneficii paterni, continetur sub impietate, quae opponitur pietati, cuius est patri debitas gratias agere; respectu vero principurn, spectat ad vitium contrarium observantiae, cuius est principibus gratias debitas reddere. Unde quicumque horum contemnit beneficium, ingratus formaliter dicitur et est, sed non secundum unnm rationem: quia alius secundum rationem irreligiositatis, alius secundum rationem impietati», etc. – Et hanc doctrinam colligere pote.» ab Auctore pluries repente quod religio est excellenter pictas .i. etc. ; et specialiter in t art. praec. quaestionis, ubi. loquens de his quatuor virtutibus, scilicet religione, pietate, observantia et gratia, dixit quod posterior distinguitur a priori ut deficiens ab ea, quoniam prior includit quod est posteriori.». Nam religio, dum colit Deum ut patrem, habet quod est pietatis; et pictas, dum colit patrem ut principium gubernationis, habet quod est obsenantiae; et observantia, dum colit principe» ut benefactore», habet quod est gratiae. Et per consequens, dum contemnuntur beneficia Dei, patris, principis, aut particularis benefactoris, diversae »unt ingratitude» formaliter, ut declaratum est.

Cf. q<. ei, «th. <cl i.

Ingratitudo quoque materialiter in omnibus quae materia ingritudinis, quomodolibet sumptae, esse possunt, invenitur. Et talis ingratitude circumstantia ponitur peccati illius quod materia est ingritudinis, et non od »pccicm ingritudinis, sed ad speciem illius peccati cuius est circumstantia, spectat: ut in art. ulu potest qu. t.xxxvin Tertiae potest Auctor docet.

• A4

VI. Notare quoque debes quantum profecerit Auctor, qui in IV Sent., dist. xxn, qu. i, oru 2, qu. 1 *, posuit ingratitude opponi iustiliae; hic autem, in articulo secundo, opponi dicit eum gratiae. Cum enim gratia sit pars potentis iustiliae, id quod ibi toti attribuit, hic proprie illius parti tribuit, quia ad distinctam cognitionem partis pervenit.

• A4 3.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM INGRATIS SINT BENEFICIA SUBTRAHENDA

QUARTUM SIC PROCEditur. Videtur quod ingratis sint beneficia subtrahenda. Dicitur enim Sap. xvi *: *Ingratis 3 spes tanquam hibernalis glacies tabescet*. Non autem eius spes tabesceret si non esset ei beneficium subtrahendum. Ergo sunt subtrahenda beneficia ingratis.

2. Praeterea, nullus debet alteri praebere occasionem peccandi. Sed ingratus beneficium recipiens sumit ingritudinis occasionem. Ergo non est ingrato beneficium dandum.

3. Praeterea, in quo quis peccat, per hoc et torquetur, ut dicitur Sap. xi *. Sed ille qui ingratus est beneficio accepto, peccat contra beneficium Ergo est beneficio privandus.

ver<. 17.

i ver*, a-

Sed contra est quod dicitur Lue. vi *, quod *Altissimus benignus est super ingratos et malos*.

Sed eius per imitationem nos filios esse oportet, ut ibidem dicitur. Ergo non debemus beneficia ingratis subtrahere.

Respondeo dicendum quod circa ingratum duo consideranda sunt. Primo quidem, quid ipse dignus sit pati. Et sic certum est quod meretur beneficii subtractionem. – Alio modo, considerandum est quid oporteat beneficium facere tacere. Primo namque, debet non esse facilis ad ingratitude indicandam: quia *frequenter aliquis*. ut Seneca dicit*, *qui non reddidit, gratus est*; quia forte non occurrit ei facultas aut debita opportunitas reddendi. Secundo, debet tendere ad hoc quod de ingrato gratum faciat: quod si non potest primo beneficio facere forte faciet secundo. Si vero ex beneficiis multiplicatis ingratitude augeat et peior fiat, debet a beneficiorum exhibitione cessare.

T

i

C

U. cap. vu.

ζ

3) *Ingratis*. – *Ingrati* PGIHLwC.
beneficium. – beneficium D.
γ) *quidem, quid*. – *quidem quod* Krt, *quid est quod* P.
i) *beneficium*. – *beneficium* BEFpGK.

t) *debet* Hom. – *ito» debit* PGH, *oportet non (estefodies)* D» *vpvr» tet quod benefacient non debet* cJ. .3.
2) *facere*. – *satttfaccve l'4r pro factet, fodat* BFH.

aliter in ca-
na specie cit
(ori: et όp-
η formaliter
uno, modo
, continetur
quum spe-
aterni, con-
, cuius est
um, spectat
principibus
t contemnit
cd non se-
l rationem
itis, etc. -
pluries re-
ct spccia-
: his qua-
lia ct gra-
eficiens ab
Nam re-
t pietatis;
mationis,
lum colit
Et per
iris, prin-
ingratitu-

|Uac ma-
possunt,
r peccati
speciem
est cir-
Tertiae * A4 «

ctor, qui
ingrati- *
ccundo,
lars po-
>pric il-
i partis

Ad primum ergo dicendum quod auctoritas illa loquitur quantum ad id quod ingratus dignus est pati.

Ad secundum dicendum quod ille qui ingrato bencficium exhibet non dat ei occasionem pcc-candi, sed magis gratitudinis et amoris. Si T vero

ille qui accipit ingratitudeinis exinde occasionem sumat, non est danti imputandum.

Ad tertium dicendum quod ille qui beneficium dat non statim debet se exhibere punitorem in-gratitudeinis, sed prius pium medicum: ut scilicet iteratis beneficiis ingratitudeinem sanet.

т.) – *Sire* БИКРА.

)ortct,
lefieia

l duo
se di- T
ir be-
leran-
5 rimo
linem
sneca
e non J
red-
ie in-
o be-
x be- :
peior
re.

, Ofor.

QUAESTIO CENTESIMAOCTAVA
DE VINDICATIONE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Ct. qu. tAim.
It Irod

Deinde considerandum est de vindicatione *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum vindicta sit licita.

Secundo: utrum sit specialis virtus.
Tertio: de modo vindicandi.
Quarto: in quos sit vindicta exercenda.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VINDICTIO SIT LICITA

Infra, qu. <xviii. are 3' Part. III, qu. xv, art. 9; *Dc Malo*, qu. *II, «rt 1; an. 3, ad 5; *Ad Rom.*, cap. xii, Icci, iiii

¶ Ad primum sic proceditur. * Videtur quod
vindicatio non sit licita. Quicumque
Xttæ^fenim usurpat sibi quod Dei est, pec-
cat. Sed vindicta pertinet ad Deum:
d>c>tur enim *Dent*, xxxii ♦ secundum aliam litte-
ram: *Mihi vindictam: et ego retribuam*. Ergo
omnis vindicta est illicita.

2. Praeterea, ille de quo vindicta sumitur,
non toleratur. Sed mali sunt tolerandi: quia su-
per illud *Cani*, n *, *Sicut lilium inter spinas*, dicit
Glossa *: *Non fuit bonus qui malos tolerare non
potuit*. Ergo vindicta non est sumenda de malis.

3. Praeterea, vindicta per poenas fit, ex qui-
bus causatur timor servilis. Sed lex nova non
est lex timoris, sed amoris: ut Augustinus dicit,
contra Adamantum *. Ergo, ad minus in novo
Testamento, vindicta fieri non debet.

4. Praeterea, ille dicitur se vindicare qui ini-
urias suas ulciscitur. Sed, ut videtur, non licet
etiam iudici in se delinquentes punire: dicit enim
Chrysostomus, *super Matth.* ♦ *Discamus exemplo
nostras iniurias magnanimiter sustinere,
Dei autem iniurias nec usque ad auditum suf-
ferre*. Ergo vindicta videtur esse illicita.

5. Praeterea, peccatum multitudinis magis est
nocivum quam peccatum unius tantum: dicitur
enim *Eccli.* xxvi ♦ *A tribus timuit cor meum: ce-
laturam - civitatis, et collectionem populi*. Sed de
peccato multitudinis non est vindicta sumenda:
quia super illud *Matth.* xm *, *Sinite utraque cre-
scere* ?, *neforte eradicetis triticum*, dicit Glossa *
quod *multitudo non est excommunicanda, nec
princeps*. Ergo nec alia vindicta T est licita.

Sed contra, nihil est expectandum a Deo nisi
quod est bonum et licitum. Sed vindicta de hosti-
bus est expectanda a Deo: dicitur enim *Lue.* xvii *:
*Deus non lfaciet vindictam electorum suorum cla-
mantium ad se die ac nocte?* quasi diceret: *Immo
faciet*. Ergo vindicta non est per se mala et
illicita.

Respondeo dicendum quod vindicta fit per
aliquod poenale malum inflictum peccanti. Est
ergo in vindicatione considerandus vindicantis
animus. Si enim eius intentio feratur principa-
liter in malum illius de quo vindictam sumit,
et ibi quiescat, est omnino ' illicitum: quia de-
lectari in malo alterius pertinet ad odium, quod
carnali repugnat, qua omnes homines debemus
diligere. Nec aliquis excusatur si malum intendat
illius qui sibi iniuste intulit malum: sicut non
excusatur aliquis per hoc quod odit se odientem.
Non enim debet homo in alium peccare, pro-
pter hoc quod ille peccavit prius in ipsum: hoc
enim est vinci a malo, quod Apostolus prohibet,
Rom. xii *, dicens: *Noli vinci a malo: sed vince
in bono malum*. - Si vero intentio vindicantis
teratur principaliter ad aliquod bonum, ad quod
pervenitur per poenam peccantis, puta ad emen-
dationem peccantis, vel saltem ad cohibitionem
eius et quietem aliorum. et ad iustitiae conser-
vationem et Dei honorem, potest esse vindicta
licita, aliis debitis circumstantiis servatis.

Ad primum ergo dicendum quod ille qui secun-
dum gradum sui ordinis vindictam exercet in
malos, non usurpat sibi quod Dei est, sed utitur
potestate sibi divinitus concessa: dicitur enim
Rom. xm *, de principe terreno, quod *Dei mini-
ster est, vindex in iram ei qui male agit*. Si autem
praeter ordinem divinae institutionis aliquis vin-
dictam exerceat, usurpat sibi quod Dei est: et
ideo peccat.

Ad secundum dicendum quod mali tolerantur a
bonis in hoc quod ab eis proprias iniurias pa-
tienter sustinent, secundum quod oportet: non
autem tolerant cos ut sustineant iniurias Dei et
proximorum. Dicit enim Chrysostomus, *super
Matth.* *: *In propriis iniuriis esse quempiam pa-
lientem. laudabile est: iniurias autem Dei dissi-
mulare nimis est impium*.

Ad tertium dicendum quod lex Evangelii est

■) IaIuram. - delaturam C, relaturam F.

rM utraque crescere. - utraque (utrasque A, in tritico L) crticere
urticas ABEFILpK et a, urticas crescere D, utraque crescere usque
ad messem HiK.

y) vindictio. - vindicta DK.

l) non. - Om AHDFIIPCK et a, enim H.

<) nt omnino. - non est omnino EFpA, »om est B, non est omwurn
(licitum) llu.

lex amoris. Ideo illis qui ex amore bonum operantur. qui soli proprie ad Evangelium pertinent, non est timor incutiendus per poenas: sed solum illis qui ex amore non moventur ad bonum, qui. etsi *numero* sint de Ecclesia, non tamen *merito* *.

Ad quartum dicendum quod iniuria quae infertur personae alicui quandoque redundat in Deum et in Ecclesiam: et tunc debet aliquis propriam iniuriam ulcisci. Sicut patet de Elia, qui fecit ignem descendere super cos qui venerant ad ipsum capiendum. ut legitur IV /teg. 1 *. Et similiter Eliseus maledixit pueris eum irridentibus, ut habetur IV *Reg.* n ♦ Et Silvester : Papa excommunicavit cos qui cum in exilium miserunt, ut habetur XXIII. qu. iv*. – Inquantum vero iniuria in aliquem illata ad eius personam pertinet, debet eam tolerare patienter, si expediat. Huiusmodi enim praecepta patientiae intelligenda sunt secundum praeparationem animi: ut Augustinus dicit, in libro *de Serm. Doni. in Monte* ♦

Ad quintum dicendum quod quando tota multitudo peccat, est de ea vindicta sumenda vel

quantum ad totam multitudinem, sicut Aegyptii submersi sunt in mari rubro persequentes 1 filios n Israel, ut habetur *Exod.* xiv*, et sicut Sodomitae universaliter perierunt *: vel quantum ad magnam multitudinis partem, sicut patet/:a W .x x x ii*, * v 4 u in poena eorum qui vitulum adoraverunt . – Quandoque vero, si speretur multorum correctio, debet severitas vindictae exerceri in aliquos paucos principales, quibus punitis celeri terreantur: sicut Dominus, *Num.* xxv *. mandavit suspendi principes populi pro peccato multitudinis.

Si autem non tota multitudo peccavit, sed pro parte, tunc, si possunt mali secerni a bonis, debet in eos vindicta exerceri: si tamen hoc fieri possit sine scandalo aliorum. Alioquin, parcendum est multitudini, et detrahendum severitati.

Et eadem ratio est de principe, quem sequitur multitudo. Tolerandum enim est peccatum eius, si sine scandalo multitudinis puniri non posset: nisi torte esset tale peccatum principis quod magis noceret multitudini, vel spiritualiter vel temporaliter. quam scandalum quod exinde timeretur l.

O Silvester. – Silviter A, Slht? C. nlr (i. «. similiter) D, Silverius aliquo editione*.
·)) persequentes. – prorcqucnle» P.

t) adoraverunt. – adoraverant BEFhC et a.
i) Umeretur. – oriretur P<.

ARTICULUS SECUNDUS

UTHUM VINDICATIO SIT SPECIALIS VIRTUS AB ALIIS DISTINCTA

si-xt sDI m sic proceditur. Videtur quod vindicatio non sit specialis virtus ab aliis distincta. Sicut enim remunerantur boni pro his quae bene agunt, ita puniuntur mali pro his quae male agunt. Sed remuneratio bonorum non pertinet ad aliquam specialem virtutem, sed est actus commutativae iustitiae. Ergo, pari ratione, et vindicatio non debet poni specialis virtus.

2. Praeterea, ad actum illum non debet ordinari specialis virtus ad quem homo sufficienter disponitur per alias virtutes. Sed ad vindicandum mala sufficienter disponitur homo per virtutem fortitudinis et per zelum. Xon ergo vindicatio debet poni specialis virtus.

3. Praeterea, cuilibet speciali virtuti aliquod speciale vitium opponitur. Sed vindicationi non videtur opponi aliquod speciale vilium. Ergo non est specialis virtus.

Sed contra est quod Tullius * ponit eam partem iustitiae.

Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus dicit, in II *Ethic.* ♦ aptitudo ad virtutem inest nobis a natura, licet complementum virtutis sit per assuetudinem vel per aliquam aliam causam. Unde patet quod virtutes perficiunt nos ad prosequendum debito modo inclinationes naturales, quae pertinent ad ius naturale. Et ideo ad quam-

libet inclinationem naturalem determinatam ordinatur aliqua specialis virtus. Est autem quaedam specialis inclinatio naturae ad removendum nocumenta: unde et animalibus datur vis irascibilis separating a vi concupiscibili. Repellit autem homo nocumenta per hoc quod se defendit contra iniurias, ne ei inferantur, vel iam illatas iniurias ulciscitur, non intentione nocendi, sed intentione removendi nocumenta. Hoc autem pertinet ad vindicationem: dicit enim Tullius, in sua *Rhetorica* \ quod *vindicatio est per quam vis aut iniuria. cta omnino quidquid obscurum est*, idest ignominiosum, *defendendo aut ulciscendo propulsatur*. Unde vindicatio est specialis virtus.

An primum ergo dicendum quod sicut recompensatio debili legalis pertinet ad iustitiam comminativam, recompensatio autem debiti moralis quod nascitur ex particulari beneficio exhibito, pertinet ad virtutem gratiae; ita etiam punitio peccatorum, secundum quod pertinet ad publicam iustitiam, est actus commutativae iustitiae; secundum autem quod pertinet ad immunitatem * alicuius personae singularis, a qua iniuria propulsatur. pertinet ad virtutem vindicationis.

An secundum dicendum quod fortitudo disponit ad vindiciam removendo prohibens, scilicet timorem periculi imminentis. – Zelus autem, secun-

s) et. – et etiam BF; pro obfcurum, obfuturum vK; pro idest, ft DGL.
j») tawurfAtffN. – immutabilitatem I, qua, quo ABCDEFH.pK.

fit per
ti. Est
licantis
incipa-
sumil,
iia de-
. quod
bemus
tendat
it non
ntem.
. pro-
: hoc
•hibet,
vince
*vcr».
canlis
quod
:mcn-
onem
>nser-
icatio

ecun-
et in
utitur
enim
mini-
* v » 4.
utem
» vin-
•i: et

tur a
5 pa-
non
ei et
rtiper
! p<l-
' Loc. cit α«J-
dissi-

* est

"Mino

t dum quod importat fervorem T amoris, importat primam radicem vindicationis, prout aliquis vindicat iniurias Dei vel proximorum, quas cx caritate reputat quasi suas. Cuiuslibet autem virtutis actus cx radice caritatis procedit: quia, ut itje.L xxvn Gregorius dicit, in quadam homilia *, *nihil habet viriditatis ramus 5 boni operis. si non procedat ex radice caritatis.*

Ad tertium dicendum quod vindicationi oppo-

nuntur duo vitia. Unum quidem per excessum: scilicet peccatum crudelitatis vel saevitiae, quae excedit mensuram in puniendo. Aliud autem est vitium quod consistit in defectu, sicut cum aliquis est nimis remissus in puniendo: unde dicitur Prov. xm *: *Qui parcit virgae, adit filium suum.* · v<n. Virtus autem vindicationis consistit · ut homo secundum omnes circumstantias debitam mensuram in vindicando conservet.

γ)/rrvorem. – intentionem ACDGIILL, om. F.
i) ramus. – animus A. minus BF, munus K.

t) consistit. – fa hoc addunt PLd.

Commentaria Cardinalis Caietani

Iñ articulis primis quaestionis ccntcsinincoctavac, dubium non dissimulandum dc vindicationis virtute occurrit. Et est ratio dubii quia vindicationis actus non est nisi iustitix legalis actus, secundum formam commutativac iustitiae. Nam quod vindicatio non sit actus singularis personae, ut est iustitia commutativa ct sunt aliae partes iustitiae, ex eo patet quod vindicatio non est licitu inter partem ct partem, sicut commutatio versatur inter partem ct partem, sicut gratiarum actio est debita benefactori u bnfciciaio: sed est tantum licita personae publicae, quoniam ad ipsum solam spectat ulcisci illatu iam iniurias. Actus autem proprius personae publicae propter commune bonum ad iustitiam spectat legalem, utentem commutativa iustitia, dum aequale debitum alicui secundum quantitatem reddit propter commune bonum. Ita quod ct cx parte subiccti, ct cx parte qualitatis debiti, apparet quod vindicatio non est virtus in singulari persona: nisi concedamus quod unicuique licitum sit ulcisci illatas sibi iniurias tuntundem recompn-sanjo jñ maji5 poenae, sicut dictum est · quod unusquisque debet susceptis beneficiis vices reddere. Et hoc forte clp. voluit Tullius ·, ponens vindicationem in malis sicut gratiatñ in bonis. Sed cum doctrina Christiana oppositum doccat 'ñ malis ·, mirum est quod Auctor secutus fuerit Tullium, ct non excluserit hacc dubia.

Qo. en, an. 3.

u“.

vwt’jī »qq.’ ”

II. Ad hoc dicitur quod difficultatem inculcant duo concurrentia nd vindicationem quae videntur ad invicem repugnare: videlicet ratio debiti monilis; ct actus, scilicet reddere malum pro malo. Nam si inspiciamus rationem debiti, inveniemus quod privata persona vindicationis est subtectum. Quia hacc est difcrcntia inter publicam et privatam personum in proposito, quod persona publica debet debito legali vindicare illutus iniurias sibi commissis; privata autem persona quae iniuriam recepit, debet debito morali tantum vindicare suam iniuriam: non enim potest cogi ad hoc quod vindicet se; iudex autem potest cogi ad vindictam exercendam. – Si vero spectemus ad naturam actionis, videlicet reddere malum pro malo, inveniemus

oppositum, hoc est quod persona privata non c«t subiectum vindicationis, sed persona publica, scu in potestate constituta: nam reddere mulum pro malo non est licitum personae privatae, sed personae in potestate constitutae, ad quam spectat malos homines castigare, ct reddere eis iuxta demerita sua, ut patet XXIII, qu. iv, cap. *Ea vindicta*; ct sunt verba Augustini ·. – Et quoniam intellectus adaequandus est rebus, ct non c contra, perspiciendum est quomodo possint hacc duo coire, ut veritus elucescat.

III. Advertendum est igitur quod reddere mulum pro malo non est actus virtutis, neque ita sc habet actio ista ad vindicationem sicut sc habet reddere bonum pro bono ad grñtitudinem: quia reddere malum pro malo est actus contrarius caritati, cuius est et velle cl facere cuique bonum. Et propterca in littera primi articuli huius quaestionis actio ista reprobata est, ct attributa odio. Sed reddere malum pro malo punitive seu emendative est actus virtutis non unius tantum: quoniam ut procedit cx atfeau privatae personae, actio est vindicationis, ct cx debito morali procedit, ut autem cx voluntate iudicis emanat, actio est commutativac ct legalis iustitiae, ex debito legali procedens. Est ergo singulare in hac virtute vindicationis quod persona quae est subiectum virtutis non potest per scipsam consummare actionem propriam illi virtuti, propter necessitatem materiae: quia videlicet materia cius est malum poenae, quod coactivam potestatem exigit in auctore. Unde ct superius in praecedenti Libro · inter actiones legis connumerata est punitio, ct ab eis exclusa est remunerario. Stant ergo ista duo simul: cl quod vindicatio sit virtus privatae personae; ct quod non possit consummare actionem suam privata persona, nisi adiuncta publica potestate, propter conditionem materiae reddendae, scilicet mali poenae.

Et hacc dc principali actu vindicationis dicta sint, hoc est de ultione iniurinrum iam receptarum. Nam dc secundo eius actu loquendo, sdlicct defensione , ne inferantur iniuriae, constat quod cuilibet privatae personae licitus est ·.

• Ue Sena. trm.
m Pont. · iñ, l.
Cip. XI-

• Q&.M0.KT.X.

• Dv. IX. e, U
Iffem
h & Hum·
cii. rotuui.
cjiuaL

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VINDICATIO DEBEAT FIERI PER POENAS APID HOMINES CONSUETAS

Sapre, qu. lxiv, art. 2; qu. uv, an. 1, 3, 3.

3

• Ver». 39. ».

• Ver». 38.

a i) TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod vindicatio non debeat fieri per poenas apud homines consuetas. Occisio enim hominis est quaedam eradicatio « eius. Sed Dominus mandavit, Matth. xm *, quod zizania, per quae significantur *filii nequam* *, non eradicarentur. Ergo peccatores non sunt occidendi.

2. Praeterea, quicumque mortaliter peccant, eadem poena videntur digni. Si ergo aliqui mortaliter peccantes morte puniuntur, videtur quod omnes tales deberent morte puniri. Quod patet esse falsum.

3. Praeterea, cum aliquis pro peccato punitur manifeste, cx hoc peccatum eius manifestatur. Quod videtur esse nocivum multitudini, quae cx *

a) eradicatio, – vindicatio BF.

p) ex. – Om. BCDEFGHU

• C

• V«

excessum :
tiae, quae
autem est
im aliquis
le dicitur
im suum. *' <«
ut homo
am men.

exemplo peccati sumit occasionem peccandi. Ergo videtur quod non sit poena mortis pro aliquo peccato infligenda.

T Sed contra est quod in lege divina his τ hu-
J " *^9.*usino^ poenae determinantur, ut ex supra * di-
ctis patet.

Rfpondeo dicendum quod vindictio intantum
licita est et virtuosa inquantum tendit ad cohi-
bitionem malorum. Cohibentur autem aliqui a
peccando, qui affectum virtutis non habent, per
hoc quod timent amittere aliqua quae plus amant
quam illa quae peccando adipiscuntur: alias ti-
mor non compesceret peccatum. Et ideo per
subtractionem omnium quae homo maxime di-
ligit, est vindicta de peccatis sumenda. Haec sunt
autem quae homo maxime diligit: vitam, inco-
lunitatem corporis, libertatem sui, et bona exte-
riora, puta divitias, patriam et gloriam. Et ideo,
ut Augustinus refert. XXI *dc Civ. Dei* *, octo
genera poenarum m legibus esse scribit Tullius:
scilicet mortem, per quam tollitur vita; verbera
et talionem (ut scilicet oculum pro oculo perdat).
per quae amittit a corporis incolunitatem; ser-

ritutem et *vincula*, per quae perdit libertatem; *exilium*, per quod perdit patriam; *damnum*, per quod perdit divitias; *ignominiam*, per quam perdit gloriam.

Ad primum ergo dicendum quod Dominus prohibet eradicari zizania quando timetur *ne simul cum eis eradicetur et triticum*. Sed quandoque possunt eradicari mali per mortem non solum sine periculo, sed etiam cum magna utilitate bonorum. Et ideo in tali casu potest poena mortis peccatoribus infligi.

Ad secundum dicendum quod omnes peccantes mortaliter digni sunt morte aeterna quantum ad futuram retributionem, quae est *secundum veritatem divini iudicii* *. Sed poenae praesentis vitae sunt magis medicinales. Et ideo illis solis peccatis poena mortis infligitur quae in gravem perniciem aliorum cedunt.

Ad tertium dicendum quod quando simul cum culpa innotescit et poena, vel mortis vel quae cumque alia quam homo horret, ex hoc ipsa voluntas eius a peccando abstrahitur: quia plures terret poena quam allicit exemplum culpae.

• *! •

cet subie-
 potesut
 H licitum
 itutae, ad
 : cii iuxta
dicta; et
 us » dnc-
 dum est
 0»P. 66.
 escat.
 lum pro
 ictio ista
 •ro bono
 st actus
 que bo-
 icstiom*
 tère ma-
 virtuti*
 :tu pri-
 to mo-
 it. actio
 ili pro-
 is quod
 eipsam
 • ncccs-
 nuilum
 . Unde
 is con-
 •Qxtoi.i
 icratio.
 virtus
 actio-
 pote-
 t mali

t. hoc
:unda.
rantur
est .

•Zh/ IX n.4J
ffff*
«X rotau M
cjaal

ant,
nor-
juod
rntet

itur
itur.
ex* ?

j) hit, - Om. PEIL. - Pro patet, appariet ABDE, patet appare
apunao allero verbo K.

δ) amittit. - quii aJJit P.

Commentaria Cardinalis Caiotani

1 Tx eiusdem quaestionis articulo tertio, ad secundum, nota
1 universalem radicem unde poena corporalis mortis iusto
infligi ab humano iure potest: quando scilicet crimen in

gravem est aliorum perniciem. Hac siquidem de causa Fulvius hodie poena mortis damnatur.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VINDICTA SIT EXERCENDA IN EOS QUI INVOLUNTARIE PECCAVERUNT

P II*', qu. uxxvn, sn. 7. 8.

quantum sic proceditur. Videtur quod
VflOxy vindicta sit exercenda in eos qui in-
voluntarie peccaverunt. Voluntas enim
unius non consequitur voluntatem al-
terius. Sed unus punitur pro alio: secundum illud
Exod. xx *: Ego sum Deus pelotes, visitans iniqui-
tatem patrum in filios, in tertiam et quartam ge-
nerationem. Unde et pro peccato Cham Cha-
naan. filius eius, maledictus est, ut habetur
Cen. ix ♦ Giezi etiam peccante, lepra transmitti-
tur ad posteros, ut habetur IV Reg. v ♦ Sanguis
etiam Christi reddit poenae obnoxios successores
Judaeorum, qui dixerunt, Matth. xxvn *: Sanguis
eius super nos, et super filios nostros. Legitur
etiam quod pro peccato Achar populus Israel
traditus est in manus hostium, ut habetur *lo-*
sue vu. Et pro peccato filiorum Hcli idem po-
pulus corrui in conspectu Philistinorum, ut ha-
betur *I Reg. iv *.* Ergo aliquis involuntarius est
puniendus.

infertur pro eo quod non est in eius potestate
sicut propter vitium leprae aliquis removetur a
administratione ecclesiae; et propter pauper-
tem et autem malitiam civium ecclesia perdit co-
munitatem episcopalem. Ergo non solum pro pe-
ccato voluntario vindicta infertur.

3. Praeterea, ignorantia causât involuntarium. Sed vindicta quandoque exercetur in aliquos ignorantes. Parvuli enim Sodomitarum, licet haberent ingnorantiam invincibilem, cum parentibus perierunt*, ut legitur *Gen. xix* *. Similiter etiam parvuli pro peccato Dathan et Abiron pariter cum eis absorpti sunt, ut habetur *Num. xvi* . Brutum etiam animalia, quae carent ratione, iussa sunt interfici pro peccato Amalecitarum, ut habetur *Reg. xv* ♦ Ergo vindicta quandoque exercetur in involuntarios.

4. *Praeterea*, coactio maxime repugnat voluntario. Sed aliquis qui timore coactus aliquod peccatum committit, non propter hoc reatum poenae evadit. Ergo vindicta exercetur etiam in involuntarios.

2. *Praeterea*, illud solum est voluntarium quod est in potestate hominis. Sed quandoque poena

®) *paupertatem.* - *pravitatem* P.

p) perterunt, - fumri perierunt Pj.

A. i.ornntctii.
,VT

5. Praeterea, Ambrosius dicit, *super Lucam* , quod *navicula in qua erat ludas, turbatur* î: unde et *Petrus, qui erat firmus meritis suis, turbatur alienis*. Sed Petrus non volebat peccatum ludae. Ergo quandoque involuntarius punitur.

Sed contra est quod poena debetur peccato. Sed omne peccatum est voluntarium, ut dicit Augustinus *. Ergo in solos voluntarios est excr-cenda vindicta.

Respondeo dicendum quod poena potest dupliciter considerari. Uno modo, secundum rationem poenae. Et secundum hoc, poena non debetur nisi peccato: quia pcr poenam reparatur aequalitas iustitiae, inquantum ille qui peccando nimis secutus est suam voluntatem, aliquid contra suam voluntatem patitur. Unde cum omne peccatum sit voluntarium, etiam originale *, ut supra *♦ habitum est; consequens est quod nullus punitur hoc modo nisi pro eo quod voluntarie factum est.

Alio modo potest considerari poena inquantum est medicina, non solum sanativa peccati praetenti, sed etiam praeservativa a peccato futuro ct 5 promotiva in aliquod bonum. Et secundum hoc, aliquis interdum punitur sine culpa: non tamen sine causa. – Sciendum tamen quod nunquam medicina subtrahit maius bonum ut promoveat minus bonum, sicut medicina carnalis nunquam caecat oculum ut sanet calcaneum: quandoque tamen infert nocumentum in minoribus ut melioribus auxilium praestet. Et quia bona spiritualia sunt maxima bona, bona autem temporalia sunt minima; ideo quandoque punitur aliquis in temporalibus bonis absque culpa, cuiusmodi sunt plures poenae praesentis vitae divinitus inflictae ad humiliationem vel probationem: non autem punitur aliquis in spiritualibus bonis sine propria culpa, neque in praesenti neque in futuro; quia ibi poenae non sunt medicinae, sed consequuntur spiritualem damnationem.

Ad primum ergo dicendum quod unus homo poena spirituali nunquam punitur pro peccato alterius: quia poena spiritualis perlinet ad animam* secundum quam quilibet est *liber sui* * Poena autem temporali | quandoque unus punitur pro peccato alterius, triplici ratione. Primo quidem, quia unus homo temporaliter est res alterius, et ita in poenam eius etiam ipse punitur: sicut filii sunt secundum corpus quaedam res patris, et servi sunt quaedam res dommomm. – Alio modo, inquantum peccatum unius derivatur in alterum. Vel per imitationem: sicut filii imitantur peccata parentum, et servi peccata dominorum. ut audacius peccent. Vel per modum meriti: sicut peccata subditorum merentur pec-calorem praelatum, secundum illud *lob xxxiv* *: *Qui regnare facit hominem hypocritam, propter peccata populi*; unde et pro peccato David populum numerantis, populus Israel punitus est, ut

habetur II *Reg.* ult. Sive etiam per aliqualem consensum seu dissimulationem: sicut etiam interdum boni simul puniuntur temporaliter cum malis, quia eorum peccata non redarguerunt, ut Augustinus dicit, in I *de Civ. Dei* *. – Tertio, ad commendandum unitatem humanae societatis, cx qua unus debet pro alio sollicitus esse ne peccet: et ad detestationem peccati, dum poena unius redundat in omnes, quasi omnes essent unum corpus, ut Augustinus dicit de peccato ~~lechar~~ *.

Quod autem Dominus dicit: *Visitans peccata parentum in filios, in tertiam et quartam generationem*. magis videtur ad misericordiam quam ad severitatem pertinere: dum non statim vindictam adhibet, sed expectat in posterum, ut vel saltem posteri corrigantur; sed, crescente malitia posteriorum ζ, quasi nccesse est ultionem inferri. *

Ai> secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit *, indicium humanum debet imitari divinum • μ χ indicium in manifestis Dei indiciis, quibus homines spiritualiter damnat pro proprio peccato ♦ ‘D- ^ Occulta vero Dei indicia, quibus temporaliter aliquos punit absque culpa, non potest humanum iudicium imitari: quia homo non potest comprehendere horum indiciorum rationes, ut sciat quid expediat unicuique. Et ideo nunquam secundum humanum indicium aliquis debet puniri sine culpa poena flagelli, ut occidatur, vel mutiletur, vel verberetur.

Poena autem damni punitur aliquis, etiam secundum humanum iudicium, etiam sine culpa: sed non sine causa. Et hoc tripliciter. Uno modo, ex hoc quod aliquis ineptus redditur, sine sua culpa, ad aliquod bonum habendum vel consequendum : sicut propter vilium leprae aliquis removetur ab administratione ecclesiae, et propter bigamiam vel indicium sanguinis aliquis impeditur a sacris ordinibus. – Secundo, quia bonum in quo damnificatur non est proprium bonum, sed commune: sicut quod aliqua ecclesia habeat episcopatum, pertinet ad bonum totius civitatis, non autem ad bonum clericorum tantum. – Tertio, quia bonum unius dependet ex bono alterius: sicut in crimine laesae maiestatis filius amittit haereditatem pro peccato parentis •.

Ad tertium dicendum quod parvuli divino indicio simul puniuntur temporaliter cum parentibus, tum quia sunt res parentum, et in cis etiam parentes puniuntur. Tum etiam quia hoc in eorum bonum cedit: ne, si reservarentur, essent imitatores paternae malitiae, et sic graviores poenas mererentur. – In bruta vero animalia, et quascumque alias irracionales creaturas, vindicta exercetur, quia per hoc puniuntur illi quorum sunt. Et iterum propter detestationem peccati.

Ad quartum dicendum quod coactio timoris non facit simpliciter involuntarium, sed habet voluntarium mixtum, ut supra* habitum est.

• D. 1006.
... i* II-4, qu.
LIXII, -Π. I.

0

s.pTb?‘Æi.9iu’
•

• vu. 30.

‘low, q«. na.

• μ χ

‘D- ^

’D- **

’*,.*’

Ad quintum dicendum quod hoc modo pro peccato iudae ceteri Apostoli turbabantur, sicut pro peccato unius punitur multitudo, ad unitatem commendandam, ut dictum est*.

·β«?

Commentaria Cardinaly Caietani

In responsione ad primum quarti articuli eiusdem quaestionis, adverte quod cum dicitur *peccatum unius derivari in alterum per modum meriti*, et dantur exempla de rege hypocrita propter peccata populi, et peste populi propter David: – intellige in primo exemplo quod peccata multorum particularium redundant in alterum particularem, qui non peccavit, et tamen patitur regem hypocritam, ac si

etiam ipse peccasset. In secundo autem, quod quia princeps repraesentat populum, et quod princeps facit videtur regnum facere, ideo peccatum regis David quasi peccatum seu demeritum populi punitum fuit.

Et haec de tota quaestione centesimaoctava dicta sufficientiant.

qualcm
im in-
r cum
unt. ut
Tertio, *<*?.»*.

ictatis,
»se ne
poena
essent
cccalo
• Qkjr/t isffr
ht*f, qu na,

eccata
gene·
quam
i vin-
ut vel
nalitia
iferri. *

stinus
'inum .**»*.
; ho-
ato *. ‘ D.

»r ali-
mum
com-
sciat
q se-
juniri
tnuii-

n se-
ulpa:
iodo,
: sua
onse-
ts re-
opter
pedi-
mum
tum,
abeat
itatis,
Ter-
srius:
mittit

o iu-
renti-
*tiatn
i eo-

QUAESTIO CENTESIMANONA

IX QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Cf. qu. LtBSi,
introd.
• Qu. cx.

Deinde considerandum est de veritate *, et
vitiis oppositis ♦
Circa veritatem autem quaeruntur quatuor.
Primo: utrum veritas sit virtus.

Secundo: utrum sit virtus specialis.

Tertio: utrum sil pars iustitiae.

Quarto: utrum magis declinet ad minus*.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VERITAS SIT VIRTUS

IV *Ethic.*, hct. xv.

Si primum sic proceditur. Videtur quod
veritas non sit virtus. Prima enim vir-
tutum est fides, cuius obiectum est ve-
ritas. Cum igitur obiectum sil prius ha-
bitu et actu, videtur quod veritas non sit virtus,
sed aliquid prius virtute.

2. Praeterea, sicut Philosophus dicit, in IV
'kl.?'* l»' ^nc. *> ac* veritatem perlinet quod aliquis *con-
fiteatur existentia circa seipsum. et neque maiora
neque minora*. Sed hoc non semper est lauda-
bile: neque in bonis, quia dicitur *Prov. xxvn* *:
Laudet te alienus, ct non os tuum; nec etiam
in malis, quia contra quosdam dicitur Isaiiae m :
*Peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt,
nec absconderunt*. Ergo veritas non est virtus.

3. Praeterea, omnis virtus aut est theologica,
aut intellectualis, aut moralis. Sed veritas non est
virtus theologica: quia non habet Deum pro obic-
cto' sed rcs lemPorales; dicit enim Tullius* quod
un. ' *veritas est per quam immutata ea quae sunt aut
fuerunt aut futura sunt, dicuntur*. Similiter etiam
non est virtus intellectualis: sed finis carum.
Neque etiam est virtus moralis: quia non con-
sistit in medio inter superfluum et diminutum;
quanto enim aliquis plus dicit verum, tanto me-
lius est. Ergo veritas non est virtus.

• Cxp. <11, n.
ii, w. ■ S. Ih.
led. ix.
•Cap. xti, n.6.-
S. ib. kct. x».

Sed contra est quod Philosophus, in II * et
IV * *Ethic.*. ponit veritatem inter ceteras virtutes.

Respondeo dicendum quod veritas dupliciter
accipi potest. Uno modo, secundum quod veri-
tate aliquid dicitur *verum*. Et sic veritas non est
virtus, sed obiectum vel finis virtutis. Sic enim
? accepta veritas non est habitus, quod est genus
virtutis, sed aequalitas quaedam intellectus vel si-
gni ad rem intellectam et τ significatam, vel etiam
τ rei ad suam regulam, ut in Primo * habitum est. -
• QU. XTt, «rt-
i. a; qu. **..
art. 3.
Alio modo potest dici veritas qua aliquis verum
dicit: secundum quod per eam aliquis dicitur
verax. Et talis veritas, sive vcracitas, necessc est

quod sil virtus: quia hoc ipsum quod est dicere
verum est bonus actus; virtus autem est *quae
bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit**.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa pro-
cedit de ventate primo modo dicta.

Ad secundum dicendum quod confiteri id quod
est circa seipsum. inquantum est confessio veri,
est bonum ex genere. Sed hoc non sufficit ad
hoc quod sit actus virtutis: sed l ad hoc requi-
ritur quod ulterius debilis circumstantiis vestiatur,
quae si non observentur, erit actus vitiosus. Et
secundum hoc, vitiosum est quod aliquis, sine
debita causa, laudet seipsum etiam de vero. Vi-
tiosum etiam est quod aliquis peccatum suum
publicet, quasi sc de hoc laudando, vel quali-
tercumque inutiliter manifestando.

Ad tertium dicendum quod ille qui dicit verum
profert aliqua signa conformia rebus: scilicet vel
verba, vel aliqua facta exteriora, aut quascumque
res exteriores. Circa huiusmodi autem rcs * sunt
solac virtutes morales: ad quas etiam usus per-
tinet exteriorum membrorum, secundum quod fit
per imperium voluntatis. Unde veritas non est
virtus theologica neque intellectualis, sed moralis.

Est autem in medio inter superfluum et di-
minutum dupliciter: uno quidem modo, ex parte
obiecti; alio modo, ex parte actus. Ex parte qui-
dem obiecti, quia verum secundum suam rati-
onem importat quandam aequalitatem. Aequale
autem est medium inter maius et minus. Unde
ex hoc ipso quod aliquis verum dicit dc seipso,
medium tenet inter eum qui maiora dicit de
seipso, et inter eum qui minora. - Ex parte au-
tem actus medium tenet, inquantum verum di-
cit quando oportet, et secundum quod oportet.
Superfluum autem convenit illi qui importune
ea quae sua sunt manifestat: defectus autem
competit illi qui occultat, quando manifestare :
oportet.

• Anrtot
hb. II. »p-*
n. j. Tk
l'ct- n-

3) *ad minus*, - *m* maius aut minus *G*, *ad minus quam ad maius* L,
in *minus* P.
fc) *quod*. - qui PLpC, quia D.
γ) *et*. - *vd* ACGH. om. BF; pro *regulam*, *primam* B, *personam*
E, *naturam* II, *rationem* G, *rem* L.

δ) *sed*. - et ABEFLpK, ideo cd. a.
i) *res*. - *exteriorcs* addunt BF. -
ζ) *manifestare..* - *manifestari* ElK, *manifeste* FpA.

Commentaria Cardinalia Caietani

I s articulo primo quaestioni» cēntrimaconac, in respon-
Ilione ad tertium, dubium occurrit circa illa verba: *Circa
huiusmodi res sunt solae virtutes morales*. Videtur enim
quod hoc falsum sit. Nam circa signa rerum, ut verba,
facta et res extra, sunt etiam virtutes intellectuales: ut
scientia et ars. Non ergo sunt solae virtute* morales circa
haec.

Si dicatur quod Auctori» verba *cum grano salis* intel-
liguntur: videlicet quod circa haec non absolute, »cd quan-
tum ad usum, sunt solae virtutes morales, quia uti est
actus voluntati»: – contra, Auctor ex natura talium rerum
probat veritatem quae est circa ea» esse virtutem moralem,
ut patet in littera, et non ex eo quod uti est actus vo-
luntatis. Ergo de rebus ipsis secundum se loquitur.

II. Ad hoc dicitur quod Auctor procul dubio ex na-
tura talium, puta verborum, factorum et rerum extra, non
absolute, sed quntenus *signa sunt eorum quae in nobis*

sunt ., probat veritatem esse virtutem moralem. Et merito.
Quia ex materia seu obiccto pensanda cit natura habitu». nwna. <*p. i»
Signa autem quae qui* profert dum verum dicit, *unt
materia circa quam venatur verita»: live lint verba, dum
loquimur; live facta, dum nutu aut geitu aliquo expri-
nimu» mentem nostram; rive sint res citra, ut ri, in ob-
sidione potiti, igne accenso significamus his qui extra sunt
indigentiam nostram, et huiusmodi. Quemvis enim de ra-
tione horum absolute non rit aliquid unde potius morali
quam alterius ordinis virtuti subdantur, de ratione tamen
eorundem quatenus signa eorum quae in nobis sunt, est
materia moralis, quoniam »unt signa voluntaria. Et pro-
pterca circa ipsa ut *ic solae virtute» morale» sunt: quam-
vis circa ipsa secundum alias rationes possint esse aliae
virtutes. Formaliter ergo loquendo de istis, quatenus signa
sunt eorum quae apud nos sunt, optime Auctor dixit, et
deduxit intentum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VERITAS SIT SPECIALIS VIRTUS

IV *Sent*^a dut. 1^aI, qu. IV, art. 1, qu* 3; IV lea. n.

a n secundum sic proceditur. Videtur quod
veritas non sit specialis virtus. Verum
enim el bonum convertuntur. Sed bo-
nitas non est specialis virtus: quinimmo
omnis virtus est bonitas, quia *bonum facit ha-*
bentem ♦ Ergo veritas non est specialis virtus.

2. Praeterea, manifestatio eius quod ad ipsum
hominem pertinet, est actus veniatis de qua nunc
loquimur. Sed hoc pertinet ad quamlibet virtu-
tem: quilibet enim virtutis habitus manifestatur
per proprium actum. Ergo veritas non est spe-
cialis virtus.

3. Praeterea, *peritas vitae* dicitur qua aliquis
recte vivit: de qua dicitur Isaiiae xxxvm ♦ *Aft-*
mento, quaeso, quomodo ambulaverim coram te
in veritate et in corde perfecto. Sed qualibet vir-
tute recte vivitur: ut patet per definitionem vir-
tutis supra * positam . Ergo veritas non est spe-
cialis vinus.

4. Praeterea, veritas videtur idem esse sim-
plicitati: quia utrique opponitur simulatio. Sed
simplicitas non est specialis virtus: quia*facit in-*
entionem rectam *, quod requiritur in omni vir-
tute. Ergo etiam veritas non est specialis virtus.

Sed contra est quia in II *Ethic.* * connume-
ratur aliis virtutibus.

Respondeo dicendum quod ad rationem virtutis
humanae ? pertinet quod *opus hominis bonum*
reddat *. Unde ubi in actu hominis invenitur spe-
cialis ratio bonitatis, necesse est quod ad hoc dis-
ponatur homo per specialem virtutem. Cum au-
tem bonum, secundum Augustinum, in libro *de*
Natura Boni *, consistat y in ordine, necesse est
specialem rationem boni considerari ex determi-

nato ordine. Est autem specialis quidam ordo
secundum quod exteriora nostra vel verba ’ vel
facta debite ordinantur ad aliquid sicut signum
ad signatum. Et ad hoc perficitur homo per vir-
tutem veritatis. Unde manifestum est quod ventas
est specialis virtus.

Ad primum ergo dicendum quod verum et bo-
num subiecto quidem convertuntur: quia omne
verum est bonum, et omne bonum est verum.
Sed secundum rationem, invicem se excedunt:
sicut intellectus et voluntas invicem se inclu-
dunt’; nam intellectus intelligit voluntatem, et
multa alia, et voluntas appetit ea quae pertinent
ad intellectum, et multa alia. Unde verum, se-
cundum rationem propriam, qua ζ est perfectio
intellectus, est quoddam particulare bonum, in-
quantum est appetibile quoddam. Et similiter
bonum, secundum propriam rationem, prout est
finis appetitus, est quoddam verum, inquantum
est quoddam intelligibile. Quia ergo virtus r in-
cludit rationem bonitatis, potest esse quod ve-
ritas sit specialis virtus, sicut verum est speciale
bonum. Xon autem potest esse quod bonitas *
sit specialis virtus: cum magis secundum ratio-
nem sit genus virtutis.

Ad secundum dicendum quod habitus virtutum
et vitiorum sortiuntur speciem ex eo quod est
per se intentum: non autem ab eo quod est per
accidens et praeter intentionem. Quod autem
aliquis manifestat ’ quod circa ipsum est, pertinet
quidem ad virtutem veritatis sicut per se inten-
tum: ad alias autem virtutes potest pertinere ex
consequenti, praeter principalem intentionem.
Fortis enim intendit fortiter agere: quod autem

3) *supra positam*. – *suppositam* ABDE.

3) *humanae*. – *humani* BF, *maxime*

yι *consulat*. – *consistit* BF.

Z) *nostra vel verba*. – *membra vel verba* BF, D

i) *includunt*. – *excedunt* I.

Svmmac Tmoou D. Tμoμλι T. Vt

{) .μo. – /’u.w PADG.

xj *virtus*. – *veritas* BF.

6) *bonitas*. – *veritas* C, édflwni l. *bonitas homini*» P.

<) *manifestat*. – *Mani/nfrf* P.

»! dicere

pst *quae*

reddit ♦

lia pro-

• Aruct *Eiku*
U*. II, en. q,
n. 1, > - S TX.
lea. «t

d quod
io veri,
licit ad
requi- i
stiatu-
r, us. Et
s, sine
-o. Vi-
suum
quali-

verum
:et vel
imque
* sunt
5 per-
iod fit
3n est
>ralis.
M di-
parte
: qui-
i ra-
quale
Unde
ipso,
l de
: au-
l di-
>rtet.
tunc
item
are c

• Ar-HIOL *EtJU*(
it. II. ar. n,
* > ŷ . S. Th.
lon. n.

• Vtn. y

• I» II-, qe. vr.
*n. 4, 3

• Ar-. at &rU-
h. VI, tap. ili,
t. 6. - & Th.
iKt «-
• QP. »«i
u. n. S-

?

• Cl oe. dL In
vi. L

• Qr. tu.
T

fortiter agendo aliquis manifestet fortitudinem quam habet, hoc consequitur praeter eius principalem intentionem.

An TERTIUM DICENDUM quod veritas vitae est veritas secundum quam aliquid est verum, non veritas secundum quam aliquis dicit verum. Dicitur autem vita vera, sicut etiam quaelibet alia res. ex hoc quod attingit suam regulam et mensuram. scilicet divinam legem, per cuius conformilatem rectitudinem habet. El talis veritas,

sive rectitudo, communis est ad quamlibet virtutem.

Ad quartum dicendum quod simplicitas dicitur per oppositum duplicitati, qua scilicet aliquis aliud habet in corde, aliud * ostendit exterius. El sic simplicitas ad hanc virtutem perlinet. Facit autem intentionem rectam, non quidem directe, quia hoc pertinet ad omnem virtutem: sed excludendo duplicitatem, qua homo unum praetendit et aliud intendit.

x) aliud. – et aliud PADEI^i.

Conimontoria Cardinalis Caietani

• Angot. Eihc. lib. VI. an. att. q. o. K. - s. Th. 1ret. I.
Is nrticulo secundo eiusdem quaestionis, in responsione ad quartum, ubi dicitur quod *simplicitas facit intentionem rectam non directe*, intlligcndum est non ut *directe* distinguitur contra *indirecte*; quandoquidem omnis virtus directe *intentionem facit rectam*, sicut et *electionem* «: sed ut dīstīngūitur contra *secundario*. Quia scilicet tacere intentioncm rectam non est opus propriū simplicitātis, scd commune omni virtuti: ac per hoc, non est opus primo conveniens simplicitati, sed secundario conveniens ei, ex eo quod est sibi et ceteris virtutibus commune.

Ubi scito quod intentio potest fieri recta dupliciter. Primo, in hac vel illa materia. Et sic est huius vel illius virtutis opus. Et sic simplicitas dicitur facere intentionem rectam per exclusionem duplicitatis in significando. – Alio modo, absolute. Et sic est omnis simul virtutis opus, et non alicuius particularis virtutis. Et quia illud directe dicitur spectare ad aliquam virtutem ad quod secundum propriam rationem instituta est, ideo in littera absolute negatur quod simplicitas directe faciat intentionem rectam.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VERITAS SIT PARS IUSTITIAE

IV *Ethic.*, Icc1 XV.

tertium sic proceditur. Videtur quod veritas non sil pars iustitiae. Iustitiae enim proprium esse videtur quod redditZJ^LXAdat alteri debitum. Sed ex hoc quod aliquis verum dicit, non videtur alteri debitum reddere, sicut fit in omnibus praemissis iustitiae partibus. Ergo veritas non est iustitiae pars.

2. Praeterea, veritas pertinet ad intellectum. Justitia autem est in voluntate, ut supra * habitum est. Ergo veritas non est pars iustitiae.

3. Praeterea, triplex distinguitur veritas, secundum Hieronymum ♦ scilicet *veritas vitae*, et *veritas iustitiae*. el *veritas doctrinae*, Sed nulla istarum est pars iustitiae. Nam veritas vitae conbnet jn se omnem virtutem, ut dictum est*. Veritas autem iustitiae est idem iustitiae: unde non est pars eius. Ventas autem doctrinae perlinet magis ad virtutes intellectuales. Ergo veritas nullo modo est pars iustitiae.

Sed CONTRA EST quod Tullius ponit veritatem inter partes iustitiae.

Respondeo dicendum quod. sicut supra * dictum est, ex hoc aliqua virtus iustitiae annectitur sicut secundaria principali, quod partim quidem cum iustitia convenit, partim autem deficit ab eius perfecta ratione. Virtus autem veritatis convenit quidem cum iustitia in duobus. Uno quidem modo, in hoc quod est ad alterum. Manifestatio enim, quam diximus * esse actum veritatis, est ad alterum: inquantum scilicet ea quae circa

ipsum sunt, unus homo alteri manifestat. – Alio modo, inquantum iustitia aequalitatem quandam in rebus constituit. Et hoc etiam facit virtus veritatis: adaequat enim signa rebus existentibus circa ipsum.

Deficit autem a propria ratione iustitiae quantum ad rationem debiti. Non enim haec virtus attendit debitum legale, quod attendit iustitia: sed potius debitum morale, inquantum scilicet ex honestatu unus homo alteri debet veritatis manestationem. Unde veritas est pars iustitiae, inquantum annectitur ei sicut virtus secundaria principali.

Ad primum ergo dicendum quod quia homo est animal sociale, naturaliter unus homo debet alteri id sine quo societas humana conservari non posset. Non autem possent homines ad invicem convivere nisi sibi invicem crederent, tanquam sibi invicem veritatem manifestantibus *. Et ideo virtus veritatis aliquo modo attendit rationem debiti.

Ad secundum dicendum quod veritas secundum quod est cognita, pertinet ad intellectum. Sed homo per propriam voluntatem, per quam utitur ul habilibus el membris, profert exteriora signa ad veritatem manifestandam. Et secundum hoc, manifestatio veritatis est actus voluntatis.

Ad tertum dicendum quod veritas de qua nunc loquimur, dillert a veritate vitae ut dictum est *.

Veritas autem iustitiae dicitur dupliciter. Uno modo, secundum quod ipsa iustitia est rectitudo

a) conservari. – serrari PDa.

manifestanti^-. – manifestantes Λ.

quaedam regulata secundum regulam divinae legis. Et secundum hoc, differt veritas iustitiae a veritate vitae, quia ventas vitae est secundum quam aliquis recte vivit in scipso; veritas autem iustitiae est secundum quam aliquis rectitudinem legis m indiciis, quae sunt ad alterum, servat. Et secundum hoc, veritas iustitiae non pertinet ad veritatem dc qua nunc loquimur: sicut nec veritas vitae. – Alio modo potest intelligi veritas iustitiae secundum quod aliquis cx iustitia veritatem manifestat: puta cum aliquis in iudicio verum * confitetur aut verum testimonium dicit. Et haec veritas est quidam particularis actus iustitiae. Et non pertinet directe ad hanc veritatem dc qua nunc loquimur: quia scilicet in hac manifestatione veritatis principaliter homo intendit

ius suum alteri reddere. Unde Philosophus, in IV *Ethic*. ♦ de hac veritate* determinans, dicit: *Non de veridico in confessionibus dicimus neque quaecumque ad iustitiam vel iniustitiain contendunt.*

Veritas autem doctrinae consistit in quadam manifestatione verorum ζ de quibus est scientia. Unde nec ista veritas directe pertinet ad hanc virtutem: sed solum veritas qua *aliquis et vita et sermone talem se demonstrat qualis est, et r non alia quam circa ipsum sint, nec maiora ncc minora* *. – Veruntamen quia vera scibilia inquantum sunt a nobis cognita, circa nos sunt et ad nos pertinent; secundum hoc veritas doctrinae potest ad hanc virtutem pertinere, et quuncumque alia veritas qua quis manifestat verbo vel facto quod cognoscit.

y) rerum. – veritatem p,j.
i) veritate. – virtute l'ACFI.t.
ñj dicimu,.– divinh ABCEFHlKM.
Cj rerorum. – verborum codue» et Po.

»l et. – ut ABHil pCG. – Pro ipunn, tpum pC. ipta P»
0 vera tcibiita.– vera uobilta ACEIL. verba nobilia pK, vera Ji.,,a (divina? qvue devant marpne deeto perierunt) <K, rera uDici-bilia Gll. moralia l*4.

Commentaria Cardinalis Oaietani

In articulo tertio eiusdem centcsimaenODAC quaestioni», Iarca illa verba -. *Sedum veritas illa qua aliquis vita et sermone talem se demonstrat qualis est, ad hanc virtutem pertinet*, adverte quod, cum in hac virtute inveniatu signum ct signatum, dupliciter potes intueri signatum, videlicet aut per se er immediatum; aut per accidens ct mediatum. Si respicitis ad signatum per se ct immediatum, non invenies aliquid signatum nisi quod apud significantem est in esse naturali ct cognito simul, ut cum qui» dicit >e case sanum, aut bonum, etc., aut in c»sc cognito tantum, ut cum quis dicit Romam cMc in Europa. Si vero spectes ad signatum per accidens ct mediatum, sic invenies quaecumque extranea a signante signata esse: quoniam contingit dc omnibus omnifariam loqui. Et quoniam, secundum rem, ea quae extra nos sunt non significamus nisi mediantibus his quae apud nos sunt, saltem ficta; cl accidit his quae apud nos sunt quod alia extra nos referant, unde non convenit omnibus quae apud nos sunt significare alia extra nos: ideo Aristoteles* ct Auctor veri-

tatem per signata m nobis definierunt, ab his quae per se ct immediate concurrunt ad veritatis virtutem, illam manifestantcs. Unde ex hoc ipso quod veritati» virtus nianifestat hominem quali* est ct nihil aliud, sequitur, non quod celera non manifestet, sed quod cetera non manifestet nisi secundum quod sunt in homine. Verbi gratia, si sunt in homine ut opinata, non dicit ea ut certa: ct sic dc aliis. Oppositu autem vitia aliter quam in significante sint, proferunt quae dicunt: ut patet dc mendacibus, etc. Omne ergo ab homine quomodolibct cognitum vel imaginatum potest per veritatis virtutem manifestari: sed non nisi secundum quod est apud significantem. Et hoc significavit, licet obscurius, etiam Tullius, dicens r: *Veritas est per quam omnia quae sunt, fuerunt aut futura sunt, immutata dicuntur*, per ly *immutata* significans quod sicut sunt apud dicentem dici facit veritatis vinus. Hoc quoque pulchre patet in calcc huius articuli *. ubi et veritas doctrinae, pro cui dubio moralis *, ct quaecumque alia veritas, quia in nobis est, ad hanc virtutem spectare dicitur.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VIRTUS VERITATIS DECLINET IN MINUS

IV *Ethic*– Ioct. x».

D QUARTUM SIC PROCEditUR. Videtur quod virtus veritatis non declinet “ in minus. Sicut enim aliquis dicendo maius incurrit falsitatem. ita et 3 dicendo minus: non enim magis est falsum quatuor esse magis quam quatuor esse tria. Sed *omne falsum est secundum se malum et fugiendum*: ut Philosophus dicit, in IV *Ethic*. * Ergo ventatis virtus non plus declinat in minus quam in maius.

2. Praeterea, quod una virtus rrtagis declinet ad unum extremum quam ad aliud, contingit ex T hoc quod virtutis medium est propinquius uni extremo quam alteri: sicut fortitudo est propin-

quior audaciae quam timiditati. Sed veritatis medium non est propinquius uni extremo quam alteri: quia veritas, cum sit aequalitas quaedam, in medio punctuli · consistit. Ergo veritas non magis declinat in minus.

3. Praeterea, in minus videtur a veritate recedere qui veritatem negat ·, in maius autem qui veritati aliquid superaddit. Sed magis reputat veritati qui veritatem negat quam qui superaddit: quia veritas non compatitur secum negationem veritatis, compatitur autem secum superadditionem. Ergo videtur quod veritas magis debeat declinare in maius quam in minus.

λ) drdiitet. – plut declinet *A.
)) ita et, – tta in AUct.FII «K, ita et in G, ita etiam H, ita D. om. pK.

γ) cx. – quod ex BIlIK.
i) punetali. – pumtudi PIU.
t) nepas. – ver.tati aliquid nibfraÀcnî tdduxu Pa.

•[†]χκ. at, α g. *fthic.**, quod homo secundum hanc virtutem
magis a vero declinat tn minus.

'
Respondeo dicendum quod declinare in minus
a veritate contingit dupliciter. Uno modo, affir-
mando c: puta cum aliquis non manifestat totum
bonum quod in ipso est, puta scientiam vel san-
ctitatem vel aliquid huiusmodi. Quod fit sine
praciudicio ventatis: quia in maiori est etiam
minus. Et secundum hoc, hacc virtus declinat
in minus. Hoc enim, ut Philosophus dicit ibidem,
videtur esse prudentius, propter onerosas super-
abundantias esse T. Homines enim qui maiora de
seipsis dicunt quam sint, sunt*' aliis onerosi, quasi
excellere alios volentes: homines autem qui mi-
nora de seipsis dicunt, gratiosi sunt, quasi aliis
condescendentes per quandam moderationem ♦

Unde Apostolus dicit. II *ad Cor.* χu *: *Si voluero* · Vm, ϑ.
gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam.
Parco autem : ne quis me existimet supra id quod
videt in me. aut audit aliquid ' ex me. l

Alio modo potest aliquis declinare in minus
negando: scilicet ut neget sibi inesse quod in-
est. Et sic non pertinet ad hanc virtutem decli-
nare in minus: quia per hoc incurret * falsum. - «
Et tamen hoc ipsum esset minus repugnans vir-
tuti x: non quidem secundum propriam rationem λ
veritatis, sed secundum rationem prudentiae,
quam oportet salvari in omnibus virtutibus. Ma-
gis enim repugnat prudentiae, quia periculosius
est et onerosius aliis, quod aliquis existimet vel
iactet se habere quod non habet, quam quod
non existimet, vel dicat se non habere quod habet.
Et per hoc patet responsio ad obiecta.

ζ) affirmaitdo. - rton afirmando L; Allai, non afirmando margo P.
rj ew. - Om. PGj.
0) dicunt quam sint, sunt.- dicant quam licui (tint \K) sunt

AIIEK. dicant quam tint sicut E, dicunt quam tunt efficiuntur G.
t) aliquid. - Om. P.
<) incurret. - incurrat EpK. incurreret PCGHLaK immineret A.
λ) virtuti. - veritati PGHL.

Commentaria Cardinalis Caietani

JN articulo quarto eiusdem centesimacnonae quaestionis,
Inola, novice, quod *declinare in minus affirmative* est
affirmare minus quam sit. Quod constat non esse falsum,
quia in maiori includitur minus: sicut si habens decem au-

reos dicat se habere duos. - *Declinare vero m minus ne-*
gative est negare totam eius quantitatem. Et hoc constat
esse falsum: sicut si habens decem dicat: *Habeo duos*
tantum.

QUAESTIO CENTESIMADECIMA

DE VITIIS OPPOSITIS VERITATI

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de vitiis oppositis veritati *. Et primo, de mendacio; secundo, de simulatione sive hypocrisi *: tertio, de speciebus mendacii. Primo: utrum mendacium semper opponatur veritati, quasi continens falsitatem. Secundo: utrum mendacium semper sit peccatum. Tertio: utrum mendacium semper sit peccatum mortale. Quarto: utrum semper sit peccatum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM MENDACIUM SEMPER OPPONATUR VERITATI

III Sent., 6<1. κχγνηι, «rt i.

um sic proceditur. Videtur quod mendacium non semper opponatur veritati. Opposita enim non possunt esse. Sed mendacium simul potest esse cum veritate: qui enim verum loquitur quod falsum esse credit, mentitur, ut Augustinus dicit, in 5ro *contra Mendacium* *. Ergo mendacium non opponitur veritati.

2. Praeterea, virtus veritatis non solum consistit in verbis, sed etiam in factis: quia secundum Philosophum, in IV *Elhic* *, secundum hanc virtutem aliquis verum dicit *ct in sermone el in vita*. Sed mendacium consistit solum in verbis: ^.: dicitur enim * quod mendacium est *falsa vocis significatio*. Ergo 3 videtur quod mendacium non directe opponatur virtuti veritatis.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *contra Mendacium* *, quod *culpa nientientis est fallendi cupiditas*. Sed hoc non opponitur veritati, sed magis benevolentiae vel iustitiae. Ergo mendacium non opponitur veritati.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro tua, «p. i*, *contra Mendacium* *: *Nemo dubitet mentiri eum qui falsum enuntiat causa fallendi. Quapropter enuntiationem falsi cum voluntate ad fallendum prolatam* ?, *manifestum est esse mendacium*. Sed hoc opponitur veritati. Ergo mendacium veritati opponitur.

Respondeo dicendum quod actus moralis ex duobus speciem sortitur: scilicet ex obiecto, et ex fine. Nam finis est obiectum voluntatis, quae est primum movens in moralibus actibus. Potentia autem a voluntate mota habet suum obiectum, quod est proximum γ obiectum voluntarii actus: et sc habet in actu voluntatis ad finem sicut materiale ad formale, ut ex supra * dictis patet. – Dictum est autem * quod virtus veritatis, et per consequens opposita vitia, in manifestatione consistit, quae

iit per aliqua signa. Quae quidem manifestatio, sive enuntiatio, est rationis actus conferentis signum ad signatum: omnis enim repraesentatio consistit in quadam collatione, quae proprie pertinet ad rationem: unde etsi bruta animalia aliquid manifestent, non tamen manifestationem intendunt, sed naturali instinctu aliquid agunt ad quod manifestatio sequitur. Inquantum tamen huiusmodi manifestatio sive enuntiatio est actus moralis, oportet quod sit voluntarius et ex intentione voluntatis dependens. Obiectum autem proprium manifestationis sive enuntiationis est verum vel falsum. Intentio vero voluntatis inordinatae potest ad duo ferri -: quorum unum est ut falsum enuntietur; aliud quidem est effectus proprius falsae enuntiationis, ut scilicet aliquis fallatur. Si ergo ista tria concurrant, scilicet quod falsum sit id quod enuntiatur, et quod adsit voluntas falsum enuntiandi, et iterum intentio fallendi, tunc est falsitas materialiter, quia falsum dicitur; et formaliter, propter voluntatem falsum dicendi: et effective propter voluntatem falsitatem imprimendi. Sed tamen ratio mendacii sumitur a formali falsitate: ex hoc ‘ scilicet quod aliquis habet voluntatem falsum enuntiandi. Unde et mendacium nominatur ex eo quod *contra mentem* dicitur ’.

El ideo si quis falsum enuntiet credens illud verum esse, est quidem falsum materialiter, sed non formaliter: quia falsitas est praeter intentionem dicentis. Unde non habet perfectam rationem mendacii: id enim quod praeter intentionem ; est, per accidens est; unde non potest esse specifica differentia. – Si vero formaliter aliquis falsum dicat, habens voluntatem falsum dicendi, licet sit verum id quod dicitur, inquantum tamen huiusmodi actus est voluntarius et moralis, habet per se falsitatem, et per accidens veritatem. Unde ad speciem mendacii pertingit – . °.

3) Ergo. – Sic ergo Pa.
β) enuntiationem... prolatam. – enuntiatio... prolata PCa, aae om. PBCDEFOIKa.
γ) proximum. – proprium DEGK, primum l.

ô) ferri. – referri Π, fieri D.
<) r.r Aoe. – wvnJum Aoe PU, juoJ D.
s) intentionem. – Jicentii addit P.

Quod autem aliquis intendat falsitatern in opione ulterius constituere fallendo ipsum, non pertinet ad speciem mendacii, sed ad quandam perfectionem ipsius: sicut et in rebus naturalibus aliquid speciem sortitur si formam habeat, etiam si desit formae elfeclus; sicut patet in gravi quod violenter sursum detinetur, ne descendat secundum exigentiam suae formae.

Sic ergo patet quod mendacium directe et formaliter opponitur virtuti veritatis.

An primum ergo dicendum quod unumquodque magis indicatur secundum id quod est in eo formaliter et per se, quam secundum id quod est in eo materialiter et per accidens. Et ideo magis

opponitur veritati, inquantum est virtus moralis, quod aliquis dicat verum intendens dicere falsum, quam quod dicat falsum intendens dicere verum.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in II *de Doctr. Christ.* *, voces praecipuum ’Q*,D locum tenent inter alia signa. Et ideo cum dicitur quod mendacium est *falsa vocis significatio*, nomine *vocis* intelligitur omne signum. Unde ille qui aliquod falsum nutibus significare intenderet, non esset a mendacio immunis.

Ad tertium dicendum quod cupiditas fallendi pertinet ad perfectionem mendacii, non autem ad speciem ipsius: sicut nec aliquis r’ effectus I *©.»*’ pertinet ad speciem suae causae *.

rj wrc – Om. D.

Commentaria Cardinalis Caietani

In titulo primi articuli quaestionis centcsimadecimae, notu quod quemadmodum, iuxta distinctionem habitam in primo art. quaest. praecedentis, veritati qua aliquid dicitur verum, opponitur semper falsitas, ct ambae sunt in intellectu; ita veritati quae est in voluntate, qua quisque vult dicere verum, opponi videtur mendacium tanquam continens falsitatern , utpote quo quis vult dicere falsum. Et propterea in divisione quaestionis huius Auctor, proponendo primum articulum, dixit *quasi continens falsitatem*. Vero enim cum non contrarietur nisi falsum, dicenti ex proposito verum is qui ex proposito dicit falsum, qui mendax vocatur, opponi non quandoque, sed semper videtur: et ideo in quaestionis articulum vertitur.

II. In articulo eodem dubium occurrit circa illa verba: *Cnde bruta animalia, etsi aliquid manifestent, non tamen manifestationem intendunt, sed naturali instinctu aliquid agunt ad quod sequitur manifestatio*. Nam aut littera per *ly intendunt* intelligit intentionem proprie dictam, quae est actus voluntatis. Et sic nihil dicit quoniam constat bruta non habere voluntatem. – Aut per *ly intendunt* intelligit actum appetitus animulis: quasi diceret: *Non tamen manifestationem appetunt animaliter*, hoc est, *cognoscunt et appetunt*. Et sic falsum dicit. Quoniam bruta, quemadmodum cognoscunt cognitione sensitiva ct appetunt comedere et bibere, ita etiam manifestare affectus suos. Cuius signum est quod si impediuntur a manifestatione, nituntur contra impediētes, sicut pugnant pro cibo. Laetitia quoque praesentis manifestationis attestatur appetitui eiusdem absentis.

III. Ad huius evidentiam, sciendum est quod universaliter quando aliquid fit propter finem, non solum inveniuntur ibi haec duo, videlicet finis ct id quod ad ipsum finem ordinatur, sed oportet inveniri ibi collationem medii nd finem: ulioquin non magis fieret hoc quam aliud propter talem finem. Verum operatio ad finem, ct collatio operis ad finem, quamvis in opere semper concurrunt simul (impossibile est enim aliquid fieri propter finem nisi sit collatum fini, an sit ci proportionatum scu conveniens), in operante tamen non semper inveniuntur coniuncta, sed in aliquo operante coniunguntur, ct m aliquo separantur. In artificialibus siquidem apparet quod mngister uriis, puta faber ferrarius facturus gladium, non solum ferrum assumit propter gladium construendum, sed etiam confert ferrum cum fine, puta opere gladii, ct propterea refutat aurum, et eligit ferrum ut idoneum ad talem finem, puta incisionem : ct sic iunguntur in eodem operante operari propter finem, ct conferre medium cum fine. In naturalibus autem agentibus duo hi actus separati inveniuntur. Nam agens naturale, puta arbor, habet unum actum, videlicet operari propter finem, dum profert frondes propter fructus protectionem: sed non habet alterum actum, scilicet conferre tale medium tali fini, ut patet, sed huius-

modi collationis actus convenit Institutori et Directori naturae. Propter quod, opus naturae dicitur *opus intelligent liat-* – Quando ergo invenitur in aliquo operari propter finem absque collutione. vocatur operari propter finem *executive*: quando vero invenitur in aliquo quod ct operatur propter finem ct confert unum cum altero, vocatur operari *imperative* scu *directive*.

Et sicut contingunt haec in naturalibus, ita ct in his quae ad animam spectant sentiendum est: non enim omnis anima collativa est, sed rationalis tantum. Isti igitur actus animae de quibus est sermo, scilicet enuntiare, manifestare ct repraesentare, exigunt in primis haec duo, scilicet signum ct signatum nam oportet enuntiantem aliquo signo enuntiare. ct similiter manifestantem et repraesentantem. Et exigunt deinde collationem signi nd signatum: alioquin non assumeretur magis unum quam aliud signum ad significandum tale quid. Concurrentibus autem ad manifestationis rationem duobus extremis, scilicet signo ct signato, ct collatione eorundem, ut in littera dicitur, spectandum est quod inter bruta ct rationalia haec est differentia m proposito, quod brutis convenit manifestare affectus suos per signa sic quod non conferunt signa signatis: unde non eligunt ad significandum aliquid magis unum signum quum aliud, sed iuxta naturae instinctum quodlibet illorum signum profert sui affectus manifestativum. Homines autem per signa sic manifestant quae in ipsis sunt, ut conferant quod sit idoneum signum ad tale quid significandum, nunc, huic, et tunc, etc. Et propterea bruta affectus suos manifestant executive tantum, Auctoris autem naturae et instinctus eorum est conferre illorum signa ad signata : homines nutem manifestant quae in ipsis sunt imperative et directive. Et haec est differentia in littera intenta.

Cum ergo dicitur: Quid intelligit per *ly intendunt?* respondetur quod intelligit *appetere animaliter*. Et quod manifestare eodem modo appetitur a brutis quo illis natum est convenire. Et quia non convenit cis manifestationis actus nisi executive, ideo non appetitur ab eis nisi executive. Hoc autem non est appetere manifestationis actum nisi materialiter: quoniam de ratione manifestationis in actu exercito est collatio in actu exercito, quae α brutorum cognitione ct appetitu aliena est. Manifestant igitur bruta per signa affectus suos sicut naturalia operantur propter finem. Et quin non conferunt signa signatis, sicut nec naturalia media nd finem, ideo dicuntur non appetere appetitu animalis manifestare formaliter: sicut nec unquam possunt manifestare formaliter.

IV. In eodem articulo adverte glossam notabilem super vulgata definitione mendacii, scilicet quod est *falsa rods significatio cum voluntate fallendi*, ex Augustino ", XXII, fS*^**4*’ qu. u, cap. *Meatus* -: videlicet quod *ly fallendi* exponitur, *hoc est, falsum dicendi*, si per essentialia tantum definitio est accipiēda, ut in littera dicitur.

• D

«Γ-

• G
&

s moralis,
ere falsum,
ere verum.
Augustinus
raecipuum
um dicitur
'*icatio*. no-
Unde ille
ntenderct,

5 fallendi
n autem
• effectus

ccton na-
nclligen-
»roptcr fi-
ni *execu-*
•atur pro-
r operari

t in his
n omnis
ur actus
nifeitarc
signum
o cnun-
cm» Et
uin non
signifi-
estntio-
uito, ct
um est
n pro-
ios per
on cli-
quant
um si-
nutem
iterant
nunc,
s me-
et in-
: ho-
ive ct

re-
el ma-
utum
tionis
KCCU-
ctum
actu
i co-
ii per
nem.
ralia
ani-
tna-

Liper
•*ocis*
XII,
itur, •
lilio

5

«
'π\Υυ:ι^Λi;
in.r«

?

γ

• **ī** - - - 7.

*u<^.

<

a) *conveniunt*. – *convenirn*f HI pC.
fi Hacc autem. – *Sed haec* P.t.
γ; *in*. – Om. ABCEFH*a*.
Z) *horum*. – *trium* addunt Pd.

QUAESTIO CX, ARTICULUS II

ARTICULUS SECUNDUS

(TRUM MENDACIUM SUFFICIENTER DIVIDATUR PER MENDACIUM OFFICIOSI M.
IOCOSUM ET PERNICIOSUM

ill Sent., dist. ixxnir, vt. 3, 5; *Ik Iko*, *Vraccpct.*, cap. dc F/// *Praecepte*, *In IhaUn* T.

h secundum sic proceditur. Videtur quod
insufficienter mendacium dividatur per
mendacium officiosum, iocosum et per-
niciosum. Divisio enim est danda se-

eundum ea quae per se conveniunt 3 rei: ut patet
Pcr Philosophum, in VII *Metaphys.* * Sed intun-

cl per accidens se habet ad illum, ut videtur:
unde et infiniti effectus possunt consequi ex uno
actu. Hacc autem p divisio datur secundum in-
tentionem effectus: nam mendacium iocosum est
quod fit causa ludi; mendacium autem officio-
sum, quod iit causa utilitatis; mendacium autem
perniciosum, quod lit causa nocumenti. Ergo
inconvenienter hoc modo dividitur mendacium.

2. Praeterea, Augustinus, in libro *contra 3/t/i-*
dacium *, dividit mendacium in octo partes. Quo-
rum primum est *in τ doctrina religionis*; secun-
dum est *ut nulli prosit ut obsit alicui*; tertium
est *quod prodest uni ita ut alteri obsit*; quartum
est *quod Jit sola mentiendi fallendique libidine*;
quintum est *quod Jit placendi cupiditate*; sextum
est *quod nulli obest, et prodest alicui ad conser-*
vandam pecuniam; septimum est *quod nulli ob-*
esi, et prodest alicui ad vitandum mortem; octa-
vum *quod nulli obest, et prodest alicui ad vi-*
tandum immunditiam corporalem. Ergo videtur
quod prima divisio mendacii sit insufficiens.

3. Praeterea, Philosophus, in IV *Ethic.* *, di-
vidit mendacium in *lactantiam*, quae verum ex-
cedit in dicendo, et *ironiam*, quae deficit a vero
in minus. Quae duo sub nullo praedictorum mem-
brorum continentur. Ergo videtur quod praedicta
divisio mendacii sit incompetens.

Sed contra est quod super illud Psalm.*,
Perdes omnes qui loquuntur mendacium, dicit
Glossa * quod *sunt tria genera mendaciorum*.
Quaedam enim sunt pro salute et commodo ali-
cuius; est etiam aliud genus mendacii, quod fit
ioco; tertium vero mendacii genus est quod fit
ex malignitate. Primum autem horum 2 dicitur
officiosum; secundum, iocosum; tertium, perni-
ciosum. Ergo mendacium m tria praedicta di-
viditur.

Respondeo dicendum quod mendacium triplici-
ter dividi potest. Uno modo, secundum ipsam
mendacii rationem: quae est propria et per se
mendacii divisio. Et secundum hoc, mendacium
in duo dividitur: scilicet in mendacium quod
transcendit veritatem in maius, quod pertinet ad
iactantiam; ct in mendacium quod deficit * a

veritate in minus, quod pertinet ad *ironiam*; ut
patet per Philosophum, in IV *Ethic.* * Haec au-
tem divisio ideo per se est ipsius mendacii, quia
mendacium, inquantum huiusmodi, opponitur ve-
ritati, ut dictum est*: veritas autem aequalitas
quaedam est, cui per se opponitur maius ct
minus.

.Alio modo potest dividi mendacium inquan-
tum habet rationem culpaе: secundum ea quae
aggravant vel diminuunt culpam mendacii cx
pane linis intenti. Aggravat autem culpam men-
dacii si aliquis per mendacium intendat alterius
nocumentum: quod vocatur mendacium *perni-*
ciosum. Diminuitur autem culpa mendacii si or-
dinetur ad aliquod bonum: vel delectabile, et sic
est mendacium *iocosum*; vel utile, et sic est men-
dacium *officiosum*, sive c quo intenditur iuva-
mentum alterius vel remotio nocumenti. Et se-
cundum hoc. dividitur mendacium in tria prae-
dicta *.

Tertio modo dividitur mendacium universa-
lius secundum ordinem ad finem: sive ex hoc
addatur vel diminuatur ad culpam mendacii, sive
non. Et secundum hoc, est divisio octo mem-
brorum quae dicta est *. In qua quidem tria
prima membra continentur sub mendacio perni-
cioso. Quod quidem fit vel contra Deum: et ad
hoc pertinet primum mendacium, quod est *in*
doctrina religionis. Vel est contra hominem: sive
sola intentione nocendi alicui, et sic est secun-
dum mendacium \ quod scilicet *nulli prodest el*
obest alicui; sive etiam intendatur in nocumento
unius utilitas alterius, et hoc est tertium menda-
cium. *quod uni prodest ct alteri obest*. Inter quae
tria primum est gravissimum: quia semper pec-
cata contra Deum sunt graviora, ut supra * di-
ctum est. Secundum autem est gravius tertio,
quod diminuitur cx intentione utilitatis alterius. –
Post haec autem tria, quae superaddunt ad gra-
vitatem culpaе mendacii, ponitur quartum, quod
habet propriam quantitatem sine additione vel
diminutione. Et hoc est mendacium quod fit e.v
sola mentiendi libidine, quod procedit ex habitu:
unde et Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *, quod
mendax, *eo quod talis est secundum habitum,*
ipso mendacio gaudet. – Quatuor vero subsé-
quentes modi diminuunt de culpa mendacii. Nam
quintum est mendacium iocosum. quod iit *pla-*
cendi cupiditate. Alia vero tria continentur sub
mendacio officioso. In quo intenditur quod est
alteri utile vel quantum ad res exteriores, et sic

1) *dejicit*. – *desinit* BEFIpK.
{) *sive*. – tu G, um. Pj, *Une* multi ut ridcmr. – Pro îMramewtMM.
iuramentum BDITU.pK.
r »«.undum mendacium. – fiMltna (ont. P) mendjowm secundum Pa.

est sextum mendacium, *quod prodes! alicui ad pecuniam conservandam* ; vel est utile corpori, et hoc est septimum mendacium, *quo * impeditur mors hominis* ; vel est utile etiam ad honestatem virtutis, et hoc est octavum mendacium, *in quo impeditur illicita pollutio corporalis*. Patet autem quod quanto bonum intentum est melius, tanto

magis minuitur culpa mendacii. Et ideo, si quis diligenter consideret, secundum ordinem praedictae enumerationis ' est ordo gravitatis culpae in istis mendaciis: nam bonum utile praefertur delectabili; et vita corporalis praefertur pecuniae; honestas autem etiam * ipsi corporali vitae. Et per hoc patet responsio ad obiecta.

G| ^un. – in <juu PI). – Mox pro hi ^uo, >juu AI..
i) enumerationis. – enuntiationi/ K. – est om. ABEFpCK, pom
culpae ponit 0»

x) autem etiam. – etiam Ga, autem PD1.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo secundo eiusdem cctesimacdedinac quaestio-
nis nota duo. Primum est quod speciale quid invenitur
in oppositis virtuti veritatis, scilicet quod habet unum
primo oppositum, videlicet mendacium, sub quo, tanquam
genere, continentur alia opposita, puta iuctantia et ironia :
cum aliarum virtutum in medio duarum malitiarum exi-
stentium , oppositu assignentur immediate extrema, ut li-
bcrnlitati axuritia ct prodigalitas, ct sic de aliis. Accidit
autem hoc forte quia innominatum est in aliis genus pro-
ximum utriusque vitii extremi: in hac autem materia no-
minatur *mendacium* (ut continet etiam in sc *simulationem*)
genus proximum utriuique vitii extremi oppositi veritati,
ut patet.

Secundum est quod dc ratione mendacii perniciosi c>t
intentio nocendi, ut in littera dicitur: sicut de ratione men-
dacii iocosi est intentio delectandi, ct dc ratione otticiosi
est intentio utilitatem allicrcndi. Et quoniam moralia se-
cundum intentum finem maxime pensantur ct formaliter
considerantur, hinc habes quod sicut detrahens non inten-
tione detrahendi, non formaliter detrahit, nec peccat mor-

taliter nisi forte per accidens, ratione nocumenti illati: ita
proferens mendacium perniciosum non animo nocendi, li-
cet sit formalitcr mendax, non tamen est formalitcr mendax
perniciosus; nec peccat mortaliter, nisi forte per accidens;
ratione scilicet materine, puta quia in doctrina fidei men-
titur; vel ratione damni in audiente, puta quia, credendo,
commisit post mortale; vel in quocumque alio notabiliter
propterca laesus quis est.

II. In eodem secundo articulo dubium novitiorum oc-
currit, quo pacto mendacium iocosum cx intentione dele-
ctandi, et similiter officiosum cx intentione boni minuatur:
cum semper remaneat mendacium, ac per hoc, in sua pra-
vitate, quam habet cx suo genere.

Ad hoc dicitur quod quia bonum additum malo, etsi
illud non tollat, minuit tamen illius culpam (minus enim
culpabilis invenitur qui malum propter bonum, quam qui
absolute mulum facit quoniam ibi ratio faciendi bona ad-
iungitur), idcirco dicta mendacia ullcviantur, non tolluntur:
hoc est. non sunt tantae culpae cum dictis intentionibus
bonis quantae sunt absolute prolata.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM OMNE MENDACIUM SIT PECCATUM

Supra, qu. un, art. t, 3; III Sent., dixi. xxxvm, en. 3; Quadi. Vili, qu. vi. art. 4; In Uoct. de Trin., art. 9; IV Ethic* Icet. xx.

tertium sic proceditur. Videtur quod
omne mendacium sit peccatum.
^Unifestum est enim quod Evangeli-
ac scribendo Evangelium non pecca-
verunt. Videntur tamen aliquid falsum dixisse:
quia verba Christi, et etiam aliorum, trequenter
aliter unus et aliter retulit alius; unde videtur
quod alter eorum dixerit falsum. Non ergo omne
mendacium est peccatum.

2. Praeterea, nullus remuneratur a Deo pro
peccato. Sed obstetrices Aegypti remuneratae sunt
a Deo propter mendacium: dicitur enim *Exod.* i
quod *aedificavit illis Deus domos*. Ergo menda-
cium non est peccatum.

3. Praeterea, gesta Sanctorum narrantur in
sacra Scriptura ad informationem vitae humanae.
Sed dc quibusdam sanctissimis viris legitur quod
sunt mentiti: sicut legitur *Gen.* xii et xx *' quod
Abraham dixit de uxore sua quod soror sua es-
set. Iacob etiam mentitus est dicens se Esau «:
tamen benedictionem adeptus est, ut habetur
Gen. xxvn. Iudith etiam commendatur ♦ quae

tamen Ilolofcrni mentita est *. Non ergo omne
mendacium est peccatum.

4. Praeterea. minus malum est eligendum ut
vitetur maius malum: sicut medicus praecidit
membrum nc corrumpatur totum corpus. Sed
minus nocumentum est quod aliquis generet fal-
sam opinionem in animo alicuius quam quod
aliquis occidat vel occidatur. Ergo licite potest
homo mentiri ut unum praeservet ab homicidio,
et alium praeservet a morte.

5. Praeterea, mendacium est si quis non im-
pleat quod promisit. Sed non omnia promissa
sunt implenda: dicit enim Isidores*: *In malis
promissis rescinde fidem*. Ergo non omne men-
dacium est vitandum

6. Praeterea, mendacium ob hoc videtur esse
peccatum quia per ipsum homo decipit proxi-
mum: unde Augustinus dicit, in libro *contra Men-
dacium* *: *Quisquis esse aliquod genus mendacii
quod peccatum non sit, putaverit, decipiet seipsum
turpiter: cum honestum se deceptorem arbitretur
aliorum*. Sed non omne mendacium est deceptio-

• Ihd. ap. a.
r.tv D,η Of.
XL

• Ver», ai-

• Ver», rj. 19.
.. Vcrx. r, 5-

3

* lu Itth cap. x»,
WfaT*. 10.

X) Esau. – ctt-c Esau PDEI, Eaau esse L; pro tamen, sed tamen
D, ct tamen P, cum L.

p) vitandum. – peccatum Pio.

ideo, si quis
nem praedi-
tis culpaе in
aefertur de-
r pecuniae;
ii vitae,
iecta.

nti illati; ita
, nocendi, li-
liter mendax
er acciden»;
a fidei men-
a, credendo,
> notabiliter

iliorum oc-
itione dele-
minuatur :
in sua pra-

malo, etsi
pinui enim
quam qui
i bona ad-
tolluntur:
entionibu*

ti.

o omne
IL

dum ut
>raecidit
is. Sed
;ret fal-
i quod
potest
nicidio.

ion im-
•omissa
' malis
i men-

ar esse
proxi-
i Men •
endacii
eipsuni
ntretur
ccptio-

• Ver». U.

τ

•s,TV‘t u».

vin,

•

ζ

•ix*.dl

vruij.

i

•Ei

ms causa: quia per mendacium iocosum nullus
decipitur. Non enim ad hoc dicuntur huiusmodi
mendacia ut credantur, sed propter delectationem
solani: unde et hyperbolicae locutiones quando-
que etiam in sacra Scriptura inveniuntur. Non
ergo omne mendacium est peccatum.

Sed contra ist quod dicitur *Eccli.* vn *: *Noli
velle mentiri omne mendacium.*

Respondeo dicendum quod illud quod * est se-
cundum sc malum ex genere, nullo modo po-
test esse bonum et licitum: quia ad hoc quod
aliquid sit bonum . requiritur quod omnia recte
concurrant: *bonum enim est ex integra causa,
malum autem est ex singularibus defectibus*, ut
Dionysius dicit, iv cap. *de l)iv. Nom.* Men-
dacium autem est malum ex genere. Est enim
actus cadens super indebitam materiam: cum
enim voces sint signa naturaliter intellectuum,
innaturale est et indebitum quod aliquis voce
significet id quod non habet in mente. Unde
Philosophus dicit, in IV *Ethic.* ♦ quod *menda-
cium est per se pravum et fugiendum: verum
autem l et bonum et laudabile.* Unde omne men-
dacium est peccatum: sicut etiam Augustinus as-
serit, in libro *contra Mendacium**.

Ad primum ergo dicendum quod nec in Evan-
geho, nec in aliqua Scriptura canonica fas est
opinari aliquod falsum asseri, nec quod scripto-
res carum mendacium dixerunt I: quia periret
fidei certitudo, quae auctoritati sacrae Scripturae
innitur. In hoc vero quod in Evangelic, et in
aliis Scripturis sacris, verba aliquorum diversi-
mode recitantur, non est mendacium. Unde Au-
gustinus dicit, in libro *de Consensu Evangelist.* *: *Nullo modo laborandum esse iudicat qui pruden-
ter intelligit ipsas sententias esse necessarias co-
gnoscendae veritati, quibuslibet verbis fuerint ex-
plicatae. Et in hoc apparet*, ut ibidem subdit,
*non debere nos arbitrari: mentiri quemquam si,
pluribus reminiscantibus rem quam audierunt vel
viderunt, non eodem modo atque eisdem verbis
eadem res fuerit indicata.*

Ad secundum dicendum quod obstetrices non
sunt remuneratae pro mendacio: sed pro timore
Dei et benevolentia, ex qua processit menda-
ciutn. Unde signanter dicitur *Exod.* i *: *Et quia
timuerunt obstetrices Deum, aedificavit illis domos.*
Mendacium vero postea sequens non fuit meri-
torium.

Ad tertium dicendum quod in sacra Scriptura,
sicut Augustinus dicit ♦ inducuntur aliquorum
gesta quasi exempla perfectae virtutis: de quibus
non est aestimandum cos fuisse mentitos. Si qua
tamen in eorum dictis appareant quae mendacia
videantur t, intelligendum est ea figuraliter et
prophetice dicta esse. Unde Augustinus dicit, in
libro *contra Mendacium* *: *Credendum est illos
homines qui prophetice temporibus digni auctori-*

QUAESTIO CX, ARTICULUS III

425

*fate fuisse commemorantur, omnia quae scripta
sunt de illis prophetice gessisse atque dixisse.*

Abraham tamen, ut Augustinus dicit, in *Quaesi.*
Genes. *, dicens Saram esse suam sororctn, ve-
ritatem voluit celari, non* mendacium dici: soror
enim dicitur quia lilia fratris erat. Unde et ipse
Abraham dicit, *Gen.* xx *: *Fm. soror mea est:
filia patris mei, et non matris meae fllia:* quia
scilicet ex parte patris ei attinebat. – Iacob vero
mystice dixit se esse Esau, primogenitum Isaac:
quia videlicet primogenita illius de iure ei de-
bebantur. Usus autem est hoc modo loquendi
per spiritum prophetiae, ad designandum my-
sterium: quia videlicet minor populus, scilicet
gentilium, substituendus erat in locum primoge-
niti, scilicet in locum ludacorum ♦

Quidam vero commendantur in Scriptura non
propter perfectam virtutem, sed. propter quandam
virtutis indolem: quia scilicet apparebat in eis
aliquis laudabilis allectus, ex quo movebantur ad
quaedam indebita facienda. Et hoc modo Judith
laudatur, non quia mentita est Holofemi, sed
propter affectum quem habuit ad salutem po-
puli, pro qua periculis sc exposuit. Quamvis
etiam dici possit quod verba eius veritatem ha-
bent secundum aliquem mysticum intellectum.

Ad quartum dicendum quod mendacium non
solum habet rationem peccati ex damno quod
infert l proximo, sed ex sua inordinatione, ut di-
ctum est ♦ Non licet autem aliqua illicita inor-
dinatione uti ad impediendum nocumenta et de-
fectus aliorum: sicut non licet furari ad hoc quod
homo eleemosynam faciat* (nisi forte in casu
necessitatis, in quo omnia sunt communia). Et
ideo non est licitum mendacium dicere ad hoc
quod aliquis alium a quocumque periculo liberet.
Licet tamen veritatem occultare prudenter sub
aliqua dissimulatione: ut Augustinus oicir. *contra
Mendacium* *.

Ad quintum dicendum quod ille qui aliquid pro-
mittit. si habent animum faciendi quod promittit,
non mentitur: quia non loquitur contra id quod
gerit in mente. Si vero non faciat quod promisit,
tunc videtur infideliter agere per hoc quod ani-
mum mutat. Potest tamen excusari ex duobus.
Uno modo, si promisit id quod est manifeste il-
licitum: quia promittendo peccavit, mutando au-
tem propositum bene facit. – Alio modo, si sint
mutatae conditiones personarum et negotiorum.
Ut enim Seneca dicit, in libro *de Rencjic.* 4. ad
hoc quod homo teneatur facere quod promisit,
requiritur quod omnia immutata permaneant:
alioquin nec fuit mendax in promittendo, quia M
promisit quod habebat in mente, subintelleclis
debitis conditionibus; nec etiam est infidelis non
implendo quod promisit, quia eadem conditio-
nes non extant. Unde et Apostolus non est men-
titus, qui non ivit Corinthum, quo se iturum esse

• Qm ini . <X
Mendae.
^a. K. Co-/-
FJ «kkXXII.
Oφ.BXIOIAIII'

• Vert. u.

Mt'

l

*,a cerr&,c'

‘π•μ l’

ap.n

,v " "

“

7) illud quad. – Om. P.

8) uuhift. – Om. ABI , . ro r/, rit PIKo, om. I

t) dix/ruul. – dijorriill PDUC.

O arHtrari. – arbitrare AREFIpK Ct a.

Svmwav T>u:oi. D. Thomak T. VI.

r, rideantur. – r.dentur P.

0j Λθ < – et nun l'λ. – ISro fratria. ^tn> P.

t) infert, – infer tur PDF

» quia. – quod Afh FKL; pro quod, fuis L.

us, quae in sacra
it Augustinus di-
♦ *quidquid figu- me-*
ndacium. Omnis
at referenda es!
aul dictum hoc
is intelligendum

tionem falso uritur
fingit in suo ser-
tur infirmus qui
vc iocose. ut cum
electet audientes,
mtum cx sc est.
io fit ut aliqui cx
a, aut quasi cre-
odorum accadat,
mum est cx na-
contingat quod
cx modo dicendi
:x natura operis
illud peccat ve-

. r.

ae eis potuit
M mendacii,
linata. Ergo
fuit obste-
m, est pec-

libro *contra*
icceptum est . > ...
d nec velle
im est pec-
:ium perfe-
:rgo ratione
sent peioris T

dicat, in Γ
rum in qui- .
i non sunt
oximo con-
im mortale
m iocosum
dia.
m mortale
per quam
est '. l'o-
ati triplici- Jjjf
>do, scun-

QUAESTIO CX, ARTICULUS IV 427
dum finem intentum; tertio modo, per accidens.
Secundum se quidem contrariatur caritati ex ipsa
falsa significatione. Quae quidem si sit circa res
divinas, contrariatur caritati Dei, cuius venialem
aliquis tali mendacio occultat vel corrumpit. Unde
huiusmodi mendacium non solum opponitur vir-
tuti veritatis % sed etiam virtuti fidei el religio-
nis. Et ideo hoc mendacium est gravissimum,
et mortale. – Si vero falsa significatio sit circa
aliquid cuius cognitio pertineat ad hominis bonum,
puta quae pertinent! ad perfectionem scientiae et
informationem morum, tale mendacium, inquan-
tum inferi damnum falsae opinionis proximo,
contrariatur caritati quantum ad dilectionem pro-
ximi. Unde est peccatum mortale. – Si vero sit
falsa opimo ex mendacio generata circa aliquid
de quo non reterat utrum sic vel aliter cogno-
scatur, tunc ex tali mendacio non damnificatur
proximus: sicut si aliquis fallatur in aliquibus
particularibus contingentibus ad se non pertinen-
tibus. Unde tale mendacium secundum se non
est peccatum mortale.

Ratione vero finis intenti, aliquod mendacium
contrariatur caritati: puta quod dicitur aut in ini-
uriam Dei, quod semper est peccatum mortale,
utpote religioni contrarium; aut m nocumentum
proximi, quantum ad personam, divitias vel fa-
mam. Et hoc etiam est peccatum mortale: cum
nocere proximo sit peccatum mortale: ex sola
autem intentione peccati mortalis, aliquis mor-
taliter peccat. – Si vero finis intentus non sit
contrarium : caritati, nec mendacium secundum
hanc rationem erit peccatum mortale: sicut ap-
paret in mendacio iocoso, in quo intenditur ali-
qua levis delectatio; et in mendacio officioso, in
quo intenditur etiam utilitas proximi.

Per accidens autem potest contrariari caritati
ratione scandali, vel cuiuscumque damni conse-
quentis. Et sic erit etiam peccatum mortale: dum
scilicet aliquis non veretur propter scandalum
publice mentiri.

Ah primum ergo dicendum quod auctoritates illae
inlelliguntur de mendacio pernicioso: ut Glossa *
exponit. super illud Psalm., *Perdes omnes qui*
loquuntur mendacium.

Ad secundum dicendum quod, cum omnia prae-
cepta decalogi ordinentur ad dilectionem Dei et
proximi, sicut supra * dictum est, inlantum men-
dacium est contra praeceptum decalogi inquan-

tum est contra dilectionem Dei et proximi. Unde
signanter prohibetur *contra proximum* falsum te-
stnnomum §.

An tertium 7 dicendum quod etiam peccatum a
veniale largo modo potest dici iniquitas, inquan-
tum est praeter aequitatem iustitiae. Unde dicitur
l loan, m *; *Omne peccatum est iniquitas.* Et °VeZK *
hoc modo loquitur Augustinus.

Ad quartum dicendum quod mendacium obste-
tricum potest dupliciter considerari. Uno modo,
quantum ad ctfctum benevolentiae in kidacos,
et quantum ad reverentiam divini timoris, ex
quibus commendatur in cis indoles virtutis. Et
sic debetur eis renumeratio aeterna. Unde Hie-
ronymus exponit · quod Deus aedificavit illis do-
mos spirituales. – Alio modo potest considerari w' 'cr'
quantum ad ipsum exteriorem actum mendacii.
Quo quidem non potuerunt aeternam remunera-
tionem mereri: sed forte aliquam remuncratio-
nem temporalem, cuius merito non repugnabat
deformitas illius mendacii, sicut repugnabat me-
rito remunerations aeternae. Et sic intelligenda
sunt verba Gregorii: non quod per illud menda-
cium mererentur l amittere remuncrationem ac-
ternam quam iam ex praecedenti affectu merue-
rant. sicut ratio procedebat.

Ad quintum dicendum quod quidam * dicunt
quod perfectis viris omne mendacium est pec-
catum mortale. Sed hoc irrationabiliter dicitur.
Nulla enim circumstantia aggravat in infinitum *
nisi quae transfert in aliam speciem. Circum-
stantia autem personae non trahit ' in altam
speciem: nisi forte ratione alicuius annexi, puta
si sit contra votum ipsius; quod non potest dici
de mendacio officioso vel iocoso. Et ideo men-
dacium officiosum vel iocosum non est pecca-
tum mortale in viris perfectis: nisi forte per
accidens, ratione scandali. Et ad hoc potest re-
ferri quod Augustinus dicit. *perfectis esse prae-*
ceptum non solum non B mentiri, sed nec velle «
mentiri. Quamvis hoc Augustinus non assertive,
sed sub dubitatione dicat: praemittit enim: A'iri
forte ita ut perfectorum etc. – Nec obstat quod
ipsi ponuntur m statu conservandae veritatis
qui ad l veritatem tenentur ex suo officio in iu-
dicio vel doctrina. Contra quae si mentiuntur,
erit mendacium quod est peccatum mortale. In
aliis autem non oportet quod mortaliter peccent
mentiendo.

î/ veritatis. — caritatis P.

l) quae pertinent. — quae pertinet PDG, pertine! K.
C contrarium. — contrarius PCGHik.

rj Ad tertium. — Ordincxn responsionum U tertium et quartum
Argumenta invertunt codice» excepto G.

0) mererentur. — meretur ABEFpK, merentur ct a.

») trahit. — transfert P, ^circumstantiae...} trahunt DEH. toircum-
stantiae aut personae. Xec) trans t cd. .t; (jecumstantiac^. ipeciem
ora. GL.

D non. — Om. ABCEFGKLj.

λ) qui ad — quia ad C, quia ccten tt Pa; pro tenentur, teneatur
conservare P; pro doctrina. doctrina conservare G, doctrina dicere H.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem ccontcsimacdcociniac quaestionis
Idubium occurrit, quia praesens distinctio videtur adver-
sari doctrinae habitne in art. 2 huius quaestionis. Nam ibi
dictum est quod distinctio mendacii per se non est in
mendacium perniciosum, officiosum et iocosum, sed ista
distinctio attenditur secundum finem intentum, aggravan-

tem vel allevinnctm: hic xcro mendacium perniciosum
ponitur et in mendacio secundum sc, et in mendacio ra-
tione finis intenti, puta nocumenti. Quomodo stant ista
simul? Si enim mendacium perniciosum definitur pene*
finem nocumenti intenti, ut ibi dictum est, quo pacto
hic duplex mendadi perniciosi genus ponitur, scilicet cx

nocumento intento, et secundum se? Et c contra, si secundum se invenitur perniciosum, ergo non ex solo nocumento intento.

II. Ad hoc dicitur quod fini» vitiosi actus est duplex: intrinsecus, et extrinsecus. Verbi gratia, finis detracti» intrinsecus est detrahere famae: finis vero extrinsecus esset damnum in divitiis, si hoc quis detrahendo intenderet. Et sicut detractio dupliciter potest esse peccatum mortale, scilicet ex fine intrinseco, ut si quis detrahat cum animo infamandi; et ex solo fine extrinseco, ut si quis animo damnificandi proximum in statu vel divitiis detrahat in aliquo minimo: ira in proposito mendacium dupliciter dicitur peccatum mortale, scilicet ex fine intrinseco, et ex fine extrinseco. Et quia finis intrinsecus mendacii in communi est dicere falsum, ut ex definitione mendacii patet: consequens est ut finis intrinsecus mendacii in tali materia sit dicere falsum in tali materia. Ac per hoc, qui mentitur ut dicat falsum nocivum divinis sive humanis, hic mendacium et perniciosum et mortale incurrit ex fine intrinseco intento contra caritatem Dei aut proximi. Qui vero mentitur ut dicat falsum, quidquid sit illud, ut noceat divinis vel humanis. hic etiam perniciosum mendacium et mortale incurrit ex extrinseco fine intento contra caritatem Dei vel proximi. Et hanc distinctionem manifeste intendit littera, probans hoc secundum membrum ex hoc quod sola intentio peccandi mortaliter constituit peccatum mortale: quasi diceret quod licet mendacium tale ex propriis non sit mortale. ex sola intentione extranei mortalis fit mortale.

Unde doctrina praesens non adversatur mnedictue. Quoniam stat solida doctrina data: scilicet quod perniciosum mendacium constituitur ex intento fine nocumenti. Sed. ut declaratum est, hic distinguitur finis intentus in intrinsecum et extrinsecum. Oportet namque perniciose mentientem unum habere quod dicat falsum nocivum, vel ad nocendum: ac per hoc, intendere nocumentum, Inde et in illo articulo Auctor sub pernicioso mendacio Matini locavit tria prima membra enumerata ab Augustino, (unquam contenta sub mendacio pernicioso ex fine intrinseco intento: et hic eadem tria membra ponit sub mendacio secundum se contrario caritati, distinguens ea contra mendacium ex fine intento extrinseco.

-Id id autem quod obiicitur, quod menducium hic dicitur secundum se perniciosum, etc.: – respondetur quod equivocatio accidit. Nam hic dicitur mendacium secundum se. hoc est secundum suam propriam materiam, quoniam constat c»sc de ratione eius: ibi vero vocatur mendacium per se secundum rationem formae, qua opponitur veritati, et dividitur in plus et minus. Unde et perniciosum gratia materiae invenitur sub utraque specie, scilicet iactantia et ironia.

III. In eodem articulo adverte, circa mendacium in materia scibili, quod ad hoc quod fiat formaliter, oportet quod sit falsa vocis significatio cum intentione dicendi falsum nocivum proximo: ita quod nisi tertia conditio, scilicet nocumentum proximi, cadat sub intentione, non incurritur formaliter tale mendacium. Et ex hoc habes quando doctor peccat mortaliter dicendo falsa: quando scilicet advertit se docere falsum in scibilibus, et tamen assertive illud docet: constat enim quod inexcusabilis est ab intentione nocumenti qui nocivum ex suo genere sciens et praevidens infert, ut iste facit. Universaliter autem quicumque scienter mendacium dicit contra iudicium vel doctrinam, mortaliter peccat ut in responsione ad ultimum habes. – Ubi notaly *contra*. Quoniam inde habes quod si iudex. dum iudicat, mendacia aliqua impertinentia immisceat, licet peccet, non tamen monaliter: quia non mentitur contra veritatem iudicii. sed impertinentium ad iudicium. Idem nutem est iudicium de docturibus, si docendo mentiantur, non tamen contra veritatem doctrinae.

Sed adverte quod praedicator semper contra veritatem doctrinae Christianae mentitur quando miracula (aha scienter praedicat. Quoniam quantum in se est, veritatem miraculorum Christi et sanctorum evacuat: agit enim ut falsum etiam putentur Christi et sanctorum mtraenh. Et simile est si vitam sanctorum fingunt aliter quam sit. eadem ratione. Mentiendo nutem in nominibus Auctorum, aut quotationibus, puta, *capitulum decimum* pro *duodecimo*, aut *fcaiam* pro *[cremia*, vel *Hieronymum* pro *Augustino* dicendo, quia tunc non occurrit et turpe putat sic pertransire, peccat quidem, sed non mortaliter: quia non contra, sed praeter veritatem doctrinae mentitur; falli namque in his non est falli in doctrina, sed in accidentibus eius.

mendacium hic di-
respondetur quod
ndacium secundum
teriani, quam con-
ur mendacium per
•onitur veritnri, et
iciosuni gratia ma-
:ilicet iacuntia cl

icndacium in ma-
iter, oportet quod
e dicendi fabum
iditio, scilicet no-
, non incurritur
abes quando do-
ando scilicet ad-
icn awertive illud
bst ab intentione
:ns et praevidens
icumque icicnter
trinatn, mortali-
abcs. – Ubi nota
cx, dum iudicat.
•icct peccet, non
Ia veritatem tu-
rn nutem est iu-
tur. non tamen

ontra veritatem
:uln falsa icien-
veritatem mi-
it cnim ut falsa
ula. Et simile
ait, eadem ft-
rum. aut quo-
iiodecimo, aut
Augustine di-
sk pertransire,
>n contra. »ed
iquc in his non
*.

QUAESTIO CENTESIMAUNDECIMA DE SIMULATIONE ET HYPOCRISI

IN QUATIOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de simulatione et
hypocrisi *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum omnis simulatio sit peccatum.

Secundo: utrum hypocrisis sit simulatio.

Tertio: utrum opponatur veritati.

Quarto: utrum sit peccatum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OMNIS SIMILATIO SIT PECCATUM

1\ Snit^ dut. iri, qu. n, ;rt- i. qi · |; /et Thm.. op. |v.

Scilicet primum sic procedit. Videtur quod
non omnis simulatio sit peccatum. Di-
citur enim Lue. ull. ., quod Dominus
se finxit 3 longius ire. Et Ambrosius
dicit de Abraham, in libro de Patriarchis ♦ quod
captiose loquebatur cum serrulis cum dixit, Gen.
xxn*: Ego et puer, illucusque properantes, post-
quam adoraverimus, revertemur ad vos. Fingere
autem et captiose loqui ad simulationem perti-
net. Non est autem ? dicendum quod in Christo
et in Abraham fuerit peccatum. Ergo non omnis
simulatio est peccatum.

2. Praeterea, nullum peccatum est utile. Sed
sicut Hieronymus dicit* utilem simulationem, et
fM fenlpOrc assumendam, lehu, regis Israel. nos
doceat exemplum, qui interfecit sacerdotes Baal
fingens se idola colere velle, ut habetur IVJJe#. x*.
Et David immutavit faciem suam coram Achis,
rege Geth, ut habetur I Reg. xxi * Ergo non
omnis simulatio est peccatum.

3. Praeterea . bonum malo est contrarium.
Si ergo simulare bonum est malum, simulare τ
malum erit bonum.

4. Praeterea , Isaiae III *. contra quosdam di-
citur: Peccatum suum quasi Sodoma praedicave-
runt, nec absconderunt. Sed abscondere pecca-
tum ad simulationem pertinet. Ergo non uti simu-
latione interdum est reprehensibile. Vitare autem
peccatum nunquam est reprehensibile. Ergo simu-
latio non semper est peccatum.

Sed contra est quod isaiae xvi, super illud *.
At tribus annis etc., dicit Glossa *: In compara-
tione duorum malorum, levius est aperte peccare
quam sanctitatem simulare. Sed aperte peccare
semper est peccatum. Ergo simulatio semper est
peccatum.

Respondeo dicendum quod. sicut dictum est *,
ad virtutem veritatis pertinet ut aliquis talem se
exhibeat exterius per signa exteriora qualis est.

Signa autem exteriora non solum sunt verba,
sed etiam lacta. Sicut ergo veritati opponitur
quod aliquis per verba exteriora aliud significet
quam quod 4 habet apud se, quod ad menda-
cium pertinet; ita etiam veritati opponitur quod
aliquis per aliqua signa factorum vel rerum aliquid
de se l significet contrarium eius quod in eo est.
quod proprie simulatio dicitur. Unde simulatio
proprie est mendacium quoddam in exteriorum
signis laetorum consistens. Non refert autem
utrum aliquis mentiatur verbo, vel quocumque
alio facto, ut supra* dictum est. Unde, cum
omne mendacium sit peccatum, ut supra* habi-
tum est. consequens est etiam quod omnis simu-
latio est peccatum.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augusti-
nus dicit, m libro de Quaest. Evang. *. non omne
quod fingimus mendacium est. Sed quando idfin-
gimus quod nihil significat, tunc est mendacium:
cum autem fictio nostra refertur ad aliquam si-
gnificationem, non est mendacium, sed aliqua fi-
gura veritatis. Et subiungit exemplum de rigura-
tivis locutionibus, in quibus fingitur quaedam res
non ut asseratur ita esse, sed eam proponimus
ut figuram alterius quod asserere volumus. Sic
igitur Dominus c se finxit longius ire. quia com-
posuit motum suum quasi volentis longius ire.
ad aliquid r figurate significandum: scilicet quod
ipse ab eorum fide longe erat, ut Gregorius di-
cit *: vel. ut Augustinus dicit **. quia, cum Ion-
gius recessurus esset ascendendo in caelum, per
hospitalitatem quodammodo retinebatur in terra. –
Abraham etiam figurate’ locutus est*. Unde Am-
brosius* dicit de Abraham quod prophetavit quod
ignorabat. Ipse enim solus disponebat redire, im-
molato filio: sed Dominus per os eius locutus est
quod parabat. Unde patet quod neuter simulavit.

An secundum dicendum quod Hieronymus large
utitur nomine simulationis pro quacumque li-

3) M finxit. – 5* fingit ΔHEU, finxit κ CDGHK.
f Aitm est autem. – Sed non cjt Pa.
γ> simulare. – «rrgo simulare Pia.
B) quod. – Om. PAa.
») de te. – Om. Pa.

C) – iff Ixanftlio wddunt Pa.
ijl aliquid. – aliud PC». – Pro figurate, figurative PGpC et a, fi*
furandum (<wn. sifnifieaudum) Il,
•i fifurate. – fifuratirt PDHpC tt a«

• orj Aoi.

• p. v own.

mer^r tg, y.

• IbiJ. «rr». jo.

• IUIko^t. 5«wm.
p^rn. II . qu.
cx-XII, memb. ⁶.

ctione. Commutatio autem faciei David fuit fictio figuratis: sicut Glossa * exponit in titulo illius *psal*mi * *Benedicam Dominum in omni tempore*, - Simulationem vero lehu non est necesse excusari a peccato vel mendacio: quia malus fuit, utpote ab idololatria Ieroboam non recedens*. Commendatur tamen et temporaliter remuneratur a Deo *, non pro simulatione, sed pro zelo quo destruxit cultum Baal.

Ai> TERTIUM DICENDUM quod quidam * dicunt quod nullus potest se simulare esse malum: quia per opera bona nullus se simulat malum; si autem opera mala faciat, malus est. - Sed haec ratio non cogit. Potest enim aliquis se simulare malum per opera quae in se non sunt mala, sed habent l quandam speciem mali.

Et tamen ipsa simulatio est mala: tum ratione

mendacii; tum ratione scandali. Et quamvis per hoc fiat malus, non tamen fit malus illa malitia quam simulat. Et quia ipsa simulatio secundum se mala est, non ratione eius de quo est; sive sit de bono sive de * malo, peccatum est.

Ad quantum dicendum quod sicut aliquis verbo mentitur quando significat quod non est, non autem quando tacet quod est, quod aliquando licet; ita etiam simulatio est quando aliquis per exteriora signa factorum vel rerum significat aliquid quod non est, non autem si aliquis praetermittat significare quod est. Unde aliquis potest peccatum suum occultare absque simulatione. Et secundum hoc intelligendum est quod Hieronymus dicit ibidem *, quod *secundum remedium post naufragium est peccatum abscondere*, ne scilicet exinde aliis scandalum generetur.

|) liabent. — in 5t' addit P.
x) dc. — lit dc PDGa.

λ) iCLundam remedium. — necuuda tabula •K, peccatum
cctcrl ct a; pro nc, ut F, om. B.

Commentaria Cardinalis Caietani

In quaestione centeiinuiundccima occurrunt quinque dicenda. *Primo*, quod Auctor discinxit quaestionem simulationis u quaestione mendacii, non propter formalem, sed materialem differentiam, dum mendacium est faba vocis significatio, simulatio vero est falsa facti significatio. Et utrobique requiritur voluntas, ibi falsum dicendi, hic falsum faciendi. Et propter hanc malam voluntatem, semper simulatio est peccatum, sicut mendacium, formaliter sumendo utrumque. - Et quin habet speciales difficultates in theologia, propter unam simulationis speciem, quae vocatur hypocrisis, quoniam quis simulat factis personam iusti.

* Art i, id i.

Secundo, quod Abraham a simulatione, immo a mendacio, propter figuratam locutionem prophetice excusatur *, quia commisisset se intelligitur Spiritui Sancto, tanquam proferret illa verba ad sensum intentum a Spiritu Sancto, quamvis sibi ignoto. - Potest tamen aliter excusari, et facilius, Abraham, ut intelliuntur locutus secundum communem hominum morem, >ecundum quem erant post adorationem reversuri: quasi dixerit *Deo aliter non disponente, revertemur ego et puer*. Huiusmodi enim con

ditiones generales subintelliguntur. Sed pro reverentia Ambrosii, Auctor sic exposuit.

Tertio, quod de fictione David coram Achis, licet Auctor utatur Glossa et ad mysterium transeat ., ad litteram tamen excusari videtur quia facta, nisi ex intentione significandi fiant, signi vim non per se habent ex pane facientis, ut superius . dixi.

• IbO, u i

Quarto, quod simplicitas seu veritas non intelligitur opponi dolo vel fraudi formaliter. sed potius causaliter: pro quanto opponitur simulationi et mendacio, quae sunt effectus doli vel fraudis. Astutus enim adinveniens vias apparentes, dolo sive fraude excquitur eas mediante mendacio et simulationis vitio, et aliquo alio quandoque: et pro quanto cis immiscetur mendacium aut simulatio, pro tanto opponi dicuntur simplicitati, in ari. 3, ad 2. Nam secundum se absolute opponi dicuntur prudentiae, superius in qu. rv ..

• Q^r. cx. «n. <,
(.«sam.
1IL

Quinto, quomodo hypocrisis consuevit in sacra Scriptura sumi, ut dicitur in articulo quarto. Et propterea tamen detestabiliter commemoratur.

• Art. J Hr

Et hacc de quaestione centesimaundccima sufficiant.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM HYPOCRISIS SIT IDEM QUOD SIMULATIO

IV Sent., dtl. xvi, qu. iv, 4II. i, qu* I.

•V ^Comment.
Quii. po>l <rt. l.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR*. Videtur quod

hypocrisis non sit idem quod simulatio.

Simulatio enim consistit in quodam factorum mendacio. Sed hypocrisis potest esse etiam si aliquis ostendat exterius quae interius agit: secundum illud .Matth. vi *: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritae faciunt*. Ergo hypocrisis non est idem simulationi.

•v.Ti.3.

iiium'S: il'

2. Praeterea, Gregorius dicit, XXXI *Moral.* *: *Sunt nonnulli qui et sanctitatis habitum tenent, et perfectionis meritum exequi non raiunt. Hos nequaquam credendum est in hypocritarum nu-*

merum currere: quia aliud est infirmitate, aliud malitia peccare. Sed illi qui tenent habitum sanctitatis et meritum perfectionis non exequuntur, sunt simulatores: quia exterior habitus sanctitatis opera perfectionis signifient. Non ergo simulatio est idem quod hypocrisis.

3. Praeterea, hypocrisis in sola intentione consistit: dicit enim Dominus de hypocritis, Matth. xxiii *, quod *omnia opera sua faciunt ut ab hominibus rideantur*; et Gregorius dicit, XXXI *Moral.* *, quod *nunquam quid agant, sed quomodo de actione qualibet hominibus possint placere, considerant a*. Sed simulatio non consistit in sola

O. iHd. >rt. y

o) et Grconut... cmaderant. — Om. A, po«i apant in rinc »olu-

tfohl* An primum ponunt Bh, utroque ioco legit K xcd alwco 'oàpîl*
El ideo liireportut.

•V «. Costa
Cue., pmlci
Qwr».

ivis per
malitia
undum
it; sive
t.

» verbo
it. non
litando
Jis per
eat ali-
i prae-
potest
ne. Et
erony-
•*diund*
ne sci-

a Am-

et Au-
ittcrnm
rigni-
facien-

lligitur

■ aliter:

c sunt

ins ap-

ndacio

pianto

... nperi

ppm

and 30

LV 1.

Seri-

mt.

aliud

san-

40434

... and

titatis

con-

latth.

• *ho-*

 M_0

1110

node

intentione, sed in exteriori operatione: unde super illud *Iob xxxvi 4. Simulatores et callidi prolucant iram Dei.* dicit Glossa ♦ quod simulator aliud simulat, aliud ? agit: castitatem praefert, et lasciviam sequitur; ostentat paupertatem, et marsupium replet. Ergo hypocrisis non est idem quod simulatio.

Sed contra est quod Isidores dicit, in libro *Etymol.* *: « *Hypocrita* » graeco sermone in latino « *simulator* » interpretatur, qui dum τ intus malus sit, bonum se palam ostendit: < *hypo* » enim « *falsum* », *crisis* < *iudicium* * interpretatur.

Respondeo dicendum quod, sicut Isidores dicit, ibidem, nomen *hypocritae* tractum est a specie eorum qui in spectaculis contexta facie incedunt, distinguentes vultum vario colore ut ad personae quam simulant colorem perveniant, modo in specie viri, modo in specie feminae, ut in ludis populum fallant. Unde Augustinus dicit, in libro

Serm. Doni. m Monte ♦ quod sicut hypocritae, simulatores personarum aliarum *, agunt partes illius quod non sunt (non enim qui agit partes Agamemnonis. vere ipse est. sed simulat eum); sic m ecclesiis et in omni vita humana quisquis se vult videri quod non est, hypocrita est: simulat enim se iustum, non exhibet. Sic ζ dicendum est quod hypocrisis simulatio est: non autem omnis simulatio, sed solum illa qua quis simulat personam alterius; sicut cum peccator simulat personam iusti.

jñ aliuJ. - ct aliuJ PL; pm intentat, oftenJit PCGII.
 y> Juin. - cun PL; pro intui, ritiif I; pro hypo cnim fahum
 critii, hypwita D; pro crith, crittn ABCEf1Ka; qui Juin... inter-
 prefafur om. H

3 peruonarum aliarum. - prrtcutamm aliquarum G, pfrtonamm
quarum L, aliarum prnonarum PDx
a) quiquit. - qui Pix
>» Sic. - ifiitur ^Jdun» PDG,
timulcnt. - timulaul PL; pro ^ant, apunt PBH. Q. oot- ».

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM HYPOCRISIS OPPONATUR VIRTUTI VERITATIS

IV Sent.. Jîit. xvi. qu. iv, m. t, qu* 3.

- ViJ.Coramcn' pou an. », Quir».

DE TERTIUM SIC PROCEditUR*. Videtur quod
hypocrisis non opponatur virtuti verita-
tis. In simulatione enim sive hypocrisi
est signum el signatum. Sed quantum
que, non videtur opponi alicui speciali
ypocrita enim simulat quamcumque vir-
etiam per quaecumque virtutis opera,
ciunium, orationem et eleemosynam, ut
Matth. vi ♦ Ergo hypocrisis non oppo-
cialiter virtuti veritatis.

2. Praeterea, omnis simulatio ex aliquo dolo procedere videtur: unde et simplicitati opponitur. Dolus autem opponitur prudentiae, ut supra * habitum est. Ergo hypocrisis, quae est simulatio, non opponitur veritati, sed magis prudentiae vel simplicitati.

3. Praeterea, species moralium considerantur ex fine. Sed linis hypocrisis est acquisitio lucri

vel inanis gloriae: unde super illud *lob* xxvii *, ·v«*!.
Quae est spes * hypocritae, si avarae rapiat etc., »
 dicit Glossa*: *Hypocrita, qui latine dicitur si-* «Ori
mulator. avarus raptor est, qui dum inique agens
desiderat de sanctitate venerari, laudem vitae rapit
alienae. Cum ergo avaritia, vel inanis gloria, non
 directe opponatur veritati, videtur quod nec si-
 mulatio sive hypocrisis.

Sed contra est quia omnis simulatio est mendacium quoddam, ut dictum est *. Mendacium . An. u. autem directe opponitur veritati. Ergo et simulatio sive hypocrisis.

Respond eo dicendum quod, secundum Philosophum, in *X Metaphys.* *, contrarietas est oppositio secundum formam, a qua scilicet res speciem habet. Et ideo dicendum est quod simulatio sive hypocrisis potest opponi alicui virtuti dupliciter: uno modo, directe; *ct?* alio modo, indirecte. Di-

a) *t*_{pet.} – *f*_{peciet} PEGLpG ct a.

ct. - Om. PDGilpC.

τ recta quidem oppositio eius sive contrarietos ⁊ est attendenda secundum ipsam speciem actus, quae accipitur secundum proprium obicctum. Unde cum hypocrisis sit quaedam simulatio qua quis simulat se habere personam quam non ha-feet, ut dictum est *, consequens est quod directe opponatur veritati. *per quam aliquis exhibet se talem vita et sermone qualis est*, ut dicitur in IV *EMC** * ” Indirecta autem oppositio vel contra-rietas hypocrisis potest attendi secundum quod-cumque accidens: puta secundum aliquem finem remotum, vel secundum aliquod instrumentum actus, vel quodeumque aliud ℔ huiusmodi.

An primum ergo dicendum quod hypocrita si-mulans aliquam virtutem, assumit eam ut finem non quidem secundum cxistentiam, quasi volens eam habere; sed secundum apparentiam, quasi volens videri eam habere. Ex quo non habet quod opponatur illi virtuti: sed quod opponatur veritati, inquantum vult decipere homines circa illam virtutem. – Opera autem illius virtutis non assumit quasi per se intenta, sed insirumentaliter. quasi signa illius virtutis. Unde ex hoc non habet directam oppositionem ad illam virtutem.

Qv M i A|> SECUNDUM t)|CENIUM quod, sicut supra * di-

ctum est, prudentiae directe opponitur astutia, ad quam pertinet adinvenire quasdam vias ap-parentes et non existentes ad propositum conse-quendum. Executio autem astutiae est proprie per dolum in verbis, per fraudem autem in tactis. Et sicut astutia se habet ad prudentiam, ita dolus et Iraus ad simplicitatem. Dolus autem vel fraus ordinatur ad decipiendum principaliter, et quan-doque secundario ad nocendum. Unde ad simpli-citatem pertinet directe se praeservare a dece-ptione. Et secundum hoc, ut supra * dictum est, JJ@·0«.*".⁊ virtus simplicitatis est eadem virtuti veritatis, sed differt sola ratione: quia veritas dicitur secundum quod signa concordant signatis; simplicitas autem dicitur secundum quod non tendit in diversa, ut scilicet aliud intendat interius, aliud l praetendat exterius.

Ad tertium dicendum quod lucrum vel gloria est linis remotus simulatoris, sicut et mendacis c. ⁊ Unde ex hoc fine speciem non sortitur, sed ex fine proximo, qui est ostendere se alium quam sit. Unde quandoque contingit quod aliquis fingit de se ma-gna, nullius alienus gratia, sed sola libidine simu-landi: sicut Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *, et sicut etiam supra * de mendacio dictum est. ·Q»·e.«n.t.

γ) cuutrarietax. – eiut Cimtrarieia* Pj. – Pro *jum*, -jui P.
îj aliud. – juudcumjue aliquod aliud ABFIKI »C,
aliquid al<ad G.

i) aliud. – et aliud PGHl.d.
ζl mendacis. – mundanis BDEFpK, m mundanis !.. mendacium Λ.

ARTICULUS QUARTUS

I TRIM HYPOCRISIS SEMPER SI I' PECCATI M MORTALE

IV Sent., Jut. rvi. qu. tv, λyl. i, qu* 3.

• VJ. Commeat. Q irt. t, D QUARTUM SIC PROCEDITUR *. VidetUT qUod hypocrisis semper sil peccatum mortale. Dicit enim Hieronymus, Isaiae xvi *, in Glossa ♦ quod *in comparatione duorum malorum, levius est aperte peccare quam sancti-tatem simulare.* Et super illud *fob* i *, *Sicut au-tem Domino placuit* etc., dicit Glossa quod *si-mulata aequitas non est aequitas, sed duplicatum ⁊ peccatum.* El super illud *Thren.* iv ♦ *Maior ef-fecta est iniquitas populi^ mei peccato Sodomorum,* dicit Glossa*: *Scelera animae planguntur quae in hypocrisim labitur, cuius maior est iniquitas peccato"** *Sodomorum.* Peccata autem Sodomorum sunt peccata mortalia. Ergo et hypocrisis semper est peccatum mortale.

λ? ii: - Praeterea. Gregorius dicit. XXXI *Moral.* *, quod hypocritae ex malitia peccant. Sed hoc est gravissimum, quod pertinet ad peccatum in Spiritum Sanctum. Ergo hypocrita semper mor-taliter peccat.

t 3. Praeterea, nullus meretur iram Dei et ex-clusionem a Dei visione nisi propter peccatum

mortale. Sed per hypocrisim aliquis meretur iram Dei: secundum illud *fob* xxxvi *: *Simulatores et ⁊Vm·* callidi provocant iram Dei.* Excluditur etiam hy-pocrita a visione Dei: secundum illud *fob* χιιι ♦ ·"⁊«.*. *Non veniet in conspectu eius omnis hypocrita.* Ergo hypocrisis semper est peccatum mortale.

Sed contra est quia hypocrisis est mendacium operis: cum sit simulatio quaedam. Non autem omne mendacium oris · est peccatum mortale. · Ergo nec omnis hypocrisis.

2. Praeterea, intentio hypocritae est ad hoc quod videatur bonus. Sed hoc non opponitur caritati. Ergo hypocrisis non est secundum se peccatum mortale.

3. Praeterea, hypocrisis nascitur ex inani glo-ria: ut Gregorius dicit. XXXI *Moral.* * Sed inanis gloria non semper est peccatum mortale. Ergo neque hypocrisis.

Respondeo dicendum quod in hypocrisi duo sunt: scilicet defectus sanctitatis, ct simulatio ipsius. Si ergo hypocrita dicatur ille cuius intentio fertur nd utrumque, ut scilicet aliquis non ζ curet ζ

duplicatum. – duplicitatum B. fimpheitatum F, duplicitas in A. duplicitatis l. duplex PDa; sed duplex iniquitas duplicatum pec-catum pH.
» papuh. – peccati pupuli Pix.

γ) peccato. – peccatorum P»t, on». l, Alias peccatu P. – Pro Peccata autem, Peccata ABFK, Sed peccata CDl.GHt.
2) quod. – quia PGa, peccatum quod l.
i) orii. – operit PaCG ct a, opinionis hk ct wpre pro operis D.
ζ> hou. – Om. BFPACK*!....

astutia,
vias óp-
η cotise-
prie per
actis. Et
dolus ct
el iraus
Π quan-
l simpli-
a decc-
tum est, X-;0l v' '
itis, scd
:undum
> autem
ersa, ut
etcndat

gloria
Jacis c.
ex fine
■B· Unde
se ma-
simu-
=· ◆, et S. Ih. lut- is.
est. · Q4. «.«·>·

iciwm V.

iram
res et † Vir*. °.
n hy-
«ll · :
crita.

cium
utem
rtale.

sanctitatem habere, sed solum sanctus apparere, sicut consuevit accipi in sacra Scriptura: sic manifestum est quod est peccatum mortale. Nullus enim privatur totaliter sanctitate nisi per peccatum mortale.

Si autem dicatur hypocrita ille qui intendit simulare sanctitatem, a qua deficit per peccatum mortale: tunc, quamvis sit in peccato mortali, ex quo privatur sanctitate; non tamen semper ipsa simulatio est ei in r peccatum mortale, sed quandoque veniale. Quod discernendum est ex fine. Qui si repugnat caritati Dei vel proximi, erit peccatum mortale: puta cum simulat sanctitatem ut falsam doctrinam disseminet, vel ut

adipiscatur ecclesiasticam dignitatem indignus, vel quaecumque alia temporalia bona in quibus finem constituit. Si vero finis intentus non repugnet caritati, erit peccatum veniale: puta cum aliquis in ipsa fictione delectatur, de quo Philosophus dicit, in IV *Elhic.* ·, quod *magis videtur vanus quam malus*. Eadem enim ratio est de mendacio et simulatione.

Contingit tamen quandoque quod aliquis simulat perfectionem sanctitatis, quae non est de necessitate salutis. Et talis simulatio nec semper est peccatum mortale, nec semper est cum peccato mortali.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

η) in. – Om. PDE. – ltd om. BF.

QUAESTIO CENTESIMADUODECIMA

DE IACTANTIA

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

¶ **Q**uoniam X^o inde considerandum est de iactantia * et iro-
nia *. quae sunt partes mendacii, secundum
Philosophum, in IV *Ethic.* 1

Primo autem circa iactantiam quaeruntur duo.
Primo: cui virtuti ’ opponatur.
Secundo: utrum sit peccatum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IACTANTIA OPPONATUR VIRTUTI VERITATIS

IV *Ethic.* 1. Icci. xv.

>> d primum sic proceditur. Videtur quod
iactantia non opponatur virtuti verita-
tis. Veritati enim opponitur mendacium,
quandoque potest esse iactantia
etiam sine mendacio, sicut cum aliquis excel-
lentiam suam ostentat: dicitur enim *Esther* i *,
quod *Assuerus fecit grande convivium. ut osten-*
deret divitias gloriae suae ac regni sui, ac ma-
gnitudinem atque iactantiam potentiae suae. Ergo
iactantia non opponitur virtuti veritatis.

2. Praeterea, iactantia ponitur a Gregorio,
XXUI *Moral.* ♦ una de quatuor speciebus super-
biae: cum scilicet quis iactat se habere quod non
habet. Unde dicitur Ierem. xi.viii ♦ *Audivimus su-*
perbiam Moab: superbus est valde. Sublimitatem
eius et arrogantiam et superbiam et altitudinem ?
cordis illius ego scio, ait Dominus: iactantiam
eius, et quod non sit iuxta eam virtus eius. Et
XXXI *Moral.* ♦ dicit Gregorius quod iactantia
oritur ex mani gloria. Superbia autem et inanis
gloria opponuntur virtuti humilitatis. Ergo iactan-
tia non opponitur veritati, sed humilitati.

3. Praeterea, iactantia ex divitiis causari vi-
detur: unde dicitur *Sap.* \ .; *Quid nobis profuit*
superbia? Aut quid divitiarum iactantia contulit
nobis? Sed superfluitas divitiarum videtur perti-
nere ad peccatum avaritiae, quod opponitur iu-
stitiae vel liberalitati. Non ergo iactantia oppo-
nitur veritati.

Sed contra est quod Philosophus, in II * et
‘V * *Ethic.*, iactantiam opponit Y veritati.

Respondetur dicendum quod iactantia proprie im-
portare videtur quod homo verbis se extollat:
illa enim quae homo vult longe *iactare*, in al-
tum elevat. Tunc autem proprie aliquis se ex-
tollit, quando de se supra se aliquid dicit. Quod
quidem contingit dupliciter. Quandoque enim ali-
quis loquitur de se, non quidem supra id quod
in se est, sed supra id quod de eo homines opi-
nantur. Quod Apostolus refugiens dicit, 11 *ad*

Cor. xii *: *Parco: ne quis me existimet supra id . Vm.*
quod videt in me, aut audit aliquid ex me. Alio
modo aliquis per verba se extollit iokuens de
se supra id quod in se est secundum rei veri-
tatem. Et quia magis est aliquid iudicandum se-
cundum quod in se est quam secundum quod
est in opinione aliorum, inde est quod magis
proprie dicitur iactantia quando aliquis effert se
supra id quod in ipso est, quam quando effert
se supra id quod est in opinione aliorum: quam-
vis utroque modo iactantia dici possit. Et ideo
iactantia proprie dicta opponitur veritati per mo-
dum excessus.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa pro-
cedit de iactantia secundum quod excedit opi-
nionem.

Ad secundum dicendum quod peccatum iactan-
tiac potest considerari dupliciter. Uno modo, se-
cundum speciem actus. Et sic opponitur veritati,
ut dictum est * – Alio modo, secundum causam
suam, ex qua. etsi non semper, tamen frequen-
tius accidit. Et sic procedit quidem ex superbia
sicut ex causa interius motiva et impellente: ex
hoc enim quod aliquis interius per arrogantiam
supra scipsum elevatur, sequitur plerumque quod
exterius maiora quaedam de se iactet; licet quan-
doque non ex arrogantia, sed ex quadam vani-
tate aliquis ad iactantiam procedat, et in hoc
delectetur quia talis est secundum habitum. Et
ideo arrogantia, per quam aliquis supra scipsum
extollitur, est superbiae species, non tamen est
idem iactantiae, sed, ut frequentius, eius causa:
ct propter hoc Gregorius iactantiam ponit inter
superbiae species. – Tendit autem * jactator ple-
rumque ad hoc quod gloriam consequatur per
suam iactantiam. Et ideo, secundum Grego-
rium, ex inani gloria oritur secundum rationem
linis.

Ad tertium dicendum quod opulentia etiam ia-
ctantiam causat dupliciter. Uno modo, occasio-

a) virtuti. – veritati AHEFK.
p) altitudinem. – latitudinem P; pn» et quod, co quod P; pro
cam, cum codice.
y) Philosophus... opponit. – Philosophus dicit... opponi Pa. A1/o-
tophus... dicit quod iactantia opponitur G.
o) autem. – enim Pa.

Tn articulo prima quaestionis centesimaduodecinioc nota Iduo. Primo, quod iactantia, licet quoad vocabuli usum dicitur etiam de ostentatione veri supra opinionem seu cognitionem aliorum, ut de Assuero dicitur -; tamen secundum rem. prout est nomen vitii ex suo genere (sic enim tantum proprie sumitur), non dicitur nisi de opposito veritatis per modum excessus: quoniam sic tantum est nomen vitii ex suo genere. Ostentatio namque veri supra cognitionem aliorum non est mala ex suo genere: sed quandoque bona, iuxta necessitatem aut utilitatem exigentem huius-

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LACTANTIA SIT PECCATUM MORTALE

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod iactantia sit peccatum mortale. Dicitur enim Aw. xxvili *: (Jui se lactat et dilatat. iurgia concitat. Sed concitare iurgia est peccatum mortale: detestatur enim Deus eos qui seminant discordias, ut habetur Prov. xvi. 10. Ergo iactantia est peccatum mortale.

2. Praeterea, omne quod prohibetur in lege Dei est peccatum mortale. Sed super illud Eccli. vi*, Non te extollas in cogitatione tua dicit Glossa *: Jactantiam et superbiam prohibet. Ergo iactantia est peccatum mortale.

3. Praeterea, iactantia est mendacium quoddam. Xon est autem mendacium officiosum vel iocosum. Quod patet ex fine mendacii. Quia, ut Philosophus dicit, in IV Ethic. *. iaclator fingit de se maiora existentibus, quandoque nullius gratia. quandoque autem gratia gloriae vel honoris. quandoque autem gratia argenti: et sic patet quod neque est mendacium iocosum. neque officiosum. Unde relinquitur quod semper sit perniciosum. Videtur ergo semper esse ? peccatum mortale.

Sed contra est quod iactantia oritur ex mani gloria, secundum Gregorium, XXXI Moral.* Sed inanis gloria non semper est peccatum mortale, sed quandoque veniale, quod vitare est valde perfectorum: dicit enim Gregorius* quod valde perfectorum est sic ostenso î opere Auctoris gloriam quaerere ut de illata laude privata nesciant exultatione gaudere. Ergo iactantia non semper est peccatum mortale.

Respondeo dicendum quod, sicut supra* dictum est, peccatum mortale est quod caritati contrariatur. Dupliciter ergo iactantia considerari potest. Uno modo, secundum se. prout est mendacium quoddam. Et sic quandoque est pecca-

tum mortale, quandoque veniale. Mortale quidum. quando aliquis Jactanter de se profert quod est contra gloriam Dei: sicut ex persona regis Tyri ' dicitur Ezech. xxvm ♦ Elevatum est cor eius contra Deum. et dixisti: Deus ego sum. Vel etiam contra proximum: sicut cum aliquis, Jactando seipsum. prorumpit in contumelias aliorum: sicut habetur Luc. xviti ♦ de Phariseao. qui dicebat: Non sum sicut ceteri hominum, raptores, iniusti, adulteri: velut etiam hic publicanus. – Quandoque vero est peccatum veniale: quando scilicet aliquis de se talia iactat quae neque sunt contra Deum, neque contra proximum.

Alio modo potest considerari secundum suam causam: scilicet superbiam, vel appetitum lucri aut inanis gloriae. Et sic, si procedat ex superbia vel inani gloria quae sit peccatum mortale, etiam ipsa iactantia erit peccatum mortale. Alioquin erit peccatum veniale. – Sed quando : aliquis prorumpit in iactantiam propter appetitum lucri, hoc videtur iam pertinere ad proximi deceptionem et damnum. Et ideo talis iactantia magis est peccatum mortale. Unde et Philosophus dicit. in IV Ethic. *. quod turpior est qui se iactat causa lucri quam qui se iactat causa gloriae vel honoris. Xon tamen semper est peccatum mortale: quia potest esse tale lucrum ex quo alius non damnificatur.

Ad primum ergo dicendum quod ille qui se iactat ad hoc quod iurgia concitet, peccat mortaliter. Sed quandoque contingit quod iactantia est causa iurgiorum non per se, sed per accidens. Unde ex hoc iactantia non est peccatum mortale.

Ad secundum dicendum quod glossa illa loquitur de iactantia secundum quod procedit ex superbia prohibita, quae est peccatum mortale.

i) pouint. – patiunt PCEGIIIpouil D, pouent ed. a.

{) et divini. – ed diviui PAGE; vtl datfihu H.

a) tua. – animae tuae P.

» temper eue. – quad temper tst (iit P) Pci.

γ) attento. – officiate l, ex attento P; pm Auctant, auctaritata AU

7) n. – cui HI., tui pK. xpau vlc. B; «taiu pC.

n iptā. – Om. PDL

O juando. – quandoque pAREFHB.pCK; pro Aoe, et M P; jm far«DitMni... videtur «mi. R.

• Ven. j.

• Vrt-n

• je corr^r.

• d. »rt. 2.

• XL», -l. xni.arcf.xixi-

• bd. Ub. VIII. up u.»ui, at. xix, ln ret-urn», T

•Qa. w» . *n. Ul«i.i>xr.an. Lf» 11** φ« . i. m. \$.

An tertium dicendum quod non semper lactantia importat mendacium perniciosum: sed solum quando r³ est contra caritatem Dei aut proximi, aut secundum se aut secundum causam suam. – Quod autem aliquis se iactel quasi * hoc ipso delectatus, est quiddam vanum, ut Philosophus dicit*. Unde reducitur ad mendacium iocosum: nisi forte hoc divinae dilectioni praeferret, ut pro-

pter hoc Dei praecepta contemneret; sic enim esset contra caritatem Dei, in quo solo mens nostra debet quiescere sicut in ultimo fine. – Videtur autem ad mendacium officiosum pertinere cum aliquis ad hoc sc iactat ut gloriam vel lucrum acquirat: dummodo hoc sit sine damno aliorum; quia hoc iam pertineret ad mendacium perniciosum.

r4) quartJo. – quanJoque BEFLpA.

0) queut. – contra B. ewrm F , cum K, ex G, qucui ex PHtf; tx hoc ifio quoji uG.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis cntcsimacduo-
decimae, collige, primo, quinque casus in quibus hietantia est mortale peccatum, *Primus*, quando iactator dc sc profert id quod est contra caritatem Dei: ut dc rege Tyri dicitur. – *Secundus*, quando profert id quod est contra caritatem proximi ut Pharisacus fecit. – *Tertius*, quando cx superbia vcl inani gloria mortali: ut cum quis quasi non acceperit u Deo. sc iactut. – *Quartus*, quando ex cupiditate lucri cum damno proximi intus vcl extra : ut cum quis iactat sc doctorcm aut medicum ct inde falsam doctrinam seminat, vcl pecuniam exhaurit, aut corpora laedit.– *Quintus*, cum quis usque adeo delectatur iactantia ut in ca finem poneret: puta quia non curat dc praeceptis Dei, ut
• Cf. r«p. 3. impleat appetitum suum in sc ineundo*. Et hic casus communis est omnibus vanis, quae de genere suo sunt venialia.
Adverte secundo, quod quia lactantia proprie dicta, de quu est sermo, est species mendacii, ideo in primis duobus casibus, in quibus jactantia secundum sc est peccatum mortale, intervenit mendacium perniciosum: vcl directe contra Deum, ut in primo, dum dixit homo, *Deus ego sum*; vcl contra proximum, dum superbus dixit, *Non sum sicut ceteri hominum: relut etiam hic publicanus*, – In reliquis autem casibus mendacium iuctantiac fit perniciosum cx causa. Ideo enim perniciose mentitur quis sc medicum, quia propter damnum proximi, vel propter talem superbiam, ct huiusmodi, ut patet.
II. Circa praesentem articulum dubium occurrit, quia diminuta videtur doctrina hacc dc iactantia. Nam contingit quod quis iactct sc dc malo perpetrato. Et tunc constat quod non mentitur. Et tamen pcccat mortaliter iactondo sc. – Et similiter contingit quod aliquis absque mendacio iactct sc medicum ex superbia mortali, ct cupiditate no-

cendi. Et tunc similiter iactantia est peccatum morule. – Et hacc in littera praetermittuntur.
In qua etiam praetermittitur cum quis iactat sc dc malo quod non fecit. Quoniam iactantia, oppositu veritati per excessum, plus dicit dc bono, non dc mulo. Nam dicere plus dc malo spectat ud ironiam, quae dicit minus dc bono: eiusdem namque rationis est dicere minus boni, ct plus mali; quoniam minus bonum mali rationem habet.
III, Ad hoc dicitur quod doctrina prnesenti* articuli est sufficiens, ncc aliquid praetermisit opportunum. Nam quod aliquis iactct sc dc perpetrato malo, non est actio ista iuctantiac vitii, sed inanis gloriae, iuxta illud Psalmi • *Quid gloriaris in malitia?* hietantia enim mendacium exigit: quoniam species non est separabilis u suo gncrc. Inanis autem gloria non requirit mendacium.
Similiter quod iactct sc quis cum veritate medicum aut confessorem, etc., animo nocendi aut ex superbia, et huiusmodi. non est actus iste iactantiac vitii, sed superbiae aut iniustitiac aut sacrilegii aut luxuriae, ct huiusmodi, iuxta naturam vitii imperantis hanc manifestationem veri.
Quando nutem aliquis iactat se dc malo quod non fedt, hic verae iactantiac actus est, habens mendacium perniciosum, pro quanto seipsum infamat. Et quoniam talis iactator accipit malum sub ratione boni; ct *differt nihil bonum, rei apparens bonum*, ut dicitur in II *Physic*, .; ideo non ad ironiam, quae declinationem a bono, sed ad iactnntium, quae excessum in bono vero vcl apparenti dicit, talis locutio spectat. Nec praetermissa est ab Auctore, sed comprehensa est in secundo casu, in quo iactator profert aliquid contra caritatem proximi: scriptum enim cum sit-, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, sub caritate proximi pracintelligitur caritas sui ipsius.

• K. u »*» 1
pel Λ

•C
S.

MU'ù.ap.ux.
»rn. jj.

•Sc
n.

: cnim
mens
inc. –
perti-
im vel
lamno
acium

QUAESTIO CENTESIMADECIMATERTIA

DE IRONIA

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

'II j; ex

* Cl qu. cm.
UtroJ.

Deinde considerandum est de ironia ♦
Circa quam quaeruntur duo.

Primo : utrum ironia sit peccatum.
Secundo: de comparatione eius ad iactantiam.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IRONIA. PER QUAM ALIQUIS MINORA DE SE FINGIT. SIT PECCATUM

IV Mhic.. lea. ir.

i plus

ili est
quod
i ista
Quid
xigit :
nanis

licum
ia, ct
irbiic
nodi,
veri,
fecit,
>cmi-
talis
nihil

d ad
dicit,
, sed
ofert
.. «
s l ',
pro-

n PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod ironia, per quam aliquis minora de se fingit, non sit peccatum. Nullum enim procedit ex divina confortatione. Ex qua procedit quod aliquis de se minora dicat: secundum illud *Prov. xxx* *: *Visio quam locutus est vir cum quo est Deus, et qui, Deo secum morante confortatus, ait: Stultissimus sum virorum.* Et Amos vu * dicitur: *Respondit Amos: Non sum propheta.* Ergo ironia, per quum aliquis minora de se dicit, non est peccatum.

2. Praeterea, Gregorius dicit, in epistola *ad Augustinum Anpiorum episcopum* *: *Bonarum mentfom CS[foi suas culpas agnoscere ubi culpa non est.* Sed omne peccatum repugnat bonitati mentis. Ergo ironia non est peccatum.

3. Praeterea . fugere superbiam non est peccatum. Sed aliqui *minora de seipsis dicuntfugientes tumidum:* ut Philosophus dicit, IV *Ethic.* * Ergo ironia non est peccatum.

Sed contra est quod Augustinus dicit, m libro *de Verbis Apost.* *: *Cum humilitatis causa mentis non eras pccator antequam mentireris, mentiendo efficeris.*

Respondeo dicendum quod hoc 3 quod aliqui minora de se dicant, potest contingere dupliciter. Uno modo, salva veritate: dum scilicet maiora quae sunt in seipsis. reticent; quaedam vero minora detegunt et de se proferunt, quae tamen in se esse recognoscunt. Et sic minora de se dicere non pertinet ad ironiam: nec est peccatum secundum genus suum, nisi per alicuius circumstantiae corruptionem.

Alio modo aliquis dicit minora a veritate declinans: puta cum asserit de se aliquid vile quod in se non recognoscit; aut cum negat de se aliquid magnum quod tamen percipit in seipso esse.

Et sic pertinet ad ironiam: et est semper peccatum.

Ad primum ergo dicendum quod duplex est sapientia, et duplex stultitia. Est enim quaedam sapientia secundum Deum, quae humanam vel mundanam stultitiam habet adiunctam: secundum illud I *ad Cor.* in *: *Si quis inter vos sapiens videtur esse in hoc saeculo, stultus fiat, ut sil sapiens.* Aha vero est sapientia mundana, quae, ut ibidem 4 subditur, *stultitia est apud Deum.* Ille ergo qui a Deo confortatur, confitetur se esse stultissimum secundum reputationem humanam: quia scilicet mundana 3 contemnit, quae horninum sapientia quaerit. Unde et ibidem * subditur: *Et sapientia hominum non est mecum:* et postea * subdit: *Et novi sanctorum scientiam.* - .?*,.> Vel potest dici *sapientia hominum* esse * quae humana ratione acquiritur: *sapientia* vero *sanctorum* quae ex divina inspiratione habetur.

Amos autem negavit se esse prophetam engine: quia scilicet non erat de genere prophetarum. Unde et ibidem subdit: *Necfilius prophetae.*

An secundum dicendum quod ad bonitatem mentis pertinet ut homo ad iustitiae perfectionem tendat. Et ideo in culpam reputat non solum si deficiat a communi iustitia. quod vere culpa est. sed etiam si deliciat a iustitiae perfectione, quod quandoque culpa non est. Non autem culpam dicit quod pro culpa non recognoscit: quod ad ironiae mendacium pertineret.

An tertium dicendum quod homo non debet unum peccatum facere ut aliud vilcL Et ideo non debet mentiri qualitercumque ut vitet superbiam. Inde Augustinus dicit, *super Ioan.* *: *Non ita caveatur arrogantia ut veritas relinquatur.* Et Gregorius dicit * quod *incaute sunt humiles qui se mentiando illaqueant.*

QUAESTIO CXIII, ARTICULUS II

ARTICULUS SECUNDUS

UTrum IRONIA SIT MINUS PECCATUM QUAM IACTANTIA

IV *Ethic.*, c. 11, § 2.

Secundum sic PROCEDITUR. Videtur quod ironia non sit minus peccatum quam lactantia. Utrumque enim est peccatum inquantum declinat a veritate, quae est aequalitas quaedam. Sed ab aequalitate non magis declinat qui excedit quam qui diminuit 3. Ergo ironia non est minus peccatum quam lactantia.

2. Praeterea, secundum Philosophum *, ironia quandoque iactantia est. Lactantia autem non est ironia. Ergo ironia est gravius β peccatum quam iactantia.

3e Praeterea, JVo p. xxvi* dicitur: *Quando submittere vocem pertinet ad ironiam. Ergo in ea est multiplex nequitia.*

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IV *Ethic.**, quod *irones et minus dicentes gratiores secundum mores videntur.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, unum mendacium est gravius altero, quandoque quidem ex materia de qua est. sicut mendacium quod iit in doctrina religionis est gravissimum: quandoque autem ex motivo ad peccandum, sicut mendacium perniciosum est gravius quam officiosum vel iocosum. Ironia autem et iactantia circa idem mentiuntur, vel verbis vel quibuscumque exterioribus signis: scilicet circa conditionem personae. Unde quantum ad hoc aequalia sunt. Sed ut plurimum iactantia ex turpiori motivo procedit, scilicet ex appetitu lucri vel honoris: ironia vero ex hoc quod fugit, licet inordinate, per elationem aliis gravis esse. Et secundum

hoc Philosophus dicit quod iactantia est gravius peccatum quam ironia. - Contingit tamen quandoque quod aliquis minora de se fingit ex aliquo alio motivo: puta ad dolose decipiendum. Et tunc ironia est gravior.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procedit de ironia et iactantia secundum quod mendacii gravitas consideratur ex seipso, vel ex materia eius. Sic enim dictum est quod aequalitatem habent.

Ad secundum dicendum quod duplex est excellentia: una quidem in temporalibus rebus; alia vero in spiritualibus. Contingit autem quandoque quod aliquis ' per exteriora signa vel per verba praetendit quidem defectum in exterioribus rebus, puta per aliquam vestem abicctam aut per aliquid huiusmodi. et per hoc ipsum intendit ostentare aliquam excellentiam spiritualem: sicut Dominus de quibusdam dicit, Matth. vi *, * Vw. 'b quod *exterminant facies suas ut appareant hominibus ieiundntes.* Unde isti simul incurrunt vitium ironiae et iactantiae (tamen secundum diversam): et propter hoc gravius peccant. Unde et Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *, quod et *superabundantia et valde defectus iactantium est.* Propter quod et de Augustino legitur ♦quod neque vestes nimis pretiosas, neque nimis abiectas habere volebat, quia in utroque homines suam gloriam quaerunt.

Ad tertium dicendum quod, sicut dicitur *Ecclesi.* xix * *est qui nequiter se humiliat, et interiora eius plena sunt dolo.* Et secundum hoc, Salomon loquitur de eo qui ex dolosa humilitate * vocem suam submittit.

3. diminuit. - diminuitur ABCLIUIIL.
<r* rrariut. - no/i fit ininuj Pa, non at ararim H.
γ; iubmiifrit. - tubtnMt BDE.
ψ| aliqua. - aliquid BEF, aliqui ADGHI, quidam K, aliqua L;

pn> pcr exteriora^, verra, pcr verba exteriora vd ligna Pa; pro praetendit. praecedunt E, praetendunt ceteri excepta nC
c intrudit. - intendunt DG; pro attentare, oitcnderc P.
♦| humilitate. - nequiter uddunt PU.

Commentaria Cardinalis Caietani

In quaestione contcsimnleciniatertin nihil in specie de sola ironia occurrit dicendum: sed universaliter de oppositis veritatis virtuti quaerendum, an virtuti veritatis sint suilicienter assignata opposita vitia. Videtur enim quod non. Tum * quia ad veracem spectat dicere verum non solum circa conditiones personae suae, sed in quacumque materia. Lactantia nutem et ironia solum important excessum et defectum veritatis circa conditiones personae propriae. Multa ergo relinquuntur sub veritate quae non pollui possunt per hacc vitia.

Tum * quiu nd veracem spectat vcrificarc dicta servando promissa. ut in qu. i.xxx * habitum eat. Sed observationi promissorum neque mendacium, neque simulatio, neque iactantia, neque ironia opponitur, sed perfidia. Cuius nulla fit in littera mentio. Insufficienter ergo determinatum hic videtur de oppositis veritati, et de ipsa veritate quoad actum fidei .

II. Ad primum horum dicitur quod quia veritas per se primo respicit conditiones personae dicentis, et alia non

respicit nisi prout sunt in dicente, ut patet ex dictis *; ideo veritati et assignatum est universaliter oppositum, quod se extendit ad primo et secundario respecta a veritate, scilicet mendacium tam verbo quam facto; et assignata sunt specialia opposita circa pcr se primo materiam veritatis, conditiones scilicet personae dicentis, videlicet iactantia et ironia.

III. Ad secundum autem non facile patet satisfactio. Oportet siquidem hic multa discutere. *Prima* *. an fides coīcidât cum veritate. Et si non. quomodo praetermissa est fides? Si sic, quare non est determinatum de actu fidei et eius oppositis. - *Secundo* -, an fides habeat propriam materiam: et quam. - *Tertio* *, an sit ad omnes. - *Quarto* *, an habeat vim obligativam: et quantum peccet frangens fidem.

Et *primi* quidem dubii ratio est quia veritas consistit in conformitnte signorum exteriorum ad ea quae sunt intus in nobis. Fides autem consistit in conformitatc fictorum ad dicta. Hac autem diversae sunt conformitatum species.

• Ci. num. 11.

• Cf. nom. m.
• ad. ju

•Ci.qu.ci.art.J.
Coon pon-
cif.

tua fuit quasi conventio, altero non tenante fidem, abso-
lutu» est alter. Quamvis Tullius dicta Aeen, tanquam ab
•c» cap. ««n. Atreo prolata, suscipienda non putet, in lib. III *de Cjffic*,*
Et per haec patet solutio obiectoruni.

VIII. Ad quartum demum dubitationem dicitur quod
violare fidem procul dubio peccatum est. Nam cx qualibet
promissione homo obligatur in foro conscientiae ad veri-
ficandum dictum: hoc enim naturalis ratio sic dictat ut
cius oppositum manifeste noceat tranquillitati humanae so-
cietatis. Discernere autem oportet quando est veniale, vcl
mortale peccatum. Mortale illud solum est quod caritati
• Qo a. 111.4. contrariatur. Sicut autem dc mendacio in littera * distin-
ctum est, ita ct dc infidelitate distinguendum est. Nam
quaedam est perniciosa, quaedam non: ct perniciosa qui-
dem mortale peccatum est, ceterae venialia peccatu non
transcendunt. Est autem perniciosa si contra dilectionem
Dei aut proximi est: ut si quis promittat alicui succurrere
primo mune, inchoato bello, et non senet; ct similiter si
quis promittit tenere aliquod secretum quod magni refert,
si revelaretur; si medicus promittat periclitanti infirmo
subvenire, qui. spe frustratus, notabiliter laesus est. Et uni-
versaliter ad conditionem rei promissae spectare oportet,
an sit utilis seu necessaria proximo, ita quod oppositum
sit nocivum proximo: quoniam tunc contra eius caritatem
est. Nam cx sola ratione promissionis violatae, beet ratio
peccati habeatur, quia est contra rationis naturalis rectitu-
dinem, non tamen habetur ratio peccati mortalis, nisi ad
aliquid contra caritatem Dei aut proximi descendatur. Vio-
lare namque promissionem non nisi fallere importat fallere
autem proximum cx genere suo non est mortale; ut patet
dc mentiente, qui ad hoc mentitur ut fallut, et constat quod
non peccat mortaliter nisi gratia materiae perniciosae.

Sunt autem duo, secundum Tullium *, casus in quibus
sine omni peccato fides recte praestita non servatur. Pri-
mus est cum servare fidem factum est inutile ei cui ser-

vanda est: ut, si quis promississet alicui ensem, ct interim
efficeretur furiosus, non est ei servanda fides. Secundus,
cum servare fidem factum est magis nocivum mihi quam
tibi esset utilis observatio: ut, si quis promississet sc iturum
advocatum in causa eius crus, ct accidit proprii filii infir-
mitas exigens paternam curam, non tenetur tunc nd ser-
vandam fidem. Auctor autem, sequens Senecam, unum uni-
versalem casum posuit, in qu. cx *, scilicet mutationem, . An. j, s
dum dixit quod omnia debent esse immutata si pacta ser-
vanda sunt. Oportet ergo considerare impedimenta superve-
nientia ct conferre cum re promissu, ct, collatione foeta,
quod recta tunc ratio suadet, pensatis conditionibus locorum,
personarum, temporum et negotiorum, honestum cxcqui.

Ad primam ergo obiectionem in oppositum dicitur
quod non quidquid est contra ius naturae est peccatum
mortale: ut patet dc mendacio, quod est *secundum sc
pravum*, ut dicitur in IV *Ethic*, * Plus requiritur ud pec-
catum mortale: scilicet quod sit contra dilectionem Dei
aut proximi. Unde ex hoc quod naturae ius violatur, non
aliud habetur nisi quod fidei violatio peccatum est.

Ad secundam autem obiectionem dicitur quod fides ut
extendit se nd debitum civile, bene obligat ad mortale:
quia eius oppositum tolleret et ius et socialem vitam. Sed
fides ut concluditur infra limites debiti moralis, oportet
quod consideretur iuxta materiam subiectam, et distin-
guendo dicatur quod, ut concernit ea quorum perfidia ver-
geret contra Deum aut proximum, obligat ad mortale, quia
talis perfidia tollit societatis divinae ct humanae bonum:
ut vero concernit illa quorum perfidia parum aut nihil
alicui nocet, non obligat ad mortale. Ncc huiusmodi per-
fidia tollit bonum convictus humanae societatis, quamvis
aliquahter impediat tranquillitatem illius: est enim praeter
tale bonum potius quum contra.

Et haec dc toto tractatu de veritatis virtute, ct illius
Oppositis, dicta sufficiant.

* bc OA.:- H*:- >:-
«ap. t; lib. III.
C4p. v xv.

QUAESTIO CENTESIMADECIMAQUARTA
DE AMICITIA SEU AFFABILITATE

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

pXiJNDi considerandum esi de amicitia quae
affabilitas dicitur ♦ et de vitiis « opposi-
tis *, quae sunt adulatio el litigium.

Circa amicitiam autem seu affabilitatem quae-
runtur duo.
Primo: utrum sit specialis virtus.
Secundo; utrum sit pars iustitiae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM AMICITIA SIT SPECIALIS VIRTUS

IV ljhie-, Ioct. lIIV.

S D primum sic proceditur. Videtur quod
amicitia non sit specialis virtus. Dicit
enim Philosophus, in VIII *Ethic.*9. quod
*amicitia perfecta est quae est propter vir-
tutem*. Quaelibet autem virtus est amicitiae causa:
quia *bonum omnibus est amabile*, ut Dionysius
dicit, iv cap. *de Div. Nom.* * Ergo amicitia non
est specialis virtus, sed consequens omnem vir-
tutem.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *,
de tali amico» quod *non in amando vel inimicati-
do recipit singula t ut oportet*. Sed quod aliquis
signa amicitiae ostendat ad eos quos non amat,
videtur pertinere ad simulationem, quae repugnat
virtuti. Ergo huiusmodi amicitia non est virtus,
3. Praeterea, *virtus in medietate* constituitur
prout sapiens determinabit, sicut dicitur in II
Ethic. * Scd *Fxcle.* vn ** dicitur: *Cor sapientum
tristitia, et cor stultorum ubi laetitia*: unde
ad virtuosum ' pertinet maxime a delectatione
sibi cavere, ut dicitur II *Ethic.* * Haec autem
amicitia *per se quidem desiderat condelectare, con-
tristare autem reveretur*: ut Philosophus dicit.
in *Ethic.* * Ergo huiusmodi l amicitia non est
virtus.

Sed contra, praecepta legis dantur de actibus
virtutum. Scd *Eccli.* iv * dicitur: *Congregationi:
pauperum affabilem te facito*. Ergo affabilitas,
quae hic amicitia dicitur, est quaedam specialis
virtus.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*,
cum virtus ordinetur ad bonum, ubi r occurrit
specialis ratio boni, ibi oportet esse specialem
rationem virtutis. Bonum autem in ordine con-
sistit, sicut supra* dictum est. Oportet autem
hominem convenienter ad alios homines ordi-
nari in communi conversatione, tam in factis

quam in dictis: ut scilicet ad unumquemque se
habeat secundum quod decet. Et ideo oportet
esse quandam specialem virtutem quae hanc
convenientiam ordinis observet. Et haec vocatur
amicitia sive affabilitas.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus
m libro *Ethicorum* de duplici amicitia loquitur.
Quarum una consistit principaliter in affectu quo
unus alium diligit ♦ Et haec potest consequi
quamcumque virtutem *. Quae autem ad hanc
amicitiam pertinent, supra* de caritate dicta sunt.- ' 2?:^»·S:
Aliam vero amicitiam ponit * quae consistit in
solis exterioribus verbis vel lactis. Quae quidem S.-5,
non habet perfectam rationem amicitiae, sed
quandam eius similitudinem: inquantum scilicet
quis ' decenter se habet ad illos cum quibus con-
versatur.

Ad secundum dicendum quod omnis homo na-
turaliter omni homini esi amicus quodam gene-
rali amore: sicut etiam dicitur *Eccli.* xm *. quod
omne animal diligit simile sibi. Et hunc amorem
repraesentant signa amicitiae quae quis exterius
ostendit in verbis vel factis eliam extraneis et
ignotis. Unde non est ibi simulatio. Non enim
ostendit cis signa perfectae amicitiae: quia non
eodem modo sc habet familiariter ad extraneos
sicut ad eos qui sunt sibi ' speciali amicitia iuncti.

Ad tertium dicendum quod cor sapientpm di-
citur esse ubi tristitia, non quidem ut ipse * pro-
ximo tristitiam inferat, dicit enim Apostolus. *Rom.*
xiv ♦ *Si propter cibum frater tuus contristatur.* ' v**.
iam non secundum caritatem ambulas: scd ul con-
tristantibus consolationem terat \ secundum illud λ
Eccli. vn *: *Non desis plorantibus in consolatio-
nem. et cum lugentibus ambula.* - Cor autem stul-
torum esi ubi laetitia, non quidem ut ipsi alios
laetificent : scd ut ipsi aliorum laetitia perimantur.

3) vitiis. — rtai vitiis» P.
ifaguta. — tinpulos ABCEFGHIKLd; pm quod, ri P.
y; t* medietate. — immediate PABDEFIKL.pC «t J, medio aC;
Praeterea in medio comhtit iirtut H.
î) virtuoium. — vitiotum P.
t) huiutmodl. — Om. P.

Scmmak Tiieou D. Thoma? T. VI.

P Coggrrfj/ioMt. — El.paIK; P.
»j ■>/. — unde mM BIH.IHKLpC,
9f Kihcct fuir. — ahfuit Pχ — |*ro illot, dl.u HUI.
i) ttSi, — <·> ABCFFKI. (... jiW Unuti) <M. x
1) ifre — iftl PL·
λ) ferat. — fetat ACEFHIKIconferat P.

*: *Gau* · ven. v
ntristati
t proni
vultum
lur eo-
teccan-

-vin.k
osten ·

unus ad alterum decenter sc habet. Et has delectationes non oportet refrenare tanquam noxias.

Ad tertium dicendum quod verbum illud Philosophi non est intelligendum quod aliquis eo-

dem modo debeat colloqui et convivere notis et ignotis: quia, ut ipse ibidem subdit, *non similiter convenit consuetos et extraneos curare aut contristare*. Sed in hoc attenditur similitudo, quod ad omnes oportet facere quod decet.

O contristare, - tristare P, circumstare D.

Commentaria Cardinali* Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis, nota primo, quod affabilitas attendit, ut in littera dicitur, rationem debiti moralis ex parte debentis et eius cui debetur, sed magis ex parte debentis. Cum enim homo sit naturaliter animal sociale, debitum naturali ratione est ut unusquisque conversetur cum altero prout socium, et universaliter prout conversantem hominem decet. Et quoniam cum tristi aut non delectabili persona eligibilis non est conversatio, ideo et unicuique debetur quod conversatio cum ipso fiat delectabilis, et quilibet qui conversatur debet delectabiliter conversari. Sed quia debitum hoc non fundatur super inaequalitate aliqua ex eo quod hic aliquid acceperit ab eo ac per hoc debeat recompensare ut ad aequalitatem redu-

cantur, ut accidit in debito iustitiae commutativae et in virtute gratitudinis; sed super commensurabilitate actuum hominis ad alium in conversando (ex hoc namque quod actus mei sunt secundum rationem commensurabiles sociali vitae, debeo ego componere eos prout me decet in ordine ad vitam socialem); ideo debitum hoc magis ieneet ex parte ipsius virtuosius debentis facere quod cum decet ud omnes.

Nota secundo, quod quia affabilitas ex debito morali est sine quo honestas moris in conversatione humana salvari potest, sed non bene, ut patet ex his quae in littera habes, et ex qu. lxxx, ubi distinctae sunt partes iustitiae; ideo ommissio affabilitatis extra peccata venialia non est.

ti

O

n

T

i

t

t

' · QU. <31. «Λ. >
ad i-

QUAESTIO CENTESIMADECIMAQUINTA
DE ADULATIONE

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

• *ij.* qu. i
Joh^oJ.
• Qu. c*^m.

D EINDE considerandum est de vitiis oppositis
praedictae virtuti *. Et primo, de adulatione;
secundo, de litigio*.

Circa adulationem quaeruntur duo.
Primo: utrum adulatio sit peccatum.
Secundo: utrum sit peccatum mortale.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ADULATIO SIT PECCATUM

IV *Ethic*, Icci. ti».

PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videt^{ur} quod
adulatio non sit peccatum. Adulatio
enim consistit in quodam sermone lau-
dandi alteri exhibito intentione placendi.
Sed laudare aliquem non est malum: secundum
illud *Prov.* ult. *: *Surrexerunt filii eius el beatis-
simam praedicaverunt: vir eius, et laudavit eam.*
Similiter etiam velle placere aliis non est malum:
secundum illud *1 ad Cor.* x *: *Per omnia omnibus
placeo.* Ergo adulatio non est peccatum.

2. Praeterea, bono malum est contrarium, et
similiter vituperium laudi. Sed vituperare malum
non est peccatum. Ergo neque laudare bonum,
quod videtur ad adulationem pertinere. Ergo adu-
latio non est peccatum.

3. Praeterea, adulationi detractio contrada-
tur: unde Gregorius dicit * quod remedium con-
tra adulationem est detractio. *Sciendum est, in-
quit. quod ne immoderatis laudibus elevemur,
plerumque nostri Rectoris moderamine detractio-
nibus lacerari permittimur* «: *ut quos vox lau-
dantis elevat, lingua detrahentis humiliet.* Sed de-
tractio est malum, ut supra * habitum est. Ergo
adulatio est bonum.

Sed contra est quod super illud *Ezech.* xni *,
*Vae, qui consuunt pulvillos sub omni cubito ma-
nus,* dicit Glossa *: *idest, suavem adulationem.*
Ergo adulatio est peccatum.

Respondeo dicendum quod, sicut supra* dictum
est, amicitia praedicta, vel affabilitas. etsi princi-
paliter delectare intendat cos quibus convivit,
tamen, ubi necesse est propter aliquod bonum
exequendum vel malum vitandum, non veretur
contristare. Si ergo aliquis in omnibus velit ad
delectationem alteri loqui, excedit modum in de-
lectando: et ideo peccat per excessum. Et si
quidem hoc faciat sola intentione delectandi, vo-
catur *placidus*, secundum Philosophum ♦ si au-
tem hoc faciat intentione alicuius lucri conse-
quendi, vocatur *blanditor* sive *adulator*. Com-
muniter tamen nomen adulationis solet attribui

omnibus qui supra debitum modum virtutis vo-
lunt alios verbis vel tactis delectare in communi
conversatione.

Ad primum ergo dicendum quod laudare aliquem
contingit et bene et male: prout scilicet debita
circumstantiae vel servantur vel praetermittuntur.
Si enim aliquis aliquem vehi delectare laudando
ut ex hoc eum consoletur ne in tribulationibus
deliciat, vel etiam ut in bono proficere studeat,
aliis debitis circumstantiis observatis, pertinebit
hoc ad praedictam virtutem amicitiae. Pertinet
autem ad adulationem si aliquis velit aliquem
laudare in quibus non est laudandus: quia forte
mala sunt, secundum illud * ♦ *Laudatur pecca-
tor in desideriis animae suae;* vel quia non sunt
certa, secundum illud *Eccli.* xxvn *: *Ante sermo-
nem ne laudes virum,* et iterum *Eccli.* xi *: *Non
laudes virum in specie sua;* vel etiam si timerit
possit ne humana laude ad inanem gloriam pro-
vocetur. unde dicitur *Eccli.* xi *: *Ante mortem
ne laudes hominem.*

Similiter etiam velle placere hominibus pro-
pter caritatem nutriendam, et ut in eis homo
spiritualiter proficere possit, laudabile est. Quod
autem aliquis velit placere hominibus propter ina-
nem gloriam vel propter lucrum, vel etiam in ma-
lis. hoc esset peccatum: secundum illud *Psalm.* ♦
Deus dissipavit ossa eorum qui hominibus placent.
Et Apostolus dicit, *ad Galat.* 1 ♦ *Si adhuc horti-
mibus placerem, Christi servus non essem.*

Ad secundum dicendum quod etiam vituperare
malum, si non adhibeantur debita circumstan-
tiae, est vitiosum. Et similiter laudare bonum.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet duo
vitia esse contraria. Et ideo sicut detractio est
malum, ita et adulatio. Quae ei contrahatur quan-
tum ad ea quae dicuntur, non autem directe
quantum ad finem: quia adulator quaerit delec-
tationem eius cui adulatur; detractor autem non
quaerit eius contristationem, cum aliquando oc-
culte detrahat, sed magis quaerit eius infamiam.

• *Mc.rj. itat* lib.
XXII. αρ. ΤΠ.
aL. m i<t. b».

• Qu. Lxxju, art.
3.

• Ver». iS.

• InurliD.

• Qu cui, art. i.
3.

• *Eihic.* lib. IV.
cap. »», β. 9: *
S. Th. I cet- an.

« permittimur. — permittentur ABLHpK, permittuntur IL, per-
mittitur G. abratj pC.
β) UluJ. — Vtalmi addunt PACLlD.
γ) timeri. — timere p<i.

4) et ut in cis. — ut in eis ADOpC, «t «« *» P.
c) matis. — mala Pa, huiusmoji D.
ç) non. — mojo ABDEFLpCK.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestioni» centesimadccimacquinuc, in responsione ad primum, dubium occurrit circa illud verbum, quod *peccatum esset si quis vellet placere hominibus propter lucrum*. Videtur hoc falsum. Tum quia in IV *Ethic.* * de affabili dicitur quod *coniectabit non contristare, vel placere, referens ad honestum vel utile*. Non est ergo peccatum referre hoc ad utile, ex quo est actus virtutis.

Tum quiu iste finis, scilicet *propter lucrum*, non importat aliquid mulum. sicut imponat ly *propter inanem gloriam*. Et placere hominibus nec imponat malum, nec aliquod spirituale non ordinabile ad lucrum. Ergo placere hominibus non fit mulum moraliter ex hoc quod fit propter lucrum.

Praeterea in ludicris placere hominibus propter lucrum non est peccatum* ut patet in his qui de huiusmodi arte vivunt in curiis prindpum, qui histriones vocantur. Ergo nec in seriis placere hominibus propter lucrum est peccatum. – Et tenet sequela; quia utrobique placere hominibus ordinatur ud eorum delectationem in materia temporali.

II. Ad hoc dicitur quod quia in seriis quilibet ex debito oportet quod se habeat in conversatione ut ipsum deccet. ideo turpe esset si sub pretio hoc poneretur: quemadmodum si quis vellet sibi solvi hoc ipsum quod in conversando et colloquendo verum diceret. Aliena siquidem

haec a ratione sunt. Et propterea turpem hominem redderent qui propter lucrum hoc faceret.

Unde ad primam obiectionem dicitur quod ly *honestum et utile* non dicit finem ulfabilitati; «ed finem actuum qui sunt affabilitatis materia. Ita quod intendit Aristoteles quod colloquia et opera in quibus affabilius coniecut delectabile ut suum finem, ordinantur ad honestum vel utile. Quasi diceret quod sunt sciosa, et non ludicra, secundum genus suum; quae enim serio dicimus aut facimus, recte propter honestum vel utile aliquod dicimus aut facimus.

Ad secundam vero dicitur quod quia placere hominibus in seriis quando, quomodo, etc., oportet, est debitum; ideo non est ordinabile ut fiat principaliter propter lucrum. Secus si accessorie: utputa quia, si placeo conversando, assumar in socium negotiationis, vel ad ministerium lucrosum. et huiusmodi. Honestum namque cum annexum habeat utile, non est turpe ex honesto sperare utile, ut accessorium tamen.

Ad tertiam autem dicitur quod placere hominibus in iocis et ludis non convenit homini ex debito. Et propterea non est mirum ai faceti, iucundi, et huiusmodi, absque turpitudine locant operas ministerii sui in excitando delectationem aliis in iocis aut ludis. Sed in seriis ex debito homo alfabilcm se exhibere tenctur. Et ideo non est eadem ratio de utroque.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ADULATIO SIT PECCATUM MORTALE

De Mato, qu. vn, wrt. i, ed i r.

SECI SDVM SIC prcedit l r. Videtur quod adulatio sit peccatum mortale. Quia seij eundum .Augustinum m *Enchirid.*

dicitur quia . nocet. Sed adulatio maxime nocet: secundum illud Psalm. i: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae, et miqus benedicitur: exacerbavit Dominum peccator*. EtP Hieronymus dicit* quod *nihil est quod fam facile corrumpat mentes hominum* quam adulatio. Et super illud Psalm., *Convertantur statim erubescetes*, dicit Glossa ♦ *Plus nocet lingua adulatoris quam gladius persecutoris*. Ergo adulatio est gravissimum peccatum.

2. Praeterea , quicumque verbis alii T nocet, non minus nocet sibi quam aliis: unde dicitur Psalm. *: *Gladius eorum intret in corda ipsorum*. Sed ille qui alteri adulatur, inducit eum ad peccandum mortaliter: unde super illud Psalm.*. *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*. dicit Glossa*: *Falsa laus adulatoris mentes a rigore veritatis emollit ad noxia*. Ergo multo magis adulator in se mortaliter peccat.

3 Praeterea, in Decretis scribitur, dist. XLVI : *Clericus qui adulationibus et proditionibus vacare deprehenditur. degradetur ab officio*. Sed talis poena non infligitur nisi pro peccato mortali. Ergo adulatio est peccatum mortale.

Sed contra est quod Augustinus, in *Serm. de*

Purgat. *. inter *peccata minuta* numerat: *si quis ꝥ cuiquam maiori personae, aut ex voluntate aut x u a s »/ . c.v necessitate, adulari voluerit*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra* dictum *,9^“”^ est, peccatum mortale est quod conlrariatur earitati. Adulatio autem quandoque quidem caritati conlrariatur. quandoque autem non. Conlrariatur siquidem caritati tripliciter. Uno modo, ratione ipsius materiae: puta cum aliquis laudat alicuius peccatum. Hoc enim conlrariatur dilectioni Dei. contra cuius iustitiam horno loquitur: et contra dilectionem proximi, quem in peccato fovet. Unde est peccatum mortale: secundum illud Isaiae v*: .v<n w *Pae. qui dicuntl malum bonum*. – Alio modo, ratione intentionis: puta cum aliquis adulatur alicui ad hoc quod fraudulenter ei noceat, vel corporaliter vel spirilualiter. Et hoc etiam est peccatum mortale. Et de hoc habetur *Prov.* xxvn *: .Vtn 6 *Meliora sunt vulnera diligentis quam fraudulenta odientis oscula* *. – Tertio modo, per occasionem: sicut cum : laus adulatoris fit alteri occasio peccandi, et praeter adulatoris intentionem. Et in hoc considerare oportet utrum sit occasio data vel accepta, et qualis ruina subsequatur: sicut potest patere ex his quae supra* de scandalo dicta sunt.

Si autem aliquis ex sola aviditate delectandi alios, vel etiam ad evitandum aliquod malum

i) quia. – quod DGH.
p) Et. – ideo addunt Pa.
yi alh. – aliis PGHL.

4) dicunt. – dicitis P.
r) odtextis afcnls. – uiotLi odientis PAMI.
niK. – extm BEK. r 0, dum <A; pro et. etiam PCDGIEU.

vel consequendum aliquid in necessitate, alicui adulatus fuerit, non est contra caritatem. Unde non est peccatum mortale, sed veniale.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritates illae loquuntur de adulate

re qui laudat peccatum alicuius. Talis enim adulatio dicitur plus nocere quam gladius persecutoris, quia in potioribus bonis nocet, scilicet in spiritualibus. Non enim η nocet ita efficaciter: quia gladius persecutoris effective occidit, quasi sufficiens causa mortis; nul-

lus autem potest " esse alteri sufficiens causa peccandi, ut ex supra * dictis patet.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit de eo qui adulatur intentione nocendi. Ille enim StJ. Uu plus nocet sibi quam aliis, quia sibi nocet tanquam sufficiens causa peccandi, aliis autem occasionaliter tantum.

Ad tertium dicendum quod auctoritas illa loquitur de eo qui proditorie alteri adulatur ut eum decipiat.

rt) *Non enim.* — *Sed non* GH, *Non tamen* l, *Non autem* P. 6) *potest.* — *adulando poteat* P.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis, nota, in corpore articuli, novitic, quod quia peccatum veniale non habet perfecte rationem peccati, quia non est contra, sed praeter legem Dei; ideo cum dicitur: *Adulator, laudando peccatum alicuius, peccat mortaliter*, intellige, si laudat hominem de peccato mortali. Nam si de veniali laudat, venia-

liter peccat. Quoniam materia non est contraria caritati, nec contra iustitiam Dei, sed praeter illam laudat qui veniale laudat: quin veniale non est contra, ideo praeter iustitiam Dei. Nec contra dilectionem proximi loquitur fovendo cum in peccato veniali: sed praeter eam, ut patet.

is causa

Q«- nun

procedit

Ile enim

Wtjlt. . u*,
•n. f.

eel lan-

tern oc-

illa lo-

atur ut

QUAESTIO CENTESIMADECIMASEXTA DE LITIGIO

IN DI OS ARTICI LOS DIVISA

pXEiNDE considerandum est de litigio *.

Secundo: de comparatione cius ad adula-

1 yEt circa hoc quaeruntur duo.

tionem.

Primo: utrum opponatur virtuti amicitiae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM LITIGIUM OPPONATUR VIRTUTI AMICITIAE SEU AFFABILITATIS

IV *Ethic.*, Icci.

>> d primum sic proceditur. Videtur quod
litigium non opponatur virtuti amicitiae
vel affabilitatis. Litigium enim ad dis-
cordiam pertinere videtur: sicut ct con-
tentio. Sed discordia opponitur caritati, sicut di-
ctum est *. Ergo et litigium.

•Qi.mni.ift, a. Praeterea, *Prov.* xxvi ♦ dicitur: *Homo ira-
eundus incendit litem.* Sed iracundia opponitur
mansuetudini. Ergo et lis, sive litigium.

*'Λ. 3. Praeterea, *Iac.* iv * dicitur: *Unde bella ct
lites in vobis? Nonne ex concupiscentiis vestris,
quae militant in membris vestris?* Sed sequi con-
cupiscentias videtur opponi temperantiae. Ergo
videtur quod litigium non opponatur amicitiae,
sed temperantiae.

1% m? Sed contra est quod Philosophus, in IV *Ethic.* *,
litigium opponit amicitiae.

Respondeo dicendum quod proprie litigium in
verbis consistit, cum scilicet unus verbis alterius
contradicit. In qua quidem contradictione duo
possunt attendi. Quandoque enim contingit con-
tradictio propter personam dicentis cui contra-
dicens consentire recusat propter defectum amoris
animos unientis. Et hoc videtur ad discordiam
pertinere, caritati contrariam. – Quandoque vero

contradictio oritur ratione personae quam aliquis
contristare non veretur. Et sic fit litigium, quod
praedictae amicitiae vel affabilitati opponitur, ad
quam pertinet delectabiliter aliis convivere. Unde
Philosophus dicit, in IV *Ethic.* ♦ quod *illi qui* •ιμ .«»
ad omnia contrahantur causa eius quod est con-
tristare, neque quodeumque 3 curantes, discoli et «
litigiosi vocantur.

Ad primum ergo dicendum quod contentio ma-
gis proprie pertinet ad contradictionem discor-
diae: litigium autem ad contradictionem quae fit
intentione contristandi.

Ad secundum dicendum quod directa oppositio
vitorum ad virtutes non attenditur secundum
causas, cum contingat unum vitium ex diversis
causis oriri; sed attenditur secundum speciem
actus. Licet autem quandoque litigium cx ira
oriatur, potest tamen cx ? nullis aliis causis onri.
Unde non oportet quod directe opponatur man-
suetudini.

An tertium dicendum quod Iacobus loquitur ibi
de concupiscentia secundum quod est generale
malumT, cx quo omnia vitia oriuntur: prout dicit
Glossa* *Rom.* vn**: *Bona est lex, quae, dum*
concupiscentiam prohibet, omne malum prohibet.

s) *quodeumque.* – *quotcumque* P.

p) ex. – *etiam* cx P.

γ) mj/uwi. – *ptccatum* Px

Commentaria Cardinalis Caietani

Iⁿ articulo primo quaestionis centesimn^ocdccimacscxtae,
nota primo, differentiam inter contentionem ct litigium
in tribus. Primo, in fine. Quia linis contentionis est im-
pugnatio veritatis: ut patet superius, qu. xxxvni-; ct cx
definitione Ambrosii*: *Contentio est impugnatio veritatis
cum confidentia clamoris.* Finis autem litigii est perturbare
quietem animi: nam contristatio nihil aliud est quam in-
gerere inquietudinem animi. Et haec est per se ct essen-
tialis differentia inter haec duo vitia.

Secundo differunt in materia proxima. Quia contentio
est in colloquiis : litigium vero est ct in colloquiis ct
aliis actibus ad conversationem concurrentibus; sicut ct
affabilitas, cui contrariatur.

Tertio, in radice. Quia contentio, ut in littera dicitur,
est cx discordia animorum : litigium vero non cx alia est
causa nisi quia molestus natura, usu vcl passione quis est
aliis in conversando.

II. Nota secundo, quod sicut contingit detrahere dupli-
citer, scilicet iormaliter, hoc est cum intentione detrahendi;
et materialiter, hoc est cx loquacitate, non animo detra-
hendi: ita contingit esse aliquos litigiosos dupliciter. Sci-
licet iormaliter: hoc est. cum intentione contristandi pro-
ximum opponere his quae dicuntur, aut exhibere sc gra-
vem seu molestum aliis. Vel materialiter: scilicet non
cum hac intentione, sed tamen cum effectu; ut accidit his
qui consueverunt dare agrestes responsiones, qui nesciunt
hilariter convivere ct conversari cum aliis, et hoc non cx
intentione contristandi alios, sed cx complexione, vcl malo
usu aut passione. Et hic, licet non sit fornuliter litigio-
sus, est tamen materialiter ct quoad effectum litigiosus:
quia in suis colloquiis ct ex conversatione infert dc lacto
tristitiam aliis. Ncc excusatur a peccato, quoniam volun-
tarii sunt actus isti deformes: sicut non totaliter excusatur
detrahens cx loquacitate.

¹ An. i; an. 3.

² V
•&M.Or± A/A

QUAESTIO CXVI, AKTICL LUS II

III. Notu tertio, pro articulo secundo, quod quia mugis contrariatur atfubilitati litigium qunm adulatio, tutius est hominem qui vult esse virtuosos, declinare in extremum adulationis qunm litigii : hoc est, attendere ut in colloquiis et conversatione sua magis declinet ut potius excedat in

placendo quam in contristando ; iuxtlfl illam regulam Philosophi, in II *Ethic.* *, videlicet quod declinandum est in vitium similius virtuti.

Et haec de tota hac quaestione sut sint.

J fca.ii.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LITIGIUM SII GRAVIUS PECCATUM QUAM ADULATIO

O Coram.nt, f.d .y ¶ SECUNDUM SIC PROCEditUR VidetUF
htigiura sit minus peccatum quam
contrarium vitium, scilicet placiditatis
!ZS>^2j^ve| adu|ationis ■. Quanto enim aliquod
peccatum plus nocet, tanto peius esse videtur.
Sed adulatio plus nocet quam litigium: dicitur
enim Lsaiae m ♦ *Popule meus. qui beatum te di-*
cunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum
dissipant. Ergo adulatio est gravius peccatum
quam litigium.
2. Praeterea, in adulatione videtur esse quae-
dam dolositas: quia aliud adulator dicit ore, aliud
habet in corde. Litigiosus autem caret dolo: quia
manifeste contradicit. Ille autem qui cum dolo
peccat, turpior est: ut Philosophus dicit, in VII
V *EtMc** Ergo gravius peccatum est adulatio quam
litigium.
3. Praeterea, verecundia est timor de turpi :
^%m's,Th IU Patel Pcr Philosophum, in IV *Ethic.* * Sed
magis verecundatur homo esse adulator quam li-
tigiosus. Ergo litigium est minus peccatum quam
adulatio.
Sed contra est quod tanto aliquod peccatum
videtur esse gravius quanto spirituali statui magis
repugnat. Sed litigium magis repugnare videtur
spirituali P: dicitur enim l *ad Tim.* m * quod
oportet episcopum non litigiosum esse; et II *ad*
Tim. n*: *Servum Domini non oportet litigare.*
Ergo litigium videtur esse gravius peccatum L
Respondeo dicendum quod de utroque istorum
peccatorum loqui possumus dupliciter. Uno modo,
considerando speciem utriusque peccati. Et se-
cundum hoc, tanto aliquod vitium est gravius
quanto magis repugnat oppositae virtuti. Virtus
autem amicitiae principalius tendit ad delectan-
dum quam ad contristandum. Et ideo litigiosus,
qui superabundat in contristando, gravius pec-

cat quam placidus vel adulator, qui superabun-
dat in delectando.
Alio modo possunt considerari secundum ali-
qua exteriora motiva. Et secundum hoc, quan-
doque adulatio est gravior: puta quando intendit
per deceptionem indebite ‘ honorem vel lucrum
acquirere. Quandoque vero litigium est gravius:
puta quando homo intendit vel veritatem im-
pugnare. vel dicentem in contemptum adducere.
Ad primum ergo dicendum quod sicut adulator
potest nocere occulte decipiendo, ita litigiosus
potest interdum nocere manifeste impugnando.
Gravius autem est, ceteris paribus» manifeste ali-
cui nocere, quasi per violentiam, quam occulte :
unde rapina esi gravius peccatum quam furtum,
ut supra * dictum est.
Ad secundum dicendum quod non semper in
actibus humanis illud est gravius quod est tur-
pius. Ducor enim hominis est ex ratione, el ideo
turpiora sunt peccata carnalia, quibus caro do-
minatur rationi: quamvis peccata spiritualia sint
graviora, quia procedunt ex maiori contemptu.
Et similiter peccata quae fiunt ex dolo sunt tur-
piora, inquantum videntur ex quadam infirmitate
procedere, et ex quadam falsitate rationis: cum
tamen peccata manifesta quandoque sint ex ma-
iori contemptu. Et ideo adulatio, quasi cum dolo
existons, videtur esse turpior: sed litigium, quasi
ex maiori contemptu procedens, videtur esse
gravius.
Ad tertium dicendum quod, sicut dictum est *.
verecundia respicit turpitudinem peccati. Unde
non semper magis verecundatur homo de gra-
viori peccato: sed : de magis turpi peccato. Et
inde est quod magis verecundatur homo de
adulatione quam de litigio, quamvis litigium sit
gravius.

« placidifati» vd adulationis. - placiditas vd adulatio Pa.
spirituali. - statui spirituali PGa. spirituali statui CH.
γ) peccatum. - quam adulatio addunt PH>C et a.

aliqua. - Om. Pa.
:) indebite. - indebitum Pu.
O sed. - scilicet HEI pC.

bim Phi-
,n <<f in ; 4T-İ U
l«t. «U

•abun-

n ali-
quan>
tendit
icrum
ivius:
) im-
icere.
liator
iosus
indo.
: ali-
ulte :
tum,

•Qu.un.vi4

r in
tur-
ideo
do-
sint
ptu.
tur-
tate
:um
ma-
lolo
.iasi
isse

t ♦ ·PΠ·,·Λ.1·Λ
idc irt. 4i)
·J 4- ^u. m», m. 5.

;ra-
Et
de
sit

QUAESTIO CENTESIMADECIMASEPTIMA DE LIBERALITATE

IN SEX ARTICULOS DIVISA

•o uMi. ¶ unde considerandum est de hberahtate *, et
•Qcann. [yvitiis oppositis *, scilicet avaritia et prodi-
galitate.
Circa liberalitatem quaeruntur sex.
Primo: utrum liberalilas sit virtus.
Secundo: quae sit materia eius.

Tertio: de actu ipsius.
Quarto: utrum magis ad eum a pertineat dare «
quam recipere.
Quinto: utrum liberalilas sit pars iustitiae.
Sexto: de comparatione eius ad alias virtu-
tes.

.ARTICULUS PRIMUS

UTRUM I.IRERALITAS SIT VIRTUS

c! PR,M, M s,c proceditur *. Videtur quod
non S'l v*rlus· Nulla cnim
virtus contrariatur inclinationi naturali.
j^*^*^Inclinatio autem naturalis est ad hoc
ut aliquis plus sibi quam aliis provideat. Cuius
contrarium pertinet ad liberalem: quia, ut Phi-
losophus dicit, in IV *Ethic.* *, *liberalis est non
respicere ad seipsum. ita quod sibi minora dere-
linquit.* Ergo liberalilas non est virtus.
J 2. Item P, per divitias homo suam vitam su-
stentat: et ad felicitatem divitiae organice deser-
viunt, ut dicitur in I *Ethic.* * Cum igitur omnis
virtus ordinetur ad felicitatem, videtur quod li-
beralis non est virtuosos, de quo Philosophus
vÆtë.ii/ dicit, in IV *Ethic.* *. quod *non est acccptivus pe-
cuniae neque custoditivus, sed cmissivus.*
3. Praeterea, virtutes habent connexionem ad
invicem. Sed liberalilas non videtur connexa aliis
virtutibus: multi cnim sunt virtuosus qui non pos-
sunt esse liberales, quia non habent quod dent;
multique T liberaliter dant vel expendunt qui ta-
men alias sunt vitiosi. Ergo liberalilas non est
virtus.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, in I
de Offic.*, quod *in Euangelio multas disciplinas
accipimus iustae liberalitatis.* Sed in Evangelio
non docentur nisi ea quae ad virtutem pertinent.
Ergo liberalilas est virtus.

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus di-
cit, in libro *de Lib. Arbil.* *bene uti his quibus
male uti possumus, pertinet ad virtutem.* Pos-
sumus autem bene et male uti non solum his
quae intra nos sunt, puta potentiis cl passionibus
animae, sed etiam his quae extra nos sunt, sci-
licet rebus huius mundi concessis nobis ad su-
stentationem vitae. Et ideo, cum bene uti his
rebus pertineat ad liberalitatem, consequens est
quod liberalilas virtus sit.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Ambro-
sius * ct Rasilius dicunt, superabundantia di-
vitiarum datur aliquibus a Deo *ut meritum bonae* ·Timd.l .
dispensationis acquirant. Pauca autem uni suffi-
ciunt. Et ideo liberalis plura laudabiliter in alios
expendit quam in seipsum. Debet autem homo
semper magis sibi providere in spiritualibus bonis,
in quibus unusquisque sibi praecipue subvenire
potest. – Et tamen etiam in temporalibus rebus
non perlinet ad liberalem ut sic aliis intendat
quod omnino sc cl suos despiciat. Unde Ambro-
sius dicit, in I *de Offic.**: *Est illa probanda libe-
rallias, ut proximos seminis tui non despicias, si
egere cognoscas.*

Ad secundum dicendum quod ad liberalem non
pertinet sic divitias emittere ut non sibi rema-
neat unde sustentetur, et unde virtutis opera
exequatur, quibus ad felicitatem pervenitur. Unde
Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *, quod *liberalis* Vrfcîrr.i/
curat propria, volens per hoc quibusdam Suffi-
cere. Et Ambrosius dicit, in libro *de Offic.* ♦ quod *|** at
Dominus non vult simul effundi opes, sed dispen-
sari. Nisi forte ut Elisaeus boves suos occidit et
pavit pauperes ex eo quod habuit, ut nulla cura
teneretur domestica: quod perlinet ad statum per-
fectionis spiritualis vitae, de quo intra * dicitur. –
Et ζ tamen sciendum quod hoc ipsum quod est
sua liberaliter largiri, inquantum est actus virtu-
tis, ad beatitudinem ordinatur.

Ad tertium dicendum quod, sicut Philosophus
dicit, in IV *Ethic.* ♦ illi qui *consumunt multa*
in intemperantias \ non sunt liberales, sed pro-
digi. Et similiter quicumque clfundit quae habet
propter quaecumque alia peccata. Unde et Am-
brosius dicit, in I *de Offic.* ∴ *Si adiuves eum qui* ‘L«·0’
possessiones aliorum eripere conatur, non pro-
batur largitas. Nec illa perfecta est liberalilas,
si iactantiac causa, magis quam misericordiae,

) eum. – eam GLpÇ. – Pm recipere, accipere PDGHu.

2) Item. – Praeterea PGHKLSG

y) multique. – multi quia K, multi etiam P.

5) disciplinas. – doctrina» Pu; pro accipimus, accepimus PCDEO.
t curat. – non néglige! P.

ScxxAt Twkou D. T»í··MAn t . Vi.

{) Et. – Est P; pro tciendnm. *nn* sciendum II.

r,) mnltu in initmperantias. – multa Intemperantias EFpA, mulla
intemperanter L. wtblfj» intemperantias pClD, multas diritias pD.
multas res in intemperantiis Pa.

largiaris, Et ideo illi qui carent aliis virtutibus, licet in aliqua mala opera multa expendant, non sunt liberales.

Nihil etiam prohibet aliquos multa in bonos usus expendentes · habitum liberalitatis non habere: sicut et aliarum virtutum opera faciunt homines antequam habitum virtutis habeant, licet non eo modo quo virtuos*i*, ut supra dictum est.

Similiter etiam nihil prohibet aliquos virtuosos, licet sint pauperes, essu liberales. Unde Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *: *Secundum substantiam, idest facultatem divitiarum, liberalitas dicitur: non enim consistit in multitudine datorum. sed in dantis habitu.* Et Ambrosius dicit, in I *de Ojjic.* *, *quod affectus divitem collationem aut pauperem facit, et pretium rebus imponit.*

Quod sitit. art. I, M »

ô; expendentci. – expendere et Pa.

») eo. – eodem PADGHu.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM LIBERALITAS SIT CIRCA PECUNIAS

Supra, qu. axil, art. I, ad 2; qu. i.viu, art. 9, *4 2; Infra, qu. cxviii, an. 3, ad 1; qu. gxxxiv, ml 4. ad 1; De Mato, qu. un. art. 1: IV *Ethic.*. Icci. 1.

;v'ù.

secundum sic proceditur *. Videtur *W/ûw#»*quod liberalitas non sit circa pecunias. *Æt SEvÆ* Omnis enim virtus moralis est circa operationes vel passiones. Esse autem circa operationes est proprium iustitiae, ut dicitur *aiiIΓ *n V Ethic.* * *^r8°* cum liberalitas sit virtus moralis, videtur quod sit circa passiones, et non circa pecunias.

2. Praeterea, ad liberalem pertinet quarumcumque divitiarum usus. Sed divitiae naturales sunt veriores quam divitiae artificiales, quae in pecuniis consistunt: ut patet per Philosophum, in I *Polit.* * Ergo liberalitas non est principaliter circa pecunia*>*

3. Praeterea, diversarum virtutum diversae sunt materiae: quia habitus distinguuntur secundum obiecta. Sed res exteriores sunt materiae iustitiae distributivae et commutativae. Ergo non sunt materia liberalitatis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *. quod liberalitas *ridetur esse medietas quaedam circa pecunias.*

Respondeo dicendum quod, secundum Philosophum, in IV *Ethic.* ♦ ad liberalem perlinet *emissum* esse. Unde et alio nomine liberalitas *largitas* nominatur: quia quod largum est, non est retentivum, sed est emissivum. Et ad hoc idem videtur pertinere etiam *liberalitatis* nomen: cum

enim aliquis a se emittit, quodammodo illud a sua custodia et dominio liberat, et animum suum ab eius affectu liberum esse ostendit. Ea vero quae emittenda sunt ab uno homine in alium, sunt bona possessa, quae nomine pecuniae significantur. Et ideo propria materia liberalitatis est pecunia.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dictum est ♦ liberalitas non attenditur in quantitate dati, sed in affectu dantis. Affectus autem dantis disponitur secundum passiones amoris et concupiscentiae, et per consequens delectationis et tristitiae, ad ea quae dantur. Et ideo immediata materia liberalitatis sunt interiores passiones: sed pecunia exterior est obiectum ipsarum passionum.

Ad secundum dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in libro *de Doctrina * Christ.* ♦ *totum quidquid homines in terra habent, et omnia quorum sunt domini, pecunia vocatur: quia antiqui, quae habebant, in pecoribus habebant.* Et Philosophus dicit, in IV *Ethic.* '. quod *pecunias dicimus omnia quorum dignitas numismate mensuratur.*

Ad tertium dicendum quod iustitia constituit aequalitatem in istis exterioribus rebus: non autem ad eam proprie pertinet moderari interiores passiones. Unde aliter pecunia est materia liberalitatis, et aliter iustitiae.

Doctrina. – Disciplina P.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM UTI PECUNIA SIT ACTUS LIBERALITATIS

I\ *Ethic.*, lect. 1.

*VIJ. CoftOIMt. Quct.po»tan.6.

Ergo *D tertium sic proceditur* *. Videtur quod *^V^juti* pecunia non sit actus liberalitatis.

Diversarum enim virtutum diversi sunt actus. Sed uti pecunia convenit aliis

virtutibus: sicut iustitiae et magnificentiae. Non ergo est proprius actus liberalitatis.

2. Praeterea, ad liberalem * non solum pertinet dare, sed etiam accipere et custodire. Sed aece-

3: liberalem. – Hbtralifatcm PGHU

• A

•V4 Ckrt

ptio et custodia non videtur * ad usum pecuniae pertinere. Ergo inconvenienter dicitur proprius liberalilatis actus usus pecuniae.

3. Praeterea, usus pecuniae non solum consistit in hoc quod pecunia detur, sed in hoc quod expendatur. Sed expendere pecuniam refertur ad ipsum expendentem, et sic non videtur esse liberalilatis actus; dicit enim Seneca, in ¶ *dc Benefic.* *: *Non est liberalis aliquis ex hoc quod sibi donat.* Ergo non quilibet usus pecuniae perlinet ad liberalitatcm.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *: *Unoquoque optime' utitur qui habet circa singula virtutem. Divitiis ergo utetur optime qui habet circa pecunias virtutem.* Iste autem est liberalis. Ergo bonus usus pecuniarum est actus liberalilatis.

Respondeo dicendum quod species actus sumitur ex objecto, ut supra * habitum est. Obicctum autem sive materia liberalilatis est pecunia, et quidquid pecunia mensurari potest, ut dictum est*. Et quia quaelibet virtus convenienter sc habet ad suum obicctum, consequens est ut, cum liberalitas sit virtus, actus eius sit proportionates pecuniae. Pecunia autem cadit sub ratione bonorum utilium: quiu omnia exteriora bona ad usum hominis sunt ordinata. Et ideo proprius actus liberalilatis est pecunia vel divitiis uti.

Ad primum ergo dicendum quod ad liberalitatcm pertinet bene uti divinis inquantum huiusmodi: eo quod divitiae sunt propria materia liberalitatis. Ad iustitiam autem pertinet uti divitiis seundum aliam rationem, scilicet secundum e rationem debiti, prout scilicet res exterior debetur

alteri. – Ad magnificentiam etiam ‘ pertinet uti divitiis secundum quandam specialem rationem, idest secundum quod assumuntur in alicuius magni operis expletionem. Unde ct magnificentia quodammodo se habet ex additione ad liberalitatcm, ut infra ♦ dicitur.

Ad secundum dicendum quod ad virtuosum pertinet non solum convenienter uti sua materia vel instrumento, sed etiam praeparare opportunitates ad bene utendum: sicut ad fortitudinem militis pertinet non solum exserere ζ gladium in hostes, sed etiam exacuere gladium et in vagina conservare. Sic etiam ad liberalitatcm pertinet non solum uti pecunia, sed etiam eam praeparare ct conservare ad idoneum usum.

Ad tertium dicendum quod, sicut dictum est *, • Art. >. ud 1. propinqua materia liberalilatis sunt interiores passioncs secundum quas homo afficitur circa pecuniam. Ei ideo ad liberalitatcm praecipue pertinet ut homo propter inordinatam affectionem ad pecuniam non prohibeatur a quocumque debito usu eius. Est autem duplex usus pecuniae: unus ad seipsum, qui videtur ad sumptus vel expensas pertinere: alius autem quo quis utitur ad alios, quod ‘ pertinet ad dationes. Et ideo ad liberalem l perlinet ut neque propter immoderatum amorem pecuniae aliquis impediatur a convenientibus expensis, neque a convenientibus dationibus. I nde circa dationes et sumptus liberalitas consistit, secundum Philosophum, in IV *Ethic.* * – Verbum autem Senecae intdligcndum est de liberalitatc secundum quod sc habet ad dationes. Non enim dicitur aliquis liberalis ex hoc quod sibi aliquid l donat.

vidttur. – videntur PGKLo.

1) optime. – optimo BCDEF¶pK ct a.

8) aliam... eundum. – Om. Pa.

i) etiam. – autem PDGKa.

exitrttre. – cxtrttrr PCDEa ct ut vi tetur L, accipat H, txtraerc A.

14) quod. – qui P.

8) Ubtralcm. – liberalitatcm PACDG.

i' aliquid. – aliquii PEG, alive L; aliquid (dcAd! ut cupra dh tum eitj A.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AD LIBERALEM MAXIME PERTINEAT DARE

IV *Ethic.*, Jc¶. 1

L'-SîSml ¶ fewfef10 QUARTUM SIC PROCEDITUR *. Videtur feralem non maxime pertineneat dare. Liberalitas enim a prudentia ^^^^dirigiur: sicut et quaelibet aha moralis virtus. Sed maxime videtur ad prudentiam pertinere divitias conservare: unde ct Philosophus dic, ¶ *n ¶ *Ethic.* ♦ quod illi qui non 4 adquisierunt pecuniam, sed susceperunt ab aliis acquisitam, liberalius eam expenduntf quia sunt inexperti indigentiae. Ergo videtur quod dare non maxime pertineat ad liberalitatcm

2. Praeterea, de hoc quod aliquis maxime

intendit, nullus tristatur, neque ab eo cessat. Sed liberalis quandoque tristatur de his quae dedit, neque etiam dat omnibus, ut dicitur in ¶ *IV Ethic.* * Ergo ad liberalem non maxime pertinet dare.

3. Praeterea, ad illud implendum quod quis maxime intendit, homo utitur viis quibus potest. Sed liberalis non est petilivus. ut Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *: cum ¶ per hoc posset sibi praeparare facultatem aliis donandi. Ergo videtur quod maxime non intendat ad dandum.

4. Praeterea, magis homo obligatur ad hoc quod provideat sibi quam aliis. Sed expendendo

3) illi qui non. – illi qui BEpC. ho>i Ūli qui A.

¶) librcralitatem. – bbrralcm P.

71 cwwu – rjxfH ADCFpK.

aliquid providet sibi, dando autem providet aliis. Ergo ad liberalem magis pertinet expendere quam dure.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *» quod *liberalis est superabundare in datione.*

Respondeo dicendum quod proprium est liberalis uti pecunia. Usus autem pecuniae est in emissione ipsius: nam acquisitio pecuniae magis assimilatur generationi quam usui; custodia vero pecuniae, inquantum ordinatur ad facultatem utendi, assimilatur habitui. Emissio autem alicuius rei, quanto fit ad aliquid distantius, tanto u maiori virtute procedit: sicut patet in his quae proliciuntur. Et ideo ex maiori virtute procedit quod aliquis emittat pecuniam dando eam aliis, quam expendendo eam circa scipsum. Proprium autem est virtutis ut praecipuea tendat in id quod perfectius est: nam *virtus est perfectio quaedam*, ut dicitur *II Physic.* * Et ideo liberalis maxime laudatur ex datione.

Ad primum ergo dicendum quod ad prudentiam perlinet custodire pecuniam ne subripiatur aut inutiliter expendatur. Sed utiliter eam expendere non est minoris prudentiae quam utiliter eam conservare, sed maioris: quia plura sunt attendenda circa usum rei a, qui assimilatur motui, quam circa conservationem, quae assimilatur quieti. – Quod autem illi qui susceperunt pecunias ab aliis acquisitas, liberalius expendunt, quasi : existentes inopiae inexperti: – si solum propter ^h hanc inexperientiam liberaliter expendere, non haberent liberalitatis virtutem. Sed quandoque huiusmodi inexperientia sc habet so-

lum sicut tollens impedimentum liberalitatis. ita quod promptius liberaliter agant. Timor enim inopiae, ex eius experientia procedens, impedit quandoque eos qui acquisiverunt pecuniam ne eam consumant liberaliter agendo. Et similiter amor quo eam amant tanquam proprium effectum: ut Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *

Ad secundum dicendum quod, sicut dictum est* ad liberalitatem pertinet convenienter uti pecunia, et per consequens convenienter dare, quod est quidam pecuniae usus. Quaelibet autem virtus tristatur de contrario sui actus, et vitat eius impedimenta. Ei autem quod est convenienter dare duo opponuntur: scilicet non dare quod convenienter est dandum, et dare aliquid non convenienter °. Unde de utroque tristatur liberalis: sed de primo magis, quia plus opponitur proprio actui. Et ideo etiam l non dat omnibus: impediretur enim actus eius si quibuslibet daret; non enim haberet unde aliis daret, quibus dare convenit.

Ad tertium dicendum quod dare et accipere sc habent sicut agere et pati. Non est autem idem principium agendi et patiendi. Unde quia liberalitas est principium dationis, non pertinet ad liberalem ut sil promptus ad recipiendum, et multo minus ad petendum x. Ordinatur autem ad dandum aliqua secundum liberalitatis convenientiam, scilicet fructus propriarum possessionum; quos sollicitate procurat, ut eis liberaliter utatur.

Ad quartum dicendum quod ad expendendum in scipsum natura inclinatur. Unde hoc x quod pecuniarn quis perfundat in alios, pertinet proprie ad virtutem.

ft) praecipue. – praecise Pu.

«) rr/. – pecuniae Pu, om. G. – Pro qui. quia ABEPFK.

ζ quoti. – quam MlDEFGKLpC; existentes om. *C; pro inexperti, experti DGHlpK.

rj solum propter. – propter solum l, propter solani Pa.

9) non convenienter. – inconvenienter PAU.

i) etiam. – Ocn. Pu.

x) petendum. – t./nde versuii Si quis in hoc mundo vult multi/ gratus haberi; Oct, capiat, quaerat, plunma, pauca. nihil edduni Pljkk et a; idem lotn. Lude >l) et in fine Redde singula singulis addunt HIpG.

λ hoc. – et hoc G. ad hoc ceteri et Pu.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM LIBERALITAS SIT PARS IUSTITIAE

»upra, qu. I.IIM, art. ia. ad i: qu. i.ux; Infra, qu. <xm, .ut. i; Stalo, qu. un. art. i.

•VJ. Commun.

QUINTUM SIC PROREDITUR *. Videtur

XxZzvKlquod liberalitas non sil pars iustitiae. Iustitia enim respicit debitum. Sed quanto •^®*^®^aliquid est magis debitum, tanto minus liberaliter datur. Ergo liberalitas non est pars iustitiae, sed ci repugnat.

2. Praeterea, iustitia est circa operationes, ut supra ♦ habitum est. Liberalitas autem a praecipue est circa amorem et concupiscentiam pecuniarum, quae sunt passioness. Ergo magis videtur liberalitas ad temperantiam pertinere quam ad iustitiam.

3. Praeterea, ad liberalitatem pertinet praecipue convenienter dare, ut dictum est ♦ Sed convenienter dare pertinet ad beneficentiam et misericordiam, quae pertinent ad caritatem, ut supra * dictum est. Ergo liberalitas magis est pars caritatis quam iustitiae.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, in I *de Offic.* *: *Iustitia ad societatem generis humani refertur. Societatis enim ratio dividitur in duas partes, iustitiam P et beneficentiam, quam eandem liberalitatem aut benignitatem vocant.* Ergo liberalitas ad iustitiam perlinet.

a) labcralitas autem. – Sed liberalitas Pu.

,l) iustitiam – scilicet in (in on». II) iustitiam Hu, Iustit am scilicet P.

Respondeo dicendum quod liberalitas non est species iustitiae: quia iustitia exhibet alteri quod est eius, liberalitas autem T exhibet id quod est suum. Habet tamen quandam convenientiam cum iustitia in duobus. Primo quidem, quia principaliter est ad alterum, sicut et iustitia. Secundo, quia est circa res exteriores, sicut et iustitia: licet secundum aliam * rationem, ut dictum est ♦ Et ideo liberalitas a quibusdam ponitur pars iustitiae, sicut virtus ei annexa ut principali.

Ad primum ergo dicendum quod liberalitas. etsi non attendat debitum legale, quod attendit iustitia, attendit tamen debitum quoddam morale, quod attenditur ex quadam ipsius decentia, non ex hoc quod sit alteri obligatus. Unde minimum habet de ratione debiti.

Ad secundum dicendum quod temperantia est circa concupiscentias corporalium delectationum. Concupiscentia autem pecuniae, et delectatio, non est corporalis, sed magis animalis. Unde liberalitas non pertinet proprie ad temperantiam.

Ad tertium dicendum quod datio benefici et misericordis ' procedit ex eo quod homo est aliqually affectus circa cum cui dat. Et ideo talis datio pertinet ad caritatem sive ad amicitiam. Sed datio liberalitatis provenit ex eo quod dans est aliqually affectus circa pecuniam, dum eam ζ non concupiscit neque amat. Unde etiam non solum amicis, sed etiam ignotis dat, quando oportet. Unde non pertinet ad caritatem, sed magis ad iustitiam. quae est circa res exteriores.

γ) liberalitas autem. — ted liberalitas Pa.
8) aliam. — Om. P.
·) benefici rt misericordis. — benefici et misericordis ADDEpCHK,
beneficii (beneficentiae P) et mitrricnrdaie l'L*K ct a, beneficii tl mercedit G.
D eam. — eas AB1.KpG

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM LIBERALITAS SIT MAXIMA VIRTUTUM

S D sextum sic proceditur. Videtur quod liberalitas sit maxima virtutum. Omnis enim virtus hominis est quaedam similitudo divinae bonitatis. Sed per liberalitatem homo maxime assimilatur Deo, qui dat omnibus affluenter et non impropere, ut dicitur lac, i ♦ Ergo liberalitas est maxima virtutum.

2. Praeterea, secundum Augustinum, in VI 'frm. \ p, lffej quac HOn mo/e ffiagna sunt, idem est esse maius quod melius. Sed ratio bonitatis maxime videtur ad liberalitatem perlinere: quia bonum est diffusivum, ut patet per Dionysium, iv cap. de Div. Nom. * Unde et Ambrosius dicit, in I de Offic. \ quod iustitia censuram tenet, liberalitas bonitatem. Ergo liberalitas est maxima virtutum.

3. Praeterea, homines honorantur et amantur propter virtutem. Sed Boetius dicit, in libro de Consolat.*: Largitas maxime claros *facit. Et Philosophus dicit, in IV Ethic. *, quod inter virtuosos maxime liberales amantur. Ergo liberalitas est maxima virtutum.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, in I de Offlc. *, quod iustitia excelsior > ridetur liberalitate. sed liberalitas gratior. Philosophus etiam jn I Rhetoric, quod forteset iusti maxime honorantur, et post eos liberales.

Respondeo dicendum quod quaelibet virtus tendit in aliquod bonum. Unde quanto aliqua virtus in melius * bonum tendit, tanto melior est. Liberalitas autem tendit in aliquod bonum dupliciter: uno modo, primo et per se; alio modo, ex consequenti. Primo quidem et per se tendit i

ad ordinandum propriam affectionem circa pecuniarum possessionem et usum. Et sic. secundum hoc. praefertur liberalitati et temperantia, quae moderatur concupiscentias l et delectationes pertinentes ad proprium corpus; et fortitudo et iustitia, quae ordinantur quodammodo in bonum commune, una· tempore pacis, alia tempore belli; et omnibus praeferuntur virtutes quae ordinant in bonum divinum. Nam bonum divinum praeeminet cuilibet bono humano; et in bonis humanis bonum publicum praeeminet bono privato: in quibus bonum corporis praeeminet bono exteriorum rerum. — Alio modo ordinatur liberalitas ad aliquod bonum ex consequenti. Et secundum hoc, liberalitas ordinatur in omnia bona praedicta: ex hoc enim quod homo non estamativus pecuniae, sequitur quod de facili utatur ea et ad seipsum, et ad utilitatem aliorum, et ad honorem Dei. Et secundum hoc, habet quandam excellentiam ex hoc quod utilis est ad mulla. — Quia tamen unumquodque magis iudicatur secundum illud quod primo et per se competit ei quam secundum id quod consequenter se habet, ideo dicendum est liberalitatem non esse maximam virtutem c.

Ad primum ergo dicendum quod datio divina provenit ex eo quod amat homines quibus dat, non autem ex eo quod afficiatur ad ea quae dat. Et ideo magis videtur pertinere ad caritatem, quae est maxima virtutum, quam ad liberalitatem.

Ad secundum dicendum quod quaelibet virtus participat rationem boni quantum ad emissionem proprii actus. Actus autem quarundam aliarum

a) daroj, — caros P.
î0 excelsior. — excellentior PCDGH*K.
γ melius. — maius Pa,
8) concupiu'entias. — et concupiscentias PE.
«) una. — quidem «Mint Pa; po»: alia «JJit »-rro p.
Cj virtutem. — virtutum PDEU

virtutum meliores sunt pecunia ', quam emittit liberalis.

An tertium dicendum quod liberales maxime amantur, non quidem amicitia honesti, quasi sint

meliores; sed amicitia utilis, quia sunt utiliores in exterioribus bonis, quae communiter homines maxime cupiunt. Et etiam propter eandem causam clari redduntur.

η, pecunia. – quam pecunia Pa.

6) etiam propter. – propter etiam ABCEffK, propter GH; Et etiam ci cautam om. !..

Commentaria Cardinalis Caietani

Ix omnibus simul articulis quaestionis cccxcviii^mueptimae, adverte quod habitus libralilitatis ad huc ponitur ut moderetur umorem, desiderium atque delectationem pCCviiiC *r sic ut homo afficiatur ad eam prout opus est ca ad usum, ct non plus nec minus. Nam homo sic, et non aliter affectus ad pecuniam, cx tali affectu utitur pecunia, tam ad sc quum ud alios, quando oportet, etc. Ex eo enim quod amat pecuniam ct delectatur in ea non simpliciter, scd ut opus est ca ud usum, consequens est, cum tempus est utendi, ut umori suo satisficiat ct delectetur in usu illius; et quando non est tempus utendi, custodiat pro usu, etc.

Et quia hacc est prima essentialis conditio liberalitatis, ideo cx ipsa ceterae facile patent. Scilicet quod proxima eius materia sunt passiones concupiscibilis. Quoniam, ul cx dictis patet, est medietas amoris, cupiditatis ct delectationis pecuniae, dum in amore, cupiditate, delectatione pecuniae medium rationis constituit, faciens amare eam secundum quod oportet, etc. – Et quod remota cius materia est pecunia*, quae est obiectum passionum, utpoit amata, desideratu ct delectans. – Et quod proprius actus eiusdem est recte uti pecunia * : ex eo namque quod amare facit pecuniam ad usum, consequens est ut ad utendum pecunia inclinet hominem. Fit autem uti actio libcrnlitntu non per modum imperantis, sic enim solius est voluntatis actus: scd per modum cxcqucntis medii, hoc est moventis moti, concupiscibilis, siquidem subesi superiori potestati, habituata libcralitac, mota u voluntate, movet appetendo exteriora membra, puta manus ad usum pecuniae, vel linguam ad significandum ministro quod det pecuniam, etc. Vel per modum removentis prohibens: quoniam tollit passionem cupiditatis et delectationis pecuniae, quae impediret voluntatem ab actu utendi pecunia. (Et hic est modus communis omnibus virtutibus circa passiones impediētes voluntatem a recto usu exteriorum membrorum vel rerum ; ct est certus ac indubitatus). – Et quod liberalitas consistit in atfcctu magis quam in effectu -. Ex eo enim quod amat pecuniam prout oportet ad usum , manifeste patet quod penes quantitatem talis affectus liberalior ct minus liberalis quis est: ct non penes quantitatem aut multitudinem eorum quae dat, cum contingat maxime liberalem posse minus dure. – Et quod liberalis non est alicui quis cx co quod amat illum *, hoc enim misericordiae aut caritatis est. ut in littera dicitur: scd ex eo quod recte amat pe-

cuniam, scilicet ud usum quando oportet, etc. Et propterca, quando dat, non ideo dat quia ilium amet: scd quia decet ipsum dure illi. Quod est cx morali debito dare -. Cuius signum in littera - affertur, quin dat notis ct ignotis.

II. In responsione ad primum tertii articuli, circa illud, .-Id *liberalitatem pertinet bene uti divitiis inquantum huiusmodi*, dubium occurrit, quia falsum hoc videtur: eo quod sicut magnificentia est circa divitias magnas, ita libralitas est circa divitias mediocres, ut patet in IV *Ethic.* -; ac per hoc, neutra est circa divitias inquantum huiusmodi; divitiae enim, ut sic, abstrahunt a magnis ct mediocribus.

Ad hoc dicitur quod cum Auctor dicit libralitalem esse circa divitias inquantum huiusmodi, ly *inquantum* tenetur specificalive. ct determinat conditionem qua divitiae sunt materia libralilitatis. Et quoniam conditio ista est quod divitiae sumuntur sine aliqua additione, quoniam divitiae absolute sumptae sunt obiectum concupiscibilis; ideo talem conditionem significavit per notam specificationis rationis propriae ipsarum divitiarum. Ita quod sensus est quod liberalis est uti divitiis inquantum huiusmodi, hoc est, divitiis absolute, sine additione aliqua, consideratis. Magnificentiae vero est uti cis cum additione arduitis: iustitinc nutem cum additione debiti, ut in littera dicitur. Dicta autem conditio explicatur quandoque ex quantitate divitiarum, non quod quantitas variet rationem materiae: scd per viam circumlocutionis explicatur differentia inter divitius absolute, ct ut arduas, per esse magnas vel mediocres; quia magnae idoneitatem quandam habent ut tendant ad ardui rationem, mediocres nutem non, nc per hoc denotant divitias absolute. Quas Auctor hic vocat divitias inquantum divitias, per exclusionem superadditae rationis alicuius.

III. In responsione ad primum sexti articuli. adverte quod dum Auctor dicit quod divina dnuo non provenit cx eo quod sic afficiatur ad ea quae dat, ut est datio libralilitatis, scd cx eo quod amat personas quibus dat, quod pertinet ad caritatem, corrigere videtur quod dixerat alibi, ct specialiter in primo huius operis Libro, qu. xxt -, quod scilicet in Deo est proprie liberalitas. Quia tamen divina datio habet dc liberali hoc quod est sine expectatione ct debito; ac per hoc, liberalitas, seclulis imperfectionibus, potest sustineri in Deo : ideo Auctor non totaliter reprobatur dictum alibi, scd dicit quod *magis* spectat ad caritatem quam liberalitatem divina datio.

Et hacc dc tota hac quaestione sufficiant.

• t
• IbidX, »4 l.
• Ibid.. M y

• Ibid.

• Ar\ j.

• Art. t, ad j.

• in. s id j.

• An. l, U L-a. l SrV. Xttil.arLt:st.
GnL.af.iaa.

tun! utiliores
ter homines
;andem cau-

QUAESTIO CENTESIMADECIMAOCTAVA
DE AVARITIA

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Et propterea,
d quii decet
lare .-. Cuius
ignotis. ’Kij
li, circa illud,
pianum hu-
videtur: eo
gnai, ita li-
<IV£M/c.-;
huiusmodi,
nediocribus.
dilatem esse
tum tenetur
livitiic sunt
i est quod
ani divitiae
s; ideo ia*
rationis *n-*
sensus est
modi, hoc
cratis. Ma-
alii: iusti*
iur. Dieu
itate diri-
:criac: »cd
inter divi-
neJiocres;
endant «J
denotant
-quantum
icuius.
, adverte
provenit
est datio
ibus dat.
d dixerat
qu.xn-
ii tamen
expert*
impede-
ion tota*
r spectat

Deinde considerandum est de vitiis opposi-
tis liberalitati *. Et primo, de avaritia; sc-
•Q«.a«. eundo, de prodigalitate *.
Circa primum quaeruntur octo.
Primo: utrum avaritia sit peccatum.
Secundo: utrum sit speciale peccatum.
Tertio: cui virtuti opponatur.

Quarto: utrum sit peccatum mortale.
Quinto: utrum sit gravissimum peccatorum.
Sexto: utrum sit peccatum carnale, vel spi-
rituale.
Septimo: utrum sit vitium capitale.
Octavo: de filiabus eius.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM AVARITIA SIT PECCATUM

2λ· 2λν. *Pracctpt.* cep. de t.\ *Praece/t.*; *Ad Ito.*, xm, t«i. |j V *Eifac.*. k-X v.

primum sic proceditur. Videtur quod
avaritia non sit peccatum. Dicitur enim
J avaritia quasi *aeris ariditas* *: quia sci-
licet in appetitu pecuniae consistit, per
quam omnia exteriora bona intelligi possum. Sed
appetere exteriora bona non est peccatum. Natu-
raliter enim homo ea appetit: tum quia natura-
liter subiecta sunt homini: tum quia per ea vita
hominis conservatur, unde et *substantia* hominis
dicuntur. Ergo avaritia non est peccatum.
2. *Praeterea*, omne peccatum aut est in Deum,
aut in proximum, aut est in scipsum, sicut su-
Pra * habitum est. Sed avaritia non est proprie
peccatum contra Deum: non enim opponitur
neque religioni neque virtutibus theologicis, qui-
bus homo ordinatur in Deum. Neque etiam est
peccatum in scipsum: hoc enim proprie per-
linet ad gulam et luxuriam, dc qua Apostolus
dicit, I *ad Cor.* vi *, quod *qui fornicatur in cor-
pus suum peccat*. Similiter etiam non videtur pec-
catum esse in proximum: quia per hoc quod
homo retinet sua, nulli facit iniuriam. Ergo ava-
ritia non est peccatum.

3. *Praeterea*, ea quae naturaliter adveniunt
non sunt peccata. Sed avaritia naturaliter con-
sequitur senectutem et quemlibet defectum: ut
Philosophus dicit, in IV *Ethic.* * Ergo avaritia
non est peccatum.

Sed contra est quod dicitur *Heb.* ult. *: *Sint
mores sine avaritia, contenti praesentibus.*

Respondeo dicendum quod in quibuscumque
bonum consistit in debita mensura, nccsse est
quod per excessum vel diminutionem illius men-
surae malum proveniat. In omnibus nutem quae
sunt propter finem, bonum consistit in quadam
mensura: nam ea a quae sunt ad finem nccsse
est commensurari fini, sicut medicina sanitati; ut

palet per Philosophum, in i *Mit.* ♦ Bona autem
exteriora habent rationem utilium ud finem, sicut
dictum est *. Unde nccsse est quod bonum ho-
minis circa eu consistat in quadam mensura: dum
scilicet homo secundum aliquam mensuram quae-
rit habere exteriores divitias, prout sunt necessa-
ria ? ad vitam eius secundum suam conditionem.
Et ideo in excessu huius mensurae consistit pec-
catum: dum scilicet aliquis supra debitum mo-
dum vult eas vel acquirere vel retinere. Quod
pertinet ad rationem avaritiae, quae definitur esse
immoderatus amor habendi. Unde patet quod ava-
ritia est peccatum.

Ad primum ergo dicendum quod appetitus rerum
exteriorum est homini naturalis ut eorum quae
sunt propter finem. Et ideo intentum vitio caret
inquantum continetur sub regula sumpta ex ra-
tione finis. Avaritia autem hanc regulam excedit.
Et ideo est peccatum.

Ad secundum dicendum quod avaritia potest im-
portare immoderantiam circa res exteriores du-
pliciter. Uno modo, immediate, quantum ad ac-
ceptionem vel conservationem ipsarum -: ut sci-
licet homo plus debito eas acquirat vel conservet.
Et secundum hoc, est directe peccatum in pro-
ximum: quia in exterioribus divitiis non potest
unus homo superabundare nisi alter e deficiat,
quia bona temporalia non possunt simul possi-
deri a nullis. – Alio modo, potest importare
immoderantiam circa interiores affectiones quas
quis ad divitias habet: puta quod immoderate
aliquis divitias amet aut desideret, aut delectetur
in eis. Et sic avaritia est peccatum hominis in
scipsum: quia per hoc deordinatur eius affectus;
licet non deordinetur corpus, sicut per vitia car-
nalia. – Ex consequenti autem est peccatum in
Deum, sicut ct omnia peccata mortalia: inquan-

* Cip.ni.e.r7«-
S. Th. tat »in.

•O i. ani,
jfilHP., 45. l»,
trt. u

√n. λ ’Λ

•vcn. a.

• v0.5.

3

a) ea. – Om. D.
f) ncejiaria. – nccquariae PDGHL,

7» (pjmm. – i/jorwm BCEFK.
81 aiter. – alteri PDj, allui L, aliter pC.

tum homo propter bonum temporale contemnit aeternum.

Ad tertium dicendum quod inclinationes naturales sunt regulandae secundum rationem, quae principatum tenet in natura humana. Er ideo

quamvis senes, propter naturae delectum, avidius exteriorum rerum inquirant I subsidia, sicut et omnis indigens quaerit suae indigentiae supplementum; non tamen a peccato excusantur, si debitam rationis mensuram circa divitias excedant.

i) *inquirant.* – *requirant* ABCDEIHK, *quaerant* L, *acquirant* G.

Commentfti'ia Cardinalis Caietani

In articulo primo quaestionis ccontcsimacdccimacoctavae dubium occurrit circa illud: *Mensura divitiarum est prout sunt necessariae ad vitam hominis secundum suam conditionem, ita quod in excessu huius mensurae consistit peccatum avaritiae.* Nam falsum videtur hoc cssc. Quia sequeretur quod nemo posset licite cumulare sibi pecunias ut mutet statum quem habet in maiorem. Cujus oppositum quotidie fit. absque remorsu conscientiae ct reprehensione aliqua. – Et patet sequela. Quia si humo non potest excedere mensuram necessariorum ad conditionem suam, consequens est ut, si ad conditionem suam abundanter sufficiunt mille, quod non possit iste cumulare quatuor vel decem millia sine excessu mensurae requisitorum ad conditionem sunm. Ac per hoc, non posset hac via mutare statum sine peccato. Et sic rusticum oporteret semper fore rusticum, ct artificem semper artificem, ct civem semper civem ct nunquam posse emere sibi dominium aliquod. Quae sunt manifeste absurda.

11. Ad hoc dicitur quod, cum appetitus cuiuslibet instrumenti in infinitum manifeste disiunct a recta ratione, quae dictat quod quodeumque non nlia ratione cst bonum nisi propter aliud, mensurate appetatur, quantum scilicet opus cst propter illum finem (signum autem quod appetitus debet esse mensuratus, cst quod exterior usus illius instrumenti seu medii oportet quod sit commcnsuratus fini, ita quod tam excessus quam defectus ab omnibus vituperatur: ut patet in medicina respectu sanitatis, ct in excisione lignorum aut lapidum propter aliquod opus, puta quod ponantur in angulo aut fiant laquearia, etc.; hinc enim Inudantur opifices, quod commensurate finibus opera efficiunt): constat autem quod pecunia, ct quidquid pecuniae loco possidetur, in genere bonorum utilium continetur sic quod non nisi propter aliud expetitur, possidetur ct expenditur: oportet ergo pecuniam ct appeti ct amari et haberi mensurate, quantum scilicet opus cst ad finem.

Finis autem proprius in unoquoque propter quem divitiae sunt secundum rationem rectam, est proprio uniuscuiusque vita secundum sunm conditionem: itn quod in vita propria intclligatur etiam eorum vita quorum sibi cura incumbit. Et appellatione *vitae* intellige non solum cibum ct potum, sed quaecumq; opportuna commoda ct delectabilia, salva honestate. Ultra hunc autem finem non sinit recta ratio appeti aut haberi divitias, nisi propter alios, puta propter libcralitatis, misericordiae aut magnificentiae opem, ct si quid cst huiusmodi: ubi etiam apparet mensura appetitus ex fine. Unde appetere divitius in infinitum, ct sic amare aut velle habere, u recta ratione deviat. Et propterea negotiatio propter solum lucrum, utpote in-

”tea wi” ^n*UI: 'Superatur a Philosopho, in I *Mit.* *

III. Sunt igitur hic duo indubie vera. Primum est quod amor pecuniae debet cssc mensuratus homini, quoad sc quidem, secundum conditionem sunm: quoad alios vero, iuxta opera virtutum. Secundum cst quod appetitus in infinitum pecuniae est illicitus, utpote a recta ratione discordans. – Dubium autem restat, quid dicendum dc appetitu

mutare volentium statum cx cumulatione pecuniae superfluae praesenti cius conditioni.

Et dicendum videtur quod conditio hominis est duplex : una consequens speciem humanam; et altera consequens individua. Species siquidem humana, cx eo quod praesentis felicitatis capax cst. rationi consentaneum esse constituit ut quilibet eo usque seipsum suosque ducere conetur ut felicitatis vitae praesentis particeps cssc possit. Et quia ad felicitatem praesentem divitiae, licet non magnae, requiruntur organice, ut dicitur in X *Ethic.9,* idcirco, absque immoderato pecuniae amore, potest seipsum ct suos reducere dc operum servilium mcchnnicorumq; necnon negotiationum necessitate, ct moderatas divitias acquirere, quatenus felicitatis praesentis, quae secundum virtutis supremae exercitationem est, particeps esse possit secundum suum modulum.

Singulares autem personas multas ab intrinseco donatas conspicimus quadam sapientia, uut a notura indita aut exercitatione comparata seu aucta, ita quod inter homines vulut aliorum domini nati vel facti sint, quamvis domini non sint. Et quia his naturali aequitate debetur regimen aliorum, idcirco si isti appetunt dominium, si ad hoc cumulant pecunias ut dominium temporale emant, ut cuiusque decet sapientiam, a rationis rectae tramite non recedunt. Et simile est iudicium dc aliis virtutibus quibus homo idoneus redditur ud mutandum statum: puta cum quis ad fortitudinis actus praeclaros, experientia teste, in bello conspicitur praeparatus, ut propteren dignus sit praesse aliis. In omnibus enim huiusmodi mensuratur appetitus pecuniae ex vita hominis secundum suum conditionem, ut patet.

At si quis sufficienter dives pro naturali felicitate consequenda, ex salo appetitu ascendendi ct gloriae, cumulat pecunias praesenti suae conditioni superfluas, procul dubio immoderato fertur amore: sicut illi qui solo amore lucri negotiantur. Utriusq; namque appetitus sine fine est: quoniam tnm ascendere quam lucrari, absolute sumpta, termino carent.

Et sicut non aie contingit appetentibus lucrum propter opportunam vitam suae familiae aut necessitatem patriae, quia mensuratur eorum appetitus cx bono oeconomico aut politico; ita non sic accidit illis dc quibus praedictum cst quod cumulant pecuniam ut habeant superiorem statum consonum suae virtuti : mensuratur quippe horum appetitus ascendendi penes quantitatem suae virtutis. Et propterea isti, postquam ascenderint ad gradum suae virtuti consonum, puta comitatum, quiescent: ct non cumulabunt iterum, ut ascendant ad regnum, utpote excedens virtutem suam. Qui vero sola libidine ascendendi ct gloriae cumulant, cum aliquid uncti fuerint dominii, iterum cumulant, ut altiora conscendant: el »c in infinitum. – Et per haec patet solutio obicctorum.

Utrum autem hi qui illicite cumulant propter solam libidinem ascendendi, peccent mortaliter, in are. 4, ad a, disseretur ”.

, avi-
sicut

pp'e-
>| de-
dant.

jp

plex
ucn»
entis
ituii
r ut
i ad
qui*

re- in w
»3 -cui
non
ere,
tu-
um

itas
wt
1CS
im
cn
oc
u-
e-
Uf
©
ID
c-
e-

F
It
O
Il

♦

• rriL

«Λ 4 tr<-

•Qa.Crrw.Rfl->.

• Vcn. 7.

• Ori. at l oa>.

?
* Vm. 17.

•Yen. rj-

• I' UM, qa.
UIJL «n. L

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM avaritia sit speciale peccatum

¶ Sent.. dint, tun, q̄x u, an. 3, aJ i; *Ek Malo*, qu. un, art. i.

Sed secundum sic procedit l r. Videtur quod avaritia non sit speciale peccatum. Dicit enim Augustinus, in ill *dc Lib. Arbit.* *: *Ararilia, quae graece philargyria dicitur, non in solo argento rei nummis, sed m omnibus rebus quae immoderate cupiuntur, intelligenda est.* Sed in omni peccato est cupiditas immoderata alicuius rei: quia peccatum est. spreto bono incommutabili, bonis commutabilibus inhaerere, ut supra ♦ habitum est. Ergo avaritia est generale peccatum.

. Praeterea, secundum Isidorum, in libro *Etymol.* ♦ avarus dicitur quasi *aridus aeris*, idest pecuniae: unde et in graeco avaritia *philargyria* ’ nominatur, idest *amor argenti*. Sed sub *argento*, per quod pecunia significatur, significantur omnia exteriora bona quorum pretium potest numismate mensurari, ut supra * habitum est. Ergo avaritia consistit in appetitu cuiuslibet exterioris rei. Ergo videtur esse generale peccatum.

3. Praeterea, super illud *Rom.* vn ♦ *Nam concupiscentiam nesciebam* etc., dicit Glossa -: *Bona est lex, quae, dum concupiscentiam prohibet, omne malum prohibet.* Videtur autem lex specialiter prohibere concupiscentiam avaritiae, ubi P dicitur, *Exod.* xx : *Non concupisces rem proximi tui.* Ergo concupiscentia avaritiae est omne malum. El ita avaritia est generale peccatum.

Sed contra est quod *Rom.* l, avaritia connumeratur inter alia specialia peccata, ubi dicitur ♦ *Repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, avaritia, etc.*

Respondeo dicendum quod peccata sortiuntur speciem secundum obiecta, ut supra * habitum est. Obiectum autem peccati est illud bonum in quod tendit inordinatus appetitus. Et ideo ubi est specialis ratio boni quod inordinate appetitur.

ibi est specialis ratio peccati. Alia autem est ratio boni utilis, et boni delectabilis. Divitiae autem secundum se habent rationem utilis: ca enim ratione appetuntur, inquantum in usum hominis cedunt. Et ideo speciale quoddam peccatum est avaritia, secundum quod est immoderatus amor habendi possessiones, quae nomine pecuniae designantur, ex qua sumitur *avaritiae* nomen . . *,J 'n

Verum quia verbum *habendi* secundum primam l impositionem ad possessiones pertinere videtur, quarum sumus totaliter domini; ad multa alia derivatur, sicut dicitur homo habere sanitatem. uxorem, vestimentum, ct alia huiusmodi. ut patet in *Praedicamentis* *: per consequens etiam ct nomen *avaritiae* ampliatur est ad omnem immoderatum appetitum habendi quamcumque rem; sicut Gregorius dicit, in quadam homilia quod *avaritia est non solum pecuniae, sed etiam scientiae et altitudinis, cum supra modum 4 sublimitas ambitur.* El secundum hoc, avaritia non esset ‘ ‘p'·χ i peccatum speciale. El hoc etiam modo loquitur Augustinus de avaritia in auctoritate inducta ♦ ’ ** ..

Unde patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod omnes res exteriores quae veniunt in usum humanae vitae, nomine *pecuniae* inlelliguntur inquantum habent rationem boni utilis. Sunt autem quaedam exteriora bona quae potest aliquis pecunia consequi, sicut voluptates ct honores cl alia huiusmodi, quae habent aliam rationem appctibililatis. Et ideo illorum appetitus non proprie dicitur avaritia, secundum quod est vilium speciale.

Ad tertium dicendum quod glossa illa loquitur de concupiscentia inordinata cuiuscumque rei. Potest enim inlelligi quod per prohibitionem concupiscentiae rerum possessarum prohibeatur quarumcumque rerum concupiscentia : quae per res possessas acquiri possunt.

3 *philargyria.* – *philargyrit* ABCDEFKpl.
ubi. – ut CDGHILa, unde PK. – Pro ctmcupiicci, cwtatpUau
ABGEFGHlKL.
γ) *primam.* – *primariam* IM.

modum. – *Jfbitum* addit P,
t) *cuct.* – at PGHLpC.
ζ) *prohibeatur*^ . ccucupificattia. – *prchibrautur*^ coucupittnttiac P;
pro acquiri, haberi Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo hoc solum notandum occurrit, quod In nomine pecuniae, ut est materia avaritiae, non intelligitur quidquid est pecunia comparabile: sed solummodo quidquid habet rationem boni utilis. Ita quod, cum pecunia cx sua ratione habeat rationem boni utilis ut principale sui generis, scilicet boni utilis, ponitur obiectum avaritiae, ducens secum totum suum genus. Cum autem audis avari obiectum esse bonum utile tantum, memento

ut intlligas id quod per sc est dc genero bonorum utilium, ut sunt agri, ovilia, armenta et huiusmodi. Quoniam per accidens etiam honor ct voluptas possunt spectare ad utilia: scilicet ex intentione alicuius appetentis haec non propter sc, sed propter lucrum* Obiecta namque ct materiae virtutum ct vitiorum penes ca quae per sc insunt distinguuntur, et non penes eu quae sunt per accidens.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM AVARITIA OPPONATUR LIBERALITATI

Ik Malo, qu. xnr. irt. i; IV Ethic., Icet j, tu, v.

v.j < .mo. n. ; ,^a ^?i> tertii m sic proceditvr *. Videtur quod
ypQvSKI! avaritia non opponatur liberalitati. Quia
• v<P>. 0 't/SShvhè super illud Matth. v *, *Beati qui esuriunt*
inn?." XV *sitiunt iustitiam*, dicit Chrysostomus *
quod est duplex iustitia. una *generalis*, et alia
s/t S. *specialis*, cui opponitur avaritia. Et hoc idem Phi-
losophus dicit, in V *Ethic.* * Ergo avaritia non
opponitur liberalitati.
2. Praeterea, peccatum avaritiae in hoc con-
sistit quod homo transcendit mensuram in rebus
possessis. Sed huiusmodi mensura statuitur per
iustitiam. Ergo avaritia directe opponitur iustitiae.
et non liberalitati.
3. Praeterea, libralitas est virtus media inter
duo vitia contraria: ut patel per Philosophum, in
* cl IV*? *Ethic.* Sed avaritia non habet pec-
s/itita.l.i. ' catum contrarium oppositum : ut patel per Phi-
• Cip. i. n. 9. losophum, in V *Ethic.* * Ergo avaritia non op-
,0 ' ' . < .i. pOnjtur liberalitati.
• vcn. 9. Sed coNTRA est qUod. sicut dicitur *Eccle. v* ♦
? *avarus non impletur t pecunia: et qui amat di-*
vitias fructum non capiet ex eis. Sed non im-
pleri pecunia, et inordinate eas amare, est con-
trarium liberalitati, quae in appetitu divitiarum
medium tenet. Ergo avaritia opponitur liberalitati.
Respondeo dicendum quod avaritia importât im-
moderantiam quandam circa divitias dupliciter.
Uno modo, immediate circa ipsam acceptionem
et conservationem divitiarum: inquantum scilicet
aliquis acquirit pecuniam ultra debitum aliena
subripiendo vel retinendo. El sic opponitur iusti-
tae. Et hoc modo accipitur avaritia Ezech. xxu *,
• v«P>. n. ubi dicitur: *Principes' eius in medio eius quasi*
T *lupi rapientes praedam ad effundendum sangui-*
nem. et avare lucra sectanda.

Alio modo, importat immoderantiam circa in-
teriores allectiones divitiarum: puta cum quis
nimis amat vel desiderat divitias, aut nimis de-
lectatur in eis. etiam si nolit rapere aliena. Et
hoc modo avaritia opponitur liberalitati, quae
moderatur huiusmodi affectiones, ut dictum est ♦ !./Ü
Et sic accipitur avarilia II *ad Cor.vs**!. *Prae-*
parent ; repromissam benedictionem hanc para- «
tam esse sic quasi benedictionem, non quasi ava-
ritiam: Glossa *: *ut scilicet doleant pro dato, et* ·1««».,β†AE
parum sit quod dent.

Ad phimum ergo dicendum quod Chrysostomus
ct Philosophus loquuntur de avarilia primo modo
dicta. Avaritiam autem secundo modo dictam no-
minat Philosophus *illiberalitatem'**. •owc'a.n,

Ad secundum dicendum quod iustitia proprie “?TK1«.£η.
statuit mensuram in acceptionibus et conserva- •c
tionibus divitiarum secundum rationem debiti le- e.'
galis: ut scilicet homo ncc c accipiat nec reti- ?.
neat alienum. Sed libralitas constituit mensu- · (i.
ram rationis principaliter quidem in interioribus
allectionibus, et per consequens in exteriori ac-
ceptione et conservatione pecuniarum et emis-
sione carum secundum quod ex interiori affe-
ctione procedunt, non observando rationem de-
biti legalis, sed debili moralis, quod attenditur
secundum regulam rationis.

Ad tertium dicendum quod avarilia secundum
quod opponitur iustitiae, non habet vitium op-
positum : quia avarilia consistit in plus habendo
quam debeat secundum iustitiam. el huic oppo-
nitur minus habere, quod non habet rationem
culpaе, sed poenae. Sed avarilia secundum quod
opponitur liberalitati, habet vilium prodigalitatіs
OppOSltUm *. ·α.ΛηMM.*
ÎÎ^ûLfaâr»-

a appetitum. — cf oppoiitum P.t.
impletur. — implebitur P.
γ) /nnpices. — Princcpt PL; pro avare, avara PKL.
J) praeparent. — praeparant co&res excepu iC, praeparet cJ. a;
pro paratam, peractam ABEFLpCK; pro tic, et sic Va.

f) illiberalitatem. — liberalitatem DEFLpACK.
ζ) nec. — now PCDEGII.pC ci a.
q) ex interiori. — in (om. P) exteriori Pu.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AVARITIA SEMPER SIT PECCATUM MORTALE

De Stato, qu. un, art. x; Dc Dec. Praeeept. Leg., <ap. de /Λ Praecepti.

jpD quartum sic proceditur. Videtur quod
avaritia semper sit peccatum mortale.
Nullus enim est dignus morte nisi pro
peccato mortali. Sed propter avaritiam
homines digni sunt morte: cum enim Apostolus,
• V«n. 29. *ad Bom.* | *. praemisisset. *Repletos omni iniqui-*
tate. fornicatione, avaritia, subdit *qui talia*
agunt digni sunt morte. Ergo avaritia est pec-
catum mortale.
2. Praeterea, minimum in avaritia est quod

aliquis inordinate retineat sua. Sed hoc videtur
esse peccatum mortale: dicit enim Basilius*: *Est* • Hoail.
panis famelici quem tu tenes. nudi tunica quam Lue. «p- »■
conservas, indigentis argentum quod possides. Quo-
circa tot iniuriaris quot exhibere valeres. Sed in-
luriari alteri est peccatum mortale: quia contra-
riatur dilectioni proximi. Ergo multo magis omnis
alia * avarilia est peccatum mortale.
2. Praeterea, nullus excaecatur spirituali cae-
citate nisi per peccatum mortale, quod animam

3) alia. — Om. P.

privat lumine gratiae. Sed secundum Chrysostomum *, tenebra animae est pecuniarum cupido. Ergo avarjfia> qUac csl pecuniarum cupido, est peccatum mortale.

Sed contra est quod l *ad Cor.* in, super illud *, *Si quis aedificaverit super hoc fundamentum* etc., jjcll (;iossa ♦quod *lignum,faenum et stipulam superaedificat ille qui cogitat quae mundi sunt, quomodo placeat mundo*, quod pertinet ad peccatum avaritiae. Ille autem qui aedificat lignum, faenum ct stipulam, non peccat mortaliter, sed venialiter: de eo enim dicitur * quod *salvus erit sic quasi per ignem*. Ergo avaritia quandoque est peccatum veniale.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, avaritia dupliciter dicitur. Uno modo, secundum quod opponitur iustitiae. El hoc modo ex genere suo est peccatum mortale: sic enim ad avaritiam pertinet quod aliquis iniusto accipiat vel retineat res alienas, quod pertinet ad rapinam vel furtum, quae sunt peccata mortalia, ul suPra * habitum est. Contingit tamen in hoc genere avaritiae aliquid esse peccatum veniale propter imperfectionem actus: sicut supra* dictum est, cum de furto ageretur.

Alio modo potest accipi avaritia secundum quod opponitur libcralitati. Et secundum hoc, importat inordinatum amorem divitiarum. Si ergo intantum amor divitiarum crescat quod praeferatur caritati, ut scilicet propter amorem divitiarum aliquis non vereatur facere contra amorem Dei el proximi, sic avaritia erit peccatum mortale. Si autem inordinatio amoris infra p hoc sistat, ut scilicet homo, quamvis superflue divitias amet, non tamen praefert earum amorem amori divino, ut scilicet Y propter divitias non velit aliquid facere contra Deum ct proximum, sic avaritia est peccatum veniale.

Ad humum ergo dicendum quod avaritia connumeratur peccatis mortalibus secundum illam rationem qua est peccatum mortale.

Ad secundum dicendum quod Basilius loquitur in illo casu in quo aliquis tenetur ex debito legali bona sua pauperibus erogare, vel propter periculum necessitatis, vel etiam propter superfluitatem habitorum.

Ad tertium dicendum quod cupido divitiarum obtenebrat animam proprie quando excludit lumen cantatis, praeferendo amorem divitiarum amori divino.

Commentaria Cardinali- Caietani

In aniculis tenio ct quarto simul, nota quod avaritia ut opponitur libcralitati, non est cx suo genero peccatum mortale, sed ex fine: si scilicet pecunia amaretur ut ultimus finis. Et ideo in littera · dicitur quod tunc est peccatum mortale quando praeponitur amori Dei, quod propter eam transgredi quis non curaret praeceptu Dei. Haec enim declaratio ex communibus tacite insinu.it quod cx propriis avaritia ista non est peccatum mortale, sed ex comuni ratione qua ceteri amores bonorum tam naturalium quam fortunae, etc., sunt mortalia peccata si excedunt divinum amorem. Ex quo patet quod immoderatus appetitus lucri in infinitum, ut contingit negotiatoribus absolute, non est mortale peccatum cx suo genere.

II. In eisdem articulis dubium occurrit, an habens de superfluo possit cogi ud dandum pauperibus. Et est ratio dubii quia in articulo quarto, in responsione ad secundum, dicitur quod cx debito legali tenetur habens dc superfluo dare pauperibus. Constat nutem quod [ad] id ad quod homo tenctur cx leguli debito, potest homo a indicé cogi : ut patet superius, qu. i.xxx.

In oppositum nutem est quia nulli competit agere contra talem divitem pro iurc suo: quia nulli pauperi quaesitum est ius super superfluis divitiis, cum non sit maior ratio dc uno quam de alio.

111. Ad huius evidentiam, sciendum est quod in littera dicitur non solum dc habente superfluum, sed etiam absolute dc vidente pauperem in periculo necessitatis extremae, quod cx legali debito tenctur erogare sua pauperibus. Et dc secundo quidem casu, hoc est ratione periculi necessitatis extremae, non est difficile perspicere quod interveniat legale debitum. Nam tempore extremae necessitatis omnia sunt communia: ac per hoc, bona qunc alter possidet fiunt mea, si putior extremam necessitatem. Et si possidens non sponte vult mihi subvenire, posset iudex cogere. Et si haec via deficit, possum occulte, quasi per modum furti, vel manifeste, quasi per viam rapinae, accipere quantum mihi opus est: quoniam tum accipio aliena, sed communia negata et impossibilia aliter haberi, in extrema necessitate. Apparet ergo hic quod quia extrema ne-

cessitas facit res alterius mihi communes, quod cx debito legali mihi debentur, et cogi potest a iudice, et in eius defectu a mcipso. propter necessitatis articulum.

Sed in primo casu. cum quis habet de superfluo naturae ct personae, ct nullus apparet in extremae necessitatis periculo, non ita apparet legale debitum. Verum si inspexerimus quod dupliciter aliquis potest a iudice compelli: uno modo, propter debitum alicui certae personae, ut si furatus quis luerit bona alicuius, vel alias ei debitor fuerit, ratione depositi vel mutui etc.; alio modo, ratione debiti non alicui singulari personae, sed propter commune bonum, ut. si quis homicidium commiserit ct nullus conqueratur, potest iudex cx officio, propter commune bonum iustitiac servandum, punire hominem: – si hoc, inquam, inspexerimus, non apparebit difficile quod habens dc superfluo ncc volens sponte impertiri indigentibus, potest a principe cogi ad subventionem indigentium ita quod potest princeps ex officio, ut iustitia in divitiis senetur a nolente superfluum naturae ct personae dispensare, distribuere illud indigentibus. Unquam auferendo dispensationem divitiarum commissam diviti ab ipso Indigno. Nam iuxta Sancturum doctrinam, divitiae superfluae non sunt diviti nisi ut dispensatori concessae a Dea, *ut habeat meritum bonae dispensationis* *. Fundatur ergo legale debitum in hoc casu super ipsa divitiarum iustitia. quae cum in genere boni utilis sint, superfluitas non dispensata sed retenta contra utriusque utilitatem occupatur: nam ct contra retinentem occupatur, quia sua est ut sibi prosit dispensatio; et contra indigentium utilitatem occupatur, quia quod in eorum usum cedere debet, occupatur. Et ut &t>silius dixit *, ipsorum indigentium est ex debito, licet non de facto. Et ideo indigentibus fit iniuria non dispensando superflua. Quam iniurinm princeps, qui *custos iusti* * est, cx officio auferre potest ct debet, si constat evidenter.

IV. Ad obicctioncm autem in oppositum · dicitur quod licet nulli determinato pauperi iit acquisitum iu> ut debeat ur sibi id quod dives habet de superfluo, quia cx arbitrio divitis pendet dispensatio ut huic vel illi indigenti det: quia tamen communi bono hominum quaesitum exi-

^{xv. 1, .πoΓΓ}

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

[,]

^{tue. u. u.fv, id.. c*.u ref.}

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

[>]

ius ut quae supersunt uni dentur indigentibus, ideo princeps, cuius est curam habere de communi bono, potest ex officio uti hoc cogere tales divites.

Et quia violatio legis debili in divitiis iustitiam violat, non liberalitatem, ut putet ex littera.; iniustitia nutem ex suo genere est peccatum mortale, utpote contra bonum proximi, ut ex superius habilis didicimus: ideo dives non dispensans superfluum, sed cumulans ad emendum sibi

dominium ex sola ascendendi libidine, non solum illicite agit propter libidinem dominandi et inordinatum amorem pecuniae; sed mortaliter peccat contra proximorum indigentiam, occupando superfluo quae pauperibus debentur ex hoc ipso quod superflua sunt, ut habes ex Basilio et littera, etc.

Et per hoc patet solutio dubii in primo articulo * insoluti.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM AVARITIA SIT MAXIMUM PECCATORUM

SIC QUINTUM SIC PROCEditur. Videtur quod avaritia sit maximum peccatorum. Dicitur enim *Eccli. a x habilis Avaro nihil est scelestius*; et postea * subditur: *Nihil est iniquius quam amare pecuniam: hic animam suam venalem habet*. Et Tullius

de Offic.*. Nihil est tam angusti animi, tamque parvi, quam amare pecuniam. Sed hoc pertinet ad avaritiam. Ergo avaritia est gravissimum peccatorum.

2. Praeterea, tanto aliquod peccatum est gravius quanto magis caritati contrariatur. Sed avaritia maxime contrariatur caritati: dicit enim Augustinus, in libro *Octoginta trium Quaest. **, quod *venenum caritatis est cupiditas*. Ergo avaritia est maximum peccatorum

3. Praeterea, ad gravitatem peccati pertinet quod sit incurabile: unde et peccatum in Spiritum Sanctum, quod est gravissimum, dicitur esse irremissibile. Sed avaritia est peccatum insanabile: ut dicit Philosophus, in IV *Ethic. habilis quod senectus et omnis impotentia illiberales * facit*. Ergo avaritia est gravissimum peccatorum.

4. Praeterea, Apostolus dicit, *ad Ephes. v **, quod avaritia est *idolorum servitus*. Sed idololatria computatur inter gravissima peccata. Ergo et avaritia.

Sed contra: R/K est quod adulterium est gravius peccatum quam furtum *, ut habetur *Prov. vi **. Furtum autem pertinet ad avaritiam. Ergo avaritia non est gravissimum peccatorum.

Respondeo dicendum quod omne peccatum, ex hoc ipso quod est malum, consistit in quadam corruptione seu privatione * alicuius boni: in quantum autem est voluntarium, consistit in appetitu alicuius boni. Dupliciter ergo ordo peccatorum potest attendi. Uno modo, ex parte boni quod per peccatum contemnitur vel corrumpitur: quod quanto maius est, tanto peccatum gravius est. Et secundum hoc, peccatum quod est contra Deum est gravissimum; et sub hoc est peccatum quod est contra personam hominis; sub quo est peccatum quod est contra res exteriores quae sunt ad usum hominis deputatae, quod videtur

ad avaritiam pertinere. - Alio modo potest attendi gradus peccatorum ex parte boni cui inordinate subditur appetitus humanus: quod quanto minus est, tanto peccatum est deformius; turpius enim est subesse inferiori bono quam superiori. Bonum autem exteriorum rerum est intimum inter humana bona: est enim minus quam bonum corporis: quod etiam est minus quam bonum animae: quod etiam exceditur a bono divino. Et secundum hoc, peccatum avaritiae, quo appetitus humanus subiicitur etiam exterioribus rebus, habet quodammodo deformitatem maiorem.

Quia tamen corruptio vel privatio boni formaliter se habet in peccato, conversio autem ad bonum commutabile materialiter; magis est iudicanda gravitas peccati ex parte boni quod corrumpitur quam ex parte boni cui subiicitur appetitus. Et ideo dicendum est quod avaritia non est simpliciter maximum peccatorum.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritates illae loquuntur de avaritia ex parte boni cui subditur appetitus. Unde cl in *Ecclesiastico* pro ratione subditur, quia r avarus *animam suam habet venalem*, quia videlicet animam suam, idest vitam, exponit periculis pro pecunia: et ideo subdit: *Quoniam 4 in vita sua proiecit*, idest contempsit. *intima sua*. ut scilicet pecuniam lucraretur. Tullius etiam * addit hoc esse *angusti animi*: ut scilicet velit pecuniae subiici.

Ad secundum dicendum quod Augustinus ibi accipit cupiditatem generaliter cuiuscumque temporalis boni, non secundum quod specialiter pro avaritia accipitur. Cupiditas enim cuiuscumque temporalis boni est venenum caritatis: in quantum scilicet homo spernit bonum divinum propter hoc quod inhaeret bono temporali.

Ad tertium dicendum quod aliter est insanabile peccatum in Spiritum Sanctum, cl aliter avaritia. Nam peccatum in Spiritum Sanctum est insanabile* ex parte contemptus: puta quia homo contemnit vel misericordiam vel iustitiam divinam. aut aliquid horum per quae hominis peccata sanantur. Et ideo talis insatiabilitas pertinet ad maiorem gravitatem peccati. - Avaritia vero

3) *Eccli.* - Om. AF, epat. vac. pC, Sap. nurqo A; Dicit enim Hieronymus (om. A') L; pro *scelestius*, *celestius* AC.

p) *peccatorum*. - *peccatum* ADHIKI.. pec. G. abrasa pC.

y) *quod est... irremissibile*. - dicitur esse *irremissibile quod cit gravissimum* A, dicitur *gravissimum quia est irremissibile* P, dicitur *eae irremissibile* II.

3) *illiberale**. - *araro** P.

c) *privatione*. - *praevaricationi* AKL_

z) *etiam*. - Om. ADsC; acquena *etiam* am. P.

n) *quia*. - *quod* PCDOIuf. - Post *vitam* P addit *tuam*.

0) Qmummi.- *Quando* II; pro *contempsit*, *contemnit* i, pro «i.ayz. *etiam* l; pro *lucraretur*, *lucretur* Cl FHbK et ..

t) *etiam*. - tyro G, *enim* ceteri et a.

	QUAESTIO CXVIII, ARTICULUS VI	461
um illicite i amorem rum indi- debentur Basilio et	habet insanabilitatem cx parte detectus humani, in quem * scilicet semper procedit humana natura: quia quo aliquis est magis deficiens, eo magis indiget adminiculo exteriorum rerum, et ideo magis in avaritiam labitur. Unde per talem insanabilitatem non ostenditur peccatum esse gravius: sed quodammodo per hoc est periculosius.	habet ad ipsam : quia sicut idololatra › subiicit sc
		λ
		Η
nilo * in-	Ad quartum dicendum quod avaritia comparatur idololatriae per quandam similitudinem quam	*

<div></div> <div>1) <i>in quem.</i> – <i>inquantum</i> BFILaC et <i>a</i>, abra*· pC.</div> <div>1) <i>idololatra.</i> – <i>idololatria</i> ABCDIT IILlP<i>K</i>; pro et <i>ararut</i>, <i>avaritia C</i>, <i>ararui</i> PGH; <i>etiam</i> et om. <i>a</i>.</div>	<div></div> <div>jx) <i>idololatra.</i> – <i>idololatria</i> DEIIIL.</div> <div>>) <i>non.</i> – <i>tamen</i> addUnt P<i>x</i></div>
--	--

Commentaria Cardinalis Caiotani	
<p>TN articulo quinto, cave nc in verbi» litterae erres nut Huctues, legem quod <i>privatio boni formalitcr j_c habet in peccato, conversio autem ad bonum commutabile materialiter</i>. Memento quod dc peccato in genere mali sim-</p>	<p>plicitcr sermo est, cum comparantur inter se quod eorum sit peius, ut hic fit. Constat autem formale peccati in genere mali simpliciter consistere in privatione: ut superius pluries · dictum est.</p>

ARTICULUS SEXTUS	
UTRUM AVARITIA SIT PECCATUM SPIRITUALE	
<p>I* II**, qu. uitt. an o, ad 4. IV <i>Sent.</i>, dist. ir, qu. r, r<i>n</i> 4, qu* 3, nd a; /<i>n</i> <i>Matth.</i>, op. xnn; <i>Ad Ephti.</i>, ap. v, text it.</p>	
<p>SD sextum sic proceditur. Videtur quod avaritia non sit peccatum spirituale. Vitia · enim spiritualia videntur esse circa spiritualia bona. Sed materia avaritiae sunt bona corporalia, scilicet exteriores divitiae. Ergo avaritia non est peccatum spirituale.</p> <p>2. Praeterea, peccatum spirituale contra carnale dividitur. Sed avaritia videtur esse peccatum carnale: sequitur enim corruptionem camis; ut patet in senibus, qui propter naturae carnalis defectum in avaritiam incidunt. Ergo avaritia non est peccatum spirituale.</p> <p>3. Praeterea, peccatum carnale est pcr quod etiam corpus hominis deordinatur: secundum illud Apostoli, l<i> ad Cor.</i> vi *; <i>Qui fornicatur in corpus suunt peccat</i>. Sed avaritia etiam hominem corporaliter vexat: un^c et Chrysostomus ◆.Mare. v, comparat avarum daemoniaco, qui in corpore vexatur. Ergo avaritia non videtur esse peccatum spirituale.</p> <p>Sed contra est quod Gregorius, XXXI A/b-<i>ral</i>, computat avaritiam vitiis spiritualibus.</p> <p>? Respondeo dicendum quod peccata praecipue in affectu consistunt. Omnes autem affectiones animae, sive passiones, terminantur ad delectationes et tristitias : ut patet per Philosophum, in II K lu <i>Ethic</i>, * Delectationum autem quaedam sunt carnales, et quaedam spirituales. Carnales quidem delectationes dicuntur quae in sensu carnis complentur, sicut delectationes ciborum et Venereorum : delectationes vero spirituales dicuntur quae</p>	<p>complentur in sola animae apprehensione. Illa ergo peccata dicuntur carnalia quae perficiuntur in carnalibus delectationibus: illa vero dicuntur spiritualia quae perficiuntur in spiritualibus delectationibus, absque carnali delectatione. Et huiusmodi est avaritia: delectatur enim avarus in hoc quod considerat sc possessorem divitiarum. Ei ideo avaritia est peccatum spirituale.</p> <p>An primum ergo dicendum quod avaritia circa corporale obiectum non quaerit delectationem corporalem, sed solum animalem: prout sdlicct homo delectatur in hoc quod divitias possideat. Et ideo non est peccatum carnale. – Ratione tamen obiecti, medium est inter peccata pure spiritualia, quae quaerunt delectationem spiritua-lem circa obiecta spiritualia, sicut superbia est circa excellentiam; et vitia pure carnalia, quae quaerunt delectationem pure corporalem circa obiectum corporale.</p> <p>An secundum dicendum quod motus recipit T speciem secundum terminum ad quem, non autem secundum terminum a quo. Et ideo vitium dicitur carnale ex hoc quod tendit m delectationem carnalem, non autem ex eo quod procedit cx aliquo defectu carnis.</p> <p>Ad tertium dicendum quod Chrysostomus comparat avarum daemoniaco, non quia vexetur in carne sicut daemoniacus, sed per oppositum: quia sicut daemoniacus ille de quo legitur .Mare, v. sc denudabat *. ita avarus sc superfluis divitiis onerat.</p>
<p>e) Vitia. – Peccata IM.</p> <p>computat. – connumerat l.; pro viriif, cum vittii PB, in ri-tiu D; argumentum «mti. II.</p>	<p>γ) recipit. – rapidt ADFIKLP<i>G</i></p>

<p>ibi em-pro ique jan-pro-</p> <p>ma-iva-est imo ‘D livi- >ec-met ero</p>	<p>a-n.</p>
---	-------------

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM AVARITIA SIT VITIUM CAPITALE

II Sent., di<L tut, qu. n, art. ' ; Ik State, qu. vin, art. i; qu. nil, art. 3.

g^D septimum sic proceditur. Videtur quod Unvaritia non sit vitium capitale. Avaritia enim opponitur liberalitati sicut -^medio, et prodigalitati sicut extremo. Sed neque liberalitas est principalis virtus, neque prodigalitas vitium capitale. Ergo etiam avaritia non debet poni vitium capitale.

2. Praeterea, sicut supra * dictum est. illa dicuntur esse vitia capitalia quae habent principales fines, ad quos ordinantur lines aliorum vitiorum. Sed hoc non competit avaritiae: quia divitiae non habent rationem linis, sed magis rationem eius quod est ad finem, ut dicitur in I Ethic, * Ergo avaritia non est vitium capitale.

3. Praeterea, Gregorius dicit, in AforaL*, quod avaritia quandoque oritur ex elatione, quandoque per timorem. Dum enim quidam dejicere sibi ad sumptum necessaria aestimant, mentem ad avaritiam relaxant. Sunt alti qui, dum potentiores videri appetunt, ad alienarunt rerum ambitum succenduntur. Ergo avaritia magis oritur ab aliis vitiis quam ipsa sit vitium capitale respectu aliorum.

Sed contra est quod Gregorius, XXXI A/oral. • ponit avaritiam inter vitia capitalia.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est. vitium capitale dicitur ex quo alia ? oriuntur secundum rationem finis *; qui cum sit multum appetibilis, propter eius appetitum homo procedit ud multa lacienda vel bona vel mala. Finis autem maxime appetibilis est beatitudo sive felicitas, quae γ est ultimus finis humanae vitae, ut supra 1 habitum est. Et ideo quanto aliquid magis participat conditiones felicitatis, tanto magis est appetibile. Est autem una de conditioni-

bus felicitatis ut sit per se sufficiens: alioquin non quietaret appetitum tanquam ultimus finis. Sed per se sufficientiam maxime repromittunt divitiae: ut Boetius dicit, in III de Consol. ' Cuius „rouut ratio est quia, sicut Philosophus dicit, in V Ethic.*, denario utimur quasi fideiussore ad omnia habenda: et Eccle. x * dicitur quod pecuniae obediunt * VcfW * omnia. Et ideo avaritia, quae consistit in appetitu pecuniae, est vitium capitale.

Ad primum ergo dicendum quod virtus perficitur secundum rationem, vitium autem perficitur secundum inclinationem appetitus sensitivi. Non autem ad idem genus principaliter respicit ratio, ct appetitus sensitivus. Et ideo non oportet quod principale vitium opponatur principali virtuti*. Inde licet liberalitas non sit principalis virtus, quia non respicit ad principale bonum rationis; avaritia tamen est principale vilium, quia respicit ad pecuniam, quae habet quandam principalitatem inter bona sensibilia, ratione iam * dicta. – Prodigalitas autem non ordinatur ad aliquem finem principaliter appetibilem, sed magis videtur procedere ex defectu rationis. Unde Philosophus dicit, in IV Ethic. *, quod prodigus magis dicitur vanus quam malus.

Ad secundum dicendum quod pecunia ordinatur quidem ad aliud sicut ad " finem: inquantum * tamen utilis est ad omnia sensibilia conquirendal, 4 continet quodammodo virtute omnia. Et ideo habet quandam similitudinem felicitatis, ut dictum est*.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet vilium capitale interdum a quibusdam aliis oriri, ut dictum est *, dum tamen ex eo alia vitia soleant plerumque oriri.

• 1. II. . qu. LUiiv, art j, 4.

• Cip. », η. M. – S. Th. loc. v. • Lib. XV, cap. HT. »1. xnr, in ret. III.

• Cap. XL», al. ini. h txt.xxn. • Loc. cil In «rtl' 3.

• D. JW.

• I* II—, qu. i art. S, ars. 17

xi etiam. – Ocn. P. p) alia. – vitia addunt PDa. γ) quae. – qui PpC.

i) aliud fient ad. – alium Pia. c) conquirenda. – acquirenda PAGH.i.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM SINT AVARITIAE FILIAE QUAE DICUNTUR

Supra, qu. i.v, nrr. *i !k Stato. qu. xut. art. ?.

d octavum sic proceditur. Videtur quod non sint avaritiae filiae quae dicuntur: scilicet proditio, fraus, fallacia, penuria, violentiae, et contra misericordiam obduratio. Avaritia enim opponitur liberalitati, ut dictum est *. Proditio autem, fraus et fallacia opponuntur prudentiae; periuria religioni: inquietudo spei vel caritati, quae quiescit in amato; violentiae opponuntur iustitiae; obdu-

ratio misericordiae. Ergo huiusmodi vilia non pertinent ad avaritiam.

2. Praeterea, proditio, dolus et fallacia ad idem pertinere videntur, scilicet ad proximi deceptionem. Ergo non debent enumerari tanquam diversae filiae avaritiae.

3. Praeterea. Isidorus* ponit novem filias, quae sunt* mendacium, fraus, furtum, periurium. et turpis lucri appetitus, falsa testimonia, vioten-

• An. j.

x) debent. – omnia xdduol Pa.

pj quat sunt. – vidchecl Pa.

tia, inhumanitas, rapacitas. Ergo prima assignatio tiliarum fuit insufficiens.

4. Praeterea, Philosophus, in IV *Ethic.* *, ponit multa genera vitiorum perlinentium ad T avaritiam, quam *illiberalitatem* nominat: videlicet *parcos, tenaces, kimibiles* *, *illiberales operationes operantes, et de meretricio pastos, et usurarios, aleatores, et mortuorum spoliatores, et latrones.* Ergo videtur quod praedicta enumeratio sit insufficiens.

5. Praeterea, tyranni maxime violentias subditis inferunt. Dicit autem Philosophus, ibidem *, quod *tyrannos civitates desolantes et sacra praedantes non dicimus illiberales*, idcsl avaros. Ergo violentia non debet poni filia avaritiae.

Sed contra est quod Gregorius, XXXI JZb-τλ/.*, assignat avaritiae filias prius** enumeratas.

Respondeo dicendum quod filiae avaritiae dicuntur vitia quae ex ipsa oriuntur, el praecipue secundum appetitum finis*. Quia vero avaritia est superfluus amor habendi divitias, in duobus excedit. Primo enim, superabundat in retinendo. El cx hac parte oritur ex avaritia *obduratio contra misericordiam*: quia scilicet cor eius misericordia non emollitur, ut de divitiis suis subveniat miseris. – Secundo, ad avaritiam pertinet superabundarc in accipiendo. Et secundum hoc, avaritia potest considerari dupliciter. Uno modo, secundum quod est in affectu. El sic ex avaritia oritur *inquietudo*, inquantum ingerit homini sollicitudinem et curas superfluas: *avarus* enim *non impletur* pecunia*, ut dicitur *Eccle.* v *. – Alio modo, potest considerari in effectu. Et sic in acquirendo aliena utitur quandoque quidem vi, quod pertinet ad *violentias*: quandoque autem dolo. Qui ζ quidem si fiat in verbo, *am fallacia*, quantum ad simplex verbum; *periurium* autem si addatur confirmatio iuramenti. Si autem dolus committatur in opere, sic, quantum ad res, erit*fraus*; quantum autem ad personas, *proditio* \ ut patet dc Iuja qUj cx aVaritia prodidit Christum

Ad primum ergo dicendum quod non oportet filias alicuius peccati capitalis ad idem genus vitii perlinere: quia ad finem unius vitii possunt ordinari etiam peccata alterius generis. Aliud est enim peccatum habere filias, el peccatum habere species.

Ad secundum dicendum quod illa tria distinguuntur sicut dictum esi ♦

Ad tertium dicendum quod illa novem reducuntur ad praedicta septem. Nam *mendacium* el*falsum testimonium* continetur · *>ub*fallacia*: falsum enim testimonium est quaedam specificatio mendacii; sicut et *furtum* est quaedam specificatio fraudis, unde sub *fraude* continetur. *Appetitus* autem *turpis lucri* pertinet ad *inquietudinem*. *Rapacitas* autem continetur sub *violentia*: cum sit species eius. *Inhumanitas* autem est idem quod *obduratio contra misericordiam*.

Ad quartum dicendum quod illa quae ponit Aristoteles sunt illiberalitatis vel avaritiae species magis quam filiae. Potest enim aliquis dici illiberalis vel avarus ex eo quod deficit in dando: et ' si quidem parum det. vocatur *parcus*; si autem nihil, *tenax*; si autem cum magna difficultate det, vocatur *kimibilis*.quasi *kimini venditor*, quia dc parvis magnam vim facit. – Quandoque autem aliquis dicitur illiberalis vel avarus quia excedit in accipiendo. El hoc dupliciter. Uno modo, quia turpiter lucratur: vel vilia ct * servilia opera exercendo per *illiberales operationes*; vel quia dc aliquibus vitiosis actibus lucratur \ sicut dc *meretricio*, vel de aliquo huiusmodi; vel quia lucratur dc eo quod gratis oportet concedere, sicut *usurarii*; vel quia lucratur μ *parva cum magno labore**. – Alio modo, quia iniuste lucratur vel vivis vim inferendo, sicut *latrones*; vel *mortuos spoliando*; vel ab amicis auferendo, sicut *aleatores*.

Ad quintum dicendum quod sicut liberalitas est circa mediocres pecunias, ita el illiberalitas. Unde tyranni, qui magna per violentiam auferunt, non dicuntur illiberales, sed iniusli.

γ> ad. – fjwi ad BEK; pro UliberalitaSem. ad illiberalitatem BEIsK, ad liberaiitatem ADpCK, ad liberaiitatem illiberalitatem l, povt ·o-minat ponunt Pa.

i) kimibites. — Iu, vd kymibiles, tnchore* codices quotquot videntus; ktmibccs aut kiminibiles nullus ncc boc loco, nec in nolutiooe argumenti. nec in Commentario citato in margine.

t) impletur. — implebitur P.

{) Qui. — Quod PaC.

T) proditio. — erit proditio Va.

0) continetur. — continatur PCGHKL a.

4 ft. — ut ABCDEFHIL a, rei K; pro rootfirr, roettar cd a.

«I et. — rei BEHpC.

λ) lucratur. — lucrantur ABCEHKj. lucraretur F.

p) lucratur. — lucrantur ALFHIKc et a — Pro parva cum κάρο, parva cum multo GLf. mugna cum pano D, in caat mullo H.

v lucratur. — lucrantur ABCDEFHKj. — Pro rivis, mi·» BK. nimis IpG et a. nimiam D. ms H, H L.

Commentaria Cardinalia» Caietani

Ix aniculis reliquis, scilicet sexto, septimo ct octavo, eiusdem quaestionis, sola responsio ad quartum ultimi articuli tractanda occurrit, quoad quatuor. Primo, quod avaritia habere dicitur species. Et hoc non sic accipiendum videtur ut singula enumerata in littera sint diversarum specierum, nam parci ct tenaces eiusdem videntur rationis, differentes secundum magis et minus: scd quia quaedam eorum differunt specie, ut nicatores, latrones, lenones, ct huiusmodi. Propter quod in littera non simpliciter dicitur quod sunt species, scd quod *magis sunt species quam filiae*: quia magis accedunt ad naturam spccicrum, recipiendo praedicationem avaritiae ut superioris. Et super IV *Ethic.* ., Auctor modo hacc nominat species, modo nominat *mados* illiberalitatis.

Secundo, quod littera videtur corrupta cum dicit: *vel quia lucratur multa cum parvo labore* . Quoniam ex IV *Ethic.* ., unde hacc recitat Auctor, non habetur hacc species, scd opposita, scilicet: cma *lucraturparvum cx multo*. Ad avaritiam siquidem spectat \aldc laborare pro parvo lucro quoniam minus decet hoc, ct nimiam lucri cupiditatem ostendit. Unde linera corrigenda videtur ad textum IV *Elhic.*, ct legi: *quia lucratur parum cum multa labore* Est enim hic unus avaritiae modus.

Tertio, quod primum membrum turpis lucri, scilicet, *vilia ct servilia opera exercenda per illiberales operationes*, licet non hubcat exemplum in littera, non proptcrca est obscurum quia in promptu exempla sunt avarorum qui, cives divites cum sint, nun verentur vilibus ct senilibus

in

s.

It

|S · PrtH. OL

./ · V»

• 0. uoy. Ml,

• 19 carpen.

• Up l,*p.· s. Tk IM. ly

a

t

• la carpen.

• Qi.xiXH.r_ «. âj L

i
*Vr'wt

a

QuAtrai*· trruuc·.»»

•Uxv.

• h carpere.

I

i

»

λ

P

• Annet k*. DLliirf. a. 40· »

• Q. not p

• Cap. L n 40.· S T>. »4.1 »

se occupare operibus propter lucrum; ut patet in his qui sequuntur iumenta, laborant manibus, etc., ut pleniores fructus percipiant pecorum aut agrorum, etc.

Quarto, quod cum in littera aleatores ponuntur sub iniusto lucro, tam hic quam in IV *Ethic*, *, flb Auctore, licet non ab Aristotele; intellige hoc dictum de aleatoribus in casibus in quibus tenentur ad restitutionem, de quibus

supra dictum est. Nam alias aleatores non iniusti, sed avari sunt, lucrari quaerentes ab amicis, quibus liberalitas dandum censeat. Inde enim turpes sunt quod cupiunt lucrari unde non debent, scilicet ex amicorum bonis: quoniam deberent cupere ut illa conserventur, non ut diminuantur.

• Ltet. r.

QUAESTIO CENTESIMADECIMANONA
DE PRODIGALITATE

IN TRES ARTICULOS DIVISA

• Cē qa. cxnif, |sn»i.

Deinde considerandum est de prodigalitate Et circa hoc quaeruntur tria. Primo: utrum prodigalitas avaritiae opponatur.

Secundo: utrum prodigalitas sit peccatum. Tertio: utrum sil gravius peccatum quam avaritia.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PRODIGALITAS OPPONATUR AVARITIAE

Supra, qu. civiu. art. 3, ad 3; IV f-jhic., Ioct. m.

D primum sic proceditur. Videtur quod prodigalitas non opponatur avaritiae. Opposita enim non possunt esse simul in eodem. Sed aliqui sunt simul * prodigi et illiberales. Ergo prodigalitas non opponitur avaritiae.

2. Praeterea, opposita sunt circa idem. Sed avaritia, secundum quod opponitur liberalitati, est circa passiones quasdam quibus homo afficitur ad pecuniam. Prodigalitas autem non videtur esse circa aliquas animae passiones: non enim afficitur circa pecunias, nec circa aliquid aliud huiusmodi. Non ergo prodigalitas opponitur avaritiae.

3. Praeterea, peccatum principaliter recipit speciem a fine, ut supra ' habitum est. Sed prodigalitas semper videtur ordinari ad aliquem finem illicitum, propter quem bona sua expendit ?. et praecipue propter voluptates: unde et Luc. xlv dicitur de filio prodigo quod *dissipavit substantiam suam luxuriose vivendo*. Ergo videtur quod prodigalitas opponatur magis temperantiae et insensibilitati quam avaritiae et liberalitati.

Sed contra est quod Philosophus, in II * et IV *Ethic.*, ponit prodigalitatem oppositam liberalitati et illiberalitati, quam nunc avaritiam dicimus.

Respondeo dicendum quod in moralibus attenditur oppositio viliorum ad invicem et ad virtutem secundum superabundantiam et defectum. Differunt autem avaritia et prodigalitas secundum superabundantiam et defectum, diversimode. Nam in affectione divitiarum, avarus superabundat, pius debito eas diligens: prodigus autem deficit, minus debito carum sollicitudinem gerens. Circa exteriora vero, ad prodigalitatem pertinet excedere quidem in dando, deficere autem in retinendo et acquirendo: ad avaritiam autem perlinet c contrario deficere quidem in dando, superabundare autem in accipiendo et retinendo. Unde patet quod prodigalitas avaritiae opponitur.

Ad primum igitur ergo dicendum quod nihil prohibet eidem inesse opposita secundum diversa: ab illo tamen aliquid magis denominatur quod est * principalius. Sicut autem in liberalitate, quae medium tenet, praecipua est datio, ad quam acceptio et retentio ordinantur; ita etiam avaritia et prodigalitas praecipue attenduntur secundum dationem. Unde ille qui superabundat in dando vocatur prodigus; qui autem deficit in dando vocatur avarus. Contingit autem quandoque quod aliquis deficit in dando qui tamen non excedit in accipiendo: ut Philosophus dicit, in IV *Ethic.* * Similiter etiam contingit quod aliquis excedat in dando, et ex hoc est prodigus; et simul cum hoc, excedat in accipiendo. Vel ex quadam necessitate: quia, dum superabundat in dando, deficiunt eis propria bona, unde coguntur debite acquirere, quod pertinet ad avaritiam. Vel etiam propter animi inordinationem: dum enim non dant propter bonum, quasi contempta virtute, non curant undecumque et qualitercumque accipiant *. Et sic non secundum idem sunt prodigi et avari.

Ad secundum dicendum quod prodigalitas attenditur circa passiones pecuniae non sicut superabundans in eis, sed sicut deficiens.

Ad tertium dicendum quod prodigus non semper abundat in dando propter voluptates, circa quas est intemperantia: sed quandoque quidem ex eo quod taliter est dispositus ζ ut divitias non curet; quandoque autem propter aliquid aliud. Ut frequentius tamen ad intemperantias declinant: tum quia, ex quo superflue expendunt in aliis, etiam in rebus voluptuosis expendere non verentur, ad quas magis inclinat concupiscentia carnis; tum etiam, quia non delectantur in bono virtutis \ quaerunt sibi delectationes corporales. Et inde est quod Philosophus dicit, in IV *Ethic.* * quod *multi prodigorum iunguntur intemperati*.

*) simul. — Om. P. — Pro illiberales, liberales BCDEFOIK.

f) expendit. — expendat Pa.

γ) Ad primum. — Ordinem solutionem primi et secundum argumenti invertunt codices ci a.

3) at. — hiat Pa.

Scxmab Trkou D. Timmab T. VI.

t) suptrabundanl. — superabundat Pa. Minilior infra ei. cogitur, dat, curat, accipiat, est prodigus et ovia.

O est dupositut. — disponitur pia.

r.) éowo virtutis. • bonis virtutum Pa.

QUAESTIO CXIX, ARTICULUS II, III

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM PRODIGALITAS SIT PECCATUM

IV Ethlc,, I cet. m. iv.

• A j. Comtnwt.
Cuu post irt. i.

v^{VtW^v}w^v x|!110^ prodigalitas non sit peccatum.

• Vm. to. Dicit enim Apostolus, I ad Tini. ult. *: ^ΦΦ-^Radix omnium malorum est cupiditas.

» Non autem 3 est radix prodigalitat^{is}, quae ei opponitur. Ergo prodigalitas non est peccatum.

• vm. 17, im. 2. Praeterea, Apostolus, I ad Tim. ult. ♦ dicit: *Divitibus huius saeculi praecipe facile tribuere, communicare*. Sed hoc maxime faciunt prodigi. Ergo prodigalitas non est peccatum.

3. Praeterea, ad prodigalitem pertinet superabundare in datione et deficere in sollicitudine divitiarum. Sed hoc maxime convenit viris perfectis implentibus quod Dominus dicit, Matth. mĤ-c. V| *. *Nolite solliciti esse in crastinum*; et xix **: »p ,u^u *Tende omnia quae habes, et da pauperibus*. Ergo prodigalitas non est peccatum.

Sed contra est quod filius prodigus vituperatur de sua prodigalitate, Luc. xv ♦

• vco. ii .qq. Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ prodigalitas opponitur avaritiae secundum oppositionem superabundantiae et defectus. Medium autem virtutis per utrumque horum corrumpitur. Ex hoc autem est aliquid vitiosum et peccatum quod corrumpit bonum virtutis. Unde relinquitur quod prodigalitas sit peccatum.

• Aπ .. Ad primum ergo dicendum quod illud verbum Apostoli quidam exponunt non de cupiditate actuali, sed de quadam habituali cupiditate, quae est concupiscentia fomitis, ex qua omnia peccata oriuntur *. - Alii vero dicunt quod loquitur de cupiditate generali respectu cuiuscumque boni.

• d. «S.

El sic manifestum est quod etiam P prodigalitas
ex cupiditate oritur: prodigus enim aliquod bo-
num temporale cupit consequi inordinate; vel
placere aliis, vel saltem satisfacere suae volun-
tati in dando.

Sed si quis recte consideret, Apostolus ibi loquitur. ad litteram, de cupiditate divitiarum: nam supra * praemiserat: *Qui volunt divites fieri*, etc. Et sic dicitur esse avaritia radix omnium malorum *. ^0.^...« non quia omnia mala semper ex avaritia oriantur: sed quia nullum malum est quod non interdum ex avaritia oriatur. Unde et prodigalitas quandoque ex avaritia nascitur: sicut cum aliquis prodige nulla consumit intentione captandi favorem aliquorum, a quibus divitias accipiat.

Ad secundum dicendum quod Apostolus monet divites ut facile tribuant et communicent sua secundum quod oportet. Quod non faciunt prodigi: quia, ut Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *, *dationes eorum non sunt bonae, neque boni gratia, neque secundum quod oportet: sed quandoque dant multa illis quos oporteret pauperes esse, scilicet histrionibus et adulatoribus, bonis autem nihil darent*τ.

Ad tertium dicendum quod superexcessus prodigalitatis non attenditur principaliter secundum quantitatem dati, sed magis inquantum excedit id quod fieri oportet. Unde quandoque liberalis maiora dat quam prodigus, si necessarium sit. Sic ergo dicendum est quod illi qui, intentione sequendi Christum, omnia sua dant, et ab animo suo omnem temporalium sollicitudinem remoueni. non. sunt prodigi, sed perfecte liberales.

a) *Xon autem.* – *Sed non Pa.*

β) *etiam.* - Om. PGIpC ct a.

γ) darent. - dant PGKLa.

8) *omnem.* - *omnium* PGa.

ARTICULUS TERTIUS

utrum prodigalitas sit gravius peccatum quam avaritia

Dc Malo, qu. xm, ari. 3, ad 10; IV *Ethic.*. Icci. iv.

PJ*D TERTIUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod
 ^prodigalitas sit gravius peccatum quam
 avaritia. Per avaritiam enim aliquis no-
 cet proximo, cui bona sua non com-
 municat. Per prodigalitatem autem aliquis sibi
 ipsi nocet: dicit enim Philosophus, in IV *Ethic.* *,
 quod *corruptio divitiarum, per quas homo vivit,*
est quaedam ipsius esse perditio. Gravius autem
 peccat qui sibi ipsi nocet: secundum illud *Ec-*
cli. xiv *: *Qui sibi nequam est, cui bonus erit?*
 Ergo prodigalitas erit ® gravius peccatum quam
 avaritia.

G*p. t. n. 5. -
 lti. lcci. 1

• Ver». 5.

3

2. *Praeterea*, inordinatio quae provenit cum aliqua conditione laudabili, minus est vitiosa. Sed inordinatio avaritiae quandoque est cum aliqua laudabili conditione: ut patet in illis qui nolunt sua expendere nec *P* aliena accipere. Prodigalitatis autem inordinatio provenit cum conditione vituperabili: unde et *prodigalitatem attribuimus intemperatis hominibus*, ut Philosophus dicit, in IV *Ethic.* * Ergo prodigalitas est gravius vitium *st LU» t* quam avaritia.

3. Praeterea, prudentia est praecipua inter — t.
morales virtutes, ut supra * habitum est Sed ut. m. k

a) erit. - CJt Pl.pC.

β) ncc. - ne cogantur P.

γ) ritium. - peccatum PGla.

prodigalitas magis opponitur prudentiae quam avaritia *: dicitur enim *Prov.* xxi ♦ *Thesaurus desiderabilis et oleum in tabernaculo* * *iusti: et imprudens homo dissipabit illud*; et Philosophus dicitur *A* >> cit» in IV *Ethic.* *, quod *insipientis est superabundanter dare et non accipere*. Ergo prodigalitas est gravius peccatum quam avaritia.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *, quod prodigus *mullum videtur melior illiberali*.

Respondeo dicendum quod prodigalitas, secundum se considerata, minus peccatum est quam avaritia. Et hoc triplici ratione. Primo quidem, quia avaritia magis differt a virtute opposita. Magis enim ad liberalem pertinet dare, in quo superabundat prodigus, quam accipere vel retinere, in quo superabundat avarus.

Secundo, quia *prodigus est multis utilis*, quibus dat: *avarus autem nulli, sed nec sibi ipsi*, ut dicitur jñ jy *Ethic.* *

Tertio, quia prodigalitas est facile sanabilis. Et per hoc quod declinat ad aetatem senectutis, quae est contraria prodigalitati. Et per hoc quod pervenit ad egestatem dc facili, dum multa inutiliter c consumit: et sic. pauper factus, non potest in dando superabundare. Et etiam quia de facili perducitur ad virtutem, propter similitudinem quam habet ad ipsam. – Sed avarus non J*. sanatur^A raljonc supradicta ♦

Ad primum ergo dicendum quod differentia prodigi et avari non attenditur secundum hoc quod est peccare in scipsum, ct in alium. Nam prodigus peccat in scipsum, dum bona sua consu-

mit. unde vivere debet η: peccat etiam in alterum, consumendo bona cx quibus aliis deberet providere. Et praecipue hoc apparet in clericis, qui sunt dispensatores bonorum Ecclesiae, quae sunt pauperum, quos defraudant prodige expendendo. Similiter etiam avarus peccat in alios, inquantum deficit in dationibus: peccat etiam m scipsum, inquantum deficit m sumptibus: unde dicitur *Eccle.* vi *: *Vir cui Deus dedit divitias, nec tribuit* * *ei potestatem ut comedat ex cis*. Sed tamen in hoc superabundat prodigus, quia sic sibi et quibusdam aliis nocet quod tamen aliis prodest. Avarus autem ncc sibi nec aliis prodest: quia non audet uti etiam ad suam utilitatem bonis suis.

Ad secundum dicendum quod cum dc vitiis communiter loquimur, indicamus de eis secundum proprias rationes* ipsorum: sicut circa prodigalitem attendimus quod superflue consumit divitias, circa avaritiam vero quod superflue cas retinet. Quod autem aliquis propter intemperantiam superflue consumat, hoc iam nominat simul nulla peccata: unde et tales prodigi sunt peiores, ut dicitur IV *Elhic*.* Quod autem illiberalis sive avarus abstineat ab accipiendis alienis, etsi in se laudabile videatur, tamen ex causa propter quam facit, vituperabile est. dum ideo non vult ab aliis accipere ne cogatur aliis dare.

Ad tertium dicendum quod omnia vitia prudentiae opponuntur, sicut et omnes virtutes a prudentia diriguntur. Et ideo vitium ex hoc ipso quod opponitur soli prudentiae, levius reputatur.

î) avaritia. – avaritiae P.
<) tabernaculo. – habitaculo P.
§) multa inutiliter. – multa (om. Ai imperite ct (ct om. H) iiii-
tillter ABK, multa et utiliter E, post viginti litteris va-uum uti-
liter F.

η) debet. – deberet Pa.
) tribuit. – tribuat AÜDEFK.
) propriu rationci. – propriam ratianrm PDu.

Commentaria Cardinalis Caietani

Is quaestione cntesimadccimanona tria nota. Primum est quod quaestio ista motu est in priori Libro, qu. txxxv, art i. *an cupiditas*, pro avaritia sumpta, *fit radix omnium malorum*. Et propterca non aliter est hic in articulo secundo, in responsione ad primum, discutienda.

Secundum est quod prodigalitas clericorum non simplex est prodigalitas, scd habet annexam avaritiam oppositam iustitiae. Quoniam clericus accipit pecuniam a pauperibus, quia pecunia Ecclesiae est pauperum, et dat quando, cui, etc., non oportet ♦.

Tertium est quod peccata quae cx minori sensu fiunt ab his qui vocantur simplices, ut contingit in multis actibus bonarum mulierum ct hominum devotorum qui non pollent prudentia, tanto leviora sunt quanto soli prudentiae opponuntur: ut in responsione ad tertium articuli tertii dicitur. Et ratio est quia servatur in istis affectus secundum se bene dispositus, dum putant se non male facere.

Et hacc dc tota hac quaestione sufficiant.

QUAESTIO CENTESIMAVIGESIMA

DE EPIEIKEIA

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

* Ct. qu. Min. IntroJ.

Deinde considerandum est de epicikcia ♦
Circa quam quaeruntur duo.

Primo: utrum epicikcia sit virtus.
Secundo: utrum sit pars iustitiae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM EPIEIKEIA SIT VIRTUS

III SVitf. di*L xxxv», urt. 4; V iJltic., lecL xvi.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod epicikcia non sit virtus. Nulla enim virtus aufert aliam virtutem. Sed epicikcia aufert aliam virtutem: quia et tollit id quod iustum est secundum legem; et opponi videtur severitati. Ergo epicikcia non est virtus.

2. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *de Vera Relig.* *: *In istis temporalibus legibus, quamquam de his homines iudicent cum eas instituunt *, tamen cum fuerint institutae et firmatae, non licebit iudici de ipsis indicare, sed secundum ipsas.* Sed epieikes ? videtur ludicare de lege, quando eam aestimat non esse servandam in aliquo casu. Ergo cpieikeia magis est vitium quam virtus.

3. Praeterea, ad epieikeiam videtur pertinere ut attendat ad intentionem legislatoris: ut Philo-
«orphanus dicit, in *N Ethic.* * Sed interpretari intentionem legislatoris ad solum principem pertinet: unde Imperator dicit, in Codice, *de Lei*
ei Constitui. Princip. *: *inter aequitatem iusque interpositam interpretationem nobis solis et oportet et licet inspicere.* Ergo actus epieikeiae est illicitus L Non ergo epicikcia est virtus.

».
Sed contra est quod Philosophus, in *V Ethic.* *, ponit eam virtutem.

L.l.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, cum de legibus ageretur, quia humani actus, de quibus leges dantur, in singularibus contingentibus consistunt, quae infinitis modis variari possunt, non luit possibile aliquam regulam legis institui quae in nullo casu deficeret; sed legislatores attendunt ad id quod in pluribus accidit, secundum hoc legem ferentes; quam tamen in

aliquibus casibus servare est contra aequalitatem iustitiae, et contra bonum commune, quod lex intendit. Sicut lex instituit quod deposita redantur. quia hoc ut m pluribus iustum est: contingit tamen aliquando esse nocivum, puta si furiosus deposuit gladium et eum reposcat dum est in furia, vel si aliquis reposcat depositum 4
ad patriae impugnationem. In his ergo et similibus casibus malum esset ' sequi legem positam: bonum autem est, praetermissis verbis legis, sequi id quod poscit iustitiae ratio et communis utilitas. Et ad hoc ordinatur cpieikeia, quae apud nos dicitur *aequitas* *. Unde patet quod cpieikeia 'D-s* est virtus.

Ad primum ergo dicendum quod epieikes : non deserit iustum simpliciter, sed iustum quod est lege determinatum. – Nec etiam opponitur severitati, quae sequitur veritatem η legis in quibus oportet: sequi autem verba legis in quibus non oportet, vitiosum est. Unde dicitur in Codice. *de Legibus et Constit. Princip.* *: *Non dubium est in legem committere eum qui. verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem.*

Ad secundum dicendum quod ille de lege iudical qui dicit eam non esse bene positam. Qui vero dicit verba legis non esse in hoc casu servanda, non iudicat de lege, sed de aliquo particulari negotio quod occurrit *.

Ad tertium dicendum quod interpretatio locum habet in dubiis, in quibus non licet, absque determinatione principis, a verbis legis recedere. Sed in manifestis non est opus interpretatione. sed exeeutione *.

λ) instituunt. – instituerint ABCDEFIKL. instituerunt II.
jj) epieikes. – secundum epieikes ABpGK. epicikcia PHhK.
γ) est illicitus. – est licitus EFpACK, nun est licitus PBDGH.
o; depositum. – repositum Bl HIpK.

i) esset. – est IM.
ζ) epieikes. – epicikcia P.
rj veritatem. – Alias verba margo P.
0) legis. – legislatoris P.

Commentaria Cardinalis Caiotani

* Cmp. x, n. 6. - S. in. kc<. »a

I^x quaestione centcsimavigcsinut, nota primo *quod quid est* epieikeiae, seu *aequitatis*, ut latine loquamur in lingua latina. Ut enim ex *V Ethic.* * patet, aequitas est *directio tegis ubi deficit propter universale*. Dicitur in primis, *directio*: quia consistit actus eius in hoc quod est rcctificare et rectum facere opus. – Dicitur, *legis*, tam positi-

vae quam naturalis: universalis tamen, et defectivae in aliquibus. – Dicitur, *ubi deficit*: ad monstrandum propriam materiam aequitatis esse actus illos in quibus lex deficit. – Dicitur, *propter universale*: quia causa defectus eius, ad hoc ut aequitas hubcut locum, non est quaecumque, sed sola ista, scilicet si propter universale deficit; hoc est, si

ideo deficit quia quod universaliter statutum est in hoc particulari casu deficit.

II. Ad quorum plenior^{em} intellectum . scire oportet quod lex positiva continet duo genera statutorum: quaedam quae vocantur el sunt iuris positivi, *quae*, scilicet, n *principio nihil differt sic vel aliter statuere*9, ut quod homines sic vcl aliter vestiantur, ct huiusmodi; quaedam vero quae vocantur iuris naturae seu gentium, quae lex positiva magis monstrat quam statuat.

Haec autem quae ad naturale ius spectant, sunt duorum ordinum. Nam quaedam sic sunt universaliter vera ut in nullo casu deficiant: ut non esse mentiendum, non esse adulterium perpetrandum, et huiusmodi. Et in istis, quin deficere nequeunt, nullum locum habet aequitas. – Quaedam vero sunt quae ut in pluribus rectitudinem continent, in aliquo tamen casu α rectitudine declinarent si servarentur. Ut, deposita reddenda esse rectum est ut in pluribus ; quia tamen quandoque, si redderetur depositum, esset iniquum, oportuit aliquod aliud dirctivum inveniri horum operum in quibus lex naturalis depositorum deficit. Et hoc dirctivum vocatur virtus aequitatis.

Et similiter in statutis quae sunt pure positivi iurii, oportet simile dirctivum adesse. Quoniam leges de singularibus singulariter, utpote ignotis, non dantur: sed oportet quod dc singularibus universaliter dentur ; puta quod quicumque ascendit sine licentia muros civitatis, decapitetur, et sic de aliis. Contingunt autem singulare* casus in quibus huiusmodi lege* deficiunt, ita quod iniquum esset eas servare: utpotc si hostes subito invadunt civitatem, et per subitum ascensum eorum qui sunt intus potest auxilium ferri et salvari; decernit siquidem aequitas in hoc casu non esse legem servandam. Et in his actibus ipsa acquiras dirigit.

Patet ergo quod utriusque legis, scilicet pure positivae ct naturalis defectivae, aequitas directio est in hi* operibus in quibus deficiunt non quomodolibct, sed propter universaliter esse posita*. Nam si deficeret lex in casu aliquo propter privilegium aliter praecipiens quam lex communi*, non spectat directio actuum privilegii ad aequitatem; quoniam non deficit tunc lex proptcrca quia erat universalis, sed quia legislator derogavit legi quoad hos privilegiatos. Et simile est si cx quacumque alia causa lex deficiat: nunquam enim spectat directio ad aequitatem nisi deficiat propter universale.

Et proptcrca non spectat ad aequitatem *1 lex propter obscuritatem aut ambiguitatem sensuum deficiat, aut deficere dubitetur. Interpretari enim leges auctoritative spectat ad principem: doctrinulitcr autem, nd legisperitos. Propter quod in littera dicitur, in articulo primo, in responsione ad tertium, quod aequitas non habet locum nisi ubi manifeste deficit lex. ubi non consultatione, sed excutione opus est. Et hoc bene notent *sapientes in oculis suis* qui etiam quae iuris sunt divini interpretari praesumunt m casu non esse intelligcnda, ct dicunt sc uti cpicikcia. Non enim aequitatis est interpretari an in hoc casu servanda sit lex: sed. ubi manifeste lex deficit propter universale, dirigere.

III. Diligentissime quoque notandum est quod non de quocumque defectu legis propter universale est sermo in hac definitione Aristotelis, sed de defectu obliquitati*. Dupliciter namque contingit deficere legem propter universale: scilicet negative, vel contrarie. Deficit siquidem lex propter universale negative tantum, quando accidit casus in quo cessat ratio legis, ac per hoc videtur quod lex in illo casu non obliget, si tamen servetur lex, nihil mali, nihil inordinati committitur. Verbi gratia, lata est lex ut quilibet tali dic sacrificet ut satisfaciat pro peccatis suis: accidit ut unus sciat certe tunc se satisfecisse pro peccatis sui*. Deficit tunc lex in hoc particulari propter universale: deficit autem defectu pure negativo, quia cessat ratio legi* in illo, et propterea creditur legem non habere vim obligativam re-

vpoctu illius, ct quod si legislator adesset certus de hoc, non obligaret illuni, si tamen ille legem servaret, nihil mali, nihil inordinati committeret servando illam; ut patet de Domino Iesu Christo, qui servavit circumcisionis legem in scipio -; ct similiter Beata Virgo legem praesentationi* in templo -. – Contrarie autem deficit lex propter universale, quando evenit eoius in quo non solum cessat ratio legi-, sed inique ageretur servando legem : ut patet in lege de reddendis depositis, si redderentur poscenti ad impugnandum patriam; ct de lege non ascendendi moenia civitatis, si non ascendendo permetteret civitatem capi; ct aliis huiusmodi, in quibus servare legem esset a recto deviare.

Cum igitur propter universale lex deficit contrarie, tunc aequitas directio legis est, ne ad obliqua deducat. Quando autem deficit pure negative, non spectat ad aequitatem ordinare actus illos, sed servanda est lex ipsa. Quoniam secundum veritatem, vim obligativam non perdit cx eo quod ratio legis cessat propter universale: sed hoc cx natura universalis in humani* operationibus contingit, quoniam scilicet non eit quandoque totaliter universale, quin aliquando deficiat.

IV. Probatur autem tripliciter materiam aequitatis non esse nisi netus qui obliqui exsent si lex servaretur universaliter. Primo, ostensive, cx ratione ipsius virtutis quae vocatur aequitas. Cum enim sit *iustitia quaedam*, ut in littera * ct in V *Ethic.* ” patet ; ct iustitia virtus necessaria homini sit ad hoc ut virtuosus sit: consequens est ut materia eius, sicut ct aliarum specierum iustitiae, sit operatio illa quae sine ipsius directione recta non esset. Videmus autem quod commutationes sine commutative iustitia. distributiones sine distributive, recte non fierent. Operationes igitur illae quae obliquarent α recto servando legem universalem, sunt propria materia aequitati», ct propter eas sola* necessaria est directio. Et propter hac merito vocata est a Philosophorum principe *directio legis* 9, * Ci. n». i. non enim eget directione lex nisi ubi a rectitudine cadit, ubi α recto alsucret.

Secundo probatur, ducendo ad inconveniens. Nam si ad aequitatem spectaret dirigere ca in quibus lex pure negative deficit propter universale, sequeretur ct quod simplex fornicatio quandoque esset aequa, ct quod multa alia crimina quandoque essent iusta et sancta. Declaratur sequela in simplici fornicatione. Legis namque ratio in simplici fornicatione est bonum proli», non generationi», sed educationi*, institutioni*, curae ct huiusmodi, propter quae oportet coniugali copula iungi marem ct feminam in humanis, ne scilicet proles fornicarie nata privetur tali bono, seu incurrat tale damnum, ut in III *Contra Gent.*, cap. «χιπ, Auctor dicit. Huiusmodi autem legis ratio potest in casu aliquo cessare; puta si utraque pars carnali* copulae sit sui iuris ct dives, ct provisionem omnem proli necessaria ordinent, etc. Et consequenter in tali casu licita esset talis copula carnalis soluti cum soluta. Quod constat esse falsum: quoniam essent fornicarii, dc quibus dicitur *ad Gal.* v -, quod *regnum Dei non possidebunt*. Adimplenda est ergo lex universalis etiam si ratio legi» cessat in casu aliquo, dummodo ad obliqua non ducat in casu aliquo. Nam si ad obliqua in casu duceret, aequitate tunc opus est, ne lex deducar nd malum, quod est contra legis intentionem : si vero ad obliqua non ducat, licet in casu cesset legis ratio, servanda est lex quae ex his quae ut in pluribus inveniuntur statuta est sic ut nunquam ad obliqua declinet, ut inferius in qu. cmv, art, 3, de fornicatione Auctor dicit.

Tertio, probatur auctoritate. Nam in 111 *Sent.*, dist. xxxvu, qu. r, art. 4, distinguit Auctor inter casum m quo, salva intentione legis, possunt praecepta practcriri, α casu in quo lex n legis intentione discederet, dicens quod in primo casu opus est dispensatione, in secundo autem non, sed cpicikcia ad hoc perficit.

* |3u. c»f. «. ttu. n. * INA, »«»- « H4

S. Tk lax ni.

* Ci. n». i.

i xi Cor. ftp. 19. aie *1. <cn e, 19.

QUAESTIO CXX, ARTICULUS II

ARTICULUS SECUNDUS

U TRUM EPIEIKEIA SIT PARS IUSTITIAE

Supra, qu. i.ixt, sJ 5; III dbk iixitl, qu. ni, art. 4, qu* 5; V *Elhic.*. IccL xn.

Secundum sic proceditur. Videtur quod epieikcia non sit pars iustitiac. Ut enim ex praedictis * patet, duplex est iustitia: una particularis, et * alia legalis. Sed epieikcia non est pars iustitiae particularis: quia sc extendit ad omnes virtutes, sicut et iustitia legalis. Similiter etiam non est pars iustitiae legalis: quia operatur praeter id quod lege positum est. Ergo videtur quod epieikcia non sit pars iustitiac.

2. Praeterea, virtus principalior non assignatur virtuti minus principali ut pars: cardinalibus enim virtutibus, quasi principalibus, assignantur secundariae virtutes ut partes. Sed epieikcia videtur esse principalior virtus quam iustitia, ut ipsum nomen sonat: dicitur enim ab *epi*, quod est *supra*, ct *dikaion* quod est *iustum*. Ergo epieikcia non est pars iustitiac

3. Praeterea, videtur quod epicikeia sit idem quod modestia. Nam *Philipp*, *ἐν* ubi dicitur Y: *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus*, in graeco habetur *epieikcia*. Sed secundum Tullium modestia est pars temperantiae. Ergo epieikcia non est pars iustitiae.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V *Ethic.* *, quod *epieikes est quoddam iustum*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est. virtus aliqua habet triplicem partem: scilicet partem subiectivam. integralcm et quasi potentialem. Pars autem subiectiva est dc qua essentialiter praedicatur totum, et est in minus :. Quod quidem contingit dupliciter: quandoque enim aliquid praedicatur de pluribus secundum unam rationem, sicut *animal* dc equo et bove; quandoque autem praedicatur secundum prius

et posterius, sicut *ens* praedicatur dc substantia et accidente*. Epieikcia ergo est pars iustitiae communiter dictae, tanquam *iustitia quaedam existent*: ut Philosophus dicit, in V *Ethic.* * Unde patet quod epieikcia est pars subicctiva iustitiae. El dc ea *iustitia* per prius dicitur quam dc legali: nam legalis iustitia dirigitur secundum epieikeiam. Unde epieikcia est quasi superior regula humanorum actuum.

Ad primum ergo dicendum quod epieikcia correspondet proprie iustitiac legali: et quodammodo continetur sub ea, et quodammodo excedit eam. Si enim iustitia legalis dicatur quae obtemperat legi sive quantum ad verba legis sive quantum ad intentionem legislatoris, quae potior est, sic epieikcia est pars potior legalis iustitiac. Si vero iustitia legalis dicatur solum quae obtemperat legi secundum verba legis, sic epieikcia non est pars legalis iustitiae, sed est pars iustitiae communiter dictae, contra iustitiam legalem divisa sicut excedens ipsam.

Ad secundum dicendum quod, sicut Philosophus dicit, in V *Ethic.**, epieikcia est *melior quadam iustitia*. scilicet legali quae observat verba legis. Quia tamen et ipsa est iustitia quaedam, non * est melior omni iustitia.

Ad tertium dicendum quod ad epicikeiam pertinet aliquid moderari, scilicet observantiam verborum legis. Sed modestia quae ponitur pars temperantiae, moderatur exteriorem hominis vitam, puta in incessu vel habitu, vel aliis huiusmodi. Potest tamen esse quod nomen epieikeiae, apud Graecos, per quandam similitudinem transfertur ad omnes moderationes.

a) et. — Om. PHKa.
p) dikaion. — colon Ptf. — Pro iustum, iustitia ABDEGHK, expt. vac. F.
y) Philipp.— dicitur, — Xam ubi (ubi om. a) Apostolus ad Philipp. IV dicit Pa.
3) epieikes. — epieikt ABpK, eptcikeiac DHL, epieikcia PCGHa.
i) intcpralcm et <juasi. — *partem intégraient ct partem P.*
j) in minus. — minus PI, in minus quam (quam om. G) totum GH, terminus ed. a.
ñ) non. — omnino ABDEFIKL, non omnino H, abrasa pC; (Quae cum ct ipsa...) omnino cd. a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis dubium occurrit circa illud : *iustitia dicitur per prius dc aequitate quam de legali iustitia* ; et circa illius rationem : *Nam legalis iustitia dirigitur secundum aequitatem* ♦. Videtur namque utrumque falsum. Primum quidem, quia legalis iustitia nobilior est omnibus moralibus virtutibus, ut dicitur in V *Ethic.* ♦ : adeo quod *neque Hesperus neque Lucifer est ita admirabilis* sicut iustitia legalis. Ac per hoc, per prius iustitia dicitur dc leguli quam de aequitate.

Secundum vero, quia aequitas non est directio legis, seu legalis iustitiac, absolute, sed in paucioribus, in quibus *deficit propter universale*, ut in λ' *Ethic.* * dicitur. Ex hoc autem quod aequitas in casu dirigit legalem iustitiam, non sequitur quod simpliciter ct absolute dirigat illam, sed secundum quid tantum. Et consequenter non sequitur quod sit nobilior illa simpliciter, sed secundum quid.

II. In eodem articulo secundo, in responsione ud pri-

mum. occurrit aliud dubium, circa distinctionem iustitiae legalis ct aequitatis ♦. Nam in de sonat quod iustitia legalis distincta contra aequitatem, *obtemperet legi quantum ad verba legis tantum*. Quoniam in V *Ethic.* * expresse distinguitur aequitas contra iustitiam legalem penes id quod est ut in pluribus, ct id quod in casu accidit. Constat autem quod iustitia ut in pluribus non solum verba, sed intentionem attendit : ut patet in reddendo depositum. quod pertinet ad iustitiam legalem; reddit namque quis depositum ut bonum et iustum servet, quod est intentio legis.

III. In eodem articulo dubium tertium occurrit, circa illud * *Aequitas est quasi superior regula humanorum actuum* *. Tum quia regula humanorum actuum ut in pluribus non est inferior regula eorundem ut in paucioribus. Aequitas autem est regula in paucioribus: iustitia legalis ut in pluribus. Ergo.

Tum quia superior regula debet sumi cx superiori causa.

*Qa. «.vm, an. 7.
3

* Ver... <.
T

* lurent. Hhrtor. lib. 11. ap. Ut.

* Cip. X. n. j. u o. . S. Th. lret. xvj. 3

* Qu. XLVIII.

<

C

* Cf. num. v».

* TS. f n.,5. f lctit, m.

Op. ».,*» o. - . Th. l«t. xti.

·o·μ>

'

·im.. . ».*.

*

*(Xrnn. v.

' ξ

iit xn.

'ta ' C£ aum. «.

Aequitas autem et iustitia legalis non sic se habent quod respiciant duos fines, scilicet superiorem et inferiorem, sed respiciunt eundem finem: ut patet in lege ne peregrini ascendant moenia civitatis, et in lege depositorum. Nam finis legis ibi est salus civitatis, ne peregrini noceant: accidente nutem casu quo perderetur civitas nisi peregrini ascenderent moenia, finis aequitatis est etiam salus civitatis. Et similiter reddendi depositum finis est bonum utile domini: in casu autem quo furiosus est. aequitas negat depositum ex eodem fine, quia scilicet esset ei nocivum tunc habere gladium. Non est ergo aequitas superior regula humanorum actuum.

IV. Ad haec duhin ordine retrogrado respondendo, dicitur ad tertium * quod quemadmodum in intellectu practice indicative respectu singularium agibilibus, positae sunt duae virtutes, scilicet synesis et gnome, quarum prima secundum communes regulas est recte iudicativa de agibilibus occurrentibus, altera autem est recte iudicativa de agibilibus occurrentibus praeter communes regulas: ita in parte appetitiva est duplex iustitia, una inclinativa ad iustum secundum leges communes, et haec vocatur iustitia legalis; altera inclinativa ad iustum extra communes leges, et haec vocatur aequitas. Et quemadmodum illae quae ad iudicanduni perficiunt sic se habent quod iudicans praeter communes regulas ad altiora respicit principia quam iudicans secundum communes leges, ut superius in qu. u, art. 4, Auctor dixit: ita istae quae non volendum perficiunt proportionuliter se habent sic quod iustitia legalis inferiores sortitur fines, et aequitas superiores; fines enim appetibilibus principia appetendi et operandi sunt.

Unde ad primam obiectionem dicitur quod falsum assumitur: ut clare in loco allegato Auctor dixit.

Ad secundam autem, negatur minor. Et non exemplarem probationem dicitur quod etiam in istis exemplis patet propositum nostrum. Num in lege peregrinorum finis proximus est securitas civitatis a peregrinis; finis autem aequitatis in casu est salus civitatis: constat uitem quod altior finis est salus civitatis quam securitas a peregrinis, quin securitas ista ordinatur ad salutem civitatis ut ad finem. Et similiter in lege depositorum finis proximus est ut cuique suum reddatur; finis autem aequitatis negantis

in casu est utile, quia scilicet in casu hoc illud suum non est illi utile, sed nocivum: constat autem quod altior finis est dare alicui suum utile quam suum; quia ideo datur alicui suum ut sit utile, datur enim sub ratione finali boni utilis. Habet ergo se aequitas ad iustitiam legalem *quasi regula superior*, quia nomen regulae ad partem cognoscitivum spectare videtur: est tamen vere superior, quia superiorem intendit finem.

V. Ad secundum dubium . dicitur quod cum in littera distinguitur lex quantum ad verba tantum, et quantum ad intentionem, intelligitur distingui intentio extrinseca contra verba cum sua intrinseca intentione: ita quod verba et finis eorum intrinsecus sunt unum membrum, et finis extrinsecus est aliud membrum, ut patet in exemplis expositi» . Verba enim legis depositi, scilicet, *Reddenda sunt deposita*, cum suo intrinseco fine, scilicet, *ut suum domino reddatur*, sunt unum membrum: et finis ulterior, *quia*, scilicet, *est illi bonum utile*, est alterum membrum. Et sic de aliis. Non excluditur ergo a verbis omnis finis, sed finis extrinsecus. Unde patet solutio obiectionis.

VI. Ad primum dubium . dicitur quod procul dubio . et secundum Auctorem et secundum Aristotelem, in V *Ethic.*, aequitas est praestantior iustitia legali limitata infra communes leges. Dicitur enim expresse in V *Ethic.* . quod *aequum est melius iusto quodam*: et loquitur de iuxta secundum communes leges. Laus autem illa in prima obiectione allata, de iustitia legali non limitata, sed extensa ad aequitatis principia et comprehendente aequitatem ut partem, accipienda est.

Quod autem in secunda obiectione dicitur, dupliciter solvitur. Primo, sustinendo quod aequitas, quoad sua principia, est directio legis absolute et simpliciter, pro quanto principia aequitatis sunt fines extrinseci legum altiores finibus proximis ipsarum legum. – Secundo, quod ex hoc ipso quod aequitas est directio legis in casu quo obliquaret propter universale, dato quod non sequatur, *Ergo dirigit legem simpliciter*; sequitur tamen, *Ergo est simpliciter nobilior ipsa legali iustitia*: quia sequitur quod intendat ad oliorem finem, ut ex dictis * habes; ac per hoc, quod . Ntamen sit simpliciter nobilior.

*0.

QUAESTIO CENTESIMAVIGESIMAPRIMA

DE DONO PIETATIS

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de dono correspondente iustitiae, scilicet de pietate *. Et circa hoc quaeruntur duo.

Primo: utrum sit donum Spiritus Sancti. Secundo: quid in beatitudinibus et fructibus ei respondeat '.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PIETAS SIT DONUM

111 Sent; dtxt. xxxiv, qu. m, cñn. 3, qu* i.

*ViXComment.
CakGpoM art.

PRIMUM SIC PROCEditur *. Videtur quod

wæË^ælpietas non sit donum. Dona enim a virtutibus differunt, ut supra * habitum est. Sed pietas est quaedam virtus, ut supra ♦ habitum est. Ergo pietas non est donum.

2. Praeterea, dona sunt excellentiora virtutibus? max*me moralibus, ut supra* habitum est. Sed inter partes iustitiae religio est potior pietate. Si ergo aliqua pars iustitiae debeat l* poni donum, videtur quod magis religio deberet esse donum quam pictas.

3. Praeterea, dona manent in patria, et actus donorum, ut supra * habitum est. Sed actus pietatis non potest manere in patria: dicit enim Gregorius, in l Moral, *, quod pietas cordis viscera misericordiae operibus replet; et sic non erit in patria, ubi nulla erit miseria Y. Ergo pietas non est donum.

Sed contra est quod Isaiae xi * ponitur inter dona.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, Spiritus Sancti sunt quaedam habituales animae dispositiones quibus est prompte mobilis a Spiritu Sancto. Inter cetera autem, movet nos Spiritus Sanctus ad hoc quod affectum quondam filialem habeamus ad Deum: secundum illud Rom. vm *: Accepistis Spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. Et quia ad pietatem proprie pertinet officium et cultum patri exhibere *, consequens est quod pictas secundum quam cultum et officium exhibemus Deo ut Patri per instinctum Spiritus Sancti, sit Spiritus Sancti donum.

Ad primum ergo dicendum quod pictas quae exhibet patri carnali officium et cultura, est virtus: sed pietas quae est donum, hoc exhibet Deo ut Patri.

Ad secundum dicendum quod exhibere cultum Deo ut Creatori, quod facit religio, est excellentius quam exhibere cultum patri carnali, quod facit pictas quae est virtus. Sed exhibere cultum Deo ut Patri est adhuc excellentius quam exhibere cultum Deo ut Creatori et Domino. Unde religio est potior pietate virtute: sed pietas secundum quod est donum, est potior religione.

Ad tertium dicendum quod sicut per pietatem quae est virtus exhibet homo officium et cultum non solum patri carnali, sed etiam omnibus sanguine iunctis, secundum quod pertinent ad patrem; ita etiam pictas secundum quod est donum, non solum exhibet cultum et officium Deo, sed omnibus hominibus inquantum pertinent ad Deum. Et propter hoc ad ipsam pertinet honorare sanctos: non contradicere Scripturae, sive intellectae sive non intellectae, sicut Augustinus dicit, in II de Doct. Christ. ♦ Ipsa etiam ex consequenti subvenit in miseria constitutis. Et quamvis iste actus non habeat locum in patria, praecipue post diem iudicii, habebit tamen locum praecipuus actus eius, qui est revereri Deum affectu filiali, quod praecipue tunc erit, secundum illud Sap. v ♦ Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei. Erit etiam mutua honoratio sanctorum ad invicem. Nunc autem, ante diem iudicii, miserentur sancti etiam eorum qui in statu huius miseriae vivunt.

») respondeat. – correspondeat P.

,l) debeat. – debuit ACFGHKL, debuerit BE, debuisset D; pro debere, debeat PDa, debet GLL

y) miseria. – misericordia PL.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DONO PIETATIS RESPONDEAT SECUNDA BEATITUDO,
SCILICET. *BEATI MITES*

Supra, qu. Lxxxm, ah. 9, ad 3; P !P', qu. lxxu. *rt- 3. od 3; III Sent.. di*L uxiv. qu. 1, art. 4. 6; /n *Matth.*, cap. v.

Sd secundum sic proceditur. Videtur quod dono pietatis non respondeat secunda beatitudo, scilicet. *Beati mites* ♦ Pictas enim est donum respondens iustitiae. Ad quam magis pertinet quarta beatitudo, scilicet, *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam*: vel etiam quinta^{a)}, *Beati misericordes*, quia, ut dictum est *, opera misericordiae pertinent il ad pietatem. Non ergo secunda beatitudo pertinet ad donum pietatis.

2. Praeterea, donum pietatis dirigitur dono scientiae, quod adiungitur in connumeratione donorum Isaiae xi *. Ad idem autem se extendunt dirigens et excquens. Cum igitur ad scientiam pertineat tertia beatitudo, scilicet. *Beati qui lugent* ♦ videtur quod non pertineat ad pietatem secunda beatitudo.

3. Praeterea, fructus respondent beatitudinibus C(donis, ut supra * habitum est. Sed inter fructus, bonitas et benignitas magis videntur convenire cum pietate quam mansuetudo, quae pertinet ad mililatem. Ergo secunda beatitudo non respondet dono pietatis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *Senn. Dom. in Monte* ♦ *Pictas congruit mitibus*.

Respondeo dicendum quod in adaptatione beatitudinum ad dona duplex convenientia potest attendi. Una quidem secundum rationem ordinis: quam videtur Augustinus fuisse secutus *. Unde ♦iw. primam beatitudinem attribuit infimo dono, scilicet timori T; secundam autem, scilicet, *Beati mites*, attribuit pietati; et sic de aliis.

Aha convenientia potest attendi secundum propriam rationem doni et bcatitudinis. Et secundum hoc, oporteret adaptare beatitudines donis secundum obiccta et actus. Et ita pietati magis responderet quarta et quinta beatitudo quam secunda. Secunda tamen beatitudo habet aliquam convenientiam cum pietate: inquantum scilicet per mansuetudinem tolluntur impedimenta actuum pietatis.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod secundum proprietatem bcatitudinum et donorum, oportet quod eadem beatitudo respondeat scientiae et pietati. Sed secundum rationem ordinis, diversae bcatitudines eis adaptantur, observata tamen aliquali convenientia, ut supra * dictum est.

Ad tertium dicendum quod bonitas et benignitas m fructibus directe attribui possunt pietati: mansuetudo autem indirecte, inquantum tollit impedimenta actuum pietatis, ut dictum est *. ♦ nx

a) quinta. — beatitudo videlicet addunt Pa.

?) opera miiericordiac pertinent. — opmi miuricordiae pertinet Pa.

y) timori. — timorii Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In quaestione centesimavigcsimaprima nihil dubitandum occurrit. Novitiis tamen declarandum est quod, cum pietatis doni principale obicctum sit Deus ut Pater, et consequenter omnia spectantia ad Deum ut Patrem; actus vero sit habere se ad Deum ut Patrem, colendo ne serviendo eidem, et similiter habere se ad alios et alia ut filios et res Patris: consequens est ut pietati dono magis respondeat sitis iustitiae, quoniam nonnulla iustitia est pa-

tri *cultum officiumque reddere* et ad paterna recte se habere; et similiter respondeat misericordia, respectu pauperum in miseria constitutorum. Et quoniam pictas in intellectu punitur ad illius directionem, ideo caedem beatitudines ad scientiam spectant magis quam luctus. Et per haec clarior est littera. Quae pro tota hac quaestione sufficiant.

×

QUAESTIO CENTESIMA VIGESIMASECUNDA
DE PRAECEPTIS IUSTITIAE

IN SEX ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de praeceptis iustitiae *. Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum praecepta decalogi sint praecepta iustitiae.

Secundo: de primo praecepto decalogi.
Tertio: de secundo.
Quarto: de tertio.
Quinto: de quarto.
Sexto: de aliis sex.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PRAECEPTA DECALOGI SINT PRAECEPTA IUSTITIAE

Supra, qu. lvi, an. i. ad i; Infra, qu. cxl, an. i, id 3; I. K*, qu. c, art. 3, ad 3.

Primum sic proceditur. Videtur quod praecepta decalogi non sint praecepta iustitiae. Intentio enim legislatoris est cires facere virtuosos secundum omnem virtutem, ut dicitur in II Ethic. *: unde et in V Ethic.* dicitur quod lex praecipit de omnibus actibus virtutum omnium. Sed praecepta decalogi sunt prima principia totius divinae legis. Ergo praecepta decalogi non pertinent ad solam iustitiam.
2. Praeterea, ad iustitiam videntur pertinere praecipue praecepta iudicialia, quae contra moralia dividuntur, ut supra * habitum est. Sed praecepta decalogi sunt praecepta moralia, ut ex supra * dictis patet. Ergo praecepta decalogi non sunt praecepta iustitiae.
3. Praeterea, lex praecipue tradit praecepta de actibus iustitiae pertinentibus ad bonum commune: puta de officiis publicis, et aliis huiusmodi. Sed de his non fit mentio in praeceptis decalogi. Ergo videtur quod praecepta decalogi non pertineant proprie ad iustitiam.
4. Praeterea, praecepta decalogi distinguuntur in duas tabulas secundum dilectionem Dei et proximi ♦ quae pertinent ad virtutem cantatis. Ergo praecepta decalogi magis pertinent ad caritatem quam ad iustitiam.
Sed contra est quod iustitia sola videtur esse virtus per quam ordinamur ad alterum. Sed per omnia praecepta decalogi ordinamur ad alterum: ut patet discurrenti per singula *. Ergo omnia praecepta decalogi pertinent ad iustitiam.
Respondeo dicendum quod praecepta decalogi sunt prima praecepta * legis, et quibus statim ratio naturalis assenti! sicut manifestissimis P. Manifestissime autem ratio debiti, quae requiritur

ad praeceptum, apparet in iustitia, quae est ad alterum: quia in his quae spectant T ad seipsum, videtur primo aspectui quod homo sit sui dominus, et quod liceat ei facere quodlibet; sed in his quae sunt ad alterum, manifeste apparet quod homo est alteri obligatus ad reddendum ei quod debet. Et ideo praecepta decalogi oportuit ad iustitiam pertinere. Unde tria prima praecepta sunt de actibus religionis, quae est potissima pars iustitiae; quartum autem praeceptum est de actu J pietatis, quae est pars iustitiae secunda; alia vero sex dantur de actibus iustitiae communiter dictae, quae inter aequales attenditur.
Ad primum ergo dicendum quod lex intendit omnes homines facere virtuosos, sed ordine quodam: ut scilicet prius tradat cis praecepta de his in quibus est manifestior ratio debiti, ut dictum est *.
Ad secundum dicendum quod iudicialia praecepta sunt quaedam determinationes moralium praeceptorum prout ordinantur ad proximum: sicut et caeremonialia sunt quaedam determinationes moralium praeceptorum prout ordinantur ad Deum. Unde neutra praecepta continentur in decalogo. Sunt tamen determinationes praeceptorum decalogi. Et sic ad iustitiam pertinent.
Ad tertium dicendum quod ea quae pertinent ad bonum commune oportet diversimode dispensari secundum hominum diversitatem. Et ideo non fuerunt ponenda inter praecepta decalogi, sed inter praecepta iudicialia.
Ad quartum dicendum quod praecepta decalogi pertinent ad caritatem sicut ad finem: secundum illud I ad Tim. i *: *Finis praecepti caritas est.* Vcn. >
Sed ad iustitiam pertinent inquantum immediate sunt de actibus iustitiae.

• Cf. Aux. Scrm XXXIII, al. Je Dier». XVIII, cap. η.

• Exrki. cap. xx; 6 vqq

3

a praecepta. — principia Pa.
mamfettisiitni». — principii» addunt Pa.

γ) ipectant. — sunt P. — Pro aspectui, aspectu PCxD et a.
di actu. — achbut Pa.

Commentaria Cardinali* Caietani

In articulo primo quaestionis cōtcsimucvigcsimacscundae
1dubium occurrit circa illud, in principio corpori* articuli:
*Praecepta decalogi sunt prima principia 9 legis, quibus
statim ratio naturalis assentit tanquam manifestissimis.*
Videtur namque hoc esse falsum ; atque contra doctrinam
in praecedenti Libro habitum. Nam in qu. c, art. 3, exclusa
sunt .l praeceptis decalogi principia per se nota tam in
moralibus quam in fide, ut ibi patet. Quomodo ergo nunc
dicitur quod sunt prima principia manifestissima?

Ad hoc dicitur quod aliud est loqui de principii* in-
trinsecis legis : et aliud de principiis extrinsecis, quae sunt
velut prima principia in speculabilibus. Nam principia in-
trinseca legi* clauduntur infra latitudinem eorum quae in-
digent editione: quoniam sunt partes legis, quam constat
oportere promulgari. Sunt tamen primo edita, inter omnia
quae in lege continentur: et propterea vocantur *prima et
communia legis principia* . . - Principia vero extrinsecd edi-
tione non egent, sed solo naturali scu infuso lumine in
nobis existence contenta sunt et propterea vocantur, non
prima principia legis, sed *prima principia communia 9* ab-
solute, utpote ante leges existentia.

Et haec sunt per se nota lumine naturali, ut nulli esse
nocendum, et bona esse prosequenda: vel infuso, ut cre-
dere in Deum, diligere Deum, et huiusmodi. Illa vero non
sunt per se nota, sed modica consideratione manifesta. Pro-
pter quod in littera dicitur, non quod intellectus, sed *ratio* ,
naturalis statim eis assentit: quoniam cognitio horum ad
discursum (non disciplinae, sed naturae) spectat. Ita quod

inter principia intrinseca legis et principia prima simpliciter
in moralibus non solum est diffrēntia quoad materiam,
quia principia legis sunt velut principia proprii, principia
vero primo sunt communia: sed etiam quoad modum no-
titiae, quia illa noscuntur discursu naturali tantum, hoc est,
non egente humano doctorc ; ista vero cognoscuntur absque
discursu quocumque, cognitio terminis.

Non contradicunt ergo haec superius dicti*. Quia de
primis principiis legis, hoc est, contentis in lege, et com-
munibus respectu contentorum in lege, et manifestissimis
inter contenta in lege, est hic sermo, Superius autem de
primis principii* moralium simpliciter, et communibus sim-
pliciter, et per se notis, eat sermo.

II. In eodem articulo primo, nota quod ratio debiti re-
quisita ad praeceptum aliter invenitur in praeceptis natu-
ralis et divini iuris, et aliter in praeceptis iuris positivi.
Nam in illis ratio debiti fundat praeceptum; in istis vero
ratio debili ht a praecepto. Praecepta namque illa affir-
mativa ideo lubent aliquid quia debitum est illud fieri, puta
honorare parentes, tempus aliquod divino cultui deputare,
et huiusmodi: et similiter negativa ideo prohibent quia de-
bitum est non fieri illud, puta non furari, non colere plu-
res deos, et huiusmodi. In positivis vero praeceptis patet
quod ideo est debitum aliquid fieri vel omitti quia prae-
ceptum est; quoniam *a principio nihil differt* quod spe-
ctat ad ius positivum, ut dicitur in V *Ethic*, - Praecepti
igitur ratio debiti rationem exigit, diversimode tamen: ut
causam scilicet, vel effectum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM PRIMUM PRAECEPTUM DECALOGI CONVENIENTER TRADATUR

1* IPr, qu. c, art. 6; III Sent., dial, xuni, an. 2, qu* 2.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod
primum praeceptum decalogi inconve-
nienter tradatur. Magis enim homo est
obligatus Deo quam patri carnali: se-
cundum illud *Hcb.* xn ♦ *Quamvis scilicet*
perabimus *Patri spirituum, et vivemus?* Sed prae-
ceptum pietatis, qua honoratur pater, ponitur
affirmative, cum dicitur*: *Honora patrem tuum
et matrem tuam.* Ergo multo magis primum prae-
ceptum religionis, qua honoratur Deus, debuit
proponi affirmative: praesertim cum affirmatio
sit naturaliter prior negatione.

2. Praeterea, primum praeceptum decalogi ad
religionem pertinet, ut dictum est*. Sed religio,
cum sit una virtus, habet unum actum. In primo
autem praecepto prohibentur tres actus: nam
primo dicitur *: *Non habebis deos alienos coram
me;* secundo dicitur*: *Non Jacies tibi sculptile;*
tertio*: *Non adorabis ea, neque coles.* Ergo
inconvenienter traditur primum praeceptum.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *de
ccetn Chordis* *, quod per primum praeceptum
excluditur vitium superstitionis. Sed multae sunt
aliae noxae superstitiones praeter idololatriam,
ut supra * dictum est. Insufficienter ergo prohi-
betur sola idololatria.

In contrarium est auctoritas Scripturae.

Respondeo dicendum quod ad legem pertinet
facere homines bonos. Et ideo oportet praece-
pta legis ordinari secundum ordinem generatio-
nis, quia scilicet homo fit bonus. In ordine au-
tem generationis duo sunt attendenda. Quorum
primus est quod prima pars primo constituitur:
sicut in generatione animalis primo generatur
cor. et in domo primo fit * fundamentum. In
bonitate autem anima prima pars est bonitas
voluntatis, ex qua aliquis homo bene utitur qua-
libet alia bonitate. Bonitas autem voluntatis at-
tenditur ad obiectum suum, quod est finis. Et
ideo in eo qui erat per legem instituendus ad
virtutem, primo oportuit quasi iacere quoddam
fundamentum religionis, per quam homo debite
ordinatur in Deum, qui est ultimus finis huma-
nae voluntatis.

Secundo attendendum est in ordine generatio-
nis quod primo contraria et impedimenta tol-
luntur: sicut agricola primo purgat agrum, et
postea proficit semina, secundum illud Ierem. iv*:
*Novale vobis novale, et nolite serere super spi-
nas* Et ideo circa religionem primo homo erat
instituendus ut impedimenta verae religionis ex-
cluderet. Praecipuum autem impedimentum re-

a) iculf-tUc; tertio» - sculptibile tertta two P; pro rj, nu iodicej
ct a.
ft, - ponitur Pj.

y) hi bonitnte jutrm. - /w bonitate Kpê. îJ lw boml.it* Pa.
0) ipinM. - tt tribulo* axidunt pj.

• V«n. m.

ligionis est quod homo falso deo inhaereat: secundum illud Matth. vi *; *Non potestis servire Deo et mammonae*. Et ideo in primo praecepto legis excluditur cultus falsorum deorum.

• t*

Ad primum ergo dicendum quod etiam circa religionem ponitur unum praeceptum affirmativum, scilicet: *Memento ut diem sabbati sanctifices* *. Sed erunt praemittenda praecepta negativa, quibus impedimenta religionis tollerentur. Quamvis enim affirmatio naturaliter sit prior negatione *, tamen in via generationis negatio, qua removentur impedimema, est prior, ut dictum est *. Et praecipue in rebus divinis, in quibus negationes praeferuntur affirmationibus, propter insufficientiam nostram: ut Dionysius dicit, n cap. *Cael. Hier.*

• in corpora

Ad secundum dicendum quod cultus alienorum

deorum dupliciter apud aliquos observabatur. Quidam enim quasdam creaturas pro diis colebant absque institutione imaginum: unde Varro dixit l quod antiqui Romani diu sine simulacris deos coluerunt ♦ Et hic cultus prohibetur primo, cum dicitur: *Non habebis deos alienos*. – Apud “”. alios autem erat cultus falsorum deorum sub quibusdam imaginibus. Et ideo opportune prohibetur et ipsarum imaginum institutio, cum dicitur: *Non facies tibi sculptile* et imaginum ipsarum cultus, cum dicitur: *Non coles ea*, etc.

Ad tertium dicendum quod omnes aliae superstitiones procedunt ex aliquo pacto cum daemonibus inito tacito vel expresse. Et ideo omnes intelliguntur prohiberi in hoc quod dicitur: *Non habebis deos alienos*.

•Jui

i) dixit. – dicit PCLa.

ζ) sculptile. – sculptibile P.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SECUNDUM PRAECEPTUM DECALOGI CONVENIENTER TRADATUR

1* II–, qu, c, nrt. 5, ad 3; irt. 6; III Sent.. di»L imn, art. a, qu* 3.

3

• Interim.
.. Ver.. 7. – Cl.
Glomra Ordia.
Dcut. cap. v,
ter*. 11.

• Vera. n.
.. Gtot*. Inter-
liti.

p

Sed tertium sic proceditur. Videtur quod secundum praeceptum decalogi non convenienter a tradatur. Hoc enim praeceptum, *Non assumes nomen Dei tui in vanum*, sic exponitur in Glossa ♦ *Exod. xx ***: idest. *Non existimes creaturam esse Filium Dei*, per quod prohibetur error contra fidem. Et *Deut. v ** exponitur *Non assumes nomen Dei tui in vanum: scilicet, nomen Dei ligno et 3 lapidi attribuendo*, per quod prohibetur falsa confessio, quae est actus infidelitatis, sicut et error. Infidelitas autem T est prior superstitione: sicut et fides religione. Ergo hoc praeceptum debuit praemitti primo, in quo prohibetur superstitio.

• **«r». tj.

2. Praeterea, nomen Dei ad multa assumitur: sicut ad laudandum, ad miracula faciendum, et universaliter ad omnia quae dicuntur vel fiunt a nobis, secundum illud *Coloss. m **: *Omne quodcumque facitis in verbo vel opere, in nomine Dominifacite*. Ergo praeceptum quo prohibetur nomen Dei assumi in vanum, videtur universalius esse quam praeceptum quo prohibetur superstitio. Et ita debuit ei praemitti.

* Vcn. 7.

0

3. Praeterea, *Exod. xx ♦* exponitur ** illud praeceptum \ *Non assumes nomen Dei tui in vanum: iurando scilicet pro nihilo*. Unde videtur per hoc prohiberi vana iuratio, quae scilicet est sine iudicio. Sed multo gravior est falsa iuratio, quae est sine veritate; et iniusta iuratio, quae est sine iustitia. Ergo magis debuerunt illa prohiberi per hoc praeceptum.

4. Praeterea, multo gravius peccatum est blasphemia, vel quidquid fiat verbo vel facto in con-

tumeliam Dei, quam periurium. Ergo blasphemia et alia huiusmodi magis debuerunt per hoc praeceptum prohiberi.

5. Praeterea, multa sunt Dei nomina. Ergo non debuit indeterminate dici: *Non assumes nomen Dei tui in vanum*.

Sed in contrarium est Scripturae auctoritas.

Respondeo dicendum quod oportet prius impedimenta verae religionis excludere in eo qui instituitur ad virtutem, quam eum in vera religione fundare. Opponitur autem verae religioni aliquid dupliciter. Uno modo, per excessum, quando ‘ scilicet id quod est religionis alteri indebite exhibetur: quod pertinet ad superstitionem. Alio modo, quasi per defectum reverentiae, cum scilicet Deus contemnitur: quod pertinet ad vitium irreligiositatis *, ut supra ♦ habitum est. Superstitio autem impedit rēligionem quantum ad hoc, ne suscipiatur Deus ad colendum. Ille autem cuius animus implicatus est indebito cultui ”, non potest simul debitum Dei cultum suscipere: secundum illud Isaiac xxvm ♦ *Angustatum est stratum, ut alter decadat*, scilicet Deus verus vel falsus a corde hominis, *et pallium breve utrumque operire non potest*. Per irreligiositatem autem impeditur religio quantum ad hoc, ne Deus, postquam susceptus est, honoretur. Prius autem est Deum suscipere ad colendum quam cum susceptum honorare. Et ideo praemittitur praeceptum quo prohibetur superstitio secundo praecepto, quo prohibetur periurium, ad irreligiositatem perti-

•Bd

“Vl

· Qo. t sero. Ia.

n

a) non convenienter. – non inconvenienter BEFPa, inconvenienter GHKI.pC; pro tradatur, traditur BEFI.pC.

r) et. – vel PLa.

y) Infidelitas autem. – Actus autem infidelitatis Pa.

z) praeceptum. – verbum PpC cl a.

t' quando. – quasi BDEF, quia GIIIL.

ζ) irreligiositatis. – religiositatis BEFIpK. irreligionis ed. a.

r4) indebito cultui. – alicui cultui indebito Pa.

6) Angustatum.– Coangustatum PDa: pro stratum, rafwwi BFFK pAC, statum G, tantum ln enim stratum H; alias ratum ni*rqo G; pro ut, ita ut PD.

« nes sunt mysticae. Litteralis l autem expositio est
•Cwkteicriis. quae habetur *Deu!*, v *: *Noti assumes nomen Dei
tui in vanum : scilicet iurando pro re quae non est.*
Ad secundum dicendum quod non prohibetur
quaelibet assumptio divini nominis per hoc prae-
ceptum . sed proprie illa qua sumiturx divinum
nomen ad confirmationem humani verbi per mo-
dum iuramenti: quia ista assumptio divini no-
minis est frequentior apud homines. Potest ta-
men ex consequenti intelligi ut * per hoc prohi-
beatur omnis inordinata divini nominis assumptio.
•Jtffrl. Et secundum hoc procedunt illae expositiones
de quibus supra * dictum est.
Ad tertium dicendum quod *pro nihilo iurare*
dicitur ille qui iurat pro eo quod non est, quod
pertinet ad falsam iurationcm, quae principaliter
'Q» кпп, art. periurium nominatur, ut supra ♦ dictum est.
Quando enim aliquis falsum iurat, tunc iuratio
est vana secundum seipsam: quia non habet fir-
mamentum veritatis. Quando autem aliquis iurat

sine iudicio cx aliqua levitate, si verum iurat,
non est ibi μ vanitas cx parte ipsius iuramenti,
sed solum ex parte iurantis.
An quartum dicendum quod sicut ci qui in-
struitur in aliqua scientia primo proponuntur
quaedam communia documenta, ita etiam lex,
quae instituit hominem ad virtutem, in praece-
ptis decalogi, quae sunt prima, ca proposuit, vel
prohibendo vel mandando, quae communius in
cursu humanae vitae solent accidere. Et ideo
inter praecepta decalogi prohibetur periurium,
quod irequentius accidit quam blasphctnia, in
quam homo rarius prolñbitur.
Ad quintum dicendum quod nominibus Dei de-
betur reverentia ex parte rei significatae, quae
est una: non autem ratione vocum significan-
tium, quae sunt multae. Et ideo singulariter di-
xit: *Non assumes nomen Dei tui m vanum:* quia
non diilert per quodeumque nomen Dei periur-
ium committatur.

i) Litteralii. — Ubcralii BEF.
«) sumitur. — Assumitur PHa.

λ) ut. — quoJ Pd.
ibi. — Oro. Pîrf.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONVENIENTER TERTIUM PRAECEPTUM DECALOGI TRADATUR

l' II** , qu. c, irt. 5, ad 2; III Sent, dial, xxrm, an. 5; D.* Dec. IYacc., cap. Jt /// accept.; h Itaiam, cap. un;
Ad Coton., cap. u, Ica. tv.

IBI>
A/E*. S D quartum sic proceditur. Videtur quod
inconvenienter tertium praeceptum de-
calogi tradatur, scilicet de sanctificatione
sabbati*. Hoc enim praeceptum, spiri-
tualiter intellectum, est generale: dicit enim Am-
brosius*. super illud Luc. χιι **. *Archisynagogus
indignans quia sabbato curasse! : Lex, inquit, in
l sabbato non A hominem curare, sed servilia opera
facere, idest peccatis gravari, prohibet.* Secundum
autem litteralem sensum, est praeceptum caer-
moniale: dicitur enim *Exod. xxxi ♦ Videte ut
sabbatum meum custodiatis: quia signum est in-
ter me et vos in generationibus vestris.* Praecepta
autem decalogi et sunt praecepta spiritualia, et
? sunt moralia >. Inconvenienter ergo ponitur inter
praecepta decalogi.
2. Praeterea, caeremonialia legis praecepta
continent sacra, sacrificia, sacramenta et obser-
M u><.gxa, vantias, ut supra * habitum est. Ad sacra autem
pertinebant non solum sacri dies, sed etiam sacra
loca et sacra vasa et alia huiusmodi. Similiter
etiam erant nulli sacri dies praeter sabbatum. In-
T conveniens igitur estŷ quod, praetermissis omni-
bus aliis caeremonialibus. de sola observantia
sabbati fit mentio.
3. Praeterea, quicumque transgreditur prae-
ceptum decalogi, peccat. Sed in veteri lege aliqui

transgredientes observantiam sabbati non pec-
cabant: sicut circumcidentes pueros octava dic,
et sacerdotes in templo sabbatis operantes. Et
Elias, cum *quadraginta diebus pervenisset ad mon-
tem Dei Horeb* * consequens est quod in sabbato
itincravcrit \ Similiter etiam sacerdotes, dum cir-
* cumferrent septem diebus arcam Domini, ut legi-
tur losue vi ♦ intelliguntur eam dic sabbati ‘ cir-
·vσ>. u. cumtulissc. Dicitur etiam Luc.xm *: *Nonne unus-*
·vm. * *quisque vestrum solvit : bovem suum aut asinum*
C *et ducit adaquare?* Ergo inconvenienter ponitur
inter praecepta decalogi.
4. Praeterea , praecepta decalogi sunt etiam
in nova lege observanda. Sed in nova lege non
servatur hoc praeceptum, nec quantum ad diem
sabbati, nec quantum ad diem Dominicam, in
qua et cibi coquuntur, et itinerantur et piscantur
homines, et alia nulla huiusmodi faciunt. Ergo
inconvenienter traditur praeceptum de observan-
tia η sabbati.
Sed in contrarium * est Scripturae auctoritas.
Respondeo dicendum quod, remotis impedi-
mentis verae religionis per primum et secundum
praeceptum decalogi, ut supra * dictum est, con-
sequens fuit ut tertium praeceptum poneretur,
per quod homines in vera religione fundarentur.
Ad religionem autem pertinet cultum Deo exhi-

n
0

a) non. — tubft Addit P.
moralia. — praecepta moralia PKa.
γ) est. — Om. AUEFpK, ridetur CG«K. — Pro Jit, jiat P.
oi itincravcrit. — itincravit PADGH.

<) die labbati. — labbata P.
ζ) solvit. — tolvct ABCEFHILpK; pro ducit, ducet <H.
ι,) obtenantia. — observatione Pe.
9) in contrarium. — cantra PDj.

here. Sicut nutem in Scriptura divina traduntur nobis ' sub aliquibus corporalium rerum similitudinibus, ita cultus exterior Deo exhibetur · per aliquod sensibile signum. Et quia ad interiorem cultum, qui consistit in oratione et devotione, magis inducitur homo ex interiori Spiritus Sancti instinctu, praeceptum legis dandum fuit de exteriori cultu secundum aliquod sensibile signum. El quia praecepta decalogi sunt quasi quaedam prima et communia legis principia, ideo in tertio praecepto decalogi praecipitur exterior Dei cultus sub signo communis beneficii quod pertinet ad omnes *, scilicet ad repraesentandum opus creationis mundi, a quo requievisse dicitur Deus septimo die *: in cuius signum, dies septima mandatur *sanctificanda*. idest deputanda ad vacandum Deo. Et ideo *Exod.* xx, praemisso μ praecepto de sanctificatione sabbati, assignatur ratio *: quia *sex diebus fecit Deus caelum et terram, et in die septimo requievit*.

Ad primum ergo dicendum quod praeceptum de sanctificatione sabbati, litteraliter intellectum, est partim morale, partim caeremoniale. Morale quidem, quantum ad hoc quod homo deputet aliquod tempus vitae suae ad vacandum divinis. Inest enim homini naturalis inclinatio ad hoc quod cuilibet rei necessariae deputetur aliquod tempus: sicut corporali refectiōi, somno et aliis huiusmodi. Unde etiam spiritali refectiōi, qua mens hominis in Deo reficitur, secundum dictamen rationis naturalis aliquod tempus deputat homo. Et sic habere aliquod tempus deputatum ad vacandum divinis, cadit sub praecepto morali. – Sed inquantum in hoc praecepto determinatur speciale tempus in signum creationis mundi, sic est praeceptum caeremoniale. Similiter etiam caeremoniale est secundum allegoricam significationcm, prout fuit figura * quietis Christi in sepulcro, quae fuit septima die. Et similiter secundum moralem significationem, prout significat cessationem ab omni actu peccati et quietem mentis in Deo: ct secundum hoc quodammodo est praeceptum generale. Similiter etiam caeremoniale est secundum significationem anagogicam, prout scilicet praefigurat quietem fruitionis Dei quae erit in patria. ·

Unde praeceptum de sanctificatione sabbati ponitur inter praecepta decalogi inquantum est praeceptum morale: non inquantum est caeremoniale.

Ad secundum dicendum quod aliae caeremoniae legis sunt signa aliquorum particularium effectuum Dei. Sed observatio sabbati est signum generalis beneficii, scilicet productionis universae creaturae. Et ideo convenientius poni debuit inter generalia praecepta decalogi quam aliquod aliud caeremoniale legis.

Ad tertium dicendum quod in observantia sab-

bati duo sunt consideranda. Quorum unum est sicut finis: et hoc est ut homo vacet rebus divinis. Quod significatur in hoc quod dicit: *Memento ut diem sabbati sanctifices*: illa enim sanctificari dicuntur in lege quae divino cultui applicantur. – Aliud autem est cessatio operum: quae significatur cum subditur *: *Septimo die Domini Dei tui, non facies omne opus*. Sed dc quo opere intclligatur, apparet per id quod exponitur *Levit*, xxni *: *Omne opus servile non facietis in eo*. · v «m»·

Opus autem servile dicitur a *servitute*. Est autem triplex servitus. Una quidem qua homo servit peccato: secundum illud*: *Qui facit peccatum, servus est peccati*. Et secundum hoc, omne opus peccati dicitur servile. – Alia vero servitus est qua homo servit homini. Est autem homo alienus servus non secundum mentem, sed secundum corpus, ut supra* habitum est. Et ideo opera servilia, secundum hoc, dicuntur opera corporalia in quibus unus homo alteri servit. – Tertia autem est servitus Dei. Et secundum hoc, opus servile posset dici opus latriae, quod pertinet ad Dei servitium.

Si autem sic intclligatur opus servile, non prohibetur in die sabbati. Quia hoc esset contrarium fini observationis sabbati: homo enim ad hoc ab aliis operibus abstinet in die sabbati, ut vacet operibus ad Dei servitutem pertinentibus. Et inde est quod, sicut dicitur loan, vu *, *circumcisionem accipit homo in sabbato, ut non solvatur lex Moysi*. Inde etiam est quod, sicut dicitur Matth. xn*. *sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violent, idest, corporaliter in sabbato operantur, et sine crimine sunt*. El sic etiam sacerdotes in sabbato circumferentes arcam non transgrediebantur praeceptum dc observantia sabbati L Et similiter etiam nullius spiritalis actus exercitium est contra observantiam sabbati, puta si quis doceat verbo vel scripto: unde *Num.* xxvm *, dicit Glossa** quod *„v^ fabri et huiusmodi artifices otiantur in die sabbati. Lector autem divinae lepis vel doctor ab opere suo non desinit, nec tamen contaminatur sabbatum. sicut « sacerdotes in templo sabbatum violent, et sine crimine sunt »*.

Sed aha opera servilia, quae dicuntur servilia primo vel secundo modo, conlrariantur observantiae sabbati, inquantum impediunt applicationem hominis ad divina. Et quia impeditur magis homo a rebus divinis per opus peccati quam per opus licitum, quamvis sit corporale; ideo magis contra hoc praeceptum agit qui peccat in die festo quam qui aliquod ° corporale opus licitum facit *. Unde Augustinus dicit, in libro *de Decem Chordis* *: *Melius faceret ludaeus in apro ieni suo aliquid utile quam * in theatro seditiosus existeret. Et melius feminae eorum die sabbati lanam facerent quam tota die in neomeniis suis*

t) traduntur nobis. – traduntur nobis spiritualia I. traditur nubit cultus interior Ptf, (sicut autem quae in divina Scriptura) traduntur nobis D.
x) exhibetur. – debetur E»x
λ) ornuci, – humines P»i.
j*) praemisso. – dicitur praemisso ABEFHIKLpCG.

»l Jigura. – signum Pix
[} observantia sabbati.– sabbati observatione P»x – om. PL»x
9) aliquod. – aliud PLcr.
x) 414.lm. – qui cd. a. quam si P; pro seditiosus· seditiosim BE
FpA ct a; pro quam «licto loco, quam quod Po.

impudice saltarent, – Non autem ? qui peccat venialiter in sabbato contra hoc praeceptum facit: quin peccatum veniale non excludit sanctitatem.

Opera etiam * corporalia ad spiritualem Dei cultum non pertinentia intantum servilia dicuntur inquantum proprie perlinent ad servientes: inquantum vero sunt communia et servis et liberis, servilia non dicuntur. Quilibet autem, tam servus quam liber, tenetur in necessariis providere non lanium sibi, sed etiam proximo: praecipue quidem in his quae ad salutem corporis perlinent. secundum illud *Prov.* xxtv ♦ *Erue eos qui ducuntur ad mortem*; secundario autem etiam in damno rerum vitando, secundum illud *Deut.* xxii *: *Xon videbis bovem aut ovem fratris tui errantem et praeteribis: sed reduces fratri tuo*, El ideo opus corporale pertinens ad conservandam salutem proprii corporis non violat sabbatum: non enim est contra observantiam sabbati quod aliquis comedat, et alia huiusmodi faciat quibus salus corporis conservatur. El propter hoc Machabaei non polluerunt v sabbatum pugnantes ad sui defensionem die sabbati, ut legitur I *Machab.* n *. Similiter etiam nec Elias fugiens a facie lezabel in die sabbati. El propter hoc etiam Dominus, *Matth.* xn *, excusat discipulos suos, qui colligebant spicas in die sabbati propter ne-

cessitatem quam patiebantur. – Similiter etiam opus corporale quod ordinatur ad salutem corporalem alterius, non est contra observantiam sabbati. Unde Dominus., Ioan. vit*: *Mihi indi- gnannni quia totum hominem salvumfeci in sabbato?* – Similiter etiam opus corporale quod ordinatur ad imminens damnum rei exterioris vitandum, non violat sabbatum. Unde Dominus dicit. *Matth.* xu *: *Quis erit ex vobis homo qui habet unam ovem. et ceciderit x sabbato in fo- veam. nonne tenebit el levabit eam?*

An quartum dicendum quod observatio* diei Dominicae in nova lege succedit observantiae sabbati non ex vi praecepti legis, sed ex constitutione Ecclesiae et consuetudine populi Christiani. Nec etiam * huiusmodi observatio est figuralis, sicut fuit observatio sabbati in veteri lege. Et ideo non est ita arcta prohibitio operandi in die Dominica sicut in die sabbati. sed quaedam opera conceduntur in die Dominica quae in die sabbati prohibebantur: sicut decoctio ciborum et alia huiusmodi. Et etiam in quibusdam operibus prohibitis facilius propter necessitatem dispensatur in nova quam in veteri lege: quia figura pertinet ad protestationem veritatis, quam nec in modico praeterire oportet: opera autem secundum se considerata immutari possunt pro loco et tempore.

p) autem. – otfm PABCDLFHIKI-J.
o) etiam. – enim PABCDI.FlKL a.
t) bovem*. lui, – ovem aut (et O) àowwi /rj/r.-j tui >a, fratris tui aut ovem P; pro aut, et ceteri.
@) palluerunt. – posuerunt AttFLpCEK.

y) Dominui. – Deui ABΓ, Domiaut dica Q4G Jialur PDLl
./.) ceciderit. – si ceciderit PA
4) observatio. – observantia PDa.
etiam. – enim PABCEFLtf.

Commentaria Caixlinalis Caietani

In articulo quarto, omissis secundo et tertio, nota diligentissime quod praeceptum de sanctificatione sabbati, ad litteram, non est de interiori, sed de exteriori Dei cultu datum. Colebatur siquidem Deus sabbato in ipsa extenore quiete ab operibus senilibus: quia quiescebant ad repraesentandam divinam quietem a creatione mundi. In nova vero lege exterior cultus est dicere vel audire missam quies autem α servilibus operibus est ad removenda exteriora impedimenta quietis mentis in Deo.

Unde ex duobus capitibus excluditur phantasia dicentium quod homo tenetur in die festo contritionem habere de peccatis quae habet. Primo, ex hoc quod contritio est actus interior: praeceptum autem decalogi est de cultu exteriori. – Secundo, quia contritio est actus poenitentiae virtutis: praeceptum autem de sanctificatione festorum est de actu religionis. – Et confirmatur. Quia si, pro *quia*, actus interior religionis, puta devotio et oratio, non continetur sub hoc praecepto, ut in littera dicitur; multo minus continentur sub eodem praecepto interiores ictus aliarum virtutum, de quorum numero est contritio.

A veritate ergo longe errant dicentes sub praecepto teneri hominem in die festo de dolendum de peccatis quae habet, aut ad orandum, aut ad quietem mentis in Deo. Et minus perspexerunt litterae huius doctrinam dicentes quod secundum omnes tenetur quis sub praecepto ad quietem mentis in Deo in festo. Einis enim praecepti non est sub praecepto: quoniam aliud est de quo datur praeceptum; et aliud ad quod intendit lex per praeceptum hominem ducere; ut in qu. c, art 9 *» Auctor dixit, in Libro praecedenti.

II. In eodem articulo, in responsione unde tertium, dubium occurrit circa illa verba: *Magis contra hoc praeceptum agit qui peccat in die festo quam qui aliud cor-*

porale opus licitum facit. Nam videtur sententia haec falsa esse, ex eo quod sequeretur quod circumstantia diei testi variaret speciem peccati commissi in festo: quod nulla ratione probatur. – Et tenet scquitur. Quia tunc fornicatio commissa in die festo esset contra virtutem religionis, cuius actus cadit sub hoc praecepto: et non solum esset species luxuriae.

Ad hoc dicitur quod cum duo in hoc praecepto concurrant. scilicet finis et id quod est ad finem ; et finis sit duplex, intrinsecus et extrinsecus; cultus enim interior est finis extrinsecus, cultus exterior, puta audire missam, est finis intrinsecus, cessare ab operibus servilibus est id quod est ad finem; et finem extrinsecum, cultum videlicet interiorem, constet non cadere sub praecepto, ut in littera dicitur, sed solum exteriorem cultum et cessationem in senilibus operibus: consequens est ut id solum cadat sub hoc praecepto, ad litteram, quod contrariatur directe exteriori cultui. Hoc autem est opus servile. Clare autem liquet quod sicut sanctitati sacerdoti» non contrariatur quodlibet peccatum, sed solum illud quod contrarium est ei id quod Modificatus est, pura si percutiat seipsum aut abutatur sacerdotio et huiusmodi; ita sanctitati temporis depurati ad exteriorem cultum non contrariatur quodlibet peccatum, sed illud tantum quod cultum illuni adimit vult violat. Non prohibetur ergo quodlibet peccatum per hoc praeceptum, inquantum praecipit divinum cultum sed solum illud irreligiositatis seu sacrilegii peccatum quod divino cultui tunc debito contrariatur. Sicut universaliter cum actus alicuius virtutis praecipitur, non prohibetur per hoc omne peccatum, sed solum contrarium ei quod praecipitur: ut patet in praeceptis temperantiae, fortitudinis, mansuetudinis et huiusmodi.

Opus autem servile, ad litteram, non est peccatum.

Turn quiu non proprie, sed metaphorice senile opus dicitur de peccato: sicut esse *servum peccati* metaphorice dicitur de faciente peccatum. Nam nullus est servus sui ipsius: sed sicut iustitia metaphorice in homine dicitur respectu sui ratione diversarum partium hominis, puta rationis et sensualitatis, ita servitus et alia huiusmodi. Sensus nutem metaphoricus, ubi invenitur sensus proprius consonus litterae sine metaphora, non pertinet ad sensum litteralem; alioquin sensus metaphoricus semper esset litteralis. Sic autem est in proposito. Quia opera senilia, ut litteram, secundum propriam rationem, sunt illa in quibus seni distinguuntur a liberis, ad quae scilicet servos deputatos habemus: qualia sunt opera mechanicarum artium distinctarum contra artes liberales. – Tum quiu Auctor in III *Sent.*, dist. xxxvn, art. 5 *, expresse dicit quod *opera servilia mystice dicuntur peccata*. Et hic, in responsione ad primum, respondendo ad eandem Ambrosii auctoritatem, quod lex prohibet hominem in sabbato gravari peccatis, dicit quod cessare a peccato pertinet ad sensum mysticum moralem huius praecepti. – Unde quod in quodam de hac re scripsi Quolibeto, firmioribus rationibus apparet hic confirmari.

Ad obicctionem autem in oppositum dicitur dupliciter. Primo, quod Auctor loquitur de hoc praecepto spiritualiter intellecto. – Vel, et melius, dicitur quod loquitur de hoc praecepto quantum ad suum finem, qui non est in praecepto: ut patet ex eius ratione, quia scilicet mugis impediunt peccata applicationem hominis ad divina quam corporalia opera licita.

Cum autem audis, et legis in littera interiorem cultum devotionis et orationis non iuberi hoc praecepto, intellige de cultu interiori secundum se: talis enim hic non iubetur, sed est finis praecepti. Cum quo tamen stat quod cultus interior ut ratio seu conditio cultus exterioris, sit in praecepto. Tenetur enim audiens missam in Dominica interiorem et exteriorem hominem cultui missae exhibere, sicut sacerdos tenetur ad attente solvendum horas canonicas: hoc est. ut ex proposito, seu odvertenter, non notabiliter mentem avertat.

III. In eodem articulo, in responsione ad tertium, dubium occurrit circa illum comparativam, videlicet. *Magis agit contra hoc praeceptum qui peccat quam qui opus corporale alias licitum facit: quia peccatum magis impedit quam corporale opus*. Videtur hoc esse falsum. Quia exercens in festo dicit opus corporale alias licitum, puta fodicas terram vel aedificans domum, magis impedit finem huius praecepti: quia impedit et ex genere operis, quia facit opus servile; et ex deformitate peccati, quia peccat mortaliter. Qui autem committit aliquod peccatum mortale absque exercitio mechanico, solum praestat impedimentum fini praecepti huius ex parte peccati. Male ergo dicitur quod magis facit contra hoc praeceptum qui peccat quam qui laborat.

Ad hoc dicitur quod cum comparatio omnis sit inter distincta, et non inter idem et scipsum, non est in hac comparatione sumendum ex una parte peccatum, et ex alia peccatum et opus mechanicum: quoniam hoc esset comparare peccatum sibi ipsi coniuncto cum alio. Sed ex una parte sumitur peccatum mortale: et ex alia opus mechanicum secundum suum genus. Haec enim duo communicant in hoc quod utrumque est contra finem praecepti huius: quia utrumque impedit quietem mentis in Deo. Et ideo utrumque est contra hoc praeceptum quoad finem, non quia prohibitum: sed contra, ideo prohibitum quia impeditivum finis. Sed quia actus peccati mortalis ex suo genere plus contrariatur quieti mentis in Deo quam actus exercitationis mechanicae, ideo magis agit contra hoc praeceptum, quoad finem eius, qui peccat mortaliter quam qui corporale opus exercet.

Ad obicctionem ergo in oppositum dicitur quod male sumit extrema comparationis. Quoniam hic comparantur bacc duo genera impedimentorum finis praecepti huius, ut patet ex ratione quae in littera redditur, scilicet ex ratione peccati et ex ratione corporalis operis: et non comparatur peccatum commissum in festo et peccatum trnn-

gressionis festi in opere servili, ut argumentum assumit. Contingit namque peccatum commissum in festo esse gravius. puta blasphemiam vel odium Dei: contingit et esse levius ex suo genere, puta gulam. Transgressio namque festi opponitur religioni, quae est inter praecipuas virtutes: ac per hoc. inter gravia computatur peccata ex suo genere. Unde et poena mortis primus violator affectus est, *Levit.* xxiv ♦.

IV. In eodem articulo quarto ", collige opera corporalia licita in festo quae in littera ponuntur. Et invenies *primo* *, * »;f' opera corporalia ad cultum Dei pertinentia: exemplo gestantium arcam Domini, et *violantium sabbatum sine crimine*.

Secundo*, corporale exercitium cuiuscumque spiritualis •Cteuw.t. netus: exemplo docturis verbo vel scripto.

Tertio ., actus corporales necessarios ad salutem corporu proprii: exemplo Eliae, .Machabacorum, et discipulorum Christi.

Quarto ., actus necessarios ad salutem corporis pro- ' Ci. xb.dL ximi: exemplo Christi, qui *totum hominem curavit in sabbato*.

Quinto ., actus corporales opportunos ad imminens • a. aid. . (damnum exterioris rei vitandum: exemplo levantium in sabbato ovem quae cecidit. u»

Sexto*, coquere cibos, itinerare et huiusmodi: ex con- • Ci. DIS. V». . . suetudine populi Christiani.

Septimo ♦, piscari: ex indulgentia Ecclesiae quandoque • CJ. m– dispensantis.

Ratio primi est quia praeceptum de sabbato non contrariatur actui religionis. – Ratio secundi est quia actus spirituales sunt liciti in festo. – Ratio lenii et quarti et quinti est quia actus tales non sunt seniles, sed communes liberis et senis, quoniam quilibet debet illos exercere. – Ratio sexti et septimi est quia non est ita arcta observatio festorum in lege gratiae sicut erat in lege scripta.

V. Et quoniam ambiguitates circa observationes seu violationes festorum communes ac frequentes sunt, ideo latius singula discutienda sunt *. Ante omnia autem, scire oportet quod, ultra praeceptum de cessatione ab omni opere senili, ex veteri lege acceptum et ab Ecclesia renovatum. ut patet in cap. *Licet*, Extra, *de Feriis*; invenimus Ecclesiam multa alia opera in festis inhibere, ut patet ibidem in cap. *Omnes*, et in cap. *Conquestus*. Nam ibi quinque prohibentur scilicet mercatum, placitum, iudicium mortis vel poenae, et iuramentum *nisi pro pace vel alia necessitate*: et iudicialis strepitus intantum quiescere iubetur ut annullctur tam processus habitus quam sententia promulgata in festo, etiam de consensu panium, *nisi necessitas urgeat aut pietas suadeat*. Cum igitur praeceptum de observatione testorum, quantum ad temporis et operum determinationem, sit non de iure divino (quia sic erat cacremonialc, et cessavit), sed *ex Ecclesiae constitutione et consuetudine* .: posset enim Ecclesia aliter tempus festivum decernere, puta quod usque ad meridiem tantum esset festum; et similiter quantum ad opera, tam positiva, puta mutare praeceptum de auditione missae, quam negativa, puta concedere aliqua talia opera quae nunc sunt prohibita: – et licet quoad opera nulla appareat necessaria mutatio, quoad tempus tamen, nullis videtur quod oporteret festum esse solum mane: et hoc propter communiter accidentia, quia post prandium in festis communiter committuntur infinita peccata, quae aliis diebus non fiunt, nec fierent si liceret laborare: – quia, inquam, praeceptum hoc huiusmodi est, consequens est ut duo genera operum inveniamus in festo prohibita, scilicet opera servilia; et quaedam non servilia, quae enumeravimus ex textu Decretalium.

VI. Verum quia in duobus operibus non servilibus, scilicet iuramento et iudiciali processu seu sententia, exceptio fit casuum necessitatis et pietatis; ideo statim dubium consurgit, an similis rxeptio intelligenda sit in ceteris prohibitis, tam servilibus quam non servilibus. Et est hoc quaerere, an propter necessitatem vel pietatem licitum sit in festis facere quodeumque oportuerit vel expedierit facere.

Et est ratio dubii, tum quia exceptio in numeratione

• Qq' j,

• ikdac.

* *. ♦ W ren. p KH

• I

m

• Ci. esa. ttu.

• Re»p. «1 4.

f,t*rPres *» Aua v**· et forte non, nisi alicubi, sine scandalo toleratur huiusmodi labores lien* in obsequium pauper-
cularum ecclesiarum.

Ad primam ergo obiectionern in oppositum dicitur quod alia est ratio de his quae sunt in primo et in secundo ordine, et alia de his nunc sunt in tertio, Quia illa per te pertinent ad Dei servitutem, cum sint aut pars cultus divini, aut praeparationes ad illum ista vero extranea, ac per accidens ordinantur ad Dei servitium.

Ad secundam vero dicitur quod ud hoc praeceptum spectat occupari in operibus quae per se spectant ud Dei servitutem non autem in operibus extraneis, quae per accidens ordinantur ad Dei servitium, qualia sunt opera tertii ordinis.

X In secundo casu *, dc corporali exercitio spiritualis actus, duo occurrunt dubia. Alterum de ipsa universali regula, videlicet: *Nullius spiritualis actus exercitium est contra observantiam sabbati.* – Alterum dc exemplo, videlicet: *docere verbo vel scripto.*

Dubitatur namque de veritate illius regulae. Nam si *spirituale* dicitur α Spiritu Sancto, eo modo quo dicuntur spiritualia sacramenta et sacra doctrina, sic sequeretur quod docere philosophiam non esset licitum in festo: quod falsum est. – Si vero spirituale sumitur a mente nostra, eo modo quo virtutes omnes et opera intellectus dicuntur res et actus spirituales, sic sequeretur quod omnia opera artium essent licita in die lesto: quia ars est virtus intellectualis, ut Patcl ‘n *Ethic.* * Ac per hoc, liepret in festis texere seu fabricare, et huiusmodi. – Sequeretur etiam quod licitum esset diebus festis advocatis patrocinari in causis iustis: cum actus iste sit scientiae usus.

Dubitatur quoque dc actu scribendi ·, an cx suo genere sit opus servile. Et est ratio dubii quia invenitur licitus quandoque in festo, puta docendo: et dicitur quandoque in festo illicitus, puta transcribendo libros. Si enim esset cx suo genere opus senile, semper esset servile: et similiter si esset opus liberum, semper esset liberum.

XI. Ad primum horum dicitur quod spiritualis actus sive a spiritu mentis nostrae, sive a Spiritu gratiae sumatur, non refert in proposito, nisi secundum magis et minus. Quia scilicet spirituales actus penes Spiritum gratiae non solum liciti sunt, sed quasi praecepti sunt in festis: ut orare, praedicare, laudare Deum, docere sacram Scripturam, ministrare sacramenta, visitare ecclesias et clericos more religioso absque strepitu iudiciali. et alia huiusmodi, quae in art. 3 quaestionis centesimae superius habes, ubi de actibus spiritualibus quaestio vertitur. Actus vero spirituales penes spiritum mentis nostrae liciti quidem, sed non mandati sunt in festo.

Sed a quocumque spiritu actus dicantur spirituales, oportet considerare quod in proposito dicuntur spirituales non solum a principio, sed etiam α termino: ita quod illi dicuntur spirituales qui per se terminantur nd spirituale, ha quod si actio a spirituali principio proveniat per corporale ministerium, oportet, ad hoc quod sit spiritualis, quod per se ordinetur ad spiritualem passionem inferendam: ut actio doctrinae ordinatur ud inferendum disciplinam, quae est spirituale opus; et similiter laus Dei terminatur ad excitationem spiritualem mentis et Dei gloriam; et sic de aliis. Actiones vero nunc ad corporalem inferendam passionem per se ordinantur, non computantur inter spirituales, quamvis α spirituali sint principio: ut patet de artibus quae per se ordinantur ad perfectionem corporalium operum. ut fabrilis ad gladium, vasa, dumos, etc., constituendum.

Unde patet solutio primae obiectionis.

Ad secundam autem dicitur quod sicut licitum est docere philosophiam et ceteras disciplinas, ita licitum est advocatis praestare patrocinium. Ordinatur enim patrocinium advocati ad notitiam et persuasionem veritatis causae: consistit autem nosse et persuaderi esse spiritualia.

Et cx his putet quod in festo licitum est civibus ud consilia convenire. Quoniam consiliari spirituale opus est undique: quoniam ex prudentia oritur, et terminus consilii electio est, quae spiritualis est et omni tempore licita.

Nec obstat quod fit electio ad temporalia officia aut negotia: quoniam haec materialiter se habent ad electionem, quae formaliter et per se est terminus consilii.

Adverte tamen in hac regula quod intelUigenda est, *quantum est ex genere operis.* Quod propterea dico, quia ex prohibitione Ecclesiae aliquis actus spiritualis est illicitus in festo, scilicet usus spiritualis potestatis praelatorum ad exercenda iudicii et processus, ut patet ex supra " allega- · Non. ». tis. Et propterea omnis actus spiritualis qui non specialiter est prohibitus ab Ecclesia in festo, est procul dubio licitus in festo. Et hinc fit quod praelati possunt potestate sua in festis uti, nisi in prohibitis quae dicta sunt cl infra ♦ · Nae. m. discutientur singillatim.

XII. Ad secundum dubium · dicitur quod scribere dc genere suo non est actus servilis, sed communis liberis et servis. Unde et reges praclstovquc omnes non dedecet scribere: quin potius turpem principem putamus nescientem exprimere conceptum aut secretum suum propria manu. Quare autem quandoque sit licitum et quandoque non in diebus festis, ratio est quia scribere quandoque est quasi species quaedam locutionis: et tunc est opus liberum (ita quod locutio quasi dividitur in locutionem successivam, et locutionem permanentem: illa fit labiis et lingua et instrumentis naturalibus tantum; ista fu scriptura). Quandoque autem non egreditur latitudinem corporalis operis, sicut mechanicum quoddmn opus existons, ut pingere et statuam facere: et tunc est opus servile.

Propter quae, scribere litteras, scribere per se vel per alium docendo, et huiusmodi, licitum est in festo: quoniam hoc non est aliud quum loqui permanentur. Transcribere autem illicitum est: quoniam mechanicum, quoniam corporalis operis limen non exit.

XIII. In tertio casu, et duobus sequentibus*, adxcrte * *°@. ”. diligenter et perspicaciter eorum rationem. Ad cuius evidentiam · scito quod operum corporalium quaedam sunt cx suo genere servilia, et haec sunt propria servis: ut opera mechanica. Quaedam ex suo genere libera, et haec sunt propria liberis* ut opera artium liberalium. Quaedam vero cx suo genere communia servis et liberis: ut scribere et itinerare. Cum autem sola servilia prohibita sint in festo, libera autem et communia remanserint licita in festo, intantum littera utitur licentia communium quod non solum communia cx suo genere, sed etiam quae servilia sunt cx suo genere, si in casu induunt rationem communium, licita sint, utpotc exuta tunicam senilitatis et vestita formam communium. Induunt autem rationem communium, ut in littera dicitur, cum sunt necessaria ad salutem corporalem propriam ve) proximi, vel ad evitandum imminens damnum exteriorum rerum tum suarum quam proximi. Et propterea tertius. quartus et quintus casus liciti sunt in festo.

Et hinc patet multorum licentia operum in festo: scilicet medicorum tam physicorum quam chirurgicorum, phlebotomantium, tondentium capita, et universaliter servitorum omnium necessariorum ad sanitatem corporis. Hinc longae fugae et bella in festis licent. Hinc etiam ipsum divinum cultum auditionis missae licite omittunt custodes ac servientes infirmis, quando utrumque fieri nequit. Haec enim omnia, et similia, cx hoc ipso quod necessaria sunt ad corporalem salutem, communia sunt servis et dominis: ac per hoc, sine ulia dispensatione licita, utpote extra genus prohibitorum existentia.

Hinc quoque, imminente bello» licite laboratur faciendo fossas, aggeres, propugnacula et huiusmodi, in festo: ut scilicet evitetur imminens damnum exteriorum rerum. Et sicut imminente publico bello ac damno haec licent, itu, imminente huic pauperi privato damno cx privato bello iniusto quod dominus suus habet adversus eum dum vult ipsum damnificare m rebus aut persona nisi fodiat m festo, licite, ad vitandum imminens damnum, laborat in festo. Hinc, imminente pluvia, vitatur licite damnum rerum sub divo damnificandarum auferendo inde eas, quaecumque res sint. Sic licite sublevantur bestiae a casu, et huiusmodi. Hinc mater rationabiliter timens damnum stupri in puella, quum non decet sucum ducere ad cede-

•Suhi./am
W*-

•a.
-S».

• G
ibu.

siam, nec habet cui tute committat, licite in festo omittit missam.

Hinc, ad vitandum commune damnum reipublicae et multorum privatorum, licite in testo excreentur commune* arte* quae continuationem operi* tibiqnc discretionem dierum requirunt, ita quod ai oporteret discernere inter diem et diem, non invenirentur artes istae, utiles ac necessariae reipublicae et privatis multis. Huiusmodi autem sunt ara navigativa maritima; et similiter cursores, pedites sive equites; coquentes lateres, calcem, saponem ; et quidquid huiusmodi est. Nam si oporteret quiescere festis diebus, nullus inveniretur marinus nauta : quoniam damnosa esset ars. et impossibilis saepe. Sic similiter nullus inveniretur cursor ad hoc opus depuratus, ut infra tot hora* sit in loco distanti, etc.* quoniam, habendo rationem dierum, impossibile frequenter esset hoc efficere, cum tamen hoc saepe oporteat fieri. Nec rationi videtur consonum ut spectet ad cursores discutere sufficientium necessitati» causae pro qua mittitur: sicut universaliter alii artifices non quaerunt ad quid vis hunc gladium, hanc arma, hanc lanam, etc. Similiter non invenirentur qui coquerent lateres, et huiusmodi, inultos dies exigente* ad coctionem: vel quia damnosa esset ara; vel impossibilis esset ubi plus quam sex diei exiguntur, cum septimus quisque dies festus sit. Hinc quoque in itinere licitum est «lie festo equo ferrum reparare, et huiusmodi, ad vitandum imminens damnum coepti itineris, aut perdendae societatis in itinere inchoando. In his siquidem omnibus, et similibus, ratio vitandi damnum imminens opera constituit extra prohibita in festo: quia vel transfert illa in ordinem communium domini* et senis, vel ad imitationem dicti ordinis reducit.

XIV. In sexto casu .i. ubi licita ex consuetudine locantur, discutienda primo sunt non-servilia ex statuto Ecclesiae .; et deinde omnia ex consuetudine licita tractanda ♦*. Prohibitorum igitur ab Ecclesia in festi* primum est mercari .i. Ubi prohibetur contractus emptionis et venditionis: et universaliter negotiationes, locatione» ac conductiones; sunt namque species venditionis, quoniam usus rerum venditur vel emitur. Et quamvis haec opera non sint servilia. fundatu tamen est prohibitio ista Ecclesiae super observationem sabbati apud ludacos, qui non emebant etiam aromata: ut patet ex Lue. xxi .i., ubi dicitur quod mulieres *sabbato, secundum mandatum, siluerunt*; et ex Mare, xvi .i., ubi dicitur: *Dum transisset sabbatum, emerunt aromata*, Emere autem et vendere comestibilia pro illo die nullo forte tempore fuit prohibitum.

Secundum autem prohibitum est *litigare* .i. Ubi in dubium vertitur, an liceat informare iudicem in diebus festi*, cum advocato et procuratore. Et est ratio dubii quin eadem videtur ratio quod prohibeatur informatio, et quod prohibeatur litigatio: cum ipsa informatio et partes et iudicem valde distrahat a divinis, in opportuno autem est quia informatio non est iudicialis actu*: ac per hoc, non prohibitus. – Sed ut hoc dicendum est quod licitum est: quia hoc non nisi ad illuminationem iudicis ordinatur, ac per hoc, ad spirituale; et nullibi invenitur prohibitum. Quin potius continue hoc fit in Dominicis et festis diebus in Romana Curia, quando die sequenti proponenda est causa in Rota. Et licet ista opera distrahant a divinis, quia tamen ex suo genere non sunt senilia, et ex positiva lege non sunt prohibita, restat ut sint licita. Prohibentur ergo homines litigare quoad iudicialis actus, in diebus festis: actu appellandi excepto, qui in omni tempore licitus reputatur.

Tertium autem prohibitorum est *indicare ad mortem rei ad poenam*, et universaliter *procedere et sententiam ferre*^A. Sub qua inhibitione non intelligo prohibita* sententias excommunicationis quae praelati faciunt inhibendo ne aliquid fiat: quoniurn hoc non est procedere aut iudicare, sed quasi legem condere. Et quoniam ius excipit a processu et iudicio causa* *necessitatis rei pietatis*, rationabiliter videtur quod cum immunitus sceleris notorii exigit captum subito suspendi aut decollari, absque processu et sententia, ut saepe contingit publicis latronibus, licita possint in die festo morte affici: ut consuetudo videtur scr-

vare de facto, dum multi in nemoribus suspenduntur, et huiusmodi.

Quartum prohibitorum est *turare, nisi pro pace vel alia necessitate* .i. Quod intelligo solum de iuramento in-diciali. Alioquin sub praecepto caderet non tutare in festo (si canon ille praeceptum continet): et sic quilibet India-Crete, non tamen falso, iurans in festo peccaret mortaliter; quod constat esse falsum.

Sed tunc obiicitur: quia ex quo lites et iudicia sunt prohibita in festo, superflue iuramenti iudicialia prohibentur. – Sed hoc potest tripliciter solvi. Primo, quod tempore quo conditu» est ille canon, in Concilio Compendiensi .i., adhuc non erant ecclesiastica iudicia prohibita; quae postmodum Gregorius IX. in cap. ConqueUin, prohibuit. – Secundo dicitur quod, quia adhuc restant iudicia aliquando in festis licita, scilicet causa necessitatis vel pietatis, inhibemur iuramento praestanda in festis, ut Auctor exponit superius in qu. lxxxix. art. ult., pro rebus temporalibus, nisi forte in magna necessitate, non nutem pro spiritualibus negotiis. Et ratio *uj est quia Cestu diebus est spiritualibus rebus* vacandum, non temporalibus. – Posset et tertio dici, iuxta istam Auctoris distinctionem, quod lex exprimere voluit in specie iuramenta iudicialia pro temporalibus causis intelligi prohibita. Quia enim actus iurandi de se habet quandam vpiritualitatem, cum sil actus religionis, videri siquidem poterat quod consonus ead finis dierum festorum. Et idcirco non superfluum fuit specialiter inhibere iuramenta iudicialia in festo.

XV. His igitur expeditis, ad sextum casum redeundo .i., ex consuetudine multa opera senilia, et non-icnilia quae tamen prohibita sunt, hodie licite exercentur. ut coquere cibos; itinerare longo itinere, quod in veteri lege non fiebat, quia quasi seniliter fit longum iter; emere et vendere in nundinis, quis praelati, scientes consuetas esse, non reprehendiunt; carnes vendere in macello, navigare in tiuminibus, locare conducercque equo* ac operarios pro die sequenti; ius dicere rusticis, ubi est consuetum; vendere auctoritate publica pignora in subhastatione, in locis ubi emptores aliis diebus non comparent et ille fieri consuevit; cum equis aut muli» continuare vecturam, praecipue ad partes remotas; inchoare vero abusioni* esset. Non tamen dicitur inchoare qui die festo cum mulis vacuis ad locum accedit, ut sequenti die inveniat se cum muli* ibidem: quoniam hoc non est nisi itinerare. Infra etiam itinerari comprehendere opera mulionum agentium mulo* cum lecto et huiusmodi necessarii* ut iter: quoniam haec per accidens fiunt, propter iter scilicet, et eadem ratione licita sunt quae iter licitum est. Vendere quoque et emere ideo*. et similia, alicubi licitum est rusticis. non nisi testis diebus ad oppidum venientibus cum pecunia, ut emere possint talia: sicut Hornae licitum est diebus* festis emere ac vendere asinos et equos, quia licet est consuetudo, in publico foro in diebus festis, spectante mundo.

Haec enim omnia, ubi antiquata est consuetudo, ac per hoc a praelatis scita, cum sint omnibus notoria, licita sunt ex ipsa consuetudine, fundata super libertate ecclesiae, qua non tenemur stricto iuri veteris legis de observatione festorum.

Et eadem ratione licitum est barbitonsoribus* artem suam exercere usque in tot noctis horas, iuxta patriae consuetudinem: vacando tamen per viginti quatuor horas; quia festa, quoad principium et finem, inchoant secundum consuetudinem regionum, ut Extm, *de Fer.*, in cap. Quia tamen, dicitur. – Nec obstat id dicatur quod una ars non facit consuetudinem. Tum quia concurrunt populi qui tondentur in hanc consuetudinem. Tum quia scientia praelatorum, absque reprehensione per se vel parochiam» vel praedicatorum, licite facit opera illius artis quae consueta tulerant, ut patet in exemplo dato de venditione caballorum Romae. – Similiter non obstat quod capitulum illud exprimat extensionem temporis, et non restrictionem. Quoniam capitulum illud non unum tantum, sed multum exprimit disparata inter se: scilicet quod *in initis* «* *initium festorum sit iuxta regionum consuetudinem* ; et quod iuxta wlecnitalem maiorem prior praevenito et subsequent retardatio

*** – t™.

.i. X / E. KT.

* C. .i. Oesr.

ta. it FrntL.

obMincntuc ab operibus fiat. Moderationis tamen illius n>c-
mento in huiusmodi, ut non dilatentur, ncc consueta post
horam vesperorum extendantur nd totam diem, et huius**
modi.

Eadem quoque ratione excusantur α divino cultu au-
diendi missam puellae , ubi consuetum est quod non ex-
eunt: itu quod ncc ipsae ncc matres peccent propter hoc.
Et similiter quuc consueserunt uno mense domum non
exire propter viri mortem.

Et omnium prius et nunc dictorum communis ratio
est quod omnia haec sunt dc iure positivo, quod constat
per contrariam consuetudinem abrogari, praelatis scientibus
et non reprehendentibus. Ncc est opus videre si consue-
tudo sit rationabiliter introducta: sufficit enim quod ita sit.

Venari autem sohitii causa, ut domini faciunt, et ludere
cum magna vcl parva sphaera, ct huiusmodi; et similiter
sonare musicis instrumentis, ct choreas ducere, ct similia:
si modico temporis spatio fierent. cum debitis circumstan-
tiis, licitum esset; cum won *possit horno diem absque de-
lectione transire*, ut dicitur in IX *Ethic*. ' Sed quod toto
quasi dic, vcl magna festi parte haec fiant, illicitum est:
quia haec contrahantur fini huius praecepti, qui est vacare
divinis; impeditur enim homo propter haec a vacatione
divinorum. Non lumen est peccatum mortale : quia non
est contra id quod praecipitur hoc praecepto: iam enim -
dictum est quod aliud est dc quo datur praeceptum, et
aliud quod est finis praecepti.

Er scito quod multa diximus licita cx consuetudine quae
ex ratione quasi damni imminentis etiam videntur licitu:
ut patet dc vectoribus rerum ad longa itinera, quibus, nisi
pretia rerum mutarentur, damnosa esset eorum ars. Aut
ratione pietatis: ut ius dicere rusticis. Aut ratione quasi
necessitatis: ut ars laniorum in aestate, quando carnes cor-
rumperentur inter continua festa. Et sic de similibus. Com-
plementum tamen omnium quod liceant, sidetur mihi con-
suetudo populi Christiani.

XVI. In septimo casu . dc indulgentia Ecclesiae, unum
in iure indultum inuenio, scilicet piscationem allccium, ut
patet in cap. *Licet*, Extra, *de Feriis*. Quod ideo in iuris
corpore positum puto ut cx eo similes casus dispensati
intelligantur, puta piscatio lunnorum ct similium: quo-
niam eadem est ratio, qui» scilicet non omni tempore ca-
piuntur. Verum si beneficio huius indulgentiae utuntur
aliqui in simili casu, memores sint sutlcrre adiunctum onus,
ut scilicet ecclesiis circumpositis ct Christi pauperibus ho-
nestam de lucro portionem faciant.

Quoties quoque repentinus aliquis casus occurrit, aut
necessitas aliqua, ita quod clarum non sit an liceat labo-
rare in illo festo, ad Episcopi, et, ipso deficiente, ud sa-
cerdotem *cuius est maior auctoritas* * recurrendo, etiam si
ille, minus perspicaciter licentium concedendo, erraret, ex-
cusantur a crimine qui in festo laborant. Quoniam, ut in
littera - dicitur, in nova lege dispensatio circa hoc non est
difficilis sicuti erat in antiqua : ac per hoc, non tanta opus
est subtilitate.

XVII. Post omnes speciales cusus, communis omnibus
generibus moralium actuum casus occurrit, ideo tacitus
in littera quia communis est: videlicet quod *modicum pro
nihilo reputatur* -, ac propterca facere modicum cuiuscum-
que servili» operis in festo non est contra praeceptum hoc.
Et hinc provenit quod domini aliqui in festis diebus ra-
suram barbae propriae volunt, propter nuptius, vel quia cx
itinere venerunt, aut quia assueti sunt secundo aut tertio
quoque die relevationem huiusmodi habere, etc.: aiunt
enim perinde esse ac si lavari mnndarique faciant sibi vul-
tum. Tolerari hoc potest : quoniam mortale peccatum non
est tondere unam barbam, quoniam paucissimo tempore
hoc fit.

XVIII. Dubium unum non dissimulandum restat, an
opera in festo licita reddantur illicita cx hoc quod fiunt
mercenarie, seu propter lucrum. Apparent enim rationes
contrariae. Nam quod reddantur illicita, probatur cx hoc
quod quaccumque opera fiunt mercenarie, fiunt seniliter:
quoniam fiunt propter alium, scilicet dantem mcrccdem.
Liber enim in hoc Jiifert a servo quod *liber sui causa*

est, ut dicitur m prooemio *Metaphys.* ., servus autem non.
Opera autem servilia sunt illicita dic festo. - Et confir-
matur ex ratione litterae -. Nam ideo opera cx suo genere
servilia licitu esse in festo conclusum est ratione necessi-
tatis aut imminentis damni, quin transeunt tunc in com-
munia dominis et servis. Ergo, c contra, opera communia
vel libera illicita esse debent in festo »! transeunt in ser-
vilia. Et quia quaccumque ratione necessitatis aut immi-
nentis damni fiunt mercenarie, cx hoc ipso quod fiunt
mercenarie transeunt in servilia; ideo consequens est ut
omnia huiusmodi quae mercenarie in festo fiunt, illicite
fiant.

In oppositum autem est quia nemo cogitur gratis ope-
ras sua.* impendere ei qui potest mcrccdem reddere. Con-
stat nutem quod necessariis in lesto servitiis pro salute
corporis vcl propter imminens damnum , cogerentur ho-
mines gratis servire, si non possent absque peccato propter
mcrccdem servire. - Et cx hoc ulterius sequeretur
quod invenirentur nunquam aut ruro seniores pro hu-
juscemodi quoniam *omnes quaerunt* naturaliter *quae sua
sunt*, ct rarae est virtutis alieno studere bono.

XIX. Ad hoc dubium a quibusdam dicitur quod si
quis serviat seu operetur in festo principaliter propter mer-
ccdem seu lucrum, illicite agit: si autem principaliter faciat
ut serviat homini patienti necessitatem seu periculum, se-
cundario nutem propter lucrum, non peccat. Et simile
datur iudicium dc operibus liberis quae fiunt mercenarie,
ut docere, studere el huiusmodi: secundum enim dictam
distinctionem haec omnia et similia licita vcl illicita iu-
diennt.

Mihi autem, olius ordiendo, aliter dicendum videtur,
praemittendo duo. Primo, quod spes lucri non reddit opus
cx non-scrvili servile Probatur. Quia cum lucri spes ma-
xime inveniatur, et quasi per se primo, in negotiatione,
quoniam negotiatio directe ordinatur ad lucrum; conse-
quens esset quod negotiatio esset opus servile. Quod con-
stat esse falsum: quia negotiari est liberorum, qui soli sunt
domini pecuniarum ct rerum, et non servorum, qui nihili
habent. Lude negotiatio non est prohibita in festo quia
sit opus servile, sed alia ratione, ut dictum est-. Et cx
hoc patet quod non bene dicunt dicentes quod studere
propter spem lucri est opus senile fornialiter. Et dc si-
milibus idem est indicium.

Secundo, quod merces non reddit opus ex non-scnili
serviie. Probatur hoc tripliciter. Primo, quia opera servilia
inveniuntur sine merccde: ut putet in his qui operantur ser-
vilia opera propter seipsos, ut puta suunt, faciunt calceos,
vacant texturae, etc., propter proprium usum. Ex eo enim
quod hi servilia exercent opera sine merccde, apparet quod
senilitas operis non penes mercedem attenditur, sed aliud
est opus esse servile, aliud opus esse mercenarium. - Se-
cundo, quia operari serviliter distinguitur contra operari
mercenarie. Nam operari serviliter non est operari propter
sc, quia servus, quidquid operatur, domino operatur: ope-
rari autem mercenarie est operari propter sc, nam mer-
cenarius operatur principaliter propter mercedem sibi ipsi
necessariam aut utilem. Repugnant ergo ud invicem ope-
rari seniliter et operari mercenarie: quin servo non red-
ditur merces aliqua, mercenario autem oportet mercedem
reddi ; ac per hoc, ille non propter sc, iste propter se prin-
cipaliter operatur. Non redditur ergo opus servile ex hoc
quod fit proplcr mercedem: cum senile opus sit quod
proprium est senorum, ad quod senos deputatos habemus.
- Tertio, quia licet opus mercenarium in hoc assi-
miictur senili quod ipsum opus quod quis propter mer-
cedem facit operatur propter alium, puta, arat agrum al-
terius, suit vestem ulterius, etc. ; veruntamen. si resolvatur
totum opus mercenarium in suos partes, apparebit quod
non est servile, Ex duobus siquidem constat: scilicet cx
vinculo mercedis, ct operari ad alium. Sed ex operori ad
alium constat quod non est senile: quia contingit operari
ad alium non seniliter, puta gratis. Et vinculum mercedis
distinguitur contra vinculum senile: quia vinculum servile
est propter dominum, vinculum autem mercedis est propter
seipsum. Non fit ergo operari ad ahum upus senile

• < «D», VM. C*
», n. 3. I
lect. v

• Num. i.

* Num. iv.

• Αβχ. Ept«tn>
CC.Xf. al/ULX.

• In r«p. «d 4.

• Ar.Uot.PArx/c
hb It. exp. v,
o. 9. - S. Th.
ka. ix.

nisi cx vinculo servili, si ex suo genere non est opus servile.

Minus ergo bene distinxerunt quidam opus servile in fomwlitcr ct materialiter servile, penes finem lucri seu mercedis: quoniam haec impertinentia sunt ad servilia opera. Propter quod, divinum Auctoris ingenium nunquam, in III *Sentent*, * aut hic, tractans dc servilibus operibus, meminit lucri aut mercedis.

XX. His praemissis, quoniam universale ex singularibus colligendum seu abstrahendum est, intuendum csl quid observatio Christiani populi absque scrupulo conscientiae habeat. Musici in primis locant operas suas praecipue pro diebus festis in pulsandis organis in ecclesia. Doctores il-lustres locant operas suas ad legendum diebus festis lectio-nem publicam vel astrologiae, vel moralem, vel theolo-giae, vel aliam huiusmodi : ut patet Romae . Parisii, Paduae; ct ita debet esse in aliis studiis. Musici iterum ct coqui locant operas suas diebus festis cum nuptiae celebrantur, ut patet. Advocati ct procuratores locant operas informando ‘n caus’” diebus festis: ut patet Romae . . Medici, minuto-res, ct huiusmodi, ita pro mcrccdc operantur diebus festi* sicut in aliis. Nautae similiter. Et, breviter, manifeste absque tergiversatione aliqua liquet quod operantes in diebu» festis opera quae reputantur licita in illis diebus, eadem in-tentione, ut pacta et conventiones ct conditione* servitio-rum testantur: eadem, inquam, intentione operantur qua aliis diebus illa operantur, scilicet propter mcrccdc. Et cum haec, utpotc notoria, constent, ct absque scrupulo fiant, colligendum est universale; quod scilicet opera quae licite possunt in festo fieri, sive propter consuetudinem, sive propter necessitatem corporalis salutis, sive propter imminens damnum, sive cx suo genere, possunt licite fieri propter mcrccdc seu mercenarie, sicut aliis diebus fiunt mercenarie, quoad intentionem mercedis.

Ubi scito quod in his operibus quae licite fiunt in fc*to, duplex invenitur finis: ulter operis; niter operantis. Verbi gratia, finis seu ratio operis in minutore est adiuvere na-turam hominis egentis minutione, in doctorc est illumi-nare intellectum, in musico delectare vel solcmnizarc di-vinum cultum, et sic in aliis: finis nutem seu ratio ope-

ranti» est merces. Ita quod hi qui in festo operantur pro ratione operis habent necessitatem vel imminens periculum, vel genus operi* per se licitum, vel consuetudinem, et si quid csl eiusmodi: pro ratione nutem applicandi se ad illa opera, habent mcrccdc. Ideo namque Joannes paratus est locare operas sua* in fc*to ad coquendum ct non ad arandum, quia coquere est dc consuetudine licitum, arare autem non: ct ideo applicet se ad locandum operas sua* ad coquendum, quia indiget pecunia, quae erit eius merces. Et si non indigeret, sine dubio non locaret sua* operas, neque in festo neque in aliis diebus, sed viseret ut nobi-lis dominus, lita est communi» dispositio ct intentio ope-rantium, tam in festo quam extra. Et ut cx consuetudine ct ratione apparet, nullum hic peccatum intervenit Ex eo namque quod opus facio concessum in dic fc*to, non pecco. Ex eo vero quod ad opus illud me applico ut sub-ventum meae indigentiae, nulla deformitas apponitur, ni-hil contra finem festi facio: quoniam non minus abstrahor α divini* faciendo illudmct opus absque mcrcdde quam propter mcrccdc. Nihil facio contra id quod vetitum est praecepto festi: quia non propterca opus illud afficitur scr-vilitate, ut probatum est . . Cur ergo peccatum hic timetur, * Naeu prvsu. ubi nulla culpae ratio invenitur?

XXI. Unde ad dubium motum· dicitur quod opera ·N».ιηιι non sunt neque fiunt servitia cx eo quod fiunt mercenarie vel propter lucrum tanquam propter finem principalem applicandi se ad opus: sed dicuntur servilia cx suo genere, ut sunt opera mechanica, ad quae servo* deputatos habe-mus, ut Auctor docuit . .

Et proptcrca secunda obicctio nihil obstat. – Neque prima aliud concludit quam quod opera mercenaria habent aliquid de sen ili, quia scilicet operantur propter alterum. Sed hoc non sufficit nd opus servile proprie dictum, quia exigit vel quod sit cx *cnili vinculo, vel quod sil opos mechanicum. Quod tamen in multi* casibus transit in com-mune. ct licitum in festo. Et proptcrca quando iam exi-vit a senilitate ct transiit in commune aut licitum, non reddit in senilitatem ex hoc solo quod fit propter alium aut mercenarie quoniam neutrum horum, nec utrumque simul, constituit .senilitatem, ut probatum prius · e*L

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM CONVENIENTER TRADATUR QUARTUM PRAECEPTUM

I* II·., qu. e. m. 5, ad 4; U1 .W«r,, din. rarn, om. *, qu* j.

S d QUINTUM sic PROCEDITUR. Videtur quod inconvenienter tradatur quartum praecep-tum, de honoratione parentum ♦ Hoc enim praeceptum 3 pertinet ad pieta-tem. Sed sicut pietas est pars iustitiae, ita etiam observantia et gratia, et alia de quibus dictum est '. Ergo videtur quod non debuit dari spe-ciale praeceptum de pietate, cum de aliis non detur.

2. Praeterea, pietas non solum exhibet cultum parentibus, sed etiam patriae et P aliis *sanguine* •ψ o. vt. » *contundis et patriae benevolis*, ut supra * dictum est. Inconvenienter ergo in hoc quarto praecep-to fit mentio solum de honoratione T patris et matris.

3. Praeterea, parentibus non solum debetur honoris reverentia, sed etiam sustentatio. Ergo insufficienter sola parentum honoratio praeci-pitur. .

4. Praeterea, contingit quandoque quod ali-qui ' qui honorant parentes cito moriuntur: ct e contrario qui parentes non honorant diu vi-vunt. Inconvenienter ergo additur l huic prae-cepto haec promissio: *ut sis longaevus super terram*.

In contrarium est auctoritas sacrae Scripturae. Respondeo dicendum quod praecepta decalogi ordinantur ad dilectionem Dei et proximi. Inter proximos autem, maxime obligamur parentibus. Et ideo immediate post praecepta ordinantia nos in Deum, ponitur praeceptum ordinans nos ad parentes, qui sunt particulare principium nostri esse, sicut Deus est universale principium. Et sic esi quaedam affinitas huius praecepti ad prae-cepta primae tabulae.

Ad primum ergo dicendum quod, sicui supra ♦ , o ' ' dictum est, pietas ordinatur ad reddendum de-bitum parentibus, quod communiter ad omnes

e) *praeceptum*. – eit *praeceptum* quod Pa.

,l) *etiam patriae* ct. – *patriae* et *etiam* Pa.

7) *honoratione*. – *huiusmodi honoratione* Pa.

8) *ahqui*. – hi Pa.

l) *additur*, – *creditur* P.

pertinet. Et ideo inter praecepta decalogi, quae sunt communia, magis debet poni aliquid pertinens ad pietatem quam ad alias partes iustitiae, quae respiciunt aliquod debitum speciale.

Ad secundum dicendum quod per prius debetur aliquid parentibus quam patriae et consanguineis: quia per hoc quod sumus a parentibus nati, pertinent ad nos et consanguinei et patria. Et ideo, cum praecepta decalogi sint prima praeceptu legis, magis per ea ordinatur homo ad parentes quam ad patriam vel ad alios consanguineos. – Nihilominus tamen in hoc praecepto, quod est de honoratione parentum, intelligitur mandari quidquid pertinet ad reddendum debitum cuicumque personae, sicut secundarium includitur in principali.

Ad tertium dicendum quod parentibus inquantum huiusmodi, debetur reverentiae honor. Sed sustentatio et alia : debentur eis ratione alicuius accidentis: puta inquantum sunt indigentes, vel secundum aliquid huiusmodi, ut supra * dictum est. Et quia quod est per se prius est eo quod est per accidens, ideo inter prima * praecepta legis, quae sunt praecepta decalogi, specialiter praecipitur honoratio parentum. In qua tamen .

sicut in quodam principali, intelligitur mandari et sustentatio et quidquid aliud debetur parentibus.

Ad quartum dicendum quod longaevitas promittitur honorantibus parentes non solum quantum ad luturam vitam, sed etiam quantum ad praesentem: secundum illud Apostoli, I *ad Tim.* iv *: *Pietas ad omnia utilis est, promissionem habens vitae quae nunc est et futurae.* Et hoc rationabiliter. Qui enim gratus est beneficio . meretur secundum quandam congruentiam ut sibi beneficium conservetur: propter ingratitudinem autem meretur aliquis beneficium perdere. Beneficium autem vitae corporalis, post Deum, a parentibus habemus. Et ideo ille qui honorat parentes. quasi beneficiol gratus, meretur vitae conservationem: qui autem non honorat parentes, tanquam ingratus, meretur vita privari. – Quia tamen praesentia bona vel mala non cadunt sub merito vel demerito nisi inquantum ordinantur ad futuram remunerationem, ut dictum est ♦ ideo quandoque, secundum occultam rationem divinorum iudiciorum, quae maxime futuram remunerationem respiciunt, ideo*^l aliqui qui sunt pii in parentes citius vita privantur, alii vero qui sunt impii in parentes diutius vivunt.

ζ) alia. – huiusmodi addunt PA. – Pro debentur, Jebrtur PK.
v,) secundum. – ^η»i rei P.
6) prima. – etiam aJdunt PA.
9 fn qua tamen. – inquantum DpC, hi quo tamen G, In quo Pa.

<) beneficio. – benefica PBF, »fr beneficio G.
λ) beneficio. – benefico P.
μ) ideo. – Om PGHLa.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM ALIA SEX PRAECEPTA DECALOGI CONVENIENTER TRADANTUR

i. IP'', qu. c, art. 5; IU Sent., dut. xxxvii, λγi. 2, qu. 2.

sextim sic proceditur. Videtur quod **tAE^Klalia** sex praecepta decalogi inconvenienter tradantur *. Non enim sufficit ad salutem quod aliquis proximo suo non noceat, sed requiritur quod ei debitum reddat: secundum illud *Rom.* xm *: *Reddite omnibus a debita.* Sed in sex ultimis praeceptis solum prohibetur nocumentum proximo inferendum. Ergo inconvenienter praedicta praecepta traduntur.

2. Praeterea, in praedictis praeceptis prohibentur homicidium, adulterium, furtum et falsum testimonium. Sed multa alia nocumenta possunt proximo inferri: ut patet ex his quae supra * determinata sunt. Ergo videtur quod inconvenienter sint tradita huiusmodi praecepta.

3. Praeterea, concupiscentia dupliciter accipi potest P: uno modo, secundum quod est actus voluntatis, ut dicitur *Sap.* vi ': *Concupiscentia sapientiae perducit i ad regnum perpetuum*; alio modo, secundum quod est actus sensualitatis, sicut dicitur *Iac.* iv*: *Unde bella et lites in vobis? Nonne 8 ex concupiscentiis quae militant in mem-*

bris vestris? Sed per praeceptum decalogi non prohibetur concupiscentia sensualitatis: quia secundum hoc. primi motus essent peccata mortalia, utpotc contra praeceptum decalogi existentes. Similiter etiam non prohibetur concupiscentia voluntatis: quia haec includitur in quolibet peccato '. Inconvenienter ergo inter praecepta decalogi ponuntur quaedam concupiscentiae prohibitive.

4. Praeterea, homicidium est gravius peccatum quam adulterium vel furtum. Sed non ponitur aliquod praeceptum prohibitivum concupiscentiae homicidii. Ergo etiam : inconvenienter ponuntur quaedam praecepta prohibitive concupiscentiae furti et adulterii.

Sed in contrarium est auctoritas Scripturae. Respondeo dicendum quod sicut per partes iustitiac debitum redditur aliquibus determinatis personis quibus homo cx r aliqua speciali ratione obligatur, ita etiam per iustitiam proprie dictam aliquis debitum reddit communiter omnibus. Et ideo post tria praecepta perlinentia ad religionem.

3) omnibus. – in omnibus BCEFLpK.
accipi potest. – potest capi Ptf.
γ) perducit. – producit P.
8) Nonne. – Non BEFLpG, nisi AD.

4) peccata. – praecepto PDo.
ζ) etiam. – O»n. PAGtf.
fj) e.r. – Om. P.

qua redditur debitum Deo; et post quartum praeceptum, quod est pietatis, qua redditur parentibus debitum, in quo includitur omne debitum quod ex aliqua speciali ratione debetur; necesse fuit quod ponerentur consequenter aha * praecepta pertinentia ad iustitiam proprie dictam, quae indifferenter omnibus debitum reddit.

Ad primum ergo dicendum quod communiter ad hoc obligatur homo ul nulli inferat nocumentum. Et ideo praecepta negativa, quibus prohibentur nocumenta quae possunt proximis inferri, tanquam communia, fuerunt ponenda inter praecepta decalogi. Ea vero quae sunt proximis exhibenda, diversimode exhibentur diversis. Et ideo non fuerunt inter praecepta decalogi ponenda de his affirmativa praecepta.

Ad secundum dicendum quod omnia alia nocumenta quae proximis inferuntur, possunt ad ista reduci quae his praeceptis prohibentur, tanquam ad quaedam communiora et principaliora. Nam omnia nocumenta quae in personam proximi inferuntur. intelliguntur prohiberi in homicidio, sicut in principaliori. Quae vero inferuntur in

personam coniunctam, et maxime per modum libidinis, intelliguntur prohiberi simul cum adulterio. Quae vero pertinent ad damna m rebus illata, intelliguntur prohiberi simul cum furto. Quae autem pertinet ad locutionem sicut de tractiones. blasphemiae, et si qua huiusmodi, intelliguntur prohiberi falso * testimonio, quod directius iustiliae contrariatur.

Ad tertium dicendum quod per praecepta prohibitiva concupiscentiae non intelligitur prohiberi primus motus concupiscentiae, qui sistit ' infra limites sensualitatis. Sed prohibetur directe consensus voluntatis qui est in opus vel in delectationem.

Ad quartum dicendum quod homicidium secundum se non est concupiscibile, sed magis horribile: quia non habet de se rationem alicuius boni. Sed adulterium habet aliquam rationem * boni, scilicet delectabilis. Furtum etiam habet rationem alicuius boni, scilicet utilis. Bonum autem de se habet rationem concupiscibilis. Et ideo fuit specialibus praeceptis prohibenda concupiscentia furti et adulterii: non autem concupiscentia homicidii.

·) alia, — aliqua PGa.
i) locutionem, — locutionn PAiX, Jetfactionem I-,
*) /aJco. — cum folio D, in /aũo P.

λ> ttitil. ~ ¢o liftII PCEGpA ci α, eiititw uA.
‡ aliquam rationem. — raikmtm dh^wam j/icmim» G. r^imtCM
jfu'Mlui ‡.

INDEX
EORUM QUAE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR

SECUNDA SECUNDAE
SUMMAE THEOLOGIAE

SANCTI THOMAE AQUINATIS

CUM COMMENTARIIS
CARDINALIS CAIETANI

|*RAEFATIO..... pag. V

QUAESTIO QUINQUAGESIMA SEPTIMA			ARTICULUS VI		Utrum iudicium cui suspicio procedens ut illicitum. . . . . » 27
De iure.			»		iv Virum dubia tunc in meorem panem interpretanda. . . . . » 28
ARTICULUS I	Utrum ius sit obiectum iustitiae. . . . . pag.	3	»		v l'trum Mt semper secundum teges uriptai iudicandum. . . . . » 3:
>	u Utrum ius convenienter dividatur in ius naturale et ius positivum. . . . . » 5		»		vi l'trum iudicium per usurpationem red-datur pen-ervum. . . . . » 32
>	III Utrum ius gentium sit idem cum iure naturali. . . . . » 6		QUAESTIO SEXAGESIMA PRIMA		
>	nr Utrum debeat specialiter distingui ius paternum et dominativum. . . . . » ib.		De partibus iustitiae		
QUAESTIO QUINQUAGESIMA OCTAVA			articulus I		Utrum convenienter ponantur duae speciei iustitiae, iustitia distributiva et commutativa. . . . . » 34
De iustitia-			»		n l'rum medium eodem modo accipiat in iustitia distributiva et commutativa. . . . . » 35
ARTICULUS I	Utrum convenienter definiatur quod iustitia est constans ex perpetua »- Juntas ius suum unicuique tribuens. . . . . » 9		»		ui Utrum materia utriusque iustitiae sit diversa. . . . . » 36
>	TI Utrum iustitia semper sit ad alterum. . . . . » 10		»		IV Virum iustum sit simpliciter idem quod contrapassum. . . . . » 37
>	III Utrum iustitia sit virtus. . . . . » 11		QUAESTIO SEXAGESIMA SECUNDA		
>	IV Utrum iustitia sit in voluntate sicut in subiecto. . . . . » 12		De restitutione.		
>	V Utrum iustitia sit virtus generalis. . . . . » 13		articulus I		Utrum restitutio sit actu » iustitiae commutativa » ac. . . . . » 41
>	VI Utrum iustitia, secundum quod est generalis, sit idem per essentiam cum omni virtute. . . . . » ib.		>	II	Utrum sit necessarium ad salutem quod fiat restitutio eius quod ablatum est. . . . . » 42
>	VII Utrum sit aliqua iustitia particularis praeter iustitiam generalem. . . . . » 14		>	in	Utrum sufficiat restituere simpliciter quod fuisse ablatum est. . . . . » 43
>	viii Utrum iustitia particularis habeat materiam specialem. . . . . » 15		>	iv	Utrum aliquis debeat restituere quod non abstulit. . . . . » 50
»	IX Utrum iustitia sit contra passiones. . . . . » 16		>	v	Utrum oporteat restitutionem facere semper ei a quo acceptum est aliquid. . . . . » 51
»	X Utrum medium iustitiae sit medium rei. . . . . » 17		>	vi	Utrum teneatur semper restituere ille qui accepit. . . . . » 52
>	XI Utrum actui iustitiae sit reddere unicuique quod suum est. . . . . » 18		>	vn	Utrum illi qui non acceperunt teneantur restituere. . . . . » 53
>	xii Utrum iustitia praecedat inter omnes virtutes morales. . . . . » 19		>	vm	Utrum teneatur aliquis statim restituere, an licite possit restitutionem differre. . . . . » 54
QUAESTIO QUINQUAGESIMA NONA			QUAESTIO SEXAGESIMA TERTIA		
De iniustitia.			De acceptione personarum.		
ARTICULUS I	Utrum iniustitia sit vitium speciale. . . . . » 21		articulus I		Utrum personarum acceptio sit peccatum. . . . . » 13
>	II Utrum aliquis dicatur iniustus ei hoc quod facit iniustum. . . . . » 32		>	n	Verum in dispensatione spiritualium locum habeat personarum acceptio. . . . . » 14
>	III Utrum aliquis possit pati iniustum volens. . . . . » 23		>	m	Utrum in exhibitione honoris et re-tentione locum habeat peccatum ac-ceptionis personarum. . . . . » 15
>	IV Utrum quicumque facit iniustum peccet mortaliter. . . . . » 24		QUAESTIO SEXAGESIMA QUARTA		
QUAESTIO SEXAGESIMA			De iudicio.		
ARTICULUS I	Utrum indicium sit actus iustitiae. . . . . » 25		De iudicio.		
>	II Utrum sit licitum iudicare. . . . . » 26		De iudicio.		
SUMMAR TERTIO D. TERTIO T. VI.			os		

ARTIGULUS H Utrum m iudicii» locum habeat peccatum acceptionis personarum. . . . pag. 66

QI AESTIO SEXAGESI MAQI ARTA

De homicidio.

ARTTCLXI S i	Utrum occidere quaecumque viventia sit illicitum.....».....67.....>	
» II	Utrum sit licitum occidere homines peccatores.....» 68	
» III	Utrum occidere hominem peccatorem liceat privatae personae.....> 69	
IV	Utrum occidere malefactore» liceat cle- K. - .....» 70	
V	Utram alicui liceat scipsum occidere. » 71	
VI	Utrum liceat in aliquo casu interficere innocentem.....*.....72.....>	
» vir	Utrum alicui liceat occidere aliquem sc defendendo.....».....73.....>	
» vm	Utrum aliquis casualiter occident hominem incurrat homicidii reatum. . > 76	

QUAESTIO SEXAGESAIQUINTA

De aliis iniuriis quae in personam committuntur.

ARTICULUS I	Utram mutilare aliquem membro in aliquo casu possit esse licitum. . . . *	79
II	Utrum liceat patribus verberare filios, aut domini» senos.....>	80
III	Utrum liceat aliquem hominem incarcnirc !.....>	81
» (V	Utrum peccatum aggrmctui cx hoc quod praedictae iniuriac inferuntur in pertonas aliis coniunctas.....»	82

QUAESTIO SEXAGESIMASEXTA

Dc furto ct rapina.

articulus	Utrum naturali» sit homini posmxio exteriorum rerum.....>	84
VI	Utrum liceat aheui rem iliqunm quali proprium possidere.....»	85
» III	Utrum sil de ratione funi occulte accipere rem alienam.....»	86
» IV	Utrum furtum ct rapina sint peccata dilferentu »pcede.....>	89
> V	Utram furtum semper rit peccatum . »	90
> VI	Utram furtum sit peccatum mortale. >	9:
VI!	Utrum liceat alicui furari propter nce«sitMcm - - - - .....»	02
» VIÜ	Utrum rapina possit fieri sine peccato. >	93
ix	Utrum furtum sit gravius peccatum quam rapina.....»	y5

QUAESTIO SEXAGESIMASEPTIAIA

De iniustitia iudicis in iudicando.

ARTICULUS i	Utrum aliquis posait iustc iudicare cum qui non est sibi wbiectus. >	96
II	Utrum iudid liceat tudicnrc contra veritatem quam novit, propter ea quae in contrarium proponuntur.....»	98
> Ut	Utrum iudex possit aliquem iudicare etiam u non sit alius accusator. . . »	tot
» iv	Utrum iudex licite possit poenam relaxare.....»	102

QUAESTIO SEXAGEStMAOCTAVA

De his quae pertinent ad iniustam accusationem.

ARTICIXVS	Utrum homo teneatur accusare. . . ,	
II	Utrum sit necessarium accurationem in scriptu fieri. - .....io5.....	
m	Utrum accusatio reddatur iniusta per calumniam, praevaricationem ct legi- v «sarionem > .....08.....	
IV	Utram accusator qui in probatione defecerit teneatur ud poenam talionis. 107	

QI AES'!IO SEXAGESIMANONA

De peccatis quae suut contra iustitiam ex parte rei.

articulus i	larum absque peccato mortali possit accusatus veritatem negare per quam condemnaretur.....pag.	109
» n	Utrum accusato liceat calumniose sc defendere....., . »	110
m	Utrum reo liceat iudicium declinare per appellationem.....»	112
rv	Utrum liceat condemnato ad mortem se defendere, »i possit. ....»	113

QUAESTIO SEPTUAGESIMA

De iniustitia pertinente ad personam testis.

articulus r	Utrum homo teneatur ad testimonium ferendum«.....»	116
II	Utrum «ullidat duorum vel trium testimonium.....»	117
m	Utrum alicuius testimonium sit repellendum absque eius culpa.....»	119
rv	I irum falsum testimonium semper sit peccatum mortale.....>	120

QUAESTIO SEPTI \GESIMAPRJMA

De iniustitia quae fit in Indicio ex parte advocatorum.

ARTICULUS I	Utrum advocatus teneatur patrocinium praestare causae pauperum.....	122
II	Utrum comorienter aliqui secundum iura arceantur ab afndo advocandi. 124	
m	Utram advocatus peccet si iniuvtam caudam defendat.....125.....	
» iv	Utrum avvocato liceat pro suo patrocinio pecuniam accipere. ....ib.	

QUAESTIO SEPTI AGESIMASECI XDA

De contumelia.

ARTICULUS I	I irum contumelia uon-iMat in verbis. '7	
n	I truni contumelia scu convicium, sit peccatum mortale.....129.....	
iu	I irum aliquis debeat contumelias sibi Hiatas' sustinere.....1Jo	
iv	Utrum ct ntumcUa oriatur ev ira. . . i3i	

QUAESTIO SEPTUAGESIMATERTIA

De detractioe.

articulus I	Utram detractio Ut <i>Jenigralio alienae famae per occulia verba</i> 133	
n	Utrum detractio iit peccatum mortale. » <33	
III	Utrum detractio sit gravius omnibus peccatis quae in proximum committuntur i35	
iv	Utrum audiens qui tolerat detrahentem graviter peccet.....136.....	

QUAESTIO SEPTI 'IGI-5I.MAQUARTA

De susurratione.

ARTICULUS I	Utram susurratio sit peccatum distinctum a detractioe.....»	i?9
» II	Utrum detractio sit gravius peccatum quam susurratio. .... 14°	

QUAESTIO SEPTII AGESIMAQIIXTA

De derisione.

ARTICULUS i	Utrum derisio sir speciale peccatum. . »	
n	Utrum derisio pOMiñ esse peccatum mortale.....	

QUAESTIO SEPTI AGESIMASEXTA

De maledictione.

ARTICULUS I	Utrum liceat maledicere aliquem. . . . 14°	
	Utrum liceat creaturam irrationalem maledicere. .... »	144

INDEX			49»
articulus ni	Utrum maledicere sil peccatum mortale. W.	ARTICULUS n	Utrum sit convenient orare. ----- W 19)
» iv	Utrum maledicere sii gravius peccatum quam detractio.....	» m	Utrum oratio sit actus religioni». . . . , «94
		» IV	Utrum solus Deus debeat orari, . . . • »95
		» %	Utrum in oratione aliquid determinate a Deo petere debeamui..... '97
	QUAESTIO SEPTI AGESIMASEPTIMA	» VI	Utrum homo debeat temporalia petere 3 Deo orando. - - - - - ib.
	De fraudulentia quae committitur in emptionibus et venditionibus.	> VII	Utrum debeamus pro aliis orare. . . . 198
ARTICULUS I	Utrum aliquid licite possit vendere rem plus quam valeat..... '47	> VIII	Utrum debeamu» pro inimici» orare. '99
II	Utrum venditio reddatur iniusta et illicita propter defectum rei venditae. i5o	> IX	Utrum convenienter icptem petitione» Orationis Dominicae assignentur . , 201
III	Utrum venditor teneatur dicere vitium rei venditae..... i5a	> X	Utrum orare »it proprium rationalis creaturae..... 302
iv	Utrum liceat, negotiando, aliquid carius vendere quam emere..... 153	XI	I trum sancti qui sunt in patria orem pru nobi» ..... 30)
	quaestio septuagesima octava	> XII	I trum oratio debeat exve vocalis. . . . 304
	De peccato usurae.	» XIII	Utrum de necessitate orationis ut quod Ht attenda..... 3o5
ARTICULUS	Utrum accipere usuram pro pecunia mutuata sit peccatum..... 155	> XIV	Utrum oratio debeat evve diuturna. . 207
II	Utrum aliquis p sait pro pecunia mulntri aliquam aliam commoditatem expetere.....>...158.	3 XV	Utrum oratio ah mentoria. - - - . , 208
»	Utrum quidquid aliquis de pecunia usuraria lucratus fuerit, reddere teneatur .....165.....	m	I trum peccatore* orando impetrent aliquid a Deo..... 109
IV	Utrum liceat pecuniam accipere mutuo sub usura..... ib.	» XVII	Utrum convenienter dicantur esse orationi» parte» of*ecra/io»ici. oraimnes, poUwlationel, ^Tiliarum utionn. . . > 310
	QUAESTIO SEPTUAGESIMANONA		QUAESTIO OCTOGESIMAQUARTA
De partibus quasi integralibus iustitiae.			De adoratione.
ARTICULUS I	Utrum declinare a malo et facere bonum sint porto iustitiae..... lt>8	ARTICULUS I	Utrum adorabo sil actui lairiac sive religionis.....>.3#2. ....
n	Utrum transgressio sit speciale peccatum .....>...169.....	II	Utrum adoratio importet ictum corporalem.....111.....
»	Utrum omissio sit speciale peccatum. 170	tu	Utrum adoratio requirat Iciermuuum lowum..... ..
IV	Utrum peccatum omissionis sit gravius quam peccatum transgressionis. . . . 173		QUAESTIO OCTOGESIMAQUINTA
	QUAESTIO OCTOGESIMA		De sacrificiis.
De partibus potentialibus iustitiae.		ARTICULUS I	Utrum offerre sacrificium Deo »it de lege naturae 315
articulus uxicus	Utrum convenienter assignentur virtutes iustitiae annexae.....»74.....	II	Utrum soli mmmn lko sit vacnticum oflerendum. 210
	QI AESTIO OCTOGESIMAPRIMA	III	Utrum oblatio sacrificii sil specialis actus virtutis..... 317
	De religione.	iv	Utrum omnes teneamur ad ucnticia ofTercnda..... 11S
ARTICULUS I	Utrum religio ordinet hominem solum ad Deum..... »77		QUAESTIO OCTOGESLMASEXTA
II	Utrum religio sit virtus..... »79		De oblationibus et primitiis.
m	Utrum religio sit una virtus..... ib.	articulus I	Utrum homine» teneantur ad oblationes ex necessitate praecepti. . . . 230
iv	Utrum religio sit specialis virtus ab aliis distincta..... 180	n	I trum oblationes solum *accrdotibus debeantur 323
»	Utrum religio sit vinus theologica. . . 181	» III	Utrum homo possit oblatione» facere de omnibus rebus licite posseuik . > ib.
VI	Utrum religio sit praeferenda aliis virtutibus moralibus. 183	IV	Utrum ad primitias solvenda» homine» teneantur..... 323
VII	Utrum latria habeat aliquem citeriorem actum..... »»4		QI AESTIO OCTOGESIMASEPTIMA
vm	Utrum religio sit idem sanctitati. . . 185		De decimis.
	QUAESTIO OCTOGESIMASECUNDA	ARTICULUS I	Utrum homines teneantur dare decimas ex necessitate praecepti..... 32t
	De devotione.	II	Utrum de omnibus teneantur homines decima» dare..... 13o
ARTICULUS I	Utrum devotio sit specialis actus. . . . 187	III	Utrum decimae sint clcrick dandae. . 2)1
>	Utrum devotio sit actus religionis. . . 18S	IV	Utrum etiam clerici teneantur decimas dare 331
III	Utrum contemplatio, seu meditaiio, sit devotionis causa..... * 189		QUAESTIO OCTOGESIMAOCTAVA
IV	Utrum laetitia sit devotionis effectus. » 190		De voto.
	QUAESTIO OCTOGESIMATERTIA	articulus I	Utrum votum consistat in wlo proposito voluntatis..... , , 1)4
	De oratione.	II	Utrum votum semper debeat nen de meliori bono.....3)8.....
ARTICULUS	Utrum oratio sit actus appetiti* uc virtutis..... 192		

articulus h	I reum omne votum obliget ad sui ob-	2,3
>	iv Utrum expediat aliquid vovere	248
»	v Utrum votum «it actui tatriac sive re-	249
	ligioni».....	ARTICULUS i
»	vi Utrum magi» sit laudabile et merito-	3
	rium facere aliquid sine voto quam	pag. 3a4.....
	cx voto.....	» 3o6
>	vn Utrum votum solcmnizctur per susce-	Utrum idololatria sit gravissimum pec-
	ptionem sacri ordinis. ct per profes-	catorum .....
	sionem ad certam regulam.....	rv Utrum causa idololatriae fuerit ex parte
»	vrn Utrum illi qui sunt alterius potestati	hominis.....
	subiccti impediuntur a vovendo. . .	J09.....
»	is Utrum pueri possint voto sc obligare	
	ad religionis ingressum.	QI AESTIO NO.NAGESIMAQULNTA
»	x Utrum in voto di>pcn%ari possit. . - .	De superstitione divinativa.
>	xi Utrum m volo solemnι continentiae	Utrum divinatio Ait peccatum. . . . .
	possit fieri dispensatio.....	» II l'trumdhinauosil species superstitionis,
		(l'irum sit determinare plurcs divina-
•	xii Utrum ad commutationem vel dispen-	tionis speciet.....
	sationem voti requiratur praelati au-	rv Utrum divinatio quae fit per invocatio-
	ctoritas, ...	nes daemonum sit illicita.....
		Utrum divinatio quae lit per astra sit
		illicita.....
		» va Utrum divinatio quae fit per somnia
		sit illicita. ....
		» vu Utrum divinatio quae e« per augurii
		ct omina ct alias huiusmodi obser-
		vatione* exteriorum rerum, sit illicita.
		vni Utrum divinatio sortium sit illicita. . .

QUAESTIO OCTOGESIMANONA

De iuramento.

ARTICULUS i	Utrum iurare sil testem Deum invocare.	273
»	II Utrum sit licitum iurare.....	-71
>	m Utrum convenienter ponantur tres co-	
	mites iuramenti iustitia, iudicium ct	
	veritas.....	27-s
»	iv Utrum iurare sit actus religionis sive	
	iatriac.....	ib.
»	v Utrum iuramentum sit appetendum ct	
	frequentandum, tanquam utile ct bo-	
	num	ARTi€tn.m i
»	vi Utrum liceat per creatura* iurare. . .	Utrum uti obsen antiis artis notoriae
»	vn Utrum iuramentum habeat vim obli-	%it illicitum. ....
	gandi.....	» 33o.....
»	vili Utrum maior *it obligatio iuramenti	n Utrum observationes ordinatae ad cor-
	quam voti	porum immutationem, puta ad sani-
»	ix Utrum aliqui» posut dispensare in iu-	tatem vel ad aliquid huiusmodi, tint
	ramento	licitae.....
>	x Utrum iuramentum impediatur per ali-	m l'irum observationes quae ordinantur
	quam conditionem personae ici tem-	od praecognoscenda aliquo fortuna
	poris.....	vel infortunia, sint illicitae.....
		rv Utrum suspendere divina verbo ad col-
		lum iit illicitum.....

QUAESTIO NONAGESIMA

De assumptione divini nominis per modurn adjurationis.

articulus i	Utrum liceat hominem adiurare. . .	» 391
>	II Utrum liceat daemones adiurare. . . .	> 392
»	m Utrum liceat adiurare irrationalem crea-	
	turam.....	» 203

QI AESTIO NONAGESIM APRIMA

De assumptione divini nominis ad invocandum per laudem.

articulis i	Utrum Deus it ore laudandus.	294
»	II Utrum cantus sint assumendi ad lau-	
	dem divinam.....	» 295

QUAESTIO NONAGESIMASECUNDA

De superstitione.

articulus i	Utrum superstio sit sitium religioni	
	contrarium.....	> 298
»	n Utrum sim diversae superstitionis spe-	
	cies.....	» 299

QUAESTIO NON AGESIMATEKTIA

De superstitione indebiti cultus veri Dei.

articulus i	Utrum in cultu veri Dei possit esse	
	aliquid perniciosum.	» 3oi
»	II Utrum in cultu Dei possit esse aliquid	
	supcrillum.	» 3o3

QUAESTIO NONAGESIMAQUARTA

De idololatria.

Utrum idololatria recte ponatur species	
superstitionis...pag. 3a4.....	
n Utrum idololatria sit peccatum.....»..	3o6
m Utrum idololatria sit gravissimum pec-	
catorum	
rv Utrum causa idololatriae fuerit ex parte	
hominis.....	J09.....

QI AESTIO NO.NAGESIMAQULNTA

De superstitione divinativa.

ARTICULUS i	Utrum divinatio Ait peccatum.	
»	II l'trumdhinauosil species superstitionis,	3i2
»	tn (l'irum sit determinare plurcs divina-	
	tionis speciet.....	
rv	Utrum divinatio quae fit per invocatio-	
	nes daemonum sit illicita.....	317
	Utrum divinatio quae lit per astra sit	
	illicita.....	3i9
»	va Utrum divinatio quae fit per somnia	
	sit illicita.	3aJ
»	vu Utrum divinatio quae e« per augurii	
	ct omina ct alias huiusmodi obser-	
	vatione* exteriorum rerum, sit illicita.	324
vni	Utrum divinatio sortium sit illicita. . .	326

QI U STIO NONAGESIMASEXTA

De superstitionibus observantiarum.

ARTi€tn.m i	Utrum uti obsen antiis artis notoriae	
	%it illicitum.	33o.....
n	Utrum observationes ordinatae ad cor-	
	porum immutationem, puta ad sani-	
	tatem vel ad aliquid huiusmodi, tint	
	licitae.....	33i.....
m	l'irum observationes quae ordinantur	
	od praecognoscenda aliquo fortuna	
	vel infortunia, sint illicitae.....	333
rv	Utrum suspendere divina verbo ad col-	
	lum iit illicitum.....	334.....

QI AESTiO NONAGESIMASEPTIM \

De testatione Dei-

articulus i	Utrum tentatio Dei consistat in aliqui-	
	bus factis in quibus solius divinae	
	potestati» expectatur effectus.....	> 336
»	II Utrum tenure Deum sit peccatum. .	> 337
»	m Utrum tentatio Dei opponatur virtuti	
	religionis.....	> 339
>	IV Utrum tentatio Dei sit gravius pecca-	
	tum quam superstitio.	> ib.

QI .VESTIO NONAGESIMAOCI A\ A

De periurio.

articulus i	Utrum falsitns eius quod iuramento con-	
	firmatur requiratur ad periurium. .	> 341
>	π l'irum omne periurium sit peccatum.	> 342
>	ni Utrum omne periurium sit peccatum	
	mortale.	» 344
»	iv Utrum peccet ille qui iniungit iuramen-	
	mentum ci qui periurat.....	» 346

QLAESTIO NONAGESIMANONA

De sacrilegio.

ARTictus i	Utrum sacrilegium sit sacrae rei vio-	
	latio....	» 347
»	II Utrum sacrilegium mi speciale pecca-	
	tum	» ib.
»	tu Utrum specta sacrilegii distinguantur	
	secundum res sacra*.	» 34\$
»	iv Utrum poena sacrilegii debeat case pe-	
	cuniaria .	» 349

QUAESTIO CENTESIMADECIMAQUARTA		
De amicitia seu affabilitate.		
articulus i	Utrum amicitia sil specialis virtus. . .	pag.
» n	Utrum huiusmodi amicitia sit pars iustitiae	• 442
QUAESTIO CENTESIMADECIMAQUINTA		
De adulatione.		
articulus i	Utrum adulatio sit peccatum.....	» 144
» ii	Utrum adulatio sil peccatum mortale.	
QI AESTIO CENTESIMADECIMASEXTA		
De litigio.		
ARTICULUS i	Utrum litigium opponatur virtuti amicitiae seu affabilitatis.....	447.....
> ti	Utrum litigium sit gravius peccatum quam adulatio.	
QUAESTIO CENTESIMADECIMASEPTIMA		
De liberalitate.		
ARTICULUS i	Utrum liberalitas sit virtus.	449
> ii	Utrum liberalitas sil circa pecunias. .	
m	Utrum uti pecunia sit actus liberalitatis.	ib.
iv	Utrum ad liberalem maxime pertineat dare	
	Utrum liberalius sil pars iustitiae. . .	>
	Utrum liberalitas sit maxima virtutum.	>
QUAESTIO CENTESIMADECIMA OCTAVA		
De avaritia.		
ARTICULUS i	Utrum avaritia sit peccatum.....	>
» ii	Utrum avaritia sit speciale peccatum.	457
> iii	Utrum avaritia opponatur liberalitati.	458
iv	Utrum avaritia semper sit peccatum mortale.	ib.....

ARTICULUS v	Utrum avaritia sit maximum peccatorum	pag. 460
vi	Utrum avaritia sit peccatum spirituale,	> 461
vii	Utrum avaritia sit vitium capitale. . .	» 402
viii	Utrum -int avaritiae filiae quae dicuntur.	» ib.
QI AESTIO CENTESIMADECIMANONA		
De prodigalitate.		
articulus i	Utrum prodigalitas opponatur avaritiae.	465
> u	Utrum prodigalitas sit peccatum . . .	466
> m	Utrum prodigalitas ait gravius peccatum quam avaritia.....	ib.....
QUAESTIO CENTESIMAVIGESIMA		
De epieikeia.		
ARTICULUS i	Utrum epieikeia sit virtus.....	468
» n	Utrum epieikeia sit pars iustitiae. . .	470
QUAESTIO CENTESIMAVIGESIMAPRIMA		
De dono pietatis.		
articulus i	Utrum picta.* sit donum.....	472.....
» n	Utrum dono pietatis respondeat secundum beatitudinem, scilicet, <i>Beati mitti</i>	473
QI AESTIO CENTESIMAVIGESIMASECUNDA		
De praeceptis iustitiae.		
ARTICULUS i	Utrum praecepta decalogi sim praecepta iustitiae	.....474.....
u	Utrum primum praeceptum decalogi convenienter tradatur	» 47.'
> iii	Utrum secundum praeceptum decalogi convenienter tradatur.....	* . 476
iv	Utrum convenienter tertium praeceptum decalogi tradatur.....	
v	Utrum convenienter tradatur quartum praeceptum.....	
vi	Utrum alia sex praecepta decalogi convenienter tradantur.....	

